

Antoni
Rovira
Virgili

História Nacional de Catalunya

J. ROCA

Història Nacional de Catalunya

A. ROVIRA I VIRGILI

HISTÒRIA NACIONAL DE CATALUNYA

VOLUM VI

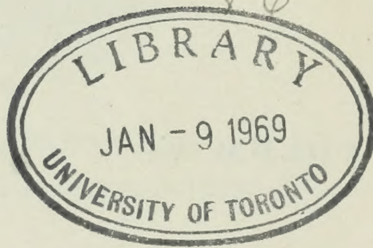
BARCELONA

EDICIONS PÀTRIA

CASANOVA, 212

1931

ÉS PROPIETAT

N. A. G. S. A., Arts Gràfiques - Casanova, 212 i 214 - Barcelona

SETENA PART

LA CATALUNYA IMPERIAL

(Acabament)

CAPÍTOL IX

La civilització catalana des de les darreries del segle XIII fins a les primeries del segle XV

(Acabament)

6. LES CIÈNCIES, LES LLETRES I LES ARTS

La instrucció. — La gradual secularització dels estudis [1] portà la florida de la cultura fora de les catedrals i dels monestirs. Cal remarcar, però, que l'Església conservà en tota l'Edat mitjana la facultat d'ensenyar oficialment, com a dret propi. Així, per a la creació de les Universitats oficials dels països cristians, calia una concessió o autorització eclesiàstica.

En la cultural universal d'aquest període, Catalunya ocupà un lloc de primer rengle. L'estudi i la ciència eren tinguts ací en un alt concepte. Pere III, en una lletra de l'any 1382, deia que «els Estudis, sobretot els generals i majors, són ornament i utilitat màximes del nostre regne» [2]. Martí I deia, l'any 1398, amb motiu de fer una fundació per als Jocs Florals de Barcelona, que «solament la ciència és anomenada suma noblesa en aquesta vida» [3]. Es pregunta Heinrick Finke amb raó: «¿Es podria aplegar en qualsevol país una col·lecció semblant als *Documents per la història de la cultura catalana medieval?* [4]. Jo crec que no. Ni a Roma, on hi ha la Cúria papal, ni a França, on l'esplendor del segle XIII ho podria fer més possible.» [5]

Hi hagué aleshores, no solament un avenç de la secularització de la cultura,

1) Vegi's el volum V de la present obra. Pàgs. 92 i 93.

2) «*Quia consideramus quod studia, maxime generalia et maiora, sunt ad decorem et utilitatem maximam regni nostri....*» — A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom II. Pàg. XCIX.

3) «*Quoniam sola sciencia dicitur summa nobilitas in hac vitae*». — *Colección de Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón.* Tom VI. Pàg. 469.

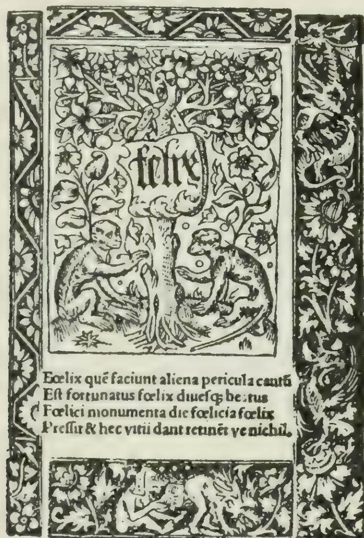
4) Es refereix a l'obra d'Antoni Rubió i Lluch.

5) H. Finke: *Relacions dels reis d'Aragó amb la literatura, la ciència i l'art en els segles XIII i XIV.* «Estudis Universitaris Catalans». Tom IV. Any 1910. Pàg. 75.

ans encara un avenç de la seva democratització. La burgesia, especialment en la seva part més benestant, s'esforçà per instruir-se i per protegir les manifestacions de la vida espiritual de Catalunya. L'àrea de difusió de la cultura s'estengué molt.

Les Universitats o Estudis generals de Lleida i Perpinyà. — A mitjan selge XII s'establiren a Itàlia i a França les primeres Universitats docents, que foren instal·lades, respectivament, a Bolonya i a París. [1]

Libellus de regimine senũ et seniorum arnaldi de vil la noua.

Portada d'una edició del tractat *De regimine senum,* d'Arnau de Vilanova

Les Universitats medievals constituïen grans escoles organitzades com a corporacions; tenien una administració pròpia; gaudien de privilegis pontificis i de prerrogatives i exempcions atorgades pels monarques; posseïen el monopoli de l'ensenyament dins un determinat territori i donaven amb valor oficial els graus acadèmics. A partir del segle XIII, les Universitats prengueren el nom d'Estudis generals. La Universitat i el Municipi són les dues grans creacions originals de l'Edat mitjana. [2]

Quan encara a Catalunya no hi havia Universitat pròpia, els estudiants catalans acudien a les Universitats estrangeres, sobretot a les de Bolonya i Montpeller. En aquestes dues Universitats els catalans foren molt nombrosos des de les darreries del segle XII, i hi constituïren un dels agrupaments que la població escolar hi formava segons la classificació de nacions o països d'origen. [3]

La Universitat de Montpeller, on hi havia l'escola de Dret més antiga de França, era una de les que tenien major prestigi dins l'Europa medieval, i fou molt freqüentada pels estudiants catalans, àdhuc després de la fundació de la Universitat de Lleida, per bé que des d'aleshores ja no hi foren tan nombrosos, i menys ho foren encara quan, a les darreries del segle XIV, es féu crònic al sud de la Gàl·lia l'estat de pertorbació. Els estatuts de l'Escola de Dret de Montpeller disposaven que per al càrrec de rector — càrrec que tenia un any de durada — hom havia d'elegir per torn un provençal, un borgonyó i un català, i donaven una intervenció

1) Vegi's el volum V de la present obra. Pàgs. 33 i 34.

2) TOMÀS CARRERAS I ARTAU: *Introducció a la Història del Pensament filosòfic a Catalunya.* Barcelona. Any 1931. Pàgina 63.

3) Vegi's el volum V de la present obra. Pàgs. 33 i 34.

preponderant als consellers d'aquest últim origen dins el Consell de l'Estudi [1]. A les darreries del segle XIV encara hi havia a Montpeller una cinquantena d'estudiants catalans, que es barallaven perquè els gironins volien acaparar els càrrecs. [2]

L'any 1300 (primer de setembre), Jaume II fundà la Universitat de Lleida, per a la qual cosa obtingué el corresponent privilegi papal; el pontífex concedí al nostre Estudi general els mateixos privilegis i llibertats que havia concedit abans a la Universitat de Tolosa de Llenguadoc. La Universitat lleidatana fou la primera Universitat de Catalunya. Hom trià la ciutat de Lleida perquè venia a ésser el centre geogràfic dels diversos Estats que formaven aleshores la Corona catalano-aragonesa.

En fundar la Universitat de Lleida, Jaume II establí la seva reglamentació. Els càrrecs de rector, consellers i altres, eren designats per elecció anual. En això i en les atribucions d'aquests càrrecs hom prengué per model el reglament de la Universitat de Bolonya. El canceller era nomenat a perpetuïtat pel comte-rei. Els doctors, els professors, els escolars i el personal universitari tenien les corresponents prerrogatives.

A Lleida eren donats els ensenyaments de Dret civil i canònic, Filosofia, Medicina i altres. Fins al cap de molt temps no s'hi ensenyà Teologia. «Les Universitats de París i de Tolosa — diu el P. Vicents Beltran de Heredia —, comptant amb l'ajut dels Pontífexs, sobretot en l'època d'Avinyó, no es resignaven a què fos sostreta Espanya de llur radi d'acció, com hauria ocorregut si s'hagués implantat a Lleida la facultat de Teologia. Per fortuna tenien els dominicans a Barcelona un florent estudi general a part del de Lleida i d'altres estudis particulars distribuïts pels convents de la província d'Aragó. I d'aquells estudis sortiren els cridats a regentar les càtedres de Teologia i de Dret a les catedrals d'aquell reialme» [3]. Els monarques catalans, durant el segle XIV, demanaren insistentment al papa que fos establerta a Lleida la facultat de Teologia; però no ho pogueren aconseguir [4]. Sembla que no hi fou establerta fins a l'any 1430.

La Universitat lleidatana adquirí ben aviat una gran fama científica, assolí una vida pròspera i esdevingué el més important centre cultural de Catalunya en aquells temps. Causà, però, preocupacions a Jaume II i al seu fill i successor Alfons III: els professors faltaven sovint; la clerecia, els ciutadans i els estudiants convivien difícilment, i moltes vegades es produïen disturbis per motius fútils o per disputes de mal gènere, fins al punt que en repetides ocasions va pensar-se a traslladar la Universitat a un altre lloc més propici, com per exemple Barcelona. [5]

1) Paul Fournier: *Les statuts et privilèges des Universités Françaises*. Tom II. Document número 947.

2) Paul Fournier: Lloc citat. Document número 1235.

3) Fra Vicents Beltran de Heredia, O. P.: *Los Dominicos y la enseñanza de la teología en el reino de Aragón* «Miscel·lània tomista». Barcelona. Any 1924. Pàg. 42.

4) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Tom I. Pàgs. 305 i 306. Tom II. Pàgines 253 i 254.

5) H. Finke: *Relacions dels reis d'Aragó*, etc. Pàg. 75.

Prenent per model l'Estudi general de Lleida, Pere III el Cerimoniós fundà, l'any 1350, l'Estudi general de Perpinyà. El papa concedí a aquesta Universitat els mateixos privilegis que tenien les de Montpeller i Tolosa.

Per a explicar el descabdellament de la cultura intel·lectual a Catalunya durant l'Edat mitjana, cal tenir en compte les relacions permanents que hi hagué amb les Universitats de París i Bolonya, i sobretot amb la de Tolosa i altres del Llenguadoc. [1]

Els Estudis privats de Barcelona. — A les ciutats populoses que no tenien Universitat pròpia, hi havia importants escoles particulars, la majoria organitzades pels frares dominicans i els franciscans, en les quals hom ensenyava Gramàtica, Lògica, Dret civil i canònic i llengües.

Eren particularment importants els Estudis privats de Barcelona, a despit de no tenir prerrogatives oficials. Els dominicans i els franciscans tenien organitzats a la capital catalana llurs respectius centres d'estudi. En aquests centres cursaren fra Francesc Eiximenis i fra Vicents Ferrer.

Martí I es proposava de crear un nou Estudi general o Universitat, i volia establir-lo a Barcelona (anys 1398 i 1408). No arribà a fer-ho, per haver topat amb l'oposició del Consell municipal, que veia un perill per a la pau i l'ordre de la ciutat en la sèrie d'immunitats i exempcions de què estaven revestits aquesta classe d'establiments. [2]

Seguí, doncs, Barcelona amb els seus Estudis privats dedicats a l'ensenyament filosòfic, gramatical i jurídic. També en alguna ocasió s'hi havia ensenyat Medicina; Martí I donà estabilitat a l'Estudi de Medicina de Barcelona, el perfeccionà i el protegí especialment. [3]

L'ensenyament local. — Les escoles locals, en aquesta època, eren molt nombroses. Moltes poblacions catalanes d'importància mitjana i fins de petita importància tenien llur escola respectiva.

A l'Estudi de València s'havien anat formant diverses escoles, i tant la ciutat com les persones eminents desitjaven, feia molts d'anys, veure-les agrupades en una Universitat. Per a millor resoldre la qüestió hom encarregà a Francesc Eiximenis, al llicenciat en decrets Pere Català, al llicenciat en lleis Francesc Tallat i al notari Salvador Ferrando, la redacció d'uns estatuts per a procedir a la reunió de les diverses escoles en una sola de general. Complida la comanda, els estatuts foren presentats al magistrat el dia 27 de setembre del 1399. [4]

1) Tomàs Carreras i Artau: *Introducció a la Història del Pensament filosòfic a Catalunya.* Barcelona. Any 1931. Pàgina 64.

2) Josep M. Roca: *La Medicina catalana en temps del Rei Martí.* Volum de l'«Homenatge a la memòria del Rei Martí». Pàgs. 161 i següents.

3) Josep M. Roca: Lloc citat. Pàgs. 169 i següents.

4) J. Villanueva: *Viaje literario a las iglesias de España.* Tom II. Pàg. 108.

Les escoles filosòfiques i teològiques. — La filosofia cristiana medieval que hom designa amb el nom d'Escolàstica, arribà en el segle XIII al seu punt culminant, gràcies al coneixement que hi hagué, des dels començos d'aquest segle, de les principals obres d'Aristòtil. Abans, les escoles cristianes de filosofia només coneixien, entre els escrits aristotèlics, els de Lògica.

La influència racionalista i materialista de les doctrines d'Averrois, comentador alarb d'Aristòtil, s'havia estès molt. A partir de la segona meitat del segle XII, en què Averrois visqué, els filòsofs cristians de l'Occident reaccionaren, i aquesta reacció portà com a conseqüència una gran florida dels estudis filosòfics d'aquell temps.

Dins el corrent cristià de la filosofia escolàstica es marcaren dues tendències cabdals: la franciscana, de tradició platònica i agustiniana i de caràcter místic i idealista, i la dominicana o tomista, que procurava d'harmonitzar la filosofia d'Aristòtil amb el cristianisme mitjançant la construcció d'un sistema intel·lectual on predomina la raó, temperada per una espècie d'eclecticisme pràctic. Sant Tomàs d'Aquino fou el més eminent representant d'aquesta última tendència.

Els filòsofs catalans entraren de ple dins el moviment filosòfic universal en la segona meitat del segle XIII. La Catalunya medieval tingué, entre els seus filòsofs i escriptors, homes de fe ardent i homes de fe serena, agustinians i tomistes. Tingué així mateix els seus escèptics; tot allò que la literatura catalana medieval produí en el camp de l'escepticisme ho trobem en les obres de Bernat Metge i d'Anselm Turmeda [1]; és de creure, però, que la zona de l'escepticisme filosòfic estava força més estesa a Catalunya, i que les dificultats que hi havia per a manifestar-se en aquest sentit expliquen que no en coneguem d'altres manifestacions.

Ramon Martí. — Hem parlat ja d'aquest filòsof i teòleg de l'orde de predicadors en tractar del regnat de Jaume I, durant el qual fou un dels més ardits propugnadors de la lluita teològica contra els jueus.

Fra Ramon Martí nasqué cap a l'any 1230. Encara era viu l'any 1286; hom suposa que morí en el dit any [2]. Compongué diverses obres, entre les quals n'hi ha una contra el Corà i una *Summa* contra els jueus, escrita en hebreu i en llatí l'any 1278.

Ha estat anomenat «el primer orientalista d'Europa» [3] i «el més cèlebre àrabo-hebraitzant del segle» [4]. Menéndez Pelayo el presenta com a «insigne teòleg, filòsof, escriptuari i filòleg». Estava versat en l'erudició talmúdica i rabínica, potser com no ho hagi estat cap altre cristià, i era un profund coneixedor de la llengua aràbiga, de la qual hom li atribueix el primer diccio-

1) MARÇAL OLIVAR: *Introducció a l'edició de les obres menors de Bernat Metge i Anselm Turmeda.* «Els Nostres Clàssics». Barcelona. Any 1927. Pàg. 5.

2) F. VALLS I TABERNER i FERRAN SOLDEVILA: *Història de Catalunya.* Volum II. Pàg. 88.

3) L. NICOLAU D'OLWER: *Literatura catalana.* «Estudis Universitaris Catalans». Tom I. Any 1907. Pàg. 51.

4) MANDONNET: *Siger de Brabant.* Lovaina. Any 1908. Pàg. XXVIII.

nari [1]. En el seu llibre *Pugio fidei,* Ramon Martí recolza en l'autor àrab Algatzell [2]. Aquesta obra, composta l'any 1278, és un «veritable monument del saber medieval», «constitueix el màxim esforç d'aquelles controvèrsies des del punt de vista cristià. [3]

Cap als anys 1256-1257, escriví l'*Explanació simboli apostolorum* [4]; en aquesta obra segueix la tradició que cada apòstol havia dictat un article de la fe, i exposa i demostra el dogma que hi ha contingut en els dotze articles.

Pere Pasqual. — Aquest mercedari valencià és una de les figures que més es destacaren en la polèmica amb els rabins. Era un gran predicador, que actuà com a tal en diverses regions d'Europa. Fou bisbe de Jaèn. Morí màrtir a Granada l'any 1300, i fou més endavant canonitzat.

Escriví una obra intitulada *Disputa contra els jueus* i diversos llibres en català inspirats en llegendes evangèliques. També escriví obres de caràcter religiós, especialment contra el mahometisme, redactades en llengua llatina, i altres obres en llengua castellana.

Ramon Llull. — La figura més alta de la literatura i de la filosofia catalanes en aquest període, és Ramon Llull.

Llull nasqué a Mallorca, fill de pares catalans d'alt llinatge. No és exactament coneguda la data de la seva naixença; la tradició la posa en el dia 25 de gener del 1233, però no hi ha cap referència ni cap document que ho confirmi.

El seu pare, barceloní, prengué part a la conquesta de Mallorca en temps de Jaume I, i obtingué per aquest fet importants possessions a l'illa. La seva mare era Elisabet d'Erill.

Tenia Ramon Llull onze o dotze anys quan el prengué per patge Jaume el Conqueridor, i amb el dit caràcter seguí al monarca en els seus viatges continuats. Després fou senescal i majordom de l'infant Jaume, futur rei de Mallorca.

Es casà amb una noble dama, Blanca Picany, que li donà dos fills, Domènec (al qual dedicà més tard el llibre de *Doctrina pueril)* i Magdalena, que es casà amb Pere de Sentmenat. Essent ja casat, Llull componia «vanes cançons» a honor d'una dama que ell cobejava. Home sensual, tingué amors fora del matrimoni. En una de les seves nits d'aventures, se li aparegué la visió de Jesús en creu; quatre vegades més se li repetí aquesta aparició, i Llull, contrit, es féu frare franciscà. Així amb el penediment per les aventures amoroses es relacionen la seva conversió i la seva posterior vida de contemplació i penitència.

Esdevingut franciscà, Ramon Llull emprengué una sèrie de pelegrinatges, i de

1) M. Menéndez Pelayo: Pròleg a l'obra *Algazel,* del doctor Asín. Saragossa. Any 1901. Pàg. xxxi.

2) M. Asín: *Mohidin.* Volúm del «Homenaje a Menéndez y Pelayo». Pàg. 217.

3) Tomàs Carreras i Artau: *Introducció a la Història del Pensament filosòfic a Catalunya.* Pàg. 37.

4) P. Josep M. March. S. J.: «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans». Any 1908. Pàgs. 443 a 496. En el dit treball és reproduïda l'*Explanatio.*

tornada a Barcelona va aconsellar-se amb Ramon de Penyafort sobre el seu propòsit d'anar a París a aprendre gramàtica i altres ciències, amb les quals pogués dedicar-se a la conversió d'infidels. Penyafort, dominicà i inquisidor, que devia trobar que aquell franciscà flamejant era un home perillós, el dissuadí dels seus propòsits i el féu tornar a Mallorca. Allà, durant alguns anys, Llull aprengué la llengua aràbiga de boca d'un esclau sarraí.

Més endavant féu una estada a Randa. «El puig de Randa — escriu Llorenç Riber — s'eleva silenciós i meditatiu damunt el pla de Mallorca, florit de flors d'austeritat, de cards i d'albons, i ple de sòbries caderneres místiques...» [1]. Ramon Llull es bastí una ermita a la muntanya i hi sojornà més de quatre mesos. Allí volgué trobar la inspiració per al llibre amb el qual havia de provar la veritat: l'*Art general* o *Ars magna* (any 1272).

Signatura de Ramon Llull en la seva joventut (segons Miret i Sans)

Escrit el llibre, deixà Randa i anà a Miramar, on el rei Jaume de Mallorca fundà i dotà, a precs de Llull, un monestir per a tretze frares, que havien d'aprendre la llengua aràbiga per tal que poguessin dedicar-se a la conversió de musulmans. A Miramar escriví el *Llibre de Contemplació en Déu*, el *Llibre de l'Orde de Cavalleria* i probablement el *Llibre del Gentil e dels tres savis*.

Després anà a Roma, per a tractar amb la Santa Seu sobre la fundació de diversos convents per l'estil del de Miramar. De Roma passà a Alemanya, on conegué l'emperador. Posteriorment anà a Barbaria, i més tard a Terra Santa i a molts altres llocs.

De tornada d'Orient sojornà a Perpinyà, on escriví l'obra rimada *Lo peccat de N'Adam*, a petició del rei Jaume de Mallorca. De Perpinyà passà a Montpeller, i durant l'estada en aquella ciutat escriví el *Blanquerna*.

L'any 1285 tornà a Roma, poc després de la mort del papa Martí IV, i hi va compondre una altra obra rimada, *Los Cent Noms de Déu*, a la qual ell atribuïa la virtut d'un talismà, i que havia d'ésser posada en llatí i cantada a les esglésies com el psalteri.

Des de Roma anà a París, on li fou cedida una aula de la Sorbona per tal que hi expliqués la seva *Art general*. Els estudiants parisencs li digueren «Mestre Ramon de la Barbaflorida», i a ell mateix li plagué d'anomenar-se així en l'ofrena d'un llibre seu al rei de França Felip el Bell: *Raimundus Barba-floridus*. Les seves explicacions, però, no tingueren gaire èxit; la ciència del nostre franciscà, personalíssima, estranya als sistemes i a les terminologies d'aquell temps, no

1) Llorenç Riber: *La vida de Ramon Llull*. «Quaderns d'Estudis». Volum I. Número 3. Any II. Desembre del 1916.

fou entesa. Llull confessà que explicant la seva doctrina «per manera de saber» havia fracassat, i la volgué explicar «per manera d'amor»; amb aquest propòsit compongué el llibre, escrit a París, *Fèlix de les Meravelles del món*. Descoratjat i trist tornà a Montpeller, on explicà la seva art, incompresa a la Sorbona, i escriví una obra de tendresa, el *Llibre de Santa Maria*.

Trobant-se Llull a Gènova, a principis del 1292, caigué greument malalt i sofrí ensems una crisi anímica. Això féu que ajornés els seus propòsits d'apostolat a Barbaria; però al capdavall pogué embarcar-se d'amagat dels seus amics i es traslladà a Tunis, on es posà a predicar. Fou empresonat i es decretà el seu exili; va estar tres mesos amagat al port, i al capdavall fugí a Nàpols, on lliurà al papa Celestí V la cèlebre *Petició de Ramon*. Celestí renuncià el soli papal, i el succeí Bonifaci VIII, que no féu cas de les insistents peticions de Llull; aquest, desesperançat, escriví les cobles del *Desconhort*. La depressió d'esperit aviat li passà, i a Roma mateix escriví l'*Arbre de Sciencia* (anys 1295-1296). Al cap de poc temps, després d'un altre viatge per diversos llocs, tornà a París, on ensenyà novament a la Sorbona. En aquesta ocasió féu una altra estada de dos anys a la capital de França, i després tornà a Mallorca, passant per Barcelona.

Davant la nova que el Gran tàrtar havia conquistat el regne de Síria, Ramon Llull se n'anà de pressa cap a Xipre, i allí sabé que la nova era falsa. Els servents que tenia en aquella illa intentaren emmetzinar-lo, i aleshores es traslladà a Famagosta, on l'acollí el Gran mestre dels templers. Viatjà per les illes i les costes de la Mediterrània, fins que s'encaminà a París novament.

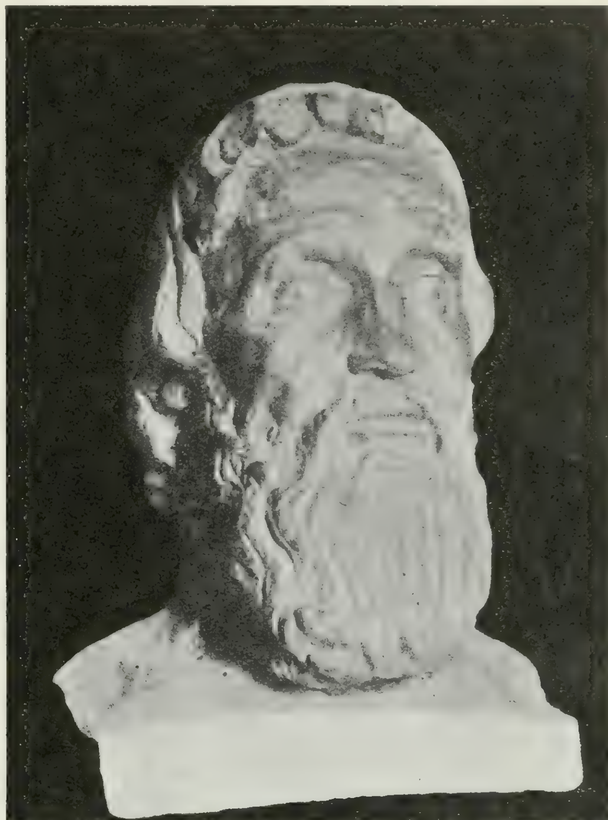
Anà més tard a veure el papa Climent V; passà a Mallorca i d'allí a Bugia, per realitzar el seu projecte de predicació als sarraïns. Tancat a la presó, a precs dels mercaders catalans i genovesos d'aquella ciutat africana fou alliberat. Anà a Pisa a predicar la croada, i aconseguí l'ajut dels pisans i genovesos. Visità el papa a Avinyó, tot aprofitant l'estada per a llegir la seva *Ars* a un gran nombre d'homes de ciència, els quals l'acolliren favorablement.

Per a defensar els seus arriscats projectes, Llull es presentà, l'any 1311, davant el concili ecumènic de Viena del Delfinat (França). En part, els dits projectes foren admesos.

Ramon Llull féu testament a Mallorca, als 27 d'abril del 1313, tot preparant-se per a una nova partida a l'Àfrica. S'embarcà cap a Bugia el dia 14 d'agost del 1314, acomiadat pels jurats i per una gran gentada. Jaume II de Catalunya-Aragó li donà recomanacions per al rei de Tunis, i de més a més demanà al pare guardià dels menorets de Lleida que trametés a Ramon Llull el seu deixeble fra Simó de Puigcerdà, a fi que aquest l'ajudés en la predicació als sarraïns. Per cert que la data d'aquesta lletra i la d'una altra de posterior demostren que no és exacta la data tradicionalment assignada a la mort, en martiri, de Ramon Llull. La data tradicional de la mort a Tunis (29 de juny del 1315) ha estat molt discutida; davant els arguments documentals en contra, Rubió i Lluch es decanta

a creure-la inexacta. No existeixen, diu Llorenç Riber, documents d'irrefragable certitud històrica que obliguin a dubtar del martiri a Tunis, el qual, segons una tradició mai no interrompuda, fou per lapidació [1]. Però cal afegir que tampoc es pot donar per completament certa la versió tradicional del martiri.

Ramon Llull fou un fervent partidari de la unitat. Volia reduir a unitat el món, els Estats, les llengües, la ciència, la religió i la filosofia. El seu esforç per la unitat de la ciència s'encaminava cap a la unitat religiosa, que li semblava una cosa assolible.

Ramon Llull (bust de la Universitat de Barcelona)

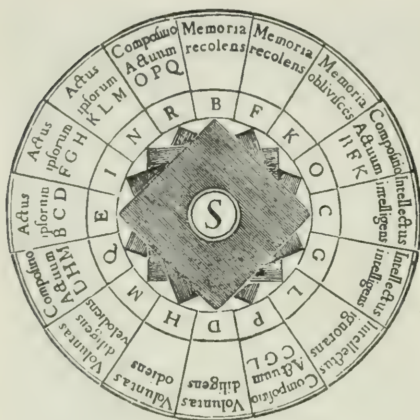
L'*Art magna*, dita també *Art general* i *Ars compendiosa inveniendi veritatem* (any 1272), és la base i la clau del sistema lul·lià; en són aplicacions l'*Ars demostrativa* i l'*Ars inventiva*, i n'és resum l'*Ars generalis ultima* (any 1308). L'*Arbre de Sciencia* és ensems simplificació, complement i divulgació de l'*Ars magna*, i per l'èxit que aconseguí, per la riquesa del seu lèxic filosòfic i per les seves vastes perspectives científiques resulta una mena d'*Organon* medieval català. [2]

L'anhel que tenia Llull de simplificar els procediments racionals i de facilitar el coneixement de tota la ciència humana, es traduí en un sistema utòpic que, basant-se en l'encadenament cíclic de les proposicions (la llei del qual ell creia haver descobert) i preconitzant com a moviment natural de l'enteniment i com a mitjà de declarar la veritat l'equiparació (o comparació d'una proposició determinada amb els primers principis donats per certs), tenia com a procediment essencial l'exposició dels principis

1) Llorenç Riber: *La vida de Ramon Llull*. Pàg 172. — Id.: *Vida i actes del Reverend Mestre i Benaventurat màrtir Ramon Llull*. Any 1916.

2) Tomàs Carreras i Artau: *Introducció a la Història del Pensament filosòfic a Catalunya*. Pag 47.

universals i transcendentals per mitjà de signes i representacions gràfiques que servien per a fer combinacions diverses: tal era el sistema de l'*Art magna* i d'altres obres expositives i abreviatives d'aquesta. Això venia a ésser una espècie d'àlgebra del pensament, destinada a facilitar l'aprenentatge dels coneixements humans i mostrar amb certitud les coses per combinacions mecàniques de les rodes movibles i superposades, que representaven les idees abstractes i generals. Llull no es proposava de crear una màquina destinada a substituir el treball del pensament amb les operacions giratòries d'uns cercles, sinó un mètode heurístic amb el qual els illetrats mateixos poguessin resoldre els dubtes i els atacs contra llur fe. Així Ramon Llull perseguia un fi apologètic i al mateix temps didàctico-popular. [1]

El símbol de la veritat en l'*Ars magna*, de Ramon Llull. (De l'edició de Magúncia, anys 1721-1742)

Portat per l'afany de divulgació científica, en diverses de les seves obres filosòfiques Llull se serví profusament d'al·legories per a exposar les seves doctrines. Aquestes, en general, tenen un cert color d'il·luminisme. Entre els estímuls més poderosos de moltes de les seves obres, dels seus diversos viatges i de la seva actuació incansable, hi havia l'hostilitat radical que sentia per les doctrines d'Averrois i el propòsit de convertir al cristianisme els jueus i sarraïns; estímul que també contribuí a determinar la tendència demostrativa de la teologia lul·liana, en la qual s'intenta provar humanament per la raó la veritat dels dogmes de la fe catòlica. [2]

La riquíssima personalitat de Ramon Llull es descompon en una multitud d'aspectes: era filòsof, teòleg, jurista, pedagog, poeta i novel·lista, i tenia extensos coneixements de les ciències físiques i naturals. Escriví sobre tots els rams que estudia la intel·ligència humana; lluità contra la ciència del seu temps; volgué capgirar el món social; disputà amb cristians, jueus, mahometans i pagans; i es creié amb prou forces per a convertir tot el llinatge humà a la religió del Crist [3]. Franciscà, Llull pertany a l'escola idealista medieval; doctrinalment, depèn molt de Sant Agustí. [4]

El mètode preferit de Ramon Llull era el contemplatiu i místic, no pas el

1) Otto Keicher: *Raymundus Lullius und seine Stellung zur arabischen Philosophie*. Münster. Any 1909.

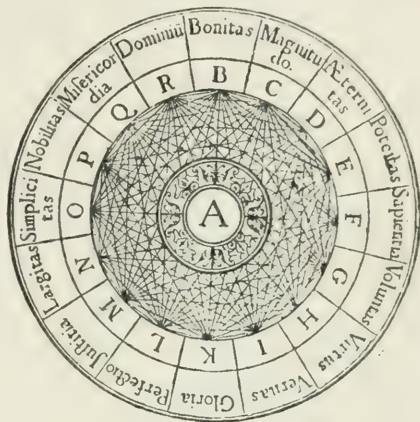
2) F. Valls i Taberner i Ferran Soldevila: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàgs. 89 i 90.

3) J. Torras i Bages: *La Tradició Catalana*. Pàg. 200.

4) J.-H. Probst: *Caractère et origine des idées de Raymond Lulle*. Tolosa de Llenguadoc. Any 1912. Pàgs. 258 a 290. — Joan Avinyó: *La ideologia agustiniana, «Alma Mater» del sistema científic lul·lià*. Barcelona. Any 1930.

racional i lògic. Atenent-se al seu mètode filosòfic sadollat de misticisme, elaborà la formidable enciclopèdia del *Llibre de Contemplació* (any 1272).[1]

De l'anhel de posar la filosofia a l'abast de la gent comuna vingué el seu esforç insistent per crear el nou artifici lògic, que fos com un instrument popular del recte pensar. No satisfet amb l'*Ars magna*, intentà noves reduccions amb les seves *Arts breus* i limità fins al mínimum el nombre de figures de la seva art combinatòria «per amor de la fragilitat humana» — hom llegeix en la *Vida coetània* —, empès per la seva dèria generosa de democratitzar la filosofia posada al servei de la fe cristiana. Cal dir, però, que el racionalisme, tot representant un moment interessantíssim de l'obra de Llull, fou secundari en aquesta, puix que constituïa només un recurs polemístic derivat de les necessitats peremptòries d'aquell temps. La tendència racionalista de Llull fou fàcilment superada pel seu misticisme, que constitueix el *substratum* de la filosofia lul·liana. Una altra tendència secundària en Llull és la del criticisme, superada també pel misticisme. «Una grandiosa filosofia de l'amor, teològica, metafísica, psicològica i moral a la vegada, anima i escalfa tot l'*opus* lul·lià»[2]. La filosofia franciscana, més aviat que una escola pròpiament dita, era un conjunt de doctrines d'uns homes d'individualitat molt accentuada — poetes, filòsofs i homes d'acció tot d'una peça —, animats per un esperit comú molt intens, però cadascun dels quals vivia molt personalment la pròpia filosofia i descrivia la seva peculiar òrbita. Una d'aquestes grans figures individuals fou Ramon Llull.[3]

Una figura de l'*Ars magna*, de Ramon Llull, simbolitzant l'Ésser Suprem. (De l'edició de Magúncia, anys 1721-1742)

És ben difícil l'harmonitzar els principis que constitueixen la filosofia lul·liana. L'obra de Llull, sobretot la filosòfica, és plena de contradiccions. No és un sistema orgànic, sinó un enorme conjunt utòpic, destinat al combat contra la filosofia aràbiga i sobretot contra Averrois. Les seves doctrines són d'un escolasticisme oriental i popular.

Presenta Ramon Llull un altre aspecte interessant per les seves idees jurídiques i pel seu sistema de dret, que no han estat tan estudiats com caldria. Des d'aquest punt de vista són notables el *Liber Principiarum Juris*, que escriví

(1) LLORENÇ RIBER: *Vida abreujada de Ramon Llull.*

(2) TOMÀS CARRERAS I ARTAU: *Introducció a la Història del Pensament Filosòfic a Catalunya.* Pàgs. 43 i 44.

(3) TOMÀS CARRERAS I ARTAU: Lloc citat. Pàg. 01.

a Mallorca l'any 1272; l'*Ars juris*, escrit a Montpeller l'any 1283, i l'*Ars Juris Naturalis*, escrit a la mateixa ciutat l'any 1303. [1]

Hom ha atribuït a Ramon Llull tractats d'alquímia, però molts autors els consideren apòcrifs [2]. Una de les raons al·legades per considerar-los així és que ell féu declaracions contràries a l'alquímia. [3]

Les grans obres literàries de Ramon Llull són: el *Blanquerna — Lo llibre d'Evast e Blanquerna* (any 1283) —, que té per objecte l'ordenació final de tots els estaments de la societat i és el primer assaig de novel·la biogràfica i social en les literatures occidentals [4]; *Fèlix de les Maravelles del Món*, autobiogràfic, de tendència moral; el *Llibre del Gentil e dels tres savis*, i les *Disputacions dels V savis*.

El *Llibre d'Amic e Amat* (que forma part del *Blanquerna)* és una gran composició poètica en prosa, un esclat passional; constitueix una obra personalíssima, i única en el seu gènere, no solament dins la producció lul·liana, sinó dins la producció de l'època [5]. Només és comparable, segons Mateu Obrador, amb les *Fioretti* de Sant Francesc i les populars efusions devotes dels franciscans primitius. És una obra amarada de misticisme, en la qual s'inspirà sovint Verdaguer. Hom ha assenyalat en aquest *Llibre* tres influències: la franciscana en el sentiment, la dels *sufís* musulmans en la forma (puix que està dividit «en aitants versos com ha dies l'any» [6]), i el misticisme exòtic dels trobadors. Llull, que havia estat trobador, conservà la imatgeria amorosa trobadoresca. [7]

En les obres rimades, mostra Llull una notable originalitat. Les seves composicions en vers tenen un caràcter català fonamental, a despit dels provençalismes de llenguatge. Els seus rims mai no s'incorporaren als cançoners provençals ni catalans; llur imperfecció els n'allunyava i ell mateix no ho pretenia; el seu objectiu era ben diferent del que perseguien els últims trobadors [8]. Llull pot ésser considerat com un patriarca de la poesia catalana. El *Desconhort*, poema elegíac, en seixanta-nou cobles de dotze versos monorrims alexandrins, és la seva obra mestra poètica; es cantava amb «so de Berart», que devia correspondre a algun poema francès [9]; en el *Desconhort* «la sang regalima per la ferida oberta de cada estrofa» [10]. Més emotiu és encara el *Cant de Ramon*, d'un gran sentiment i d'una gran força lírica. Ramon Llull obrí la sèrie dels místics hispànics [11]. Ha

1) P. Andreu de Palma de Mallorca: *Sistema jurídic i idees jurídiques de mestre Ramon Llull.* «Quaderns d'Estudi». Gener-març del 1910. Pàgs. 32 i següents. — Id.: *Les idees jurídiques lul·lianes.*

2) José R. Luanco: *Ramón Llull considerado como alquimista.* Memòries de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

3) A. Rubió i Lluch: *Ramon Llull en els Estudis Univertaris Catalans.* Pàg. 284.

4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 290.

5) Salvador Galmés: Notes a l'edició d'*Amic e Amat.* Barcelona. Any 1927. Edició d'«Els Nostres Clàssics».

6) Salvador Galmés: Lloc citat.

7) L. Nicolau d'Olwer: Article inserit a «La Publicitat» del 22 de febrer del 1928.

8) J. Massó i Torrents: *L'antiga escola poètica de Barcelona.* Pàg. 23.

9) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 288.

10) L. Nicolau d'Olwer: *Paisatges de la nostra història.* Pàg. 83.

11) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 287.

estat anomenat encertadament «joglar de Crist» i també «el trobador de Crist». [1]

En la nova agitació que a principis del segle XIV es promogué per la reconquista de Palestina, tingué un paper principal Ramon Llull, el qual concebé un projecte d'aliança amb els tàrtars, dirigit a posar els sarraïns entre dos enemics. Pot dir-se que la croada fou, durant força temps, una obsessió seva. Volia rescatar la Terra santa, convertir els infidels:

Novell saber hai atrobat
pot n'hom conèixer veritat
e destruir la falsetat;
sarraïns seran batejat
tartres, jueus e mant orat
per lo saber que Déus m'ha dat. [2]

Els punts principals del seu vast projecte, exposat en diversos llibres, eren l'abstenció de comerciar amb Egipte i Síria per tal de deixar aquests països sense elements materials de lluita i empobrir-los amb el bloqueig marítim [3]; la unificació de les ordes militars en un exèrcit disciplinat i nombrós; l'ocupació, pels cristians, dels llocs estratègics de la Mediterrània, com Ceuta, Malta, Rodes i Constantinoble. Llull presentà el seu projecte a Jaume II (any 1305), al papa Climent (any 1310), al rei de França Felip el Bell (any 1311) i al concili de Viena del Delfinat (anys 1311-1312). Alguns dels seus plans foren acceptats, com el de la creació d'escoles de llengües orientals; altres no tingueren ni un començament de realització.

Llull preferia, en veritat, els mètodes pacífics de convenciment; i en mig de les seves contradiccions, després del concili de Viena ja no insistí en els projectes de croada. L'any 1312 proposà al rei Frederic de Sicília que convoqués controvèrsies entre cristians i sarraïns, de tal manera, deia, que hi pogués haver pau entre uns i altres, i no calgués que els cristians anessin a destruir els sarraïns ni els sarraïns anessin a destruir els cristians. [4]

L'escola de llengües de Miramar, fundada l'any 1276, havia desaparegut al cap de pocs anys. Hom remarca, davant aquest fracàs, l'èxit de l'ensenyança de llengües establerta per Ramon de Penyafort, la qual donà un conjunt de frares catalans coneixedors de la literatura i la ciència dels jueus i els sarraïns. [5]

Les nombrosíssimes obres escrites per Ramon Llull han deixat un solc pregoníssim per llur pròpia puixança i pels deixebles, impugnadors i comentaristes que arreu han tingut. [6]

1) L. NICOLAU D'OLWER: *Paisatges de la nostra història*. Pàg. 94.
2) *Cant de Ramon.*
3) A. GOTTRON: *Ramon Lulls Kreuzzugsideen*. Berlín i Leipzig. Any 1912.
4) A. GOTTRON: Lloc citat. Pàg. 727.
5) J. TORRAS I BAGES: *La Tradició Catalana*. Pàg. 206.
6) F. VALLS I TABERNER i F. SOLDEVILA: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàg. 99.

Ramon Llull fou el primer escriptor que se serví de la llengua vulgar per a les obres filosòfiques i científiques. Com a escriptor català, és una figura màxima. La seva prosa, feta de frases curtes, és natural, simple, clara, expressiva. Era verament un poeta, i aquesta qualitat es reflecteix en tota la seva producció, fins en la filosòfica. Hom ha dit amb raó que era més poeta encara en la seva producció novel·lesca que en moltes de les seves obres rimades. [1]

Ramon Llull assegut al llit escrivint una troba d'amor, i aparició de Jesús crucificat. (Miniatura contemporània)

Al principi, Ramon Llull escriví preferentment en català i en aràbic. Això s'explica, d'una banda, pel caràcter popular i proselitista que tenien les seves obres, i d'altra banda, pel poc domini que tenia del llatí. En les seves relacions amb les Universitats adquirí alguna coneixença d'aquesta llengua, la qual emprà només per necessitat. Semblantment, Llull només coneixia la filosofia llatina d'una manera superficial [2]. Compongué en llatí algunes obres, però la major part les compongué en català. En algunes obres seves, manifesta explícitament que les escriví en llengua catalana. Quasi totes foren ja traduïdes en vida seva, per tal de facilitar-ne la difusió. Per a les traduccions llatines, es valgué sovint dels seus deixebles i dels frares dels convents on feia estada. Ell mateix demanà que fossin traduïdes al llatí; trobant-se a Tunis, sol·licità a Jaume II que li trametés fra Simó de Puigcerdà, per tal que aquest li traduís quinze tractats que havia escrit en vulgar. En el testament de Llull apareix una deixa destinada a traduir en llengua llatina les seves obres.

Alguns dels llibres de Ramon Llull, entre els quals hi ha el *Llibre del Gentil*, *Llibre de Contemplació* i la versió de la Lògica d'Algatzell, tingueren una redacció aràbiga abans d'ésser duts per llur propi autor a la llengua catalana [3].

1) F. Valls i Taberner i Ferran Soldevila: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàg. 89.

2) Joan Tusquets: *Posició de Ramon Llull en el problema de l'eternitat del món*. «Criterion». Volum I. Any 1925. Pàg. 97.

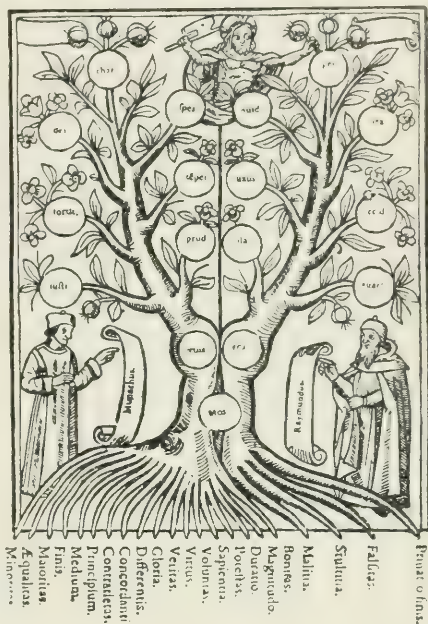
3) J. Rubió i Balaguer: *La lògica del Gazzali, posada en rims per En Ramon Llull*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Tom V. Anys 1913-14. Pàg 315.

En canvi l'*Art inventiva* va ésser traduïda per Llull del català a l'àràbic.

De l'any 1300 al 1315, l'activitat de Ramon Llull com a escriptor fou frenètica. Segons declaració pròpia, l'any 1308 havia escrit ja més de cent obres. Moltes més n'hi han estat atribuïdes.

S'ha discutit sobre la influència aràbiga en les obres filosòfiques de Ramon Llull. En la llarga polèmica, que no està encara ben acabada, han intervingut, entre altres, Probst, Keicher, M. Asín Palacios i Salvador Bover. És cert que Llull llegí directament Algatzell; però en fou un adaptador més que no pas un traductor; no solament resumí la lògica del filòsof de Bagdad, sinó que hi afegí elements nous i personalíssims, i anomenà el conjunt *compendi novell*, com si l'hagués convertit en substància pròpia [1]. Llull, en la seva evolució cap a una major originalitat, deixà enrera la lògica aristotèlica que traduí d'Algatzell. [2]

Arbor moralis.

Un gràfic de l'*Arbor Scientiae*, de Ramon Llull, edició lionesa del segle XVII

Ramon Llull era essencialment un apòstol. La seva vida fou una epopeia [3]. Ell no volia que els problemes de doctrina quedessin reclosos en el camp dels lletrats; portat per una espècie de democràcia literària, aspirava a posar-los a la mà de tothom i a escampar-los pertot el món [4]. «Els dos grans agitadors catalans», hom ha anomenat a Llull i a Vilanova [5]. «Entre les grans catedrals intel·lectuals alçades en l'Edat mitjana pel cristianisme — diu Rubió i Lluch —, l'única de fisonomia i estil arquitectònic popular és l'atrevida construcció de Ramon Llull. Aquest no és l'únic, però sí un dels majors títols de la seva glòria, i el blasó científic més ennoblidor de la nostra llengua». [6]

Cap novel·la, cap ficció no té l'interès de la biografia de Ramon Llull: trenta anys de vida mundanal, deu de vida contemplativa, quaranta de vida apostòlica. [7]

1) J. Rubió i Balaguer: *La lògica del Gazzali, posada en rims per En Ramon Llull*. Pàg. 312.
2) J. Rubió i Balaguer: Lloc citat. Pàg. 313.
3) M. Menéndez i Pelayo: *Historia de los heterodoxos españoles*.
4) J. Torras i Bages: *La Tradició Catalana*. Pàg. 202.
5) Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Tom V. Anys 1911-12. Pàg. 727.
6) A. Rubió i Lluch: *Ramon Llull en els Estudis Universitaris Catalans*. Pàg. 282.
7) L. Nicolau d'Olwer: *Comentaris*. Barcelona. Any 1917. Pàg. 85.

El títol de Doctor Il·luminat s'avé amb el profund romanticisme de Llull. Perquè, ¿què és un romàntic sinó un il·luminat, un home que no es guia per regles, sinó per la seva pròpia llum? [1]. Li escauria també perfectament el títol de Doctor Romàntic, per moltes raons [2]: per la llengua que preferentment usà i que ell pastà per a l'expressió dels seus conceptes més subtils; pel menyspreu als motllos i procediments antics; per la seva dèria de popularitzar la ciència; pel seu apartament dels clàssics, i per no admetre

Que els antics filosops en los quals fe no fo,
Sien estats començ de tot ço qui és bo.

«Almogàver espiritual», anomena Torres i Bages a Ramon Llull [3]. L'autor de *La Tradició Catalana*, massa dominat pels seus prejudicis sobre el caràcter català, diu que Llull és tal volta el farell de Catalunya, però no pas el representant i el tipus de la nostra raça «essencialment pràctica, reposada i amant de seguir les vies racionals, d'inquirir la raó de les coses, mes sense deixar-se atraure per la seducció de la novetat i de l'originalitat» [4]. Reconeix que en la història del pensament humà representa Llull una de les més fortes escomeses per atènyer la veritat, i que Catalunya té en ell el pensador, si no més sòlid, més original, atrevit i fecund [5]. «És el Doctor il·luminat excepció i confirmació en la història del pensament català — escriu Torres i Bages —. Li falta la moderació, el sentit pràctic, la feliç germanor entre l'element absolut i el contingent...» [6]. Doctor fantàstic li deien, i ell mateix recollí i acceptà aquesta dita [7]. Llull, afegeix, «... és una imaginació d'espantosa volada, escalfada per la meditació i contemplació, mes a la qual falta la base d'una educació escolàstica qui la subjecti als lligams del raciocini i de la realitat de les coses; no puja de la terra al cel, com ja ensenyà Sant Pau, sinó que del cel baixa a la terra i vol practicar una completa renovació de la terra; té, doncs, molt d'utopista, de somniador, de reformador *a priori*, coses molt impròpies de la nostra raça, i és en ella, segons el nostre humil parer, un pensador exòtic» [8]. Aquesta reducció del caràcter català a un sol tipus no és gaire sostenible davant la realitat de la història nostra.

A Catalunya les idees de Ramon Llull foren populars; tenien molts partidaris en la classe aristocràtica i l'eclesiàstica, i gaudien de la protecció dels comtes-reis. En un document de Joan I és presentat Llull com un home inspirat per la revelació divina: «*divino ut creditur flamine inspiratum*» [9]. En canvi, els afiliats a l'es-

1) J. Torras i Bages: *La Tradició Catalana*. Pàg. 209.
2) J. Torras i Bages: Lloc citat. Pàgs. 208 i 209.
3) J. Torras i Bages: Lloc citat. Pàg. 255.
4) J. Torras i Bages: Lloc citat. Pàg. 205.
5) J. Torras i Bages: Lloc citat. Pàg. 208.
6) J. Torras i Bages: Lloc citat. Pàg. 206.
7) Ramon Llull: *Phantasticus vel disputatio Petri et Raymundi*.
8) J. Torras i Bages: Lloc citat. Pàg. 216.
9) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Tom I. Pàg. 394.

cola tomista s'hi posaren en contra, i diversos teòlegs d'aquesta escola combateren les teories lul·lianes i alguns les titllaren d'herètiques.

De cap altre escriptor català no hi ha tanta abundància de textos en les biblioteques d'Europa, com de Ramon Llull. El prestigi de la seva personalitat, l'ardent proselitisme dels seus deixebles, fins les acusacions i les invectives dels seus enemics i la seva falsa anomenada d'alquimista, han fet popular durant molt temps el seu nom en les escoles i han multiplicat les còpies i les edicions de les obres seves. [1]

Guiu de Terrena (Guiu Terrer). — Guiu de Terrena o Terrer, era nadiu de Perpinyà. Ingressà a l'orde del Carme, i fou mestre de teologia en la primera meitat del segle XIV. Brillà a la Universitat de París i a la cort papal d'Avinyó. L'any 1318 fou elegit prior general de l'orde carmelitana. L'any 1321 fou nomenat bisbe de Mallorca, i el 1332 passà a la seu d'Elna. Morí a Avinyó l'any 1342. [2]

Segurament el seu veritable cognom català era Terrer. Aquest cognom, ben usual encara a la nostra terra, és el que correspon a la llatinització *Terreni* dels documents medievals. La forma Terrena és una castellanització que molt posteriorment introduí Nicolás Antonio en la seva *Bibliotheca Hispana Vetus*.

En l'Escolàstica d'aquell temps, Guiu Terrer ocupà un eminent lloc. Fou anomenat el «Doctor Brevíloc». En filosofia, s'orientà cap a un intel·lectualisme aristotèlic extremat, amb matís nominalista [3]. Escriví un comentari sobre la *Política* i les *Ètiques* d'Aristòtil [4]. Les seves obres, especialment la *Summa de les heretgies*, tenen una considerable vàlua filosòfica i teològica.

Dos períodes ben delimitats comprèn l'obra de Guiu Terrer. En el primer període escriví les obres docents. En el segon, essent bisbe de Mallorca, escriví les obres morals, apologètiques i teològiques, com *De prefectione vitae, Concordia Evangeliorum* i la *Summa de les heretgies* [5]. L'any 1339 (tres abans de la seva mort) escriví el seu Comentari del Decret de Gracià.

Guiu Terrer sentia en alt grau la independència intel·lectual, amb tot i la seva ortodòxia. En un dels seus *quodlibets* diu coses com aquesta: «Un hom només ha d'afirmar allò que ell sent, salva la reverència dels qui opinen el contrari» [6]. Ni tan solament envers els Sants Pares, comprès Sant Agustí, mostra una actitud de submissió intel·lectual absoluta. «Si, doncs, els «Sancti» no flectiren la independència del *Doctor Brevíloc*, menys podien flectir-la els «Doctores»...»

1) JORDI RUBIÓ I BALAGUER: *Notes vàries sobre bibliografia lul·liana*. «Estudis Universitaris Catalans». Volum VI Any 1912.

2) *Una biografia de Mestre Guiu Terré*. «Criterion». Número 4. Any 1926.

3) F. VALLS I TABERNER i FERRAN SOLDEVILA: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàg. 91.

4) El P. Bartomeu Xiberta ha publicat sobre aquest autor interessants treballs, entre ells *De doctrinis theologicis Magistri Guidonis Terreni*. «*Analecta Ordinis Carmelitarum*». Volum V. Roma. Any 1925.

5) FRA BARTOMEU M.ª XIBERTA. O. Carm.: *El Tomisme del doctor Brevíloc Guiu Terré*. «Miscel·lània tomista». Pàgina 83.

6) FRA BARTOMEU M.ª XIBERTA. O. Carm.: Lloc citat. Pàg. 84.

No era, doncs, pròpiament un tomista [1]. Godofred de Fontaines, el seu mestre, va influir enormement en la formació intel·lectual de Guiu Terrer, molt més que no pas tots els altres escolàstics.

Francesc Bacó. — Frare carmelità, probablement fill de Girona. Les dades biogràfiques sobre aquest filòsof són molt escasses [2]. Era religiós de la província elesiàstica de Catalunya; segons l'historiador Joan Grossi, pertanyia al convent de Girona; segons Nicolás Antonio, al de Peralada [3]; sembla que la primera opinió és la que té més fonament. Exercí alts càrrecs dins la seva orde.

L'any 1357 era promogut al batxillerat de Teologia, i n'era mestre pel maig del 1369. Ensenyà a la Universitat de París en la segona meitat del segle XIV. Hom l'anomenà el «Doctor sublim i místic». És autor d'un *Comentari de les Sentències (Commentaria in IV Sententiarum)*, obra important. Hom creu que morí l'any 1372.

Pertany Francesc Bacó, per la seva doctrina potser més que per la cronologia, a la decadència de l'escolàstica [4]. Mal filòsof, però teòleg no menyspreable. [5]

Francesc Eiximenis. —Frare franciscà; una de les més eminents figures del pensament i de les lletres dins la Catalunya medieval.

Nasqué a Girona, cap a l'any 1340. Avui ja no és sostinguda l'opinió que nasqué a València, opinió derivada segurament del fet d'haver residit molts d'anys en aquella ciutat. En el primer llibre del *Crestià* — precisament l'edició valenciana de l'any 1483 — diu l'autor mateix que ell era natural de la ciutat de Girona. Un document ens fa saber que a Girona tenia una germana, casada amb el notari Bernat Pintor [6]. Probablement Eiximenis pertanyia a una família burgesa o de marxants. No sabem gaires coses de la seva joventut; però l'erudició exhibida a les seves obres prova que féu estudis molt complets. [7]

Molt jove vestí l'hàbit a Girona. Després (anys 1365-1370) viatjà per Europa (França, Itàlia, Alemanya, Anglaterra). L'any 1374 tornà a Catalunya amb el títol de mestre en Teologia, i ensenyà a Barcelona Teologia i Filosofia. Del 1376 al 1380 visqué al convent barceloní de fra-menors, tot anant alguna vegada a la seva ciutat natal. A Barcelona escriví el primer llibre del *Crestià*. Degué passar algun temps a Vic, cap a l'any 1379. Es traslladà després a València (any 1383), al convent de Sant Francesc d'aquella ciutat, on l'any 1384 havia acabat el segon llibre del *Crestià*. Va estar-hi més de vint anys (1383-1407). [8]

1) BARTOMEU M.ª XIBERTA. O. Carm.: *La Metafísica i la Psicologia del Mestre Guiu de Terrena*. «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia». Volum I. Any 1923. Pàgs. 160 a 171.

2) BARTOMEU M.ª XIBERTA: *El Mestre Francesc Bacó*. «Criterion». Número 2. Any 1925. Pàgs. 174 i següents.

3) BARTOMEU M.ª XIBERTA: Lloc citat.

4) BARTOMEU M.ª XIBERTA: Lloc citat. Pàg. 194.

5) BARTOMEU M.ª XIBERTA: Lloc citat. Pàg. 198.

6) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum II. Pàg. 168.

7) J.H. PROBST: *Francesc Eiximenis, de Girone. Un moine catalan du XIV siècle versé dans choses occultes.* Revista «Ruscino», de Perpinyà.

8) P. ANDREU IVARS: *El escritor Fr. Francisco Eximénez en Valencia*. «Archivo Ibero-Americano». Tom XIX. Any 1923.

Eiximenis fou molt estimat i protegit per Pere III el Cerimoniós. Als 17 de maig del 1381, des de Saragossa, el comte-rei li escrivia que no es mogués del convent de Barcelona, «per ço que cobejava molt haver la obrada que havets començada (es refereix al *Crestià*), la qual entenem que serà gran salut de ànima a tot chrestià qui en aquella volrà entendre, amonestant-vos e us manam que de aquí no partescats per anar a altra casa de vostre orde ne en altres parts, tro a tant que la dita obra sia perfeta e acabada.» [1]. Fou conseller de Joan I i exercí damunt d'aquest una gran influència [2]. Joan, essent infant de la Corona, el nomenà confessor seu, als 15 de novembre del 1384 [3]. La família reial li pagà els estudis a Tolosa de Llenguadoc. Fou també Eiximenis l'escriptor predilecte de Martí l'Humà. [4]

Gravat de la portada del llibre *Scala Dei*, d'Eiximenis. (Edició de Barcelona, 1523)

Tingué Eiximenis molta intervenció en el govemament de la ciutat de València, els jurats de la qual li demanaven sovint consell i col·laboració. Contribuí a apaivagar les revoltes i bandositats valencianes de l'any 1391; entre els avalots d'aquell any hi hagué el promogut contra els jueus el dia 9 de juliol, en mig del moviment general peninsular antisemita [5]. Intervingué en la preparació de la croada valenciano-mallorquina a les costes de Barbaria [6], de la qual fou nomenat comissari apostòlic. S'ocupà de l'organització de l'ensenyament públic, i cooperà a la redacció dels estatuts escolars valencians. [7]

A despit del que s'ha afirmat en sentit contrari, fra Francesc Eiximenis no sentia gaire simpatia per fra Vicents Ferrer. En certa ocasió, cap a l'any 1387, el nostre menoret, veient passar el famós predicador valencià seguit de milers de persones, digué, davant d'alguns ciutadans: «Fra Vicents, que fa la bufa?». [8]

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum I. Pàg. 292.

2) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista*. «Estudis Universitaris Catalans». Volum X. Anys 1917-18. Pàg. 02.

3) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum I. Pàg. 325.

4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom II. Pàg. LVIII.

5) Vegi's el volum V de la present obra. Pàgs. 588 a 590. El call de València fou saquejat. (Teixidor: *Antigüedades de Valencia*. Tom II. — «Boletín de la Real Academia de la Historia». Volum VIII. Pàg. 370. — Revista «El Archivo». Volum V. Any 1891. Pàgs. 37, 112, 187 i següents).

6) Vegi's el volum V de la present obra. Pàgs. 410 i 411.

7) P. Martí de Barcelona. O. M. Cap.: *Fra Francesc Eiximenis. O. M.* Barcelona. Any 1929. Pàgs. 405 i 406. Extret d'«Estudis Franciscans». — P. Andreu Ivars: *El escritor Fr. Francisco Eximénez en Valencia*. «Archivo Ibero-Americano». Tom XIX. Any 1923.

8) J. Massó i Torrents: *Les obres de fra Francesc Eiximenis*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Anys 1909-1910. Pàgina 382.

Francesc Eiximenis prengué part al Concili de Pisa. Sostingué la causa del papa Benet XIII, i aquest l'omplí d'honors: el féu patriarca de Jerusalem i administrador perpetu de la seu d'Elna (any 1408).

Morí l'any 1409, a Elna probablement, i fou enterrat a Perpinyà. [1]

Com Ramon Llull, Eiximenis estava mogut per un afany d'adoctrinament i de vulgarització dels coneixements filosòfics, religiosos i morals. Escriví en llengua catalana la major i millor part de la seva producció.

La més important obra d'Eiximenis és l'enciclopèdia anomenada *Lo Crestià*, que escriví entre els anys 1379 i 1389. És una obra incompleta; havia de tenir tretze llibres, i sembla que l'autor només n'enllestí quatre; aquest és el nombre dels que han arribat fins a nosaltres: primer, segon, tercer i dotzè. En el *Crestià* hom troba, més que el pensament propi i original de l'autor, el ressò de la cultura i de les creences del seu temps. [2]

La seva obra més extensa, després del *Crestià*, és la *Vida de Jesucrist*, que compongué a les seves velleses [3], a precs d'un cortesà del comte-rei Martí, el mestre racional Pere d'Artés, home lletrat i de gran cultura literària. La *Vida de Jesucrist* fou traduïda al francès i al castellà. En català no ha estat encara editada; en canvi ho fou la traducció castellana, primera producció tipogràfica que a Granada aparegué.

Altres obres d'Eiximenis són: *Tractat de la Passió*, *Llibre de les Dones*, *Llibre dels àngels* (any 1392) i *Doctrina compendiosa*. Per a la reina Maria de Luna compongué el llibre místic *Scala Dei* (Tractat de Contemplació). Entre les obres en llatí d'Eiximenis hi ha l'*Expositio in psalmos poenitentiales* i el *Psalterium laudatorium*, obra traslladada al català per Guillem Fontana, traductor mallorquí de moltes altres obres.

Eiximenis, segons ell mateix declara en *Lo Crestià*, no coneixia la llengua hebrea. Tampoc sabia el grec, idioma molt poc conegut en el seu temps.

Torres i Bages fa un interessant paral·lel entre Ramon Llull i Francesc Eiximenis. Ramon Llull és més genial que Eiximenis, té més radiant la llum de l'enteniment, s'acosta més als semideus del pensament humà; «però si se'ns permet la paraula — diu —, és més salvatge, més fill de la naturalesa i de la gràcia que de la civilització, té més propi el pensament, tan propi que a voltes tan sols ell mateix s'entén; però en descobrir nous horitzons, en endinsar-se en la contemplació de Déu, de l'esperit humà i de la matèria, és gairebé príncep». Eiximenis no és de tan excelsa intel·ligència, i en canvi la seva ment és més cultivada, demostra una major erudició, posseeix els refinaments del saber de la seva època, coneix els més amagats recons de les lletres; però el seu pensament «no

1) J. Massó i Torrents: *Les obres de fra Francesc Eiximenis.*

2) J. Torras i Bages: *La Tradició catalana.* Pàgs. 309 i 310. — F. Valls i Taberner i Ferran Soldevila: *Història de Catalunya.* Volum II. Pàg. 91.

3) J. Massó i Torrents: Lloc citat. Pàg. 394.

és generalment propi, és el ressò de la il·lustració contemporània, és una magnífica manifestació dels coneixements d'aquella època que tan lluent rastre ha deixat en la història del pensament humà.» [1]

Coincidint amb les observacions de Torras i Bages, escriu Rubió i Lluch que en ple renaixement, al costat dels tres renaixentistes catalans Bernat Metge, Antoni de Vilaragut i Antoni Canals, la figura d'Eiximenis apareix com la darrera i la més genuïna representació de l'Edat mitjana. «Enteniment d'una fecunditat inestroncable — escriu —, sols pot comparar-se en ella a Ramon Llull, al qui és inferior en originalitat, i ambdosos foren els autors de les dues enciclopèdies en vulgar més extenses i comprensives de totes les llengües europees abans dels temps moderns.» [2]

Francesc Eiximenis condensa admirablement les qualitats i els defectes de l'època i de l'ambient medievals. Ell mateix és un medieval perfecte per la seva formació, per les seves fonts i per la manera d'utilitzar-les. Del *Crestià* s'ha dit que és el mirall de la societat medieval. [3]

La visió que del món antic tenia Eiximenis estava malmesa per tots els prejudicis i deformacions que impediren a la mentalitat medieval la clara comprensió del classicisme. Ell judicava el món pagà a través dels reculls més comuns de les dites i sentències dels vells filòsofs, reculls mistificats que aconseguiren en l'Edat mitjana un immerescut crèdit [4]. Així i tot, Eiximenis posseïa una extraordinària traça a utilitzar aquest material estantís tot vivificant-lo.

No era pas Eiximenis d'aquells escriptors que sota una aparença medieval tenien una mentalitat renaixentista; ell, com Vicents Ferrer, es posà enfront de les idees noves que en el seu temps ja havien guanyat els millors esperits de Catalunya [5]. No solament no fou un humanista, sinó que fou tot el contrari: «Amb una educació de fortes rels escolàstiques — diu Rubió i Lluch —, visqué completament apartat de la influència italiana, i s'alçà isolat a les darreries del xiv^{è} segle, com el darrer constructor de la més vasta enciclopèdia medieval en l'època cabalment en què començava a iniciar-se la descomposició de l'edat mitjana». Era home de lectura extraordinària i variadíssima, però mal triada i mal païda [6]. En els seus llibres hi ha al·lusions a autors clàssics, fetes generalment de segona mà, però no hi ha esperit clàssic. Els autors clàssics que Eiximenis cita són quasi sempre els que mai no deixaren d'ésser familiars en l'Edat mitjana, tals com Aristòtil, Sèneca, Ciceró i alguns historiadors. [7]

1) J. Torras i Bages: *La Tradició catalana.* Pàgs. 309 i 310.

2) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista.* Pàg. 92.

3) J. Torras i Bages: Lloc citat. Pàgs. 308 i següents. — P. Daniel de Molins de Rei: Introducció a l'edició de *Regiment de la cosa pública*, de l'Editorial Barcino. Barcelona Any 1927. Pàg. 9.

4) Pere Bohigas: *Idees de fra Eiximenis sobre la cultura antiga.* «Miscel·lània Creixells». Barcelona. Any 1929. Pàgines 77 a 82.

5) Pere Bohigas: Lloc citat.

6) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 92.

7) Pere Bohigas: Lloc citat.

Troba Rubió i Lluch que en la prosa d'Eiximenis no hi ha cap rastre d'humanisme conscient, cap flaire de novella orientació d'estil [1]. En aquest punt creiem que no és prou exacte el judici de Rubió. La prosa eiximeniana té sovint un bell ritme, unes proporcions harmòniques i una forma elegant, i en això recorda l'estil dels bons renaixentistes. És una prosa catalaníssima, opulenta de lèxic, viva, plàstica, clara, casolana sense baixesa; però hi ha passatges que esdevenen monòtons i es fan cansats. Si les idees d'Eiximenis no havien evolucionat gaire, la seva prosa, en canvi, seguia les direccions de l'època. Un home com ell, dotat de sentit estilístic, estava en condicions de poder aprofitar l'instrument, aleshores ja molt perfeccionat, que era la llengua catalana, i de comunicar, en alguns moments, a la seva prosa la ponderada amplitud de l'estil ciceronià, que li era familiar. [2]

Apareix en els seus llibres, per via d'exemple, tota la realitat catalana del seu temps, en els seus variats aspectes, i s'hi sent enraonar la gent de totes les classes, plena de vida. Tenia Eiximenis un profund sentit de catalanitat i un fervent amor a Catalunya. La «nostra Catalunya», la «nostra beneita Catalunya», escriu repetidament en els seus llibres. Diu Rubió i Lluch que Eiximenis «és un esperit plenerament català, enamorat de les lleis i dels costums de la seva pàtria, de la seva grandesa, dels seus reis, de les seves tradicions, com una mena de cronista popular de la nostra vida política i especulativa, a la faisó amb què Muntaner ho fou de les nostres gestes nacionals.» [3]

Era Eiximenis, per enter, un home de la seva terra i de la seva raça. Com Ramon Llull, fou un vulgaritzador de la ciència, i per això el seu estil és generalment senzill i pla. Escrivia en to popular, perquè volia divulgar el conjunt de coneixements que aprengué en els llibres i la multitud d'observacions socials i psicològiques que recollí en els seus viatges i en el tracte amb persones de tots els estaments. «S'acosta volgudament al poble — diu el P. Daniel de Molins de Rei —, però sembla que això no havia de representar per a ell cap violència ni gaire esforç, ja que espiritualment mai no se n'havia apartat» [4]. A través dels seus escrits, Eiximenis es mostra com un home ensems idealista i pràctic. Per amor a la llibertat, volia que els prínceps fossin els primers a observar la llei i que tots els estaments estiguessin representats en el regiment de la cosa pública. Condemnava l'absolutisme i la violència sistemàtica, però no estimava menys l'ordre, i no admetia sense reserves el proveïment de càrrecs per elecció, per la temença que l'ordre fos alterat. [5]

En alguns passatges de les seves obres, Eiximenis es declara favorable a certs aspectes de l'astrologia, per exemple en parlar del naixement de Mare de Déu, de

1) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista*. Pàg. 92.
2) Pere Bohigas: *Idees de fra Eiximenis sobre la cultura antiga*.
3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 92.
4) P. Daniel de Molins de Rei: Introducció a l'edició de *Regiment de la cosa pública*. Pàg. 11.
5) P. Daniel de Molins de Rei: Lloc citat. Pàg. 11.

la qual diu que va nàixer en el grau 21 de la constel·lació de Virgo; en tractar de les armes, vol que siguin fabricades en determinades circumstàncies, perquè, diu, «és certa cosa que espasa constel·lada e armes feytes en certa constel·lació donen o procuren ardiment e fortalea de cor a aquells qui les dites armes porten», i cita el cas que «lo rey En Jacme d'Aragó, qui pres València, tots temps portava una espasa constel·lada quan devia haver batalla, e en los arxius del senyor rey d'Aragó, avui present, és l'espasa de Vilardell, famós cavaller, ab la qual matà la serp aquella tan gran de Sant Celoni, qui matava los hòmens passants per lo camí. E d'altres espases de gran virtut té lo dit senyor, segons he ohit dir a persona notable de son regne». Quant a l'alquímia, al·ludeix els «alquimistes qui comunament són orats e enganadors...» i declara que l'«alquímia sia possible, emperò Déu per conservació de la cosa pública no la revela sinó a fort pochs, e tard, e a aquells qui no entenen en riquees».

Pertanyia Eiximenis al partit avançat de l'orde franciscana, propugnador de reformes laiques i eclesiàstiques, i era molt liberal en política [1]. El *Regiment de prínceps*, comprès en el dotzè llibre del *Crestià*, és un tractat teològico-polític de primera importància [2]. Fou Eiximenis un místic, però també un home d'acció.

L'anomenada d'Eiximenis fou gran, i les seves obres tingueren una considerable difusió. Els comtes-reis i els magnats de Catalunya-Aragó, els de França i els de Castella, se les feien traduir o bé en feien treure còpies; els municipis de les grans ciutats catalanes, en guardaven còpies encadenades que posaven a la disposició del públic lletrat, i el mateix feien els capítols catedrals i els monestirs; els menestrals esdevenien escrivents per a llur ús particular [3]. Un segle després de la seva mort, les seves obres es traduïen i s'imprimien. [4]

Altres filòsofs. — Catalunya donà a la filosofia, en aquest període, un gran nombre de figures notables. Citarem, a més dels filòsofs ja indicats:

Antoni Andreu, menoret, probablement nadiu de Lleida. Estudià a la Sorbona per a adquirir el títol de mestre en Teologia, i allí tingué per mestre Duns Escot [5], del qual fou un seguidor fidelíssim. Hom calcula que Andreu visqué entre les dates de 1280-1350 i que sojornà a París entre els anys 1304 i 1307. Es revela en les seves obres com un esperit àgil i elegant [6]. Era profundament franciscà, i mantingué amb orgull i fermesa la doctrina de la seva orde [7]; per això els vells escolàstics consideraven les doctrines d'Antoni Andreu com si fossin del propi Duns Escot, i un escotista irlandès del segle XVII, Bonaventura Baró, declarà que ell no sabia

1) J.-H. PROBST: *Francesc Eiximenis.*
2) J.-H. PROBST: Lloc citat.
3) J. MASSÓ I TORRENTS: *Les obres de fra Francesc Eiximenis.* Pàgs. 588 i 589.
4) J. MASSÓ I TORRENTS: *Les lletres catalanes en temps del rei Martí i Ramon Savall.* Pàgs. 106 i 107.
5) P. MARTÍ DE BARCELONA. O. M.: *Fra Antoni Andreu, O. M. «Doctor dulcifluus».* «Criterion». Any V. Número 18. Juliol-setembre del 1929. Pàg. 323.
6) P. MARTÍ DE BARCELONA: Lloc citat. Pàg. 325.
7) HAURÉAU: *Histoire de la Philosophie Scholastique.* París. Any 1880. Pàg. 445.

distingir en els escrits d'Antoni Andreu la veu del Mestre i la d'aquest, cosa que contribuí molt a l'extraordinària difusió dels seus escrits [1]. És autor de nombroses obres filosòfiques en llatí, algunes de les quals havien estat atribuïdes a Duns Escot.

Joan Bassols, franciscà, probablement nadiu d'Olot. És discutit encara, però, el lloc de naixença de Bassols; se'l disputen Escòcia, França i Catalunya. Sembla que la hipòtesi més fràgil és la d'ésser escocès [2]. En l'estat actual de la qüestió ens decantem per creure'l realment català. Fou deixeble de Duns Escot (anys 1274-1308). Hom l'anomenà *Doctor ordinatissimus* [3]. Morí a Anglaterra, en l'abadia de Tewkesburg (Worcester), el dia 4 de juliol del 1333. [4]

Pere Tomàs, franciscà, probablement fill del Principat de Catalunya, mestre en Teologia; estudià a París, i ensenyà a Barcelona en la segona i la tercera dècada del segle XIV. Dedicà alguns dels seus escrits a l'infant Joan d'Aragó i al conseller de Jaume II, Guntrà Garcia. Si, com es creu, fou deixeble de Duns Escot, caldria fixar la naixença de Tomàs cap a l'any 1280 i el seu ingrès a l'orde cap al 1300 [5]. Morí abans de l'any 1350 [6]. És autor de diversos llibres en llatí. Fou anomenat *Doctor strenuus et invincibilis*.

Joan Ballester, carmelità mallorquí, general de l'orde durant setze anys, doctor de la Universitat de París, autor de l'obra *De bello forti militantis ecclesiae et Antichristi*. Morí l'any 1374 [7]. Deia Anselm Turmeda que

font era de teologia
mestre Johan Ballester. [8]

Guillem Llobet, dominicà, regent de la càtedra de teologia de la Seu de Mallorca durant vint-i-cinc anys, del 1346 al 1371.

Pere Correger, nascut a la ciutat de Mallorca, no se sap en quin any. Molt jove prengué l'hàbit dominicà, en 1347. Regentà la càtedra de teologia de la Seu mallorquina durant tretze anys (1371-1384). Fou nomenat inquisidor del reialme de Mallorca l'any 1379, i exercí el càrrec de general de l'orde dominicana a la província d'Aragó durant divuit anys (1387-1405). Un biògraf seu diu: «Gran filòsof i gran teòleg, home de seny reposat i gran home de govern...» [9]. Després d'uns anys d'estar retirat a Mallorca, morí pel gener del 1408 [10]. Hom no coneix cap

1) P. Martí de Barcelona: *Fra Antoni Andreu*. Pàg. 320.

2) Charles V. Langlois. *Jean de Bassoles, frère mineur*. «Revue d'Histoire franciscaine». I. Any 1924. Pàgs. 288 a 295. — P. Martí de Barcelona: *Butlletí d'Història catalana a l'estranger*. Revista «Estudis Franciscans». Número de març del 1925. Pàgs. 111 i següents.

3) P. Martí de Barcelona: Lloc citat. Any 1925. Pàgs. 111 a 114.

4) Charles V. Langlois: Lloc citat.

5) P. Martí de Barcelona: *Fra Pere Tomàs (segle XIV)*. Revista «Estudis Franciscans». Volum 39. Gener març del 1927. Número 232. Pàgs. 90 i següents.

6) P. Martí de Barcelona: Lloc citat. Pàgs. 90 i següents.

7) *Una biografia del mestre Joan Ballester*. «Criterion». Número 7. Any II. 1926. Pàgs. 470 i 471.

8) Anselm Turmeda: *Cobles de la divisió del reialme de Mallorca*.

9) P. Samuel d'Algaida. O. M. Cap.: *El Mestre Pere Correger*. «Miscel·lània tomista». Pàg. 361.

10) P. Samuel d'Algaida. O. M. Cap.: Lloc citat. Pàg. 389.

obra ni cap text de Correger; si en va escriure, no han arribat fins a nosaltres.

Nicolau Sacosta, franciscà mallorquí, provincial de l'Orde, mestre en teologia, diputat en el Capítol general per a llegir les Sentències a Cambridge. Protegit per la família reial, fou confessor de la reina Violant [1]. Substituí fra Pere Correger en la càtedra de teologia a la seu de Mallorca (25 octubre del 1394).

Joan Marbres, franciscà, deixeble de Duns Escot; fou canonge de Tortosa i escriví diverses obres notables. [2]

Bernat Descoll, dominicà, fill del cronista de Pere III el Cerimoniós i mestre de fra Vicents Ferrer en l'ensenyament de la Bíblia. [3]

Nicolau Rossell, dominicà, mestre en teologia. Nasqué a Palma de Mallorca el dia 3 de novembre de l'any 1314; ensenyà a Barcelona i després a Avinyó; com a provincial de la seva orde, fundà el monestir de Montsió, al suburbi de Barcelona, per ordre de Pere III el Cerimoniós, que hi posà la primera pedra en l'any 1351; fou promogut cardenal a precs del comte-rei, pel papa Innocenci VII, als 23 de desembre de l'any 1356, i entrà a la cúria romana als 30 de març del 1357 [4]. Morí a Mallorca el 28 de març del 1362. L'obra més coneguda de les moltes que compongué aquest cardenal és *Excerpta ex diversis libris camerae apostolicae.* [5]

Primera pàgina del *Memorial del Peccador remut,* de Felip de Malla. (Edició de Rosenbach, any 1495?)

Joan de Montçó, dominicà valencià, mestre en teologia. El mateix any que es llicencià a París (1387) defensà en la seva primera lliçó magistral unes proposicions considerades com a herètiques, especialment contra la immaculada concepció de Maria; li fou format procés, i a despit de la intervenció del comte-rei Joan I a favor seu, dictaren contra ell sentència d'excomunió, als 27 de gener del 1389, el bisbe de París i tres cardenals, als quals el papa Climent VII havia confiat l'examen del cas [6]. D'ací vingué que durant alguns anys els frares predicadors fossin exclosos de la Universitat de París. Joan de Montçó escriví, a més de la

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom II. Pàg. LXXXVI.

2) Efrem Longpré: *La Philosophie de B. Duns Scot.* París. Any 1924. Pàgs. 286 a 288.

3) F. Diago: *Historia de la Provincia de Aragón de la Orden de Predicadores.* Foli 168. — A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàgs. XCII a XCIV.

4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom I. Pàgs. 180 i 181.

5) Ramon d'Alòs-Moner: *El Cardenal de Aragón Fray Nicolás Rossell.* «Escuela Española de Roma. Cuadernos de Trabajos». Volum I. Madrid. Any 1912. Pàgs. 15 a 60.

6) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom II. Pàg. 176, nota 2.

seva producció llatina, sermons i opuscles en català [1]. Vivia encara en 1412.

Pere Riu, o Pere de Perpinyà, de l'orde del Carme, teòleg, mort l'any 1360. Escriví uns *Commentaria in psalmos.* [2]

Ramon de Tàrrega, dominicà, autor d'escrits teològics i alquimista, mort l'any 1371. L'any següent la Inquisició manà cremar els seus llibres.

Gombau d'Oluja, teòleg dominicà, mort l'any 1384.

Jaume de Xiva, teòleg; l'any 1391 fou tramès al papa per a resoldre la qüestió relativa a l'aprovació eclesiàstica dels llibres de Ramon Llull. [3]

Bernat Oller, fill de Manresa, teòleg eminent, carmelità, general de la seva orde, en el qual càrrec succeí a Joan Ballester en l'any 1375. Doctor i professor de teologia a la Universitat de París, i regent d'estudis a Avinyó. Fou autor de diverses obres [4]. Morí en l'any 1390. [5]

Pere March, dominicà mallorquí, mestre en teologia.

Bernat Armengol, teòleg, mort l'any 1397, autor de *Scriptum in IV libros Sententiarum.*

Felip de Malla, predicador, del qual ja hem parlat. [6]

Quant a Nicolau Bonet, franciscà, anomenat *Doctor Proficuus* i mort l'any 1343, que alguns consideraven català, no ho era pas, segons les majors probabilitats. [7]

La Universitat de París fou en aquest període el principal centre de cultura de l'Europa occidental, i així molts dels filòsofs i teòlegs de la Corona catalano-aragonesa hi anaren a aprendre i a ensenyar.

Les idees polítiques. — Els escriptors de l'època carolíngia (segles IX i X) tractaren ja el problema de l'origen de la sobirania. Ells feien venir directament de Déu tota l'autoritat, i sostenien que l'elecció del sobirà i el consentiment del poble són instruments dels quals Déu es val per a realitzar la seva voluntat.

En venir la renaixença del romanisme, en el segle XII, per la influència del dret de Justinià i també per la influència de la literatura llatina pagana començà a obrir-se pas la concepció segons la qual el príncep o sobirà no rep la sobirania directament de Déu, ans bé és un ministre del poble, el qual li tramet la sobirania. En el segle XIII, l'escolàstica introduí èn la ciència política cristiana les doctrines d'Aristòtil, i es completà l'evolució del concepte de sobirania, que esdevingué formulat així: la comunitat o el poble té per dret natural la sobirania, derivada de Déu, i el poder del príncep és una emanació d'aquesta sobirania. [8]

1) D. Girona i Llagostera: Revista «Catalana». Tom III. Pàg. 465.
2) M. Menéndez Pelayo: *La Ciencia Española.* Tom III. Pàg. 149.
3) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom I. Pàg. 410.
4) F. Torres i Amat: *Memorias para ayudar a formar un Diccionario crítico de los escritores catalanes.* Pàg. 451.
5) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom II. Pàg. LXXXIII.
6) Vegi's el volum V de la present obra. Pàg. 593.
7) P. Martí de Barcelona: *Fra Nicolau Bonet. O. M.* «Estudis Franciscans». Any 1926. Volum XXXVII. Pàgines 90 a 111.
8) F. Valls i Taberner i F. Soldevila: *Història de Catalunya.* Volum II. Pàg. 92.

Ramon Llull escriví una obra intitulada *Doctrina del príncep*, que s'ha perdut, on exposava, de segur, les seves doctrines sobre política. En altres obres conservades del mateix autor trobem algunes idees polítiques sobre l'origen del poder, la reialesa i les seves atribucions i limitacions, les qualitats morals que ha de tenir un príncep, l'organització política i social. Declara Llull que el poder dels reis els ve del poble, el qual el rep de Déu. En el *Llibre de les bèsties* escriu que «rei és establert en aquest món a significança de Déu, ço és a saber, que rei tenga en terra justícia e que governe el poble que Déu li ha comanat». Sovint insisteix sobre les qualitats morals que ha de posseir el bon rei i sobre la necessitat que es volti de consellers dignes i regeixi bé el país per mitjà d'oficials honrats. Les doctrines lul·lianes no sempre deriven de tendències ideològiques abstractes, sinó que en molta part provenen d'una reacció moral contra els defectes de la realitat d'aquell temps [1]. Les idees polítiques i mercantils de Llull eren noves en la seva època, i influïren sobre altres autors, com Pierre Dubois i Marino Sanuto.

Molt interessants són les idees polítiques de Francesc Eiximenis, més ben conegudes que les de Llull. Eiximenis era docte en ciències polítiques, «tal vegada el primer tractadista d'elles a Espanya en llengua vulgar» [2]. El *Regiment de prínceps* (dotzè llibre del *Crestià*) és un gran tractat de ciutadania; hi abunden les consideracions morals, les digressions històriques, els arguments filosòfics i jurídics i els consells d'ordre pràctic amb relació a la manera com haurien de conduir-se els prínceps i els ciutadans per a fer pròspers els regnes i les ciutats. Les idees socials i polítiques d'Eiximenis estan d'acord amb el pensament tradicional català. En la part referent a l'organització política, Eiximenis defensa el principi de la sobirania del poble, tot declarant que Déu vol que la comunitat pugui elegir senyor o regidor, el qual, mitjançant pactes, la governi per a promoure-la a bé i mantenir els homes en la llibertat; però davant els inconvenients que troba en l'elecció del príncep, es decanta per la conveniència que aquest càrrec màxim sigui hereditari, tot indicant la manera d'arribar a la deposició en cas de necessitat. En el tractat al·ludit, diu Eiximenis que «la comunitat no elegí senyoria per amor del regidor, mas elegí regidor per amor de si mateixa», i que si els magistrats de la nació — els presidents, diu ell — traspassen els límits marcats per la llei o els pactes fets entre ells i els vassalls, es converteixen en tirans i perden el dret a l'autoritat. El més remarcable de les idees polítiques d'Eiximenis apareix en la seva doctrina relativa al règim de govern paccionat, en la qual exalça la llibertat humana i, partint de l'afirmació de la sociabilitat de l'home i de la necessitat i l'excel·lència de la vida en comú, presenta com a cèl·lules primàries del compost social les famílies i considera com a extensió d'aquestes les comunitats polítiques, constituïdes per mitjà de pacte, que per a ell és llur dret positiu

1) F. VALLS I TABERNER: *Estudis d'història jurídica catalana*. Barcelona. Any 1929. Pàg. 131.

2) A. RUBIÓ I LLUCH: *Joan I humanista*. Pàg. 92. — Sobre les idees político-socials d'Eiximenis es pot veure J. H. PROBST: *Francesc Eximenis. Ses idées politiques et sociales*. «Revue Hispanique». Any 1917.

o constitucional i no pas l'origen del dret. Francesc Eiximenis, com Ramon Llull, dins el sistema doctrinal propi de l'Edat mitjana presenta un concepte orgànic de la societat universal dels homes, estructurada solidàriament i jeràrquicament [1]. D'altra banda, tant Llull com Eiximenis sostenen, quant als fonaments de la societat, la doctrina teològica del catolicisme; la creació i la destinació divines de l'home són la base de tota la construcció social de Llull, i per a Eiximenis la societat humana té un origen celestial i és un reflecte de l'eterna ciutat de Déu.

A la *Crònica* de Jaume I el Conqueridor traspuen sovint les idees que en la segona meitat del segle XIII dominaven a Catalunya sobre la naturalesa del poder reial: el rei és considerat com a representant de Déu damunt la terra, i com a tal està revestit de les atribucions cabdals: el manteniment de la pau, l'administració de la justícia i la potestat legislativa. Posteriorment es modificà aquesta concepció absoluta del dret diví, i d'acord amb l'evolució del concepte de sobirania es descabdellà la noció del costum com a base de les lleis fonamentals de la monarquia, lleis que el rei mateix havia de respectar.

En els escrits d'Arnau de Vilanova, de fra Guiu Terrer i de l'infant fra Pere d'Aragó trobem també doctrines relacionades amb la política.

De més a més de les obres dels autors nacionals que tractaven de doctrina política, els comtes-reis i els homes públics catalans cercaven amb gran interès qui els traduís les obres principals de la literatura política estrangera, i guardaven curosament els escrits morals que incidentalment tractaven de la cosa pública. [2]

L'astrologia i les ciències ocultes. — La superstició, sobretot en coses de salut i medicina, era molt viva en totes les classes socials durant l'Edat mitjana [3]. Fins reis i papes li pagaven tribut. Bonifaci VIII, per exemple, tenia una gran fe en els anells i braguers màgics que li fabricava Arnau de Vilanova [4]. L'astrologia era una de les més esteses manifestacions de l'esperit supersticiós.

En molta part, l'onada supersticiosa venia de l'Orient. Ciència i superstició apareixien estranyament mesclades. «Al costat de totes les supersticions de l'època — escriu Rubió i Lluch —, dels falsos profetes i dels alquimiaires, rebull tot un món oriental de metges, astròlegs, astrolabrers i cartògrafs, els millors del món, que tenen llur escola en l'illa de Mallorca, i arriben els *ardits* d'alguns viatgers d'incògnites regions, que desvetllen en els reis la curiositat dels descobriments geogràfics i l'afany d'enterar-se de les meravelles de la terra del Preste Joan (probablement l'actual Etiòpia) i les Índies.» [5]

La cultura oriental de caràcter científic o pseudo-científic — astrologia i alquí-

1) F. Valls i Taberner: *Estudis d'història jurídica catalana*. Pàgs. 133 i 134.

2) P. Martí de Barcelona: *De codicografia franciscano-catalana*. Revista «Estudis Franciscans». Número gener-març del 1930. Pàgs. 76 i 77.

3) S. Sanpere i Miquel: *Las costumbres catalanas en tiempo de Juan I*. — A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista*. Pàgines 12 a 18.

4) H. Finke: *Aus den Tagen Bonifaz VIII*. Pàg. XXXVI.

5) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Tom II. Pàg. XIII.

mia — disputava en el segle XIV, dins la nostra terra, el predomini a la cultura llatino-eclesiàstica tradicional, i ho feia sota la protecció de la Corona mateixa [1]. El principal fogar d'aquesta cultura oriental fou aleshores Mallorca [2]. Jaume II i Pere III s'interessaren fortament per l'astrologia, l'alquímia, la nigromància i altres ciències ocultes. Joan I era accentuadament supersticiós.

Jaume Cigó, degà de l'església barcelonina de Santa Maria de la Mar, bisbe de Lleida (anys 1341-1348) i de Tortosa (1348-1351), escriví el llibre anomenat *Cigonina,* on explica l'art de desfer els maleficis. Hom ha dit del bisbe Cigó que devia ésser un nigromàntic.

Un dels més famosos astròlegs catalans d'aquell temps fou Dalmau Planes o Sesplanes, cristià o bé jueu convers, astròleg del comte-rei Pere III.

Pere Gilbert, astròleg també del Cerimoniós, féu societat amb Dalmau Sesplanes. En morir Gilbert (any 1362), el monarca manà que es fes una informació per aclarir si Sesplanes era culpable de la mort del seu associat, com un fill d'aquest sospitava [3]; l'enquesta que es féu devia donar un resultat favorable a Sesplanes, puix que aquest continuà en el seu lloc.

A Sesplanes i Gilbert encomanà Pere III, l'any 1359, un tractat d'astrologia: és el *Tractat d'astrologia o sciència de les steles,* compost per aquells amb la col·laboració del jueu Jacob Corsuno [4]. També en féu escriure un altre al seu metge Bartomeu de Tresbens: el *Llibre de les Nativitats* (any 1380).

Gilbert i Sesplanes construïren una gran esfera armil·lar per a Pere el Cerimoniós, que aquest tenia en el seu palau.

En el regnat de Joan I l'astrologia va atènyer ací el major grau d'importància. La passió que Joan tenia per aquesta pseudo-ciència i la seva credulitat, eren incorregibles [5]. Barrejava, com era propi del seu temps, la part científica i la part supersticiosa. Ell era ben entès en l'ús de l'astrolabi, segons diu un document de l'any 1380. En 1373, essent primogènit, demanava a Bartomeu de Tresbens que anés de seguida a visitar-lo i li portés tots els seus llibres d'astrologia i física [6], i en 1379 demanava a Dalmau Sesplanes un llibre sobre l'eclipsi del sol i de la lluna [7]; igual petició féu el mateix any al jueu Jucef Abernaduch [8]. En certa avinentesa escrivia a Alamany de Cervelló: «Nós, qui 'ns entenem queucom en astrologia, volríem que per aquella art lo prior del qual nos havets escrit que tant s' hi entén, nos fes un anell o dos, per los quals, precedent la gràcia divinal, fórem segurs de totes metzines o fetilleries» [9]. L'any 1379, consultava

1) GONZALO DE REPARAZ (fill): *Catalunya a les mars.* Pàg. 46.
2) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.*
3) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Tom II. Pàg. 142.
4) Publicat per J. Massó i Torrents en la «Col·lecció de textos catalans antics». (Barcelona, any 1890).
5) A. RUBIÓ I LLUCH: *Joan I humanista.* Pàg. 18.
6) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom I. Pàg. 204.
7) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Tom I. Pàg. 304.
8) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Tom I. Pàg. 295.
9) A. RUBIÓ I LLUCH: *Joan I humanista.* Pàg. 14.

a Sesplanes, que era un dels seus familiars, «quals dies e quant dels mesos de febrer, març e abril serien bons a entrar la duquesa (Violant) en el principat de Catalunya, e així mateix a fer bodes» [1]. En 1381 encomanà al jueu mallorquí Vidal Efraim que li escrivís diverses obres d'astrologia, tot prohibint-li de sortir de l'illa mentre no les hagués enllestides [2]. En 1388 cridà al seu servei Guillem Lunell, de París, tot dient-li que no calia que portés esferes ni llibres d'astrologia, puix que ja en tenia prou ací [3]. L'any 1393, abans d'anar a Sardenya, consultà diversos astròlegs, entre ells un monjo negre d'Avinyó i mestre Ramar Ohem, que va estar al seu servei de l'any 1392 al 1394 [4]. Tan supersticiosa com Joan era la francesa Violant de Bar, muller seva. [5]

Dins la llibreria de Martí I, composta d'uns 300 llibres, hi havia una grossa proporció d'obres d'astrologia: una cinquantena. [6]

En el *Regiment de prínceps*, Eiximenis recomanava als reis els coneixements i les pràctiques astrològiques: «e seria encara bo — deia — que sabessen la esfera e queucom de strologia per ajudar-s'en en molts casos de fortuna e de natura» [7]. Ja hem vist que els nostres comtes-reis sabien força de tot això.

La medicina. — Existien ja en aquell temps les dues especialitats de Medicina i Cirurgia; els metges no cirurgians eren anomenats «metges de física» o «físics», i els metges cirurgians «metges de cirurgia». A part dels metges cirurgians actuaven els barbers cirurgians sangradors, i així es feia la distinció entre els «cirurgians de roba llarga» i els «cirurgians de roba curta». Els metges, en la indumentària, quedaren assimilats als cavallers o juristes per les ordinacions que estaven en vigor. [8]

Els autors més consultats en Medicina eren Galè, Avicenna i Arnau de Vilanova, i Guy de Chauliac en Cirurgia. [9]

Durant molt de temps, la Medicina s'ensenyà en locals que depenien de les catedrals i eren annexos a aquestes, com el pati de Santa Eulàlia del Camp, de Barcelona, i es practicà en els monestirs i en llurs infirmeries.

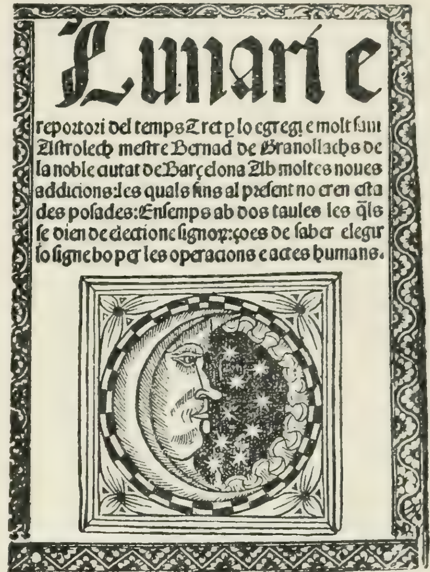
La primera escola de Medicina oficialment organitzada que hi hagué a Catalunya fou la de l'Estudi general de Lleida, on l'ensenyament medical es feia a base de llibres aràbics aportats pels jueus. [10]

No podent Martí I, per l'oposició dels consellers de Barcelona, establir en aquesta ciutat un Estudi general de totes les facultats, l'any 1402 es decidí a reor-

1) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista* Pàg. 15.
2) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Tom I. Pàg. 319.
3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat Tom I. Pag. 390. Tom II Pàg. 385.
4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom II. Pàg. 346.
5) Vegi's el volum V de la present obra. Pàgs. 386 i 387.
6) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista*. Pàgs. 12 i 13.
7) *Dotzè del Crestià*. Part primera. Capítol 192.
8) Josep M. Roca: *La Medicina catalana en temps del Rei Martí I*. Barcelona Any 1917. Pàg. 112.
9) Josep M. Roca: Lloc citat. Pàg. 148.
10) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval* Tom II. Pàgs. XXXIII i 16.

ganitzar-hi l'Estudi de Medicina. Pel març del dit any autoritzà que s'hi donessin títols de batxiller i de mestre en Medicina, nomenà canceller al seu metge Francesc de Granollacs, i demanà al papa Benet XIII que concedís al dit Estudi privilegis i llibertats similars als concedits per altres pontífexs a l'Estudi de Montpeller. [1]

Galiè Correger, de l'orde de predicadors, traduí a la llengua catalana el *Thederic* [2], nom que es donava aleshores a un tractat de Medicina. Tederic o Teodoric era el nom d'un dominicà català que escriví en llengua llatina el dit llibre i el dedicà a fra Andreu d'Albalat, bisbe de València [3]; fou un expositor i compilador dels coneixements sobre la cirurgia i altres ciències mèdiques, trets d'obres aràbigues per alguns tractadistes italians; compongué els seus diversos llibres en la segona meitat del segle XIII.

Lunari e
repertori del temps Tret p lo egregi e molt sum
Astrolech mestre Bernad de Granollachs de
la noble ciutat de Barçelona Ab moltes noues
addicions: les quals fins al present no eren esta
des posades: Ensemps ab dos taules les q̄ls
se dien de electione signoꝝ: ço es de saber elegir
lo signe bo per les operacions e actes humans.

Portada del *Llunari* de Granollacs, tractat d'astrologia medical. (Edició Rosenbach, any 1513)

Els jueus tenien en la Medicina un paper principal. En temps del comte-rei Jaume II, l'actuació dels metges jueus es veia dificultada per la qüestió religiosa, molt encesa a causa de les idees de severitat que eren propugnades. En la lletra tramesa al rei Frederic de Sicília per Arnau de Vilanova, hom llegeix: «Item ordenarets que jueu tant com en sa error perseverarà, no gos, en pena de cors e d'haver, medicar negú crestià, e si crestià lo requer, sia punit en certa quantitat.» [4]

El jueu Vidal Benvenist de Porta treballà durant quinze mesos a sou de Jaume II traduint al català llibres medicals [5]. Jafuda Bonsenyor, també jueu, traduí un llibre aràbic de Medicina [6]. Pot dir-se que durant el regnat de Jaume II es realitzà la incorporació de la ciència mèdica aràbiga a la nostra bibliografia. [7]

En el regnat d'aquest monarca trobem a Catalunya molts metges estrangers, procedents en llur major part de l'Estudi de Montpeller, com Ermengol Blasi,

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom II. Pàgs. 357 a 359. Publica el text de la carta de fundació del Col·legi de Medicina de Barcelona.

2) «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana», de Palma de Mallorca. Tom II. Pàg. 72.

3) Morel-Fatio: *Katalanische Litteratur.* Pàg. 112.

4) Paul Diepgen: *Arnald von Villanova als Politiker und Laientheologe.* Berlín-Leipzig. Any 1909. Pàg. 89. Creia Menéndez Pelayo que aquesta lletra havia estat dictada per Arnau de Vilanova i tramesa per Frederic al seu germà Jaume. Diepgen dóna sòlides raons per a creure que fou adreçada al rei de Sicília.

5) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom II. Pàgs. XXVI i 9 a 11.

6) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom II. Pàgs. XXIX i 22.

7) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom II. Pàg. XXVII.

montpellerí, cèlebre metge que féu llarga estada a la nostra terra, on vingué cridat pel comte-rei, a principis del segle XIV; era mort ja pel febrer del 1313 [1]. També vingueren el tolosà Joan Amell, metge major de Jaume II; Guillem Jaubert, de Besiers, professor de l'Estudi de Lleida i metge del monarca [2]; Joan Dalest, regent de l'Estudi de Montpeller; Jaume d'Avinyó, cirurgià de la casa del comte-rei. La vinguda d'alguns d'aquests metges devia estar relacionada amb l'organització de la Facultat de Medicina a l'Estudi general lleidatà. [3]

En el regnat de Pere III preponderaren al voltant de la casa reial els metges jueus [4]. A alguns d'aquests, el monarca els eximí de dur damunt les vestidures la roda distintiva de llur raça. [5]

Per motius d'higiene, Joan I prohibí les plantacions d'arròs en els aiguamolls de Castelló de Borriana, i féu drenar els aiguamolls i llots de Sant Boi de Llobregat, a fi que els habitants no sofrissin infeccions palúdiques. [6]

L'any 1401, per iniciativa del Consell de Cent jurats de Barcelona, els diversos hospitals que a la ciutat existien foren reunits en un sol hospital: la Casa de la Santa Creu, instal·lada en el lloc i patis circumveïns de la Casa de malalts d'En Colom, situada en el raval de la ciutat.

Entre els metges notables que en aquest període exerciren llur professió a Catalunya, citarem:

Arnau de Vilanova, del qual hem de parlar extensament més endavant.

Martí de Calçarroja, de nació ignorada encara [7], metge de Jaume II i home de confiança del monarca.

Pere Colom, professor de Medicina a Lleida (any 1325).

Guillem Correger, metge de Jaume II.

Berenguer de Sarriera, metge cirurgià de Jaume II i batlle de Girona; devia ésser ja mort l'any 1312. [8]

Bernat Marí, metge de Jaume II.

Berenguer de Pertegàs, cirurgià d'Alfons III.

Pere Gavet, professor a Lleida (any 1311) i a Barcelona abans de l'any 1345.

Jaume d'Agramunt, professor de Medicina de la Universitat de Lleida, autor del tractat *Regiment de preservació a epidèmia o pestilència e mortaldats* (any 1348), escrita amb motiu de la gran pesta d'aquell any. [9]

Ramon Querol, metge de Pere III.

Alexandre de Rocafort, metge de Pere III.

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Tom II. Pàg. XXXII.

2) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom II. Pàg. 13.

3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom II. Pàg. XXXII.

4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom II. Pàg. XXXII.

5) J. Miret i Sans: *Les médecins Juifs de Pierre, Roi d'Aragon*. «Revue d'Études Juives». Any 1909.

6) Josep M. Roca: *La Medicina catalana en temps del Rei Martí I*. Pàg. 21.

7) A. Rubió i Lluch. Lloc citat. Tom II. Pàg. XXXI, nota 5.

8) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom II. Pàg. XXXI. També surten als documents els cirurgians Jaume i Guillem de Riera o Sarriera.

9) Publicat per Enric Arderiu, de Lleida, l'any 1910.

Bartomeu de Tresbens, valencià, metge i astròleg de Pere III.

Bonjuhà Cabrit, Alatzar i Elies Cresques [1], metges jueus de Barcelona, del temps de Pere III. [2]

Ferrer Cresques, metge jueu mallorquí del segon terç del segle XIV. [3]

A. Germà, que l'any 1370 compilà un llibre medical. [4]

Guillem Colteller, de Girona, metge de Pere III i Joan I. [5]

Ramon Falgaç, metge de Pere III, professor de l'Estudi de Lleida.

Pere Ros d'Ursins, probablement valencià, d'ascendència romana, metge major de Pere III, el qual el féu noble l'any 1342. [6]

Bernat de Figuerola, metge de Joan I. [7]

Bernat Oriol, un dels més cèlebres metges de la cort catalana i professor de Medicina; intervingué en el tractament d'Enric III, *el Doliente*, de Castella, on anà l'any 1399 amb Pere Soler. Tenia la confiança dels fills de Pere III, i era cridat a la més lleu indisposició que pogués sofrir un dels membres de la reial família [8]. Morí a Barcelona, d'on sembla que era fill, a mitjans de setembre del 1400. [9]

Pere Soler, probablement valencià, metge de Joan I i de Martí I, en el qual aquest tenia una gran confiança.

Bernat Burriac, de Perpinyà, metge de la casa reial.

Ramon Queralt, de Girona, metge de Joan I. [10]

Guillem Sagarriga, metge de Martí I. [11]

Domènec Ros, valencià, professor de Medicina, metge de Martí I; potser era fill del ja esmentat Pere Ros.

Francesc de Granollacs, metge i home de confiança de Martí I.

Joan Foixà, metge de Martí I, molt entès també en astronomia. [12]

G. de Miralles, Antoni Ricart, Pere Coll, Gabriel Quintana, Tomàs Marquet, lectors o catedràtics de l'Estudi de Medicina de Barcelona. Ricart és autor de diverses obres de Medicina, inèdites.

No sempre els metges de la casa reial seguien la cort en els viatges d'aquesta, a despit de les ordinacions de Pere III que així ho disposaven; la majoria de les

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom II. Pàg. 84. — Enric Fajarnés i Tur: *Los Cresques.* Palma de Mallorca. Any 1929. Pàgs. 14 a 16.

2) J. Rubió i Balaguer: *Metges i cirurgians jueus.* «Estudis Universitaris Catalans». Volum III. Pàg. 492.

3) Enric Fajarnés i Tur: Lloc citat. Pàgs. 11 a 13.

4) Marçal Olivar: *Un nou manuscrit d'obres de Bernat Metge.* «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya». Volum VI Any 1925. Pàg. 370, nota.

5) Josep M. Roca: *Mestre Guillem Colteller.* Barcelona. Any 1912. — A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom I. Pàg. 281. Tom II. Pàgs. 196 i 224.

6) L. Comenge: *El protofísico de Pedro el Ceremonioso.* Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Volum I. Pàgs. 151 i següents.

7) L. Comenge: Lloc citat.

8) Josep M. Roca: *La Medicina catalana en temps del Rei Martí I.* Pàg. 106.

9) Marçal Olivar: Lloc citat. Pàg. 370, nota.

10) Josep M. Roca: Lloc citat. Pàgs. 111 i 112.

11) Josep M. Roca: Lloc citat. Pàgs. 134 i 140.

12) Molts d'altres noms de metges i cirurgians dóna Josep M. Roca: Lloc citat. Pàgs. 28 i 29. — Vegi's també B. Alart: *La Médecine et les Médecins en Roussillon au XIV siècle.* Revista «Ruscino». Anys 1911-1912.

vegades romanien en llur ciutat — principalment Barcelona i València — per a atendre llurs clients. La puntualitat en la paga dels honoraris de metge de cambra i fins l'efectivitat dels honoraris mateixos deixaven molt a desitjar, i això contribuïa a la poca constància dels metges a seguir la cort. [1]

Arnau de Vilanova. — Esperit ardent i il·luminat, home de ciència i filòsof, apòstol i heresiarca, Arnau de Vilanova és una figura històrica de gran relleu. Modernament hom ha reconegut tota la seva extraordinària importància científica i humana [2]. La seva biografia és encara poc coneguda.

Segons les majors probabilitats, Arnau de Vilanova era natural o originari de la ciutat de València o del seu territori. Allí posseïa la més gran part dels seus béns [3]. Generalment hom l'anomenava català. Sembla que estudià a Montpeller i potser a París. Es casà amb una dama anomenada Agnès, i tingué almenys una filla, Maria, que fou monja a València.

En 1381 el trobem exercint de metge a Barcelona, on residia amb la seva família. El comte-rei Pere II el Gran el protegia. En la darrera malaltia d'aquest monarca, a Vilafranca del Penedès, ell l'assistí.

Si Ramon de Penyafort ha pogut ésser anomenat confessor de reis i de papes, metge de reis i de papes pot ésser anomenat Arnau de Vilanova. Jaume II l'estimà molt i el cridà sovint per tal que li prestés auxilis medicals i consells polítics; tingué una gran amistat amb el rei Frederic III de Sicília, i fou «el seu devot deixeble en cabòries espiritualistes» [4]; Bonifaci VIII el tingué per metge.

Arnau de Vilanova denuncià la mancança de fe i de veritable esperit evangèlic de la societat del seu temps i sobretot de la clerecia. Una de les seves obsessions era l'aparició de l'Anticrist dins el segle xiv, la data exacta de la qual volgué fixar algunes vegades. Les idees i l'acció de l'abat Joaquim de Fiore influïren molt damunt Arnau. Com l'italià, el català féu profecies sinistres i apocalíptiques sobre la pròxima fi del món.

L'any 1299, aprofitant l'avinentesa d'ésser tramès a París com a ambaixador de Jaume II, Arnau de Vilanova presentà als teòlegs de la Universitat de París el seu tractat *De tempore adventus Antechristi et fine mundi*, llibre escrit de primer en català, en el qual fixava l'any 1345 com a data del fet apocalíptic. Fou detingut, posat en llibertat sota fiança, sotmès a procés i obligat

1) Josep M. Roca: *La Medicina catalana en temps del Rei Martí I.* Pàg. 106.

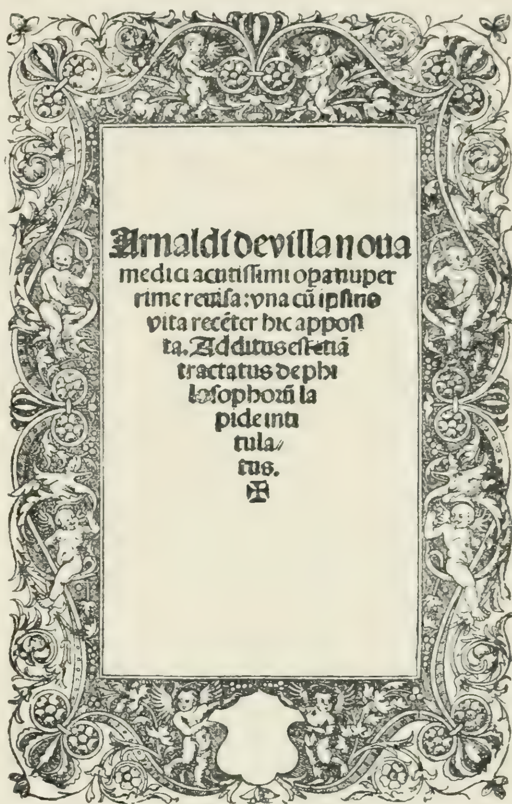
2) M. Menéndez Pelayo: *Historia de los heterodoxos españoles.* Edició definitiva. Any 1918. Tom iii. — Hauréau: *Arnaud de Villeneuve, médecin et chimiste.* Volum xxviii de la *Histoire litteraire de France.* Pàgs. 26 a 125 i 487 a 490. — Roc Chabàs: *Arnaldo de Vilanova y sus yerros teológicos.* «Homenaje a Menéndez Pelayo» Tom i. Madrid. Any 1899. Pàgines 367 a 382.

3) Ramon d'Alòs-Moner: *De la marmessoria d'Arnau de Vilanova.* «Miscel·lània Prat de la Riba». Volum i. Pàgina 290. — Sobre la genealogia i sobre el lloc de naixença d'Arnau de Vilanova s'ha escrit i discutit molt. Vegi's M. Menéndez Pelayo: Lloc citat. Tom iii. Pàgs. 180 a 185.

4) Ramon d'Alòs-Moner: Notícia preliminar de la *Confessió de Barcelona.* Barcelona. Any 1921. Pàgs. 5 i 6. — El rei Frederic III de Sicília era odiat a la cort pontifícia. El vice-canceller de Joan XXII escrivia: «*Rex Fredericus erat hereticus, et fautor eorum, cismaticus et peior quam sarracenus*». (H. Finke: *Acta aragonensia.* i. Document número 273).

a subscriure una condemnació del seu llibre, de la qual protestà tot seguit. [1]

A principis del 1301, es presentà com en recurs d'alçada, davant Bonifaci VIII. Fou mal rebut; el papa i els cardenals acolliren les seves profecies amb grans riallades, segons ell mateix conta, i anà a parar a les presons de Roma. Però poques setmanes després, no solament era alliberat, sinó que esdevenia metge del papa; aquest patia de mal de pedra, i el nostre metge venia a ésser un especialista d'aquesta malaltia. Des de la primavera del 1301 a la del 1302 romangué a la cort papal. Bonifaci VIII, que era enemic dels catalans, digué un dia al rei Carles II de Nàpols: «¿Heu trobat mai un català que fos home de bé?». El rei li va respondre: «Pare Sant, molts catalans són bons». I Bonifaci replicà: «Gran miracle és que un català faci el bé, i jo no n'he trobat cap sinó ara, que he conegut mestre Arnau de Vilanova, qui m'ha fet uns segells i un cinyell que porto, els quals em fan viure» [2]. Aquell papa admirava el metge català, i quan li fou presentat el seu tractat *De regimine sanitatis* s'exclamà en presència dels cardenals: «Aquest home és el savi més gran del món!». Però el bé que Arnau de Vilanova feia sobre la salut de Bonifaci VIII no era plaent a tothom, i menys a moltes persones de la cort papal; un dels corresponsals que hi tenia Jaume II, li escriví: «Diu-se per la cort que el papa ja fóra enterrat si mestre Arnau no hi fos vingut, i no m'atrevesc a escriure les malediccions que per aquest motiu li són adreçades.» [3]

Arnaldi de villa noua medici acutissimi opa nuper rime reuisa: vna cū ipsius vita recēter hic apposita. Additus est etiā tractatus de phi losophorū lapide intitulatus.

Portada de l'edició lionesa de les obres d'Arnau de Vilanova

L'afalac de l'admiració papal no desvià pas Arnau de Vilanova de la seva campanya contra la clerecia, la qual veia enfangada en les concupiscències del món. Empès per la interior força combativa, inflamat per les seves concepcions

1) P. DIEPGEN: *Arnald von Villanova als Politiker und Laientheologe.* Capítol I.

2) Aquest diàleg fou referit al comte-rei Jaume II pel seu missatger a la cort pontifícia, G. d'Albalat. Vegi's HEINRICH FINKE: *Aus den Tagen Bonifaz VIII.* Pàg. XXVI.

3) Vegi's HEINRICH FINKE: *Arnaldo de Vilanova en la Corte de Bonifacio VIII.* Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Any 1901. Tom I.

roents, inquiet de totes les inquietuds, fugí del costat del papa Bonifaci, profetitzà la seva caiguda i maleí la seva memòria.

Novament fou empresonat per Benet XI. Als 18 de juliol del 1304, a Perusa, féu una protesta davant el camarlenc del Col·legi cardenalici, i altra vegada fou detingut. Abans del 6 d'octubre del dit any passà a Sicília.

Als 6 d'abril del 1305 era ja, de tornada de Sicília, als Estats de la Corona catalano-aragonesa, segons resulta d'una lletra de Jaume II, que el reclamà a la seva presència per tal que l'assistís com a metge. [1]

Als 11 de juliol del dit any es presentà davant el comte-rei per a llegir un escrit sobre les seves doctrines, escrit que hom ha anomenat *Confessió de Barcelona*. Als 24 d'agost presentà a Bordeus, al papa Climent, un altre escrit. [2]

Des de principis del segle XIV, Arnau de Vilanova estava en plena lluita contra teòlegs i frares, sobretot contra els dominicans o predicadors. Molts d'aquests titllaven d'errònies algunes de les seves doctrines i especialment la seva pretensió de fixar la data de la vinguda de l'Anticrist. Era denunciat pels dominicans com a heretge, i ell denunciava al seu torn els seus contradictors. Les rèpliques d'Arnau eren fulminants i en extrem agressives. Reptava els adversaris a polèmica davant del papa i els omplia d'invectives i insults. L'espectacle de la corrupció de molts clergues i convents sublevà el seu esperit i el dugué a blasmar les concupiscències clericals amb paraules de foc. En la *Confessió de Lleida* (*Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudo-religiosorum*) i en la *Confessió de Barcelona* (any 1305), que eren com un resum fet per ell mateix de les seves doctrines, presentava la corrupció de la clerecia com el més clar senyal que l'aparició de l'Anticrist era pròxima. Tractava els frares predicadors de «goliarts de taverna» i deia que els convents no eren nius de coloms, sinó caus d'escorçons, dracs i serps.

Contra els dominicans que el tractaven de fantàstic i visionari escriví el *Gladius jugulans Thomatistas* (any 1304) [3]. Ell fou qui donà per primera vegada aquest nom de tomatistes o tomistes als partidaris de les doctrines de Sant Tomàs, als defensors de l'escolàstica, per ell avorrida.

A despit de la protecció que rebé constantment de Jaume II i del seu germà Frederic de Sicília, els quals compartien en major o menor grau l'esperit i les doctrines del genial i extravagant metge, aquest es girà contra ells amb motiu de la interpretació d'uns somnis que havien tingut els dos monarques. Després de donar una explicació dels somnis reials, Arnau, en el seu *Rahonament*, fet a Avinyó l'any 1309 davant el papa Climent V i els seus cardenals, acusà Jaume i Frederic de vacil·lants en la fe i de creure en supersticions i visions. El *Rahonament* produí un pèssim efecte en el papa i en molts cardenals, encara que algun

1) H. FINKE: *Acta aragonensia*. Pàg. 873.

2) *Presentatio facta Burdegalis coram Summo Pontifice domino Clementi quinto*. — H. FINKE: *Aus den Tagen Bonifaz VIII*. Pàgs. CXXVI i CCII a CCXI.

3) M. MENÉNDEZ PELAYO: *Historia de los heterodoxos españoles*. Edició definitiva. Tom III. Pàg. 203. — H. FINKE: Lloc citat. Pàg. CXXIII.

d'aquests, com Napoleó Orsini, l'amic de Jaume II, manifestà la seva admiració per Arnau. El comte-rei acabà per enutjar-se, i volgué desmentir el que sobre els seus somnis li atribuïa el seu metge, al qual tractà de mentider. Al contrari, Frederic de Sicília li seguí donant la seva estima i la seva protecció, el defensà coratjosament i declarà que seria una vergonya l'abandonar-lo quan tothom el perseguia. Arnau es refugià a Sicília. [1]

Davant les acusacions i persecucions de què era objecte, acudí diverses vegades al procediment de fer constar el text de les seves doctrines en actes notarials, a fi d'evitar que les seves paraules poguessin ésser tergiversades pels seus detractors. En el *Rahonament* d'Avinyó defensà ardentment les seves teories; aquesta és la més cèlebre de les seves obres. [2]

Arnau de Vilanova fou un conreador primerenc del gènere de literatura profètica, la qual començà a Catalunya en la segona meitat del segle XIII i durà quasi dues centúries sense cap interrupció important [3]. Amb tota la seva ciència, hom el considera com un maniàtic visionari. La idea fixa de la vinguda de l'Anticrist li pertorbà el cervell. [4]

Als 20 de juliol del 1305 féu testament a Barcelona, i als 10 de març del 1309 redactà un codicil a Marsella. Morí a Gènova el dia 6 de setembre del 1311 [5]. Segons una versió, morí per mar anant de Sicília cap a Avinyó com a enviat del rei Frederic al papa Climent V.

La llibreria d'Arnau de Vilanova és la primera i més rica llibreria particular que es presenta en la nostra Edat mitjana. Ell — cas isolat aleshores — s'interessà per Grècia; entre els seus llibres hi havia cinc codis grecs, tots cinc de tema religiós [6], nombre important si pensem en la poca difusió que aleshores tenien en l'Occident europeu. Fou Arnau qui demanà al comte-rei Jaume II que intercedís prop de la Companyia catalana dels almogàvers per tal que no saquegés

1) M. MENÉNDEZ PELAYO: *Historia de los heterodoxos españoles.* Edició definitiva. Tom III. Pàgs. 217 a 210.

2) El *Rahonament* ha estat publicat per Lluís Faraudo en l'edició popular, molt correcta, de la «Col·lecció de textos catalans antics» (Volum IX).

3) PERE BOHIGAS: *Profecies catalanes dels segles XIV i XV.* «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya». Tom VI. Any 1925. Pàgina 25. Diu Bohigas: «... entre la mort d'Arnau de Vilanova i l'acabament del cisma d'Occident posseïm una sèrie continuada d'aquesta mena d'obres, essent-ne les més importants una refundició de la *Summa Concordia*, de Joachim (de Fiore), amb punts de vista de la política aragonesa, i les obres de Peratallada o Rocatallada, qui sense ésser català, es va preocupar especialment de Catalunya, pel que es pot incluir entre els nostres. Després del cisma tenim — com ja hem dit — ficcions de profecies, que es revesteixen dels tòpics més comuns a aquesta literatura, amb l'objecte d'adular el casal regnant».

El menoret Joan de Peratallada o Rocatallada (*Johannis de Rupescissa)* ha passat, en alguns autors, com a català del segle XIV; però amb tot i haver-se ocupat molt de Catalunya en les seves profecies, Rocatallada no era català. (JORDI RUBIÓ: Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum VII. Pàg. 11. — PERE BOHIGAS: Lloc citat. Pàgs. 25 i 29). Rocatallada, nadiu de la Gàl·lia meridional, era frare del convent d'Aurillac. Moltes de les seves obres profètiques foren traduïdes del llatí al català. El nom Rocatallada és el que figura a les traduccions catalanes de les seves obres; un document de la cancelleria catalana (lletra de Joan I a Eiximenis, del 12 de desembre del 1391) l'anomena Johan de Rocasist. (A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom I. Pàg. 373).

4) M. MENÉNDEZ PELAYO: Lloc citat. Tom III. Pàg. 203.

5) FIDEL FITA: *Arnaldo de Vilanova. Sitio y fecha de su defunción.* «Boletín de la Real Academia de la Història». Tom XXXI. Any 1897. Pàgs. 313 i 314.

6) ROC CHABÀS: *Inventario de los libros, ropas, etc., de Arnaldo de Vilanova.* «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos». Madrid. Any 1903. Tom IX. Pàgs. 189 a 203.

alguns dels monestirs del Mont Athos [1], i això sembla demostrar que hi tenia relacions i coneixences. Hom no creu, però, que sabés la llengua grega; la ciència hel·lènica que Vilanova conegué — com la que conegueren Ramon Martí, Ramon Llull i altres — venia de les traduccions rabíniques i aràbigues. De l'aràbic traduí Vilanova en llengua llatina els escrits de Galè [2]. Cal tenir en compte que en aquells temps, i fins força més endavant, era raríssim de trobar a les terres occidentals algú que conegués la llengua grega. «Això — diu Rubió i Lluch — no es podia demanar a cap humanista del segle XIVè, perquè àdhuc en el XVè el coneixement de la llengua d'Homer fou cosa molt peregrina» [3]. Arnau sabia, a més de la llengua llatina, l'aràbiga, i també l'hebrea, que aprengué amb Ramon Martí.

Mort ja Arnau de Vilanova, tingué lloc a Tarragona, el dia 6 de novembre del 1316, una reunió d'inquisidors eclesiàstics, regulars i seculars, que donaren una sentència condemnant diverses proposicions d'aquell, considerades com a herètiques [4]. Fou ordenat, sota pena d'excomunió, de presentar i lliurar els exemplars dels llibres condemnats; aquesta ordre pot explicar la pèrdua de moltes obres seves. Posteriorment hi hagué encara una altra condemna. [5]

Arnau de Vilanova fou un home d'ànima tempestuosa, de caràcter rebel, de temperament incoercible, que descabdellà la seva vida com un combat i com una novel·la dramàtica. Hom ha fet remarcar que l'originalitat d'Arnau de Vilanova radica, més que en les seves idees teològiques, que eren filles de l'ambient de l'època, en la manera com el seu temperament encès va encarnar-les.

En els seus escrits, Vilanova prodigava les fórmules de modèstia exagerada i evidentment insincera, anomenant-se *servus inutilis*, *theoricus ignotus*, *practicus rusticus*, i es denigrava ell mateix amb expressions com «home del pus baix estament que sie, ço és de muyllerats»; però en ell esclatava tot sovint un fort orgull, que podríem qualificar de «satànic» per a donar idea de la seva intensitat. Aquest orgull el féu reaccionar violentament davant les retractacions humiliants que els teòlegs li imposaren, i per venjar-se'n no vacil·là a jugar-se la seva alta situació prop del papa i del comte-rei.

Inicià Arnau de Vilanova una important literatura científica. Entre els anys 1276 i 1288 compongué la seva obra *De improbatione maleficiorum* [6] on admetia la veritat de les influències diabòliques, però negava que els esperits poguessin ésser evocats en cap forma per l'home sense l'auxili de la gràcia divina; deia que els homes que tenen molt arrelada la creença en l'eficàcia de les intervencions del diable són malalts, al·lucinats: «*corporaliter egri sunt*» [7]. Per a un dels

1) Vegi's el volum V de la present obra. Pàgs. 244 i 245.

2) WÜSTENFELD: *Die Uebersetzungen arabischer Werke in das Lateinische.* Göthinguen. Any 1877. Pàg. 118.

3) A. RUBIÓ I LLUCH: *Joan I humanista.* Pàg. 20.

4) J. VILLANUEVA: *Viaje literario a las iglesias de España.* Tom XIX Pàgs. 321 a 328. — M. MENÉNDEZ PELAYO: *Historia de los heterodoxos españoles.* Edició definitiva. Tom III. Pàgs. CXXIII-CXXIX.

5) RAMON D'ALÒS-MONER: *De la marmessoria d'Arnau de Vilanova.* Pàg. 203.

6) H. FINKE: *Aus den Tagen Bonifaz VIII.* Pàg. 103.

7) PAUL DIEPGEN: *Arnaldus de Vilanova. De improbatione maleficiorum.* «*Archiv für Kulturgeschichte*». Pàg. 402.

fills de Jaume II compongué, a les darreries del segle XIII, el seu famós *Alphabetum Catholicum*, que és com un catecisme amb preguntes i respostes [1]. L'any 1305 escriví el seu tractat *Antidotum contra venenum effusum per fratrem M. de Atheca*; aquest frare era un dominicà aragonès que havia volgut refutar les teories de Vilanova. Les seves obres teològiques són nombroses.

Entre els metges cristians de l'Edat mitjana, amb prou feines hi ha un nom que obscureixi el d'Arnau de Vilanova [2]. De les seves obres medicals, el *Breviarum practicae* ha merescut grans elogis d'autors moderns; hom ha presentat aquesta obra com una mina veritable per al coneixement de la medicina medieval, i el seu autor com la figura més eminent entre els metges del món llatí del segle XIII [3]. Dedicà a Jaume II el llibre *De conservatione sanitatis*. Sobre el mal de pedra escriví un capítol especial del seu *Breviarium* i un tractat enter, *Contra calculum*, que dedicà al papa Bonifaci VIII; la seva terapèutica contra el dit mal era ben eficaç i racional, i fou segurament aquesta terapèutica la que tingué èxit en el cas d'aquell papa, i no pas el segell màgic confeccionat sota el signe del Lleó [4]. Escriví també un tractat de cosmètica, *De ornatu mulierum*.

Com que en les seves obres sobre filosofia i religió Arnau de Vilanova perseguia una finalitat de propaganda, n'escriví moltes en llengua vulgar, és a dir, en llengua catalana, mentre que els llibres de Medicina els degué compondre en llatí, potser amb alguna excepció [5]. La seva fama i el gran prestigi que tingué en el camp científic poden també explicar que les seves obres medicals i en general científiques, escrites o no originalment en català, fossin més conegudes a tot arreu del món en llengua llatina [6]. La bibliografia de les seves obres en llengua catalana no està encara gaire fixada i és poc nombrosa; d'algunes obres que no han arribat fins als nostres dies n'hi ha notícia perquè apareixen registrades en la sentència condemnatòria de les seves proposicions herètiques.

La condemna contribuí a la preterició de què les obres d'Arnau foren objecte dins la seva terra mateixa; també a fora de Catalunya el caràcter agosarat de les seves doctrines perjudicà la difusió de les seves obres político-religioses; en canvi, les medicals han estat traduïdes, del segle XVI ençà, al francès, a l'anglès i a l'alemany, i editades en aquestes llengües, a part de les incomptables edicions llatines.

És remarcable el fet que en el regnat de Jaume II, quan Catalunya assolí políticament el punt més elevat de la seva força nacional, trobem les dues figures més universals de la vella cultura catalana: Ramon Llull i Arnau de Vilanova. El màximum de catalanitat coincidí aleshores amb el màximum d'universalitat. Els temps eren de lluita, de controvèrsia, d'oposició d'idees i de xoc de passions, i les

1) Publicat per W. Burger en «*Römische Quartalschrift*». Roma. Any 1907. Pàgs. 173 a 194.
2) M. Menéndez Pelayo: *Historia de los heterodoxos españoles*. Edició definitiva Tom III.
3) Paul Diepgen: *Des Meisters A. de Villanova Parabeln der Heilkunst*. Leipzig. Any 1922.
4) «La Revista dels Llibres». Gener del 1929. Pàgs. 8 i 9.
5) Ramon d'Alòs-Moner: Notícia preliminar de la *Confessió de Barcelona*, d'Arnau de Vilanova. Pàg. 3.
6) Ramon d'Alòs-Moner: Lloc citat. Pàg. 3.

ànimes ardents d'aquells dos catalans es van sentir llançades a una activitat febrosenca. Així Ramon Llull i Arnau de Vilanova han pogut ésser anomenats «dos grans agitadors», en el bon sentit d'aquest concepte. Fills de Catalunya, fidels a Catalunya, fent honor a la pàtria i a la llengua de la pàtria, prengueren Europa per escenari de llur acció i per camí de llur vida.

Entre aquests dos homes hi havia diferències essencials de caràcter. Tots dos treballaren enèrgicament i persistentment per la renovació espiritual del món; però mentre que Ramon Llull apareix sempre sincer, abnegat i humil, Arnau de Vilanova es mostra orgullós, venjatiu i de vegades poc lleial amb els seus protectors; els seus enemics el tractaren d'hipòcrita, nigromàntic, heretge i papa dels heretges. Ramon Llull, en veure fracassats els seus propòsits, vessa la seva enyorança en el *Cant de Ramon* o cerca la causa del fracàs en el *Desconhort;* Arnau de Vilanova, en una situació anàloga, no sent pas descoratjament, sinó ira, i així la seva fúria continguda durant onze anys, esclata, feréstega, en l'eloqüència inflamada del *Rahonament* d'Avinyó. [1]

La cartografia. — A les darreries del segle XIII i en el segle XIV la difusió de les cartes de navegar marcaren un gran avenç marítim, i ensems feren progressar considerablement els estudis geogràfics. En els anteriors temps de l'Edat mitjana hom no tenia una noció exacta ni gaire aproximada de la forma de les terres i de les costes del món conegut.

Italians i catalans foren els capdavanters de la cartografia. Entre els historiadors i especialistes s'ha discutit molt sobre la primacia d'Itàlia o de Catalunya en la cartografia nàutica. Nordenskjöld, en el seu *Periplus,* atribuí aquesta primacia a Catalunya; després Kretschmer [2] i Magnaghi [3] l'han atribuïda a Itàlia, i llur opinió és la que preval avui.

A Catalunya la cartografia prengué aviat un gran desenvolupament; una ordinació catalana de l'any 1354 manava que tot vaixell portés dues cartes geogràfiques. Fou a Mallorca, tan ben situada per a la navegació, on principalment florí aquesta ciència. És coneguda la frase de Humbolt, segons la qual Mallorca era en aquell temps el fogar dels coneixements científics en l'art de navegar.

L'escola cartogràfica catalana sortí de la genovesa. La cartografia mallorquina no té història fins a l'any 1339, en què aparegué a Mallorca la carta d'Angelino Dulcert o Dulceri, la qual és molt semblant a la del genovès Angelino Dalorto, de l'any 1325 [4]. És probable, però, que hi hagués mapes catalans anteriors al de Dulcert o Dulceri.

La carta de l'any 1339 ha estat objecte de llargues discussions que no han acabat encara. No hi ha acord entre els especialistes respecte el nom de la signatura,

1) «La Revista dels Llibres». Número de gener de l'any 1926. Pàg. 7.
2) KONRAD KRETSCHMER: *Italienischen Portolane.* Estocolm. Any 1897. Pàgs. 56, 167 i 169.
3) ALBERTO MAGNAGHI: *Sulle origine del Portolano normale nel Medio Evo,* etc. Firenze. Any 1909.
4) CHARLES DE LA RONCIÈRE: *La découverte de l'Afrique au Moyen âge.* Pàg. 122.

que diu Dulcert segons uns, Dulceri segons d'altres; mentre que La Roncière llegeix Dulcert [1], Caraci llegeix Dulceri, claríssimament segons ell [2]. Magnaghi aventura la hipòtesi que Dulceri no era altre sinó el mateix Dalorto, que en passar a Mallorca amagà el seu nom genovès a causa de la guerra entre Gènova i Catalunya. També creu Caraci, que la carta de Dulcert o Dulceri i la de Dalorto són d'un mateix autor, i esmenta alguna de les hipòtesis enginyoses que han estat fetes per a explicar-ho; remarca que el cognom Dulcert no és la catalanització d'un cognom italià, com alguns suposen, puix que no es troba usualment a les Balears, i a més hi ha el nom Angelinus, poc català, que precisament coincideix amb el de Dalorto; Andrews suposa que el cognom Dulcert o Dulceri pot ésser una equivocació del copista de la carta, el qual llegiria malament el nom Dalorto del model. També cal dir que algunes de les més significatives inscripcions de la carta del 1339, explicables en un genovès com Dalorto, i en general en un italià, no ho són gaire en un català [3]. Gabriel Llabrés ja combaté la creença en la catalanitat de l'anomenat Dulcert, o Dulceri. [4]

L'escola mallorquina de cartografia, obra principalment de jueus, fou portada al seu grau màxim d'esplendor per Abraham Cresques i el seu fill Jafuda, Macià de Viladesters i Gabriel Vallseca. Aquests dos últims pertanyen al període històric que segueix al que estudiem.

Isaac Nafuci, jueu mallorquí, fou un dels constructors d'aparells d'astronomia de Pere III, que el féu cridar l'any 1359. Era rellotger, astrolabrer i probablement cartògraf. Per a premiar-li els seus mèrits i serveis, el comte-rei el nomenà l'any 1362 rabí de l'aljama de Mallorca [5]. També estigué Nafuci en relacions amb l'infant Joan, que li féu diversos encàrrecs.

En la sèrie dels mapes catalans coneguts, es passa del d'Angelino Dulcert o Dulceri (any 1339) al d'Abraham Cresques (anys 1375-1377). El mapa de Cresques, avui a la Biblioteca Nacional de París, fou l'obra mestra dels nostres cartògrafs reials; és fet seguint el model de la carta de Dulcert o Dulceri. Abraham estigué en seguides relacions amb Pere III. A més de mapes, construïa instruments nàutics, i en la seva feina probablement l'ajudava el seu fill Jafuda. El vell Cresques morí a principis de l'any 1387.

Jafuda Cresques, fill d'Abraham, es convertí al cristianisme a conseqüència dels fets tràgics de l'any 1391, dels quals foren víctimes els jueus, i prengué el nom de Jaume Ribes. Martí I el féu venir a Barcelona. Més tard, després de la mort del comte-rei, passà a Portugal per a posar-se al servei del príncep Enric el Navegant, i fou el director de l'escola cartogràfica portuguesa de Sagres.

1) Charles de La Roncière: *La Découverte de l'Afrique au Moyen âge.* Tom I.

2) Giuseppe Caraci: *A proposito de alcune carte nauticha della Biblioteca Nazionale de Parigi.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Número de juliol-desembre del 1929. Pàg. 260.

3) Giuseppe Caraci: Lloc citat. Pàg. 261.

4) G. Llabrés: *¿Fué mallorquín Angelinus Dulceti?* «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana». Any 1888. Pàgines 313 a 318.

5) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom II. Pàgs. 128, 129, 144 i 145.

De Guillem Soler, cartògraf mallorquí, s'han conservat dos mapes, l'un d'entorn l'any 1380 i l'altre de l'any 1385.

La cartografia i en general la ciència nàutica mallorquina fou constantment protegida i impulsada pels monarques catalans, i especialment per Pere III i Joan I. Aquest, que sentí un gran interès, ja des de jove, per la cartografia i la nàutica, declarava al seu procurador Ferrer de Gilabert que enlloc com a Mallorca «se saben ben fer» els astrolabis. [1]

Els cartògrafs mallorquins treballaven, no solament per als nostres comtes-reis, ans encara per als reis i magnats estrangers. El rei de França Carles V el Savi demanà a l'infant Joan que li proporcionés un mapamundi «dels que es fan per aqueixes terres», i Joan li regalà el que havia fet Abraham Cresques. Carles V morí abans de rebre'l, i fou el seu fill Carles VI qui se'n féu càrrec; aquest mapa és considerat com la representació del nivell màxim en els coneixements geogràfics dels segles medievals. Hom hi veu, entre altres mèrits, el d'ésser el monument cartogràfic més perfecte sobre l'Índia i l'Extrem Orient abans de l'arribada dels portuguesos a aquells països. [2]

En la carta de Dulcert o Dulceri figuren les illes Canàries o Afortunades. En l'expedició que l'any 1341 hi feren Niccoloso da Recco i Angiolino dei Corbizzi, amb naus portugueses, hi participaren catalans [3]. Posteriorment anaren a aquelles illes naus catalanes: Francesc des Valer — un dels grans viatgers catalans medievals, que després anà a Tartària — organitzà, l'any 1342, una expedició a les Canàries. En el mateix any, també a Mallorca, n'organitzà una altra Domènec Gual [4]. L'any 1345, Pere III protegí una altra expedició de vaixells mallorquins, dirigida per Lluís de la Cerda, anomenat príncep de Fortuna, la qual sembla que no arribà a realitzar-se. Jaume Ferrer emprengué l'any 1346 un viatge en direcció a les Canàries. L'any 1352, Giovanni d'Òria féu companyia amb els catalans Arnau Roger, Jaume Segarra i Guillem Fuser per a anar a les dites illes.

L'arquitectura: l'art gòtic. — Passat el període infecund que tingué la vida artística a les darreries del segle XIII, s'inicià a començaments del segle XIV un nou període d'esplendor. És el temps del ple estil gòtic radiat.

Les característiques principals de l'arquitectura gòtica són: la volta de creueria o nervada, l'espatller i l'arc-botant; l'arc apuntat; els trepats o calats dels finestrals i els feixos de columnes. De més a més de la transformació d'ordre arquitectònic, cal remarcar el canvi en la decoració, la qual esdevingué més naturalista. La iconografia sofrí també modificacions.

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom II. Pàg. 251.

2) Charles de la Roncière: *La Découverte de l'Afrique au Moyen âge.* Tom I. Pàg. 128.

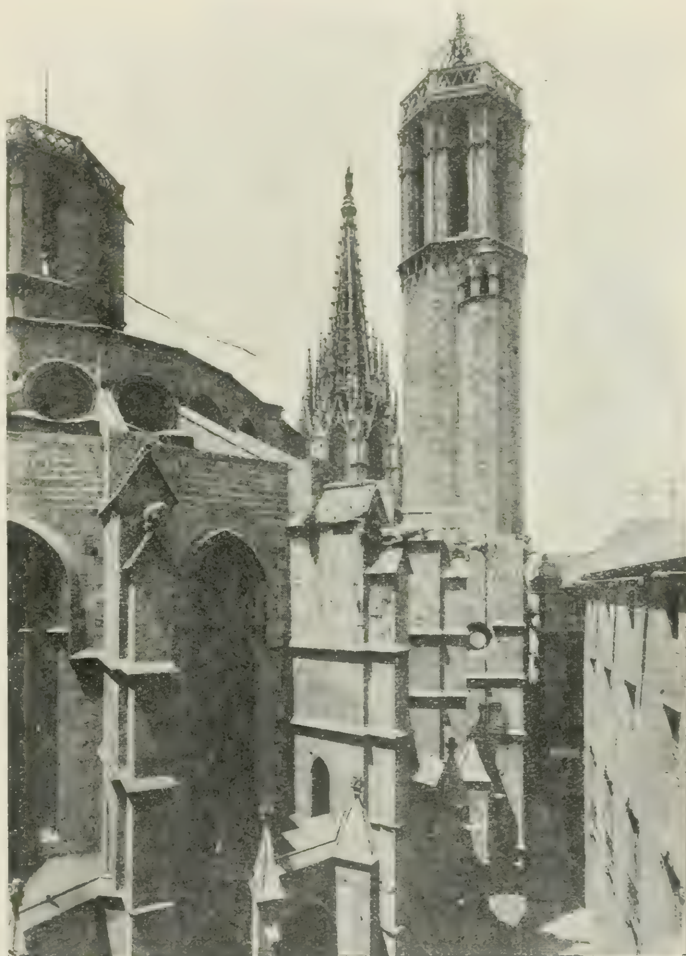
3) Alvise da Ca' da Mosto: *La navigazioni di..., Antoniotto Usodimare e Niccoloso da Recco.* A cura de Rinaldo Caddeo. Milà. Any 1928.

4) Miquel Bonet: *Expediciones de Mallorca a las Islas Canarias. (1345 y 1352).* «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana». Tom V. Any 1890. Pàg. 286.

L'art gòtic català seguí una evolució pròpia i original, que se separa de l'evolució seguida pel dit art en les altres terres. En aquest temps de major domini polític del poble català foren construïts els nostres millors monuments de l'estil gòtic. Perduraren, però, les reminiscències romàniques a través de la continuació o complementació d'obres començades en el període anterior. Algunes catedrals i esglésies — Tarragona, Lleida, València, Santes Creus, Sant Cugat del Vallès — representen la transició del romànic al gòtic.

Dos tipus mostren les esglésies gòtiques catalanes: el de l'església d'una sola nau amb absis poligonal i amb capelles entre els contraforts, ja en la totalitat del temple, ja solament a la nau, i el de l'església de tres naus amb absis poligonal i una girola, i les naus i els absis voltats de capelles.

Un exemplar del tipus d'una sola nau és l'església barcelonina de Santa Maria del Pi, i un exemple del tipus de tres naus és la catedral de Barcelona. El d'una sola nau fou el primer que aparegué ací, puix que ja el veiem en el pla de l'església dominicana de Santa Caterina de Barcelona, començada cap a l'any 1223 [1]; és el tipus popular, i ve a representar l'adaptació de l'estil gòtic

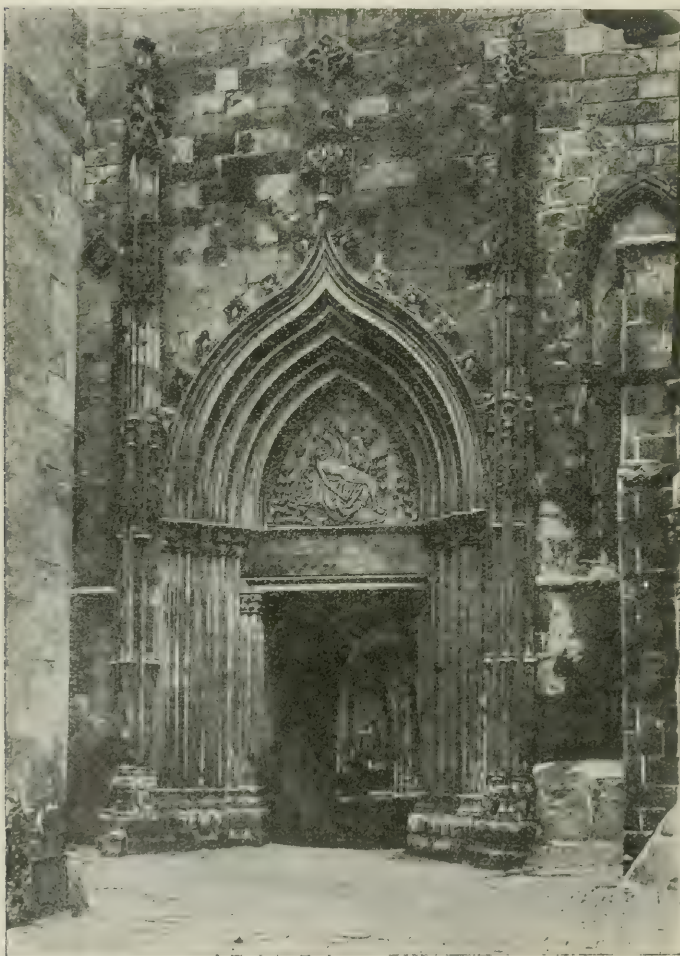

Exterior de la catedral de Barcelona: Absis de la part de Llevant, amb el cloquer del rellotge i al fons el cimbori

1) J. PUIG I CADAFALCH: *El problema de la transformació de la catedral del Nord importada a Catalunya.* «Miscel·lània Prat de la Riba». Volum I. Pàg. 65.

d'influència llenguadociana a la tradició romànica de la nostra arquitectura [1]. Després del gran corrent llenguadocià arribà un corrent nòrdic, que travessà impetuosament la Gàl·lia del Migdia un cop vençuda pels croats del Nord, i s'adaptà a la nostra terra: és el tipus de l'església de tres naus. [2]

El tipus nòrdic fou tramès a Catalunya per la intermediació de la catedral de Narbona. La catedral de Girona, de tres naus, fou començada l'any 1312 sobre el model de la catedral de Narbona, amb algunes modificacions [3]. El primer arquitecte o mestre major de la catedral gironina fou «mestre Enric», probablement francès; mort aquest arquitecte, el succeí Jaume de Favars, que també treballà a l'obra de Narbona, i era francès segurament.

Catedral de Barcelona: Porta de la Pietat

Els campanars gòtics del segle XIV són generalment octogonals i solen acabar en plataforma o terrat amb barana de pedra trepada a l'entorn. Alguns, però, tenen, com el de Sant Feliu de Girona, una coberta piramidal per l'estil de les esglésies llenguadocianes.

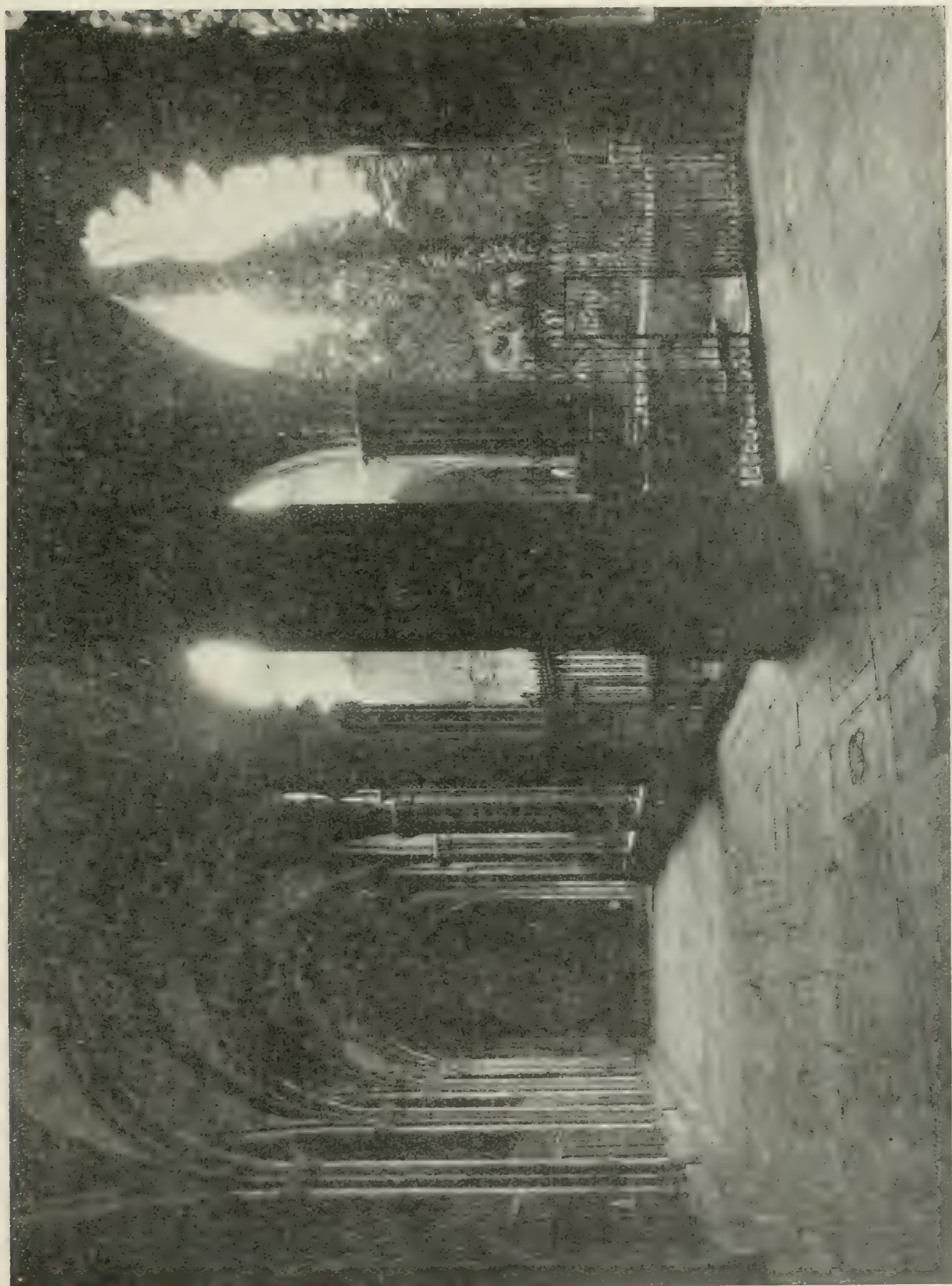
L'edificació de la capella de Santa Àgueda, a la plaça del Rei de Barcelona, fou iniciada per Jaume II, i la patrocinaren els comtes-reis posteriors.

Santa Maria de la Mar de Barcelona no pertany al cicle d'adaptació de la catedral del Nord, com les

1) J. PUIG I CADAFALCH: *El problema de la transformació de la catedral del Nord importada a Catalunya.* Pàg. 66.

2) J. PUIG I CADAFALCH: Lloc citat. Pàg. 66.

3) J. PUIG I CADAFALCH: Lloc citat. Pàgs. 72 i següents.

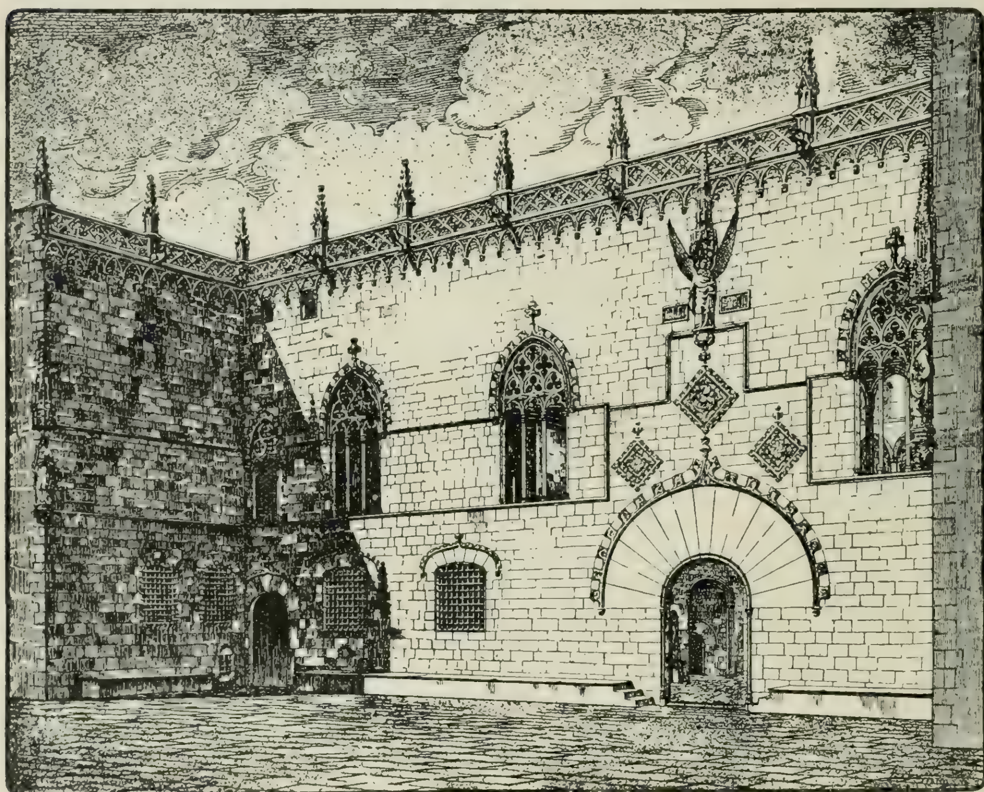

Claustre de la catedral de Barcelona

seus de Barcelona i Girona, ans bé pertany al de la plenitud de l'estil català, representat per les seus de Manresa i Mallorca i per les llotges de Mallorca, València i Perpinyà. [1]

L'actual església del Pi, de Barcelona, fou acabada cap a l'any 1379.

Projectada per un arquitecte ignorat, la Seu de Barcelona fou començada

Façana gòtica de la Casa de la Ciutat de Barcelona. (Aspecte primitiu, segons la restauració ideal feta per l'Oficina Municipal d'Investigacions Històriques)

l'any 1298. Els mestres majors coneguts que dirigiren l'obra fins al temps de Martí I foren: Jaume Fabra o Febrer, mallorquí, contractat l'any 1317; mestre Bertran (any 1344); Bernat Roca o Roquer (any 1371), mort el 1388; Jaume Solà, que era també escultor, del 1401 al 1412; en aquest temps apareix com a mestre major Arnau Bargués o Brugués (anys 1402 i 1405). [2]

En el segle XIV la finestra romànica que persisteix en algunes cases és més

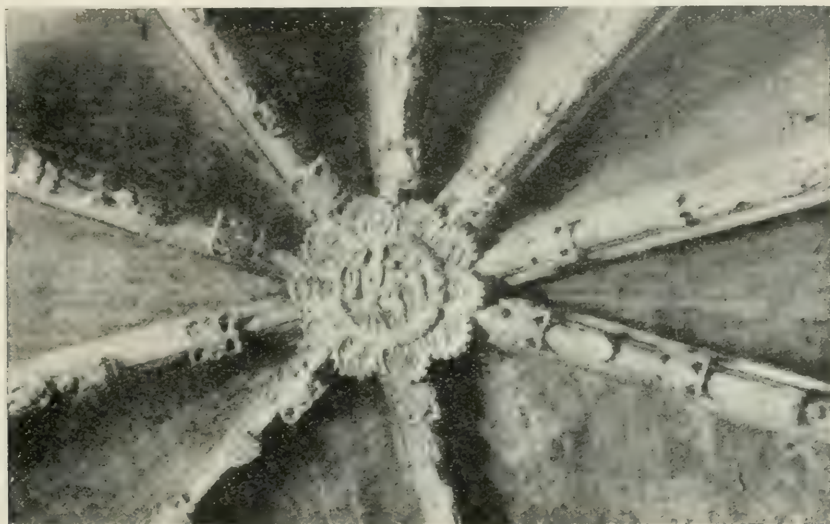
1) Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Tom VI. Barcelona. Anys 1915-1920. Pàg. 828.

2) F. CARRERAS I CANDI: *Lo Palau reial i l'obra de la Seu, regnant Martí I.* «Homenatge al Rei Martí». Pàg 141.

esvelta, les columnes són més primes, i l'obren més a l'aire i a la llum; en els segles XIV i XV, però, predominaren les finestres gòtiques. [1]

En l'arquitectura civil predominà encara l'estil romànic. La modificació més notable que aquest tingué en el període que estudiem, fou l'aprimament de les columnes de les finestres i la simplificació dels capitells, de manera que es constituí una forma catalana típica, de la qual són exemples el palau de Pere II el Gran a Santes Creus i el palau abacial de Vilabertran.

A les darreries del segle XIV fou bastida la Sala de Cent de Barcelona. En el primer segle de la seva existència, el XIII, el Consell barceloní no tingué casa pròpia

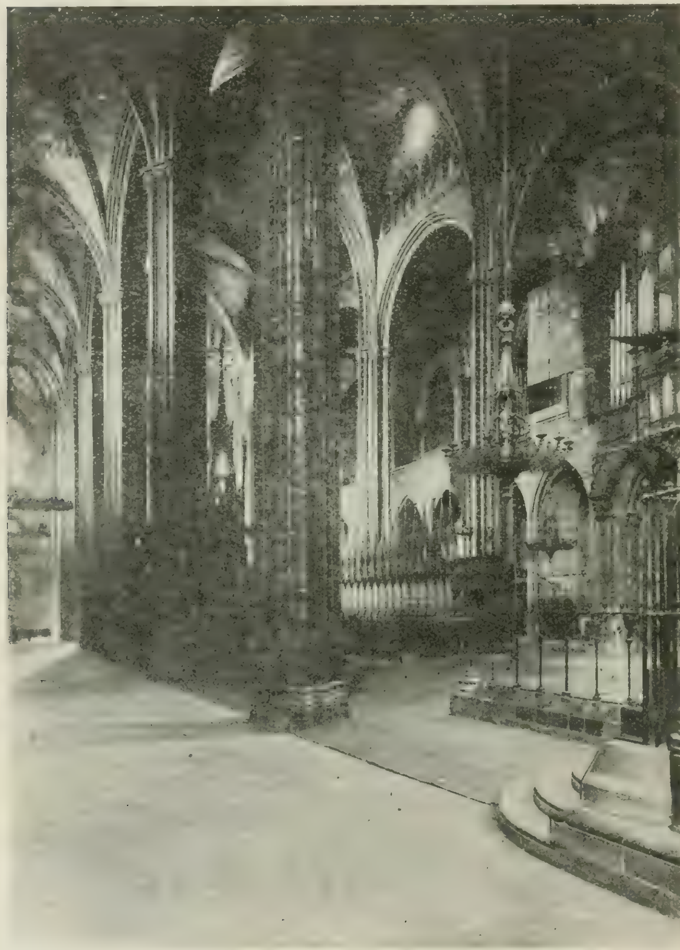

Catedral de Lleida: Volta absidal de la capella de Requesens

per a les seves reunions. Fins a l'any 1368 es reuní al monestir de Santa Caterina, de l'orde dominicana; i havent-hi hagut l'any 1369 un desacord entre els consellers barcelonins i els frares del dit convent, amb motiu d'una qüestió sobre heretgia, el Consell determinà de no tornar-s'hi a reunir, traslladar de seguida al convent dels franciscans les caixes on eren custodiats els privilegis de Barcelona i arbitrar recursos per a bastir una casa pròpia. Ben aviat es donà compliment als dits acords, i fou construïda la sala de reunions dels Cent Jurats, la qual amb aquest mateix nom i a través d'importants modificacions, es conserva encara avui. El lloc d'emplaçament fou el d'una petita casa que el Consell tenia al carrer del Regomir; després, successivament, hom afegí a la sala les diverses parts que completaren i engrandiren l'edifici. La Casa del Consell de la Ciutat, començada l'any 1372 i acabada el 1378, és notable sobretot per la bella façana gòtica, malmesa en el curs dels

1) PUIG I CADAFALCH *La Casa catalana* Primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Segona part Pàg. 104.

segles, conservada avui en bona part darrerament restaurada. El dia 14 d'agost de l'any 1373 se celebrà a la nova sala la primera reunió del Consell en casa pertanyent al Comú.

Interior de la catedral de Barcelona

Martí I era amic de la sumptuositat, com Pere III, i en el seu regnat floriren les arts de la construcció. En els palaus que es féu bastir a Bellesguard i a Valldaura hi havia pintures, retaules i vidrieres de Flandes, enteixinats fets per fusters castellans i sarraïns, i marbres i columnes de Palerm [1]. Notable és també el palau que es féu bastir a Poblet, en el qual no arribà a habitar.

En el segle XIV començà l'apogeu del castell-palau, en el qual la residència senyorial adquirí una importància que no tenia en els castells d'època anterior, que eren de caràcter predominantment militar.

Pels documents sabem diversos noms i referències dels arquitectes o mestres majors d'aquest període. Podem citar, ultra els ja anomenats:

Guillem Albiall, arquitecte de Santa Maria del Pi, dels monestirs del Carme i de Montsió, de l'església de Sant Jaume de Barcelona. [2]

Pere de Pennafreita, mestre de l'obra de la seu de Lleida en la segona meitat del segle XIII, mort en l'any 1286.

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Tom II. Pàg. XLIV.

2) J. Villanueva: *Viaje literario a las iglesias de España*.

Pere Morell o Morey, arquitecte que treballà a la seu de Mallorca (l'any 1389 treballava en el pòrtic lateral) [1] i que en 1369 començà els treballs de la catedral de Mende. [2]

Bernat Boix, veí de València, mestre de les obres del Reial de la dita ciutat (any 1376). [3]

Ponç Teixidor, del temps de Pere III. [4]

Guillem Carbonell, de Barcelona, del temps de Pere III. [5]

Guillem Metge, mestre major de l'obra de Santa Maria de la Mar en 1381. [6]

G. Seguer, mestre de la seu de Lleida en 1391.

Arnau Bargués, l'arquitecte barceloní que treballà a la Seu, al palau del comte-rei Martí I a Poblet, al castell de Blanes i a les muralles de Barcelona, l'any 1399 contractà amb els consellers de la ciutat la construcció d'una portalada a la casa municipal.

Els retaules. — A partir de les primeries del segle XIV abunden les notícies documentals de pintors catalans, especialment de pintors de retaules.

Des del segle XIII hi hagué al Rosselló una família de pintors dita dels Santa Creu (o Crou, segons la pronúncia rossellonesa). [7]

És conegut pels documents el nom de Bernat de Pou, pintor de Barcelona [8], que va morir l'any 1314. [9]

Ferrer Bassa, barceloní, és el primer pintor important d'aquesta època. La seva obra fou molt influïda per l'escola de Sena, i ell ha pogut ésser qualificat de giottista. És considerat com el fundador, cap i mestre de l'escola trescentista catalana [10]. Amb el seu estil senès renovà la nostra pintura [11]. El primer document conegut en què apareix és de l'any 1324 [12]. Més tard el comte-rei Pere III li encarregà diversos retaules d'altar. Bassa és l'autor dels frescos de la capella de Sant Miquel de Pedralbes (any 1343), interessantíssims, i pintà també a l'Aljaferia de Saragossa. Era ja mort als 26 de gener de l'any 1350. [13]

1) MICHEL: *Histoire de l'Art.* Tom II.

2) CH PORÉE: *La construction de la Cathédrale de Mende.* «Bulletin de la Société d'Agriculture, etc., de la Lozère». Anys 1911-1912.

3) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom II Pàg. 180.

4) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Tom II. Pàg. 75.

5) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Tom II. Pàg. 138.

6) BONAVENTURA BASSEGODA: *Santa Maria de la Mar.*

7) S. SANPERE I MIQUEL: *Els trescentistes.* I. Pàgs. 117 i següents, on resum treballs d'Alart i Pere Vidal — Sobre pintors rossellonesos vegi's B. ALART: *Notes historiques sur la peinture et les peintres roussillonais.* Butlletí de la «Societé agricole, scientifique et litteraire des Pyrénées Orientales». Perpinyà. Any 1872.

8) S. SANPERE I MIQUEL: Lloc citat. I. Pàgs. 123 i següents. — A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Tom I. Pàg. 61.

9) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Tom I. Pàg. LII.

10) S. SANPERE I MIQUEL: *La pintura mig-eval catalana.* — ID: *Els trescentistes.* Volum I. Pàgs. 84 i següents i 180 i següents.

11) S. SANPERE I MIQUEL: Lloc citat. Volum I. Pàg. 127. — ID.: *Ferrer Bassa.* Revista «Museum» Any 1912. Núm. 10.

12) JOSEP MAS: *Notes sobre els antics pintors de Catalunya.* Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Pàgina 250.

13) JOSEP GUDIOL: *Els trescentistes.* Volum II. Pàg. 124.

Jaume Serra, pintor eminent, fou el cap de l'obrador de pintura que establí a Barcelona amb els seus germans Pere i Joan. És l'autor dels altars de la capella dels Montcada de la catedral de Lleida (any 1341) [1]. Pintà l'any 1361 un retaule al monestir de monges del Sant Sepulcre, de Saragossa [2]. Ell i el seu germà Pere, associats, contractaren en 1363 el retaule de Tots Sants de Manresa, el qual fou enllestit l'any 1366. De Jaume Serra no se'n sap res més a partir de l'any 1376 [3]; ja era mort l'any 1395.

Monestir de Pedralbes: Pintura mural de Ferrer Bassa

Pere Serra, germà de Jaume, és tingut com el més gran mestre del trescentisme pictòric català [4]. «Amb les obres indubitables del pintor Pere Serra — escriu Josep Gudiol — l'art pictòric català munta el darrer graó per pujar al cim, que sols assolí En Lluís Borrassà. En Pere Serra és ja un artista indiscutible, que ens ha deixat obres que són per fer honor a una escola pictòrica. Ell ens omple gloriosament quasi tota la segona meitat del segle XIV, donant-nos una idea de perfecció que no havia assolit pas cap dels artistes que el precedi-

1 Lluís Bergós: *La Seu Vella de Lleida* Col·lecció Barcino.

2) S. Sanpere i Miquel: *Els trescentistes.* Volum 1. Pàgs. 270 i següents.

3) S. Sanpere i Miquel: Lloc citat. Volum 1 Pàg. 270.

4) S Sanpere i Miquel: Lloc citat. Volum 1. Pàg. 34. — Vegi's J. Sarret i Arbós: *Les pintures d'En Serra.* «Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages». Manresa. Any 1910. Any VI. Pàg. 14.

ren» [1]. Pintà alguns retaules coneguts; se sap també que pintà a Lleida; però les seves pintures d'aquella ciutat no s'han conservat.

Joan Serra, germà de Jaume i Pere, fou també un notable pintor.

L'obrador dels germans Serra, a Barcelona, representa les més pures influències de l'escola de Sena sobre l'art català. [2]

Les obres de Ferrer Bassa i les dels germans Serra donen una gran importància en la història de la pintura catalana al monestir de Pedralbes [3], el qual tingué en aquells temps el prestigi d'una escola de belles arts, freqüentada ensems pels nostres arquitectes, pels nostres pintors i també probablement pels nostres escultors [4]. «Veig Pedralbes — escriu Sanpere i Miquel — com crec que el van veure els contemporanis d'En Ferrer Bassa: el veig pintat de dintre i de fora, de dalt a baix, i dins de cada capella son retaule, alguns de la seva mà (de Ferrer Bassa), altres de mans dels seus deixebles...» [5]

Retaule de Jaume Serra a l'església parroquial de Cardona

1) JOSEP GUDIOL: *Els trescentistes.* Volum II. Pàg 19.

2) J. F. I T. (JOAQUIM FOLCH I TORRES): *Retaule de Sixena. Obrador dels Serra a Barcelona (1361-1399).* Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum VI. Anys 1915-1920. Crònica. Pàgines 780 a 782.

3) S. SANPERE I MIQUEL: *Els trescentistes.* I. Pàgs. 132 i següents.— A. SOLER I MARCH: *Pintura catalana trescentista. De la escuela italiana al estilo propio.* Revista «Museum», de Barcelona. Volum VI. Anys 1918-1919 (publicat l'any 1925). Pàgs. 265 a 282.— A. DURAN I SANPERE: *El Real Monasterio de Santa María de Pedralbes.* Barcelona. Any 1921.

4) S. SANPERE I MIQUEL: Lloc citat. I. Pàg. 143.

5) S. SANPERE I MIQUEL: Lloc citat. I. Pàg. 132.

Heu-vos ací d'altres pintors catalans d'aquest període:

Ramon Destorrents, pintor i il·luminador de Barcelona, del temps de Pere III. [1]

Ramon Desfeu, que pintà a la catedral de Barcelona (any 1381). [2]

Jaume Cabrera, pintor de fama, de Barcelona. [3]

Domènec Valls, pintor de Tortosa. [4]

Jaume de Castalls, l'eminent escultor, fou pintor també [5]; li van ésser encarregades unes pintures per a la capella de la reina (any 1352).

Els pintors barcelonins del segle XIV formaren una excel·lent escola d'art i tingueren una gran anomenada a Catalunya i a Aragó.

Llorenç Saragossa, pintor eminent, natural de Carinyena, residí a València i després a Barcelona. Un document valencià de l'any 1374 diu que era pintor «molt sobtil e apte» i que «per alcunes adversitats de guerres e d'altres coses, en temps passats s'en era anat estar a la ciutat de Barchinona» [6]. De Llorenç Saragossa deia Pere III, cap a l'any 1373, que era «el millor pintor que en la ciutat de Barcelona sia» [7]. Ací visqué de l'any 1365 al 1377, segons Sanpere, i de nou a València del 1377 al 1402. Tornà a València per haver-se-li donat garantia com a pintor municipal.

Detall del retaule del Sant Esperit, de Pere Serra. (Catedral de Manresa)

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom II. Pàgina 126.

2) Josep Mas: *Notes sobre els antics pintors de Catalunya.* Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Volum VI. Anys 1911-1912. Pàg. 252.

3) Josep Gudiol: *Els trescentistes.* II. Pàgs. 150 i següents.

4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 166 i 167. — S. Sanpere i Miquel: *Els trescentistes.* Tom I.

5) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 94 i 95.

6) S. Sanpere i Miquel: Lloc citat. Pàg. 307.

7) S. Sanpere i Miquel: Lloc citat. Pàg. 251. — A. Rubió i Lluch: Lloc citat. — Josep Sanchis i Sivera: *Pintores medievales de Valencia.* «Estudis Universitaris Catalans». Volum II. Any 1912. Pàgs. 211 i 212.

L'any 1380 ja surt en els documents el gran pintor Lluís Borrassà, que arriba fins al primer terç del segle xv, i del qual, per ésser classificat entre els quatrecentistes catalans, no en parlarem fins més endavant. [1]

Joan I cridà a la seva cort el pintor parisenc Jaco Tuno, i en 1393 el pintor Nicolau de Bruges, ciutadà de Barcelona; aquests pintors representaven ací una influència nòrdica. L'any 1406, Martí I es feia trametre còpia de les pintures que decoraven la capella dels Àngels del palau dels papes d'Avinyó, per tal de reproduir-les en una capella que pensava dedicar a Sant Miquel. [2]

La prosperitat de la ciutat de València en el segle xiv i el gran nombre d'edificis que s'hi construïren i reconstruïren després de la conquesta, donà a les arts ornamentals valencianes un gran desplegament. La pintura i els pintors tingueren a València un lloc molt assenyalat; la principal ornamentació dels temples, dels palaus i fins de les cases particulars era aleshores la pintura, la qual s'aplicava a les estàtues, als altars, als mobles, a les parets i als llibres. La policromia, els retaules, els escuts, els ornaments i la miniatura donaren un creixent impuls a l'art pictòric valencià; i del Rosselló, de Flandes i d'Itàlia acudien a València els pintors en gran

Llorenç Saragossa: retaule anomenat de Bonifaci Ferrer, per ésser aquest el donant; obra dels anys 1396-1398

1) Josep Gudiol: *El pintor Lluís Borrassà*. Barcelona. Any 1925.

2) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig eval*. Tom II. Pàgines 404 i 405.

nombre, davant la perspectiva de trobar-hi molta feina i grossos guanys. [1]

Ferrer Querol, de València, fou nomenat per Pere III pintor major de les obres del Reial d'aquella ciutat (any 1349) [2]. Tingué un fill del mateix nom, també pintor. [3]

Altres pintors valencians:

Pere Arabot, de València, apareix en documents de les darreries del segle XIV i del primer quart del segle XV. [4]

Francesc Boix, ciutadà de València. [5]

Bartomeu Avella, ciutadà de València, pintor de les darreries del segle XIV i primer terç del XV, que morí l'any 1429. [6]

Simó Despuig, de la ciutat de València, que pintà la tomba de Jaume III de Mallorca (any 1357). [7]

Joan d'Eixarc i Bartomeu d'Eixarc, de València, pintaren a la catedral d'aquella ciutat a les darreries del segle XIV. [8]

A les darreries del segle XIV i a principis del XV fou famós a València el pintor alemany Marçal de Sax o Sas. [9]

Pere Nicolau, de València, associat de Marçal de Sas, treballà en aquesta mateixa època. [10]

També a les darreries del segle XIV pintà a València un florentí, Gerard de Jacobo, que hom ha suposat si era el cèlebre Gerardo Starnina. [11]

La pintura mural trescentista s'estengué pels paraments llisos dels claustres [12]. En el segle XIV hom ornamentava amb policromia les cases i habitacions usuals. [13]

Tingué també força vàlua artística la pintura de vidrieres. Els primers mestres pintors de vidrieres dels quals ací hi ha notícia, vingueren del nord d'Europa. [14]

La miniatura. — La miniatura, en el segle XIV, mostrà a Catalunya dues tendències: la d'influència francesa (missal petit de Sant Cugat del Vallès) i la d'influència italiana (*Llibre dels Privilegis* de Mallorca).

1) Sobre pintors valencians d'aquest període vegi's J. SANCHIS I SIVERA: *Pintores medievales en Valencia.* «Estudis Universitaris Catalans». Volum VII. Pàgs. 211 i 296. Notes documentals sobre els pintors i miniaturistes valencians. És un important recull de documents relatius a pintors del segle XIV que nasqueren, residiren o treballaren a València.

2) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom II. Pàgs. 80 i 87.

3) JOSEP SANCHIS I SIVERA: Lloc citat. Pàg. 217.

4) JOSEP SANCHIS I SIVERA: Lloc citat. Pàgs. 218 i 912.

5) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Tom II. Pàg. 180.

6) JOSEP SANCHIS I SIVERA: Lloc citat. Pàgs. 224 i següents.

7) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Tom II. Pàg. 102.

8) JOSEP SANCHIS I SIVERA: *Pintores medievales de Valencia.* Pàgs. 222 i 223. — JOSEP GUDIOL: *Els trescentistes.* Tom II. Pàgina 304.

9) JOSEP SANCHIS I SIVERA: Lloc citat. Pàgs. 237 a 240.

10) JOSEP SANCHIS I SIVERA: Lloc citat. Pàgs. 240 a 246.

11) JOSEP SANCHIS I SIVERA: Lloc citat. Pàgs. 235 i 236.

12) JOSEP GUDIOL: Lloc citat. Pàg. 94.

13) JOSEP GUDIOL: Lloc citat. Pàg. 98. — Per a notes documentals relatives als pintors trescentistes, vegi's JOSEP GUDIOL: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 112 i següents.

14) JOSEP GUDIOL: Lloc citat. Tom II. Pàg. 365. — J. SANCHIS I SIVERA: *Vidriería historiada medieval en la catedral de Valencia.* «Archivo de Arte Valenciano». Tom IV. Pàgs. 23 a 34. Conté notícies documentades dels mestres vidriers que treballaren a la seu de València, començant per Enric Stancorp, a la segona meitat del segle XIV.

El missal de Sant Cugat del Vallès conté notables miniatures dels segles XIII o XIV (més aviat del darrer). [1]

En 1373 Pere III el Cerimoniós creà una oficina de copistes, i tingué a sou il·luminadors de llibres.

Els documents catalans citen els noms de nombrosíssims miniaturistes i il·luminadors. A continuació donem alguns noms i referències d'il·luminadors catalans:

Ferrer Bassa, el pintor, es dedicà també a la miniatura; en un document del 9 d'agost del 1333 consta que el comte-rei Alfons III li ordenà que il·lustrés el llibre dels Usatges de Barcelona i Constitucions de Catalunya, que havia fet escriure el jurista i conseller reial Ramon de Vinader. [2]

Jaume de Garrigans, frare templer, del temps de Jaume II. [3]

Bernat Gonter, pintor i il·luminador de llibres; il·luminà una Bíblia per al comte-rei Jaume II. [4]

Jaume de Caldes, de Vic, pertanyent al primer quart del segle XIV. [5]

Joan Delclòs, de Vic (any 1331).

Fra Ramon des Poal, oriünd de Manresa, autor del còdex del *Llibre dels privilegis dels reis de Mallorca,* i probablement il·luminador del dit llibre (anys 1334-1340). [6]

Arnau Girbau, de Perpinyà (any 1351).

Bernat Trujols, miniaturista de Vic (any 1354).

Vidal Prader, escrivà de la casa de la reina Elionor (any 1357). [7]

Ramon Destorrents, pintor i il·luminador barceloní; il·luminà el còdex de Poblet de la Crònica de Jaume I i féu el salteri de Pere III el Cerimoniós. [8]

Arnau de la Pena, il·luminador de llibres, de Barcelona [9]; treballà quaranta anys, en la segona meitat del segle XIV, dedicat principalment a la feina d'historiar llibres litúrgics.

Antoni de Comella, de Vic, mort el mes d'octubre del 1396. [10]

Guillem Salvatge, il·luminador de ploma, adscrit a la casa reial en el regnat del comte-rei Martí I. [11]

Pere de Soler [12] i Simó Ballester, il·luminadors valencians.

1) S. SANPERE I MIQUEL: *Els trescentistes.* I. Pàgs. 64 i següents.

2) A. RUBIÓ I LLUCH: *Cartes literàries del segle XIV.* «Estudis Universitaris Catalans». Tom I. Any 1907. Pàg. 41.

3) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom II. Pàg. 10.

4) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Tom II. Pàg. 24.

5) JOSEP GUDIOL: *Catàleg dels manuscrits de Vich.* Butlletí de la Biblioteca de Catalunya. Volum VI. Pàg. 56.

6) S. SANPERE I MIQUEL: *Els trescentistes.* I. Pàgs. 90 i següents. — JOSEP M. QUADRADO: *Privilegios y franquicias de Mallorca.* Palma. Any 1894. Pàg. IX.

7) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Tom II. Pàg. 124.

8) S. SANPERE I MIQUEL: *Els trescentistes.* I. Pàgs. 160 i següents.

9) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 118, 156, 157, 162 i 163. — JOSEP MAS: *Notes sobre antics il·luminadors a Catalunya.* Pàg. 280.

10) JOSEP GUDIOL: Lloc citat. Pàg. 58.

11) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 368 i 373.

12) J. SANCHIS I SIVERA: *Pintores medievales en Valencia.* «Estudis Universitaris Catalans». Volum VI. Pàgs. 301 i 302. No s'ha de confondre aquest Pere Soler amb el pintor valencià coetani, del mateix nom.

Bertran Folquer, també il·luminador de València (any 1353).[1]

Mateu Terrés, de Manisses, nascut l'any 1340, resident a València i prestigiós il·luminador de llibres; caplletrà el *Llibre major nou dels privilegis* de la dita ciutat (any 1370).[2]

Imatges d'apòstols pertanyents a la porta d'ingrés al claustre de la catedral de Lleida

Domènec Crespi, famós il·luminador de llibres que treballà a València a les darreries del segle XIV i en la primera meitat del XV. Vivia encara en l'any 1438.[3]

J. Puculull, barceloní (1391).[4]

Bartomeu de Manament (any 1392).[5]

Andreu Miraller (any 1402).[6]

Mateu Caularans (any 1403).[7]

Joan Desvall, il·luminador del comte-rei Martí I en 1407.

L'escultura. — Dues influències exteriors s'acusen en l'escultura catalana d'aquest període: la francesa, que fou la més accentuada, i la italiana.

Al Migdia de la Gàl·lia i als Pireneus es produí una considerable activitat de l'art escultòric, en la qual Catalunya participà amb una escola pròpia, que es distingia per les imatges de grans dimensions i de factura no gaire delicada, com les dels profetes que apareixen a la portalada de la catedral de Tarragona.

Per altra part, els escultors italians que en el segle XIV treballaven en la decoració d'esglésies a Barcelona, a València i a Tarragona, portaren ací la influència de l'escola toscana. Aleshores fou encarregat a un artista pisà, de

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom II. Pàg. 88.
2) Josep Sanchis i Sivera: *Pintores medievales en Valencia.* Pàgs. 215 i 216.
3) Josep Sanchis i Sivera: Lloc citat. Pàgs. 220 i 221. — A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom I. Pàg. 316.
4) Josep Mas: *Notes sobre els antics pintors de Catalunya.* Pàg. 280.
5) Josep Mas: Lloc citat. Pàg. 280.
6) Josep Mas: Lloc citat. Pàg. 281.
7) Josep Mas: Lloc citat. Pàg. 281

nom inconegut, el sepulcre de Santa Eulàlia, de la catedral de Barcelona; aquest escultor devia ésser un deixeble de Giovanni Pisano.

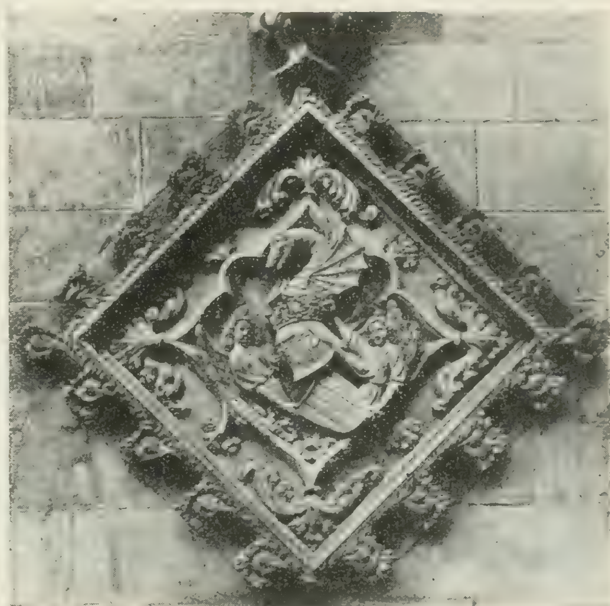
És notable l'escultura funerària catalana trescentista, que donà obres com els sepulcres reials dels monestirs de Santes Creus i Poblet.

Mestre Bartomeu, escultor de Tarragona, que treballà a la catedral d'aquella ciutat (l'any 1278 féu diverses imatges de la portalada), fou encarregat per Jaume II del sepulcre de Pere el Gran a Santes Creus [1]. L'escultor Guillem d'Orenga, de Vilafranca del Penedès, hi col·laborà. [2]

El sepulcre del comte-rei Jaume II i la reina Blanca a Santes Creus fou encarregat a l'escultor Pere de Bonull [3]. Bertran Riquer, escultor barceloní, hi treballà també. [4]

Pere de Guines, ciutadà de Tarragona, obrà la tomba del comte-rei Alfons III al convent de menorets de Lleida (any 1340). [5]

Berenguer Portella esculpí capitells a la catedral de Vic (any 1340).

Escut de la façana gòtica de la Casa de la Ciutat de Barcelona. Obra de Jordi Johan (any 1400)

Mogut pel culte apoteòsic dels seus avantpassats, Pere III el Cerimoniós creà al palau reial de Barcelona la galeria d'estàtues dels comtes de Barcelona i comtes-reis de Catalunya-Aragó: l'any 1342 encarregà a mestre Aloy, imaginaire de Girona, que esculpís en alabastre la sèrie completa de les figures d'aquells sobirans, onze de comtes i vuit de comtes-reis [6]. El Cerimoniós demanà a l'abat de Ripoll que facilités detalls de la manera com els comtes eren representats en el monestir, de l'edat en què moriren, de quin color era llur cabell i barba, del que duien al cap i a la

1) H. Finke: *Acta Aragonensia.* — A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig eval.* Volum II. Pàg. o. — A. Giménez Soler: *Los Panteones de Santas Cruces.* Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Tom II. Pàg. 180. — Josep Gudiol: *Nocions d'arqueologia sagrada catalana.* Pàg 350

2) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. 6.

3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. 23.

4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. 23.

5) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàgs. 62 a 66.

6) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum I. Pàgs. 112, 124 i 125.

mà. Aloy rebé quinze lliures per l'obratge de cada estàtua, i mil sous més per les despeses accessòries, o sigui 335 lliures en total.

Durant tota la seva vida Pere III es preocupà de la construcció dels sepulcres per a la família reial en el monestir de Poblet. Aloy i Pere de Guines reberen del comte-rei, l'any 1340, la comanda de construir la seva tomba en aquell convent. Molt aviat Pere de Guines fou substituït en la feina per Jaume Castalls [1]. Les sepultures que construïren a Poblet Aloy i Castalls per ordre de Pere el Cerimoniós foren, a més de la seva, la de Jaume I, la d'Alfons I i les d'algunes reines. [2]

Làpida commemorativa del començament de l'obra de l'església de Santa Maria de la Mar de Barcelona

L'escultor Guillem de Solivella treballà en les estàtues dels apòstols de la seu de Lleida, l'any 1371.

Jaume Castalls, de Lleida, gendre de Ferrer Bassa, és l'autor d'algunes estàtues de les portalades de les catedrals de Lleida i Tarragona [3]. La portalada central de la catedral de Tarragona fou acabada per ell l'any 1375.

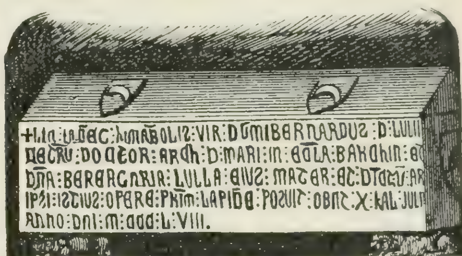
Ja a les darreries de la seva vida, Pere III féu construir a la catedral de Girona la tomba del comte Ramon Berenguer II, *Cap d'Estopes*, i la de la comtessa Ermessenda. Les dites tombes foren encarregades a Guillem Morell o Morey, habitatador de Girona, germà del Pere Morell que treballà a la seu de Mallorca. [4]

L'any 1343 hi havia a Mallorca uns escultors grecs, alguns dels quals vingueren a la Península, entre ells Jordi de Déu, que era grec d'origen i nadiu de Messina. Jordi de Déu esdevingué ciutadà de València, i després passà á Catalunya. Essent

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàgs 60 i 61.
2) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. 133.
3) S. Sanpere i Miquel: *Els trescentistes.* I. Pàg. 143.
4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàgs. 282 i 283.

esclau treballà molts d'anys a l'obrador de Jaume Castalls, i emancipat després, seguí treballant a les ordres del seu antic amo; no era ja esclau l'any 1379, puix que en una lletra de Pere III datada d'aquell any, es diu d'ell: «qui fou esclau de mestre Castalls». Jordi de Déu prengué també el nom de Jordi Johan. [1]

Aquest escultor tingué una part important en els sepulcres reials i en els oratoris del monestir de Poblet, i obrà els retaules d'alabastre i pedra de les esglésies de Santa Coloma de Queralt, Cervera i Vallfogona de Riucorb; el retaule de pedra per a la capella de la Concepció de l'església de Vallfogona el féu l'any 1385 [2], i el de Cervera l'any 1387 [3]. El dia 1 de novembre del 1378, a Cervera, on havia anat a treballar del seu ofici, Jordi de Déu signà amb l'escultor Bernat Pintor, nadiu de Berga i habitant de Manresa, un contracte de societat, pel qual es comprometeren tots dos a anar a mitges en els guanys que fessin en l'exercici de llur art i d'ajudar-se mútuament en les comandes i preus-fets. Residí a Cervera almenys des del 1377 al 1379, i per ordre comminatòria del comte-rei (del 7 de maig del 1379) anà a Poblet, on als 6 d'abril del 1380 signava amb l'abat d'aquell convent el contracte per a la construcció de les sepultures pel preu de quaranta-cinc lliures, pa i vi [4]. En el document del 1378 (pacte de societat amb Bernat Pintor), Jordi de Déu és anomenat ciutadà de València i consta que la seva pàtria és Messina [5]; en un document del 1385 apareix com a veí de Tarragona, on treballava d'escultor. Treballà en les estàtues dels apòstols i profetes de la portalada de la

Sepulcre de l'ardiaca Bernat Llull a Santa Maria de la Mar de Barcelona

1) La identitat de Jordi de Déu i Jordi Johan ha estat demostrada documentalment. (Sanç Capdevila: *Art tarragoní. Notes per a la història de l'escultura catalana mig-eval.* Article publicat a «La Cruz», diari de Tarragona. Número del 4 de setembre del 1921).

2) A. Duran i Sanpere: *L'art antic a l'esglési·a de Santa Maria de Cervera.* Barcelona. Any 1922. Pàg. 12.

3) Josep Segura: *Historia de la villa de Santa Coloma.* Any 1879. — Id.: *Aplec de documents curiosos i inèdits faents per la història de les costums de Catalunya.* Volum dels Jocs Florals de Barcelona, de l'any 1885.

4) A. Duran i Sanpere: Lloc citat. Pàgs. 11 i 12. — A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàgs. 189 i 190. — És ben curiosa la següent lletra tramesa per Pere III el Cerimoniós als paers i prohomes de Cervera, als 7 de maig de l'any 1379: «En Pere, etc. als feels nostres los pahers e pròmens de la vila de Cervera, salut e gràcia. Nós fem fer prestament dues tombes en lo monestir de Poblet, una per a nostre fill qui d'aquests dies morí ací en Barchinona, altre per lo fill del duch que hic morí entany, e és mester que aquestes .ii. tombes sien fetes con (quan) nós serem a Poblet, que hi entenem ésser en breu, Déu volent, con farem la translació de la reyna dona Leonor, que Deus haja. E con sapiam bé que en aqueixes partides no ha persona tan abta a fer les dites tombes con (com) Jordi, qui fou esclau de mestre Johan (ha de dir Jaume) de Castays, lo qual Jordi és afermat ab vosaltres ab sagrament e homenatge de fer-vos certes obres e de no partir d'aquí tro que sien fetes, per ço us dehim e us manam e us pregam que no contrastants los dits sagrament e homenatge, dels quals en aquest cas lo soltets e l'allarguets, lexets anar lo dit Jordi a Poblet per fer les dites tombes, car nós ab la present manam al batle de la dita vila sots pena de la ira e indignació nostra, que si lo dit Jordi açò recusa fer, encare que vosaltres, ço que no creem, la dita licència no li donàssets, aquell pres e ligat trameta al dit monestir per fer les dites tombes. Dada en Barchinona, sots nostre segell comú, a .vii. dies de maig de l'any de la nativitat de Nostre Senyor. mccclxxix.» (A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàgs. 203 i 204).

5) A. Duran i Sanpere: Lloc citat. Pàg. 24.

El Sant Rafel de la façana gòtica de la Casa de la Ciutat de Barcelona (any 1400)

catedral tarragonina. És l'autor dels escuts de la façana gòtica de la Casa de la Ciutat de Barcelona (any 1400), tan semblants als de Poblet, i potser també és l'autor de l'estàtua de Sant Rafel que apareix a la dita façana [1]; les ales de bronze d'aquesta estàtua foren encarregades a Pere Ça Anglada. Jordi Johan fou el pare de Pere Johan, el gran escultor del segle XV que treballà a la Casa de la Diputació del General.

Pere Moragues, barceloní, era, a més d'orfebre o argenter, «mestre d'imatges». Es trobava a Saragossa l'any 1383 per motius del seu ofici d'escultor, i tornava a ésser a Barcelona en 1386 [2]. Féu a Saragossa el mausoleu de Teresa d'Entença al convent de Sant Francesc [3] i la tomba de l'arquebisbe Lope Fernández de Luna, mort l'any 1382 [4]. Pel mes de juny del 1388, Pere Moragues ja era mort.

Pere Ça Anglada fou un dels millors escultors barcelonins del seu temps; féu l'obra de talla del cor de la catedral de Barcelona (anys 1394-97) [5], la trona d'aquest temple [6], la imatge de Sant Oleguer i altres obres notables. Va intervenir així mateix en la decoració de la Sala de Cent Jurats de la Casa de la Ciutat de Barcelona. [7]

1) A. Duran i Sanpere: *La Casa de la Ciudad de Barcelona.* Pàgs. 14 i 15.

2) Francesc Martorell: *Pere Moragues i els corporals de Daroca.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum III. Any 1909. Pàgs. 225 a 232.

3) Andreu Ivars: *El mausoleo de la Infanta D.ª Teresa de Entença en el convento de San Francisco de Zarogoza, por el escultor Pedro Moragues* «Archivo Ibero-Americano». Madrid. Volum XXV. Any 1926. Pàgs. 245 a 250.

4) Emile Bertaux: *Pere Moragues: argentier et imagier.* «Estudis Universitaris Catalans». Tom VI. Pàgs. 399 a 403.

5) F. Carreras i Candi: *El Palau reial i l'obra de la Seu, regnant Martí I.* «Homenatge al rei Martí». Pàgs. 143 i 145.

6) Josep Mas: *Notes d'escultors antics a Catalunya.* Pàg. 252.

7) A. Duran i Sanpere: *La Casa de la Ciudad.* Pàg. 10.

Francesc Molner, escultor resident a Barcelona [1], que alguns autors consideren alemany, féu molts treballs escultòrics a la seu barcelonina, com fullatges de finestres, claus, capitells i espigues dels pinacles dels absis (anys 1387 a 1392); també treballà en els capitells del portalet que dóna entrada a la capella de Sant Bartomeu, a l'angle del claustre, junt a la capella de Sant Pal·ladi. [2]

Francesc Vilardell, escultor de Barcelona, apareix en els documents entre els anys 1368 i 1400. [3]

Francesc Marata, escultor de Barcelona, treballà en l'anomenat «portalet del cap de la Seu» i potser en el portal de la Pietat (any 1402).

Francesc Roure i Guillem Rigolf picaven vidrieres a la Seu de Barcelona en els anys 1402 i 1403, respectivament. [4]

Llorenç Reixach treballà en els capitells i frontal de marbre de l'altar major, a partir de l'any 1404.

A la seu de Barcelona treballaren també F. Fransoy, en capitells i finestres (any 1382); Jaume Filella, en els ornaments dels portals (1382); Francesc del Mestra (anys 1381 i 1382). Pere Viader, piquer de pinacles (1386) [5], i Bartomeu Despuig.

B. Robió treballà en les escultures de l'altar major de la catedral de Lleida (anys 1366 al 1380). [6]

Berenguer de Montagut, escultor de Barcelona, dirigí les obres de la seu de Manresa.

A València l'escultura prengué molt d'impuls, i aquella ciutat, que tan pròspera fou en els segles XIV i XV, donà a l'art escultòric excel·lents conreadors i notables obres [7]. Bernat Boix fou mestre de les obres del reial de València (any 1376). [8]

Les escultures gòtiques eren generalment policromades. En el túmul de Pere el Gran a Santes Creus hi intervingué el pintor Andreu de Torre, de Lleida [9], que visqué en els segles XIII i XIV.

L'orfebreria. — En aquest període tingué una bella florida l'orfebreria catalana, de la qual són mostres remarcables diverses creus processionals, les cobertes de l'*Evangeliari* de Vic i el retaule d'argent de la catedral de Girona [10]. Alguns

1) Josep Gudiol: *Els trescentistes*. Tom II. Pàg. 182.
2) J. Mas: *Notes d'escultors antics a Catalunya*. Pàg. 116.
3) Josep Gudiol: *Les creus d'argenteria a Catalunya*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum VI. Any 1915-20. Pàgines 310 i 311. En aquest treball hi ha interessants dades sobre l'orfebreria catalana.
4) J. Mas: Lloc citat, Pàg. 116.
5) J. Mas: Lloc citat, Pàg. 116.
6) Joan Bergós: *La Catedral vella de Lleida*. Pàg. 214.
7) J Sanchis i Sivera: *La Escultura Valenciana en la Edad Media*. «Archivo de Arte Valenciano». Volum X. Pàgines 3 a 23.
8) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig eval*. Volum II. Pàg. 180.
9) S. Sanpere i Miquel: *Els trescentistes*. Part I. Pàgs. 120 a 123.
10) Treballaren en aquest retaule, des de l'any 1325 al 1326, tres orfebres: Bartomeu, Pere Bernés i Ramon Andreu.

d'aquests objectes apareixen ornats amb esmalts, que no resulten gaire perfectes quan són obra de gent d'ací. [1]

La fabricació de creus processionals i d'altres objectes semblants a Limoges, entrà en decadència pel fet de prendre-li gran part del mercat els tallers que en altres localitats s'instal·laren [2]. A partir del segle XIV es feren a Catalunya, com al nord d'Espanya, creus imitades de les llemosines. [3]

A Morella estava instal·lat un dels més notables tallers de fabricació d'orfebreria i esmalts de l'època gòtica. [4]

Entre les obres de l'argenteria catalana és notable la custòdia dels corporals de Daroca, especialment per les imatges que hi figuren. Aquesta custòdia l'encarregà Pere III el Cerimoniós i l'obrà Pere Moragues, l'argenter de Barcelona, també escultor notable [5]. Als 21 de febrer del 1386 ja la tenia llesta. [6]

Altres argenters i orfebres notables:

Pere Ballester, de Cervera (any 1346).

Menahem de Quercí, habitant del call d'Agramuntell, jueu notable. [7]

Simó Barbut, jueu, argenter de Barcelona del temps de Pere III. [8]

Mossè Jacob, argenter de Perpinyà, que era cridat a Barcelona per adobar els rellotges del palau reial [9] (any 1347).

Pere Alforge o d'Alforja, argenter de Barcelona, que féu el tabernacle de la Seu [10] (document de l'any 1361).

Berenguer Tries, argenter de Barcelona (any 1381).

Joan Carbonell, argenter (any 1394), autor d'una creu de la catedral de Vic. [11]

Gil Anés, orfebre de Perpinyà. [12]

Simó Martorell, argenter de Barcelona (any 1399). [13]

Marc Moragues, argenter de Barcelona, fill de Pere Moragues.

Marc Canyes, argenter barceloní, mestre de l'argenter Bernat Lleopart o Llopart, fabricà en 1408 tota la vaixella d'argent de la capella de la Generalitat de Catalunya. [14]

A la ciutat de València l'esmalteria tingué una gran importància; però la major part de les primeres joies valencianes desaparegueren amb motiu de la

1) F. VALLS I TABERNER i FERRAN SOLDEVILA: *Història de Catalunya.* Volum II. Pàg. 108.

2) JOSEP GUDIOL: *Les creus d'argenteria a Catalunya.* Pàg. 318.

3) JOSEP GUDIOL: Lloc citat. Pàg. 323.

4) JOSEP GUDIOL: *L'orfebreria en l'Exposició de Saragossa.* Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum II. Any 1908. Pàg. 111.

5) Vegi's el present volum. Pàg. 68.

6) FRANCESC MARTORELL: *Pere Moragues i la custòdia dels corporals de Daroca.* Pàgs. 225 a 232.

7) A. DURAN I SANPERE: *Orfebreria catalana.* «Estudis Universitaris Catalans». Volum VIII. Pàgs. 167 i 168.

8) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom II. Pàg. 128.

9) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Volum II. Pàg. 84.

10) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Volum II. Pàg. 136.

11) JOSEP GUDIOL: Lloc citat. Pàgs. 310 a 314.

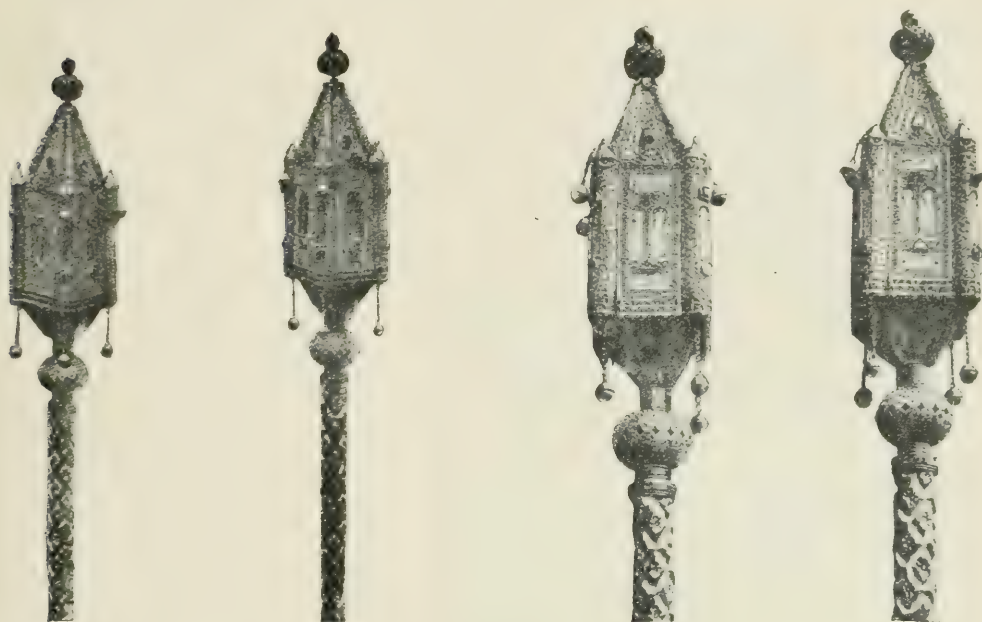
12) PERE VIDAL: *Recherches sur l'art,* etc. Pàgs. 7 a 9.

13) JOSEP PUIGGARÍ: *Artistas catalanes inéditos.* II.

14) S. SANPERE I MIQUEL: *Los cuatrocentistas catalanes.* Volum I. Pàg. 67.

incautació dels tresors de les esglésies que Pere III el Cerimoniós decretà l'any 1364, a fi d'aplegar diners per a sostenir la guerra contra Castella. Els tallers valencians trescentistes arribaren a un alt grau de perfecció en els reliquiers, imatges, creus i altres joies. [1]

Un dels orfebres valencians més notables d'aquest temps fou l'argenter Pere Bernés, orfebre de la casa reial [2], autor de la terminació superior del retaule

Objectes del culte jueu que es troben avui a la catedral de Mallorca

d'argent de la catedral de Girona (any 1358) i del retaule d'argent de Mallorca. Ell fou també qui fabricà, l'any 1390, els dinou esmalts amb les imatges dels comtes i comtes-reis catalans, per a guarnir l'espasa reial de les coronacions. [3]

Bartomeu Coscolla fou un altre dels argenters valencians de més anomenada. [4]

G. de Bianya fou un altre argenter de la ciutat de València. [5]

1) J. Sanchis i Sivera: *La Esmalteria Valenciana en la Edad Media.* «Archivo de Arte Valenciano». Volum VII. Pàgines 3 a 42.

2) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàgs. 76 a 101 i 164.

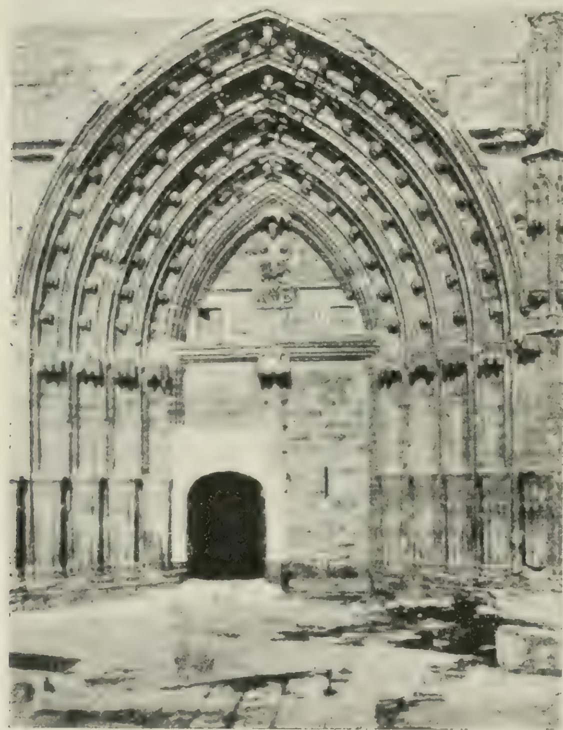
3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. 193.

4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. 190. — J. Sanchis i Sivera: *La orfebreria valenciana en la Edad Media.* «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos». Tom XLIII. Any 1922. Pàgs. 1 a 17, 235 a 250 i 612 a 637. — Feliu Duran i Canyameres: *La orfebreria catalana.* «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos». Tom XXXIII (any 1915). Pàgs. 79 a 117. Tom LXXV (1916). Pàgs. 25 a 58. — A. Duran i Sanpere: *Orfebreria catalana.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum VIII. Pàg. 166.

5) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. 79.

Són notables els dos objectes d'argent que es conserven a la sagristia de la catedral de Mallorca i que corresponen al segle XIV. Segons Moisès Schwab, són objectes del culte jueu que devien pertànyer a la sinagoga mallorquina. [1]

A la intervenció d'orfebres fou degut el perfeccionament que hom nota en la fabricació de monedes i de matrius de segells dins el segle XIV. L'art del gravat aplicat a les matrius de segell arribà aleshores a la màxima esplendor. Aquestes matrius eren encarregades als més destres argenters, que formaven en la corporació una especialitat anomenada d'entalladors o cisellaires de segells i algunes vegades *sculptores, gravatores* i *incisores sigillorum.* Entre els cisellaires de segells catalans, els documents donen els noms de Bonensenya, de València, que gravà les matrius de Jaume II en 1296; Tutxó, argenter de Barcelona, l'any 1323, que gravà el segell de la reina Elisenda de Montcada; Salomó, jueu de Lleida (any 1320) el segell de Teresa d'Entença, muller de l'infant Alfons, després Alfons III; Mino de la Seca, argenter d'Alfons III, el qual li encarregà l'any 1327 l'obratge dels seus segells; Pere Bernés, de València, que obrà segells en temps de Pere III; Francesc Bleda, argenter de Barcelona (any 1366); Romeu Desfeu, argenter de Barcelona (any 1369); Miquel Bleda (1383 a 1389); Consolí Blanch (1380); Jucef Avinardut, jueu de Barcelona (1376); Joan Diona, argenter de València (1371); Bartomeu Coscolla, de València, que gravà probablement els segells de Joan I i segurament els de Martí I, Ferran I i Alfons IV. [2]

Seu vella de Lleida: Portalada d'ingrés al claustre, dita dels Apòstols

1) M. SCHWAB: *Rapport sur les inscripcions hebraiques de l'Espagne.* París. Any 1007.

2) FERRAN DE SEGARRA I DE SISCAR: *Notes referents als segells del rei Martí.* Volum «Homenatge al rei En Martí». Pàgines 132 i següents. — En el treball de Ferran de Segarra i de Siscar *Art del gravat en la sigil·lografia catalana del segle XIV* hi ha els noms d'un bon nombre d'argenters catalans, valencians i rossellonesos de la catorzena centúria. Vegi's també l'obra del mateix autor *Sigil·lografia catalana.*

La ceràmica. — En algunes localitats del reialme de València era elaborada una ceràmica típica i de valor artístic molt notable. Els dos principals centres de producció eren, en aquell reialme, Paterna i Manises. [1]

Paterna fou el centre de la ceràmica decorada amb verd i manganès, la qual procedia del temps del califat de Còrdova i tingué fins al segle XIV una gran difusió.

Manises fou el principal centre valencià de la ceràmica anomenada de Màlica (Màlaga), que presenta la decoració de reflexes metàl·lics o daurada. Aquesta ceràmica aparegué en el primer terç del segle XIV i substituí l'anterior. La imitació valenciana de la ceràmica de Màlaga coincidí amb l'edat d'or de la indústria granadina en el regnat de Iusuf fill d'Ismael. A Manises, aquesta ceràmica era elaborada per moriscos.

Parlant de la ceràmica valenciana escrivia Francesc Eiximenis en el segle XIV: «... ací es fan algunes coses artificials, les quals donen gran fama a la terra, car són coses fort polides e belles e qui no es troben comunament en altre lloc, així com dit és comunament la obra comuna de terra que es fa a Paterna e a Carçre, així com jarres, cantes, olles, terrassos, escudelles, cresols, llibrells, rajoles, teules e semblants coses moltes. Mas sobretot és la bellesa de la obra de Manizes, daurada e maestrívolment pintada, que ja tot lo món ha enamorat, en tant que lo papa e los cardenals e los prínceps del món per especial gràcia la requeren e estan meravellats que de terra se puixa fer obra així excel·lent e noble.» [2]

Període nacional de la literatura catalana. — La història de la literatura catalana pot dividir-se en tres grans èpoques: la nacional (segles XII a XV); la de decadència (segles XVI a XVIII) i la de renaixença (a partir de l'any 1833). Abans del segle XII hi ha el període dels orígens, que no és pròpiament literari i que té un predominant interès filològic.

L'època nacional de la literatura catalana conté tres períodes: el trobadoresc (de l'any 1150 al 1272), o sigui de Berenguer de Palazol o Palol a Ramon Llull; el preclàssic, que va de Ramon Llull a Bernat Metge (del 1272 al 1388), i el clàssic, de Bernat Metge fins a la mort de Roiç de Corella (del 1388 al 1500). El període preclàssic (que alguns autors anomenen nacional en sentit estricte) es caracteritza pel desplegament ràpid i esplèndid de la prosa, per l'entrada de la llengua catalana en totes les branques de la literatura i pel predomini de tres influències: provençal, francesa i semítica [3]; la influència provençal s'exercí

1) GUILLERMO J. DE OSMA: *Apuntes sobre cerámica morisca. Textos y documentos valencianos.* Madrid. Any 1909 — J. SANCHIS I SIVERA: *La cerámica valenciana. Notas para su historia medieval.* «Boletín de la Real Academia de la Historia». Tom LXXXVIII. Any 1926. Pàgs. 638 a 661. — F. ALMARCHE VÁZQUEZ: *Cerámica de Paterna. «Els Sotarrats».* «Archivo de Arte Valenciano». Tom X. Pàgs. 30 a 58. — JOAQUIM FOLCH I TORRES: *Notícia sobre la ceràmica de Paterna,* etcètera. Barcelona. Any 1921. — ID.: *La Ceràmica.* Barcelona. Editorial David.

2) FRANCESC EIXIMENIS: *Regiment de la cosa pública.* Adreça als jurats de València. Edició d'«Els Nostres Clàssics». Barcelona. Any 1927. Pàgs. 32 i 33.

3) L. NICOLAU D'OLWER: *Resum de literatura catalana.* Pàg. 78.

Verge de marbre trobada a l'església de Sellent de Sanahuja (bisbat de Solsona). Segle XIV

principalment en la poesia, sobretot la lírica; la influència francesa en els gèneres narratius d'imaginació, com a vehicle de les llegendes bretones; la semítica en els gèneres científics i al·legòrico-didàctics, generalment a través de la llengua llatina. El període clàssic es subdivideix en dos: el primer comprèn els regnats de Joan I, Martí I i Ferran I (anys 1387-1416), i és l'època més fecunda en traduccions; el segon arriba fins a finals del segle XV.

Fins al segle XIV no trobem designada la nostra llengua amb el nom de llengua catalana. Aquest nom, que mostra el nostre idioma íntimament lligat amb el poble que el parla, és una manifestació de la consciència ètnica a què havien arribat en aquell segle els catalans, els quals en això s'avançaren a molts d'altres pobles. A últims del segle XIV l'esperit nacional català aconseguí el seu més alt grau d'esplendor.

És interessant de conèixer el procés que seguí la denominació de la nostra llengua. Un document de l'any 1287 parla d'«idioma nostre» *(idioma nostrum)* en referir-se a la versió catalana d'una Bíblia francesa. En l'any 1296 trobem aplicat al català el nom de «llengua romana» *(lingua romana)*, que evoca la seva ascen-

dència i que Raynouard aplicà específicament al provençal. En diversos documents del comte-rei Jaume II la nostra parla és designada amb el nom de «romanç» (*romantio*); «romanç» en deia també Arnau de Vilanova en l'any 1305 [1]; a l'acabament del segle XIII i començos del XIV, «romanç» és la denominació que predomina, i la trobem encara en un document de l'any 1381. A la Crònica de Jaume I la llengua catalana és anomenada «nostre llatí»; també és anomenada «fals llatí» en algun text. Des de les darreries del segle XIII, el nom usat amb preferència entre els escriptors catalans és el de «catalanesc», el qual apareix per primera vegada, que hom sàpiga, en les *Regles de trobar* de Jofre de Foixà; a principis del segle XIV, el traductor mallorquí del *Thederic* [2] l'usa així mateix; és el nom que Ramon Muntaner usa constantment en la seva Crònica, acabada l'any 1330, i es complau a exalçar-lo amb un superlatiu entusiasta: «lo pus bell catalanesch del món»; cap al final de la catorzena centúria, Lluís d'Averçó emprava encara en el seu *Torcimany* la denominació de «catalanesc». Aquest nom s'acosta al nom propi i perdurable de la nostra llengua, però no sembla que personifiqués encara la consciència lingüística dels catalans. Al costat del nom «catalanesc» hi havia el dictat de «vulgar», que s'usava en oposició al llatí, llengua literària per excel·lència en aquell temps; un document de l'any 1348 diu que una lletra fou posada en «vulgar català» (*vulgari cathalano*), i el comte-rei Pere III i el seu fill Joan I, en els anys 1351 i 1391 respectivament, parlen de llibres escrits en «vulgar català». Amb alguna freqüència apareix un epítet més dolç que el de «vulgar», i és el de «llengua materna»: en l'any 1392 es consigna que fra Mateu de Déu traduïa llibres de «*latina lingua in maternam*». És freqüent la designació de «pla català», usada per fra Anselm Turmeda en les *Cobles de la divisió del regne de Mallorques*, i que també surt en un document de l'any 1386, en el qual el comte-rei mana que Orosi sigui reduït a la llengua nostra.

En els *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*, publicats per Rubió i Lluch, trobem el document on apareix, potser per primera vegada, el nom definitiu de la nostra llengua. L'any 1362, Pere III el Cerimoniós ordenava que el *Lançalot* fos reduït a «llengua catalana», i en referir-se un altre cop a la dita obra parla del «*Lançalot* escrit en català», forma que sembla una faisó més familiar, i podríem dir a la moderna, de designar el nostre idioma [3]; anys després, el 1382, l'infant Joan trametia una Bíblia en «llenguatge català» a la seva germana Elionor, reina de Castella. El nostre poble, doncs, tenia ja aleshores plena consciència d'ésser una unitat moral amb una llengua pròpia que el distingia i el caracteritzava, fet que cal remarcar, per a ensenyança d'aquells que neguen la partida de baptisme a la llengua catalana i s'entesten a aplicar-li «noms bordissencs» [4];

1) ARNAU DE VILANOVA: *Confessió de Barcelona*. Publicada per Ramon d'Alòs. Pàgs. 10 i 11.
2) Vegi's el present volum. Pàg. 39
3) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval* Volum II Pàg LXXIV.
4) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Volum II. Pàg. LXXIV.

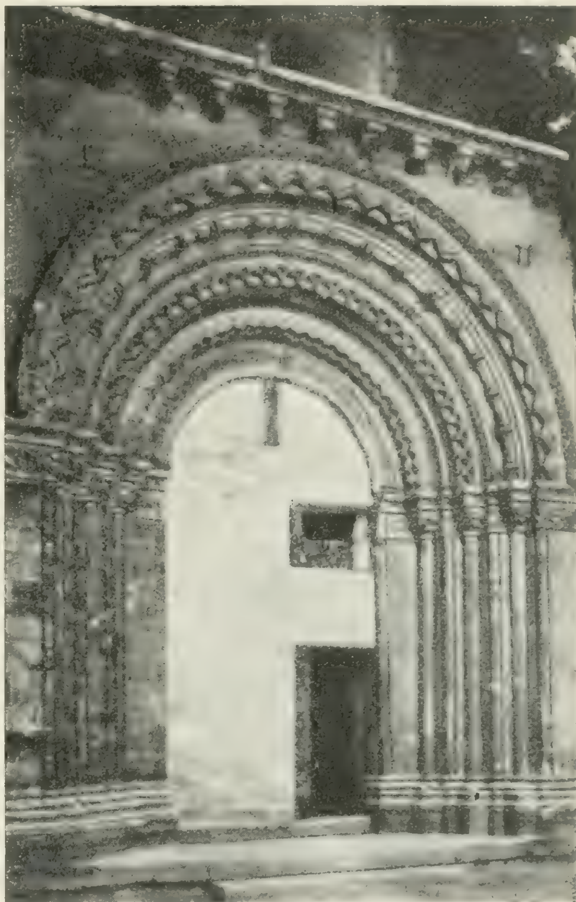
en parlar de noms bordissencs, es refereix sens dubte al de «llemosí», que constitueix una impropietat imperdonable [1], puix que el llenguatge català no és ni ha estat mai llemosí, denominació que només pot aplicar-se correctament al llenguatge de la regió de Limoges, al Migdia de la Gàl·lia, i, en sentit més ample, al llenguatge trobadoresc. [2]

És prou coneguda la famosa frase de Ramon Muntaner, segons la qual «d'un llenguatge sol, de negunes gents no en són tantes com catalans» [3]. Si aquesta frase fos literalment exacta, resultaria que en la primera meitat del segle XIV la llengua catalana era la que parlava més gent en el món aleshores conegut; però el cronista es refereix més aviat a la unitat interior que presentava la nostra llengua, mentre que les altres que ell coneixia estaven molt dividides dialectalment. De tota manera, no es pot dubtar que la llengua catalana era aleshores, si no la més parlada, una de les més parlades d'Europa, com ho proven a bastament alguns fets. La llengua catalana esdevingué en el segle XIV una de les llengües més esteses en els territoris mediterranis; les aventures dels almogàvers, els llibres dels nostres grans escriptors, les aliances matrimonials dels nostres comtes i comtes-reis, la puixança política i mercantil dels catalans, havien fet popular la llengua nostra en les tres penínsules i en totes les illes de la mar llatina [4]. Curiosos detalls proven la difusió de l'idioma català en aquell període. Hi ha als arxius lletres de nobles de Sicília redactades en català, i quatre lletres del rei Robert de Nàpols escrites en un català afrancesat. En la cort pontifícia d'Avinyó era entesa la llengua catalana; en certa ocasió el papa Climent V demanà a un procurador del comte-rei Jaume II si tenia alguna instrucció sobre els regnes i l'estament dels sarraïns, i havent-li respost que sí que en tenia, però que eren escrites en romanç, és a dir, en català, el pontífex respongué que entenia bé el nostre romanç parlat, però que no el sabia llegir. Pere Boyl s'excusà davant Joan XXII de proposar en llatí en el consistori, al·legant que no era clergue. «Si voleu — digué al papa — que en la meva llengua ho conti, jo ho faré». I Joan XXII li va respondre tot seguit: «Digueu-ho, que bé us entendrem». [5]

La llengua catalana fou una de les primeres llengües populars que es rebel·là contra el monopoli del llatí en la ciència i en la cancelleria reial. D'altra banda, és cosa ja proclamada i reconeguda que, per les obres de Ramon Llull, la nostra parla té l'alta glòria d'haver estat la primera llengua novo-llatina que serví d'instrument d'expressió a la filosofia. I que ningú no es cregui que Ramon Llull fos un esperit limitat en la qüestió lingüística; ben al contrari, en la seva *Doctrina pueril* propugna l'establiment d'una llengua universal. «Gramàtica... — diu — és eleta a ésser comú en llur llenguatge a les gents qui per llunyetat de terres e de participació són desvariables de llenguatge.»

1) Vegi's el volum I de la present obra. Pàgs. 74 i 75.
2) Vegi's el volum I de la present obra. Pàg. 75.
3) RAMON MUNTANER: *Crònica*.
4) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum II. Pàg. LXXI.
5) H. FINKE: *Acta Aragonensia*. Pàg. 768.

És interessantíssim el seguir en aquells segles la lluita entre el català i el llatí, lluita que s'acabà amb el triomf del llenguatge popular. El llatí medieval, que havia tingut la seva principal florida en el segle XIII, es trobà en el segle XIV amb la llengua vulgar que li disputava coratjosament el domini intellectual. «El llatí — escriu Rubió i Lluch — tenia sos principals baluards en l'Església, en la ciència, representada sobretot per l'escolàstica, en l'ensenyança, les ordes religioses i les cancelleries dels sobirans. El català s'apoderà primer del terreny de les belles lletres i de la literatura popular en totes ses manifestacions; després, no podent lluitar amb l'Escola, que arribava a cobrir l'altar del Senyor amb els llorers d'Aristòtil, féu prosèlits dins dels claustres i trobà apòstols i devots en el mateix si de les milícies religioses» [1]. El Renaixement produí el doble efecte de ressucitar les llengües clàssisiques i de desvetllar la consciència de les llengües nacionals, tot impulsant llur descabdellament. El llatí ja no fou des d'aleshores, d'una manera tan exclusiva, l'idioma de la ciència. Hom pot posar en el segle XIV la fi del monopoli de la literatura llatino-catalana per part de les ordes monàstiques i la clerecia.

Seu vella de Lleida: Porta dels Fillols

Un altre triomf aconseguí la llengua catalana: el d'entrar a la cancelleria reial. Des dels primers anys del segle XIV la nostra cancelleria usà, al costat de la llengua llatina, la llengua catalana i de vegades l'aragonesa, que és, evidentment, una branca de la castellana. Sovint apareixen en la documentació d'aquella època relacions de procuradors i ambaixadors reials escrites en l'idioma nostre, i algunes

1) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig eval.* Volum II Pàg. LXIX.

d'aquestes relacions són belles peces literàries, com la que Pere de Queralt i els seus companys feren del concili de Viena del Delfinat (any 1311), i les de Vidal de Vilanova, molt pintoresques [1]. En el temps de Pere III i Joan I el català era ja la llengua predominant en la cancelleria, fins en els afers polítics i internacionals, mentre que amb la dinastia castellana dels Trastamara, començada per Ferran el d'Antequera, quedà reduït progressivament a la categoria de llengua oficial de l'administració, tot imperant el llatí en els afers polítics i l'aragonès en les cartes autògrafes i més personals dels reis. [2]

L'amor als llibres que els comtes-reis manifestaren afavorí el desplegament de les nostres lletres. La biblioteca de Jaume II es nodrí dels llibres dels templers [3]. Vidal de Vilanova fou qui portà a la cúria papal les negociacions sobre l'adjudicació dels béns del Temple, les quals duraren fins a l'any 1317 [4], i el comte-rei no pogué sostreure's al sentiment de cobdícia que en ell despertaren les quantioses riqueses de l'orde [5]: en unes instruccions que trameté al seu procurador en la cúria papal, deia que fins i tot que el concili de Viena declarés la innocència dels templers, ell «no soferria que cobrassen ço que haver solien e maiorment... les forces, e assenyaladament aquelles que són en frontera a pres la mar» [6]. Els fills barons de Jaume tingueren part en l'adjudicació de les despulles de les riqueses dels templers, especialment les bibliogràfiques [7]. Pere III el Cerimoniós donà al monestir de Poblet una rica biblioteca, a la qual féu posar la següent inscripció: «Aquesta és la llibreria del Rey En Pere III.» [8]

En el regnat del Cerimoniós la literatura catalana es féu íntegralment orgànica: la llengua vulgar entrà en tots els gèneres literaris, i hi hagué una abundant producció en prosa i en vers.

L'últim quart del segle XIV i el primer del XV constituïren a Catalunya un període de transició, en el qual, convivint amb els escriptors de tradició medievalista, aparegueren els primers representants del Renaixement [9]. Hom ha fet notar que l'Edat Mitjana s'allargà més a Catalunya que en els altres pobles.

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval* Volum II. Pàg. LXXI.

2) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. XXI.

3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. XXIX.

4) H. Finke: *Papsttum und Untergang des Templerordens* II.

5) Jordi Rubió, Ramon d'Alòs i Francesc Martorell: *Inventaris inèdits de l'orde del Temple a Catalunya.* Anuar de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum I. Any 1907. Pàg. 386.

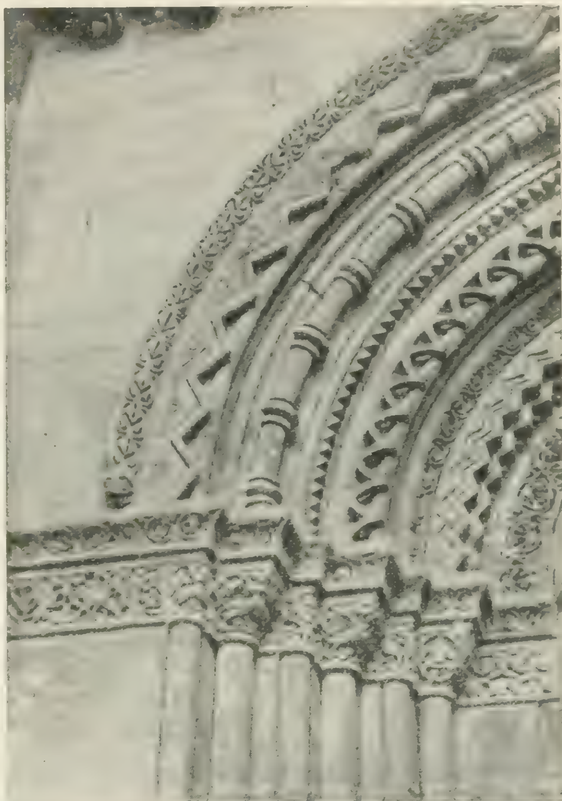
6) H. Finke: Lloc citat. II. Pàg. 89.

7) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Tom II. Pàg. XI. — Hom ha tret de l'estudi dels darrers moments dels templers a Catalunya i a Aragó les següents conclusions: primera, que els castells d'Aragó foren els que més resistiren de tots els qui posseïen els templers, i que llur expugnació preocupà Jaume II i l'obligà a considerables sacrificis d'homes i diners; segona, que és possible i pot sospitar-se que el comte-rei tenia la intenció d'apoderar-se de tots els béns dels templers, a fi de rescabalar-se dels perjudicis i despeses, la qual cosa no es realitzà, i que els abusos en l'aspecte econòmic i els fraus foren comesos per oficials o en llur favor; tercera, que pot ésser atribuït a Jaume II un cert esperit de justícia, almenys en el fonamental, davant les reclamacions i lluites que hi hagué, i un fons de benvolença per als templers caiguts. (M. Usón i Sesé: *Aportaciones al estudio de la caída de los templarios en Aragón.* «Universidad». Any III. 1926. Número 3. Pàgs. 479 a 524).

8) És sabut que els nostres comtes-reis seguien la numeració catalana dels sobirans.

9) F. Valls i Taberner i Ferran Soldevila: *Història de Catalunya.* Volum II. Pàg. 154.

La influència literària i cultural que Itàlia exercí damunt Catalunya fou molt considerable en aquest període, per bé que no està encara gaire estudiada, sobretot en allò que fa relació als temps anteriors al regnat de Joan I. «Durant els segles XIIIè i XIVè, potser abans i tot — s'ha remarcat —, al costat de la influència provençal manifestada en la poesia catalana que no se sap desfer de la forma trobadoresca, i de la francesa sobre la prosa i sobre certes obres poètiques (les de caràcter narratiu), es comença a manifestar certa italianització en les nostres lletres. I no podia ésser d'altra manera si es té en compte que d'antic, entre Itàlia i Catalunya, existiren estretes relacions de caràcter comercial i polític, sobretot des de que fou incorporada a la Corona d'Aragó una gran part de les terres meridionals de la península veïna: això havia de produir forçosament en el nostre país la introducció cada vegada més accentuada de la cultura italiana manifestada de primer antuvi a través de la literatura llatino-eclesiàstica i de les obres dels clàssics de l'antiguitat que aquella terra vençuda per les nostres armes, però superior en nivell intel·lectual, no deixava de proporcionar-nos» [2]. Hom pot citar el fet que ja en 1315 Jaume II demanava que hom li comprés un Titus Livius que l'escriptor mallorquí Joan Borguny havia vist en poder d'un llibreter de Nàpols. L'època de la gran influència italiana sobre les lletres catalanes començà a les darreries del segle XIV i durà tot el segle següent. Bernat Metge, Antoni Canals i Antoni Vilaregut, tots tres foren escriptors italianitzants. La traducció de *Valter e Griselda* per Bernat Metge, l'any 1388, representa la sobreposició de la influència italiana en el gènere narratiu d'imaginació, a la novel·la bretona i orien-

Seu vella de Lleida: Detall de la Porta dels Fillols

2) A. i D. *Notes bibliogràfiques*. Revista «Estudis Universitaris Catalans». Tom IV. Any 1910. Pàg. 205.

tal que havia dominat ací anteriorment. «La novel·la catalana — remarca Nicolau d'Olwer — neix de l'estrany maridatge entre la novel·la sentimental italiana i la cavalleresca bretona» [1]. Cal dir, però, que l'humanisme iniciat en el temps de Joan I no venia totalment i directament d'Itàlia, sinó principalment de la Gàl·lia, i tal vegada més concretament d'Avinyó, que fou una mena de centre italianitzant i el gran bressol de la nova cultura. [2]

El regnat de Joan I no fou solament un regnat de fastuositat i de disbauxes; fou ensems un dels més gloriosos per a la nostra cultura, i especialment per a l'artística i literària. Potser, en aquest sentit, no n'hi ha cap altre de tan brillant; sobretot si es té en compte que el dit monarca morí jove encara, després de governar nou anys. Per a honorar-lo en aquest aspecte, bastaria el fet que el Renaixement féu en el seu regnat la primera aparició en les nostres lletres, albada d'humanisme — enganyosa, és cert —, però que assenyalà, així i tot, una orientació novella, encara que no sempre profitosa. [3]

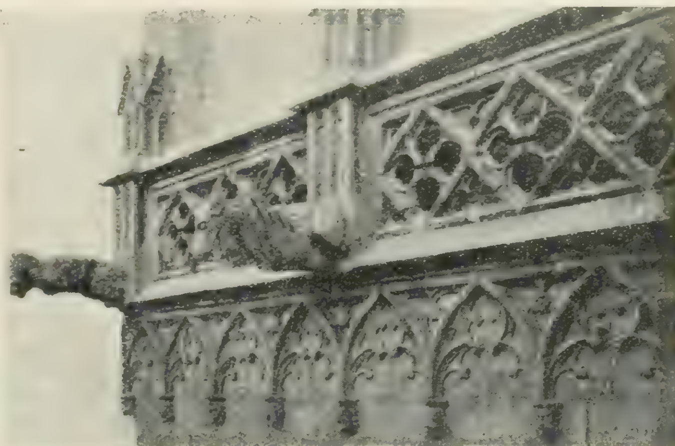
La major part de la producció bibliogràfica catalana trescentista no fou original, sinó importada. El nostre poble, sobretot en el segle XIV, es distingí, més que per una gran potència d'activitat creadora, per un fort esperit d'assimilació de totes les coses belles i útils que es produïen més enllà de les fronteres de la terra. És admirable la riquesa que representa la incorporació dels tresors espirituals de la humanitat, realitzada pels nostres comtes-reis i els nostres escriptors. Des de l'any 1330, pels volts del qual degué acabar Ramon Muntaner la seva *Crònica*, fins al 1398, en què Bernat Metge acabà el seu *Somni*, la creació original en prosa passà per un període d'esterilitat, període que s'allarga una setantena d'anys, en el qual dominen quasi en absolut les influències llatino-eclesiàstica i oriental en l'ordre científic i moral, i la francesa i provençal en la poesia. Fins a les darreries d'aquesta centúria no apareix la influència italiana. [4]

«Catalunya — diu Nicolau d'Olwer — no romangué a part, sinó que fou capdavantera en el moviment classicista medieval. Desvetllada en ella la idea d'antiguitat mitjançant la producció estrangera — primer la francesa i després la italiana — de subjecte greco-romà, no tarda a aficionar-se als models clàssico-llatins, els recerca frisosa per tots els mercats de llibres i comença una època assedegada d'erudició clàssica que es sintetitza en el regnat de Joan I. Segueix a aquest període, que en podríem dir *passiu*, un altre d'*actiu* en què d'una banda es multipliquen les traduccions i d'altra es produeixen ja obres originals de marcada tendència clàssica.» [5]

El moviment literari renaixentista que començà en el regnat de Joan I fou un fet isolat que no tingué conseqüències immediates. La prosa excel·lent dels Metge,

1) L. Nicolau d'Olwer: *Resum de literatura catalana*. Pàg. 84.
2) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum II. Pàg. XXIII.
3) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista*. Pàgs. 2 i 3.
4) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum II. Pàg. XXIII.
5) L. Nicolau d'Olwer: *Comentaris*. Pàg. 17.

Canals, Vilaragut, Nicolau i altres escriptors del primer moment humanístic, remarca Rubió i Lluch, ja no es troba ni en llurs successors més immediats. «El renaixement català, que anava molt a la rerassaga del d'Itàlia — on el classicisme mai va ésser un element d'importació exòtica, sinó que existia latent en l'ànima nacional — tenia de passar per necessitat per un període d'aprenentatge, com el que passaven les demés nacions novo-llatines, com el que s'inaugurà a França en l'època de Carles V el *Savi,* i més tard en la literatura castellana en la cort de Joan II.» En el primer període d'aquest moviment no existia encara el criteri de la traducció moderna fidel i objectiva, dels antics textos. Això solament fou possible en el segon renaixement italià i després d'aparèixer les primeres generacions dels gramàtics i filòlegs, dels humanistes crítics i erudits [1]. En el segle XIII s'havià interromput una tradició: les enciclopèdies prengueren el lloc dels textos vius, i les arts liberals cediren el rang a l'escolàstica [2]; però en el segle XIV, iniciat a Itàlia el renaixement clàssic, aquest, per l'establiment de la cort pontifícia a Avinyó penetrà aviat a França, encara «brutal i grossera» [3]. El francesisme de Joan I fou degut en gran part al seu casament amb princeses franceses, sobretot amb Violant de Bar.

Cresteria i mènsules de la façana gòtica de la Casa de la Ciutat de Barcelona

La influència de Fernández de Heredia sobre Joan I, en el sentit de l'hel·lenisme (única influència clàssica que verament d'ell rebé), començà en l'any 1382 [4]; l'hel·lenisme de Joan fou episòdic, degut a circumstàncies històriques passatgeres, i més que tot a la iniciativa i al prestigi del seu amic, el gran mestre de Rodes. A Catalunya, en rigor, només se sentí la influència de l'humanisme llatí, portada per Itàlia, i només brillà per a la nostra terra una albada enganyosa de renaixement [5]. Joan I tingué un gran interès per conèixer la història de Grècia, i per a això

1) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista.* Pàg. 94.
2) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 50.
3) Gustave Lanson: *Histoire de la littérature française.* París. Any 1902. Pàg. 153
4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàgs. 51 i 52.
5) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 24.

s'adreçà a Fernández de Heredia. Allò que Heredia i Joan I cercaven en els autors grecs d'història era la part d'ensenyament, de moralitat i de curiositat, no pas l'aspecte estètic [1]. «En observar — diu Rubió i Lluch — els títols dels llibres clàssics de què es fa menció en les lletres de Joan I al seu vell amic i mestre, allò que crida més l'atenció és la seva fal·lera pels hel·lènics, ja bisantins, com el *Llibre dels emperadors* i la *Crònica de Morea,* ja relatius a l'antiguitat clàssica, com el Justí i el Plutarc. ¡Que bé es diu tot aquest afany seu amb el fet d'haver-se sentit sobirà de les lletres gregues i d'haver estat el primer monarca europeu que hagi tingut i manifestat desigs de visitar Atenes!» [2]. Joan, en efecte, declarava en 1387 el seu propòsit de visitar Atenes, nom que ell sabia prestigiós, puix que parlant d'aquella ciutat, l'anomenava «assenyalat membre» de la seva corona. Segurament també per influència d'Heredia féu fer les traduccions de Marco Polo i de l'historiador armeni Haytó. [3]

Les primeres traduccions catalanes de textos llatins fetes per encàrrec de Pere III, són de modestos llibres de caràcter pràctic, més que de veritables obres literàries. Fins als regnats de Joan i Martí no fan la seva aparició en la nostra llengua els grans autors llatins que foren els models del primer renaixement italià: Ciceró, Ovidi, Titus Livius i Sèneca, i fins aleshores no es presenten llurs primers admiradors i traductors entre els literats que escrivien en l'idioma català. [4]

Les tendències classicistes tingueren en el segle XIV forts enemics a Catalunya, especialment en les ordes religioses. Fra Vicents Ferrer, l'apocalíptic anunciador de la fi del món, era enemic de les tendències renaixentistes. Ell fulminava contra la gent que s'havia donat a llegir «Virgili, qui jau en mig de l'infern, Ovidi, Dante poeta...» [5]

Apareixen rudiments de teatre en aquesta època. El drama profà tingué el seu origen en les cantidanses populars adaptades per la poesia trobadoresca, anomenades entremesos, degut al fet d'haver estat estrenades amb ocasió de dinars de cerimònia *(entre-metz).* Hi ha notícies de representacions d'aquesta classe executades en les festes de les coronacions d'Alfons III (any 1328), de Sibil·la de Fortià (any 1381) i de Martí I l'Humà (any 1398), festes en les quals hom veu el precedent de les representacions històrico-al·legòriques que tant abundaren en la següent centúria. No trigaren a fer-se representacions ambulants, amb carros triomfals o roques que servien d'escenari i eren l'element indispensable de les solemnitats cíviques a Barcelona i a València [6]. En una lletra del 11 de març del 1380, l'infant Joan parla de l'entremés que es féu a Barcelona per les seves

1) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista.* Pàg. 52.

2) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 31.

3) Josep Vives: *Juan Fernández de Heredia, gran maestre de Rodas. Vida, obras, formas dialectales.* «Analecta Sacra Tarraconensia». Volum II. Pàgs. 121 a 192.

4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàgs. 48 i 49.

5) Roc Chabàs: *Estudio sobre los sermones valencianos de San Vicente Ferrer.* «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos». Any 1902. Pàg. 135.

6) L. Nicolau d'Olwer: *Resum de literatura catalana.* Pàg. 86.

noces, i del text del document sembla deduir-se que es representà sobre un catafalc o artifici de caràcter escènic i decoratiu [1]. En el drama religiós cal citar els *misteris*, com el *Misteri de Sant Esteve*, de la catedral de Girona (any 1380).

Llengua i política segueixen en molts casos un camí paral·lel. La màxima esplendor literària sol coincidir amb la màxima esplendor política. En el segle XIV, com diu Farinelli, somreia la Fortuna a la nostra nissaga, i «en les ments menys escalfades bé podia llampegar la idea d'un imperi català universal» [2]. Universal era la nostra política: Pere III, Joan I i Martí I no oblidaren la mena de protectorat que des del temps de Jaume II exerciren els comtes-reis sobre el Sant Sepulcre i el monestir de Montisió, comprat pel casal de Barcelona [3]; Pere III s'interessà prop del papa per tal que no fos trencada l'anella de bisbes catalans del Marroc. L'ambició imperial es corresponia amb l'amplada de la nostra literatura.

Les Cròniques: de Jaume I, de Desclot, de Muntaner i de Pere III. — La literatura històrica en català mostra en aquest període el seu total desplegament. Després de les eixutes notes dels Anals, mancades de valor literari, vingueren les grans Cròniques, que recorden el to i les fórmules de l'èpica francesa; les prosificacions que hom hi rastreja fan pensar en una poesia de gesta aclimatada a Catalunya. [4]

Les quatre grans Cròniques catalanes — la de Jaume I, la de Bernat Desclot, la de Ramon Muntaner i la de Pere III el Cerimoniós — han estat anomenades per Àngel Guimerà «els quatre evangelis de la pàtria catalana», i per Lluís Nicolau d'Olwer les «perles de la literatura catalana». [5]

Parlant de les Cròniques catalanes, escriu Rubió i Lluch que en el temps en què foren elaborades, la llengua parlada i l'escrita gairebé no es diferenciaven, com tampoc existien en un grau accentuat les múltiples classes de dialectes o maneres de parlar d'una mateixa llengua nacional corresponents a les diverses categories socials, com succeeix en civilitzacions més complexes i avançades. D'altra part, «la preocupació principal dels escriptors, i sobretot en el gènere que estudiem — observa — era fer més aviat una obra útil i pràctica, que intencionalment estètica, i fins arribem a pensar que aquella gent creia que fora de la poesia, un escriptor no ho era de debò, o no es podia lluir, sinó escrivint en llatí. El Renaixement italià donà la plena consciència de l'art i de l'estil literari en les llengües vulgars, i a la darreria del XIV segle, ja trobem llibres en prosa escrits amb una orientació i un impuls intencionalment estètic. Si les cròniques resulten unes joies literàries, no és cabalment perquè els autors tinguessin tal intent, que els guiava sols confusament, sinó pel mateix candor, sobrietat i espontaneïtat amb què estan escrites, pel vigor

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàg. 15.

2) A. Farinelli: *La Spagna nella vita italiana durante la Rinascenza.* Torí. Any 1918. Pàg. 25.

3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. XVI.

4) L. Nicolau d'Olwer: *Resum de literatura catalana.* Pàg. 70. — Manuel de Montoliu: *La Cançó de gesta de Jaume I.* Butlletí de la Societat Arqueològica Tarraconense. Any 1922. — Ferran Soldevila: Revista de Catalunya. 1925.

5) *La llengua catalana.* Discurs presidencial a l'Ateneu Barcelonès. Any 1895. — L. Nicolau d'Olwer: Lloc citat. Pàgina 79.

d'una força que s'ignora a si mateixa, donant-li encara més atractiu, perquè li treu tot llevat d'afectació i de calculat efectisme» [1]. A despit d'estar clapades de buids, d'errades cronològiques i d'omissions, les Cròniques ens donen d'una manera precisa i pintoresca la visió interna i la psicologia de l'època, ens diuen el que pensaven i sentien els personatges i ens ofereixen detalls íntims i casolans, comparables solament als interiors dels retaules dels pintors primitius. [2]

Seu vella de Lleida: Porta de l'Anunciata

CRÒNICA DE JAUME I: Des de fa molts d'anys — més d'un segle — els erudits i els historiadors discuteixen sobre l'autenticitat de la Crònica de Jaume I, o *Llibre dels feyts* d'aquest comte-rei. Els uns han sostingut que és una obra personal del Conqueridor; els altres han afirmat que és un llibre apòcrif, o almenys que no fou escrit ni inspirat pel comte-rei. Actualment preval la tesi de l'autenticitat relativa de la Crònica; és una tesi intermèdia entre la dels qui asseguren que el llibre fou escrit, dictat o inspirat directament pel comte-rei i la dels qui el presenten com una falsificació.

Lluís Nicolau d'Olwer, en un estudi minuciós i aprofundit d'aquest problema [3], arriba a les conclusions següents: Jaume I, en dos moments diferents de la seva vida — cap al 1244 i pocs anys abans de la seva mort, esdevinguda l'any 1276 —, féu escriure en català els seus records personals, tot emmarcant-los dins l'arreplec de les diverses narracions que d'aquells fets poguessin existir, i en ésser redactada la segona part de la Crònica, la primera quedà fosa en el conjunt. En el segle XIV, el dominicà fra Pere Marsili, basant-se principalment en el text català, va escriure

1) A. RUBIÓ I LLUCH: *Estudi sobre l'elaboració de la Crònica de Pere el Cerimoniós*. Pàgs. 9 i 10.

2) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Pàg. 22.

3) L. NICOLAU D'OLWER: *La Crònica del Conqueridor i els seus problemes*. Tiratge a part.

un text llatí, acabat dins l'any 1313: *Gesta Jacobi regis*. Després, probablement dins el mateix regnat de Jaume II (que morí l'any 1327), fou establert el text català definitiu, el redactor del qual utilitzà en alguns punts el text llatí de Marsili. En aquesta última forma, i amb algunes variants, ha arribat fins a nosaltres el *Llibre dels feyts* de Jaume I. [1]

Seu vella de Lleida: Fragment del retaule de l'altar major (La Pentecostès)

La teoria de Nicolau d'Olwer dóna una explicació satisfactòria a alguns dels més difícils problemes literaris, històrics i filològics que la Crònica planteja. Un dels aspectes més importants d'aquesta teoria és el datar en el segle XIV el text conegut del *Llibre dels feyts*. Som ja lluny, doncs, d'aquella creença, tan generalitzada, que presenta la Crònica com una obra escrita de dalt a baix pel comte-rei mateix. Es tracta d'una barreja de diferents materials i del concurs successiu de diverses mans de redactors; la intervenció personal que originàriament hi tingué el Conqueridor fou potser considerable; però no pot dir-se que la Crònica, tal com la coneixem, sigui obra seva, ni per la ploma, ni pel dictat, ni per la inspiració directa.

Per la nostra banda, hem pogut comprovar la feble veridicitat de gran nombre de paràgrafs del *Llibre dels feyts*, especialment en la part relativa als primers anys del regnat. La nostra impressió és que molts passatges del text arribat fins a nosaltres han passat per grosses modificacions, les quals alteren, desfiguren i sovint capgiren els fets; en aquest punt, les nostres conclusions sobre la veridicitat i l'exactitud del text no són pas tan favorables com les de Miret i Sans. També ens hem convençut que en el text de la Crònica hi intervingué un poeta; si aquesta intervenció es produí en el text primitiu, potser fou la del trobador Bernat Vidal de Besalú, secretari de Jaume I.

El *Llibre dels feyts* apareix citat per primera vegada en els documents l'any 1343, amb referència a un còdex que havia acabat de copiar Celestí Destorrents per a la

(1) Sobre el problema de la Crònica de Jaume I, veure MANUEL DE MONTOLIU: *La Crònica de Marsili i el manuscrit de Poblet*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum v. Anys 1913-14. Pàgs. 277 i següents.

biblioteca del monestir de Poblet, les miniatures del qual féu Ramon Destorrents [1]. Els documents del regnat de Jaume II que al·ludeixen un llibre dels fets del Conqueridor, semblen referir-se a l'obra llatina de Marsili, no pas al text català. [2]

La prosa de la Crònica de Jaume I té sovint l'encís de la forma ingènua, i denota en molts passatges un temperament literari i una imaginació poètica; el llenguatge flueix amb naturalitat, i hi són freqüents les belles expressions concises i lapidàries [3]; generalment és ple d'eurítmia, de distinció i de gràcia. L'estil d'aquesta Crònica és fet, en molta part, de frases breus i tallades, i ha estat qualificat de «lent i solemnial» i de «solemne i lapidari».

CRÒNICA DE DESCLOT: Són escasses les referències biogràfiques de Bernat Desclot, autor de la Crònica que porta el seu nom. El gran elogi que el cronista dedica als homes de Lleida — dels quals diu que erèn els més valents en el perill i els més serens en la derrota [4] — ha fet nàixer la suposició que era lleidatà [5]; la conjectura és atrevida, però no pas desenraonada. Desclot és principalment el cronista de Pere II el Gran. Hom considera probable que Desclot acompanyés Pere II en l'expedició a Sicília, i sembla segur que intervingué en la lluita dels catalans contra Felip l'Ardit; l'extraordinària riquesa de detalls amb què relata el setge de Girona de l'any 1285, decanta a creure que ell s'hi trobava. L'obra de Bernat Desclot deuria quedar acabada en el regnat d'Alfons II el Liberal (anys 1285-1291).

Un erudit francès, Auguste Molinier, conjectura que Desclot era un oficial del palau de Pere II. Un erudit anglès, Critchlow, suposa, no gaire encertadament, que era *historiographer* del comte-rei Pere i noble guerrer del seu seguici [6]. Jordi Rubió sospita vehementment que Desclot, eclesiàstic o no, era un home de cúria [7]; en la redacció de la seva Crònica utilitzà documents cancellerescos, dels quals tragué dades, i posà en forma narrativa alguns passatges documentals; això fa creure que tenia la documentació a mà i sabia servir-se'n.

Bernat Desclot ha estat presentat com el cronista model de l'Edat Mitjana [8]. La seva Crònica és molt superior en valor històric a la de Muntaner, tant en la part relativa als fets de Sicília com en la que es refereix a la guerra contra els francesos. El cronista no apareix mai com un dels actors dels fets que relata, tot havent-ne estat segurament actor de molts, i només una vegada parla de si mateix, i encara per a reforçar amb el propi testimoniatge allò que conta [9]. No és exagerat ni fantàstic, com

1) Vegi's el present volum. Pàg. 63 — S. SANPERE I MIQUEL: *Els trescentistes*. Primera part. Pàgs. 200 i següents.

2) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum II. Pàg. XXIX.

3) F. VALLS I TABERNER i F. SOLDEVILA: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàg. 100.

4) BERNAT DESCLOT: *Crònica*. Edició Coroleu. Pàgs. 274 a 206.

5) L. NICOLAU D'OLWER: *Paisatges de la nostra història*. Pàg. 111.

6) F. L. CRITCHLOW: *Chronicle of the Reign of King Pedro III of Aragon*. Princeton. Any 1928. Pàgina VI.

7) J. R. (JORDI RUBIÓ): Recensió de l'obra de Critchlow. Revista «Estudis Universitaris Catalans». Número de juliol-desembre del 1928. Pàg. 378. — J. RUBIÓ I BALAGUER: *Algunes interpolacions en els manuscrits de la Crònica d'En Desclot*. Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum VI. Any 1912. Pàgs. 1 i 129.

8) J. MASSÓ I TORRENTS: *Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional*. Pàg. 42.

9) BERNAT DESCLOT: *Crònica*. Edició Coroleu. Pàg. 336. Capítol CLIX.

Muntaner; és discret i ponderat en els judicis. Actua més en Desclot la reflexió moral, i no sempre el text d'aquesta Crònica és favorable a Pere II, puix que consigna alguns fets que el fan antipàtic. «Jo no dubtaré gens — remarca Nicolau d'Olwer — d'anomenar-lo també (a Desclot) espill de catalans». Les virtuts i els defectes del nostre poble enlloc millor que en la seva Crònica no queden reflectits, i és que d'unes i d'altres ell participava [1]. Es distingeix, no solament per la veridicitat històrica, sinó també per l'exactitud geogràfica. Això no vol dir que aquesta Crònica no contingui errors i detalls inexactes. En un punt sobretot deixa d'ésser fidel a la veritat, que és el de l'episodi imaginari de l'alliberament i excusació de l'emperadriu d'Alemanya; podria tractar-se d'una interpolació; però hom troba aquest episodi en tots els manuscrits coneguts, i la soldadura, si n'hi ha, està molt ben dissimulada per una al·lusió a la mateixa llegenda en el segon terç de la Crònica. [2]

Primera pàgina del manuscrit de la Crònica de Ramon Muntaner, de la Biblioteca de l'Escorial

Bernat Desclot, tot essent un escriptor notable, no té la loquacitat abundosa ni les frases brillants i espurnejants de Ramon Muntaner. El seu estil és més concís, més sobri, més pla.

Crònica de Muntaner: Nascut a Peralada l'any 1265, Ramon Muntaner, als vint anys, anà amb els almogàvers a la conquista de Menorca. Posteriorment, també amb els almogàvers, anà a Sicília i prengué part en la defensa de l'illa contra els Anjou; allí fou procurador de Roger de Flor, i l'any 1300 assistí al setge de Messina. L'any 1303 se n'anà amb Roger cap a Orient en l'expedició més

1) L. Nicolau d'Olwer: *Paisatges de la nostra història*. Pàg. 111.
2) L. Nicolau d'Olwer: Lloc citat. Pag. 123.

famosa dels almogàvers: «i per això pot escriure — diu Nicolau d'Olwer — amb l'espasa i amb la ploma les planes que l'immortalitzen». [1]

Separat Muntaner l'any 1307 de la Companyia catalana, de la qual era canceller i mestre racional, i trobant-se de pas a Sicília, el rei Frederic li encarregà la pacificació de les illes de Gerba i els Querquens, prop de Tunis [2]. Aconseguida la pacificació, Frederic el recompensà concedint-li el domini d'aquelles illes per un trienni (anys 1311-1313). Muntaner deixà allí per capitans dos cosins seus, Joan Muntaner i Guillem Ses-Fàbregues, i marxà a València, on l'any 1311 es casà amb Valençona, pubilla del senyor de Xilvella [3], la qual per llarg temps — uns deu anys — l'havia esperat. Junt amb la muller visqué a Gerba uns tres anys (1311-1313), com a senyor de l'illa, i allí nasqueren dos fills seus. Hi visqué sense la muller ni els fills dos anys més. En saber els projectes de Ferran de Mallorca sobre Morea [4], deixà el senyoratge de Gerba pacificada i anà a Grècia (any 1315); ja sabem que, després d'haver mort de part Isabel de Sabran, primera muller de Ferran, Muntaner fou l'encarregat de dur el nadó, Jaume, a la seva àvia Esclarmonda de Foix, que era a Perpinyà [5]. La muller i els fills de Muntaner havien estat duts a València en la nau «Ventura Bona», davant les amenaces bèl·liques de la situació de Gerba, i amb ells es reuní pel Nadal de l'any 1315. Després Muntaner encara volia tornar a Orient, al costat de Ferran; però la mort tràgica d'aquest, l'any 1316, el féu renunciar al seu propòsit.

Ciutadà de València, Muntaner fou elegit i reelegit jurat d'aquell municipi (anys 1322 i 1329), al qual representà en la coronació d'Alfons III (any 1328). L'any 1331 volia tornar a Sicília prop del rei Frederic, però l'any següent s'establí a Mallorca, on fou conseller de Jaume III, aquell al qual havia dut, molt petit, de Morea. Finalment el rei de Mallorca el féu cavaller i el nomenà lloctinent seu a l'illa d'Eivissa (any 1332) [6]. En aquella illa morí Ramon Muntaner l'any 1336, als setanta anys d'edat. Deixà dos fills: Martí i Macari. Fou sepultat a València, dins la capella de Sant Macari, per ell fundada a l'església de Sant Domènec.

1) L. Nicolau d'Olwer: Nota preliminar a *L'Expedició dels catalans a Orient*. Pàg. 8.

2) L'illa de Gerba, bella i fecunda, està situada en el golf de Kabes. Té una superfície d'unes 64,000 hectàrees i uns 40,000 habitants. Havia pertangut al reialme de Sicília. L'almirall Roger de Llúria la saquejà i devastà, en mig d'un horror tràgic, el dia 12 de setembre del 1284; després, en 1289, amb la investidura del senyoratge que havia rebut del rei, l'ocupà i hi construí el castell. Mort Roger de Llúria i els seus fills Rogeró i Carlets, Gerba fou heretada pel tercer fill, Francesc, infant en tutela; hi esclatà una revolta general, i la seva mare i els tutors traspassaren els drets al rei Frederic de Sicília, el qual trameté reforços, que foren derrotats, i fins el castell estigué en perill de retre's. Fou aleshores quan arribà d'Orient a Sicília, camí de València, Ramon Muntaner, i Frederic el trameté a Gerba perquè es fes càrrec del comandament. L'illa restà sota la dominació catalana fins que en temps del rei Pere II de Sicília, devers 1340, la recobrà per a Tunis el soldà Abu-Yahyia abu-Bekr. (Francesco Cerone: *A proposito di alcuni documenti sulla seconda spedizione di Alfonso V contra l'isola Gerba*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum III. Anys 1909-10. Pàgines 51 i següents. — L. Nicolau d'Olwer: *Gerba, oasi mar endins*. («La Publicitat», de Barcelona, del dia 5 de maig del 1925).

3) Francesc Almarche: *El Cronista Ramon Muntaner ciutadà i jurat de València*. Volum del Primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Part segona. Pàg. 490.

4) Vegi's el volum v de la present obra. Pàgs. 254 i 255.

5) Vegi's el volum v de la present obra. Pàg. 254.

6) I. Macabich: *Cartas de Jaime III al cronista Ramon Muntaner, su lugarteniente en Ibiza (1332-1335)*. «Boletín de la Sociedad Arqueológica luliana». Tom XVII. Pàgs. 252 a 255 i 263 a 266.

GRÈCIA EN L'ANY 1330

L'expedició dels almogàvers a Orient, en els començos del segle XIV (vegi's el volum V de la present obra, capítol V), de la qual fou Ramon Muntaner el cronista, va tenir com a principal resultat l'establiment d'aquells catalans aventurers i heroics en els ducats d'Atenes i Neopàtria.

Aleshores la terra hel·lènica es trobava dividida en múltiples dominis: de l'Imperi grec de Bizanci, de Joan II Orsini, dels catalans, dels angevins, dels Brienne, dels venecians i de diversos dinastes italians.

L'il·lustre historiador català Antoni Rubió i Lluch, especialista eminent en els estudis sobre la Grècia catalana, va incloure, anys enrera, en un dels seus treballs, un detallat mapa de Grècia, amb la distribució dels dominis que en l'any 1330 hi havia. És un mapa que fa entenedors molts punts de la història d'aquell període. Per això hem pensat de reproduir amb tota exactitud el dit mapa en colors, tal com Rubió i Lluch el publicà, i estem segurs que els nostres lectors ens ho agrairan.

L'examen d'aquest mapa mostra la gran extensió que tenia el territori dominat pels catalans a l'Hèl·lada, i dóna una visió clara de la situació política de la península i les illes hel·lèniques.

La terra prestigiosa que fou fogar de la immortal cultura grega, va ésser ocupada, durant setanta anys, pels almogàvers i llurs descendents, i així fou creat un nou Estat català, fou creada una nova Catalunya, que més tard desaparegué sota el cop de les lluites interiors i les guerres exteriors.

Ja a la posta de la dominació catalana, els dos ducats, que havien depès dels reis catalans de Sicília, foren anexionats, a petició dels catalans que els ocupaven, per Pere III el Cerimoniós. D'aquell monarca català és l'elogi a l'Acròpolis d'Atenes, la glòria de la qual comprengué, fins al punt que féu donar guàrdia a les ruïnes egrègies per una companyia de ballesters.

Grècia en temps de la dominació c

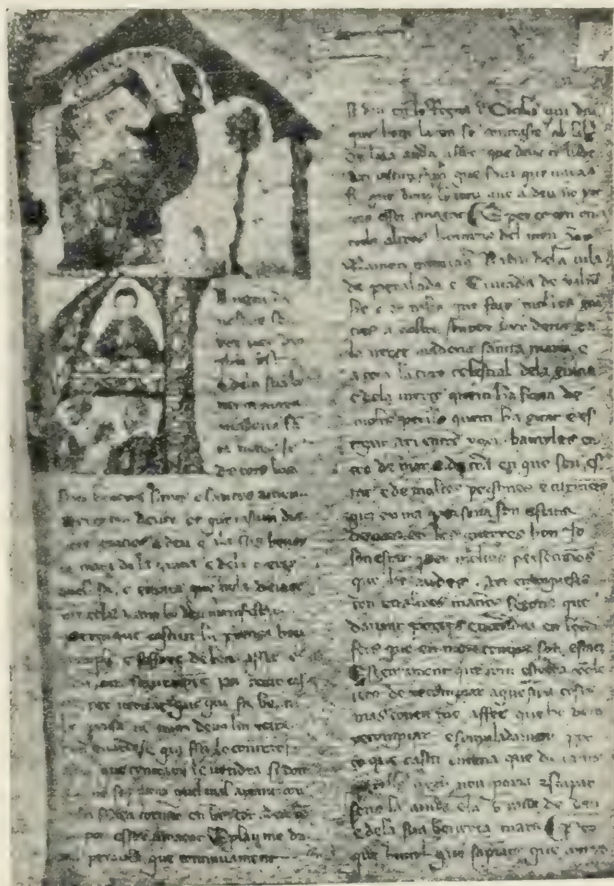

ny 1330) segons A. Rubió i Lluch

Amb tot i ésser militar, Muntaner era home de cúria i escriptor. Més que una història, la seva Crònica és una autobiografia i una apologia; en el pròleg, el cronista ja ens parla tot seguit d'ell: «Jo, Ramon Muntaner, nadiu de Peralada i ciutadà de València...». Ell no és un autor que es documenta, com Desclot, sinó un pur cronista que conta les coses que els seus ulls han vist, tot augmentant-les i transformant-les sovint amb la imaginació [1]; ingènuament conta miracles, tradicions meravelloses i fets extraordinaris.

El traductor de la Crònica de Muntaner al francès, Bouchon, deia que ell no coneixia cap altre autor, sense excepció de cap mena, que aconseguís, tant com Ramon Muntaner, inflamar els lectors amb el foc de les seves conviccions i dels seus entusiasmes.

Les característiques de la Crònica de Muntaner poden ésser resumides així: el cronista apareix ensems com a actor i narrador; no utilitza documents i tot ho escriu a base dels propis records personals; el seu llibre és ple de desordre; s'hi manifesta una doble vanitat personal i nacional; en les seves relacions hi ha parcialitat i exageració; revela sovint un fort sentiment catalanesc, i mostra una concepció providencialista de la història.

Primera pàgina del manuscrit de la Crònica de Ramon Muntaner, de la Biblioteca de l'Escorial

L'estil de Muntaner és popular, pintoresc, fluent, càlid, castís, una mica pobre de lèxic, sovint eloqüent sense retòrica, a estones lent d'expressió i monòton per la repetició de certes frases i verbs. «L'harmonia (de la llengua) — diu Enric Bagué — hi és sòbria, els lligaments la fan dúctil, té blaneses finíssimes que no

1) L. Nicolau d'Olwer: *Paisatges de la nostra història*. Pàg. 130.

li lleven la virilitat, una harmonia tota expressiva sense violències, d'una naturalitat agraciada.» [1]

Ramon Muntaner escriví també obres rimades, com el *Sermó del passatge de Sardenya*, «en so de Guí Nanteuil», que és el més èpic de la nostra poesia. [2]

Crònica de Pere III: S'havia cregut durant molt de temps que aquesta Crònica era una obra directa i personal de Pere el Cerimoniós. Zurita, però, no donava per segur que fos escrita pel comte-rei mateix: «... aquell autor — diu —, ja fos el rei, o bé un altre que en el seu nom escriví les coses dels seus temps...» [3]. A les darreries del segle passat, la descoberta d'alguns documents d'arxiu féu que hom volgués atribuir totalment la Crònica a Bernat Descoll; però aquesta atribució exclusiva també és inexacta [4]. Una lletra reial de l'any 1375, trobada per Josep Coroleu i publicada per aquest l'any 1887 [5], prova plenament la intervenció de Descoll en la redacció del text; de «descobriment inesperat» qualifica Rubió i Lluch el del document al·ludit [6]; val a dir que aquesta intervenció ja l'havia constatat l'escriptor mallorquí Joaquim Bover en 1839, molts d'anys abans de la troballa del document del 1375 [7]. La veritat és que la Crònica dita de Pere III fou escrita per oficials de la cancelleria — Bernat de la Torre, Bernat Descoll, principalment pel darrer — sota la direcció i la inspecció directa del comte-rei.

Pere III, que era escriptor, tingué també una part directa en la Crònica que porta el seu nom; hom creu que, ultra alguns passatges de to personalíssim, hi escriví el pròleg o proemi [8]. Aquesta Crònica és una imitació de la de Jaume I; probablement el Cerimoniós concebé el projecte d'elaborar-la, suggestionat per l'exemple de la del Conqueridor.

Hom creu que Bernat Descoll era originari de Mallorca i que l'any 1332, molt jove encara, es traslladà a l'illa de Sardenya, on visqué aproximadament uns vint anys [9]. Després entrà al servei de la casa reial; l'any 1352 figura com a rebedor de la moneda per les viles i llocs del Principat de Catalunya, amb motiu de la concessió de donatius per la guerra contra Gènova; l'any 1355 era ciutadà de Bar-

1) Enric Bagué: Introducció a l'edició de la Crònica de Muntaner de la Col·lecció Popular Barcino. Barcelona. Any 1927. Volum I. Pàg. 7.

2) L. Nicolau d'Olwer: *Resum de literatura catalana*. Pàg. 51.

3) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Llibre VI. Capítol 56.

4) A. Rubió i Lluch: *Estudi sobre l'elaboració de la Crònica de Pere el Cerimoniós*. Pàg. 7.

5) Revista «La España Regional», de Barcelona. Volum III. Any 1887. Pàgs. 530 a 536.

6) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 7.

7) A. Rovira i Virgili: *El cronista Bernat Descoll. De com la intervenció d'En Descoll en la redacció de la Crònica del rei Pere el Cerimoniós estava ja descoberta l'any 1839*. Número de «La Publicidad» del vespre, del 20 de febrer del 1922.— Joaquim Maria Bover: *Del origen, vicisitudes y estado actual de la literatura en la isla de Mallorca*. Palma de Mallorca. Any 1893. Pag. 19. En aquest treball, parlant del «*Libro de las hazañas y hechos memorables del rey Pedro IV de Aragón*» (que no pot ésser sinó la Crònica), escriu Bover: «*compuesto por el mallorquín Bernardo Coll, consejero del rey don Juan*».

8) J. Massó i Torrents: *Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional*. — A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàgs. 10 i 11.

9) Gabriel Llabrés: *Bernardo Descoll es el autor de la Crónica catalana de Pedro IV el Ceremonioso de Aragón*. Madrid. Volums VII i VIII. Any 1903 Pàg. 107.

celona i escrivà del mestre racional; l'any 1359 anà a França per a cobrar del monarca francès una important quantitat en or; l'any 1363 era lloctinent del mestre racional; l'any 1367, funcionari de la tresoreria reial. Acabada la guerra contra Castella, l'any 1369, es dedicà principalment a la redacció de la Crònica. Morí cap a l'any 1390, després de quaranta anys d'estar al servei de la casa reial de Barcelona.

Seu vella de Lleida: Porta de Sant Berenguer

Aquesta Crònica és l'única obra que ens revela Bernat Desclot com a escriptor, puix que no consta que escrivís cap altra obra, totalment o en col·laboració. [1]

La Crònica de Pere III és la més documentada de totes les Cròniques catalanes; alguns documents hi són reproduïts sencers. L'arxiu reial fou sistemàticament organitzat per Pere III, i Descoll pogué servir-se'n amplament. No trobem en aquesta Crònica l'element èpic ni el novellesc; no hi té cabuda l'element sobrenatural, ni tan solament el religiós; l'únic fet meravellós que hi surt és el de l'espasa de Vilardell en el combat de Lucocisterna, a Sicília. [2]

Aquesta Crònica fou elaborada en part durant la vida de Pere III, en part pocs anys després [3]. Apareix inacabada: comença en el naixement del comte-rei, l'any 1319, i acaba en l'any 1370. El llibre VII, explanat pel Cerimoniós en la lletra del 1375 a Descoll, no fou enllestit, per la poca pressa que el cronista es donà després de la mort del monarca [4]. Hom es decanta a creure que, abans de l'any 1375, la Crò-

1) A. Rubió i Lluch: *Estudi sobre l'elaboració de la Crònica de Pere el Cerimoniós*. Tiratge a part. Pàg 53
2) *Crònica de Pere el Cerimoniós.* Edició Bofarull. Llibre I. Capítol 29. Pàg. 48.
3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàgs. 17 i següents.
4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 50.

La Mare de Déu que coronava la Porta dels Fillols de la Seu vella de Lleida

nica de Pere III devia estar escrita en bona part i planejada en la part restant. Hom creu que llevat del llibre primer, que sembla molt anterior i com deslligat de la Crònica, el comte-rei i Descoll treballaren de ferm a compondre la primera part entre els anys 1369 i 1375, quan ja la vida política del monarca i la de la nació havien entrat en un període de relativa calma i s'havia clos el temps de les turbulències interiors i de les grans guerres internacionals, amb excepció de la guerra de Sardenya, que esdevingué endèmica [1]. L'altra part (que comprèn els cinc capítols darrers del llibre IV, els llibres V i VI, amb les notes que els acompanyen), devia ésser corregida i revisada entre els anys 1377 i 1388. [2]

La Crònica de Pere III no arriba a la vàlua literària de la de Muntaner, ni al sentiment poètic de la de Jaume el Conqueridor. L'estil té precisió i força gràfica, però a estones és una mica feixuc.

El Cerimoniós també actuà com a impulsor en les *Cròniques dels reys d'Aragó e comtes de Barcelona,* obra redactada en les tres llengües de la Unió catalano-aragonesa i que és un resum de moltes fonts, sense caràcter personal, redactat per diversos col·laboradors, com Tomàs de Canyelles, en 1353, i altres. És la Crònica anomenada de Sant Joan de la Penya, que presenta un doble caràcter popular i monacal. [3]

L'oratòria. — L'oratòria parlamentària de les Corts Catalanes — que eren «les més antigues i les més lliures d'Europa, amb un sentiment liberal i patriòtic

1) A. Rubió i Lluch: *Estudi sobre l'elaboració de la Crònica de Pere el Cerimoniós.* Pàgs. 17 i 18.
2) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 18.
3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 7.

que les fa també úniques en el seu temps»[1] — tingué en els nostres monarques els seus més alts representants. Era l'oratòria una noble tradició del casal de Barcelona; comença majestuosa i sòbria en Jaume II, s'eleva a l'apogeu amb els discursos de Pere III, i arrenca dels llavis de Martí I la *Proposició en Corts* del 1406, aquell magnífic panegíric de la nació catalana.[2]

Aleshores l'eloqüència parlamentària pròpiament dita, oficial o de gala, exigia que l'orador fos primer de tot un teòleg i un erudit. «Els discursos — diu Rubió i Lluch — resultaven tots secs i angulosos, subjectes no a la passió, sinó a un mecanisme escolàstic. Tot en aquella època es concebia simètric i quadriculat: la pintura en els retaules, la poesia en estrofes rígides i encarcarades, la música en les sàvies combinacions de contrapunt, els discursos en divisions i subdivisions de lògica ordinació. L'art estava tancat en motllos estrets, tothom s'hi subjectava, i el que es cercava no era trencar-los, sinó fer més habilitats amb major nombre de dificultats»[3]. La Bíblia era el llibre de consulta més necessari per a l'oratòria d'aquella època.

Jaume II fou l'iniciador a Catalunya de l'eloqüència que hom pot denominar patriòtica[4]. Aquest monarca era un orador excel·lent, i essent rei de Sicília ja s'havia distingit pels seus discursos[5]. És notable el llarg parlament[6] que pronuncià a Portfangós el dia 1 de juny del 1323, en sortir cap a Sardenya l'armada comanada per l'infant Alfons, parlament adreçat a aquest abans que pugés a la nau capitana, en presència dels prelats i nobles que l'acompanyaven a la conquista. El dit discurs apareix resumit en la Crònica de Pere III, i reproduït en alguns fragments per Martí I en la seva famosa proposició de les Corts de Perpinyà[7], on és citat un paràgraf textual[8]. Ramon Muntaner deia de Jaume II que «era un dels pus savis prínceps del món e mils (millor) parlats».[9]

El més fecund orador entre els comtes-reis fou Pere III. Àdhuc en el camp de batalla improvisava eloqüents arengues. Era un monarca que sempre estava en escena, que no es distreia mai del paper solemne que li calia representar. Sentia una vertadera passió per l'oratòria, i de la mateixa manera ho feia en les Corts com dins les Seus de Mallorca, de Saragossa o de València; en la cambra o sala del seu

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàg. XI.

2) L. Nicolau d'Olwer: *Literatura Catalana. (Notes i comentaris).* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Tom VIII. Pàg. 88.

3) A. Rubió i Lluch: *Algunes consideracions sobre l'oratòria política de Catalunya en l'Edat mitjana.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Tom III. Any 1909. Pàgs. 218 i 219.

4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 214. — L. Nicolau d'Olwer: Lloc citat. Pàgs. 83 a 91.

5) L. Nicolau d'Olwer: Lloc citat. Pàg. 85.

6) «Sermó» li diu la Crònica de Pere III en extractar-lo. «Sermonar» equivalia a pronunciar un discurs.

7) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàg. XXVIII.

8) Heu-vos ací el dit paràgraf: «Fill, jo us do la bandera nostra antiga del principat de Catalunya, la qual ha un singular privilegi que és ops que guardets bé, lo qual privilegi no és res falsificat ne improvat, ans és pur e net e sens falsia e màcula alcuna e bullat ab bulla d'or, e és aquest, ço és, que null temps en camp on la nostra bandera reyal sia stada, jamés no fo vençuda ni desbaratada, e açò per singular gràcia del nostre senyor Déu e per la gran feeltat e naturalesa de nostres sotmeses.»

9) Ramon Muntaner: *Crònica.* Edició Coroleu. Capítol CXIV. Pàg. 234.

palau com en la plaça pública. Com a orador de multituds, hom només li pot posar al costat el seu contemporani el rei Carles de Navarra [1]. L'oratòria parlamentària del Cerimoniós, dins els motllos acadèmics de l'època, és personalíssima. Els seus discursos eren pensats i redactats per ell mateix, i no pas oracions oficials d'encàrrec o escrites en nom seu pels secretaris o protonotaris [2]; hi ha un document que deixa fora de dubte la redacció personal de les proposicions reials o discursos de la Corona per part del monarca, el qual recollia i ordenava les dites proposicions i en feia una col·lecció guardada a l'arxiu reial [3]. En els seus discursos, com en els de Jaume II, predominen encara la pedanteria escolàstica i l'erudició bíblica. [4]

Pere III fou el més gran dels nostres oradors polítics, no pas en el sentit que donem avui al mot oratòria — sentit que és distinta del concepte retòric, més que estètic, en què llavors se la tenia —, sinó pel seu esperit essencialment parlamentari, en virtut del qual ell se sentia dins el seu element propi en explanar les proposicions reials, o discursos de la Corona [5]. Fou sens dubte el monarca més parlamentari de l'Edat mitjana [6], i això a desgrat del seu cesarisme i del seu temperament despòtic, que fa que el cronista Pere Tomic li digui el «segon Neró». Durant els cinquanta anys del seu regnat, les Corts es reuniren unes quaranta vegades en els seus dominis de mar ençà i de mar enllà. En les proposicions reials de les Corts de Tarragona (any 1370) i Montçó (anys 1376-1382) hi ha brillants elogis dels fets gloriosos de Catalunya. [7]

Joan I, a despit de la seva forta curiositat literària, no fou escriptor, ni menys orador; l'oratòria reial gairebé emmudí en els nou anys del seu regnat. [8]

En canvi, Martí I l'Humà fou, com son pare, un monarca amb tendències oratòries. L'oratòria política o patriòtica de Martí, sense perdre el caràcter erudit ni les citacions bíbliques, presenta menys tòpics escolàstics i més lirisme. La proposició reial feta a les Corts de Perpinyà de l'any 1406 marca el punt més alt de l'oratòria parlamentària catalana. [9]

Ultra el text de les oracions parlamentàries conservades en els *Processos* de les Corts, hi havia reculls especials d'aquests discursos. Això consta ben clarament dels de Pere III [10]; diu Rubió i Lluch que sembla deduir-se que hi havia també un recull dels discursos de Jaume II [11]. Hom pot creure que el recull dels

1) A. Rubió i Lluch: *Algunes consideracions sobre l'oratòria política de Catalunya en l'Edat mitjana.* Pàg. 217.
2) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 216.
3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg 216.
4) L. Nicolau d'Olwer: *Resum de literatura catalana.* Pàg. 81.
5) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 215.
6) Josep Coroleu: Pròleg a l'edició de la Crònica de Pere III. Pàg. xi.
7) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 224.
8) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista.* Pàg. 7.
9) A. Rubió i Lluch: *Algunes consideracions sobre l'oratòria política de Catalunya en l'Edat mitjana.* Pàg. 224.
10) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum i. Document ccxxxix.— En realitat es tractava d'un llibre que contenia les proposicions de diversos comtes-reis: «en lo libre de les proposicions fetes per nós e nostres predecessors...» (A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum ii. Pàg. 267).
11) L. Nicolau d'Olwer: Lloc citat. Pàg. 85.

discursos de Jaume II, com el dels de Pere III, eren conservats a la biblioteca o arxiu de la reial família.

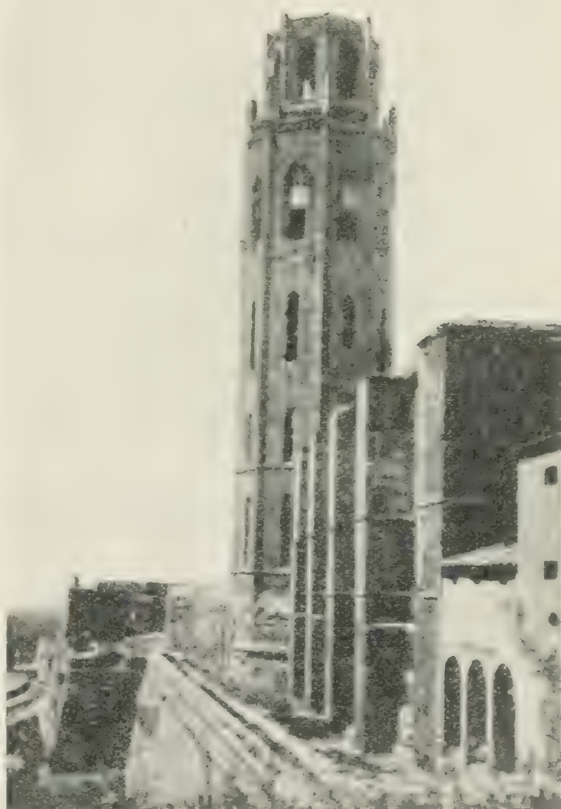
Gran orador sagrat i popular fou fra Vicens Ferrer, del qual hem parlat ja en un altre lloc d'aquest mateix capítol [1]. Ho fou així mateix Felip de Malla. [2]

Bernat Metge. — Aquest famós literat català nasqué a Barcelona, cap a l'any 1350: «barceloní barceloníssim», ha estat anomenat [3]. Essent ell encara minyó, morí el seu pare; la seva mare es casà, en segones noces, amb Ferrer Sayol, protonotari de la reina Elionor, i en la casa d'aquesta fou educat l'autor futur del *Somni.*

Així, des de petit, fou un cortisà. Va estar al servei, des de molt jove, de Pere III, de la seva muller Elionor i de llur fill Joan. Fou escrivent de la tresoreria reial. Acompanyà el duc de Girona en els seus viatges i en rebé grans donatius. Joan el tractava tan generosament, que hom ha pogut dir que el tenia més com a amic que com a secretari. La mateixa cosa pot dir-se de Martí l'Humà.

Amb motiu del casament de Joan amb Violant de Bar (any 1380) fou confiada a Bernat Metge la missió de recaptar l'impost de maridatge. Poc després fou perseguit judicialment i empresonat, potser sota l'acusació d'irregularitats comeses en aquest afer. A la presó escriví el *Llibre de Fortuna e Prudència*, inspirat en la *Consolatio Philosophia* de Boeci, i obra de tipus característicament medieval.

L'any 1382 fou reintegrat al seu lloc de la cort del primogènit, i tingué tota la confiança de

Seu vella de Lleida: Campanar i espatllers del mirador del claustre

1) Vegi's el volum V de la present obra. Pàgines 590 a 593.

2) Vegi's el volum V de la present obra. Pàgina 593.

3) L. Nicolau d'Olwer: *Comentaris. En Bernat Metge*. Pàg. 139.

Joan i Violant. Després de la mort de Pere III (any 1387), Bernat Metge fou novament empresonat a instàncies del procurador fiscal de la cort, per efecte de les lluites palatines que existien feia temps. Aleshores traduí la *Història de Valter e la pacient Griselda*, del Petrarca, obra de caràcter renaixentista, i dedicà la traducció a Isabel de Guimerà, probablement perquè aquesta dama s'interessés per treure'l del mal pas en què ell es trobava. També aquesta vegada el desenllaç del procés resultà favorable a Bernat Metge, el qual fou reposat en el seu lloc de la casa reial, i encara ascendí, puix que en 1390 fou nomenat secretari de Joan I, i en 1393 procurador de la reina Violant.

No havien acabat les persecucions contra ell. Als reialmes de la Corona hi havia una agitació molt forta contra la política financiera de la cort; molts personatges cortesans eren acusats per la veu pública. Davant l'actitud del país, al capdavant del qual s'havien posat, en aquest afer, les ciutats de Barcelona i València, Joan I obrí un procés, que Bernat Metge començà com a secretari i en el qual aviat figurà com a acusat. Després de la mort de Joan la situació s'agreujà; sota la regència de Maria de Luna, muller de Martí I, alguns antics consellers de la cort, entre ells Metge, foren perseguits i tancats al Castell Nou de Barcelona. En tornar Martí I a Catalunya, procedent de Sicília, fou sobressegut el procés contra els privats del seu germà, i Bernat Metge fou alliberat i reposat. Mentrestant havia escrit, dins la presó, el *Somni.*

L'any 1402 Metge formà part del Consell de Cent de Barcelona, i amb aquest caràcter redactà unes ordinacions d'hisenda.

Des de l'any 1405 fou secretari de Martí I [1]. Tingué tota la confiança d'aquest monarca, damunt el qual exercí una gran influència, fins al punt que hom ha dit — amb exageració, creiem nosaltres — que fou «l'àrbitre del govern». [2]

Les darreres lletres de la cancelleria de Martí I duen la signatura, com a secretari, de Bernat Metge, el qual va estar al costat del monarca a Bellesguard i a Valldonzella. En el temps de l'interregne es perd el rastre de Metge, i un document del regnat de Ferran el d'Antequera (anys 1412-1416) el cita ja com a mort. Probablement morí a Barcelona, poc després del traspàs del darrer comte-rei de la dinastia catalana.

Bernat Metge obrí el primer període clàssic de la literatura catalana. Amb la traducció que féu de *Valter e Griselda* — de la versió llatina feta per Petrarca de la darrera novel·la del *Decamerone* —, es marcà un tomb en la literatura nostra: fou el triomf de la novel·la sentimental damunt l'antiga novel·la d'aventures, de la influència italiana damunt la franco-bretona, del renaixement, en el més ample sentit d'aquest mot, damunt el medievalisme. Aquesta traducció de l'obra del Petrarca és la primera en llengua vulgar dins les literatures hispàniques. La precedència de Catalunya s'explica prou per la seva situació geogràfica, i encara

1) FERRAN SOLDEVILA: *Documents relatius a Bernat Metge.* «Estudis Universitaris Catalans». Volum VI. 1912. Pàg. 49.
2) L. NICOLAU D'OLWER: Introducció al *Somni*, edició d'«Els Nostres Clàssics». Any 1924. Pàg. 13.

més per les expedicions i la dominació a les illes de Sicília i Sardenya.

Bernat Metge dóna al temps de Joan I la prerrogativa de la introducció de l'humanisme italià a les lletres catalanes i representa un paper semblant al que en les lletres italianes tingué el Petrarca [1]. Fou Metge qui encomanà el renaixentisme a Joan, en el grau que aquest podia comprendre'l. [2]

El *Somni*, l'obra que ha donat la fama a Bernat Metge, constitueix el màxim fet literari de Catalunya en el segle XIV; és una obra de patró clàssic, en la qual culmina l'evolució iniciada amb la traducció de *Valter e Griselda*. Pertany a la literatura filosòfica; el llibre primer té per tema la immortalitat de l'ànima. Les pàgines d'aquest llibre estan farcides de fragments plagiats: el plagi era cosa freqüentíssima i fins podríem dir habitual en aquella època; però l'autor hi posa sovint, ultra una forma bella i elegant, la seva erudició literària, la seva cultura filosòfica, el seu esperit irònic i escèptic i el seu profund sentit del llenguatge català. «Matèries tan variades i elements tan diversos — escriu Nicolau d'Olwer — En Bernat Metge sap revestir-los d'una forma inimitable, del llenguatge catalanesc més pur i més urbà alhora, on el relleu de les imatges, la vida de les descripcions, la justesa de l'adjectiu, la precisió del matís, s'enllacen en un noble estil periòdic, justa mesura entre la frase senzilla dels Cronistes i les clàusules torturades, contràries al geni de la llengua, de N'Alegre i En Corella.» [3]

L'autor clàssic que més influí en Bernat Metge fou Ciceró. A aquest caient ciceronià de l'autor del *Somni* hi contribuí molt la influència del Petrarca; Metge era petrarquista, i això, aleshores, equivalia a ésser ciceronià. Però és possible que la llavor del ciceronisme fos posada en l'esperit de Bernat Metge pel seu padastre Ferrer Sayol, molt versat en els escrits de Marc Tul·li i admirador del gran orador romà; en la seva traducció del tractat d'agricultura del Pal·ladi *(De re rustica)*, Ferrer Sayol intercalà un passatge del tractat *De Senectute*. [4]

Els manlleus més importants que féu Bernat Metge en escriure el *Somni* són els de Ciceró, Ovidi i Boccacci [5]. Els de Boccacci i Ciceró foren notats ja, a les darreries del segle XV, per Ferran Valentí, humanista de Mallorca, gran admirador de l'autor del *Somni;* Valentí escriu en el pròleg de la traducció de les *Paradoxa stoicorum*, de Ciceró: «pense lo que ha fet En Bernat Metge, gran cor-

1) A. RUBIÓ I LLUCH: *Joan I humanista*. Pàg. [illegible].

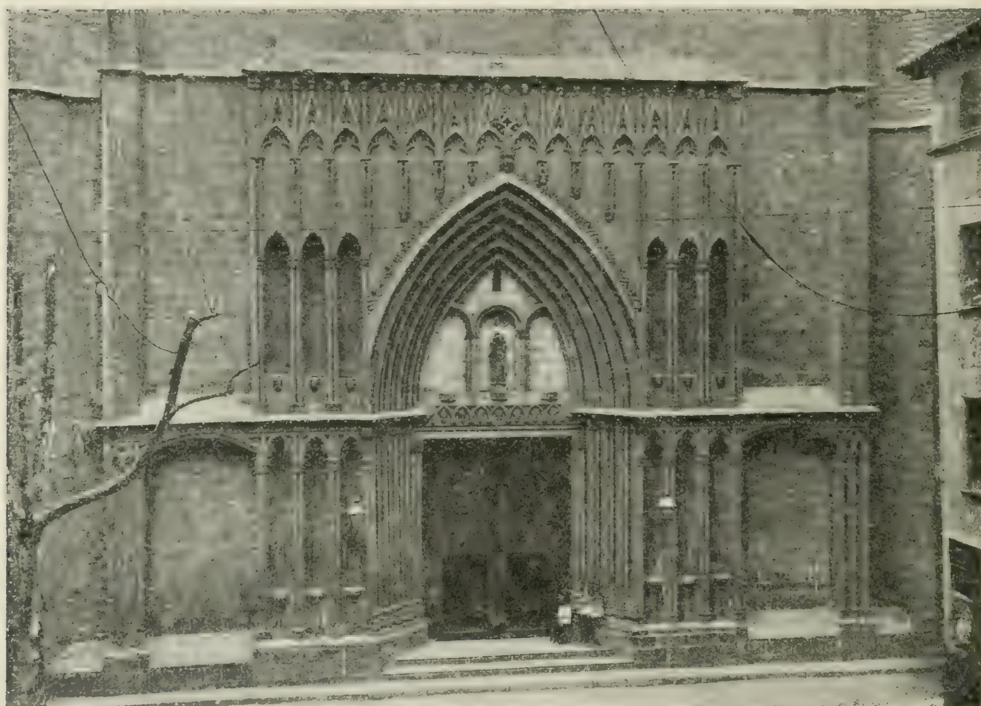
2) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Pàg. 68.

3) L. NICOLAU D'OLWER: Introducció a l'edició de *Lo Somni*, d'«Els Nostres Clàssics». Pàg. 12. — No tots els autors parlen tan favorablement com Nicolau d'Olwer de l'obra cabdal de Bernat Metge. Una crítica excessivament desfavorable i poc justa del *Somni* l'ha feta MARIO CASELLA: *Il «Somni» d'En Bernat Metge e i primi influssi italiani sulla letteratura catalana*. «Archivium Romanicum». Volum III. Any 1910. Pàgs. 145 a 205. Diu, per exemple: «El lligam que ho reuneix i coordina tot (el seguit de plagis d'autors diversos) és més formal que intrínsec; les desviacions vanes o excessives se separen massa sovint de l'esquema general i ens el fan oblidar; l'estil es ressent de la varietat de les fonts a les quals l'autor s'até, mostrant-se tan aviat artificial com pretensiós, de vegades desigual i inharmònic.» Aquests judicis són fortament exagerats. Casella no ha copsat les excel·lències de l'obra.

4) J. MASSÓ I TORRENTS: *Manuscrits catalans de València*. «Revista de Bibliografia Catalana». Tom VI. Any 1912. Pàgina 251.

5) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Pàg. 80.

tesà e familiar real, en la gran visió e Sompni per ell compost, part del qual veure pots en la primera qüestió tusculana, e part per lo Bocatci recitat e narrat». Modernament, els manlleus de Ciceró han estat estudiats per Nicolau d'Olwer [1], i els de Boccacci per Farinelli [2]. Bernat Metge mateix declara que ha tret arguments de la primera de les *Tusculanae disputatione:* «... les paraules que Ciceró dix en lo seu

Església parroquial de Santa Maria del Pí, de Barcelona: porta principal

Tusculà, les quals has dessús oïdes...» (acabament del diàleg primer). Es tractaací, més que d'un plagi d'idees, d'un plagi literal o veritable còpia de bona part de la primera Tusculana i d'interessants fragments dels diàlegs *De Amicitia* i *De Senectute*, com també de la compilació de Valeri Màxim, famosa en l'Edat Mitjana, *Factorum dictorumque memorabilium;* per no haver-ho notat abans els editors del *Somni*, n'han donat sovint una puntuació molt equivocada. [3]

Es traslluеixen en el *Somni* la ironia i l'escepticisme de l'autor; l'escepticisme de Metge és molt fi, i la seva ironia és ben atrevida. En tractar de certs temes religio-

(1) L. Nicolau d'Olwer: *Del classicisme a Catalunya. Notes al primer diàleg d'En Bernat Metge.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum III. Any 1909. Pàg. 420.

(2) Arturo Farinelli: *Note sul Boccaccio in Spagna nell'Età Media.* Braunschweig Any 1906. Pàgs. 40 i 41.

(3) L. Nicolau d'Olwer: Lloc citat. Pàg. 420.

sos i eclesiàstics, «una subtil ironia no coneguda abans per cap dels nostres austers prosistes, corre per sota l'aparent gravetat del diàleg» — diu Rubió i Lluch [1] —, i diu al seu torn Nicolau d'Olwer que «En Bernat Metge, defensor a cada plana d'opinions contradictòries, amagava sota aquesta forma de diàleg, que tan bé hi escau, un dels esperits més fondaments escèptics que produís son temps». Les seves *Cobles de mals amonestaments* o *Sermó* són el veritable testament d'un descregut [2]. De Metge s'ha escrit que «potser tenia fe, potser no en tenia, però és cert que no creia en les raons de creure» [3]. De tota manera, s'expressa amb molta cautela, amb un marcat precaucionisme, que diríem ara.

La prosa de Bernat Metge és clara, turgent, elegant, molt bella, una mica artificiosa a estones. Dins els límits del bon gust, aquesta prosa representa el màximum de retòrica que permet el geni de l'idioma català. Metge i Canals foren els únics escriptors de Catalunya que aleshores tingueren la plena consciència de l'estil. La consciència de l'art literari, que no existí en l'Edat Mitjana, la restablí el Renaixement italià [4]. Metge cercà l'encís de la composició literària, i per esperit clàssic adoptà en el *Somni* la forma de diàleg, a la manera de Ciceró.

En vers, escriví Bernat Metge el *Llibre de Fortuna e Prudència* (en «noves rimades»), *Cobles de mals amonestaments* o *Sermó*, obra sarcàstica (en «noves rimades» també) i *La medecina feta per En Bernat Metge apropiada a tot mal.* [5]

Detall curiós: Metge sabia molt malament el castellà, de manera que quan escrivia lletres en aquest idioma, com a secretari reial, ho feia pèssimament. Un tal fet era ací aleshores molt freqüent, fins entre els millors escriptors, literats i homes de ciència catalans. [6]

Com a home, Bernat Metge sembla haver estat menys excel·lent que com a literat. Una dada significativa la dóna el fet que, havent tingut amb la valenciana Violant Cardona un fill natural — Joan Metge —, i havent Martí I legitimat el fill a precs de la mare i sense saber-ho el pare (30 juliol del 1402), al cap de poc temps (28 gener del 1404) la legitimació fou revocada pel monarca a petició del propi Bernat Metge, el qual al·legà que li portava molts de perjudicis i despeses. [7]

Un retrat, a grans traços, de Bernat Metge ens el dóna Lluís Nicolau d'Olwer en els mots següents: «home femeller, polític astut, cortisà interessat, pensador irònic, prosista màxim de la llengua catalana». [8]

1) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista.*

2) L. Nicolau d'Olwer: *Del classicisme a Catalunya. Notes al primer diàleg d'En Bernat Metge.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum III. Pàg. 444.

3) L. Nicolau d'Olwer: Introducció a *Lo Somni*. Edició d'«Els Nostres Clàssics». Pàg. 13.

4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàgs. 78 i 79.

5) Marçal Olivar: *Un nou manuscrit d'obres de Bernat Metge.* Butlletí de la Biblioteca de Catalunya. Volum VI. Any 1925. Pàgs. 360 i següents.

6) F. Carreras i Candi: *Bellesguart, real sitio de Martín I.* Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

7) Ferran Soldevila: *Documents relatius a Bernat Metge.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum VII. Any 1912. Pàgs. 199 i 200.

8) L. Nicolau d'Olwer: Lloc citat. Pàg. 14.

Antoni Canals. — Frare dominicà, fill de València, que fou capellà i lector de la cort reial i conseller íntim de Joan I.

En establir Martí I, l'any 1398, una càtedra de Teologia a la cort, cridà per a regentar-la fra Antoni Canals, que era professor del dit ensenyament a la catedral valenciana [1]. Un any després, el comte-rei sostenia correspondència amb el dominicà, i això demostra que aquest no era aleshores a Barcelona; més tard (any 1402) Martí s'interessà perquè Antoni Canals fos nomenat inquisidor general de València. [2]

La producció literària de Canals en prosa, degué ésser molt abundant; però de l'obra original seva, ben poc ha arribat fins als nostres temps. No pot considerar-se com a obra original el *Tractat sobre el rahonament fet entre Scipió e Aníbal,* que és una perífrasi o una traducció més o menys lliure de l'*Africa* del Petrarca [3]. (Aleshores, i fins força temps després, les traduccions eren més aviat adaptacions; per altra part, cal dir que les obres clàssiques no havien estat prou enteses a l'Edat Mitjana). Hi ha una obra coneguda de Canals, l'*Escala de Contemplació*, dedicada a Martí I, i se sap que escriví un *Llibre de confessió,* dedicat a la reina Violant. Han restat, en canvi, un bon nombre de traduccions seves, fetes generalment per encàrrec de prínceps i grans senyors; Canals traduí al català el Valeri Màxim, el *Modus bene vivendi* atribuït a Sant Bernat, el llibre de *Providentia* de Sèneca i el tractat *De Arrha animae* d'Hug de Sant Víctor. Les traduccions de Canals ocupen un alt lloc en la nostra literatura per llur vàlua literària i també pels pròlegs o les llargues dedicatòries que hi solia posar.

Antoni Canals fou un senequista, i un moralista abans que tot [4]. Hom ha dit que és el fra Lluís de Granada de la literatura catalana.

La prosa de Canals és eloqüentíssima; és plena de vibració, de moviment, d'ardència, de vida [5]: Canals, escrivint, i sobretot traduint, en el seu estil elegant, brillant i una mica retòric, és ben bé un escriptor del Renaixement. La brillantor d'aquest estil contrasta amb l'estil generalment apagat d'Eiximenis, contemporani seu, «l'últim dels nostres tractadistes medievals» [6]. Sovint, però, les frases de Canals s'inflen i es compliquen, i les oracions accidentals enterboleixen el sentit i retorcen l'expressió.

Canals inaugurà l'èmfasi que distingí els escriptors valencians. Hom ha dit de la seva prosa: «Menys precisa i menys severament delimitada que la de Bernat Metge, cerca la bellesa en les cadències de l'accentuació, més que no pas en

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum I. Document CCCLI.

2) J. R. i B. (Jordi Rubió i Balaguer): *Hug de St. Víctor. De Arrha anima. Traducció de Fra Antoni Canals.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum IV. Any 1910. Pàgs. 451 i 452.

3) B. Sanvisenti: *I primi influssi di Dante, del Petrarca e del Boccaccio sulla Letteratura spagnuola.* Milà. Any 1902. — L. Nicolau d'Olwer: *Apunts sobre la influència italiana en la prosa catalana.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum II. Pàg. 306.

4) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista.* Pàg. 80.

5) A. Rubió i Lluch: *El renacimiento clásico en la literatura catalana.* Barcelona. Any 1889. Pàg. 29.

6) J. R. i B. (Jordi Rubió i Balaguer): Lloc citat. Pàg. 452.

la claredat estructural. Fill de Barcelona l'un, valencià l'altre, la prosa d'aquests dos escriptors mostra la diferent refracció que la llum del Renaixement donava, a través de la càlida cultura del més meridional dels regnes de llengua catalana» [1]. La prosa de Canals no té, en efecte, la concisió de la de Metge, però la sobrepassa en força d'expressió, en vibració, en el moviment i la vivacitat de la frase, en noves maneres de dir. «En la prosa estarrufada d'En Canals — afegeix Rubió i Lluch — un hom hi sent ja com el regust de quelcom que ja no és ben bé català, com una pompa oriental que ens porta l'alè de terres més soleiades.» [2]

A despit que l'idioma català literari, en aquest període, presenta una absoluta unitat, Antoni Canals, que inicià l'aportació de València a la literatura nacional, tingué punt a usar el nom de llengua valenciana per tal de presentar aquesta com a diferent de la llengua catalana. En el proemi de la traducció dels *Dits i fets*, de Valeri Màxim, escriu, adreçant se al cardenal Jaume d'Aragó, bisbe de València: «Perquè jo, a manament de vostra senyoria, he tret de llatí en nostra volguda llengua materna valenciana, així breu com he pogut, jat sie que altres l'hagen tret en llengua catalana...». Distinció insostenible, sense cap raó lingüística, que només sentiments d'amor propi local poden explicar, puix que era perfecta la identitat de la llengua usual a València i al Principat de Catalunya. Al cap d'uns vint-i-cinc anys, Ferran Valentí, de Mallorca, parlava així mateix de llengua mallorquina [3]. Fou, doncs, tan prematura com injustificada la tendència a considerar llengües independents de la catalana la llengua de Mallorca i la de València. En general, però, els escriptors mantenien la noció i el sentiment de la unitat de l'idioma: català de parla i de nació es proclama Anselm Turmeda, mallorquí. [4]

Anselm Turmeda. — Aquest famós franciscà renegat nasqué a Mallorca; la data de la seva naixença no és exactament coneguda, però hom dedueix que fou el 1352 [5]. Són fantàstics els relats que el presenten com a fill de Montblanc i que parlen de la seva fugida acompanyat del frare pobletà Pere Marginet, el qual era en realitat molt més jove que Turmeda i professà quan aquest es trobava, anys ha, a Tunis.

Des de petit, Turmeda, que era fill únic, estava destinat a entrar a la clerecia; els seus estudis de primeres lletres, començats a sis anys sota la direcció d'un clergue, el prepararen per a aquest fi. Als dotze anys ingressà a l'Estudi general de Lleida; després passà a París, i més tard estudià deu anys a Bolonya.

És possible que Turmeda ingressés en el convent franciscà de Montblanc, en el

1) «La Revista dels Llibres». Març del 1926.

2) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista*. Pàg. 80.

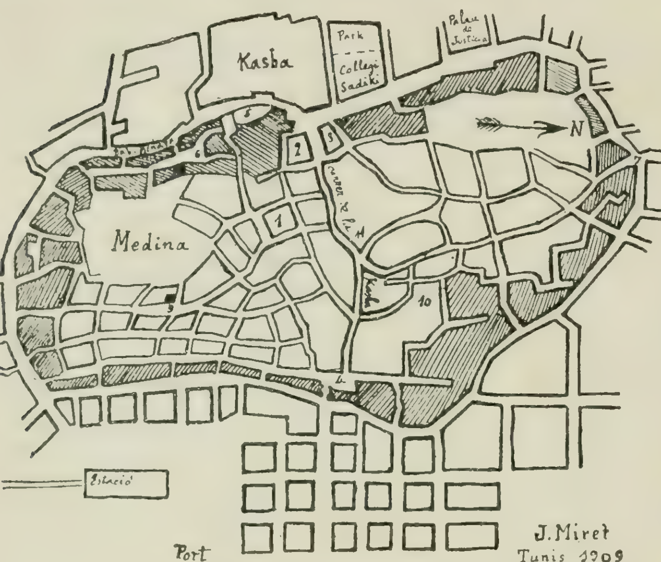
3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 87.

4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 87.

5) Agustí Calvet: *Fray Anselmo Turmeda*. Barcelona. Any 1914. Pàgs. 54 i següents. — Turmeda diu, en la *Disputació de l'Ase*, que ell és «... de nació català i natural de la ciutat de Mallorca». — Molt interessants per a la biografia de Turmeda són els articles publicats per Estanislau de K. Aguiló al «Museo Balear». (Segona època. Tom I. Pàgs. 9, 98 i 126. Tom II. Pàgs. 218 i 256. Anys 1885 i 1886). Estanislau Aguiló volgué negar, amb febles arguments, l'apostasia de Turmeda.

temps dels seus estudis a Lleida; dins el seu llibre *Present de l'home lletrat en refutació dels partidaris de la creu* hi ha referències que demostren que Turmeda coneixia molt bé Tarragona i el seu Camp, i especialment el convent franciscà d'aquesta ciutat; així mateix trobem en la *Disputació de l'Ase* dades que ho confirmen. [1]

Era Anselm Turmeda un home de gran cultura i de fort talent. Les seves creences religioses entraren aviat en crisi; en uns extensos passatges autobiogràfics [2] conta que, a les darreries de la seva estada a Bolonya, el seu mestre Nicolau Myrtil, clergue ancià i doctíssim, li féu una confidència que portà el deixeble a convertir-se al mahometisme, puix que, diu, li comunicà que Mahoma era el profeta Paraclet anunciat en el Nou Testament; aquest passatge del relat és molt inversemblant i té tot l'aire d'una mistificació feta amb el propòsit d'afalagar els musulmans.

Croquis de la part antiga de la ciutat de Tunis

1. Gran mesquita. — 2. Palau del Bei. — 3. Direcció d'Hisenda. — 4. Porta de França. — 5. Antic cementiri. — 6. Plaça del *sok* dels Sellers o Basters. — 7. Plaça de Bab Souika. — 8. Mesquita El-Ksar. — 9. Mesquita dels tintorers, Djama Djedid. — 10. Barri jueu. — 11. Centre de la vila indígena; encreuament del carrer de la Kasba amb el *sok* el Grana.

Acabats els seus estudis, Turmeda decidí anar-se'n a un país mahometà; en espera d'una avinentesa, tornà a Mallorca, on va estar mig any, i posteriorment anà a Sicília, on va estar cinc mesos més. Per fi s'embarcà cap a Tunis, i allí es relacionà amb Iusuf, metge del soldà Abu'l Abbas, al qual aquell el presentà, i Turmeda es declarà convertit al mahometisme (any 1387). Tenia aleshores 35 anys. [3]

Al cap de cinc mesos d'ésser a Tunis, fou nomenat cap de la duana. Havia pres el nom alarb d'Abdal·là i, per la intervenció del soldà en persona, s'havia casat amb la filla del jurista Hadji Mohammad Assafar, de la qual tingué aviat un fill. Acompanyà Abu'l Abbas, com a tresorer, en les expedicions a Kafsa (any 1393) i a Kabes (anys 1393-1394). Aquest soldà morí l'any 1395, i el seu

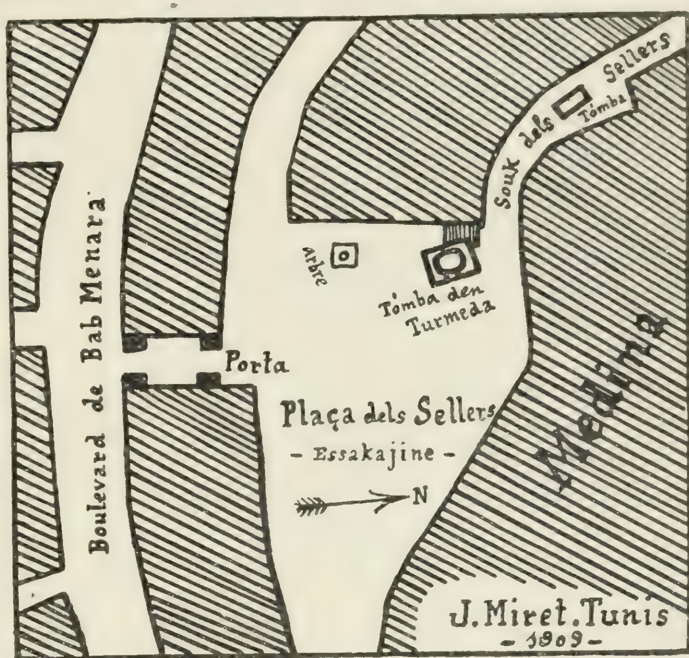
1 J. Miret i Sans: *Vida de fray Anselmo Turmeda.* Bulletin Hispanique. Any 1911.

2 *Present de l'home docte en refutació dels partidaris de la creu.*

3 Aquestes dades biogràfiques les dóna també Turmeda mateix en la seva citada obra en aràbig *Present de l'home docte en refutació dels partidaris de la creu.*

successor, Abu-Farís Al-Azís, donà a Turmeda el càrrec d'intendent del palau.

Una butlla de Benet XIII, datada a Penyíscola als 22 de setembre del 1412, atorgà el perdó a Turmeda, del qual el document parla com d'un penedit que vol tornar al cristianisme. ¿És que l'ex-frare s'hi mostrà verament disposat, o bé hom tractava simplement d'oferir-li una reconciliació amb l'Església catòlica per a veure si ell ho acceptava? El fet és que la tornada de Turmeda al cristianisme no es produí. [1]

Croquis de la situació de les tombes d'Anselm Turmeda i de Sidi bu Abdal·là

A despit del seu cas religiós, Anselm Turmeda mantingué bones relacions amb els catalans i fins amb els comtes-reis. Als 8 de desembre del 1421, Alfons IV el Magnànim li escrivia, ensems que al primogènit i al virrei de Tunis, a propòsit d'un canvi de captius; i als 23 de setembre del 1423 li atorgà un salconduït perquè pogués viatjar lliurement pels dominis del comte-rei durant dos anys a partir del dia de la data «amb mullers, fills i filles, sirvents i sirventes, així sarraïns com cristians». Segurament l'ex-frare conservà ben viu el record i l'afecte de la pàtria i féu serveis valuosos als catalans des del lloc important i influent que ocupava a Tunis.

Després del document de l'any 1423, res no se sap de Turmeda. Hom creu que morí al cap de pocs anys d'aquesta data. La seva tomba, avui identificada, a la plaça dels Basters de Tunis, és objecte encara de la veneració dels musulmans. [2]

1) Fr. José M. Pou: *Sobre Fray Anselmo Turmeda.* Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Tom VII. Pàgs. 465 i següents.

2) J. Miret i Sans: *Una visita a la tomba de Turmeda a Tunis.* Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. Anys 1909 i 1910. — En morir Turmeda, el lloc on fou sepultat no era encara un mercat ni un barri urbà: en el segle XV era un cementiri. Quan, en el segle XVI, fou eixamplada per aquella banda la ciutat de Tunis, hom respectà les tombes d'Abdal·là ben Abdal·là, o sigui Anselm Turmeda, i de Sidi-bu-Abdal·là, considerats com a homes eminents i venerables. (J. Miret i Sans: Lloc citat. Pàg. 37).

Exercint el càrrec d'intendent, Turmeda escriví una sèrie d'obres en català i en aràbig. Les primeres que escriví, l'any 1398, foren les versificades: *Llibre de bons amonestaments* i *Cobles de la divisió del regne de Mallorques.* Les *Cobles,* segons l'autor declara, foren escrites a instància d'«alguns honrats mercaders de Mallorca»; però hom sospita que tingué altres motius per a compondre aquest treball i que hi influí la idea de tornar més endavant a la seva terra, cosa que explicaria l'extensió desmesurada que l'anècdota i l'elogi personal hi tenen [1], com si l'autor es proposés de captar-se benvolences i simpaties. El *Llibre de bons amonestaments* és, en certs aspectes, un plagi de la *Dottrina dello Schiavo de Bari,* obra italiana del segle XIII; però en la forma i en el fons, hi posà Turmeda moltes coses seves. Escriví també unes *Profecies.*

Com a poeta, Turmeda no passa gaire de mitjà. El seu estil poètic és florejat i popularista alhora; les *Cobles* comencen amb un aire de frescor popular:

Si em lleví un bon maití,
temps era de primavera,
e vai pendre mon camí
per una estreta sendera...

L'any 1420 escriví en aràbig el *Present de l'home docte en refutació dels partidaris de la creu,* obra apologètica de l'islamisme, que el va fer cèlebre entre els musulmans. L'any 1884 fou traduïda aquesta obra en llengua europea per primera vegada. [2]

La més famosa de les obres d'Anselm Turmeda és la *Disputació de l'Ase;* l'original català resta perdut, i només és coneguda per la traducció francesa, en la qual hom sospita que hi havia posat la mà Rabelais [3]. L'escriví Turmeda en els anys 1417 i 1418. Ha descobert M. Asín, no fa molt de temps, que la *Disputació de l'Ase* és un plagi de la *Disputació dels animals*, obra continguda en l'enciclopèdia aràbiga dels Germans de la Puresa [4]; però Asín va massa lluny en les conclusions desfavorables al nostre autor, puix que prescindeix del seu veritable mèrit literari i sobretot de la seva posició d'esperit absolutament original [5]. Diu Nicolau d'Olwer: «El capítol de l'elecció del rei (que recorda el *Llibre de les bèsties* de

(1) MARÇAL OLIVAR: Introducció a les *Obres menors de Bernat Metge i Anselm Turmeda.* Edició d'«Els Nostres Clàssics». Barcelona. Any 1927. Pàg. 12.

2 *Le Présent de l'Homme lettré pour réfuter les partisans de la croix.* Par Abd-Allâh ibn Abd-Allâh, le Drogmann. Anys 1884-1885, a la «Revue des Réligions». En 1886 es publicà en volum a part, editat per Ernest Leroux a París. La traducció la féu Joan Spiro, catedràtic de llengües semítiques a la Universitat de Lausanne. Dels tres capítols de l'obra, dos són quasi totalment ocupats per l'autobiografia. S'arribà a la identificació d'Abdal·là i Turmeda per les sospites que davant el dit llibre tingueren Rubió i Lluch i Menéndez Pelayo.

3 *La disputation de l'asne contra frère Anselme Turmeda sur la nature et noblesse des animaux, faite et ordonnée par le dit frère Anselme en la cité de Tunnis, l'an 1417,* etc. *Traduicte de vulgaire espagnol en langue française.* Lyon, par Laurens Buyson, 1558». — A principis del segle XVII, a més de la traducció castellana, n'hi havia quatre de franceses i una d'alemanya.

(4) M. ASÍN PALACIOS: *El original árabe de la «Disputa del Asno contra fr. Anselmo Turmeda».* Treball publicat a «Estudios de Filología Románica». Madrid. Any 1914.

(5) AGUSTÍ CALVET: *Fray Anselmo Turmeda.* Pàg. 223.

R. Llull, al qual el senyor Asín anomena també un plagi, la traça amb què En Turmeda concentra l'argument que saqueja, donant-li vivor dramàtica, la incrèdula ironia que anima sempre l'estil, sense parlar dels vuit eximplis dels pecats capitals, models de narració desenfadada, són elements suficients per apreciar l'agut flaire literari d'En Turmeda. Però el senyor Asín oblida, a més, el personalíssim caràcter del llibre, i son color local que es manifesta sobretot en les historietes anticlericals que s'hi intercalen. D'un llibre didàctic d'abstracta severitat en fa En Turmeda una novel·la demoledora en el fons i del més gran valor popular i català en la forma. I en això precisament és on sobressurt l'*ingeni* del frare mallorquí que el senyor Asín posa en dubte. No es pot judicar amb el nostre criteri actual, l'originalitat externa, poques vegades manifesta, dels escriptors medievals.» [1]

A través dels seus llibres satírics, Turmeda apareix clarament com un escèptic. Entre l'autor del *Somni* i el de la *Disputació de l'Ase* hi ha una certa comunitat temperamental; però la ironia d'Anselm Turmeda és més descordada i més corrosiva que la de Bernat Metge.

Partint d'un punt de mira d'ortodòxia catòlica, Menéndez Pelayo escriu de Turmeda: «frare corromput i apòstata viciós, la consciència del qual fluctua entre la llei mahometana que exteriorment professa i defensa; el cristianisme, al qual en el fons de la seva ànima no renuncià mai, i certes ràfegues d'incredulitat italiana o averroista» [2]. Torras i Bages diu: «L'esperit d'aquest apòstata, qui ho és més de la moral que no pas de la fe, és de curiós estudi per al psicòleg observador» [3]. Coincidint amb aquesta apreciació, Miret i Sans escriu que Turmeda fugí més del celibat eclesiàstic que no pas de la doctrina cristiana, «encara que no sentia per aquesta una convicció fervorosa». I afegeix: «No era un cínic empedernit ni completament irreligiós, però sí un racionalista més avançat que no la generalitat dels de son temps. Les seves creences poc fermes i segures eren d'una religió abstracta, despullada de tot caràcter confessional. Aquesta indiferència pels cultes i ritus li permeté que sense hipocresia ni molèstia pogués variar de forma o exterioritat confessional, trobant-se igualment acomodat en qualsevol de les religions monoteistes-universalistes. Un caràcter així no s'hauria pres la pena d'abjurar el cristianisme, de fer-se un despreciable *muladí* solament per raons de doctrina, per entendre que la verdadera i única doctrina de salvació eterna fos l'Islam. Abraçà l'Islam perquè no imposa el celibat, i aquell frare, tipus del religiós asseglarat i aventurer, com diu En Menéndez Pelayo, pensador de gran volada, temperament inquiet i descontent, agosarat i deshonest fins en els seus escrits, dominat per l'instint sensual, amb fam de distincions i honors, i set d'independència moral i social, fugí a terra de moros a cercar dones, plaers i llibertat, juntament amb consideracions i càrrecs que satisfessin la seva vanitat. Posaren el dit a la llaga els mer-

(1) L. NICOLAU D'OLWER: Crònica de l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum 1913-14. Pàg 774.
2 M. MENÉNDEZ PELAYO: *Orígenes de la Novela*. Any 1905. Tom I. Pàgs. CV i seguents.
3 J. TORRAS I BAGES: *La Tradició Catalana*. Edició de l'any 1913. Pàg. 172.

caders catalans establerts a Tunis quan, en veure que En Turmeda es declarava musulmà, exclamaren fondament acongoixats: *El desig sol de matrimoni l'ha conduït a semblant acte»* [1]. Potser en la darrera part d'aquest judici psicològic, Miret i Sans recarrega massa la nota de la sensualitat i l'ambició de Turmeda; però creiem que, en molta part, interpreta força bé la psicologia d'aquest personatge.

Tomba d'Abdal·là ben Abdal·là (Anselm Turmeda) a la plaça dels Sellers o Basters, de Tunis

La vida d'Anselm Turmeda, amb les seves profundes contradiccions i les seves aventures meravelloses i novel·lesques, s'explica pel seu caràcter personal, fidelment reflectit en les seves obres i per l'estat de descomposició de l'època en què visqué [2]. «Jo crec — escriu Agustí Calvet — que és verament impossible de formar-se una idea clarament aproximada de l'esperit de Turmeda, sense conèixer la influència enorme de l'averroisme en les intel·ligències inicialment rebels i secretament revolucionàries dels segles XIV i XV; sense tenir una idea cabal de la gran quantitat de racionalisme, d'escepticisme i de dubte que, gràcies als comentaris aristotèlics d'Averrois, s'infiltrà en les consciències d'aquells agitats segles...» [3]. Fa ben bé l'efecte que Anselm Turmeda no era en el fons ni cristià ni mahometà, que no creia ni en Crist ni en Mahoma.

Turmeda aconseguí una tal popularitat, que Torras i Bages diu que fou, per segles, com el cinquè evangelista de la gent catalana [4]. Meitat moro meitat cristià, «amb ses *Cobles*, teixí a la ciència escolàstica del petit reialme mallorquí una garlanda de perpetuïnes en llengua vulgar com a darrer tribut d'admiració d'una parla plena de vida i fecunditat a una altra que estava ja a les acaballes». El *Llibre de bons amonestaments*, anomenat vulgarment «el *Franselm*», fou objecte d'un gran nombre d'edicions.

Francesc Eiximenis, Bernat Metge i Anselm Turmeda formen el triumvirat que sintetitza l'evolució del gust literari i dels corrents culturals a Catalunya sota els darrers comtes-reis de la dinastia nacional.

Altres literats i escriptors. — En els rengles densos dels escriptors i literats d'aquest període de la nostra història predominen els eclesiàstics i especialment els frares. Les tres ordes de dominicans, franciscans i carmelitans organitzaren els

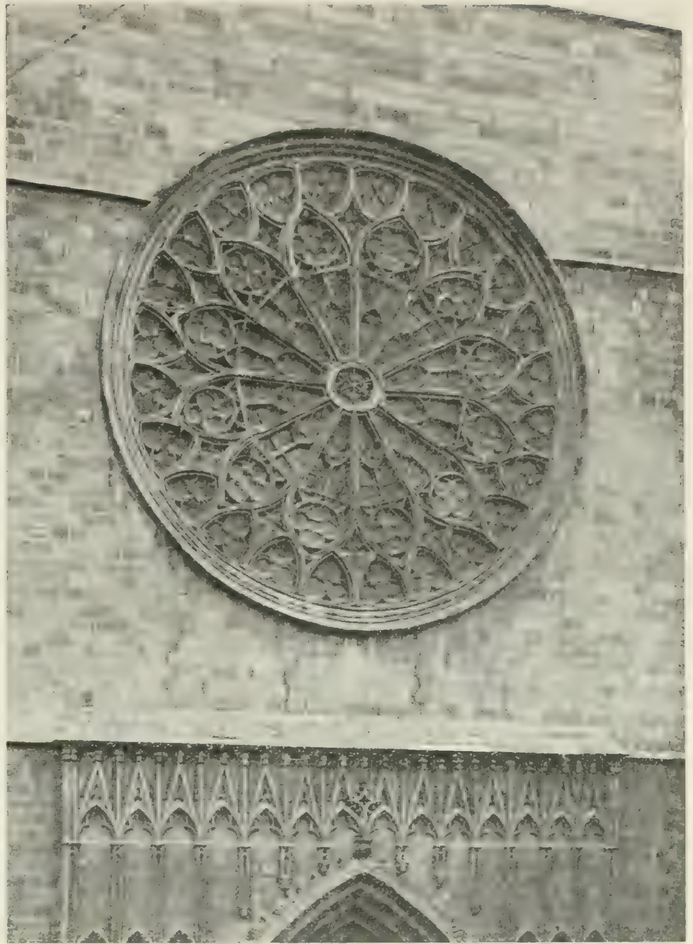
1 J. Miret i Sans: *Una visita a la tomba de Turmeda a Tunis*. Pàg. 41.

2 Agustí Calvet: *Fray Anselmo Turmeda*. Pàg. 7.

3 Agustí Calvet: Lloc citat. Pàg. 45, nota 1.

4 J. Torres i Bages: *La Tradició catalana*. Pàg. 172.

més lluïts centres de la nostra cultura intel·lectual [1]. Enlloc d'Europa el prestigi dels dominicans o predicadors no era tan viu com en els països de la Corona catalano-aragonesa, en els quals la conquista militar de Jaume I fou seguida, sense transició, per la conquista religiosa i social de Ramon de Penyafort i els seus companys [2]. Per altra part el segle XIV fou l'època de major esplendor per a l'orde franciscana a Catalunya-Aragó; tan íntimes i afectuoses foren les seves relacions amb la dinastia, que a aquestes relacions fou deguda, indubtablement, la major i més eficaç intervenció dels framenors en gairebé tots els afers de major transcendència i en els principals esdeveniments que es descabdellaren ací en aquell segle [3]. Els carmelitans, a llur torn, foren un dels més ferms puntals de la nostra cultura intel·lectual en l'Edat Mitjana. [4]

Rosetó de l'església de Santa Maria del Pi, de Barcelona

Citarem entre els literats i escriptors d'aquest període:

Jaume de Montjuïc, al qual Alfons II, l'any 1287, manà que traduís la Bíblia en

1) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum I. Pàg. XXVII.

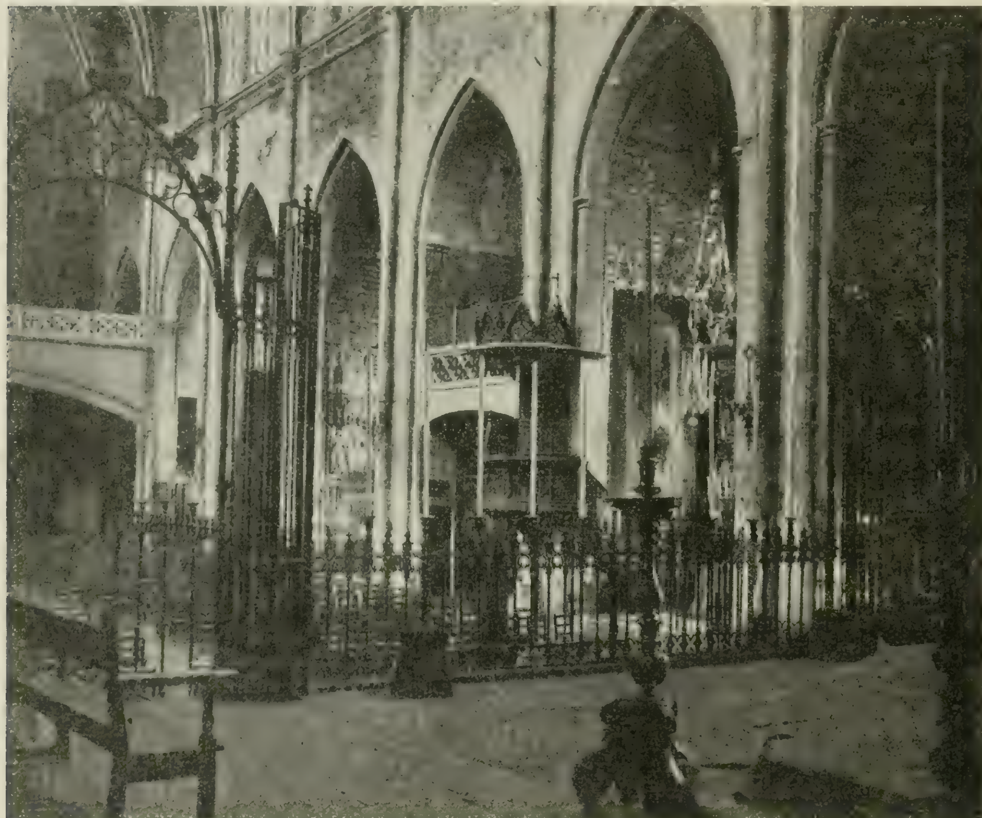
2) P. MATEU DE LA GORCE, O. P.: *Saint Vincent Ferrer*. Paris. Any 1924. Pàg. 8.

3) P. AMBRÓS DE SALDES. O. M. Cap.: *L'Orde Franciscà i la Casa Reial d'Aragó*. Revista «Estudis Franciscans». Número Abril-maig del 1919. Pàg. 157.

4) A. R. I LL. (ANTONI RUBIÓ I LLUCH): *Necrologia de Torras i Bages*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum VI. Anys 1915-1920. Pàg. 890.

prosa catalana [1]. És principalment conegut com a jurista; d'ell, de Guillem de Vallseca i de Ramon de Vinader, diu Rubió i Lluch que «són els caps de brot de l'escola jurídica catalana d'aquella època». [2]

Guillem de Vallseca, vice-canceller de Jaume II, féu a principis del segle XIV una compilació de casos i costums de dret. Aquest jurisconsult era potser ascen-

Interior de l'església de Santa Maria del Pi

cent — qui sap si avi o pare — del Guillem de Vallseca, comentarista dels Usatges, que intervingué en el compromís de Casp. [3]

Ponç Carbonell, franciscà, que tenia reputació de santedat, fou mestre dels fills de Pere II el Gran i també de l'infant Joan d'Aragó, fill de Jaume II, al qual

(1) F. CARRERAS I CANDI: *Primera traducción catalana de la Biblia*. «Revista de Bibliografia Catalana». Any IV. Número 7.

(2) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum II. Pàg. XXVI.

(3) F. VALLS I TABERNER: *Un articulat inèdit de les consuetuds de Barcelona*. Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum XIII. Any 1928.

dedicà, per a instrucció seva, algunes de les obres que escriví, com la famosa *Catena aurea* [1]. Escriví, ultra la *Catena*, llibres de formularis i un epistolari [2]. Fou provincial de l'orde dels menorets. Jaume II utilitzà els seus serveis d'ambaixador.

Romeu de Bruguera o Sabruguera, dominicà, traduí el *Psalterii* en prosa catalana; hom creu que fou també l'autor de la traducció rimada de la Bíblia en català que forma part del volum manuscrit de la Biblioteca Colombina de Sevilla [3]. Romeu de Bruguera serví d'intermediari entre Jaume II i Felip de França en la qüestió dels templers [4]. En l'any 1312 fou elegit provincial d'Aragó de l'orde dominicana. Morí a Barcelona [5] (d'on es creu que era natural) el dia 9 d'agost del 1313. [6]

Pere Marsili, dominicà, autor de la Crònica o *Gesta* de Jaume I en llatí. [7]

Joan Borguny, sagristà de Mallorca, conseller de Jaume II [8], diplomàtic eminent, defensor de Bonifaci VIII [9], poeta en llengua llatina i bibliòfil [10], admirador de Titus Livius quan aquest era desconegut a Itàlia mateix [11]. «Joan Borguny — diu Rubió i Lluch — és indubtablement el més notable i un dels més il·lustrats procuradors del Rei. Poeta i sobretot escriptor llatí distingit, no fou cortisà, i per això no féu carrera, encara que distintes vegades va ésser proposat per la mitra. Clement V l'omplí d'elogis, però aquí parà tot. Les seves relacions, com el seu estil, són senzilles, serenes, clares; les més substancioses de totes, i les més imparcials.» [12]

Bernat Oliver, valencià, frare agustí, teòleg i asceta, és una de les altes figures de la literatura religiosa d'aquest temps. Fou bisbe d'Osca, de Barcelona i de Tortosa. Escriví l'*Excitatorium mentis ad Deum* [13], obra de notable vàlua literària [14]; la versió catalana, *Excitatori de la pensa a Déu*, feta a principis del segle XV,

1) Hi ha un altre infant Joan, fill il·legítim de Pere el Gran, del qual no es parla a *Los Condes de Barcelona vindicados*; cantà missa l'any 1307; estudià a Montpeller des de l'any 1308 al 1310 almenys; es féu frare franciscà. Morí, ja molt vell, essent bisbe de Càller, l'any 1308. (A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum II. Pàg. 20.)

2) ZACARÍAS GARCÍA VILLADA: *Formularios de las bibliotecas y archivos de Barcelona*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Anys 1911-1912. Pag. 542. — Sobre fra Ponç Carbonell hom pot veure: A. M. DE BARCELONA: *Documentos relativos a los "Espirituales" del siglo XIV*. Revista Estudis Franciscans. Volums XVIII i XIX. Any 1917.

3) J. MIRET I SANS: *Notes biogràfiques d'En Pere Salvatge i Fr. Romeu Sa Bruguera, amb mostres de la Bíblia catalana rimada de la XIII centúria*, en «Congrés d'Història de la Corona d'Aragó». Primera part. Any 1908. Pàgs. 152 i següents.

4) J. VILLANUEVA: *Viaje literario a las iglesias de España*. Tom V. Pàg. 177. — J. MIRET I SANS: Lloc citat. Pàgines 147 a 171.

5) H. FINKE: *Papsttum und untergang des Templerordens*.

6) J. MIRET I SANS: Lloc citat. Pag. 153.

7) E. AGUILÓ: *Fr. Pere Marsili, dominicà (1310)*. «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana». Tom XVII. Pàgines 330 a 340.

8) Vegi's el volum V de la present obra. Pàg. 284.

9) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Volum I. Pàgs. XXIV i 64. Volum II. Pàg. XXX

10) H. FINKE: *Acta Aragonensia*. Pàg. CXXXIV

11) FRA MARTÍ DE BARCELONA: *L'Orde Franciscana i la casa reial de Mallorca*. Pàg. 9.

12) A. RUBIÓ I LLUCH: Recensió de les *Acta Aragonensia*, d'Heinrik Finke. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum II. Any 1908. Pàg. 504.

13) PERE M. BORDOY-TORRENTS: *El «Excitatorium mentis ad Deum» de Bernardo Oliver*. Revista «Estudis Franciscans». Any 1917. Volum XVIII. Número 20. Pàgs. 248 a 256.

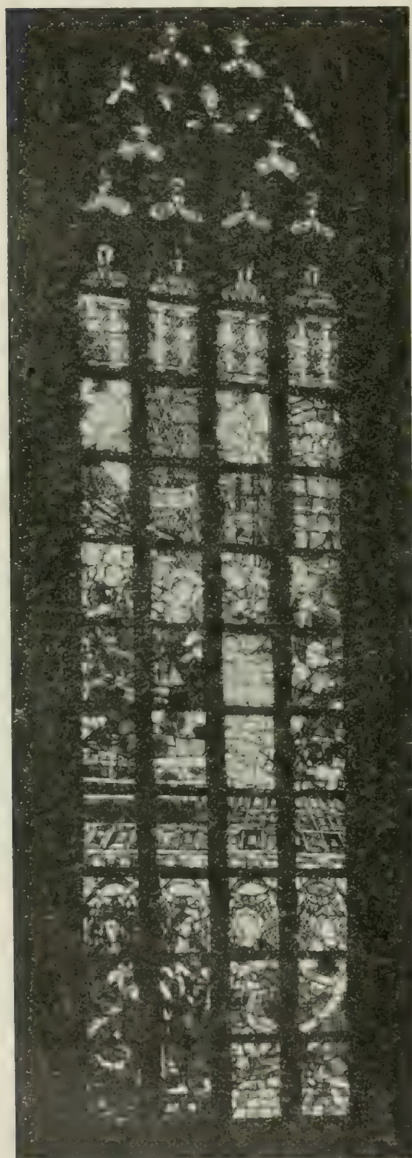
14) L'original fou publicat anys enrera pels frares agustins de l'Escurial.

ha estat inèdita fins fa poc temps [1]; a les darreries del segle XIV, probablement, fou feta la versió castellana, publicada a principis del present segle amb el nom de *Espertamiento de la voluntad a Dios* [2]. Bernat Oliver morí l'any 1348.

Pere d'Amer, mercedari company de Sant Pere Nolasc i autor de diverses obres.

L'infant Joan, fill de Jaume II, arquebisbe de Toledo, fou un dels pocs escriptors de la dinastia catalana que conreà la literatura llatina. [3]

L'infant Pere d'Aragó, quart fill de Jaume II i de la seva muller Blanca d'Anjou, nasqué vers l'any 1305. En la seva minyonia tingué per mestre Gil López (any 1314). Fou guerrer, escriptor, trobador i monjo. En 1317 prengué ja una part activa en els fets de Granada [4]. Quan encara no tenia vint anys (any 1322) fou emancipat per privilegi reial i afavorit amb el comtat de Ribagorça i la donació de diversos llocs en el reialme de València [5]; aconseguí també, per tractes i permutes, el comtat d'Empúries, després de la mort de Malgaulí [6]. Al capdavall d'una llarga sèrie de projectes de matrimoni que no arribaren a realitzar-se per causes diplomàtiques o per oposició papal, Pere es casà amb Joana, de sang reial francesa, filla del comte de Foix Gastó I i de Felipa d'Artois; el casament tingué lloc a Empúries, pel maig del 1331. L'any 1341 permutà amb el seu germà Ramon Berenguer el comtat d'Empúries pel de les muntanyes de Prades. L'any 1344 fundà l'hospital del Coll de Balaguer. Als 12 de novembre del 1358 es féu frare fran-

Finestral «L'Adoració», de l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona

1) Publicada per Pere Bohigues.

2) Publicada pel P. B. Fernández a la revista agustiniana «La Ciudad de Dios».

3) IGNASI DE JANER: *El Patriarca D. Juan de Aragón, su vida y sus obras.* Tarragona. Any 1904.

4) H. FINKE: *Acta Aragonensia.* Document número 402.

5) P. ALFONS M. DE BARCELONA: *El infante Fray Pedro de Aragón.* «Revista de Estudios Franciscanos». Tom XII. Pàg. 132.

6) F. VALLS I TABERNER: *El tractat de "Regimine Principum", de l'infant Fra Pere d'Aragó.* Barcelona. Any 1927. Pàgines 8 i següents.

ciscà [1]. Tingué una important participació en la vida política, literària i religiosa del segle XIV; ocupà alts càrrecs dins la Unió catalano-aragonesa, i realitzà un gran nombre de gestions diplomàtiques. En les festes de la coronació d'Alfons III (any 1328), alguns joglars recitaren cançons compostes expressament per l'infant Pere, que no són conegudes i probablement eren escrites en provençal [2]. «El llaç d'unió entre la nova escola tolosano-catalana i la provençal antiga — diu Rubió i Lluch —, sembla haver-ho estat el dit infant, escriptor fecund en prosa i vers en llengua vulgar, a qui els mestres de la gaia ciència dedicaven els seus tractats, i els Reis cridaven a sa coronació per a embellir-la amb els seus cants, i el qual contribuí molt, abans de pendre l'hàbit dels menorets, a l'educació intel·lectual i a la direcció política del seu nebot Pere III, durant els primers anys del seu regnat. Molt jove encara, es donà a conèixer en les Corts de França i Roma i admirà ja a un Papa il·lustrat com Joan XXII, pel seu saber» [3]. Cap als anys 1356-1357 dedicà l'opuscle intitulat *Tractatus de vita, moribus et regimine principum* al comte-rei Pere el Cerimoniós; aquesta obra té un caràcter més moral que polític, és plena d'al·legories, i ofereix força interès [4]; l'escriví indubtablement abans d'entrar en religió, i ve a ésser el seu testament polític [5]; pel seu caràcter i pel seu to, és llibre ben diferent dels tractats de Sant Tomàs i d'Egidi Romà sobre el «regiment de prínceps», però és un document ben interessant per a la història de les doctrines polítiques a Catalunya [6]. L'infant Pere d'Aragó morí, a Pisa, als 3 de novembre del 1381. [7]

Joan Capcir, capellà de Sant Joan de Perpinyà, féu l'any 1346 una traducció del *Lançalot*. [8]

Tomàs de Canyelles, de la cancelleria reial, fou un dels principals col·laboradors de la Crònica dita de Sant Joan de la Penya, redactada per encàrrec de Pere III. [9]

Jaume Conesa, secretari de Pere III durant trenta anys, protonotari reial i home de confiança del comte-rei, fou un escriptor valuós. Arromançà les *Històries troianes* de Guido delle Colonne.

1) JOSEP MARIA POU: *Visionarios, beguinos y fratricelos catalanes.* Archivo Ibero-Americano. Any 1925.

2) F. VALLS I TABERNER: *El tractat «De regimine principum» de l'infant fra Pere d'Aragó.* Pàg. 14.

3) A. RUBIÓ I LLUCH: Recensió de les *Acta Aragonensia*, de Finke. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum II. Any 1908. Pàg. 522. — Joan I acabà per cansar-se de les profecies amenaçadores que li adreçava l'infant Pere, i li trameté la següent lletra: «Perpinyà, 20 de febrer 1380. Car avoncle: vostra letra havem reebuda en la qual se contenen assats entrecuydaments e pegueses, e volem sapiats que nós, mercè de Déu, som axí leyal envers Déu e envers lo món e vertader crestià e catòlich, con altre qualsevol puxa ésser, e que creem axí com devem en ço que 'l sant col·legi antich diu e ordena de la catòlica fe, e no podem per res dar creença a prophetes que vuy sien, ne a sompnis que facen, ne a visions que hagen... e tenits d'aquí a davant vostra secta aital con us volrets e no us curets escriure jamés a nós de la matèria dessús dita...». (A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàgs. 214 i 215).

4) F. VALLS I TABERNER: Lloc citat.

5) F. VALLS I TABERNER: Lloc citat. Pàg. 20.

6) F. VALLS I TABERNER: Lloc citat. Pàg. 21.

7) P. ALFONS MARIA DE BARCELONA: *El infante fray Pedro de Aragón.* «Estudios franciscanos». Volum XIII. Pàgines 204 a 215.

8) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Volum I. Pàgs. 204 i 205.

9) A. RUBIÓ I LLUCH: *Estudi sobre l'elaboració de la Crònica de Pere el Cerimoniós.* Pàg. 31. — Rubió suposa que era fill de Bertran de Canyelles, servidor de Jaume II.

Francesc de Prohomne o Prohòmens, funcionari de la cancelleria en temps del Cerimoniós, fou un escriptor de mèrit.

Ramon de Çuera, jurisperit manresà, vice-canceller de Jaume II, canonge de Vic cap a l'any 1348, és autor de formularis judicials o *Ars dictandi.*

Església de Santa Àgueda de Barcelona, avui convertida en Museu Arqueològic Provincial. (Arquitecte Bertran Riquer, segle XIV)

Galceran Marquet, almirall de la primera meitat del segle XIV, manà una armada contra els genovesos [1], i escriví una continuació a la Crònica de Ramon Muntaner per a fer el relat d'aquella guerra marítima, «de què — diu — fui yo capità Galceran Marquet». [2]

Bernat de la Torre, de la cancelleria de Pere III, intervingué probablement en la redacció de les *Cròniques dels Reys d'Aragó e Comtes de Barcelona.* [3]

Mateu d'Adrià, secretari i protonotari de Pere III, escriptor notable, traduí

1) Vegi's el volum V de la present obra. Pàg. 297.

2) L. NICOLAU D'OLWER: *Un altre cronista català medieval.* «Revista de Catalunya». Any 1926. Volum V. Pàgines 12 a 14.

3) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàg. XXVI. — ID.: *Estudi sobre l'elaboració de la Crònica de Pere el Cerimoniós.*

les *Partidas* d'Alfons el Savi al català i redactà les famoses Ordinacions de la casa reial, per encàrrec del Cerimoniós. Des d'abans de l'any 1343 fins al 1365 en què morí, fou un dels secretaris de major confiança del comte-rei. [1]

Ferrer Sayol, barceloní, funcionari de la cancelleria en temps de Pere III i protonotari de la muller del monarca, Elionor de Sicília, coneixia molt bé els clàssics [2]; era un bon llatinista: traduí al català *De re rustica* de Pal·ladi, i fou un dels primers ciceronians dins les lletres catalanes. [3]

Mateu Clement, arquebisbe de Saragossa, agent de Pere III a Itàlia, fou després professor a Heidelberg i a Perpinyà. [4]

Guillem Sedacer, carmelità, teòleg i alquimista, escriví la *Summa totius artis alchimiae*. Morí l'any 1883.

Jaume Domènech, dominicà mallorquí, bisbe d'Atenes, escriví l'obra en llatí *Genealogia regum Navarre et Aragone* [5], que l'any 1379 li encarregà l'infant Joan. El *Compendi historial* de Vicents de Beauvais (*Speculum historiale*), començat a traduir per Domènec en 1360 [6] a instàncies de Pere III i continuat després per fra Antoni de Ginebreda, és, més que una traducció, una adaptació [7]. Arromançà les *Stratagemata* de Juli Frontí per encàrrec de Pere III, fet el 1364 [8]. Morí l'any 1384.

Antoni de Ginebreda, dominicà mallorquí, mestre de teologia de París, continuà la versió del *Compendi historial* començada per fra Jaume Domènech, i la de la *Consolatione* de Boeci començada per Pere Saplana, mallorquí també. [9]

Nicolau Aymeric o Eymeric (anys 1322-1399), fill de Girona, famós dominicà i inquisidor [10], era home de gran cultura, però fanàtic i obsessionat per les doctrines de Ramon Llull, contra les quals publicà diverses obres [11]. Escriví el *Directorium inquisitorum* (any 1376) i el *Tractatus de potestate Papae* (any 1383).

Joan de Fornells, franciscà mallorquí, fou nomenat bisbe de Torres (Sardenya) als 14 de desembre del 1373 [12]; un document de la cancelleria reial li dóna el títol d'arquebisbe de Sàsser. [13]

1) A. Rubió i Lluch: *Estudi sobre l'elaboració de la Crònica de Pere el Cerimoniós.* Pàgs. 14 i 15.

2) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàg. XL

3) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista.* Pàg. 48.

4) H. Finke: Treball contingut en *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens.* Munster. Any 1928.

5) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 7.

6) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàg. XXXV.

7) A. Rubió i Lluch: *La cultura catalana en el regnat de Pere III.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum VIII. Any 1914. Pàg. 224.

8) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum I. Pàg. 136. Volum II. Pàgina XXXVI.

9) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. 316, nota.

10) Emili Grahit: *El inquisidor fray Nicolás Aymerich.* Girona. Any 1878. — Faustino Gazulla: *Historia de la falsa bula a nombre del papa Gregorio XI, inventada por el dominico Fr. Nicolás Aymerich contra las doctrinas lulianas.* «Butlletí de la Societat Arqueològica lul·liana». Tom XII. Any 1909. Apèndix. Tom XIII. Any 1910. — P. Andrés Ivars: *Los Jurados de Valencia y el Inquisidor Fr. Nicolás Eymerich.* «Archivo Ibero-Americano». Tom VI. Pàgs. 68 a 150. Tom XV. Pàgs. 212 a 219.

11) Vegi's el volum V de la present obra. Pàg. 587. — P. Andrés Ivars: Lloc citat.

12) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. 280.

13) E. Aguiló: *Donatius reyals a Fr. Joan Fornells.* «Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana». Tom IX. Pàgina 259.

Guillem Nicolau, potser barceloní, capellà d'Elionor de Sicília, la muller del Cerimoniós [1], i rector de Maella, traduí les *Heroides* d'Ovidi.

Galceran de Magarola sembla que escriví una Crònica l'any 1379. [2]

Arnau Estanyol, carmelità, traduí, abans de l'any 1381, el *Regiment de princeps*, d'Egidi Romà.

Francesc Martí, carmelità, escriví el *Compendium in honore ordinis Carmelitanae.* Morí cap a l'any 1390.

Francesc Ponç Saclota, franciscà mallorquí, arromançà el Corà per ordre de Pere III (any 1381). Morí cap a l'any 1390. [3]

Mateu de Déu, dominicà, autor de moltes obres llatines [4], fou nomenat per Joan I inquisidor en el reialme de Mallorca i comtats del Rosselló i Cerdanya (any 1392), en recompensa d'algunes traduccions que li féu «del llatí al romanç». [5]

Arnau Simó, bisbe d'Ottana (Sardenya), vulgaritzà el Justí. [6]

Pere Bremon, carmelità, és autor d'unes escriptures devotes. [7]

Joan Ximenis, Eixemeno o Xemenó [8], franciscà, nomenat bisbe de Malta, ensenyà teologia al convent de Palma de Mallorca en 1390, i l'any següent succeí a Nicolau Sacosta en la càtedra de la seu. Escriví la *Contemplació de la Santa Quarentena.* Representà el comte Jaume d'Urgell en l'afer de la successió al tron. [9]

Pere Alerig, prevere de Sant Pere Pescador, escriví unes *Profecies e revelacions* sobre l'expedició de Joan I a Sardenya [10], per les quals s'interessava el monarca (17 de febrer del 1393).

Pere de Lena, paborde de Menorca, autor d'un llibre de profecies sobre el casal de Barcelona [11], per les quals el comte-rei s'interessà en la mateixa data.

Nicolau Pachs o Pax, mallorquí, literat, algutzil de Joan I.

Ramon de Perellós, vescomte de Roda, familiar de Joan I, autor del *Viatge al Purgatori de Sant Patrici.*

Antoni de Vilaragut, valencià, noble, fou un notable literat. L'any 1372 anà a Sardenya amb Pere III; estigué molt lligat amb Joan I, del qual fou ja majordom quan aquest era duc de Girona, amb nomenament de data 28 de maig del 1380 [12]; l'any 1398 era alcait de Xàtiva [13]. Traduí al català les *Tragèdies* de Sèneca,

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàg. CVI.

2) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. XXVI.

3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. 261.

4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. XXVII.

5) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum I. Pàg. 420. Volum II. Pàg. XXXVIII.

6) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. XXVI.

7) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàgs. XXVI i XXVII.

8) En les *Cobles de la divisió del regne de Mallorques*, Anselm Turmeda usa aquest cognom com a mot agut:

par un altre Salomó
mestre Joan Xemenó
seguint la via honesta...

9) J. Villanueva: *Viaje literario a las iglesias de España.* Tom XXI. Pàgs 218 i seguents.

10) Josep Coroleu: *Documents historics del segle XIV.* Pàg. 378.

11) Josep Coroleu: Lloc citat. Pàg. 125.

12) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista.* Pàg. 61.

13) Sobre Antoni de Vilaragut, hom pot veure Gutiérrez del Caño: *Las tragedias de Séneca.* Any 1914.

obra de l'any 1396, versió que assolí molta anomenada i té una gran significació literària, puix que és la primera i única aparició del teatre clàssic en les literatures peninsulars, abans del renaixement [1]. Vilaragut fou un expert llatinista; mereix ésser posat, després d'Antoni Canals, en un lloc del primer rengle dels nostres humanistes d'aquell temps [2]; però fins les millors traduccions de Vilaragut tenen un fort regust medieval, i no podia ésser d'altra manera. [3]

Barcelona: Plaça del Rei amb l'església de Santa Àgueda

Domènec Mascó, valencià, vice-canceller de Joan I, jurista i poeta, escriví uns *Comentaria super Foris Valentiae* i *L'hom enamorat e la fembra satisfeta*. Era bibliòfil, posseïdor d'una biblioteca excel·lent i molt coneixedor de les lletres clàssiques.

Bonifaci Ferrer, germà de Sant Vicents Ferrer, cap a l'any 1400 féu la gran traducció catalana de la Bíblia damunt el text de la *Vulgata*.

Nicolau Quilliç o de Quils, franciscà, natural de Morella, que féu el mestratge de teologia a París, traduí al català els *Oficis* de Ciceró. [4]

Joan Aulesa, escrivà de ració de Martí I en el regne de Sicília [5], col·laborà en

1) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista*. Pàg. [illegible].

2) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 62. Sobre la traducció de les *Tragèdies de Sèneca*, fa interessants observacions Antoni Rubió i Lluch a les pàgines 60 a 65 del dit estudi.

3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 64.

4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 66.

5) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum II. Pàg. [illegible]

la Crònica que féu escriure el comte-rei, l'any 1398, a imitació de la del seu pare Pere III el Cerimoniós. [1]

Pere Serra, conseller del comte-rei, cardenal de Catània, col·laborà amb Joan Aulesa en la Crònica encarregada per Martí I.

Miquel Quintana, franciscà, mestre de París, probablement nadiu de la Catalunya estricta, fou lector principal de Mallorca. [2]

Pere Torroella compilà el *Llibre de les franqueses e dels privilegis de Mallorca e dels Usatges de Barcelona.*

Pere Marí, franciscà, doctorat a París, fou conseller íntim de Martí l'Humà i ministre provincial d'Aragó. [3]

Ramon Ros de Tàrrega traduí al català el *Viatge del cavaller Owein al Purgatori de Sant Patrici,* d'Enric de Saltrey (any 1320). [4]

Pere de Mollà, valencià, escriví el *Sumari de Sèneca,* dedicat al bisbe de València Hug de Llupià (anys 1398-1427).

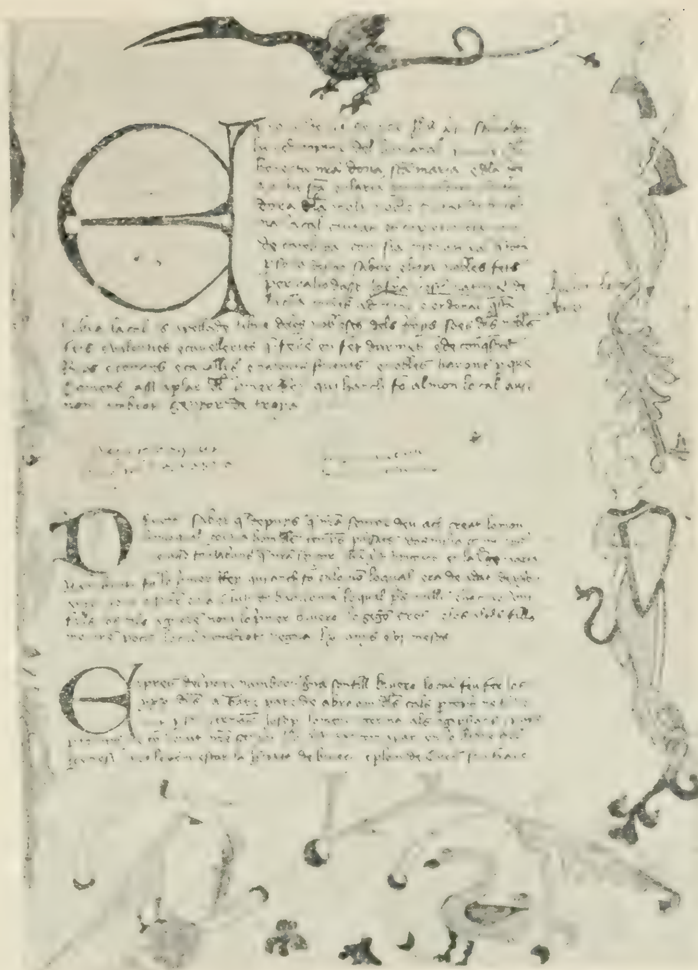
El *Llibre de Saviesa,* d'autor desconegut, s'havia atribuït a Jaume I. Més aviat pertany al temps de Jaume II.

El *Llibre de les nobleses dels Reys,* atribuït al segle XIV, sembla pertànyer al XV; d'aquest segle és el més antic manuscrit. No se sap si el nom de Francesc que hi figura és el de l'autor, ni si és nom o cognom; la interpretació d'uns mots del manuscrit com dient «Joan Francesc», no és admissible; diuen «*Jo Francesc...*» [5]

La dinastia catalana identificà de cada vegada més les seves aspiracions i la seva manera d'ésser amb l'esperit del nostre poble; donà l'impuls i l'exemple a la literatura nacional i fressà les vies que havia de seguir [6]. Els comtes-reis atorgaven llur protecció a les lletres, i així els principals escriptors d'aquesta època exercien càrrecs palatins; en temps de Joan I, quasi tots els literats millors eren dins la cort reial, i fora d'aquesta amb prou feines quedaven altres figures literàries sinó Guillem Nicolau i Joan Romeu, arromançador de l'*Exposició dels Salms* d'Innocenci III [7]. No és estrany que els literats i erudits s'acollissin a la protecció dels monarques, si comparem la conducta d'aquests amb la del Consell municipal de Barcelona, que s'oposà a la creació de la Universitat i negà tot auxili al Consistori del Gai Saber i als estrangers que donaven lliçons públiques, al mateix temps que protegia amb entusiasme el joc de la ballesta [8]. «Els nostres reis — escriu Rubió i Lluch — eren llecs coronats, freturosos de saber, que s'acosten amb predilecció a la literatura popular»; aquesta els degué la seva més

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàg. XXVI.
2) Fra Martí de Barcelona: *L'orde franciscà i la casa reial de Mallorques.* Pàgs. 12 i 13.
3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. XLVII.
4) Publicada per R. Miquel i Planes en *Llegendes de l'altra vida.* Barcelona. Any 1914. Pàgs. 3 a 32.
5) R. Coll i Alentorn: *El «Llibre de les Nobleses dels Reys».* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum XIII. Any 1928. Pàg. 52[illegible].
6) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum I. Pàg. XXV.
7) A. Rubió i Lluch: *Joan I humanista.* Pàg. 11.
8) L. N.: *Notes bibliogràfiques.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Tom III. Pàgs. 93 i 94.

alta protecció, la seva secularització, la seva vida pròpia... D'amics i protectors dels trobadors es convertiren en trobadors, en historiadors, en oradors, en músics i «sobretot en mecenes esplèndids de tota aspiració del saber, de tota aspiració literària i artística.» [1]

Francesc: *Llibre de les Nobleses dels Reys* (foli 1)

Els darrers trobadors.—Després del poeta de cambra de Jaume I i de l'infant Pere, Cerverí de Girona, que probablement ja era mort en 1284 [2], la poesia trobadoresca durà encara a Catalunya prop de mitja centúria; els poetes catalans d'aquest espai de temps són designats amb el nom de deixebles dels trobadors. Desapareguda la feudalitat occitànica, que era el fogar i l'auditori de la poesia trobadoresca, aquesta decaigué molt, i els poetes catalans es trobaren sense models nous; d'això vingué que els uns s'encararen i s'amaneraren, tot repetint les fórmules pretèrites, i els altres es decantaren progressivament cap a la llengua i la poesia del nostre poble. [3]

Pere II el Gran estava en estreta comunicació literària amb joglars i trobadors, ja des de quan era primogènit; l'any 1269, Cerverí de Girona l'acompanyà en un viatge a Conca i a Toledo. Els trobadors provençals, en general, el lloaren

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàg. XI.

2) Vegi's el volum V de la present obra. Pàg. 101.

3) L. Nicolau d'Olwer: *Paisatges de la nostra història.* Pàg. 47.

i exalçaren; el trobador Paulet de Marsella en parlava així: «amable infant d'Aragó, que és tan poderós, jove, fort i gran, formós i bo». Fou Pere II qui reglamentà la joglaria de la cort. En el seu temps vingueren ací un gran nombre de joglars i joglaresses de la Gàl·lia.

A les darreries del segle XIII brillà a Catalunya Pere Salvatge, autor d'inspirades composicions d'un tendre sentiment popular. Sembla que era originari d'una família del Vallès. Joglar de Pere II, que el protegí, fou el trobador familiar i de cambra del comte-rei, al costat del qual intervingué en la guerra contra els francesos l'any 1285 [1]. Alfons II el Liberal continuà protegint-lo i el posà al seu servei directe, fins per a coses no relacionades amb el mester de joglaria; Salvatge esdevingué, doncs, funcionari reial, i visqué amb la seva família en el palau del monarca. En 1287 fou raptada la seva filla, que residia a Aragó [2], i hom sospita que el disgust causà la mort del pare [3]; no hi ha, en efecte, cap document relatiu a Pere Salvatge que sigui posterior al dit any.

La qüestió de Sicília donà motiu a un debat en vers entre Pere II i Pere Salvatge, per una banda, i per l'altra el comte de Foix Roger Bernat III i Bernat d'Auriac, de Besiers; fou un debat interessant, que recollí els darrers accents pròpiament trobadorescos de la nostra poesia i mostrà que Catalunya i Occitània tenien ja aleshores dos esperits nacionals diferents. [4]

Amadeu Des-Escàs compongué poesies en l'últim terç del segle XIV. Noble i ric, vivia en el seu castell d'Escàs, al bisbat d'Urgell. Són coneguts dos poemes seus, escrit l'un l'any 1278 i l'altre el 1291, i uns altres dos de més curts. [5]

Jofre de Foixà, poeta i preceptista, pertanyia a la família baix-empordanesa dels Foixà, la qual tenia en el castell del mateix nom el centre dels seus dominis. Era fill de Bernat i de Beatriu [6]; professà molt jove, l'any 1267, en el convent de franciscans de Barcelona; l'any 1275 sortí de l'orde franciscana i passà a la de Sant Benet, probablement al monestir de Sant Feliu de Guíxols, del qual, deu anys més tard, era cambrer. Essent ja benedictí a Sant Feliu, es mantingué al costat de Pere el Gran en el seu conflicte amb el papa i ajudà el comte-rei en la guerra de l'any 1285, mentre que el bisbe de Girona i diversos abats benedictins eren expulsats pel monarca i colpits amb la confiscació de béns per llur actitud hostil [7]. Passà després a Sicília, i allí fou abat del monestir de Sant Joan de Palerm (any 1293) [8]. A partir d'un document ponti-

1) JOAQUIM MIRET I SANS: *Notes biogràfiques d'En Pere Salvatge i Fr. Romeu Sa Bruguera.* Volums del Primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Part primera. Pàgs. 148 i 149.

2) JOAQUIM MIRET I SANS: Lloc citat. Pàg. 152.

3) J. MIRET I SANS: Lloc citat. — J. MASSÓ I TORRENTS: *L'antiga escola poètica de Barcelona.* Pàg. 20.

4) L. NICOLAU D'OLWER: *Paisatges de la nostra història.* Pag 48.

5) M. MILÀ I FONTANALS: *Antics poetes catalans.*

6) E. GONZÁLEZ HURTEBISE: *Jofre de Foixà (... 1267-1295...).* Volums del Primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Part segona. Pàg. 522. En aquest treball hi ha la genealogia de Jofre de Foixà i altres dades sobre la seva família.

7) E. GONZÁLEZ HURTEBISE: Lloc citat. Pàg. 526.

8) E. GONZÁLEZ HURTEBISE: *Addició a la memòria Jofre de Foixà.* Volums del Primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Part segona. Pàg. 1171. — J. MASSÓ I TORRENTS: Lloc citat. Pàg 22.

fici de l'any 1295 que s'hi refereix, no se'n sap res més; probablement morí a l'illa. Com a poeta, Jofre de Foixà no passa de mediocre; més vàlua té com a tractadista o preceptista de gramàtica poètica, i així i tot les seves *Regles* són inferiors a les *Razós de trobar* de Ramon Vidal de Besalú, al qual volgué fer més entenedor. Parlant d'aquest tractat, Jofre de Foixà diu: «Mas com aquell llibre nulls homs no puga perfectament entendre sens saber la art de la grammàtica...». Declara després que les *Regles* foren escrites «per manament del noble e alt senyor En Jacme per la gràcia de Déu rey de Sicília...»; les escriví, per tant, entre l'any 1286 (2 de desembre) al 1291 (27 de juliol), o sigui durant el regnat d'Alfons II a Catalunya-Aragó [1]. Jofre de Foixà és el més antic preceptista en llengua catalana [2]; ell fou qui, per primer cop, donà el nom de «catalanesc» al nostre idioma: «Si tu — diu — trobes en cantar provençalès alcun mot que sia francès o catalanesch...». Explica que el romanç (o sigui el conjunt de les llengües novollatines) es compon dels llenguatges següents: «francès, provençalès, catalanesch, cecilià (italià), gallego» [3]; el castellà no figura en aquesta enumeració; i és que la poesia narrativa castellana i, per tant, la llengua castellana, eren desconegudes aleshores a l'estranger; ni l'autor de les *Regles de trobar*, ni després (cap a l'any 1300) Dant Alighieri en escriure *De vulgari eloquio*, sabien que els castellans tinguessin una llengua literària. [4]

El conreu de la poesia, tradicional en el llinatge de Barcelona, tingué noves manifestacions en la família reial d'aquest període. Un manuscrit d'obres d'Arnau de Vilanova conté els versos d'una *dancia* (dansa) que atribueix al comte-rei Jaume II, la qual comença així:

Mayre de Déu e filha,
Verge humil e bela,
Vostre nau vos apela
Que l'aydetz, quar perilha.

És ben creïble que aquesta composició de bella factura fos escrita verament per Jaume II, no ja perquè era molt estès dins la casa de Barcelona el costum d'escriure versos, sinó pel fet que ell féu compondre les *Regles* a Jofre de Foixà, i aquest diu que el comte-rei «en trobar pensa i s'adelita grantment». La dita poesia, composta dins l'espai de temps 1291-1305, al·ludeix la situació de l'Església romana, a la qual hom veu en perill per la simonia d'Honori IV i de Nicolau IV, per la feblesa de Celestí V i per l'ambició de Bonifaci VIII. Per altra banda, en l'inventari de la biblioteca de Martí I consta un llibre intitulat *De letres del Rey Jacme* [5],

1 L. NICOLAU D'OLWER: *Notes sobre les Regles de Trobar de Jofre de Foixà i sobre les poesies que se li han atribuït.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Tom I. Any 1907. Pàgs. 234 a 256.

2) E. GONZÁLEZ HURTEBISE: *Jofre de Foixà.* Pàg. 521.

3) Hom creu que aquesta forma del mot és deguda al copista posterior de les *Regles*.

4) L. NICOLAU D'OLWER: Lloc citat. Pàg. 40.

5) J. MASSÓ I TORRENTS: Revue Hispanique». Tom XII. Any 1905. Pàgs. 413 a 5[illegible].

segurament Jaume II [1], i el fet que l'inventari consigni que aquest llibre és «en llimosí» decanta a creure que era un recull d'obres poètiques.

El rei Frederic de Sicília (anys 1295-1338), fill de Pere II, també fou poeta; el comte d'Empúries Ponç Hug IV (anys 1267-1308) contestà unes cobles de Frederic, escrites potser l'any 1296. L'infant Ramon Berenguer, fill de Jaume II, mostrà accentuades afeccions literàries i musicals [2]. Foren així mateix poetes Pere III el Cerimoniós, la seva germana Constança, reina de Mallorca; el seu nebot Jaume de Mallorca; el seu oncle l'infant Pere; el seu cosí Pere, comte d'Urgell (pare de Jaume el Dissortat), i els seus fills Joan i Martí.

Pere el Cerimoniós tenia joglars amb el càrrec de narradors de gestes; ho foren Garcia Pérez Ginifreu, de València (any 1339), i Pere de Castelló (any 1353) [3]. En totes les corts europees de l'Edat Mitjana hom troba *joculatores*, joglars; però enlloc, observa Finke, no són tan esmentats ni ocupen una posició tan original com en la cort catalana [4]; és fora de dubte que llur posició era ací més elevada que no pas en altres terres [5]. Sobretot en els primers anys del segle XIV hi hagué

Un aspecte exterior de l'església de Santa Àgueda

1) J. Massó i Torrents: *Historiografia de Catalunya en català*. Tiratge a part. Pàgina 35.

2) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum II. Pàg. XII.

3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Volum II. Pàg. 98.

4) H. Finke: *Relacions dels reis d'Aragó*, etc. Pàgs. 71 i 72.

5) Sobre festes i joglars conté multitud de dades i noms el *Llibre de Tresoreria de la Casa Reial*, publicat per E. González Hurtebise. Vegi's el tom I relatiu al regnat de Jaume II. (Llibres de comptes del tresorer Pere Boyl, del març del 1302 al març del 1304). Barcelona. Any 1911.

intercanvi de joglars (castellans, francesos, italians, sarraïns)[1]; aquest intercanvi era tant de trobadors com de ministrers o músics. Es notava ací la influència de les cartes poètiques de Foix i de Bar.

Els inicis de l'escola poètica catalana. — En la història de la poesia catalana hi ha una llacuna que va de Ramon Muntaner als Marchs, i acaba amb l'aparició de la cort literària de Pere III.

Els poetes trescentistes catalans anteriors a Pere III el Cerimoniós — Ramon Llull, el comte-rei Jaume II, Ramon Muntaner, el rei Jaume II de Mallorca, la reina Constança, muller seva, l'infant Pere i altres — no constituïren pròpiament una escola, per bé que tots estaven influïts pel provençalisme i per la tendència didàctica. En les obres rimades de Ramon Llull hom remarca que la influència provençal es barreja amb la francesa i la popular.

En el segle XIV es manifestaren dos corrents diversos en la poesia de Catalunya: el de la poesia narrativa en noves rimades o bé en codolada, que era en part d'influència provençal-catalana i en part d'influència francesa, i el de la poesia lírica (cançons, sirventesos), que era de tradició provençal refermada per l'escola de Tolosa[2]; els mantenedors tolosans Joan de Castellnou i Ramon de Cornet compilaren els seus tractats *Compendi de les Flors* i *Doctrinal* per a ús dels poetes catalans.[3]

Fou en el regnat de Pere III que es formà, al costat de la lírica, una escola de poesia narrativa independent de la «gaia ciència», escola que té antecedents en Vidal de Besalú, Ramon Llull i Cerverí de Girona. En els regnats de Pere III i Joan I predominà el gènere narratiu sobre el líric; alguns poetes, com els March, cultivaren els dos gèneres.

En la cort del Cerimoniós es produïren interessants debats poètics; per primera vegada des de l'eclipsi dels trobadors, hi hagué ací una veritable cort de poetes, en la qual figuren nobles i cortesans: Jaume March, Pere March[4], Bernat de So, Bernat de Bonastre, Pere de Gostemps, Guerau de Queralt, l'infant Joan, el vescomte de Rocabertí, Bernat Metge, Pere de Queralt (que pel seu coratge fou anomenat «Cor de Roure»), i altres.[5]

L'aparició de la primera escola lírica catalana en el regnat de Pere III és un dels fets més importants de les nostres lletres; aleshores començà una nova direcció en la poesia a Catalunya, i més encara aquest moment marca la separació entre

1) Revista «Estudis Universitaris Catalans». *Ressenya de càtedres · Literatura catalana.* Volum XI. Any 1920. Pàgines 215 i 216.

2) J. Massó i Torrents: *L'antiga escola poètica de Barcelona.* Pàg. 26.

3) Chabanneau: *Origine et établissement de l'Académie des Jeux Floraux de Toulouse.* En la *Histoire générale de Languedoc.* Edició Privat. Tom X. Any 1888. Pàgs. 205 a 208.

4) Sobre la família dels March hom pot veure les obres següents: Amédée Pagès: *Auzias March et ses predecésseurs.* París. Any 1912. — Francesc de Bofarull i Sans: *El castillo y la baronia de Aramprunyá.* Barcelona. Any 1911.

5) H. Finke: *Relacions dels reis d'Aragó amb la literatura,* etc. Pàg. 71. — A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàg. XXII, nota 2.

el període més medieval de la nostra literatura i el període en què la influència italiana encamina les lletres catalanes cap al renaixement clàssic [1]. Apareix en aquest regnat la nova escola dels trobadors catalans anomenats secundaris; s'inicia el renaixement novo-provençal, amb influència tolosana, i la poesia és codificada, diguem-ho així.

Fins a la segona meitat del segle XIV i començos del XV no florí a Catalunya la poesia narrativa. «Certs èmuls dels trobadors — escriu Amadeu Pagès —, Ramon Vidal de Besalú, Cerverí de Girona, Ramon Llull, havien, des del segle XIII, rimat alguns relats en metres variats, però era per accident. La narració no constituí verament un gènere poètic en la literatura catalana fins a l'època, o podria hom gairebé dir, a la cort de Pere IV d'Aragó (1336-1387) i dels seus fills Joan (1387-1396) i Martí (1396-1410), el dia en què els poetes catalans han pres per models no pas tant els *troubadours* com els *trouvères*, els innombrables narradors *(conteurs)* francesos del XIIIè segle» [2]. El llenguatge d'aquests poetes era un català que tirava a provençal: «...aquell llenguatge aprovençalat en *ets* i *uts* — diu Marçal Olivar — de què van vestits la majoria de poemes narratius escrits a casa nostra — i al capdavall en català — durant el període literari que comprèn les darreries del segle catorzè i les primeries de la centúria següent.» [3]

Pere el Cerimoniós fou el llaç d'unió entre l'antiga escola poètica catalano-provençal i la nova escola catalano-tolosana [4]. La producció en vers de Pere III presenta, però, escàs valor; les seves composicions, d'una ironia poc refinada, demostren l'absència de sentit delicat i poètic. [5]

Joan I i Martí I empenyeren i protegiren el moviment literari. Ells no tenien un gran talent, però havien rebut una educació molt curosa i s'interessaven pel que avui anomenem cultura. Joan fou educat de noi en la gramàtica llatina; als 24 anys compongué versos: una «traversa» i una «resposta» a un sirventès de Pere March, que són les úniques composicions seves de què es té notícia. Es veu que aleshores era poeta novell, puix que en una lletra demanava a Ferrer Sayol «que 'ns prenguets esment e 'ns certifiquets de ço que 'ls dits senyor e senyora e les persones notables que entorn d'elles sien quant se llegiran, hauran dit e diran de les dites nostres traversa e resposta, e que tot llarch e clar nos en signifiquets ab vostra lletra el pus tost que porets». Així mateix Joan I féu versos francesos i imità les formes mètriques del francès. No sembla que insistís a fer versos catalans [6]: fou molt més notable com a músic que com a poeta.

1) A. Rubió i Lluch: *La cultura catalana en el regnat de Pere III*. Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum VIII. Any 1914. Pàg. 220.

2) Amédée Pagès: *Le fabliau en Catalogne*. Revista «Estudis Universitaris Catalans». Número de juliol-desembre del 1920. Pàg. 311.

3) Marçal Olivar: Introducció a les *Obres menors* de Bernat Metge i Anselm Turmeda. Pàgs. 7 i 8.

4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 225.

5) Revista «Estudis Universitaris Catalans». *Literatura catalana. Curs 1918-19*. Volum XI. Any 1926. Pàg. 216.

6) A. Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. — Id.: *Joan I humanista*. Pàg. 5.

Entre els poetes que en el regnat de Pere III el Cerimoniós aparegueren ací hi ha dos dels millors poetes catalans medievals: els germans Jaume i Pere March, que prepararen l'adveniment de la lírica a la manera d'Ausiàs March i li donaren un caràcter seriós i moral [1]. Aquests dos germans pertanyien a la família dels Marchs, molt lligada amb la casa dels comtes-reis; Jaume era senyor d'Aramprunyà, i Pere senyor de Beniarjó. Aquest morí l'any 1413 [2]; l'altre, diu Feliu de la Penya que morí l'any 1396, i aquesta és la data que Amadeu Pagès consigna; però documents posteriors proven que visqué encara més temps, puix que era viu l'any 1399. [3]

Interior de l'església de Santa Àgueda

Pere March escriví *L'amor del cavaller* i *Lo mal d'Amor*, poesia molt bella. Jaume March, poeta excel·lent, és autor de moltes obres en «noves rimades», entre les quals citarem *Debat entre Honor e Delit* (any 1362), *La joiosa Garda* i *La ciutat del rey d'Amor* (any 1370). [4]

Amb l'excepció dels germans March, que foren els precursors de l'escola poètica

1) A. Rubió i Lluch: *La cultura catalana en el regnat de Pere III*. Pàg. 227.

2) Del casament de Pere March, l'any 1379, amb Elionor Ripoll, nasqué Ausiàs March (anys 1379-1459).

3) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum II. Pàg. 352.

4) Sobre Jaume i Pere March vegi's Amédée Pagès: *Poésies provenço-catalanes inédites du manuscrit Aguiló. II. Nouvelles rimées de Jacme et de Pere March*. Revista «Romania». Volum LIV. Pags 107 a 248.

catalana, la producció lírica d'aquell temps fou molt pobra, i la narrativa independent de la gaia ciència fou en gran part de derivació francesa. Únicament la vena satírica produí alguna cosa amb sabor terral. [1]

Bernat de So, poeta excel·lent, era noble: senyor de Millàs (Rosselló) i més endavant vescomte d'Èvol. En la guerra de Pere III contra Jaume de Mallorca, Bernat lluità de primer contra aquell, però abans d'acabar la campanya hi féu la pau. Després fou conseller del comte-rei i l'acompanyà en les seves empreses principals, com l'expedició a Sardenya (any 1354) i la guerra contra Castella (1356 a 1365) [2]. Morí l'any 1385. És autor de la *Vesió en somni,* que ve a ésser una taula de l'estat d'Europa en la segona meitat del segle XIV [3]; el tema de la *Vesió* el constitueixen les lluites i el mal governament dels monarques cristians, i la mancança d'autoritat de l'Església i de l'Imperi per a imposar-los la pau.

També fou poeta Ramon Savall, conseller de Barcelona (elegit l'any 1394), i després conseller en cap, mestre racional i batlle general. Estava molt relacionat amb els comtes reis, sobretot amb Martí I, i intervingué sovint en qüestions polítiques; l'any 1402, amb motiu de la lluita entre pagesos i ciutadans a Mallorca, hi fou tramès junt amb Ferrer de Marimon. Era gran amic de Bernat Metge, i potser fou ell el mediador que el reconcilià amb Martí I; així mateix era admirador i amic de fra Francesc Eiximenis. Només és coneguda una poesia de Savall, «en la qual — diu Massó i Torrents — retrobareu el cansament del temps esmerçat en apaivagar bandositats», i en un retrat seu d'una miniatura «se'ns manifesta un avorrit de les coses públiques»; en efecte, hi ha un resignat pessimisme en els seus versos, on es malparla de totes les classes socials. [4]

Guillem de Torroella, poeta mallorquí, és autor de *Faula,* composició potser escrita abans de l'any 1380 [5]. Altres poetes d'aquesta època foren Pau de Bellviure, Joan Basset, Jaume Rovira, Guillem de Masdovelles i Bernat de Mallorques. Tret de Jaume i Pere March i de Bernat de So, el conjunt dels poetes catalans de la segona meitat del segle XIV era mediocre.

València entrà en el moviment de la poesia catalana a les darreries del segle XIV, amb Antoni Canals, Antoni de Vilaragut i Domènec Mascó, els quals ja tractaven d'afirmar la independència lingüística de la regió valenciana. [6]

La gaia ciència. — L'any 1323 fou creat a Tolosa de Llenguadoc el Consistori de la Gaia Ciència, que era una mena d'Acadèmia poètica, el qual en el segle següent fou anomenat Consistori dels Jocs Florals. Potser abans d'aquella

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàgs. XXIII i XXIV.

2) Amédée Pagès: *Poésies provenço-catalanes inédites du manuscrit Aguiló. I. La Vesió de Bernat de So.* Revista «Romania». 54. Any 1928. Pàgs. 11 a 65.

3) Amédée Pagès: Lloc citat. Pàgs. 11 i 65.

4) J. Massó i Torrents: *Les lletres catalanes en temps del rei Martí i En Ramon Savall.* Volum d'«Homenatge al rei Martí». Pàgs. 101 i 102.

5) G. Llabrés: *Cançoner dels comtes d'Urgell.* Vilanova i Geltrú. Any 1906.

6) L. Nicolau d'Olwer: *Literatura catalana.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Tom I. Any 1907. Pàg. 51.

data ja hi hagué a Tolosa una tradició de certàmens poètics. El Consistori tolosà féu, l'any 1356, un recull principalment didàctic, anomenat *Leys d'Amors*. [1]

Cinc ciutadans, un mestre en teologia i un noble feren la convocatòria per a la primera festa:

Als honorables e als pros
Senhors, amics e companhós...

Un bon nombre de catalans trametien treballs als certàmens literaris de Tolosa, i alguns hi foren premiats, com Joan Blanch, amb una excel·lent composició; Llorenç Mallol, que pels volts de l'any 1350 guanyà la violeta amb una bona poesia; fra Joan Basset, Gabriel Ferruç, Jaume Rovira, el notari Pere Tresford, Joan de Sanasses i Guillem de Masdovelles, que del 1380 al 1390 fou conseller del General de Catalunya. El comte Pere d'Urgell, pare de Jaume el Dissortat, era amador de la gaia ciencia, i sobre aquesta escriví un llibre que dedicà al comte-rei Martí I (any 1404).

Joan I introduí la festa de la poesia a Catalunya, a semblança de la del Llenguadoc, i a aquest objecte facultà, amb data dels 20 de febrer del 1393, els poetes Lluís d'Aversó i Jaume March perquè establissin a Barcelona una Acadèmia de la Gaia Ciència per l'estil de les Acadèmies de Tolosa i París [2]. En el document eren organitzades les festes anyals de la poesia, fixada la data de llur celebració, reglamentades l'elecció dels nous càrrecs i la distribució de les joies als poetes, i especificat el segell del Consistori. A Jaume March i a Lluís d'Averçó els deia Joan I, en fer-los mantenedors, «perits en la sciència gaia». En efecte: Jaume March compongué l'any 1371, a instàncies de Pere III el Cerimoniós, el *Llibre de concordances*, apel·lat Diccionari, i Lluís d'Averçó compongué, cap a l'any 1370, el *Torcimany*, obra voluminosa.

En instaurar-se a Barcelona el Consistori de la Gaia Ciència foren adaptats ací els codis poètics derivats de les *Leys d'Amors*. «Aquesta escola d'origen tolosà — escriu Lluís Nicolau d'Olwer —, que no estronca la influència dels trobadors ni usa d'altres formes que les llurs, té de la poesia el concepte d'una art material i mecànica, on la fantasia i el cor no dominen tant com la reflexió i el cervell». [3]

Les festes poètiques, a Barcelona, solien celebrar-se per la Mare de Déu de març i el diumenge següent. Es componien de dues solemnitats: en la primera, el mestre en teologia, que era un dels quatre mantenedors, pronunciava un discurs amb el seu tema i els seus al·legats a llaor de la gaia ciència i d'aquella matèria que s'havia de tractar, i anunciava la joia presentada; l'altre acte era el Consis-

1) J. Anglade: *Les Leys d'Amours.*

2) Torres Amat: *Diccionario de escritores catalanes.* Pàg. 50. — A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum II. Pàgs. 352 i 353.

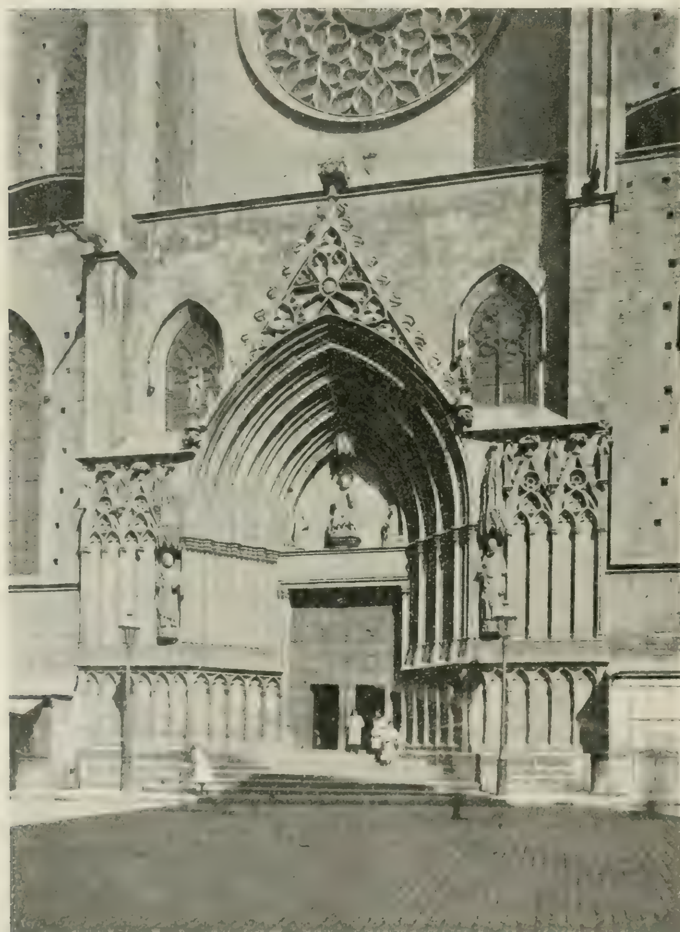
3) L. Nicolau d'Olwer: *Resum de literatura catalana.* Pàgs 83 i 84.

tori públic, en el qual hom feia un altre discurs proclamant l'autor premiat.[1]

Per primera vegada es celebrà a Barcelona la festa poètica el dia 25 de març del 1395, diada de la Mare de Déu de l'Encarnació, amb gran pompa i amb assistència de la cort i la noblesa; la ciutat pagà les despeses i els joiells de la festa.

L'any 1396, (19 de febrer) Joan I escriví als consellers de Barcelona pregant-los que paguessin les joies com en l'any anterior; però contestaren, als 15 de març, que «per los grans e insuportables càrrechs que la ciutat ha, e per lo poch milloramant que aconsegueix de la dita Gaya Sciència, les dites joyes no sien posades per la ciutat, mas qui posar-n'hi volrà que n'hi pos». Hom creu que la mort de Joan interrompé la celebració de la festa poètica.[2]

El dia primer de maig del 1398, Martí I l'Humà concedí 40 florins d'or per a les joies i les despeses de la festa.

Porta principal de Santa Maria de la Mar, de Barcelona

L'any 1399, als 12 d'agost, el comte-rei nomenà mantenedors amb totes les prerrogatives dels de Tolosa, Jaume March i Lluís d'Aversó; els encarregà que tinguessin cura de l'ordre de la festa i de l'elecció dels nomenaments successius, i que en determinessin la distribució.

El neo-provençalisme de les darreries del segle XIV donà lloc ací a l'escola amanerada dels Jocs Florals.

1) Ens donen una mostra del que eren aquests parlaments, uns borradors de Felip de Malla corresponents a dos discursos dels Jocs Florals del 1413, segons el manuscrit. (MARÇAL OLIVAR: *Dos discursos de Felip de Malla.* «Quaderns d'Estudi». Tom XIII. Any 1921. Juliol setembre. Pàg 180 i següents).

2) J. MASSÓ I TORRENTS: *L'antiga escola poètica de Barcelona.* Pàgs. 34 i 35.

La música. — És coneguda fins ara ben poca música a veus dels segles XI a XIV corresponent als reialmes de la Península ibèrica, i en canvi els arxius subministren una gran quantitat de notícies sobre la música i els músics peninsulars en aquells quatre segles; només dins les sèries de documents dels regnats dels comtes-reis Jaume II, Alfons III, Pere III i Joan I (no totes explorades encara completament) han estat descoberts uns sis-cents noms entre joglars, ministrers i cantors que actuaven en la cort dels dits monarques. [1]

Els tocadors diversos eren designats, segons l'instrument que tocaven, amb els noms de trompadors, violers, etc. Aleshores les trompes eren senzills corns fets de banya de bou; les de guerra i de les grans solemnitats eren trompetes o tubs rectes; les trompetes eren petits corns de banya de bou o d'animals semblants.

En el regnat de Jaume II només apareixen especificats els següents instruments musicals: trompa, trompeta, tambor i viola. Aquest monarca, ultra els joglars ordinaris que estaven al servei de la cort, rebia en el seu palau els vinguts de Castella, de Navarra, de Mallorca i de Nàpols. En aquell temps l'organista mestre Johannes d'Anglaterra anava d'un lloc a l'altre de les terres nostres tocant l'orgue i alliçonava els artistes catalans [2]. Cal citar en aquest període el gran tocador d'arpa Armer i el seu deixeble Martinet.

Alfons III sentia una gran passió per la música; era per a ell un gran plaer sentir a les seves cambres una *xabeba* i el *meocànon* dels àrabs, i estimava de guardar entre els seus servidors el joglar Pere Abril, gran sonador de flauta [3]. En el seu temps els cantadors de versos eren anomenats generalment joglars; a la Gàl·lia es reorganitzaren amb el nom de ministrers, per tal de defugir les persecucions que llur depravació de costums els ocasionava; més endavant formaren una família artística ben caracteritzada, i constituïren part d'un món internacional amb escoles als Països Baixos i a Alemanya.

En temps de Pere III les denominacions eren poc precises: el nom de joglar es donava indistintament a músics i a poetes [4]. A partir de l'any 1350 augmentà la importància de la música en la cort del Cerimoniós, i des d'aleshores la denominació de ministrer anà substituint a poc a poc la de joglar. Hi havia els músics instrumentistes i els recitadors de cançons; en el regnat de Joan I predominen els primers, a mesura que van desapareixent els altres.

1) HIGINI ANGLÈS: *Els ministrers i cantors al servei dels Comtes-reis de Catalunya-Aragó en el segle XIV.* «Revista Musical Catalana». Any 1925. Pàg. 158. — Per a la música catalana dels segles XIV i XV vegi's el *Llibre Vermell* del monestir de Montserrat. — GREGORI M.ª SUNYOL: *Els Cants dels Romeus.* «Analecta Montserratensia». Volum I. Any 1917. Pàgines 100 a 102. — HIGINI ANGLÈS: *Els Cantors i Organistes franco-flamencs i alemanys a Catalunya en els segles XIV-XVI.* Publicat al «Gedenkboek aangeboden aan Dr. D. F. Scheurleer op zijn 70sten. verjaardag». La Haia. Any 1926. — J. SANCHIS I SIVERA: *Organeros medievales en Valencia.* «Boletín de la Real Academia de la Historia». Any 1925. Tom LXXXVI. Pàgines 467 a 473. — J. R. CARRERAS I BULBENA: *La música en la cort de Joan I.* Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Any 1923. Tom XI. Pàgs. 79 a 84. — J. R. CARRERAS I BULBENA: *Idea del que foren musicalment els joglars, trobadors i ministrils en terres de parla provençal i catalana.* «Revista Musical Catalana». Any 1908.

2) HIGINI ANGLÈS: Lloc citat. Pàg. 159.

3) HIGINI ANGLÈS: Lloc citat. Pàg. 159.

4) A. RUBIÓ I LLUCH: *La cultura catalana en el regnat de Pere III.* Pàg [illegible].

Pere III, en les seves ordinacions palatines, manava que els músics de trompa, trompeta i atabal fessin sonades durant els àpats. En reorganitzar la seva capella, ultra els sis capellans per al servei ordinari del temple, prengué cantors catalans i d'altres vinguts de França i de Flandes; l'orgue hi ressonava, i els escolanets xantres donaven més pompa a la litúrgia; arreu on el comte-rei anava, duia el seu altar, el seu retaule i l'orgue. A més d'aquestes veus i d'aquests cantors, duia joglars que feien unes danses delicioses. Abundaven els joglars sonadors d'instruments. En els primers quinze anys del regnat, apareixen uns dos-cents noms de joglars músics: moros amb xabebes i anafils, rabeus i cercles; joglars amb xalamies, xeramelles i cornamuses; joglars de boca, de llengua i de muntanya; el nom «trobador» surt encara, per bé que en forma escadussera. Les joglaresses d'Anglaterra alternaven amb els joglars vinguts de França, de Bohèmia, d'Itàlia, de Portugal, de Navarra, de Gascunya, de Castella i de Mallorca. Els joglars del comt-rei alternaven amb els del comte de Foix, del vescomte de Castellbò, Guiraut d'Aura, i els del cardenal de Tournay. Des del començament, les cobles per a crides estaven formades de vegades d'un trompador, un anafiler, un xeramella i un tabaler, i d'altres vegades dos trompadors, un trompeta i un tabaler [1]. «Ara seran — escriu Higini Anglès — joglars de *cant*, de *cornamusa*, de *viola*, d'*orgue* i de *bací*. El mestre de *struments de ploma*, és dotat amb munificència grossa al costat d'aquell *joglar dormidor* del rei de França. Són les cobles de tres i de quatre ministrers qui aniran

Capitell de la porta principal de Santa Maria de la Mar, que representa els macips de ribera portant pedres per a la construcció del temple

1) Higini Anglès: *Els ministrers i cantors al servei dels Comtes-reis de Catalunya-Aragó en el segle XIV*. Pàg. 159.

seguint les cases dels magnats i els palaus dels reis per Europa entera, recomanats pel nostre rei. És el rei Pere qui passant pels pobles rebrà honor de cobles de pagesia com de *joglars amb cans esvalotadors*. Parlem d'aquell rei Pere defensor dels sarraïns empresonats pel sol fet «*quia ipsi cantarunt çala et fecerunt signum oracionis ad sonum tube Sive Hafil prout sarracenorum moris est.*»... A més de la Catarina anglesa amb els seus cants i la seva arpa, ara vénen a la cort cerimoniosa joglars d'Anglaterra i ministrers del rei de França, de Xipre, de Messina i aquells tants joglars dels nobles vinguts de banda i banda de la Ibèria. Els cantors de la capella són els de Catalunya, de França i de Flandes, ja refinats pels vinguts d'Alemanya.» [1]

Joan I fou el més filharmònic dels nostres comtes-reis. Ja essent primogènit, tan bon punt sabia l'existència d'un músic famós en qualsevol lloc d'Europa, feia tota mena de gestions i prometences per tal d'aconseguir d'adquirir-lo per a la seva cort. Tenia deu ministrers ordinaris, i de vegades vint-i-dos, portats de França, Alemanya, Flandes, Àustria, Bohèmia i Itàlia; en tenia, de més a més, un gran nombre de catalans. L'any 1379 trameté a la coronació del rei de Castella el famós Midac, «rey dels ministrers d'Alemanya e de França e d'aquesta terra», tot demanant-li que el faci també «rey dels ministrers de Castella». El mateix any, Joan reformà la música de la seva capella, a base de set xantres vinguts d'Avinyó. En aquella avinentesa acomiadà els vint-i-dos ministrers que tenia; hom suposa que aquesta reducció dels músics fou deguda a la necessitat de fer estalvis [2], i la suposició és molt versemblant, puix que el dit any se celebraren Corts a Barcelona, que demanaren al comte-rei Pere la reducció de les despeses palatines [3]; però Joan enyorà aquells ministrers, i féu grans esforços per a tornar-los a tenir [4]. Trametia els seus músics per llargues temporades a Alemanya o a Flandes, a fi que es perfeccionessin en llur art; alguns comtes subalterns de Catalunya feren el mateix alguna vegada. Un dels centres d'instrucció musical més freqüentats pels nostres ministrers era la ciutat de Bruges. Joan I demanava l'any 1388 al duc de Borgonya que li trametés «un bon ministrer flamenc, appel·lat Johan dels òrguens». Els ministrers dels diversos comtes catalans d'aquell temps passaven temporades a Barcelona per a perfeccionar-se.

Els més notables ministrers de Joan I foren el provençal Colinet, l'alemany Everlig, el nom del qual es catalanitzà en la forma d'Everlí, i Matadansa, tocador de cornamusa. Hi hagué també aleshores a Catalunya el cèlebre músic Gormandell, un dels millors mestres, gran tocador de cornamusa, que improvisava dolços cants, acompanyat de la flauteta i el petit tambor.

Com a compositor de música, Joan és remarcable; l'any 1380 va compondre

1) Higini Anglès: *Els ministrers i cantors al servei dels Comtes-reis de Catalunya-Aragó*. Pàg. 160.
2) Higini Anglès: Lloc citat. Pag. 161.
3) J. Coroleu i J. Pella i Forgas: *Las Cortes Catalanas*. Pag. 293.
4) Higini Anglès: Lloc citat. Pàg. 161.

un «rondell notat ab son cant», que va trametre al seu germà Martí [1], al qual demanava lletres noves de virolai, rondell o balada en francès, per tal de posar-hi música.

Entre els intruments que apareixen citats en la documentació del regnat de Joan I hi ha l'arpa, el llaüt, la viola, la rota, la cítara, la guitarra, l'arpa sengla, els llaüts guitarrencs, les orgues de coll i altres de més grosses, l'exaquier, la bombarda, la rabeva, la xalamia grossa i la petita, la cornamusa major i la menor, la cornamusa amb el bordó i la bombarda amb discant. Joan tenia un gran nombre d'orgues en les ciutats, viles i castells de la Corona. [2]

Els millors ministrers eren els alemanys per a la xalamia; els austríacs i alemanys per a la bombarda; els francesos per a la cornamusa, i els flamencs i catalans per a l'exaquier [3]. L'exaquier català era una lira de sis cordes.

El Consell de la Ciutat de Barcelona tingué els seus músics o ministrers: hi havia, en efecte, una «Cobla dels ministrils de la Ciutat»; les crides les feien ordinàriament un trompeta amb un tabaler adjunt, i en casos extraordinaris els trompetes eren de quatre a sis [4]. Així mateix la Generalitat de Catalunya tingué la seva cobla de «sonadors».

La cultura dels jueus i sarraïns. — En aquesta època hi hagué una fecunda activitat literària i científica entre els jueus de Catalunya. Les aljames de Barcelona i Girona brillaren més que cap altra.

En la major part dels centres importants de població hebrea existien escoles jueves, com la de Cervera l'any 1323; sovint aquestes escoles eren sostingudes per les aljames mateixes. Així com a les esglésies cristianes s'havia recollit l'ensenyament de les primeres lletres, a les sinagogues foren establertes escoles per als jueus, com a la sinagoga de València, en l'escola de la qual era mestre l'any 1338 el rabí Naçan de Tolèdol. Els jueus rics acostumaven a protegir la instrucció amb deixes i fundacions. «En 1328 — escriu Rubió i Lluch — trobem un curiós testimoni d'aquest amor a la cultura, que s'anticipa a l'esperit de moltes fundacions modernes, filles de l'amor a la tradició i del proselitisme judaic. Jucef Cohèn fundà a Tortosa, un dels principals centres rabínics de Catalunya, de gloriosa història, un estudi per a ús dels jueus pobres, al qual llegà un alberc seu, molts llibres i mil sous barcelonins per a la seva sustentació» [5]. La religió jueva abraçava conjuntament l'oració i l'ensenyança, i generalment succeïa que l'escola i la sinagoga eren dins un mateix edifici; s'ha comprovat això a Narbona, Perpinyà,

1) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Volum I. Pàg. 307. — Felip Pedrell: *Joan I compositor de música.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Barcelona. Tom III. Any 1909. Pàg. 21.

2) Higini Anglès: *Els ministrers i cantors al servei dels Comtes-reis de Catalunya-Aragó.* Pàg. 161.

3) Higini Anglès: Lloc citat. Pàg. 161.

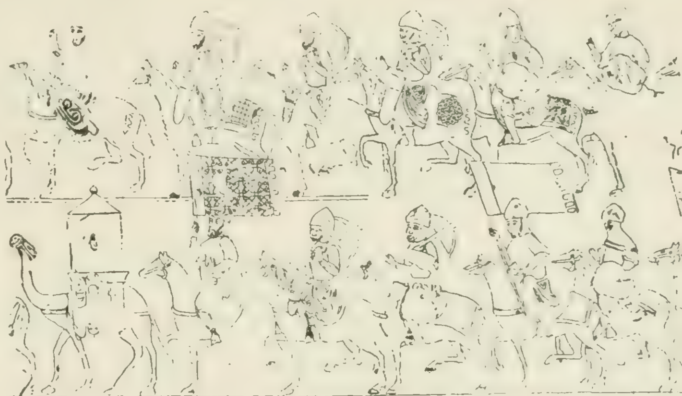
4) Francesc Baldelló: *La música de l'antic Consell barceloní.* Barcelona. Any 1920.

5) A. Rubió i Lluch: *Notes sobre la ciència oriental a Catalunya en el XIV segle.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Tom III. Any 1909. Pàg. [illegible].

Vic i altres llocs, de manera que hom considera sinònimes ambdues paraules. [1]

Al Migdia de la Gàl·lia, ençà de les terres que els hebreus anomenaven el «Çarfat», es formà un centre d'intensa cultura jueva, que tenia les aljames més intel·ligents a Montpeller, Lunel, Narbona i Besiers. «No es tracta — escriu Pere Coromines — de la Provença ni del Llenguadoc, perquè poques vegades arriba l'expansió fins a Tolosa, Marsella o Avinyó, sinó principalment al territori pròxim a la costa mediterrània fins a Lunel. Els jueus d'aquest país estigueren en íntima i constant relació amb els de Catalunya, talment que hi ha una època en què l'hegemonia espiritual del judaisme la sostenen amb un caràcter propi els israelites catalans amb els de les riberes del Llenguadoc. Quan els jueus emigraren del Migdia d'Espanya i se'n portaren cap al llevant del Nord el prodigiós llevat d'una brillant i graciosa cultura, els reis catalans dominaven la Gàl·lia meridional, podent-se afirmar que en la major part del temps que va durar la civilització jueva en aquell país, la ciutat de Montpeller fou dominada pels reis de Catalunya o de Mallorca.» [2]

Senyalarem les principals figures conegudes de la cultura hebrea de Catalunya en aquest període històric:

Pintures del Portal de l'Alhambra de Granada (segle XIV)

Iedaia Hapenini visqué a Barcelona a la segona meitat del segle XIII i primer terç del següent, i compongué ací la quasi totalitat de les seves obres. És opinió gairebé unànime entre els tractadistes de literatura rabínica que Hapenini era català, i molts el creuen fill de Barcelona. Nasqué probablement l'any 1250, i morí l'any 1336. El seu pare, Abraham, era de Besiers [3]. Sovint és aplicat a Hapenini el sobrenom «En Bonet», que confirma la seva catalanitat, i també el cognom Margarit, traducció d'Hapenini, que vol dir perla, en llatí *margarita*; és cert que algunes vegades és anomenat Badrasí, Bedersí o Bedarsí, que significa natural de Besiers; però això és degut al fet que en aquest cas s'aplicava al fill el sobrenom del pare [4]. Hapenini, que cultivà la filosofia moral, era un moralista místic; també conreà les ciències pro-

(1) F. CARRERAS I CANDI: *Evolució històrica dels jueus i judeitzants barcelonins*. Revista Estudis Universitaris Catalans, Volum III. Pàg. 400.

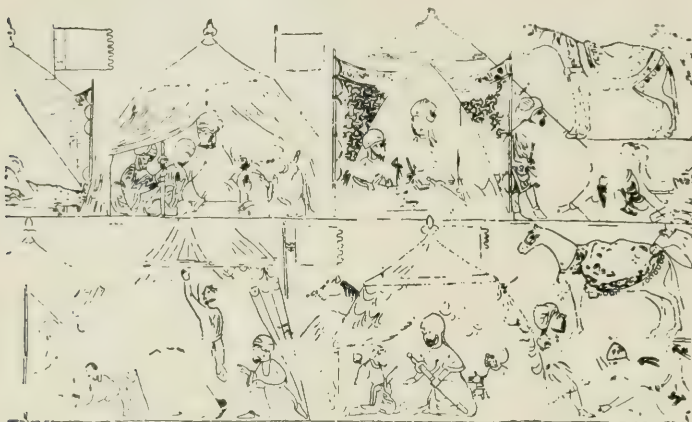
(2) PERE COROMINES: *Estudi sobre el pensament filosòfic dels jueus espanyols a l'Edat Mitjana*. Pàgs. [illegible].

(3) FRANCESC DE P. BARJAU: *Rabí Iedaiah Hapenini*. Pàg. 11, nota 2.

(4) FRANCESC DE P. BARJAU: Lloc citat. Pàg. 11.

fanes, i se'n féu pal·ladí en una de les seves més anomenades obres, la *Carta apologètica*. Era admirador de Maimó o Moisès d'Egipte i de les doctrines d'aquest filòsof [1]. La seva obra *Examen del món* ha estat editada moltes vegades.

Jafuda ben Astruc, dit Bonsenyor, compongué en català l'obra *Llibre de paraules e dits de savis e filòsofs*, que dedicà a Jaume II. Visqué en la segona meitat del segle XIII i en les primeres dècades del XIV; era descendent de la família judeocatalana dels Bonsenyor, molt distingida i considerada pels comtes-reis, als quals els individus d'aquella serviren com a metges, i com a alfaquís o torcimanys en les relacions amb els sarraïns. [2]

Pintures del Portal de l'Alhambra de Granada (segle XIV)

El filòsof barceloní Josep Caspi [3] (anys 1260-1340), exegeta eminent, escriví un *Comentari* sobre Aben Ezra.

A Perpinyà es constituí un centre de cultura jueva profana, d'on sortiren els escriptors Leví ben Haggim (anys 1240-1305), filòsof, teòleg i poeta, natural de Vilafranca del Conflent; Samuel Sulamí, poeta; Menahem Meïr (1245-1306), autor d'uns *Comentaris sobre els Proverbis*, el qual se serví de mots catalans per a explicar els noms hebreus; Isaac ben Moisès Leví, dit vulgarment Profiat Duran (segle XIV), autor d'una notable gramàtica; Moisès Narboní o de Narbona (Vidal Bellshoms), «el més famós dels jueus», com li diu Rubió i Lluch, escriví el *Comentari* al *Llibre de les Intencions*, d'Algatzell, del qual comentari es conserven més de trenta codis a les biblioteques d'Europa; la seva família era originària de Narbona, però sembla que ell nasqué a Perpinyà.

Aaron Hal·leví fou una de les més grans notabilitats del món rabínic. Era deixeble de Moisès ben Nahman de Girona, dit Bonastruc de Porta. Hom l'anomena Aaron de Barcelona. Morí l'any 1303.

Sem-Tob Falguera (anys 1224-1290) fou un autor fecund i enciclopèdic. Sem-Tob, fill d'Isaac, era nadiu de Tortosa, però anà sovint al Llenguadoc, on va fer les seves traduccions.

1) FRANCESC DE P. BARJAU: *Rabí Iedahiah Hapenini*. Pag. 16

2) A. RUBIÓ I LLUCH: *Notes sobre la ciència oriental a Catalunya en el XIV segle*. Pàg. 301. — GABRIEL LLABRÉS: *Jafuda Bonsenyor*. Palma de Mallorca. Any 1889. Pàg. XII.

3) El cognom hebraic Caspi significa literalment «argenter».

El jueu provençal Calonymos, que va estar a Catalunya cap a l'any 1322, dedicà un llibre a deu homes notables que manifesta haver conegut a la nostra terra. Són el metge Abraham Castlarí, el mestre Bendig, Jona Cavaller, Todràs Isaac, Judà des Cortell, Bonafós Saltell, Bonsenyor Gracià, Hasdai Cresques (molt probablement pare del filòsof del mateix nom), Samuel Benvenist i Astruc Crespí.

Diu Renan que després de l'expulsió de jueus decretada a França l'any 1306, els filòsofs israelites no foren molestats i en tot el segle XIV triomfà la filosofia [1]. «Això — remarca Pere Coromines — podrà dir-se del Migdia de França, però el cas és que a Barcelona en els cinquanta anys (fins a l'any 1355) que havia de durar l'excomunió (es refereix a la dictada contra els jueus que s'ocupessin d'estudis profans abans dels 25 anys), el moviment filosòfic va parar gairebé del tot. Quan ja acabava el termini de l'excomunió, la pesta negra aterroritzà l'Europa i les multituds assaltaren els calls jueus. En el mes de maig de 1348 el poble va saquejar el call de Barcelona i va assassinar una vintena de jueus. Fins a les darreries del XIVèn segle no apareixen els grans filòsofs de les aljames de Catalunya». [2]

La majoria dels jueus expulsats del Migdia de la Gàl·lia emigraren a Perpinyà i d'allí a Barcelona i a Mallorca. El jueu provençal Estori Parhi, després d'una estada a Perpinyà, s'establí per molt de temps a Barcelona [3]; Calonymos ben Calonymos s'establí a Girona i féu viatges per Catalunya; el mateix féu Aaron Cohèn, però aquest se n'anà més endavant a Mallorca. Hom creu que, al contrari, els sagnants avalots antisemistes dels anys 1348 i 1391 a Barcelona, escamparen pel Migdia de la Gàl·lia molts de jueus catalans.

La immigració dels jueus procedents de la Gàl·lia del sud contribuí en el segle XIV a la creixent intensificació de la cultura rabínica a Catalunya, i sobretot a Mallorca. Aquesta illa es convertí en un fogar de cultura hebrea, particularment en les ciències experimentals; els israelites mallorquins es distingiren en l'astrologia i la geografia, i especialment en l'art de confeccionar astrolabis i portulans; d'aquest aspecte n'hem parlat ja en el present capítol [4]. La civilització mallorquina dels segles XIV i XV, en la qual els jueus tingueren una gran part, superà en certs aspectes la del Principat de Catalunya. [5]

Salomó de Mallorca, metge i cirurgià famós, féu molt bones cures, i en 1353 estigué al servei de la reina Elionor, muller del Cerimoniós. Pels anys 1348 i 1349 arromançà un llibre sarraïnesc, del qual desconeixem el nom, per encàrrec especial del comte-rei Pere III.

Isaac Nafuci, nomenat l'any 1362 rabí de l'aljama de Mallorca pel comte-rei,

1 ERNEST RENAN: *Les Rabbins français du commencement du quatorzième siècle*. Tom XXVII de la *Histoire Littéraire de la France*. París. Any [illegible]. Pàgs. [illegible] a [illegible].

2) PERE COROMINES: *Estudi sobre el pensament filosòfic dels jueus espanyols a l'Edat Mitjana*. «Arxiu de Ciències». Fascicle III. Volum I. Pàg. 187.

3 ERNEST RENAN: Lloc citat. Pàgs. [illegible] i [illegible].

4 Vegi's el present volum. Pàgs. [illegible] a 50.

5 A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum I. Pàg. XIX.

construí els més perfectes astrolabis i quadrants del seu temps, i sovint el monarca i el primogènit li encarregaren aparells d'aquesta classe. [1]

Vidal Efraïm Bellshoms sembla haver estat un dels astròlegs de més anomenada; l'any 1381 redactava algunes obres d'astrologia que li havia encomanat Isaac Nafuci per al primogènit de Catalunya-Aragó, el qual manava a Francesc Sagarriga, governador de Mallorca, que no deixés partir Vidal de l'illa fins que les dites obres fossin acabades. L'infant Joan distingeix Nafuci amb el títol de «jueu de casa nostra»; poc més d'un any abans, als 31 d'octubre del 1380, havien arribat a la coneixença del primogènit el seu nom i el d'Efraïm Bellshoms com els de dos excel·lents mestres en l'art de fer astrolabis, i els demanava dos instruments d'aquesta mena, bons i fins, i l'un major que l'altre, juntament amb una traducció vulgar de l'Alfragani. «Molt bons havien d'ésser — remarca Rubió i Lluch — quan els sol·licitava l'infant, que es vanagloriava de molt entès en astrologia i d'estar molt ben assistit de tota mena d'instruments astrològics.» [2]

Els jueus mallorquins conrearen els estudis filosòfics i teològics fins al punt que hom ha dit que aquella aljama fou empori d'aquests estudis [3]. Entre les principals figures mallorquines en aquesta branca de la ciència jueva, hi ha Moisès Pizzanti (anys 1361-1444), autor d'un *Comentari* a les *Exhortacions* de Gabirol.

Jafuda o Lleó Mosconi (anys 1328-1377), jueu nascut a Ochrida, anomenat Lleó Grec, es refugià a Mallorca, on es casà [4]. Escriví un *Supercomentari*, on diu que trobà a Mallorca el *Comentari* del jueu Josep Caspi sobre Aben Ezra. «Allí — diu Rubió i Lluch — visqué efectivament en íntim contacte amb els dos grans comentadors del *Moré Nebuchim*, el citat Caspi i Vidal Bellshoms, i ens deixà un interessant judici d'aquest notable pensador català, de qui diu Steinschneider que és el darrer important esperit lliure dels jueus de l'Edat Mitjana fins al Renaixement» [5]. Posseïa Mosconi una valuosa biblioteca rabínica, composta de 147 obres, entre les quals n'hi havia dels més notables escriptors jueus de Catalunya; aquesta col·lecció de llibres hebraics fou sol·licitada, després de la mort de Mosconi, per Pere III [6]; la descoberta del catàleg, feta per Estanislau Aguiló, ha estat considerada una troballa bibliogràfica de la més gran transcendència per savis rabinistes com Kayserling, Levi i Steinschneider, els quals li han dedicat estudis.

Jacob, fill de Salomó Alfandeny, de València, ajudà Samuel Carça a traduir de l'àrab a l'hebreu l'obra *Séfer-ha-Atsabim* l'any 1367 [7]. El nom d'aquesta família jueva és potser derivat del nom de lloc Alfambra o Alhambra. [8]

(1) A. RUBIÓ I LLUCH: *Informe presentat a la Diputació de Barcelona*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Anys 1915-20. Pàg. LIII.

(2) A. RUBIÓ I LLUCH: *Notes sobre la ciència oriental a Catalunya en el XIV segle*. Pàg. 308.

(3) A. RUBIÓ I LLUCH: *Informe presentat a la Diputació de Barcelona*. Pàg. LIII.

(4) AGUILÓ (E.), KAYSERLING (M.), LEÓN (J.) I STEINSCHNEIDER (M.): *Inventari de la heretat i llibreria del metge jueu Jafuda o Lleó Mosconi (1375)*. Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana. Volum X. Pàgs. 80, 100, 140 i 190 bis.

(5) A. RUBIÓ I LLUCH: Lloc citat. Pàg. LIII.

(6) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum I. Pàg. XIX.

(7) STEINSCHNEIDER: *Hebr. Uebersetzungen*. Pàg. 448.

(8) M. SCHWAB: *Rapport sur les inscriptions hébraïques de l'Espagne*. Pàg. 310.

En el darrer terç del segle XIV s'inicià ací un renaixement filosòfic jueu, al capdavant del qual hi havia tres figures: Isaac ben Xèixet Barfat (anys 1336-1408), Isaac ben Moisès Leví (dit també Profiat Duran i Efodi) i Hasdai Cresques.

Barfat era un jueu dogmàtic i intransigent, que volia prohibir els estudis profans, tant als vells com als joves.

Profiat Duran fou metge, astrònom i filòsof, i mestre dels fills de Cresques. Escriví una gramàtica notable i d'altres obres. Fill de Perpinyà, passà llargues

El castell de Bellver, que domina la badia de Palma de Mallorca

temporades a Barcelona, on es trobava en 1391. Aquell any es deixà batejar, forçat per la coacció fanàtica dels cristians, però més tard tornà al judaisme.

Hasdai Cresques, un dels més grans pensadors de la intel·lectualitat jueva en el segle XIV, nasqué a Barcelona l'any 1340. Entre els israelites del seu temps tingué una gran autoritat, i fou molt entrant a la cort dels comtes-reis. Es trobava a Barcelona l'any 1391, en produir-se l'assalt i saqueig del Call, en el qual morí el seu fill únic. Hasdai anà a passar els últims temps de la seva vida a Saragossa, dedicat a l'ensenyament, i morí l'any 1410. La seva obra principal és *Or Adonai (Llum del Senyor),* on fa l'exposició i la crítica de la doctrina d'Aristòtil, la qual combaté en moltes coses. La influència de la crítica de Cresques fou molt gran, tant dins com fora del judaisme, i contribuí a la posició antiaristotèlica d'alguns renaixentistes; Joan Francesc Pico della Mirandola cita sovint Cresques en discutir qüestions de física, i és probable que Giordiano Bruno s'inspirés en

ell quan parlà del nombre infinit de mons. Cresques exercí una forta influència damunt Spinoza, que descabdellà en sentit panteista la física del jueu català. [1]

Dels Cresques de Mallorca, cartògrafs i astrolabrers, n'hem parlat ja en tractar de la cartografia catalana. [2]

El rabí Sem-Tob Falcó establí a Mallorca un usatge ritual relatiu a les lectures bíbliques del Sabbat. [3]

Capella de Ramon Llull a Miramar (illa de Mallorca)

Xèixet ben Isaac Gerundí fou deixeble de Nahman (any 1325). [4]

Leví ben Gerson (anys 1288-1344), eminent filòsof i poeta, fou anomenat Lleó Hebreu. Alguns autors el creuen fill de Banyoles.

Són també de citar, pel que toca a la cultura jueva catalana del període que estudiem, Bonsenyor Gracià i Maimó Xullell, que foren els darrers síndics de l'aljama mallorquina, destruïda l'any 1391, i Aaron ben Astruc Cohèn. [5]

La filosofia aràbiga, sobretot la d'Averrois, tingué una gran influència sobre els jueus de la Península i del sud de la Gàl·lia. Maimó ve a ésser un continuador

1) Harry Austryn Wofson: *Crescas Critique of Aristotle's Physics in Jewish and Arabic Philosophy*. Cambridge. Havard University Press.

2) Vegi's el present volum. Pàgs. 48 a 50.

3) Simon Duran: *Consultations*. III, foli 17 a. — Kayserling: *Geschichte der Juden im Mallorca*, en Jarhbuch für Geschichte d. Juden. Volum 1, 60. Pàg. 81. — M. Schwab: *Rapport sur les inscriptions hébraïques de l'Espagne*. Pàg. 333.

4) A. Löwenthal: *R. Jona Gerundi und sein ethischer Kommentar zu den Proverbien*. Gedruckt mit Unterstutzung der Zunzstiftung und der Gesellsachft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums, zu Berlin. Berlin. Any 1910. Pàg. 34.

5) A. Rubió i Lluch: *Informe presentat a la Diputació de Barcelona*. Pàg. LIII.

d'Averrois. Els maimonistes, perseguits per la sinagoga, acabaren imposant-s'hi, i els jueus vingueren a ésser, en els darrers segles de l'Edat Mitjana, els representants principals del racionalisme.

La influència de Moisès d'Egipte triomfà finalment entre els intel·lectuals del rabinisme català. Sem-Tob ben Falguera, Josep Caspi i Moisès Narboní (Vidal Bellshoms) formen el gloriós triumvirat de l'escola maimonista a Catalunya, i hom considera que són, tal vegada, els millors comentadors i apologistes de les doctrines del més famós escriptor judaic després dels profetes. [1]

És difícil de destriar, en la literatura científica, la influència rabínica de l'aràbiga [2]. La medicina, que era una ciència d'origen grec, esdevingué totalment aràbiga en la seva forma de transmissió; però el seu exercici fou més dels jueus que no pas dels sarraïns [3]. Entre els metges de la casa reial de Barcelona trobem Abraham des Castlar de Besalú, Benvenist Samuel, Bendit Caravida, Bonanat Gironès, Bonsenyor des Cortell, Jucef Avernaduc, Jahuda Mosconi, Alatzar d'Osca i Cresques; Moisès Aventida escriví llibres de medicina. Al contrari, els metges sarraïns eren molt pocs en nombre.

Van ésser fetes diverses traduccions al català de llibres aràbics de medicina; probablement en el regnat de Pere III fou traduït el *Cànon* d'Avicenna, que l'any 1386 el Cerimoniós trameté al comte de Foix. [4]

La majoria dels astròlegs, tant els jueus com els cristians, eren metges [5]. Entre les obres d'astrologia predominaven les aràbigues, moltes de les quals, traduïdes, aconseguiren ací una gran popularitat (Alfragani, Alí ben Ragel, Abumassar, Alkabissi), mentre que foren escasses les traduccions catalanes d'obres d'astròlegs jueus. En l'escola dels astròlegs jueus de Perpinyà sobressortiren Mestre Jacob i Assan del Barri.

Jacob ben David ben Jomtob, de Perpinyà, molt popular a l'Edat Mitjana, fou autor d'unes *Taules astronòmiques* (any 1361). Vidal Efraïm Bellshoms, de Mallorca, de qui ja hem parlat, escriví obres d'astrologia (any 1381).

La polèmica religiosa, en aquest període, tingué el judaisme com a principal tema. Pere III donà permís per a la predicació de la llei mosaica a les aljames (any 1386), i protegí algunes escoles jueves, com la de Tàrrega.

Per la passió religiosa dels dominicans i la coacció de l'estat social, un gran nombre de jueus es convertiren, però només externament la majoria d'ells. Els inquisidors mostraven un zel intemperant, contra el qual havien de lluitar sovint els nostres comtes-reis [6]. Alfons III el Benigne, que preveia les funestes conseqüències econòmiques de l'emigració de la raça hebrea, fou qui més es distingí per la seva

1) A. Rubió i Lluch: *Informe presentat a la Diputació de Barcelona.* Pàg. LII.
2) A. Rubió i Lluch: *La cultura catalana en el regnat de Pere III.* Pàg. 238.
3) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 238.
4) A. Rubió i Lluch: Lloc citat. Pàg. 230.
5) Metge era també Pere Gilbert. Vegi's el present volum. Pàg. 37.
6) J. M. Millàs-Vallicrosa: Revista Estudis Universitaris Catalans. Volum XIV. Gener-juny del 1929. Pàg. 184.

actitud favorable als jueus; deia en un document: «Los predecessors nostres han sofferts e comportats los juheus en llurs regnes e terres e la Esgleya de Roma los soffer encara, que els dits juheus són caixa e thesaur dels reys e a una necessitat se'n plebexen molt; e si 'ls dits juheus eixien e gitaven ço del llur de la terra del dit rey, seria-li gran dan» [1]; fou, però, funesta als jueus la disposició d'Alfons, segons la qual havien de declarar llurs riqueses. La reina Violant, muller de Joan I, fou una bona advocada dels jueus [2]: per una lletra del 25 de setembre del 1392 pregava als jurats de Girona que rebaixessin les imposicions a la jueria, que havia estat destruïda, i que protegissin els hebreus. Tanmateix, contra les disposicions de Jaume I que prohibien el fer coacció damunt els jueus perquè acudissin a escoltar les predicacions dels cristians, en aquest període foren novament permeses aquestes als calls, com veiem en disposicions de Jaume II, Alfons III i Pere III. Les prèdiques de fra Vicents Ferrer i les butlles de Benet XIII crearen per al judaisme un ambient de dissolució. [3]

Granollers en el segle XIV: les placetes de l'Oli i dels Cabrits. (Reconstrucció ideal de Marian Lassús)

La literatura rabínica exercí influència en la literatura catalana, no per allò que de purament rabínica tenia, sinó pel llevat de cultura clàssica i oriental que portava. En l'ordre literari, fora del camp de la polèmica religiosa, cristians i jueus vivien separats; hom pot comptar amb els dits les obres rabíniques que passaren al català: tres tractats astronòmics d'Aben Ezra, Arzachel i Bonjorn de Perpinyà, respectivament, i els *Drets hebraics* de Moisès d'Egipte; i encara hom ignora si els dos primers foren traducció directa de l'hebraic, o si foren traduïts de l'àrab o del llatí. Els jueus de Barcelona

1 A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum I. Pàg. 75.
2) Fritz Baer: *Die Juden im christlichen Spanien. I. Aragonien und Navarra*. Berlín. Any 1928.
3) Pere Coromines: *Estudi sobre el pensament filosòfic dels jueus espanyols a l'Edat Mitjana*. Pàg. 190.

eren, més que traductors d'obres hebraiques al català, traductors al català d'obres llatines o aràbigues. Així veiem que Jaume II encarregà a Jahuda ben Astruc, dit Bonsenyor, la versió en romanç de diversos llibres aràbics de màximes i de ciència mèdica. En canvi foren traduïts a l'hebraic l'*Ars brevis* de Ramon Llull, les *Taules astronòmiques* de Pere III i una desena de tractats medicals d'Arnau de Vilanova. En temps del Cerimoniós escriviren obres astronò-

Tossa: la «vila vella» en primer terme, amb les muralles i torres del segle XIV

miques en català els jueus mestre Salomó, Vidal Efraïm Bellshoms i potser Jacob Corsuno. «A això quedà limitada — diu Rubió i Lluch — la intervenció en les nostres lletres del poble hebreu, que fou per excel·lència el poble dels traductors. La civilització aràbiga és la que s'endugué les seves preferències, car els jueus espanyols foren en gran part els principals transmissors dels seus grans tresors. Els nostres Abraham ben Xija i Vidal Bellshoms traduïren o comentaren Algatzell; mentre el barceloní Sarachja ben Isaac i Jedaia Hapenini divulgaren Avicenna, sense comptar les innumerables versions dels Tibbònides, que vingueren del sud d'Espanya a Catalunya, i constituïren una verdadera nissaga de traductors». La poca intercomunicació entre la cultura rabínica i la cristiana, per un costat, i per altre costat la fusió íntima d'aquella amb l'aràbiga, de la qual fou la directa hereva i la propagadora, expliquen prou bé que l'orientalisme català, com el dels altres pobles occidentals, resultés en el fons més aràbic que no pas hebraic; però als

catalans només ens vingué per conducte dels jueus. I afegeix Rubió i Lluch: «Els corrents orientals que integren la ciència semítica — que tanta influència exercí en l'Europa cristiana, a partir del segle XIII —, això és, l'aràbiga i la rabínica, es confonen i arriben a la coneixença dels cristians com si fossin una sola». Però com els sarraïns no van romandre a Catalunya tant de temps com en altres terres de la Península, resulta que gairebé la nostra única literatura oriental és rabínica, almenys en allò que toca al seu origen immediat, i els seus representants entre nosaltres, en l'ordre científic, metges, astròlegs, matemàtics i cartògrafs, són quasi tots jueus. Ells són els que omplenen les corts dels nostres comtes-reis i els nostres laboratoris medievals. La florida de la medicina en el regnat de Jaume II, de l'astrologia en el de Pere el Cerimoniós i de la cartografia en el de Joan I, a ells és deguda principalment i gairebé exclusivament. [1]

En la vida social, els jueus de Catalunya s'havien catalanitzat molt. Hom pot veure, per exemple, un contracte de matrimoni entre jueus, del dia 18 de desembre del 1377, redactat en català [2]. En llurs làpides sepulcrals, els noms dels jueus catalans acostumen a dur les partícules «En» i «Na».

En el regnat de Martí I la influència oriental desaparegué ací totalment, la qual cosa s'explica per la desaparició del poble jueu com a societat independent i organitzada, després de la tragèdia dels calls. [3]

Hi ha a Catalunya un bon nombre d'inscripcions jueves del període que estudiem, de les quals en citarem algunes. Des de l'any 1851, el P. Villanueva assenyalà dues inscripcions hebraiques a Tarragona, acollades al mur de la façana de la casa número 6 del carrer d'Escrivanies Velles, cantonada al de la Mare de Déu del Claustre, prop de la catedral; el P. Fita les llegí bé i les traduí: són dues pedres tombals, dels anys 1300 i 1302, respectivament [4]. A Castelló d'Empúries hi ha una làpida hebraica de l'any 1343 [5]. A la torre de Benavites, al nord de la vall de Segó (València), notà Chabret [6] una inscripció hebraica, de bells caràcters propis del segle XIV: és una estela sepulcral [7]. Una inscripció hebraica mortuòria, del segle XIV, apareixia damunt una pedra de la Torre de Tortosa, anomenada abans Porta del Temple [8]. A Girona s'han trobat nombroses làpides. [9]

La més gran influència dels sarraïns residents ací, en la civilització catalana

1) A. RUBIÓ I LLUCH: *Informe presentat a la Diputació de Barcelona*. Pàgs. L i LI.

2) KAYSERLING: Révue d'Études Juives . Volum XXIV. Pàg. 201.

3) A. RUBIÓ I LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*. Volum II. Pàg. XLV.

4) Transcrivim la vera traducció, puix que hi ha encara qui en dóna una d'equivocada: «Heu-vos ací la tomba de R. Haggim b. Isaac, mort en Nissan de l'any 5060 (1300 de l'era cristiana). Que en pau reposi!». «Heu-vos ací la tomba de R. Hanania, fill de Simó Arlebí, mort en el mes de Iyar de l'any 5062 (1302 de l'era cristiana). Que en pau reposi! . — Vegi's J. VILLANUEVA: *Viaje literario a las iglesias de España*. Tom XX. Pàgs. 100 a 105. — F. FITA: Boletín de la Real Academia de la Historia». Volum XLIII. Pàgs. 460 a 462.

5) M. SCHWAB: *Rapport sur les inscripcions hébraiques de l'Espagne*. Pàg. 378.

6) A. CHABRET: *Sagunto*. Volum II. Pag. 180.

7) M. SCHWAB: Lloc citat. Pàg. 375.

8) M. SCHWAB: Lloc citat. Pàg. 376.

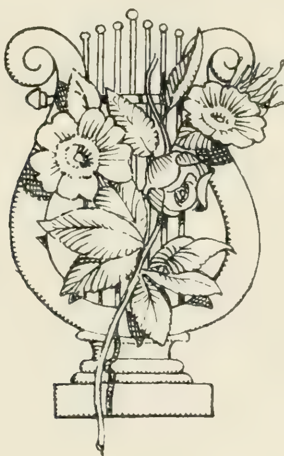
9) CARLES RAHOLA: *Els jueus a Catalunya*. Barcelona. Any 1929. Pags. 41 i següents. — J. M. MILLÀS-VALLICROSA: *Epigrafia Hebraico-Catalana*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum VII. Anys 1921-1926. Pàgs. 204 i següents.

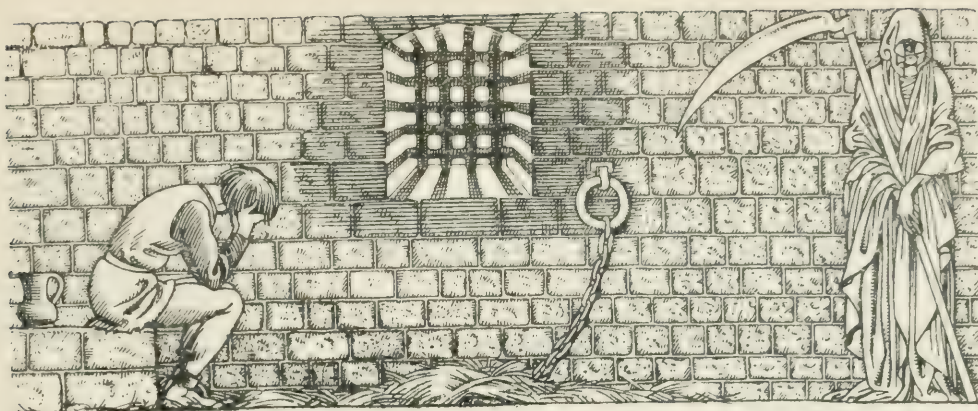
d'aquest període fou la de les arts i oficis. Al Principat de Catalunya, on eren molt poc nombrosos [1], aquesta influència fou menor; d'altra banda, pel fet mateix de llur escassetat, les lleis restrictives pesaven més feixugament damunt d'ells.

En canvi, eren molt nombrosos els sarraïns a Aragó, on la majoria de la població rural aragonesa era mudèixar; hi havia riques i nombroses aljames sarraïnes a Saragossa, Osca, Terol, Borja i Daroca. La gran quantitat de sarraïns del reialme de València encara es volgué augmentar l'any 1279, en temps de Pere II el Gran, per l'autorització feta als musulmans de la frontera castellana i de Biar perquè poblessin Vilareal, prop de Borriana.

Els sarraïns que restaren a Mallorca foren reduïts a servitud o venuts com a esclaus. Llur influència artística i cultural fou escassa.

1 Vegi's el volum V de la present obra. Pàg. 550.

CAPITOL I

Ferran I, el d'Antequera

1. LA REVOLTA DEL COMTE D'URGELL: El Parlament de Catalunya. — Ferran I a Aragó. — L'estat d'esperit del poble — Crueltat de Ferran. — Les vacil·lacions del comte d'Urgell. — El jurament de Lleida. — La incertitud de la situació. — Preparant l'acció armada. — Atac fracassat dels urgellistes a Lleida. — L'expedició de Ferran contra Jaume. — Derrota dels urgellistes a Aragó. — Intensificació dels preparatius contra Balaguer. — El setge. — La rendició (1 de novembre del 1413). — Procés i sentència de Lleida. — Jaume d'Urgell empresonat al castell d'Uruenya. — Coronació de Ferran i la seva muller a Saragossa. — Com era el comte Jaume. — Processos contra la mare i la germana del comte.

2. EL MONARCA CASTELLÀ I LES LLIBERTATS CATALANES: Les Corts de Barcelona de l'any 1413. — Les Corts de Montblanc de l'any 1414. — La política de Ferran I. — Els funcionaris castellans a Catalunya.

3. L'ILLA DE SARDENYA: Continuació de la revolta. — Acard de Mur a Sardenya. — Negociacions amb el vescomte de Narbona.

4. L'ILLA DE SICÍLIA: L'afer de la successió al tron. — Benet XIII dóna la investidura a Ferran I. — La reina vídua, Blanca de Navarra. — Els partidaris de Frederic de Luna. — Els partidaris de Bernat de Cabrera. — L'infant Joan, lloctinent.

5. EL CISMA: L'entrevista de Morella (any 1414). — El concili de Constança. — La resistència de Benet XIII. — La conferència de Perpinyà (any 1415). — Ferran I abandona Pere de Luna. — L'actitud de fra Vicents Ferrer.

6. LA QÜESTIÓ DEL VECTIGAL: La llegendària gesta de Joan Fiveller. — La versió tradicional. — Les dades històriques. — La família dels Fiveller. — Significació del conflicte.

7. MORT DE FERRAN I: La malaltia. — Sortida de Barcelona cap a Castella. — Mort del comte-rei a Igualada (2 d'abril del 1416). — Semblança.

1. LA REVOLTA DEL COMTE D'URGELL

El Parlament de Catalunya. — La concurrència al Parlament de Tortosa havia minvat molt en els darrers dies del mes de juny del 1412. El dia 20 hi havia quaranta persones presents; el 25, n'hi havia vint-i-cinc; el 28, en arribar la nova de la sentència de Casp, n'hi havia vint-i-set. A l'endemà, els concurrents s'havien reduït a vint-i-un. I en el Parlament català hi tenien seient alguns centenars de representants. Els partidaris principals de Lluís d'Anjou, com el comte de Pallars i el vescomte d'Illa i Canet, ja eren fora; hi quedaven alguns urgellistes: Pere de Montcada, Dalmau Sacirera, Galceran de Rosanes, Marc d'Avinyó. Des d'algun temps abans ja es coneixia o sospitava quina fóra la sentència dels Nou.

Al Parlament comparegué el dia 28, com a missatger tramès de Casp, un dels Gualbes, Melcior, que havia fet el camí en set hores. Lliurà la lletra, i el que presidia — que era el bisbe de Girona — li féu explicar l'esdevingut a Casp. El Parlament, com hem vist, era quasi buit; però l'acta oficial — i això demostra una vegada més que cal mirar amb recel aquesta classe de documents — diu que hi hagué *magna letitia.* La gran alegria en la freda soledat...

En ésser rebuda la comunicació oficial de la sentència, s'alçaren a protestar de la legalitat de l'elecció els urgellistes Pere de Montcada, Galceran de Rosanes i Marc d'Avinyó, els quals feren constar que ja havien protestat, amb molts d'altres, el dia 24 de març i que ara tornaven a protestar per escrit i de paraula, en nom propi i de Bernat de Cabrera, de Bernat de Barbarà, de Jaume de Miralpeix i de molts altres. La majoria els demanà que retiressin la protesta, i per si no ho feien declarà que el Parlament «dissent e expressament contradiu a la dita cèdula...» i «protesta del dissentiment contra les Nou persones» i contra la «molt gaudiosa publicació» de la sentència de Casp. No consta pas que la protesta dels urgellistes fos retirada.

El dia 29 de juny, prop de l'hora de completes, arribà a Barcelona la nova que els compromissaris de Casp havien fet pública en aquella vila la sentència designant l'infant Ferran de Castella com a comte-rei de Catalunya-Aragó. [1]

Amb una lletra circular de to emfàtic i ridícul, el Parlament comunicà la nova als personatges i autoritats de Catalunya, i els digué que fessin celebrar en les ciutats «festa per tres dies continus ab grans et solempnes professons et de-nits grans alumares..., tocament de senys [2], et altres coses denotants plenitut de gran alegria».

El dia 5 de juliol el Parlament de Tortosa es dissolgué. Anteriorment havia acordat la prorrogació a Montblanc; però feta l'elecció de comte-rei, hom decidí de donar les tasques per acabades, a fi d'evitar discussions i possibles disturbis. D'aquest tancament protestaren alguns cavallers.

1 *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Tom I. — *Crònica del Racional de la Ciutat de Barcelona.* Pàgs. 175 i 176.
2 Campanes.

En les instruccions donades pel Parlament als ambaixadors que havien de sortir a rebre l'elegit de Casp, els encarregava que reclamessin a Ferran la conservació de les lleis i llibertats de la terra, que li demanessin consideració per al comte d'Urgell, que s'interessessin per la vila de Castelló de Borriana, la qual havia combatut els antequeristes, i pels presoners del partit urgellista que al reialme de València feren la gent de Centelles i els castellans. La part de les instruccions referent al comte d'Urgell, diu: «Item més, ab aquelles paraules pus honestes que poran et sens denotar alguna particular afecció tan com puxen recomanaran lo comte d'Urgell al senyor Rey suplicant-lo que atteses les grans despeses que lo dit comte d'Urgell ha sostengudes per la questió de la successió ab consell de grans doctors et lo gran deute de sang que ha... ell lo vulla haver per recomanat.» Una altra ambaixada, formada únicament per Galceran de Rosanes, fou tramesa al comte d'Urgell per a «consolar-lo» i advertir-li que si prenia altre camí que el de l'acceptació de la sentència de Casp «la terra no l'hauria així per recomanat».

Escut de l'arquebisbe de Tarragona, Pere de Sagarriga

La conducta de Pere de Sagarriga, president del Parlament català, no apareix prou clara. L'arquebisbe era un íntim i un agraït de Benet XIII; Domènech i Montaner, amb el seu llenguatge tallant, el presenta com a «deixeble i agent» de Pere de Luna i com a «cubiculari de la seva casa». El papa l'havia fet, successivament, ardiaca de Benasc, bisbe de Lleida (any 1404) i arquebisbe de Tarragona (any 1407). Sagarriga era un hàbil i refinat diplomàtic i un orador eloqüent, al qual havien estat confiades diverses missions delicadíssimes [1]. «Ço que és seu se li darà», assegurava al principi Pere de Sagarriga als delegats del comte d'Urgell, per tal d'aconseguir que aquest esperés tranquil·lament el resultat dels treballs iniciats. Sembla, però, que ell més aviat treballà dissimuladament per a escamotejar al comte «ço que era seu». Els ajornaments i les contemporitzacions del Parlament català, en les quals tingué Sagarriga una part principal, foren funestes al comte, i la intenció dels que entrebancaren la ràpida resolució del plet — resolució que de bon començament hauria estat favorable a Jaume — apareix ben clara. «No era possible — escriu Domènech i Montaner — que un patriota hàbil com era En Sagarriga s'hi hagués deixat portar enganyat i molt menys que en fer-se patent l'engany hi hagués volgut cooperar cobrant-ne el preu amb l'alta situació de Canceller reial i amb la possessió del tros més car de les despulles del comtat d'Urgell: el domini d'Àger.» [2]

Ferran havia esmerçat grans sumes de diner en el plet de la successió, i és perfec-

1 L. Domènech i Montaner: *La iniquitat de Casp. I.* Pàg. 110.
2 L. Domènech i Montaner: Lloc citat. Pàg. 120.

tament versemblant aquella frase que li atribueix *La Fi del Comte d' Urgell*, segons la qual *«havia muy bien mercado este regnado»*. Durant l'interregne, Ferran sol·licità a Castella importants quantitats [1]; l'afer fou dut per la reina de Castella al seu Consell, i la majoria d'aquest acollí bé la petició de l'infant, entre altres raons perquè *«habiendo el Infante los Reynos de Aragón, el Rey de Castilla seria muy más poderoso, é seria grande honor de la Reyna que todos conosciesen que con su ayuda é favor cobraba los Reynos de Aragón, pues de derecho le pertenescian»* [2]. La reina trobà la fórmula per a accedir a la petició, i facilità els diners. Està documentalment provat que sovintejaren les ofertes corruptores encaminades a aconseguir l'ajut i el vot de determinats personatges. Violant de Bar, abans que la candidatura del seu nét el duc de Calàbria fos descartada de fet, prometé a Roger Bernat, comte de Pallars, que li faria donar el domini del Bergadà i de la vila de Berga, i el dret i potestat dels llocs i castells del seu comtat (document del dia 11 d'abril del 1411); després fou Ferran el d'Antequera qui comprà l'adhesió i el vot de Roger Bernat per la quantitat de 10,000 florins d'or sobre les rendes de Sicília; aquesta quantitat no arribà a ésser pagada per Ferran: en un document del 12 de novembre del 1419, el seu fill Alfons IV reconeix el deute, i promet de més a més 20,000 sous com a indemnització de perjudicis i la concessió de la potestat en el comtat de Pallars, concessió a la qual els comtes-reis s'havien resistit fins aleshores. [3]

Segell de Ferran el d'Antequera com a infant de Castella i senyor de Lara i Penyaflor

El partit del comte d'Urgell es componia de l'element popular i eclesiàstic, dels més antics magnats (que més endavant l'abandonaren), de molts nobles nous i de les famílies que eren afectes a la reina Sibil·la de Fortià en els últims temps de Pere III el Cerimoniós. «El partit de la reina Violant — escriu Domènech i Montaner — és més de cambra, reservat i tortuós de procediments» [4]; el

1) *«Visto por el Infante como la declaración de los Reynos de Aragón se dilataba, y él tenia muy grandes costas, así de gentes de armas como de las embaxadas que habia hecho, é como tenia ya empeñados algunos lugares, de los que en Castilla tenia, embió suplicar a la Reyna que le pluguiese hacerle merced de los quarenta é cinco cuentos que estaban repartidos para la guerra de los Moros, pues la tregua era otorgada con ellos por diez y siete meses, para ayuda con que él pudiese haber los Reynos de Aragón, pues todo lo que él hubiese seria para el servicio del Rey su señor é su sobrino, é suyo.»* (*Crónica de Don Juan II.* «Biblioteca de autores españoles». «Crónicas de los Reyes de Castilla». Edició del 1877. Madrid. Tom II. Pàg. 343).

2) *Crónica de Don Juan II.* Pàg. 314.

3) L. DOMÈNECH I MONTANER: *La iniquitat de Casp. I.* Pàg. [illegible].

4) L. DOMÈNECH I MONTANER: Lloc citat. Pàg. [illegible].

formaven principalment nobles i cortesans; la ciutat de Tortosa es manifestà, pel seu síndic en el Parlament, Jaume Granell, contrària al comte, puix que el dit representant féu de primer el joc de la reina vídua Violant de Bar, i després el de Ferran. Els enemics del comte d'Urgell tenien a llurs mans el governament de Catalunya i el d'Aragó, i s'apoderaren del de València.

En el desenllaç de la qüestió dinàstica tingueren també una participació important els Gualbes, família de comerciants i banquers de Barcelona que estaven molt relacionats amb les coses municipals des del segle XIV. Llur casa pairal era al carrer de la Fusteria. Com a comerciants mantenien relacions amb l'Orient. Individus d'aquesta família apareixen ben sovint com a consellers de la ciutat; en els primers anys del segle XV figura sempre un o altre dels Gualbes dins el Consell municipal barceloní. Havien estat del partit de l'infant Joan, i uns Gualbes intervingueren en la persecució de la reina Sibil·la, darrera muller de Pere el Cerimoniós. La casa reial tenia relacions directes amb els Gualbes, i en alguna ocasió els recomanà privadament que influïssin sobre coses públiques de la ciutat, com ho féu Ferrer de Gualbes l'any 1403. Martí I tenia molta intimitat amb ells. Per altra part, Bernat de Gualbes, doctor en lleis i compromissari de Casp, havia estat advocat del papa Benet XIII en l'afer del cisma (any 1407). Ell i els seus eren enemics del comte d'Urgell. «El propi Bernat de Gualbes — escriu Domènech i Montaner — denunciava el comte, davant del Parlament de Tortosa, per suposar-lo en conspiració per a alçar-se rei. No hi havia què esperar en l'antic advocat de Benet XIII i fiscal del comte d'Urgell; fou guanyat a la causa de Ferran.» Així s'explica que, triomfant Ferran el d'Antequera, recompensés esplèndidament Bernat de Gualbes, que fou nomenat vice-canceller reial a Catalunya.

Signatura de Ferran el d'Antequera com a infant de Castella

Bé és veritat que dels nou compromissaris de Casp, no n'hi ha ni un sol que aparegui completament net de culpa. [1]

Ferran I a Aragó. — Immediatament després d'ésser proclamada la sentència de Casp, aquesta fou notificada a Ferran, que era a Conca. Als 29 de juny del 1412, des d'aquella ciutat castellana, l'elegit escriví al rei de Castella, Joan, notificant-li la designació i agraint-li l'ajut que li havia donat. [2]

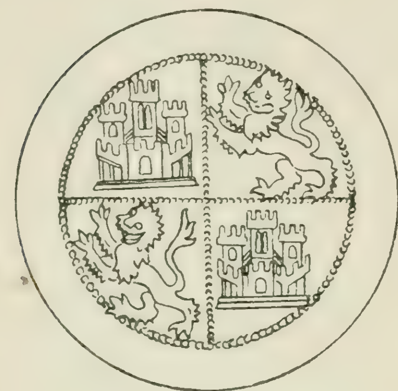
Sortí Ferran de Conca amb companyies de soldats castellans que ell havia

(1) D. Girona i Llagostera: *Acta de la darrera voluntat del rei En Martí*. Pàg. 302.

(2) «*E tenemos en mucha gracia a vos, muy caro é muy amado sobrino, é a la nuestra muy cara é muy amada hermana y señora Reyna, vuestra señora madre, los favores y gracias é ayudas que en la prosecución deste negocio nos habeis dado. E fiamos en Dios que a vos, nuestro muy caro é muy amado sobrino, e a vuestros reynos, se seguirá dello tan grande honra é provecho, que las ayudas é favores é gracias que nos habeis dado, vos serán bien remuneradas é agradescidas, é que siempre seremos prestos a todas las cosas que cumplieren a honra y estado vuestro, para poner por ellas nuestra persona y Estado, é Reynos é tierras, é quanto hubiéremos...*» (*Crónica de Don Juan II*. Pàg. 345).

ordenat que l'acompanyessin, i a les quals s'ajuntaren alguns magnats aragonesos. Anaven amb ell la seva muller i llurs set infants: cinc fills i dues filles.

Les ambaixades de Catalunya, València i Aragó s'encaminaren cap a la frontera de Castella per a rebre el nou monarca. I en arribar aquest, succeí que mentre els ambaixadors aragonesos i valencians entraren dins el territori castellà, descavalcaren, i s'agenollaren davant Ferran, els catalans es mantingueren sense passar la ratlla; quan Ferran l'hagué traspassada, se li acostaren, i sense descavalcar el saludaren afectuosament. Tot això, diu el cronista aragonès Abarca, ho feren per adhesió als furs i llibertats de Catalunya. [1]

Segell del rei de Castella Joan II

Era ja comte-rei aquell pretendent que, en iniciar-se els treballs per a la designació del successor de Martí I, no tenia partidaris ni probabilitats d'ésser elegit. Ferran fou verament designat per Benet XIII, el qual arreconà la candidatura de Lluís de Nàpols, el nét de Joan I i de Violant de Bar, perquè aquella branca — la més poderosa al principi davant la de Jaume d'Urgell — no era sostenidora de la seva autoritat papal, i donà a l'infant de Castella els partidaris i les probabilitats que aquest no tenia. Els més caracteritzats antequeristes, en efecte, havien estat primerament partidaris de Lluís, pel qual treballava de Barcelona estant la seva àvia Violant de Bar, dama orgullosa i dominadora.

Ferran, en començar a regnar, tenia prop de 32 anys; havia nascut, en efecte, als 30 de novembre del 1380. Era fill de Joan I de Castella i d'Elionor, filla de Pere III de Catalunya-Aragó [2]; l'any 1393 es casà amb la seva tia Elionor, Urraca de Castella, anomenada la *rica hembra*, filla de Sanç, germà enter d'Enric II. En morir Joan I, el succeí en el tron de Castella el seu fill Enric III *el Doliente*, que morí als 27 anys, deixant un fill únic, Joan, de vint-i-dos mesos d'edat, hereu de la corona. Mort el pare, entraren en funcions de tutors de Joan i de regents de Castella, la mare Catarina de Lancàster i l'oncle Ferran. Durant l'interregne a Catalunya-Aragó, Ferran dirigia la campanya contra els sarraïns d'Andalusia, i la presa d'Antequera (setembre del 1410) li proporcionà el seu sobrenom.

Hom ha volgut explicar per motius patriòtics l'adhesió dels aragonesos, o d'una gran part d'ells, a l'elegit de Casp. «En entrar a Aragó Ferran I — escriu Giménez Soler — trobà els llaços de la disciplina trencats, els camps plens de malfactors, els magistrats corromputs, els nobles en lluita, les ciutats dividides: hom veié en ell l'encarregat de guarir aquests mals, i els partidaris d'altres pretendents oblida-

1) ABARCA: *Anales*.
2) Vegi's el volum v de la present obra. Pàg. 371.

ren llurs preferències, sobreposaren el bé de la pàtria a llurs opinions» [1]. Però la veritat és que hi havia la temença que Ferran no respectés les llibertats dels pobles de la Corona. Parlant del recel amb què era mirat, diu Zurita que «es temia veure-hi un ànim tan altívol i gran, que no sofriria el regnar segons el costum dels reis passats: recordant-se de la forma del regne del rei N'Enric son germà, i de la manera que ell governava, per la menor edat del rei son nebot: perquè en el regiment de les seves províncies, regia no solament amb autoritat, però amb manament i imperi sobirà damunt els seus.» [2]

El seguici reial arribà a primers d'agost a Calataiub, i d'allí anà a Saragossa. El dia 5 d'agost, de la capital d'Aragó estant, Ferran convocà les Corts aragoneses per al dia 25 del mateix mes, a fi que el juressin a ell com a rei, i al primogènit Alfons com a successor. Volia que el comte d'Urgell, com els altres que tenien feus a Aragó, fes el doble jurament; però Jaume no hi anà; la seva mare Margarida de Montferrat es féu representar en aquell acte per Gispert de Bellmunt, com a senyora que era de les baronies aragoneses d'Antillon i Entença. El duc de Gandia, que havia estat pretendent a la Corona, prestà personalment l'homenatge. Frederic d'Aragó, menor d'edat, hi fou representat d'ofici. [3]

L'estat d'esperit del poble. — És ben expressiva de la realitat aquella frase sintètica de Zurita, segons la qual la sentència de Casp fou ben rebuda a Aragó, no tant a València i molt menys a Catalunya. A despit de no haver-hi gaires dades documentals directes, hom dedueix clarament que a Aragó el partit del comte d'Urgell, els principals caps del qual eren Garcia de Sessé i Antoni de Luna, només formava entre la noblesa una minoria, per bé que molt important, i així els partidaris de Ferran el d'Antequera arribaren a predominar; que a València predominaven els urgellistes, però amb una considerable minoria antequerista, i que a Catalunya la gran majoria volia el comte d'Urgell, però hi hagué influents partidaris de Ferran en l'estament noble, els quals acabaren per decantar i subornar el Parlament català i nombrosos personatges i municipis de la terra. La massa del que avui en diem poble, era favorable al comte en tots els Estats de la Corona. «Hom considerava — escriu Zurita — la glòria i anomenada dels prínceps d'aquella casa que per més de cinc-cents anys havia durat per línia de barons des del primer Guifré comte de Barcelona, els successors del qual que entraren en la possessió del regne d'Aragó havien posat llurs vides per tants de segles en les guerres d'una tan cruel i llarga conquesta, perquè en una hora nou persones de diverses professions i de diferents nacions donessin el regne que s'havia conquistat per les armes amb la sang de tants reis i prínceps al qui ben vist els fos.» [4]

1) A. GIMÉNEZ SOLER: *Don Jaime de Aragón último conde de Urgel*. Pág. 151.

2) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*.

3) Aquell noi, bastard de Martí el Jove, es veié vexat i abandonat. Fins el comtat de Luna li fou discutit: el reclamà, en efecte, Brianda de Luna, germana de l'àvia de Frederic.

4) J. DE ZURITA: Lloc citat.

Sobre l'estat d'esperit popular a la part septentrional del reialme de València, un document proporciona interessants dades, que demostren com era estimat el comte d'Urgell. Als 3 de juny del 1413, un tal Andreu Martí, d'Almaçora, espia de Ferran, donava a aquest, per lletra, una informació confidencial. Deia que, davant l'anunci de l'entrada de gent del comte, «les viles vostres de Castelló i Vilareal, situades en aquesta plana, han pres e prenen tant d'ardiment de parlar e de coratge del plaer que han de la dita gent, que menacen a tot lo món e en special a aquesta universitat de Almaçora dient los castellans traydors seran castigats, hoc, e de vostra senyoria se sullen molt lletjament la llur boqua, e demostren en si e dien a públich que ara se sabrà qui és verdader Rey. E si tan avant la dita gent plegue, ab gran cor e voler los recolliran, car en llur boqua no trobareu sinó Urgell». Es planyia després que els oficials reials no castiguessin les manifestacions a favor del comte, i que, més encara, el governador protegís els urgellistes. Preveia l'autor de la lletra que si entrava la gent del comte, sobrevindria a la plana de Borriana «un gran sinistre» i que en tota la plana no hi hauria a favor de Ferran sinó Almaçora, i això encara si hi era ell, Andreu Martí, puix que també en aquell lloc hi havia partidaris del comte. Acabava demanant a Ferran que prengués les disposicions convenients, puix «en tot lo vostre regne no ha pijor entenció que són de aquestes dues viles sperant de Masias [1] que 'ls deu deslliurar». [2]

Un veí de Salzadella (mestratge de Muntesa), Pere Venrell, fou empresonat a Castelló pel lloctinent de governador Francesc d'Esplugues, per atribuir-se-li l'afirmació que la sentència de Casp no era ben feta i que la corona pertanyia en justícia al comte d'Urgell [3]. Així mateix hi ha documents que mostren la força de l'opinió urgellista a Tamarit de Llitera i a Osca.

A Saragossa foren empresonades diverses persones acusades d'haver dit que l'elecció de Casp no fou justa i que el veritable rei era el comte d'Urgell.

Crueltat de Ferran I. — Alguns historiadors i cronistes presenten Ferran el d'Antequera com un baró excel·lent, ric d'intel·ligència i de virtuts, clement i generós. I, al contrari, enfosqueixen la figura del comte Jaume, presentant-lo com un home incapaç, tèrbol i fins criminal. La glorificació de l'un i la denigració de l'altre constitueixen una doble mistificació, encaminada a reforçar els febles arguments al·legats en defensa del fall de Casp.

El gran apologista de Ferran fou aleshores, naturalment, fra Vicents Ferrer, que en un sermó deia coses com aquestes: «Item més: que aquest rey no ha condició de castellà, mas de cathalà o aragonès; no té amigues, tot verge vench al matrimoni, e veu's quantes creatures, e aquestes no es nodreixen en faldes de donzelles, mas a cavalcar e caçar... Item més: los castellans són molt parlers: *Ferran Ferrando*

1 El Messies, és a dir, el comte d'Urgell.

2 A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Apèndix de documents. Pàgs. 308 i 309.

3 A. Giménez Soler: Loc citat. Apèndix de documents. Pàgs. 310 i 311.

de los Archos de los Mayores, mas lo nostre rey a tart parle sinó que desempatxe los feyts...» [1]. Heu-vos ací unes raons pròpies per al gros públic dels aplecs populars, però de ben poc gruix per a les persones intel·ligents.

Entre els fets que donen a conèixer l'ànima de Ferran I, n'hi ha molts que el mostren cruel i venjatiu. En una lletra seva al governador de València (15 de juny del 1413) li ordena que procedeixi amb gran severitat contra els qui parlen mal del monarca, i li comunica que l'han informat que a Castelló de la Plana, a Borriana i a Alcira hi ha diverses persones que en malparlen amb «llengua verinosa», i per tant li mana que posi «bones espies» i que els culpables quedin «castigats per tal forma que a ells sia pena e càstich e a altres terror e eximpli»; mana també que posi presos aquells que puguin ésser considerats tan solament com a sospitosos, i no els deixi en llibertat fins que en rebrà ordre. La lletra acaba manant al governador que obri «tan rigorosament com la qualitat del crim tan enorme exigeix i com ja li ha manat de paraula», i que li comuniqui allò que farà en aquesta qüestió.

Així mateix escrivia Ferran (19 de juny del 1413) a Arnau d'Erill, capità d'Osca, dient-li que tenia notícies que en aquella ciutat hi havia molta gent sospitosa i que alguns deien mal del monarca: «sollen la boca parlant coses no degudes de nós»; el monarca s'estranya que no els castigui, i li mana que ho faci molt severament, com ja li ha manat diverses vegades, a fi que «no càlega pus excitar-vos». [2]

Un altre cas: sembla que a Tamarit de Llitera hi hagué un complot i que el Justícia de la vila projectava lliurar-la al comte d'Urgell. Ferran escriví als jurats i prohomes de la vila (26 de juny del 1413) manant-los que, si el fet era cert, punissin els culpables «en tal forma que a ells sia càstich e a altres terror e eximpli». [3]

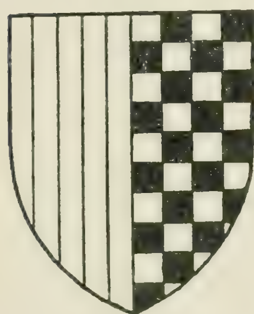
L'ànima de Ferran el d'Antequera queda aquí retratada. Ja sabem que altres monarques, catalans i tot, foren també cruels. Però la cosa que volem remarcar és que el primer comte-rei de la dinastia castellana no era pas l'home bondadós i suau que els seus panegiristes han pintat.

Les vacil·lacions del comte d'Urgell. — En ésser-li notificada la sentència de Casp, el comte d'Urgell es mantingué en una actitud de reserva. Segons una versió, davant l'ambaixada del Parlament de Tortosa prometé prestar obediència a Ferran si aquest li indemnitzava les despeses fetes en defensa del seu dret, i Ferran s'hi avingué. Però aquesta versió no és prou exacta.

La Crònica de Joan II de Castella diu que fou el Parlament de Tortosa qui, en demanar al comte que reconegués Ferran, oferí de suplicar a aquest que fes mercè a aquell de les despeses i donà, per segur que Ferran hi accediria [4]. (Això concorda amb les instruccions, que ja coneixem). Segueix contant

1) Sermó de Sant Vicents sobre Sant Joan Evangelista. Tom IV. Foli 248. A la catedral de València.
2) A. GIMÉNEZ SOLER: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Apèndix de documents. Pàg. [illegible]
3) A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Apèndix. Pàgs. 312 i 313.
4) *Crónica de Don Juan II.* Pàg. 346.

que el comte digué que ja els donaria resposta [1], i trameté a Tortosa Ponç de Perellós, perquè declarés que compensant-li les despeses fetes i acreixent-li la casa de llocs i vassalls, faria el que devia; «*en otra manera le sería mejor dexar el Reyno, e tomar via*». Explica després que el Parlament trameté Ponç de Perellós a Saragossa, on hi havia el monarca, perquè repetís davant d'aquest l'ambaixada, i Ponç així ho féu. Els del Consell reial, consultats, trobaren insolent l'actitud del comte i declararen que calia fer-li procés per desobedient; però Ferran no ho volgué, i decidí de trametre-li ambaixadors que el requerissin perquè anés a prestar l'obediència, tot notificant-li que, per ésser del seu llinatge, li faria mercès, i que d'altra manera procediria contra ell per desobedient i deslleial. La contesta del comte als ambaixadors, entre els quals la Crònica cita l'abat de Valladolid, Diego Gómez de Fuensalida, fou que faria el seu deure després que fos assegurat que Ferran accediria a les seves demandes. [2]

Escut de la infantessa Isabel, muller del comte Jaume d'Urgell

Zurita i Monfar expliquen que el Parlament de Catalunya envià al comte d'Urgell dos ambaixadors — el bisbe d'Urgell, que era Galceran de Vilanova, i Guillem Ramon de Montcada, tots dos urgellistes durant l'interregne — per a convèncer-lo que reconegués Ferran, i notificar-li que, això fet, el Principat pregaria al monarca que concedís al comte tota gràcia i mercè; del contrari, el Principat deixaria d'interessar-se pel comte; i diuen que Jaume contestà que s'hi pensaria. Aquesta ambaixada tindria, doncs, el mateix sentit que la de Galceran de Rosanes, la qual consta en les actes del Parlament de Tortosa, mentre que no hi consta l'ambaixada dels altres dos. Creiem, com Domènech i Montaner, que si la segona gestió fou realment feta, es féu per encàrrec dels qui governaven aleshores Catalunya, i no pas del Parlament, dissolt a primers de juliol [3], i devia ésser posterior a la de Galceran de Rosanes. Aquests tractes, segons Zurita, van ésser fets pel setembre i a principis d'octubre del 1412. [4]

El comte de Cardona, antic partidari de Jaume, li aconsellà que se sotmetés al fall de Casp. Hom diu també que la muller de Jaume, la infantessa Isabel, li aconsellava la sotmissió i la concòrdia.

Però el fet és que vingueren dificultats, i Jaume no comparegué a Saragossa a prestar jurament al nou comte-rei, al·legant que havia d'anar a Anglaterra per a concertar el casament de la seva filla amb el duc de Clarença. Entre els diversos procediments dilatoris de què el comte es valgué, hi ha la trigança a contestar els missatges del monarca i el fer-se passar per malalt.

1) En les actes del Parlament de Tortosa només consta la tramesa de Galceran de Rosanes com a missatger al comte.
2) *Crònica de Don Juan II*. Pàg. 310.
3) L. Domènech i Montaner: *La iniquitat de Casp*. I. Pàgs. 278 i 279.
4) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*.

La Fi del Comte d'Urgell dóna la versió que, al principi, Jaume estava disposat a reconèixer Ferran i que, en entrar aquest a Aragó, trobà un procurador del comte que li era tramès per a fer-li reverència. Ferran, diu l'autor d'aquell escrit, se'n mostrà molt content, i prometé que si el comte li prestava la fidelitat, li donaria la primera prelatura que vagués en el regne. [1]

Mentrestant, els personatges catalans enemics del comte burxaven contra ell. El dia 1 de setembre del 1412, els diputats del General de Catalunya presentaren a Ferran una denúncia que hom ha qualificat de «covarda i imprecisa» [2], amb demanda d'una dura repressió. Deien que «per fama havien sentiment que en les parts de França i de Gascunya se feyen grans aparells de gent d'armes per a entrar» i que esperaven que el monarca «hi provehís ab mà poderosa, de manera que fossin extirpats e foragitats» els enemics; afegien que «no 'n sabien affermativament la veritat», però que tenien entès que anaven a França i en venien «alguns correus ab lletres trameses per grans persones».

El jurament de Lleida. — Ferran, per a arribar a una reconciliació amb Jaume, i com a penyora d'avinença, estava disposat a convenir el casament del seu fill segon, l'infant Enric, amb una filla del comte, i així les dues famílies haurien quedat enllaçades; ensems invitava Jaume a presentar-se a Lleida a reconèixer-lo. Hom conta que la comtessa Margarida, exasperada, s'exclamà desdenyosament, adreçant-se a Jaume: «Ni a les meves filles ni a les vostres vull veure-les servir Urraca d'Alburquerque», és a dir, la muller de Ferran.

En mig de les seves vacil·lacions, Jaume trameté a Saragossa Dalmau Sacirera, Ponç de Perellós i Ramon de Perellós, per tal que entaulessin negociacions sobre la indemnització per les despeses que el plet de Casp li havia portat, i els donà poders per a prestar a Lleida homenatge al comte-rei. Però al cap d'alguns dies Jaume temé que hom obligués els seus ambaixadors al jurament de fidelitat i que, fet aquest, fossin denegades per Ferran les peticions que li adreçava; per aquesta temença revocà els poders, tot autoritzant els seus ambaixadors a continuar les gestions, i si aquestes reeixien, que li notifiquessin a «correu cuytat» i ell enviaria el notari amb poder bastant, en quatre o cinc dies; d'aquesta manera el comte ajornava el jurament fins que les seves demandes haguessin estat satisfetes. Quan els comissionats anaren a veure Ferran, aquest els preguntà si per al cas d'arribar a un acord duien poder bastant per a jurar l'obediència, i en contestar-li Sacirera que podrien tenir el dit poder en quatre o cinc dies, el monarca tingué un esclat d'ira, i els digué que se n'anesssin, que ja farien els tractes de més prop [3]. Davant d'això quedaren rompudes les negociacions entre Jaume i Ferran, i la tivantor i la malfiança recíproca s'accentuaren.

1 *La Fi del Comte d'Urgell*. Edició de l'Editorial Barcino. Any [illegible]. Pàg. [illegible].

2 L. Domènech i Montaner: *La iniquitat de Casp. I.* Pàg. 27[illegible].

3 A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Pàgs. [illegible]. Lletra de Dalmau Sacirera.

Hom assegura que foren interceptades pels ferrandistes unes lletres bescanviades entre Balaguer i Loarre, i que de França arribaren a la cort avisos d'una pròxima entrada de gent que vindria a lluitar per Jaume.

Ferran cregué que calia precipitar els esdeveniments i aclarir la situació. Als 10 d'octubre del 1412 s'adreçà al governador de Catalunya manant-li que fes armar la gent de Cervera i altres viles per a guardar les fronteres. Als 14 d'octubre escriví a Ponç de Perellós, que feia de mitjancer, dient-li que fins aleshores s'havia conduït molt benignament amb el comte d'Urgell i li havia tolerat moltes coses a fi d'evitar que caigués en la gran culpa de la rebel·lió, però que havia decidit de sortir i fer el que cregués convenient per al seu honor i per al bon estat dels reialmes. El dia 19 d'octubre ordenà al governador d'Aragó que s'apoderés dels castells de Jaume en aquell regne, i se n'anà a Alcolea, que pertanyia al comte d'Urgell; allí se li ajuntaren les tropes de Joan de Luna, de Joan Hurtado, de l'*adelantado* de Galícia, del sobrejunter i les gents de Fraga, i algunes altres [1]. Així mateix a Catalunya foren adoptades mesures contra el comte.

Sortí cap a Lleida l'expedició, i Ferran destacà mil llances perquè, seguint un trajecte diferent, s'avancessin a prendre quatre llocs de Jaume; després s'encaminaren tots plegats a Lleida. Ja des d'aquesta ciutat, el dia 21 d'octubre, Ferran manà que fossin confiscats els béns del comte a Aragó. El dia 27 el monarca trameté missatgers al comte Roger Bernat de Pallars manant-li que detingués les gents «que entrassen en valença del comte d'Urgell».

En tot el país hi havia una grossa intranquil·litat, i al comtat d'Urgell més que enlloc. Corrien per tota la terra veus insistents d'invasions pròximes i de preparatius bèl·lics. Es veia venir la guerra.

Davant l'actitud agressiva de Ferran, Jaume tingué intenció de sortir a l'encontre d'aquell i presentar-li batalla. Però havent-li fallat els auxilis estrangers que esperava, es descoratjà, perdé la confiança en la victòria i es decantà cap a la submissió. Creient-se que Ferran anava a assetjar-lo, trameté a Lleida els seus ambaixadors. El dia 17 d'octubre els atorgà poders per a reconèixer en nom seu Ferran com a comte-rei. Quan es presentaren a Lleida els ambaixadors del comte, Ferran els féu dir pel bisbe de Barcelona i per Francesc d'Aranda, que havien de jurar prèviament l'obediència, puix que del contrari no entraria en tractes amb ells [2]. I el dia 28, a la seu de Lleida, en presència de bon nombre de nobles i cavallers, els representants del comte, Ponç i Ramon de Perellós, Francesc de

1 *«Oida por el Rey la respuesta del conde de Urgel hubo su consejo, y acordó de partir de Zaragoza contra el conde con dos mil hombres d'armas de Caballeros de Castilla que allí tenía é con él partieron el Almirante Don Alonso Enríquez, su tío, é Diego Fernández de Quiñones, Merino mayor de Asturias, é Garcifernández Sarmiento, Adelantado de Galicia, é Juan Hurtado de Mendoza, Mayordomo mayor del Rey de Castilla, é Rui González de Castañeda, Señor de Fuentedueña, é Pero Núñez de Guzman, su Copero mayor, e Fernán Gutiérrez de Vega, su repostero mayor, é Don Lorenzo Suárez, Camendador mayor de Castilla, é Alvaro Avila, su Camarero é Mariscal; é Caballeros de Aragón Don Juan de Luna, Don Juan d'Ixar, Mossen Juan Fernández de Heredia, Mossén Bernal Centellas, Mossén Juan de Bardaxi, Lope de Urrea.»* (*Crónica de Don Juan II*).

2 *Crónica de Don Juan II*. Pàg. [illegible].

Vilanova i Dalmau Sacirera, juraren fidelitat a Ferran, de conformitat amb les pràctiques seguides per altres comtes i vescomtes que precediren Jaume en el comtat d'Urgell i en el vescomtat d'Àger [1]. Els capítols de càrrec del procés de Lleida pretenen que el comte, personalment, ratificà i aprovà la reconeixença, i afegeixen que escriví amb la pròpia mà una lletra a Ferran en la qual li deia «Rey e senyor», li ratificava el jurament de fidelitat i li pregava que volgués fer-li mercè de diners per a subvenir a les seves necessitats. La Crònica de Joan II de Castella diu que els ambaixadors del comte proposaren el casament de la filla i hereva de Jaume amb l'infant Enric, que Ferran ho acceptà i que prometé, de més a més, donar a Jaume la vila de Montblanc amb el títol de duc — «*porque se llame Duque de Momblanch é conde de Urgel*» —, pagar-li una indemnització de 150,000 florins i concedir pensions anuals de 2,000 florins al comte, a la seva muller i a la seva mare. Diu que els ambaixadors sortiren satisfets dels tractes, perquè es creien que el comte en quedaria molt content.

Segell del comte de Prades

El jurament de Lleida produí una gran sensació en totes les terres de la Corona, i molt especialment a Catalunya. Hom considerà que el plet dinàstic quedaria clos, i que Ferran podria dedicar-se plenament al gran problema de la restauració de l'Església, dividida pel cisma.

Ferran, que tenia pressa a donar per resolta la qüestió, i que volia resoldre-la amb posat d'home generós, es declarà satisfet del jurament. Per a reprendre les negociacions trameté tot seguit a Balaguer el seu secretari Diego Fernández de Vadillo. Restituí a Jaume els castells embargats i féu sobresseure els seus processos en curs (9 de novembre).

Al contrari, sembla que la mare del comte acollí malament l'inici d'avinença. Després del jurament dels procuradors, Margarida se n'anà a Castelló de Farfanya, com si renunciés a seguir intervenint en els afers del seu fill. Aquest, tanmateix, anà a consultar-la dues o tres vegades. [2]

Des de Lleida marxà Ferran a Tortosa per a veure's amb Benet XIII, i tres dels quatre representants del comte l'acompanyaren. Després d'una de les conferèn-

1 *Procés de Lleida* I. Pàg. 205.
2 *Procés de Lleida*. Declaració de Joan des Mur, rector de Balaguer

cies que tingueren el papa i el monarca, aquest escriví a Jaume d'Urgell prometent-li que resoldria satisfactòriament els seus afers en tornar a Barcelona.

Ferran arribà a la capital catalana el dissabte 26 de novembre del 1412, i s'allotjà al monestir de Valldonzella fins al dilluns següent; en aquest dia, 28, féu la seva entrada a la ciutat. El monarca tingué punt a vestir-se com Martí I s'havia vestit en una igual solemnitat. Hom procurà, i es comprèn bé, que la cerimònia fos molt lluïda. «Fonch-li feta gran festa», diu el Dietari de la Generalitat de Catalunya. I Ferran, afalagat, escriví ell mateix: «*Fuimos recibidos con la mayor solemnidad que nunca se fizo a ningún Rey de nuestros predecesores*» [1]. Els carrers per on havia de passar el reial seguici estaven encatifats de boixos i joncs.

La incertitud de la situació. — En els darrers mesos de l'any 1412 semblava que era molt pròxima la total avinença i reconciliació dels dos rivals. El dia 16 de desembre, Ferran encara parlava de la conclusió «bona e breu dels affers del comte en les Corts ara convocades».

Ferran I, de Tortosa estant, el dia 19 de novembre del 1412 havia convocat Corts a Barcelona. Entre els convocats figurava el comte d'Urgell; però a despit d'haver-li escrit Ferran per a obligar-lo a concórrer-hi, puix que a les Corts pensava donar acabament a l'afer, Jaume no hi acudí, ni personalment ni per procurador.

Hom sabé aleshores els tractes que amb el duc de Clarença, fill del rei d'Anglaterra, tenia el comte per mediació de Garcia de Sessé i d'Antoni de Luna, i la iniciada avinença es desbaratà.

La Fi del Comte d'Urgell explica el canvi d'actitud del comte per la intervenció de les dones de casa seva — la mare i la muller — que li desaconsellaren la submissió «e li faheren dir que ell volia ésser rey, o no-res», i atribueix l'actitud de les dones a l'engany de què havien estat objecte per alguns personatges de Barcelona, els quals, temerosos de la reconciliació de Jaume i Ferran, mogueren aquelles per un costat, i el monarca, per l'altre, contra l'avinença projectada [2]. L'explicació és una mica ingènua.

Marguerida, mare del comte Jaume, comtessa de Montferrat, era de nació italiana, descendent dels Paleòlegs, i per tant de sang d'emperadors. Plena de títols de noblesa, senyora d'extensos dominis, posseïdora d'una gran fortuna, posà la seva voluntat ferma i la seva passió encesa en l'esforç per a aconseguir que el seu fill fos rei. Molts autors li atribueixen la màxima influència en la conducta de Jaume, i alguns antequeristes expressen aquesta idea amb frases violentes i injurioses. Gaietà Soler, per exemple, escriu que el comte, «de cor naturalment bo, però sense fortalesa», «exempt de vicis, però desproveït de virtuts», hauria portat una vida obscura i tranquil·la si no hagués «tingut la dissort» d'ésser fill d'aquella dona, la qual «més que mare, sembla l'encarnació de l'esperit

1 A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Pàg. 150.
2 *La Fi del Comte d'Urgell*. Pàgs. 24 i 25.

del mal posat al seu costat per a temptar-lo i perdre'l»; i afegeix que mai no es ponderarà prou la influència que exercí aquella «menyspreable dona» damunt el seu dissortat fill. «Néta d'emperadors — diu — no somnià en sa vida sinó en cenyir corona o almenys ésser mare de monarca; i d'aquesta idea ambiciosa féu l'objectiu de totes les seves accions i hi fonamentà els seus somnis de grandesa, i en realitat despengué, encara que amb mà avara, els seus tresors, i en la folla empresa consumí el crèdit i l'honra, el benestar i la hisenda, del seu fill i de la seva família. Altívola i violenta, és molt probable que dominà al seu marit En Pere, és completament cert que manejà al seu caprici el cap lleuger i el cor vel·leidós del seu fill» [1]. Aquesta pintura és recarregada de colors, i els judicis són en gran part temeraris... Hom pretén que res no tractà el comte Jaume amb el comte-rei Martí que no ho escrivís abans a la comtessa mare, i que res no es féu a Balaguer sense el consell de la dita comtessa. [2]

Hom atribueix una influència considerable en l'actitud del comte Jaume i de la seva mare a la interpretació de certes profecies, entre altres les de fra Anselm Turmeda, facilitades per Diego Ruiz de Mendoza, el qual, segons explica Monfar, assegurava a Margarida que «veuria per l'experiència que amb els avisos que donaria, quedaria el comte avisat de molts d'esdeveniments futurs i evitaria alguns infortunis que l'amenaçaven». [3]

El fet és que es tornà a sentir preocupació per l'actitud que prendria el comte Jaume. Molts d'amics li aconsellaven que es sotmetés. Alguns partidaris seus, al contrari, l'excitaven a la resistència i a la revolta.

Ferran, com a precaució militar, ordenà que fossin fetes obres de fortificació a Saragossa, Osca i Lleida, i augmentà les guarnicions que hi havia.

Jaume no comptava aleshores amb cap gran senyor de la noblesa, llevat d'Antoni de Luna. Cap de les grans ciutats de la Corona no el sostenia. La majoria dels seus partidaris eren «gent menuda», com es deia en aquells temps. A la gran majoria dels nobles i cavallers que havien estat del partit del comte, no els era possible de presentar-se en actitud rebel, ni tan solament indecisa, i es veieren obligats a reconèixer el comte-rei proclamat a Casp. «La soledat en què el deixaren els de dalt — remarca Giménez Soler —, i la pressa amb què tots anaren a saludar el nou rei, eren senyals clars i evidents que tots, fins no creient en la justícia del fall de Casp, s'inclinaven davant el vencedor i giraven l'esquena al vençut.» [4]

Ramon Berenguer de Fluvià, el més decidit partidari del comte d'Urgell, proposava que s'anés tot seguit a la lluita, abans no es refredés l'entusiasme dels addictes i abans que Ferran el d'Antequera organitzés les seves forces. Jaume tingué la intenció de fer-ho així, però es repensà, i seguí en actitud passiva: ni reco-

1. GAIETÀ SOLER: *El fallo de Caspe.* Pàg. 41.
2. A. GIMÉNEZ SOLER: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.*
3. D. MONFAR: *Historia de los condes de Urgel.* Capítol últim.
4. A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàg. 155.

negué Ferran, ni s'alçà contra aquest. La seva mare i Antoni de Luna empenyien Jaume cap a la reivindicació dels seus drets burlats. El comte, tot mostrant-s'hi disposat, no acabava de decidir-se i procurava dissimular les seves intencions. No és cert que, com diu *La Fi del Comte d'Urgell,* fes dir francament a Ferran «que ell no el tenia per rey ni per senyor, car lo regne seu era e que malament lo li volien llevar» [1]. Hom remarca que en una lletra del comte, data del 8 de febrer del 1413, en contesta d'una de Ferran del 24 de desembre anterior, Jaume protestava d'unes paraules que tenia per ignominioses i oprobioses escrites en aquella, i afirmava la lleialtat de la casa d'Urgell, que és un dels coixins, deia, en què el príncep podia reposar.

Segell del comte Jaume d'Urgell

Preparant l'acció armada. — Després d'un temps de vacil·lacions, Jaume d'Urgell es manifestà decantat a no reconèixer per comte-rei Ferran el d'Antequera.

Cap al mes de febrer del 1413, la tivantor i la malfiança augmentaren. Ferran trameté a Jaume dos missatgers, Francesc de Vilanova i Antoni Tovia, per a protestar del bandidatge que el comte tolerava. Com que l'activitat dels bandolers semblava el pròleg d'un alçament, Ferran, el dia 27 de febrer, trameté Riambau de Corbera a les comarques lleidatanes, com a lloctinent del governador de Catalunya, i manà als veguers de Lleida, Cervera i Tàrrega que es posessin a les ordres d'aquell per a perseguir, junt amb els jurats i universitats de les viles, els bandolers.

Ferran, al seu torn, vacil·lava. No es decidia a atacar resoltament el comte. Sabia, per les seves espies de Bordeus i d'Anglaterra, els tractes que Jaume d'Urgell tenia amb el duc de Clarença; és limità, per un cert temps, a trametre a Jaume ambaixades de protesta i en demanda d'esmena. La revolta franca del comte no venia encara, perquè els preparatius no estaven llestos.

Als 15 de març foren tramesos a Balaguer, enviats per Ferran, l'ardiaca de Santa Maria de la Mar, Berenguer de Barutell, que era cosí de la muller del comte,

1. *La Fi de Comte d'Urgell.* Pàg. [illegible].

Isabel, i Ponç de Perellós, probablement per a veure d'aconseguir un canvi en l'actitud de Jaume. El fet és que aquest, en aquells mateixos dies, féu posar presos alguns facinerosos que rondaven pel seu territori i en féu executar d'altres. Ferran el felicità (17 de març). Confiava probablement que encara hi podia haver entre ells dos una concòrdia. [1]

Però aviat l'actuació del lloctinent de governador, Riambau de Corbera, donà avinentesa a nous refrecs; el lloctinent anà a Castellnou, situat dins el territori feudal de Jaume, per a agafar uns criminals posats fora de les disposicions de pau

Signatures del comte Jaume d'Urgell

i treva, i el comte protestà. Una altra protesta féu davant la confiscació, a Corbins, dels béns d'un processat, per a la qual confiscació el veguer de Tàrrega demanà auxili al de Lleida i a Riambau de Corbera, i tots ells pretenien obrar justament, per tractar-se d'una localitat on la jurisdicció major pertanyia al comte-rei i el lloc als hospitalers, i per no haver-se tocat res d'aquests ni del comte; la qüestió fou resolta amb una fórmula jurídica.

La conducta de Riambau de Corbera exasperà el comte d'Urgell, el qual demanà a Ferran que privés el lloctinent d'intervenir en cap afer que afectés a Jaume. S'hi negà Ferran, i el comte, veient en aquesta actitud una prova de duplicitat, acusà el monarca de donar als seus oficials instruccions secretes, diferents de les que eren declarades públicament. Protestà el comte-rei de l'acusació, afirmà la seva lleialtat i acusà al seu torn el comte d'Urgell de permetre que els criminals trobessin refugi en els seus dominis i que els oficials reials es vegessin així obligats a intervenir en afers que no eren pròpiament de llur incumbència.

1 A. GIMÉNEZ SOLER: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Pàgs. [illegible] i [illegible].

Jaume, per la seva banda, prohibia als funcionaris reials que entressin als llocs del comtat; si hi entraven, els obligava a sortir-ne amb amenaces de mort, i davant d'això aquests funcionaris complien llur missió de la manera que en aquella època era costum de fer-ho en tals casos: deixant travessat el document dalt d'una llança clavada a terra.

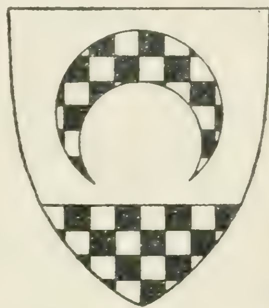
Les qüestions de jurisdicció i de competència contribuïen a mantenir viva l'enemistat i la inquietud. En la primavera del 1413 s'arribà ben prop d'una ruptura entre la ciutat de Lleida i el comte. S'havia refugiat a Balaguer un home acusat de lladre i homicida, Jaume Palau, el qual estava processat a Lleida; el veguer lleidatà el reclamava, i el comte no volia lliurar-lo, puix que al seu parer el Palau no era culpable. Davant la negativa, el veguer volgué apel·lar a la llei i demanà als altres veguers de Catalunya que el dia 5 de maig acudissin amb llurs forces a Balaguer per a apoderar-se entre tots del Jaume Palau. Comprenent el caràcter gravíssim que una tal acció tindria, Ferran intervingué; escriví al comte demanant-li que accedís a lliurar el criminal (6 d'abril), i a Riambau de Corbera ordenant-li que obligués el veguer de Lleida a anul·lar la convocació, amb alguna excusa raonable (10 d'abril) [1]. És de remarcar que la lletra tramesa a Jaume, en aquesta avinentesa, era d'un to sever: li exigia que lliurés a la justícia aquell subjecte acusat de lladre de camins i segrestador, i l'amenaçava que, del contrari, les forces reials anirien a Balaguer mateix a agafar-lo.

En l'actitud del comte d'Urgell hi tenien una influència principal, ultra la seva mare, Garcia de Sessé i Antoni de Luna. Aquest, durant l'interregne, restà al seu gran i fort castell de Loarre, i aplegà un considerable nombre de companyies de gent d'armes. Quan entrà Ferran I en terra aragonesa, Antoni de Luna, per precaució, se n'anà de Loarre, s'encastellà al Pirineu i després passà a Gascunya, tot anunciant que aviat tornaria a entrar amb molta força. Això, i les veus segons les quals el rei de Navarra afavoria el comte d'Urgell, portaren l'agitació a Saragossa.

Antoni de Luna, en efecte, gestionà l'entrada de tropes estrangeres auxiliars i s'esforçà per establir una aliança entre el comte Jaume i Tomàs, duc de Clarença, fill segon del rei d'Anglaterra. A aquest objecte es traslladà al sud de la Gàl·lia, anà a Oloron i a Bordeus, i tingué entrevistes amb el duc, que es mostrà ben disposat. Aquest príncep i el seu germà el duc de York es trobaven aleshores en terra francesa guerrejant pels ducs d'Orleans i de Berry contra el rei de França. L'anglès consultà l'afer a uns lletrats, i havent estat llur dictamen favorable als drets del comte d'Urgell, pactà l'aliança. El compromís del duc de Clarença era d'entrar personalment al capdavant de mil bacinets i tres mil arquers pagats per ell, si el seu pare el rei d'Anglaterra ho aprovava, i en cas contrari vindria amb cinc-cents bacinets i tres mil arquers a costes seves, fins a la festa de Sant Joan.

1 A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Pàgs. 103, 304 i 305. En la seva declaració del procés de Lleida, el comte donà una versió diferent d'aquests fets, versió que Giménez Soler, amb el seu partit pres, considera contrària a la veritat.

Tenia en aquestes negociacions un paper important la comtessa Margarida, que, de més a més de donar procuració a Antoni de Luna i a Garcia de Sessé, havia tramès Tomàs Sacosta per a tractar de l'aliança amb el duc de Clarença, al qual es prometia, ultra el reialme de Sicília, la mà d'Elionor, filla del comte d'Urgell, i si això encara semblés poc al duc, se li concediria tot el que sol·licités, per gran que fos. Sacosta, a Bordeus, trobà Manaut de Favars, capità gascó que havia intervingut en les lluites aragoneses, i conferencià amb ell; en assabentar-se dels oferiments que ja s'havien fet al duc de Clarença, Sacosta els trobà exorbitants; cregué que Jaume obrava enganyat, puix que no era possible de complir tot allò que en nom seu es prometia, i se'n tornà a Catalunya, sense donar curs a la seva comanda. [1]

Escut de Frederic, comte de Luna

El tractat amb el duc de Clarença fou signat al capdavall. Antoni de Luna en dugué una còpia; Ramon Berenguer de Fluvià la recollí a Loarre, la portà a Balaguer «en una bústia o stoig de cuyro a forma de stoig de breviari» i la posà en mans del comte. Aquest la tingué sota la seva custòdia personal, i quan més endavant es reté, el mateix dia lliurà el document al seu fidelíssim addicte Pere Miró, per tal d'evitar que caigués en mans de Ferran i agreugés el propi cas.

Aquest tractat d'aliança omplí el comte d'optimisme. Des d'aleshores, segur dels poderosos auxilis que aviat li arribarien, prengué una declarada actitud d'oposició a l'autoritat de Ferran i a la dels organismes que actuaven sota del comte-rei castellà. Impedí als collidors dels impostos de la Generalitat que exercissin llur ofici a Balaguer; en requerir-lo els diputats del General, respongué que havent fet ell donació de la ciutat a la seva muller, a aquesta havien d'adreçar-se, i aquells així ho feren. Permeté que es concentrés en el territori del comtat gent aventurera, i que aquesta organitzés incursions depredatòries a les comarques veïnes, la qual cosa féu moure els sometents de Lleida, Cervera i Tàrrega.

El dia 9 d'abril del 1413 morí el rei d'Anglaterra Enric IV, i el succeí el seu fill Enric V. El germà d'aquest, el duc de Clarença, fou cridat a Anglaterra, i hagué d'anar-se'n de França. Bé prou que el seguiren Garcia de Sessé i Manaut de Favars, per a demanar-li que trametés la gent d'armes que ell s'havia compromès a aportar per a l'empresa del comte d'Urgell. No ho pogueren aconseguir. El duc es desentengué del pacte, i Antoni de Luna no pogué fer altra cosa sinó aprofitar els homes d'armes, la major part anglesos, que havien quedat lliures a Bordeus i a Aux. Es contractaren a Bordeus, en efecte, companyies de gent de les que feien la guerra dins França: les de Basili de Gènova, capità famós, d'Anglot i de Gra-

[1] Declaració de Tomàs Sacosta en el procés de Lleida. Aquesta declaració no sembla poca sincera.

cia d'Agramonte, les quals havien d'entrar per diferents llocs de la frontera.

L'entrada de gent no pogué realitzar-se tot seguit, perquè no hi havia els diners necessaris; els anglesos i gascons s'estigueren a la frontera algun temps, esperant l'import de les pagues. Per a obtenir-los, Joan de Liñán vingué a veure el comte d'Urgell, i rebé d'aquest alguns milers de florins, que ell i Joan de Fluvià dugueren a França i que serviren per a pagar les tropes contractades [1]. Es convingué que les dites tropes entressin per tot el mes de maig del 1413.

Durant l'atur d'aquestes forces a la ratlla, Ferran trameté a Osca, com a reforços, les companyies manades pel castellà Suero de Nava.

El monarca projectava de fer un viatge al reialme de València; però n'hagué de desistir davant les noves alarmants que pel mes de maig li arribaren sobre l'activitat del comte i dels seus parcials.

El dia 8 de maig del 1413 un grup de partidaris del comte prengué el castell de Trasmoz. Si hem de creure el document oficial, els atacants eren «*algunos ladrones e gente replegadissa de la seqüela de Don Anton de Luna*». Ja és sabut, d'una banda, que aleshores era habitual el tractar de facinerosos els enemics i, d'altra banda, que en les guerres eren més o menys utilitzats per tots els bel·ligerants els homes de vida aventurera i fins els delinqüents vulgars. Alguns historiadors, basant-se en les acusacions dels antequeristes, volen presentar com a delinqüents o bandolers una part de la gent del comte; en aquell temps, però, la gent d'armes, en general, no era pas un model de bona conducta, ni respectava gaire les hisendes i les vides; no estava pas neta d'aquesta tara la gent de Ferran; és ben significativa la lletra del monarca a Francesc d'Erill — conseller i majordom de la reina — cridant-li l'atenció sobre les malifetes que cometia la gent de la seva companyia (17 de juny del 1413). «Som informats — escriu Ferran — alguns de vostra companya roben per los camins dient e metent fama que ho fan gents del comte d'Urgell. E ara novament han robat, segons se diu, un hom qui apportava certes bales de draperia.» [2]

Ben aviat el castell de Trasmoz fou assetjat pel governador, que duia bombardes i altres enginys d'artilleria portats de Calataiub i de Saragossa.

El dia 11 de maig, la gent del Luna prengué el castell de Montaragó, i hi acudiren, com a reforç, quaranta homes de Loarre. Les forces antequeristes de Martí de Panar assetjaren poc després aquest castell; però havent estat ferit llur cabdill, es retiraren.

La gent contractada a Gascunya havia entrat per Isaba (Navarra), i a Aragó s'havia apoderat dels dos petits castells de Sorbés i Embún. Després anà a concentrar-se a Loarre.

L'agitació augmentà fortament en el país, i fins a Saragossa es manifestaren els urgellistes, com també a Osca, a Calataiub i a algunes viles de València. En

(1) Declaració de Joan de Liñán en el procés de Lleida.

(2) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Pàg. 311.

una lletra als jurats de Saragossa, Ferran es planyia que li diguessin que aquella ciutat «*no es encara bien purgada de las opiniones contrarias a la justicia*» [1] i els feia càrrecs per no haver procedit enèrgicament, des de bon principi, contra els sospitosos. Ferran estava determinat a anar cap a Aragó per a dirigir personalment la lluita, si calia.

Davant l'entrada de les forces estrangeres per Isaba de Navarra, de la qual s'assabentà la cort el dia 18 del mes de maig, i de la presa dels castells de Sorbés i Embún, Ferran trameté «a tota fúria» grans reforços a Osca i prengué altres diverses mesures de defensa i de lluita, entre les quals hi hagué la de fer venir de Castella l'*adelantado* i diversos capitans. Ordenà la mobilització i concentració de les forces reials amb el propòsit d'aixafar de bon començament la revolta, puix que si aquesta hagués pres peu, hauria estat molt difícil de vèncer-la. «No se li amagava (a Ferran) — confessa Giménez Soler — que el poble era afeccionat al Comte, per ésser descendent baró dels antics reis i que no es movia ni agitava per mancança de cabdills, no per afecte a la nova dinastia» [2]. Hom reconeixia que les coses del regne estaven aleshores en una tal situació, que «si el duc de Clarença hagués vingut ab exèrcit a aquesta empresa, ni el Rey ni les sues coses podien assegurar-se sinó ab poder de gent d'armes de Castella».

Les disposicions de Ferran I (que dirigia les operacions de Barcelona estant) per a la defensa de Jaca, Osca i Egea, minvaren molt les possibilitats d'èxit que poguessin tenir els urgellistes. El monarca féu ocupar secretament amb ballesters Cervera i Tàrrega, per a veure si els del comte d'Urgell, confiats, s'acostaven als murs d'aquestes viles i així rebrien de prop els trets de les ballestes. A la ciutat de Lleida, convertida en base militar contra Balaguer, es concentraren les hosts del governador de Catalunya, de Ramon de Bages, de Galceran de Cruïlles i de Francesc d'Erill.

Tant bon punt sabé les notícies sobre l'entrada de gent, Ferran es preocupà d'impedir que Navarra servís de base d'operacions als urgellistes, i trameté el cavaller de Barcelona Berenguer Escarrer per a aclarir l'actitud del rei de Navarra, parent del castellà. El navarrès, davant el requeriment que se li feia, accedí a declarar-se neutral, a privar el pas de tropes estrangeres per la vall d'Ansó i a comunicar les notícies que tenia sobre concentracions de gent d'armes a la frontera francesa. Aquesta actitud del rei de Navarra constituí per a Ferran un èxit diplomàtic ben profitós.

És veritat que el comte, en aquell moment i en alguns altres, tingué serioses probabilitats d'èxit, i que hauria pogut aconseguir-lo si la sort no li hagués estat tan esquiva i si ell hagués sabut conduir millor la lluita, sobretot en l'aspecte diplomàtic i en el d'organització. «Ficat a Balaguer — escriu Giménez

1) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Apèndix de documents Pàg. [illegible].
2) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 165.

Soler —, esperant-ho tot dels auxilis de fora, desatengué per complet el que ací passava, no prengué cura ni de donar unitat a la direcció de la guerra, ni de constituir nuclis, que animessin els poc resolts i posessin les armes en mans dels que desafiant el perill, el proclamaven dins les ciutats rei de dret. Esperava que anessin a buscar-lo, que els altres fessin allò que ell no feia, arriscar

Castell de Loarre (Osca)

la seva vida per una causa, i així anà passant el temps i ell perdent amics, els uns guanyats pel seu rival, d'altres descoratjats en veure la seva apatia» [1]. En aquests judicis, com en molts altres judicis seus, Giménez Soler parteix d'un prejudici contrari al comte, i recarrega la part del desencert i de la culpa d'aquest; però no es pot negar que en els seus retrets hi ha un fons de veritat.

El dia 20 de maig el comte, decidit per fi a anar a l'acció armada i a fer-ne centre la ciutat de Balaguer, s'hi traslladà amb dos-cents homes de cavall des de Castelló de Farfanya, on aleshores es trobava i on hi havia la seva mare. Per a preparar-se millor a la lluita, encarregà al cavaller Joan de Meca que anés a fortificar, guarnir i municionar els seus castells. A principis de juny arribà Bernat de Coharassa, capità gascó, amb cent homes de cavall, els quals s'allotjaren a Albesa i feren incursions per les terres sotmeses a Ferran.

1 A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Pag. [illegible]

Alguns petits èxits obtinguts per la gent del comte feren créixer el seu optimisme: a Margalef fou derrotat pels urgellistes Francesc d'Erill, que duia forces inferiors i no gosà a combatre [1]. Heu-vos ací com succeí aquest fet:

Havia estat encarregat de procedir a l'execució dels béns del comte, Guerau Alamany de Cervelló, amb sis-cents homes de cavall; per a començar l'execució

Un altre aspecte del castell de Loarre

sortiren de Tàrrega cap a Bellpuig (5 de juny) Francesc d'Erill, procurador fiscal en el procés, i Jordi de Caramany, amb algunes forces, i a Margalef se separaren. Acudí a deturar-los Ramon Berenguer de Fluvià, que amb dos-cents homes apostats a Margalef, atacà en despoblat els d'Erill, el qual hagué de fugir corrent fins a Torregrossa; dels homes que duia en moriren tres o quatre, i la majoria caigueren presoners (sembla que no eren sinó uns cinquanta o seixanta). Tot seguit Fluvià atacà la gent de Jordi de Caramany, i aquest hagué de refugiar-se igualment a Torregrossa. Erill i Caramany es retiraren després a Juneda, lloc del comte de Cardona, noble que s'havia posat al servei de Ferran.

A Balaguer, aquestes petites victòries produïren un gran entusiasme i foren celebrades amb festes. Les robes i les bèsties preses als contraris foren venudes en

(1) A. GIMÉNEZ SOLER: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Pàg. 106.

públic encant, i pel rescat dels presoners fou exigit un marc d'argent per cap. Encoratjat, Jaume féu anar a Camarasa uns ballesters seus per tal que capturessin ramats (8 de juny), i ell personalment es presentà a Castelló de Farfanya i al vescomtat d'Àger, a fi d'animar els seus partidaris.

En aquells moments, el comte i els que el voltaven tenien més esperances que mai. Feien gran plat de l'anunciada vinguda de forces estrangeres. Ferran era tractat per ells amb menyspreu i mofa; només li era reconegut el títol d'infant de Castella, no pas el de comte-rei, i el poble dels dominis del comte d'Urgell l'anomenava humorísticament *Don Fernando Carretas.*

«A Balaguer — diu Giménez Soler — nasqueren il·lusions i esperances: es prengué per fets certs els indicis: es multiplicà fins a sis mil i més les tropes de Don Anton, es tingué per segur que aviat en vindrien tres vegades més; es confià en un alçament del país tan bon punt En Jaume aixequés els seus penons; cregueren que fallarien a Ferran els auxilis de Castella i públicament es digué que el comte moriria o seria rei; un dels seus soldats escrivia: *«de vostra vida no videstes tan gran guerra como enguany será»*. [1]

Ferran, cap al mes de juny del 1413, demanà reforços a Castella, per tal que tota la gent que es pogués aplegar acudís de pressa a Saragossa [2]. Trameté des de Barcelona als seus diversos dominis castellans — Medina del Campo, Olmedo, Paredes i Arévalo — el seu cambrer i mariscal Àlvar d'Àvila, perquè fes anar ràpidament a Saragossa, com a homes d'armes, el més gros nombre possible dels seus vassalls; amb anàleg encàrrec trameté el seu *maestresala* Joan Delgadillo, el seu *merino* major de les Behetries de Castella, Pedro de Guzmán, i els seus criats Garcifernández i Juan Carrillo de Toledo, perquè fessin anar a Saragossa, *«a más andar»*, tanta gent com poguessin arreplegar.

En aquells moments, Ferran es trobà massa sol en el palau reial barceloní, i tingué por. La Crònica de Joan II de Castella diu que *«acordó de mandar armar é cavalgar algunos castellanos pobres que ende* (a Barcelona) *estaban, que podian ser hasta ciento é mandoles que de noche é de dia aguardasen su persona»*. [3]

A la segona quinzena de juny Guerau Alamany de Cervelló escrivia a Ferran que, segons noves que de Balaguer tenia, «tota la fiança del comte és En Ramonet de la Guerra»; que per dos conductes li havien dit que el comte de Foix li donava entrada pel vescomtat de Castellbò, «e 's diu que ha manat que li donen vitualles e que 'ls acullen bé, però jo pens que m' en certificaré clarament e ço que 'n sabré, escriuré a vostra gran excelència». [4]

1) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Pàg. 100.

2) *Crónica de Don Juan II.* El cronista diu que Ferran s'adreçà *«a Diego Gómez de Sandoval, Adelantado de Castilla, é a Juan Hurtado de Mendoza, Mayordomo mayor del Rey de Castilla... a Pero Nuñez de Guzman, su Copero mayor, é Alvar Rodriguez de Escobar su vasallo, é a Peralonso de Escalante, su doncel... é a Gonzalo Rodriguez de Ledesma...»*

3) *Crónica de Don Juan II.*

4) A. Giménez Soler: Lloc citat. Apèndix de documents. Pàg. 321. — Un testimoni del procés contra Elionor, germana del comte, diu que aquest Ramonet de la Guerra o de la Gerra havia d'entrar des del sud de la Gàl·lia amb mil dos-cents cavalls.

Dos emissaris del comte, que duien lletres d'aquest amb destinació a Anglaterra, foren empresonats a Moncontar (lloc del duc de Borgonya). [1]

La comunicació entre el comte i Antoni de Luna era fàcil per la vall d'Andorra i França. Però la situació, al Pirineu, no era del tot favorable al comte d'Urgell, puix que si bé aquest podia comunicar-se amb el sud de la Gàl·lia per les valls secundàries del Segre, el camí es trobava flanquejat pels dominis del comte de Pallars a ponent i pels de la casa de Cardona a llevant.

Remarca Domènech i Montaner que no es troben rastres d'haver intentat el comte d'Urgell organitzar un alçament general de la terra, cosa difícil, perquè, fora dels seus dominis comtals, no tenia en aquells moments «una sola almena». Es limità a promoure l'entrada de tropes estrangeres, confiant que a l'entorn d'aquestes el país s'alçaria al seu favor, estant com estava ben disposat. [2]

Atac fracassat dels urgellistes a Lleida. — Donant com a motiu la declaració de guerra al comte de Cardona, els urgellistes concentraren a Menargues tropes i municions, que es deia si eren destinades a atacar Arbeca i Juneda, llocs d'aquell comte.

Ramon Berenguer de Fluvià — «capità atrevit i valent, però poc destre», escriu Giménez Soler — es mostrava decidit i actiu. Ell fou qui projectà un atac per sorpresa a Lleida, ciutat que tenia una forta guarnició. Es realitzà una preparació diríem psicològica, de la qual formaven part, sembla, quatre lletres trameses per Jaume a ciutadans lleidatans a fi de posar malfiances entre ells [3], i s'aconseguí la cooperació d'elements del «poble menut» lleidatà. Hi havia intel·ligències amb alguns veïns de Lleida, particularment amb Bernat de Torremorell i T. Bellver.

Una imprudència d'alguns balaguerins — el fill del notari Arnau Cucó, amb vuit o deu homes — que un dia d'aquells volgueren assaltar per llur comte el monestir de monges de Sant Hilari, als afores de Lleida, cridà l'atenció dels lleidatans i posà en vigilància les autoritats.

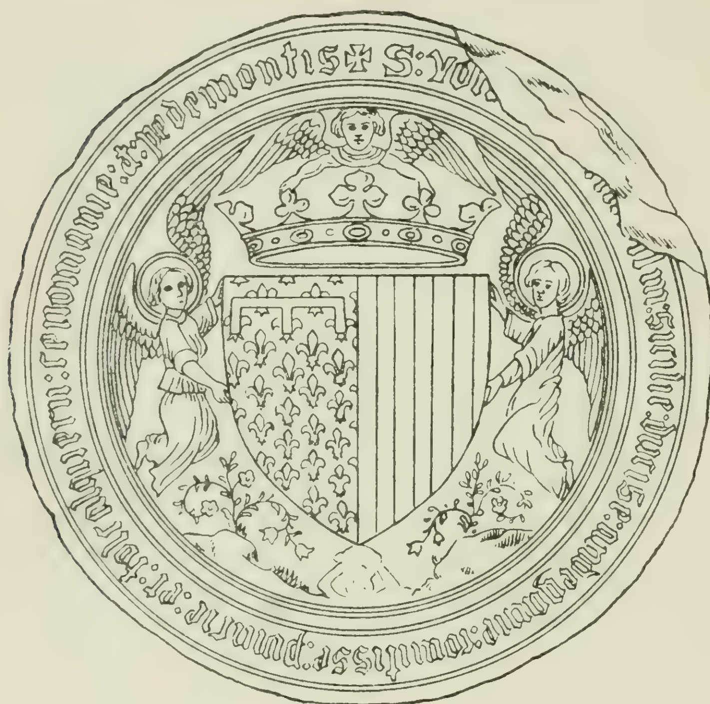
Tan en secret es portà el veritable objectiu de l'expedició preparada per a la vigília de Sant Joan, que fins que els expedicionaris foren a les envistes de Lleida no saberen que havien sortit per a atacar-la. Dissimulant el veritable objectiu, l'aplegament de les forces es féu dient que s'havia d'anar contra les viles de Juneda i Arbeca. Sortiren les forces a la matinada del dia 23 de juny del 1413, abans de clarejar el dia, sota el comandament de Jaume; una divergència que, en el moment de la partida, es produí entre catalans i aragonesos, fou causa que el comte anés amb els expedicionaris, però sense tenir el propòsit de prendre part personalment en l'atac de Lleida, la qual cosa hauria estat una imprudència.

1) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Apèndix de documents. Pàg. 320. Lletra de Ferran, del dia 19 de juliol del 1413.

2) L. Domènech i Montaner: *La iniquitat de Casp I*. Pàg. 288.

3) A. Giménez Soler: Lloc citat. Apèndix de documents. Pàg. 315.

La comtessa Margarida, poques hores abans que l'expedició sortís de Balaguer, tingué coneixement del que es projectava, i des de Castelló de Farfanya trameté Joan Figuera, prevere d'Àger, per a veure si podia evitar la sortida, sens dubte perquè considerava massa audaç aquell cop; en saber que les forces ja eren en camí, mostrà molt de sentiment, però es resignà, i en mig d'una gran angúnia esperà el resultat de l'expedició; passà aquella nit — una nit de Sant Joan — guaitant des d'una finestra del castell el camí de Balaguer, i prometia un cavall i cent florins a qui li portés la nova de la presa de Lleida. [2]

Segell de Violant d'Aragó, mare de Lluís d'Anjou

L'expedició es dividí en dues columnes: les tropes de peu marxaren per un camí, i les de cavall per un altre; el comte anava amb aquestes últimes. En arribar la cavalleria al pont de Picabai, damunt el riu Noguera-Ribagorçana i davant Corbins, el comte s'aturà, i pujà a un tossal per a veure quina era la situació de les forces d'infanteria. Allí hi hagué un consell de guerra, en el qual l'aragonès Joan Giménez de Salanova, que fou el primer que parlà, sostingué que el comte no havia de seguir amb l'expedició, puix que si el cop fallés, podria succeir-li alguna dissort en la seva persona, i aleshores tot estaria perdut. Aquesta fou l'opinió que prevalgué, i el comte s'hi conformà, tot adreçant als seus partidaris una arenga, que la declaració d'un testimoni reprodueix així: «Germans, ja sabets com per justícia aquest regne és meu e com malvades persones me l'han tolt, e l'infant de Castella per potència lo se 'n ha portat ell, et a mi és ara promès que jo hauré la ciutat de Lleyda, ab la qual jo cuyt fer mos affers en cas que haja, perquè jo us prech que vosaltres façats bé vostres affers així com jo confiu de vos-

1 Declaració del veí de Castelló de Farfanya, Pere Pons, en el procés de Lleida.

altres e tenit per capità mossèn Fluvià e fet per ell així com per la mia persona» [1]. El comte, segons un dels testimonis que declararen en el procés de Lleida, es retirà tot seguit a Arbeca; fra Joan Ximeno, bisbe de Malta, que l'acompanyava, el recriminà per aquella aventura, i el comte acabà per maleir Ramon Berenguer de Fluvià, que l'havia dut a aquell mal pas. [2]

Continuaven cap endavant les forces manades per Fluvià, quan aquest tingué avís que els lleidatans ja havien descobert la seva marxa. Davant d'això canvià de determini, i per a dissimular el canvi volgué marxar sobre Juneda; no fou obeït per la seva gent, i es refugià a Menargues. A aquest lloc anaren a veure'l alguns dels lleidatans que estaven avinguts amb ell, els quals li asseguraren que seguia essent possible l'apoderar-se de Lleida.

Segell de Lluís d'Anjou

Sabedor de la temptativa, Riambau de Corbera, aquell dia mateix, féu esquarterar davant la Paheria un home anomenat Andreu Vilar, que confessà la seva intenció de lliurar als urgellistes un dels portals de la ciutat. En ésser executat, hi hagué a Lleida un fort avalot, en mig del qual un home amb un «basalart» prorrompé en crits de mort contra els executors. Acudí Riambau de Corbera al lloc del tumult, i els amotinats fugiren pel pont, passant per la porta que hi donava, la qual estava oberta.

En la nit del diumenge al dilluns dia 26 de juny, Ramon Berenguer de Fluvià es dirigí a Lleida per a donar de totes passades el cop; però sigui per haver fet traïció els compromesos o alguns d'ells, o per un altre motiu, el fet és que l'atac dels urgellistes trobà la ciutat molt ben previnguda. Un incident imprevist avisà els de dins el moment precís en què arribaven els urgellistes. Els atacants hagueren de retirar-se després d'algunes hores de combat; ells tingueren seixanta baixes i no en feren cap als defensors.

De tornada, els urgellistes cremaren masies, destruïren molins, tallaren arbres de les hortes i saquejaren els llocs de Vilanova de Segrià i Benavent; no feren el mateix amb Alguaire perquè aquest lloc els lliurà set-cents florins.

El comte, en veure que no apareixien damunt Lleida les columnes de fum que havien d'anunciar-li que la ciutat estava en poder dels seus, tornà a Balaguer donant per fracassada l'empresa. El fracàs d'aquesta expedició fou molt perjudicial a la causa de Jaume. Corregué la veu que en tenia la culpa un dels consellers del comte, Tristany de Lluçà, al qual s'atribuïa l'haver donat avís als de Lleida per no perdre uns censos que en aquella ciutat tenia.

1 Arenga reportada per Nicolau Cerdà en el procés de Lleida

2 *Procés de Lleida.*

L'expedició de Ferran contra Jaume. — Ferran decidí que fos obert procés al comte d'Urgell, a base de les lletres interceptades, en les quals traspuaven els projectes de revolta. Començà el procés el dia 5 de juny del 1413.

Tot seguit es decretà la confiscació dels béns del comte. El governador d'Aragó i el batlle de València foren designats per a fer-se càrrec dels béns de Jaume en aquests dos reialmes. El dia 11 de juny Ferran expedí tres pragmàtiques, adreçades respectivament al comte, als nobles del seu seguici i als paers de Balaguer; al primer li ordenava que lliurés les seves ciutats, viles i llocs al governador de Catalunya Guerau Alamany de Cervelló, i als altres que no afavorissin ni ajudessin el comte, ni destorbessin el governador en procedir aquest a la confiscació dels béns. El governador sortí per a donar compliment a aquestes ordres.

Les mesures preses en aquest punt pel monarca i les seves autoritats traspassaren des del primer moment els límits marcats per la llei i per la justícia. El dia 11 mateix es donaren ja per confiscats fins els béns que havien pertangut al pare del comte d'Urgell, Pere, a fi d'invalidar les donacions que Jaume havia fet als començaments del regnat de Ferran. Una tal conducta era vituperable; «la llei i el costum — escriu Giménez Soler — autoritzaven, és veritat, la confiscació, però legalment no podia dur-la tan lluny; els béns d'En Pere eren del comte, de la seva mare i de les seves germanes i fins de la seva muller, per la hipoteca que hi pesava pel dot de la infantessa; per consegüent, l'estendre tant aquest procediment era castigar indegudament innocents, com sens dubte ho foren Na Isabel i la seva cunyada Cecília, contra les quals ni tan solament s'incoà procés.» [1]

Guerau Alamany de Cervelló féu requeriment a les viles i fortaleses del comte, mostrant-los el poder del monarca per a prendre'n possessió; «tots els trobà rebels, i en cada lloc el reberen amb trets de pòlvora i ballestes». El governador tornà, i donà compte a Ferran de l'estat de rebel·lió en què estaven tots aquells llocs. [2]

Davant les noves de l'expedició dels urgellistes contra Lleida, Ferran, el dia 25 de juny, portà l'afer al seu Consell, i es convingué que podia procedir-se a confiscar els béns del comte i dels seus seguidors; el mateix dia consultà sobre el cas nombrosos doctors i juristes de Barcelona, i tots foren del mateix parer; el dia 27 celebrà una nova junta, ampliada amb altres persones, que també formularen, amb fonaments de dret, la tesi de la confiscació. El mateix dia 27 sotmeté la qüestió, segons un document, a nombrosos elements de les Corts, i l'arquebisbe de Tarragona, Pere de Sagarriga, li agraí que els hagués fet aquella consulta.

Els personatges aplegats a les Corts no podien, tal com estaven les coses, declarar-se per Jaume. Ferran ja els havia cridat dues o tres vegades l'atenció sobre l'actitud del comte i la necessitat de reduir-lo, i quan anuncià el seu propòsit de sortir a sotmetre'l, Pere de Sagarriga, en nom de tots, li contestà que no solament el monarca estava en el seu dret, sinó que ells tenien el

1 A. GIMÉNEZ SOLER: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Pàg. 172.

2 *Crónica de Don Juan II*. Pàg. 318.

deure d'ajudar-lo; però li pregaven que en el càstig la justícia no exclogués la misericòrdia, frase que revela la recança o la temença amb què era vista l'acció contra el comte d'Urgell. [1]

Des del mes de juliol, Ferran preparà activament l'expedició contra Jaume. Amb data del 26 d'aquell mes, el Dietari de la Generalitat diu lacònicament, que aquell dia partí Ferran per a anar a combatre el comte.

En saber la sortida de Ferran cap a Balaguer, el primer impuls de Jaume fou d'abandonar la capital del seu comtat; però després canvià de pensament, i això fou degut, segons hom creia, a instàncies de la seva mare. [2]

Derrota dels urgellistes a Aragó. — Mentrestant, Antoni de Luna, en el seu centre d'operacions de Loarre, es mantenia fort i combatiu. Des del castell organitzava incursions devastadores als llocs veïns sotmesos a Ferran. Quan el Luna era fora del castell, hi deixava una germana seva, Violant, que era abadessa de Trasovares, dona d'esperit baronívol i coratjós. El Luna creia que el comte feia mal fet de mantenir-se tancat dins Balaguer, i jurà no veure a Jaume si aquest no anava a trobar-lo a ell. Després del fracàs del cop de Lleida, el comte decidí anar a trobar el Luna: amb uns nou-cents homes, dels quals tres-cents eren de cavalleria, marxà cap a la seva vila d'Alcolea de Cinca, en el reialme d'Aragó.

Ferran, com sabem, havia enviat a cercar les forces d'un gran nombre de senyors i de servidors seus de Castella, perquè vinguessin de pressa per combatre contra anglesos i gascons [3], i així aviat s'ajuntaren a Saragossa mil llances de castellans; «*e los Aragoneses é Valencianos é Catalanes fueron mucho espantados de se poder tan prestamente juntar tanta gente de Castilla.*» [4]

Segons la Crònica de Joan II de Castella, els estrangers, quan s'ajuntaren amb els homes d'Antoni de Luna, eren set-cents, entre anglesos i gascons. Entraren per la part de Jaca, proclamaren rei el comte d'Urgell i feren que aquells pobles el reconeguessin com a tal. [5]

Dels anglesos, uns cinc-cents, comanats per Basili de Gènova, se separaren d'Antoni de Luna per a juntar-se amb el comte. Atacat per forces molt superiors de castellans i aragonesos, Basili fou derrotat i mort (10 juliol del 1413) [6]. A l'endemà foren derrotats els anglesos que hi havia a Montaragó sota el comandament dels altres capitans, els quals tot seguit se n'anaren a Loarre, on es planyeren davant Antoni de Luna d'haver estat enganyats per a fer d'ells carnatge, i se'n tornaren cap a la frontera amb la resta de llurs forces, que no pogueren ja aconseguir els antequeristes que sortiren a encalçar-les. [7]

1) Aquesta gestió no consta en els processos o actes de les Corts, sinó en el procés fet a Lleida contra el comte.
2) *Procés de Lleida.* Declaració de fra Joan Ximeno, bisbe de Malta, gran conseller del comte.
3) *Crónica de Don Juan II.* Pàgs. 348 i 349.
4) Lloc citat. Pàg. 349.
5) Lloc citat. Pàg. 348.
6) Lloc citat. Pàg. 349.
7) Lloc citat. Pàg. 349.

Era a primers de juliol que havia sortit el comte per a trobar-se amb Antoni de Luna. Guerau Alamany de Cervelló, arribat a la comarca de Balaguer, s'assabentà de la sortida, i amb forces importants prengué posicions a Alguaire, per a tancar-li el pas i obligar-lo a acceptar batalla. Mentrestant el comte assetjà el castell d'Esplucs, prop de Binèfar, i trobant-se a Rafals li arribà la nova que les tropes de Basili havien estat desfetes pels castellans i aragonesos, amb pèrdua d'alguns centenars de morts. Les forces ferrandistes eren molt superiors, i els cavallers de la host del comte feren damunt aquest una forta pressió perquè, desistint de l'expedició iniciada, tornés cap a Balaguer, i així ho féu a contracor: «e a gran força feren-lo tornar», segons declarà Salanova [1]. El seu pla era d'arribar fins a El Grado, vora el Cinca, lloc que tenia els avantatges de permetre-li una constant comunicació amb Antoni de Luna, d'ésser fàcilment assequible als socorsos que li poguessin arribar de França i d'oferir-li una retirada en cas necessari. Comentant el desistiment forçat del comte, diu Giménez Soler que «la falta d'energia el perdé més que la falta de talent; sempre es nota que En Jaume coneixia la situació i que ell per si sol no hauria obrat com els consells de la seva mare i dels que la voltaven l'obligaven a obrar.» [2]

Escut de Guillem de Vallseca, compromissari de Casp

De tornada, se n'anà de ben poc que les forces de Jaume no sofrissin el desastre que s'havia volgut evitar. Anant d'Esplucs a Albesa, passaren, a Alguaire, molt prop de les forces de Guerau Alamany de Cervelló, i si aquestes no se n'adonaren a temps, fou degut a la fosca de la nit. Així ho explicava el governador de Catalunya en la lletra que trameté a Ferran, tot permetent-se d'insultar de passada els urgellistes en escriure, amb un traç mig literari i mig sarcàstic, que la nit és «amiga de lladres e scelerats». Quan la host ferrandista s'adonà del pas de la host comtal, es llançà a la persecució d'aquesta, però ja era tard. En ésser els de Ferran davant Albesa, sortiren uns dotze cavallers del comte d'Urgell i digueren que seria «gran vergonya als Cervellons si presentassen batalla en lloc on no fos lo comte, que era a Balaguer». Acceptaren el repte els Cervellons, i demanaren als cavallers que avisessin el comte que anaven cap a Balaguer per a trobar-lo i presentar-li batalla. Arribaren els ferrandistes davant Balaguer el dia 16 de juliol, mentre hi entrava Jaume i donava descans a les seves forces; el governador, que s'havia pensat que el comte era dins des del dia abans, en veure que aquest no sortia a combatre en camp descobert, tornà cap a Lleida, des d'on escriví

1 *Procés de Lleida.*

2 A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Pàgs. 172 i 173.

a Ferran I una lletra per a explicar-li, a la seva manera, el succeït, i que acabava dient: «en suma, que 'l comte e tota sa gent són en aclipsicar; sinó en muralla o prop vall, negú no s'és mostrat, de què roman en gran desfavor e los que li havien devoció atartats». Fàcils i puerils retrets! En els casos al·ludits, el comte esquivà unes batalles que forçosament havia de perdre.

La derrota dels urgellistes a Aragó, més greu encara que el fracàs de Lleida, empitjorà molt la causa del comte. Al contrari, els ferrandistes en cobraren un gran ànim. Escriví Jaume a Antoni de Luna que es traslladés tot seguit al comtat d'Urgell, puix que per Andorra havia d'entrar una tropa de gascons, i es podria prendre la revenja abans que el descoratjament hagués abatut els seus partidaris [1]. «Aquest pla — comenta Giménez Soler —, el més convenient per a ell i el més perillós per al rei, demostra que el comte no estava mancat de talent; però tornà a Balaguer, es lliurà a la malèfica influència de la seva mare i abandonà aquell primer consell, amb la qual cosa obrà la seva ruïna, com ell mateix reconegué després.» [2]

La victòria aconseguida a Aragó fou molt celebrada pels antequeristes. A Puigcerdà, per exemple, segons una lletra del notari Jaume Ripoll (17 de juliol) «lo dit die digmenge vespre foren fetes grans e molt alegres alimares per la dita nova, repicants e sonants tota la nit senys, campanes et altres sons de diverses vexells ab falles de fochs e altres lluminoses demostracions significans alegria» [3]

Afegeix el dit notari que un escuder de Bernat d'Olms, vingut de Tolosa, li contà que el comte d'Urgell hi havia tramès 400 marcs d'argent a vendre, «lo qual argent hi ha aportat En Garau d'Alòs e altre a qui dien Gispert, no li acorda del cognom» [4], acompanyats de vint homes d'armes del vescomtat de Castellbò; que els diners serviren per a soldejar homes d'armes, els capitans dels quals eren, entre altres, Aimeric de Comenge i el seu germà Galceran de Comenge, mossèn d'Urlasa, mossèn de Launach, Ponç de Vilamur, Joan de Malleó i mossèn de Muntbrú, i que es pensava que prestament entrarien a Catalunya. [5]

Intensificació dels preparatius contra Balaguer. — A mitjans de juliol del 1413 s'intensificaren els preparatius reials per a l'expedició contra el comte d'Urgell. Foren convocades les hosts municipals de diverses ciutats: Lleida, Cervera, Tàrrega, Manresa, Vilafranca, Montblanc. Es veu que a Barcelona hi havia grans simpaties pel comte d'Urgell, puix que, tement Ferran que en aquella avinentesa poguessin exterioritzar-se, havia enviat a buscar fra Vicents Ferrer (29 de juny) per tal que aquest anés a predicar-hi i l'ajudés amb les seves «lloables amonestacions», que havien de col·laborar amb «la gràcia divinal qui confirma la cadira dels reis», i així el prestigi de fra Vicents influís en pro del monarca

1 *Procés de Lleida.*
2 A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Pàgs. 170 i 171.
3) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàgs. 323 i 324.
4 (Gispert de Belmunt, qui fou representant de Margarida en el jurament de Ferran I a Saragossa)
5) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 324.

i mantingués la passivitat del poble mentre l'exèrcit reial anava cap a Balaguer i es llançava damunt el comtat d'Urgell. El famós frare predicador, una mica tocatardà, no arribà a Barcelona fins al dia 21 d'agost.

El lloc de concentració de les forces reials era Cervera, cap a on sortí Ferran el dia 26 de juliol, i des d'allí es traslladà a Tàrrega. Pel camí se li havien ajuntat nombroses hosts senyorials i municipals. Després d'adoptades algunes disposicions militars, l'exèrcit reial sortí cap a Balàguer el dia 3 d'agost. El dia 15 arribà a les envistes de la capital del comtat d'Urgell.

En saber que l'exèrcit de Ferran s'acostava a Balaguer, el comte reuní el seu consell de guerra. Aquest constatà la inferioritat numèrica de les forces urgellistes, i fou de parer que no convenia tancar-se dins la ciutat, ni acceptar en camp obert una batalla decisiva, que segons totes les probabilitats seria desfavorable; per tant, es considerà que el millor que podia fer-se era no esperar l'arribada de l'exèrcit reial, i sortir de Balaguer, on podria romandre la muller del comte per a negociar amb Ferran en les millors condicions possibles, i mentrestant hom esperaria circumstàncies més favorables. Però, segons una versió, la comtessa Margarida discrepà del parer del consell de guerra, sostingué que el coratge dels cavallers es mostra i es prova en els setges, i féu pressió damunt Jaume per tal que resistís dins Balaguer; hom ha atribuït aquesta actitud a la temença que en el cas de pactar la seva nora amb Ferran, ella, la comtessa Margarida, en sortís perjudicada, puix que era tinguda generalment com a instigadora del seu fill, i no tractava prou bé a Isabel. «Donà Jaume — comenta Giménez Soler — molt pobre idea de si mateix preferint en un afer de guerra el dictamen d'una dona al d'homes experimentats, que havien lluitat deu anys a Aragó en aquella guerra de guerrilles sostinguda entre Lunas i Urreas, i seguint, com diu Zurita, el més perillós consell i el més vergonyós, en lloc d'aquell altre que fóra de més destre i coratjós capità» [1]. Aquests fets no estan prou provats per a justificar un judici tan categòric.

El setge. — Al cap de pocs dies de l'arribada de Ferran davant Balaguer, quedà establert el setge de la plaça. [2]

Els llocs del comtat d'Urgell foren ocupats aviat per les forces reials; alguns, com Agramunt i Albesa, després d'un breu setge i amb capitulació (segona quinzena d'agost). El comte quedà isolat. Per tal d'evitar que fugís fronteres enllà, fou organitzada una espessa xarxa d'espionatge i vigilància; a França hi havia també molts d'espies al servei de Ferran, encarregats de comunicar si sortien d'allí auxilis per als assetjats.

1 A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Pàgs. 175 i 176.

2 El cronista castellà Alvar Garcia de Santa Maria, en posar-se a relatar el setge, fa una bella i exacta descripció de l'horta de Balaguer i de les fortificacions de la plaça; és un breu passatge excepcional dins una obra d'estil eixut com la seva: «*Y en aquella huerta — diz — há y muy grande alameda de álamos blancos, é muchas viñas é huertas, é frutales de limas é naranjas, é otros muchos diversos frutales. La qual cibdad es muy abondosa de pan é de vino é de azeyte, é tiene muy hermosa campiña...*» (*Crónica de Don Juan II*). Pàg. 35[illegible].

La defensa de Balaguer la dirigia Ramon Berenguer de Fluvià, al qual es donà aquest càrrec, segons una versió, per la influència de Margarida. [1]

Fou aconsellat al comte que se n'anés a l'estranger, però Fluvià en fou contrari, per creure l'intent massa exposat al perill de captura. Per altra banda, Jaume no tenia intenció de fugir, perquè considerava inexpugnable Balaguer i confiava que,

Vista general de la ciutat de Balaguer

àdhuc si no arribaven socorsos de fora, Ferran acabaria proposant una capitulació avantatjosa, per tal d'abreujar la lluita [2]. Aquesta confiança, però, s'anà afeblint.

A darrers d'agost no quedava al comte, dels seus extensos dominis, altra cosa sinó el clos amurallat de Balaguer i la fortalesa anomenada Castell de la Comtessa. Les forces reials anaven creixent, i les comunicacions dels assetjats amb l'exterior es feien cada vegada més difícils. Hi havia moltes desercions en la host comtal, i això féu que es decidís de tancar les portes de la ciutat.

A fi d'atreure's la gent de la comarca, Ferran disposà que fossin confirmats els respectius privilegis als llocs del comtat, i féu pregonar el perdó absolut per a tots els que renunciessin a defensar la causa de Jaume. Benet XIII acudí amb el seu poder espiritual en ajut de Ferran, concedint indulgència plenària als qui morissin contrits i confessats en la guerra empresa contra el comte d'Urgell.

1) Gaietà Soler: *El fallo de Caspe.* Pàg. 51.
2) *Procés de Lleida.*

La rendició de Montaragó (11 d'agost), que defensaven els urgellistes, vingué a fer més crítica la situació dels assetjats, entre els quals continuaven les desercions, a despit de les mesures adoptades per a evitar-les.

Una abundant artilleria fou aplegada a l'entorn de Balaguer, que estava sota l'acció de potents bombardes.

Enfront de tota aquesta acumulació de forces i poders, els assetjats no tenien altra esperança de victòria sinó les veus que sovint corrien sobre la pròxima arribada de contingents d'auxili. Algun testimoni del procés de Lleida arribà a dir que les lletres que anunciaven aquelles noves eren una astúcia de la comtessa Margarida i que per encàrrec d'aquesta les escrivia un capellà. [1]

No eren, però, totes fantàstiques les noves que parlaven dels auxilis armats que havien d'arribar. Els assetjadors saberen, per confidències trameses de Tolosa (5 de setembre), que a Montreal, lloc situat a sis llegües de la frontera, prop dels ports de Ribagorça i de Gistau i de la vall d'Aran, s'aplegaven cavallers gascons amb la intenció de penetrar en el territori catalano-aragonès [2]. Davant el perill de l'entrada d'aquesta host, els ferrandistes adoptaren un seguit de precaucions, i llur alarma fou tan grossa que a Aragó prepararen importants reforços per si calia utilitzar-los (8 de setembre) [3]. No calgué, perquè l'entrada dels auxilis no es produí, i es donà contraordre als reforços (16 de setembre).

Ferran, el dia 22 de setembre, féu ús de l'usatge *Princeps namque*, per a promoure el sometent general, com si volgués demostrar al comte d'Urgell que, per a combatre'l, es refiava tant dels catalans com dels castellans. La forma d'aquesta disposició reial era contrària a les lleis catalanes.

El curs dels esdeveniments féu néixer el pessimisme dins Balaguer. Els cavallers més fidels al comte, amb Fluvià al capdavant, eren partidaris de resistir a ultrança, baldament tots els defensors haguessin de sucumbir sota les ruïnes de Balaguer; però molts balaguerins creien que era inútil de prosseguir la resistència.

Pel costat dels ferrandistes no hi havia, tanmateix, una plena satisfacció, puix que de bon començament s'imaginaren que la presa de Balaguer fóra cosa fàcil i ràpida. El dia 18 de juliol, Pere de Cervelló i Berenguer Arnau escriviren a Ferran explicant-li un pla senzillíssim per a apoderar-se ben aviat de Balaguer, si es comptava amb una bombarda que tirés projectils de dos quintars en amunt, prou potent per a enderrocar una certa torre de les muralles. «E aquella caiguda — deien —, planament e sens tot afany Balaguer no 's podrà tenir la quinta part d'un jorn, ans serà en vostra mercè si 'l volrets barrejar o haver pietat...»; consultaren el cas, i tothom fou d'opinió que «havent la dita bombarda, anant poderosament sobre Balaguer, lo lloc serà tost a la vostra mà» [4]; la bombarda no degué ésser trobada, o no devia ésser tan eficaç com els dos antequeristes s'imagi-

1) *Procés de Lleida.*
2) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Apèndix de documents. Pàgs. 344, 340 i 347.
3) A. Giménez Soler: Lloc citat. Apèndix. Pag. 344 i 345.
4) A. Giménez Soler: Lloc citat. Apèndix. Pàg. 327.

naven. Als 22 d'agost, en una lletra als ambaixadors tramesos a Sicília, Ferran explicava els progressos de les operacions del setge, i deia: «creem ab la aiuda de nostre senyor que breument haurem la dita ciutat i per consegüent tota la terra en què aquestes males gents se receptaven» [1]. Però el setge, que havia començat a primers de juliol, s'allargava, i l'hivern era ja molt prop. El monarca i els seus no es pensaven al principi que el setge durés tant; davant la plaça assetjada hi havia un gros exèrcit, i tot l'esforç era concentrat en aquell punt, amb grans molèsties i grans despeses, i per això també tenien un fort interès a enllestir aviat l'afer per una capitulació o per un esforç militar decisiu.

El dia 9 d'octubre fou acordat de procedir a l'atac general de la plaça. El primogènit Alfons demanà al seu pare que li deixés presenciar l'operació, per tal d'il·lustrar-se en l'art militar, i Ferran hi accedí.

Durant tot aquell mes, els preparatius per a l'assalt foren activíssims, especialment els relatius a l'acció de l'artilleria.

Un nou esdeveniment desfavorable accentuà el descoratjament dels urgellistes. Part dels homes de la guarnició de la fortalesa anomenada Casa de la Comtessa cometeren una traïdoria: avinguts amb Guerau Alamany de Cervelló per a lliurar-li el castell, feren sortir els no compromesos amb l'excusa d'enviar-los a recollir llenya; quan aquests van ésser fora, els conjurats s'apoderaren totalment de la fortalesa, tancaren les portes i arboraren el penó reial. Els soldats fidels, en tornar, trobaren les portes tancades, s'adonaren de la traïció i es llançaren al riu Segre per a arribar nedant a Balaguer, com ho aconseguiren tots menys un que s'ofegà (20 d'octubre). [2]

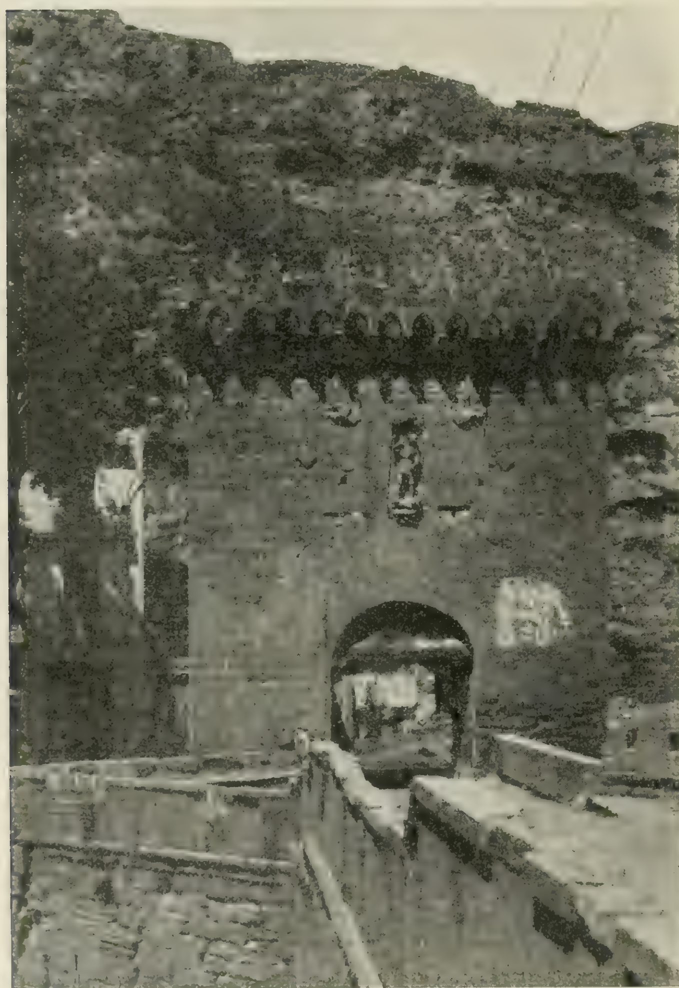
La rendició (31 d'octubre del 1413). — Segons Martín López de Lanuza, testimoni que declarà en el procés de Lleida, el comte, en les darreres setmanes del setge, es decantava fortament cap a la rendició, i li sentí a dir que si Ferran complia la meitat del que li havia promès, el serviria com mai cap rei no fou servit. Un altre testimoni, Pedro Pérez de Barbués, declarà que sense la intervenció de la comtessa Margarida, el comte s'hauria retut molt abans. [3]

Uns pahers de Balaguer anaren, un dia del mes d'octubre, amb salconduït, a veure Ferran en el campament reial. I fou probablement en tornar a la ciutat quan demanaren al comte una entrevista, la qual se celebrà en l'església de Sant Salvador, i allí suplicaren a Jaume que posés terme a tants de mals [4]. Diversos documents, i sobretot les declaracions que consten en el procés de Lleida, expliquen així la rendició:

Els balaguerins, veient que l'ajut de fora no arribava, ans bé desertaven molts soldats estrangers i alguns cavallers que a Balaguer havien acudit, pensaren d'ac-

1) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Pàg. 342.
2) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàgs. 353 i 354.
3) *Procés de Lleida.*
4) *Procés de Lleida.*

ceptar l'indult ofert per Ferran als qui cessessin en l'obediència al comte d'Urgell, i abans de fer-ho pregaren al comte que tingués una entrevista amb ells. L'entrevista es celebrà a l'església de Sant Salvador, on els balaguerins, amb els pahers al capdavant, demanaren permís al comte per a sotmetre's a Ferran abans no caiguessin sota la sanció penal de l'usatge que declarava reus de lesa majestat els que no donaven ajuda al sobirà quan la demanava, usatge que mostraren a Jaume. Aquest els respongué que no tinguessin por d'això, puix que Ferran no era un veritable rei, i l'usatge al·ludit només es referia al rei legítim, i els demanà que esperessin quinze dies: si dins aquest termini no arribava auxili a la ciutat, aleshores podrien determinar allò que els convingués. Els prohoms replicaren que no s'atrevien a comprometre's per al dit termini, si no els n'era concedit a ells un altre d'igual per a acollir-se a l'indult ofert per Ferran I. Davant d'aquesta actitud, Jaume s'avingué a iniciar negociacions per a la seva submissió i la de la ciutat [1]; però quan sabé que Ferran li exigia que es lliurés a discreció i que només oferia conservar-li la vida, però no la llibertat ni els béns, volgué fer un esforç per

Arc, avui desaparegut, del pont de Balaguer

(1) *Procés de Lleida*. Declaració de Nicolau Cerdà, notari de Balaguer.

a una nova resistència. Aplegà el poble de Balaguer a l'església de Sant Miquel, i li consultà quina devia ésser la seva conducta personal en vista de la severitat de les condicions que Ferran exigia. Els balaguerins demanaren temps per a deliberar, a la qual petició accedí Jaume. Després de la deliberació, la resposta fou que, havent el comte obrat fins aleshores sense demanar-los consell, no creien prudent d'aconsellar-lo en aquella hora; però que tota vegada que l'afer estava en mans de la seva muller Isabel i del duc de Gandia, havia de fer la voluntat d'aquests.

La veritat és que, davant l'amenaça de l'atac general, dins la plaça s'imposà el parer dels que volien anar a la capitulació. Les negociacions les portaren, per part dels assetjats, la infantessa Isabel, i per part de Ferran, el duc de Gandia. No s'havia arribat encara a un acord el dia 27 d'octubre, i el monarca donà un nou termini fins al dia 1 de novembre. El dia 30 d'octubre Isabel anà a parlar amb Ferran i tornà a Balaguer. El dia següent anà novament al reial, i s'hi quedà. El comte, aquell dia, tingué una entrevista amb Enric de Villena, duc de Gandia, i amb Diego Fernández de Vadillo, i al vespre anà a retre's personalment al seu rival.

Segons *La Fi del Comte d'Urgell*, Jaume, abans de retre's, pronuncià, davant el poble congregat a la plaça de Balaguer, poc més o menys les següents paraules: «—Pròmens: jo, vehent la vostra gran llealtat e fidelitat, e encara per la gran amor que a vosaltres com a ben mereixents he, en part reduptant-me que qualque jornada aquesta ciutat no fos entrada e vosaltres no fósseu barrejats e malmenats, he deliberat de donar mi e mos béns a mercè del rey, e lliurar-me a ell. E perquè jo havia votat nunque llevar-me la barba fins fos rey o no-res, per quant ara só e d'aquí avant seré no-res, lo meu vot és complit; he pensat susara, abans isque de esta ciutat, fer-me la barba». I afegeix l'autor: «Havent aquí a ells, ab molta humilitat, grans gràcies e mercès del que tant llealment per ell havien fet e sostengut, al mig de la plaça féu-se venir un barber, e lleva 's la barba.» Afegeix encara el relat: «Los pròmens de la ciutat, tots plorants, dien aquí al comte que per res ell no es retés sens salvetat de sos béns e de sa persona, e, per quant era en lo món, ell no metés la sua persona ne sos béns en poder del rei, mas que li prestàs la fidelitat deguda, e que no curàs d'ells e de la ciutat, car ells amaven més morir tots ab la spasa en la mà que si la sua persona era ultrajada ne sos béns dessipats. Llavòs lo comte los dix plorant: — Pròmens, no cureu. Jo us coman la muller e mes filles, car la mia persona extincta és, e perduda, e no ha recobre algú. — Après se hagué feta la barba, e molt aquí ab sos vassalls plorat e llagremejat, vingueren aquí la mare e la muller e dues filles que havia, e aquí ab molts plors ell pres comiat d'elles, besant-les cascuna en la boca, e besant les mans a la mare, e les filles besant les mans a ell» [1]. En aquesta descripció dramàtica, hi té una part important el temperament literari de l'autor de *La Fi*.

(1) *La Fi del Comte d'Urgell*. Edició Barcino. Pàgs. 31 i 32.

Llorenç Valla, per la seva part, explica que el comte sortí de Balaguer «muntat a cavall, amb rostre més aviat trist que caigut, ornat de barba i cabellera rosses, i amb l'espasa, segons costum dels herois, penjant de l'espatlla» [1]. Així com l'autor de *La Fi del Comte d'Urgell* tendeix a fer tràgiques les escenes, Valla, escriptor d'esperit renaixentista i professor d'eloqüència, els dóna un tirat solemne i espectacular. El fet que l'autor italià no parli de la patètica escena de la plaça de Balaguer que *La Fi* descriu, és una raó més per a creure que es tracta d'una llegenda que no estava encara formada o concretada en escriure Valla el seu llibre, i que ja ho estava (si no la inventà l'autor) quan fou escrita *La Fi*, en temps de la guerra contra Joan II (anys 1460-1472).

La relació que els diputats de Catalunya feren als jurats de Girona també contradiu amb detalls precisos — particularment el de la barba — la narració de *La Fi del Comte d'Urgell*. Referint-se a lletres rebudes dels ambaixadors que la Diputació del General havia enviat a Ferran, i que foren testimonis presencials dels fets, expliquen els diputats que el dia 31 d'octubre, al matí, després de l'hora de tèrcia, el duc de Gandia, Enric, i Diego Fernández de Vadillo, anaren a parlament i tracte amb Jaume, el qual sortí fora del portal de la muralla de Balaguer, vestit de drap burell, amb barret negre al cap, barba llarga, estoc al cint, daga i calçat estival, i plorà molt en abraçar-los i acompanyar-se d'ells.

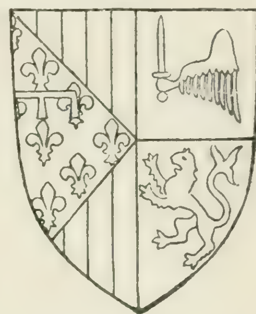
Lacònicament diu el Dietari de la Generalitat, amb data del 31 d'octubre del 1413: «Aquest jorn de dimarts, hora del seny de l'oració, Don Jaume d'Urgell se mès en poder del senyor Rey, que 'l tenia assetjat». Segons apareix en el procés de Lleida, el comte, en trobar-se davant Ferran, s'agenollà i digué, en català, les paraules del salm: «Perquè reconec la meva iniquitat, tingues pietat de mi, senyor, segons la teva magna misericòrdia». La Crònica de Joan II de Castella conta que fou fra Joan Xemeno, no pas el comte, qui cità davant Ferran les paraules del salm: «*Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam*» [2]; i afegeix que el comte, agenollat, besà la mà a Ferran i li digué: «*Señor, yo vos erré; demándovos misericordia, é pidoos, Señor, por merced, que vos membreis del linage de donde vengo*». Ferran li contestà: «*Ya vos perdoné é hube de vos misericordia, é agora por ruego de mi tia, vuestra muger, vos perdono la muerte que mereciades por los yerros que me habeis hecho, e aseguro vuestros miembros, é que no seades desterrado de mis Reynos*». [3]

En la lletra amb què Ferran comunicà als reialmes de la Corona la rendició de Balaguer, deia: «Vuy data de la present, lo dit Jacme ensemps ab ses muller, mare e germanes e altres, és vengut a nós e ab los genolls en terra nos ha demanat misericòrdia e 'ns ha soplicat li volguéssem perdonar. E nós, per reverència de nostre senyor Déu e de la sua molt gloriosa mare, havem usat vers ell més de misericòrdia que de justícia rigurosa, car havem-li perdonades les penes de mort, de muti-

1) Llorenç Valla: *De rebus Ferdinando gestis*. Llibre III.
2) *Crónica de Don Juan II*. Pàg. 345.
3) Lloc citat. Pàgs. 355 i 356.

lació de membres e exil perpetual de nostres regnes e terres, semblantment a les dites muller, mare e germanes seves e altres de la dita ciutat havem perdonat les dites mort, exil e mutilació e encara detenció de presó de ses persones, exceptats los qui intervingueren en la mort de l'Arquebisbe de Saragoça. Però lo dit Jacme havem posat sots guàrdia e custòdia feels.»

El dia 2 de novembre, Jaume fou conduït a Lleida, voltat de dues-centes llarces [1]; fou encomanada la seva custòdia a Pedro Alonso de Escalante. Els greuges i maltractaments que, segons *La Fi del Comte d'Urgell*, foren infligits a Jaume i a la seva família en sortir de Balaguer després de la rendició, semblen inventats o almenys exagerats per l'autor de l'escrit. Acompanyà a Jaume, en aquell trist viatge, el duc de Gandia, que era el més alt personatge de la cort i el parent més proper de Jaume i Ferran, i no és de creure que en presència seva s'esdevinguessin escenes d'un tal caràcter; però seria massa arriscat d'assegurar, com algun autor assegura [2], que el comte i la seva família no foren ofesos o maltractats en una forma o altra per la gent de Ferran. En el procés de Lleida, la comtessa Margarida declarà que, en presentar-se davant Ferran, aquest l'acollí i la besà, i no la tractà com a persona enemiga o criminal, ans bé com corresponia a tal senyor com era ell i a tal dona com era ella, i que el monarca li havia dit que «lo passat fos passat» [3]; però no fou pas aquest oblit generós el que mostrà Ferran.

Escut d'Alfons, duc de Gandia, pare d'Enric

El comte havia donat autorització als seus prohoms per tal que permetessin l'entrada de Ferran a Balaguer pel portal de Lleida. En entrar el monarca vencedor, la família del comte vençut sortí a rebre'l. El dia 5 de novembre, Ferran se n'anà cap a Lleida, on fou rebut amb grans festes i danses, «*como se suelen recebir á los Reyes que de alguna conquista vienen victoriosos*» [4]. La família del comte, el dia 8, rebé ordre de presentar-se a aquella ciutat.

A Lleida, Ferran llicencià els cavallers i soldats de Castella que l'havien servit en la campanya finida, i els pagà a tots molt bé. [5]

De l'administració dels dominis del comte, en foren encarregats Ramon d'Empúries com a procurador, el ciutadà de Lleida Ferran de Bardaxí com a receptor, i Joan de Montgai com a batlle. Els castells comtals foren encomanats a diversos cavallers; el de Balaguer ho fou a Garcia de Peralta.

1) *Crónica de Don Juan II.* Pàg. 350.

2) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.*

3) *Procés de Lleida.* Tom I. Pàg. 403.

4) *Crónica de Don Juan II.* Pàg. 350.

5) *E luego como el Rey llegó a Lérida, mandó hacer cuenta con todos los caballeros de Castilla que allí estaban, é con todas sus gentes, é mandóles muy bien pagar todo el sueldo que les era debido hasta que cada uno llegase en su casa; e allende de esto les hizo mercedes, proporcionando la persona de cada uno a como le habian servido; é así los Castellanos se partieron muy contentos e muy alegres del Rey, é se volvieron a Castilla.* (*Crónica de Don Juan II.* Pàg. 350).

Ultra la confiscació de béns decretada el mes de juny, que comprenia fins els que havien pertangut al comte Pere, i la dels castells i mobles de què les forces de Ferran s'apropiaren durant la campanya, en entrar els ferrandistes a Balaguer s'apoderaren de tot el que hi havia a les cases de la família reial, i es féu per ciutats i llocs un pregó anunciant que qualsevulga que posseís béns del comte o de la seva família ho havia de declarar, sota penes pecuniàries i corporals; «i es procedí amb tant de rigor — escriu Giménez Soler — que aquella família, dos anys abans la segona del reialme en categoria, la primera en riquesa, es quedà materialment amb el que portava al damunt en sortir de Balaguer a posar-se en mans del seu afortunat rival. Fou necessari, perquè la comtessa complís l'ordre de presentar-se a Lleida, que el rei li trametés amb l'ordre dos-cents florins; el rei va subvenir a les necessitats de la Infantessa, del Comte i de Na Margarida, i fins les robes de llit i de vestir els foren ocupades i després tornades, però exceptuant les coses d'algun valor» [1]. Ferran I volgué, doncs, humiliar els vençuts; la seva conducta no fou pas la d'un home bondadós i noble, com pretenen els historiadors antequeristes i fins alguns que no ho són.

Procés i sentència de Lleida. — De les negociacions per la rendició resultava que Ferran només es comprometia a deixar salva la vida del comte (no pas a respectar-li la llibertat i els béns) i a no exiliar-lo dels reialmes de la Corona.

No s'avingué Ferran a tractar Jaume com a presoner de guerra, al qual hauria hagut d'alliberar un cop feta la pau, ans bé li donà tracte de rebel i traïdor, i li seguí procés criminal.

Bé prou punits quedaven, amb les confiscacions decretades i les humiliacions sofertes, el comte i la seva família, caiguts i arruïnats. Això no semblà encara suficient a Ferran. Durant el setge havia fet seguir per Francesc d'Erill el procés contra el comte. El tribunal fou constituït al castell de Lleida, i allí hagueren de comparèixer Jaume, la seva mare i la seva muller. Ferran, amb una crueltat més feroç que refinada, actuà ell mateix com a jutge, i sovint interrogà personalment els processats, amb més esperit de venjança que de justícia, amb més odi baix que noblesa d'ànima.

Un dels lletrats del procés era el vice-canceller Bernat de Gualbes, el compromissari de Casp, vell enemic del comte; quan el rei no era present, Gualbes presidia el tribunal. Un dels fiscals era Francesc Basset.

Ferran mateix féu l'interrogatori del comte. El diàleg esdevingué dramàtic. Batega la rancúnia en les preguntes de Ferran; traspua el dolor de l'abatiment en les contestes evasives de Jaume.

— Per què féreu fortificar les vostres terres i els vostres castells?

— Perquè temia que la ciutat de Lleida es preparés per a atacar-me.

— Per què no obeíreu els oficials del rei en presentar-vos certes lletres?

(1) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Pàg. 181.

— Mai no he rebut cap oficial, ni m'han estat presentades lletres.

Davant les noves preguntes implacables de Ferran, el comte digué:

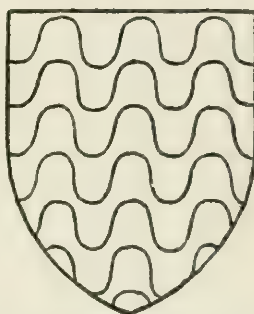
— Només vaig posar-me en estat de defensa, puix que el rei es presentava sense trametre'm avís, com és costum en temps de pau.

Las, descoratjat, el comte acabà per fer respostes puerils.

— Per què tiràveu o fèieu tirar bombardes al senyor rei?

— No en sé res, ni vaig veure res, ni jo vaig fer tirar.

La mare del comte fou més valenta i orgullosa en la seva declaració. Havent fet constar que Ferran mancava a la paraula donada de perdonar-la, al cap de tres dies li respongué Bernat de Gualbes, excusant el monarca amb l'argument que «jamés fou sa intenció de perdonar... sinó a la persona». Margarida replicà que ella no entenia del «tabústol de procés», que només sabia que Ferran li havia dit que la perdonava, que «les gràcies dels prínceps llargament et ampla deuen ésser interpretades» i que ella havia entès que també eren perdonats els béns, puix que si era perdonada la persona, els béns no havien delinquit per si mateixos. Res més no volgué dir, i no es sotmeté a cap altre interrogatori.

Escut de Bernat de Gualbes, compromissari de Casp

Els historiadors hostils al comte d'Urgell donen una fe absoluta a les actes del procés de Lleida; però el més elemental esperit de crítica i de justícia demana que siguin mirades amb reserva. Que la relació de *La Fi del Comte d'Urgell* és dubtosa i en alguns punts inexacta, no cal negar-ho; molts dels detalls que conté són massa teatrals per a no sospitar que foren inventats o arreglats per l'autor; també n'hi ha que estan en contradicció amb el que resulta d'alguns documents de veracitat indubtable. Però era naturalíssim, i diríem forçós, que els qui declararen en el procés de Lleida procuressin rebaixar la responsabilitat pròpia i la dels prohoms i habitants de Balaguer, i que callessin moltes coses i en disfressessin o atenuessin d'altres. De més a més, s'ha de tenir en compte la parcialitat dels qui redactaren les actes i el desig que devien sentir d'afalagar Ferran i humiliar Jaume. Té raó Domènech i Montaner quan diu que aquest procés ha de merèixer un crèdit molt limitat i discutible, com tots els processos tendenciosos semblants de tots els països i èpoques. «Són preferibles — afegeix — les cròniques comtemporànies de lletrats més honradament independents i de major altesa de mires que les declaracions dels infeliços testimonis presoners, coaccionats, i espies que han de motivar i excusar la greu condemna política.» [1]

Als 29 de novembre fou pronunciada la sentència, per la qual el comte fou condemnat a la pèrdua de tots els seus béns i honors, i a exili i presó: «*prisión perpetua*

[1] L. Domènech i Montaner: *La iniquitat de Casp. I.* Pàg. 257.

y prendimiento de todos sus bienes» [1]. Perdé el títol comtal d'Urgell i el vescomtal d'Àger, i tots els altres. El comtat d'Urgell, des d'aleshores, quedà unit per sempre més a la Corona. Sota la presidència personal del monarca foren llegides als acusats les sentències respectives. Acabada la notificació de la sentència del comte, aquest digué a Ferran: «Senyor, misericòrdia us demano, que confiant en la vostra clemència em vinguí a posar en el vostre poder». Ferran sortí de la sala sense tornar-li resposta. [2]

Jaume d'Urgell empresonat al castell d'Uruenya. — Vençut, condemnat, deshonorat, pobre i miserable, Jaume d'Urgell fou tret de Lleida el dia 10 de gener del 1414, camí de l'exili. Quan ell i els que el conduïen arribaren a Saragossa, el comte es pensà que allí havia de quedar-se. En veure que el portaven més enllà, camí de Castella, es deixà caure de l'atzembla en què anava, desesperat, «*en tal manera que hubiera de morir*» [3]; però el feren seguir, subjecte a l'atzembla, pels desolats camins castellans. Fou dut ben lluny de Catalunya, ben lluny de la seva pàtria, al cor de Castella, allà al castell d'Uruenya, en despoblat, a unes cinc llegües de Ciudad Rodrigo, dins l'actual província de Salamanca.

Per a cobrir el mancament a la paraula, el monarca acudí al subterfugi d'afegir el mot «perpetual» al d'«exili». Mentre que el cronista Àlvar Garcia de Santa Maria diu que Ferran prometé al comte no exiliar-lo dels seus regnes i la mateixa cosa ve a dir el monarca en la lletra que escriví a fra Vicents Ferrer, veiem que en les lletres adreçades respectivament al primogènit Alfons i als prohoms de les ciutats i viles, ja hi surt el frau verbal: «al dit Jacme — escriu — havem perdonat mort natural, mutilació de membres et exili perpetual de nostres regnes et terres».

Tant com l'odi i el desig de venjança, influí en aquesta decisió de Ferran — una decisió que era un mancament a la paraula donada — la temença que al voltant del pres hi haguessin conspiracions i que un dia o altre, alliberat Jaume per l'astúcia o per l'acció violenta dels seus partidaris, es tornés a encendre la lluita pel tron. El nostre poble, a despit de l'actitud poruga o servil de nobles i cavallers i prohoms, estimava el comte, i la presència d'aquest dins el territori de la Corona, ni que fos darrera les reixes del calabós d'un castell, era perillosa per als Trastamara, ensenyorits de la Corona de Catalunya-Aragó.

1) *Crónica de Don Juan II.* Pàg. 357.

2) *Crónica de Don Juan II.* Pàg. 357.

3) *Crónica de Don Juan II.* Pàg. 357. — Parlant del pas de Jaume d'Urgell per Saragossa, cap a l'exili, escriu Abarca: «*Y fué sin duda espectáculo lamentable, digno de ocupar los ojos, y los corazones de las gentes, y más de la noble Zaragoza; que miraba al que pudo ser, y fué deseado, su Rey, entrar y passar de largo por sus calles, arrebatado de Estrangeros, atado a una vil cavallería, consumido del Sitio, de la Prisión, y del Tribunal de un melancólico y ofendido Rey: manchada la barba de lágrimas, y polvo: el cabello confuso y erizado: todo el hábito, y semblante de desvelos, espantos y manias: un Príncipe señalado por el Rey su Tio, para sucesor de la Corona, desterrado a Gentes desconocidas, y a cárceles sin fin... Tan lastimosa fué la entrada, y tan otro fué el triunfo del conde D. Jayme de Aragón en la Corte de los Reynos de sus Abuelos, y que fueran suyos, si la mesura Aragonesa no besara con tan delicado tiento los átamos de la justicia; o si la de Dios no quisiera castigar la codicia o la violencia de este trágico Príncipe; en cuya dura fortuna se quebraron la palabra de Rey tan entera, y la linea Real de los bravos Condes de Urgel.*» (ABARCA: *Anales.* Part II. Llibre XXVII. Capítol I).

Més endavant fou traslladat a Castro-Torafe, prop de Zamora, després d'alguns altres trasllats amb breu residència, i per fi, l'any 1426, al castell de Xàtiva, situat dalt d'un feréstec turó. En el capítol següent haurem de parlar de la fi del comte d'Urgell, voltada de dramàtiques ombres.

Coronació de Ferran i la seva muller a Saragossa. — El diumenge dia 11 de febrer del 1414, Ferran fou coronat com a rei a Saragossa. El dia 14 es féu la cerimònia de la coronació de la seva muller, Elionor d'Alburquerque.

En la llista que Àlvar Garcia de Santa Maria dóna dels principals personatges presents en els actes de la coronació, apareixen pocs catalans i en canvi molts castellans, «gairebé tota l'aristocràcia d'aquell país», com diu Domènech i Montaner. [1]

La comissió de la ciutat de Barcelona que assistí a l'acte era presidida per Francesc Burguès i Ferrer de Gualbes. Francesc Burguès havia estat vice-governador de Catalunya nomenat pel Parlament de Tortosa.

Per voluntat de Ferran, fou el comte de Gandia, de la casa reial de Barcelona, qui l'armà cavaller i li calçà els esperons, junt amb l'infant Enric, i fou l'arquebisbe de Tarragona, Pere de Sagarriga, qui li posà la corona; el bisbe d'Osca, Domènec Ram, l'ungí. Els mateixos jutges de Casp feien de consagradors.

Com era el comte Jaume. — Físicament, Jaume d'Urgell era alt, de formes esveltes, ros de cabell i de barba, la faç de color sana, les galtes vermelles, els ulls brillants; la seva fesomia tenia una expressió de noblesa ingènua; un document contemporani, l'al·legat de l'ambaixador del comte, el doctor en lleis Pere Ferrer, davant el Parlament de Tortosa, consigna que el comte d'Urgell s'assemblava al seu gloriós avantpassat Jaume el Conqueridor. Un autor modern, Gaietà Soler, dedueix que Jaume era de temperament sanguini i de caràcter infantívol; partint del prejudici de rebaixar la seva figura, afegeix: «senyals totes d'aquell temperament, però, com correspon a tals caràcters físics, de geni tan versàtil com indòcil, i d'imaginació fàcilment impressionable». [2]

A través dels partidismes polítics i dels prejudicis històrics, la personalitat del darrer comte d'Urgell ha estat molt desfigurada. Antoni de Bofarull creia que la font de les versions equivocades i calumnioses és la crònica de l'italià Llorenç Valla; consigna que Zurita la copià en els passatges desfavorables, i que Monfar — l'autor de la *Historia de los condes de Urgel*, que escriví en el segle XVII —, copià al seu torn Zurita. No és del tot inexacta l'afirmació de Bofarull, per bé que aquest, com és costum en ell, dóna la hipòtesi per cosa certa i provada. Com ja ha fet notar algun escriptor modern, Antoni de Bofarull s'equivocà en atribuir a Llorenç Valla el caràcter de «cortesà, adulador i cronista pagat» del comte-rei Ferran; quan aquest morí a Igualada, l'any 1416, Valla era una criatura de pocs anys; en

1) L. Domènech i Montaner: *La iniquitat de Casp. I.* Pàg. 321.
2) Gaietà Soler: *El fallo de Caspe.* Pàg. 39.

veritat, fou cortesà del fill de Ferran, Alfons IV el Magnànim. Valla no pogué adular Ferran I, ni rebre la paga d'aquest pel seu llibre, puix que nascut a Itàlia l'any 1406, no vingué ací fins al 1443; aleshores residí a Barcelona els quatre primers anys després de la seva fugida de Roma, i ací, com a Milà, a Florença i a Gènova, ensenyà eloqüència. A despit d'aquesta rectificació cronològica, és natu-

Montblanc: Vista parcial de les muralles

ral de pensar que Valla estava inclinat a enaltir la figura de Ferran el d'Antequera i a enfosquir la del comte d'Urgell [1]. No és cert, però, que totes les versions desfavorables al comte Jaume hagin sortit de Valla, passant a través de Zurita i de Monfar, puix que el cronista Bernat Boades, que enllestí el seu *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya* l'any 1420, poc temps després dels esdeveniments que relatem, acollí la versió que el comte d'Urgell era avorrit per Martí I i que aquest donà ordres secretes als aragonesos perquè no deixessin exercir-li el càrrec de lloctinent per al qual l'havia nomenat. El més probable és que aquesta versió fos escampada en els temps mateixos del litigi de la successió al tron, pels enemics de Jaume [2]

1) És possible que, en l'al·ludida nota d'Antoni de Bofarull, l'atribució textual a Llorenç Valla del caràcter de cronista estipendiat de Ferran I sigui efecte d'una mala redacció de la frase, i no pas d'una confusió de l'autor. *(Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Volum v).

2) Cerdán, el Justícia d'Aragó, assegurava que Jaume no era persona grata al comte-rei. (A. Giménez Soler *Don Jaume de Aragón, último conde de Urgel*)

o per amics seus massa suspicaços; documentalment aquest fet no consta pas.

Ens sembla interessant el fixar, en la mesura de les possibilitats que ofereixen els textos i fets coneguts, la figura moral del comte Jaume. Martí I en dóna els traços essencials en els documents que fan referència a la designació d'aquell com a lloctinent general. En el document en què es féu la designació (28 juliol del 1408) diu que el nomena per ésser persona notable i insigne, egrègia i prestigiosa; afegeix — paraules importantíssimes — que Jaume d'Aragó és el seu parent més proper i que li professa un gran afecte. En la confirmació del dit nomenament (any 1409), és encara més alt l'elogi que el comte-rei fa del comte: declara que el seu cor no troba en els regnes i terres d'Aragó cap persona tan capaç com Jaume, puix que brillen en ell moltes virtuts. I en l'ampliació de facultats que li féu aquell mateix any, li diu egregi i prestigiós baró, nebot caríssim, «qui ultra el llustre de la sang, que l'uneix amb íntim llaç, aplega el dot de totes les cares virtuts, està adornat de rectitud provadíssima i és insigne per la seva intel·ligència». És curiosa així mateix la semblança que fa del comte el seu representant Ferrer en un document enviat per aquest al Parlament de Tortosa en defensa dels drets de Jaume: «Per les quals coses — llegim — pot cascú veure que lo dit senyor (el comte) ha squivats fins vuy e squivarà d'aquí avant tots camins e vies havents color, olor ne sabor de intrusió ni de damnada tirannia. —. Ha squivats tots camins havents color, olor ni sabor de haver en menyspreu ne poca amor les terres sostmeses a la dita corona ni los poblats en aquelles, ans ha encerclats camins per los quals cascú pot veure que ha en oy [1] e abominació, intrusió e tirannia, força e impressió. — Hoc més ha encercats camins per los quals cascú pot veure en deguda e cordial honor e amor les terres sotmeses a la dita corona e los poblats en aquelles». Comparant les qualitats del comte d'Urgell amb les de Jaume el Conqueridor, afegeix l'advocat: «I és benigne així com era aquell; i és franch e liberal com era aquell; i és sancer i vertader així com era aquell». No hem de donar una valor molt gran a aquests elogis cancellerescos i advocadescos; però hom en treu la impressió de l'altitud espiritual de Jaume d'Urgell i del prestigi que tenia entre els seus conterranis i contemporanis.

«¿Què hauria estat de la nostra nació — es pregunta Gaietà Soler, tot fent esgarrifalls — si En Martí hagués atorgat testament a favor del d'Urgell? Sense dots de govern, sense talents, sense caràcter, sense valor moral tan solament; subjecte a una dona imprudent com la seva mare; amic d'homes relaxats com el turbulent Don Antonio de Luna, a Aragó, R. Berenguer de Fluvià, a Catalunya, i En Joan de Vilaregut, a València, i tan poc escrupolós que no li repugnava el coal·ligar-se amb un assassí sacríleg i excomunicat, i aparèixer còmplice en la mort d'un Arquebisbe. ¡Que bé degué conèixer-lo el savi rei En Martí quan no s'atreví, a despit de veure'l casat amb la seva germana, a nomenar-lo hereter seu en el tron dels

1) Odi.

seus progenitors! — Dividit Aragó per les dues bandositats dels Urreas i Lunas, com València pels Vilareguts i Centelles, i pertorbada Catalunya per enverinades conteses entre senyors feudals; dividida l'Església pel Cisma; commoguts els pobles per doctrines democràtiques; preparats França, Gènova i Navarra a desmembrar més o menys extenses partides del nostre territori, ¿què hauria estat de la nostra potent Confederació, si hagués caigut en les mans dèbils i inhàbils d'un home tan sense consell com ho fou el mal plorat En Jaume?» [1]. Aquest paràgraf, que té el tirat d'una prosa de campanya periodística en període electoral, és ben poc convincent i ben poc just. No era tan abjecte el comte, ni mai no hauria estat possible cap dinastia reial si els defectes dels monarques fossin pesats així.

Són justos, en canvi, els comentaris d'Antoni de Bofarull sobre la conducta de Jaume: «si ell— escriu —, conegut el caràcter del seu antagonista, pel qual s'havien d'enutjar ben aviat aragonesos i catalans; si, calculant que l'obra de Casp era filla només de l'antipapa, la importància del qual era, en veritat, decadent, hagués tingut paciència per esperar que la lluna s'eclipsés i que el nou sol d'Aragó ofengués amb els seus raigs els que el miraven de prop; si, en lloc d'ésser mesquí, planyent-se dels dispendis que havia hagut de fer en sosteniment dels seus drets, hagués desaparegut per a tornar armat en ocasió oportuna, sense mirar si li confiscaven els béns, i resolt hagués sabut morir en la demanda abans d'ostentar en un començament cortesia ambígua, i després inconsiderada humiliació, potser podia recobrar la corona que li arrebataren, i, com succeeix sempre, la seva rebel·lió hauria estat mèrit i els cortesans haurien vist també la mà de Déu en tan justa vindicta, com deixaren veure-la en l'elecció de l'intrús; però no essent capaç de tal precisió i de tal energia, indiscret fou en precipitar-se, i legalment culpable contra el que anomenem en aquest temps govern constituït» [2]. Val a dir, però, que tot essent innegables la indecisió i la desorientació del comte en certs moments, el pla que Bofarull explica apareix molt més clar a posteriori. Potser en la primera meitat del 1413 semblava poc recomanable l'abandonar les fortes posicions que Jaume ocupava i sobretot Balaguer, plaça que tenia excel·lents condicions de defensa, per a intentar més tard una entrada per la frontera. Vistos els esdeveniments d'aquell any, hom comprèn que més li hauria valgut fer això; però en el curs dels esdeveniments, la cosa no era tan clara, i el desenllaç, que avui coneixem, no era pas segur ni inevitable. Si l'aliança amb el duc de Clarença hagués arribat a funcionar — cosa que destorbà principalment la mort del rei d'Anglaterra en l'entremig — el curs de la campanya del 1413 hauria estat molt diferent.

Cal reconèixer, però, que Jaume no estigué a l'altura de les circumstàncies. Tingué massa fe en la justícia de la seva causa i en l'honestedat dels seus súbdits; vacil·là massa, i no preveié prou. Si la seva noble conducta de prudent reserva podia ésser justificada al començament, després havia de veure, donat l'estat de divisió del

1) A. Giménez Soler: *El fallo de Caspe.* Pàgs. 63 i 64.

2) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom V.

Parlament català, i de la completa desorganització dels d'Aragó i València, que a mesura que passaven els mesos, augmentaven l'orgull i l'atreviment del seu contrincant; «i — com diu Girona i Llagostera — reaccionant quan encara era temps, en comptes d'estar-se a Balaguer, havia de prendre's allò que per dret li pertanyia.» [1]

Processos contra la mare i la germana del comte. — La muller, les germanes i les filles del comte d'Urgell van ésser obligades a anar a Saragossa amb la cort reial amb motiu de les festes de la coronació (febrer del 1414). Els diners que reberen, foren els estrictament precisos per a satisfer llurs necessitats més peremptòries. Al cap de quatre mesos van ésser dutes de Saragossa a Morella i a Sant Mateu en el seguici del monarca; des de Sant Mateu la comtessa fou tramesa a Lleida i la infantessa al monestir de Sixena.

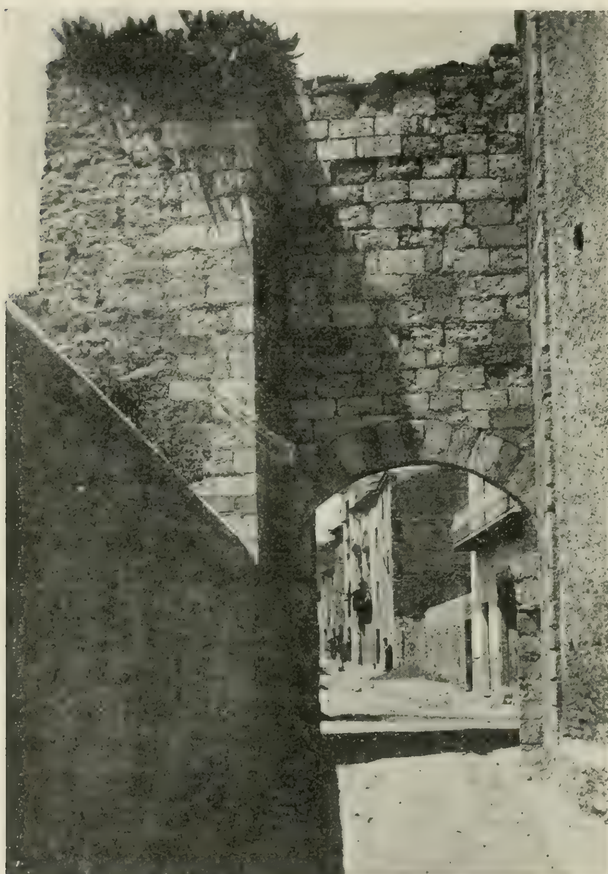
Ferran assignà a Isabel una pensió de cinc mil florins, i una altra, també de cinc mil, a la comtessa Margarida. Però a Isabel no li fou tornat el dot que tenia assegurat legalment sobre els béns confiscats al comte, i hom declarà que la pensió era concedida com a fruit o venda del dot.

Mesos després de la sentència de Lleida, Margarida de Montferrat fou víctima d'una maquinació d'espies i d'estafes. Un valencià anomenat Amorós i un murcià anomenat Alfons Méndez li oferiren d'aconseguir l'evasió de Jaume del castell d'Uruenya. Margarida es malfià, i aviat Amorós fou eliminat de tot tracte. Méndez, en canvi, aconseguí al capdavall enganyar-la, d'acord amb la cort reial, per a comprometre-la i perdre-la. Hom fingí que hi havia un pla per a dur el comte a Portugal, i així foren aconseguits documents de Margarida que provaven la seva intervenció en la conjura. En un altre parany caigué encara la comtessa mare: confià a un subjecte que resultà ésser un delinqüent vulgar, Diego Ruiz de Mendoza, documents per a promoure a Europa una intervenció a favor del comte d'Urgell; quan tingué els documents en el poder seu, el tal subjecte els portà a Ferran I, que aleshores era a Montblanc.

Acusada d'haver complotat per a alliberar el seu fill i per a donar la mort a Ferran (això darrer era fals del tot), als 29 d'octubre del 1414 fou decretada la presó de la mare del comte i l'obriment de nou procés contra ella. Els interrogatoris i acaraments d'aquest procés mostren la depressió d'esperit de la pobra dona. El monarca també l'interrogà personalment: nou detall de la baixesa d'aquell home. Junt amb Margarida, foren acusats de lesa majestat els dos més fidels amics del comte d'Urgell: Pere Miró i Ramon Bernat d'Auriachs. El procés l'incoà Joan de Montgai, lleidatà i primer batlle general del comtat d'Urgell, i fou seguit a Lleida. Es donà autorització per aplicar, si calia, el turment a la comtessa. «De les declaracions — diu Domènech i Montaner — no se'n treu en clar contra la pobra dona sinó que havia proferit, en la seva pobresa, impotents paraules d'amenaça contra

(1) D. Girona i Llagostera: *Acta de la darrera voluntat del rei En Martí*. Pàg. 302. — Vegi's també L. Domènech i Montaner: *La iniquitat de Casp. I.*

el rei; i de la pretesa conspiració contra l'Estat no hi havia més que la vella carta d'aliança amb el duc de Clarence...» [1]. El procés contra Margarida, començat a Lleida pel mes de novembre del 1414, fou portat a València després. La sentència, donada als 29 de juliol del 1415, declarà culpables de lesa majestat els tres processats; a la comtessa, però, no li fou senyalada pena; a Ramon Bernat d'Auriachs i a Pere Miró els fou commutada la pena de mort per la de deportació a Sardenya.

Montblanc: Portal de Barcelona

Pel maig del 1414 s'inicià, a Saragossa, un procés especial contra Elionor, germana del comte, procés que fou continuat a Morella, per l'agost del dit any; se l'acusava d'haver ajudat al seu germà amb gent, diners i consells. I una pila d'antics vassalls i servents d'Elionor feren de testimonis de càrrec en aquest sentit. També ella, com la seva mare, havia venut joiells per a aplegar diners destinats a sostenir la causa de Jaume.

No trobà Elionor ningú que volgués encarregar-se de la seva defensa. Els advocats al·legaven, els uns, l'exempció d'ocupar càrrecs oficials o de residir fora del lloc on se seguia el procés; però al·legaven sobretot que no podrien cobrar; Ferran els prometé que se'ls pagaria, però ells deien que volien cobrar per endavant; en el fons, obraven així perquè no volien comprometre's. Elionor sostenia que no podia ésser condemnada sense defensa, i que si no podia pagar-se defensors ella mateixa, era perquè Ferran li havia pres tot el que tenia. Aquesta dificultat motivà que el procés s'allargués indefinidament.

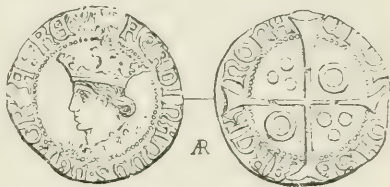
1) L. Domènech i Montaner: *La iniquitat de Casp. I.* Pàg. 329.

Les declaracions d'Elionor foren per l'estil de les del seu germà a Lleida: declarà que ella no sabia res de res i que féu el que li feren fer; no reconegué les seves signatures, puix que sabia «ben poc» d'escriure. [1]

El jutge instructor del procés persecutori contra la princesa fou l'indispensable Bernat de Gualbes.

2. EL MONARCA CASTELLÀ I LES LLIBERTATS CATALANES

Corts de Barcelona (any 1413). — Ferran I, en entrar a Barcelona el dia 28 de novembre del 1412 [2], féu els juraments d'habitud. Per al 15 de desembre d'aquell any convocà les Corts catalanes, al Palau Major de Barcelona [3]; foren, però, ajornades per al dia 2 de gener propvinent, i en aquesta data foren ajornades dos dies més: per al 4 de gener, dimecres.

Moneda de Barcelona, de Ferran I

Obertes les Corts, el comte-rei llegí una «proposició» molt breu i d'estil senzill. Després dels esdeveniments de l'interregne, imposat Ferran com a comte-rei per les intrigues que tingueren llur culminació a Casp, semblava que el nou monarca havia de llegir un discurs al·lusiu a les glòries de la dinastia catalana i a les qualitats dels reialmes de la Corona; però no fou així; com remarca Ferran Soldevila, quan un hom espera alguna al·lusió afalagadora al passat dels seus reialmes, alguna paraula de recordança per al monarca que venia a succeir — el comte-rei Martí l'Humà —, alguna declaració de fidelitat al país per als temps esdevenidors, es troba amb un discurs brevíssim, eixut i glaçat, «que degué produir un efecte desconcertant damunt els representants a les Corts, en les orelles de molts dels quals devia ressonar encara l'elogi fervorós de Catalunya, fet pel rei Martí, a les Corts de Perpinyà, l'any 1406». [4]

Demanà Ferran a les Corts catalanes donatius de diner i impostos nous. Deia en la «proposició» que li facilitessin «manera e ajuda per quitament de nostre patrimoni, perquè Nós puscam mils [5] fer la justícia e viure segons nostre estat requer, car no havem voler de viure de remissions, transaccions injustes ne sobornacions,

1) L. Domènech i Montaner: *La iniquitat de Casp. I.* Pàgs. 321 a 323.

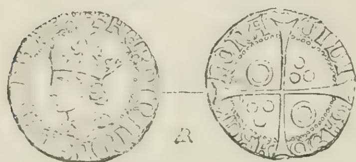
2) Vegi's el present volum. Pàg. 158.

3) El Palau Major no era habitat, feia ja algun temps, per la família reial, i només era cedit per a habitació d'alguns individus d'aquella, especialment de les reines vídues. (Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom v. Pàg. 229). La gran sala tenia aleshores el sostre en mal estat.

4) Ferran Soldevila: *Les «proposicions» de Ferran el d'Antequera.* Article inserit a *La Publicitat,* número del 28 de novembre del 1929. — Creu Soldevila que fou el propi monarca qui va donar brevetat i eixutesa al seu parlament, encara que el text d'aquest fos redactat o traduït per un secretari català.

5) Millor, més bé.

com no hajam acostumat viure de tals coses ni semblants.» En nom del Braç eclesiàstic contestà l'arquebisbe de Tarragona, Pere de Sagarriga, que llegí un discurs en llatí, llarg, erudit i a estones inflat, amb lloances i consells al comte-rei. En nom del Braç militar contestà Roger de Montcada i entre altres coses li digué que «axís com offeria de redreçar llurs danys e injustícies... que ho façats de fet» i que «sobretot haurien a sobirana gràcia que venda de la justícia e sobornacions sien totalment expel·lides de vostra Cort e dels oficials»; quant a l'aspecte econòmic, la resposta era secament negativa: «en res no consenten a vostra demanda». Comentant l'al·lusió a la venalitat de la justícia i als subornaments, Domènech i Montaner recorda un dels homes de Casp presents a les Corts: «Berenguer de Bardaxí — escriu — degué escoltar-se lo de la venda de la justícia i subornacions; era allí com un dels reials testimonis.» [1]

Moneda de Barcelona, de Ferran I

De bon començament, els cavallers i homes de paratge renovaren en aquestes Corts la pretensió de formar un Braç separat. Els altres estaments en protestaren altra vegada amb energia; el bisbe de Barcelona, Francesc Climent Sapera, presentà una llarga suplicació contra la proposada divisió del Braç militar en dos Braços diferents: el dels magnats, barons i nobles de Catalunya, i el dels cavallers i homes de paratge, o sigui aristocràcia major i aristocràcia menor. El debat sobre aquest punt durà molts dies, a despit d'haver dictat ja el comte-rei dues sentències contràries a la divisió demanada, i això fou causa que fins al dia 20 de febrer del 1413 no fossin designats els «tractadors».

Des del març fins a mitjans de juny del 1413 les Corts tingueren sessió diàriament, però poca feina feren. Estaven en desacord amb el monarca, i les sessions es limitaven cada dia a fer constar el dissentiment davant la proposició o discurs reial. En la sessió del dia 15 de maig, Ferran en persona declarà que havien arribat veus segons les quals li eren estat presos hostilment dos castells d'Aragó i aviat entrarien en aquell reialme gents armades, en vista de la qual cosa demanava consell i expedició a les Corts; aquestes li contestaren que deliberarien i respondrien, però no arribaren a acordar res. Es tractava aleshores de la qüestió del comte d'Urgell.

El dissentiment continuà, fins que, el dia 16 de juny, el comte-rei accedí a esmenar la meitat dels greuges presentats i a discutir els altres. Els greuges es referien principalment als nous funcionaris reials — que es veu que resultaven pitjors encara que els anteriors, contra els quals ja havien reclamat amb energia les Corts catalanes d'anys abans — i especialment als castellans que havia dut ací el d'Antequera. En el memorial que les Corts presentaren a Ferran I, hi havia enume-

1 L. DOMÈNECH I MONTANER: *La iniquitat de Casp*, I. Pàg. 284.

rats nombrosos greuges: l'exercir jurisdicció a Catalunya persones que no estaven domiciliades en el territori català; el cometre's grans abusos en els alçaments de sometent, en perjudici de tots els estaments o Braços; l'exercir el primogènit el seu ofici de lloctinent general sense haver prestat el jurament prescrit en les Constitucions de Catalunya, i l'allargar intencionadament els escrivans de manament el despatx dels afers per tal de vendre a pes d'or llurs resolucions. Demanaren les Corts que es nomenés un Consell d'Estat de dotze persones, aptes i de Catalunya, a fi que la justícia «sia virtuosament, enterament, contínuament e ab gran vigilància ministrada, e que 's resolgui dins del Regne e promptament». Reclamaren que l'administració dels dominis de Sardenya i Sicília fos confiada als catalans. Acusaren «oficials e altres persones... del Rey» de no complir «moltes e lloables constitucions» i «grans llibertats» atorgades a Catalunya pels comtes-reis anteriors. Denunciaren que certs funcionaris reials vexaven els pobles i ciutats de Catalunya amb demandes i execucions fundades en pretesos drets que no havien estat mai cobrats al país, i empresonaven persones per la sola asserció fiscal sense cap informació prèvia i sense delicte, les quals eren alliberades després sense indemnització; que els agutzils no catalans usaven jurisdicció contra les institucions reials antigues, i que contra constitució no es donava curs a les reclamacions sobre oficials reials o s'entretenien sense resoldre; que el rei tenia, contra els privilegis de les universitats, «stretes e lligades les mans» als oficials perquè no poguessin fer remissions, punició ni càstig, «cosa molt novella en aquest Principat»; que hom nomenava jutges no catalans, i que el govern reial s'apoderava d'impostos pertanyents al General de Catalunya. De més a més, les Corts retregueren a Ferran que faltà a la llei en fer la convocatòria del sometent general contra el comte d'Urgell per mitjà de l'usatge *Princeps namque*, puix que procedí sense intervenció de Cort ni del Consell de setze persones — quatre prelats, quatre rics homes, quatre cavallers i quatre ciutadans — segons disposaven les Constitucions de Catalunya.

Ferran demanà a les Corts, el dia 30 de març del 1413, que fessin el jurament al primogènit, puix que es proposava de partir cap a Castella deixant com a lloctinent el seu fill Alfons; aquest fou jurat com a primogènit i successor, després d'haver-li estat exigit que ell jurés abans les Constitucions de Catalunya.

Es concedí al monarca un donatiu de 182,500 lliures barceloneses, tot fent-se constar que era concedit, no pas per les raons adduïdes pel monarca, ans bé «graciosament», voluntàriament.

En aquestes Corts s'acordà que les Constitucions catalanes i els Usatges fossin traduïts del llatí a la llengua nostra, i hom establí la llei definitiva per al règim de la Diputació de la Generalitat de Catalunya.

Una de les constitucions aprovades imposava als advocats l'obligació de perorar sempre en català. [1]

(1) Constitució *Per tal que les lleys*... Número 34 de la col·lecció feta aleshores.

Fou en aquestes Corts on, segons conta *La Fi del Comte d'Urgell*, Ferran I digué, en mig d'una discussió, que ell «*havia muy bien mercado este regnado*» i que «*le havía costado más de ochocientas mil doblas de oro*». [1]

Quan Ferran, en el mes de juliol, anà a posar-se al capdavant de l'expedició contra el comte d'Urgell, deixà al primogènit Alfons l'encàrrec de finir les Corts. Hom les donà per acabades a darrers de setembre del 1413.

Corts de Montblanc (any 1414). — Trobant-se a Saragossa Ferran I per a assistir a les Corts aragoneses, el dia 17 de febrer del 1414 féu la convocatòria per a la reunió de les Corts catalanes a Tortosa en el mes de març següent. Però fou retingut a la capital d'Aragó per altres afers, i els catalans que acudiren a Tortosa en la data fixada, es trobaren amb què el comte-rei no compareixia; hi havia tramès comissaris per a representar-lo a la presidència, i havia nomenat «tractadors» que eren castellans. La desconeixença que aquests tenien de les lleis i de l'estat de la terra donà lloc a un incident còmic: en un escrit aparegueren esmentats els «escuders» de Catalunya, i com que una tal categoria ací no fou mai coneguda, els representants del Braç militar hagueren d'exigir que fos esborrat aquell mot. Mentre s'estava encara en els treballs preliminars, vingué la resolució del monarca prorrogant les Corts i traslladant-les a Montblanc.

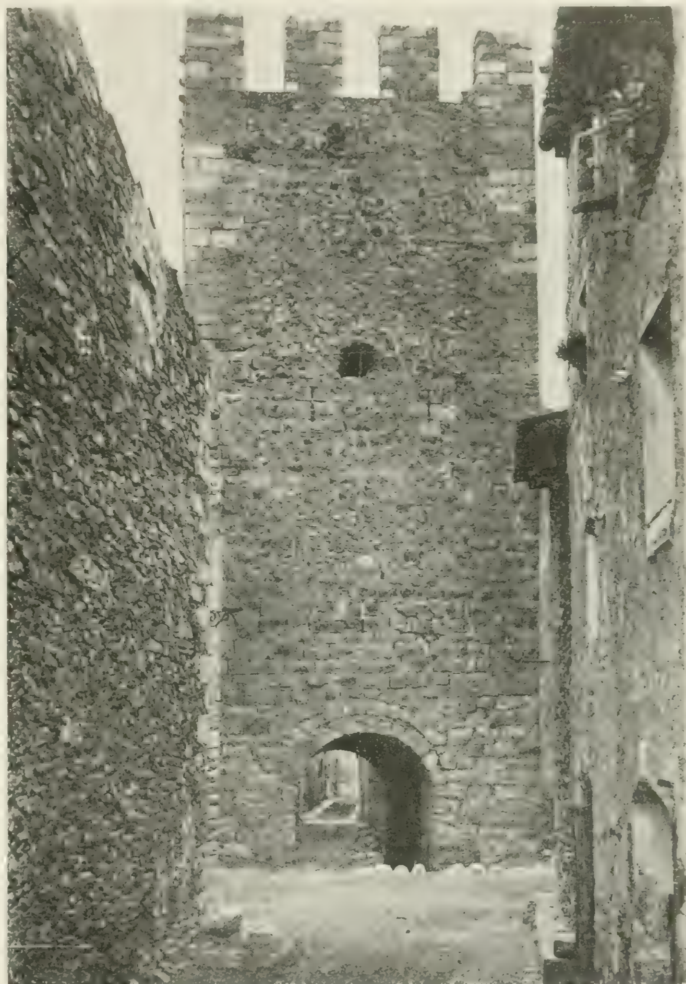
Allí es presentà el comte-rei al cap de vuit mesos d'haver-les convocades. Després dels diversos incidents i ajornaments, les Corts s'obriren per fi el dimecres dia 17 d'octubre del 1414, al vespre, en la sala del refectori del convent de franciscans de la vila de Montblanc. El dia abans, Ferran I féu dir públicament pels carrers, amb un pregó, que a l'endemà llegiria la proposició reial i que anessin a escoltar-lo; causà estranyesa aquest procediment insòlit, i així fou declarat a les Corts mateixes.

En la seva «proposició», el monarca al·ludí a «la damnada» i «malvada» rebel·lió de Jaume d'Urgell i a la caiguda del comte. Recordant el setge de Balaguer, declarà amb satisfacció: «En lo qual siti, molt virtuosament, alta e notable, lo dit Principat, així com aquell que nós havem en gran e singular reputació, nos servà disposant los del dit Principat llurs persones a diverses e evidents perills, segons que gloriosament han acostumat a nostres predecessors, de recordable memòria, en molts e assenyalats actes.» És remarcable el contrast entre el to reservat del discurs reial de les Corts de Barcelona i el to més expansiu del discurs de Montblanc. «No li mancaven motius — observa F. Soldevila—. Ferran d'Antequera no esperava potser que la nostra terra complís tan fàcilment el compromís al qual, lliurement, per una estranya pruïja de justícia, s'havia sotmès» [2]. L'abat de Poblet li contestà amb un llarg discurs per l'estil de tots els que feien els dignataris eclesiàstics en ocasions semblants.

1) *La Fi del Comte d'Urgell*. Editorial Barcino. Pàg. 98.

2) FERRAN SOLDEVILA: *Les «proposicions» de Ferran el d'Antequera.*

Aviat se suscità un fort dissentiment entre el monarca i les Corts. Aquestes protestaren, el dia 9 de novembre, pel fet que Ferran havia declarat que no serien admesos els membres de les Corts que d'aleshores endavant acudissin, la qual cosa no consideraven pertinent, puix que només podia ferse quan la convocatòria de les Corts era legal, circumstància que no concorria en aquell cas, tant pel canvi del lloc de reunió que hi havia hagut, com per haverles convocades Ferran trobant-se fora de Catalunya. Els presents no consideraven vàlida la legislatura en tals condicions, i es negaven a prosseguir llurs tasques mentre el comte-rei no donés la deguda satisfacció per aquests greuges. El dia 16, el secretari llegí la contesta de Ferran, en la qual aquest cercava excuses i precedents per a la seva conducta, però acabava declarant que reconeixia que el succeït no havia de perjudicar les lleis i privilegis dels catalans.

Montblanc: Portal de Sant Jordi

Una qüestió, apassionada i agra, se suscità el dia 1 de desembre entre els Braços eclesiàstic i reial, per una part, i el Braç militar, per l'altra. Els dos primers protestaren del fet que en el tercer havien estat admeses algunes persones que no tenien l'edat suficient; el Braç militar, acudint a una mena de contraofensiva, recordà que en les primitives assemblees catalanes no hi prenia part el Braç reial o popu-

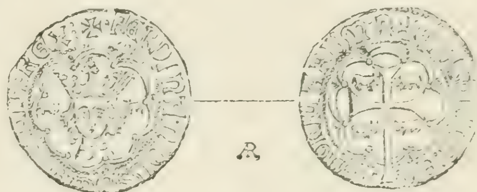
lar i sí el dels magnats, barons, nobles, cavallers, generosos i homes de paratge, i sostingué que això era raonable i just, des del moment que el rei representava en les Corts els seus vassalls i tenia així la representació dels municipis; en conseqüència, demanava que no es permetés a aquests, d'aleshores endavant, trametre síndics o procuradors a les Corts, o que, en cas que n'hi trametessin, només hi fos admès un representant per cada un; quant a les reclamacions dels altres dos Braços contra el militar, aquest les reputava frèvoles i sense cap eficàcia ni valor.

Amb un conflicte havien començat aquestes Corts, entre conflictes seguiren i amb un altre conflicte es clogueren. El dia 3 de desembre foren presentats a la sanció reial nombrosos capítols o propostes, un dels quals tendia a evitar l'abús dels ajornaments repetits de les Corts, ajornaments que portaven grans molèsties i perjudicis a les persones que hi assistien, i per això es pregava al comte-rei de disposar que si, després de la primera data fixada, ell o els seus successors trigaven un mes a comparèixer, les Corts devien donar-se, *ipso facto*, per llicenciades, i hom no podia fer nova convocatòria fins al cap d'un any del llicenciament. Els capítols proposats no reberen la sanció de Ferran I, i aquell mateix dia, a la tarda, les Corts de Montblanc foren llicenciades.

Xocaren fortament, en aquella ocasió, el monarca castellà i els representants de Catalunya. El cronista Pere Tomich explica que «com haguessin les Corts presentat els capítols, el Rey no els volgué atorgar, i tractant d'aquests digué algunes paraules assats carregoses als Regnes e Principat»; el conseller en cap i síndic de Barcelona, Ramon Desplà, li respongué amb gran enteresa, «així com se pertanyia a respondre, segons les paraules dites per lo Rey, tota feeltat guardada al dit senyor» [1], i per aquelles paraules les Corts es romperen. Gabriel Turell repeteix quasi textualment aquesta explicació [2], i Zurita consigna la mateixa notícia [3]. Coroleu i Pella [4] manifesten llur sospita que es tracti d'una confusió amb el que succeí amb el mateix Desplà a les Corts següents, en aplegar-se les quals ja no regnava Ferran I sinó el seu fill Alfons IV; algun autor antequerista [5], tergiversant el text de Coroleu i Pella, atribueix a aquests el desmentiment rotund de la versió de Tomich sobre el dit episodi de les Corts de Montblanc; però aquesta versió s'avé del tot amb el final brusc que aquelles Corts tingueren i amb el detall dels capítols no sancionats; per altra banda, Bernat Boades, autor contemporani, explica el mateix fet: «mas emperò — diu —, com ell (Ferran) veié tants furs, e tants privilegis e llibertats com havien los catalans, i va hoyr alguns greuges que li'n demanaven, ell ab gran còlera e ennuig s'en va deseixir de algunes males paraules contra de Catalunya, en particular contra de la ciutat de Barcelona, les quals no se'n són encara poscudes pahir dintre dels coratges; mas emperò sense que deshonor se li 'n

1) PERE TOMICH: *Històries e Conquestes*. Edició de l'any 1886. Pàg. 208.
2) GABRIEL TURELL: *Record*. Edició de «L'Avenç». Pàg. 142.
3) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*.
4) J. COROLEU i J. PELLA: *Las Cortes catalanas*. Pàg. 230.
5) GAIETÀ SOLER: *El fallo de Caspe*. Pàgs. 154 i 155.

faés a la sua reyal persona, ne a la sua dignitat reyal, li 'n fo respost així com se 'n pertanyia, tant per part de la ciutat de Barcelona com del principat de Catalunya, e ab molt bon to se li 'n fo dit que 'n devia sa Reyal Altesa haver manament, que encara la tinta ab què 'l principat de Catalunya havia fermada la determinació e declaració feyta en Casp per part llur no stava eixuta; e altres algunes rahons li varen dir de una e d'altra banda que no 'n són aquí de recitar. E tantost tothom de Catalunya mormorava, e gran avalot s'en hi pensà moure e gran brugit, com tothom anava mormorant; mas Deu vol que no 'n passàs avant, e les Corts s'en hagueren alçar, perçò com se 'n aubirava algun gran damnatge...» [1]

Moneda de Mallorca, de Ferran I

Boades, ingenu i senzill, no en dóna cap culpa a Ferran, i carrega totes les culpes als seus consellers: «e d'açò — diu — no havia culpa lo senyor Rey, sinó mals consellers que n' havien vingut ab aquell, car era molt bon príncep, e molt noble, e molt devot, e molt benigne baró. Mas emperò ¿què 'n farem d'açò si 'ls consellers són mals, e porten mal pensament en los afers?» [2]

Segons Zurita, aquella famosa frase de la tinta que encara no era eixuta, fou dita pels catalans al primogènit Alfons, a propòsit del càstig d'un delinqüent, i l'analista aragonès la consigna així: «que no estava encara seca la tinta dels instruments de la declaració de la successió del regne, i ja es procedia contra llurs lleis i costums». La mateixa cosa diu el cronista Abarca. En citar les al·ludides paraules, Feliu de la Penya les atribueix als diputats del General. [3]

No fou pas en unes soles Corts catalanes, sinó en diverses Corts successives on hi hagué, com veurem, violents refrecs i greus conflictes entre els catalans i els comtes-reis de nissaga castellana.

La política de Ferran I. — Els catalans aviat tingueren la sensació que el nou comte-rei no era gens amic de les llibertats de Catalunya. El recel i la inquietud que alguns havien sentit de bon principi, quedaren ben justificats. El monarca no s'avenia al règim de les llibertats catalanes, i tot fa creure que la seva política respongué, des de bon començament, al propòsit de modificar aquell règim que destorbava els seus plans i humiliava el seu orgull.

Però no bastaren la seva experiència i la seva astúcia per a dur endavant aquesta política d'absolutisme reial. Els diversos tanteigs que realitzà li feren veure que el nostre poble, si s'havia resignat al canvi de dinastia, no es resignava a la

1 Bernat Boades: *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya.*
2 Bernat Boades: Lloc citat.
3 N. Feliu de la Peña: *Anales de Cataluña.*

supressió ni a la mutilació de les seves llibertats. Molts dels catalans que havien acceptat Ferran com a monarca, no acceptaven que fes actes de monarca absolut.

Boades explica la desil·lusió que en aquest punt tingueren els catalans: «El dessús dit rei, tan prestament com pot s'en va venir a Aragó, e a Catalunya, e a València, per faer los juraments que Reys d'Aragó e comtes de Barcelona tenen acostumat de faer-ne. E no 's pot dir les grans festes que per tot li 'n faeren; mas emperò a tots los sotsmesos catalans, e aragonesos, e valencians los va desplaure fortment així com lo varen veure tan acompanyat dels castellans, que paria no 's donava dels dessús dits sotmesos seus, e que no s'en fiava d'aquells, en tant que no s'en posquessen estar de dir-li'n sobre aquell feyt ço quey calia ab molta gran animositat; e certament ell temé d'escusar-se bé, car bé li era mester dar contentament, perçò que els catalans dins de llurs coratges no anaven fins...»

Els funcionaris castellans. — Una de les coses que més disgust produïren a Catalunya, fou l'acompanyament de consellers, funcionaris i servidors castellans que duia Ferran el d'Antequera.

Els catalans havien manifestat sempre llur voluntat que les funcions i càrrecs públics de Catalunya fossin omplerts amb gent de la terra. L'any 1281, la vescomtessa de Cardona, Sibil·la, s'obligà a fer custodiar per catalans les seves fortaleses; en les Corts de Barcelona del 1292 es disposà que els monarques tinguessin jutges i consellers catalans per a Catalunya i les illes Balears, i, recíprocament, les Corts de Saragossa de l'any 1300 exclogueren els catalans dels oficis de jutges a Aragó. Els privilegis de la vall d'Aneu (any 1337) preceptuaren que fossin d'aquella vall el jutge i el notari. Casat Alfons III el Benigne amb Elionor, germana d'Alfons XI de Castella, alguns castellans sol·licitaren càrrecs de l'Església a Catalunya-Aragó, i l'infant primogènit Pere, en nom de la terra, gestionà de la Cúria romana que no els fossin concedits (any 1335).

Per obra de Ferran el d'Antequera hi hagué a Catalunya, no solament la introducció de forces militars castellanes, ans encara la introducció d'un considerable nombre de personatges i funcionaris castellans, que influïren en gran manera sobre els actes i les decisions del monarca, i actuaren com a agents i representants d'aquest. Amb Ferran vingueren també alguns literats castellans. [1]

3. L'ILLA DE SARDENYA

Continuació de la revolta. — La mort de Martí el Jove, esdevinguda a Sardenya l'any 1409 [2], féu rebrotar la insurrecció a l'illa.

Els sards, en saber aquesta pèrdua dels catalans, tornaren a alçar-se en armes.

1 J. Massó i Torrents: *Les lletres catalanes en temps de Martí l'Humà*. Pàgs. 123 i 124.
2 Vegi's el volum V de la present obra. Pàgs. 423 i 424.

Llur nou cabdill fou Lleonard Cubello, un davallant dels jutges d'Arbòrea: era fill de Salvador d'Arbòrea i de Constança Cubello, nét de Nicolò d'Arbòrea i de Benedetta Bini, i besnét del jutge Hug III. [1]

Pere de Torrelles (el qui fou favorit de Martí l'Humà) [2] havia sortit de Barcelona pels mesos d'abril i maig del 1409 amb 1,300 homes de cavall i uns 2,000 de peu; el dia 25 de maig del mateix any sortiren 2,000 homes més. [3]

Perseguit Lleonard Cubello per les hosts catalanes, que Pere de Torrelles comanava, no es veié amb prou forces per a resistir; demanà la pau i es sotmeté, tot abdicant com a jutge d'Arbòrea, títol que restà abolit definitivament. Feta la submissió, Lleonard i els seus fills ajudaren lleialment els catalans en la lluita promoguda pel vescomte de Narbona.

L'any 1410, en efecte, el vescomte Guillem de Narbona es presentà novament a Sardenya i s'intitulà comte de Goceano i vescomte de Basso. La nova guerra que ell promogué a l'illa durà, amb algunes intermitències, tot el temps de l'interregne i tot el regnat de Ferran I.

El dia 6 de maig del 1412, prop de mitja nit, una vuitantena de partidaris del vescomte de Narbona escalaren els murs de la vila d'Alguer; foren descoberts quan ja havien ocupat part del mur i sis torres; atacats pels habitants de la vila i pels ballesters d'una galera catalana, foren desallotjats finalment; en quedaren trenta de presoners, i *nequiter* morts. [4]

Heroicament sostingué Torrelles la lluita a Sardenya; però morí durant l'interregne, i això donà nou coratge als insurgents. Encara més els en donà el desconcert que l'afer de la successió havia produït en els reialmes de la Corona.

Acard de Mur a Sardenya. — Aviat Catalunya acudí a remeiar la situació de Sardenya, i hi trameté reforços comanats per un nou cabdill, Acard de Mur, el qual sortí de Barcelona a darrers de maig del 1412 amb uns 400 cavallers, per tal de combatre contra el vescomte de Narbona. [5]

Durant l'interregne, el Parlament català havia pres a càrrec del Principat i a costa exclusiva d'aquest, no solament la lluita contra tota possible invasió estrangera del propi territori, ans encara el manteniment de les conquistes i dominis en la mar Mediterrània. Després del fall de Casp, els ambaixadors que el Parlament català de Tortosa trameté a la frontera catalano-aragonesa per a rebre el nou monarca demanaren a aquest que proveís a la defensa de l'illa de Sardenya, de la qual defensa el Principat es desentenia des d'aquell moment.

Poc temps després vingueren a la Península ambaixadors de Sardenya per a feli-

1 J. Miret i Sans: *Els vescomtes de Bas en l'illa de Sardenya.* Pàg. 108.

2 Vegi's el volum V de la present obra. Pàg. 450.

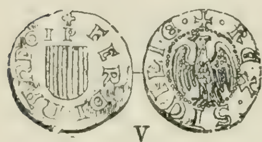
3 *Crònica del Racional de la Ciutat de Barcelona.* Publicacions Històriques de l'Ajuntament de Barcelona. Any 1921. Pàgines 108 i 109.

4 Lloc citat. Pàgs. 174 i 175.

5 Lloc citat. Pàg. 175.

citar el nou monarca i explicar-li l'estat de l'illa. Ferran els donà instruccions per als afers d'aquella; disposà que Berenguer Carroç, comte de Quirra, fos deixat en el seu anterior càrrec de governador i capità de Càller i Gallura, amb l'especial missió de continuar tenaçment la guerra contra els rebels, i donà als ambaixadors la seguretat que prestament trametria noves forces de tota mena; confirmà el marquesat d'Oristano i el comtat de Goceano a Lleonard Cubello, al qual Torrelles havia donat la investidura perquè l'ajudés en la lluita contra els sublevats, i nomenà governador d'Alguer a Albert Satrilla, custodi que havia estat del castell de Casp en el temps de la reunió dels Nou.

Els esdeveniments de Sardenya repercutiren a Gènova. El dia 24 de juliol del 1412 aparegueren davant el port de Mallorca vuit naus genoveses que anaven a atacar la plaça; el dia 27, davant la platja de Barcelona n'aparegueren nou, les quals no pogueren fer cap mal. [1]

Moneda de Sicília, de Ferran I

Negociacions amb el vescomte de Narbona. — En el seu discurs d'obriment de les Corts de Barcelona (4 de gener del 1413), Ferran demanà l'ajuda econòmica dels catalans, per a diverses coses, entre les quals hi havia la campanya de Sardenya. «E en açò deveu considerar — deia — les grans messions que havem fetes tro ací, e així mateix soportam ara, ço és, la conquesta de Sardenya, que ab tanta deshonor d'aquest nostre regne, e seria de nós e de nostra corona, si no s'hi providia segons se pertany...» [2]

Ferran entrà aviat en negociacions amb el vescomte de Narbona per a la compra dels comtats i baronies que aquest reivindicava a l'illa de Sardenya, com a hereu dels drets de la casa d'Arbórea, pels quals el comte-rei havia de pagar-li 153,000 florins.

Aquestes negociacions, que duraren més d'un any [3], les portaren, en nom de Ferran I, els juristes Jaume Callís i Pere Becet; per part del vescomte de Narbona les portava un altre jurista [4]. Estaven ja en curs l'any 1413, i a darrers del 1414 encara continuaven. No s'arribà aleshores, però, a un resultat definitiu.

3. L'ILLA DE SICÍLIA

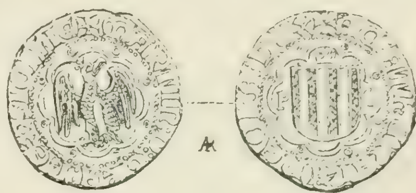
L'afer de la successió al tron. — Martí l'Humà, per la mort del seu fill Martí el Jove (any 1409), havia esdevingut rei de Sicília, i així aquest reialme s'ajuntà novament a la Corona catalano-aragonesa. La situació incerta creada per

(1) *Crònica del Racional de la Ciutat de Barcelona.* Pàg. 170.
(2) *Parlaments a les Corts Catalanes.* Pàgs. 111 i 112.
(3) F. Martorell i F. Valls i Taberner: *Pere Becet.* Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Anys 1911-12. Pàg. 582.
(4) F. Martorell i F. Valls i Taberner: Lloc citat. Pàg. 628. Document número VIII.

l'interregne plantejà novament el problema especial de la successió al tron de Sicília, problema que tenia dramàtics antecedents i que oferia el perill de noves complicacions temibles.

Per a assegurar el domini de l'illa, Ferran I hi donà càrrecs a persones de la seva confiança. Berenguer de Bardaxí fou nomenat carlà i capità de Iachi.

Benet XIII dóna la investidura a Ferran I. — El papa Joan XXIII, davant la situació de Sicília, es posà a l'aguait per a veure d'aconseguir que l'illa sortís de l'obediència papal de Benet XIII i entrés en la seva. Per altra banda, el rei Ladislau de Nàpols procurava acostar-se a Joan, amb l'esperança d'apoderar-se de Sicília — que l'Església considerava com un feu propi — a base de declarar-se tributari del papa per aquell regne.

Moneda de Martí de Sicília, fill de Martí I l'Humà

A fi de contrarrestar aquests treballs s'entrevistaren a Tortosa Ferran I i Benet XIII. El comte-rei, que ja havia llicenciat les hosts castellanes que féu venir pel mes d'octubre del 1412 a l'objecte de combatre, si calia, el comte d'Urgell, anava encara acompanyat de molts personatges castellans. En arribar a Tortosa ell i la seva família, la cort pontifícia de Benet XIII li féu una solemne rebuda, així com la ciutat. Ferran havia escrit a fra Vicents Ferrer una lletra demanant-li que no deixés d'ésser a Tortosa en el moment de tenir-hi lloc l'entrevista amb el papa aragonès. [1]

Prescindint de tota la història de Sicília sota la dinastia catalana, i tractant aquell reialme com un feu del papa, el dia 21 de novembre del 1412 Benet XIII en donà la investidura a Ferran I, amb certs pactes i condicions. El tron sicilià, doncs, havia estat considerat com a vacant i retrocedit a l'Església: això equivalia a declarar nuls, retrospectivament, els drets dels diversos reis de la casa de Barcelona que havien regnat en aquella illa. Hom no es preocupà del malcontentament que entre els sicilians havia de produir el fet de tornar el reialme a l'estat jurídic del temps dels Anjou. Així Ferran no rebia Sicília com a successor de Martí I, sinó com a feudatari del papa, de manera que, àdhuc perdent els reialmes continentals, Ferran podia continuar tenint la corona de Sicília, per a ell i els seus descendents, en la mateixa forma que tenia la d'Aragó-Catalunya.

Fou convingut que el comte-rei pogués donar, en vida seva, el títol de rei de Sicília al primogènit i que tots dos corregnessin a l'illa, la qual hom declarà perpètuament separada del reialme de Nàpols. El comte-rei es comprometé a servir l'Església cada any amb cinc galeres armades per tres mesos i a pagar-li

1 *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*. Tom III. Pàg. 22

un cens anual de 8,000 florins d'or. Així mateix fou concedida a Ferran, per Benet XIII, la investidura de rei de Còrsega i Sardenya.

El dia 22 de novembre del 1412, Ferran sortí de Tortosa cap a Barcelona. [1]

La reina vídua, Blanca. — Després de la mort de Martí l'Humà es formaren a l'illa de Sicília dos partits adversaris: el de Blanca de Navarra, vídua del rei Martí el Jove, i el de l'almirall Bernat de Cabrera, comte de Mòdica i mestre justicier.

No havent tramès els sicilians cap ambaixada per a felicitar el nou monarca en ocupar aquest el tron, Ferran trameté ambaixadors seus a Sicília, amb la missió de posar-hi pau i fer cessar les rivalitats i les lluites intestines. Els ambaixadors eren el mestre de Muntesa fra Romeu de Corbera, Pedro Alonso de Escalante, Bonanat Pere i Llorenç Redó. El monarca donava poders a la reina Blanca, nomenant-la vicari i lloctinent d'ell, per a rebre, en nom seu, el jurament de fidelitat dels prelats, barons i pobles de Sicília i per a confirmar-los en canvi llurs privilegis i llibertats.

Moneda de Sicília, de Ferran I

Aquests càrrecs i poders no havia d'usar-los Blanca fins que es constituís el Consell de govern de la manera que ho ordenà Martí I l'any 1396 [2], a fi que sense contradicció ni discòrdia fos obeïda la reina vídua. En el cas que no la volguessin obeir, els ambaixadors havien de fer ells mateixos allò que es volia encomanar a Blanca i havien per tant de rebre els homenatges. El Consell de govern, havia d'estar compost, per meitat, de catalans i sicilians; però succeí que hi entraren dos castellans: el doctor en decrets Martín de Torres, i el llicenciat Fernán Velázquez, canceller de Ferran I; «primera espurna de castellanisme — comenta Antoni de Bofarull — importat per l'elegit a Casp, respecte de les illes agregades a la Corona d'Aragó.» [3]

Els partidaris de Frederic de Luna. — Hi havia hagut, en els darrers temps de la vida de Martí l'Humà, el projecte de fer rei de Sicília a Frederic, comte de Luna, el fill bastard de Martí el Jove, i principalment per a aquest efecte hom gestionà la seva legitimació.

Frederic tenia a l'illa nombrosos partidaris. Però mal secundat pels qui a Catalunya i a Aragó podien ajudar-lo, i malvist després per les pretensions que manifestà a la Corona catalano-aragonesa, els seus partidaris foren abatuts, i ell eliminat de la successió al tron de Sicília.

1 J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*
2 Vegi's el volum V de la present obra. Pàg. 400.
3 ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom V. Pàg. 210.

Els partidaris de Bernat de Cabrera. — Aquest noble català tenia a Sicília nombrosos partidaris. Ell i els seus acusaven la reina Blanca d'obrar arbitràriament, sota la pressió dels enemics del dit magnat, mentre que els partidaris de Blanca acusaven Bernat de Cabrera de fer coacció damunt la reina, fins al punt d'haver-la assetjada i empresonada.

Alguns enemics deien que Bernat tenia el pla d'apoderar-se de l'illa, i que fins havia proposat a Blanca que es casés amb ell i s'intitulessin tots dos reis de Sicília [1]. Al contrari, els seus amics afirmaven que Cabrera obrava lleialment per a mantenir l'illa dins el domini de la Corona catalano-aragonesa, del qual els altres volien separar-la, i que es proposava d'evitar que la reina fos instrument dels ambiciosos insulars.

El major enemic de Cabrera era l'almirall Sanç Ruiz de Lihorí, aragonès, principal sostenidor de la reina Blanca; en una acció de guerra, Bernat fou fet presoner, i així continuava quan Ferran fou elegit comte-rei. Sembla que té relació aquesta lluita amb l'afer de la successió al tron de Catalunya-Aragó, com ja sospità Antoni de Bofarull [2]. Bernat de Cabrera era partidari del comte d'Urgell. [3]

Fet ja el redreç del règim de l'illa, Ruiz de Lihorí es refusà de primer a alliberar Bernat de Cabrera, al·legant que volia portar-lo al comte-rei ell mateix. Mentrestant, amb la seva gent sortí a combatre i perjudicar les ciutats de Palerm, Marsala, Salern i Mazzara, i altres llocs que eren addictes a Cabrera. Al capdavall s'arranjà aquest afer, i el comte de Mòdica fou alliberat.

L'infant Joan, lloctinent. — Trobant-se Ferran I a Saragossa pel mes de febrer del 1414, amb motiu de la seva coronació i la de la seva muller, hi acudiren uns ambaixadors de Sicília, els quals demanaren al monarca que donés un rei propi a aquell reialme, i li proposaren el bastard Frederic de Luna o bé un dels fills de Ferran. El comte-rei descartà el nomenament de Frederic i tot nomenament de rei propi de Sicília, i resolgué que fos conferida la lloctinença a un dels infants, el qual fou el seu fill Joan.

Essent Ferran a València l'any 1415, per a celebrar-hi Corts, es concertà el casament de l'infant Joan amb la reina de Nàpols Joana II, però per les vel·leïtats d'aquesta no arribà a efectuar-se l'enllaç. El primer projecte havia estat de casar Joan amb Isabel de Navarra; en desistí Ferran per haver-se presentat l'avinentesa de casar l'infant amb Joana de Nàpols, germana de Ladislau, al qual havia succeït en el tron. Ja s'havien fet tractes amb els ambaixadors napolitans i Joan s'havia embarcat en companyia de magnats castellans (castellans havien estat també els tractadors i ambaixadors tramesos a Nàpols per Ferran a fi de preparar el terreny) [4], quan el projecte de casament es desgavellà; Joana preferí

1) L. VALLA: *De rebus a Ferdinando gestis.*
2) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom V.
3) Vegi's el present volum. Pàg. 146.
4) ANTONI DE BOFARULL: Lloc citat.

casar-se amb el comte de la Marca, Jaume de Borbó; segons Zurita el projecte de casament amb Joana fracassà per obra dels privats de la reina de Nàpols, els quals li deien que els castellans eren massa ufans i presumptuosos [1]. El projecte, que havia estat concebut per Benet XIII, anava lligat a la submissió del regne de Nàpols a la seva autoritat papal i al pla que tenia de situar-se en un lloc proper a Roma i d'instal·lar-s'hi en un moment donat. [2]

Desfets els tractes matrimonials amb Joana de Nàpols, l'infant Joan hagué de quedar-se de lloctinent a Sicília, i més endavant, ja en el regnat d'Alfons IV, es casà amb Blanca de Navarra, la vídua de Martí el Jove.

Pel mes de juny del 1415 se celebraren a València les noces del primogènit Alfons amb Maria, germana del rei Joan II de Castella.

5. EL CISMA

L'entrevista de Morella (any 1414). — En arribar Ferran I al tron, lluitaven tres papes dins l'Església catòlica: Benet XIII, successor dels papes d'Avinyó; Joan XXIII (Baltasar Cossa), successor d'Alexandre V, elegit a Pisa, i Gregori XII (Àngel Coriario), papa que no es subjectà al concili de Pisa.

L'emperador d'Alemanya, Segimon, es posà al capdavant dels treballs encaminats a l'extinció del cisma. Sota la seva pressió, el papa Joan XXIII, en unes lletres del 30 d'octubre del 1413, anuncià a la cristiandat la celebració d'un concili general que s'havia de reunir el dia primer de novembre del 1414 a la ciutat de Constança, al qual assistirien el papa i l'emperador i serien invitats els altres titulats papes i els prínceps cristians. La butlla de convocació del concili fou publicada el dia 9 de desembre del 1413.

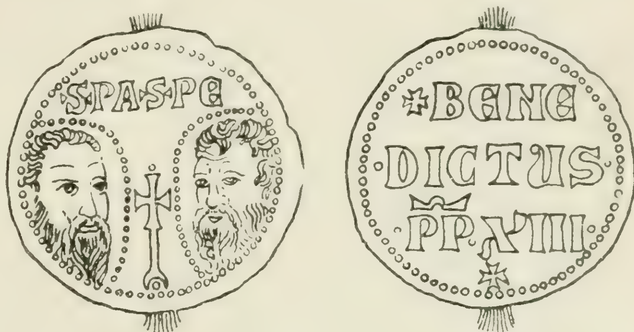
Poc després de la coronació de Ferran a Saragossa (febrer del 1414), arribaren a la capital aragonesa els ambaixadors de Segimon, al capdavant dels quals hi havia Ottobuono de Belloni, i proposaren al comte-rei, en nom de l'emperador, la celebració d'una entrevista amb aquest i amb Benet XIII a Marsella, Niça o Saona, tot pregant-li que influís prop de Benet a fi que s'avingués a entrar en la via de cessió (21 d'abril del 1414). [3]

Altres enviats acudiren també a Saragossa per a parlar d'aquest afer a Ferran. Joan XXIII havia tramès una ambaixada a la Península per a veure d'aconseguir que Catalunya-Aragó, Navarra i Castella se separessin de l'obediència de Benet XIII i reconeguessin la seva. [4]

Al principi, Ferran I no es mostrà gaire propici a les gestions de Segimon,

1 J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III.
2 Sebastià Puig: *Pedro de Luna*. Pags. 300 a 311.
3) J. de Zurita: Lloc citat. Tom III.
4 H. Finke: *Acta Concilii Constanciencis*. Tom I.

i fins protestà de la superioritat que damunt d'ell s'atribuïa l'emperador en aquest afer [1]. Però davant la pressió creixent que des de l'exterior li era feta per tal que influís prop de Benet XIII, el comte-rei decidí de cridar el papa a una entrevista, per a la qual trià la vila de Morella, capital del Mestratge. Ferran partí de Saragossa el dia 18 de juny del 1414, baixà en barca per l'Ebre fins a Escatron, passà a Alcanyiç, i d'aquesta població a Morella, on arribà el dia 1 de juliol; d'allí estant, el dia 2 trameté a Penyíscola la convocació, que portaren l'infant Sanç i els comtes de Cardona i Osona [2]. Benet XIII es féu esperar, i això indica que no li plaïa gaire l'aspecte que prenien les coses en la qüestió del cisma. Mentrestant, el monarca s'avenia a la llarga espera; la paciència a esperar prova, diu Antoni de Bofarull, que «el seu brau cor se sentia acovardat i comprimit, a la sola idea d'haver de parlar amb el seu protector, amb el qual no podia ésser ingrat» [3]. Quan, el dia 18 de juliol, Benet entrà a Morella, hi fou rebut amb tota solemnitat i amb el concurs de la família reial. Ferran es trobava acompanyat de personatges castellans en llur majoria; també l'acompanyava Berenguer de Bardaxí; entre els catalans hi havia el jurista i funcionari reial Pere Becet.

Bolla de plom de Benet XIII

Les conferències de Morella foren poc profitoses. Pere de Luna no es refusava en principi a admetre la via de cessió, però hi oposava dificultats pràctiques. Al·legà excuses per a no anar al concili convocat; deia que Constança formava part de les terres de l'Imperi, que era massa lluny, que el viatge era difícil i incòmode, i ell massa vell per a poder arribar allí el dia de Tots Sants. Només se'n pogué treure la promesa d'assistir a una conferència amb Ferran i Segimon, sota la condició que mentrestant es prorrogués el concili; sembla que Benet desitjava que l'entrevista fos celebrada a Niça.

Informacions, més o menys exactes, d'amics i partidaris de Benet XIII mantenien en aquest l'esperança enganyosa de quedar com a papa únic, i això feia encara més difícil que es prestés a abdicar la tiara [4]. Per una butlla del 20 de setembre, Benet nomenà una ambaixada prop de Segimon, i per altra banda prohibí als prelats, sota pena d'excomunió, que prenguessin part en el concili de Constança.

1) L. Salembier: *El gran cisma de Occidente*. Traducció castellana. Pàg. 345.
2) Sebastià Puig: *Pedro de Luna*. Pàg. 240, nota 2.
3) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom v. Pàg. 2[illegible].
4) H. Finke: *Acta Concilii Constanciencis*. Tom I. Pàgs. 311 i 343.

L'estada de Ferran a Morella fou llarga, puix que fins a darrers de setembre no sortí cap a Montblanc, on havia convocat Corts catalanes. [1]

El concili de Constança. — L'emperador Segimon, superant les dificultats, aconseguí que es reunís el concili de Constança, el qual començà dins el mes de novembre del 1414.

Joan XXIII, que l'havia convocat, hi fou present; hom conta que en arribar a les envistes de Constança digué, pressentint que aquella reunió li seria fatal: «Heu-vos ací el parany on es deixen caçar les guineus». Gregori XII declinà les invitacions per a assistir al concili, però s'avingué a fer-s'hi representar.

Els ambaixadors de Ferran I i de Benet XIII foren tramesos a Constança formant una ambaixada conjunta. En nomenar els seus ambaixadors, Ferran no reconeixia l'assemblea de Constança com a concili general i protestava prèviament contra les decisions que allí es poguessin prendre en desavantatge de Benet, «papa cert i notòriament indubtable» (1 d'octubre del 1414). Però el monarca, ja aleshores poc lleial amb el papa, donà instruccions especials als seus ambaixadors, en el sentit que si l'emperador Segimon insistia a demanar la renúncia de Benet XIII, ho acceptessin abans que anar a la ruptura, tot consultant-lo a ell, que procuraria fer-ho acceptar per Benet; d'aquestes instruccions ni el papa ni els seus ambaixadors res no en sabien [2]. Els ambaixadors de Ferran eren Diego Gómez de Fuensalida, bisbe de Zamora, Fernández de Ixar i Pere de Felqués; els ambaixadors del comte-rei i els de Benet arribaren a Constança gairebé ensems (gener del 1415). [3]

El concili anà descabdellant molt lentament les seves tasques, en mig d'incessants intrigues subterrànies i de dramàtiques escenes. Després de molts incidents, el dia 29 de maig del 1415 Joan XXIII fou deposat pel concili, que volia procedir a l'elecció d'un nou papa únic; al capdavall, Joan acceptà la sentència. Gregori XII abdicà, al seu torn, el 4 de juliol del 1415.

Hom realitzà nous esforços perquè Pere de Luna s'avingués a fer la seva renúncia; però el vell aragonès, tenacíssim, no volgué cedir.

La resistència de Benet XIII. — Per a moure el papa Benet a l'acceptació dels acords del concili, hom demanà reiteradament la intervenció de Ferran, i aquest rebé en tal sentit, ultra les ambaixades de l'emperador Segimon, les del rei de França.

El sojorn del comte-rei a València, l'any 1415, s'allargà molt, no solament pel seu mal estat de salut, sinó també per les creixents complicacions de l'afer del cisma. A València acudí Pere de Luna, tossut i altívol.

(1) SEBASTIÀ PUIG: *Pedro de Luna.*

(2) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom V.

(3) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III.

Era difícil i perillós per a Ferran el sostreure's a la forta pressió que d'Europa li venia, i per altra banda ell veia prou bé que no plaïen a Benet XIII les gestions per a decantar-lo a la renúncia. Entre el monarca i el papa hi hagué una sèrie d'entrevistes; però la resistència de Benet persistia.

Quedava la possibilitat d'una entesa en la conferència que s'havia projectat. El dia 8 de març hom signà i jurà el compromís per a la conferència de Niça, a la qual havien d'acudir Benet XIII, Segimon i Ferran I, i es disposà que fins a més endavant no es resolgués a Constança l'afer del cisma. [1]

Mentre hom feia les gestions per a la conferència, Benet XIII seguia els treballs encaminats a guanyar a la seva causa alguns prínceps italians i alguns personatges romans. Acard de Mur, governador de Sardenya, escriví als 14 de març a Ferran I dient-li que corria la veu que Benet aniria a Sicília i que potser es deturaria a Càller, i li preguntava si havia d'admetre'l. [2]

La conferència de Perpinyà. — No fou pas a Niça, sinó a Perpinyà, on va celebrar-se la conferència convinguda. El canvi de lloc tenia per causa el mal estat de la salut de Ferran I, que obligava a escurçar el seu viatge.

Benet XIII comparegué a Perpinyà pel mes de juny, i s'instal·là al castell, sota la custòdia d'uns tres-cents homes d'armes, la majoria hospitalers, comanats pel seu nebot Roderic de Luna. El papa s'esperà fins a l'últim minut de l'últim dia del mes, i no havent-se presentat Segimon, abandonà la ciutat, tot declarant contumaç l'emperador.

La conferència, fixada de cop per al juny del 1415, hagué d'ajornar-se. Als 11 de juliol, el concili de Constança elegí la comissió de delegats, bisbes i doctors que havien d'acompanyar l'emperador Segimon a l'entrevista. El mes de juliol partí Segimon amb un brillant seguici, del qual formaven part 4,000 genets.

Ferran sortí de València; de pas cap a Perpinyà, arribà per mar a Barcelona el dia 26 d'agost, i es tornà a embarcar al cap de poques hores amb rumb a Colliure [3]. Arribà a Perpinyà el darrer dia d'agost, amb un gran acompanyament de familiars i de personatges castellans, i s'aposentà a la casa de Bernat de Vilacorba. Detall curiós: en el viatge de Colliure a Perpinyà, uns andalusos de Xerès robaren al comte-rei diverses joies i un floró de la corona. [4]

Amb l'arribada del monarca coincidí la de fra Vicents Ferrer, que anava seguit, com de costum, d'una multitud de gent devota. [5]

Benet XIII, en tornar a Perpinyà després del seu inútil viatge anterior, s'aposentà novament en el castell, on el guardava molta gent seva de guerra. [6]

1) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Llibre XII. Capítol XLXII.
2) Sebastià Puig: *Pedro de Luna.* Pàgs. 300 a 311, nota 10.
3) *Dietari de l'antic Consell barceloní.*
4) Francesc de Bofarull: *Felipe de Malla* (Revista de Ciencias Históricas). Tom III. Pàg. 31[illegible]
5) P. Fages: *Historia de S. Vicente Ferrer.* Tom II. Pàg. 105.
6) J. de Zurita: Lloc citat. Llibre XII.

El viatge accentuà l'afebliment físic de Ferran, que en arribar a Perpinyà hagué de fer llit, i no pogué ni signar els documents; els signava en nom seu el primogènit. En rebre els ambaixadors de Segimon, que s'havia aturat a Narbona, Ferran estava ajegut al llit per la seva malaltia. [1]

El dia 17 de setembre arribà l'emperador a Canet; el 19 [2] entrà a Perpinyà solemnement [3], i s'estatjà al monestir de fra-menors.

Pel mal estat de salut del comte-rei, les gestions relatives a l'afer del cisma hagué de portar-les el seu fill Alfons. Els dies 8 i 15 de setembre, Ferran féu escriure demanant tres metges; el dia 17, ordenà al batlle de València que li trametés de seguida «la mora balladora de Mizlata» i el seu marit, per a trobar distracció en la dansa; el dia 6 d'octubre, encarregà als jurats de Mallorca que ajudessin el Mestre de la Mercè, el qual anava a l'illa per a cercar un famós saludador. [4]

Segell secret de Benet XIII

El comte-rei se sentia deprimit físicament i moralment. La seva situació en l'afer del cisma era compromesa, puix que veia prou que el papa aragonès no voldria cedir; Benet, en efecte, estava disposat a apel·lar fins a la fuga per a no sofrir la coacció dels que li demanaven la renúncia a la tiara. Preveient la fugida, manà Ferran I, amb data del 10 d'octubre, que s'avisés als ports i als capitans de galeres que no sortís cap navili sense la seva llicència; i sospitant que Benet intentaria anar-se'n a Sardenya, ordenà al lloctinent de l'illa, Acard de Mur, que no acollís el papa ni la seva gent (3 de novembre).

Benet XIII, sense negar-se rotundament a l'abdicació, formulà una sèrie de condicions difícilment acceptables, que foren rebutjades, a despit d'haver-les anat rebaixant gradualment. L'emperador li exigia l'abdicació sense condicions, com l'havien feta Joan i Gregori. «L'ancià — escriu Salembier —, conseqüent amb ell mateix, preocupat per qüestions d'etiqueta, féu al rei proposicions exagerades i inacceptables, exigint l'anul·lació de les sentències pronunciades a Pisa, proposant nomenar comissions d'arbitratge per a l'elecció d'un nou Papa, etc.... subterfugis, pròrrogues, susceptibilitats, subtileses dignes d'un *leguleyo;* però gens de generositat, de grandesa d'ànima, de pietat per a l'Església angoixada». [5]

Per la seva part, Segimon estava recelós; temia que Ferran ajudés Benet XIII per gratitud, puix que el comte-rei havia aconseguit la corona per la indústria i favor del papa, segons la veu pública. [6]

1) *Crónica de Don Juan II.* Pàg. 364.
2) Aquesta data és confirmada pel *Dietari de la Generalitat de Catalunya* i per la *Crónica de Don Juan II.*
3) *Crónica de Don Juan II.* Pàg. 356.
4) FRANCESC DE BOFARULL: *Felipe de Malla.* «Revista de Ciencias Históricas». Tom III. Pàgs. 342 i 343.
5) L. SALEMBIER: *El gran cisma de Occidente.* Pàgs. 434 i 435.
6) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Llibre XII.

A primers d'octubre hi hagué a Perpinyà un gros motí popular contra la gent de l'ambaixador de Castella, a conseqüència de les provocacions d'alguns castellans. Els amotinats, al crit d'«a foc, a foc!», cremaren la casa on els castellans havien cercat refugi [1]. Els fets causaren un gros escàndol.

Vicents Ferrer, davant el poc èxit de les negociacions, emmalaltí, i el prior de l'orde el féu traslladar a la seva cel·la, que era més gran i airejada. Benet XIII trameté el seu propi metge a Vicents. «Doneu les gràcies al Sant Pare — digué Vicents —, però no és d'aquest món d'on ha de venir el remei; el dijous vinent ja podré predicar.» Així fou, en efecte, i en el seu sermó hi hagué una frase evidentment adreçada a la tossuderia de Benet: «Ossada seca, escolta la paraula de Déu». *(Ossa arida, audite verbum Dei)*. [2]

Benet es mantenia en la seva tàctica dilatòria, i Segimon, que es planyia d'aquesta actitud, digué al capdavall que ja no podia esperar-se més. Donà ordre a la seva gent que sortís de Perpinyà el dia 7 de novembre, es reclogué en el monestir perpinyanès on sojornava, i es refusà a rebre ningú. Ferran li suplicà que no se n'anés encara; però Segimon partí. S'avingué, només, a esperar-se alguns dies a Narbona [3]. És possible que influís en la seva sortida el fet de creure's poc segur a Perpinyà, puix que la ciutat estava plena de catalans armats. [4]

Segimon accedí a trametre novament delegats a Perpinyà, els quals mantingueren la demanda de la renúncia del papa o, cas que aquest no renunciés, de la sostracció a la seva obediència. Una junta de personatges decidí que hom fes tres requeriments a Benet, i que si es negava a l'abdicació, l'obediència li fos sostreta. La junta estava composta del primogènit Alfons, l'infant Enric, el comte de Foix, un fill del rei de Navarra, que era protonotari apostòlic, els ambaixadors de Castella, els representants de les ciutats de Saragossa, Barcelona, València i Mallorca, el Mestre de Montesa i diversos lletrats.

El primer requeriment fou fet el dia 10 de novembre, amb cinc cèdules del mateix contingut, expedides en nom del comte-rei pel primogènit Alfons, l'infant Enric, i alguns bisbes i nobles, quasi tots els quals eren castellans [5]. Benet no atengué el requeriment, i declarà que ja se n'hauria anat de Perpinyà si hagués estat lliure de fer-ho. Davant d'aquesta manifestació, Ferran ordenà que li fossin oberts els camins i li trameté un salconduit.

Quasi tots els prelats, i els eclesiàstics i laics que s'havien reunit amb els ambaixadors castellans, s'oposaven a la sostracció. Un grup de prelats i abats catalans es presentà a Ferran per a protestar del que es feia, i el comte-rei, en aquella entrevista, increpà durament a l'abat de Montserrat (darrers de novembre 1415). [6]

1) SEBASTIÀ PUIG: *Pedro de Luna*. Apèndix. Document número CIX. Pàgs. 553 a 555.
2) Declaració d'un testimoni en el procés de canonització de fra Vicents Ferrer.
3) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*.
4) C.-F. HEFELE: *Histoire des Conciles*.
5) J. DE ZURITA: Lloc citat. Llibre XII. Capítol XV.
6) SEBASTIÀ PUIG: Lloc citat. Pàgs. 299 i 300.

Benet XIII féu dir a Ferran que se n'anava a Colliure i que procedís com millor li semblés. Se n'anà, efectivament, el dia 14 de novembre, voltat per la seva gent d'armes i amb el seu acompanyament de cardenals i servidors. Ell deia que a Perpinyà no estava en seguretat. [1]

Moments abans de la partença, Benet XIII celebrà un consistori, en el qual, entre altres coses, nomenà arquebisbe de Saragossa el seu addicte Francesc Climent Sapera, que era bisbe de Barcelona, i per a aquest lloc designà el seu propi almoiner, Andreu Bertrand. [2]

Armes de Benet XIII

El segon requeriment a Benet XIII el feren a Colliure mateix, en nom de Ferran, Ramon Xammar i Pere Becet. Aquest últim havia assistit ja a les vistes de Morella [3]. Bernat Boades explica el requeriment en la següent forma ingènua i suggestiva: «... lo rey en Ferrando li 'n va trametre los seus missatgers que li 'n diguessen algunes paraules de bon conort e de gran desculpament; mas ell ver és que 'ls va resebre així com se 'n devia, mas emperò nulla resposta los ne fahia d'allò que de part del rey li recitaven; mas emperò com los missatgers lo 'n requerien que 'ls ne tornàs una o altra resposta que donar ne posquessen al rey llur senyor qui a ell los havia tramès, ell respòs dient: digats al rey d'Aragó, vostron senyor, que nós li 'n faem de resposta e li 'n diem a vosaltres així com si loy (li ho) diguéssem a ell mateix: *Me qui te feci misisti in desertum.* De la qual resposta tan sàvia encara se 'n parla e se 'n parlarà» [4]. Una altra versió assegura que Pere de Luna lliurà per a Ferran un escrit violent, en el qual li retreia la seva ingratitud: «Jo del no res t'he fet rei a tu, — li deia —, i en recompensa m'abandones sol en el desert; els teus dies estan comptats, la teva vida serà curta, la teva raça, concebuda en nefand incest, no arribarà a regnar fins a la quarta generació». (*Ex nihilo feci te, et pro mutua mercede solum me dereliquisti in deserto: dies tui erunt pauci et vita tua abreviabitur, illegitimaque tua progenies*

1) Detalls continguts en la lletra del comte-rei, data del 6 de gener del 1416, que signà el primogènit Alfons per malaltia del seu pare.

2) Es tracta d'un jueu convers, fill de la ciutat de València, protegit anys ha per Benet XIII. (SEBASTIÀ PUIG: *Pedro de Luna.* Pàgs. 206 i 207.)

3) PERE MIQUEL CARBONELL: *Cròniques de Espanya.* Foli 213. Una lletra de Becet al rei confirma aquest punt. Diu, en efecte: «mossèn Xatmar e jo havem complits vostres manaments e feta la requesta que vostra senyoria havia ordonat ésser feta a nostre sant pare ...» (F. MARTORELL i F. VALLS i TABERNER: *Pere Becet.* Pàg. 583.)

4) BERNAT BOADES: *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya.* Edició Aguiló. Pàg. 440.

in nefario incestu concepta non regnavit usque ad quartam generationem) [1]. La frase atribuïda a Benet, en paraules o en escrit, no és pas inversemblant; molts cronistes i historiadors la consignen, i d'altres dubten que sigui autèntica. És de remarcar que no apareix en cap document ni lletra d'aquells anys.

Benet XIII s'embarcà en una de les seves galeres, que havien acudit a Colliure; en embarcar-se, no digué on se n'anava. Hom conta que es desfermà damunt la mar una gran tempesta, i aleshores Pere de Luna, dret a la coberta del seu vaixell, invocà el cel perquè li demostrés amb el seu salvament o amb la seva pèrdua, si ell era o no ver papa; havent-se asserenat tot d'una el temps, s'exclamà amb intensa alegria: «papa sóc!» i manà que les tres galeres fessin rumb a Penyíscola per tal d'encastellar-s'hi i defensar intransigentment el seu dret. [2]

En aquest viatge, el papa es deturà a Blanes. Bernat Boades ho conta així: «... que l'he vist en Perpinyà, e en aquesta vila de Blanes, hon va desembarcar de la sua galera venint de Cobliure, que se'n anava a Paníscola per faer-se'n fort, e en aquest palau d'aquesta vila stech tres jorns...» [3]. Les galeres papals passaren per davant de Barcelona el dia 22 de novembre [4]. Es deturaren probablement al port de Salou o de Tarragona, puix que Benet anà a Reus, on féu estada uns quants dies.

El comte-rei, davant la pressió que li feien Segimon i els ambaixadors del concili de Constança perquè retirés l'obediència al papa Benet, demanà un dictamen a fra Vicents Ferrer, el qual, segons Zurita, declarà que si Benet donava una contesta negativa al tercer requeriment, no s'havia de trigar ni un dia a sortir de la seva obediència, perquè les dilacions podien desgavellar tots els treballs que eren fets per a l'acabament del cisma. [5]

Acompanyat d'alguns cardenals i altres personatges, Pere de Luna es refugià en el castell de Penyíscola, propietat de la seva família, i des d'allí amenaçà amb l'anatema i la deposició els reis que es sostraguessin a la seva obediència papal. No solament no accedí al nou requeriment, fet a Penyíscola pels ambaixadors de Ferran I i dels altres prínceps, sinó que convocà un concili en aquell lloc. Aleshores es decidí de retirar-li l'obediència si no complia la condició peremptòria de sotmetre's.

Als 21 de desembre, Pere de Luna donava compte de la seva resposta negativa a l'arquebisbe Climent, i li encarregava unes gestions molt delicades per a veure d'obtenir que la reina de Castella, Caterina, desaprovés la conducta de Ferran I i fes retirar els ambaixadors castellans [6]; en una lletra xifrada, Benet XIII ordenava a Climent que es posés secretament d'acord amb el confessor de Caterina,

1) *La Fi del Comte d'Urgell.* Pàgs. 55 i 50. — D. Monfar: *Historia de los condes de Urgel.*
2) Pere Joan Comes: *Llibre d'algunes coses assenyalades.* Edició Puiggarí. Barcelona. Any 1881. Pàg. 12.
3) Bernat Boades: *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya.* Edició Aguiló. Pàg. 431.
4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
5) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Llibre XII.
6) Sebastià Puig: *Pedro de Luna.* Pàgs. 301 i 302.

per tal d'induir-lo a intimar a la reina, «*in confessione et foro conscientiae*», que no sostragués el regne de l'obediència a Benet [1]. Amb raó un erudit canonge barceloní, escandalitzat, qualifica d'«inconfessable» aquesta temptativa audaç, en la qual insistí posteriorment el papa de Penyíscola.

Davant la intransigència de Pere de Luna, hom signà a Narbona el conveni del 13 de desembre del 1415. Aquest document disposava que els cardenals i prelats reunits a Constança havien d'invitar llurs col·legues fins aleshores addictes a Pere de Luna, a reunir-se amb aquells dins el termini de tres mesos, per a celebrar un concili verament general; no havien d'ésser perjudicats els interessos dels prínceps, bisbes i oficials que havien estat fidels a Benet XIII; es procediria a la deposició d'aquest, si no renunciava, i a l'elecció d'un nou papa, amb el concurs de tots els cardenals; el concili anul·laria les sentències pronunciades durant el cisma i ratificaria les concessions fetes per Benet. El concili de Constança, el dia 4 de febrer del 1416, ratificà solemnement el tractat de Narbona.

Ferran I abandona Pere de Luna. — Davant la tossuderia del papa aragonès, Ferran I havia acabat per declarar-se decididament contra ell.

Per ordre del monarca, Vicents Ferrer proclamà a Perpinyà, el dia 6 de gener del 1416, la retirada de l'obediència a Benet XIII. Fra Vicents llegí des del púlpit la declaració de Ferran [2] en aquest sentit, que hom qualifica d'«hàbil i categòrica». [3]

L'emperador Segimon era aleshores a Avinyó, on havia arribat el dia 22 de desembre del 1415 [4]. En saber-se allí que s'havia publicat a Perpinyà la sostracció d'obediència, hi hagué una gran alegria. Felip de Malla, que també era a Avinyó, amb data dels 10 de gener del 1416 escrivia a Ferran que el dia anterior havia presentat a l'emperador la lletra reial en què li era comunicada la nova; «hac tanta alegria — diu — que no 's poria sens moltes paraules prou explicar, et tramès per tots los prelats, grans mestres et maiors burgesos que ací són et féu llegir més de VI veguades la dita lletra vostre, senyor, et lo exemplar de la lletra de la substracció, la qual és estada així acceptable com si àngels de paradís la haguessen dictada.» [5]

L'odi de Pere de Luna a Ferran I fou profund i implacable. Cada dia reiterava l'excomunió contra el monarca greument malalt. Tenia, sobretot, un gran odi al secretari del comte-rei, Diego Fernández de Vadillo, al qual acusava d'haver decantat l'ànim de Ferran en aquesta qüestió. [6]

Benet XIII, anticipant-se al decret de Perpinyà, llançà l'anatema contra Fer-

1) Sebastià Puig: *Pedro de Luna*. Pàgs. 301 i 302.
2) P. Fages: *Historia de S. Vicente Ferrer*. Tom II. Pàg. 118.
3) L. Salembier: *El gran cisma de Occidente*. Pàg. 437.
4) Digonnet: *Le Palais des Papes d'Avignon*. Pàg. 373.
5) Francesc de Bofarul: *Felipe de Malla*. «Revista de Ciencias Históricas». Tom III. Pàgs. 425 a 427.
6) Sebastià Puig: Lloc citat. Pàg. 302.

ran i declarà en entredit els llocs on fos publicat aquell decret. La butlla papal fou presentada al Capítol catedral de Barcelona, i entre la clerecia barcelonesa hi hagué un gran desacord. Els partidaris del papa de Penyíscola publicaren la butlla un diumenge en les esglésies on predicaven.

El Capítol catedral havia cridat els consellers de la ciutat i els havia demanat parer; els consellers, que tenien grans simpaties per Pere de Luna, ajornaren el donar un parer que els podia comprometre. Un d'aquells dies esclatà un motí popular a Barcelona; els amotinats cridaven pels carrers: «Muiren los capellans e·sien robats». [7]

Calze de Benet XIII

Davant la situació creada a Barcelona per l'afer del papa, s'hi presentà el governador general de Catalunya, Guerau Alamany de Cervelló, i per pregó féu saber, que estava prohibit, sota pena de mort, de publicar la butlla de Benet XIII.

El Cervelló, en aquesta avinentesa, serví una vegada més Ferran I. Havent trobat a Barcelona, i especialment en el Capítol catedral i en el Consell de la ciutat, una disposició desfavorable per l'actitud del comte-rei

7) SEBASTIÀ PUIG: *Pedro de Luna.* Pàgs. 306 i 570. Lletra de Joan Ximènez a Ferran I.

davant la qüestió del cisma, s'entrevistà tot seguit amb Bernat de Gualbes, mestre racional i addicte servil del monarca, i després cridà a la seva posada els consellers de la ciutat, que no havien publicat encara la sostracció de l'obediència, ni havien contestat al Capítol catedral respecte al consell que els demanava sobre la publicació de la butlla de Benet XIII contra Ferran I. En una lletra

Penyíscola: Vista general del castell dels templers, conegut pel nom d'«El Madro»

al comte-rei, Cervelló explica que parlà als consellers «en la millor forma que poguí, la qual fou agradolça, però tirant més a l'agror que a la dolçor»; els reprengué «assats fortament»; els manà que fessin la solemnitat de la publicació de la retirada d'obediència, tot advertint-los que si ells no ho feien ho faria ell en nom del comte-rei, a la qual solemnitat necessàriament haurien d'assistir; que tot seguit donessin el parer bo al Capítol per tal d'evitar «que no fessin follia en obeir bulla ni bulles, ni usar d'aquelles, car si lo contrari feyen yo prometia a Déu que'ls vicaris yo faria beure en la gran copa, e que als altres de Capítol yo 'ls faria cridar per enemics vostres, e que haurien tantost a buydar tot lo Regne». Davant d'aquestes violentes amenaces, els consellers, diu la lletra al·ludida, «feren grans excusacions»; des de l'endemà hi hagué reunions del Consell de la ciutat, i es decidí que ells no havien de donar consell als canonges en aquell afer, però que «per via d'avís» els dissuadirien de tot intent de resistència i els con-

vidarien a fer processó i solemnitat per la sostracció. Els canonges se sotmeteren, i humilment acordaren fer la processó i la solemnitat el dia que el governador ordenés. Havent-se promogut grans debats i altercacions al Capítol, el dia 25 de gener Cervelló féu pujar a la torre de la Seu dos porters seus per a guardar «l'esquella vedada» [1]; per crida manà que ningú no gosés publicar ni fer publicar la butlla, ni donar consell, favor ni ajuda en tal sentit, en públic o en secret, i amenaçà els contraventors amb pena de mort immediata i confiscació de béns si fossin persones seglars, i exili dins sis dies si eren eclesiàstics. «En suma, molt excel·lent senyor — escriu, satisfet, el governador general —, que los consellers, Capítol e altres ciutadans e tots altres romanen aplanats», i afegeix que han deixat totalment «de mal parlar e mordre, segons que d'abans fahien, la substracció ne altres actes que vostra senyoria haia fets toquants la unió de la sancta mare església». La seva conclusió és que de la ciutat de Barcelona «non cal estar en ànsia» [2]. Les solemnitats religioses es feren el dimecres, dia 29 de gener, i resultaren molt lluïdes; el sermó fou predicat pel menoret mestre Quiliç. [3]

El monarca encarregà a Felip de Malla la comissió de predicar i imposar en els seus reialmes la sostracció de l'obediència a Benet XIII. Malla, amb els més amples poders, amb expressives credencials per als governadors i amb cartes en blanc per a empresonar i castigar en nom del comte-rei, se n'anà cap a Barcelona acompanyat de Lluís de Vilarasa. Trobà la ciutat agitadíssima i remorosa de discussions pel conflicte entre el rei que retirava l'obediència al papa i el papa que declarava excomunicat i deposat el rei.

Les ordes religioses es decantaven per la sostracció; però una gran part de la clerecia s'hi oposava. El germà de Felip de Malla, que havia estat nomenat pel monarca cobrador dels drets de la Cambra apostòlica, li escrivia, amb data del 1 de febrer, que el seu comès resultava molt difícil a causa de l'obstinació de la clerecia, la qual continuava fidel a Benet, i de la indiferència amb què els oficials rebien els seus manaments. A les cerimònies del dia 29 de gener, hom notà l'absència d'importants personatges eclesiàstics partidaris de Benet, com el bisbe de Segorb fra Joan de Taust, l'abat de Montserrat fra Marc de Vilalba i diversos canonges. [4]

Felip de Malla arribà a Barcelona el dia 30 de gener, i tot seguit començà les gestions. Tenia plena confiança en l'èxit; el seu germà Gilabert escrivia al monarca que esperava que es convertissin «els llops rabiosos en manses ovelles» [5]. Valent-se d'amenaces i d'afalacs, Felip de Malla aconseguí un bon èxit en la clerecia. Parlà amb els consellers de Barcelona i amb el Capítol catedral, i després de les entrevistes escrivia a Ferran (3 de febrer), que «los affers estan vuy bé». [6]

1 La campana que no podia tocar durant l'interdicte.

2 Sebastià Puig: *Pedro de Luna*. Apèndix de documents. Pàgs. 305 i 306. Lletra del 25 de gener.

3) Sebastià Puig: Lloc citat. Apèndix de documents. Pàgs 567 i 568.

4) Sebastià Puig: Lloc citat. Pàg. 306, nota 9.

5 Francesc de Bofarull: *Felipe de Malla*. Revista de Ciencias Históricas. Tom III. Pàgs. 301 i 302.

6) Sebastià Puig: Lloc citat. Pàg, 307, nota 2.

El dia de la Candelera predicà Felip de Malla a la catedral sobre l'afer del cisma, i segons ell mateix escriví al comte-rei, convencé l'auditori. Alguns fets, però, proven que Malla exagerava en descriure l'èxit de les seves gestions i dels seus sermons. Entre la clerecia i una part del poble seguí la resistència, i en diverses esglésies i en molts punts de la ciutat de Barcelona aparegueren uns pasquins contra Malla, on es deia que aquest es venjava de Benet per no haver pogut obtenir d'ell, anys abans, el bisbat de Barcelona [1]. Els partidaris del papa conceberen una gran rancúnia contra Malla i el seu company Vilarasa; el dia que aquests havien de sortir cap a València se situaren prop de Barcelona uns homes armats, aragonesos segons sembla, que havien de matar els dos delegats reials. Felip de Malla i el seu germà Gilabert hagueren de refugiar-se en un navili. [2]

El dia 10 de febrer, el governador general de València Francesc d'Esplugues arribà a Benicarló, i amb un pregó manà, per ordre del comte-rei, que tots els qui eren a la cort del papa sortissin dins el termini de tres dies i s'allunyessin almenys una jornada de la dita vila. El sol anunci d'aquest pregó féu que molts abandonessin el papa, entre ells el bisbe de Barcelona Bertran, altres bisbes i alguns canonges. Només quedaren al costat del papa els cardenals, el seu nebot Roderic, Francesc d'Aranda, Pere Comuel, el comanador Àlvar de Cantavella, i el protonotari. Els cardenals entraren secretament en comunicació amb Felip de Malla.

Vigilats els camins i els voltants de Penyíscola, amb guardes a tot hora i amb fogueres a la nit, Benet quedà com assetjat, i arribà a descoratjar-se tant, que un matí, després de dir missa, comunicà als cardenals i a Francesc d'Aranda la seva resolució de renunciar a la tiara amb certes condicions, propòsit que els cardenals aprovaren, tot tenint la temença que Benet fugís per mar, cap a Nàpols, puix que ja es parlava de l'aparellament de galeres [3]. Cal tenir en compte que Benet féu molts esforços per tal d'assegurar-se l'obediència del reialme de Nàpols, primer prop de la reina Joana, després prop del seu marit el comte de la Marca. [4]

A València també havia estat mal rebuda la sostracció de l'obediència a Benet XIII. El bisbe en protestà; els jurats de la ciutat així mateix. Els executors Martorell i Suau escrivien al comte-rei, de València estant, amb data del 13 de gener, que no havien proclamat la sostracció, puix que s'havia rebut una enèrgica i amenaçadora butlla de Benet XIII, la qual, deien, «ens fa molt redubtar» [5]. L'arribada de Felip de Malla (15 de febrer) féu canviar la decoració: en entrar a València fou rebut per tres-cents cavallers principals i per la clerecia en processó solemne. Tot seguit aconseguí que el bisbe retirés la seva protesta. Bisbe i Capítol accediren a tot «quant sabem demanar», segons escrivia Malla al comte-rei. [6]

1) Aquesta acusació té certes aparences d'ésser fonamentada.

2) Sebastià Puig: *Pedro de Luna.* Pàg. 308.

3) Sebastià Puig: Lloc citat. Pàgs. 309 a 311.

4) Sebastià Puig: Lloc citat. Pàgs. 309 i 310, nota 10.

5) Sebastià Puig: Lloc citat. Pàg. 311, nota 1.

6) Francesc de Bofarull: *Felipe de Malla.* «Revista de Ciencias Históricas». Tom III. Pàgs. 336 i 337.

L'arquebisbe de Tarragona intentava reunir un concili provincial, i el comte-rei s'hi oposà, per creure que això era en perjudici de la unió de l'Església.[1]

També fora de Catalunya-Aragó trobà una gran hostilitat la retirada de l'obediència a Benet XIII. Ferran envià a Castella Diego Fernández de Vadillo, que tingué en la qüestió del cisma una intervenció preponderant. A despit de la resistència dels amics de Pere de Luna — els «llunàtics», com els deien burlescament

Castell de Penyíscola

llurs adversaris —, la causa de Benet anava perdent terreny. L'oposició dels arquebisbes de Toledo i Sevilla a la retirada de l'obediència, només aconseguí de retardar-ne la publicació. El dia 16 de juliol es publicà a Navarra el decret de sostracció, i dies després el publicà el comte de Foix.

Sota l'obediència de Benet només quedaven Escòcia i el comte d'Armanyac. Però en alguns Estats dels que s'hi havien sostret, Pere de Luna seguí tenint partidaris, sobretot entre la clerecia; als 13 de novembre del 1417 encara hi havia prelats de Catalunya-Aragó que suplicaven a Alfons IV que tornés a l'obediència del papa de Penyíscola, i alguns dels prelats, com els arquebisbes

1) Francesc de Bofarull: *Felipe de Malla*. «Revista de Ciencias Históricas». Tom II. Pàg. 170.

de Saragossa i Tarragona, protestaven del fet d'haver-se afirmat a Constança que ells havien retirat l'obediència a Benet. [1]

L'actitud de fra Vicents Ferrer. — Bé que es declarà públicament per l'abdicació de Benet XIII com a mitjà d'aconseguir la unitat de l'Església, fra Vicents sostenia dins la seva ànima la lluita dels sentiments oposats. En certs instants, la seva conducta fou equívoca i fins sospitosa.

Fra Vicents Ferrer. (Taula gòtica, procedent de l'antic convent de Sant Domènec, de Cervera. Col·lecció Cabot)

Ell era el designat per a publicar el decret de la sostracció d'obediència, solemnitat fixada per al dia 7 de gener del 1416; però resolgué d'anar-se'n de Perpinyà el dia 6, i aleshores Ferran avançà d'un dia la solemnitat [2]. Mentre fra Vicents Ferrer, per la diada dels Reis, predicava davant la capella del castell de Perpinyà, li fou dut el decret per tal que el publiqués. Llegí el document en llatí i en català, i acabat digué: «Bona gent, així com els tres reis oferiren en aquest dia a Nostre Senyor magnífics presents, així també els nostres senyors, Reis de Castella, d'Aragó i de Navarra, fan avui devota ofrena a Déu i a la Santa Església per la unió i per la pau». A la cerimònia, segons un testimoni presencial, hi assistiren deu mil persones.

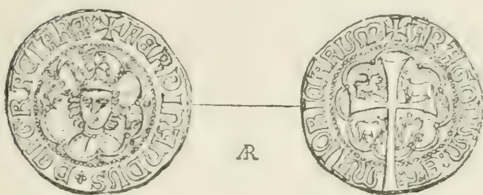
Fra Vicents tingué especial punt a fer constar la legitimitat de Benet XIII. Digué, en l'al·ludit sermó, «molt afirmativament», que Benet era veritable vicari de Jesucrist, i que ell, el predicador, sabia coses per les quals n'estava molt cert, però que havent diferit el papa la unió de l'Església, el rei, per a obeir el manament de Déu, que havia d'ésser atès més que el

(1) N. Valois: *Le grand Schisme d'Occident.* Tom IV.

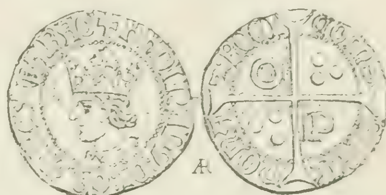
(2) Lletres de Ferran I al rei de Navarra i al comte d'Armanyac.

del papa, havia resolt d'ordenar algunes coses que serien amargues a aquest, però profitoses a la salut de la seva ànima, a la manera que la medicina no per amarga és menys profitosa al malalt. [1]

La mesura presa per Ferran I d'avançar un dia la sostracció, i el propòsit que tenia fra Vicents Ferrer d'anar-se'n aquell mateix dia, semblen demostrar la timidesa o l'aprensió d'aquest últim, que es pensava que amb la seva absència evitaria el compromís. Però Ferran fou més astut que Vicents. [2]

Moneda de Mallorca, de Ferran I

Moneda de Rosselló, de Ferran I

Publicat el decret de sostracció, Ferran ja no posà obstacles a la sortida de fra Vicents Ferrer de Perpinyà. El dia 8 de gener li proporcionà un salconduït per a anar a predicar als dominis reials, tot ordenant que el predicador i el seu seguici fossin degudament protegits. [3]

Tot seguit fra Vicents se n'anà. Comentant la seva conducta, escriu Francesc de Bofarull: «el que fou sant més tard, sabé ésser digne aleshores o almenys aparentar-ho, i després d'aconsellar en el púlpit la substracció de l'obediència a Benet... i deixar els càrrecs de secretari i confessor del papa, surt de la cort i per camins i pobles es dedica a la predicació sense voler prendre cap part en els preparatius del Concili de Constança» [4]. La resolució que Vicents Ferrer havia pres fa creure que sentia un gran dolor o un gran escrúpol d'haver d'ésser ell qui donés aquest últim cop al seu antic amic.

Com hem explicat, una gran part de la clerecia i del poble de la Corona catalano-aragonesa no havien vist de bon ull la sostracció de l'obediència a Benet XIII; a Barcelona i a València, els canonges i els consellers tenien pel papa de Penyíscola totes les simpaties, i només les amenaces del comte-rei i dels seus agents pogueren obligar-los a acceptar el decret reial. En aquestes condicions, semblava indicadíssima la utilització de la popularitat de fra Vicents per a convèncer els recalcitrants. Però el predicador valencià no tingué, en l'afer del cisma, el

1) Lletra de la reina Margarida de Prades, vídua de Martí I l'Humà, al bisbe de Mallorca, del dia 8 de gener del 1416. — Bernhard Fromme: *Die spanische Nation und das Konstanzer Konzil*. Münster. Any 1896. Pàgs. 13 i 14.

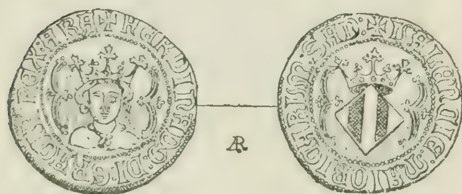
2) Francesc de Bofarull: *Felipe de Malla*. «Revista de Ciencias Históricas». Tom III. Pàg. 329.

3) Francesc de Bofarull: Lloc citat. Tom III. Pàgs. 329 i 330. — Sebastià Puig: *Pedro de Luna*. Pàg. [illegible], nota 3.

4) Francesc de Bofarull: Lloc citat. Tom II. Pàg. 158.

paper que havia tingut pocs anys abans en l'afer de la successió al tron. «Fra Vicents — escriu Sebastià Puig —, amargat més que per la dura mesura, pels oposats sentiments que lluitaven en el seu esperit, d'una part la profunda convicció de la legitimitat de Benet, i d'altra la seva obstinació davant el bé de l'Església, abandonà Perpinyà i desaparegué per sempre de l'escena del cisma per a dedicar-se exclusivament fins a la seva mort a l'obra de la salvació de les ànimes... Havent sabut que la reina dona Margarida havia emès algun dubte sobre el realitzat, anà a requerir-la tan vigorosament, que la dissortada princesa només trobà pau en un recó del monestir de Valldonzella.» [1]

El paper que Vicents Ferrer no féu en aquest cas, el féu Felip de Malla, considerat com el predicador més eloqüent després de fra Vicents, i un dels ferrandistes més significats i més actius en temps de l'interregne. «La vida pública de Malla — escriu Francesc de Bofarull — comença durant l'interregne, des de la mort d'En Martí, 31 de maig del 1410, a l'adveniment d'En Ferran, aleshores que hom feia els preparatius del cèlebre compromís de Casp, essent el nostre personatge un dels primers que prepararen la corona a En Ferran d'Antequera» [2]. Fou Malla, en efecte, un dels membres de la vintiquatrena (comissió de vint-i-quatre persones) designada pel Parlament de Tortosa per a entendre en l'afer de la successió, i després fou comissionat al Parlament d'Alcanyiç per a donar el vot als nou compromissaris. Però mentre que una part dels qui ajudaren a l'infant de Castella a obtenir la corona de Catalunya-Aragó ho feren per la pressió i la influència de Benet XIII, Felip de Malla, com altres personatges, s'adscriví directament al partit de Ferran, i hem de pensar que ell, personalment, no era massa addicte al papa que, l'any 1410, no el féu bisbe de Barcelona, tot i tenint la recomanació dels consellers de la ciutat.

Moneda de València, de Ferran I

De tota manera, fra Vicents Ferrer contribuí poderosament, encara que fos amb íntima recança, a la sostracció de l'obediència. Si ell s'hi hagués declarat contrari públicament, hauria estat dificilíssim a Ferran I l'imposar-la, i la situació interior dels reialmes de la Corona s'hauria complicat molt. Hom s'adonà prou bé aleshores de la transcendència que tenia l'actitud de fra Vicents en aquells moments. Gerson li escrivia, des de Constança: «Sense vós, mai no s'hauria aconseguit un semblant acord. Gràcies a aquesta gran obra que és tota vostra, esperem, tots els qui ens trobem reunits a Constança, d'arribar al tan desitjat benefici de la pau.» [3]

1) SEBASTIÀ PUIG: *Pedro de Luna*. Pàg. 305.
2) FRANCESC DE BOFARULL: *Felipe de Malla*. «Revista de Ciencias Históricas». Tom II. Pàg. 157.
3) *Gersonii opera*.

6. LA QÜESTIÓ DEL VECTIGAL

La gesta de Joan Fiveller. — De tots els fets de la història de Catalunya, potser cap no és més popular que la gesta atribuïda a Joan Fiveller, conseller de Barcelona. La llegendària escena entre ell, parlant en nom del Consell de la ciutat, i el comte-rei Ferran el d'Antequera, a propòsit del pagament del vectigal o imposició municipal sobre els queviures, ha estat descrita en termes dramàtics per cronistes i historiadors, i ha esdevingut un alt exemple de coratge cívic, d'infrangible adhesió als drets públics i a les llibertats de la terra.

La figura de Fiveller, que ja era exalçada pels historiadors i cronistes, es féu plenament popular a Catalunya en el primer període de la renaixença. Fins aquells catalans que ignoren la nostra història nacional, saben que el Fiveller que té una estàtua a la façana moderna de la Casa de la Ciutat, fou un conseller de la lliure Barcelona antiga que es presentà al comte-rei per a exigir-li imperativament que pagués, igual que l'últim veí o transeünt, el vectigal de les viandes, que els seus criats no havien volgut pagar en el mercat barceloní [1]. La popularitat del personatge cresqué en el passat segle, en ésser publicada per *Lo Gay Saber* i *La Renaixença* la narració que, amb el títol d'*Història de Fiveller*, inserí Pere Joan Comes en el seu *Llibre d'algunes coses assenyalades* (segle XVI).

En aquest popular fet històric, com en tants d'altres, la fantasia ha deformat la veritat. Cròniques i històries velles i noves n'han donat una relació novel·lesca. I com que, en general, la novel·la és externament més commovedora i atractiva que la veritat històrica, molta gent persisteix a admetre la versió efectista i falsa.

La versió tradicional. — La primera versió del conflicte del vectigal la trobem en el llibre històric de Bernat Boades [2], escrit uns quatre anys després del famós incident. L'autor, en explicar els fets, recollí segurament la veu popular que els exagerava i els deformava amb detalls inexactes i escenes imaginàries.

Heu-vos ací la versió de Boades: «E quan ell fo a Barcelona [3] devets saber que com les sues atzembles portaven molta de roba e altres coses que en devien pagar dretatge, los portalers volgueren-lo·y faer pagar així com s'en pertanyia.

1) El dia 3 de juny del 1844 foren col·locades a un i altre costat de la porta principal de la Casa de la Ciutat de Barcelona dues grans estàtues de marbre. A mà esquerra, entrant, la de Jaume I el Conquistador, i a mà dreta la de Joan Fiveller, obra, aquesta última, de l'escultor Josep Bover. Assistiren a la festa les reines d'Espanya Maria Cristina i Isabel i la infantessa Maria Lluïsa Ferranda. En el sòcol de l'estàtua de Fiveller es va caure aleshores en una doble equivocació. «*Juan Fivaller, conceller I de Barcelona*», deia la llegenda. El veritable cognom és «Fiveller», segons els autògrafs i altres documents de l'època. Per altra part, quan ocorregué el cèlebre cas que l'estàtua recorda (any 1416), Fiveller no era conseller primer, és a dir, conseller en cap, sinó conseller segon. Aquesta darrera equivocació, de la qual es planyia Manuel Angelón en la biografia de Fiveller, llegida en l'acte de la col·locació del retrat d'aquest a la Galeria de Catalans il·lustres (26 de setembre del 1881), fou esmenada posteriorment amb l'afegidura d'una altra I a la xifra romana. I ara diu *conceller II*. Conseller primer ho fou Joan Fiveller més tard, elegit per al dit lloc els anys 1418 i 1427.

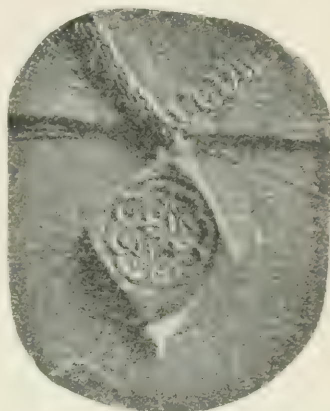
2) BERNAT BOADES: *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya*.

3) Ferran I, que venia de Perpinyà, a darrers de febrer del 1416.

Sobre 'l qual feyt hac-hi gran tabústol e gran brugit, car ell no volia star en allò que atorgat e jurat ell mateix havia; e així quan ell va saber ço que la ciutat e 'l General de Catalunya li 'n demanaven e volien, s'en mou gran ira e enuig, en tant que 'n volia faer molt grans punicions; e tota la ciutat de Barcelona stava avalotada, e tement algún gran mal, e 'l conseller en cap s'en pensava ésser mort per manament del dessús dit Rey, qui fortment stava irat, car ell va manar que 'n vengués al seu palau, e ell representant la ciutat, el conceller d'aquella hi va anar molt bé acompanyat, mas a ell lo 'n faeren entrar tot sol a la cambra del Rey, qui li 'n dix paraules de gran ira e de gran enuig. E 'l dessús dit conceller li 'n respòs ab gran coratge, així com s'en pertanyia, salvant en tot son arrahonament e resposta la reverència que 's devia a la Majestat reyal e a la ciutat de Barcelona. E certament ell s'en tenia per mort, e que lo 'n faerien morir en lo mateix palau, del qual ja s'en era aconortat, e certament tan gran era la ira que 'l Rey havia, que lo 'n hauria fet occiure, sinó per lo bon consell d'alguns bons concellers que 'n havia entorn, los quals li 'n varen dir ço que a ell li'n complia, car ells com eren barons molt savis, bé coneixien allò que s'en havia de seguir, si alre serà del conceller, e com tot havia d'anar a perdició; per tant ells molt atribulats li 'n varen dir: «Senyor Rey, devets saber la malaventura que a nós, e a vós, e a tots los vostros ha de sobrevenir si aquest hom mor, car tota la ciutat e tota la terra està avalotada, e tota la perdrets, e no sabem encara nós ni vós si 'ns porem salvar: ells han raó en ço que volen, car vós los ho havets atorgat e jurat, e bé és ver açò que ells dihuen, que tot resulta en molt gran pro e utilitat vostra; car si mester ho havets, tot vos ho daran, conforme ab los Reys d'Aragó predecessors vostres han sempre feyt, car los catalans són molt zeladors de llurs furs, e molt fervorosos en servir als comtes seus ab llurs béns e persones, e molt lleyals, e perçò llurs comtes los han tan enfranquits, e 'ls han hagut aquella amor que pare té devés llurs fills; e si rey los ha volgut faer tort en gordar llurs furs, bé és ver que no li 'n han mancat a la lleyaltat e naturalesa que com a llur comte e senyor li 'n tenien, mas emperò bé li 'n han fet conèixer llur desamor en deffendrer-li' n la terra, e ells los han hagut d'enfranquir altra vegada, e encara faer-los-se'n més franchs que abans eren; per tant, senyor, vos pregam que sia mercè vostra de faer ço qu' ells volen, qu' ells aprés faeran ço que vós voldrets que fassen ells per vós». E 'l Rey, quan hac escoltades aquestes e altres moltes rahons que aquells nobles barons que li' n estaven prop li 'n varen dir, ell ab molta amor que 'n va demostrar va faer ço que 'n volien, e va manar al dessús dit conceller que 'n digués als seus companyons que ell era molt content de mantenir-los llurs furs, e que 'ls mantendria: mas emperò dins del cor romania molt despagat, encara qu'ell va dir aquelles paraules. E bé ho va demostrar, car ell prestament se 'n va anar de Barcelona així pres d'infirmitat com stava, que no 'n vol veure als concellers, ni manco los tramet a dir res de la sua partença, ne vol pendrer-ne comiat d'aquells així com s'en pertanyia, e Reys d'Aragó han acostumat sempre de faer, abans ab los seus servidors faïa

moltes amenaces de grans punicions, e així mateix quan va ésser fora de la ciutat la va fortment menaçar que lo y havia de pagar; tanta e tan gran era la ira que dins del seu cor havia.»

Veiem que Boades presenta com a causa del conflicte, no pas el pagament del vectigal de les viandes, sinó el de l'impost de portal; atribueix el caràcter de conseller en cap al conseller — el nom del qual no dóna — que, segons el cronista, fou cridat pel monarca: detalls, tots dos, equivocats, com ho proven els documents. Noti's que en el text transcrit no surt per a res el nom de Joan Fiveller, i això fa creure que, entre els seus contemporanis, no era pas un personatge tan popular com després ha estat.

Segell de la ciutat de Barcelona (any 1416)

Modernament, algun autor ha volgut negar tot crèdit a la versió transcrita, i l'ha presentada com una faula popular recollida per Bernat Boades [1]. Algunes faules recull Boades, en efecte, per bé que fou un dels millors, més aciençats i més discrets cronistes medievals. Però l'haver estat contemporani d'aquells fets i l'haver-los explicat poc temps després, fa difícil de creure que el seu relat sigui una faula, i que l'incident no tingué cap transcendència. Tot i havent-hi detalls equivocats en la versió de Boades, aquesta té un fons de veritat, com proven els documents.

Amb la seva dèria de disculpar Ferran el d'Antequera, Gaietà Soler al·lega, per a treure tota importància al conflicte del vectigal, que ni el Dietari de la Diputació, ni el del Consell de Barcelona diuen una paraula del fet; «el qual — diu —, d'haver aquest transcendit al públic i haver tingut tan solament una desena part de la importància que hom li atribueix, no hauria quedat sense expressa menció en els tals Dietaris, puix que és sabut que no ometen de consignar notícies tan insignificants com haver caigut un xàfec o haver arribat el correu» [2]. Aquí el dit autor oblida que, pel que toca als Dietaris al·ludits i el de la Generalitat, en aquella època eren rudimentaris; hi manquen esdeveniments importantíssims de tota mena, encara que sovint n'hi hagi d'insignificants, i les notes de tota una anyada no omplen sinó uns pocs folis. Omissions notables hi ha en els Dietaris de temps posteriors; però aquests Dietaris tenen ja el caràcter d'una crònica seguida, cosa que no passa amb els de les primeries del segle XV, on solament apareixen unes quantes notacions, de vegades sense importància, fetes com a l'atzar.

L'italià Llorenç Valla [3], uns vint anys després, bastí un relat novel·lesc al

1) GAIETÀ SOLER: *El fallo de Caspe.* Pàg. 157.
2) GAIETÀ SOLER: Loc citat. Pàgs 156 i 157
3) *De rebus a Ferdinando gestis.*

voltant dels fets del vectigal, imaginant diàlegs tan plens de força dramàtica com mancats de realitat. Cau Valla en diverses equivocacions, entre les quals hi ha la d'atribuir el càrrec de conseller en cap a Fiveller, igual que fa Boades. Entre el relat de Boades i el de Valla hom remarca algunes coincidències; si el text de Boades és efectivament de l'any 1420 i no està interpolat en l'esmentat passatge, hem de creure que fou conegut o utilitzat per Valla, o bé que aquest prengué dades d'un text intermediari. Pere Joan Comes també presenta Joan Fiveller com a conseller en cap i coincideix, en molts punts, amb Valla. Al contrari, el relat contingut en un antic manuscrit o Dietari que estigué en poder d'Antoni de Capmany fa constar que «lo conseller en cap, qui era March Turell, se féu malalt, que axí totes les feines vinguessen al segon Johan Fiveller...» [1]

La versió tradicional fou teatralitzada, diguem-ho així, per Llorenç Valla. Té tot l'aire de novel·la allò que Fiveller, convençut que es jugava la vida, anà abans a casa seva a acomiadar-se de la muller i dels fills, i que féu testament i es confessà i combregà, així com allò altre que es posà la gramalla de dol, i que s'encaminà al palau reial precedit d'un veguer, i seguit d'un patge i dotze escuders, tots igualment endolats.

— Qui sou? — diu que li preguntaren al palau reial quan demanà per veure el comte-rei.

— Un conseller de Barcelona — respongué.

Li digueren que només hi havia ordre de deixar entrar Joan Fiveller. Però aquest, per tres vegades, féu la mateixa resposta invariable:

— Sóc un conseller de Barcelona.

Per fi el monarca, quan li fou tramesa la tercera resposta, digué:

— Que entri el conseller de Barcelona, puix que amb la seva tossuderia demostra prou que és Fiveller.

Segons Valla, estaven presents a l'entrevista Bernat de Cabrera, Guerau Alamany de Cervelló i Ramon Guillem de Montcada.

En el seu *Llibre d'algunes coses assenyalades* (any 1583), Pere Joan Comes, que era escrivent notari de l'escrivà del racional de la ciutat de Barcelona, inserí al començament una *Història de Joan Fiveller*, que va treure, segons declaració pròpia, d'un quadern que trobà en la dependència municipal on actuava. La narració al·ludida segueix molt de prop la de Valla. Fa l'efecte, però, que Comes no transcriví el relat prou fidelment i hi afegí coses pel seu compte.

Seguiren la versió de Valla, modificant-la més o menys, quasi tots els cronistes i historiadors posteriors que parlen d'aquest fet. Cosa remarcable: els cronistes catalans més pròxims cronològicament a Bernat Boades, que són Pere Tomic (any 1448) i Gabriel Turell (any 1476), parlen molt breument d'aquest fet, més tard tan famós. En parla llargament, en canvi, l'autor de *La Fi del Comte d'Urgell*,

(1) Alguna altra vegada el Dietari diu — 3 de setembre del 1410 — que Marc Tureil estava malalt. No és impossible que ho estés verament a darrers de febrer del mateix any.

que dóna una versió pròpia. Pere Miquel Carbonell, en la seva obra *Cròniques d'Espanya* (any 1578), fa una breu explicació del fet del vectigal i d'altres fets de la mateixa època, tot advertint que ho conta «segons lo que he oït dir a la mia bona àvia, e a la mia bona mare, e a altres» [1]

Allò que diuen d'aquest fet Zurita, Marca, Dorca, Feliu de la Penya, Pròsper de Bofarull, Pi i Arimon i Víctor Balaguer, és tret principalment de Valla i de Comes, en els relats dels quals pul·lulen les inexactituds.

Les dades històriques. — La primera aportació documental que donà sòlida base històrica a l'episodi, la féu modernament Andreu Balaguer i Merino publicant un fragment de l'acta del Consell barceloní relativa al conflicte del vectigal [2]. Després publicaren treballs d'investigació i comentari J. Narcís Roca i Ferreres [3], S. Sanpere i Miquel [4] i Pere Nubiola [5]. Antoni de Bofarull utilitzà ja el dit fragment d'acta en la seva obra [6], i Antoni Aulèstia, en la seva, utilitzà, de més a més, els treballs de Roca i de Sanpere. [7]

Joan Fiveller fou elegit conseller segon de la ciutat el dia 30 de novembre del 1415. És sabut que l'elecció de consellers es feia cada any, el dia de Sant Andreu. Els consellers elegits aquell dia per a actuar l'any següent eren, per ordre de conselleries: Marc Turell, Joan Fiveller, Arnau Destorrent, Galceran Carbó i Joan Buçot.

A darrers de febrer del 1416, Ferran es trobava a Barcelona, on arribà, malalt, el dia 27, procedent de Perpinyà. Segons explica l'acta al·ludida, els seus criats, el matí del divendres dia 28 de febrer, no volgueren pagar el vectigal sobre el peix fresc (no sobre la carn, com erradament s'ha dit durant molt de temps), al·legant que la casa del rei no havia de pagar impostos. Aquesta actitud promogué un gros malcontentament en el Consell i en el poble de Barcelona, que hi veieren una greu ofensa als privilegis i a l'autoritat del municipi.

Uns cobradors o arrendataris de l'impost es planyeren del cas als consellers quan aquests, amb alguns prohoms, estaven aplegats a la Casa de la Ciutat per a anar a fer la visita de benvinguda a Ferran. Els consellers, aprofitant l'ocasió de la visita al comte-rei, li parlaren del conflicte que els seus criats havien provocat i li demanaren que pagués el vectigal, com havien fet tots els monarques antecessors seus. Ferran els contestà que els seus criats o compradors havien obrat bé,

1) Pere Miquel Carbonell: *Cròniques d'Espanya.*

2) A. Balaguer i Merino: *Un paper vell.* Treball inserit en el «Calendari Català» publicat per F. Pelay Briz. Any 1871. Els llibres de Deliberacions municipals de l'any 1412 fins al 1433 s'han perdut; però els senyors Gaspar i Puiggarí, classificant papers de l'arxiu trobaren un tros de l'acta del dia 29 de febrer del 1416, pertanyent a un dels llibres desapareguts.

3) *Los dos Fiveller. Fiveller en el acta y en el Dietario.* «Revista de Ciencias Históricas». Tom v. Any 1887. Pàgines 1 a 13.

4) Comentari i complement a l'article de J. Narcís Roca, en el mateix número de la «Revista de Ciencias Históricas».

5) *Datos biogràfics d'En Joan Fiveller.* Volum dels Jocs Florals de Barcelona de l'any 1895. Pàgs. 217 a 233.

6) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom v.

7) Antoni Aulèstia: *Història de Catalunya.* Tom II. Pàgs 208 a 212.

que ell els havia manat que no paguessin el vectigal i que ni ell ni la reina havien de pagar impostos de cap mena.

La declaració de Ferran era un repte insolent a Barcelona. Davant d'aquesta resposta, els consellers, després de dinar, convocaren el gran Consell de Prohoms, per a tractar del conflicte. Acabada la junta, i en compliment dels acords d'aquesta, a «hora ben tarda» els consellers anaren al palau reial acompanyats de vint prohoms de tots els estaments, per a insistir prop del monarca, a fi que autoritzés el pagament de l'impost. Ferran no els volgué rebre; al palau els digueren que el monarca no podia rebre'ls ni aquella nit, ni el dia següent fins que hagués dinat, que seria a les tres hores de la tarda.

Indumentària d'un conseller

Reunit l'endemà, dissabte, dia 29, el Consell de Cent, acordà en termes enèrgics que el rei, la reina, llurs fills i les altres persones havien de pagar el vectigal, com tothom, i que aquells que no el volguessin pagar, llevat del rei, de la reina i de llurs fills, fossin tinguts com a enemics de la ciutat: «per enemichs de la ciutat e de la cosa pública de aquella». Seguidament el Consell de Cent nomenà una comissió de trenta-sis persones o trentasisena (dotze de cada mà) i nou juristes; el fragment de l'acta conté els noms de tots els designats. La forma com es prengué i es fonamentà aquest acord, dóna clarament la impressió que la ciutat es preparava a la lluita armada per al cas que el comte-rei persistís a no voler pagar el vectigal.

Fins ací, els fets són estrictament els que explica el document oficial. Com que l'acta és fragmentària, no se sap res més per aquest conducte.

En el manuscrit inèdit que veié Capmany — que era de l'Arxiu municipal de Barcelona, i al qual fou restituït després de la mort del dit autor —, l'incident del vectigal no apareix de tanta importància com en la versió llegendària. Conta el seu autor que el reboster de Ferran el d'Antequera no volgué pagar el vectigal i que els consellers de la ciutat, en conversa amb el comte-rei, l'assabentaren incidentalment del succeït; havent aprovat Ferran la conducta del reboster, es reuní el Consell de Cent i acordà que no havia de tolerar-se una tal infracció dels privilegis de la ciutat, i per tant fou enviat Joan Fiveller, «gran amic del rei», que «molt noblement e ab sancta ànima parlà al senyor Rey e dix moltes e diver-

ses paraules casi moixant-lo e metent-li ab raó que volgués e degués pagar les coses que ell havia jurades e promeses eren de tenir e servar».

El manuscrit, que coincideix en alguns punts amb el document oficial, segueix dient que Ferran s'enutjà i que es dirigí cap a una altra habitació per a reunir-se amb el seu Consell, mentre els consellers de Barcelona se n'anaven; com que el comte-rei seguia entossudit a no voler pagar el vectigal, els del Consell reial decidiren pagar-lo ells, i poc després d'arribar els consellers i prohoms a la Casa de la Ciutat, comparegué Bernat de Gualbes, mentre seguia reunit el Consell de Cent, i féu fermança de pagar l'impost de tot allò que els criats del comte-rei havien comprat i compressin, amb la qual cosa s'acabà la qüestió. [1]

El monarca no s'avingué a pagar els drets municipals, però deixà que fossin pagats en nom seu, puix que als llibres de la ciutat consta que Bernat de Gualbes, vice-canceller de la casa reial, pagà a la municipalitat l'impost al·ludit. Llorenç Valla diu que aportaren els diners els nobles Guerau de Cervelló i Guillem de Montcada, de llur peculi particular.

Fou Joan Fiveller, com hem vist, qui es posà al capdavant de la comissió de consellers encarregada de comunicar al comte-rei l'acord del Consell de la Ciutat. ¿Per què no fou el conseller en cap, que era Marc Turell? La majoria dels historiadors acullen l'explicació que Turell estava malalt, o fingí que ho estava, per la por que li feia l'anar a comunicar al monarca l'audaç acord; però també és possible que Joan Fiveller fos escollit en aquell cas per les seves relacions d'amistat personal amb el monarca.

És ben cert que Fiveller parlà a Ferran en la cambra reial. ¿Li parlà severament, o bé li parlà amb to d'amistat i de súplica? El més probable és que no es mostrés ni molt sorrut ni molt amanyagador; en la forma, almenys, devia ésser més amanyagador que sorrut.

Hi hagué, certament, un exemplar acte de civisme. La ciutat no volgué ésser humiliada pel comte-rei; la ciutadania es dreçà, enèrgica i decidida, davant la reialesa. Joan Fiveller, si no fou un gran patriota o un gran heroi, fou almenys, en aquella ocasió, un ciutadà digne.

No és cert, com diu Valla i copien alguns historiadors, que Ferran I, després de l'incident, sortís tot seguit de Barcelona; no sortí fins al dia 9 de març. Segons Tomich, quan els consellers anaren per a prendre'n comiat, Ferran no volgué girar-se cap a ells per a donar-los a besar la mà. Valla explica que en saber la sortida de Ferran, els barcelonesos corregueren per a aconseguir-lo, fins a sis mil passes de la ciutat, pregant-li que no se n'anés; ell no els volgué escoltar, ans bé va treure la mà per la portella de la llitera, i els amenaçà dient que si tornava se'n recordarien; en ésser fora de la ciutat, s'exclamà: «Si visc, castigaré Barcelona». Miquel Carbonell, només diu que el monarca s'exclamà: «Ah, ciutat de Barcelona! jo et castigaré!»

1) Aquesta versió, que completa la del fragment d'acta, té tot l'aire d'ésser certa.

Tal com apareix en els documents oficials i en les referències més fidedignes, la gesta de Joan Fiveller no és pas molt heroica. La llegenda, en aquest com en tants d'altres episodis, s'ha sobreposat a la història vera. I per amor a la veritat, nosaltres presentem ací, com a correcció de la figura del Fiveller llegendari, la figura, més modesta, del Fiveller històric.

La família dels Fiveller. — Per a compendre bé el caràcter de l'episodi del vectigal, cal conèixer la significació de la família Fiveller en aquell període.

A despit de les genealogies i etimologies fantàstiques aplicades a Joan Fiveller [1], creiem que aquest pertanyia a una família de rics burgesos barcelonins. Devia nàixer probablement entre els anys 1360 i 1370; sembla que el seu pare era Jaume Fiveller, del qual fou hereu universal. La casa pairal dels Fiveller era a la plaça de Sant Just, entre el carrer de la Palma de Sant Just i el de Lledó. Els descendents més directes de la família Fiveller són avui els ducs d'Almenara Alta.

Joan Fiveller fou nomenat cinc vegades conseller de Barcelona. La primera (any 1406), conseller cinquè; la segona (any 1411), conseller terç; la tercera (any 1415), conseller segon; la quarta (any 1418) i la cinquena (any 1427), conseller en cap. [2]

Als 26 d'octubre del 1413, Joan Fiveller, amb altres tres ciutadans de Barcelona, anà en nom de la ciutat a veure Ferran, que era al setge de Balaguer. Assistí, doncs, a la rendició del comte d'Urgell. Ell, gran amic de Ferran, es trobà allí en aquelles hores ombrívoles, quan el català vençut hagué d'agenollar-se als peus del castellà victoriós. Veié així de prop — i al costat del monarca — la tragèdia del comte Jaume. Després acompanyà Ferran I a Lleida, i hi romangué tot el temps que durà el procés contra Jaume i la seva família; als 29 de novembre tornà a Barcelona [3]. Si el pobre comte va veure algun dia Joan Fiveller dins la sala del tribunal o de passada, devia mirar-lo com es mira un enemic.

Un germà de Joan Fiveller, anomenat Ramon, intervingué en els afers de la successió al tron catalano-aragonès. Formà part de diverses ambaixades al papa Benet XIII, al comte Jaume d'Urgell i a la ciutat de Saragossa, per la tardor de l'any 1410 [4]. Fou un dels custodis del castell de Casp durant les reunions dels Nou; el dia 7 de juny del 1412 jurà aquest càrrec i en prengué possessió. Després fou tresorer de l'infant primogènit Alfons, des de l'any 1412. I com que els càrrecs com aquest els donà Ferran, generalment, en paga de serveis prestats en l'afer de la successió al tron, podem deduir que els Fiveller eren antequeristes i que ajudaren al príncep castellà en els moments decisius. De molts altres detalls es desprèn el mateix.

1 Pere Joan Comes el fa descendre dels comtes de Bles, de França, i posa els seus avantpassats a Barcelona des de principis del segle VIII.

2) *Dietari de l'antic Consell barceloní.*

3) Lloc citat.

4) L. Domènech i Montaner: *La iniquitat de Casp. I.* Pàg. 11[illegible]

Un fet hi ha, particularment significatiu: als 15 de febrer del 1416, o sigui dues setmanes abans d'esclatar el conflicte del vectigal, Joan Fiveller escrivia a Paulo Nicolàs, secretari de Ferran, demanant-li que intercedís perquè el comte-rei donés l'autorització a un nebot seu, anomenat Francesc [1], fill del seu germà Ramon, a fi que pogués prendre possessió d'una canongia de la seu de Barcelona que tenia concedida [2]; havia estat nomenat canonge, en efecte, per Benet XIII, un mes abans que Ferran es declarés fora de l'obediència papal, i no presentà les butlles per a no desacatar el comte-rei, que havia declarat nuls tots els actes del papa; i havent-se dit que Ferran pensava d'arranjar a Girona l'afer d'alguns que estaven en igual cas, li deia que pensés en el seu nebot [3]. Francesc Fiveller prengué possessió de la canongia, no se sap si en temps de Ferran I o d'Alfons IV; però aviat morí, puix que, per defunció seva, fou nomenat el successor a principis de l'any 1417. [4]

Signatura d'una lletra de Joan Fiveller al secretari de Ferran I

No hi hagué pas ruptura entre la casa reial i els Fiveller, ni per motiu del conflicte del vectigal, ni per cap altre motiu: així ho fa creure el fet que Ramon Fiveller seguí en el seu lloc de tresorer d'Alfons i continuà ocupant-lo quan aquest esdevingué comte-rei per la mort del seu pare.

Joan Fiveller féu testament als 18 de febrer del 1434. No consta la data de la seva mort. En fer el testament era ja d'edat avançada, i si no morí aquell mateix any, devia morir aviat, probablement fora de Barcelona [5]. Pere Joan Comes afirma que Fiveller anà a Itàlia amb Alfons IV, cosa versemblant; però afegeix a aquesta dada alguns detalls i fets evidentment inexactes. [6]

Per un altre concepte Joan Fiveller fou antigament considerat benemèrit de Barcelona: i és per haver dut aigua a la ciutat. [7]

1 Era ardiaca del Vallès i havia estudiat vuit anys a Bolonya.

2 S. Sanpere i Miquel: «Revista de Ciencias Históricas». Any [illegible]. Tom. V. Pàg. [illegible]

3 S. Sanpere i Miquel: Lloc citat. Pàg. 14.

4) S. Sanpere i Miquel: Lloc citat. Pàg. 13.

5 Pere Nubiola: *Datos biográfics d'En Joan Fiveller*. Pàg. 231.

6) Pere Joan Comes: *Llibre d'algunes coses assenyalades*. Edició Puiggarí. Pàgs. 26 i següents.

7) Hi ha, sobre aquesta portada d'aigua, una tradició que hom explica així: «En Fiveller féu a la ciutat un gran servei urbà; caçant pels voltants de Barcelona, l'astor li portà una perdiu mullada, i fent investigacions vá descobrir una mina d'aigua procedent de Collcerola i de la vall d'Hebron; ell aleshores, i de sa butxaca, féu canalitzar aquelles aigües fins a la ciutat i construí algunes fonts: com Barcelona estava faltada d'aigua agraí molt aquell favor, i el Conseil en memòria d'això féu construir en la plaça de Sant Just una font l'aixeta de la qual era una perdiu; avui dia en el mateix lloc existeix encara la font que està adossada a la casa que fou d'En Fiveller, i en ella s'hi veu un escut que representa un astor tenint una perdiu agafada amb les potes. En record d'això el Conseil concedí a la família Fiveller quatre plomes d'aigua per disposar-ne a sa voluntat; avui encara posseeixen aquesta aigua els descendents de Fiveller, ducs d'Almenara Alta.» (Pere Nubiola: Lloc citat. Pàgs. 231 i 232).

La significació del conflicte. — La topada entre Ferran I i el Consell barceloní és un fet real, històric. No sembla segur que amb aquest motiu es produís una commoció popular tan forta com expliquen alguns cronistes; però pel que diu el full d'acta i pel que lògicament pot inferir-se, hem de creure que hi hagué alehores a Barcelona una considerable agitació. L'actitud enèrgica del Consell devia enardir els barcelonins, i la imaginació de la gent devia veure ja en perspectiva greus successos dramàtics. Més de dos anys després, en 1418, Pere Becet, batlle general de Catalunya, encara es recordava de l'incident del vectigal, amb motiu de l'agitació que regnava a Barcelona contra els consellers d'Alfons IV, i en una lletra adreçada al monarca deia que la vintiquatrena (comissió de vint-i-quatre persones) designada pel Consell de Cent de Barcelona, era la mateixa que havia estat designada en ocasió de la «discràsia» que hi hagué entre el pare del comte-rei (és a dir, Ferran I) i la ciutat [1]. Aquesta al·lusió demostra prou la importància del conflicte de l'any 1416.

Ferran el d'Antequera, acostumat com estava al règim castellà, no veia de bon ull els privilegis i usos de la terra catalana, molts dels quals considerava humiliants per a la majestat reial. Concebé el projecte d'anul·lar o restringir les llibertats de Catalunya i de Barcelona, que li feien nosa i angúnia, i començà per coses petites, o que ell es creia que ho eren, com el fer pagar al monarca i a la casa reial els vectigals o impostos [2]. Val a dir que ja hi havia hagut algunes topades per motius semblants entre els monarques de la dinastia catalana i els municipis, especialment el de Barcelona; però aquells monarques mai no s'atreviren a atemptar contra els drets de la terra. Pere III el Cerimoniós deia que més s'estimava fer Corts a Tortosa que a Barcelona, perquè a Barcelona «a cascun dubte voldran fer consell de cent jurats».

Són notòriament novel·lescos alguns detalls de l'entrevista de Fiveller amb el comte-rei, però són fets provats l'actitud de Ferran contrària al pagament del vectigal i l'enteresa exemplar dels consellers i del Consell de Cent exigint al monarca que es sotmetés als costums i lleis del municipi com el darrer dels ciutadans. La materialitat de l'impost no tenia cap importància; la cosa important era el respecte als drets de la ciutat per part del comte-rei.

No queda prou clar el caràcter que tingué la gestió personal de Joan Fiveller prop de Ferran. Fa l'efecte de la gestió d'un intermediari influent que, pel fet de pertànyer a una família antequerista i tenir estreta amistat amb el monarca, era el més indicat per a resoldre a les bones el conflicte amenaçador. Exagera segurament Valla quan afirma que la gesta de Fiveller és «superior a quantes hom llegeix dels antics romans». De tota manera, la gallardia de l'actitud dels consellers barcelonins és notòria, i és notori també l'esperit de supèrbia del monarca castellà. No es pot dir que Ferran el d'Antequera fos un tirà terrible; però és excessiu l'afany de certs

1 F. Martorell i F. Valls i Taberner: *Pere Becet*. Annari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum IV. Pàg. 651.

2 Llorenç Valla: *De rebus a Ferdinando gestis*.

autors, apologistes de la sentència de Casp, a presentar-lo com a impecable. Ni s'ha de donar a l'incident del vectigal una extraordinària importància, ni s'ha de negar la palesa significació que ofereix. Hom ha remarcat que l'actitud de Ferran I no és excepcional, puix que consona amb la tendència a l'absolutisme en totes les monarquies i que ja mai més no deixà als successius monarques, fins a destruir les llibertats populars [1]. En el cas de la dinastia castellana, la tendència antidemocràtica s'afegia ací a la tendència antinacional.

Els homes que en els anys anteriors governaven Barcelona no s'havien conduït dignament. En el període de l'interregne, mentre els poders del cel i de la terra s'aliaven contra el comte d'Urgell, diversos personatges barcelonins corrien d'ací d'allà treballant per Ferran el d'Antequera. Les ambaixades de la ciutat al comte d'Urgell comencen el dia 7 de juny del 1410 i acaben el 20 de novembre del 1411; aquestes ambaixades anaven dirigides a aconseguir que el comte, esperant que se li faria justícia, deixés el seu càrrec de lloctinent general i no usés de la seva força militar, política i popular. La prometença fou traïda o no fou mantinguda com era degut, i la qüestió afectava no solament al comte d'Urgell, sinó a la conservació de la dinastia del casal de Barcelona i a la personalitat de la pàtria [2]. En les ambaixades tingué una part molt activa un enviat del comú de Barcelona, Francesc Burguès, que després resultà adjunt i agent del governador general de Catalunya, Guerau Alamany de Cervelló. I succeí que en acabar poc després en el lloc de conseller en cap de Barcelona Ferrer de Gualbes, el que, segons l'acte sospitós redactat abans de morir Martí I, havia anat a demanar l'última voluntat del comte-rei moribund, surten consellers per insaculació el dit Francesc Burguès i un altre Gualbes: Lluís. Més tard fou conseller en cap Burguès, i ell i els Gualbes no hi tenen fi en la conselleria ni en els favors reials [3]. A Marc Turell, el conseller en cap de l'any 1416, el trobem també en l'interregne formant part d'una ambaixada al comte d'Urgell [4]; després fou dels qui anaren a Saragossa, en nom del Consell barceloní, per tal d'entrevistar-se amb Ferran (any 1412).

En la gran iniquitat que féu perdre la corona al comte Jaume d'Urgell, hi tingueren una part importantíssima les famílies barcelonines que de fet governaven la ciutat en aquells temps de règim pràcticament oligàrquic. Les classes altes i burgeses de Barcelona feren aleshores traïció a Catalunya; intervingueren, empeses per baixes passions i per baixos apetits, en la conspiració contra el comte d'Urgell, lleial i confiat. I d'aquesta traïció fosca, els seus principals promotors i agents en cobraren bona paga del príncep castellà, astut i corruptor, carregat de dobles d'or i repartidor d'honors, càrrecs i prebendes. Els Fiveller, com els Gualbes, com els Burguès, com els Desplà, com els Buçot i com altres barcelonins, serviren al príncep castellà i al rei intrús pel profit que en treien o esperaven treure'n.

1 F. Carreras i Candi: *Descripció política-històrico-social de Catalunya*. Pàg. 1000.
2 L. Domènech i Muntaner: *La iniquitat de Casp I*. Pàg. 118.
3 L. Domènech i Montaner: Lloc citat. Pàg. 118.
4 L. Domènech i Montaner: Lloc citat. Pàg. 115.

Aquells barcelonins de casa bona que havien contribuït a posar un vergonyós i escandalós final al període de la dinastia catalana, aviat trobaren en el pecat la penitència. El príncep castellà que, amb llur cooperació, havia ocupat el tron, es girà contra les llibertats de Catalunya i contra els privilegis de Barcelona. I d'aquests privilegis, més encara que d'aquelles llibertats, n'estaven orgullosos i engelosits els homes que governaven la ciutat. Ells, que permeteren que Ferran el d'Antequera s'apoderés d'una corona que no li pertocava, no volgueren permetre que deixés de pagar els impostos municipals.

Barcelona apareix aleshores governada per unes quantes famílies de burgesos rics. I en mans d'alguns burgesos rics i d'alguns nobles i eclesiàstics, estava el govern de Catalunya. Repassant la llista dels personatges influents, veiem molt sovint la repetició dels mateixos cognoms. Unes quantes famílies exerciren, durant dècades i fins segles, el governament de la ciutat i de la terra. Aquest era, en general, el veritable sistema de govern de les darreries de l'Edat Mitjana.

7. MORT DE FERRAN I

La malaltia. — Diu Antoni de Bofarull que la malaltia de Ferran I no l'expliquen els historiadors [1]. La veritat és que diversos autors diuen que la dolença que tenia el comte-rei era mal de pedra, de manera que no podia caminar i havia de fer els viatges en unes andes portades per bastaixos. Documents coetanis confirmen que era aquesta la malaltia del monarca, i el mateix consta en alguns dels textos que publica el propi Bofarull.

L'estat de Ferran s'havia agreujat molt. La litiasi, o sigui el mal de pedra — les «arenes dels ronyons», com ell mateix escrivia al seu fill Joan, lloctinent a Sicília, el dia 9 d'abril del 1415 —, l'anava matant, a despit de metges i empírics, d'oracions i exorcismes. En els darrers temps de la seva vida, la malaltia era l'obsessió del comte-rei.

Quan a darrers de l'any 1414 (el 22 de desembre) arribà Ferran a València, la seva salut era ja precària. El primer atac greu el tingué el monarca en aquella ciutat, on celebrava Corts, el dia 6 d'agost del 1415; quedà una hora sense coneixement, i els que el voltaven, creient-lo mort, li posaren un ciri a la mà i li digueren les oracions. Per mort el donaren la reina i els infants, i ja anava Alfons a publicar oficialment la defunció, quan Ferran sortí de la seva letàrgia [2]. Diu Zurita que l'accident «*atribuyóse a cierta bevida de una agua de veleño, que le dixeron que era gran remedio para el dolor de la yjada y piedra: y esto dizen que fué causa de vivir tan poco tiempo después como vivió*». [3]

(1) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom V

(2) FRANCESC DE BOFARULL: *Felipe de Malla*. Revista de Ciencias Históricas. Volum III. Pàg. 330.

(3) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*.

Convalescent, el dia 21 d'agost Ferran sortí de València a fi de traslladar-se a Perpinyà per l'afer del cisma. Ja hem vist, en parlar d'aquest afer, el greu estat de salut del monarca en aquella ciutat. Segons Boades, les invectives que aleshores li adreçà Benet XIII empitjoraren la malaltia del comte-rei. «E 'l rey En Ferrando — diu —, jat sia que llavors stava pres d'infirmitat, ab aquella resposta que li 'n faé lo papa Benet, va molt pijorar». [1]

En començar a regnar, la salut de Ferran semblava excel·lent, però la perdé de pressa. Això es pot atribuir a les greus contrarietats que li donà la corona que tan malament havia obtingut. És indubtable que la qüestió del cisma fou la que afectà més al primer comte-rei de la dinastia castellana. Podem dir que aquell Benet XIII que li donà el tron, li llevà la vida. Encara que els disgustos que li ocasionà la qüestió del cisma no haguessin estat la causa de la malaltia del comte-rei, és natural que influïssin en el seu curs fatal i relativament ràpid. La salut del monarca ja estava molt compromesa en els darrers mesos de l'any 1414, i és colpidora la coïncidència entre l'agreujament del malalt i la progressiva complicació de l'afer del cisma. «L'angúnia contínua — diu Francesc de Bofarull —, els remordiments pel seu ingrat procedir amb Benet, la mancança de diner i els innombrables disgustos havien deixat el rei tan abatut i postrat, que era difícil de reconèixer en la seva persona l'ex-regent de Castella, el valent soldat d'Antequera. D'aquella formosa figura quedava només l'esquelet...» [2]. Felip de Malla, en una lletra al comte-rei (3 de febrer del 1416), el lloava perquè havia atès més «a la prosperitat de l'Esgleya que a la salut corporal de vostre il·lustríssima persona, la qual havets exposada a evident perill de mort per malaltia per curar l'Esgleya mare vostre de la antigua plagua del scisma». [3]

Signatura de Ferran el d'Antequera, com a comte-rei

Ferran donava mostres d'una mena de mania persecutòria; per tot arreu veia enemics i emmetzinadors [4]. En una lletra a Alfons (1 de novembre del 1414) deia que Margarida, la mare del comte d'Urgell, tractava de matar-lo amb bruixeries, filtres i metzines, i li encarregava que li trametés el metge Jacomí que posseïa el secret de la trama [5]. Als 22 de juliol del 1415 s'interessà per l'empresonament de certs vassalls que intentaven, al seu dir, maleficis contra ell.

Com escriu un erudit, fou una corona d'espines la corona que a Ferran el d'Antequera regalaren Pere de Luna i Vicents Ferrer. [6]

Quan tornà a Barcelona, a darrers de febrer del 1416, Ferran devia haver

1 Bernat Boades: *Llibre dels feys d'armes de Catalunya*. Edició Aguiló. Pag. 140.
2 Francesc de Bofarull: *Felipe de Malla*. Revista de Ciencias Históricas. Tom III. Pag. [illegible]
3 Francesc de Bofarull: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 170 i 171.
4 Francesc de Bofarull: Lloc citat. Tom III. Pag. [illegible].
5 Ja sabem que Margarida fou processada per aquest i altres motius. Vegi's el present volum. Pag. [illegible]
6 Francesc de Bofarull: Lloc citat. Tom III. Pag. [illegible].

millorat poc o molt de salut, o ell s'ho devia creure, puix que amb data del 5 de març escrivia a mestre Diego que no calia que anés a visitar-lo, «per ço com per gràcia de Déu stam en bon stament de nostra persona e tot jorn prenc millorament»; tanmateix, fa constar que no signa la lletra «per indisposició» [1]. A Barcelona, Ferran cridà els millors metges d'ací i de fora.

L'incident barceloní del vectigal devia produir-li una nova sotragada. Zurita diu que els consellers estaven molt penedits que amb llur «*porfia y desacato*» haguessin ofès tant a Ferran; però no hi ha dades històriques que confirmin aquesta versió.

Un nou disgust agreujà encara l'estat del comte-rei: la mort del seu fill Sanç, esdevinguda a principis de març. Una indiscreció del missatger que duia la nova, féu que Ferran la sabés. El príncep Alfons, el dia 5 de març, des de Girona, escrivia a la seva mare deplorant amargament el no haver pogut evitar-ho, puix que temia que un tal trastorn acabés amb la vida del seu pare. [2]

Sortida de Barcelona cap a Castella. — Feia temps que Ferran tenia el propòsit d'anar a Castella; ja el manifestà a les Corts de Barcelona (any 1413). La seva única il·lusió, en els últims mesos de la seva vida, era aquest viatge. Ell volia emprendre'l a començaments de l'any 1416. El monarca tingué aleshores alternatives de descoratjament i esperança. El dia 23 de febrer del 1416, trobant-se a Sant Celoni de pas cap a Barcelona, escriví una lletra al rei de Navarra dient-li que a despit de trobar-se «*en alguna flaqueza de nuestra persona, empero cada dia fazemos nuestro drepto camino para ir en Castiella a do Dios querendo seremos prestament*». [3]

Ferran sortí de Barcelona el dia 9 de març del 1416, al cap de deu dies de l'incident del vectigal; el Dietari de la Generalitat fa constar que en aquella data, a migdia, partí cap a Castella, per bé que encara no estava restablert.

No anà pas gaire enllà. L'agreujament de la malaltia l'obligà a quedar-se a Igualada. La reina, en notificar-ho amb lletra als consellers de Barcelona, els pregà que volguessin trametre prop d'ella i del comte-rei algunes persones que representessin la ciutat. Als 18 de març els consellers trameteren a Igualada una ambaixada composta de Joan Fiveller, Ramon Desplà, Benet de Marimon i Vicents Pedrissa. Davant la imminència de la mort del monarca, Fiveller i els altres comissionats tornaren a Barcelona per tal d'ordenar els funerals i el dol; la *Rúbrica* de Bruniquer diu que els comissionats tornaren a Barcelona al cap de pocs dies, i que anaren novament a Igualada el dia 30 de març. Si aquestes dades són exactes, com hem de creure, no hi hauria hagut l'assídua assistència de Fiveller a Ferran, de la qual parla una vella versió.

D'aquesta anada a Igualada, Bernat Boades en dóna una relació curiosa:

1 Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Volum v. Pàg. 314, nota.
2 Francesc de Bofarull: *Felipe de Malla*. Revista de Ciencias Históricas. Tom III. Pàg. 344.
3 Antoni de Bofarull: Loc citat. Pàg. 314.

«... e quant la ciutat de Barcelona va saber que el rei stava en Golada tan agreujat de la seva infirmitat que no 'n posquia passar avant, prestament hi tramet lo dessús dit conceller, molt bé e com s'en devia acompanyat, perçò que de part d'aquella li 'n digués la gran dolor que tots havien de la sua infirmitat, e que tota la ciutat stava al seu manament per faer-li'n servei en tot allò que mester hagués per cobrar salut. E li 'n varen dar plen poder perquè 'n despenés liberalment tot ço que mester seria, en tal manera, que 'l senyor Rey no 'n faés nengunes despeses, sinó que tot ho despenés la dessús dita ciutat.» Ja hem vist que, en realitat, la comissió de consellers fou nomenada i tramesa a Igualada a petició de la reina; no hi hagué, doncs, en el fet del viatge, cap demostració de sol·licitud dels consellers prop del comte-rei.

Explica Bernat Boades que Ferran, de cop, acollí malament els consellers de Barcelona: «E promptament — diu — lo dessús dit conceller faé lo manament de la ciutat, e com fo a Golada, ell se'n va anar be acompanyat a l'hostal hon lo senyor Rey era malalt, e va pregar que lo y (hi) lleixassen veure, car ell venia e era allí per part de la ciutat de Barcelona; e promptament digueren-ho al senyor Rey, lo qual stech un poc aturat en faer resposta. E tantost dix ell en sa llengua castellana: «*Que 'n quieren estos hombres agora? ni aquí me dexan?*», e al cap d'un poc qu' ell hac pensat ço que faer li 'n plauria, ell dix al cambrer que 'l faés entrar en la cambra. E prestament lo Conceller ab los més principals de la sua companyia va entrar, e feytes les reverències així com s'en pertany a Reys, li 'n explicà la missatgeria de la ciutat, així com aquella lo y (hi) havia manat, que era lo que us he recitat; del qual lo Rey va restar molt meravellat, e molt pagat, així com a bon senyor, e dix al Conceller paraules de molt gran amor. E promptament dix al seu cambrer que tot se faés així com lo dessús dit Conceller ordonava.»

En aquest punt, Boades, recollint probablement versions populars més o menys esteses, explica un detall gens creïble relatiu a Joan Fiveller: «E devets saber que 'l Rey havia en certes parts del seu cors uns bonys molt terribles, e de gran malignitat, dels quals eixia molta matèria; mas quan los hi aixugaven li 'n daven molta gran dolor; e 'l Conceller veyent que 'l senyor Rey havia tan gran patiment, mogut e pres de gran amor, ell no vol que drap s'hi acostàs, sinó que ell ab los seus llavis molt dolçament e amorosa, que 'l Rey no 'n sentia dolor ni pena, li 'n premia aquelles plagues tirant-li 'n la matèria, e aprés escupint-la dins d'un vaixell d'argent. Lo qual va faer tot lo temps que mester fo; del qual tots restaren tan maravellats, que d'altre no es parlava; e 'l Rey així mateix stava tot maravellat, e ple d'amor lo seu cor quan veié aquella tan gran lleyaltat, que major ésser no 'n posquia. E bé és ver que si ell més hagués viscut, seria hu dels senyors Reys d'Aragó e comtes de Barcelona més ben volents dels catalans; e així ho deya ell en la sua infirmitat». En el text de Pere Joan Comes [1] trobem el mateix repugnant detall, que han

1) *Llibre d'algunes coses assenyalades*. Pàg. 25.

reproduït així mateix molts d'altres historiadors; tot decanta a creure, però, que es tracta d'una llegenda.

Davant la gravetat del malalt, Alfons sortí precipitadament de Girona cap a Igualada, on arribà el dia 19, i trobà el seu pare en un estat alarmant, de manera que tots els metges i els cortesans el donaven per mort; però aquell mateix dia hi hagué una milloria, i hom tornà a tenir esperances [1]. El dia 23 Ferran s'agreujà altra vegada; els metges declararen que no hi havia remei, i fins es temé que no pogués arribar a la nit. El dia 27, l'infant Alfons, preveient la mort imminent del seu pare, encarregà al seu sastre que li trametés tot seguit un jupó negre. El dia 1 d'abril, el malalt estava ja a les acaballes.

Segell de Ferran el d'Antequera, com a comte-rei

En els darrers dies de la seva vida, Ferran tingué capricis de malalt. No solament demanà a un dels seus capellans que li trametés la relíquia de la pinta de la mare de Déu, sinó que volgué dansaires i joglars que el divertissin; el dia 24 de març demanà al batlle general de València, Joan Mercader, que li trametés «la mora balladora, la qual volem per a prendre plaer» [2]; es tractava probablement de la mateixa mora de Mislata, que ja havia enviat a cercar de Perpinyà estant. [3]

En els seus darrers instants, Ferran I es confessà i rebé els sagraments; ell mateix digué les oracions «fins al darrer pas de sa vida», segons explica la lletra d'Alfons al seu germà Joan. [4]

Mort del comte-rei a Igualada (2 d'abril del 1416). — Com ja es preveia, Ferran I no trigà a morir. El dia 2 d'abril expirà. La Crònica del Racional de la ciutat de Barcelona diu que finà prop de l'hora de migdia [5]; el Dietari de la Generalitat diu el mateix. En morir, el monarca tenia uns 37 anys.

Ferran havia fet testament a Perpinyà, als 10 d'octubre del 1415. Es parla d'un testament o codicil que féu a Igualada, en el qual designà Joan Fiveller com a mar-

1) FRANCESC DE BOFARULL: *Felipe de Malla* (Revista de Ciencias Históricas). Tom III. Pàg. 315.
2) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom V. Pàg. 310.
3) Vegi's el present volum. Pàg. 210.
4) FRANCESC DE BOFARULL: Lloc citat. Tom III. Pàg. 317.
5) Pàg. 178.

messor; és dubtosa, però, l'existència d'aquest document [1]. Es diu també que encomanà el seu fill Alfons a la lleial sol·licitud dels consellers de Barcelona.

El bon Boades, que en algunes coses sembla que vivia lluny del món, dedica al comte-rei difunt una lloança ingènua, els termes de la qual no s'avenen gaire amb el que ell mateix diu en altres passatges del seu llibre. «Mas emprò — declara — nostro senyor no fou servit de dar-li 'n més llonga vida, car los nostros grans peccats no mereixien haver un Rey nosaltros, lo qual s'en hagués mès dins del seu cor de faer-nos tants grans beneficis com aquell nos en volia faer... E devets saber, que en son testament va lleixar manumissors de la sua ànima al dessús dit conceller de Barcelona, e li 'n va pregar moltíssim, e així mateix a la ciutat de Barcelona, que 'n haguessen mirament del príncep, e que li 'n volguessen valer en tots los seus afers, e li 'n donassen bones ensenyances, e bons consells, perçò que 'n fos Rey així com s'en pertanyia. E bé m'en devets creure, així com molts ho saben dels qui vuy viuhen, que és stat molt plangut de tota la terra.»

El dia 15 d'abril, el cadàver del monarca fou sepultat al monestir de Poblet, on Joan Fiveller i altres prohoms barcelonins l'acompanyaren. [2]

Pel gener de l'any 1417, Alfons recomanava a l'abat d'aquell monestir l'escultor Pere Oller, que tenia l'encàrrec de reconèixer i preparar el necessari per a la fabricació del sepulcre de Ferran. [3]

Semblança. — Ferran I, segons diu Valla, era d'estatura més que mitjana, fort i robust, d'aspecte greu i suau, de color blanc [4]. Era poc parlador, i tenia un posat atent i reflexiu.

El primer comte-rei de la dinastia castellana era un home de talent notable i d'algunes virtuts personals. Tenia intel·ligència, intuïció, perseverança. No era precisament bondadós; sense ésser molt cruel, era dur de cor, i quan es mostrava clement, ho feia més per càlcul que per inclinació natural. Tenia més astúcia que lleialtat. El seu temperament era orgullós i imperatiu; però generalment sabia dominar-se. En alguns instants — i en els documents n'han quedat testimoniatges — la seva ira esclatava amb gran violència.

Aquest monarca fa la impressió d'un home amb una intensa vida interior, la qual quedava sovint amagada dins la seva ànima, i poques vegades es manifestava plenament i directament.

El temperament polític i l'experiència de govern que Ferran I posseïa, el feien caut i el decantaven a les solucions conciliatòries, transaccionals. Veia els perills de la manera forta i de les resolucions extremes. Ell era, més que res, un diplomàtic, un negociador, amic dels procediments silenciosos i penombrosos. Sabia

1 ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom V.

2) *Dietari de l'antic Consell barceloní.*

3 FRANCESC DE BOFARULL: *Felipe de Malla*. Revista de Ciencias Históricas. Tom III. Pàg. [illegible].

4 LLORENÇ VALLA: *De rebus a Ferdinando gestis.*

el que cal fer en certs casos per a guanyar-se adhesions i ajuts i per a convertir en amics els adversaris.

Les llibertats d'acció i d'expressió davant la reialesa, que eren tradicionals a Catalunya, xocaven amb el caràcter de Ferran I. Això el devia fer patir molt, i força escenes i converses li devien ésser un turment, encara que ell procurés dissimular l'efecte que li feien. El seu amor propi es sentia ofès i ferit per les franqueses — en el doble sentit del mot — dels seus súbdits. Ell venia d'una terra més jeràrquica, amb més autoritat que llibertat, i no sabia avenir-se a l'esperit democràtic i a les lliures consuetuds del nostre poble. És probable que els nobles i guerrers castellans que el voltaven contribuïssin, amb remarques i consells, a fer més enutjós per a ell el règim de les llibertats catalanes.

Passà Ferran I per moltes angúnies econòmiques. Empenyorà per mil florins un collar d'or; a València tenia empenyorades també la corona, la vaixella i la capella; damunt aquesta última quedaven, als 3 de desembre del 1415, 11,000 florins [1]. El comerciant valencià Guillem Fonollet, establert a Barcelona, féu un préstec de 1,500 florins a Ferran, i aquest li lliurà en garantia un collar o «pitral» d'or [2]. El dia 22 de març, nou dies abans de morir, Ferran demanava diners al seu primogènit per al reboster, puix que aquest no en tenia per a les despeses d'aquell dia. [3]

Segons fra Vicents Ferrer, Ferran posseïa la virtut de la castedat. Un dels seus aspectes més vistents era la malenconia, segons consignen cronistes i historiadors. La seva tristesa, que s'accentuà gradualment, li era connatural i contribuí a donar-li un aspecte d'austeritat en certs caires.

Cal tenir en compte que a partir de l'any 1414, el caràcter de Ferran estava ja influït per la seva malaltia. En alguns moments, la seva actitud i les seves paraules són les d'un malalt malhumorat.

Políticament, era home de condicions i de recursos. En l'afer de la successió al tron, sabé jugar la seva partida molt més bé que el comte d'Urgell. Per altra part, comptà aleshores amb la col·laboració d'un home de gran talent i gran astúcia, Pere de Luna, i amb l'adhesió d'un home de gran popularitat, fra Vicents Ferrer. Ferran no tenia gaires escrúpols, ni planyia l'esmerçar diners i el prometre recompenses. Ell comprà en realitat un ample reialme, amb l'esperança que les despeses i generositats serien remuneradores i quedarien compensats a bastament els sacrificis fets.

Era Ferran un home de molt forta voluntat. La seva actuació en l'afer del cisma, greument malalt com ell estava, presenta en certa manera un caire heroic. Fins als darrers dies, la malaltia no el pogué abatre. Tingué ànims per a anar a Perpinyà en un penós viatge, i en tingué encara per a emprendre el viatge a Castella.

Li mancà, però, generositat d'ànima i sensibilitat moral. La seva intervenció

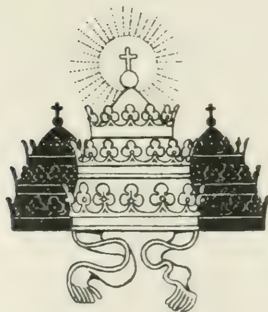
(1) FRANCESC DE BOFARULL: *Felipe de Malla*. Revista de Ciencias Históricas. Tom III. Pàg. 343.
(2) FRANCESC DE BOFARULL: Lloc citat. Tom III. Pàg. 331.
(3) FRANCESC DE BOFARULL: Lloc citat. Tom III. Pàgs. 345 i 340.

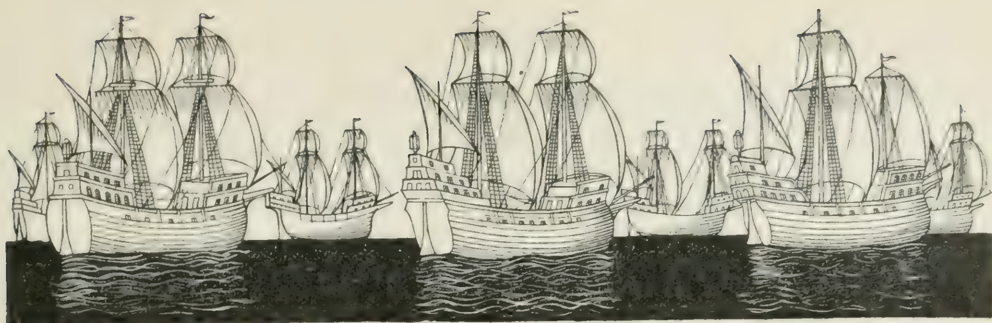
personal i directa en la vista del procés contra el comte d'Urgell, el fa repulsiu. Semblava que per a ell fossin un plaer la humiliació i la sofrença del seu adversari, que en aquells moments era més digne de pietat que de rigor.

No sembla pas que Ferran I tingués, ni en la seva regència a Castella ni en el seu regnat a Catalunya-Aragó, un ideal vast, un gran pla polític. Estimava la reialesa per la reialesa mateixa, i sentia l'urc del poder. *La Fi del Comte d'Urgell* li atribueix una frase que expressa ben clarament el seu afany d'absolutisme: «*Jo so rey, e quiero ser rey, e seré rey ahun que pesasse a quales se quiere*» [1]. En certs aspectes, mantenia un criteri de rectitud i severitat.

Foraster a Catalunya, no tenia ni podia tenir els designis nacionals que guiaven els comtes-reis de la dinastia catalana en llurs empreses. Si la malaltia no l'hagués fet decaure, i hagués viscut més anys, potser hauria seguit, per voluntat pròpia o per suggestió dels qui el voltaven, el daler de lluita i l'ambició imperial que dugueren pocs anys després el seu fill Alfons a les illes de la Mediterrània i a la península d'Itàlia.

1 *La Fi del Comte d'Urgell*. Edició Barcino. Pàg. 30.

CAPÍTOL II

Alfons IV, el Magnànim

1. ELS CONFLICTES ENTRE EL REI I EL POBLE: Els primers mesos del regnat. — El Parlament general català de l'any 1416. — La influència castellana. — Moviment contra els consellers i funcionaris castellans d'Alfons (any 1418). — Els incidents i conflictes en les Corts catalanes dels anys 1419 i 1420. — El cas de Pere Becet.

2. SARDENYA I CÒRSEGA: Continuació de la revolta a Sardenya. — Pacte amb el vescomte de Narbona i pacificació de l'illa (any 1420). — Intent d'ocupació de Còrsega (any 1420). — La intervenció de Gènova. — Desistiment de l'empresa.

3. PRIMERA CONQUISTA DE NÀPOLS: Conveni amb la reina Joana II. — Armada catalana a Nàpols (any 1420). — Expedició d'Alfons IV (any 1421). — La guerra contra Lluís d'Anjou. Victòria d'Alfons. — El papa Martí V confirma la conquista. — Canvi d'actitud de Joana. — Derrota d'Alfons IV (any 1423). — Ajut de Catalunya al monarca, i nova victòria d'aquest. — Tornada del comte-rei a Catalunya (any 1423). — Continuació de la lluita: lligues i contralligues a Itàlia.

4. ELS CONFLICTES AMB CASTELLA: Maria, muller d'Alfons IV. — Les lluites interiors dels castellans. — Els infants Joan i Enric. — Invasió de Castella (any 1426). — Intervenció de Maria. — Treves del 1430. — Pau del 1436. — Més lluites interiors.

5. LA FI DEL COMTE D'URGELL: Alfons IV i el comte Jaume. — La mare, la muller, les germanes i les filles del comte. — Trasllats del pres. — Jaume al castell de Xàtiva (any 1426). — Mort del comte d'Urgell (any 1433). — La versió de l'assassinat. — Pas dels infants Enric i Pere per València. — Estat d'aquest problema històric.

6. SEGONA CONQUISTA DE NÀPOLS: Aliança d'Alfons IV amb Anglaterra i amb Caracciolo. — Expedició d'una gran flota catalana a Tunis. — Acció contra l'illa de Gerba. — Derrota dels tunissencs. — Abandonament de l'empresa per part d'Alfons. — Nova avinença d'Alfons IV amb Joana de Nàpols. — Oposició del papa Eugeni IV, i formació d'una lliga contra Alfons. — Retirada d'Alfons a Sicília. — Expedició a Trípoli. — Mort de Joana II. Renat d'Anjou, hereu. — El Papat contra el comte-rei. — Nova acció militar: setge de Gaeta. — Derrota naval de Ponça (any 1435). Alfons i els infants Joan i Pere, presoners. — Alliberament del comte-rei i els seus. — Les alternatives de la lluita. — Setge i conquista de Nàpols (any 1442). — Continuació de la campanya.

7. EL GOVERNAMENT DE LA COMTESSA-REINA MARIA A CATALUNYA: Maria, lloctinent general, i després lloctinent al Principat. — Joan, lloctinent a Aragó, València i Mallorca (any 1436). — L'ajut a Alfons IV en les seves lluites a Itàlia. — Conflictes amb les Corts. — Amenaça d'invasió per part del comte de Foix. — Carles VII de França i la qüestió del Rosselló. — Anada de Maria a Castella. — Galceran de Requesens, lloctinent a Catalunya (any 1453). — L'infant Joan ocupa la lloctinença (any 1454).

8. EL PAPAT I CATALUNYA: El concili de Constança. — Deposició de Benet XIII. — Elecció papal de Martí V (any 1417). — Actitud recelosa d'Alfons IV. — Mort de Benet XIII (any 1423). — El seu successor Climent VIII és afavorit per Alfons. — Prolongació del cisma. — Alfons IV prestà obediència a Roma i fa abdicar Climent (any 1429). — El pontificat d'Eugeni IV. Desavinences entre el papa i el comte-rei. — Elecció de l'antipapa Fèlix V (any 1439). — Actitud expectant d'Alfons. — Negociacions amb l'un i amb l'altre papa. — Acord entre Alfons IV i Eugeni IV (any 1443). — Conveni amb el papa Nicolau V (any 1447). – Restauració de la unitat de l'Església llatina (any 1449). — Calixt III i la croada contra els turcs: resistència d'Alfons a secundar-la.

9. LA POLÍTICA EXTERIOR: Les relacions amb Castella, Navarra i França. — La política oriental d'Alfons IV. — Relacions amb Egipte i Etiòpia. — El «preste Joan». — Acció política als Balcans. — El perill turc. — Ajut d'Alfons al cabdill albanès Scanderbeg. — Desacord del comte-rei amb Venècia i amb el papa.

10. LES LLUITES SOCIALS: La lluita de les mans o estaments de Barcelona. — La «busca» i la «biga». — Els consellers de Barcelona. — La qüestió de la terra i els remences. Disposicions de la comtessa-reina Maria i d'Alfons. — Forencs i ciutadans a les illes de Mallorca i Menorca.

11. LES DARRERIES DEL REGNAT: Qüestions familiars i dinàstiques a la Península ibèrica. — Les lluites d'Itàlia. — Guerra amb Gènova. — Mort d'Alfons IV (any 1458). — Mort de la comtessa-reina Maria. — La successió d'Alfons en el regne de Nàpols i en els altres Estats de la Corona. — Semblança d'Alfons IV.

1. ELS CONFLICTES ENTRE EL REI I EL POBLE

Els primers mesos del regnat. — Alfons IV, fill primogènit de Ferran I, nasqué a Medina del Campo l'any 1394; tenia, doncs, en començar a regnar, 22 anys.

El dia 30 de maig del 1416 el nou monarca entrà a Barcelona [1]. Tornava de Poblet, amb Joan Fiveller i els altres comissionats del Consell de la ciutat, després de les cerimònies funeràries de Ferran I. No hi hagué festes per l'entrada del comte-rei, a causa de la tristesa que aquest sentia per la mort del seu pare. [2]

Arribat a Barcelona, Alfons féu ací els juraments de consuetud. I, de bon començament, ja suscità recels la forma com els va fer. [3]

Alfons IV no veia pas amb més simpatia que el seu pare el constitucionalisme del règim català [4]. La cort reial continuà plena de funcionaris i consellers cas-

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
2) *Dietari de l'antic Consell barceloni.* Volum I. Barcelona. Any 1892. Pàg. 203.
3) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom V. Pàg. 341.
4) F. VALLS I TABERNER I F. SOLDEVILA: *Història de Catalunya.* Volum II. Pàg. 100.

tellans. I els catalans que hi havia, eren del grup d'aduladors i d'addictes incondicionals del monarca. Diversos fets i documents fan veure que l'home de més confiança d'Alfons era Berenguer de Bardaxí, un dels principals manegadors de l'afer de Casp. I Bernat de Gualbes, el català sinistre, també jutge en aquell afer, fou mestre racional i conseller del jove comte-rei.

L'oposició d'esperit entre el monarca i el poble es manifestà ja clarament en les primeres sessions del Parlament general de Catalunya que Alfons convocà al cap de pocs mesos d'haver pujat al tron.

El Parlament general català de l'any 1416. — El dia 29 d'agost del 1416 Alfons IV convocà el Parlament general de Catalunya per al dia 15 de setembre a Barcelona, a fi de tractar, deia, d'algunes coses que afectaven greument l'honor del rei i el servei i benestar futur del Principat de Catalunya i de la cosa pública.

El dia 11 de setembre, des de Bellver (Cerdanya), escriví al vice-canceller Joan de Funes i al veguer de Barcelona Joan Eimeric, dient-los que, no podent ésser ell a Barcelona el dia 15, obrissin i presidissin en nom seu el Parlament i el prorroguessin fins que pogués assistir-hi. Els Braços protestaren tot seguit d'aquesta infracció de les lleis catalanes, i renovaren la protesta cada vegada que els comissionats d'Alfons parlaven en nom d'ell.

El Parlament començà a actuar el dia 22 de setembre. Amb un pregó fet el dia abans, fou anunciat el discurs o proposició del monarca [1]. A les tres de la tarda, Alfons pujà al soli instal·lat en la sala del palau major de Barcelona, i llegí en llengua aragonesa (és a dir, castellana, amb les variants dialectals d'Aragó) la seva proposició o discurs de la Corona, que es referia als atacs dels genovesos i a la qüestió de Sardenya, i demanava que s'hi acudís. L'original del discurs era escrit de la pròpia mà del comte-rei.

Era la primera vegada que un monarca de la Unió catalano-aragonesa s'adreçava als representants de Catalunya en una altra llengua que la catalana [2]. «Aquesta innovació — comenten Coroleu i Pella — ha de prendre's senzillament com una de tantes dades que condueixen a provar la influència castellana que s'introduí a Catalunya amb la nova dinastia, influència que irrità l'ànim de la noblesa i del poble, els quals manifestaren d'una manera sorollosa llur malcontentament.» [3]

L'arquebisbe de Tarragona contestà al monarca amb un discurs en llatí, on hi ha consells que sovint semblen censures indirectes.

Alfons ordenà, sense seguir els tràmits legals, que el Parlament es traslladés al convent de dominicans, i això provocà la protesta dels Braços i suscità qüestions entre el Braç militar i els altres.

Joan Fiveller assistí a aquest Parlament com un dels representants de Barcelona,

1) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom v. Pàg. 343.
2) Antoni de Bofarull: Lloc citat. Tom v. Pàg. 343. — J. Coroleu i J. Pella: *Las Cortes catalanas*. Pàg. 231.
3) J. Coroleu i J. Pella: Lloc citat. Pàg. 232.

i en la sessió del 13 d'octubre pronuncià una al·locució en nom del Braç popular.

Hi hagué dissencions entre Alfons i els reunits. El comte-rei no assistia amb gaire assiduïtat a les sessions; això motivà protestes diàries, i la feina de l'assemblea no anava endavant. El Parlament, però, atorgà al monarca un donatiu de 10,000 florins: 4,000 per a la taula reial i 6,000 per a l'afer de Sardenya [1].

Segell del comte-rei Alfons IV

Cregué el Parlament que aquest afer havia d'ésser resolt per Corts generals de tots els Estats de la Corona. Havent-se presentat casos de glànola a Barcelona, el comte-rei proposà que l'assemblea fos traslladada a un altre punt.

Als 22 de desembre el Parlament fou prorrogat per al dia 10 de febrer del 1417, amb la fórmula que si en aquesta última data el monarca no es trobava a la vegueria de Barcelona, es podia donar per llicenciat, i sembla que ho fou, efectivament.

La influència castellana. — La vinguda de nombrosos castellans — funcionaris, militars, literats, servents — duts per la nova dinastia, portà una considerable influència castellana damunt Catalunya. Aquesta influència es féu ben palesa des de bon començament del regnat d'Alfons IV, i es manifestà, no solament per la intervenció de castellans en les qüestions polítiques i per llur participació en les empreses militars, sinó també per la llengua i la literatura.

Creu Antoni de Bofarull que, examinant les distintes corporacions d'aquell temps, des del Consell reial fins als servidors de comuna i escombra del palau, hom podria formar una llarguíssima llista de cognoms castellans. [2]

(1) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom V. Pàg. 317.

(2) Antoni de Bofarull: Lloc citat. Tom V. Pag. 350. — En un inventari dels béns mobles d'Alfons (1412-1424), surten una pila de servidors castellans (E. González Hurtebise: *Inventario de los bienes muebles de Alfonso V de Aragón*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum I. Any 1907).

Tan forta fou la influència dels nou-vinguts, que molts dels principals personatges catalans que s'havien distingit com a antequeristes, es posaren al capdavant del moviment de protesta i resistència. Hem vist que això ja passà a Barcelona, a les darreries del regnat de Ferran I, amb ocasió del conflicte del vectigal. Ben aviat venia el càstig — després de les mercès personals — per als nobles i per als representants populars que havien contribuït a desbancar la dinastia catalana. Però si, en aquells fets, la culpa principal fou d'uns quants personatges, la pagà durament tota la nació en el transcurs de la història.

Les relacions entre Alfons IV i la ciutat de Barcelona esdevingueren poc cordials. Entre diversos detalls que ho proven, en citarem un: Alfons volia que els consellers nomenessin Bartomeu Castelló administrador de la casa del Pes de la farina, i encarregà al batlle general de Catalunya Pere Becet, que acceptés el nomenament de Castelló i no el de cap altre [1], pels serveis que li havia fet. Els consellers, però, no atengueren la recomanació del monarca, i fou nomenat Lluís de Gualbes per al dit lloc.

Essent el castellà el llenguatge habitual d'Alfons IV i de la seva família en les converses habituals, l'afecció al dit idioma s'estengué entre els catalans de la cort i entre els qui tenien relacions amb aquesta.

Moviment contra els consellers i funcionaris castellans d'Alfons (any 1418). — No trigà gaire a formar-se, davant la immixtió castellana, un fort moviment de reacció en totes les classes socials de Catalunya. Aquest moviment s'exterioritzà des del començ de l'any 1418. Alfons IV era aleshores a València, on passà molts mesos aquell any i l'anterior. [2]

El dia 12 de febrer del 1418, al vespre, entrà a Barcelona el comte de Pallars, a l'objecte d'entrevistar-se amb alguns barons i cavallers i amb els consellers de la ciutat. Aquests anaren a una torre de prop de Sans on hi havia el dit comte. El batlle general de Catalunya, Pere Becet, en informar d'això al comte-rei, li deia que, segons semblava, els dits barons i cavallers tractaven amb els consellers barcelonins per «interposades persones» (Berenguer d'Olms i «un que solia ésser del vostre braç», Jaume March), i afegia: «encara no sé que els del dit braç militar sien stat ensemps amb los consellers, però som cert que contínuament tracten; llur tracte és molt secret e ab grans juraments». Becet posava en guarda el monarca sobre aquests tractes i entrevistes, que tenien tot l'aire d'una conspiració.

Els principals que intervenien en el moviment eren el comte de Pallars i el seu fill Arnau Roger, Ramon de Cardona, Galceran de Santapau, Gregori Burguès, Berenguer d'Olms i el vescomte d'Illa, que es trobaven a Barcelona, els quals espe-

1) F. Martorell i F. Valls i Taberner: *Pere Becet*. Pàg. 635. Document XXV.

2) En una de les temporades més llargues hi sojornà des de darrers d'abril del 1417 al 20 de maig del 1418. A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Napoles*. Saragossa. Any 1909. Pags. 6 a 14.

raven Guillem Ramon de Montcada i Berenguer Alamany de Cervelló, un fill del qual ja era a Barcelona [1]. Segons Becet, molts homes notables de la ciutat no veien de bon ull aquests treballs, i els del Braç militar estaven dividits.

Tres dies després, el 16 de febrer, escrivia Becet que no podia saber què feien els inquiets en llurs reunions secretes, però creia perillós tot el que passava, i advertia novament al comte-rei que estigués en vigilància. Becet havia tingut una conversa amb un dels personatges que intervenien en el moviment, i per aquest conducte sabia que l'ambaixada o missatgeria que es preparava per a Alfons, tenia dues finalitats cabdals: primera, que el monarca restrenyés el seu poder en l'exercici de la justícia, posant-la en mans de persones plaents a la terra i deixant ell d'intervenir-hi; segona, que canviés de consellers. Aquesta era, segons Becet, la finalitat veritable dels conjurats, i prevenia al comte-rei que sobre això li serien fetes molt grans ofertes i li suplicarien de reformar la casa reial, el Consell i l'administració de la justícia, «a consell de tots vostres regnes e terres». Els barons que s'havien aplegat a Barcelona i els consellers de la ciutat estaven d'acord, deia, en aquests punts. [2]

En una altra lletra (15 de març del 1418), Becet donava més detalls de l'ambaixada, recollia murmuracions i averanys, i aconsellava al comte-rei, davant els perills de la situació, que prohibís que ningú de la «bandositat» entrés amb armes dins el reialme de València. [3]

No pogué impedir Pere Becet que l'ambaixada sortís, però influí molt en el fet que el Braç militar no hi figurés oficialment o col·lectivament [4], i així els d'aquest Braç que en formaven part, hi anaren a títol de particulars, de «singulars». [5]

Com a primera exteriorització de la protesta col·lectiva, s'aplegaren a Molins de Rei un gran nombre d'elements. Acudiren a la reunió molts barons, cavallers i representants de les viles del Principat, per a tractar del cas dels castellans que tenien càrrecs i oficis de la casa reial. Hi havia, entre altres, el comte de Pallars, el de Mòdica (Bernat de Cabrera), el vescomte d'Illa, Ramon de Montcada, i representants de la ciutat de Barcelona. Protestaren els reunits de l'arranjament de la cort fet per Alfons IV, el qual hi havia donat entrada a molts castellans. Els aplegats a Molins de Rei volien que Alfons ordenés els càrrecs i governament de la casa reial amb voluntat i consell dels seus regnes, i que fossin trets els castellans que hi havia amb diversos oficis i funcions. El moviment tenia una gran amplitud, puix que entraven en aquella mena de lliga les ciutats de València i Saragossa.

1) Lletra de Pere Becet a Alfons IV. — F. Martorell i F. Valls i Taberner: *Pere Becet*. Pàg. 639.

2) F. Martorell i F. Valls i Taberner: Lloc citat. Pàg. 639 — En la seva lletra afegeix Becet: «... per no enuiar vostra senyoria jo, senyor, scric llargament d'aquests affers als de vostre Consell, on vostra senyoria per menut porà veure tots los fets.»

3) F. Martorell i F. Valls i Taberner: Lloc citat. Pàgs. 642 i 643.

4) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. — F. Martorell i F. Valls i Taberner: Lloc citat. Pàg. 591.

5) F. Martorell i F. Valls i Taberner: Lloc citat. Pàg. 641.

De primer, els aplegats a Molins de Rei volgueren anar tots junts a fer la petició al monarca; però després acordaren elegir alguns comissionats, que foren el comte de Pallars i de Mòdica, el vescomte d'Illa, Ramon de Montcada, Galceran de Santapau, Bernat de Fortià, Pere de Sentmenat, Ramon de Reixach, Guerau de Palau i Ribera, i per Barcelona el conseller en cap Ramon Desplà, Joan Fiveller, Joan Ros i Bonanat Pere, tots els quals marxaren cap a València el dimecres sant, dia 23 de març del 1418 [1]. El dia abans, Alfons havia acabat les Corts valencianes.

Barcelona: Portalada del carrer del Bisbe, del Palau de la Generalitat de Catalunya (any 1416)

Sortí al pas dels comissionats Lluís de Xulbe, tramès per Alfons; el missatger els digué, en nom del monarca, que podia certificar-los que aleshores només hi havia a la casa reial tres o quatre castellans, als quals el monarca conservava en la seva companyia perquè no tenien cap altre refugi i per haver estat servidors del seu pare. Hi hagué contestes i rèpliques, amb anades i vingudes d'ambaixadors. Abans d'arribar els comissionats a València, reberen altres dos missatgers del monarca, que hi anaven per a desmentir certes veus que corrien a propòsit de les intencions d'Alfons, i especialment per a dir que no era veritat que el comte-

1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Volum III. Llibre XII Foli 132 v.°

rei fornís el seu palau de grills i cadenes, ni altres semblants aparells. Mentrestant, Alfons celebrava consells de prelats i barons a propòsit del conflicte.

Els comissionats catalans insistiren a arribar a València, i efectivament hi arribaren. El comte-rei féu cridar Fiveller i Desplà, i els digué que s'havia divulgat que ells es proposaven de declarar en públic algunes coses que eren carregoses per al monarca i molt injurioses per a alguns del seu Consell, les quals ell reputava ésser contra la seva persona mateixa, i no devien dir-les els vassalls al senyor; els advertí que, per a evitar el perill en què es posarien, es guardessin de cometre un tan gran error, que no podria passar sense càstig.

Alfons els cridà novament per a donar-los audiència, però advertint-los que no havien d'anar acompanyats dels barons [1]; volia tenir una altra entrevista a part. Però Desplà i Fiveller declararen que havien rebut instruccions en el sentit de no separar-se dels representants de la noblesa, per estar tots d'acord i unànimes, i demanaren llicència per a tornar-se'n.

Segons Leodrisio Cribelli, el biògraf del *condottiero* Sforça, Alfons preguntà, davant les demandes dels catalans, si també havien d'ésser excloses de la casa reial les criades de la reina, i el conseller en cap de Barcelona, Ramon Desplà, li respongué que si les mules que havia portat de Castella parlessin castellà, també hauria d'acomiadar-les.

Els comissionats demanaren que fossin convocades Corts per a donar un bon arranjament legal al conflicte. Alfons prometé convocar-les aquell mateix any. Complerta llur missió, els representants de la ciutat tornaren a Barcelona el dia 24 de maig. [2]

El comte-rei cridà separadament els barons, i el fill del comte de Pallars li digué, segons Zurita, que els més dels seus companys s'havien quedat enrera per la por que tenien del comte-rei, i que sense els representants de Barcelona no explicarien llur ambaixada. Corria la veu que pretenien dir davant del veguer de Barcelona aquelles coses injurioses contra els consellers d'Alfons, cosa que podien fer segons el costum del Principat, i el monarca disposà que el veguer els empresonés. [3]

El conflicte tornà a agreujar-se a les darreries de l'any 1418. A últims de desembre, els consellers de Barcelona convocaren Consell dels Cent jurats, en el qual s'acordà que fos feta «gran e solemne ambaixada» al comte-rei, per a enllestir la reforma de la casa reial, del Consell i de la justícia. Mentrestant, a Sant Celoni es feia ajust de barons i cavallers. L'agitació era molt forta. Els principals directors del moviment eren el vescomte d'Illa i Berenguer d'Olms. El Consell de Cent de Barcelona designà una comissió de vint-i-quatre persones per a entendre en l'afer, i Pere Becet escrivia sobre aquest punt al comte-rei: «he sabut que lo Consell ha diputades aquelles XXIIII persones, a prosseguir aquest negoci fins a la

1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Volum III. Llibre XII. Foli 133 i següents.
2) *Dietari de l'antic Conseil barceloni.* Volum I Pàg 211.
3) J. DE ZURITA: Lloc citat. Volum III. Foli 133 v.º

fi, qui foren eletes aquella hora qui fou la discràcia entre lo senyor rey vostre pare, d'alta recordació, e la ciutat sobre lo fet de la imposició.» [1]

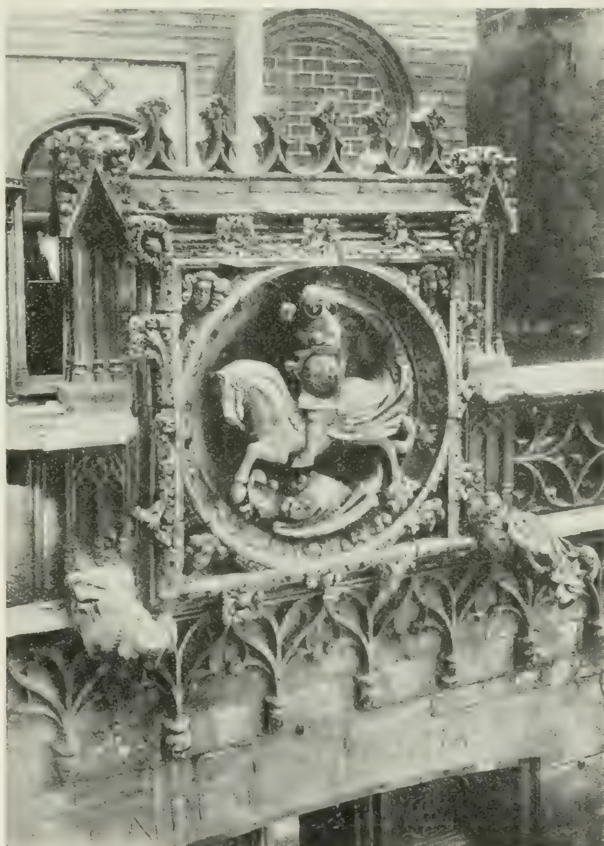
El conflicte esdevingué inquietant, i en certs moments greu [2]. Tan intens era el disgust per la conducta del comte-rei, que hi hagué un acostament entre el grup dels qui protestaven i la bandositat rival, o sigui la de Ramon de Torrelles. [3]

No sembla pas que Alfons cedís. Només són citades dues remocions de càrrecs: el del batlle general d'Aragó, Álvaro de Garavito, i el de Lluís Vidal, Justícia criminal de València que fou substituït per Nicolau Joffre. [4]

Els incidents i conflictes en les Corts dels anys 1419 i 1420. — L'afer dels castellans que tenien càrrec a la casa reial fou portat a les Corts celebrades a Sant Cugat i a Tortosa els anys 1419 i 1420. Amb aquest motiu hi hagué dissentiments i lluites, i fins escàndols parlamentaris, com diríem avui.

El pròleg d'aquestes Corts ja fou agitat. Convocades el dia 24 de març del 1419 per al 28 d'abril, el vice-canceller les prorrogà, i s'alçà una protesta general, puix que les Corts sostenien que la pròrroga només podia fer-la el monarca en persona.

Seguidament el Braç militar protestà per l'admissió d'un cavaller que hi anava com a procurador del comte de Prades, i els tres Braços junts protestaren

Palau de la Generalitat de Catalunya: Detall de la portalada del carrer del Bisbe

1) F. Martorell i F. Valls i Taberner: *Pere Becet*. Pàg. 651.

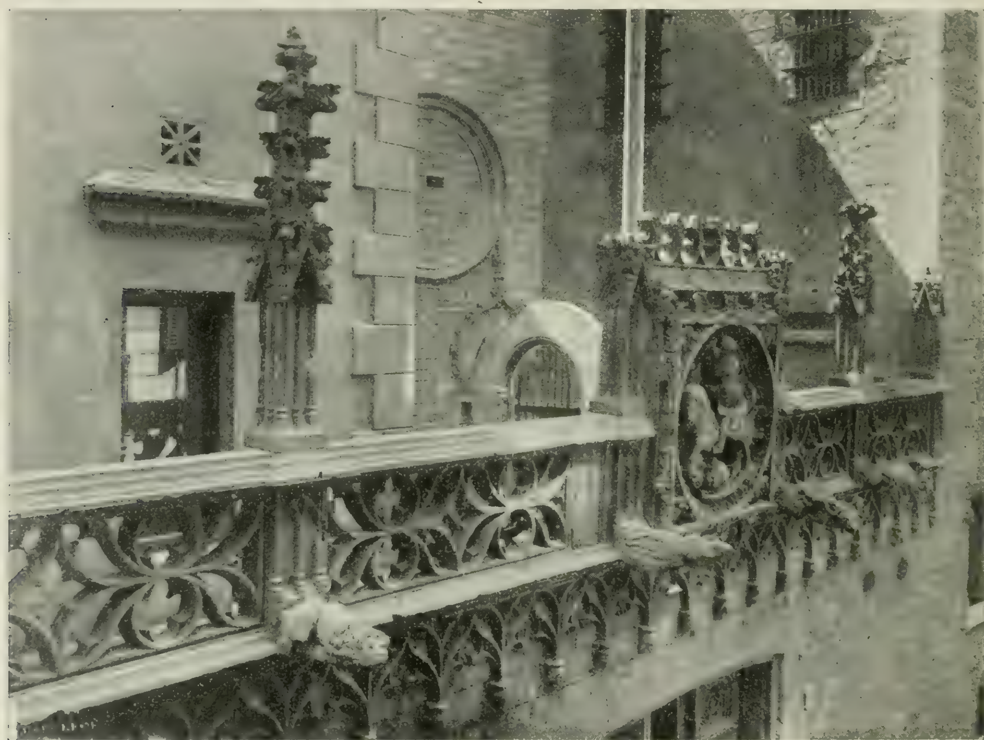
2) Els llargs comentaris que Antoni de Bofarull dedica a treure importància a aquest conflicte, van molt desencaminats; per a provar la gravetat de la situació n'hi ha prou amb les lletres de Pere Becet, de què hem fet esment.

3) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Volum III. Llibre XII. Foli 133 v.°

4) J. de Zurita: Lloc citat. Volum III. Llibre XII. Foli 134.

per haver estat convocades les Corts a Sant Cugat, lloc que no trobaven capaç, suficient ni idoni. Tot això demostra l'excitació dels esperits i l'hostilitat que hi havia contra la política reial.

Començaren les sessions el dia 4 de maig del 1419, a despit de les protestes, i Alfons, en el discurs, digué que hauria preferit celebrar les Corts en moments més propicis, perquè estava molt enfeinat preparant una expedició a Sicília, i

Palau de la Generalitat de Catalunya: Detall de la barana del carrer del Bisbe

per tant pregava que es prescindís de tot debat ociós i que el temps fos aprofitat.

En la contestació que li fou feta en nom de les Corts, l'abat de Montserrat, Marc de Vilalba, amb un elegant discurs en llatí donà consells al jove sobirà, entre els quals hi havia el d'atendre a la justícia per damunt del favor, puix que, deia, si arriba un dia tempestuós, no seran certament els advocats i procuradors del fisc els qui salvaran el rei de la venjança: »*neque advocati aut procuratoris fisci, te juvabunt in die ulcionis Domini*».

Els síndics de Barcelona a les Corts de Sant Cugat del Vallès foren Joan Fiveller, aleshores conseller en cap, Ramon Desplà, Joan Ros i Bonanat Pere. Joan Fiveller, en la resposta que féu en nom del Braç popular, renovà la protesta pel

senyalament de lloc de reunió, però Alfons IV, tossut i enèrgic, insistí a no canviar-lo, i el mateix féu quan hom reiterà posteriorment la mateixa protesta.

Fou en aquesta avinentesa que Joan Fiveller, tot contestant a la proposició reial, digué amb bella frase: «E plàcia, senyor, al Rey dels Reys, que us ha donat ben parlar, que us faça ben obrar e mettre en bona execució les coses per vostra excel·lència proposades» [1]. La mateixa contesta, amb altres paraules, la féu a Ferran I, l'any 1413, en les Corts de Barcelona, Roger de Montcada, el qual, davant l'oferiment del comte-rei de redreçar danys i injustícies, li digué «que ho fassats de fet». Ens decantem a creure que això era com una espècie de fórmula sovint usada en casos semblants.

El bisbe de Vic, en nom de tota l'assemblea, el dia 20 de maig es planyé que els escrivans del comte-rei rebessin salaris dels litigants, contra el que disposava la constitució dictada per Ferran I a les Corts de Barcelona. Les respostes del monarca a les reclamacions del bisbe foren satisfactòries.

Protestaren les Corts del fet que Alfons tingués com a canceller un castellà, el bisbe de Sigüenza, el qual havia anat a presidir-les en absència del comte-rei. Per fi el monarca designà el vice-canceller per a presidir les sessions.

Després d'una prorrogació de les Corts i d'una absència d'Alfons, durant la qual presidí la reina Maria, el dia 22 d'octubre el monarca hi era present altra vegada. Demanà subsidis per a les empreses que tenia en projecte; però les Corts volien que abans aprovés uns capítols que els interessaven. Havent al·legat el monarca que ja feia un mes que s'esperava i que per tant calia que activessin les deliberacions, els reunits remarcaren que aquestes eren molt àrdues. El bisbe de Vic oferí en préstec 60,000 florins d'or, i el comte Roger Bernat de Pallars s'adherí a l'oferta en nom del Braç militar. Aleshores Ramon Desplà, síndic de Barcelona, en nom d'aquesta ciutat, de Girona i d'altres municipis, presentà un escrit, mesurat en la forma i enèrgic en el fons, declarant que si tant de desig tenia Alfons que aquella legislatura fos aprofitada, el millor era que s'abstingués d'anar-se'n tan de pressa i en una època de l'any tan poc propícia als viatges per mar, reflexió que ja li havien fet una altra vegada, sense que el monarca es dignés fixar el temps de la seva estada a Catalunya; demanà a Alfons que aprovés els capítols presentats i es comprometés a rebre i a llegir els que d'aleshores endavant li presentessin; protestà pel fet d'haver estat admeses a les Corts moltes persones a les quals no pertocava legalment d'ésser-hi; proposà que fos designada tot seguit una comissió de persones «aptes, suficients, expertes i no sospitoses» que obrissin una informació contra els funcionaris reials que havien violat les lleis amb llurs delictes, injustícies i opressions, comesos per concussió o per condemnable parcialitat. El Braç eclesiàstic demanà també la immediata satisfacció dels greuges. Quant al viatge del comte-rei, li fou demanat per Desplà que l'ajornés fins al dia 15 de març propvinent, a fi que les Corts poguessin enllestir llurs tasques, i aleshores seria una

1 *Processos de Corts.*

millor avinentesa per al viatge de l'armada. El representant del Braç eclesiàstic s'adherí a aquesta petició, i també demanà que fossin observades les lleis que prohibien als estrangers l'obtenir dignitats i beneficis a Catalunya; Alfons pretenia que aquesta disposició només havia de valer per al futur, sense que afectés els qui aleshores es trobaven en aquell cas. Hi hagué així mateix dissentiments sobre el caràcter del préstec de 60,000 florins, i al capdavall fou fet en una forma que fàcilment permetia de convertir-lo en donatiu.

El dia 19 de desembre, amb motiu de la pesta que hi havia a Sant Cugat i per haver de celebrar Corts als valencians i aragonesos, Alfons prorrogà fins al 15 de gener les Corts, que havien de traslladar-se a Tortosa [1]. Cap allí sortiren Fiveller i els seus companys el dia 17 de gener del 1420. [2]

Se suscitaren noves desavinences entre el monarca i les Corts, les quals insistiren a demanar que fos reorganitzat el Consell reial. Als 10 d'abril del 1420, Alfons decidí que fossin llicenciades les Corts de Tortosa, perquè no volia aprovar el capítol pel qual se li prohibia de tenir al seu servei estrangers (en aquest cas es fa referència als castellans) [3]. En nom del comte-rei, el vice-canceller Joan de Funes llicencià les Corts i aquestes, abans de separar-se, protestaren amb gran energia de l'actitud del monarca.

El cas de Pere Becet. — Un personatge d'aquest temps, el jurista Pere Becet, és un exemple típic d'aquells catalans que, per la golosia del profit personal, es posaren aleshores al servei de la dinastia forastera i contra les llibertats del nostre poble. Per a il·lustrar aquest trist període de la història catalana, és útil de donar un resum de la vida i de la significació d'aquest personatge.

Pere Becet era barceloní. La seva família procedia de Camprodon, des d'on es traslladà a Barcelona en el segle XIII [4]; un dels seus membres, Jaume Becet, fou conseller de Barcelona els anys 1284, 1292, 1294 i 1298 [5]; un altre, Francesc Becet, ciutadà de Lleida, famós jurista, intervingué en molts afers junt amb Pere.

Des de jove, Becet era auditor de la cort del comte-rei Martí i conseller seu, i després tingué altres importants càrrecs, com el d'advocat del fisc. Intervingué molt en les tasques del Parlament català durant l'interregne; ell fou un dels qui més treballaren per Ferran I, i rebé d'aquest una esplèndida paga.

En temps de Ferran, la situació de Becet féu una gran puja. Figurà com a conseller en el procés contra el comte d'Urgell, i apareix expressament anomenat entre els assistents a les sessions dels dies 25 i 27 de juny del 1413. [6]

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

2) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Volum I. Pàg. 219.

3) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

4) Nobiliari de Costa. Manuscrit número 153 de la Biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans. Sovint el cognom apareix escrit Basset.

5) *Rúbriques de Bruniquer.* Publicació de l'Ajuntament de Barcelona. Volum I.

6) *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón.* Volum III. Apèndix 105. Volum X. Pàgina 175. Volum XXXV. Pàg. 333. — D. MONFAR: *Historia de los condes de Urgel.* Tom II.

Becet, que sempre feia el pobre, aconseguí el càrrec d'advocat reial, amb un sou anyal de mil florins, molt gros si se'l relaciona amb els que tenia pels altres càrrecs [1]. Ferran I li havia promès també nomenar-lo batlle general de Catalunya; i com que aquest càrrec, tot essent el més important del Principat, només tenia un sou de 400 florins anyals (més una quantitat, variable, segons el lloc, per ració de quatre atzembles), Becet, amb data del 26 de febrer de l'any 1416, demanava des de Girona a Ferran I que li mantingués el sou d'advocat reial, perquè d'altra manera, deia, «jo no em poria sostenir amb la dita quitació, ans així com cuydaria haver reportada gràcia, hauria aconseguit creixement de càrrec i minva de salari e profit, e poria poc servir a vós pobrejant...»

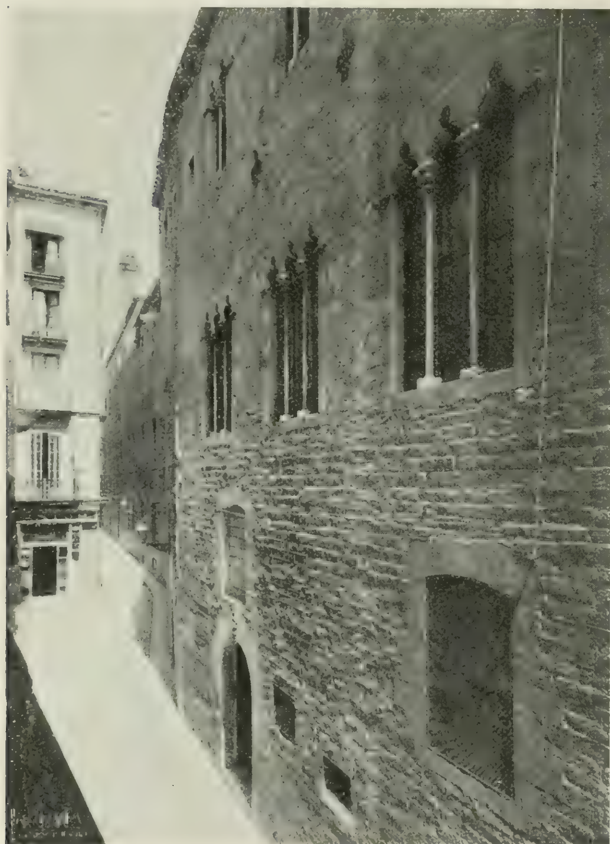
Bust de Sant Jordi, del Palau de la Generalitat de Catalunya

Als 27 d'agost del 1416, Alfons IV donà a Pere Becet el càrrec de batlle general de Catalunya, tot conservant-li els altres càrrecs. Becet fou home de confiança d'Alfons, ja en el regnat de Ferran I.

Era Becet un zelós defensor dels drets de la Corona, tant dels econòmics com dels de jurisdicció. Quan es tractava de defensar aquests drets, no atenia mai la condició de qui els atacava, i li era igual que fos noble, poderós o bisbe [2]. Sovint

1 F. Martorell i F. Valls i Taberner: *Pere Becet*. Pàg. 583.
2 F. Martorell i F. Valls i Taberner: Lloc citat. Pàgs. 580 i 590.

escrivia a Alfons que no accedís a les demandes que en perjudici dels drets reials li eren fetes. En interès del comte-rei fou un dels defensors dels jueus; el mes de desembre del 1418 adreçà una lletra severíssima als jurats i prohoms de Girona perquè no defensaven l'aljama de la ciutat, que aleshores era potser la més important de Catalunya, contra les vexacions que li infligia l'abat de l'església de Sant Feliu. Escriví també al dit abat renyant-lo, i dient-li que s'abstingués de molestar els jueus, els quals eren «singular patrimoni» del monarca. [1]

Palau de la Generalitat: Façana del carrer de Sant Honorat

Becet prenia sovint, amb servilisme abjecte, el paper d'espia i confident del monarca. Li escriví lletres nombroses amb aquest caràcter [2], i ja hem vist el seu paper en mig del moviment de l'any 1418 contra els consellers i funcionaris castellans. [3]

En certs aspectes, Becet era aleshores un home indispensable. «La intervenció d'En Becet en les Corts — diuen Martorell i Valls — va ser constant i el seu nom figura en totes elles, des del primer Parlament de Barcelona del regnat d'Alfons V [4], fins a les de Tortosa del 1430. La ciència i habilitat polítiques que tenia feien d'ell un home insubstituïble per a resoldre les qüestions de greuges i drets que en cada cort es presentaven, a voltes d'un mode complicadíssim, difícils de resoldre per qui no conegués molt bé les lleis i l'administració. Tant el rei Alfons com la reina Maria solen posar-lo quasi sempre per tractador seu per buscar junt amb els represen-

1) F. Martorell i F. Valls i Taberner: *Pere Becet*. Pàg. 500.
2) F. Martorell i F. Valls i Taberner: Lloc citat. Documents. Pàg. 030.
3) Vegi's el present volum. Pàgs. 247 a 251.
4) IV de Catalunya.

tants de les Corts, la manera d'arribar a un acord en aquells casos en què estaven dividits els parers o els interessos d'uns o altres.» [1]

El paper odiós que Becet exercia li valgué l'enemistat dels membres de les Corts catalanes. Les del 1420 presentaren al comte-rei un capítol en el qual li demanaren que per a l'ofici de batlle general no fos nomenat cap jurista, al·legant que els juristes no feien sinó allargar i dificultar els afers i vexar els qui havien de recórrer a llurs serveis [2]; volien les Corts que el dit càrrec fos proveït, com abans, en persones de l'estament militar, o ciutadans o homes de vila honrats, llecs, amb exclusió dels juristes, puix que de la intervenció d'aquests, deien, «se segueixen grans treballs, vexacions e despeses e plets immortals». El tret anava directament contra Pere Becet.

En les darreres Corts a què Becet assistí (les del 1430), els síndics de Barcelona presentaren dos greuges contra ell: l'haver ocupat indegudament la casa del Pes de la Farina, en perjudici de l'administrador de les places posat per la ciutat, i l'exigir drets indeguts sobre l'embarcament de mercaderies en el port de Barcelona. [3]

Amb la seva conducta de servilisme dinàstic i palatí, Becet obtingué una de les més altes posicions

Palau de la Generalitat de Catalunya: Un altre aspecte de la façana del carrer de Sant Honorat

1) F. Martorell i Ferran Valls i Taberner: *Pere Becet.* Pàgs. 591 i 592.

2) *Cortes de Aragón, Valencia y Cataluña.* Tom XII. Pàgina 336.

3) Lloc citat. Tom XIV. Pàgines 357 i 406.

del regne [1]. Era un pobric en començar a regnar Ferran I, i aviat fou un home riquíssim. La seva fortuna cresqué molt en el regnat d'Alfons IV, el qual li féu sovint donatius importants, de més a més dels sous i de les remuneracions per missions i ambaixades; quan, l'any 1417, es casà una filla de Becet, Joana, el monarca féu lliurar a aquell 1,000 florins per a ajuda del matrimoni [2]. L'home dels quatre o cinc càrrecs comprà cases i terres, i una esclava russa de setze anys (any 1428). [3]

La gran fortuna de Becet li permeté d'aplegar una biblioteca abundant i valuosa, una de les més importants biblioteques jurídiques d'aquella època, amb força autors contemporanis: Baldo, Àngel de Perusa, Ancharà, Joan d'Imola.

Pere Becet fa l'efecte d'un home intel·ligent i treballador, però una mica desenganyat del món i de la vida, poc sentimental, gens escrupolós, àvid d'oficis i de guanys. L'estil de les seves lletres, d'una considerable vàlua literària, és concís, elegant, sovint mordaç i irònic. Era Becet un bon escriptor i un esperit culte, amb una cultura humanista i classicitzant; llegia Horaci, Ovidi, Ciceró, Sèneca, Plini, Terenci, Tit Livi, Policrat. La seva psicologia recorda molt la d'un altre barceloní cortesà: Bernat Metge.

Morí Pere Becet el dia 21 de febrer del 1430, a Tortosa, on es trobava amb motiu de la reunió de les Corts catalanes. [4]

Aquest personatge pot ésser presentat com a mostra d'aquella part de catalans que, per conveniència i per càlcul egoista, traïren la causa catalana en el primer terç del segle quinzè.

2. SARDENYA I CÒRSEGA

Continuació de la revolta. — L'any 1416 calgué sostenir novament la lluita, a Sardenya, contra el vescomte de Narbona, al qual ajudaven els genovesos. Dirigí la campanya, per part dels catalans, Berenguer Carroç.

L'any 1417 foren novament seguides negociacions amb el vescomte, les quals, de moment, no donaren cap resultat.

Un mercader català que anà a Marsella l'any 1418, escriví que corria la veu que el vescomte de Narbona reclutava gent d'armes per a passar a Sardenya. Un frare carmelità que tornava de Constança, mestre Pujades, trobà el dit vescomte amb molta gent d'armes, entre la qual hi havia Antoni de Luna, i hom deia que passarien a l'illa amb 300 bacinets. [5]

Alfons IV anà a Sardenya personalment. Sortí del port dels Alfacs, cap a Mallorca, el dia 10 de maig del 1420 [6], amb un estol català format per 24 galeres. Zu-

1) F. Martorell i F. Valls i Taberner: *Pere Becet.* Pàgs. 583 i 584.
2) F. Martorell i F. Valls i Taberner: Lloc citat. Pàgs. 502 i 503.
3) Pel seu testament se sap que Pere Becet tenia altres esclaus.
4) F. Martorell i F. Valls i Taberner: Lloc citat. Pàg. 584, nota 5.
5) F. Martorell i F. Valls i Taberner: Lloc citat. Pàg. 640.
6) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàg. 28.

rita diu que es componia de 24 galeres i 6 galiotes, i calia comptar encara les embarcacions auxiliars i menors [1]; Capmany diu que l'estol es componia de 80 veles, entre les quals hi havia 23 galeres, 13 naus armades i 44 entre bergantins i embarcacions de transports [2]. Del 19 de maig al 6 de juny Alfons restà a Mallorca, on s'allotjà al castell de Bellver; el 9 de juny era a Mahó, i el dia 14 ja era a Alguer. [3]

Durant el viatge, la galera de la qual era capità Joan d'Eslava envestí, en mig de la foscor de la nit, la galera reial; a conseqüència de la topada, caigué a l'aigua la major part de la xurma, i la galera d'Alfons estigué en gran perill d'anar a fons. «Cas — comenta Antoni de Bofarull — que hauria bastat tal vegada per a mudar ben aviat la faç del nostre país, i per a restablir potser la dinastia que representava el comte d'Urgell.» [4]

En arribar el monarca a Sardenya, Artal de Luna es trobava en plena lluita contra els rebels. Amb el reforç de l'expedició reial els catalans aconseguiren repetides victòries, i la resistència acabà al cap de poques setmanes.

Alfons ja hauria emprès abans la campanya de Sardenya, si no l'haguessin destorbat els aragonesos, amb els quals entrà en conflicte per haver destituït el Justícia Joan Jiménez Cerdán i nomenat en el seu lloc Berenguer de Bardaxí, un dels grans protegits de la dinastia castellana, la qual li devia gratitud pel gros servei que li prestà en l'afer de la successió.

Pacte amb el vescomte de Narbona i pacificació de Sardenya. — La intermitent revolta sarda que no havien pogut dominar ni Ferran I ni els seus antecessors, va dominar-la Alfons IV.

Després de vèncer per les armes, Alfons féu un pacte amb el vescomte de Narbona, Guillem II, al qual comprà tota la seva herència sarda de la casa d'Arbórea. El dia 17 d'agost del 1420 foren signats pel monarca i pel procurador del vescomte els capítols relatius a la recuperació de la ciutat de Sàsser i dels castells, terres i viles que el dit vescomte ocupava en aquella illa, dels quals el comte-rei ja havia pres possessió; de manera que tenia en plenera obediència tota l'illa, menys Castell Genovès, «sobre la recuperació del qual — escrivia — entenem dins breus dies dar tal manera que n' obtendrem nostre obtat» [5]. El preu de la cessió era de 100,000 florins, pagats a terminis. El vescomte Guillem II portà a cap, doncs, el pacte que ja fou negociat amb el seu pare.

Intent d'ocupació de l'illa de Còrsega (any 1420). — Resolt l'afer de Sardenya, Alfons IV passà a Còrsega, sobre la qual els comtes-reis tenien un domini nominal per la donació que el papa Bonifaci VIII en féu a Jaume II

1) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III.
2) Antoni de Capmany: *Memorias sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*.
3) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàgs. 27 a 29.
4) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom v. Pàg. 362.
5) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàgs. 33 i 34. Lletra d'Alfons a la seva muller Maria, del 29 d'agost del 1420.

l'any 1297 [1]. Per a la realització del pla sobre l'illa, Alfons estava avingut amb el cap de la bandositat dels que ocupaven el castell cors de Cinercha.

Sortint de l'Alguer, l'estol català féu vela cap al port de Calvi (nord-oest de Còrsega), davant el qual arribà el dia 14 de setembre del 1420. La plaça fou assetjada per mar i per terra. Passats uns quants dies — quatre o cinc — els assetjats entraren en negociacions, i demanaren quinze dies per a esperar socors de Gènova; els fou concedit el termini, i com que el socors no vingué, es rendiren [2]. Alfons posà guarnició a Calvi, i es dirigí a Bonifaci, al sud de l'illa; als 13 d'octubre es trobava a bord, per a anara a la dita vila, i era davant d'aquesta el dia 17.

Bonifaci, plaça molt fortificada i de situació topogràfica avantatjosa, ja estava assetjada el dia 21 d'octubre [3], i la rendició semblava pròxima; als 20 de novembre del 1420, Alfons expressava la seva confiança que aviat es rendiria [4]. Als 16 de desembre, el comte-rei convocà a Bonifaci les primeres Corts de Còrsega per al dia 2 de febrer del 1421 [5], inaugurant així el seu governament efectiu en aquella illa, que anava a esdevenir un nou reialme de la Corona.

La intervenció de Gènova. — Els de Bonifaci demanaren autorització al comte-rei, que els la concedí, per a trametre una ambaixada a Gènova a fi d'explicar allí l'estat en què la vila es trobava i notificar que si per tot el dia primer de gener del 1421 no rebien socors dels genovesos, posarien la plaça en poder d'Alfons.

Aleshores, com tantes altres vegades, Gènova s'interposà en els plans de Catalunya. La ciutat italiana, persistint a mantenir la seva disputada senyoria damunt Còrsega, adoptà una decidida actitud davant l'expedició catalana, i fent un gran esforç trameté en auxili dels assetjats de Bonifaci un estol manat per Joan Baptista de Campofregoso, germà del *dux* de Gènova, Tomàs. [6]

El dia de Nadal del 1420 aparegué davant la plaça de Bonifaci l'estol genovès, compost de vuit naus armades, i havent parat aquell dia el vent, les embarcacions ancoraren vora el port; una de les naus genoveses rebé un projectil de l'artilleria catalana, i hagué de retirar-se a una platja propera. El dia 26 de desembre, en adonar-se l'almirall genovès que feia un vent desfavorable als catalans, decidí l'atac per a forçar la boca del port, que els nostres havien procurat obstruir amb les naus i altres mitjans; les naus genoveses avançaren fins davant la boca del port, i tingueren un duríssim combat amb quatre naus catalanes; hi hagué considerables baixes per ambdues parts, i es retiraren finalment els genovesos; però tres naus d'aquests aconseguiren entrar dins el port de Bonifaci i anaren a posar-se sota la protecció de les torres de la vila, a la qual trameteren vitualles.

1) Vegi's el volum V de la present obra. Pàg. 210.

2) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàg. 38. Lletra d'Alfons IV a l'infant Joan.

3) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàgs. 38 i 39.

4) Lletra d'Alfons IV a l'infant Joan.

5) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàgs. 40 a 43.

6) Uberto Foglietta: *Historiae Genuenses*.

La batalla, diu una lletra d'Alfons IV, «fou molt aspra lo dit dia, del sol eixit fins a hora de vespres». [1]

Segons una versió italiana, els genovesos pogueren entrar al port gràcies a una estratagema, que consistí a fer tallar les cordes de les àncores de la nau capitana dels catalans (situada, amb altres quatre, a la boca del port) per un mariner que sabia estar-se sota l'aigua molt de temps. Les altres naus genoveses no pogueren entrar pel poc coratge de llurs capitans. [2]

Els catalans volgueren després impedir que sortissin del port les tres naus genoveses que hi havien entrat per a dur vitualles a la plaça. Però una matinada — la del 3 de gener del 1421 [3] — les dites naus fugiren del port i s'allunyaren abans que els catalans tinguessin temps d'atacar-les [4]. Segons la versió genovesa, aquesta fugida fou possible per una altra estratagema: els genovesos posaren al davant una barcassa carregada de matèries inflamables, a la qual calaren foc, i que en escampar flames i fum produí pànic en les naus catalanes; a favor de la confusió i l'alarma, les naus genoveses sortiren del port.

El socors donat pels genovesos a Bonifaci desgavellà els plans immediats del comte-rei, el qual havia donat per segura i pròxima la caiguda de la plaça: als 2 de gener del 1421, la comtessa-reina Maria, que havia rebut lletres d'Alfons, escampà l'anunci de la rendició imminent; deia que havien estat enderrocades cinc torres i alguns trossos de muralla, que dins la vila patien d'una gran escassetat de queviures, que els habitants estaven dividits i que una part s'avenien a entrar en tractes per a la rendició. Però contra allò que s'esperava, el rei li comunicà, el dia 12 del mateix mes, que els genovesos havien pogut socórrer la plaça.

A despit d'aquest contratemps, el setge de Bonifaci continuà. La versió reial assegura que les operacions anaven per bon camí; però Alfons considerà que davant la qüestió de Nàpols, més valia alçar el setge. El monarca tornà a Càller, d'on partí aviat cap a Sicília per tal de preparar la seva anada a Nàpols. [5]

Desistiment de l'empresa. — No solament fou alçat el setge de Bonifaci (juny del 1421), ans encara Alfons IV desistí aleshores de la seva acció damunt l'illa de Còrsega. Tenia sobre el reialme napolità vastos plans militars i polítics.

Alfons deia que hauria pogut retre Bonifaci, però que preferí l'empresa de Nàpols, més ampla i prometedora: «Com solament fossen fornits (els de Bonifaci) de pa a mes e mig e no d'altres coses, emperò per alguns dies, a gran instància dels missatgers de Nàpols qui eren ab nós, no volents premetre lo menor al maior, som partits de la dita vila e som arribats a aquesta ciutat de Càller.» [6]

1) Lletra d'Alfons IV a la comtessa-reina Maria. — A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàg. 44.

2) Giovanni Stella: *Annales Genuenses*. Edició Muratori. Tom XVII. Columnes 1281 i 1282.

3) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 47.

4) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàgs. 44 a 47.

5) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàgs 43 i següents.

6) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàgs. 44 i 45.

Per bé que Alfons presentà aquest desistiment com a voluntari, i l'atribuí a haver preferit d'atendre un afer de major importància, apareix ben clarament que l'auxili que els genovesos aconseguiren donar als assetjats venia a allargar les operacions del setge i a fer dubtós el resultat d'aquest. Era cert, tanmateix, que en aquells moments Alfons pensava en empreses de molta més volada.

Davant l'abandó del setge de Bonifaci, els corsos enemics del comte-rei agafaren coratge, i al cap de poc temps tregueren de Calvi la guarnició catalano-aragonesa que Alfons hi havia posat.

3. PRIMERA CONQUISTA DE NÀPOLS

Conveni amb la reina Joana II. — Joana II de Nàpols, en casar-se amb Jaume, comte de la Marca (any 1415), menyspreant l'infant Joan d'Aragó [1], es pensava que amb aquest matrimoni obtindria el concurs dels francesos i que els provençals no ajudarien llur senyor Lluís d'Anjou, l'enemic de Joana. Aviat, però hi hagué desavinences entre marit i muller, i a Nàpols sobrevingueren lluites interiors ferotges, estimulades pels odis entre les bandositats del país i entre les més poderoses famílies napolitanes. Jaume, valent-se dels seus partidaris i de l'ajut dels francesos, es féu amo de Nàpols, sotmeté la reina, a la qual vigilaren guardes de vista, i empresonà en un castell Jaume Sforça, el *condottiere* defensor de Joana [2]. La situació canvià més tard, i hi hagué un moviment contra Jaume de la Marca; el resultat de la conjura fou el restabliment de l'autoritat de Joana II, mentre que el seu marit i els francesos hagueren de fugir (any 1419).

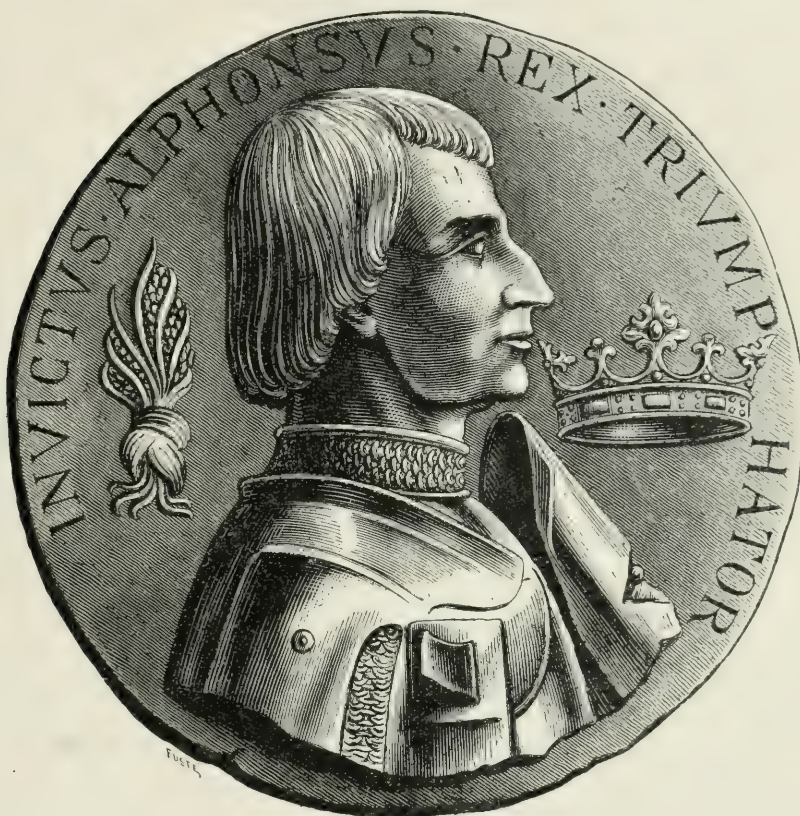
Poc després s'afeblí la posició de Joana, puix que Sforça es posà al servei de Lluís III d'Anjou, pretendent al tron de Nàpols, i el *condottiere* entrà al reialme amb la seva gent (juliol del 1420) i es dirigí contra la capital.

Algunes persones incitaven feia temps Alfons a fer-se senyor de Nàpols, empresa que li presentaven com a cosa fàcil i segura. Andreu Guardiola, als 27 de juny del 1419, escrivia a Alfons des de Catània (Sicília): «... de les noves de part deçà vos certifich, senyor, que tot hom desige ab gran affecció que la vostra senyoria vingués en aquest regne així com per altres lletres vos és scrit avisant-vos, senyor, que vostra venguda és fort necessària a la salut e ben avenir de aquest realme... E certifich-vos, senyor, que yo sé certament que si vós érets en aquest regne, esguardant la gran fama que vós havets de ésser cavaller franc e llarch, vos ne metrien tota Calàbria e gran partida del reyalme de Nàpols ab Roma e açò ab poc sforç, e jur-vos per Déu, senyor, attesa vostra joventut e com sots per a treballar e ço que dit és que en Itàlia vós poríets bé córrer vostre cavall. Sé us dir de tot cert que los

1) Vegi's el present volum. Pàgs. 205 i 206.

2) Aquest Sforça fou el cap del seu llinatge famós. Era fill d'un pagès de la Romanya. El seu nom veritable és Giacomo Muzio Attèndolo; però ell mateix s'anomenà Sforça, i aquest nom ha estat el de la seva descendència.

barons de Calàbria ab poca escusa alçarien vostra bandera e cridarien vostre nom, hoc, encara tota la Pulla. Si yo, senyor, fos aquí, vós seríets avisat de moltes coses estretes e secretes, les quals són tals que bonament no 's poden comanar a tinta ne a paper. E a bona fe, senyor, negú en deshonor vostre tendria un palm de terra en Sardenya ni en Còrçega.» [1]

Medalló del comte-rei Alfons IV, el Magnànim

Hom pot pensar que l'expedició d'Alfons IV, directament encaminada a la submissió dels revoltats de Sardenya i a la presa de possessió de Còrsega, estava ja organitzada per part del monarca pensant en el cas de Nàpols. Fa l'efecte que l'acció damunt Sardenya i sobretot l'acció damunt Còrsega foren un simple pretext per l'estil del que utilitzà Pere II el Gran en adreçar-se de primer a Tunis per a intervenir després a Sicília. [2]

Joana II, aconsellada pel seu favorit, el gran senescal Joan Caracciolo, entrà en

1) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàgs. 20 i 21.
2) Vegi's el volum V de la present obra. Pàgs 143 a 140.

tractes amb Alfons. Pel mes d'agost del 1420 anaren a l'Alguer ambaixadors de Joana; el principal diplomàtic napolità que intervenia en l'afer era Antoni Caraffa. Així, abans de partir cap a Còrsega, el comte-rei ja estava en tractes amb la reina Joana [1], i encara cal dir que les negociacions ja venien d'abans.

La demanda de Joana fou motivada per la situació perillosíssima en què, voltada d'enemics, es trobava aleshores. Sforça assetjava la plaça de Nàpols per terra i Lluís d'Anjou es preparava a bloquejar-la per mar.

Alfons, davant les proposicions que li presentà l'ambaixada de Joana, digué de cop que ho consultaria i ho estudiaria.

Mentrestant, Lluís III d'Anjou (fill de Lluís II), cap del partit angeví, que es titulava rei de Nàpols, trameté al seu torn a Alfons una ambaixada. Els ambaixadors angevins li proposaren l'aliança, mitjançant l'aportació de deu galeres catalanes a l'estol que Lluís preparava contra Nàpols, o almenys la neutralitat davant la lluita. A despit dels tractes que, poc després de pujar al tron, havia tingut Alfons IV amb la família d'Anjou, el comte-rei respongué als ambaixadors que li eren molt cares l'amistat i el parentiu amb Lluís, però que no podia aliar-se amb aquest perquè es valia per a les seves empreses dels genovesos, constants enemics de la Corona catalano-aragonesa. Alfons, que encara no havia decidit d'acceptar l'oferta de Joana de Nàpols, semblava indicar a Lluís que si volia l'aliança amb ell, havia de renunciar a la dels genovesos. Lluís preferí aquesta última aliança, i activà tot el que pogué la sortida de l'estol que a Gènova es preparava.

Seguidament Alfons acollí la proposta de Joana II, proposta que, per un costat, facilitava els seus plans d'expansió i grandesa, i per l'altra, li proporcionava una bona ocasió per a combatre Lluís d'Anjou, aliat de Gènova.

En els capítols signats a Sardenya, Joana, com a reina de Nàpols, es comprometia a afillar-se Alfons IV i a fer-lo hereu del reialme, a canvi d'ajudar-la en la lluita contra Lluís d'Anjou. La reina li donaria tot seguit possessió del ducat de Calàbria, que acostumava a adjudicar-se al primogènit del reialme, i dels dos castells de la ciutat de Nàpols situats vora la mar: el Nou i el de l'Ou.

L'estol genovès al servei del duc d'Anjou, aparegué davant Nàpols el dia 15 d'agost del 1420; prop d'allí desembarcà gent i pertrets, i hom manà a Sforça, que es presentà al lloc del desembarcament, que acampés prop de la ciutat.

Armada catalana a Nàpols. — En compliment del conveni amb Joana, Alfons trameté tot seguit una armada a Nàpols, composta de dotze galeres i quatre galiotes. [2]

Davant la superioritat de l'estol català, l'estol genovès, manat per Joan Baptista de Campofregoso, féu vela cap a Sorrento i aviat es refugià al port de Gènova.

L'estol català i sicilià, comanat per l'almirall Ramon de Perellós, després de

1) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàg 35.

2) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 39.

passar per Sicília, arribà el dia 6 de setembre del 1420 a Nàpols, on fou rebut amb grans festes. Al cap de cinc dies la reina disposà que fos lliurat el castell Nou a Ramon de Perellós, el qual hi posà una guarnició de catalans. [1]

Sense aquest socors, Joana hauria hagut de fugir aviat, o bé hauria caigut en poder dels seus enemics. [2]

Persistia, però, l'amenaça del duc d'Anjou, que s'havia apoderat d'Aversa i d'altres ciutats i terres del reialme de Nàpols, i Joana trameté una nova ambaixada a Alfons pregant-li que hi anés personalment i oferint-li que tan bon punt hi fos li donaria el governament dels seus dominis. [3]

Al cap de poc temps, davant la petició de Joana, el comte-rei, que ja s'havia allunyat de Còrsega, passà de Sardenya a Sicília, on es trobava el dia 10 de febrer de l'any 1421. [4]

Mentre Alfons allargava la seva estada a Sicília, li arribaren veus que Joana, probablement recelosa per la trigança del comte-rei a presentar-se a Nàpols i a socórrer-la amb més forces, estava en tractes amb Lluís d'Anjou. Aleshores Alfons trameté a Ischia quatre galeres més, i entre això i l'haver estat anunciat a Joana pels ambaixadors del monarca, que aquest molt aviat li trametria un personatge amb caràcter de virrei de Calàbria i acompanyat d'un important exèrcit, la reina desistí dels tractes amb Lluís. Arribà al reialme de Nàpols Joan d'Ixar, designat per al càrrec de virrei, amb una forta host que poc després aconseguí algunes victòries. Per altra part, Alfons prengué al seu servei el *condottiere* Braccio de Montone, que atacà el seu rival Sforça i Lluís d'Anjou, els quals apretaven Nàpols [5]. Braccio entrà al servei d'Alfons i Joana a primers de juny del 1421.

Expedició d'Alfons IV. — Sortí Alfons amb el seu estol, de Messina cap a Nàpols, el dia 25 de juny de l'any 1421, i després de tocar a l'illa de Pròcida, s'adreçà al port de l'illa d'Ischia, situada davant Nàpols. El dia 5 de juliol el monarca arribà al castell napolità de l'Ou, i el dia 8 del mateix mes féu la seva entrada a la ciutat. [6]

La rebuda feta al comte-rei resultà solemne i majestuosa. Alfons fou rebut pels napolitans com a alliberador; ell mateix escriu que «nos reeberen ab pali e ab tanta honor e affecció com se puxa dir ni explicar». [7]

Els enemics de Joana, davant l'arribada de les forces catalano-aragoneses, hagueren d'alçar el setge de Nàpols.

La reina complí les prometences que havia fet al comte-rei en el conveni

1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III.

2) Lletra d'Alfons al seu germà Joan, del 20 de novembre del 1420. A. GIMÉNEZ SOLER: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàg. 39.

3) Lletra d'Alfons a Joan, del 20 de novembre del 1420. A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat Pàg. 40.

4) A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàg 48.

5) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III.

6) A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàgs. 50 i 51.

7) A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàg. 50. Lletra d'Alfons IV.

signat a Sardenya. Amb un document del dia 8 de juliol del 1421 ratificà l'adopció d'Alfons IV com a fill i hereu, i tots els capítols precedentment convinguts. Alfons fou nomenat vitalíciament virrei, governador i vicari general de tot el regne de Nàpols, amb facultat de proveir i de fer tot allò que podia la reina, la qual es reservava el domini eminent. Braccio de Montone fou nomenat gran conestable.

Havent sabut Alfons que en el port de Gènova es preparava un estol de vuit galeres amb el propòsit d'atacar Nàpols, donà ordre que partís cap allí un estol compost d'igual nombre de galeres catalanes, comanades pel mestre de Montesa Romeu de Corbera, a les quals s'afegiren dues galeres del partit genovès exiliat dels Adorno (rivals dels Campofregoso), que s'havia aliat amb Alfons.

Segell d'Alfons IV (any 1430)

El combat naval tingué lloc a Foz Pisana el mes d'octubre del 1421. L'estol català derrotà completament l'estol genovès comanat per Joan Baptista de Campofregoso, germà del *dux* de Gènova. Caigueren en poder dels catalans cinc galeres enemigues, i les altres tres fugiren; l'almirall genovès fou fet presoner. Davant el desastre, el *dux* Tomàs lliurà la ciutat de Gènova al duc de Milà, Felip Maria Visconti (2 de novembre del 1421).

De Nàpols estant, Alfons havia manat a la seva muller Maria, que restà ací com a lloctinent reial, la requissa d'un gran nombre de naus, a fi de formar un poderós estol que anés a aquelles mars; les naus requissades les havia d'anar trametent al comte-rei a mesura que fossin llestes, sense que l'una hagués d'esperar l'altra [1]. Als 5 d'octubre del 1420 foren posades les quilles a deu galeres en la Drassana reial i a vuit naus en la platja de Barcelona, les quals es construïen per decisió de les Corts catalanes, a fi d'ajudar el comte-rei en l'empresa contra els genovesos. L'any 1422, també per acord de les Corts, es construïren quatre galeres més en la Drassana barcelonina. Així mateix contribuí Catalunya a l'empresa napolitana amb grans sumes de diners, i pagant pel seu compte mariners i soldats.

La guerra contra Lluís d'Anjou. Victòria d'Alfons. — Alfons IV es trobà en plena guerra contra Lluís d'Anjou, un nét del nostre comte-rei Joan I [2]. Aquesta guerra venia a ésser una renovació de les antigues lluites entre catalans i angevins; era també, però, una nova rivalitat entre els pretendents de Casp. [3]

La primera part de la campanya fou favorable a Alfons. Lluís d'Anjou i el seu auxiliar el *condottiere* Sforça hagueren de retirar-se davant les hosts catalanes.

Havent assetjat Alfons mateix la ciutat d'Acerra, el papa Martí V intervingué

1) FERRAN SOLDEVILA: *La Reina Maria, muller del Magnànim.* Pàg. 20.
2) Fill de Violant d'Aragó, la filla de Joan I i Violant de Bar.
3) F. VALLS I TABERNER I F. SOLDEVILA: *Història de Catalunya.* Volum II. Pàg. 170.

perquè fos convinguda una treva amb lliurament d'algunes ciutats, entre les quals hi havia Aversa, al comte-rei (febrer del 1422). Davant aquesta plaça es signà una concòrdia amb el duc d'Anjou amb intervenció del cardenal de Santàngelo. [1]

Per l'abril del 1422 s'estengué a Nàpols la pesta bubònica, que hi durà molts mesos i hi féu molts estralls. La cort i la noblesa es traslladaren a Castellamare.

El papa Martí V confirma la conquista. — L'elecció papal de Martí V pel concili de Constança, l'any 1417, no havia plagut gaire a Alfons IV, puix que el nou papa era amic de Lluís d'Anjou.

Realitzada ja la conquista de Nàpols pels catalans, Alfons trameté al papa el seu secretari Francesc d'Arinyó, per a demanar-li que confirmés el dret successori sobre Nàpols que el comte-rei havia adquirit. Davant el poder creixent d'Alfons, Martí no s'atreví a desairar-lo, i expedí la butlla confirmatòria. [2]

Alguns autors italians diuen que Alfons aconseguí la benvolença de Martí V amb l'amenaça d'afavorir Benet XIII, el qual, reclòs en el seu penyal solitari, persistia a dir-se papa [3]; documents catalans confirmen aquesta versió [4]. Per altra banda, la desfavorable situació militar de Lluís d'Anjou hi contribuí també poderosament. El papa, però, era en el fons un adversari d'Alfons IV, al qual temia.

Canvi d'actitud de Joana. — En mig dels èxits de les armes, sorgiren recels i malfiances entre Joana II i Alfons IV. Per un pacte entre Sforça i Braccio (obrant aquest en nom de Joana i Alfons), el primer deixà de servir a Lluís d'Anjou i passà al servei dels reis (30 de maig del 1422) [5]. La reconciliació de Braccio amb Sforça havia fet recelar a Alfons, mentre que Joana es planyia de la subjecció a què el comte-rei l'havia reduïda.

La reina Joana, que ha passat a la història amb fama de vel·leïdosa, canvià una vegada més d'actitud. Influïda pel gran senescal Joan Caracciolo, començà a témer que Alfons, triomfant, la suplantés, puix que les ciutats i els personatges abans addictes a Lluís que es lliuraven en aquella campanya, juraven fidelitat a Alfons i no pas a la reina.

En tornar a Nàpols la cort després de la pesta (any 1423), les mútues malfiances s'havien accentuat.

Als 23 d'abril del 1423, Francesc d'Arinyó ja havia escrit a Alfons, de Roma estant, que estava tramant-se una conjura contra el monarca. [6]

Joan Caracciolo, en efecte, s'havia intel·ligenciat secretament amb Sforça, i Alfons, que ho sabia o bé ho sospitava, estava a l'aguait, i quan aquell anà a visi-

1) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàgs 53 a 55. Lletres reials.
2) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III.
3) Muratori: *Annals d'Itàlia.*
4) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Itàlia.* Tom I. Pàgs 131 a 133.
5) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom I. Pàgs. 137 a 140.
6) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom I. Pàg. 146.

tar-lo amb un salconduit de la reina Joana, manà que el detinguessin (25 de maig del 1423). Després el comte-rei s'adreçà, amb un seguici de cavallers, al castell de Capuana, on la reina ja havia rebut avís, per algú dels seus, de la presó de Caracciolo, i creient ella i els que la voltaven que Alfons anava a detenir-la al seu torn, els que custodiaven el castell li feren una acollida hostil. Les portes de la fortalesa foren tancades, i de dins sortiren trets. Diversos cavallers del comte-rei foren morts o ferits. Alfons no tenia pas, segons ell explica, intencions agressives. [1]

La reina Joana mostrà un gran interès per la llibertat de Joan Caracciolo; en una permuta de presoners li fou lliurat a canvi dels catalans Ramon de Perellós i Bernat de Centelles, i segons alguns cronistes italians, d'altres i tot.

Derrota d'Alfons IV (any 1423). — Joana, reclosa al castell napolità de Capuana, cridà Sforça, la gent del qual s'encaminà a socórrer-la. La host del *condottiere* arribà prop de Nàpols el dia 30 de maig del 1423.

Braccio havia quedat en poder d'Alfons, i Sforça senyorejà la ciutat. El comte-rei es trobava en greu perill, voltat de deslleials i amenaçat per la traïció.

Es produí una girada completa en la situació diplomàtica i militar. Alfons fou atacat per Sforça (juny del 1423), i pels carrers de Nàpols els catalano-aragonesos, comandats per Bernat de Centelles, foren agafats entre dos focs i derrotats amb fortes pèrdues. Sforça féu un gran botí d'armes i cavalls.

El comte-rei, isolat, hagué de lluitar contra tot el reialme i contra tot el poder dels angevins, i dins Nàpols mateix es veia obligat a combatre contra la reina Joana. En el mes de juny del 1423 només quedaven en poder d'Alfons els dos castells Nou i de l'Ou; allí pogué rebre alguns socorsos de proveïments i de gent que li foren tramesos.

La situació hauria esdevingut molt més greu encara si no hagués arribat oportunament un estol català, que salvà el monarca i el tragué d'una situació dificilíssima.

Ajut de Catalunya al monarca, i nova victòria d'aquest. — Les Corts de Tortosa del 1421 havien acordat d'aparellar un estol, i, més clarividents que el monarca, el qual escriví repetides vegades que no calien més navilis, continuaren els treballs d'aparellament [2]. El dia 10 de maig del 1423 sortí l'estol català; el Dietari de l'antic Consell barceloní diu: «Aquest dia partí de la platja de la mar d'aquesta Ciutat lo benaventurat estol, ço és X galees i VIII naus ab diversos homes d'armes, pillarts et ballesters, qui ab sou del General de Catalunya anaven al Senyor Rey en ajuda sua contra janoveses» [3]. L'estol, comanat per Joan Ramon Folch, comte de Cardona, arribà a Nàpols el dia 10 de juny del 1423. Era format de trenta navilis, i duia uns 4,000 homes.

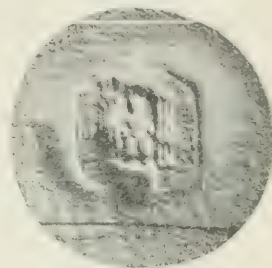
(1) Lletra d'Alfons IV a la seva muller Maria. — A. GIMÉNEZ SOLER: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàg. [illegible].

(2) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom v. Pàg. 383.

(3) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Volum I. Pàg. 230.

Amb les noves forces, Alfons atacà amb gran fúria Nàpols, i se n'apoderà novament (juny del 1423). El Dietari de la Generalitat fa constar que el divendres dia 11 de juny del 1423 arribà a Nàpols l'estol de la Generalitat manat pel comte de Cardona, el qual prengué la dita ciutat per assalt, la saquejà i la lliurà a les flames. Sforça, que havia fet una coratjosa defensa, en retirar-se pogué salvar la reina Joana, que fou portada a Aversa i després a Nola.

En el recobrament de Nàpols es distingiren els comtes de Cardona i de Pallars i l'infant Pere, fill de Ferran I.

Segell d'Alfons IV (any 1435)

Pocs dies després, a incitació d'un dels cabdills de les faccions d'Ischia (la qual estava en poder dels partidaris de la reina), Alfons amb les seves naus atacà aquella petita illa, i per mitjà d'un desembarcament se n'apoderà després d'una lluita heroica [1] (22 de juny del 1423).

Joana rompé amb Alfons, revocà l'adopció i els pactes, i nomenà hereu de la corona Lluís d'Anjou. En el document de revocació, signat per ella a Nola, amb data dels 21 de juny del 1424, el privava de tot el que li havia atorgat, com a «ingrat notori, infidel, rebel i cruel», i donava per nul tot allò que havia ordenat i proveït Alfons, a partir del 25 de maig anterior [2]; afegia la reina que havia decidit de «no venir amb el rei en cap temps a reconciliació i concòrdia».

Recordi's que, ja en l'any 1415, Joana, després d'haver convingut en principi el seu casament amb l'infant Joan, fill del comte-rei Ferran el d'Antequera, canvià de pensament. [3]

Joana i Sforça, refugiats a Aversa, trameteren ambaixadors a Roma per a oferir a Lluís d'Anjou, que es trobava en aquesta ciutat, l'adopció com a fill per part de la reina i el ducat de Calàbria, i per a demanar a Martí V la protecció de l'Església a Joana II. Les gestions tingueren èxit. Signat el pacte entre Joana i Lluís, el duc de Milà se'n féu fiador. [4]

El papa Martí V afavorí aquesta nova actitud de Joana.

Un dia dels primers d'octubre del 1423, la host de Sforça, comanada per ell mateix, atacà Nàpols en forma audacíssima i arribà a les portes de la ciutat. Al cap-al-tard, però, els sforcescos es retiraren.

Tornada del comte-rei a Catalunya. — Alfons havia decidit de tornar a Catalunya per a treure'n reforços destinats a continuar la lluita a Itàlia. Una altra versió atribueix la tornada a la situació de Castella, pertorbada per greus lluites

1 JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom I. Pàgs. 172 a 178.

2 J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III. — BARTOLOMEO CHIOCCARELLO: *Archivio della regia giurisdizione del regno di Napoli.* Tom I.

3 Vegi's el present volum. Pàgs. 205 i 206.

4 JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Pàgs. 170 i 180.

interiors, en les quals prenien part els infants Enric i Joan, germans del comte-rei. El monarca sortí pel mes d'octubre del 1423.

Alfons havia enviat a cercar a Castella el seu germà menor Pere, que tenia uns vint anys [1], el qual sortí d'ací a començos del 1422. En tornar-se'n el monarca, deixà el seu germà com a lloctinent al reialme de Nàpols.

Abans de sortir d'aquell reialme, Alfons féu pública declaració que no intentava desposseir Joana dels seus Estats, ans bé volia posar-los en ordre, puix que en morir la reina ell fóra el seu successor, i que no pretenia foragitar-la del reialme, ans bé desitjava tornar a la seva gràcia, deposar l'enemistat i oblidar les lluites passades.

En el seu viatge de tornada, per ordre d'Alfons l'estol atacà la ciutat de Marsella, que era del domini de Lluís d'Anjou com a comte de Provença i constituïa el centre marítim dels angevins. A despit de les grans defenses que Marsella tenia, fou entrada pels catalans, els quals el dia 19 de novembre del 1423 la saquejaren i cremaren una part important del millor barri de la ciutat. En aquesta performança es distingí Joan de Corbera, que trencà les cadenes que tancaven el port, les quals foren dutes a la catedral de València i guardades allí com a trofeu. Per voluntat del comte-rei, els catalans se'n dugueren el cos de Sant Lluís, bisbe de Tolosa.

L'estol arribà a Palamós a primers de desembre del 1423. Alfons IV entrà amb 17 galeres a Barcelona, el dia 10 de desembre. Per a rebre'l fou alçat un pont al Puig de les Falcies; sortiren en primer lloc a fer-li reverència vint-i-dues persones vestides amb gramalles daurades — o sigui els consellers, cònsols i prohoms — i en aquest acte hom féu grans festes; davant del port es presentaren alguns entremesos [2], i hi hagué una processó fins a la catedral.

Continuació de la lluita: lligues i contralligues a Itàlia. — L'absència del comte-rei empitjorà la situació al reialme de Nàpols. S'havia format contra Alfons una forta lliga italiana, en la qual entraren el papa Martí V, Joana de Nàpols, Lluís d'Anjou, Sforça, Gènova i el duc de Milà Felip Maria Visconti. L'any 1424, la lluita fou desfavorable als nostres.

Aquell any, pel gener, Jaume Sforça morí ofegat en el riu Pescara en anar a atacar Braccio de Montone, que assetjava Àquila.

Les forces coaligades avançaren, i en llur poder caigueren Gaeta, Pròcida, Castellamare, Vico, Sorrento, Massa i altres poblacions. Finalment, s'apoderaren de Nàpols (12 d'abril del 1424).

Els catalans hagueren de refugiar-se altra vegada als castells Nou i de l'Ou. Aviat foren socorreguts per un estol que sortí de Barcelona el dia 21 de juny

(1) *Crónica de Don Juan II.*

(2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Es curiós de citar les denominacions dels entremesos que concorregueren ala rebuda del monarca: el «Paradís», l'«Infern», la «Brívia», el «Fènix» i l'«Àguila».

del 1424, a hora de vespres, comanat per Frederic, comte de Luna, el fill bastard del rei Martí el Jove de Sicília. El dit estol estava format per 24 galeres. [1]

Quan ja feia quinze mesos que durava el setge d'Àquila, el *condottiere* Braccio, atacat per Jaume Caldora (5 de juliol del 1425) [2] rebé una ferida al coll, de la qual morí al cap de tres dies.

Contra la lliga victoriosa es constituí ben aviat una contralliga. Florença i la família dels Campofregoso, desbancada a Gènova, feren una aliança per a treure d'aquesta Senyoria el duc de Milà Felip Maria Visconti, i Alfons entrà en la contralliga per a aprofitar-se'n [3] (any 1424). Posteriorment hi entraren Venècia (darreries de l'any 1425), el marquès de Ferrara, el duc de Savoia i els suïssos (27 de gener del 1427).

Amb les forces de genovesos que els Campofregoso proporcionaren a l'infant Pere, aquest s'apoderà de Sestri i Rapallo.

El duc de Milà entrà en negociacions amb Alfons IV. Aquest negociava per partida doble amb el duc i amb Florença, i trobant que les proposicions de Felip Maria eren les més favorables, als 4 d'abril del 1426 signà amb aquest i amb Gènova una nova lliga; es convingué que el milanès podria reclutar gent als dominis d'Alfons per a lluitar contra els genovesos i els lombards rebels, i que el duc posaria en mans d'Alfons les ciutats corses de Calvi i Bonifaci. Als 5 de maig del 1428, en sostreure's Gènova del domini del duc de Milà, signà amb aquella Senyoria un altre tractat.

4. ELS CONFLICTES AMB CASTELLA

Maria, muller d'Alfons IV. — Maria, germana de Joan II de Castella, nasqué a Segòvia el dia 14 de novembre del 1401. Era filla — la filla gran — d'Enric III de Castella i de Catarina de Lancàster, i, per tant, cosina germana d'Alfons IV. El matrimoni de Maria amb Alfons estava ja convingut en vida del pare d'aquella, qui en parla en el seu testament del 24 desembre del 1406 [4]. Maria portà un dot de 200,000 dobles d'or castellanes, més 30,000 d'arres, el qual trigà alguns anys a anar-se pagant. [5]

Instal·lada en el tron de Catalunya-Aragó una branca de la dinastia castellana dels Trastamara, tot seguit començà allò que podríem dir-ne una política matrimonial per a arribar, pel camí de la monarquia, a la unitat d'Espanya. Per un atzar, la concertació de l'enllaç d'Alfons i Maria, que ja havia estat feta l'any 1406, serví aquest designi, posteriorment concebut. Després de l'enllaç, efec-

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

2) Aquesta és la data que consigna Muratori. Zurita diu que la batalla fou el dia 25 de maig.

3) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom I. Pàgs. 221 i següents.

4) FERRAN SOLDEVILA: *La Reina Maria, muller del Magnànim.* Barcelona. Any 1927. Pàgs. 7 a 9.

5) FERRAN SOLDEVILA: Lloc citat. Pàg. 10.

tuat l'any 1415 [1], vingué el de Joan II de Castella amb la seva cosina Maria, germana d'Alfons IV (20 d'octubre del 1419) i el de l'infant Enric, germà d'Alfons IV, amb la seva cosina Caterina de Castella, germana del rei Joan (any 1421). Aquests tres casaments entre cosins estaven destinats a unir més endavant les corones de Castella i Catalunya-Aragó [2]. Per altra part, del matrimoni de l'infant Joan amb Blanca de Navarra, la vídua de Martí el Jove, nasqué Blanca, que temps a venir es casà amb el rei de Castella Enric IV. «En el Compromís de Casp — diu Giménez Soler — quedà virtualment feta la unitat espanyola, donant la Corona d'Aragó al regent de Castella. Aquesta unitat, en la qual probablement no havia pensat el mateix elegit, es convertí en desig i en ambició de família bon punt l'herència d'En Martí quedà definitivament en mans de l'infant d'Antequera, no perdonant ni ell ni el seu fill cap mitjà per a aconseguir-ho; amb tres matrimonis apretaren més els llaços de sang que unien les reials famílies aragonesa i castellana, i amb ells prengueren tots els camins i obstruïren totes les entrades que podia seguir un príncep estranger per a asseure's en el tron que els infants d'Aragó consideraven com el dels seus majors, més que el mateix que els compromissaris els havien lliurat.» [3]

Segell de Joan II de Castella

En els primers temps del regnat d'Alfons IV es parlà de desavinences conjugals i de maltractaments a la reina Maria per part d'aquell. Les veus arribaren a Castella, i la mare de Maria, Caterina, féu venir ací Rodríguez de Rebollar per a esbrinar-ho. Maria respongué terminantment que no era cert, ans al contrari [4]; és difícil de dir si la seva contesta fou sincera o senzillament abnegada. La veritat és que durant tot aquell temps, fins que Alfons se n'anà cap a Itàlia, els dos esposos anaren sovint junts. [5]

Parlant de la comtessa-reina Maria, ha dit Teodor Llorente que València fou «la bella ciutat de les seves dolces i estèrils amors» [6]. Encertadament escriu Ferran Soldevila que «estèrils és indubtable que ho foren, però no pas dolces, fora, en tot cas, dels primers temps del matrimoni». L'any 1420 partí Alfons, i no tornà fins a les darreries del 1423; i des que partí novament en l'any 1432, ja no veié més la seva esposa.

1) Vegi's el present volum. Pàg. 206.

2) Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim*. Pàg. 0.

3) A. Giménez Soler: *Retrato histórico de la Reina D.ª María*. Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Tom 1. Pàg 71.

4) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 76.

5) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 77.

6) Teodor Llorente: *Valencia*. Pàg 141.

Contra l'opinió sostinguda per Giménez Soler, remarca Ferran Soldevila, amb raó, que els fets ens demostren que Alfons, instal·lat a Itàlia, no tenia veritable desig de viure amb Maria ni de visitar-la, i que aquelles frases parlant dels seus propòsits de venir ací, repetides anys i anys, simplement formulàries quasi sempre, arriben a perdre una part almenys de llur valor i a prendre sovint un aire d'excusa dilatòria. [1]

Hom opina, i és molt versemblant aquesta opinió, que la causa de l'allunyament d'Alfons IV fou el deplorable estat físic de la comtessa-reina. Maria, que havia estat bella en la seva adolescència [2], després perdé la bellesa: era molt magre, quedà gravada de la verola, tenia la pell aspra i terrosa pel paludisme, i sofria forts accessos histèrics [3]. De la comtessa-reina Maria pot dir-se, com d'Isabel, la muller del comte d'Urgell, que fou «vídua amb marit viu».

També contribuí molt, però, a l'allunyament d'Alfons, la contrarietat que li causaven la resistència i les protestes dels catalans davant la política reial.

Les lluites interiors dels castellans. — Les Corts celebrades a Madrid pel mes de març del 1419 declararen la majoria d'edat de Joan II. «Des dels primers moments — escriu Ballesteros — el caràcter feble del monarca castellà despertà les ambicions dels magnats, convençuts que una privança els faria amos i senyors de l'Estat» [4]. Diversos personatges es disputaven la influència sobre l'ànim del rei; entre aquests hi havia els infants Enric i Joan, germans d'Alfons IV, als quals llur pare havia deixat moltes possessions a Castella i que hi eren, per tant, molt poderosos. Aconseguí fer-se privat del monarca Àlvar de Luna, pertanyent a una branca de la família aragonesa d'aquest cognom, branca que s'havia traslladat a Castella en temps de les guerres dinàstiques de l'anterior segle.

Tot seguint el camí de la unitat monàrquica peninsular, els qui la preparaven van estar sovint desavinguts i en guerra. «Semblava i era natural — diu Giménez Soler — que entre cosins i cunyats, com tots eren, regnés la pau i concòrdia i que Espanya gaudís tranquil·litat i benestar, però succeí tot el contrari; mai no s'havia conegut una tan llarga sèrie de calamitats ni un període tan extraordinari pel dolent, com el del regnat d'aquests monarques; trenta anys consecutius de guerra civil assolaren els reialmes cristians de la Península, sense més causa sinó la de suplantar un home per un altre en l'ànim del rei de Castella i governar aquest país en el seu nom.» [5]

La comtessa-reina Maria, allunyada de la seva pàtria de naixença, no l'oblidà pas. Els conflictes que s'hi produïren no li foren indiferents, i no deixà d'intervenir-hi. En això fou semblant al comte-rei i als infants germans d'aquest; però

1) Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim*. Pàg. 20.

2) Ferran Soldevila: Lloc citat. Pàg. 24.

3) Lluís Comenge: *La medicina en el reinado de Alfonso V de Aragón*. Barcelona. Any 1904. Pàg. 34.

4) Antonio Ballesteros: *Historia de España y su influencia en la Historia universal*. Tom III. Pàg. 95.

5) A. Giménez Soler: *Retrato histórico de la reina D.ª María*. Pàgs. 71 i 72.

en la finalitat i en l'esperit amb què ella hi intervingué, en fou completament divergent. El seu marit i els seus cunyats, barons poderosos que eren d'aquell reialme, en intervenir a Castella contribuïren a l'anarquia que hi regnava. Maria, ben al revés, veié sempre amb dolor aquelles lluites; no les aprofità per a satisfer rancúnies o ambicions que mai no sentí; al contrari, secundà la política de concòrdia de la seva sogra, Elionor, vídua de Ferran I el d'Antequera, i procurà sempre posar pau entre els qui, per fer més abjecta llur hostilitat, estaven units entre ells per estrets vincles de parentiu. [1]

Moneda d'or de 20 dobles, de Joan II de Castella

Els infants Joan i Enric. — En llur intervenció dins les lluites interiors de Castella, Enric i Joan, els germans d'Alfons IV, no anaven pas junts; al contrari, acabdillaven bandositats rivals.

Aquesta intervenció persistent dels infants Joan i Enric fou causa de seriosos conflictes amb Catalunya-Aragó. La comtessa-reina Maria s'esforçà repetidament, amb resultats variables, per a concordar els desavinguts.

L'infant Joan havia estat tret de Sicília per Alfons IV. Era Joan el germà al qual, per la seva mala índole, més podia témer el nou comte-rei [2]. Aquest sabia que Joan s'havia fet partidaris a Sicília, i recordant el precedent del temps de Jaume II, quan el germà d'aquest, Frederic, es féu proclamar rei pels sicilians, el cridà ací. Trameté per a això diverses persones a l'illa, entre elles Antoni de Cardona; lliurà a aquest els poders per tal que en nom del comte-rei pogués rebre els homenatges de fidelitat dels prelats, barons i municipis, i per al temps que durés l'absència de Joan, nomenà virreis a Antoni de Cardona i al bisbe Domènec Ram. Joan no anà de pressa a obeir l'ordre; però el dia 18 d'agost del 1416 Ramon de Perellós partí amb tres galeres, i per disposició d'Alfons

(1) Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim*. Pàg. 13.

(2) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom v. Pàgs 330 i 340.

embarcà l'infant Joan, que arribà a les platges de València a mitjans de setembre [1]. El dia 13 de novembre del 1416, Alfons IV sortí de Sant Boi del Llobregat, en mig d'un gran temporal de vent, per a conferenciar amb el seu germà Joan, recentment arribat de Sicília [2]. Joan no pogué, doncs, pertorbar Sicília, però ajudà a pertorbar Castella.

Dins els anys 1420 i 1421 les discòrdies interiors castellanes arribaren a un gran exacerbament. Cada un dels dos infants Joan i Enric pretenia dirigir Castella apoderant-se de la voluntat del joveníssim sobirà. Els nobles castellans estaven dividits. Enric aspirava a la mà de la infantessa Caterina, germana del rei Joan, i amb un cop de mà audaç i brutal s'apoderà per sorpresa, a Tordesillas, de la persona del monarca (14 de juliol del 1420). Joan II, aconsellat per Àlvar de Luna, esperava el moment d'alliberar-se'n, mentre que l'infant Joan i l'infant Enric, amb llurs respectius partidaris (aquell pretextant d'alliberar el rei) lluitaven sense treva [3]. Amb l'excusa de garantir la seguretat del reial jovencell, Enric el tenia de fet presoner; el portà a Àvila, on volgué cohonestar la seva feta amb un simulacre de Corts, i després el traslladà a Talavera, on se celebraren les noces d'Enric amb la infantessa Caterina.

La comtessa-reina Maria es decidí a intervenir-hi. Trameté a Àvila una ambaixada per a influir en el rei Joan II. La germana gran volia aconsellar al germà petit: li pregava d'evitar les bandositats dels seus regnes i de voltar-se de bons consellers. El rei de Castella li donà una resposta evasiva i freda, que afligí molt la reina vídua Elionor, la qual augurà malaventures al rei i al reialme. Totes les gestions de Maria foren infructuoses en aquella ocasió. [4]

El dia 29 de novembre del 1420, el rei Joan i Àlvar de Luna aconseguiren sortir de Talavera i es refugiaren al castell de Montalban. Acudí Enric a assetjar-los; però el monarca fou alliberat per la facció de l'infant Joan (23 de desembre).

Un altre moment greu i dramàtic de les lluites castellanes fou l'empresonament d'Enric per ordre del rei Joan II de Castella (any 1422), i la fugida a València de la muller de l'infant, Caterina. El rei de Castella ordenà insistentment que comparegués davant d'ell Enric; al capdavall s'hi presentà, mentre es celebraven Corts, i fou empresonat sota l'acusació de tenir tractes amb el soldà de Granada. Els seus partidaris foren perseguits; un d'ells, Ruy López d'Àvalos, que era conestable, quedà desposseït del seu càrrec, que fou donat a Àlvar de Luna. L'infant Enric fou dut al castell de Mora, on aleshores hi havia el comte Jaume d'Urgell, el qual fou traslladat a la fortalesa de Madrid.

Per por d'enutjar el seu germà el rei de Castella, Maria no volgué assegurar Caterina, muller d'Enric, en els reialmes de Catalunya-Aragó sense conèixer abans

1) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom v. Pàg. 340.
2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
3) FERRAN SOLDEVILA: *La reina Maria, muller del Magnànim.* Pàg. 14.
4) *Crónica de Don Juan II.*

la voluntat d'Alfons, que aleshores es trobava a Itàlia. Sembla que els de València, després d'haver consultat el cas a Alfons, donaren la seguretat a Caterina perquè aquesta s'acollís a la dita ciutat. [1]

El rei Joan II de Castella, en veure que s'havien refugiat en territori catalano-aragonès Caterina i alguns nobles del partit d'Enric, protestà prop d'Alfons IV, que acabava d'arribar de Nàpols (darreries de l'any 1423). El comte-rei trameté a Castella una ambaixada, formada per l'arquebisbe de Tarragona Dalmau de Mur i per Berenguer de Bardaxí, Justícia d'Aragó; però no s'arribà a cap acord concret, i Joan II només donà esperances per a unes vistes amb Maria, la qual li havia tramès ensems Ramon de Calders, encarregat de diversos assumptes. El comte-rei reclamava la llibertat del seu germà Enric.

L'any 1424, Joan II de Castella trameté ambaixadors a Alfons IV per a comunicar-li que estava disposat a tenir l'entrevista amb Maria; però el comte-rei, que l'any anterior havia ofert les vistes, ja no estava tan ben disposat, i contestà evasivament al seu torn. Hom desistí al capdavall de l'entrevista, i es feren preparatius de guerra per tots dos costats.

La intervenció d'Alfons IV en les lluites interiors de Castella, fou més aviat pertorbadora. Aquesta política no oferia cap avantatge per a Catalunya-Aragó, com no fos una problemàtica anexió dels dominis que el comte-rei i els seus germans posseïen a Castella. D'aquelles lluites en protestà sempre Catalunya, per creure-les injustes i nocives al bé dels Estats catalano-aragonesos. [2]

Alfons cridà el seu germà Joan a la seva cort, i aquest obeí. En morir el rei navarrès Carles el Noble (6 de setembre del 1425), l'infant Joan, casat amb Blanca de Navarra, esdevingué sobirà d'aquest reialme. Àlvar de Luna accedí a donar la llibertat a Enric, que fou posat en mans del rei de Navarra (any 1425).

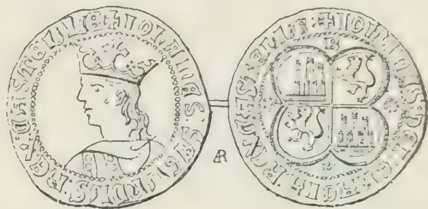
A Castella continuaren les desavinences. L'*adelantado* Pere Manrique, antic partidari d'Enric que després d'haver-se hagut d'exiliar de Castella fou rehabilitat, recomençà les intrigues, ajudat per Enric i per Joan, els quals s'ajuntaren a fi de combatre l'enemic comú, Àlvar de Luna. Es formà contra aquest una poderosa lliga, que demanà al rei la destitució del conestable. Quatre àrbitres nomenats per a decidir la qüestió, disposaren que Àlvar de Luna fos exiliat un any i mig (any 1427); però fou cridat novament per a posar ordre al reialme, mentre que el rei de Navarra, Joan, hagué de tornar als seus Estats, requerit per afers urgents (any 1428).

Inici d'invasió de Castella (any 1429). — Alfons IV no volgué ratificar la pau que Joan II havia estipulat a Valladolid amb Catalunya-Aragó i amb Navarra, ans bé es preparà, junt amb el seu germà Joan, per a envair Castella i treure del poder Àlvar de Luna, que al seu torn es disposà a la defensa.

(1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III. Llibre XIII. Capítol XXIV.
(2) FERRAN SOLDEVILA: *La Reina Maria, muller del Magnànim.* Pàg. 15.

L'any 1429 Castella fou envaïda per Alfons IV i per Joan de Navarra. Les forces dels dos germans entraren per Ariza (23 de juny) i s'endinsaren pel comtat de Medinaceli; acamparen prop de Jadraque, i després prop de Cogolludo, on se'ls ajuntà l'infant Enric. Mentrestant els castellans, convocats pel conestable, s'establiren a Jadraque.

Ja eren a punt de començar les hostilitats entre els dos exèrcits, quan arribà precipitadament el legat del papa a Espanya, el cardenal Pere de Foix (1 de juliol) [1], a petició del qual es convingué una treva per aquella nit. La dilació afavorí molt els castellans, que reberen reforços.

Moneda de Joan II de Castella

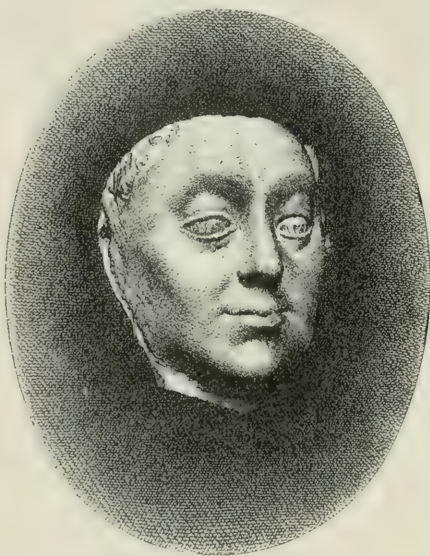
A l'endemà, finida la treva, anava a lliurar-se la batalla. Els invasors avançaven per a atacar el campament dels castellans, els quals es disposaven a la defensa. Les avançades estaven en contacte, i s'iniciava la lluita.

Intervenció de la reina Maria. — En aquell moment arribà la comtessa-reina Maria, que havia fet el viatge, com diu el cronista castellà, «*a jornadas, no de reina, de trotero*» [2]. «La seva salut delicada — diu Ferran Soldevila —, la fatiga del viatge, la calor estival, no havien estat obstacle a aquella dona, abnegada i coratjosa, per a emprendre aquella marxa forçada amb l'angúnia de si no podria arribar a temps per a evitar la batalla.» Pogué evitar-la, però amb molts de treballs [3].

Un cop arribada al camp de combat, veient que encara era hora d'impedir la topada entre el seu marit i el seu germà, prengué ràpidament una coratjosa resolució: demanà una tenda al conestable Àlvar de Luna, i la féu plantar en mig del camp. Els contendents deturaren l'escomesa, i Maria pogué començar les gestions per a evitar la batalla. Parlà amb el conestable i amb els cavallers que l'acompanyaven, i els demanà tres coses: primera, que el rei de Navarra conservés tot allò que posseïa a Castella; segona, que no es fes cap mal a l'infant Enric; tercera, que cessessin les crides que el rei de Castella manava fer en els seus dominis, declarant la guerra als reis de Catalunya-Aragó i de Navarra; acceptades que fossin pels castellans aquestes tres condicions, els reis Alfons i Joan se'n tornarien tot seguit a llurs regnes. El conestable s'excusà dient que ni ell, ni els grans senyors que es trobaven amb ell, no es podien comprometre a res sense conèixer la voluntat de llur sobirà, però oferí que tots ells treballarien tant com poguessin prop del rei de Castella perquè acceptés les dites condicions. [4]

1) *Crónica de Don Juan II.*
2) Lloc citat.
3) Lloc citat.
4) FERRAN SOLDEVILA: *La Reina Maria, muller del Magnànim.* Pàg. 10.

La generosa conducta de Maria estigué a punt de posar Alfons en mala situació militar, puix que, a despit de tot, Joan II de Castella i el conestable Àlvar de Luna avançaren amb llurs exèrcits i entraren a Aragó per dos llocs distints (agost del 1429). «Imaginem — diu Ferran Soldevila — quin desengany degué sofrir-ne la Reina. Ella havia evitat una batalla on l'avantatge era de la part del seu marit, i ara que aquell es retirava de Castella, el seu germà diferia la contesta a les seves tres propostes i es disposava a envair els seus reialmes! Però quan la contesta, pocs dies després, va arribar-li, tramesa pel rei de Castella des del lloc d'Almazán, ja prop de la frontera aragonesa, la seva decepció degué augmentar. El rei Joan II no abandonava el seu propòsit d'entrar a Aragó, i sols per amor a la Reina i per esguard dels seus precs, si el rei Anfós i els seus germans complien envers ell com els pertocava, deixaria de fer mal en aquell regne.» [1]

Joan II de Castella

Aquesta abnegada actitud de Maria fou lloada pels seus contemporanis. «Bé fou digna cosa metre tals actes en llibre e memòria als que en aprés vendran, com la dita senyora reyna concordà lo rey de Castella e 'l rey d'Aragó, per dos veguades.» [2]

Mentrestant, es rebel·lava a Extremadura l'infant Enric, ajudat pel seu germà Pere.

Entre els documents provatoris de les intromissions de la branca dels Trastamara establerta a Catalunya en les qüestions interiors castellanes, hi ha un document datat a Tudela, als 13 de març de l'any 1429, pel qual el comte-rei Alfons IV i el rei Joan de Navarra es comprometen a ajudar el marquès de Santillana — Iñigo López de Mendoza — en les seves pretensions al títol d'almirall de Castella. [3]

Pel novembre de l'any 1429 feren incursions a Castella, amb èxit, Joan de Gurrea des de la part de Taraçona cap a Agreda, i Ximèn Pérez de Corella des del reialme de València cap a la Manxa. Corella entrà a Almansa i hi calà foc. [4]

En una lletra escrita per Alfons al seu germà Joan, des de Tortosa, el dia 20 de novembre del 1429, mostra aquell un esperit bel·licós i optimista: «... *car nós* — diu — *por consolación de vosotros* (els seus germans Joan i Pere) *vos avisamos*

1) Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim* Pàg. 17.

2) *Dietari del capellà d'Alfons IV.* Escrit d'autor anònim del segle XV.

3) Marçal Olivar: *Documents per a la biografia del marquès de Santillana.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum XI. Any 1926. Pàgs. 110 i 111.

4) Lletra d'Alfons a Joan. — Marçal Olivar: Lloc citat. Documents. Pàg. 118.

que nós tenemos de present ajustados nuestros Reynos, de los quales speramos gran subvención e ayuda, e entendemos continuament en prepararnos para la primavera a entrar en Castiella e fazer la guerra tan poderosament que con la ayuda de nuestro señor obtendremos nuestro obtado, e nós e vosotros seremos relevados en una jornada de toda molestia de aquestos affers, a gloria e honor de nosotros todos.» [1]

Joan II de Castella confiscà totes les viles i béns que el rei de Navarra, Joan, i el seu germà Enric tenien a Castella, féu recloure a Santa Clara de Tordesillas la reina vídua Elionor, mare dels dos infants, i acollí en els seus Estats l'infant Frederic, comte de Luna (el fill bastard de Martí el Jove de Sicília), que s'havia rebel·lat contra Alfons IV (any 1429).

Treves del 1430. — La lluita continuà fins que pel juliol del 1430 es signaren treves per cinc anys, ofertes per Alfons IV al rei de Castella. Influí molt en l'oferta del monarca de Catalunya-Aragó l'actitud dels catalans, que no veien de bon ull aquella guerra i no volgueren de cap manera ajudar Alfons a sostenir-la [2]; per altra banda, el comte-rei tornava aleshores a planejar la conquista de Nàpols.

Les treves foren pactades, d'una part, entre Joan II de Castella i el príncep d'Astúries, Enric, i, de l'altra part, Alfons IV de Catalunya-Aragó, Joan de Navarra i el príncep Carles de Viana.

Set anys, remarca Aulèstia, els afers de Castella tingueren entretingut el comte-rei, «provant el fatal que era per als Estats de la Corona d'Aragó l'estar governats per una família que tenia parents, i possessions en els regnes de l'altra banda de l'Ebre; que no sabia prescindir de què allò havia sigut sa pàtria; i obligava a les regions aragoneses i catalanes, especialment a les primeres com a fronterisses, a intervenir en les dissencions i guerres de Castella, com si no fos, llavors, respecte d'aquí, una nació estrangera. Aqueixa immiscuïtat d'interessos, aqueixes íntimes relacions feren molt de mal a la independència de la Confederació; puix prepararen el camí per a arribar a la unió personal de les nacions peninsulars, que devia tener efecte en la filla de Ferran i Isabel *els Catòlics*». [3]

L'any 1434 es sublevà a Sevilla Frederic, comte de Luna, al qual hom atribuïa sinistres propòsits. La seva insurrecció fou reprimida, i Frederic passà la resta de la seva vida tancat en un castell.

La intervenció que havia tingut la comtessa-reina Maria en les qüestions amb Castella no degué plaure al seu marit, puix que veiem que, durant les treves, el comte-rei no consentí que la seva muller anés a la frontera de Castella per a intervenir en la concòrdia que volia proposar a Joan II; fins havia decidit, l'any 1433, de fer-la anar a Sicília, i tres anys més tard volia que anés a Nàpols, probable-

1) MARÇAL OLIVAR: *Documents per a la biografia del marquès de Santillana*. Revista Estudis Universitaris Catalans. Documents Pag. 118.

2) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III. Llibre XIII. Capítol LXIX.

3) ANTONI AULÈSTIA: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàg. 226.

ment per a fer-li deixar la lloctinença de Catalunya, com ja li havia fet deixar la d'Aragó i la de València. [1]

Com que les treves pactades l'any 1430 finien pel mes d'agost del 1435, Maria i Blanca, les reines dels dos reialmes de Catalunya-Aragó i Navarra, demanaren l'allargament, que fou convingut fins a la diada de Tots Sants d'aquell any. Pel mes de novembre, Maria anà a veure el seu germà Joan II a fi d'assegurar-se dels projectes que aquest tenia, puix que el rei de Castella ajudava i encoratjava els enemics d'Alfons IV a Itàlia [2]. Es veieren a Sòria; el rei féu celebrar moltes festes en obsequi de la seva germana, i atorgà un allargament de les treves per cinc mesos més, a partir de Tots Sants; Maria estigué nou dies a Sòria, i tan satisfeta quedà, que en anar-se'n (19 de novembre) regalà al seu germà un joiell valorat en 2,000 dobles. [3]

Pau del 1436. — Convenia donar una seguretat major a les relacions entre els dos principals reialmes peninsulars. I de les treves es passà a la pau per iniciativa de Joan de Navarra. Als 23 de setembre de l'any següent foren signades paus perpètues i universals entre el comte-rei de Catalunya-Aragó, el rei de Navarra i el de Castella [4]. El mateix dia féu publicar la pau als seus reialmes el rei Joan II. El dia 28 de setembre fou publicada a Barcelona per crida pública. [5]

La pau de l'any 1436 fou establerta amb les següents condicions: el príncep d'Astúries, Enric, es casaria amb la infanta Blanca de Navarra, filla de Joan i Blanca, i aquella portaria en dot les viles de Medina del Campo, Olmedo, Roa i Aranda, amb el marquesat de Villena; serien tornades pels tots dos costats les places preses durant la guerra; els infants Enric i Pere, germans d'Alfons IV, no podrien entrar a Castella sense ordre del rei.

El tractat de pau fou ratificat per Alfons IV des del Casal de Soma, prop de Nàpols, als 27 de desembre del 1436.

Aquell mateix any, en felicitar-se Maria per l'adhesió al concili de Basilea, escriu ponderativament: «com fos la cosa que més desijàvem en aquest món aprés la pau amb Castella». [6]

Més lluites interiors. — Joan i Enric, els germans d'Alfons IV, a despit de les paus signades tornaren a intervenir en les lluites interiors de Castella entorn del conestable Àlvar de Luna, i els esforços d'Alfons i Maria foren inútils per a evitar-ho. Complicava les lluites un nou factor: el príncep Enric de Castella, que unes vegades es revoltava contra el seu pare, i altres feia la guerra al rei de Navarra.

1) Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim* Pàg. 18.
2) Ferran Soldevila: Lloc citat Pàg. 18.
3) *Crónica de Don Juan II.*
4) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III. Llibre XIII. Capítol XXXVI. — *Crónica de Don Juan II.*
5) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
6) Ferran Soldevila: Lloc citat. Pàg. 14.

L'any 1439, Enric ajudà els del partit contrari al conestable i entrà a Castella. Joan també hi anà, amb aires de mediador. Per la pressió dels dos germans, Joan II de Castella signà el conveni de Castronuño, en virtut del qual Àlvar de Luna fou exiliat de la cort per sis mesos, foren tornades al rei de Navarra i a l'infant Enric totes les propietats i viles, i quedaren llicenciades les tropes de les dues parts. [1]

Amb tot i la inclinació que sentia Joan II de Castella per Àlvar de Luna, la causa d'aquest empitjorà molt pel fet que els seus enemics aconseguiren que el príncep d'Astúries, Enric, aconsellat pel seu favorit Joan Pacheco, es declarés contra el conestable. El rei de Navarra i el seu germà Enric intervingueren novament en la lluita, al costat dels conjurats contra Àlvar, el qual degué ésser acomiadat de la cort pel rei Joan II i condemnat a no veure el monarca de Castella durant sis anys (any 1441).

La lliga contra Àlvar de Luna quedà molt reforçada per efecte de dos enllaços matrimonials: el del rei Joan de Navarra, vidu de Blanca, amb Joana Enríquez, filla de l'almirall de Castella (el qual era un dels principals enemics del conestable), i el de l'infant Enric amb Beatriu, germana del comte de Benevent (any 1442). «El rei Joan II — escriu Ballesteros — era verament un presoner del seu fill Enric i del rei de Navarra, que era qui disposava dels càrrecs i governava el reialme, i féu que fossin arrestats antics oficials del palau i perseguits els amics del conestable» (any 1443). [2]

Al cap de poc es produí una girada. El príncep hereu Enric de Castella, amb molts d'altres que havien combatut contra el conestable, es posà al capdavant d'un exèrcit per a anar, deia, a alliberar el seu pare del poder dels carcellers. El rei Joan de Navarra, davant la superioritat de les forces contràries, es retirà al territori navarrès (any 1444), mentre que Àlvar de Luna s'uní al príncep Enric. Al cap de poc, Joan tornà a entrar amb una poderosa host, i es formà una nova lliga contra el conestable, ajudada per Alfons IV de Catalunya-Aragó, el qual exigia que fossin restituïts als seus germans els patrimonis que hom els havia arrabassat. L'infant Enric assetjà Múrcia i Lorca, i després s'uní al seu germà Joan.

Entre els dos partits es donà, el dia 19 de maig del 1445, la batalla d'Olmedo, en la qual Joan II de Castella fou el vencedor. L'infant Enric rebé a la mà una ferida que semblava insignificant, però que s'enverinà i li produí la mort poc després (15 de juny), a Calataiub [3]. Àlvar de Luna, a conseqüència d'aquesta victòria, tornà a ésser prepotent a la cort de Joan II.

Continuà, però, com veurem més endavant, la lluita entre les diverses bandositats castellanes, amb noves intervencions repetides de Joan de Navarra i d'elements aragonesos.

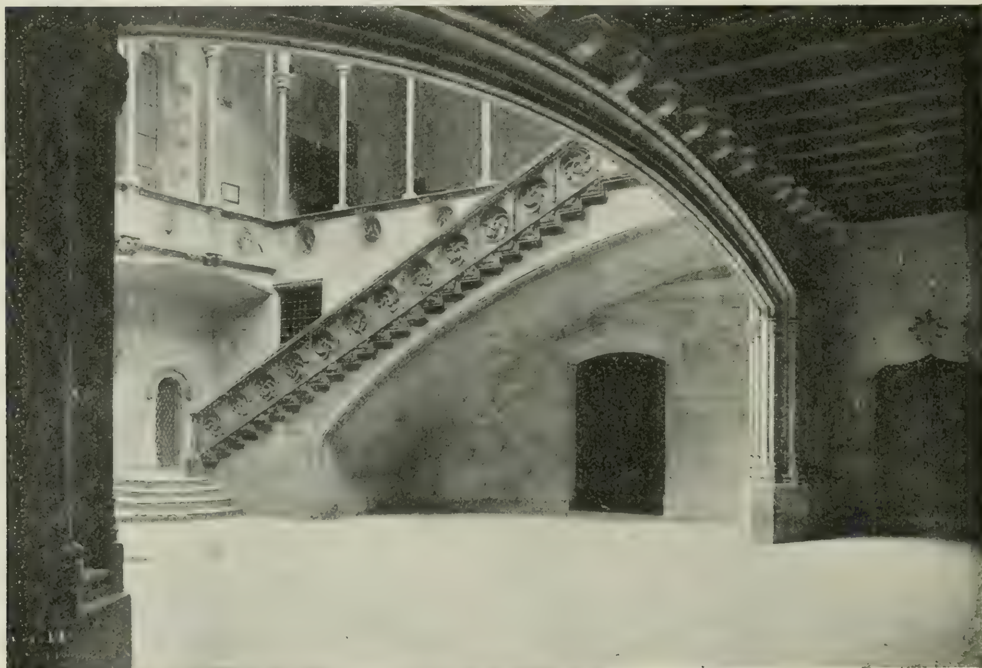
1) ANTONIO BALLESTEROS: *Historia de España y su influencia en la Historia Universal.* Tom III. Pàg. 101.

2) ANTONIO BALLESTEROS: Lloc citat. Tom III. Pag 102.

3) La *Crónica de Don Juan II* explica així la mort de l'infant Enric: *«El infante se hizo curar de una ferida que llevava en la mano izquierda, de una punta de espada; de la qual ferida murió en Calatavud, algunos dicen que por mala cura, otros dicen que le fué puesto arsénico en la llaga e de allí le vino la fiebre de que murió.»* Pag 102).

5. LA FI DEL COMTE D'URGELL

Alfons IV i el comte Jaume. — Hom va creure que, després de la mort de Ferran I, milloraria la situació del comte d'Urgell i de la seva família. Els interessats així ho esperaven. El fill i successor de Ferran, Alfons IV, no era d'un

Barcelona: Pati i escala del palau de la Generalitat (construïts l'any 1425)

caràcter tan rígid i sever, i no tenia contra la família del comte d'Urgell els motius personals de rancúnia que tenia el seu pare.

Al començament semblà que aquestes esperances es realitzarien. Hi ha en alguns autors la referència, una mica vaga, que després de la mort de Ferran el d'Antequera foren alleujades les condicions del captiveri de Jaume d'Urgell. Per altra banda, Alfons restituí tot seguit el dot a la muller del comte, Isabel; per a això permutà diversos llocs d'Aragó i València per la vila d'Alcoletge del Cinca, que per donació de Ferran havia esdevingut propietat del duc de Gandia en premi dels seus serveis a Balaguer, i la vengué a Isabel per 60,000 florins; però com que aquesta quantitat no arribava a les 50,000 lliures que havia rebut Jaume d'Urgell de la seva esposa, Alfons, en pagament de les 17,000 que mancaven, li donà

diverses rendes que a Balaguer havia cobrat el seu marit. Val a dir que aquesta operació legal no tingué efectivitat, puix que estant empenyorades les rendes d'Alcoletge als de Ribagorça, aquests les cobraven, i l'única cosa que Isabel obtingué fou l'intitular-se senyora d'aquella vila. Amb tal motiu hi hagué cartes i ambaixades, i l'any 1419 encara no s'havia resolt definitivament l'afer. En veritat, Ferran, en confiscar el dot d'Isabel, traspassà els límits del que era legal [1], i féu, a una filla de rei, de pitjor condició que la dona més humil del reialme, «contra tot orde de justícia e encara de cavalleria».

En temps de Ferran I, tothom, llevat de poquíssims fidels, s'apartà de la família comtal d'Urgell en veure-la caiguda; no precisament per ella, sinó per la por de fer-se sospitós al monarca. L'apartament s'atenuà en temps d'Alfons IV; així i tot, quan l'any 1416 Isabel i les seves cunyades, fugint de la pesta que hi havia a Sixena, intentaren traslladar-se a Corbins, amb ordre del comte-rei al comanador que les acollís amb els honors deguts, en els pobles del trànsit no trobaren hospitalitat; Isabel se'n planyé al monarca, i calgué que aquest ordenés que tots els monestirs i llocs acollissin aquelles dones com llur llinatge exigia. [2]

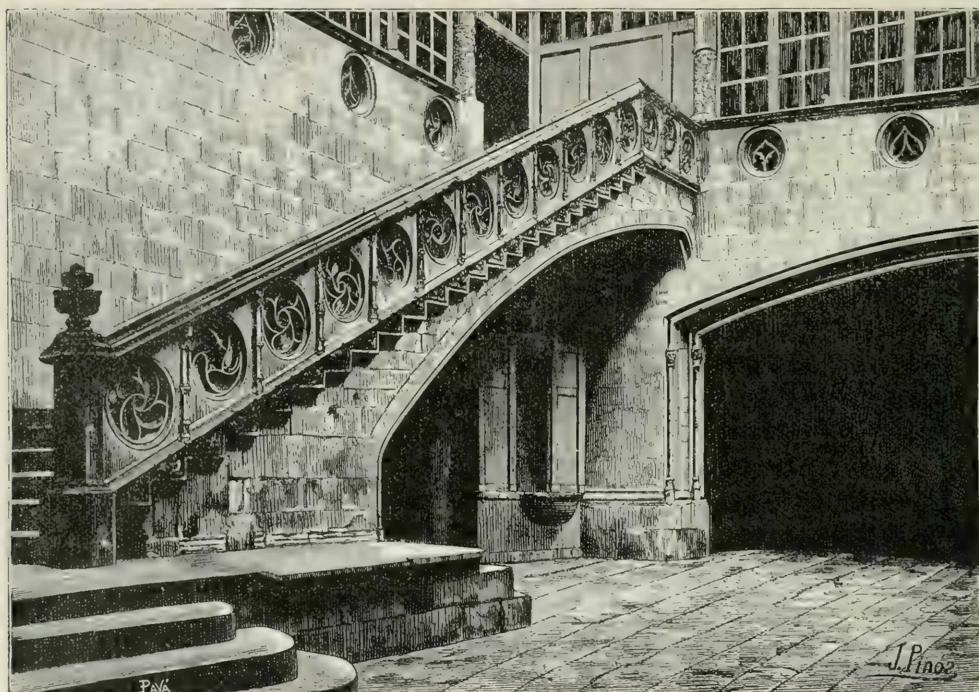
Amb una paradoxa sarcàstica, Giménez Soler escriu que el comte d'Urgell «fou, de la seva família, el més feliç». Si perdé la llibertat i fou dut a Castella, observa, no passà mai pels sofriments que ocasiona la misèria; en la seva presó del castell d'Uruenya tenia criats, rebia visites, ordenava la seva casa, mantenia relacions amb la seva mare, i a precs de la seva muller li fou permès d'oir missa els dies de precepte. Mentrestant, la muller, les filles i les germanes, per bé que lliures, sofriren privacions i disgustos dels quals ell es lliurà. [3]

Hom pot remarcar, però, que si en aquell temps la família del comte passà grans privacions, no es pot suposar que ell, considerat com el més culpable, fes en els castells d'Uruenya i en els altres de Castella una agradable estada [4]. I encara cal dir que la situació del pres d'Uruenya empitjorà molt després dels processos contra la seva mare i la seva germana Elionor [5]: aleshores li fou prohibit de rebre visites, fins les de la seva muller. [6]

El gran patrimoni del comte d'Urgell quedà dispersat. Balaguer fou donat a l'infant Joan per Alfons, als 30 de març del 1418; Agramunt li havia estat donat als 30 de gener del 1417 [7]. *La Fi del Comte d'Urgell*, tot atribuint equivocadament les donacions a Ferran I, diu: «donà a don Joan, son fill, la ciutat de Balaguer, lo lloch d'Agramunt e alguns altres llocs; emperò no volgué que s'intitulàs comte d'Urgell, sinó senyor de la ciutat de Balaguer» [8]. Efectivament, entre

1) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Pàg. 100.
2) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pag. 100. Documents. Pàgs. 387 a 390.
3) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 182.
4) Xavier de Salas Bosch: Notes a l'edició de *La Fi del Comte d'Urgell*, de l'Editorial Barcino. Pàg. 152.
5) Vegi's el present volum. Pàgs. 191 i següents.
6) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 188.
7) D. Monfar: *Historia de los Condes de Urgel*. Tom II. Pàgs. 637 i 638.
8) *La Fi del Comte d'Urgell*. Edició Barcino. Pàgs. 48 i 49.

els títols de Joan, llegim, en una proclama expedida per ell a Barcelona als 20 de març del 1455: «Ara oiats que 's fassa a saber de part de l'il·lustríssim senyor Rey de Navarra, infant e governador general d'Aragó e de Sicília, duc de Nemos e de Montblanc, comte de Ribagorça e senyor de la ciutat de Balaguer, lloctinent general del Sereníssim Senyor Rey frare seu...» [1]

Escala del pati del palau de la Generalitat. (Dibuix del segle XIX)

És interessant de dir alguna cosa respecte als més fidels amics del comte en la lluita per la successió del tron.

Antoni de Luna pogué trobar refugi a l'estranger, mentre la seva germana, l'abadessa de Trasovares, resistia al castell de Loarre fins a les darreries del 1413. Degut a les gestions d'Ot de Montcada i de Guillem de Montcada, nebot d'Antoni de Luna (Guillem era fill d'una germana d'aquest, Elfa de Luna), Ferran I s'avingué a deixar entrar el noble aragonès a Catalunya, en determinades condicions. En el regnat d'Alfons IV, tornà Antoni de Luna a Catalunya i residí a Barcelona. Als 27 d'octubre del 1416, Alfons donà les ordres convenients

(1) PERE JOAN COMES: *Llibre d'algunes coses assenyalades*. Edició Puiggarí. Pàg. 141.

amb motiu d'haver arribat notícies segons les quals es movien Antoni de Luna i Garcia de Sessé. Les autoritats reials, creient que es conspirava contra la dinastia, exhumaren una anterior sentència de mort contra Luna.

Aspecte de la galeria gòtica del palau de la Generalitat (any 1425)

Respecte Pere Miró i Ramon Bernat d'Auriachs, el dia 18 d'agost de l'any 1415 Ferran escriví al governador de Càller que els trametia allí perquè els tanqués al castell [1]. L'any 1424 Alfons IV alçà l'exili i tornà els béns a Ramon Bernat d'Auriachs. [2]

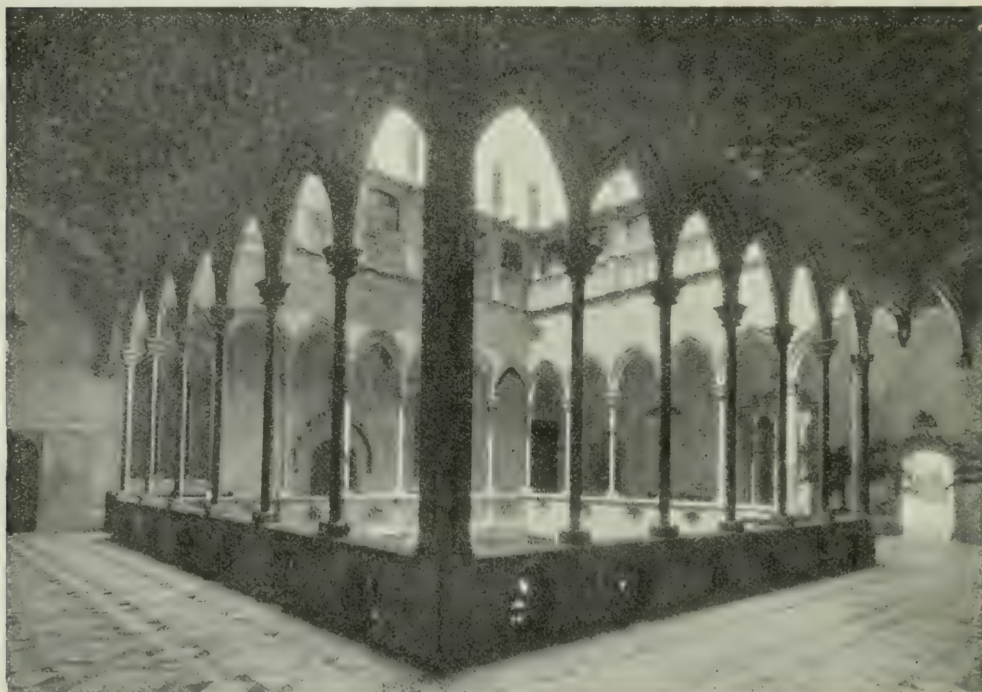
Sobre Ramon Berenguer de Fluvià, el cap de la lluita a Balaguer, un document ens proporciona dades curioses. En arribar, l'any 1418, al ducat de Savoia els ambaixadors d'Alfons en el concili de Constança, tingueren la sorpresa de veure's detinguts per Fluvià, el qual, pel que es veu, havia cercat refugi en aquell ducat i hi exercia algun càrrec. Fluvià empresonà els dits ambaixadors, entre els quals hi havia Felip de Malla i el comte de Cardona, i els prengué els equipatges. Calgué que el comte-rei escrivís al duc Amadeu de Savoia reclamant la llibertat i l'equipatge dels ambaixadors. [3]

1) FRANCESC DE BOFARULL: *Felipe de Malla*. Pàg. 341

2) MANUEL DE BOFARULL: *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón* Tom XXXV. Pag. 403.

3) SEBASTIÀ PUIG: *Pedro de Luna*. Pàg. 339, nota 3.

La mare, les germanes, la muller i les filles. — Privada de tots els seus béns, la mare del comte d'Urgell, Margarida de Montferrat, estava reduïda a la pensió que li havia senyalat el comte-rei [1]. L'afer de la pensió de Margarida i de les seves filles, quan estaven detingudes al castell d'Olocau, va estar a punt de portar una ruptura entre Alfons IV i el batlle general de Catalunya Pere

Palau de la Generalitat de Catalunya: Claustre del pati gòtic

Becet. Als 10 de juny del 1417, el monarca manà al batlle que pagués la pensió; però Becet no tenia diners disponibles, i no la pagà; com que en qüestions d'aquestes podia fer de més i de menys, hom pot sospitar que el batlle general sentia desafecte o mala voluntat per la família del comte d'Urgell. Al cap d'un any d'aquella ordre, Becet encara no l'havia complerta; Alfons li escriví una lletra molt enèrgica, on li deia: «bé poríets veure com nos és vergonyós que la comtessa olim d'Urgell, que fem detenir al castell de Olocau, se muyra de fam e li vaien a captar per culpa e càrrech vostre...», i l'amenaçava que si seguia negant-se a pagar la pensió «hi provehirem per manera que us serà poc plasent» (4 d'agost del 1418). En efecte, el monarca, enutjat, en la mateixa data manà al governador de Catalunya, Lluís de Requesens, que si Becet no pagava, fes tot

1) Vegi's el present volum. Pàg. 191.

seguit execució en els béns del dit batlle i pagués la dita comtessa, les seves filles i els guardes, «com sia inhumana cosa e vergonyosa que les dites comtessa e ses filles muyren de fam o trameten a captar e demanar la vida...» Requesens, amic del batlle, anà a trobar aquest per a parlar-li de la qüestió, i escriví al comte-rei que tenia raó Becet, puix que no disposava de diners; insistí Alfons en les seves ordres al governador i al batlle, i Becet al capdavall hagué de pagar la pensió bestreient del seu peculi particular l'import d'aquella. [1]

Margarida de Montferrat morí a Morella, el dia 10 de novembre del 1420. No deixà res, llevat d'un crèdit de cent cinquanta florins que li eren deguts per la seva pensió, i dels quals féu deixa en el seu testament. Els jurats de Morella hagueren d'avançar els diners per a l'enterrament de la noble dama. La comtessa-reina Maria manà pagar aquestes despeses i els cent cinquanta florins de la pensió. [2]

Tres germanes tenia el comte d'Urgell: Isabel, Elionor i Cecília. La primera era monja del convent de Sixena, i en aquell convent s'havien retirat les altres dues, però en sortiren anys abans de la mort de llur mare Margarida de Montferrat; totes dues passaren misèria i hagueren de demanar, com hem vist, l'ajut del comte-rei. Elionor, que havia estat sotmesa a procés i declarada culpable, perdé els seus béns [3], i Cecília els perdé així mateix, a despit de no haver estat processada. «Llur vida — diu Giménez Soler — fou la més mísera; sense pensió fixa, estigueren a mercè de la munificència reial, i alguna vegada demanaren caritat per a llur manteniment». [4]

L'any 1424 Alfons IV assignà a Elionor una renda sobre les «terces» de Sarinyena. Fou, Elionor, entre les germanes del comte, la d'història més dolorosa; en vida de Martí I, els projectes de casar-la amb el primogènit i després amb el fill segon del rei de Portugal quedaren desbaratats successivament; a conseqüència dels fets de la lluita per la corona, es quedà pobra, sense dot i ja d'alguna edat, amb una estirp il·lustre, però temible per als pretendents; dama de bona ànima i de purs costums, la seva conducta fou exemplar, com reconegué la comtessa-reina Maria. Sota la influència de fra Pere Marginet i del predicador fra Pere Cerdan, Elionor es retirà a un lloc entre Poblet i Montblanc, i es consagrà a la vida religiosa en una ermita que allí es féu construir i on l'acompanyaren algunes serventes. «La que havia sacrificat tot el seu — escriu Domènech i Montaner — per a fer rei al germà, vingué a viure pobra, descalça i vestint cilici, i en abstinències i dejunis en ermita solitària» [5]. Allí morí l'any 1430, de la pesta, i fou soterrada a la capella dels evangelistes del monestir de Poblet.

Cecília, més jove que Elionor, era molt formosa; l'any 1409 fou de les proposades per a casar-se amb el comte-rei Martí l'Humà; però hom preferí Marga-

1) F. Martorell i Trabal i F. Valls i Taberner: *Pere Becet*. Pàg. 587.
2) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Pàg. 100.
3) Vegi's el present volum. Pàg. 192.
4) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 191.
5) L. Domènech i Montaner: *La iniquitat de Casp. I*. Pàg. 338.

rida de Prades; alguns personatges influents veieren aleshores de mal ull la possibilitat del casament del monarca amb Cecília, puix que un tal enllaç hauria augmentat la influència de la casa d'Urgell. En el temps de l'interregne Cecília havia estat promesa a un fill del comte de Cardona, però el projecte es desféu; l'any 1413, en mig de la lluita contra Ferran, Margarida l'oferí en matrimoni al duc de Clarença junt amb el reialme de Sicília; després de l'empresonament del

Ruïnes de la part alta del castell de Xàtiva

comte d'Urgell, els de Cardona la sol·licitaren per a un enllaç, però la seva mare, Margarida de Montferrat, s'hi oposà, ressentida com estava per l'actitud dels Cardona davant la passada lluita contra el comte Jaume; més tard fou destinada a un dels que es proposaven d'alliberar el comte Jaume. Al capdavall es casà amb Bernat de Cabrera, del qual no tingué fills, i quedà vídua. Retirada a la torre de Bellesguard, morí el dia 24 d'octubre del 1460. Sembla que Alfons IV l'autoritzà, l'any 1450, perquè reivindiqués els béns de la seva difunta germana Elionor.

D'Isabel, la muller del comte, diu Giménez Soler que fou més dissortada que el seu propi marit: «innocent de tot, bona i resignada, les inhabilitats i les caigudes dels altres repercutien en ella, ferint-la en el més viu; sofrí tots els dolors i la seva vida fou un perpetu martiri: adolescent en morir el seu pare, veié la seva mare perseguida i objecte d'escarnis; casada, el seu marit caigué des del lloc més

alt i per efecte d'aquesta caiguda quedà «vídua amb marit viu» [1]; filla de reis, tia del rei, comtessa i rica, la ruïna del seu marit la reduí a la misèria, i aquest fet li ocasionà un nou dolor [2]. Isabel confiava que el captiveri de Jaume no seria perpetual, i es proposava d'alleujar-lo tancant-se amb el seu marit.

En ésser condemnat el comte d'Urgell, pel desembre del 1413, tenia tres filles: Isabel, Elionor i Caterina, i la seva muller estava encinta; la filla més petita, Caterina, morí després, i nasqué una altra noia, que es digué Joana.

Demanà Isabel una subvenció al seu parent el duc de Berri, o bé que li mantingués una de les seves filles. Ramon Berenguer de Fluvià i Garcia de Sessé, que no paraven de pensar en nous plans favorables al comte d'Urgell, conceberen el projecte d'interessar el duc de Borbó en favor de Jaume, casant la filla gran d'aquest amb el primogènit del duc; però Ferran, que se n'havia assabentat, desgavellà el projecte [3]. Ramon d'Empúries, per ordre del comte-rei, anà a Sixena i se'n dugué les dues filles més grans; deixà les altres dues a la seva mare, però a condició de no treure-les del regne (abril del 1415). Isabel demanà que li fossin deixades les filles que li havien de prendre, i prometé que obligaria la seva vida a tenir-les sempre ací; «record-vos, senyor — deia a Ferran —, que mare son, vídua de marit viu, e ultra que no he altra consolació sinó aquestes filletes...» [4]. Els seus precs no foren escoltats; la lletra era escrita el dia 23 d'abril del 1415, i a l'endemà, les nenes Isabel, que tenia set anys, i Elionor, que en tenia sis, eren conduïdes del monestir de Sixena, on es trobava tota la família, a Balaguer, on posaren a la casa de Ramon d'Empúries; d'allí aquest les dugué a la cort reial, que es trobava a València, i diu en una lletra al comte-rei: «mes, senyor, són tan delicades, que convindrà vagen en andes, com així les he portades de Sixena» [5]. En andes foren portades fins a Flix; de Flix a Tortosa en una barca, aigües de l'Ebre avall, puix que el camí per terra era dolent, i després, altra vegada en andes, fins a València, on en tingué cura Jaume Sansurí, capellà de llur mare. Tres mesos després les portaren a Castella, per Requena, acompanyades de dues donzelles de confiança, Francesca i Sibil·la de Fortià, que eren segurament parentes de l'àvia de les nenes, la comtessa-reina Sibil·la. La muller del comte, Isabel, morí en el seu domini d'Alcoletge de Cinca, sense haver tornat a veure aquelles filles.

El dia 14 de març del 1424, morta ja Isabel, Alfons IV nomenà tutor de les filles del comte a Berenguer de Barutell, ardiaca de Santa Maria de la Mar i de la Seu de Lleida, llur oncle, de la família de l'última muller de Pere III el Cerimoniós, Sibil·la de Fortià (era nebot d'aquesta). Aleshores Isabel tenia 15 anys, 14 Elionor i 10 Joana; les dues filles més grans havien viscut a Castella amb la reina Elionor, vídua de Ferran I, i la petita quedà sota la protecció i al costat de

1) A. GIMÉNEZ SOLER: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Documents. Pàg. 380.
2) A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàgs. 188 i 189.
3) A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàgs. 188 i 189.
4) A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Documents. Pàg. 380.
5) A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Documents. Pàg. 382.

la comtessa-reina Maria, muller d'Alfons IV [1]. Isabel es casà l'any 1428. Elionor visqué a Lleida amb el seu oncle i tutor, que era ric i subvenia a les necessitats de la neboda. Les rendes d'Elionor i Joana eren molt escasses, i les dues donzelles havien de refiar-se de la protecció que tenien. L'autor de *La Fi del Comte d'Urgell* consigna el fet de la tutoria, per bé que equivocant el moment en què començà a exercir-se i algun altre detall. Diu: «Lo dia mateix — el de Tots Sants de l'any 1413 — arribà en Lleyda lo rey, e darrera ell la comptessa ab ses filles, de las quals s'emparà un canonge de Lleyda, qui era llur parent, a qui deyen mossèn Barutell, e les se mès en casa.» [2]

El dia 1 de desembre del 1432, la catedral de Lleida fou assaltada, i Barutell quedà mortalment ferit en aquella feta, i morí l'endemà. Sembla que hi hagué altres víctimes [3]; un document oficial parla, en efecte, del «cas horrible» de l'ardiaca Barutell «e del sacristà e del veguer...» [4]. Fou acusat de l'assassinat Tomàs de Santcliment, a qui foren confiscats els béns; altres persones intervingueren en el crim. [5]

Pocs mesos abans de morir, Barutell estava destinat a ésser bisbe d'Urgell, segons resulta d'un document diplomàtic [6]. En la qüestió de la bisbalia fou un home malaurat: l'any 1410 era un dels aspirants al bisbat de Barcelona, i tenia la recomanació del seu parent el comte Jaume; però no fou ell el designat per Benet XIII.

La mort violenta de Berenguer de Barutell deixà sense tutor les filles fadrines del comte. La comtessa-reina Maria, en saber la novetat, trameté immediatament un cambrer seu a Lleidà, i més endavant, per a la qüestió d'interessos, Bernat Sabrugada [7]. Es presentà aleshores a la comtessa-reina el problema de com havia de viure Elionor, cosa que li donà alguns disgustos [8]. Maria desitjava vendre o arrendar les rendes que les filles del comte Jaume tenien a Balaguer per a repartir-les entre les dues germanes, i demanà molt al bisbe de Lleida que senyalés a Elionor una pensió; quant a la seva residència, creient que els germans de Barutell no reunien les condicions necessàries per a tenir cura d'Elionor, indicava que el lloc més adequat era el monestir de menoretes de Sixena, que si no tenia gaire bona fama, deia, en canvi hi residia Isabel, la germana de Jaume, que estava lliure de murmuracions i havia d'ésser bona companyia per a la seva neboda [9]. Elionor manifestà el desig d'anar a viure a Alcoletge, però Maria s'hi oposà; la filla demanà consultar amb el seu pare, i fou autoritzada per a fer-ho; però la comtessa-reina

1) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel* Documents. Pàg. 309.

2) *La Fi del Comte d'Urgell.* Edició Barcino. Pàgs. 36 i 37.

3) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 194. Documents. Pàgs. 418 i 419.

4) A. Giménez Soler: Lloc citat. Documents. Pàg. 419. El sacristà fou segrestat.

5) Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim.* Apèndix de documents. Pàg 128.

6) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom 1. Pàg. 341. Instruccions als ambaixadors enviats al papa Eugeni IV, data 31 de març del 1432.

7) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 194.

8) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 194.

9) Isabel, germana de Jaume d'Urgell, morí el dia primer de juny del 1434. (Gregorio García Ciprés: *Notas heráldicas del monasterio de Sixena.* «Anuari Heràldic». Any 1917. Pàgs. 27 i 28).

avisà Jaume que Elionor estava influïda per Bernat Martí, el qual volia administrar la casa d'ella. Jaume contestà que ell més s'estimava que Elionor visqués a la cort; on ja vivia Joana; però això a Maria no li era avinent. [1]

Alfons IV i la seva muller Maria es preocuparen molt del casament de les tres filles del comte. Ells desitjaven casar-les bé, però lluny dels reialmes de la Corona, i de manera que llurs matrimonis no suscitessin pretensions al tron de Catalunya-Aragó per part dels futurs marits i descendents. Isabel, la filla més gran, que aleshores tenia divuit anys, fou casada amb el duc de Coïmbra, Pere, fill segon del rei de Portugal, que el dia 2 d'agost del 1428 era a Barcelona; el dia 7 del mateix mes foren donats poders per a tractar de la boda a Berenguer de Barutell, el qual s'entengué amb Arís Gómez de Silva i Esteve Alfonso, representants del nuvi. Foren signats els capítols el dia 13 de setembre; Isabel portava en dot 40,000 florins, assegurats sobre la vila d'Alcoletge de Cinca, la qual podia vendre, donant a les seves germanes tot allò que el preu superés a la dita quantitat, i el nuvi li senyalava de cambra 6,000 florins damunt les viles de Tentulga i Montemayor. Pel desembre del 1428, Isabel feia el viatge a Portugal. [2]

Castell de Xàtiva: entrada al calabós

Maria proposà al duc Pere de Coïmbra el casament de les seves cunyades Elionor i Joana amb els germans d'aquell; però no arribaren a conclusió els casa-

(1) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Pàgs. 104 i 105. Documents. Pàgs. [illegible] i [illegible].

(2) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 103. Documents. Pàgs 409 a 411.

ments proposats. Després el comte Joan de Foix demanà la mà de Joana; ell era dues vegades vidu, i per la seva edat podia ésser pare d'ella; Joana, segons es dedueix d'una lletra de la comtessa-reina Maria al dit comte Joan, era una dona virtuosa i formosa. L'enllaç s'efectuà pel mes d'agost del 1435 [1]. Joana quedà vídua al cap de nou mesos de matrimoni, i la seva permanència, en viduïtat, fora del territori de la Corona catalano-aragonesa, amb la possibilitat que ella contragués un nou matrimoni contra la voluntat o la conveniència d'Alfons, donava una gran angúnia a aquest, el qual l'amenaçà amb confiscar-li els béns que a Catalunya tenia; al capdavall Joana se sotmeté i tornà ací, i el comte-rei quedà lliure d'unes temences que demostren que la causa de la branca d'Urgell no estava perduda del tot, ni era tan menyspreable que no meresqués d'ésser tinguda en compte [2]. Joana es casà en segones noces, pel juny del 1444, amb Joan Ramon Folch, comte de Cardona i de Prades. [3]

L'any 1429, el rei de Xipre, Janus, demanà la mà d'Elionor; la comtessa-reina Maria, no solament hi accedí, ans encara proposà que un fill del dit rei es casés amb Joana, i, per a convèncer-lo, li féu una gran lloança de les filles del comte d'Urgell, a les quals demanà que rebessin amablement els ambaixadors xipriotes. Les negociacions, en les quals intervingué el comte, indirectament sol·licitat per Alfons, foren llargues i laborioses; i quan ja semblava arranjat el tracte i s'havia parlat minuciosament de la qüestió del dot, tot fracassà perquè Elionor no volgué casar-se amb el rei de Xipre, al·legant que aquella illa era massa llunyana i que ella no volia viure tan apartada de la seva terra [4]. Més endavant Elionor fou obligada pel comte-rei a casar-se a Itàlia amb Ramon Orsini, comte de Nola, a despit de l'oposició del rei Duarte de Portugal i del seu germà Pere de Coïmbra, marit d'Isabel [5]; Elionor s'embarcà el dia 28 de maig del 1438 cap a Itàlia, junt amb els ambaixadors de la ciutat de Barcelona tramesos a Alfons IV, Joan Llull i Bernat Sapila. [6]

Trasllats del pres. — Isabel, la muller del comte d'Urgell, creia que, tal com havia promès Ferran I el d'Antequera, la presó del seu marit no seria perpetual, i esperava, doncs, que seria posat en llibertat al cap d'uns quants anys. Subsistia, però, la possibilitat que es produís un nou moviment en pro del comte Jaume. El dia 27 de juny de l'any 1418, el batlle de València trameté, amb una lletra seva, un bitllet que havia rebut i que deia així: «Jesús-Crist. — Don Jaume Rey d'Aragó vertader, lo qual veureu breu en lo regne per justícia. Item Papa novell

1 Iñigo López de Mendoza, marquès de Santillana, gran amic de Ferran I i d'Alfons IV, escriví una composició intitulada *Laor de Dona Joana d'Urgell, comtessa de Foix.*

2) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Pàg. 194.

3) D. Monfar: *Historia de los Condes de Urgel.* Volum II (X dels *Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*). Pàg. 621. — J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III. Folis 207 i 221.

4) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 103 i 104.

5) J. de Zurita: Lloc citat. Tom III. Llibre XIV. Capítol XL. — A. Giménez Soler: Lloc citat. Documents.

6) F. Carreras i Candi: *Descripció política històrica-social de Cataluña.* Pag. 993. — F. Carreras i Candi: *Dos mujeres célebres de la casa de Urgel.* Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Tom XIV. Anys 1929-1930. Pàgines 1 a 4.

únich per tot lo món, lo qual no 's sap encara qui és; pregau Deu, la Verge Maria, Sent Pere, Sent Joan, Sent Miquel, Sent Jordi, que ells nos donen breu» [1]. Comentant aquest document, diu Giménez Soler: «El foc no estava, doncs, extingit, i com que certs símptomes anunciaven malcontentament i hi havia senyals de disgust, no era probable que Alfons donés la llibertat a un presoner que podia convertir-se en cap d'una rebel·lió, de la qual era molt difícil d'augurar el final.» [2]

Les lluites interiors de Castella, en la dècada 1420-1430, accentuaren el perill que representava el comte d'Urgell, presoner i tot, per a la dinastia castellana de Catalunya-Aragó. En mig d'un país revolt, trasbalsat per la guerra civil, creixia la possibilitat d'una evasió del comte o d'un alliberament realitzat per algun dels elements en pugna. El fet que Alfons IV no tingués successió, augmentava encara la possibilitat que es promogués novament la qüestió dinàstica, i més quan el monarca era lluny dels seus reialmes. [3]

Veient molt perillosa la situació, el custodi de Jaume, Pedro Alonso de Escalante, sentí inquietuds, i demanà autorització per a traslladar el pres a un altre castell més segur que el d'Uruenya, a fi de poder tenir, en cas de necessitat, un auxili més eficaç i ràpid, i indicà, com a adequats per a això, els castells d'Alba i Artieda. [4]

La comtessa-reina Maria posà la qüestió en mans de la vídua de Ferran I, Elionor d'Alburquerque, que vivia a Castella i per tant podia judicar millor la conveniència i la facilitat del trasllat; el mateix criteri adoptà Alfons. Escalante, que només pensava en la seguretat del pres, el traslladà pel seu compte al castell de Mora, i això disgustà a Maria. Aquest trasllat ja s'havia fet l'any 1420 [5]. Alarmada per les veus que li havien arribat, Maria escriví, amb data del 10 de desembre del 1420, a Pedro Alonso de Escalante: «*Entendido havemos que Don Jayme d'Urgell seria stado mudado del lugar do estaba en otro lugar, e somos maravellada como se es feyto sines consultación del senyor Rey e nuestra. E ja sea que seamos bien cierta que vós por vuestra honra tenedes bien acerca las cosas que vos són encomendadas. Empero por cuanto havemos entendidó que algunos tractos se menan qui porian tornar en deservicio del senyor Rey senyor e marido nuestro muyt caro e en deshonra vuestra, dando causa en ellos la turbación que es en exi regno, vos queremos avisar dello, rogando e encarregando vos que con grand cura e diligencia tengades e fagades tenir a cerca el dito don Jayme e que guardes de quin fihats, de guisa que inconvenientes o caso alguno sinistre seguir no seus pueda, assin como nos querriamos que no fiziesse, antes podades aconseguir dello premio e lahor. E certificat nos la dita mutación como e por quina razon e en que lugar es stada fecha.*» [6]

1) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Pàg. 192.
2) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 192.
3) *La Fi del Comte d'Urgell.* Edició Barcino. Pàgs. 88 i 89.
4) A. Giménez Soler: Lloc citat. Documents. Pàgs. 304 i 305
5) A. Giménez Soler: Lloc citat. Documents. Pàg. 397.
6) A. Giménez Soler: Lloc citat. Documents. Pàg. 397.

L'any 1421, Escalante volia traslladar altra vegada el pres. Quan l'infant Enric, després d'ésser detingut pel rei de Castella Joan II [1], fou empresonat al castell de Mora, el comte Jaume hagué d'ésser-ne tret, i fou dut a la fortalesa de Madrid (juny de l'any 1422). [2]

Alonso de Escalante, encarregat de la custòdia del comte des de l'any 1412, morí el 1424, i el comte-rei encarregà el pres a Gonzalo Gómez de la Cámara, escuder del carceller difunt.

Finestra del castell de Xàtiva

Alfons, que continuava sentint inquietuds, volia que Jaume fos conduït novament al castell d'Uruenya, i s'adreçà a la seva mare, la reina vídua Elionor, que era a Castella, per tal que procurés recobrar el dit castell i destinar-lo a estada de Jaume; però la vídua i els fills d'Escalante es negaren a lliurar el pres, i d'altra part el castell d'Uruenya quedà en poder del rei de Castella. Davant d'això, el comte fou dut a Castro Torafe, castell que era de l'orde de Santiago i s'alçava en un despoblat, a quatre quilòmetres de Sant Cebrián de Castro, prop de Zamora. [3]

Jaume al castell de Xàtiva (any 1426). — Trobant-se en conflicte i guerra el rei de Castella i els infants Enric i Joan, germans d'Alfons IV, cresqué la preocupació del comte-rei pel cas de Jaume d'Urgell, el qual podia ésser alliberat per venjança i fins potser ajudat a reivindicar la Corona catalano-aragonesa. A l'últim decidí de dur-lo al castell de Xàtiva, dins el reialme de València, castell isolat, bastit al cim d'un alt i esquerp turó, de fàcil defensa i proper a Castella, on Jaume podia ésser novament internat en cas necessari.

Alfons IV trameté a Castro Torafe el seu cambrer Berenguer Mercader, al qual donà plens poders per a fer-se càrrec del pres contra la resistència que poguessin oposar la vídua i els fills d'Escalante. En la seva ordre escrita, del dia 8 d'abril del 1426, el monarca encarregava a Mercader que anés directament a Castro Torafe, sense passar per la cort de Castella i sense anar a veure la reina ni el rei de Na-

1) Vegi's el present volum Pàg. 275.
2) D. Monfar: *Historia de los Condes de Urgel*. Tom II.
3) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel* Pàg. 102.

varra, Joan; detall que indica la malfiança d'Alfons i la seva por que hom destorbés el trasllat. Aquesta actitud d'Alfons molestà el rei Joan II de Castella, i el comte-rei, per a desagreujar-lo, li escriví donant la culpa a Mercader i declarant que aquest havia obrat molt malament en no consultar el cas amb el rei de Castella, a qui Alfons pregava que cooperés a la trasllació del presoner (maig del 1426). El comte-rei, com pot veure's, era bon tros insincer i comediant.

Berenguer Mercader es féu càrrec, efectivament, del comte Jaume; el dugué a Terol, on romangué algun temps, i després el portà al castell de Xàtiva. «L'il·lustre presoner — diu Carles Sarthou — al capdavall, el 1426, fou portat, per a major seguretat, al tètric calabós subterrani del reial alcàsser setabense.» [1]

Hi ha ben poques referències relatives a la vida de pres que féu el comte d'Urgell, tant en els dotze anys que passà a Castella com en els set anys que passà a Xàtiva. Fou consultat sobre la cessió dels seus drets en el comtat de Comenge, drets que Alfons volia per a cedir-los al comte d'Armanyac; ho fou també sobre el casament de les seves filles i sobre la residència d'una d'aquestes, però més per a ajudar a convèncer les filles que no pas per a respectar la voluntat del pare [2]. Del que diuen alguns documents es dedueix que el comte vivia resignat, amb piadosa devoció i que disposava de llibres.

La Fi del Comte d'Urgell relata amb prolixitat una pretesa entrevista que Alfons IV tingué, d'incògnit, amb el comte Jaume al castell de Xàtiva. El comte-rei s'hi presentà, segons el relat al·ludit, com un cavaller castellà de la cort reial, junt amb altres, entre ells el governador de València Ximèn Pérez de Corella, que fou el qui sostingué la conversa amb el pres [3]. Aquest els digué que al castell de Xàtiva estava bé i que hi era ben tractat; però que a Castella fou tractat molt malament, sobretot pel carlà, que en certa ocasió l'havia gravíssimament ofès. Afegeix que a Castella «jo estave tostemps, nit e dia, engrillonat dins una torra foscha e subterrànea, que nunque viu claror alguna, e stave en aquella sempre tot sols, perdí del tot lo esme del dia e de la nit, e del temps, que no 'm sabí ahont me era ne que 'm fahie, fins a perdre lo enteniment» [4]. El comte, en el curs de la suposada entrevista, expressà el seu desig d'entrar en un convent de la Cartoixa; Corella li proposà que professés, i en aquest cas el comte-rei podria fer-lo nomenar arquebisbe de Saragossa, lloc que estava vacant; Jaume declarà que no li feia goig l'arquebisbat, ni tan solament la restitució de tots els seus heretatges, «qui eren majors que tres arquebisbats de Saragossa», i insistí en el desig d'ésser tramès a un monestir cartoixà. En sortir de la visita, el comte-rei digué als seus acompanyants que tenia molta pie-

1) CARLES SARTHOU: *Los egregios prisioneros del castillo de Játiva.* «Boletín de la Academia de la Historia». Tom 88. Any 1926. Pàgs. 216 i següents.

2) L. DOMÈNECH I MONTANER: *La iniquitat de Casp. I.* Pàg. 340.

3) Ximèn Pérez de Corella apareix com un dels cavallers que acompanyaren Alfons IV en la primera i la segona expedició a Nàpols. *La Fi del Comte d'Urgell* diu que «Mossèn Corella... qui era ayo e nudrís de l'infant don Ferrando...» (el fill bastard d'Alfons IV). (Edició Barcino. Pàg. 96). La dada és exacta.

4) *La Fi del Comte d'Urgell.* Edició Barcino. Pàgs. 74 i 75.

tat del comte i que persistia a voler-lo treure de la presó i a fer-lo arquebisbe de Saragossa, però els cavallers li ho desaconsellaren, invocant els perills que suscitaria la llibertat del presoner [1]. Diu el vell text que, en rebre aquella visita, el comte duia una llarga barba embullada.

No hi ha cap confirmació documental de la suposada entrevista, alguns detalls de la qual tenen un caire novel·lesc. Segons les dades que proporciona l'itinerari d'Alfons IV, aquest féu estada a la població de Xàtiva en dues ocasions: del 1 al 23 de març del 1427 Alfons era a València, el 25 i 27 de març i el primer d'abril era a Xàtiva, i el dia 11 ja era a Alcira [2]; del 1 al 22 de setembre del 1430 Alfons apareix a València, el dia 25 a Xàtiva, i el 27 torna a ésser a València [3]. En alguna d'aquestes dues estades hauria d'haver fet la visita a Jaume, de la qual parla *La Fi del Comte d'Urgell.*

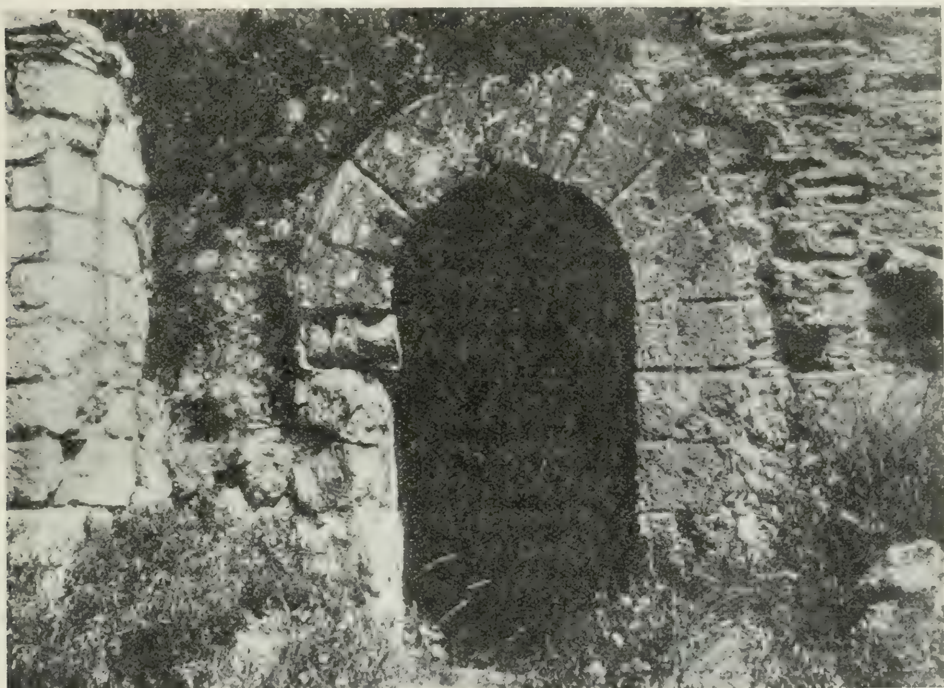
La mort del comte (any 1433). — Jaume d'Urgell morí el dia primer de juny de l'any 1433. El Dietari de la Generalitat de Catalunya, lacònic, diu en la data indicada: «Aquest jorn passà d'aquesta vida Don Jayme, Comte d'Urgell». Diversos documents oficials confirmen la data de la mort. El Dietari de l'antic Consell barceloní no en diu ni una paraula.

El batlle general de València, Joan Mercader, en rebre la nova aplegà a casa seva els consellers reials residents a la capital valenciana [4]. En un document el dit batlle explica les circumstàncies de la mort del comte: «En lo qual consell — diu — ... jo recití com havia reebuda lletra certificatòria d'En Martí Johan, qui tenia en càrrec dins lo dit castell lo dit don Jayme d'Urgell pel meu fill mossèn Berenguer Mercader, alcayt del dit castell de Xàtiva, al qual per lo dit senyor Rey era stat comanat, que lo dit don Jayme era mort e passat de la present vida, per la qual rahó yo havia de feyt scrit al senyor Rey de Navarra e a la senyora Reyna consultant-los de la dita mort, ço és com lo primer dia de juny MCCCCXXXIII, a les nou hores aprés miga nit, lo dit don Jayme era mort de passió còlica e havia bé confessat e combregat com a bon crestià... fou delliberat e clos en lo dit consell que lo dit lloctinent de governador [5] en lo entretant que speraven resposta del dit senyor Rey de Navarra e de la dita senyora Reyna cavalcàs de fet ab sos assessors e scrivà e sa cort e anàs al dit castell de Xàtiva on era dit don Jayme e aqui veés e regonegués la persona de aquell e s'informés plenerament de la mort del dit don Jayme en manera que al senyor Rey, qui era fora sos regnes e terres, pogués ésser donat bon compte e rahó...» [6]

L'alcait del castell de Xàtiva, Berenguer Mercader — fill del batlle general de

1) *La Fi del Comte d'Urgell.* Edició Barcino. Pàgs. 81 a 83.
2) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàg. 81.
3) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 105
4) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 431.
5) Ocupava aquest càrrec Pere Bou.
6) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Pàg. 431.

València, Joan —, es personà al castell «cuytadament per testificar e autenticar tot lo procés de la sua mort». Les autoritats de València decidiren d'anar a fer el reconeixement del cadàver, tot consultant «al senyor Infant don Enric, Maestre de Santiago, qui era en lo reyal del senyor Rey de la dita ciutat de València», el qual aprovà la disposició del reconeixement i exèquies. Mentrestant s'escriví

Castell de Xàtiva: Porta del calabós on es diu que morí el comte Jaume

a Joan, rei de Navarra, i a la comtessa-reina Maria perquè donessin ordres respecte el què havia de fer-se amb la despulla del mort. En els comptes pagats a Berenguer Mercader consten les despeses per aquell fetes en la malaltia, mort i exèquies de Jaume d'Urgell.

Responent a la lletra en què li era comunicada la mort, la comtessa-reina Maria escrivia al batlle general de València, Joan Mercader (5 de juny del 1433): «Reebuda vostra lletra, nos desplau molt la mort de don Jayme d'Urgell, però aconsole 'ns molt que sia mort com a bon christià. Del fet del cors e de la sepultura, si a nostre càrrech fos, demanarem de consell a nostre car frare lo rey de Navarra...» [1]

(1) A. GIMÉNEZ SOLER: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel* Documents. Pàg 437.

En els diversos documents oficials que amb referència a la mort de Jaume d'Urgell són coneguts, es parla de mort natural i, en alguns, de la malaltia i de l'exemplaritat devota dels darrers moments del comte malaurat.

Monfar consigna que fra Fabrici Gauberto diu en la seva Història, que hom afirmava que el comte, en el temps del seu empresonament, féu tal penitència i tal esmena de la seva vida i morí tan santament, que guanyà major corona i assolí més alt reialme que mai el món no li hauria pogut donar. [1]

Hom assegura que Jaume fou soterrat a l'església dels fra-menors de Xàtiva, a l'entrada, per tal que tothom trepitgés la seva sepultura [2]; però una investigació feta anys enrera en aquell lloc no donà cap resultat positiu, puix que dins la fossa aparegué una barreja d'ossos.

Sabuda per Alfons IV la mort del comte d'Urgell, escriví des de Tràpena, als 25 de juliol del 1433, ordenant al batlle general de València que satisfés les pagues de Berenguer Mercader [3] i de les guardes que custodiaven Jaume d'Urgell, fins a la jornada que el dit batlle rebés la dita lletra, «així com si lo dit don Jaime visqués», lletra que fou rebuda als 4 de novembre del 1433. [4]

Jaume havia nascut l'any 1378, o poc temps després. Era fill de Pere d'Urgell i de Margarida de Montferrat. El seu pare — fill d'aquell infant Jaume, mort misteriosament [5], i nét d'Alfons III el Benigne — es casà en primeres noces l'any 1363, i en segones, l'any 1375, amb la italiana Margarida. [6]

«El comte d'Urgell — diu Giménez Soler — és digne de llàstima per les seves dissorts, portades per errors, que ell no va cometre; pagà culpes alienes, i ell sol hagué d'expiar els pecats de molts; no fou un heroi ni un savi, no el crec tampoc superb i orgullós; amb una altra mare i uns altres consellers hauria estat més feliç i tal vegada rei; però en el cas d'haver succeït a En Martí, el regnat de Jaume III no hauria estat allò que els regnats dels seus avantpassats I i II, sinó una continuació del d'En Martí.» [7]

La versió de l'assassinat. — Una obra d'autor anònim, ara anomenada *La Fi del Comte d'Urgell*, escrita en temps de la guerra de Catalunya contra Joan II i després de la mort del comte rei Pere IV, conestable de Portugal, o sigui entre els anys 1466 i 1472, diu que el comte d'Urgell morí assassinat al castell de Xàtiva pels tres germans Joan, Enric i Pere, fills de Ferran I el d'Antequera, i dóna, en un relat de gran relleu dramàtic, tota mena de detalls del suposat crim. L'aclariment d'aquest punt, en el qual resten encara algunes ombres, és d'un gran interès històric.

1) D. Monfar: *Historia de los Condes de Urgel.* Tom II. Pàgs. 616 i 617.
2) *Dietari del capellà d'Alfons IV.*
3) Alfons li diu «amat cambrer nostre».
4) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Documents. Pàgs 433 i 434.
5) Vegi's el volum V de la present obra. Pàg. 322.
6) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg 128.
7) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pag. 190.

Monfar reproduí en el darrer volum de la seva *Historia de los Condes de Urgel* la versió de l'autor anònim, la qual ha estat acceptada per autors moderns com Antoni de Bofarull, Antoni Aulèstia i Prat de la Riba.

Molta part de les coses que el vell autor conta, són certes en el fons. Havia caigut en poder del rei Joan de Castella, pel juliol del 1431, l'infant Pere, el qual, amb el seu germà Enric, feia novament la guerra a aquell, i per la mediació del rei de Portugal s'arribà a un conveni en virtut del qual els infants reteren a Joan II de Castella totes les fortaleses que posseïen, i ells foren conduïts a la frontera portuguesa. «*Concordándose* — escriu la *Crónica de Don Juan II* — *que el infante don Enrique entregase al rey la villa e fortaleza d'Alburquerque... e que el rey soltase al infante don Enrique, el qual fuese entregado al infante don Pedro de Portugal, y él lo tuviese hasta que el infante don Enrique hubiese entregado la dicha villa e fortaleza*» [1]. El duc Pere de Coïmbra, marit d'Isabel, la filla gran del comte d'Urgell, tingué l'infant Pere en el seu castell de Segura. Després de la sortida dels dos infants a Portugal, Alfons IV donà les gràcies pels «*grandes honores e buen acollimiento*» que els feren (17 desembre del 1433). [2]

A aquests fets històrics, documentalment provats, *La Fi del Comte d'Urgell* n'afegeix uns altres, que en el fons no són pas inversemblants, però que fins avui tampoc són provats; per altra banda, alguns dels detalls que consigna l'autor anònim són indubtablement inexactes. Diu que sabent el duc Pere que els dos infants eren a Portugal, se n'anà al lloc on es trobaven, els prengué en el seu poder i els portà a la seva ciutat de Coïmbra, com a presoners. Allí els digué que abans de deixar-los anar, «ells havien a fer e donar compliment que lo comte d'Urgell, son sogre, lo qual lo rei d'Aragó, llur frare, tenie presoner, fos deslliurat de la presó e fos aportat a ell en Portugal». A canvi d'això oferia la renúncia de Jaume a tots els drets presents o futurs al regne de Catalunya-Aragó, al comtat d'Urgell i a qualsevol terres i heretatges dins els regnes del comte-rei, i que la mateixa renúncia farien la duquessa Isabel, filla del comte, i els fills d'aquella. Hi hagué tractes, amb aquest motiu, entre Alfons IV i Pere de Coïmbra, i al capdavall fou feta capitulació i concòrdia del tenor següent: que els infants Enric i Pere fossin deixats en llibertat; que dins cert breu temps ells treurien el comte d'Urgell de la presó i el posarien en mans del duc Pere, el seu gendre; això fou també promès pels ambaixadors d'Alfons i jurat solemnement pels seus dos germans. De seguida els infants foren alliberats, i el duc esperà amb molt gran desig la persona del seu sogre [3]. Se n'anaren els infants al castell de Xàtiva, i allí, en companyia de llur germà el rei de Navarra, en lloc d'alliberar el comte d'Urgell, el mataren. Heu-vos ací textualment el relat de *La Fi del Comte d'Urgell:*

«Lo rey don Joan, rey de Navarra, qui era germà del rey don Alfonso e dels

1) *Crónica de Don Juan II.* Pàg. 508.

2) A. Giménez Soler: *Scriptura privada* .. «Revista Crítica de Historia y Literatura . Tom IV. Any 1900. Pàg. 0.

3) *La Fi del Comte d'Urgell.* Edició Barcino. Pàgs. 84 a 88.

dits dos infants, e qui sperave succeyr en lo realme de Aragó aprés mort del rey Alfonso, com no hagués infants, reduptant-se que per la deslliuració del comte no resurtís qualque torb sobre lo regne, qui li impedís la successió, attès majorment que lo rey aturave en les parts de Itàlia fora d'aquest regne, tractà molt secretament ab los infants sos frares que lo comte morís, fahent compte que home mort no fa guerra, e que pus fos mort may no 's parlaria pus d'ell. E, de fet, portant a execució aquest tracte e empresa, ells hagueren certes lletres del rey Alfonso deressades al catlà del castell de Xàtiva, ab les quals li escriví e manà que si lo rey de Navarra, son frare, a cavall, ab los altres infants se trobaven en lo castell, que ell fahés e complís sens tota dilatió totes aquelles coses que ells volguessen e ordenassen, com si la sua persona hi fos present.

Interior del calabós del castell de Xàtiva

»E, de fet, certa jornada, ab molt gran secret e molt cautelosament, lo dit rey e infants vingueren al castell, e, donada la lletra al catlà, ells se retragueren en un retret del castell de Xàtiva e, retrets, digueren al catlà què era del comte de Urgell. E, per quant era encara molt matí, lo catlà los dix que encara no era llevat del llit; ells li digueren que el fes llevar e que 'l fahés venir a ells en lo retret on eren, car ells volien parlar a ell. De continent lo catlà anà allí hont lo comte jahie, e desperta'l e dix-li: — Senyor comte, ací són lo rey de Navarra e los infants don Henrich e don Pedro, que us demanen, car dien voler parlar ab vós; així que, si us plaurà, llevau-vos e veniu, car ells vos demanen cuytadament, que dien s'en volen anar. — Lo comte, qui oy que tots los tres germans eren aquí, tenint-se per mort, de continent dix: — O catlà, mort som jo —. E lo catlà dix-li: — Com? Mort, senyor, no sou pas —. Verament — dix lo comte —, catlà, sí som —. E així, ab mortal congoixa, ell se dressà al llit, e llançant-se lo jupó damunt ell, començà a dir una molt piadosa exclamatió a nostre senyor Déu, del seu gran infortuni i de la sua extrema desaventura.

«E així, ab molts grans gemechs e suspirs, sentint-se la mort, ell se vestí. Vestit, tot tremolós, com aquell que porten a sententiar, ell seguí lo catlà, que 'l menà en lo retret hont era lo rey e los infants. E anant allà, abans que hi plegàs, ell se girà al catlà e li dix: — Recort-te, catlà, que abans no seran passats cinquanta anys la mia sanch e destructió serà vindicada, no solament en aquest, més

en tots aquells qui són estats causa e occasió de la mia destructió —. E dites aquestes paraules, lo catlà lo mès dins lo retret; e de continent fo dins, digueren al catlà que eixís fora.

»Eixit lo catlà, ells se tancaren dins amb ell, e lo catlà, scoltant defora, oy dins molta remor, e, entre les altres coses, oy tres ó quatre crits que lo comte mès, dient: — No sé tal cosa. No sé tal cosa. — E així, dins lo retret, lo comte fo offegat per los qui ab ell eren dins. E, offegat, de continent obriren la porta e cridaren lo catlà, qui se apartà quan sentí obrir; e de continent lo catlà entrà dins, e, vehent lo comte jaure allí mort, met agrement a plorar, cridant greument què havien fet, ne quina rahó e compte donaria ell al rey e al batlle de València de la persona del comte. E ells digueren-li que no curàs, que allò era stada la voluntat del rey. E de continent ells faheren pendre lo cors del comte e despullar-lo, e faheren-lo metre dins lo llit hont jahie, e digueren e manaren ab molt gran pena al catlà que no digués res del qui era stat fet, mes que fingís e que digués com ell lo havia trobat mort en lo llit. E molt cuytadament lo rey e los infants se isqueren del castell e se n'anaren.

»Lo catlà de continent tramet a la ciutat de Xàtiva e fa venir al castell la justítia e los jurats, ab los scrivents de les corts. E, arribats al castell, ell mostra a ells lo comte jahent mort en lo llit; e fan aquí pendre informatió com lo cors aquell qui jahie mort en lo llit era la persona del comte, per poder-ne donar rahó al rey don Alfonso. E, fet açò, tramès molt cuytadament al batlle de València, supplicant-lo degués venir fins al castell, com ell ho hagués de molta necessitat. De continent lo batlle y (hi) anà, y, quan fou allà, ab molt stret secret ell dix al batlle lo cas com li era contingut; e lo batlle, presa sa gran informatió, féu portar lo cos en la ciutat de Xàtiva; e aprés feu-lo soterrar en lo monestir de framenors d'aquella ciutat.» [1]

L'anònim narrador disculpa el comte-rei, i assegura que reprovà el crim i en fou molt irat. «Foren molts — escriu — qui digueren que lo rey Alfonso trobà molt gran anuig en la mort del comte, car no volia pas que el matassen, e que ell fo molt enganat sobre la lletra que féu al catlà; car sa intentió no era pas que lo comte morís, ni los germans nunque li digueren que 'l volguessen matar, abans bé se pensave que, complint lo promès, lo deslliurassen de la presó e que 'l trametessen en Portugal, pus, emperò, donassen compliment en fer les diffinitions e renuntiations qui eren estades promeses fer.» [2]

Pas dels infants Pere i Enric per València. — Un dels punts essencials relatius a la narració reproduïda, és el saber si els tres germans Joan, Enric i Pere eren en aquella contrada quan morí el comte d'Urgell.

Que per aquell temps eren a València els infants Enric i Pere, és ben cert. En

1) *La Fi del Comte d'Urgell* Edició Barcino. Pàgs. 88 a 92.
2) Lloc citat. Pàg. 94.

canvi, està provat que el rei de Navarra, Joan, el dia de la mort del comte, era en el lloc navarrès d'Olite. Joan no sortí de Navarra en els mesos de maig i juny del 1433; a darrers de maig i primers de juny signà amb la seva mà nombrosos documents de la cancelleria navarresa; el diumenge dia 31 de maig sortí amb tota la seva família de Tudela, anà a Olite el dia primer de juny, i aquest mateix dia tornà a Tudela [1]. S'equivocà, doncs, Antoni de Bofarull en dir que era possible que els matadors del comte fossin els tres infants, puix que, assegura ell, «es trobaven tots en aquests reialmes». [2]

Mentre els infants Enric i Pere eren a Portugal, la muller d'Enric, Caterina, anà a reunir-se amb aquest; el dia 30 de maig del 1432 arribaren a València les cinc galeres que tornaven de Portugal, on havien anat a dur la muller de l'infant Enric [3]. Durant el viatge que els dos infants feren per mar de Lisboa a València, hi hagué una gran tempestat, i la comtessa-reina Maria arribà a creure que s'havien perdut uns vaixells [4]. Els dos infants arribaren a València el mes de maig de l'any 1433. L'infant Pere hi arribà abans del dia 12, en la qual data la comtessa-reina Maria escriví als prohoms de València donant-los les gràcies per les notícies que li havien tramès dels infants [5]. Aquell mateix dia escriví a l'infant Pere a propòsit del projecte que aquest tenia de visitar el monestir de Montserrat. [6]

Per cert que el dia 29 de maig Maria escriví a Berenguer de Mercader comunicant-li que Cecília, la germana del comte d'Urgell casada amb un Cabrera [7], «tramet un seu hom a parlar ab son frare al castell de Xàtiva; ha 'm supplicat que us escrivíssem» [8] i li diu que faci el que millor convindrà al servei del rei. Si el missatger arribà a Xàtiva, ja devia trobar el comte mort.

L'infant Pere es presentà a Catalunya sense avisar a la comtessa-reina. En lletra del 5 de juny del 1433, Maria deia a Joan Mercader, batlle general de València: «Per altra lletra vos havem scrit que 'ns avissàsets per correu cuytat, de la partida de nostres cars frares, los infants, e no u (ho) havets fet. De què, si l'infant don Pedro no hagués, de Citges, presa la via de Montserrat, fórem sobtada e improvisa de fer-li dar recapte de posades. Per què us manam que no u (ho) façats així de la partida de don Enrich e dona Caterina» [9]. Com a post-data, li demana que li trameti un memorial dels llibres que tenia el comte i que no els vengui fins que haurà rebut instruccions.

1) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Documents. Pàg. 438. Lletra de Marian Arigita, de l'Arxiu de la Cambra de Comptes de Navarra.

2) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom v. Pàg. 425.

3) Pere Joan Comes: *Llibre d'algunes coses assenyalades.* Pàg. 74.

4) Xavier de Salas: Notes a *La Fi del Comte d'Urgell.* Edició Barcino. Pàg. 156.

5) A. Giménez Soler: Lloc citat. Documents. Pàg. 428. — Xavier de Salas: Lloc citat. Pàg. 156.

6) A. Giménez Soler: Lloc citat. Documents. Pàg. 429.

7) Vegi's el present volum. Pàg. 288.

8) A. Giménez Soler: Lloc citat. Documents. Pàgs. 429 i 430. — Xavier de Salas: Lloc citat. Pàg. 150.

9) A. Giménez Soler: Lloc citat. Documents. Pàg. 437. — Xavier de Salas: Lloc citat. Pàg. 157.

També la comtessa-reina Maria havia pregat directament a l'infant Pere que li avisés el dia que hauria d'arribar a Montserrat i a Barcelona, per tal que ella pogués preparar-li posada. [1]

Escriu Xavier de Salas que si Joan, en efecte, era a Navarra, Pere i Enric eren al reialme de València quan morí el comte [2]. Però nosaltres, com Giménez Soler, trobem dubtós que hi fos Pere, puix que el dia 5 la comtessa-reina Maria ja parlava de l'arribada de l'infant a Sitges i d'haver pres des d'allí «la via de Montserrat». Tenint en compte els mitjans de locomoció d'aquell temps, no és prou segur que el dia primer fos a València i és molt difícil que fos a Xàtiva. [3]

Portal de l'església de Sant Francesc, de Xàtiva

Cal remarcar que l'infant Enric, present a València, fou consultat sobre el què calia fer amb motiu de la mort de Jaume, i no es parla per a res de l'infant Pere en aquella ocasió, cosa que decanta a creure que aquest ja es trobava fora de València, camí de Montserrat.

Després de la seva anada a Montserrat, Pere devia venir a Barcelona. Ell deu ésser l'infant al·ludit per la següent anotació del Dietari de l'antic Consell barceloní: «Any 1433. Juny. Dimecres XXIIII. — Festa de Sant Johan Babtista. — En aquesta jornada són posats lloguers de VI bísties qui han servit als verguers, ço és dues bísties lo jorn que isqueren al infant e II com dinaren a la torre de mossèn Francesch Llobet e II lo jorn de la festa de Sant Joan...» [4]

L'infant Enric restà a València fins al mes de setembre de l'any 1433.

Estat d'aquest problema històric. — En l'edat antiga i en la mitjana, les versions de morts per emmetzinament o assassinat eren molt corrents, i en força casos eren certes. El nombre d'alts personatges d'aquell temps assassinats o emmetzinats és molt considerable. Això feia que sovint la imaginació de la gent veiés crims en les morts sobtades i més o menys misterioses.

1) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Documents. Pàg. 429.
2) Xavier de Salas: Notes a *La Fi del Comte d'Urgell.* Edició Barcino. Pàg. 157.
3) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 106.
4) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom I. Pàg. 287. — Francesc Llobet era conseller de Barcelona.

Fa l'efecte que la versió de l'assassinat del comte Jaume no fou pas inventada, al cap de més de trenta anys de la seva mort, per l'anònim autor de *La Fi del Comte d'Urgell*, ans bé corregué ja com a veu popular al cap de poc temps de la mort del presoner de Xàtiva.

La circumstància que, per aquells dies, fossin a València Enric i Pere (aquest, com ja hem remarcat, no és prou segur que hi fos el dia de la mort del comte) donava matèria a les sospites, i més encara en donava el ràpid viatge de Pere a Montserrat sense passar per Barcelona, viatge que havia de semblar una cosa estranya, sobretot als qui no sabien que l'infant ja tenia decidit i anunciat el dit viatge força abans de la mort del comte d'Urgell, en acció de gràcies per haver tornat de Portugal.

És perfectament versemblant que corregués tot seguit per Barcelona, i en general per Catalunya, la veu que el comte havia estat assassinat. *La Fi del Comte d'Urgell* fa una al·lusió concreta a aquest rumor: «E recorda'm que, trobant-me jo en la Plaça de les Cols, dins una botigua d'un nottari, per aquella plaça avall vingué acompanyat de molta cavalcada, lo dit infant don Pedro; e quan la cavalcada fo passada, allí se trobave un orat que anave albardevejant, a qui deyen En Mates de Molín de Rey; e dix allí, altes veus, oynts tots los circunstants: —Aquest bon infant ve de Portugal, hont era pres, e de matar lo comte d'Urgell; e ve de Montserrat, hon ha donats uns grillons d'argent demanant perdó a Déu de la sancta obra que ha feta de matar lo comte de Urgell; mas mala fi farà.» [1]

Cal remarcar, per altra part, que ja en temps de Ferran I, la mare i la muller del comte tenien la temença que el comte-rei, amb qualsevol pretext i per qualsevol procediment, fes matar el pres d'Uruenya. Quan Alfons Méndez proposà a Margarida de Montferrat un pla per a l'evasió de Jaume [2], la primera cosa que Margarida pensà fou que Ferran havia enviat Méndez per a simular una fuga del pres i matar-lo així més decorosament; segons Bernat Martí, que era un dels amics del comte, Diego Ruiz de Mendoza havia de demanar a l'emperador Segimon que Jaume passés al poder de la reina de Castella, per por que si continuava en el del comte-rei, l'assassinaria o l'emmetzinaria, o bé seria sotmès a turments i maltractaments que escurcessin la seva vida. Per a la muller i la mare del pres, era cosa segura que Ferran es proposava de desfer-se del seu rival. [3]

Monfar assegura, per altra part, que Alfons IV, amb motiu del trasllat de Jaume des del castell de Castro Torafe al de Xàtiva, havia donat ordre a Berenguer Mercader que matés el presoner en el cas que s'intentés d'alliberar-lo pel camí.

L'argument més fort per a creure que el comte no fou assassinat [4] és la carta

1) *La Fi del Comte d'Urgell*. Pàg. 63. — Aquesta crònica del segle XV fou publicada primerament per mossèn Jaume Collell a la Biblioteca de la «Revista Catalana», l'any 1889. Se'n féu una altra edició per «La Veu de Catalunya» (any 1899), amb ortografia modernitzada. L'Editorial Barcino n'ha fet últimament una nova edició, a cura de Xavier de Salas i Bosch.

2) Vegi's el present volum. Pàgs. 191 i 192.

3) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*. Pàgs. 187 i 188.

4) Xavier de Salas: Nota preliminar a l'edició de *La Fi del Comte d'Urgell*.

de la comtessa-reina Maria a la germana de Jaume, Isabel, en la qual llegim: «Don Jayme d'Aragó, vostre frare, reebuts los sants sagraments ab gran e ardent devoció e ab singular contrició, e fet tot l'ordre e procés que bon cristià e cathòlich deu fer, ha retuda la seva ànima al creador... [1]. Mas la sua vida era tal que la fi no podia ésser altre; bé sabem que de la sua mort haurets dolor, car lley de natura nos constreny plorar les coses cares e conjuntes e és piadosa cosa plorar e produir llàgrimes sobre 'ls morts a exemple dels sants pares qui ploraven sobre les coses a ells cares, mas tempradament e sens excés, recorrents als remeys de conort. Natura fa plorar e saviesa aconsolar, e si piadosa cosa és plorar molt, pus piadosa cosa deu ésser alegrar-vos haver haut tal germà, lo qual Déu ha tant amat qui per dar-li lo regne eternal li ha fet oblidar lo temporal e de pocha durada...» [2]. El gran elogi que en aquest i en altres passatges de la lletra es fa del comte Jaume, pren, als ulls del lector que té presents els fets històrics, un to una mica irònic, sobretot quan hom llegeix que el comte no fou rei pel gran amor que Déu li tenia.

En l'al·locució que adreçà als catalans el conestable de Portugal, Pere, nét de Jaume d'Urgell, en esdevenir aquell comte-rei durant la revolta de Catalunya contra Joan II, hom llegeix que és «nét del comte d'Urgell, l'ànima del qual per son lloable fi és cregut regna en los cels», i no hi ha cap al·lusió al pretès assassinat del seu avi, al·lusió que hauria estat oportuníssima si verament el fet hagués succeït.

Segons Gaietà Soler, la versió de l'assassinat no és, probablement, altra cosa sinó una llegenda inventada per a enardir els ànims, ja excitats, dels catalans contra Joan II, en temps del qual s'escriví *La Fi del Comte d'Urgell*, i en favor del conestable de Portugal, Pere IV [3]. L'última indicació és ben desafortunada, puix que quan fou escrita *La Fi,* Pere ja era mort [4]. És llàstima que Carreras i Candi hagi repetit darrerament aquesta suposició. [5]

Giménez Soler s'ha especialitzat a combatre el valor històric de *La Fi del Comte d'Urgell*. Començà amb treballs crítics objectius i molt discrets [6], però després ha accentuat massa certes arriscades conclusions seves. L'estudi que nosaltres hem fet d'aquella obra ens ha fet veure que la part de veritat que conté és considerable. No fa gaire que Giménez Soler ha defensat la tesi, materialment desbaratada, que *La Fi* i el *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya,* de Bernat Boades, són dues falsificacions del segle XVII, escrites per una mateixa mà en el temps de la guerra de Separació [7]. Ací convé recordar que Boades havia escrit un llibre sobre el cas del darrer comte d'Urgell, llibre del qual no se sap res, i que probablement s'ha perdut. En el *Llibre dels feyts d'armes,* diu Boades: «... com tots los que vuy són en Catalunya ho saben molt bé, se n'han succeït (de

1) A. Giménez Soler: *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel.* Documents. Pàg. 438.
2) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 438.
3) Gaietà Soler: *El fallo de Caspe.*
4) *La Fi del Comte d'Urgell.* Pàg. 96.
5) F. Carreras i Candi: Article publicat al diari «Las Noticias», de Barcelona. Any 1930.
6) «Revista crítica de historia y literatura». Madrid. Tom IV. Any 1899. Pàgs. 1 a 9.
7) A. Giménez Soler: *La Edad Media en la Corona de Aragón.* Pàgs. 104, 105 i 353.

l'elecció de Ferran) molts desastres de moltíssimes crueltats que se n'han feytes, de les quals moltes ne tinc scrites en altra part per recordança, e no és bé metre aquí, e totes concertadament les he observades, que bé se'n trobaran.» [1]

En els historiadors moderns predomina el parer que la versió de l'assassinat del comte d'Urgell és un episodi novel·lesc, i que Jaume morí de mort natural. Nosaltres també ens decantem a aquest parer; però reconeixem que algunes circumstàncies del cas no estan encara prou ben aclarides. De tota manera, és poc versemblant que per a matar un vell es reunissin personalment els infants. L'escena de la mort correspon al to dramàtic en què està escrita *La Fi del Comte d'Urgell,* obra d'una alta vàlua literària, i d'una menor vàlua històrica.

El fet que Jaume d'Urgell no hagués mort assassinat no rebaixa gens el dramatisme ni la significació de la seva figura. Al comte li tocava ésser rei, i no fou res. No fou res en els honors humans; però la seva memòria ha d'ésser plena d'amor i de pietat en el cor dels fills de Catalunya.

El millor epitafi patriòtic del comte Jaume l'ha escrit l'autor de *La Fi del Comte d'Urgell.* En un magnífic paràgraf, gonflat de sentiment catalanesc i trepidant de noble eloqüència, diu aquell gran escriptor anònim: «Oh Déu! Quan en aquestes coses pens, som forçat meravellar-me de hont pogués resurtir tanta malítia; ésser dins lo si de la pàtria home de la nostra pròpia nació, natural cathalà, de prosàpia e sanch real, devallant per recta e legítima línea masculina, de nostra llengua e ab nostres costums, tot lo temps de la sua vida en lo mig de les entràmenes de Cathalunya nodrit e criat, besnet del rey e havent per muller la germana del rey Martí, darrerament mort, e, com si fos un altre primogènit, tenint entre mans la governatió general del regne e lo regiment de l'imperi de aquell, home prom, simple e pacífich; e aquest, com si fos un diable, llançar, confondre e destruir, e contra la premencionada sancta e testamentària lley per aquell sanct rey feta e ordenada, anomenar, eligir e introduir en rey un home strany, de stranya nació, dispar a la llengua nostra, e a nostres costumes no tan solament dessemblant, mas del tot contrari, e qui naturalment havia en odi los cathalans, e qui havia en avorrició tot lo poble rich e franch e llibert, com lo nostre en aquell temps era.» [2]

6. SEGONA CONQUISTA DE NÀPOLS

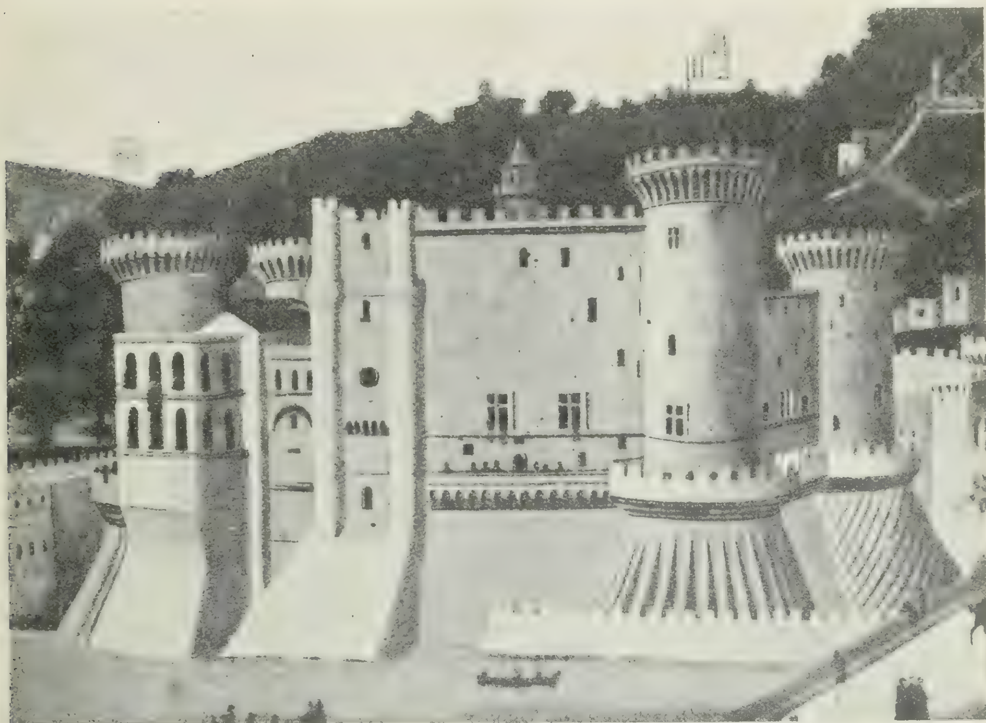
Aliança d'Alfons IV amb Anglaterra i amb Caracciolo. — Mentre Alfons era a la península ibèrica i intervenia — no massa gloriosament, com hem vist — en els afers interiors de Castella, a la península italiana els afers es presentaven en un sentit que era cada vegada més propici a les ambicions del comte-rei. Després de la sèrie de fets desfavorables que es descabdellaren a Itàlia posteriorment a la

(1) BERNAT BOADES: *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya.* Edició Aguiló. Pàg. 442.

(2) *La Fi del Comte d'Urgell.* Edició Barcino. Pàgs. 110 i 120.

tornada del monarca a Catalunya, hi hagué un període durant el qual l'aspecte diplomàtic evolucionà d'una manera favorable per a ell i facilità la seva nova actuació en aquelles terres.

Joan Caracciolo, el gran senescal de la reina Joana II, seguia dominant a la cort, i Lluís d'Anjou es mantenia a Calàbria. Molts nobles napolitans, malcontents d'aquell estat de coses, pensaren altra vegada a gestionar l'anada d'Alfons IV

Castell Nou de Nàpols: Llenç oriental, tal com fou reconstruït per Alfons IV. (D'un panorama de Nàpols, de l'any 1465)

a Nàpols. El comte-rei, amb un conjunt de negociacions i de pactes diplomàtics, preparava el terreny per a una nova expedició. Es reconcilià amb el papa Martí V (any 1429), es féu amic del rei d'Anglaterra, del rei de Portugal i del duc de Borgonya, i concertà amb Castella treves per cinc anys. Consolidada així la seva situació a Occident, Alfons pogué atendre les indicacions que per a actuar altra vegada a Nàpols li feren el príncep de Tarent i altres barons napolitans, als precs dels quals acabaren per unir-se Caracciolo i la reina. L'any 1430 es féu «contracte e avinença» de treva entre Joana i Dalmau Sacirera, virrei d'Alfons. [1]

1 A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Napoles.* Pàg. 1[illegible]3.

Feia temps que Joan Caracciolo s'havia acostat a Dalmau Sacirera, el virrei català, per a dir-li bé d'Alfons IV. El comte-rei donà una bona acollida a les indicacions del senescal i l'afalagà amb prometences. Caracciolo li féu recordar per un emissari una conversació que, cinc anys abans, ell i Alfons havien tingut a Aversa, en la qual conversació el monarca li digué que un astròleg li havia anunciat que aniria a Nàpols, on regnaria poc temps, però que després hi tornaria i hi regnaria definitivament, amb prosperitat tan gran, que no solament els seus nobles, ans encara els seus cocs aconseguirien estats. [1]

L'any 1431, el comte-rei trameté a Roma fra Antoni del Fano, amb la missió de demanar al papa que intercedís prop de Joana per tal que rebés novament Alfons al reialme de Nàpols. També duia l'encàrrec de veure Caracciolo i estimular la seva disposició favorable al comte-rei.

La mort de Martí V, l'any 1431, contrarià els plans d'Alfons, però no els desbaratà. Fort per la seva aliança amb el rei d'Anglaterra i per un conveni amb Caracciolo, Alfons es disposà al recomençament de la seva intervenció.

Caracciolo, autoritzat per Joana i per tots els nobles del reialme amics seus, oferí un fort exèrcit a Alfons, i li pregà que tornés aviat, perquè la successió del reialme era dubtosa i la reina estava molt malalta. Alfons, davant la demanda de Joana en el mateix sentit que Caracciolo, li féu dir que concertaria la pau amb tots els reis amb els quals tenia conflictes pendents només per a complir el que un fill devia a la seva mare [2]. Alfons signà la pau amb el duc de Milà i amb Gènova, i procurà assegurar-se el lliurament de les places de Calvi i Bonifaci, a Còrsega.

Expedició d'una gran flota catalana a Tunis. — El dia 16 d'abril de l'any 1431, Alfons ja feia preparatius contra Tunis [3]; el comte-rei declarava que estava cert que els tunissencs volien destruir Malta, illa que «per armades de moros» era «venguda a gran diminució e ruïna», i per això hi havia tramès Gutierre de Nava, expert guerrer i home de mar, amb la missió de reforçar les fortificacions de l'illa. [4]

El dissabte 18 d'agost del 1431 s'obriren les Corts catalanes a Barcelona, a la Seu, davant les quals Alfons pronuncià personalment el seu discurs [5]; el dia 13 de març del 1432, el comte-rei es presentà davant les Corts, i signà i jurà els capítols aprovats. Les Corts li feren un donatiu de 80,000 florins, suma que li serví per a equipar un estol formidable.

1 J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III. — Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom I. Pàgs. 200 i 300.

2) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Pàg. 302 i apèndix número IX.

3 Francesco Cerone: *A proposito di alcuni documenti sulla seconda expeditione d'Alfonso V contra l'isola Gerba*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum III. Anys 1909-1910. Pàg. 71.

4) Francesco Cerone: Lloc citat. Pàg. 72.

5) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

Partí Alfons de Barcelona, per mar, el dia 26 de maig del 1432; el dia 29, dijous, festa de l'Ascenció, sortí dels Alfacs amb un estol de 10 galeres cap a Mallorca, on arribà el dia 31; el dia 8 de juny sortí cap a Mahó, on era el dia 10, i d'allí féu rumb a Sardenya. Del 14 al 18 de juny va estar a Alguer, i del 20 al 27 a Càller. Després passà a Sicília, on l'estol fou augmentat amb altres navilis [1]. El dia 2 de juliol es trobava a bord davant Palerm.

L'expedició era feta tenint com a objectiu, oficialment declarat, el combatre el rei de Tunis.

Acció contra l'illa de Gerba. — Alfons reprengué, en aquella hora, velles tradicions i ambicions catalanes sobre l'illa de Gerba. ¿Volia fer-ne la base per a una enèrgica acció contra Tunis i Trípoli? ¿Volia, atenent-se a la política calculadora de Pere II, arrodonir el reialme de Sicília, conquistant, ultra l'illa de Malta (que ja formava una gema d'aquella corona), totes les altres illes adjacents? O volia que les seves finances s'aprofitessin del gros subsidi de l'antic tribut? No es pot dir amb certesa quina de les tres finalitats perseguia verament el monarca. [2]

Anys abans ja hi havia hagut un altre intent català sobre Gerba. L'any 1426, regnant a Tunis Abu-Faris-Arruz, Alfons encarregà al seu germà l'infant Pere la missió de sotmetre novament l'illa rebel. Pere partí de Nàpols per l'agost d'aquell mateix any amb 25 galeres; el dia 20 del dit mes arribà a Siracusa, i després de proveir-se passà a Malta, el dia 6 de setembre; d'allí s'adreçà a Gerba; però quan fou a la vista de l'illa comprengué la inutilitat de la temptativa, canvià de rumb i s'adreçà a Cèrcina — l'illa dels Querquens, segons el nom que li dóna Ramon Muntaner en la seva Crònica —, situada a l'altra extremitat de la península de Kabes. Els catalans saquejaren l'illa i se'n dugueren captius els habitants d'ambdós sexes, llevat dels que pogueren refugiar-se als boscos; després anaren a terra ferma de Tunis, on efectuaren el canvi dels captius amb diners, vitualles i sobretot amb captius cristians; més tard tornaren al port de Siracusa [3]. Una altra versió assegura que el propòsit de l'atac no era altre sinó procurar-se captius per al servei dels rems de les galeres catalanes, puix que aquestes anaven aleshores escasses de xurma. [4]

L'any 1432, després d'una anada de l'estol fins al davant de la plaça de Tropea (a la Baixa Calàbria [5]), la rendició de la qual al duc d'Anjou no pogué evitar-se, Alfons sortí de Messina per a l'expedició a Tunis. Abans volia apode-

1) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàgs. 113 i 114.

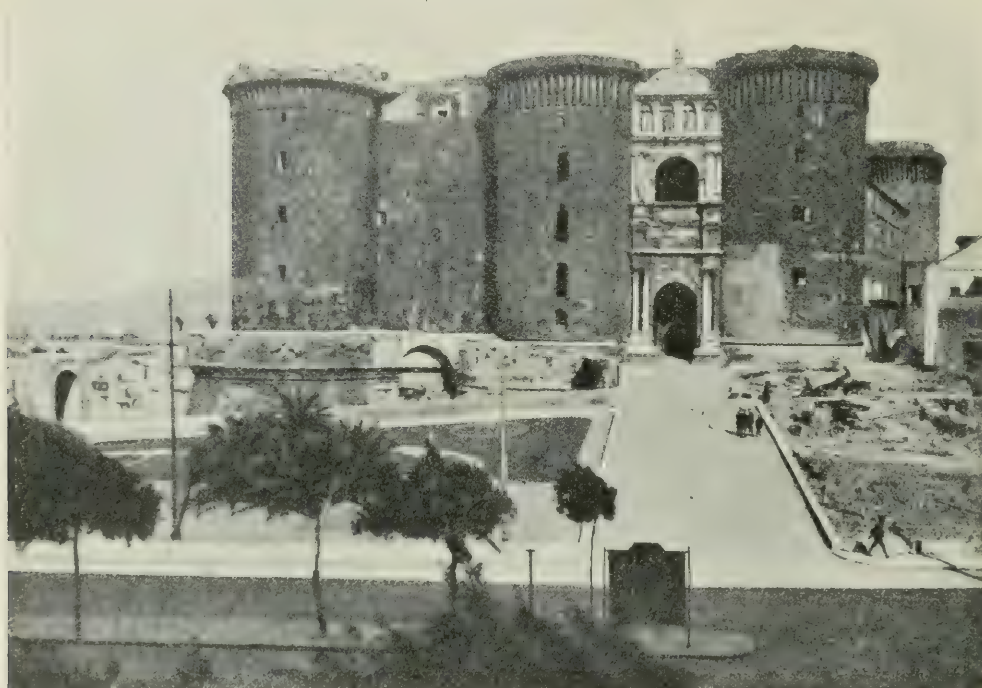
2) Francesco Cerone: *A proposito di alcuni documenti sulla seconda expeditione d'Alfonso V contra l'isola Gerba.* Pàgina 60.

3) Francesco Cerone: Lloc citat. Pàg. 70.

4) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom I. Pàg. 270.

5) Fa notar Francesco Cerone que Josep Ametller, com algun altre autor, situa equivocadament Tropea als Abruzzos. (Lloc citat. Tom I. Pàgs. 346).

rar-se de Gerba, que aleshores era molt poblada [1]; per la banda de l'oest té una llengua de terra que avença molt cap a la costa tunissenca, de manera que és solament d'una milla la distància que per aquell costat al continent, amb el qual estava unida per un llarg pont de pedra. Primer de tot calia apoderar-se d'aquest pont, a fi de tallar la comunicació entre l'illa i l'Àfrica.

Castell Nou de Nàpols: Llenç occidental, abans de la reconstrucció de la galeria

El dia 15 d'agost del 1432, l'estol reial arribà davant Gerba. Per a l'atac del pont — atac que oferia moltes dificultats a causa dels esculls que abunden en aquell lloc — el comte-rei distribuí les galeres en dues divisions, cada una de les quals havia d'atacar el pont per un costat. La divisió del costat de llevant era manada pel monarca mateix, i la del costat de ponent la manava Gutierre de Nava.

Els sarraïns, que havien endevinat el pla, ocuparen el pont per a defensar-lo, i llançaren grossos rocs a tots dos costats. Per les dificultats de la navegació en aquells paratges, es retardà la divisió de Gutierre de Nava; la del comte-rei atacà el pont, i al final d'una forta lluita se n'apoderà i el tallà. [2]

1) Sobre l'illa de Gerba, vegi's el present volum. Pàg. 88, nota 2.
2) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom I. Pàgs. 347 a 349.

Derrota dels tunissencs. — El rei de Tunis, Abu-Faris, trameté aleshores un missatge de desafiament a Alfons, dient-li que, si desitjava combatre, era més decorós que un rei es batés amb un altre rei, i no pas amb els habitants d'una petita illa, i que si tenia set de glòria, res no li en donaria tanta com el vèncer-lo a ell en singular batalla, per a la qual cosà no trigaria a comparèixer.

Alfons acceptà el repte. Després d'alguns dies d'escaramusses, el dia primer de setembre Abu-Faris comparegué amb un fort exèrcit de cavalleria i infanteria; establí el seu campament, i amb la millor part de la host ocupà el pont, des del tall o interrupció fins a la costa tunissenca. Allí formà cinc línies successives de defensa, fetes de parapets construïts amb troncs de palmeres.

El dia següent, 2 de setembre del 1432, s'esdevingué la batalla. Aquesta es produí irregularment, i el pla del comte-rei (la completa realització del qual hauria tingut per efecte de fer presoner Abu-Faris), no pogué dur-se a cap, per haver-se precipitat una part de les forces del comte-rei, les quals començaren a combatre abans d'hora. Tanmateix els catalans aconseguiren el triomf. Foren preses als tunissencs 22 bombardes, banderes, la pròpia tenda del rei de Tunis i alguns arnesos i objectes seus. Abu-Faris hagué de fugir per a no caure presoner. Per la part dels catalano-aragonesos hi hagué doloroses baixes; morí, entre altres, Joan Fernández d'Heredia, el jove.

En una lletra d'Alfons a Maria hi ha l'explicació de la derrota del rei de Tunis davant Gerba [1]. El monarca, en la seva correspondència, passa de llarg sobre les causes del mancat succés. «Però ell — diu Cerone — no era un historiador, era un home d'Estat, i un gran home d'Estat, i es proposava, no pas imitar les Dècades de Livi o els Comentaris del Cèsar, sinó descabdellar una grandiosa obra política i diplomàtica» [2]. Josep Ametller, en l'extens relat que fa d'aquests esdeveniments, tradueix Fazio, que és força exacte i complet. [3]

Abu-Faris havia pogut fer passar a Gerba algunes forces de cavalleria. Per altra part, els habitants de l'illa estaven preparats per a la defensa; Alfons els amenaçà amb l'incendi i la devastació, per al cas que no es retessin. Aleshores Abu-Faris féu proposicions de pau, a fi de guanyar temps, però mentrestant acumulava mitjans de lluita.

Al capdavall, Alfons s'allunyà de Gerba, al·legant que se li acabaven els proveïments. En realitat, l'operació no havia sortit prou bé, a despit de la victòria del dia 2 de setembre, i l'atac directe contra Gerba era massa arriscat.

1) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàgs. 115 a 118. Lletra del 6 d'octubre del 1432.

2) Francesco Cerone: *A proposito di alcuni documenti sulla seconda expeditione d'Alfonso V contra l'isola Gerba.* Pàgina 75.

3) Francesco Cerone: Lloc citat. Pàgs. 74 i següents. — Cerone diu que Ametller, en aquest passatge, tradueix Fazio sense anomenar-lo ni citar-lo. No és exacta l'acusació, puix que Ametller, al final del relat, diu per nota: «Vid. Fazio e *Instruccions dades a Antoni de Fano e Mateu Pujades...*» (Tom I. Pàg. 352). I encara en una altra nota torna a dir: «*Al reseñar nosotros aquel memorable suceso hemos tenido en cuenta entrambas fuentes históricas*», referint-se al relat de Fazio i al relat contingut en les al·ludides instruccions. (Tom I. Pàg. 361).

L'estol anà a l'illa del Gozzo per a embarcar nous proveïments. Allí Alfons sabé que els ambaixadors del papa i d'altres Estats l'esperaven a Sicília, i decidí d'anar-hi; al cap de pocs dies l'estol era a Messina.

Abandonament de l'empresa per part d'Alfons. — Alfons IV desistí definitivament de l'atac a Gerba i de l'acció sobre Tunis, i tornà a Sicília. Acceptant la lliçó que li havia donat l'experiència, abandonà respecte a Tunis les velleïtats conquistadores i pensà que seria molt més útil a la prosperitat dels seus reialmes el treure profit d'aquell Estat musulmà per un altre camí que el de les guerres i de les agressions, el qual no havia donat pas bon resultat. [1]

Aquesta expedició a l'illa de Gerba, acomplerta amb glòria, però sense gaire fruit, senyalà un radical canvi en les relacions que Catalunya-Aragó, Sicília i poc més tard Nàpols, tingueren amb Tunis. Fou, de fet, fins a Carles V, l'última empresa militar realitzada contra el reialme tunissenc; després les recíproques relacions entraren en una fase absolutament comercial i pacífica. Alfons IV, diu Cerone, abandonà la tradicional actitud agressiva i guerrera contra els tunissencs i adoptà en canvi aquell esperit de conciliació que, suggerit per les necessitats del comerç dels seus reialmes, informà constantment la seva política africana. [2]

Segons una versió, no massa creïble [3], Alfons, després de l'atac de Gerba i d'haver anat a Messina, havia decidit de tornar a Catalunya; a principis d'hivern embarcà la seva gent, i es dirigí a Tràpani, per a fer-se des d'allí a la mar, tan bon punt el temps fos favorable. L'estol va estar prop de tres mesos esperant el bon vent, i aquest no venia. Hom veia en això un sortós averany, com la indicació que el destí del comte-rei era de no moure's de les terres italianes, i que el seu estel li reservava la possessió del reialme de Nàpols.

Nova avinença d'Alfons IV amb Joana de Nàpols. — Després de desistir de l'empresa de Tunis, que no era pas el veritable objectiu d'Alfons IV, aquest, com hem dit, anà a Sicília. Allí li arribà la nova de la mort tràgica de Joan Caracciolo, esdeveniment que agreujà la situació del reialme de Nàpols.

Caracciolo havia tingut, en els últims temps de la seva vida, fortes desavinences amb la reina Joana, i això donà lloc a una intriga palatina, de la qual sortí l'assassinat del gran senescal, mort a cops de destral i estocades, dins les seves habitacions del palau de Capuana, pel seu parent i enemic Ottino Caracciolo i altres conjurats (any 1432). [4]

Una de les coses que Alfons esperava era la discòrdia entre els múltiples enemics que contra ell s'havien aliat. Aquesta discòrdia es produí: la majoria dels

(1) FRANCESCO CERONE: *A proposito di alcuni documenti sulla seconda expeditione d'Alfonso V contra l'isola Gerba.* Pàgina 78.

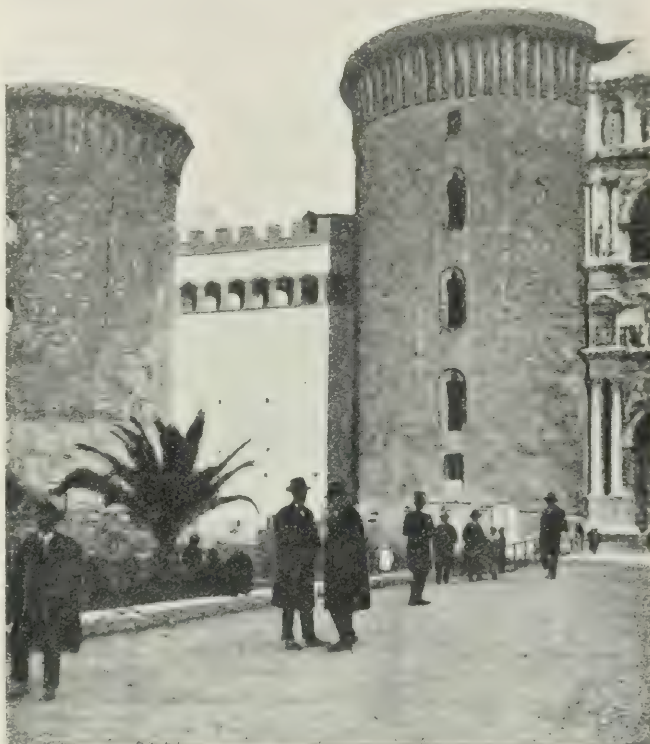
(2) FRANCESCO CERONE: Lloc citat. Pàg. 51

(3) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III.

(4) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom I. Pàgs. 354 a 359.

coaligats es giraren contra Eugeni IV, i aleshores Alfons, amatent, oferí el seu auxili al papa: pels seus ambaixadors Antoni del Fano i Pujades li proposà una aliança contra tots els enemics, a canvi d'aconseguir per a ell el reialme de Nàpols (octubre de l'any 1432).[1]

A les darreries d'aquell any hi hagué negociacions entre Joana i Alfons. Aquest li proposà que tragués del reialme Lluís d'Anjou i confirmés l'adopció que anteriorment havia fet del comte-rei.[2]

Castell Nou de Nàpols: Torres del llenç occidental, i galeria intermèdia reconstruïda

Alfons IV passà el dia de Cap-d'any del 1433 a l'illa d'Ischia, on acudiren a saludar-lo molts barons napolitans. Aleshores havia succeït a Dalmau Sacirera, en el càrrec de virrei, Gil Sacirera, que era probablement fill seu.

Després de moltes gestions i fins d'amenaces, el comte-rei aconseguí de Joana la revocació de l'afillament a favor de Lluís d'Anjou i la confirmació del d'Alfons[3]. El document porta la data del dia 4 d'abril de l'any 1433. Per tal de mantenir-lo secret, fou posat en mans de la duquessa de Sessa, favorita de la reina Joana. Allò fou un èxit del comte-rei, que esdevingué un bon diplomàtic de l'escola italiana. «La cancelleria aragonesa — diu Josep Ametller —, que tenia ja grans tradicions d'habilitat i diligència, acabà de perfeccionar-se en aquella escola astuta per tot extrem.»[4]

1) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom I. Pàgs. 360 i següents.

2) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom I. Pàgs. 304 i 405.

3) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III. — JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom I. Pàgines 355 i següents.

4) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom I. Pàg. 367.

Oposició del papa Eugeni IV, i formació d'una lliga contra Alfons. — La mort del papa Martí V, l'any 1431 [1], havia estat realment un contratemps de consideració per a Alfons. El nou pontífex, Eugeni IV, que era nadiu de Venècia, no es prestà a seguir l'actitud benèvola que envers el comte-rei havia acabat per adoptar el papa anterior.

No solament Eugeni no afavorí els plans d'Alfons, ans encara fou el promotor d'una gran lliga contra el comte-rei, la qual tenia per objecte l'expulsar-lo d'Itàlia. Pel mes de juny del 1433, Alfons s'assabentà que s'havia pactat la lliga entre Venècia, Florença i el duc de Milà, amb el favor del papa i de l'emperador, per a desbaratar els seus plans respecte de Nàpols i per ocupar aquell reialme en el cas que morís Joana. D'això el comte-rei en sentí indignació i despit [2]. En una lletra al seu almoiner Bernat Serra, que venia a ésser el representant oficiós del comte-rei en el concili de Basilea, li deia que tenia avís que en aquell concili es tractaria, no solament de la sostracció d'obediència a Eugeni IV, ans encara de la deposició d'aquest i de la creació de nou papa, i li declarava en secret que ell, encara que entenia dissimular-ho en quant era possible, no estava gens content d'Eugeni, ans bé si veiés que no era possible deposar-lo, entenia ajudar de bona gana a precipitar-lo de tot honor, dignitat i estat. Afegia que en cas de deposició, si hi cooperaven alguns prínceps de cristians, ho emprendria amb ànim resolt; però primerament el dit concili havia de fer al comte-rei la infeudació del reialme de Nàpols i proveir a les despeses necessàries o estipendi per a la dita empresa. En el cas, però, que es tractés sobre la sola sostracció, fra Serra no havia de descobrir-se sense que primerament tingués el seu avís o consulta, puix que segons serien els prínceps adherents a tal opinió, així entenia fer, encara que en tal cas per a ell i els seus afers convenia la dita sostracció i voldria que s'hagués fet. [3]

Externament, les relacions del monarca catalano-aragonès amb Eugeni IV no eren pas tan dolentes, puix que el papa li trameté per aquell temps (estiu de l'any 1433) una butlla en la qual li concedia un subsidi de 100,000 florins sobre les rendes eclesiàstiques dels seus reialmes. [4]

Retirada d'Alfons a Sicília. — La lliga que s'havia format contra Alfons IV era molt poderosa, i aquest cregué poc prudent d'entrar en una nova campanya en aquelles condicions. Preferí d'ajornar la realització del seu projecte, abans d'entaular la lluita en unes circumstàncies accentuadament desfavorables, que li feien preveure un resultat desastrós.

Per això Alfons decidí de traslladar-se des d'Ischia a Sicília, i abans de fer-ho

1) Vegi's el present volum. Pàg. 308.
2) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom I. Pàg. 400.
3) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom I. Pàgs. 303 i 304.
4) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom I. Pàg. 407.

convingué treves per deu anys amb la reina Joana de Nàpols. El conveni fou signat al castell de Capuana, als 5 de juliol del 1433 [1]. El dia 10 d'aquell mes mateix sortí el comte-rei cap a Tràpani. A les darreries de l'any 1433 devia tornar a ésser a Ischia, puix que hi signà un memorial el dia 29 de desembre del dit any.

De Sicília estant esperà Alfons el tomb que prendrien els esdeveniments, decidit a aprofitar una avinentesa favorable a la realització dels seus projectes, per als quals continuava fent preparatius.

Expedició a Trípoli. — L'estada d'Alfons IV a Sicília no representava pas la renúncia a l'empresa sobre Nàpols, ans bé servia per a vigilar, des d'un lloc proper i estratègic, el curs dels esdeveniments d'Itàlia.

Com que l'espera s'allargava, el monarca aprofità en certa manera el temps. Havia desistit poc abans de l'empresa de Tunis, però això no volia dir que renunciés a tota empresa africana. En efecte: organitzà, com qui diu per a entretenir-se, una expedició a Trípoli.

En el curs d'aquesta expedició, per a la qual es mobilitzà una flota que duia a bord nombroses forces de desembarcament, el comte-rei penetrà cinquanta milles terra endins de la regió de Trípoli [2], o Líbia, com hom torna a dir ara, especialment a Itàlia.

Mort de Joana II. Renat d'Anjou, hereu. — Si per un cantó els esdeveniments afavorien el comte-rei, per un altre cantó li tornaven a ésser desfavorables. La reina Joana II, ja vella, seguia essent tan inconstant i vel·leïdosa com en altres temps: «cada dia mudava de pensament», diu d'ella, emprant una frase popular, un modern historiador català [3]. I Joana tornà a decantar-se pels angevins. Aleshores el comte-rei es decidí a deixar la seva actitud expectant; preparà una flota i s'alià amb Antoni d'Orsini, príncep de Tarent, que estava en lluita contra Lluís d'Anjou.

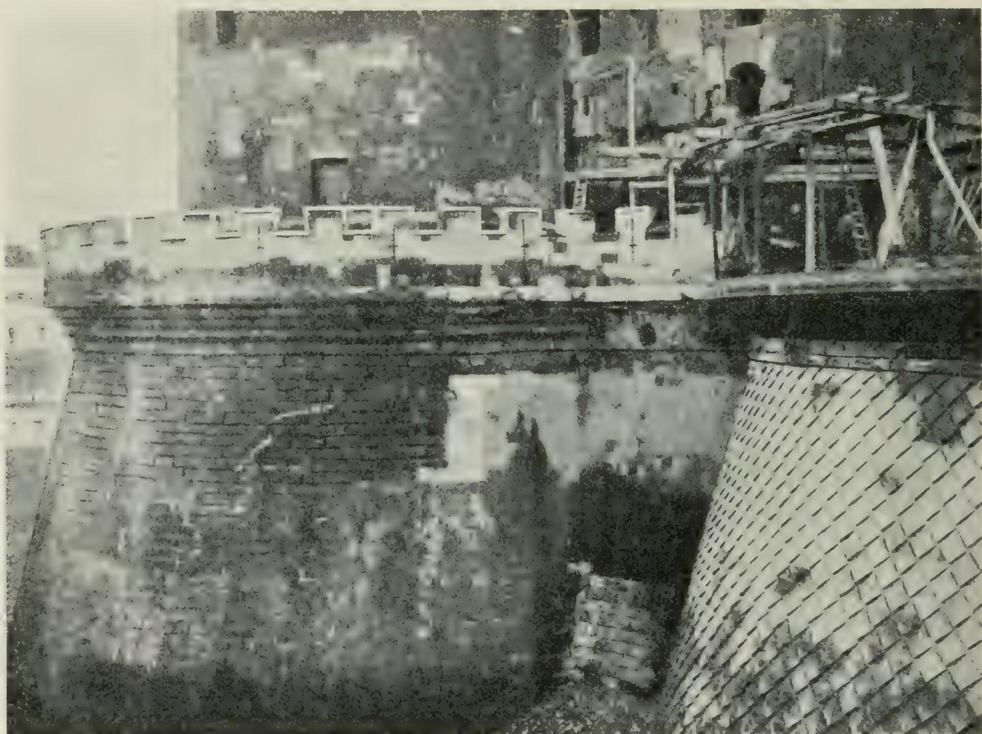
Val a dir que els adversaris de Joana no eren pas més lleials que ella. La confrontació de les instruccions donades per Alfons IV als ambaixadors que trameté a Joana, al papa i al duc de Tarent proven la insinceritat i la duplicitat del monarca. Es veu clar que no pensava complir molts dels compromisos que adquiria i de les prometences que feia. [4]

Pocs mesos després s'esdevingueren fets molt importants que canviaren l'aspecte del problema napolità. Morí Lluís d'Anjou (12 de novembre del 1434), i al cap de poc temps morí la reina Joana II (2 de febrer del 1435).

Ja feia temps que la reina Joana estava greument malalta de gota, i al capda-

(1) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom I. Pàg. [illegible].
(2) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III.
(3) ANTONI AULÈSTIA: *Història de Catalunya*. Tom II. Pàg. 221.
(4) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom I. Pàg. 304.

vall morí d'un atac d'aquesta malaltia. En els seus darrers moments la voltaven els personatges del partit angeví, els quals aconseguiren que designés Renat d'Anjou, germà de Lluís, com a hereu universal i successor en el reialme. En

Castell Nou de Nàpols: Restauració de les contratorres occidentals i de llurs marlets

una de les clàusules del testament, la reina revocà i donà per nul tot allò que havia disposat abans a favor d'Alfons IV. Quan morí Joana, Renat d'Anjou es trobava presoner en poder del duc de Borgonya.

El Papat contra el comte-rei. — Davant dels nous fets, Alfons reprengué amb gran activitat els seus treballs. Cercà, en primer terme, una entesa amb Eugeni IV. Fracassà en aquestes gestions, puix que el papa es manifestava irreductiblement hostil al comte-rei. Tampoc tingueren èxit les gestions d'Alfons prop del duc de Milà.

A despit de tants de tractes, ambaixades i negociacions, en venir l'hora de la nova empresa sobre el reialme de Nàpols, Alfons IV es trobà amb molts d'Estats enemics i amb cap d'aliat o amic. «El veure's burlat de tal manera — observa Ametller — no fou part per a desbaratar els grandiosos projectes que aca-

riciava en la seva ment; sinó que, al contrari, oposant la sagacitat seva a l'aliena, aconseguí al capdavall fer satèl·lits seus els estats o senyories que obertament o cautelosament per tant de temps l'havien combatut.» [1]

De tota manera, el comte-rei comptava, en aquelles circumstàncies, amb el príncep de Tarent i amb els Baucis i Orsinis.

Nova acció militar: setge de Gaeta. — Amb tot i la incertitud que la situació oferia, Alfons emprengué resoltament una nova acció militar.

Per l'abril de l'any 1435 sortí de Messina cap a l'illa de Ponça. D'aquesta illa anà a la d'Ischia, per tal de disposar-se a desembarcar en els Estats del duc de Sessa. Alfons conservava, ultra Ischia, els dos castells marítims de vora Nàpols: el Nou i el de l'Ou.

El duc de Sessa s'apoderà de Capua i la posà en l'obediència d'Alfons. Els angevins, per tal de contrarrestar l'embranzida de les forces del comte-rei, prengueren a llur servei les forces de dos *condottieri*: Micheletto de Continyola i Antoni de Pontadera, i s'adreçaren al duc de Milà demanant-li un urgent auxili.

Gaeta era el punt principal i la base primera de les operacions militars que el comte-rei projectava. Les forces alfonsines assetjaren aquesta plaça, que era defensada per Francesc Spínola i altres genovesos, i per Ottolí Zoppo en nom del duc de Milà.

Per a l'operació contra Gaeta aparellà Alfons, ultra l'estol, un exèrcit d'uns 15,000 combatents.

Les operacions començaren el dia 7 de maig del 1435. Aviat el comte-rei s'apoderà de totes les altures que dominaven la plaça, la qual fou batuda fortament per l'artilleria. Al cap d'algun temps començaren les privacions dels assetjats, per la gran penúria de vitualles.

En arribar el mes de juliol, Alfons donà ordre al seu germà Pere, el qual era a Sicília, que amb la resta de la flota anés a Gaeta. Els vaixells de l'infant eren davant aquesta plaça el dia 27 de juliol. [2]

Valent-se d'un engany, els genovesos aconseguiren comunicar directament i amplament amb els assetjats. Trameteren al campament d'Alfons, com a ambaixador, Benet Palaviccini, que tenia molta amistat amb el comte-rei, dient que anava a tractar de la capitulació de Gaeta, quan en realitat anava a comunicar-se amb Francesc Spínola i Ottolí Zoppo, per a fer-los saber que era ja molt pròxima l'arribada del socors de Gènova i demanar-los que resistissin algun temps més, i ensems per a examinar les forces de mar i de terra de què disposava el comte-rei. Pallaviccini demanà per entrar a Gaeta, amb l'excusa de moure els assetjats a la rendició; en veritat els mogué a la resistència i els posà al corrent dels grans preparatius de Gènova. Ja anava a sortir del port l'esquadra genovesa, quan se

1) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom I. Pàg. 400.

2) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom I Pags 404 i 405.

sabé la vinguda, des de Sicília, de la resta de la flota catalana comanada per l'infant Pere. Això féu que els genovesos fessin nous i extraordinaris esforços per a aplegar una més potent flota, la qual quedà aparellada del tot a les darreries de juliol del 1435. [1]

Els de Gaeta sol·licitaren a Alfons que els trametés un plenipotenciari per a les negociacions de la rendició (darrers de juliol), i el comte-rei designà el famós poeta Antoni Panormita. Els gaetans proposaren que se'ls concedís un termini de trenta dies i la llibertat de comunicar-se amb Gènova i amb el duc de Milà, i si durant el dit temps no eren socorreguts per aquests, els demanarien autorització per a retre's. Però el comte-rei, que tenia notícies de l'aparellament d'una gran esquadra al port de Gènova, no volgué exposar-se al perill que dins el termini demanat acabés de preparar-se l'esquadra genovesa, i refusà la proposta dels gaetans, als quals féu saber que si no es retien de seguida ja podien preparar-se per a l'assalt. Aleshores els assetjats demanaren almenys un termini per a donar compte de la situació de la plaça a la Senyoria de Gènova i al duc de Milà, als quals trametrien per terra uns emissaris, i al cap de tres dies d'haver tornat aquests, es retria la ciutat. Tampoc hi accedí Alfons, puix que sabia que la fam no permetria als de Gaeta de resistir gaires dies més i que la dilació podia donar lloc a l'arribada d'auxilis.

Alfons decidí donar l'assalt a la plaça, atacant-la per mar i per terra. Desembarcà una gran part de les forces que duien els navilis, i formà tres columnes que havien d'atacar per llocs diferents, manades respectivament per l'infant Enric, el rei de Navarra Joan, i el comte-rei, mentre que l'infant Pere, amb una flota de deu galeres i quinze naus grosses, havia d'entrar al port de Gaeta i atacar la plaça per aquell costat.

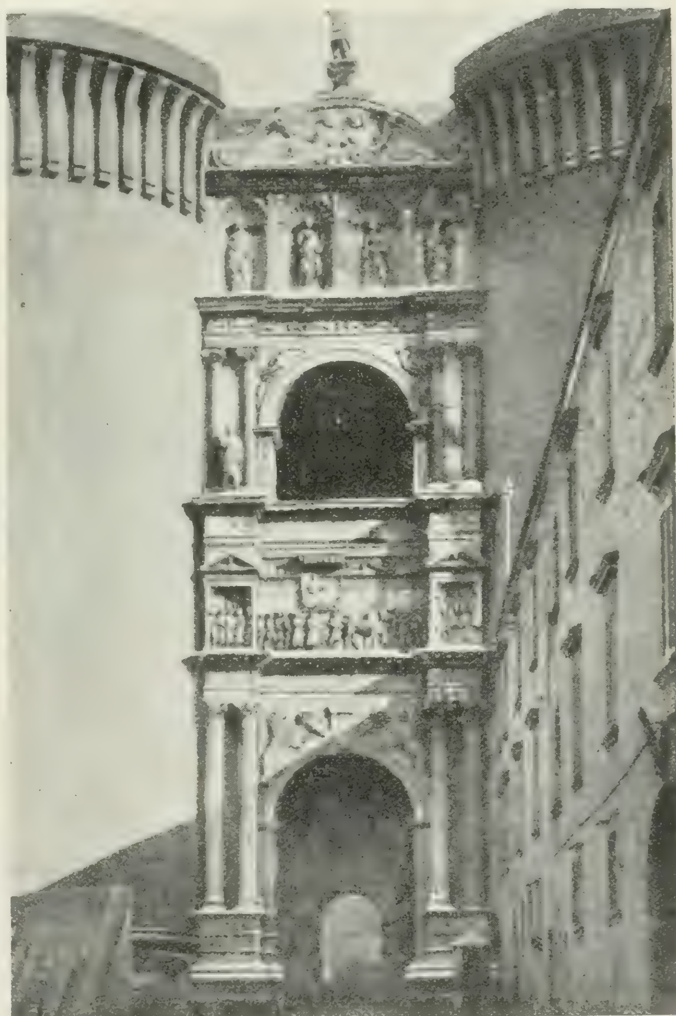
La lluita fou duríssima; el coratge dels assetjats no era menor que l'embranzida dels assaltants. Algunes de les maniobres essencials a l'èxit de l'atac per mar no sortiren bé, per accidents sobrevinguts en el lloc mateix del combat, i això desanimà els catalans i animà els de Gaeta. Veient que l'operació no reeixia prou, Alfons disposà la retirada. [2]

Derrota naval de Ponça (any 1435). Alfons i els infants Joan i Enric, presoners. — Gènova, una vegada més en el curs de la història, sortí al pas dels catalans. L'estol genovès, compost de 12 naus, dues galeres i una galiota, manat per Blai d'Axàrete, acudí en socors dels assetjats; tres vaixells mercants havien estat convertits en galeres. La gent embarcada, entre mariners i soldats, era d'uns 2,400 homes. [3]

Alfons deixà nombroses tropes i cinc naus per a mantenir bé el setge de Gaeta,

1 JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom I. Pàgs. 270 i següents.
2 JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom I. Pàgs. 408 a 470.
3 JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom I. Pàg. 471.

i aplegà la flota catalana que havia de combatre contra la genovesa, la sortida de la qual era ja sabuda. El comte-rei s'embarcà dins la nau capitana, que era molt alta, a la tarda del 3 d'agost, segons Zurita [1]. L'estol català, format per 14 naus i 11 galeres, sortí a l'encontre de l'estol genovès. Després d'unes negociacions infructuoses per a esquivar la batalla, aquesta s'esdevingué el dia 4 d'agost, prop de l'illa de Ponça. El xoc fou molt dur. Avaries sofertes per la nau reial i estratagemes dels genovesos posaren en situació d'inferioritat l'esquadra catalana. En algun moment semblà que la victòria es decantava per aquesta; però l'escassetat del material de guerra i les avaries de la nau capitana, crearen per als catalans una situació tan perillosa, que la vida del monarca estava amenaçada, i tots els barons i cavallers li demanaren que la salvés. Al capdavall Alfons va retre's a Jaume Giustiniani, capità d'una de les naus genoveses, tot declarant que es constituïa presoner del duc de Milà, encara que aquest fos absent. En saber-se la rendició de la nau reial, es produí un gran descoratjament en les tripulacions de les altres, que també es van retre, llevat de dues que l'infant Pere pogué salvar remolcant-les amb galeres

Arc triomfal d'Alfons IV, al Castell Nou de Nàpols, abans de l'enderrocament de les construccions laterals

1 J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III.

i allunyant-se del lloc de la lluita. Galceran de Requesens també pogué fugir. [1]

La batalla durà des de les quatre fins a la posta de sol. Per tots dos costats les baixes en morts i ferits foren considerables. [2]

Caigueren presoners el comte-rei i els seus germans Joan, rei de Navarra, i Enric, amb molts barons i cavallers [3], i també el príncep de Tarent i el duc de Sessa.

La batalla de Ponça fou per als catalans una derrota completa. És una de les poques derrotes que en la seva gloriosa història sofrí la marina militar de Catalunya, «una de les més grans desfetes navals que mai haguessin sofert els nostres estols, fins aleshores gairebé invencibles» [4]. Podem donar-li el nom de desastre.

De diversos relats i dades hom dedueix que, per part del comte-rei i dels seus germans, la lluita no fou gaire ben portada. A bord dels vaixells catalans hi havia molta gent que, si era apta en les lluites per terra, no ho era en les lluites per mar. Sembla, d'altra banda, que en aquell temps havia sofert una minva la qualitat de les tripulacions catalanes i especialment la dels ballesters. Els combatents genovesos estaven més acostumats que no pas els combatents catalans a la vida marinera.

La determinació del comte-rei d'embarcar-se dins la nau capitana, fou una de les principals causes de la desfeta [5]. Hi havia a bord massa prínceps de sang reial i massa barons. Si la flota hagués estat confiada a veritable gent de mar i els altres s'haguessin quedat en terra ocupats a mantenir el setge, és molt probable que no s'hagués produït aquell desastre naval, que no solament ajornà per alguns anys la realització del pla d'Alfons damunt el reialme napolità, ans encara fou un cop fatal per a la puixança de la marina catalana.

Els textos històrics catalans, com el llibre *Històries e conquestes*, de Pere Tomich, consignen ben explícitament la derrota de Ponça. Tomich diu que «s'en féu gran dol e tristor per totes ses terres (les del comte-rei), e s'en seguiren molts mals e damnatges». [6]

L'almirall genovès Axàrate, abans de comparèixer amb l'esquadra vencedora davant Gaeta per a dur-hi vitualles, donà llibertat a uns milers de presoners que havia fet. Segons Zurita, calà foc a totes les grosses naus catalanes de què s'havia apoderat; però aquest detall, poc versemblant, no és esmentat per cap dels cronistes italians d'aquelles lluites: Fazio, Foglietta, Constanzo. [7]

En saber els gaetans el desastre de l'esquadra catalana, feren una sortida i s'apoderaren del campament dels assetjadors, abans que aquests tinguessin temps d'abandonar-lo, a la qual cosa es disposaren en saber, per llur part, el

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

2) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom I. Pàgs. 480 i següents. Ametller utilitzà per al seu relat de la batalla de Ponça les narracions dels cronistes italians Fazio, Foglietta i Constanzo, ultra la de Zurita.

3) Al *Dietari de la Generalitat de Catalunya* hi ha una llarguíssima llista dels nobles que caigueren presoners.

4) Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim.*

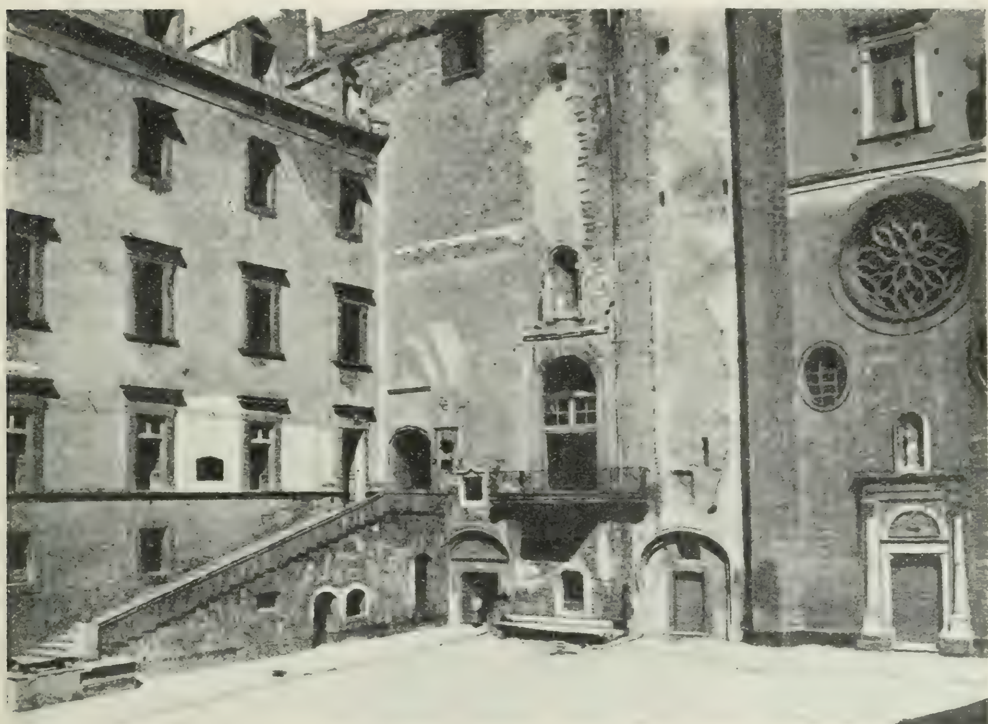
5) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III.

6) Pere Tomich: *Històries e Conquestes.* Pàg. 281.

7) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II. Pàg. 6.

resultat de la batalla de Ponça. Spínola i Zoppo s'apoderaren també de les altures properes on els nostres tenien instal·lades set bombardes que havien causat a la plaça, durant el setge, molts d'estralls. [1]

A Gènova, la victòria naval, de magnitud inesperada, produí una gran alegria. El duc de Savoia, que era sogre del duc de Milà, declarà que allò era

Castell Nou de Nàpols: El pati interior amb les transformacions posteriors, tal com es trobava abans de la restauració feta anys enrera

«un miracolo de Dio, né credo cinquecento anni passati, se vedesse si gran fato.» [2]

Per a commemorar aquella victòria, els gaetans decidiren que el dia de Sant Domènec, 4 d'agost, en què s'havia esdevingut la batalla, fos celebrat cada any [3], i els genovesos decidiren que tots els ornaments litúrgics de la capella que Alfons tenia al seu campament i dels quals s'apoderaren, fossin consagrats al dit sant en l'església de la seva advocació. [4]

1) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II. Pàgs. 5 i 6.

2) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàg. 9, nota.

3) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 7 i 8.

4) A. LECOY DE LA MARCHE: *Le Roi René, sa vie, son administration, ses travaux artistiques et litteraires.* París. Any 1870.

Hom diu que l'almirall genovès proposà a Alfons el lliurament de l'illa d'Ischia, a fi de tenir-lo allí a ell, i el monarca contestà que ni que hagués d'ésser llançat a la mar, ell no manaria que fos lliurada ni una pedra de cap lloc dels seus dominis [1]. Alfons fou conduït de primer a Saona, i a Milà després. Llorenç Valla, secretari i conseller del comte-rei, que l'acompanyà en la batalla, caigué així mateix presoner i fou dut a Milà.

La reina mare, Elionor, que seguia vivint a Castella, s'impressionà tan fortament en rebre la nova de la desfeta de Ponça, que al cap de pocs dies morí. [2]

El dia 29 d'agost se sapigué a Barcelona la nova del desastre, la qual causà sorpresa i consternació. Hom no s'explicava el succeït: «per misteri divinal — diu el Dietari de l'antic Consell barceloní —, com cas humanal no y (hi) fos bastant, lo dit senyor amb aquells qui eren amb ell foren desbaratats...» [3]. Fou designada una vintiquatrena o comissió de vint-i-quatre prohoms per a fer i despendre tot el que calgués, i foren tramesos al comte-rei Joan Buçot i Francesc Castelló. Els consellers de Barcelona anaren a visitar la comtessa-reina Maria, que aleshores era a València, per tal de consolar-la [4]. Maria es posà tot seguit a treballar per a trametre ajut al comte-rei.

Tan bon punt arribà per les naus de llevant la nova de la catàstrofe, s'agitaren els ànims a Catalunya, i tothom demanà que s'adoptessin promptes i eficaces mesures. Els municipis catalans trameteren immediatament delegats a Saragossa, on, després d'un consell plenari, es determinà a llur proposta la convocació de les Corts. El dia 15 d'octubre, de Saragossa estant, la comtessa-reina Maria convocà a Montçó les Corts generals dels tres reialmes per al dia 15 del mes següent. Com que només el monarca podia aplegar-les, la convocatòria feta per la comtessa-reina era verament il·legal; però, davant la gravetat de la situació creada, els Estats de la Corona acceptaren aquella convocatòria. Mentrestant, Maria anà a Castella, i pactà amb el seu germà Joan un allargament de les treves per sis mesos [5]. Esperant la tornada de la comtessa-reina, les Corts no pogueren començar llurs tasques fins al dia 25 de novembre. [6]

Amb motiu de la reunió de les Corts a Montçó, Maria féu estada en aquella vila des del 16 de desembre del 1435 fins al primer d'abril del 1436 [7]. Els catalans oferiren tot seguit 100,000 florins per a armar un estol. Fou acordat d'armar sis naus i trametre 300 homes que Alfons demanava per a la seva guàrdia perso-

1) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom I. Pàg. 487. — Sobre la batalla de Ponça hom pot veure PAZ I MELIÀ: *Relación de la batalla de Ponça*. «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos». Tom I Any 1897. Pàgina 516. A. DAMIANS I MANTÉ: *Desfeta de l'armada d'Alfons V a Gaeta*. «Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana». Setembre-desembre de l'any 19 9.

2) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III. Llibre XIV. Foli 233 v.º

3) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Volum I. Pàg. 326.

4) Lloc citat. Pàg. 329.

5) Vegi's el present volum. Pàg. 280.

6) J. DE ZURITA: Lloc citat.

7) G. J. OSMA: *La loza dorada de Manises*. Pàg. 11.

nal. Quedà designat almirall de l'armada Bernat Joan de Cabrera, comte de Mòdica. Després les Corts dels tres Estats es destriaren: les de Catalunya passaren a Tortosa, les d'Aragó a Alcanyiç i les de València a Morella.

A Gènova hi havia 146 nobles presoners, els quals foren rescatats més tard mitjançant el pagament d'una suma de 70,000 ducats.

Alliberament del comte-rei i els seus. — Conduïts a Milà els reials presoners de la batalla de Ponça, el duc Felip Maria Visconti, que abans havia estat amic i aliat d'Alfons, els tractà amb grans miraments i deferències. Segons Zurita, mentre durava el setge de Gaeta, el duc de Milà havia tramès a Alfons IV un ambaixador, anomenat Gabriel de Mirabilis, el qual declarà que Felip Maria desitjava la victòria del comte-rei i la derrota dels genovesos, i li donà notícies sobre les forces i els preparatius d'aquests. [1]

Alfons, subtil i audaç diplomàtic, aprofità la bona inclinació del duc de Milà i la posició especial d'aquest en els afers d'Itàlia per a entrar en negociacions amb ell. I succeí que el presoner es transformà en aliat per a prosseguir la lluita contra el duc d'Anjou. Felip Maria i Alfons, en efecte, convingueren les bases d'una aliança encaminada a combatre la influència i les armes franceses a la península italiana. Als 8 d'octubre del 1435 signaren un tractat secret, en el qual feren estipulacions sobre les relacions amb Gènova, el pla de conquista del reialme de Nàpols per Alfons, les relacions amb l'Església, l'ajut del comte-rei al duc per a una eventual empresa a la Itàlia septentrional i central, i la conducta futura dels catalano-aragonesos envers el comte Francesc Sforça, fill del difunt Jaume Sforça [2]. No gaire abans (21 de setembre de l'any 1435), el duc de Milà havia concertat un pacte amb Renat d'Anjou [3]. El tomb que donaren les coses fou, doncs, molt ràpid.

Al cap de poc temps, Alfons IV i els seus germans foren posats en llibertat. El primer que aconseguí l'alliberament fou Joan, el rei de Navarra, que ja era lliure el 5 d'octubre del 1435, i al cap de tres dies havia de sortir de Milà [4]. Joan tornà a la península ibèrica, on ja es trobava a les darreries de l'any 1435. Procedent de Milà i de Gènova, el dia 28 de desembre arribà a Barcelona en una galera genovesa, acompanyada de dues galeres catalanes [5]. El dia 1 de novembre de l'any 1435 fou sabuda a Barcelona la nova d'haver estat posat en llibertat Alfons i els seus germans, «per gràcia de Déu e benignitat del duch de Milà, qui li feya obres de pare». Quan les Corts de Montçó s'aplegaren, el comte-rei i els infants ja estaven lliures. Alfons fou l'últim de sortir de Milà.

1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III. Llibre XIV. Foli 230.

2) GIAN PIERO BOGNETTI: *Per la storia dello Stato visconteo. Un registro di Decreti della Cancelleria di Filippo Maria Visconti, e un tratatto segreto con Alfonso d'Aragona.* «Archivio Storico Lombardo», de Milà. Volum XXXIII. Pags. 237 a 257.

3) A. LECOY DE LA MARCHE: *Le Roi René, sa vie, son administration, ses travaux artistiques et littéraires.* Pàg. 15. nota.

4) Lletra d'Alfons IV. — JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II. Pàgs. 25 i 26.

5) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

A Milà mateix organitzà Alfons una host, i amb aquesta se n'anà a Portovènere, plaça que encara era guardada per la seva gent.

La gran victòria diplomàtica d'Alfons vingué a contrarrestar, en part, els efectes de la gran derrota naval de Ponça. Parlant de la partida que entre el duc i el comte-rei s'entaulà, diu un autor que es trobaren davant per davant una serp i una guineu. [1]

Nàpols: Finestra del vestíbul del Castell Nou (any 1446)

S'havia estipulat en el pacte de Milà que les naus genoveses es posarien al servei d'Alfons i durien a Nàpols les tropes d'aquest; per tant, havien de combatre contra els angevins, que eren els amics de sempre i els aliats de Gènova. Davant unes tals condicions, els genovesos, profundament ferits en llur amor propi, sentiren una violenta indignació. Altres greuges reberen encara del duc, i tot plegat els portà a la revolta. A les darreries de l'any 1435 es rebel·laren contra Felip Maria Visconti. El cop, que s'inicià amb la mort d'Obizino Alciati, lloctinent ducal a Milà, fou dirigit per Francesc Spínola i Tomàs Campofregoso, i triomfà amb poca sang. [2]

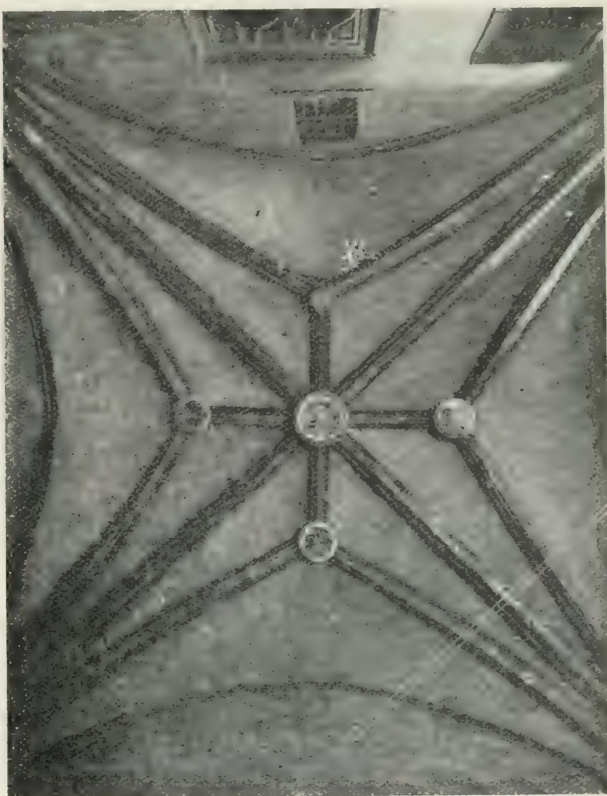
Es formà, per a combatre Alfons, una nova lliga, en la qual entraren Gènova, el papa Eugeni IV, Renat d'Anjou, Florença i Venècia.

A Barcelona, el conveni entre Alfons IV i el duc de Milà fou mal rebut, i hom es resistí a admetre'l. De Gaeta estant escriví el comte-rei al seu germà Joan dient-li que el disgustaven les dificultats que Barcelona posava a la signatura dels capítols convinguts entre ell i Visconti; li indicava que si no podia vèncer la resistència dels barcelonins, procurés que almenys signessin segons la forma dels capítols del rei de Castella, puix que creia que el duc s'hi conformaria, i en el cas que Barcelona no volgués signar ni així, Joan havia de fer de manera que

1) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II. Pàg. 13.

2) Sobre aquesta revolta hom pot veure A. Duran i Sanpere: *Un document català de la revolta de Gènova en 1435.* Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Tom VIII. Pags. 304 a 400.

signessin els altres municipis. En una lletra escrita pel comte-rei en igual sentit a l'arquebisbe de Saragossa, li deia que la forma dels capítols pactats amb Felip Maria semblava als barcelonins dura i crua, en raó de les paraules que hi figuraven, les quals eren verament molt fortes. En totes dues lletres, Alfons es disculpava al·legant les atencions que devia al duc de Milà i el profund agraïment que tenia obligació de demostrar-li pel bé que l'havia tractat. [1]

Castell Nou de Nàpols: Volta del vestíbul (any 1440)

Les alternatives de la lluita. — Per trobar-se Renat d'Anjou presoner del duc de Borgonya, no pogué prendre possessió de la corona de Nàpols tot seguit de la mort de Joana. Trameté a aquell reialme la seva muller, Isabel de Lorena, que era una dona intel·ligent, decidida i coratjosa. Isabel arribà davant Nàpols el dia 18 d'octubre del 1435, i entrà triomfalment a la capital el dia 25 d'aquell mes [2], disposada a sostenir la lluita contra Alfons i els seus aliats.

El duc de Borgonya, per a posar en llibertat Renat d'Anjou, demanava de primer un rescat de tres milions de ducats, que després reduí a dos. [3]

Un nou estol català fou tramès a Itàlia. El dia 26 d'agost del 1435 sortiren 11 galeres de Barcelona; el dia 12 de setembre sortiren de Cadaquers cap a Itàlia les mateixes galeres i quatre bergantins; el Dietari de la Generalitat diu que les galeres i els bergantins, armats pel Principat de Catalunya, anaven a combatre els genovesos [4]. Segons una lletra del comte-rei datada a Capua als 12 de

(1) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia* Tom II. Pàg. 40.

(2) A. LECOY DE LA MARCHE: *Le Roi René, sa vie, son administration, ses travaux artistiques et littéraires.*

(3) Zurita i Fazio coincideixen a fer grans elogis de les qualitats d'aquesta dama.

(4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

novembre, l'estol havia arribat a Gaeta, probablement setmanes abans. El 15 de desembre sortiren tres naus més del port de Barcelona [1]. El monarca confirmà el nomenament d'almirall de l'estol a favor de Bernat Joan de Cabrera (22 de desembre del 1436), tal com els catalans li havien demanat. [2]

Després de l'aliança ofensiva i defensiva pactada per Alfons amb el duc de Milà, la plaça de Gaeta es reté a l'infant Pere. Aquest s'apoderà també de Terracina, que formava part dels Estats de l'Eglésia (any 1436).

La lluita pel reialme de Nàpols presentà una llarga sèrie d'incidents i de fluctuacions; però tant Alfons com els seus principals contraris la sostingueren porfidiosament. Els enemics del comte-rei eren ajudats pel papa Eugeni IV, el qual donà la investidura del reialme napolità a Renat d'Anjou. Alfons es decidí a anar contra el papa, i designà per a això el *condottiere* Francesc Piccinino, cabdill de les seves forces en el reialme de Nàpols.

La nova acció militar d'Alfons fou ràpida i brillant. El monarca sortí de Capua, i amb el concurs de l'estol català conquistà successivament gairebé tot el reialme. En unes lletres datades del 16 i del 20 d'abril de l'any 1437, el monarca explicava que tenia assetjades feia dies Nàpols i Aversa, i esperava que es retrien molt aviat, de manera que quedaria a la seva obediència tot el reialme, del qual, deia, ja posseïa la major part i la més forta, llevat d'aquelles dues ciutats [3]. Estava en possessió dels castells adjunts a la capital: el Nou i el de l'Ou. Els optimismes reials no tingueren aleshores confirmació. Nàpols resistí, defensada per Antoni Caldora, virrei nomenat per Renat d'Anjou. Calgué molt més de temps per a la conquista de la ciutat.

La victòria d'Alfons hauria estat probablement decisiva l'any 1437 si el papa no hagués acudit, com ho féu, en socors dels angevins. D'altra banda, Gènova, Venècia i Florença, sentint-se greument amenaçades pels progressos del poder català a Itàlia, redoblaren llurs esforços. Això allargà la guerra, però no la féu desviar del seu curs predominantment favorable a Alfons, a despit dels contratemps que aquest sofrí.

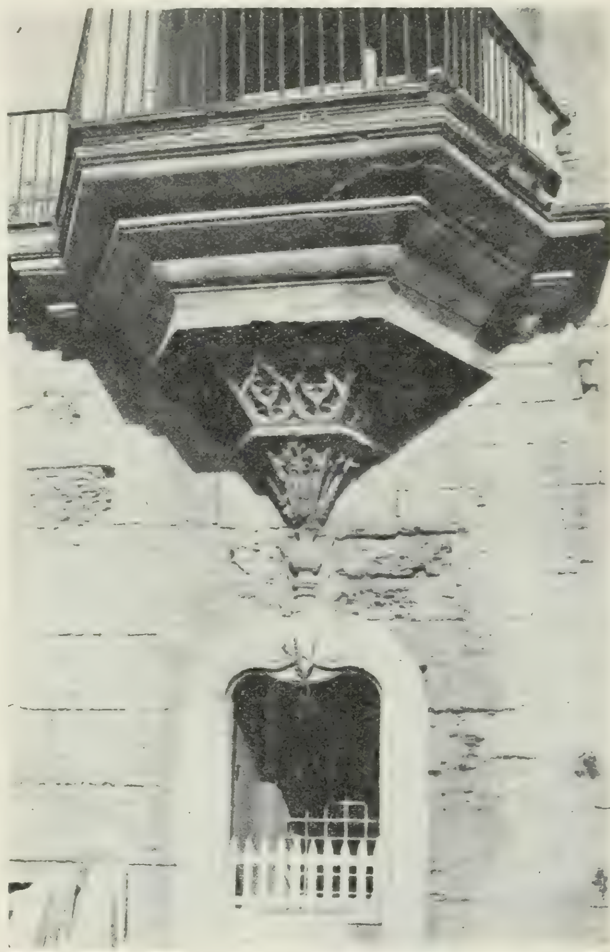
Els napolitans, encoratjats per l'entrada en campanya del legat papal, el patriarca d'Alexandria, que anà a Mela de Gaeta, sortiren a l'encontre de l'exèrcit del comte-rei, i foren derrotats a les vores del riu Voltorno. El patriarca d'Alexandria no era altre sinó Joan Vitellesco de Cornetto, el famós capità al qual el papa Eugeni havia atorgat aquell títol eclesiàstic. Poc temps després, les forces napolitanes, manades personalment per Antoni Caldora, foren derrotades prop de Pescara per les del duc d'Atri, de Piccinino i de Sebastià d'Amicis.

En oposició a aquestes victòries alfonsines hi hagué la derrota que el legat infligí al príncep de Tarent, el qual caigué presoner, i el pas del dit prín-

1) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom v.
2) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàg. 84.
3) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàg 141.

cep i del de Caserta al partit angeví. En canvi, Antoni de Colonna, príncep de Salern, que havia actuat fins aleshores com a adversari del comte-rei, passà al partit d'aquest (any 1437).

Aviat tornà Alfons a tenir confiança en una pròxima conquista de la ciutat de Nàpols; de Gaeta estant, el dia 9 de febrer del 1438, escrivia: «Aversa e Nàpols, les quals estan avui en tanta opressió que més no poden, així de vitualles com de les nostres gents que 'ls tenen així costrets que no gosen eixir un pas fora...» [1]

Castell Nou de Nàpols: Balcó de la gran sala (1453-1457)

Alfons, alternant l'ús de les armes amb el de la diplomàcia, com en ell era costum, cap a la fi de l'any 1437 entrà en negociacions amb el papa, i concertà treves, duradores fins per tot el mes de març següent. Però en aquella ocasió el monarca fou objecte d'un engany: el legat pontifici — «home scelerat e sens fe», escriu — rompé traïdorament les treves; s'entengué en secret amb Antoni Caldora, i tots dos junts atacaren per sorpresa el camp reial de Casal de Sant Julià, el dia de Nadal de l'any 1437; les forces d'Alfons foren derrotades, i se n'anà de poc que el comte-rei no caigués en poder del legat. Sort que s'havia allunyat poc abans amb part de la seva gent. [2]

Com que en les treves quedaven obligats els béns pontificis, el comte-rei manà que tot seguit els drets «e altres coses pertanyents al papa e a la sua cambra en

(1) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàg. 150.
(2) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III. Llibre XIV. Foli 249 v.º — A. Giménez Soler: Lloc citat.

nostres regnes e terres sien ocupats»[1]. El legat, que no era ben vist a les comarques napolitanes, poc temps després les evacuà.[2]

La lluita tingué nous episodis importants amb l'arribada a Itàlia de Renat d'Anjou, el qual fou alliberat pel duc Felip de Borgonya a canvi d'un rescat de 200,000 dobles d'or. El d'Anjou, secundat per Francesc Sforça i pels Caldora, desafià Alfons a un combat entre els dos exèrcits; el comte-rei acceptà el repte, i senyalà com a lloc per al combat la Terra de Labor, i com a data el dia 9 de setembre del 1438; però Renat, adonant-se de les avantatjoses posicions que el seu rival ocupava, no hi acudí, i passà als Abruzzos. El comte-rei, a la Terra de Labor, s'apoderà d'un gran nombre de places.

Davant aquests èxits, Alfons es determinà a posar setge a Nàpols, per mar i per terra (20 de setembre del 1438)[3]. Segons els cronistes italians Fazio i Constanzo, les forces alfonsines es componien de 15,000 homes, i en el golf hi havia deu galeres vingudes de Catalunya i de Sicília. Segons Zurita, l'estol constava de set naus, quatre galeres i altres fustes.[4]

El setge fou penós[5]. L'infant Pere dirigia els treballs, i en mig d'aquests morí d'una manera tràgica. L'accident sobrevingué el dia 17 d'octubre del 1438, poc després de l'eixida del sol. Alfons IV en donà compte dient que l'infant anava «*por reconoscer los reparos e otras cosas que se aparellavan por el dicho combate que devíamos dar prestament, fué ferido en la cabeça de una piedra de bombarda enbiada de la ciudat, por la qual ferida por la divina disposición súbitament pasó desta vida en la otra*»[6]. Zurita descriu així l'accident: «*Yendo* — diu — *el infante Don Pedro a cavallo, hazia la parte donde tenia su estancia contra los enemigos, para combatirlos, fué herido de un tiro de una lombarda; y le hirió sobre la siniestra parte de la cabeza; y le llevó la metad de ella; y le esparció el celebro.*»[7]

Summonte presenta com un càstig de Déu la mort de l'infant. Diu que aquest havia fet disparar una gran bombarda, anomenada la Messinesa, contra l'església del Carmel, ocupada pels genovesos, que es trobava aleshores extramurs de la plaça; i afegeix que una de les bales se'n dugué la corona d'espines i la cabellera d'una imatge del Sant Crist, la qual miraculosament baixà la testa per a deixar passar el projectil. A l'endemà, a la mateixa hora, l'infant «deia a l'artiller que tirés contra el mur, i veié venir sobre ell una bala de bombarda que no pogué esquivar, puix que havent pegat de primer a terra, rebotà i se li endugué la meitat del cap i el deixà privat de vida damunt el cavall.»

1) Lletra reial, expedida de Capua als 31 de desembre del 1437. — A. GIMÉNEZ SOLER: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàgs. 146 a 149.

2) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III. Llibre XIV.

3) J. DE ZURITA: Lloc citat. Tom III. Llibre XIV.

4) J. DE ZURITA: Lloc citat. Tom III. Llibre XIV.

5) A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. — *La Fi del Comte d'Urgell* considera la mort de l'infant Pere i la de l'infant Enric, esdevinguda l'any 1445, com a càstigs del cel pel pretès assassinat del comte Jaume. (Pàgs. 93 i 94).

6) Lletra d'Alfons al seu germà Joan, del dia 3 de desembre del 1438. A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat.

7) J. DE ZURITA: Lloc citat. Tom III. Llibre XIV. Foli 253.

L'autor anònim de l'obra *Dell'Historia del regno di Napoli* ho conta d'aquesta manera: «Es trobava a la bateria l'infant En Pere d'Aragó, jove bel·licós i ferotge: veient que un artiller no volia tirar contra l'església del Carme per reverència a la Mare de Déu, l'amenaçà amb fer-lo penjar, per la qual cosa l'artiller, poruc, tirà a la tribuna de l'església; la bala passà i anà a caure als peus de Crist crucificat, i volent l'infant que seguís disparant-se encara cap allí, es veié venir del campanar de la mateixa església una bala de bombarda petita, la qual pegà primer a terra, botà, el ferí al cap i el féu caure exànime de cavall.»

Les diverses versions coincideixen en l'essencial, i les dues italianes s'avenen, en els principals detalls de l'accident, amb la versió que dóna *La Fi del Comte d'Urgell* [1], on llegim: «... tenint lo siti lo rey Alfonço, son frare, sobre la ciutat de Nàpols, estant lo dit infant don Pedro en lo areny devant lo Carme, a cavall, en una acaneya, en lo mig de cinc cents hòmens, del Carme fou tirada devers aquella flota una pedra, amb bombarda, al mig de la flota; donaren sobre la arena, e, de resurt, ferí en lo cap de l'infant, e llevà-li la testa superior del cap, que no ferí ne féu mal a altri. E així morí, que no parlà ni pogué haver coneixensa alguna de la sua mort.» [2]

A l'endemà de la mort de l'infant Pere començà a ploure copiosament, i per altra part el fred ja apretava. Alfons, d'acord amb els seus barons i capitans, decidí d'alçar el setge.

Al cap de pocs mesos, però, Alfons es tornà a fer il·lusions respecte a la facilitat d'aconseguir la rendició de Nàpols. En una lletra del 13 de març del 1439, llegim: «...lo dit senyor spera prestament haver les dites ciutats o una d'aquelles...» [3].

L'any 1439, en mig de la lluita aferrissada sofrí Alfons un nou contratemps. Uns vaixells genovesos havien anat a Nàpols a descarregar blat, i des del Castell Nou els dispararen una grossa bombarda, que causà avaries a una nau genovesa i posà en perill la vida de Nicolau Campofregoso. Aquest, irat, es venjà disposant l'atac del castell. Una flota genovesa — gairebé sempre els cops més dolorosos venien de Gènova en moments importants per a Catalunya — es presentà davant Nàpols, i atacà el Castell Nou, ocupat feia anys pels catalans; el virrei Guillem Ramon de Montcada i el governador Arnau Sanç es defensaren tant com pogueren; però al capdavall, trobant-se el castell sense vitualles i sense proveïments de guerra, a despit de l'heroica defensa hagué de retre's el dia 24 d'agost del 1439 [4]. El coratge dels assetjats causà l'admiració dels enemics mateixos.

Aquest fet desfavorable fou contrarrestat per dos èxits alfonsins: la rendició de Salern i després la d'Aversa al comte-rei, el qual fou reconegut com a sobirà per la casa de San Severino, molt influent. Al cap de poc, morí Jaume Caldora

1) Sobre la mort de l'infant Pere vegi's també A. Lecoy de la Marche: *Le Roi René*. Tom I. Capítol III.

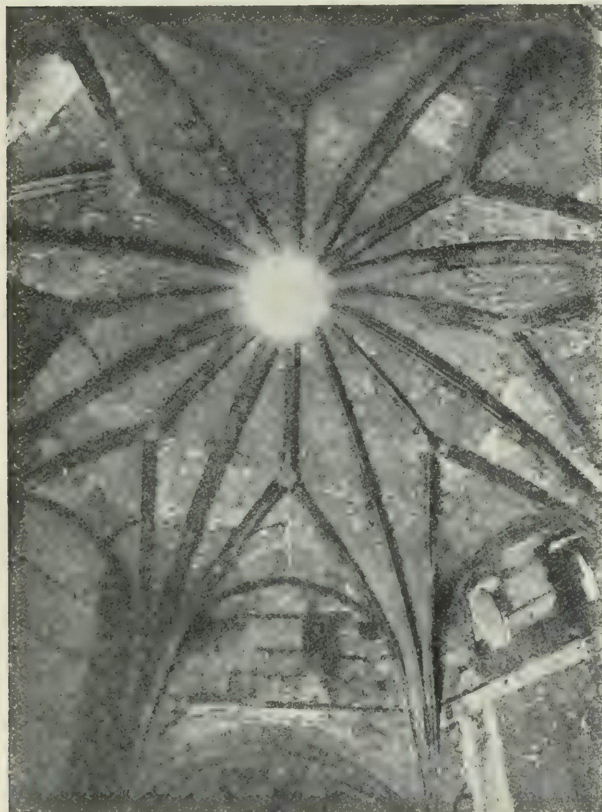
2) *La Fi del Comte d'Urgell*. Edició Barcino. Pàg. 93.

3) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàg. 161.

4) Ametller fa una llarga descripció d'aquest fet, seguint molt de prop la de Fazio. (*Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàgs. 262 i següents).

duc de Bari (15 de novembre del 1439). La seva mort fou un fet que vingué a afavorir molt la causa d'Alfons IV. [1]

Referint-se a l'any 1439, escriu Ametller: «A l'altura a què havia arribat l'empresa del Magnànim, senyor com era de les tres quartes parts del reialme, comptant amb una bona esquadra i amb un exèrcit més que regular, mancat per altra banda el seu competidor de recursos pecuniaris, comprengué que l'èxit final de la seva campanya radicava, més que en tot, en l'actitud que prengués Eugeni IV, que en aquells dies s'havia fet més temible per disposar del comte Francesc Sforça.» [2]

Castell Nou de Nàpols: Volta de la gran sala

Per un document del 17 de febrer del 1440, Alfons legitimà el seu fill natural Ferran, disposà que aquest el succeís per testament o per intestat, i el féu hereu i successor en tots els Estats del comte-rei, especialment en el reialme de Nàpols. [3]

L'any 1440 Renat d'Anjou atacà Alfons a la Pelosa. Sembla que en aquella batalla Renat hauria pogut triomfar; però entre els combatents de l'angeví hi havia Antoni Caldora, que no estava gaire satisfet de Renat i que, en efecte, no posà gaire bona voluntat en la lluita. Aviat es manifestaren les desavinences entre ell i els angevins.

El dia 25 de juliol del 1440, diada de Sant Jaume, Alfons IV s'apoderà del castell d'Aversa. [4]

Per l'octubre del 1440 havia empitjorat tant la situació militar de Renat d'An-

1) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* — Lletra d'Alfons a Maria, del 23 de novembre del 1439.

2) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II. Pàg. 258.

3) Bartolomeo Chioccarello: *Archivio della reggia giurisdizione del Regno di Napoli.* Tom I.

4) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàgs. 175 a 176.

jou, que aquest féu anar a Provença la seva muller i els seus fills, i inicià una concòrdia amb Alfons a base de cedir-li el regne, amb la condició que adoptés com a fill Joan, primogènit de Renat, i el fes successor en aquell tron per a després de la mort. Els napolitans aconseguiren que Renat desistís d'aquest pensament. [1]

La causa d'Alfons progressava de pressa. Pel gener del 1441 foren conquistats el castell i la ciutat de Benevent, que estaven en poder del comte Francesc Sforça [2]. Als 17 de febrer, Alfons escrivia des de Capua donant compte dels més recents èxits: «En tant que per gràcia de nostre Senyor Déu los affers de aquesta nostra empresa són ja en via molt prop de haver total fi e conclusió, per manera que esperam lleixar pau e repòs en aquest reyalme, lo qual despuis de XI anys ençà és stat sempre en guerra e tribulació, de què creem fer singular servey a nostre Senyor Déu, e a nostra Corona perpètua honor e als incoles de nostres Regnes benefici molt gran.» [3]

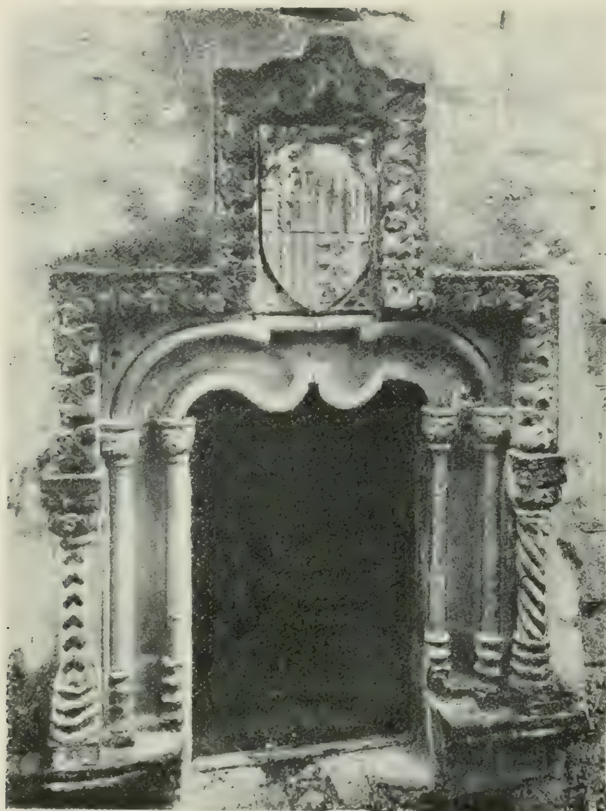
El comte-rei ajudà el duc de Milà en la lluita contra Sforça. Mentre prenia una vigorosa ofensiva contra aquest a la Capitanata i a la Pulla, Alfons, amb les seves arts diplomàtiques, procurava que Blanca, filla natural del duc de Milà i hereva del ducat, no es casés amb Francesc Sforça. De primer havia proposat el casament de Blanca amb Carles de Navarra, príncep de Viana (instruccions reials del 3 de febrer del 1437); després amb l'infant Pere (lletra del 8 de maig del 1437) [4]. Encara, en 1439, Alfons demanava a Felip Maria que desistís del casament de la seva filla amb Sforça i li proposava de casar-la amb el seu fill Ferran [5]. En un cert moment, el duc de Milà s'adreçà al comte-rei dient-li que cada dia era més contrari a Francesc Sforça, i li proposà l'enllaç de Blanca amb l'infant Enric; Alfons acollí la proposta i la comunicà al seu germà, que era a Castella, amb grans precs i ponderacions perquè l'acceptés (2 de juny del 1441), i més endavant procurà que Nicolau Piccinini s'interessés per la realització d'aquest projecte. [6]

La campanya militar de l'any 1441, proporcionà noves victòries a Alfons, i per tant fracassà l'última gran ofensiva que aquell any emprengueren de comú acord els seus enemics. En canvi, l'afer del matrimoni de Blanca Visconti es resolgué contra els designis del comte-rei, puix que la filla del duc de Milà es maridà al capdavall amb el comte Francesc Sforça; el casament s'efectuà a Cremona, el dia 15 de novembre de l'any 1441. [7]

Els de la lliga antialfonsina feren un gran esforç per a separar el duc de Milà del comte-rei, i alguna cosa aconseguiren en aquest sentit: un quart de conversió, com diu Ametller. El primer acte que marcà la nova orientació per part de Visconti fou la signatura de la pau amb Lombardia, i el segon el donar la mà de la

1) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàgs. 340 i 341.
2) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom III. Pàg. 647.
3) A. GIMÉNEZ SOLER: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàg. 184.
4) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 115 i 116.
5) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàg. 278.
6) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 282 a 285. Tom III. Apèndix XXXIV.
7) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàg. 388.

seva filla a Francesc Sforça. Aquest, d'enemic del Pontificat i d'invasor dels Estats pontificis, passà a gonfaloner i capità general de l'Església romana, i el dia 25 de novembre signà un tractat amb Renat d'Anjou [1]. Alfons féu tot el que pogué per a impedir aquests fets que li eren adversos, i en protestà altívolament davant el duc de Milà.

Carinola: Finestra de la casa d'Alfons IV (anys 1449-1458)

Tanmateix, com que les coses es decantaven cap al costat d'Alfons, Sforça i els genovesos s'abstingueren, en els darrers temps, de donar gaire auxili a Renat d'Anjou.

Davant el prestigi que les victòries valgueren a Alfons, li fou oferta la corona d'Hongria [2]. En una lletra del dia 9 de febrer de l'any 1438, el comte-rei deia a la seva muller: «vos notificam com de present és ací arribat un hom a nós tramès secretament per un bisbe e altres alguns barons de regne de Hungria, lo qual vacca per mort de l'emperador e en lo qual regne nós succehim legíttimament per consemblant títol del que havem en aquest reyalme, notificants-nos llur rei e senyor e com nós entenem trametre una solemne ambaixada, nós de present los trametem les lletres que 'ns demanen e un hom secretament per part nostra per informar-se plenament de totes aquestes coses com passen» [3]. Alfons dugué ja abans el títol de rei d'Hongria, l'adopció del qual feia explicar per Joan de Palomar a l'emperador en aquesta forma: que no s'admirés que la seva Reial Magestat hagués assumit novament el títol de rei d'Hongria, puix que ho havia fet obligat per la necessitat i per consell de

1. A. Lecoy de la Marche: *Le Roi René, sa vie, son administration, ses travaux artistiques et littéraires*
2. A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàg. 152.
3. Lletra d'Alfons IV. — A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 152.

quasi tots els barons del reialme de Nàpols que eren partidaris seus, a fi que es veiés que era hereu legítim del reialme de la Pulla [1] i successor de la reina Joana II, anomenada reina d'Hongria i de Jerusalem, etc., i no pas perquè tingués la pretensió de reivindicar el reialme hongarès. [2]

Setge i conquista de Nàpols (any 1442). — Alfons IV superà tots els obstacles, amenaces i contratemps, i marxà sobre la ciutat de Nàpols, a la qual posà novament setge el dia 17 de novembre del 1441. Mentrestant, a les darreries d'aquell any mateix, sotmetia una gran part de Calàbria, amb les ciutats de Cosenza i Bisignano (19 de desembre).

Les victòries alfonsines continuaren l'any següent. En una lletra del 28 de juny del 1442, escrita del pla de Sassano estant, Alfons explica a la comtessa-reina que ha conquerit la ciutat d'Isèrnia, els castells i terres de l'abadia de Sant Vicents i molts d'altres castells circumveïns, ha reduït la vila de Carpenona i ha derrotat els barons que acudiren a socórrer-la. [3]

Tretze mesos durà el nou setge de Nàpols. Aquesta plaça era verament difícil d'expugnar, i els assetjats, comprenent el caràcter decisiu de la partida, resistiren desesperadament. Sostenia la defensa de la plaça Renat d'Anjou en persona. Aquest, al principi, era socorregut per les naus genoveses; però més endavant la flota catalana tingué prou poder per a destorbar el proveïment, i això féu que la fam es deixés sentir dins el recinte. La presa de la torre Octàvia empitjorà encara més la situació dels napolitans.

Finalment, el dia 2 de juny del 1442 la ciutat de Nàpols caigué en poder dels assetjadors. Aquell dia mateix, Alfons escrivia des de Nàpols a la seva muller: «Molt Illustre Reyna... Creents fermament que de nostres prosperitats vos alegrarets, vos notificam com vuy dissabte que 's comptava dos de juny, eixint lo sol, trobant-nos ab nostres gents de cavall e de peu a les portes e muralla de Nàpols e meses aquelles en degut orde, li donam així fort batalla per diverses parts, que la havem entrada, vençuda e totalment sotsmesa a nostra senyoria e obediència...» [4]. Per tal d'explicar verbalment a Maria la presa de Nàpols, el comte-rei trameté a Catalunya Bernat de Riumajor. [5]

Aquesta presa, molt accidentada, fou en part deguda a la confusió que produí dins la ciutat l'haver pogut entrar-hi, per una mina o aqüeducte, un grup d'assetjadors, els quals, per bé que sucumbiren, donaren lloc que els genovesos abandonessin la porta de Sant Gener, per on entraren els catalano-aragonesos [6]. El

1) Nom aplicat al reialme de Nàpols.

2) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia* Tom II. Pàg. 97. Instruccions expedides de Gaeta estant, als 24 de març del 1436. Tom III. Apèndix VIII.

3) A. GIMÉNEZ SOLER: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nàpoles*. Pàg. 102.

4) A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàg. 102.

5) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàg. 413. nota 2.

6) A. LECOY DE LA MARCHE: *Le Roi René, sa vie, son administration, ses travaux artistiques et littéraires*. JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 407 i següents.

comte-rei s'acostà amb tota la cavalleria fins al llarg de Sant Joan de Carbonara, i es precipità tot seguit dins Nàpols. Havia promès a la seva gent el saqueig durant quatre hores, i donà l'encàrrec al príncep de Tarent, al duc de Sessa i a altres caps de l'exèrcit, que es distribuïssin pels diversos barris i tinguessin cura de fer respectar els llocs sagrats, on presumia que havien cercat refugi totes les dones nobles i plebees que tenien llur honra en alguna estima. Ell mateix, dejú i fatigadíssim, cavalcà durant el dit temps per molts de llocs, oposant-se a les violències contra les persones d'un i altre sexe. «La immensitat de robaments que en aquelles quatre mortals hores degueren cometre's, — observa Ametller — almenys es cometeren, com diríem ara, en mig del major ordre.» [1]

Carinola: Portal de la casa de Marino Marzano (anys 1449-1458)

En un cert moment de la lluita, Renat d'Anjou combaté personalment amb gran coratge. Hom li atribueix una frase i una acció que resulten una mica massa fortes per a no semblar dubtoses. «Fugim — li cridà un cavaller francès que el trobà en aquells instants —; els aragonesos són per tot». Segons la versió que esmentem, el d'Anjou contestà: «És a un rei a qui parles de fugir!», i en un accés d'ira li badà el cap. Un català escometé poc després Renat, i el declarà presoner seu; Renat, d'un cop d'espasa, féu caure a terra la mà que volia apoderar-se d'ell. [2]

Després de la presa de la ciutat de Nàpols i del castell de Capuana, Renat d'Anjou es recollí en una de les dues naus genoveses que hi havia al port,

1) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàgs. 411 i 412.
2) A. LECOY DE LA MARCHE: *Le Roi René, sa vie, son administration, ses travaux artistiques et littéraires*

i amb aquelles partí [1]. Els angevins, però, continuaren resistint al Castell Nou i al de Sant Elm.

Fins al mes de novembre del 1442 no es reté el Castell Nou. El castell de Sant Elm s'havia retut alguns dies abans. Tots dos castells ho feren per ordre de Renat, que es trobava a Florença i que, comprenent que era ja del tot inútil el resistir, tornà a Provença poc després. [2]

Carinola: Pati de la casa de Marino Marzano (anys 1449-1458)

Renat d'Anjou se n'anà d'Itàlia enutjat. El papa Gregori no li donava sinó bones paraules, i ell tenia la impressió que els *condottieri* italians l'explotaven. Renat era un home de grans qualitats intel·lectuals i morals. [3]

Després de la presa de Nàpols, Alfons aconseguí noves conquistes i victòries. Antoni Caldora, que s'havia alçat contra Alfons, fou derrotat en la batalla de Sassano (any 1442). La partida estava ja guanyada per part del comte-rei. Tot el reialme de Nàpols se sotmeté. Per altra banda, el papa Eugeni IV i el comte Francesc Sforça es resignaren als fets consumats i reconegueren que el comte-rei Alfons era el vencedor.

Als 28 de desembre del 1442, Alfons deia a la seva muller Maria: «Reyna... vos avisam com havem quasi del tot pacificat aquest (reialme), que de qualsevol part del Regne se va a negociejar així segurament com en qualsevol de aqueixes regnes e terres e en tot tenim e havem tolta la guerra de aquell. E si negú de res

1) Lletra d'Alfons a Maria, del dia 28 de juny del 1442. A. GIMÉNEZ SOLER: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàgs. 102 i 103.

2) Lletra d'Alfons a Maria, del dia 7 de novembre del 1442. A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàgs. 107 i 108.

3) A. LECOY DE LA MARCHE: *Le Roi René, sa vie, son administration, ses travaux politiques et littéraires.*

nos volrà infestar entenem metre guerra en llurs territoris fora del dit Realme per obtenir-ne perpètua pacificació e repòs en aquest.» [1]

A principis de l'any 1443 es transformaren en concòrdia les treves que havien estat signades entre Alfons i Eugeni i que alguns capitans de la host pontifícia no havien mantingut prou lleialment.

Sforça i la seva gent foren foragitats del reialme de Nàpols. Amb data del 19 de febrer del dit any, trobant-se a Aversa, Alfons escrivia a la seva muller Maria: «Reyna... Per fer-vos participant de nostre plaer vos avisam com ... havem erradicat e tolt de aquest Reyalme lo comte Francisco e altres forciscos e adherents de aquells e així altres rebelles e enemics, per manera que havem e tenim... lo dit Reyalme unit e en pacífich estament e total obediència.» [2]

El comte-rei entrà triomfalment a Nàpols el dia 26 de febrer del 1443. Perquè hi entrés com a conqueridor, fou enderrocat un tros de mur, i per la bretxa així oberta passà el monarca.

Els napolitans li havien construït una carrossa daurada, amb un ric pali, a fi que fes una entrada a la manera dels emperadors romans. Per a aplegar la quantitat necessària donaren quotes 596 persones, entre capitans i ciutadans; la suma aplegada fou de 1901 ducats. [3]

La carrossa anava estirada per quatre cavalls blancs. Immediatament davant de la carrossa marxava un grup de donzelles vestides de blanc, que movien branques de llorer. Vint-i-quatre joves, a dreta i esquerra, sostenien les vares del pali. El comte-rei estava assegut en una cadira curul. En el seguici hi anaven vistosos entremesos catalans. Flors i músiques saludaven el monarca triomfador. Les bombardes feien salves estrepitoses, i els tocs de clarins i cornetes alternaven amb les aclamacions de la multitud. A la nit, als castells de Sant Elm, Nou i de l'Ou foren enceses grans lluminàries. [4]

Per a commemorar aquella entrada fastuosa, els napolitans acordaren erigir un Arc de Triomf, que s'alçà a la portalada del Castell Nou i fou costejat pel Consell de la ciutat de Nàpols amb fons comunals. El castell havia quedat molt malmès pel setge i pels assalts, i Alfons el féu restaurar.

El monarca féu gravar en l'Arc de Triomf els següents versos:

Nume apera Alphonsi parta jam pace quiesco.
Illa ego Parthenope bello vexata totannos.

Una llegenda de l'Arc diu: «*Alfonsus Rex Hispanus Siculus Italicus Pius Clemens Invictus*».

Després de la seva entrada triomfal a Nàpols, Alfons tornà a nomenar Arnau Sanç governador del Castell Nou.

1 A. GIMÉNEZ SOLER: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàg. 100.
2) A. GIMENEZ SOLER: Lloc citat. Pàg. 200.
3) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia* Tom II. Pàgs. 446 i 447.
4) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pags. 447 i següents.

El dia 28 aplegà el Parlament dels grans i barons del reialme de Nàpols [1]. Alfons IV, ja en plena i efectiva possessió del reialme, féu que els napolitans juressin per successor en el tron el seu fill bastard Ferran, que era ja duc de Calàbria. Així deslligava aquell reialme, per a més endavant, del conjunt dels Estats de la Corona. [2]

Per una butlla del 14 de juny del 1444, el papa Eugeni IV legitimà Ferran i l'habilità per a la successió en el reialme de Nàpols.

Segell de Renat d'Anjou (any 1436)

Continuació de la campanya. — Després de la presa de Nàpols, Alfons signà la pau amb el papa Eugeni IV, sota la condició que el comte-rei rebria la investidura del reialme napolità, i en canvi reconeixia Eugeni com a papa únic i s'obligava a auxiliar-lo en la lluita contra Sforça (el qual tenia ocupada la Marca d'Ancona) unint les seves forces a les de Piccinino per a prendre la Marca (juliol de l'any 1443).

Per l'agost del 1443 Alfons anà a la Marca d'Ancona contra el comte Francesc Sforça, el qual una nit, silenciosament, es retirà [3], i es reclogué dins Fano, «d'on — deia el monarca — no podrà sortir, salvo per mar.» [4]

Després de derrotar completament Francesc Sforça, Alfons escriví a la comtessa-reina que restava a l'expectativa (6 d'agost del 1444). [5]

De la Marca d'Ancona Alfons IV se n'anà a Calàbria, per a sotmetre Antoni de Vintimiglia, que s'havia sublevat. [6]

Durant l'any 1444, el duc de Milà, Felip Maria Visconti, contrariat per haver-se girat Alfons contra el gendre d'aquell, el comte Sforça, realitzà tota una

1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III.
2) A. GIMÉNEZ SOLER: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàgs. 200 i 201.
3) A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàgs. 200 a 208.
4) Lletra d'Alfons, des de Fermo, del 30 de setembre del 1443. A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàgs. 209 i 210.
5) A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàg. 214.
6) Així ho escriví a la comtessa-reina des del camp de Cotrone. A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàg. 216.

sèrie de maniobres i treballs diplomàtics a fi de perjudicar el comte-rei i d'expulsar-lo del reialme d'Itàlia; però aquests treballs cessaren en fer-se la pau entre el papa Eugeni i Sforça (30 de setembre del 1444) [1]. L'any 1445, havent tingut fortes desavinences el duc de Milà i el comte Sforça, aquell demanà contra aquest l'auxili d'Alfons, i es reconcilià amb el comte-rei.

Segell d'Alfons IV (any 1443)

A principis del mes d'abril del 1444, Alfons estigué molt malalt, fins al punt que corregué perill la seva vida [2]. Davant l'eventualitat de la seva mort, alguns barons napolitans, entre ells Antoni Caldora, ja es preparaven per a un alçament. [3]

Els genovesos, per llur costat, feren també la pau amb Alfons l'any 1444. Es veieren aleshores obligats a pactar en condicions ben poc satisfactòries per a la Senyoria, davant el greu destorb que posaven a la navegació genovesa els navilis catalans que es dedicaven especialment a atacar els de Gè-

1) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II. Pàgs. 522 a 527.

2) Lletres reials. A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàgs. 212 i 213.

3) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II. Pàg 508.

nova. El tractat fou signat el dia 7 d'abril de l'any 1444 amb el dux Rafael Adorno. [1]

Cap al mes de setembre del dit any, els genovesos pactaren amb Alfons una concòrdia en la qual li prometeren el senyoratge de Gènova i del seu Estat, la prestació d'homenatge i jurament de fidelitat com en altre temps acostumaven

Segell d'Alfons IV (anys 1444 i 1457)

a fer-ho als reis de França i com ho havien fet al duc de Milà. Havien d'alçar les banderes d'Aragó i lliurarien les fortaleses i castells dins dos mesos. El comte-rei els donava 30,000 ducats. «Tenia per ben esmerçat aquest diner — escriu Ameller i Vinyes —, amb tal que li fossin addictes, encara que no poguessin complir tot el promès.» I comenta: «¡A tal grau d'humiliació havien arribat els vencedors de Ponça gràcies a llurs mútues rivalitats i a llurs contínues baralles!» [2]

1 JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en italia*. Tom II. Pags. 508 a 5[illegible].
2 JOSEP AMETLLER I VINYES: Loc citat. Tom II. Pag. 522.

7. EL GOVERNAMENT DE LA COMTESSA-REINA MARIA A CATALUNYA

Maria, lloctinent general, i després lloctinent al Principat. — Durant la primera expedició d'Alfons a les illes i a la península d'Itàlia (anys 1420-1423), la seva muller Maria exercí el càrrec de lloctinent general del conjunt dels Estats catalano-aragonesos. El dia 2 de maig de l'any 1420, a Castelló de la Plana de Borriana, Alfons féu el nomenament.

Segell de la lloctinença de Maria de Castella

En absentar-se per segona vegada el comte-rei (any 1432), només confià a Maria la lloctinença del Principat de Catalunya. Per a la de València i Aragó designà el seu germà Joan. Alfons IV no estava prou content de l'actitud que adoptà la seva muller davant les lluites interiors castellanes, i això motivà envers ella una malfiança que es traduí per la limitació de la seva lloctinença a l'Estat de la Corona que no era fronterer de Castella.

Davant els conflictes que li portaven els seus germans per llur intervenció en les lluites castellanes, Alfons els retingué a prendre part en la guerra d'Itàlia. Quan Joan se n'anà d'ací (any 1435), Maria tornà a fer-se càrrec, per uns quants mesos, de la lloctinença de València i Aragó.

Joan, lloctinent a Aragó, València i Mallorca (any 1436). — Alliberat Joan, rei de Navarra, del captiveri en què havia caigut amb ocasió de la batalla de Ponça, tornà ací, i es presentà l'any 1436 a Montçó, on hi havia Corts generals dels tres Estats. Joan cridà a la seva posada, successivament, els representants dels estaments catalans, aragonesos i valencians [1], i els exhibí el nomenament de lloctinent general dels reialmes d'Aragó, València i Mallorca, que li havia donat Alfons IV, amb expressa revocació de la lloctinença, governació i presidència que la comtessa-reina en tenia. El document era signat a Portovènere, el dia 20 de gener de l'any 1436.

1 J. Coroleu i J. Pella: *Las Cortes Catalanas*. Pàg. 248.

Maria conservava la lloctinença del Principat; però quan es trobés ací Joan, aquest havia d'exercir-la conjuntament amb ella, i si Maria era absent, l'exerciria ell sol. Àdhuc dins Catalunya, l'autoritat de Maria fou així minvada. [1]

Aquestes disposicions eren degudes, sens dubte, a la persistent malfiança d'Alfons i els seus germans davant l'actitud de la comtessa-reina en les qüestions de Castella. Es veu que consideraven excessiu l'afecte que Maria demostrava pel seu germà el rei Joan II i per la pau del seu país d'origen, actitud que no coincidia gaire amb la política que respecte el dit país seguia la branca de la casa de Trastamara establerta a Catalunya. Per aquesta causa hi havia una certa emulació i discòrdia entre la comtessa-reina i el rei de Navarra. [2]

Segell de Joan, després Joan II (any 1446)

Els catalans tingueren força goig que Maria continués regint el Principat. Estava assistida d'un Consell format per Domènec Ram (aleshores cardenal i administrador de l'Església de Tarragona), l'abat de Montserrat, Guillem Ramon de Montcada, el vescomte d'Illa, Bernat de Corbera, Andreu de Biure, Francesc Desplà i Llorenç Redó.

A causa de la seva malaltia crònica, que tenia freqüents períodes aguts, Maria, abatuda, volgué deixar la lloctinença, i així ho va comunicar a Alfons. Aquest li pregà que continués, i ella hi accedí. [3]

L'infant Joan, l'any 1446, tenia intencions de passar a Castella. Alfons volgué dissuadir-lo, i li féu present que si ell abandonava la lloctinença, caldria tornar-la a Maria. «*E si la torno a la Reyna mi mujer* — escrivia el comte-rei —, *cuanto me seria deshonesto después de levárgela, que viniesse e jugar con ella el juego de la corruela, cuando dentro, cuando fuera*» [4]. Al capdavall tot quedà de la mateixa

1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III. Llibre XIV. Capítol XXXIII.
2) J. DE ZURITA: Lloc citat. Tom III. Llibre XIV. Capítol XXX.
3) LLUÍS COMENGE: *La medicina en el reinado de Alfonso V de Aragón*. Pàg. 20.
4) A. GIMÉNEZ SOLER: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàg. 230.

manera. Respecte els fets de Castella, sobre els quals li havia donat avisos el bisbe de Lleida, escriu Alfons a aquell, als 22 de febrer del 1446, que «*conociendo el apetito del Rey mi hermano, he mudado de propósito de vuestra ida de Catalunya e vos ruego que quedéys con el Rey mi hermano al qual scrivo no faga cosa sin vuestro consejo*» [1]. Alfons creia que calia posar aturador a la política de Joan.

L'ajut a Alfons IV en les seves lluites a Itàlia. — L'afecte i la servicialitat de Maria per Alfons no disminuïren pas per la malfiança que ell li demostrava en certes coses, ni per la limitació de l'autoritat de lloctinent de què ella fou objecte.

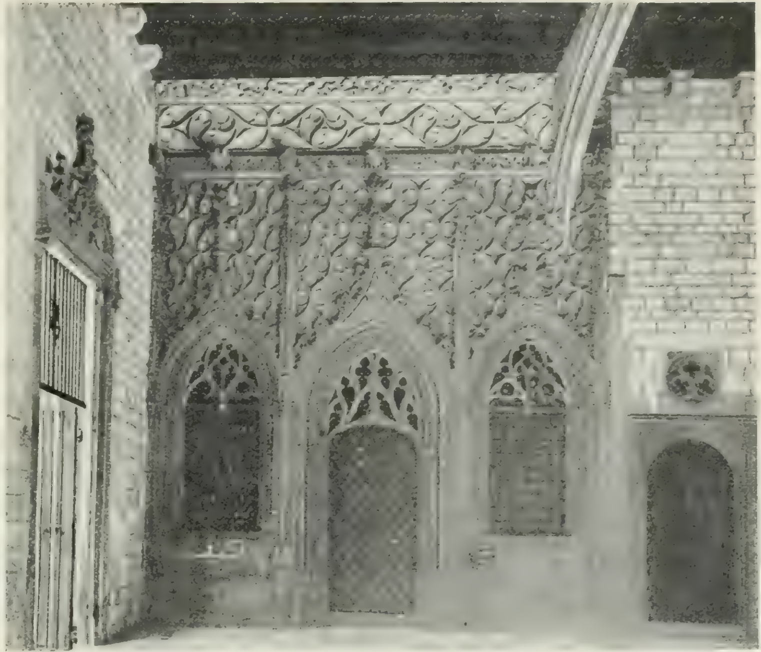
Maria seguí esforçant-se sol·lícitament per a ajudar el seu marit en les difícils i llargues lluites en què estava compromès a Itàlia. Sovint li trameté estols, proveïments, gent d'armes i diners. En això trobà el concurs del Consell de la ciutat de Barcelona i de la Generalitat de Catalunya, si no sempre, les més de les vegades; i quan no el trobà, fou perquè la política reial es desentenia massa obertament dels drets o dels interessos dels catalans. El cronista Pere Tomich remarca que el reialme de Nàpols fou «per lo dit Rey, pres e conquistat ab grans ajudes e socorsos que la Reyna e la ciutat de Barcelona e

Palau de la Generalitat de Catalunya: Pati dels Tarongers

[1] Lletra d'Alfons IV al bisbe de Lleida. «*Escrita de mi mano*», diu el comte-rei. A. GIMÉNEZ SOLER: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàg. 223.

la terra li trameteren, així de pecúnies com de persones, fustes e altres coses» [1]. Diverses vegades votaren les Corts catalanes grosses sumes per a cooperar a les empreses d'Alfons. L'any 1436, com hem dit, prepararen un estol de 10 galeres i 6 naus, del qual fou elegit capità Bernat Joan de Cabrera, comte de Mòdica. [2]

Palau de la Generalitat de Catalunya: Façana de la capella de Sant Jordi, a la galeria del pati gòtic

L'any 1437, Alfons féu dir a la comtessa-reina que havia decidit de jugar-se l'any següent el tot pel tot per a no allargar més la guerra, i que això depenia de poder disposar de 150,000 ducats; li demanava, per tant, que busqués aquesta suma de la manera que fos. Li ordenava, en cas de tenir esperança de treure del Principat de Catalunya una quantitat de 25,000 florins en amunt, que convoqués Corts catalanes, i si no, no. [3]

Als 15 de març del 1437, Maria demanà 20,000 florins a la ciutat de Barcelona, per a l'empresa del comte-rei [4]. Pretenia que si les Corts que fossin celebrades a Barcelona dilataven de votar el donatiu o el construir estol per al servei del comte-rei, la ciutat li fes aquest socors de diner, que seria esmerçat en els navilis destinats a la defensa del monarca [5]. El Consell de Cent contestà que no podia donar-lo, perquè no era costum que les ciutats on hi havia Corts fessin cap donatiu al comte-rei.

Dóna idea de com contribuïen els diversos Estats de la Corona a les empreses

1 Pere Tomic: *Històries e conquestes.* Pàgs. 281 i 282.
2) Pere Joan Comes: *Llibre d'algunes coses assenyalades.* Edició Puiggarí. Pàgs 85 i 86.
3 Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II. Pàgs. 111 i 112. Tom III. Apèndix
4) Pere Joan Comes: Lloc citat. Pàgs. 87 i 88.
5) Pere Joan Comes: Lloc citat.

comunes d'aquesta, una lletra d'Alfons IV, adreçada d'Itàlia estant (23 de novembre del 1439) a la seva muller Maria, demanant-li que li trametés 500 ballesters, els quals havien de reclutar-se de la següent manera: 200 aportats pel principat de Catalunya i el reialme de Mallorca, 200 per Aragó i València, i els altres 100 pagats pel monarca.

L'any 1441, en mig de les seves victòries terrestres, Alfons demanà a Catalunya que aparellés el major nombre possible de galeres i que li fossin trameses aviat. [1]

Les companyies catalanes prengueren una part important i heroica en l'assalt de Nàpols (any 1442). Plantaren al cim de les torres napolitanes la bandera dels quatre pals vermells, i recolliren com a trofeu les portes de la ciutat. [2]

Els auxilis navals donats pel Principat al comte-rei, eren fets en el concepte de sostenir la lluita contra els genovesos. «Catalunya — escriu Carreres i Candi — comença essent el principal fonament de la conquesta de Nàpols, com ho havia estat en èpoques anteriors de Mallorca, Sicília i Sardenya. No solament ses naus, sinó sos guerrers i gent de lletres, es veuen contínuament al costat d'Alfons IV». [3]

Tenint en compte el costum d'aquells temps de trametre freqüents ambaixades, no foren pas molt nombroses les trameses des d'ací a Alfons mentre era a Itàlia. Barcelona trameté les següents: Joan Llull i Bernat Sapila (28 de maig del 1438 a 2 de febrer del 1439); Antoni Vinyes (28 de juliol del 1442 a 20 d'agost del 1443); F. Desplà i G. Destorrent (3 de març a 3 d'octubre del 1444); Joan Marimon i Bernat Sapila (18 de juny a 28 de desembre del 1450); Antoni Vinyes i Miquel Desplà (1 d'agost del 1451 a 26 de maig del 1452); Bernat Fiveller i Pere Joan de Santcliment (8 de juny del 1453).

L'any 1443, Alfons nomenà l'ambaixador barceloní Joan Llull governador de Sorrento, Maro, Bicco i Capri, poblacions que comprenen el «més bell e ric país de muntanya d'aquest regne» [4]. L'any 1450, féu als ambaixadors de la ciutat de Barcelona la finesa de designar-los com a padrins de la seva néta Elionor (2 d'agost).

Algun historiador completament alfonsí, situant-se en el punt de mira reial, troba insuficient l'ajut de Catalunya a Alfons IV: «No negarem — escriu — que alguna cosa feren els estats que N'Alfons posseïa ací a Espanya; però tampoc ocultarem que llurs sacrificis, sobretot en diner, no estigueren al nivell d'allò que els grans designis del monarca requerien, i que més d'una vegada l'haver-li escatimat els recursos fou causa que la susdita empresa estigués a punt de fracassar, precisament en moments en què tot es presentava vent en popa. Per fortuna l'activitat del rei, el seu inexhaurible talent per a aplegar fons, la cooperació de la

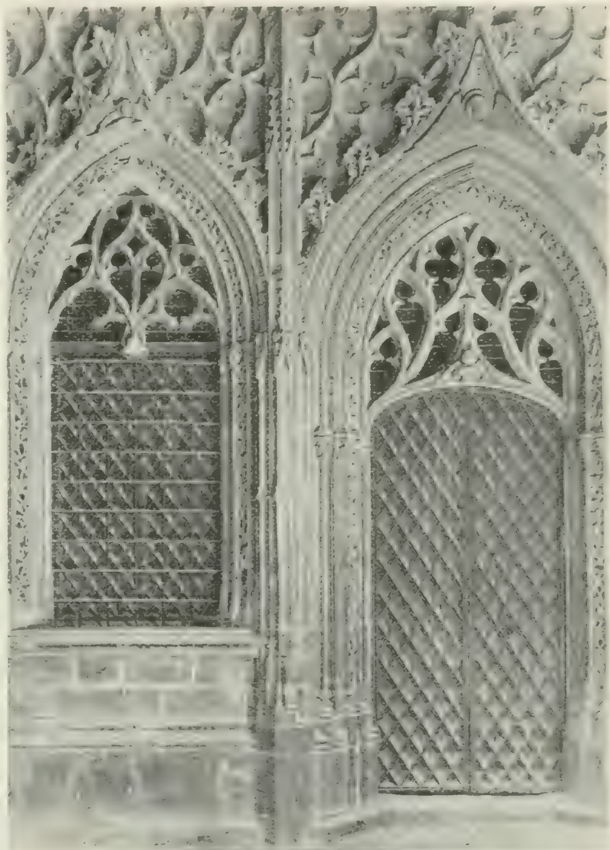
1) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàg. 370.

2) Les portes del portal de Santa Sofia, de Nàpols, foren dutes a Barcelona, i estigueren a l'edifici barceloní conegut per «El Sitjar», fins que, en el segle XVIII, un incendi les destruí. (A. DE CAPMANY: *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*).

3) F. CARRERAS I CANDI: *Descripció política històrica social de Catalunya*. Pàg. 603.

4) Lletra de l'ambaixador Vinyes, des de Nàpols, del dia 4 d'abril del 1443. — JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 405 i 406, nota 1.

Reina i del Rei En Joan de Navarra, no menys que la de molts insignes prelats, salvaren la dificultat i foren part perquè l'afer de l'apropiació d'un dels més bells i rics països de la terra no naufragués en arribar a port per falta d'alguns milers de florins. En aquest i en molts altres conceptes ningú no pot negar al Rei la part major de glòria en el feliç fi de la dita empresa.» [1]

Detall de la façana de la capella de Sant Jordi, al palau de la Generalitat de Catalunya

Conflictes amb les Corts. — L'objecte principal de la convocació de les Corts durant l'absència d'Alfons IV fou el demanar subsidis per a les empreses italianes del monarca.

En quasi totes les Corts celebrades en el regnat d'Alfons, hi hagué protestes per la forma de la convocatòria, pròrrogues i trasllats. En alguns casos s'avenien a les contravencions per impossibilitat material del compliment de les lleis, però declaraven que això no serviria de precedent.

Les desavinences entre les Corts catalanes i la reialesa es presentaren també en el temps de la lloctinença de Maria, amb tot i ésser mirada aquesta amb un cert afecte pels catalans. Algunes vegades la comtessa-reina, en l'exercici de les funcions de la lloctinença, es mostrà una mica malagradosa i brusca; potser influïa en aquestes brusquedats la seva malaltia crònica, que tenia accessos molt forts. Josep Coroleu diu que Maria descarregava el seu malhumor damunt els catalans, frase que és aplicable especialment a aquestes crisis neuròtiques.

A les Corts de Barcelona del 1421, el Braç militar aparegué dividit en dos partits, dels quals eren caps, respectivament, el comte de Cardona i el comte

1 JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pag. 48.

de Pallars [1]. En aquelles Corts, el Braç popular insistí molt sobre un dels capítols presentats, el qual disposava que les prelatures, les dignitats i els beneficis de l'Església no poguessin conferir-se als estrangers. [2]

Amb motiu d'haver prorrogat les Corts de Barcelona la comtessa-reina, als 15 de gener del 1434 el Braç popular formulà una protesta, la lectura de la qual no fou permesa per Maria. [3]

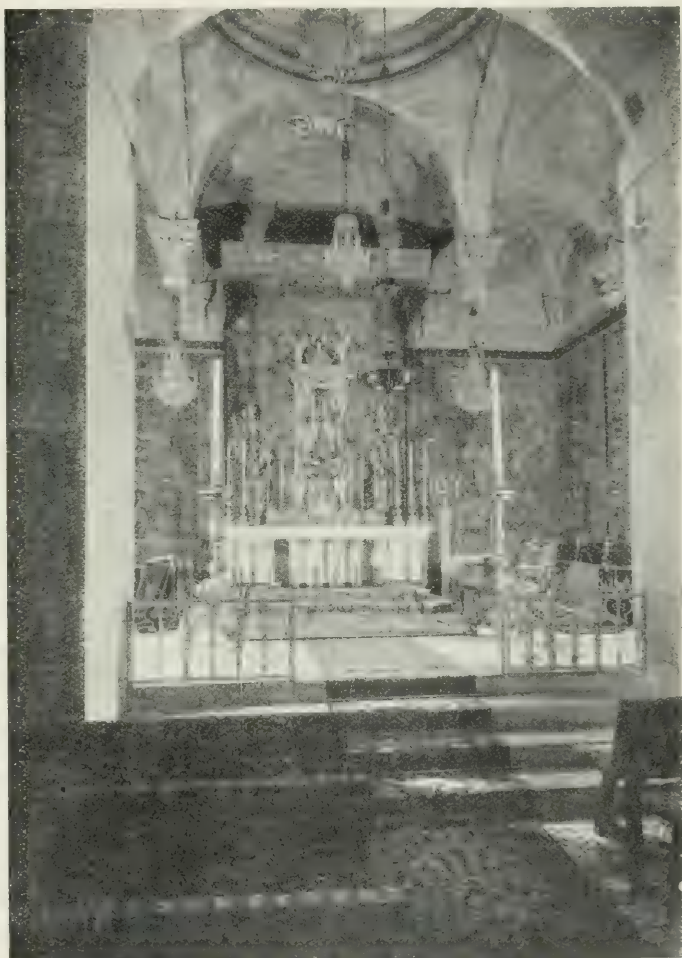

Clau de la capella de Sant Jordi del palau de la Generalitat de Catalunya

Les Corts catalanes de l'any 1436 foren molt tempestuoses. La comtessa-reina s'irrità davant els retards i les desavinences — els clergues i els nobles tenien divisions internes —, i féu posar presos diversos membres de les Corts que havien adoptat una actitud enèrgica; els empresonats eren els nobles Gilabert de Centelles, Joan Roger d'Erill, Galceran de Cruïlles, Arnau de Vilademany, Berenguer de Montbui, Lluís March i Jaume March (4 d'agost del 1436). Jofre de Sentmenat, en una coratjosa intervenció davant les Corts, declarà que aquestes estaven escandalitzades pel menyspreu amb què hom tractava les llibertats de Catalunya i més encara davant la pussil·lanimitat dels advocats barcelonins, cap dels quals no havia tingut el civisme de desafiar les ires del tron defensant els representants de la terra perseguits (6 d'agost de l'any 1436). Maria posà en llibertat els diputats de la noblesa que havia posat presos; però cal remarcar que, bon punt fora de la presó, signaren el document que havia motivat el conflicte. És probable que la llibertat hagués estat decretada amb aquesta condició. [4]

1 J. Coroleu i J. Pella: *Las Cortes Catalanas*. Pàgs. 241 i 242.
2 J. Coroleu i J. Pella: Lloc citat. Pàg. 241.
3 J. Coroleu i J. Pella: Lloc citat.
4 J. Coroleu i J. Pella: Lloc citat. Pàg. 252.

Malalta Maria, no pogué assistir a les sessions que aquelles Corts celebraren a la Seu fins que el dia 12 de juny del 1437 les prorrogà per al 13 d'agost vinent [1]. En arribar aquell dia s'aplegaren a la Seu de Barcelona 33 representants de diversos estaments, sense que els hagués convocat, com era de costum, el toc de la campana del rellotge. Els reunits feren preguntar a la comtessa-reina perquè no havia tocat el seny de les hores, i ella contestà que per ordre seva. Tanmateix ells volgueren continuar les tasques parlamentàries, i aprovaren una contesta al document que la comtessa-reina havia presentat en la sessió del 12 de juny; la dita contesta era un memorial dels greuges fets per Maria a les Corts en prorrogar les sessions sense el consentiment de l'assemblea (la comtessa-reina s'havia alçat del tron sense esperar la resposta), i en negar-se a designar la comissió que havia d'entendre en els greuges. Els tres nobles que havien promogut la reunió del 13 d'agost —Bernat Samasó, Jofre de Sentmenat i Ramon Savall — anaren al palau a dur el document redactat, i davant d'ells la comtessa-reina al·legà una pila de raons per a provar que les Corts no podien considerar-se legalment reunides. Aquella mateixa tarda un porter del palau reial detingué en els claustres de la Seu el notari Joan Despi-

Generalitat de Catalunya: Interior de la capella de Sant Jordi, restaurada l'any 1927

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

nyol, secretari de les Corts, tot requerint-lo que es presentés davant la comtessa-reina. El notari obeí l'ordre, i en presentar-se davant Maria, la trobà voltada del seu Consell. Ella li preguntà si duia el memorial aprovat pels reunits; respongué afirmativament Despinyol, i posà el document en mans de l'arquebisbe de Saragossa Dalmau de Mur; després d'un breu col·loqui entre els consellers, fou tornat el memorial al notari, i hom ordenà a aquest que en tregués còpia. En retirar-se Despinyol, Maria li manà que no estengués acta del que havia passat allí, o del contrari li faria tallar el cap. Es veu que Joan Despinyol era un home coratjós, puix que, sense deixar-se intimidar, féu constar documentalment el que havia succeït i fins consignà l'amenaça de mort que li havia adreçat personalment la comtessa-reina. [1]

De Nàpols estant, Alfons sentia enuig sovint per l'actitud de les Corts de Catalunya. Als 11 de desembre del 1446, escriu a Maria, des del seu camp prop de Ceprano, que no s'anguniegi si les Corts catalanes no volen accedir a donar-li diners per a ajudar-lo, i amb to de menyspreu diu: «*los catalanes podran guardar su dinero para lo despender en otro tiempo*». Com a venjança prohibeix que els catalans li trametin cap ambaixada i que realitzin qualsevol altra cosa en què despenguin cabals de la Generalitat, i en forma descortesa fa responsable a la comtessa-reina si no ho evita: «*E guárdate* — li diu — *de consentir embaxada o cosa en que hayan de despender del General; si no, yo te prometo que a tí te lo faré pagar.*» [2]

En el memorial donat pel comte-rei a Pere Joan Pou, escrivà reial i lloctinent del batlle general de Catalunya, sobre les coses que havia de dir en nom d'Alfons a Maria com a resposta a les consultes fetes per aquesta, hi ha un paràgraf on disposa que, vist que no s'esperava cap resultat favorable de les Corts en l'afer de l'armada contra Gènova, per al qual havien estat principalment convocades, les llicenciés totalment, sense tornar a parlar de llur convocació; que no vol que hi vagi l'ambaixada de què es parla, si no es fa per via de visita i no li porta algun servei de diner [3]. Pocs mesos després el monarca insistí en els seus consells a la comtessa-reina, amb la mateixa actitud orgullosa de menyspreu per a les Corts catalanes; repetí a Maria que tirés al dret, com si les Corts no existissin,

(1) J. COROLEU i J. PELLA: *Las Cortes Catalanas*. Pàgs. 252 i 253.

(2) A. GIMÉNEZ SOLER: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàg. 240. Heu-vos ací, íntegra, l'al·ludida lletra: «*Reyna muy cara e muy amada mujer: sabido he la mala disposición en que és stada tu persona, de la qual sería stada causa la congoxa de esas Cortes, por que te ruego que no lo fagas, que si se finan o no yo he sperança en nuestro senyor de dar tal orden que sin su ayuda podré tornar e ya havía comenzado a facer preparatorio sino que de paz que sperava se es convertida en guerra... Así en essas cortes camina sin tu congoxa e tu como ja te escriví face mis fechos así en la justicia como en las luiciones e quitamiento de patrimonio e fiscalías justas, como si no tuviesses cortes, e no dudes que si han al coraçon de fiaar lo fazeran e sino no pierdas lo cierto por lo incierto, que ja en mi no es que por necessidat haya de facer las cosas que con amor no las faga, empero guárdate de consentir ambaxada ni cosa en que hayan despender del General, si no yo te prometo que a tí te lo faré pagar, que si de algo me querran consultar con una persona o tuya o suya con papel sin gran despesa lo podran fazer; yo soy salido de mi Reyno e yo si podré o por grado o por fuerça fazer que paz se siga. que si se faze no me calerá dar muchos tornos al seruelo e los catalanes podrán guardar su dinero para lo despender en otro tiempo.*» (Lletra d'Alfons a Maria, des de Ceprano, als 11 de desembre del 1446, escrita de la seva mà. A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàgines 240 i 241).

(3) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàg. 122, nota.

i mantingués la prohibició d'enviar ambaixadors. Es resisteixen a donar diners? venia a dir Alfons; doncs, que no despenguin en ambaixades. [1]

El dia 11 de maig del 1448 foren llicenciades les Corts per la comtessa-reina, la qual digué que ho feia complint les ordres contingudes en una lletra d'Alfons. I mana que d'aleshores endavant ni les Corts ni la comissió de les vint-i-set persones es reuneixin, ni despenguin cap quantitat del fons de la Generalitat, ni facin cap ambaixada; mana també als designats com a ambaixadors que no vagin a veure el comte-rei, i a les vint-i-set persones que no passin endavant ni facin res, en virtut de llur pretès poder. [2]

Les Corts catalanes demanaren repetidament la vinguda d'Alfons IV. «L'absència del rei — remarquen Valls i Soldevila — complicava tots els afers. En va els seus reialmes reclamaren la seva tornada» [3]. En caure presoner el comte-rei, «Barcelona — diu Carreras i Candi — s'aparellà a tot i col·laborà un quant temps a l'obra italiana sense rèplica de cap mena»; però quan la conquesta ja semblava consolidada i Alfons tenia una bona part del reialme de Nàpols en el seu poder, començà a reclamar que tornés a Catalunya, on no hi havia exemple que cap sobirà n'estigués tant de temps absent. Sovintejaren lletres al comte-rei i no escassejaren ambaixades pregant-li que tornés [4]. L'any 1438, el Principat de Catalunya féu a Alfons, per tal que vingués personalment a visitar els seus reialmes i terres d'ací, grans oferiments, en especial d'una gran i poderosa armada contra els genovesos per al total extermini d'aquests.

Tot sovint prometia Alfons la seva pròxima vinguda, i sempre l'ajornava amb l'excusa d'inconvenients i novetats.

Presa la ciutat de Nàpols, altra vegada deia el comte-rei que volia venir: «... e tota via nos disponem a prosseguir la victòria per statuir en pau perpètua e stat tranquil·le aquest Reyalme, per manera que prestament puscam anar a visitar a vós — la comtessa-reina — e aqueixes nostres regnes e terres...» [5]

En lletres dels anys 1442 i 1443, adreçades per Alfons a la comtessa-reina, parla reiteradament de la seva intenció de venir a visitar els regnes i terres d'aquesta part. Es tractava, no d'un retorn per quedar-se ací, sinó d'una visita per a tornar-se'n després. [6]

1) Als 12 de març del 1447, des de Tívoli, escriu Alfons a Maria: «*ya he desempachado al abbat de Sante Creus por el qual serás largamente informada de mi voluntad; de las Cortes que tienes no passes congoxa si no se finan o se dilatan, que mi vida cuando a nuestro senyor será plaziente que se pueda executar sin su ayuda nin donatiu, yo la ponré por obra... el quitamiento del patrimonio e luyciones e fiscalias e utilidades justas de que tu puedas fazer provecho a la corte mia no te estés, que seso es dexar lo cierto por lo incierto; de la Embaxada ya te scriví que no quiero consentir que otri se bata las quexadas de mi dinero, e creo que si los buenos juzgassen dixeran ser mejor despendidos los dineros que los diputados han despendido en la sinoga que han fecho a la deputación en su Rey absente por XV anyos, aunque no lo digo por la quantia, que a un condestable de infantes a pie he dado mayor quantidad*» (Lletra escrita de la pròpia mà del monarca. A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàgs. 243 i 244).

2) *Processos de Corts.*

3) F. Valls i Taberner i F. Soldevila: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàg. 173.

4) F. Carreras i Candi: *Descripció política-històrica-social de Catalunya*. Pàg. 993.

5) Lletra d'Alfons a Maria del 28 de juny del 1442. A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 193.

6) Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim*.

Des del castell de Capuana de Nàpols, escrivia Alfons IV als 14 de març del 1443: «A lo que dieu que mostren haver gran voluntat que en la dita Cort se tractàs de nostra tornada de la part d'allà, ja per ço no cal dilatar la deliberació e provisió de la defensió del dit Principat. Car demanat o no demanat, ajudat o no ajudat, sempre fo nostra deliberació que en cas de necessitat lleixats tots altres

Palau de la Generalitat de Catalunya: Gàrgoles del pati

affers que entremans tinguéssem, moguts de aquella vertadera e bona amor que havem hauda e havem a nostres regnes de part d'allà e aqueix Principat de anarlos visitar e ajudar e metre la persona per aquells qui més necessitat haguessen, és estada sempre nostra costuma e ara tant més som disposts de visitar aqueys regnes e terres...» [1]

També en lletres a corporacions de la terra deia el comte-rei que volia tornar. Per exemple, en una lletra dels 10 de juliol del 1441 als consellers de Barcelona, acabava dient: «...havents nostre optat de aquesta empresa, haurem mellor manera de poder anar visitar nostres Regnes e terres e aqueyxes parts...» [2]

És dubtós, però, que Alfons tingués verament la intenció de tornar ací.

1 A. Gimenez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàg. 202.

2 Andreu Balaguer i Merino: *Lletres reials del 1440 al 1441.* «Calendari Català». Any 1877.

En alguns moments, el comte-rei es mostrà disposat a acceptar els oferiments que catalans i aragonesos li feren per tal d'aconseguir que vingués. Amb data del 21 de març de l'any 1452, escriu des de Pozzuoli: «*Empero porqué a nós conviene ante de nuestra partida de Italia dar orden a nuestros negocios de la parte de acá por causa de nuestra absencia e preparar las cosas necessarias a la dicha nuestra partida, las quales cosas en assí breve tiempo como en la dicha offierta* (la de les Corts d'Aragó) *es statuido no se porian complir e otrosí que por la offierta a nós fecha por la corte del Principado de Catalunya de CCCLm florines d'oro d'Aragón nos es statuido tiempo de seyer en el dicho Principado d'aquí a por todo el mes d'agosto del anyo mil cccc cinquenta tres, la qual offierta havemos aceptado con la condición de seer en Catalunya d'aquí al dicho tiempo, el qual es mas largo que el tiempo statuido en la dicha offierta de la Corte de Aragón, dentro el qual no sería a nós possible de complir e seer en la dicha ciudat de Saragoça...*» [1]

Als 20 de setembre del 1456, des de Nàpols, escriu Alfons: «Llochtinent... Manant-vos que vista la present ab suma diligència façau obrar lo nostre palau maior començant a les coses pus necessàries com és cobrir la gran sala on se acostumbra tenir la audiència e totes altres coses que us aparrà per nostra habitació e de nostres cortesans ésser necessàries, almenys totes les que se podien habitar ans de nostra partida del dit Principat.» [2]

Però al capdavall totes les súpliques i totes les ofertes per a aconseguir que el monarca tornés foren inútils. Alfons morí a Nàpols sense haver tornat a Catalunya des de l'any 1432 que en sortí. Com ha dit amb frase lapidària Carreras i Candi, «Anfós no devia tornar sinó per ésser enterrat a Poblet». I encara trigà molt a ésser complerta aquesta disposició testamentària del Magnànim. [3]

De vegades Alfons deixà passar un cert temps sense trametre lletres a la seva muller. Altres vegades — no tantes — fou Maria la que deixà passar temporades una mica llargues sense donar noves de Catalunya al seu marit, i això motivà que Alfons li escrivís el següent: «... Item dirà lo dit don Johan (de Ixar) a la dita senyora Reyna que per ço com a vegades passen grans dies que 'l senyor Rei no pot haver llengua ne saber noves per mar ne per terra de les parts d'ella, la dita senyora faça e procure amb la ciutat de València que ordenen dos bergantins o galiotes, bé pagades, les quals no hagen altre càrrech sinó venir deçà ab lletres o avisos de la dita senyora e de altres servidors e vassalls dels regnes e terres sues, é retornar-se'n ab consemblants lletres, respostes o avisos, en axí que com la una sia de retornada, l'altra partexa sens altra dilació, e per semblant la dita senyora done orde que cascun mes faça almenys hun correu a fi que freqüentment e spessa lo senyor Rey haia lletres e avisos.» [4]

1) Lletra d'Alfons al seu germà Joan. A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàgs. 272 i 273.

2) Lletra d'Alfons al seu germà Joan. A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 298.

3) F. Carreras i Candi: *Descripció política històrica-social de Catalunya*. Pàg. 004.

4) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pags 171 i 172.

La cosa més versemblant és que l'allunyament d'Alfons obeís, d'una part, a la temença que el seu domini a Nàpols s'enderroqués amb estrèpit tan bon punt ell en sortís i, d'altra part, a la seva preferència envers l'ambient napolità, més suau que el dels seus Estats d'ací, on sentia el doble enuig de les llibertats populars i de les crisis de la seva muller. [1]

Amenaça d'invasió per part del comte de Foix. — El comte de Foix, que tenia formulades reclamacions, es mostrà inquiet i amenaçador de vegades, i en un cert moment projectà d'envair el Principat amb les seves hosts.

Altres diverses amenaces d'invasió hi hagué. Pel mes de novembre del 1438 intentà envair el Rosselló un gran nombre de gent d'armes, el cabdill principal de la qual era Alexandre, bastard de Joan, duc de Borbó. El dia 12 de novembre, la comtessa-reina Maria convocà el Parlament català a Barcelona per raó de les «companyies estranyes» que volien entrar al Rosselló; l'endemà partiren de Barcelona alguns ballesters que havien pres sou per a anar a aquella contrada. [2]

Alfons havia tingut avís que el bastard de Borbó i altres capitans francesos s'havien acostat a les fronteres de Catalunya amb el propòsit d'entrar amb llur gent d'armes i fer mal dins el Principat. Atacaren, en efecte, un lloc a quatre milles de Perpinyà i combateren el castell i lloc de Salces. No reeixiren, i s'allunyaren de la frontera; però s'aplegaren prop d'allí per a passar l'hivernada i repetir l'intent en arribar la primavera. Davant d'això hom suplicà al comte-rei que tornés tot seguit en defensa de la terra, la qual per tan llarga absència podria córrer greu perill. El comte-rei creia que aquells atacs els movia Renat d'Anjou per a veure d'obligar-lo a deixar la campanya de Nàpols. Si els francesos entressin a Catalunya, feia dir Alfons al duc de Milà, jo no podria excusar-me d'anar-hi [3]. No en tenia ganes, però.

Joan convocà Corts a Saragossa el dia 9 de gener del 1439, davant l'amenaça d'invasió, i tots els Estats de la Corona trameteren ambaixadors al comte-rei perquè vingués a defensar la terra; però Alfons s'excusà de fer-ho. L'amenaça persistí alguns anys, i les Corts del 1442 se n'ocuparen encara.

Carles VII de França i la qüestió del Rosselló. — El rei de França Carles VII féu a Catalunya una reclamació, en el curs de la qual aparegueren ja insinuades les pretensions de la corona francesa sobre el Rosselló, pretensions que eren latents temps ha, a despit del tractat de Corbell de l'any 1256, i que en el darrer terç del segle XV, com veurem més endavant, es manifestaren obertament i tingueren importants derivacions.

1) A. GIMÉNEZ SOLER: *La Edad Media en la Corona de Aragón*. Pàg. 180.

2) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Volum I. Pàg. 381.

3) Instruccions d'Alfons IV a Berenguer Mercader, ambaixador tramès al duc de Milà. — J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III. Llibre XIV. Foli 254. — JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàgines 204 a 206. Tom III. Apèndix XXV.

«Precedents característics — diuen Calmette i Vidal — orientaven cap al costat dels Pirineus mediterranis les ambicions franceses. Hem vist com la unitat de la Narbonesa romana, és a dir, en suma la de la Gàl·lia, havia estat rompuda; com els Pirineus havien deixat d'ésser frontera; com s'havia soldat el Rosselló a Catalunya. En va el tractat de Corbell havia semblat resoldre, entre Sant Lluís i Jaume el Conquistador, l'antinòmia creada entre les cases de França i d'Aragó pel lliscament fora de França d'un país geogràficament i històricament francès. El fill mateix de Sant Lluís, Felip l'Ardit, havia inaugurat les expedicions franceses Pirineus enllà. El mal èxit de la croada del 1285, i després les vicissituds de la guerra de Cent anys, havien desviat cap a un altre cantó les forces vives de França. Però, sota Carles VII, l'atenció de la casa de Valois es gira cap a Catalunya i les pretensions dels prínceps d'Anjou serveixen de pretext a demostracions significatives. Tant és així, que el joc dels reis de França respecte el Rosselló, en el segle XV, no podria comprendre's si no definíssim ací els fonaments genealògics sobre els quals els interessats construïren la teoria dels «drets» a la Corona d'Aragó.» [1]

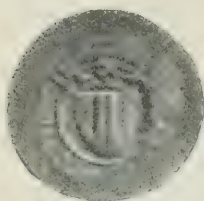
Segell de la procuració reial dels comtats de Rosselló i Cerdanya (anys 1392-1436)

Cal recordar, en efecte, que la casa d'Anjou havia aspirat a la Corona catalano-aragonesa aleshores del compromís de Casp. Ja sabem que una filla de Joan I de Catalunya-Aragó i de Violant de Bar, anomenada també Violant, s'havia casat amb Lluís d'Anjou, i d'aquest matrimoni havia nascut una filla, Maria, la qual esdevingué reina de França pel seu enllaç amb Carles VII. El dot de Violant de Bar havia estat fixat per contracte a 160,000 florins d'or, amb assignació sobre diversos drets feudals, i el conjunt quedà garantit per Martí l'Humà, germà i successor de Joan I. El dot de l'àvia havia estat traspassat primerament a la filla, i després a la néta. La reina Maria, muller de Carles VII, posseïa, doncs, documents explícits que concretaven els seus drets. El rei Carles, en adonar-se que el dot de la seva muller no estava pagat encara i que els pergamins que ella li havia aportat eren improductius, pensà que podia fer servir això per a altres finalitats.

Trameté, en efecte, una ambaixada a Catalunya, l'any 1447. Els ambaixadors francesos vingueren a Barcelona i formularen llurs reclamacions a la comtessa-reina Maria, aleshores lloctinent general, la qual féu una resposta evasiva. Però a la tornada, els ambaixadors es presentaren davant els cònsols de Perpinyà i formularen les reclamacions al·ludides en el curs d'una audiència de la qual aquells feren

[1] J. CALMETTE : P. VIDAL: *Histoire de Roussillon*. Pàg 103.

alçar acta. El document consigna en substància que els ambaixadors, en nom de llur senyor, requereixen que els sigui feta justícia i declaren que havent inútilment procurat obtenir satisfacció prop de la comtessa-reina, s'adrecen a la ciutat de Perpinyà, responsable com a subjecta a la monarquia catalano-aragonesa. «Els enviats de Carles VII — diuen Calmette i Vidal — se'n tornaren com havien vingut, però el gest del 1447 mostra que França no vol deixar prescriure res. No és pas per atzar que, per tal de trobar responsables del deute aragonès, la diplomàcia francesa reclamava a Perpinyà més aviat que a Barcelona. La crisi del regne de Joan II donarà precisament a les ambicions franceses que s'anuncien la més bella de les ocasions.» [1]

Segell de la procuració reial dels comtats de Rosselló i Cerdanya (any 1422)

En el regnat d'Alfons IV, els rossellonesos prengueren part en les expedicions d'Itàlia; anaren també, diverses vegades, a combatre dins França, principalment sota la bandera del comte de Foix. La reialesa francesa, que es trobava en el període més fort de la guerra dels Cent anys, acceptava i sol·licitava tots els socorsos. L'any 1426 es formà una veritable legió catalana sota les ordres d'un cavaller rossellonès, Bernat Albert, la qual anà a Tours i després a Melun (any 1428). Bernat Albert obrava amb l'assentiment del comte-rei, puix que a la cort francesa portà una negociació que tenia per objecte de procurar a Alfons IV, que aleshores era a València, ministrers o músics francesos; en efecte, el dia 12 d'abril de l'any 1428, passaven a Perpinyà Joan Boyssard, dit Berdolet, el seu fill Joan-Guiu-Colin i Macià Verdet, tots «ministrers del serenìssim rei de França». [2]

Anada de Maria a Castella. — Portada per la seva tendència a intervenir amb propòsits de pacificació en les qüestions de Castella i de Navarra, la comtessa-reina sortí de Catalunya, per una temporada, l'any 1453. Havia estat cridada a Castella pel seu germà, a fi de posar pau entre aquell reialme, Navarra i Aragó, i entre Joan i el seu fill el príncep de Viana.

Aleshores Maria fou separada de la lloctinença del Principat, la qual ocupà Galceran de Requesens.

Galceran de Requesens, lloctinent a Catalunya (any 1453). — Galceran de Requesens començà a actuar de lloctinent el dia 19 d'octubre del 1453. Havia

Segell de la procuració reial dels comtats de Rosselló i Cerdanya (anys 1404-1405)

1 J. Calmette i P. Vidal: *Histoire de Roussillon*. Pàgs. 103 a 105.

2 J. Calmette i P. Vidal: Lloc citat. Pàg. 102. Bernat Albert fou ambaixador de Catalunya-Aragó a França.

estat batlle general i governador general de Catalunya, així com governador general de Menorca. Els catalans protestaren del nomenament, per considerar que era contrari a les constitucions de la terra. Aquest personatge no els era grat, perquè havien tingut amb ell, anteriorment, seriosos conflictes i topades. El dia 4 de maig de l'any 1435 es produí un conflicte de jurisdicció entre els con-

Segell del comte-rei Alfons IV (any 1445)

sellers de Barcelona i Galceran de Requesens, aleshores batlle general de Catalunya, el qual alliberà violentament, treient-lo de mans del batlle de la ciutat, un pres anomenat Joan Jordi de la Mena; tot seguit hi hagué, a la Casa de la Ciutat, reunió del trentenari, i a l'endemà reunió del Consell de Cent, on s'acordà que el batlle de Barcelona posés pres el batlle general, i en efecte, els consellers i dotze prohoms (quatre de cada estament) acompanyaren el batlle de la ciutat al palau menor, on trobaren Galceran de Requesens, que fou detingut i tancat a la presó comuna de Barcelona [1]. Un incident anàleg es produí, als 12 de juliol de l'any 1447, entre Galceran de Requesens, aleshores governador general de Catalunya, i el sotsveguer de Barcelona, el qual fou empresonat per aquell, però al cap de dos dies hagué d'ésser alliberat davant la protesta que els consellers alçaren contra la conducta del governador. [2]

Galceran de Requesens fou lloctinent fins al dia 23 d'agost del 1454.

L'infant Joan ocupa la lloctinença. — L'ambició de Joan, rei de Navarra, i la poca concordància entre la política que ell seguia respecte Castella i la que seguia la comtessa-reina Maria, feren que aquell ocupés personalment la llocti-

(1) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom I. Pàgs 303 a 304. PERE JOAN COMES: *Llibre d'algunes coses assenyalades.* Edició Puiggarí. Pàgs. 77 i 78.

(2) PERE JOAN COMES: Lloc citat. Pàg 120.

nença del Principat, de la qual s'encarregà el dia 23 d'agost de l'any 1454, en què cessà Galceran de Requesens.

Aquesta designació fou mal vista pels catalans, i l'actuació de Joan dins Catalunya justificà les aprensions. Aviat hi hagué el primer conflicte, que fou greu, entre ell i els consellers de Barcelona.

8. EL PAPAT I CATALUNYA

El concili de Constança. — Ferran I havia manat que ningú no entrés ni sortís de Penyíscola, on s'havia refugiat Benet XIII. Alfons IV, el mateix dia que morí el seu pare, en comunicar la nova de la defunció a Francesc d'Esplugues, lloctinent de governador del reialme de València, li reiterà aquella ordre. [1]

El dia 6 d'abril del 1416, Alfons manà a Francesc d'Esplugues que trametés als cardenals de Penyíscola una lletra reial acompanyant les dues lletres de convocatòria expedides pel concili per a l'elecció del papa únic, en les quals eren invitats Benet XIII i els seus cardenals [2]. En anar Esplugues a complir aquest comès, Roderic de Luna s'interposà, i li impedí que fes el lliurament de les lletres, les quals hagueren d'ésser posades a mans d'un delegat dels cardenals. [3]

Benet XIII, pel seu cantó, treballava activament, incansablement. Havia escrit lletres secretes als capítols catedrals, exposant-los el desig de trametre al concili de Constança els seus ambaixadors junt amb els dels reis de Catalunya-Aragó i de Castella, si aquests tornaven a la seva obediència papal, però els indicava que sense la seva autorització no s'atrevissin a trametre-hi cap delegat. Tant irrità al concili aquesta actitud, que amb data del 27 de març del 1416 demanà al comte-rei que es preocupés de la presó i custòdia de Pere de Luna. [4]

A València hi hagué en aquella ocasió una rebrotada de les simpaties per Benet XIII, puix que allí no volgueren publicar la butlla convocatòria del concili de Constança. [5]

Felip de Malla passà a Castella, com enviat d'Alfons, per a influir en el sentit que aquest volia, i més tard anà a Escòcia. [6]

A despit de la forta pressió que, sobretot per part d'elements eclesiàstics, es féu damunt Alfons a fi de dur-lo a rectificar la política del seu pare i a reconèixer l'autoritat papal de Benet XIII, el jove monarca mantingué la seva adhesió al concili de Constança.

1) Sebastià Puig: *Pedro de Luna*. Pàg. 312, nota 1.

2) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III. Llibre XII. Capítol LXI.

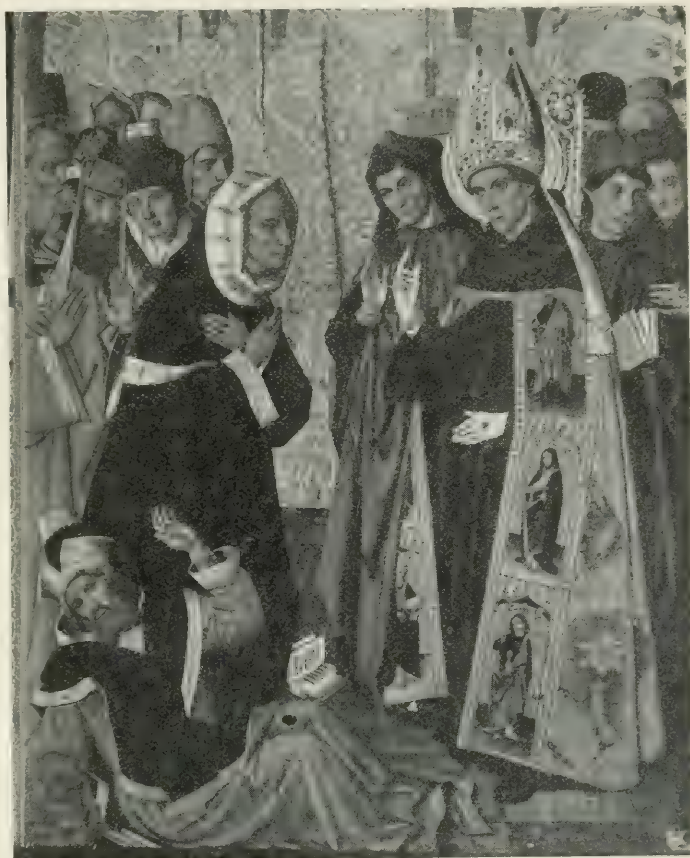
3) Sebastià Puig: Lloc citat. Pàg. 314 i apèndix CXXXI.

4) Sebastià Puig: Lloc citat. Pàg. 314.

5) Sebastià Puig: Lloc citat. Pàg. 314

6) Francesc de Bofarull: *Felipe de Malla y el concilio de Constanza*. Són molt interessants les lletres que Felip de Malla escriví explicant fets i incidències d'aquell concili.

El representant català Antoni Caixal, general de l'orde de la Mercè, en la reunió del concili de Constança del 30 d'abril del 1416, donà la seguretat que Alfons IV continuaria la política d'unió de l'Església, i en les reunions del 15 de maig i del 27 de juny, confirmà aquesta actitud del comte-rei. Caixal tenia també poders del rei de Castella i dels comtes de Foix i d'Armanyac. Als 3 de juny, Alfons comunicà a tots els bisbes dels seus dominis l'ordre d'anar a Constança.

Detall del retaule de Sant Agustí, pintat per Jaume Huguet, representant «La conversió dels jueus», pertanyent a la Confraria dels Blanquers de Barcelona. (Segle xv)

Benet XIII refusà de presentar-se al concili al·legant, entre altres raons, que el lloc no era adequat per a ell; però que si el concili era celebrat en algun dels altres llocs que ell anomenava, hi aniria personalment o bé hi trametria procuradors. [1]

Mentre es disposaven a marxar a Constança els ambaixadors del nou monarca per a adherir-se a les decisions que allí es prenguessin, hom treballava per a reunir a Barcelona una congregació de prelats, que es reuní efectivament pel mes de juliol, i que s'orientà ben diferentment que el concili; però Alfons amenaçà amb sancions els que no s'atenguessin a allò que el concili disposés [2]. Entre l'element eclesiàstic reunit a Barcelona predominava l'opinió que no s'havia d'anar al concili de Constança.

(1) MARTÍ D'ALPARTILS: *Chronica Actitatorum temporibus Domini Benedicti XIII*. Pàg. [illegible].
(2) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica civil y eclesiástica de Cataluña*. Tom [illegible]. Pàg. [illegible].

El concili s'adreçà a Alfons, als 5 de juny del 1416, dient-li que havent sabut que Pere de Luna s'havia aliat amb el comte de la Marca, titulat rei de Sicília, per a passar amb un estol a Itàlia, a fi de propagar-hi el «pestífer cisma», li pregava que amb el seu poder reduís l'antipapa i el privés de danyar la unió de l'Església. [1]

Detall del retaule de Sant Agustí, de la Confraria dels Blanquers de Barcelona

Per la participació de molts dels Estats abans sotmesos a l'obediència papal de Benet XIII, la reunió de Constança esdevingué un concili general.

L'ambaixada de Catalunya-Aragó tramesa per Alfons IV precedí les ambaixades de Castella i Navarra i arribà a Constança el dia 5 de setembre del 1416.

Els ambaixadors d'Alfons, que eren el comte de Cardona, el conseller reial Ramon Xatmar i tres juristes, feren la seva entrada a la ciutat acompanyats del general de la Mercè i de Pere Margall, secretari d'Alfons IV. Hom remarcà que en aquella ambaixada, composta de tres laics i de tres clergues, no hi havia cap prelat, i hom deia que l'episcopat de la Corona havia insistit prop del comte-rei perquè tornés a l'obediència de Benet XIII. Aquesta ambaixada ja hauria anat a Constança mesos abans, probablement pel juny, però la seva partida fou retardada per la situació interior de la clerecia, dins la qual els favorables a Pere de Luna feren nous esforços [2]. Entre els ambaixadors catalano-aragonesos i els ambaixadors castellans es promogueren divergències respecte l'atribució de vots i la presidència del grup hispànic. Entre catalans, aragonesos i portuguesos

1) SEBASTIÀ PUIG: *Pedro de Luna*. Pàgs. 300 a 311

2) H. FINKE: *Acta Concilii Constanciensis*. Volum II. Múnic. Any 1923

d'una part, i castellans i navarresos, de l'altra, hi hagué discussions tan violentes que, per l'eventual retirada dels castellans, perillà l'obra del concili. [1]

El dia 17 de gener del 1417 l'emperador Segimon entrà novament a Constança, després d'haver obtingut el concurs de molts sobirans i nobles per a l'obra d'unificació de l'Església.

Constituït el concili universal de Constança, s'acordà fer una citació a Pere de Luna [2] i procedir contra ell si no compareixia dins el termini fixat. Els encarregats de dur la citació foren dos frares benedictins: Lambert de Stock, prior de Bertree a la diòcesi de Lieja, i Bernat de Planche, anglès, acompanyats de diversos notaris. Els dos missatgers pogueren celebrar amb Benet XIII una entrevista que els procurà Alfons IV (22 de gener del 1417). Pere de Luna els havia facilitat un salconduït per a anar a Penyíscola, però a ell no li plaïa gens el viatge d'aquells frares negres, als quals no donava altre nom sinó el de «corbs del concili». Res no es tregué d'aquella gestió; els decrets i admonicions de Constança no feren cap efecte a l'obstinat ancià. «És veritat — declarà — que vaig prometre al cònclave que jo aniria fins a la unió, però no pas abans d'haver exhaurit tots els altres mitjans; i jo sóc l'únic jutge d'aquests mitjans, els quals estan molt lluny d'haver-se exhaurit. De més a més, jo vaig enviar a Constança els meus ambaixadors, i així sóc invulnerable en tots els punts. Em diuen heretge, cismàtic. Jo sóc el papa; els heretges, els cismàtics són a Constança; sense ells, el cisma ja hauria acabat fa un any i mig. Jo no cediré mai. Els ho podeu dir de part meva.» Per convicció o per simulació, Pere de Luna es mostrava absolutament segur del seu dret. «No es troba pas a Constança — deia — la veritable Església», i donant cops a la cadira papal amb la seva mà dreta, afegia: «Aquesta és l'arca de Noé».

En una lletra al concili de Constança, en la qual explica tots aquests detalls, Lambert de Stock diu que el castell on es troba refugiat Pere de Luna és fortíssim i que els seus soldats estan disposats a tot, però que si Alfons ho volgués de debò, no en quedaria ni un a Penyíscola. Acabava dient que el concili havia de procedir contra l'antipapa, puix que aquest ho tenia ben merescut.

L'any 1417, Benet XIII concertà un tractat secret amb els de Vico, els quals, mitjançant fermança, es comprometeren a lliurar-li la ciutadella de Civitavecchia, que estava destinada a constituir una base d'operacions contra Òstia i el castell de Sant Àngel, i havien de procurar introduir al Vaticà el papa de Penyíscola. La conspiració fou descoberta pel nebot d'un cardenal que hi estava complicat. [3]

L'actitud de Benet XIII inspirava malfiança. Als 4 de maig del 1417, Pere Becet escriví al comte-rei que el dia anterior arribà a la platja de Barcelona Rode-

1) H. Finke: *Acta Concilii Constanciensis.* Volum II.

2) Això fou a petició dels representans catalano-aragonesos, puix que els altres ja volien procedir contra Pere de Luna tot seguit i sense més tràmits.

3) Carlo Calisse: *I prefecti di Vico.* Pàgs. 407 i 572.

ric de Luna en una galera armada, amb la qual havia capturat «en les vostres mars de Catalunya» una galiota on anaven quaranta sarraïns i dos cristians renegats. Havent-li tramès Becet, com a batlle general de Catalunya, uns agents seus amb la pretensió de cobrar el quint de la presa, corresponent al comte-rei, Roderic respongué secament «que ell no és de mon for e que la dita galera és stada armada per lo papa [1] e que per conseqüent vós, senyor, ne vostres oficials, no y (hi) havets res a veure, ne m'en respondria de res». Es deia que Roderic de Luna havia vingut per a fer gestions prop dels consellers de Barcelona a fi d'armar aquell una galera que solia menar Bernat de Fortià [2], la qual era a la Drassana, i Becet anunciava que ell s'hi oposaria, «per ço com pot ésser que sots color de cativar moros e de guardar la costa, la dita galera sia demanada e que's vulla per altra causa, de què's poria seguir dan a vós, senyor, e com que sia no's deu armar sens expressa llicència vostra». Becet acabava demanant al monarca que li donés ordres sobre aquest punt. [3]

Deposició de Benet XIII. — A partir de la notificació de la convocatòria que li fou tramesa a Penyíscola, corria un termini de setanta dies per a presentar-se Benet XIII al concili de Constança. Davant la seva incompareixença, li fou obert procés i, complerts els múltiples tràmits, el dia 26 de juliol del 1417 fou condemnat i deposat irrevocablement, com a heretge i cismàtic incorregible i notori [4]. Segons la famosa frase de Gerson al concili de Constança, calia, per a la pau de l'Església, que aquella *lluna* fatal s'eclipsés.

Amb tot i això, Pere de Luna seguí tenint nombrosos fidels i partidaris. Una gran part de la gent catalana, àdhuc dins la clerecia, es mostrava indecisa i perplexa; d'aquesta actitud n'és exemple el bon rector de Blanes, Bernat Boades, que escrivia: «en lo temps que jo 'n scrich aquestes coses, ell (Benet XIII) sosté greus treballs, e és ab pochs cardinals en lo castell de Paníscola del reyalme de València, que ja no 'l volen coneixer per Papa; e si u (ho) és, o no vertaderament, quin diu hoc, e quin no, e Deus ne sap la veritat.» [5]

Elecció papal de Martí V (any 1417). — Si era relativament fàcil, al concili de Constança, el deposar Benet XIII, era força més difícil d'elegir el nou papa únic que havia de posar fi al cisma.

La primera i gran dificultat que es presentà fou la fixació del col·legi electoral. Quins havien d'ésser els electors del nou papa? Entre l'emperador Segimon i una part dels elements del concili hi hagué divergències; costà molt de trobar un procediment que tots acceptessin, i al capdavall es decidí que, tenint en

1) Benet XIII.
2) El germà de la reina Sibil·la.
3) F. Martorell i F. Valls i Taberner: *Pere Becet*. Pàgs. 636 i 637. Document xxx.
4) C.-H. Hefele: *Història de l'Església*.
5) Bernat Boades: *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya*. Edició Aguiló. Pàgs. 430 i 431.

compte les circumstàncies especials de l'elecció, per aquella vegada fossin afegits al col·legi de cardenals sis representants de cada una de les cinc «nacions» que assistien al concili: italiana, francesa, hispànica, anglesa i alemanya. Així entraren en el cònclave 23 cardenals i els 30 prelats que representaven les «nacions» (18 de novembre del 1417). Entre els delegats de la nació hispànica hi havia Felip de Malla.

Detall del retaule de Sant Agustí, de la Confraria dels Blanquers de Barcelona

El dia 11 de desembre fou elegit el cardenal Otó Colonna. El nou papa amb prou feines tenia 50 anys. A Constança la seva elecció fou generalment ben rebuda, àdhuc per l'emperador Segimon.

En la cerimònia d'entronització d'Otó Colonna, que prengué el nom de Martí V, Felip de Malla pronuncià una plàtica al·legòrica «amb una divina eloqüència — escriu Zurita —, fonamentant-la en l'autoritat de Sant Joan, que diu en l'Apocalipsi: al qui vencerà, faré *columna* en el temple de Déu; i en la de la dona vestida del Sol que tenia la *lluna* sota els peus i el cap coronat de dotze estels; declarant, amb meravellós artifici, entendre's per l'Església que estava vestida del Sol de la justícia; per la lluna l'abatiment del cismàtic, i pels dotze estels, dotze Reis que concorregueren a l'obediència del concili, els quatre d'Espanya i altres tants d'Alemanya i els de França i Anglaterra i dos a Itàlia, i eren Nàpols i Xipre, perquè el d'Escòcia no volgué enviar ambaixadors.» [1]

1. J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III. Llibre XXIV. Capítol LXVII.

Tot just elegit Martí V, hi hagué un disgust entre Alfons IV i els seus ambaixadors a Constança. En venir l'hora del repartiment de mercès per part del nou papa, els ambaixadors catalano-aragonesos es presentaren a Martí, i li suplicaren, en nom del comte-rei, que no concedís cap gràcia fins a rebre d'aquest la proposta oficial; però com que aquesta proposta trigava a venir, el papa atorgà algunes mercès als ambaixadors, entre ells a Felip de Malla. En assabentar-se'n Alfons, ordenà reiteradament als afavorits que renunciessin les mercès obtingudes. L'ambaixador Navés es conformà a la renúncia, però Malla no volgué fer-la. El comte-rei s'irrità: cridà els ambaixadors (29 de desembre del 1417); després els prohibí que entressin als seus reialmes i compareguessin a la seva presència, i trameté Jordi d'Ornós a Constança per a demanar al papa que revoqués les mercès atorgades i en concedís unes altres. Martí V accedí a la revocació. [1]

Els ambaixadors del comte-rei a Constança sortiren d'aquella ciutat pel mes de juny del 1418. Tots caigueren en desgràcia davant Alfons IV. Tan sever es mostrà el monarca, que retirà la confiança a Felip de Malla, per no haver volgut renunciar les mercès que el papa li havia fet. De moment, Malla s'absentà dels reialmes d'Alfons; més tard aquest li permeté que hi residís, però l'eloqüent dominicà ja no ocupà mai més cap càrrec públic.

Alfons IV, que rebé la notícia de l'elecció de Martí V trobant-se a València, trameté a Penyíscola un personatge de la seva confiança per a fer-la saber a Pere de Luna [2]. Aquest digué que encara que l'elecció de Constança apareixia a primera vista oferir greus objeccions, no es refusava a estudiar l'afer, i que donaria una resposta categòrica si el comte-rei el deixava lliure per a consultar amb prelats i doctors de la seva obediència. Accedint a aquest desig, Alfons autoritzà cinc prelats, entre els quals hi havia els arquebisbes de Tarragona i Saragossa, perquè anessin a Benicarló, vila situada a una llegua de Penyíscola, i des d'aquell lloc es posessin en comunicació amb Pere de Luna i, si calia, entressin a Penyíscola tots o alguns d'ells [3]. A aquests prelats s'uniren després el bisbe de Barcelona Andreu Bertran [4] i els abats de Montserrat i Santes Creus.

Fou Pere de Sagarriga qui més activament treballà en l'afer, a partir del dia 20 de desembre del 1417. Els cardenals i prelats reunits a Benicarló eren unànimement de parer que Benet XIII havia d'abdicar. Aquest, que probablement tenia coneixença d'això, ajornà diverses vegades l'entrevista amb ells. Els rebé, per fi, a Penyíscola, el dia 5 de gener del 1418. Però no es doblegà davant súpliques, exhortacions, requeriments ni amenaces; després d'algunes dilacions més, es negà rotundament a l'abdicació. Aleshores els cardenals, prelats i servidors abandonaren Penyíscola, es traslladaren a Benicarló i des d'allí a Castelló de la Plana,

(1) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III. Llibre XIII. Capítol LXVII.
(2) J. de Zurita: Lloc citat. Tom III. Llibre XIII. Capítol LXVII.
(3) J. de Zurita: Lloc citat. Tom III. Llibre XIII. Capítol LXVII.
(4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*.

on deliberaren. Quatre cardenals es retiraren de l'obediència a Benet XIII; Alfons IV ho comunicà tot seguit als consellers de Barcelona, detall que fa creure que aquests, com els de l'any 1416, es decantaven per Pere de Luna. [1]

Després d'això foren ja molts menys els qui continuaren al costat del papa de Penyíscola, puix que la causa d'aquest apareixia com a perduda completament i definitivament. Sembla que entre els seus fidels inalterables hi hagué l'arquebisbe de Saragossa Francesc Climent Sapera, que probablement servà fidelitat a Pere de Luna fins que aquest morí.

El dia 22 d'abril del 1418, sota la presidència de Martí V i amb l'assistència de l'emperador Segimon, se celebrà la sessió de clausura del concili de Constança. Ultra Felip de Malla, féu també un important paper en aquell concili el català — tarragoní — fra Antoni Caixal, general de l'orde de la Mercè, que ja havia estat designat com a ambaixador per Ferran I el d'Antequera.

Martí V, després del concili de Constança, sens dubte per a desfer el que Pere de Luna havia fet, disposà que Francesc Climent Sapera, arquebisbe de Saragossa, tornés a la diòcesi de Barcelona, la qual regí en qualitat d'administrador, i Andreu Bertran, després d'haver estat cinc anys bisbe de Barcelona, passà a ésser-ho de Girona. [2]

La situació de la península ibèrica, en l'aspecte eclesiàstic, seguí essent ambigua i confosa durant força temps. Els sobirans peninsulars havien retirat l'obediència a Benet XIII, però de fet molts prelats i una bona part de la clerecia i del poble seguien tenint per papa Pere de Luna. En els països del migdia de la Gàl·lia, la situació era anàloga.

«La pertinàcia de Benet — diu Antoni de Bofarull — hagué d'ésser celebrada pel polític rei, que volgué conservar l'espantall del cònclave i de la cadira pontifícia de Penyíscola, per a fer el seu afer a Itàlia, segons quin fos el papa que el concili aclamés, i segons fos el comportament d'aquest, favorable o contrari a les mires del rei d'Aragó, en batallar per Itàlia.» [3]

Actitud recelosa d'Alfons IV. — Recelós i caut com era per natura, Alfons IV es mantingué a l'expectativa i trigà a reconèixer el nou papa. Quan ja l'hagué reconegut, es mostrà poc entusiasta de Martí V, i deixà entreveure que no n'estava prou content.

El comte-rei es mostrava inquiet per la política que Martí V, amic dels Anjou, seguiria en la qüestió de Sicília i en altres. Ja hem explicat quines foren les fluctuacions que, amb motiu de la primera expedició d'Alfons a Nàpols hi hagué en les relacions entre el papa de Roma i el monarca catalano-aragonès. [4]

1) Sebastià Puig: *Pedro de Luna*. Pags. 241 a 243.
2) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom. v. Pàg. 337.
3) Antoni de Bofarull: Lloc citat. Tom v. Pàgs. 340 i 341.
4) Vegi's el present volum. Pàgs. 267 a 270.

Martí V pretenia que Alfons IV empresonés Pere de Luna; però a canvi d'aquest servei no li oferia altre avantatge sinó el fer-se seus el castell i la vila de Penyíscola i el despullament, en certa forma, del tossut aragonès. Alfons anava entretenint l'afer, tot assegurant que ell guardaria el castell de Penyíscola i que seria el carceller de l'antipapa, «i aquesta fou la causa de no apremiar Pere de Luna i tenir-lo tancat en aquell castell tot el temps que visqué», a despit d'haver vingut ací alguns legats de la seu apostòlica per a procurar que fos posat en llur poder. [1]

Detall del retaule de Sant Agustí, de la Confraria dels Blanquers de Barcelona

Hem vist que el papa elegit a Constança accedí a revocar les mercès que primerament havia concedit [2]. Però si Martí V no es féu pregar gaire per a revocar les mercès concedides, es féu pregar molt més per a concedir les mercès noves que el comte-rei li sol·licità mitjançant el memorial tramès per Jordi d'Ornós. Evidentment, els recels entre el papa i el comte-rei eren mutuals, i cadascú estava malcontent de l'altre. Cap no volia anar massa enllà en l'atorgament de serveis i avantatges, sense assegurar-se per endavant de trobar en l'altre una suficient reciprocitat.

Mentrestant Martí V trameté a Catalunya-Aragó, amb caràcter de legat, un dels homes de la seva major intimitat i confiança, el cardenal Alammano Adimari, arquebisbe de Pisa (18 de febrer del 1418), el qual vingué ací sense esperar l'acabament del concili de Constança. La seva missió era de fer els màxims esforços, apel·lant a la intervenció dels monarques de la Península, per a aconseguir que

1 J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III. Llibre XIII. Capítol LXVII.

2 Vegi's el present volum. Pàg. 302.

Benet XIII abdiqués. Portava una recomanació de l'emperador Segimon, i, com a recurs per a captar-se la benvolença d'Alfons, duia la condonació de totes les pensions que el comte-rei devia a la cambra apostòlica pels censos dels reialmes de Sicília, Sardenya i Còrsega.

A Alfons no li plagué gaire que vingués el legat quan encara no tenia resposta al memorial que havia confiat a Jordi d'Ornós i que contenia les mercès que demanava al nou papa. Per diversos mitjans retardà l'audiència d'Adimari, i aquest, de bon principi, abans ja d'entrar dins el territori de Catalunya, se sentí molestat per l'ordre que li donà el comte-rei de no continuar el seu viatge fins que li ho indiqués.

No havent donat encara resultat les gestions d'Ornós a Constança respecte les mercès demanades pel comte-rei, Alfons hi trameté un altre ambaixador, Lleonard de Sos, encarregat d'al·legar un nou fet: la submissió a l'autoritat papal de Martí per part dels cardenals catalans i aragonesos que s'havien reunit a Castelló de la Plana. Això féu un cert efecte en el papa, que es mostrà disposat a concedir algunes de les mercès demanades: la remissió per cinc anys dels censos de Sicília i Còrsega, el finiquit i relegació de l'administració de la cambra apostòlica i la concessió per dos anys dels delmes dels reialmes d'Alfons que no ascendissin a més de 50,000 florins. L'escrivà del comte-rei, Nicolau Aimeric, que també havia anat a Constança després de Sos, en notificar-li aquestes concessions papals, l'encoratjava perquè acudís al legat Adimari, que aviat seria als seus reialmes, i s'aprofités de la circumstància de necessitar aquest la protecció reial per a reduir Benet XIII (lletra del 24 de març del 1418). [1]

El legat papal pogué continuar lliurement el seu viatge, i fou objecte d'honors i atencions. Dos missatgers del comte-rei, Alfons de Borja (el futur papa Calixt III) i Francesc Martorell, sortiren a rebre'l en el camí d'Hostalric a Sant Celoni (18 d'abril del 1418). Però es produïren nous disgustos entre el sobirà i el legat. Els dits missatgers, en efecte, digueren al cardenal, en nom d'Alfons, que s'abstingués de fer ús de la seva jurisdicció abans d'ésser rebut pel comte-rei. Adimari, que ja l'havia exercida a Perpinyà i a Girona, es mostrà molt contrariat, i considerà que aquella prohibició era injuriosa per a l'autoritat del papa. El dia 20 d'abril del 1418 el legat entrà a Barcelona, i fou tan solemne i devota la rebuda que la ciutat li féu, que se'n declarà molt content i digué que mai no s'havia fet enlloc una rebuda igual a un representant del vicari de Jesucrist; s'hostatjà a la casa de Bernat de Gualbes, i els consellers l'obsequiaren molt. [2]

Abans de poder-se efectuar l'entrevista entre el legat i Alfons, hi hagué per part d'aquest, no gaire content de les notícies que tenia respecte la missió de Lleonard de Sos prop de Martí V, noves dilacions i ordres, que irritaren el cardenal Adimari, el qual, de Tortosa estant, el dia 22 de maig publicà, sense haver-ho notificat

1 Francesc de Bofarull: *Felipe de Malla y el concilio de Constanza.*

2 Sebastià Puig: *Pedro de Luna.* Pàg. 345.

prèviament als missatgers reials, les sentències recaigudes contra Benet XIII en el procés de Constança i en altres processos seguits per ell contra Roderic de Luna i deu o dotze persones més que residien a Penyíscola. El monarca féu saber tot seguit al cardenal el disgust que sentia pel seu procedir. Adimari contestà que, tan bon punt tingués a bé rebre'l, li podria demostrar que ell procedia correctament, i al seu torn remarcà que s'havia assabentat amb disgust que, amb tot i les ordres del comte-rei, entraven queviures al castell de Penyíscola. Els cardenals aplegats a Castelló de la Plana es planyeren també de la publicació feta pel legat. [1]

De tornada de Constança, arribà a Barcelona Lleonard de Sos amb la resposta de Martí V a les peticions del comte-rei, resposta que al capdavall no devia ésser del tot desfavorable, puix que Alfons anà seguidament a Saragossa per a rebre-hi el legat pontifici, el qual hi arribà el dia 7 de maig. De les converses que hi hagué entre el comte-rei, el legat i els prelats, en sortiren noves gestions per a veure de convèncer Benet XIII. Li fou ofert, en nom del monarca, a canvi de la submissió a Martí, la completa seguretat de la seva persona en qualsevol lloc dels seus reialmes on establís la residència; la possessió, per tota la vida, dels llibres i béns de la Seu apostòlica, i la possessió absoluta de tots els altres; una pensió anual de cinc mil florins d'Aragó per a manteniment del seu estat, i la conservació dels beneficis a tots els que residien amb ell a Penyíscola [2]. Cooperaren a aquestes gestions prop de Benet XIII alguns prelats i personatges influents, i fins el seu nebot Roderic de Luna. Però l'ancià repel·lí les ofertes i els afalacs amb més irritació i més energia encara que els requeriments i les amenaces.

Hom relaciona amb aquesta negativa rotunda un emmetzinament de què fou víctima Pere de Luna, el mes de juliol del 1418, per part d'una persona del seu servei, el cambrer Domingo de Álava, el qual tingué diversos còmplices, entre ells fra Pal·ladi Calvet, benedictí del convent de Banyoles. Segons unes declaracions de fra Calvet recollides en un document, foren servits al papa de Penyíscola, a l'hora de dinar, uns dolços on el cambrer havia posat pòlvors d'arsènic facilitats al dit frare pel legat pontifici. De resultes d'haver menjat aquells dolços, Benet XIII estigué entre la vida i la mort durant nou o deu dies, però al capdavall se salvà, i la malifeta de Domingo de Álava i de fra Pal·ladi fou descoberta. Estava també complicat en l'afer de l'emmetzinament el canonge Pere de Jassa, ardiaca de Terol [3]. Que aquesta temptativa la promogué el legat, no fou pas solament una versió creguda pel vulgus; Alfons IV mateix tirà en cara el fet a un altre legat de Martí V, el cardenal de Foix. Els addictes a Benet XIII presentaren com un miracle el no haver mort aquest, a despit de la seva edat avançadíssima i de la forta quantitat d'arsènic que prengué. [4]

1 SEBASTIÀ PUIG: *Pedro de Luna.* Pàg. 340.

2 J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III. Llibre XIII. Capítol LXIX.

3 Lletra d'Alfons IV a Tomàs de Colmre, datada a Barcelona als 6 d'abril del 1410. — JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom I. Pàg. 240.

4 SEBASTIÀ PUIG: Lloc citat. Pàgs. 345 a 351.

Benet XIII, impertèrrit, fulminà l'anatema contra els cardenals i prelats que l'abandonaven, i com que s'havia quedat sense cardenals propis, en nomenà dos més: Joan Llobera i fra Domingo de Buena Esperanza.

De fet, el comte-rei permeté que Benet XIII visqués tranquil·lament a Penyíscola. Els partidaris de Pere de Luna, encoratjats per l'actitud ambigua d'Alfons, no s'amagaven de declarar que el concili de Constança estava mancat d'autoritat i que l'elecció de Martí V no era canònica ni vàlida.

Bàcul de Benet XIII

L'any 1423, el papa Martí V convocà a la ciutat de Pavia el concili ecumènic, que començà amb escàs concurs. Amb el pretext de la pesta fou traslladat a Sena, on tampoc pogué continuar, degut a les dificultats i disturbis que hi suscità Alfons, ofès per l'actitud del papa en la qüestió de Nàpols.

Un dels mitjans de què es valgué el comte-rei per a fer sentir el seu malcontentament a Martí V, fou el de minvar la seva autoritat i els seus subsidis pecuniaris en tots els Estats que formaven part de la Corona catalano-aragonesa.

Als 28 de juny del 1423, Alfons IV expedí un decret ordenant que hom no admetés ni executés butlles, rescriptes ni cap provisió de la seu papal de Martí, sense el *regium exequatur;* que els tributs i emoluments deguts a la dita seu fossin segrestats, i que mentrestant els arquebisbes, bisbes, abats, capítols catedrals, etc., proveïssin en els beneficis que els corresponien. [1]

Mort de Benet XIII (any 1423). — No queden prou clares la data exacta ni les circumstàncies de la mort de Pere de Luna en el seu castell de Penyíscola. Els historiadors eclesiàstics han discutit aquest punt, i les dates que han donat són força diferents. Una de les dates és la de l'any 1422; els que la donen, acullen la versió que els cardenals de Benet XIII amagaren durant alguns mesos la mort d'aquest i mentrestant publicaren en nom seu nombroses butlles.

1 J. VILLANUEVA: *Viaje literario a las iglesias de España.* Tom XVII. Apèndix X.

Zurita dóna la data del 23 de maig del 1423. Altres posen la mort en l'any 1424; però documents autèntics demostren que Pere de Luna ja era mort a les darreries del mes de juny del 1423, puix que es refereixen a la defunció de Benet com si fos un fet recentíssim, de dies. Encara que fos cert que la mort era força anterior i que fins més endavant no la publicaren els que voltaven el nonagenari, sempre resultaria que a darrers de juny del 1423 ja era pública. [1]

Un dels panegiristes de Pere de Luna, l'historiador aragonès Vicents Lafuente, escriu: «Alguns historiadors s'han complagut a pintar Pere de Luna com

Vista general de Penyíscola des de la platja

un monstre: calúmnia grossera! A no ésser per la seva lamentable tenacitat, sostinguda per un desmesurat orgull, Pere de Luna hauria estat, no solament un excel·lent Pontífex, ans encara un just, digne gairebé de veneració. Home de gran talent, d'enginy clar i profund, auster en el seu tracte, greu i comedit, generós i fins pròdig, com foren generalment els de la seva casa, cast i sobri, enemic acèrrim de simonies i baixeses, tal era Pere de Luna». La veritat és que si alguns historiadors, injustament, han pintat un Luna pervers i monstruós, Vicents Lafuente el pinta massa virtuós i angèlic. L'examen dels seus fets demostra que en moltes de les seves accions i intervencions, tant de caràcter laic com eclesiàstic, sobrepassà sovint els límits del dret, de la justícia i de l'honestedat. Quan es tractava d'afavorir la seva causa, no sentia gaires escrúpols en la tria dels mitjans. [2]

Hom remarca una gradació en la conducta dels tres papes que en aquell temps es disputaren la direcció de l'Església cristiana. «Gregori XII — diu Salembier —, el veritable Papa, a desgrat de la destitució de Pisa, baixà del tron pontifici amb una

(1) El cadàver de Benet XIII quedà dipositat a la capella del castell de Penyíscola, i després fou dut a la seva casa pairal d'Illueca, prop de Calataiub, casa que encara existeix. Allí, dins una sala, fou conservada sense enterrar la mòmia del papa, fins que, l'any 1811, uns soldats francesos que hi penetraren tallaren el cap de la mòmia i llançaren la resta de l'esquelet per una finestra. El cap fou recollit en el palau dels comtes d'Argillo, al veí poble de Sabiñán. L'Església negà al cadàver de Pere de Luna la sepultura en terra sagrada.

(2) Vegi's el present volum. Pàgs. 213 i 214.

majestat tranquil·la, i resignà les seves funcions dignament en el si del concili. — Joan XXIII, succesor d'Alexandre V, l'elegit de Pisa, fou condemnat i deposat per l'assemblea de Constança, i s'honorà almenys per la seva resignació i el seu penediment.—Benet XIII, sortit del cisma i perpetuant conscientment aquesta divisió funesta, roman obstinat fins a la seva mort i guarda en la història l'estigma d'antipapa. Després d'haver resistit a cinc Pontífexs, tots més legítims que ell, a dos emperadors i a altres deu sobirans, morí excomunicat i excomunicant.» [1]

Bust de l'antipapa Climent VIII

Quant a la influència de Benet XIII a Catalunya, amb raó diuen Valls i Taberner i Ferran Soldevila que la personalitat i l'actuació de Pere de Luna tenen un enllaç directe i constant amb la nostra història [2]. El curs d'aquesta hauria estat probablement tot un altre, sense Pere de Luna i el seu pontificat.

El seu successor Climent VIII és afavorit per Alfons. — Uns pocs cardenals de Benet XIII, aplegats en conclave, el dia 10 de juny del 1423 elegiren papa Gil Sánchez Muñoz, fill de Terol i canonge de la ciutat de València, el qual prengué el nom de Climent VIII.

Sembla que ell, considerant poc canònica la seva elecció, es resistia a acceptar-la; hom afegeix que Alfons IV li ordenà que l'acceptés, i que així ho féu [3]. Hem d'esmentar la versió que conté una lletra de Joan Carrier, del 20 de gener del 1429, escrita al comte Joan d'Armanyac, on hi ha altres noms de cardenals nomenats per Benet XIII poc abans de la seva mort, entre els quals figura el propi Carrier, i on aquest acusa de l'ocultament per alguns mesos de la mort de Pere de Luna els altres cardenals, que se'n beneficiaren escandalosament, segons ell, simulant documents i disposicions del mort; explica Carrier que en saber ell el que havia passat a Penyíscola i considerant que l'elecció de Gil Muñoz era nul·la, no volgué autoritzar aquells fets amb la seva presència, i una nit es despenjà amb una corda pel mur del castell i fugí cap a França, hom creu que als dominis del comte d'Armanyac. Carrier atribueix a Roderic de Luna la influència decisiva en la designació de Gil Muñoz, i diu que

(1) L. Salembier: *El gran cisma de Occidente*. Pàgs. 430 i 440.
(2) F. Valls i Taberner i F. Soldevila: *Història de Catalunya*. Tom II. Pàg. 14.
(3) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III.

Roderic assegurà als cardenals que aquesta elecció seria ben rebuda pel comte-rei. Carreras i Candi diu que Alfons IV, per a crear dificultats a Martí V, compel·lí els cardenals de Penyíscola a nomenar successor a Benet XIII [1]; però la versió que fa intervenir d'aquesta manera Alfons en l'elecció del nou papa de Penyíscola, és inexacta. La mort de Pere de Luna fou indubtablement anterior al mes juny del 1423; s'esdevingué quan el comte-rei encara era a Itàlia. Cal remarcar que, de bon principi, la seva muller Maria, que exercia les funcions de lloctinent general, adoptà una actitud resoltament hostil a Climent VIII i la nova elecció; aquesta oposició fou molt forta i insistent, i hom no la comprendria si el monarca hagués afavorit el nou papa de Penyíscola. De tornada Alfons IV de la seva primera expedició a Itàlia (darreries de l'any 1423), trobà en l'oposició dels dos papes — per bé que el de Penyíscola no tenia prestigi ni força — la manera de fer pressió damunt Martí V i de venjar-se de la política del papa de Roma, política que era favorable als angevins.

El concili de Sena, aprovant la sentència de Constança, declarà damnada la memòria de Pere de Luna, i condemnà els qui després de la seva mort perseveressin en el cisma i en l'obediència dels seus successors.

Joan Carrier, que es trobava encastellat a Turena de Roerga, es considerà ell tot sol com a Sacre Col·legi, i secretament elegí papa Bernat Garnier, sagristà de Rodés, el qual prengué el nom de Benet XIV [2]. Martí V excomunicà aquest altre Benet i el seu protector, el comte d'Armanyac. Bernat Garnier morí amb posterioritat a l'any 1429, després d'haver aconseguit alguns partidaris al Migdia de la Gàl·lia, i Joan Carrier prengué el seu lloc i el seu nom; no volgué retractar-se, i morí l'any 1433 a la presó del castell de Foix.

Prolongació del cisma. — Si Alfons IV hagués volgut, Climent VIII, com ja abans Benet XIII, no hauria pogut mantenir la ficció d'un poder papal, puix que estava a la mà del comte-rei l'expulsar-lo del castell de Penyíscola, fora del qual no hauria trobat pas acolliment. Fou, en veritat, la política d'Alfons allò que allargà el cisma per aquest cantó.

El monarca podia donar al papa de Roma l'increment d'autoritat efectiva que hauria representat el posar sota la seva obediència els propis dominis. Però la condició que Alfons presentava per a afavorir Martí V era que aquest no contrariés la política internacional alfonsina.

Per la tolerància i l'interès del comte-rei es mantenia Climent en el seu fantàstic soli pontifici. El seu poder papal, però, era nul. Si Benet XIII, tot sol davant la mar en el penyal de Penyíscola, era una ombra de papa, Climent VIII no arri-

(1) F. Carreras i Candi: *Descripció política-històrica-social de Catalunya*. Pàg. 985. En aquesta part del dit treball, hi ha algunes notòries inexactituds. Dóna com a data de la mort de Benet XIII la del 29 de novembre del 1422, però afegeix que els cardenals amagaren la mort fins al dia 7 de juliol del 1423. Hem vist que pel juny del 1423 ja era coneguda.

(2) Noel Valois: *La France et le grand Schisme d'Occident*. Pàg. 8.

bava ni a ombra. Era un no-res, una il·lusió fonedissa. Però fins aquesta il·lusió aprofità Alfons per al joc de la seva política complicada. I així veiem que afavorí durant un cert temps Climent VIII, perquè li convenia que hi hagués, davant Martí V, una oposició i una amenaça. D'ací vingué la prolongació de l'agònic cisma de Penyíscola.

Alfons presta obediència a Roma i fa abdicar Climent (any 1429). — Per fi, l'any 1429 tingueren èxit les gestions portades pel cardenal de Foix per a acabar el cisma de Penyíscola. Com diu Muratori, les dificultats que hi oposava Alfons IV eren degudes al fet que el comte-rei volia vendre, amb el més gran avantatge propi, l'antipapa Gil Sanchez Muñoz. I quan Martí V s'avingué als plans reials, el cisma cessà. Entre els actes previs per a la segona expedició d'Alfons a Itàlia, hi hagué el de reconciliar-se amb Martí. El comte-rei reconegué explícitament l'autoritat del pontífex de Roma.

El cardenal de Foix, legat de Martí V, arribà a Barcelona el dia 13 de març del 1429. Per l'habitual procediment dels canvis de residència, Alfons ajornà al principi l'entrevista amb el cardenal, fins que el dia 15 de juny s'hi entrevistà a Calataiub, i encara ho féu per la intervenció del rei de Navarra, Joan, i d'alguns altres personatges influents. Hi hagué noves discussions i dificultats, però al capdavall el monarca acceptà la concòrdia, revocà els decrets reials lesius per a la Santa Seu, i trameté a Penyíscola dos dels seus consellers per tal que allí disposessin les coses de la manera que el legat indicaria.

Com que només per la complaença reial podia aguantar Gil Sánchez Muñoz el seu paper de nominal pontífex, tan bon punt rebé els missatgers es disposà a l'abdicació. Abans d'abdicar, féu dos nous nomenaments de cardenals: el d'un nebot seu que es deia igual que ell, Gil Sánchez Muñoz, i el de Francesc Rovira, promotor de la cúria reial, que, segons diuen alguns autors, fou nomenat cardenal el mateix dia de l'abdicació, amb el consentiment del legat pontifici i com a condició *sine qua non* que havia posat Climent per a abdicar. El dia 26 de juliol del 1429, l'anomenat Climent VIII deposà totes les insígnies pontifícies davant els cardenals i ministres de la seva cort. Aquell mateix dia es reuniren en conclave els dos nous cardenals, juntament amb Julià de Loba o Llobera, nomenat per Benet XIII, i elegiren papa Martí V, a fi que el cisma quedés radicalment resolt.

El dia 14 d'agost, a l'església parroquial de la vila de Sant Mateu, el legat absolgué de les censures eclesiàstiques els tres titulats cardenals, i tot seguit aquests deposaren llurs insígnies. Després es traslladà a Penyíscola i, de conformitat amb les estipulacions convingudes, posà el castell a mans dels representants d'Alfons IV.

Una de les condicions de la concòrdia pactada per mediació del cardenal de Foix era la cessió al comte-rei, per part de Martí V, de 150,000 florins corres-

ponents a la cambra apostòlica, els quals, per cert, li costaren molt de cobrar. [1]

Foren també concedides al comte-rei les relíquies de Sant Lluís, bisbe de Tolosa, que els catalans s'havien endut de Marsella amb ocasió de l'atac del mes de novembre del 1423 [2], i ell i els seus foren absolts de les censures en què pel dit fet podien haver incorregut.

En el sínode que a Tortosa se celebrà poc després, foren llegides les lletres d'Alfons IV per les quals aquest restituïa tota la llibertat a l'Església i revocava tot allò que en detriment d'ella hagués fet. Les negociacions continuaren encara, per tal de fer efectives algunes altres concessions al comte-rei. [3]

El pontificat d'Eugeni IV. Desavinences entre el papa i el comte-rei. — Amb la mort de Martí V i l'elecció del venecià Eugeni IV, les relacions entre el papat i Alfons tornaren a empitjorar. Aquestes relacions topaven amb l'escull més freqüent en aquella època: el tenir cadascú amics que eren enemics de l'altre. El comte-rei estava aliat amb Estats i personatges que eren adversaris del pontífex, i aquest, en la qüestió del reialme de Nàpols, afavoria els angevins, que eren els enemics d'Alfons. Ja hem vist que, en recomençar el comte-rei la seva segona intervenció a Itàlia, Eugeni es posà contra ell. [4]

Detall del retaule de Sant Agustí, pintat per Jaume Huguet i pertanyent a la Confraria dels Blanquers de Barcelona

No havent trobat les pretensions d'Alfons prou bona acollida en Eugeni, el monarca decidí d'afalagar Segimon, i amb tal propòsit decidí de secundar la

1) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom I. Pàgines 337 i següents.

2) Vegi's el present volum. Pàgina 270.

3) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom I.

4) Vegi's el present volum. Pàgina 314.

protecció que l'emperador donava al concili de Basilea. Alfons manà que tots els bisbes i altres prelats dels seus dominis acudissin al concili; trobant-se a Ischia, el dia 22 d'abril de l'any 1433, féu partir cap a Catalunya el seu cambrer Berenguer d'Olms i Andreu Biure, amb ordre que la comtessa-reina Maria trametés tot seguit a Basilea Alfons de Borja, bisbe de València, un mestre en teologia i un cavaller, i disposés la prompta sortida dels prelats i altres persones eclesiàstiques que havien d'assistir-hi [1]. Degueren produir-se esdeveniments posteriors que feren desistir d'aquesta ordre, puix que fins a l'any 1437 no prengueren part en aquell concili representants de la Corona catalano-aragonesa. De tota manera, Alfons i Segimon es reconciliaren, momentàniament [2]. Algun temps després, amb una lletra datada a Gaeta el dia 8 de març de l'any 1436, el comte-rei s'adherí al concili [3], al qual anomenava «sacrossant Concili legítimament congregat en l'Esperit Sant». Aviat hi trameté els seus ambaixadors, que partiren pel mes d'octubre del 1435 [4]. Fra Benet Serra, l'almoiner del monarca, fou tramès a Basilea amb instruccions.

Detall del retaule de Sant Agustí, pertanyent a la Confraria dels Blanquers de Barcelona

Sabedor Alfons que a Roma estaven ultimant els preparatius per a l'entrada en campanya contra ell del patriarca d'Alexandria, féu un darrer esforç

(1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III. — JOSEP AMETLLER: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom I. Pàgines 304 i 305.

(2) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom I. Pàg. 305.

(3) Vegi's la traducció del document en JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 01 a 03.

(4) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàg. 103.

per a reconciliar-se amb Eugeni IV, al qual trameté per l'ambaixador Martí de Vera unes propostes molt avantatjoses (27 de març del 1437), que oferien al papa el mitjà d'assegurar-lo en els seus Estats i alliberar-lo de les seves angúnies en la qüestió eclesiàstica. I tanmateix aquelles ofertes no foren acceptades. «La política tradicional de la cort romana — escriu Ametller — és a dir, l'afavorir la casa d'Anjou en detriment de l'aragonesa, pesà una vegada més amb excés en la balança de les decisions pontifícies.» [1]

Alfons, però, no rompé obertament amb Eugeni IV. Mantingué els seus ambaixadors a la cort papal, i quan era elegit algun prelat dels dominis de la Corona pel respectiu Capítol, el comte-rei feia de manera que fos presentat simultàniament al pontífex de Roma i al concili de Basilea. [2]

L'any 1437, el conflicte entre el concili i el papa s'agreujà fortament. El comte-rei s'alegrava de les dificultats d'Eugeni IV, sobretot després d'haver entrat en campanya el patriarca d'Alexandria, Joan Vitellesco, amb la host de l'Església. En aquest any el bisbe de Vic, Jordi d'Ornós, intervingué molt activament en el concili. [3]

Noves gestions de concòrdia fetes per Alfons prop d'Eugeni, a principis de l'any 1438, especialment per la intermediació de fra Bernat Serra, no donaren cap resultat [4]. Alfons reforçà la seva ambaixada al concili amb Jordi d'Ornós, bisbe de Vic, que ja hi figurava com a prelat. Parlant d'aquest bisbe, diu Josep Ametller que quan només era curial, ja havia estat el procurador del comte-rei en afers delicadíssims prop del concili de Constança; «era home — diu — d'una lleialtat i fidelitat a tota prova i al qual es podia encarregar els afers més delicats». [5]

Havent-se agreujat encara més el conflicte entre Eugeni i el concili de Basilea, el papa ordenà el trasllat del concili a Ferrara, on començaren les sessions el dia 8 de febrer. Però el concili de Basilea continuà; seguiren assistint-hi la majoria dels seus membres i protegint-lo els sobirans que s'hi havien adherit. De Basilea a Ferrara i de Ferrara a Basilea, anaven i venien les injúries, les amenaces, les condemnacions i els anatemes roents.

El director de la política dels representants catalano-aragonesos a Basilea era aleshores el duc de Milà, Felip Maria Visconti, al qual devien atendre els nostres ambaixadors per ordre d'Alfons. Sembla que Felip Maria no era partidari de les mesures extremes contra Eugeni IV i no volia que s'afavorís la seva deposició, actitud que no estava molt d'acord amb el parer dels catalano-aragonesos. Tanmateix les relacions entre el duc i el papa eren molt tivants. [6]

1) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàgs. 117 i 118.
2) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II. Pàg. 110.
3) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 144 i 145.
4) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 160 a 174.
5) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II. Pàg. 227.
6) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 220 i 23[illegible].

Alfons, en la seva actitud hostil a Eugeni, arribà fins al punt de donar instruccions al seu escrivà Jaume Gerard per tal que demanés al concili de Basilea l'autorització d'envair els Estats de l'Església i procedir contra el papa i els seus cardenals i funcionaris. [1]

«L'antagonisme del papa i del concili — escriu Lecoy de la Marche — dividia la cristiandat en dos camps desiguals: Renat, com el rei de França, estava pel primer, el qual, en recompensa, afavoria la seva causa a Itàlia; fins al punt que acabava de manar als seus súbdits de donar completa obediència al pontífex, i de detenir els portadors de tota mena de lletres perjudicials a la seva autoritat suprema... Alfons per oposició havia de decantar-se cap al costat del concili. Efectivament, des del 1437 havia enviat a Basilea l'arquebisbe de Palerm i el bisbe de Viana [2] per a obtenir la confirmació dels seus drets al tron de Sicília [3], i sense la resistència del cardenal d'Arles i de Ramon Tolon, magistrat provençal encarregat de respondre en nom del seu sobirà, potser ho hauria aconseguit davant l'assemblea dels pares, sistemàticament hostils als actes d'Eugeni IV.» [4]

En el concili de Basilea s'inicià un esforç per la unió de l'Església de Roma amb l'Església oriental o grega. L'esforç prosseguí a Ferrara, on acudiren, amb l'emperador de Grècia Joan Manuel Paleòleg, alts prelats i doctors de l'Església oriental. El debat començat allí entre grecs i llatins prosseguí a Florença, on l'any 1439 fou traslladat el concili addicte a Eugeni. Els representants grecs, que havien signat per gran majoria, amb l'aquiescència de llur emperador, l'acord amb l'Església de Roma, en tornar a Grècia foren mal rebuts. Una gran part de la clerecia i del poble grecs repel·liren l'acord, i hi hagué durant força temps, per aquest motiu, disputes i divisions. Al capdavall la unió no es realitzà.

Elecció de l'antipapa Fèlix V. — L'any 1439 morí l'emperador Segimon, el gran patrocinador del concili de Basilea, com ho havia estat del de Constança. El concili prosseguí, amb el consentiment del nou emperador, Albert, i de la majoria dels reis i prínceps, els quals, però, no volgueren admetre els decrets contra Eugeni IV (primavera de l'any 1439). Als 25 de juliol, Eugeni fou declarat contumaç pel concili de Basilea, el qual prohibí de reconèixer-lo com a sobirà pontífex, sota pena d'heretgia i de cisma, i de privació de tota classe d'honors, beneficis i dignitats.

L'any 1439, seguint la política de Felip Maria, els catalano-aragonesos del concili de Basilea foren dels més contraris a la deposició d'Eugeni IV i promogueren, en una de les sessions, un gran escàndol de crits i clamors [5]. Aquell

1) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragon en Italia*. Tom II. Pàgs. 354 a 358. Tom III, Apèndix XXXI.

2) Ha d'ésser segurament Vic.

3) Entengui's el reialme de Sicília del far ençà.

4) A. Lecoy de la Marche: *Le Roi René, sa vie, son administration, ses travaux artistiques et littéraires*. Tom I. Pàgines 182 i 183.

5) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 289 i següents.

any morí fra Bernat Serra, víctima de la pesta que es declarà a Basilea mentre encara durava el concili.

Alfons es planyia del procedir de Felip Maria Visconti en mostrar-se benèvol amb Eugeni IV. Fos per aquest plany, fos per haver infligit el papa algun nou greuge al duc, hi hagué un canvi en la seva política. Els prelats de Milà i de Catalunya-Aragó deixaren de defensar Eugeni i es disposaren a prendre part en la designació del seu successor. [1]

Alfons IV aprofità la nova discòrdia eclesiàstica per a prendre revenja, en certa manera, de l'actitud d'Eugeni IV davant la qüestió d'Itàlia. El monarca no s'oposà a l'actitud dels súbdits seus a Basilea, ans bé la tolerà benèvolament i amb interior complaença. Segons un document, l'iniciador de la candidatura papal del duc Amadeu de Savoia fou precisament el comte-rei. [2]

A primers de novembre del 1439, el conclave de Basilea elegí papa el duc de Savoia, que prengué el nom de Fèlix V.

Aquest topà amb molts i greus obstacles. El rei de França no el reconegué; l'assemblea dels prínceps d'Alemanya, tampoc, puix que llur assemblea de Magúncia, reunida per l'abril del 1441, proposà la reunió d'un tercer concili. Alfons IV i el duc de Milà feien dependre el reconeixement de l'atorgació dels grans avantatges que demanaven al papa, i la mateixa cosa feien altres monarques i potentats. En alguns moments (anys 1441-42) semblà que la causa de Fèlix progressava; però després retrocedí.

Entre els nous cardenals nomenats per Fèlix V hi havia Otó de Montcada, bisbe de Tortosa, i Jordi d'Ornós, bisbe de Vic.

Actitud expectant d'Alfons. — Davant la nova dualitat de papes, Alfons, al principi, no es volgué decidir. Com era de costum en la política d'aquell temps, pensà a utilitzar aquesta dualitat en profit dels propis plans i dels propis interessos.

Alfons IV, amb tot i haver suggerit, segons sembla, la candidatura de Fèlix i haver-la votada prelats catalans, s'abstingué de reconèixer-lo i donà a la comtessa-reina Maria ordres en consonància amb aquesta actitud [3]. No es tractava, però, d'una actitud clarament i públicament adoptada, sinó de la tàctica d'anar posant traves i dilacions al compliment dels rescriptes i butlles papals. [4]

Havent Fèlix requerit i exhortat Alfons per tal que li prestés obediència, el comte-rei li trameté el famós arquebisbe de Palerm, Nicolau, anomenat el Panorma, al qual encarregà que li comuniqués, entre altres coses, que la sub-

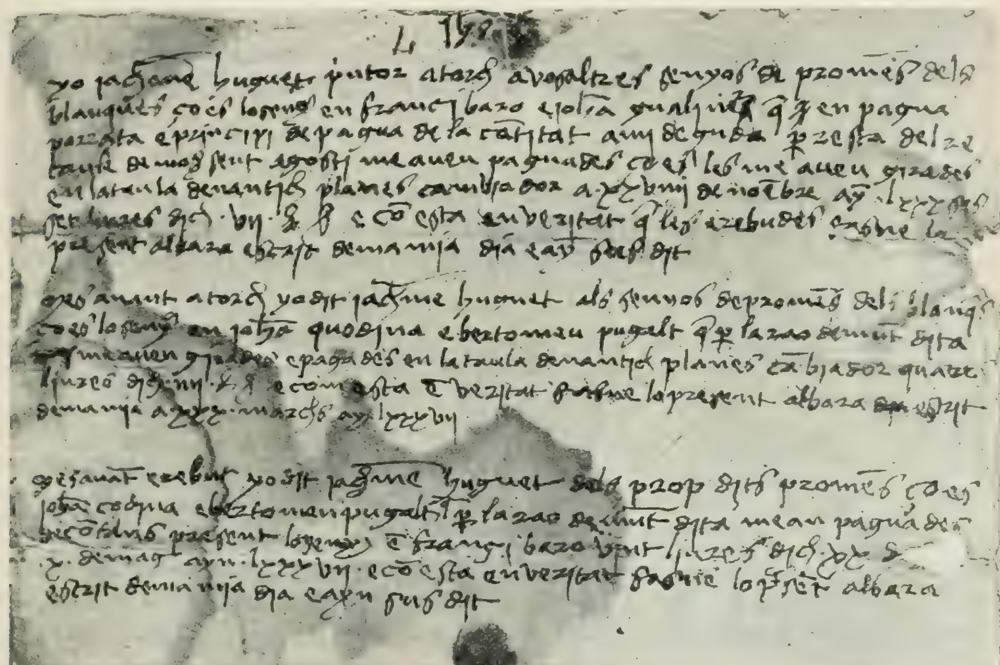
1 J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III — Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàgs. 300 a 313.

2 A. Lecoy de la Marche: *Le Roi René, sa vie, son administration, ses travaux artistiques et littéraires*. Tom I. Pàgines 182 i 183.

3 Hom pot veure les instruccions datades el dia 14 de febrer del 1440. Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II. Pàgines 348 a 350.

4 Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II. Pàg. 350.

jecció a l'obediència de l'elegit de Basilea havia d'ésser amb la condició que confirmés l'adopció que féu del monarca la reina Joana i la donació del reialme de Nàpols per a si i per als seus successors. Si Fèlix s'hi avenia, Alfons procuraria, amb totes les seves forces, sotmetre per a aquell la ciutat de Roma

Rebuts originals de Jaume Huguet, per les quantitats cobrades a compte de l'obra del retaule de Sant Agustí. (Barcelona. Arxiu del Gremi de Blanquers)

i les altres ciutats dels Estats pontificis, l'acompanyaria amb les seves galeres per a posar-lo a la càtedra papal, i el tindria per veritable, únic i summe pontífex. [1]

Alfons, en una lletra de contesta al duc de Milà, es mostrava malcontent dels dos papes: respecte Fèlix V, deia que no era possible d'entendre's amb ell, puix que havia fet explorar el seu ànim per l'arquebisbe de Palerm, i mai no havia volgut dir clarament què es proposava. [2]

L'actitud fosca i ondulant d'Alfons davant la qüestió del Pontificat, produí malcontentament i confusió a Catalunya. Una nota de B. Sellent diu, a propòsit d'aquesta actitud: «Més avant avise sa S. com en aquests regnes e terres sues ha una gran murmuració e descontentament... E d'açò se parla molt lletjament» [3]. En una

1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III.
2) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàgs. 351 i 352.
3) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàg. 432, nota.

resposta a les coses que li comunicà la comtessa-reina Maria per conducte de Joan Despou, lloctinent del batlle general de Catalunya, el comte-rei al·ludeix un dels qui murmuraven de la política del monarca, que era Francesc Desplà [1]; el comte-rei parla amb menyspreu d'aquest i dels altres murmuradors, i diu que no ha de sotmetre la seva consciència a la d'unes tals gents, a les quals només mouen les passions, i no pas un bon zel ni una consciència sana. [2]

De com Alfons s'aprofitava, per als seus fins, de les rivalitats eclesiàstiques, ens en dóna idea el següent cas. A principis del 1439, el monarca trameté a Basilea Lluís Sescases, amb unes instruccions que havia de comunicar als ambaixadors reials en el concili, als quals ordenava que demanessin la concessió al monarca del dret d'entendre en les usures i causes pies de les seves terres; que en cas d'aconseguir-ho, la concessió fos pel major temps possible i que, almenys interinament, la coneixença d'aquests afers fos conferida, en el Principat de Catalunya i reialmes d'Aragó, València i Mallorca, als bisbes de Lleida i Urgell, junts o a soles, en el reialme de Sardenya al bisbe de Càller i en el de Sicília de més enllà del far a l'arquebisbe de Palerm, tant als que ho eren aleshores com a llurs successors. El concili donà l'autorització, i encarregà el bisbe de Lleida d'aplicar-la a Catalunya. Alfons no estava mogut per l'aversió als usurers, ans bé es tractava d'un recurs per a treure diners amb amenaces i avinences, a fi d'atendre les enormes despeses que la guerra d'Itàlia li portava [3]. Aquesta acció provocà, l'any 1440, protestes i conflictes en els municipis catalans. Fou particularment viu el conflicte a Girona, on es presentà, el dia 30 de setembre del dit any, el canonge lleidatà Gabriel de Vilanova, subdelegat del seu bisbe per a incoar causes d'usura; davant els planys del veïnat, els jurats de Girona feren arrencar els cartells que el representant episcopal havia fet clavar a les portes de les esglésies i als portals de la ciutat demanant que hom li denunciés els contractes usuraris efectuats dins la demarcació, i els jurats gironins s'adreçaren, amb aquest motiu, als consellers de Barcelona, als cònsols de Perpinyà, als diputats del General de Catalunya i a la comtessa-reina Maria, per considerar que es tractava d'un contrafur. Maria, assabentada del cas pel subdelegat del bisbe, escriví als jurats de Girona renyant-los severament: els notificà que havia manat procedir contra ells i els anuncià que els imposaria pena de privació de llurs càrrecs i multa de 10,000 florins si no donaven al subdelegat l'ajut necessari. Els gironins no cediren, ans bé plantejaren l'afer en el terreny jurídic; sostingueren que l'acció iniciada era contrària a les regalies de la Corona i a les constitucions de Catalunya i que, no afectant el crim d'usura a les doctrines de la fe, no havia de perseguir-lo el poder civil, ni procedia la instrucció de cap procés com no fos a instància de part [4]. «¡Prou es veu — comenta Ametller — que en la

1) Segurament el barceloní d'aquest nom, que fou conseller de la ciutat.

2) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II. Pàgs. 358 i 359.

3) Julià de Chia: *Bandos y bandoleros de Gerona.* Girona. Any 1888.

4) Julià de Chia: Loc citat

seva innocència ignoraven que la mesura havia estat sol·licitada pel rei i que, en lloc d'ésser contra les regalies de la Corona, era, pel contrari, una regalia més que la Corona havia recaptat del Concili!» [1]. La comtessa-reina, el governador general de Catalunya, el bisbe de Girona Bernat de Pau i tota la gent de la cúria estaven contra els jurats gironins; així el canonge subdelegat, amb l'ajut del veguer i del batlle, tirà al dret; diversos veïns foren condemnats a pagar multes de mil florins i altres empresonats, «a manera de delats d'heretgia»; els jurats de Girona, per llur banda, titllaren el canonge i els seus auxiliars de «*pestiferos concitatori populi*», els acusaren de procurar més llur lucre que no pas la salvació de les ànimes, i en una lletra al governador, denunciaren que aquells cobraven quantitats sense donar rebut i el suplien amb un aute on declaraven que l'interessat no havia comès cap crim d'usura. Els representants del municipi de Girona acordaren aleshores que Eimeric de la Via anés a Nàpols a oferir al comte-rei un donatiu de la ciutat. «Això és el que es buscava», comenta Ametller [2]. Espanta, afegeix, el considerar que la paga donada per Alfons al concili per la connivència en aquests greus escàndols i exaccions, pogué ésser la cooperació dels membres que dels seus dominis hi havia, en l'elecció de l'antipapa. [3]

Negociacions amb l'un i amb l'altre papa. — Com ja feren d'altres monarques en casos anàlegs, Alfons, durant un cert temps, negocià alhora amb l'un i l'altre papa, i es mostrà disposat a declarar-se per aquell que li oferís tractes millors.

Com diu Ametller, «les tribulacions de l'Església eren per als monarques d'aquell temps matèria explotable per a llurs fins i mitjans, ni més ni menys que les de qualsevol casa regnant amb la qual poguessin trobar-se en enemistat o dissidència. Jo i la meva casa: tal era la regla moral política del Renaixement: tot l'altre ho consideraven com a necis escrúpols o com a femenívoles aprensions.» [4]

Alfons IV tenia prop de Fèlix V el seu secretari Lluís Sescases. Als 16 d'abril, el comte-rei rebé l'oferiment de Fèlix de confirmar l'adopció feta per Joana II a favor d'Alfons i donar a aquest 200,000 ducats d'or. Alfons, que preferia entendre's amb el papa Eugeni, simulà que acceptava la proposta, però exigí que Fèlix li pagués d'una sola vegada la suma oferta, cosa que el monarca ja sabia que Fèlix no podria fer, i així quedà lliure per a negociar amb Eugeni. [5]

Acord entre Alfons IV i Eugeni IV (any 1443). — Al capdavall fou l'avinença amb Eugeni IV la solució que oferí més avantatges al comte-rei. I així l'any 1443 Alfons i Eugeni arribaren a un complet acord. Com de costum, Alfons es féu pagar bé el servei que feia.

1) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàg 315.
2) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 310 i 317.
3) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàg. 317.
4) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàg. 352.
5) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàg 407.

Sant Vicents Ferrer. Pintura sobre fusta per Jacomat, a la catedral de València. (Segle xv)

En efecte, Alfons concertà la pau amb Eugeni el dia 14 de juny del 1443, després d'unes negociacions amb el legat papal, que era el cardenal Lluís Scarampo; i el dia 21 del mateix mes signà «perpetua e inviolable pau e bona concòrdia» amb el papa [1]. Les condicions de la pau són resumides així per Ametller: «En substància el Papa donava a N'Alfons el Regne amb els mateixos drets i obligacions amb què l'havien tingut els seus antecessors els altres reis de Nàpols; si tenia a la seva mort fills legítims havia de passar a ells; però es deixava esperar el reconeixement de Ferran com a hereu; el Reí venia obligat a auxiliar el Papa per a arrencar la Marca de les urpes del Comte Francesc Sforça: també havia de subministrar tropes i naus en la croada contra turcs i moros; havia de cridar els Prelats que tenia a Basilea, i no reconèixer els tres cardenals creats per l'intrús, a no ésser que després s'arrangés l'habilitació de llur títol.» [2]

En una lletra a la seva muller, el comte-rei escrivia: «Reyna... vos avisam que per dar manera com aquest e nostre realme en nostra absència se puxa mils (millor) conservar en contínua obediència e fidelitat nostra e perquè puscam haver millor opportunitat de anar

(1) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàgina 203.

(2) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II. Pàgs. 470 a 474.

prestament visitar a vós e aqueixs nostres regnes e terres, havem fermada perpètua e inviolable pau e bona concòrdia ab N. S. Pare Papa Eugeni per medi e intercessió del ... car amich nostre Cardenal de Aquileya, de què speram se seguirà servey... e gran benefici no solament a nós, mas encara al stat universal de Santa Mare ecclèsia e ocasió a nós pus fàcil e més presta de poder-vos personalment anar visitar segons dit és, com sia un dels principals desigs que nós haiam.» [1]

Tot seguit Alfons féu retirar del concili de Basilea els súbdits seus que hi prenien part. Aquesta retirada constituí un cop molt greu per al concili.

Amb una sèrie de butlles, aquell mateix any complí Eugeni les condicions convingudes, i féu grans concessions al comte-rei, especialment de diner. En els anys següents seguiren, molt generoses, les concessions del papa.

Conveni amb el papa Nicolau V (any 1447). — El dia 23 de febrer del 1447 morí el papa Eugeni IV. En les darreries de la seva vida havia pres disposicions per a facilitar el restabliment de la unitat de l'Església, tot mostrant-se benèvol amb els qui havien seguit el concili de Basilea i estaven disposats a tornar a l'obediència del papa de Roma.

El conclave, el dia 6 de març de l'any 1447, elegí papa el cardenal de Bolònia Tomàs de Sarzana, que adoptà el nom de Nicolau V.

Poc després d'haver pres possessió del pontificat, Nicolau adreçà un document contra l'antipapa Fèlix V a tots els prínceps cristians. Quasi tots reconegueren el nou papa, àdhuc l'emperador.

Entre Nicolau i Alfons hi hagué amistoses relacions des de bon principi. Dins l'any 1447 el papa expedí una butlla per la qual restituí al comte rei les terres d'Accumula, Cività Ducale i Lionesa a la muntanya de l'Amatrice, donades per Alfons a Eugeni IV a canvi de les ciutats de Benevent i Terracina, les quals quedaren per al comte-rei i els seus successors perpètuament, sense pagar cens de cap mena. [2]

Restauració de la unitat de l'Església llatina (any 1449). — La lluita del cisma es decantava fortament a favor del papa de Roma, ja en els últims temps de la vida d'Eugeni IV. Aquesta tendència s'accentuà des del començament del pontificat de Nicolau V, el prestigi del qual fou gran a tota la cristiandat. Fèlix V perdia terreny ràpidament, i el seu poder papal arribà a ésser gairebé tan il·lusori com el de Benet XIII a Penyíscola.

L'any 1448, Nicolau publicà una butlla encaminada a aconseguir la pau i la unió de l'Església, en la qual butlla parlava dels dissidents en un to molt temperat. Expressava la seva esperança en la renúncia d'Amadeu i en la cooperació dels pares del concili de Basilea, que aleshores estaven aplegats a Lausana.

(1) Lletra d'Alfons, des de Gaeta, del dia 21 de juny del 1443. A. GIMÉNEZ SOLER: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàgs. 203 i 204.

(2) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàg. 631

A l'objecte de trobar la fórmula per a aconseguir el restabliment de la unitat de l'Església, es reuní a Lió una conferència, a la qual acudiren els representants d'Amadeu, del concili de Basilea i de les potències que més havien treballat en pro de l'avinença. No hi havia representació d'Alfons IV.

Després de llargues negociacions, que acabaren amb la concessió a Fèlix de quasi tot el que pretenia, el dia 3 d'abril del 1449 l'antipapa abdicà el pontificat. Els pares de Basilea, aplegats a Lausana, aprovaren l'abdicació.

Així quedà restablerta novament la unitat de l'Església romana.

Calixt III i la croada contra els turcs: resistència d'Alfons a secundar-la. — Enmig de negociacions i lluites, i a despit dels esdeveniments sovint contradictoris, Alfons IV anà consolidant el seu tron de Nàpols i establint la pau amb la majoria dels Estats d'Itàlia. L'amenaça turca feia necessària i urgent l'acció conjunta dels Estats cristians, i Alfons fou dels qui més se'n preocuparen.

Després de moltes negociacions, l'any 1455 es féu un tractat de pau i lliga entre tots els Estats i prínceps italians, menys Gènova. Aquest tractat fou publicat a Barcelona per una crida, als 20 de març del 1455, i els consellers feren encendre solemnes lluminàries en la vesprada. [1]

Mentre preparava una gran acció dels països cristians contra els turcs, que servís per a contrarestar el desastre de la caiguda de Constantinoble, esdevingut l'any 1453, morí el papa Nicolau, el dia 24 de març del 1455. El dia 8 d'abril d'aquell any, el conclave elegí el cardenal Alfons de Borja, català de València, que prengué el nom de Calixt III, i fou coronat el dia 20 d'abril. Alfons IV li trameté, per a felicitar-lo, una ambaixada lluïdíssima, que tenia la missió d'expressar-li l'obediència del comte-rei i de demanar-li que activés els tràmits de la canonització de fra Vicents Ferrer.

Calixt III reprengué tot seguit els treballs per a la croada contra els turcs. Aviat, però, es produïren greus dificultats, que crearen una situació tivant entre el nou papa i el comte-rei. Per efecte de la pau d'Itàlia, molts *condottieri* havien quedat sense feina, especialment Jaume Piccinino, que era el més temible de tots. Alfons proposà al papa que prengués Piccinino a sou i que el trametés a Dalmàcia amb la host de l'Església. Calixt no volgué atendre aquesta indicació. De seguida el monarca s'adonà que no tindria prop d'Alfons de Borja, a qui tant havia honorat i afavorit, aquella autoritat i aquell favor que aconseguí dels anteriors pontífexs [2]. Aleshores Jaume Piccinino envaí l'Estat de Sena, al qual ajudaren amb les

1) Pere Joan Comes: *Llibre d'algunes coses assenyalades.* Edició Puiggarí. En el dit lloc llegim: «... los honorables consellers feren fer en la vesprada solemne lluminària sobre la teulada de Casa la Ciutat e entorn de les spigues o pilas qui stan davant la plaça del portal principal de la dita casa en què hagué CXXX llanternes enceses e foren-t'hi desparats certs buçons e fochs grechs e feta tan gran solempnitat, e per semblant per les sglésies parrochials, monastirs de frares e monjes e per los síngulos de la dita ciutat.»

2) Josep Ameller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II.

armes el papa i el duc de Milà, mentre el comte-rei ajudava el violent *condottiero*.

Aquest desacord entre Alfons IV i Calixt III féu que el primer es mostrés poc actiu en la qüestió de la croada contra els turcs. «El papa — escriu Ametller — es planyia que havent tramès al Rei una butlla de croada, diferís l'expedició contra els turcs, tot exhortant-lo a sortir d'aquella inèrcia, com a principal executor i cabdill que havia d'ésser en tal empresa. N'Alfons s'excusava amb dir, que pel mateix que era l'empresa molt gran, requeria alguna cosa més que la butlla, no significant això que no estimés com calia el do de la seva llibertat; i que mentrestant no veia que els altres reis i prínceps es moguessin amb l'activitat que calia» [1]. Per la seva part, Calixt III redoblà els esforços contra Piccinino, cosa que desplagué molt a Alfons IV. Florentins i venecians, empesos pel papa, es giraren contra el *condottiero*. Aquesta lluita es prolongà fins a l'any 1456. Al capdavall, per la intervenció del comte-rei i del papa, s'aconseguí fer la pau entre Piccinino i els de Sena. [2]

Alfons, que volia que Calixt afavorís una sèrie de casaments entre persones de la casa d'Aragó i de la de Sforça, als quals el papa posava dificultats, es tornà a mostrar decidit a prendre part en la guerra contra els turcs i a figurar ell mateix en l'expedició. L'any 1456 es celebraren els matrimonis d'Alfons, príncep de Càpua (primogènit de Ferran, fill d'Alfons IV) amb Hipòlita Maria, filla de Francesc Sforça, i d'Elionor, filla de Ferran, amb Sforça Maria, tercer fill de Francesc. [3]

L'any 1455, Alfons IV començà a fer preparatius per a una acció destinada a treure els turcs de Constantinoble. Però sembla que no trobà una suficient cooperació en altres sobirans, i no arribà a realitzar els seus projectes.

En aquest temps Alfons manifestà, amb més força que mai, el propòsit de fer un viatge als seus reialmes de la península ibèrica, i sembla que el retingué l'actitud del papa, que aleshores no li era gaire favorable. La veritat és que Alfons sempre trobava el pretext per a no venir ací.

Calixt III, l'any 1456, es disposava a donar al comte-rei la investidura del reialme de Nàpols i dels vicariats de Benevent i Terracina per a ell i per al seu fill Ferran, duc de Calàbria.

9. LA POLÍTICA EXTERIOR

Les relacions amb Castella, Navarra i França. — Durant la primera meitat del regnat del Magnànim, les relacions de Catalunya-Aragó amb Castella foren, com ja hem vist, pertorbades fortament per la intervenció dels germans del comte-rei i d'aquest mateix en els afers interiors del reialme castellà, i durant

1) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom III. Pàg. 511.
2) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II Pàgs 513 i 514.
3) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III.

l'acció d'Alfons a Itàlia per a la segona conquista de Nàpols, les relacions es feren sovint tivants a despit de les treves i les paus concertades.

En general, Castella dificultà l'acció internacional d'Alfons IV i sobretot la seva acció italiana. Ni Joan II de Castella ni els més poderosos personatges castellans no sentien cap simpatia, ans al contrari, pels propòsits del comte-rei en la política d'Itàlia, i en nombroses ocasions demostraren llur mala voluntat.

Segell d'Alfons IV (any 1448)

L'any 1443, Alfons proposà a Joan de Castella que foragités dels seus reialmes els genovesos, que intercedís prop de França per tal que aquesta no auxiliés Renat d'Anjou i que l'ajudés a ell a aconseguir d'Eugeni IV la investidura del reialme de Nàpols [1]. El castellà es negà en rodó a la primera demanda, i respecte les altres contestà amb evasives; la demanda relativa al reialme de Nàpols havia esdevingut innecessària, puix que Alfons s'entengué directament amb Eugeni IV. [2]

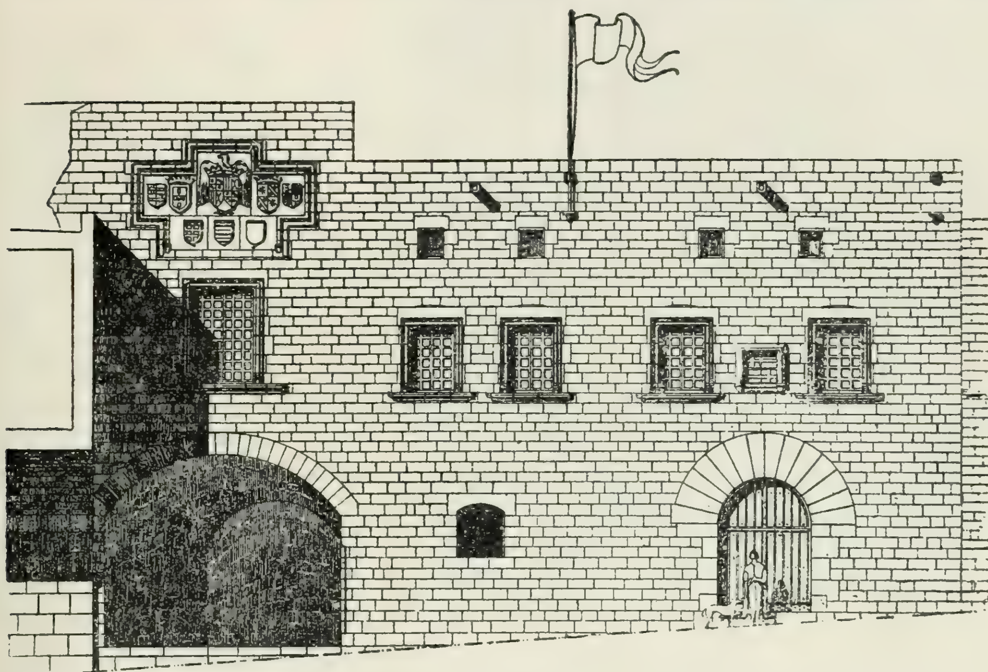
El fet que Joan, germà d'Alfons, fos rei de Navarra pel seu casament amb Blanca, augmentà les relacions entre Catalunya i Navarra. De més a més dels castellans que la nova dinastia portà a Catalunya, vingueren també ací un bon nombre de navarresos i «biscaïns». [3]

Amb tot i la lluita entre Alfons IV i el duc d'Anjou, les relacions amb el reialme de França foren pacífiques. Hi hagué negociacions, generalment amicals, i ambaixades nombroses. Hem parlat ja de l'interès que pel Rosselló demostrà Carles VII. [4]

1) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III. Llibre XIV.
2) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàg. 405.
3) *La Fi del Comte d'Urgell*. Edició Barcino. Pàg. 123.
4) Vegi's el present volum. Pàgs. 352 a 354.

La política oriental d'Alfons IV. — A partir de la mort de Martí I l'Humà, fa l'efecte que la tradicional política catalana d'expansió a la Mediterrània oriental fou preterida per la monarquia. Restaren a Orient, això sí, per a donar-hi fe de vida del nostre poble, els mercaders i els pirates catalans. [1]

Alfons el Magnànim, en els primers temps del seu regnat, descabdellà alternativament la seva política a la península ibèrica i a la Mediterrània occidental; però

Rodes: Façana occidental de l'alberg d'Espanya. (Art català. Segle xv)

després de la conquista definitiva de Nàpols (any 1442), s'ocupà assenyaladament de les regions llevantines: la Mediterrània oriental i els Balcans. Aconseguida ja l'hegemonia italiana, aspirà a una ampla hegemonia mediterrània, i en això les seves ambicions coincidiren, fins a cert punt, amb els interessos i els ideals de Catalunya. El reialme de Nàpols fou considerat per Alfons com una escala en el camí d'Orient. [2]

En veure créixer la potència dels otomans, el comte-rei s'esforçà per deturar-los i vèncer-los, i amb aquest propòsit donà el seu auxili als tres enemics orientals del gran turc: els emirs turcomans d'Anatòlia, els bizantins de Constantinoble i Grècia, i els cabdills albanesos i iugoslaus. «Un triple i desigual front

1) L. Nicolau d'Olwer: *L'expansió de Catalunya a la Mediterrània oriental.* Pàg. 184.
2) L. Nicolau d'Olwer: Lloc citat. Pàg. 184.

de terra — escriu Nicolau d'Olwer —, unit pels estols a qui ningú no disputa la llibertat de la mar. És clar que Anfós ambicionava de convertir els protegits en sotmesos.» [1]

En les seves relacions amb els orientals, Alfons IV, més que llançar-se a fons, tantejà el terreny sense arriscar-se a una intervenció personal que hauria pogut dur-lo massa lluny. No oblidava l'exemple de Frederic Staufen, que abandonà Itàlia i la perdé. [2]

Relacions amb Egipte i Etiòpia. — Vencent grans dificultats, els catalans mantingueren relacions amb Etiòpia o Abissínia.

Els soldans egipcis, que tenien un gran interès a no deixar arribar els cristians occidentals a Etiòpia i a l'Índia, els tancaven el pas per la banda dreta del Nil i la Mar Roja. Així impedien que els cristians concertessin aliances amb els etiòpics i que desfessin el monopoli comercial d'Egipte en aquelles regions.

Eren molt pocs els qui s'arriscaven a burlar la vigilància dels egipcis i menys encara els qui ho aconseguien. Hom creu que alguns frares franciscans foren els primers llatins que arribaren a l'Etiòpia misteriosa, habitada per negres cristians. El comte-rei Joan I, l'any 1391, demanava al seu cosí el comte de Foix que li trametés un framenor que es trobava amb ell, el qual havia estat molts d'anys a Etiòpia «e conta d'aquelles parts moltes meravelles». [3]

L'any 1428 Alfons IV, trobant-se a València, rebé els ambaixadors del negus d'Etiòpia, Isaac, que li proposaren l'aliança contra Egipte i un doble casament: el d'Isaac amb una germana del comte-rei, i el d'una princesa etiòpica amb l'infant Pere, germà d'Alfons [4]. Per a tornar la contesta, Alfons, als 15 de maig del 1428, nomenà ambaixadors prop del negus els catalans Felip Fajadell i Pere de Bònia, que tenien l'encàrrec de pactar l'aliança després d'assabentar-se de les condicions d'aquesta. Quant a les dues propostes de casament, havien d'acceptar la primera i simular que no tenien coneixença de la segona; és de creure que a l'infant Pere no li devia plaure «un semblant matrimoni amb una semblant princesa llunyana... i negra» [5]. El fet és que ni l'aliança militar ni l'enllaç matrimonial no es realitzaren. Ni tan solament se sap si arribaren a Etiòpia els ambaixadors catalans que, segons les instruccions rebudes, havien de presentar al negus Isaac «los maestres de les sèquies», els quals potser eren gent pràctica en treballs de regatge.

En altres ocasions el negus demanà que li fossin tramesos artesans de Catalunya; l'any 1450 Alfons IV parlava de tretze homes, mestres en arts diverses, que

1) L. Nicolau d'Olwer: *L'expansió de Catalunya a la Mediterrània oriental.* Pàgs. 183 i 184.

2) Antonio Ballesteros: *Historia de España y su influencia en la Historia universal.* Tom III. Pàg. 264.

3) A. Rubió i Lluch: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval.* Tom I. Pàg. 365.

4) Charles de la Roncière: *La découverte de l'Afrique au Moyen âge.* Volum II. Pàg. 115. — Ferran Soldevila: *Els catalans a les illes Afortunades i a la terra del Preste Joan.* «Revista de Catalunya». Volum II. Any 1925.

5) Ferran Soldevila: Lloc citat. Pàg. 445.

molt anteriorment havia tramès a Etiòpia a precs del negus Isaac, els quals no pogueren arribar-hi i moriren en el viatge. [1]

Fins a l'any 1450 no consta que hi hagués noves relacions. El dit any el negus Jacob, germà d'Isaac, trameté una ambaixada, composta pel messinès Pere Rombolo i pel frare etiòpic Miquel, prior de Santa Maria de Cadaber-Anamerjundi, que venien a cercar artesans i teixits fins. Alfons accedí a trametre alguns dels artesans demanats, però cregué oportú de no trametre els altres ni els objectes de valor fins que Jacob hagués trobat una ruta segura per als qui havien d'anar a la seva terra. El comte-rei es proposava de trametre a Palestina un estol de 150 navilis, i en aquella ocasió pregà al negus que dugués gent seva cap a la frontera d'Egipte i que obstruís el Nil. [2]

Rodes: Relleu de Sant Jordi a la torre del mateix nom, obra del gran mestre Antoni Fluvià (anys 1421-1437)

L'any 1452 (18 de gener), Alfons trameté a Etiòpia l'ambaixador Miquel Dessideri; probablement li encarregà que intentés d'arribar-hi per la via de Trebisonda, Pèrsia, i després pel golf Pèrsic a la Mar Roja, a fi d'evitar el pas per Egipte. L'any 1453 (3 de juliol) hi trameté l'ambaixador Antoni Martínez. Aquestes ambaixades estaven relacionades segurament amb els esforços del comte-rei contra els mahometans, i sobretot contra els turcs. La de Martínez fou la darrera ambaixada coneguda.

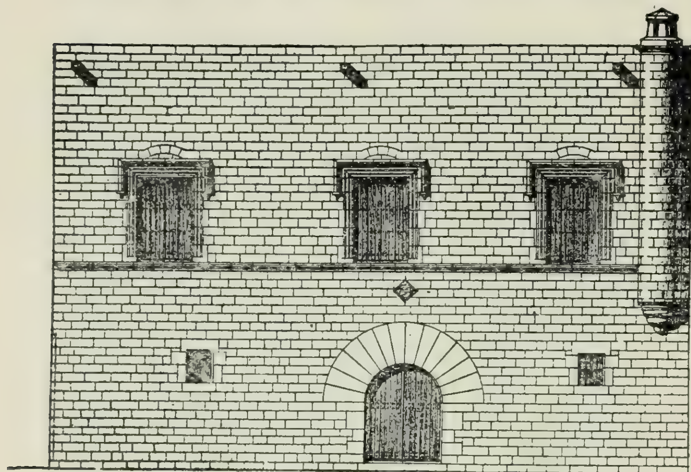
És de creure que els catalans seguiren mantenint relacions comercials i culturals amb els etíops. El portuguès Francisco Àlvares, que l'any 1521 féu estada a la cort de l'emperador d'Etiòpia, hi trobà, entre altres estrangers, dos catalans, i conta que els etíops, quan els viatgers admiraven l'esplendor de les esglésies d'Axum, els deien que allò era obra dels blancs. «Tal vegada — insinua Ferran Soldevila — els artistes catalans hi tenien alguna part.» [3]

1) L. Nicolau d'Olwer: *L'expansió de Catalunya a la Mediterrània oriental.* Pàg. 220.

2) Francesco Cerone: *A proposito di alcuni documenti sulla seconda espeditione d'Alfonso V contra l'isola Gerba.* Pàgines 64 i següents.

3) Ferran Soldevila: *Els catalans a les illes Afortunades i a la terra del Preste Joan.* Pàg. 437.

El "preste Joan". — Aquest estrany nom de «preste Joan» s'aplicà, en l'Edat Mitjana, a un llegendari rei cristià d'un gran país misteriós, situat a les Índies, i que hom imaginava Àsia endins, tot voltat d'infidels. Allí el creia Ramon Llull, el qual pretenia que els cristians d'Europa anessin a alliberar-lo. Guillem Adam, Jordà Català i altres apòstols medievals demanaren també la seva alliberació.

Rodes: Façana d'una casa d'arquitectura catalana

En el primer terç del segle XIII, el misteri del «preste Joan» començà a aclarir-se. Alguns missioners donaren la bona orientació. El reialme del «preste Joan» no estava situat a l'Àsia, sinó a l'Àfrica. Era l'Abissínia o Etiòpia, considerada com una de les tres Índies, i els habitants de la qual professaven el cristianisme. Aquell rei era, de més a més, sacerdot, segons l'usatge del país, i per això hom li deia «preste». El nom Joan seria una adaptació del mot *Zan* o *Gan*, que significa «la Majestat». [1]

El caràcter sacerdotal del rei d'Etiòpia es troba consignat en els planisferis catalans, que pinten el «preste Joan» amb una corona en forma de mitra i portant la creu a manera de ceptre. En el planisferi català de Mòdena apareix sota la figura del personatge la llegenda següent: «En sta província sta lo gran amperator presta Iohan, Senyor de les Índies, los quals són negres per natura...» [2]

Acció política als Balcans. — El poder i la fama d'Alfons IV atragueren envers ell l'atenció i l'admiració de la gent de la península balcànica.

L'any 1443, el comte-rei tingué tractes amb el gran voivoda o duc de Bòsnia, Esteve Vucxitx, que l'any següent es féu vassall seu a canvi de la protecció contra el rei de Bòsnia i contra Venècia. Mahomet I havia envaït el ducat i hi havia posat un rei; al duc li restaven, però, els seus territoris de Grècia, que eren força extensos i importants. El dia 19 de febrer del 1444 fou signat al Castell Nou de Nàpols un tractat entre Alfons i Esteve, pel qual tractat el comte-rei

1) Constantino Marinescu: *Le Prête Jean; son pays; explication de son nom.* «Bulletin de l'Academie Roumaine». Any 1923. — Charles de la Roncière: *La découverte de l'Afrique au Moyen âge.* Tom I. Pàg. 60.

2) Ferran Soldevila: *Els catalans a les illes Afortunades i a la terra del Preste Joan.* Pàg. 432.

assegurava les persones del duc i dels seus fills i súbdits, i els autoritzava per a anar al reialme i residir-hi; si algun príncep veí els feia guerra, Alfons el defensaria i ajudaria com si es tractés d'una agressió als seus propis Estats. El duc per la seva banda, reconeixia el monarca com a protector, es donava a ell amb tot allò que posseïa, s'obligava a servir-lo cada any que tingués guerra amb mil cavalls a l'usança italiana amb el sou que pagava el comte-rei (o sigui a raó de vint ducats al mes per llança, i 30,000 ducats pel sou de l'any corrent), a declarar la guerra a despeses seves a qualsevol príncep o senyoria quan Alfons li ordenés i a sostenir-la fins que li fos donat avís del contrari; en temps de pau, Esteve es comprometia a pagar a Alfons el mateix tribut que pagava anteriorment al gran turc. Zurita, ponderant la puixança del duc de Bòsnia, conta que havia arribat a aplegar un exèrcit de 25,000 combatents. [1]

Per efecte de la intervenció d'un estol català, els venecians hagueren de fer la pau amb Esteve Vucxitx.

D'altres prínceps balcànics acudiren al comte-rei: Demetri Paleòleg, senyor o dèspota de Morea, i el cabdill albanès Jordi Castriota, senyor de Croia, anomenat Scander-beg, els quals li proposaren aliances, acceptades pel comte-rei. Antoni de Bofarull diu que per a defensar els pobres catalans d'Atenes i Neopàtria, Alfons IV prometé al dèspota o príncep d'aquella regió que aniria ell en persona a aquells Estats. [2]

És de remarcar que la intervenció d'Alfons IV als Balcans fou específicament catalana, no pas napolitana ni aragonesa.

El perill turc. — La ciutat de Constantinoble, únic vestigi del naufragat imperi bizantí, estava sota l'amenaça d'ésser engolida al seu torn per l'onada turca. A fi de salvar-la, Alfons IV realitzà repetits esforços. Ell era l'intermediari entre l'emperador d'Orient, d'un costat, i la Santa Seu i els prínceps orientals, d'un altre. Així veiem que a partir de l'any 1443, quasi sempre hi ha present a la cort de Nàpols un ambaixador imperial.

Alfons secundà, l'any 1448, els esforços del papa Nicolau V en defensa de Constantinoble. Per a això es posà en relació d'amistat amb Demetri Paleòleg, dèspota de Morea, i sobretot amb el príncep d'Albània Scander-beg, i els ajudà en la lluita contra els turcs.

Per altra banda, els dos despotats bizantins de la Grècia meridional, el de Clarença i el de Mísitra — que la família dels Paleòlegs, en una darrera revifalla de l'hel·lenisme, havia tret de les mans dels llatins en el domini de l'Acaia — estaven en relacions amb Alfons. El dèspota de Mísitra era Constantí Paleòleg Dragases, i el de Clarença el seu germà Tomàs. A l'un i a l'altre escriví Alfons,

1) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III.

2) *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom V. Pàg. 486. Columna primera. Nota 1. Bofarull fa ací dues persones de «Castrioto i Escanderberg» . En altres llocs de la seva obra en fa una sola persona, tal com era.

als 27 de novembre del 1444, reclamant el ducat d'Atenes. En succeir Constantí a Joan VII Paleòleg en el tron de Constantinoble, aquell fou portat a la capital per naus catalanes. Un altre germà, Demetri, el succeí en el despotat, i els seus ambaixadors signaren amb Alfons un tractat d'aliança familiar i política, pel qual es convingué el casament de la filla de Demetri amb un nebot del comte-rei (5 de febrer del 1451).

En aquell moment, Alfons IV tenia el projecte d'ocupar l'imperi de Constantinoble. Demetri, en el tractat al·ludit, es comprometia a ajudar-lo contra els turcs i àdhuc contra el seu germà Constantí, a canvi d'ésser ell nomenat vitalíciament per al tron de Grècia [1]. L'embranzida conqueridora dels turcs féu inútils tots aquests plans.

Segell, amb l'escut de Barcelona, del consolat dels catalans a Constantinoble (any 1435)

«L'Albània i la Morea — remarca Nicolau d'Olwer — esdevenen, doncs, les bases continentals del pla d'atac contra els turcs, a l'hora que Bernat de Vilamarí s'ensenyoria de Casteloryzo.» [2]

Davant el propòsit de Mohamed II d'assetjar la plaça de Constantinoble, Alfons es decidí a cooperar a la seva defensa. Trameté a la plaça assetjada dos vaixells venecians carregats de blat. Així mateix féu sortir cap a aquelles mars alguns vaixells de guerra catalans, que s'uniren a altres de Venècia i compliren a Orient llur missió.

Poc abans de la caiguda de Constantinoble, l'any 1448, essent emperador Joan VII Paleòleg i cònsol dels catalans Pere Rocafort, hi hagué en aquella capital un incident amb els catalans. Molts d'aquests, contrariats per la pretensió dels grecs de fer-los pagar un aranzel del 4 per cent, es traslladaren a Pera. L'emperador prengué represàlies contra els nostres que restaven a la ciutat, i això donà motiu a l'enèrgica protesta del Consell de Cent de Barcelona. Hom pretengué, dos anys després, de crear a Pera un consolat de catalans, independent del que hi havia a Constantinoble, pretensió que fracassà per haver-s'hi oposat el cònsol Joan de la Via. [3]

En produir-se l'assalt dels turcs a Constantinoble (any 1453), el cònsol Pere Julià, amb els seus soldats catalans, fou encarregat de la custòdia d'una de les portes de la ciutat que més amenaçades estaven per l'enemic. Francesc de Toledo manava forces de cavalleria.

Val a dir que, en caure Constantinoble, ja del tot isolada enmig de l'ocupació

1) Constantino Marinescu: *Alphonse V, roi d'Aragon et de Naples, et l'Albanie de Scander-beg.* Pàg. VI.

2) L. Nicolau d'Olwer: *L'expansió de Catalunya a la Mediterrània oriental.* Pàg. 187.

3) A. de Capmany: *Memorias históricas de la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona.* Tom II. Pàgina 272.

turca del pròxim Orient, no s'esfondrà altra cosa sinó un darrer mur, insostenible, de l'edifici en ruïnes.

Caiguda Constantinoble en poder dels turcs, es produí en els països cristians un moviment per a emprendre la reconquesta. Antoni Saplana, per a encoratjar els cristians a la croada contra els turcs, oferí una joia a la millor poesia composta a llaor de la Creu, i amb aquest motiu escriviren composicions Francí Joan Puculull, Joan Berenguer de Masdovelles i Joan Fogassot. Un poeta català anònim, cantor de les glòries d'Alfons IV, incitava així els catalans a la lluita reconqueridora:

Oh germans cars!
Batallant fort — contra aquella canalla,
vindicatius — de la sang dels troians,
e confiant — de Déu ab los seus sants
molt pus lleugers — los sotmetrets que palla.

En un cert moment, Alfons — fins sortint-se de la correcció cancelleresca, remarca Nicolau d'Olwer —, parlà amb to de reny a Nicolau V; el comminà, en efecte, a no provocar altra vegada «la admiració que tota la cristiandat ha pres de haver així desemprat lo fet de Constantinoble», puix que el no rivalitzar d'energia amb els turcs «seria convertir la cristianitat, no solament en admiració, mas en escàndol de la Sua Santitat.» [1] .

El Magnànim havia fet verament considerables esforços per a salvar Constantinoble i persistia a fer-ne de nous. «Tres anys a l'empar de Casteloryzo — remarca Nicolau d'Olwer — havia mantingut els seus estols a les mars de Llevant: en un afer que interessava tota la cristiandat, el seu esforç no havia rebut cap ajuda. Sense esperar-ne ara, torna a obrar per compte propi, i tramet (estiu de 1453) dues divisions navals a l'Arxipèlag. L'intrèpid Bernat de Vilamarí comanda vint galeres; En Joan de Nava, quatre.» [2]

Hom ha pogut dir que Alfons fou l'únic monarca d'Europa que després de la presa de Constantinoble pels turcs trameté navilis amb el propòsit de recobrar aquella capital. Si aquests propòsits fracassaren, no en tingué pas ell la culpa. Cal dir també que després de la batalla de Ponça (any 1435) [3], la marina de guerra catalana no tenia el mateix poder d'altres temps.

El papa Nicolau V procurà al capdavall una acció conjunta dels Estats cristians contra els turcs, que cada dia feien sentir més llur amenaça damunt Europa i la mar Mediterrània. L'objectiu immediat d'aquesta acció era el recobrament de Constantinoble. [4]

Una de les condicions per a concertar l'empresa consistia a posar en pau els Estats cristians, i especialment els d'Itàlia. Al principi, les gestions del pontífex

1) Constantino Marinescu: *Alphonse V, roi d'Aragón et de Naples, et l'Albanie de Scander-beg.* «Mélanges de l'École Roumaine en France». Volum 1. París. Any 1923. Pàg. x.

2) L. Nicolau d'Olwer: *L'expansió de Catalunya a la Mediterrània oriental.* Pàg. 190.

3) Vegi's el present volum. Pàgs. 308 i següents.

4) Vegi's el present volum. Pàg. 382.

reeixiren. Francesc Sforça i Venècia feren la pau (març del 1454), i el conveni tingué l'aprovació d'Alfons IV. L'any 1455 fou signada la pau entre el comte-rei, Francesc Sforça i Florença, i es convingué una lliga entre Venècia, Florença i Milà, a la qual podia adherir-se Gènova.

El Magnànim tenia un interès directe en la croada, puix que l'acció dels turcs, no solament contrariava els seus plans de dominació als Balcans i a la Mediterrània oriental, ans encara posava en perill els propis Estats.

Però els esforços de l'Església, i sobretot de Calixt III, per a organitzar la croada general contra els turcs, no tingueren prou eficàcia. La croada no era ja pròpia d'aquella època, com ho fou de l'anterior, i la dificultaven principalment les divisions i lluites entre els Estats italians.

Ajut d'Alfons al cabdill albanès Scander-beg. — Un brau cabdill d'Albània, Jordi Castriota, anomenat Scander-beg, entrà en lluita contra els turcs l'any 1443.

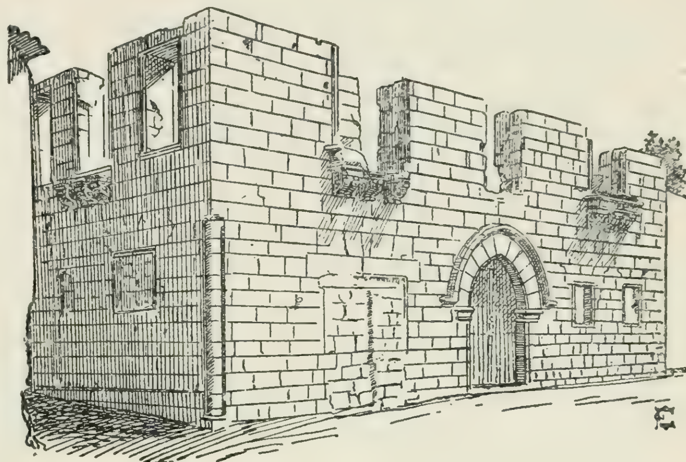
Ben aviat intervingueren en la lluita Venècia i Nàpols, les dues potències de la península italiana més interessades en els afers d'Orient. Venècia tenia possessions a les costes adriàtiques, i això la feia estar a l'aguait del curs de la guerra que albanesos i iugoslaus havien emprès contra els turcs; pel seu veïnatge amb aquests pobles, s'hi havia trobat sovint en contacte i en guerra. L'any 1447 hi hagué una coalició de cabdills balcànics contra els venecians, i Alfons, que ja havia intervingut anteriorment en la política balcànica, entrà en escena. Així, «al llarg del litoral adriàtic — diu Constantí Marinescu — hi havia la mateixa forta lluita entre les dues potències que es disputaven alhora la preeminència a Itàlia. I és a la llum d'aquesta política del rei aragonès que cal examinar els primers contactes entre Alfons V i Scander-beg.» [1]

Pel mes de maig del 1446, Scander-beg rebé a Croia els ambaixadors d'Eugeni IV i d'Alfons: fou l'inici de l'amistat entre Castriota i el comte-rei [2]. A les darreries de l'any 1447 anaren a Nàpols dos enviats de Scander-beg en demanda de l'ajut d'Alfons contra els turcs i també contra Venècia, que els atiava a atacar el cabdill albanès. Alfons, comprenent que aquella era una bona ocasió d'estendre la seva influència als Balcans, accedí a la demanda. A partir del 1448, l'albanès tingué el concurs del Magnànim, i esdevingué protegit seu, oficialment i efectivament.

L'any 1451 Scander-beg entrà plenament dins l'esfera d'influència d'Alfons IV, com hi entraren altres cabdills balcànics, l'un després de l'altre. Als 21 de març del dit any, Esteve, bisbe de Croia, i el dominicà fra Nicolau de Berguzzi, signaren en nom del dit cabdill el tractat que convertia aquest en vassall del comte-rei. Jordi s'obligava a cedir el castell de Croia i les seves pertinences als oficials del monarca

1) Constantino Marinescu: *Alphonse V, roi d'Aragon et de Naples, et l'Albanie de Scander-beg.* Pàgs. 1 a 135.
2) Giammaria Biemmi: *Istoria di Giorgio Castrioto, detto Scander-begh.*

i reconeixia la sobirania d'aquest sobre les conquistes faedores, tan bon punt li arribés l'ajut militar d'Alfons, i a anar personalment, desprès de la primera expedició, a retre-li homenatge; en cas d'èxit, pagaria al virrei alfonsí el tribut anual que pagava al gran turc. El monarca, per la seva part, s'obligava a trametre auxili a Scander-beg i a respectar els privilegis de Croia, dels cabdills albanesos i dels habitants en general, tal com havien fet els antics reis d'Albània. Signat el pacte, sortí la primera expedició tramesa pel monarca, al capdavant de la qual anava el català Bernat Vaquer, que ocupà el castell de Croia i rebé l'homenatge dels habitants. «A comptar del mes de juny del 1451 — escriu Marinescu — Croia, a la qual sempre fins ara havia estat lligada la resistència de Scander-beg, no pertanyerà més al guerrer albanès. Anys sencers, una guarnició comanada per catalans sojornarà en aquest niu d'àguiles d'Albània, i Castriota continuarà fora d'aquesta terra que el féu famós.» [1]

Monestir d'Hai-Napa, districte de Famagosta. Casal amb porta catalana. (Darreries del segle xv)

A imitació de Scander-beg, el seu sogre Arianitides, que era un altre dels cabdills albanesos desposseïts pels turcs, es féu vassall d'Alfons i li oferí la sobirania de les terres que conquerís amb l'ajut del comte-rei; aquest l'autoritzà per a rebre en nom seu els homenatges dels qui volguessin esdevenir vassalls reials en anàlogues condicions.

El català Ramon d'Ortafà fou tramès a Croia per l'abril del 1452 amb el títol de virrei, i el castell fou encomanat a Pere Escuder, també català. Aviat les tropes catalano-albaneses aconseguiren les primeres victòries damunt els turcs, prop de la frontera de Macedònia; el cabdill turc Hanza caigué presoner. [2]

Alfons anà eixamplant el seu poder en aquella regió, on exercí una efectiva senyoria per mitjà d'enviats, un dels quals fou Bernat Vaquer, i dels seus virreis Ramon d'Ortafà i Joan Claver. És remarcable el fet que per a aquesta acció el monarca es valgués de personatges catalans.

Alfons ajudava Scander-beg amb homes, diners i proveïments. La lluita del

1) Constantino Marinescu: *Alphonse V, roi d'Aragon et de Naples, et l'Albanie de Scander beg.* Pàg. vi.
2) Constantino Marinescu: Lloc citat Pàg. viii.

cabdill albanès contra els turcs fou èpica, i hi abunden els episodis heroics. Castriota havia de defensar-se de l'astúcia temible de Venècia i ensems del poder turc que anava en creixença a través de les fluctuacions de la lluita.

La presa de Constantinoble posà els cristians de la Mediterrània i de l'Orient en una perillosíssima situació.

En morir Alfons IV, el seu fill bastard i successor, Ferran, mantingué l'ajut a Scander-beg, i l'epopeia albanesa continuà. Però Ferran no tenia la talla política del seu pare. D'aleshores endavant fou Venècia la que accentuà la seva col·laboració amb els albanesos. [1]

Desacord del comte-rei amb Venècia i amb el papa. — Les desavinences dels Estats cristians i especialment dels italians, destorbaren repetidament l'acció contra els turcs, fins a l'extrem que algunes de les forces preparades contra aquests es consumiren en altres lluites. Hem parlat ja del desacord del comte-rei amb el papa Calixt III i amb els venecians i florentins per causa del *condottiero* Jaume Piccinino. En emprendre una acció per mar contra els turcs, les galeres pontifícies, manades pel cardenal Lluís Scarampo, es trobaren soles; no hi acudiren els genovesos; no hi acudí Alfons IV; el rei de França no permeté que hom publiqués la croada en els seus dominis; els venecians al·legaren que havien signat la pau amb Mahomet. Millor es conduïren els hongaresos.

«Les enemistats que sorgiren entre el Pontífex i N'Alfons — escriu Ametller — acabaren d'augmentar les dificultats per a la realització d'una obra tan meritòria» [2]. Les desavinences s'accentuaren cada vegada més i, per múltiples causes, s'arribà a la ruptura declarada.

El comte-rei féu demanar al papa, per mediació del comte de Cocentaina (Ximèn Pérez de Corella), que li confirmés la investidura del regne de Nàpols i dels vicariats de Benevento i Terracina. Davant l'actitud gens propícia de Calixt III, esclatà la ira del comte en acusacions i retrets. El papa s'indignà al seu torn. Sembla que entre els dos homes existia una vella antipatia. D'altres peticions d'Alfons foren així mateix refusades. Poc després el comte de Cocentaina, afectat per aquella topada, morí. D'altra part, Calixt III nomenà cardenal Jaume de Portugal, fill de l'infant Pere i nét del comte d'Urgell, cosa que no havien volgut fer els anteriors papes, i Alfons cregué que Calixt ho feia per a ferir-lo a ell i exalçar la memòria del comte dissortat. [3]

Profundament ressentit, Alfons volgué retirar l'obediència a Calixt III i féu treballs per tal d'aconseguir que Castella es disposés a fer la mateixa cosa (15 de novembre del 1456). El pla no reeixí, perquè el rei Enric de Castella no s'hi avingué. «Diguem que totes aquestes temptatives — escriu Ametller — no tingue-

1) CONSTANTINO MARINESCU: *Alphonse V, roi d'Aragon et de Naples, et l'Albanie de Scander-beg.*
2) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II. Pàg. 828.
3) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III.

ren més efecte sinó augmentar l'enuig del Pontífex, qui féu pagar molt cares a En Ferran les agressions del seu pare, i aquí torna a venir de motlle l'apotegma de Maquiavel: que quan no es pot esfonsar un poderós, s'ha de procurar no tocar-lo.» [1]

10. LES LLUITES SOCIALS

La lluita dels estaments o mans de Barcelona. — Des del començament del segle XIV, el govern municipal de Barcelona estava dominat completament pels ciutadans honrats, que constituïen l'alta burgesia; unes quantes famílies riques monopolitzaven les conselleries municipals [2]. No era això un fet exclusiu de Barcelona, puix que passava el mateix en moltes ciutats d'Itàlia i d'altres contrades. En el segle XIII, a Barcelona tenien aquest monopoli de fet els Durfort, Llull, Romeu, Aderro, Aimeric i Dusai, i en els segles XIV i XV, els Llull, Romeu i Dusai, ja citats, i els Sarrovira, Santcliment, Desplà, Marquet, Gualbes, Burguès, Sabastida, Fiveller, Conomines, Montjuïc, Destorrent, Vallseca i alguna altra família en menor escala. [3]

El predomini de la mà major portà el malcontentament de les altres mans. La reforma feta per Pere III el Cerimoniós, amb data del 26 de setembre del 1386, tendia a la igualtat dels estaments o classes en el govern de Barcelona. Desentenent-se dels privilegis barcelonins, el monarca nomenà aquell any, de reial ordre, els cinc consellers i la «dotzena» (o comissió de dotze persones que assistien a les deliberacions d'aquells) i disposà per a l'esdevenidor que «així com en la ciutat de Barchinona ha tres condicions de persones, ço són, ciutedans honrats, mercaders e industrials, que de cascuna condició hi haien II Consellers, e així com vuy són V, que sien VI, dos ciutedans honrats, e dos mercaders bons e dos bons menestrals», i ho justificà amb una raó de caràcter democràtic: «car rahonable cosa és — deia — que axís com supporten càrrech del bé e del mal de la ciutat, que així mateix càpien en lo Consell e ordinació de aquella, e que guarden per lo bé e profit de la cosa pública». Una altra disposició curiosa dictà aleshores el comte-rei: que cap dels sis consellers no s'havia de considerar major en grau, és a dir, que no hi hauria conseller en cap, «sinó que cascun d'ells haien a proposar per setmana».

La mort del Cerimoniós (5 de gener del 1387) interrompé la iniciada reforma del govern municipal barceloní. El seu fill Joan I, voltat de personatges d'una altra tendència, revocà el nomenament de la «dotzena», o comissió de dotze, on hi havia representants de tots els estaments, i restablí la situació anterior. Per altra banda, augmentà fins a 120 el nombre dels jurats del Consell de Cent. L'elecció dels cinc consellers havia de fer-la una «dotzena» designada per la sort entre una

1) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàg. 833.
2) Vegi's el present volum. Pàg. 234.
3) F. Carreras i Candi: *Barcelona*. Pàg. 536.

llista de vint-i-quatre persones establerta pel Consell de Cent, de manera que es posava en mans d'aquest el nomenament de consellers. Així tornà a dominar a Barcelona l'element benestant o de la mà major. [1]

La lluita de classes continuà, amb tendència a agreujar-se. Martí I es presentava, el dia 26 de novembre de l'any 1400, al Consell de Cent per a advertir que en la pròxima elecció de consellers (dia 29) calia designar persones que no fossin de bandositat o partit. [2]

La "Busca" i la "Biga". — De la rivalitat de classes en sortí la formació d'organitzacions de lluita. L'any 1436 ja actuava la gavella de la Busca o partit de la gent menuda, oposat a la gavella de la Biga o partit de les classes altes. Cada partit treballava per a fer-se seus Alfons IV i la comtessa-reina Maria.

Segell de la ciutat de Barcelona (any 1435)

A les darreries del dit any el síndic de Barcelona es planyia a la comtessa-reina i al Consell reial perquè es feien «ajusts e conjuracions de gents per alguns qui desijen haver lo regiment de la Ciutat, en cases particulars e de privats», i temia que el dia de l'any nou primer vinent es promourien alguns avalots dins la ciutat per a destorbar les eleccions que havien d'efectuar-se en aquella data. Maria, en una lletra del 21 de desembre, ho explicà al portantveus del governador de Catalunya, Joan de Cabrera, i li ordenà que per a evitar els desordres temuts no permetés reunions ni aplecs sense llicència seva, la qual només havia d'ésser atorgada amb justa i raonable causa. [3]

La repressió d'aquell moviment democràtic donà lloc a l'aplicació de diverses penes de mort; foren penjats el sabater Deune, el baster Joan Draper i el blanquer Còdols; el donzell Bartomeu d'Hostalric fou decapitat a la plaça del Blat el dia 14 de juny del 1437 [4]. La comtessa-reina, als 19 de juliol del 1437, encarregà al seu enviat Guillem de Vic que expliqués a Alfons «com en la ciutat de Barchinona se són descobertes algunes gabelles en les quals cabie de una gent e d'altra. E per aquesta raó la dita senyora ha fet inquirir de les dites gabelles e apresonar alguns homes: e fet lo procés degut ab gran e solemne consell, ne ha manada fer justícia de les persones de alguns, et altres admesos a composicions.» [5]

Les lluites de bandositats i les rivalitats entre persones prenien en la Barcelona del segle XV tanta força i tanta virulència, que l'any 1443 hom intentà l'emmetzinament de Bernat Salbà, el qual havia estat nomenat veguer. Fou acusat del crim Ber-

1) F. Carreras i Candi: *Barcelona.* Pàgs. 536 i 537. — *Rúbriques de Bruniquer.* Volum I. Barcelona. Any 1912. Pàgina 51.

2) *Rúbriques de Bruniquer.* Volum II. Barcelona. Any 1913. Pàg. 51.

3) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàgs. 537 a 539.

4) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Volum I.

5) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 539.

nat Turell, ciutadà honrat i persona de molta influència a Barcelona, pretendent al dit ofici, i que exercí el càrrec de conseller l'any 1430. Estaven complicats en el delicte un frare agustí, acusat ja abans d'un delicte semblant, i Ramon Gual, prevere i frare hospitaler. La comtessa-reina es planyia que, per les amistats i influències amb què Turell comptava a Barcelona, hom encobria i allargava el procés. [1]

Aquesta actitud del poder reial favorable a les classes altes, canvià després radicalment. Cap a l'any 1449, la Corona començà a prendre una actitud favorable a les classes populars, més que per simpatia a aquestes, per despit davant les dificultats que trobava en aquelles, els abusos i errors de les quals aprofità per als propis fins. L'any 1450, Alfons IV es presentà ja declaradament com a defensor i protector de la Busca. Cal dir que dins aquest partit hi entraren, ultra la massa de gent menuda, un bon nombre de ciutadans i mercaders, sobretot en comptar el dit partit amb l'ajut reial.

«Aquestes commocions — escriu Antoni Aulèstia —, que manifestaven una tendència de part de les classes ínfimes a conquistar un lloc important en l'organisme polític, responien al moviment característic d'aquesta època i fill de la revolució que en les idees s'operava. A mida que el Renaixement havia anat passant de l'esfera de l'especulació científica al camp social, el poble, mirant pel seu benestar peculiar i sens saber atendre al de tota la pàtria, s'havia arrimat al poder reial; el qui, per sa part, procurava, sots color de millorar l'estat de la mà menor, destruir les llibertats locals, atacant la classe ciutadana o burgesa.» [2]

Hom retreia a certs ciutadans honrats el fer treballs i maniobres per a obtenir la designació de consellers. Un document conta que, durant l'anyada, els dits ciutadans «per cupiditat de la Conselleria, sens algun fre de vergonya, anaven per les cases dels menestrals, e com lo hu ne eixia, l'altre hi entrava, per pregar per raó de la dita Conselleria». A fi d'evitar aquests recursos de captació electoral, la comtessa-reina, d'acord amb els consellers barcelonins de l'any 1449 i amb el Consell de prohoms, disposà que l'elecció del Consell de Cent no fos feta d'aleshores endavant pels consellers al començament de l'any de la conselleria, ans bé que poguessin fer-la al final. Protestaren els contraris d'aquesta disposició, i l'any 1451 aconseguiren que Alfons obligués Maria a revocar-la. Trobant-se prop del monarca, Miquel Desplà escriví als consellers de Barcelona que si tingués en el seu poder trasllat de la dita concessió, Alfons l'atorgaria, i els consellers, als 24 de març del 1452, li contestaren trametent-li el document i propostes per a la concessió que pretenien. [3]

De l'any 1451 al 1455 fou greu la pertorbació produïda a Barcelona per les lluites entre els diversos estaments o mans. Amb motiu de la qüestió de la Busca i la Biga esclataren en aquell període freqüents desordres a la ciutat.

El moviment tingué una manifestació especialment important en la reclamació

1) Lletra del 9 de juny del 1443. — F. CARRERAS I CANDI: *Barcelona*. Pàg. 539.

2) ANTONI AULÈSTIA: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàgs. 237 i 238.

3) F. CARRERAS I CANDI: *Barcelona*. Pàg. 540, nota 1411. En el text de l'obra, Carreras i Candi dóna un resum poc exacte d'aquests fets, explicats en la lletra que ell mateix reprodueix per nota.

que l'element popular del Consell de Cent féu als 25 d'abril del 1451. Els menestrals, tot protestant del mal governament dels consellers, demanaren en actitud exaltada l'augment del valor dels croats. Ells creien ingènuament que amb aquesta mesura els pobres deixarien d'ésser-ho, perquè la riquesa de cadascú creixeria en la mateixa proporció que el valor de la moneda. Esperaven els homes de la Busca — els quals segons diu Jaume Safont en el Dietari de la Generalitat, «vivien molt flacament» — que d'aquella manera serien tots rics i amb prou feines els caldria treballar de llur ofici ni buscar jornals, i afegia que altres atribuïen la pobresa d'aquells homes, no pas al valor de la moneda, sinó a ésser molt viciosos, puix que despenien en un dia més del que guanyaven en dos, i, per tant, pobres serien i continuarien, per molt que el valor de la moneda fos augmentat. [1]

El governador general, Galceran de Requesens, utilitzà el moviment popular per a servir la causa de la reialesa, i recolzà la petició dels de la Busca en el sentit que les classes menestrals tinguessin una més nombrosa representació dins el Consell de Cent i dins el Consell executiu. Els estímuls venien de les altes esferes; venien segurament de Nàpols. Però cal dir que en aquesta utilització que la reialesa féu de les reivindicacions populars hi tingueren gran part de culpa les classes altes, les quals, més egoistes que justicieres, menys intel·ligents que aferrades a llurs privilegis, no s'avingueren, quan era hora de fer-ho, a les reformes i a les modificacions exigides per l'equitat, pel progrés dels temps i per l'estat d'esperit del poble.

«Els demagogs de la Busca — remarca Josep Coroleu — s'enorgullien del renom, com ací i en altres països ha esdevingut moltes vegades en anàlogues circumstàncies. Diem *demagogs* com diríem *aristòcrates* tractant dels elements que aleshores preponderaven a la Generalitat. En aquesta curiosíssima època bufaven vents molt democràtics a les ciutats i als camps. Els monarques de l'era del Renaixement tingueren l'habilitat d'aprofitar-se d'aquestes noves tendències. Pitjor per als privilegiats que no saberen comprendre llur justícia i llur transcendència.» [2]

Els de la Busca, en la campanya que feien contra la gestió dels consellers de Barcelona, els acusaven d'immoralitat i d'ineptitud. La comtessa-reina cridà l'atenció dels consellers sobre les murmuracions insistents. «Avalotaren-se més i més les passions — escriu Santpere i Miquel — i les bullangues i soroll es repetien tot sovint, obligant, per fi, al Batlle a intervenir per a bé de l'ordre públic» [3]. Els consellers acusaven el governador general Galceran de Requesens d'«ésser la olla principal de tot» (24 de juliol del 1451). [4]

Per a contestar les acusacions, els de la Biga volgueren provar llur innocència, i es nomenà una comissió per a inquirir sobre llurs actes. Per altra banda, intentaren fer-se seus els peraires, que eren l'ànima del moviment de la Busca,

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 20 de juliol del 1452.

2) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 34.

3) S. Sanpere i Miquel: *Barcelona; son passat, present i porvenir.*

4) F. Carreras i Candi: *Barcelona.* Pàg. 540.

mitjançant l'entrada de llanes fines d'Anglaterra, destinades a permetre la fabricació de draps de qualitat superior. Però ni així cediren els peraires.

L'any 1452 les dues gavelles trameteren ambaixades a Alfons IV. Antoni Vinyes, capitost de la Biga, anà a veure el comte-rei, i la seva absència durà de l'agost del 1451 al 15 de maig del 1452. Pere Rubió, mandracer, capitost de la Busca, el dia 21 de juliol del 1452 se n'anà a Nàpols per a entrevistar-se amb Alfons, al·legant el pretext de demanar que el valor dels croats fos apujat de 15 diners a 18.

La celebració de la primera missa a la capella de l'hort de la Llotja (19 de novembre del 1452) construïda pels de la Busca, fou un èxit dels «buscaris», com els deia el Dietari de la Generalitat. [1]

Als 16 de desembre del 1452 Alfons comunicà al Consell de Cent una nova constitució política del municipi en la qual es donava la supremacia als gremis. Els consellers de Barcelona en protestaren.

Galceran de Requesens presentà al Consell de Cent una lletra d'Alfons IV, el contingut de la qual, en síntesi, deia que com que la naturalesa dels privilegis concedits *ad beneplacitum* es fonamentava en el fet que podien ésser millorats o revocats, segons millor ho ensenyava el consell, davant les reclamacions dels mercaders, artistes i menestrals sobre la inobservància del privilegi concedit per Joan I, i oït el reial Consell, revocava els privilegis atorgats per ell i la seva muller *ad beneplacitum*, i manava que no fossin observats ni tinguessin cap valor i ensems s'entenguessin revocats tots els privilegis concedits respecte l'elecció de Consellers i Consell de Cent, pels quals la Ciutat no hagués donat cap quantitat. [2]

«Llibre dels fets i dits d'Alfons IV». (Làmina d'aquest manuscrit. Segle xv)

Els consellers de la ciutat protestaren d'aquelles disposicions, es defensaren amb al·legacions de jurisconsults, i promogueren un debat legal; però no foren atesos. I als 25 d'abril del 1453, festa de Sant Marc, la comtessa-reina Maria prohibí l'elecció dels cònsols i jutge d'apells (apel·lacions) de la Llotja de Mar,

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* — *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Volum I. Pàg. 130. — Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 34.

2) S. Sanpere i Miquel: *Barcelona; son passat, present i pervenir.* Pàg. 77.

elecció que feia el Consell de Cent, segons pràctica constant; Maria anuncià que ja senyalaria data per a l'elecció. Els dits càrrecs eren elegits pels consellers de Barcelona, junt amb dotze persones dels tres estaments per aquells designa-

La Mare de Déu dels Consellers, obra de Lluís Dalmau, existent al Museu d'Art i Arqueologia de Barcelona. (Segle xv)

des [1]. Quedaren fixades les eleccions per a quinze dies després; però de prorrogació en prorrogació no es celebraren fins al 20 d'octubre del 1454 [2], quan ja hi havia a la ciutat consellers governatius. [3]

1) Pere Joan Comes: *Llibre d'algunes coses assenyalades.* Edició Puiggarí. Pàgs. 130 i 132.

2) Pere Joan Comes: Lloc citat. Pàg. 140.

3) Els elegits foren Ramon Desplà, ciutadà, i Joan Bach, mercader, per cònsols, i Jaume de Vic, mercader, per jutge d'apells.

Davant aquell greu cop, sortí cap a Nàpols una ambaixada dels de la Biga (8 de maig del 1453), de la qual formaven part Bernat Fiveller i Pere Joan de Santcliment. L'única cosa que l'ambaixada aconseguí fou que no hi hagués modificació en el Consell municipal durant l'any 1453. Aquell any va ésser d'agitació, de lluita, de reunions promogudes per l'element popular contra l'administració dels consellers, que no es cansaven de fer protestes, defenses i ambaixades. [1]

Les reivindicacions populars eren afavorides per Requesens. Aquest esdevingué, l'any 1453, lloctinent reial a Catalunya [2], i això fou un altre cop greu per als de la Biga, que tenien en el nou lloctinent un declarat enemic i un incondicional servidor de la reialesa. El dia 1 d'octubre del 1453, Maria llicencià les Corts catalanes, el 9 partí cap a Castella, i el 19 Galceran de Requesens jurà com a lloctinent en l'altar major de la catedral de Barcelona, a despit de la protesta dels consellers de la ciutat i dels diputats del General, els quals al·legaven que no podia exercir el dit càrrec [3]. En jurar com a lloctinent, Requesens resignà el càrrec de governador general de Catalunya en mans d'Andreu Català, lloctinent de tresorer reial. [4]

En un cert moment, Maria semblà decantar-se pels de la Biga. En efecte: quan la comtessa-reina rebé l'ambaixador barceloní Antoni Vinyes, assentí a les raons que aquest li exposà, i escriví a Galceran de Requesens ordenant-li que deixés la lloctinença. «Pas gravíssim — comenta Carreras i Candi — per involucrar una oposició a la voluntat d'Alfons IV, o almenys un criteri contrari a la nova orientació administrativa» [5]. Requesens no féu cap cas de l'ordre de la comtessa-reina (26 d'octubre del 1453). Però l'ordre serví d'arma als de la Biga, que l'escamparen per Barcelona i prengueren nou coratge. Aleshores els de la Busca començaren a moure's en tan forta manera contra els seus adversaris, escriu Requesens a Maria, «que yo he hagut prou affer assossegar-los, e encara estan algun tant no reposats»; afegia que havia incoat «los procediments deguts e pertinents contra los dits consellers e altres pochs a ells adherents», i li demanava que els tornés a escriure en sentit diferent al de la primera vegada. [6]

En venir, l'any 1453, l'hora del nomenament de consellers, encara estava en curs la causa sobre la nul·litat de les eleccions de consellers i Consell de Cent de l'any anterior. El dia 30 de novembre, festa de Sant Andreu, en què segons antic privilegi havien d'ésser elegits els cinc consellers i els dos obrers de la ciutat de Barcelona, el lloctinent de Catalunya, Galceran de Requesens, en nom i per ordre del comte-rei i amb deliberació del Consell reial, prohibí que es procedís a la dita elecció, en vista de la querella que sobre la composició dels

1) S. Sanpere i Miquel: *Barcelona: son passat, present i pervenir.* Pàg. 88.
2) Vegi's el present volum. Pàg. 354.
3) Vegi's el present volum. Pàg. 355.
4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 19 d'octubre del 1453.
5) F. Carreras i Candi: *Barcelona.* Pàg. 542.
6) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 542.

consellers i del Consell de Cent existia entre els diversos estaments barcelonins. I per tal, deia, que la ciutat «no romanga destituïda de defenedors, regidors e administradors», nomenà ell mateix els cinc consellers i els dos obrers, i anuncià que dins breus dies nomenaria el gran Consell, i això fins que pel comte-rei o pel lloctinent fos proveït d'altra manera i tot declarant que no volia causar perjudici als privilegis i llibertats de Barcelona, ni aprovar o desaprovar els uns o els altres dels elements en lluita. Aquesta designació la féu pública en una estança del palau reial menor de Barcelona, entre dues i tres hores després migjorn. Eren presents alts personatges oficials, abats i altres persones eclesiàstiques, barons, nobles, donzells, doctors, juristes i «molts altres en multitud copiosa» [1]. Els designats per Galceran de Requesens foren: Ferrer de Gualbes, Jofre Servent, Pere Destorrent, Valentí Gibert i Tomàs Pujades, consellers; Joan Rovira i Ramon Garau, obrers. En aquella ocasió, els elements de la Busca aconseguiren la majoria dins el govern de la ciutat [2]. Hi hagué, doncs, aquell any, consellers governatius.

Donant compte dels actes de la diada de Sant Andreu de l'any 1453, escrivia Galceran de Requesens, el dia 1 de desembre, a la comtessa-reina que «se són fets ab gran assossech i repòs, e aquesta Ciutat stà molt reposada e fora de tot perill e scàndel». I afegia: «D'aquí avant entench, Déu volent, procehir en fer elecció de Concell segons és acostumat». Requesens feia constar que ell obrava per ordre del comte-rei, que aquest havia manat que no fossin tocats els consellers i el Consell de Cent de l'any 1452; que el monarca i el seu Consell escoltaren Bernat Fiveller i Pere Joan de Santcliment, però que Alfons persistí en les seves decisions. El lloctinent afirmava que havia constituït el Consell de Cent amb persones tan aptes i competents com li fou possible. [3]

Sembla que en fer-se aquella designació de consellers, els diputats del General s'abstingueren de posar-se al costat dels de la Biga.

En el Dietari de la Generalitat, però, els fets són relatats en forma hostil a l'actuació de Requesens. Diu que els cinc regidors de la ciutat de Barcelona — els quals, remarca, es donen el nom de consellers —, junt amb el Consell de Cent jurats, reunits a la Casa de la Ciutat per a fer l'elecció de consellers nous, hi estigueren fins passada una hora més enllà de mitja nit, sense poder-se posar d'acord per a fer l'elecció, per culpa dels homes de la Busca, que volien elegir artistes i menestrals per als dits càrrecs; i així es trencà el privilegi en tal dia, com també en igual dia de l'any anterior es trencà per manament que féu el governador a tots els qui eren aleshores del Consell de Cent jurats, prevenint-los, sota pena de 10,000 florins, que no fessin l'elecció fins al dia 1 de març prop-vinent [4]. «Aquest atropell del dret electoral per part del lloctinent general — escriu Josep

1) PERE JOAN COMES: *Llibre d'algunes coses assenyalades*. Pàgs. 132 a 134.
2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. — *Dietari de l'antic Conseil barceloni*. Tom I.
3) F. CARRERAS I CANDI: *Barcelona*. Pàg. 542.
4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*.

Coroleu — prova que en tals matèries no passa res nou sota el sol. A aquesta espècie de *cops d'Estat* foren singularment afeccionats els reis de la dinastia castellana, i a aquest tenor hom podria citar-ne a dotzenes.» [1]

Galceran de Requesens, segur de la confiança reial, obrava sovint en forma despòtica. Els nous consellers, que li devien el nomenament i que tenien por de les greus penes amb què els amenaçava, no gosaven a fer ni a dir res sobre els seus contrafurs i extralimitacions. Aquesta actitud els valgué freqüents menyspreus i desaires; hagueren de passar per la vergonya que les comunitats dels convents deixessin d'assistir als funerals celebrats en sufragi del rei Joan de Castella, germà de la comtessa-reina, i que durant llarg temps els representants de Barcelona no poguessin prendre seient a les Corts, puix que els rebutjaven per il·legals els representants de les altres ciutats i viles de Catalunya, exceptuant Manresa, Prats de Rei i alguna altra.

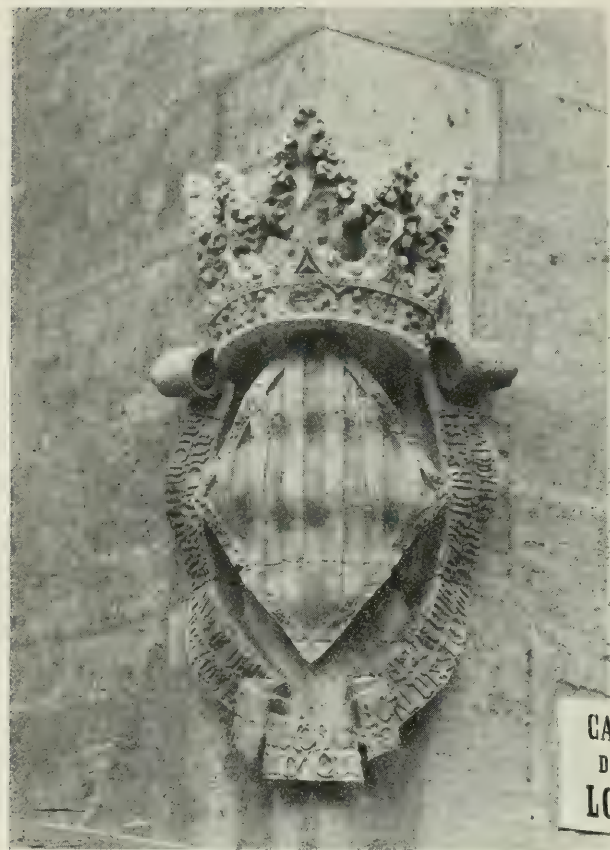
El divendres dia 4 de gener del 1454 tingué efecte la puja del valor dels croats de Barcelona, que de 15 diners en valgueren 18, i el florí d'Aragó, que

Escut al damunt d'un finestral de la façana de la Casa Llotja de València. (Segle xv)

(1) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña*. Pàg. 38.

valia 11 sous, hagué de córrer com a moneda de velló. De manera que el marc d'argent, que al matí d'aquell dia valia 80 sous, a la tarda en valia 108; la quartera de blat valia 10 sous; el quartà de vi vermell, 6 diners o tot el més 8, i la terça de carn es tallava a 14 diners, compresos els tres diners de l'impost. [1]

Escut de la cantonada de la Casa Llotja de València

El dia 14 d'abril del 1454 s'embarcà cap a Nàpols Pere Miquel, doctor en drets, tramès pels diputats del General al comte-rei, a fi de parlar-li del comportament dels homes de la Busca, que feien protestes i requeriments contra els dits diputats amb motiu de la puja del valor de la moneda. [2]

Galceran de Requesens, novament governador general de Catalunya, s'embarcà a Barcelona el dia 22 de setembre del 1455, en una galera de la seva propietat, per a anar a veure el comte-rei, que l'havia cridat del reialme de Nàpols estant. El dietarista de la Generalitat de Catalunya, amb el seu odi a aquest reialista incondicional, fa notar que en l'hora d'embarcar-se hi hagué un gran terratrèmol. L'endemà s'encarregà interinament Berenguer d'Ortafà de les funcions de governador [3]. Requesens tornà a Barcelona el dia 28 de novembre del mateix any, junt amb tres ambaixadors de la Busca que havien anat a veure el monarca, comissionats per «los pobles menuts d'aquesta ciutat». [4]

Per tal de sortir de la difícil situació creada en el règim municipal de Barcelona, el comte-rei disposà que en l'esdevenidor les eleccions fossin fetes de confor-

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 4 de gener del 1454.
2) Lloc citat. Dia 14 d'abril del 1454.
3) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
4) Lloc citat.

mitat amb els privilegis de Jaume I; però ni els consellers, ni els juristes, ni ningú, no saberen com interpretar la disposició reial [1]. Al capdavall s'arribà a un acord, i foren redactades unes ordinacions, que serviren per a fer les eleccions del primer de març del 1455 [2]. Segons aquestes ordinacions, el nombre de jurats del Consell de Cent havia d'ésser de 128, amb parts iguals per a cada estament: 32 ciutadans, 32 mercaders, 32 artistes i 32 menestrals. [3]

La fórmula adoptada representà el triomf de la gavella de la Busca. El dia primer de març se celebrà Consell de Cent jurats per a l'elecció de consellers, i foren designats: Ramon Desplà, ciutadà, Joan Bach i Pere de Preixana, mercaders, Francesc Matella, notari, i Jaume Bertran, argenter.

Sota de l'anotació del Dietari de la Generalitat on consta aquesta elecció, Jaume Safont escriví unes paraules que eren una explosió d'ira i despit. Remarca que aquests són els primers artistes i menestrals que esdevenen, com no havia succeït mai, consellers de Barcelona, i maleeix el que els ha elegit i el que hagi contribuït a elegir-los. «Jo sé perquè ho dic», insinua, i afegeix amb un insult groller: «tant se valdria metrey (metre-hi) bochs com homes de vil condició.» [4]

El dia 30 de novembre del 1455 foren elegits novament consellers addictes a la gavella de la Busca: Bertran Tossó, Joan Sarrovira, Francesc de Perarnau, botiguer, Narcís Quintana, venedor de sucre, i Pere Gallard, vidrier. [5]

El Dietari de la Generalitat, amb data del 30 de juliol del 1456, diu que els consellers de Barcelona, cedint a les importunes súpliques dels peraires i teixidors de llana, que es planyien d'ésser tan pobres com abans, amb tot i haver obtingut l'augment del valor de la moneda, que tant havien desitjat, aconsellaren a Guillem Ramon Saplana, regent de la vegueria de Barcelona, i a Bartomeu Agustí de Massanet, batlle de la dita ciutat, que fessin publicar part d'una constitució del 1422, la qual disposava que ningú no introduís ací d'aleshores endavant robes de llana estrangeres, ni gosés a fer-se'n vestits, sinó tan solament de robes fabricades a Catalunya. La veritat és, remarca el Dietari, que aquesta constitució no solament es referia als gèneres de llana, ans encara als d'or i seda i en general a tota classe de teixits estrangers. Però els consellers només feren publicar un tros de la dita constitució, la qual havia restat més de trenta anys inobservada, i ho feren així, diu, per a complaure les gents menudes de la ciutat que en aquests temps s'apel·len vulgarment els homes de la Busca, i que cada dia susciten novetats. Afirma que el botiguer Francesc de Perarnau, conseller aquell any, no permeté que fos publicada tota la dita constitució, ni menys que fos posada

1) S. Sanpere i Miquel: *Barcelona; son pasat, present i pervenir*. Pàg. 100.

2) S. Sanpere i Miquel: Lloc citat. Pàg. 100.

3) Sota la denominació d'«artistes» hom comprenia algunes professions i oficis distingits: notaris, apotecaris, adroguers, cerers.

4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*.

5) El *Dietari de la Generalitat de Catalunya*, en anomenar el primer, Bertran Tossó, diu que després morí de mala mort, i en anomenar el darrer, Pere Gallard, diu que després quedà espatllat.

en pràctica, perquè ell tenia una gran botiga de robes de seda, les quals no hauria pogut vendre si hagués estat respectada la constitució en totes les seves parts, i per això només se'n publicà una part, la que prohibia que poguessin tallar-se ací vestits de robes de llana estrangeres, sense dir res de les d'or i de seda. I fou una gran falsedat, afegeix el dietarista, puix que la constitució no devien haver-la publicada d'aquella manera, i no podien treure'n, posar-hi, ni mudar-ne ni una lletra. [1]

Els diputats del General es giraren contra aquesta decisió dels consellers, i requeriren el batlle de Barcelona perquè fos revocada, tot amenaçant-lo per escrit de declarar-lo públicament conculcador del jurament i homenatge i privar-lo del seu ofici si no feia la revocació. El batlle se sotmeté al requeriment dels diputats i manà, el dia 2 d'agost, que fos notificada per crida la revocació demanada.

El dia 11 d'agost, Guillem Ramon Saplana, ex-regent de la vegueria de Barcelona, que durant l'exercici d'aquest càrrec havia estat requerit també pels diputats a fi que revoqués la crida prohibint l'entrada dels gèneres de llana estrangers, a la qual cosa s'havia negat a despit de comminar-lo amb la declaració de mancament a l'homenatge i privació d'ofici, manà fer una altra crida disposant, sota pena de presó i confiscació de béns, que cap dels corredors i trompetes no fes crides sense el seu permís, ni gosés a escriure, ordenar, traslladar ni publicar cap crida. Succeí, aquell mateix dia 11 d'agost, que en voler la Diputació publicar la seva crida, cercà els elements necessaris per a fer-la, i després de moltes diligències trobà dos trompetes, però no trobà cap corredor que volgués publicar-la ni cap lector que gosés a llegir-la. Aleshores els diputats ordenaren que la publiqués Pere Saldanya, un dels porters de la Diputació, i la llegís el notari Jaume Safont, acompanyat d'un dels ajudants ordinaris de l'escrivania del General, tots els quals baixaren a la plaça de Sant Jaume. Tan bon punt hagueren començat la lectura del document, sortiren de sobte, amb gran fúria, de la Casa de la Ciutat, Saplana i Joan Sarrovira, conseller segon, acompanyats de molts peraires i altres menestrals «buscaris», els quals arrancaren violentament de mans del dit Safont la crida, i portaren el lector, el porter i els trompetes a la presó, on els carregaren de cadenes i grillets. Davant d'aquesta feta, els diputats feren publicar per les capitals de les vegueries del Principat de Catalunya que Saplana havia mancat al jurament i homenatge i per tant quedava privat del seu ofici. [2]

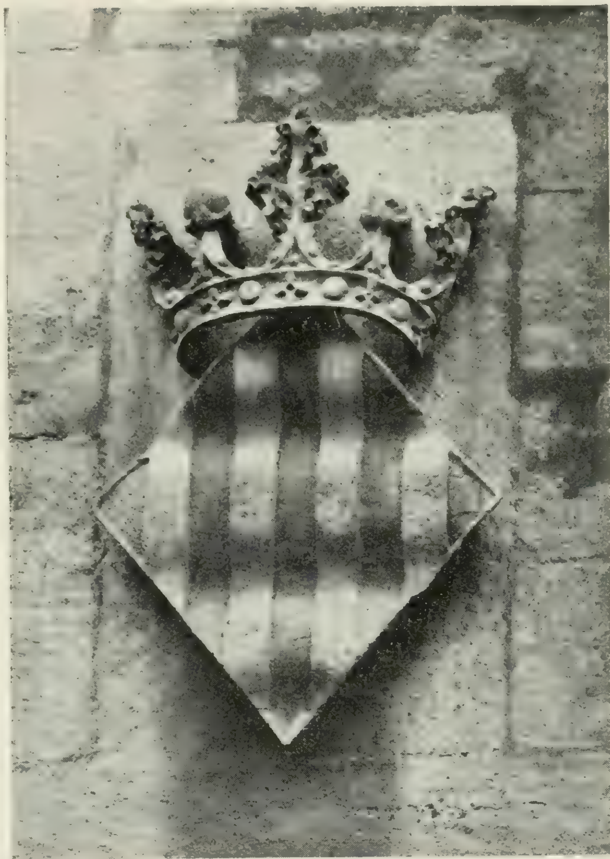
L'endemà, el sotsveguer — i aleshores regent de la vegueria — Bernat Bartomeu Ferrer, anà a la presó a requeriment dels diputats del General per a posar en llibertat els qui havien estat presos el dia abans. Saplana, que encara es considerava veguer de Barcelona i empunyava la vara, començà a donar amb aquesta grans cops als acompanyants de Ferrer, que en aquell moment era a les escales de

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 30 de juliol del 1450.
2) Lloc citat Dies 11 i 12 d'agost del 1450.

la presó, i manà que fos pres el dit sotsveguer, el qual, carregat de cadenes i grillets, fou tancat sol i apartat dins l'anomenada cambra de Mallorca.

El dia 17 d'agost, Joan, rei de Navarra i lloctinent general del Principat, donà llibertat als dits presos. El Dietari de la Generalitat de Catalunya, en to acusatori, remarca que el lloctinent no es recordà de fer justícia fins sis dies després, i mentrestant menyspreà l'autoritat de la Diputació. [1]

Joan, com a lloctinent, cometia actes il·legals i despòtics. El dissabte 23 d'octubre del 1456 féu penjar sense procés, sense defensa i en dia de festa, Guillem Herús, del terme de Terrassa, acusat de resistència, el qual, segons el Dietari de la Generalitat, estava ben segur de poder-se disculpar molt bé per justícia. Això succeí en temps dels homes de la Busca, remarca el Dietari. [2]

Casa Llotja de València: Escut del damunt de la porta de la façana del carrer de la Llotja. (Segle xv)

Entre els consellers elegits per a l'any 1457 hi havia un baster, Antoni Pelegrí, que era un dels principals homes de la Busca. I conta el Dietari de la Generalitat, amb to de mofa, que quan per encàrrec dels diputats el convidaren a la festa de Sant Jordi, digué que amb tot i haver d'acabar dos basts i clavar una retranga, deixaria totes aquestes feines i no mancaria a la festa. Hi anà, en efecte; entre les altres insígnies, afegeix el Dietari, duia a la cara una tremenda coltellada, que portà tot el dia de Sant Jordi sense embenar, per tal d'honorar millor la beneita festa del sant [3].

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
2) Lloc citat.
3) Lloc citat.

Pocs mesos després, el dia 8 de juliol, Antoni Pelegrí moria de la glànola. Fou el primer menestral barceloní a la sepultura del qual posaren penó i escut. [1]

Els consellers de Barcelona. — S'equivocà Antoni de Capmany en dir que els consellers de Barcelona, o sigui els qui formaven el Consell executiu, pertanyien de bon principi als diversos estaments, i que amb el decurs dels anys, aquells càrrecs, que segons el privilegi de Jaume I de l'any 1257 havien d'ésser per a totes les classes del veïnat, quedaren en poder dels ciutadans honrats exclusivament, els quals esdevingueren així els únics electors i elegits [2]. Tots els estaments havien d'ésser representats, en efecte, en el Consell de Cent de Barcelona; però els consellers que formaven el Consell executiu sortien tots de l'estament de ciutadans honrats. Segons la forma d'elecció establerta l'any 1455, els 128 llocs de jurats del Consell de Cent havien d'ésser distribuïts, com hem dit ja, a raó de 32 per cada un dels quatre estaments de ciutadans, mercaders, artistes i menestrals [3]. Quant al Consell executiu, les dues primeres conselleries foren adjudicades als ciutadans honrats; les altres tres foren per als estaments populars.

La forma d'elecció dels cinc consellers era establerta textualment així: «Primerament elets los dotze elegidors segons lo privilegi del Rey En Johan e prestat per ells lo jurament segons és acostumat, devallaran davall en la casa hon se acostume fer la elecció de Concellers, e allí elegiran en la forma darrerament acostumade de elegir ab los privilegis de beneplàcit, los quals vuy són revocats, ço és fahent prehom e ternes segons se féu en la elecció de 1450. E per semblant elegiran obrers segons forma del privilegi del Rey En Johan. Entès emperò que ningú no pugua ésser elegit en conceller si donchs no ha jurat en lo Concell de Cent jurats del present any e no es present en aquest consell e del present dins la dita casa.» [4]

La comissió dels dotze, encarregada d'elegir els consellers, la qual comissió era designada al seu torn pel Consell de Cent, havia d'ésser composta de tres individus de cada classe: ciutadans, mercaders, menestrals i artistes. La comissió dels trenta o Trentenari, igual que el Consell de Cent, havia d'ésser composta per un nombre igual de persones de cada estament. [5]

Per a la designació dels membres del Consell de Cent, els cònsols dels gremis havien d'indicar «aquell nombre de persones de llur offici que els serà demanat per los dits Consellers, considerant lo nombre qui serà en lo dit offici, e los dits Consellers ensemps ab los dits Cònsols, prenguen de quescun offici aquell nombre de persones que 'ls aparrà ésser suficient per ésser del Concell de Cent, mudant-n'hi, emperò, quescun any com més porran, ço és, que uns

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

2) ANTONI DE CAPMANY: *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona.*

3) S. SANPERE I MIQUEL: *Barcelona: son passat, present i pervenir.* Pàg. 100.

4) S. SANPERE I MIQUEL: Lloc citat. Pàg. 100.

5) S. SANPERE I MIQUEL: Lloc citat. Pàg. 110.

mateys noy (no hi) tornen dos anys o més arreu, remanent-hi cadany alguns qui sàpien la pràticha del Concell». Els ciutadans i mercaders havien d'ésser nomenats «a arbitre e voler dels dits Consellers» com a membres del Consell de Cent. Des d'aleshores l'organització municipal de Barcelona concordà amb l'organització gremial de la ciutat. [1]

Afirma Santpere i Miquel que la revolució pacífica de l'any 1454 no fou conseqüència del moviment popular, encara que podia semblar-ho, ans bé una maniobra del poder reial encaminada a destruir els elements que a Catalunya podien resistir-li [2]. Un cronista del segle xv, Miquel Carbonell, declara que Alfons IV, amb la seva política favorable a la Busca, es proposava de «suprimir e abaixar la molta senyoria e llibertat que tenien los ciutadans honrats».

Alfons feia servir per als seus propòsits les lluites entre els estaments de Barcelona. «Aquell monarca — diu Josep Coroleu — contribuí molt a l'engrandiment del Braç popular, puix que necessitant grans recursos per a sostenir la porfidiosa lluita que havia entaulat amb els seus rivals a Itàlia, i regatejant-li amb tanta d'insistència els estaments els subsidis que els demanava en totes les legislatures, no li quedava altre mitjà sinó atorgar a títol onerós tots els privilegis o cartes de llibertat que li demanaven els pobles desitjosos de redimir se del jou del feudalisme. El rei es picava de polític, guerrer i gran senyor; les universitats catalanes, sense deixar-se enlluernar pel seu faust i grandesa, explotaven amb notable sentit pràctic la situació, atorgant indirectament i condicionalment llurs donatius mitjançant un contracte bilateral que garantitzava la immunitat de llurs nous drets polítics.» [3]

La ciutat de Barcelona havia entrat aleshores en un període de minva. Enmig de les esplendors que venien d'Itàlia, s'havia iniciat la decadència de Catalunya. N'hi ha prou de llegir el discurs planyívol del bisbe de Girona Joan de Margarit a les Corts de l'any 1454. Un testimoni foraster, Alfons de Palència, deia l'any 1457, parlant de Barcelona: «*ya ningún amor han los cibdadanos a las cosas públicas... Así que la cibdad solo retiene una faz agitada, mas en lo al* [4] *la enfermedad la amenaza de muerte.*» [5]

L'odi a Alfons IV persistí en els de la Biga. Safont, en el Dietari de la Generalitat, parlant del sermó que predicà el franciscà mestre Berenguer Solsona, a la Seu barcelonina, en les exèquies d'Alfons, remarca que digué moltes falsedats, i afegeix: «Déu li ho perdoni!» [6]

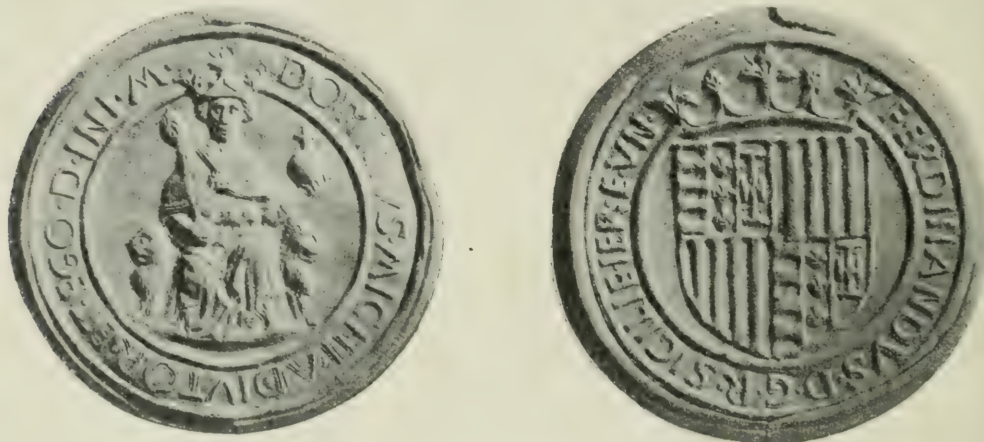
A partir de l'any 1458, s'apaivagà el conflicte de la Busca i la Biga. Sembla que, davant la política anticatalana de Joan II, els dos partits rivals acabaren per unir-se contra el monarca.

1) S. Sanpere i Miquel: *Barcelona; son passat, present i pervenir.* Pàg.
2) S. Sanpere i Miquel: Lloc citat.
3) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 44.
4) *en lo otro.*
5) *Dos tratados de Alfonso de Palencia.* Pàg. 37.
6) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

La qüestió de la terra i els remences. Disposicions de la comtessa-reina Maria i d'Alfons. — Seguia en peu, al camp i la muntanya de Catalunya, el conflicte de la remença i dels mals usos. Així, un doble problema social estava plantejat a Barcelona i a les comarques catalanes.

La segona de les constitucions que aprovaren les Corts celebrades a Barcelona els anys 1431-32, intitulada *Commemorants*, es referia a la qüestió dels pagesos de remença. [1]

Una important disposició reial presa dins aquest regnat en la qüestió de la terra fou la del 1 de juliol del 1448, la qual permetia als pagesos de remença d'a-

Segell de Ferran d'Aragó, fill natural d'Alfons IV (any 1459)

plegar-se per a tractar de la supressió dels mals usos i recaptar diners per a la dita finalitat. Una segona disposició, del 16 de gener del 1449, els imposà un tall o quota de tres florins per foc, a fi de subvenir a les despeses de la deliberació. Parlant en llenguatge modern, podríem dir que per la primera disposició els remences foren autoritzats a sindicar-se, i per la segona foren obligats a cotitzar.

Aquestes disposicions desplagueren molt a les autoritats barcelonines, l'actitud de les quals fou objecte d'una explícita repulsa per part del comte-rei. Amb data del 29 de febrer del 1449, Alfons, de Nàpols estant, escrivia als consellers de Barcelona: «Entès havem, no sens gran ennuig e desplaer, que vosaltres ensemps amb los Deputats de Cathalunya, donau empaig e dilació en la administració de la justícia demanada per los pagesos de remença o detenguts en mals usos en aqueix principat: e per ço a instància de vosaltres, e per vostre Síndich, són stats fets alguns procehiments o requestes assay deshonests a la Illustríssima Reyna e altres officials nostres. E deveu pensar que en proclamar los dits page-

(1) J. Coroleu i J. Pella: *Las Cortes Catalanas*, Pàg. 240.

sos llibertat, ne en ésser administrada justícia, per exhibició de la qual són constituhits los Reynes e senyories, e que així egualment sie tractat lo pobre com lo rich e lo chich com lo gran.» [1]

Molts pagesos es resistiren a pagar la imposició que se'ls exigia; els del comtat de Pallars eren sostinguts pel comte Hug Roger en llur resistència. El dia 14 de juliol del 1449, Alfons s'adreçà al veguer de Vilafranca del Penedès planyent-se que no fes pagar als remences el tall de tres florins per foc. Aquesta qüestió perjudicà greument la hisenda de la Generalitat de Catalunya; l'any 1449, la Diputació declarava que els seus drets, «ço és, de la bulla de plom et de cera e dret d'entrades e eixides», havien sofert una gran minva, fins a la quantitat de 15,000 lliures, «per causa — deia — del Sindicat e tayll de les remences». La comtessa-reina Maria, amb data del 13 de març del 1449, investigà sobre la certitud d'una tal afirmació. [2]

Medalla de Ferran II, fill d'Alfons IV, duc de Calàbria

Ultra els consellers de Barcelona, protestaren contra les disposicions esmentades els diputats del General, l'element eclesiàstic i diverses autoritats locals. Nombrosos personatges amics del monarca i fins alguns funcionaris seus, prengueren part en la resistència; entre aquests es distingí Perot Mercader, tresorer reial, del qual es planyia amargament la comtessa-reina amb data del 30 d'abril del 1449, dient que «per occasió d'ell, se són seguits moltes congoixes et anfractes, així ab diputats com ab los Senyors, qui, sentints la voluntat de dit Tresorer, prenien esforç en no obeyr les lletres e provisions del dit Senyor» (el comte-rei). I afegia: «E per la dita rahó han posat aquest Principat en gran bullició et turbació, en tal que may los antichs ho veheren; Déu los ho perdó.» [3]

La feina de recollir el tall o imposició de la remença resultava difícil i arriscada. Els encarregats de cobrar-lo eren amenaçats pels consellers de Barcelona i pels diputats del General. A fi d'estimular els dits funcionaris, hom decidí de recompensar-los amb una part del que cobressin. Per altra banda, segons l'al·ludit document — del 18 d'agost del 1449 — els diputats i consellers remuneraven d'una manera esplèndida els juristes i altres persones que treballaven per ells en aquest plet «e prometien a aquells col·locar en la Diputació». [4]

1) F. Carreras i Candi: *Barcelona*. Pàg. 504.
2) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 504.
3) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pags. 504 i 505.
4) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 505.

Als 30 de desembre del 1449 escrivia la comtessa-reina que «per En Prat e altres Síndichs dels dits pagesos» era informada com fins a aquell dia havien ingressat als Sindicats dels remences 18,000 pagesos, i que esperaven ésser més de 20,000. I afegeix que ha fet tall de tres florins per home, «lo qual tayll se exigeix ab gran cuyta e ja fora en altra disposició, sinó per la vinguda de mossèn Vilademany, e d'altres fames que procceeixen d'aquí, sobre la convocació de la Cort. E los senyors qui contínuament insten e procuren dar tots quants torps poden, per desviar lo fet del Sindicat, així ab los diputats, com ab los consellers de Barcelona.» [1]

Assessorada per alguns juristes, Maria tirà endavant, i arribà a embargar els llocs de Montcada, Terrassa i Sabadell, que eren de Barcelona, per contumàcia de la ciutat en la qüestió del tall dels tres florins. Els nobles i cavallers perjudicats per les disposicions reials s'adreçaren als consellers de Barcelona a fi de posar-se d'acord en la defensa dels comuns interessos. Bernat Joan de Cabrera, comte de Mòdica, en lletra escrita als consellers, de Girona estant, el dia 22 de gener del 1450, diu que, trobant-se ell allí, alguns cavallers i gentilshomes havien pensat que era molt necessari d'efectuar una reunió dels qui estaven interessats en l'afer dels remences, però que no havent-hi temps per a una reunió de tots, decidiren d'aplegar en aquella ciutat els de la vegueria gironina, i els anuncia que comunicarà els acords als consellers barcelonins, «confiant en açò deffendre serem tots una cosa, com sia interès de tots.» [2]

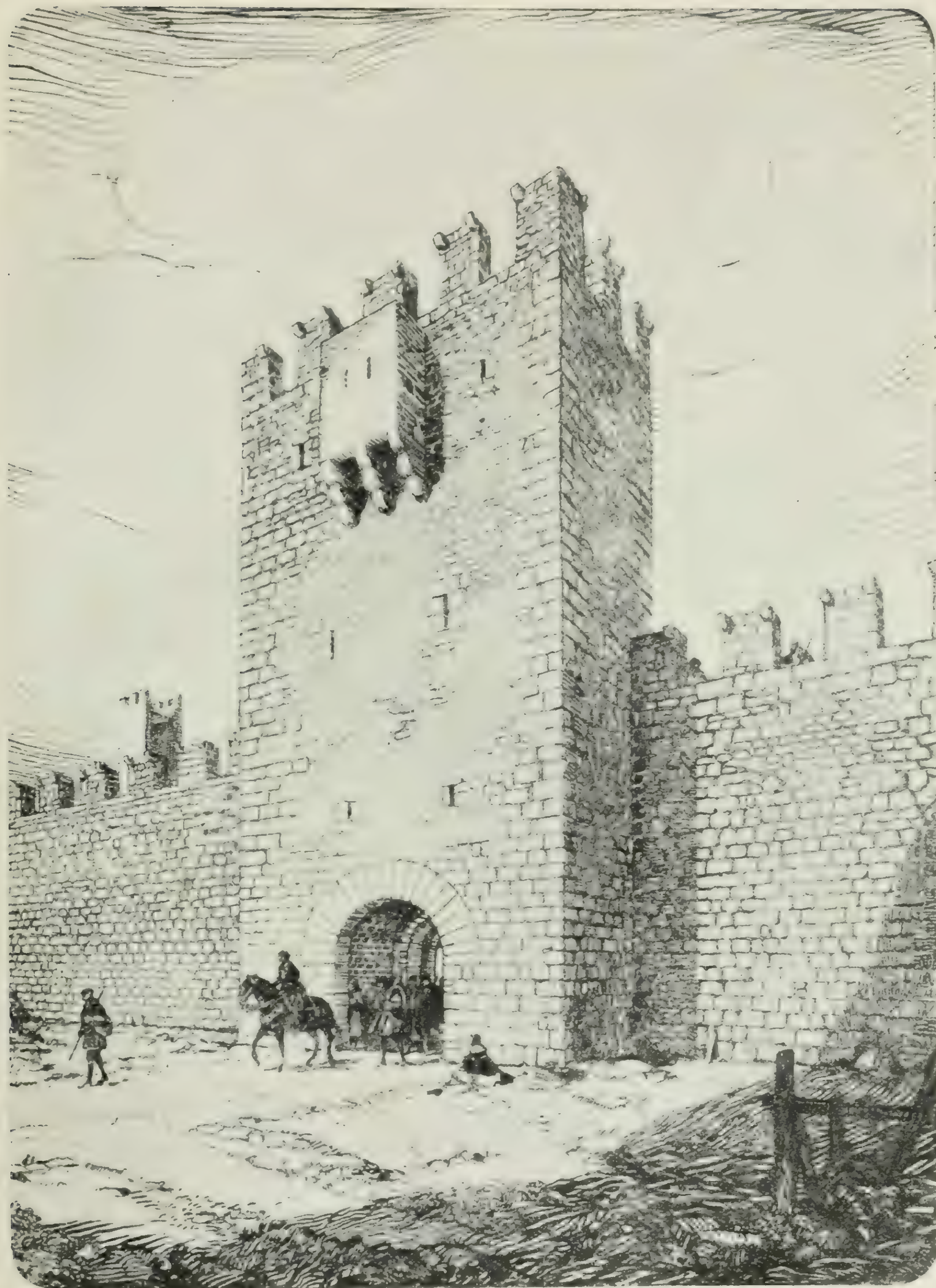
L'agitació s'estengué pel Principat, i el malestar fou general. En alguns llocs, com a Gurb d'Ausona, els remences, en trobar oposició a llurs pretensions, cometeren actes de violència (novembre del 1450). [3]

L'any 1455, Alfons IV dictà una ordre per la qual suspenia la prestació dels mals usos; però aquesta disposició no tingué l'eficàcia que es pensava el comte-rei. Els senyors es resistiren a complir-la, i la clerecia, que veia perjudicat el patrimoni eclesiàstic, excomunicà els qui la complien, com succeí l'any 1458 en el bisbat de Girona. De fet, els mals usos subsistiren. [4]

«La qüestió remença — escriu Carreras i Candi — s'adreçava a debilitar les forces dels senyors, sots aparença d'una justa reivindicació social, i també a restringir la importància de Barcelona. Fou un cop molt fort donat a la prosperitat de Catalunya.» [5]

El problema de la terra també es plantejà aleshores, amb modalitats diferents, a València, a Mallorca i a Aragó. «El problema debatut — escriu Giménez Soler — entre els remences i llurs senyors, els vassalls i els llurs, els agermanats i els forencs de València i Mallorca, i els moriscos contra els cristians, eren tots

1) F. Carreras i Candi: *Barcelona*. Pàg. 505.
2) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 505.
3) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 505.
4) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 500.
5) F: Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 504.

Porta i torre del recinte amurallat de Montblanc

de terra, un sol problema però plantejat per motius no idèntics, ans bé anàlegs. El remença lluità per la seva dignitat personal: ell es considerava una sola cosa amb el seu conreu, i conservant aquest volia deslligar-se del vincle que el subjectava al senyor; el vassall volia la llibertat i independència de la seva terra, en què consisteix la llibertat política; el morisc es planyia del tracte desigual que rebia respecte dels cristians, i del seu empobriment.»

La condició de serfs de la gleva, remarca Giménez Soler, tenia molt de depressiva per a la personalitat humana; fora d'això, no tenia res de miserable; «la vilesa — afegeix — d'ésser serfs adscrits a una casa i impossibilitats d'abandonar-la sense permís de l'amo o redempció metàl·lica, ho és per als homes d'avui tan fets a l'absoluta llibertat del domicili, però no ho era per als homes del segle VIII i següents fins a les darreries del XV, perquè els costums ho admetien com a natural» [1]. El corrent alliberador i la major riquesa dels homes sotmesos foren els impulsos que mogueren els protestataris; les noves idees sobre la personalitat humana els donaren el triomf. [2]

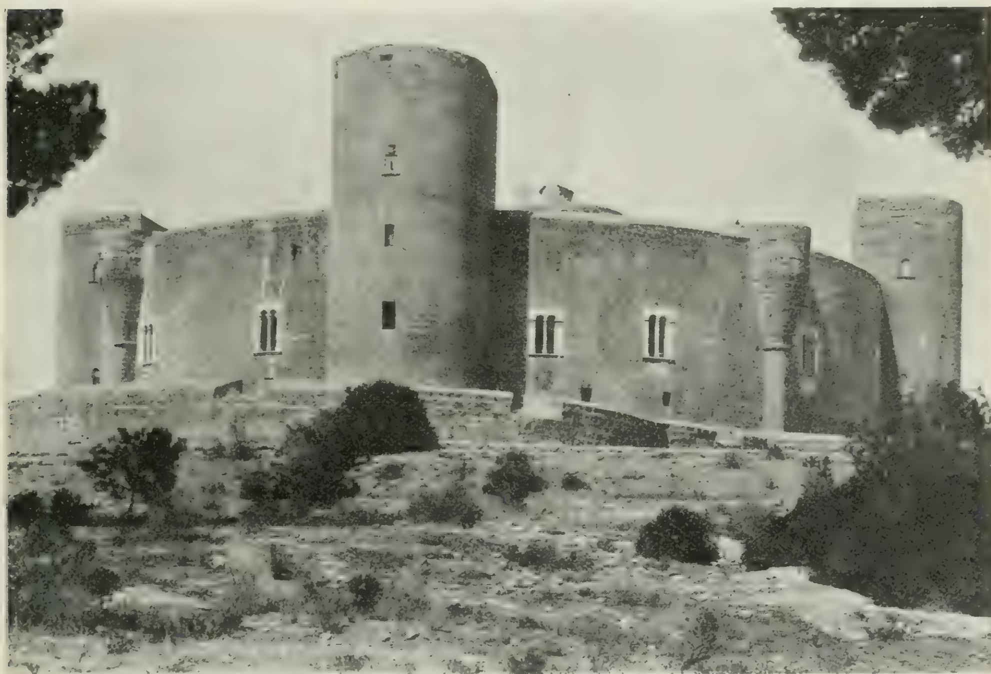
Forencs i ciutadans a les illes de Mallorca i Menorca. — El règim especial de Mallorca i Menorca donà lloc aviat a desavinences entre els habitants de les respectives capitals i els altres habitants de les dues illes anomenats forencs. En el Consell general de cadascuna predominaven els ciutadans, i això feia que, en certa manera, la gent forana els estés subjecta.

A Mallorca el conflicte arribà a una major gravetat. La subordinació excessiva de la part rural de l'illa a la capital, portà rancúnies i lluites. La capital tenia, en efecte, una preponderància molt accentuada en el règim insular, mentre que el conjunt de la població pagesa es trobava en situació inferior, a despit de la creixença dels seus interessos. És cert que foren introduïdes reformes per a donar alguna satisfacció a les reclamacions dels forencs; però no constituïren un canvi tan radical del sistema de les institucions mallorquines com hauria calgut per a organitzar l'illa amb un just equilibri de les classes que arribés a produir entre aquestes la necessària cohesió i l'avinença dels dos elements principals. Els forencs obtingueren una representació dins el Gran Consell o Consell general, però amb un nombre de jurats proporcionalment escàs; pogueren tenir també un Consell forenc, que s'aplegava alternativament per anyades a Inca o a Sineu, al qual corresponia la deliberació i acord sobre els afers diversos d'interès comú, així com l'elecció de deu síndics que formaven a la capital una delegació permanent encarregada de la defensa dels interessos de les viles. El règim particular d'aquestes (a part de les jurisdiccions del batlle i del veguer) pertocava a un Consell parroquial; dos dels deu síndics forencs, constituïts en clavaris, i responsables solament davant els respectius oïdors de comptes, estaven encarregats de

(1) A. Giménez Soler: *La Edad Media en la Corona de Aragón.* Pàgs 302 i 303.
(2) A. Giménez Soler: Lloc citat. Pàg. 302.

la recaptació i l'administració dels impostos i subsidis que pagaven els pobles. [1]

La pugna entre forencs i ciutadans a Mallorca tingué dos períodes: el primer, que durà molt, es caracteritza per la lluita forta, però mantinguda principalment en el terreny legal, entre la ciutat de Palma i el poble de l'illa; el segon, es caracteritza per la transformació del plet en una lluita violenta entre treballadors del camp

Palma de Mallorca: Exterior del castell de Bellver

i propietaris; amb el temps s'accentuà i s'enverinà aquesta rivalitat, tot canviant el seu aspecte, a mesura que les vicissituds econòmiques anaren alterant el caràcter respectiu de la població forana i de la població burgesa. Cal tenir en compte que a Mallorca amb prou feines hi hagué aristocràcia feudal en el sentit estricte; dues classes de riquesa existiren i anaren descabdellant-se durant el període de prosperitat: la riquesa mercantil, que radicava a la ciutat i estava en mans de cavallers nobles i d'opulents mercaders, i la riquesa agrícola, escampada per la resta de l'illa i distribuïda en la seva major part entre petits propietaris. Per efecte de diverses causes (guerres, pestes, augment del poder de les repúbliques italianes rivals, enfortiment del poder turc a Llevant) es produí una greu crisi

1) F. Valls i Taberner i F. Soldevila: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàgs 106 i 107.

en el comerç que perjudicà molt els ciutadans mallorquins, els quals transformaren llur activitat econòmica i feren servir llurs capitals per a compres de terres i adquisició de censos sobre l'agricultura o sobre la hisenda pública, ressentida aquesta cada vegada més fortament pel desgavell administratiu que era conseqüència de les lluites dels partits que es disputaven el govern local, pels abusos d'auto-

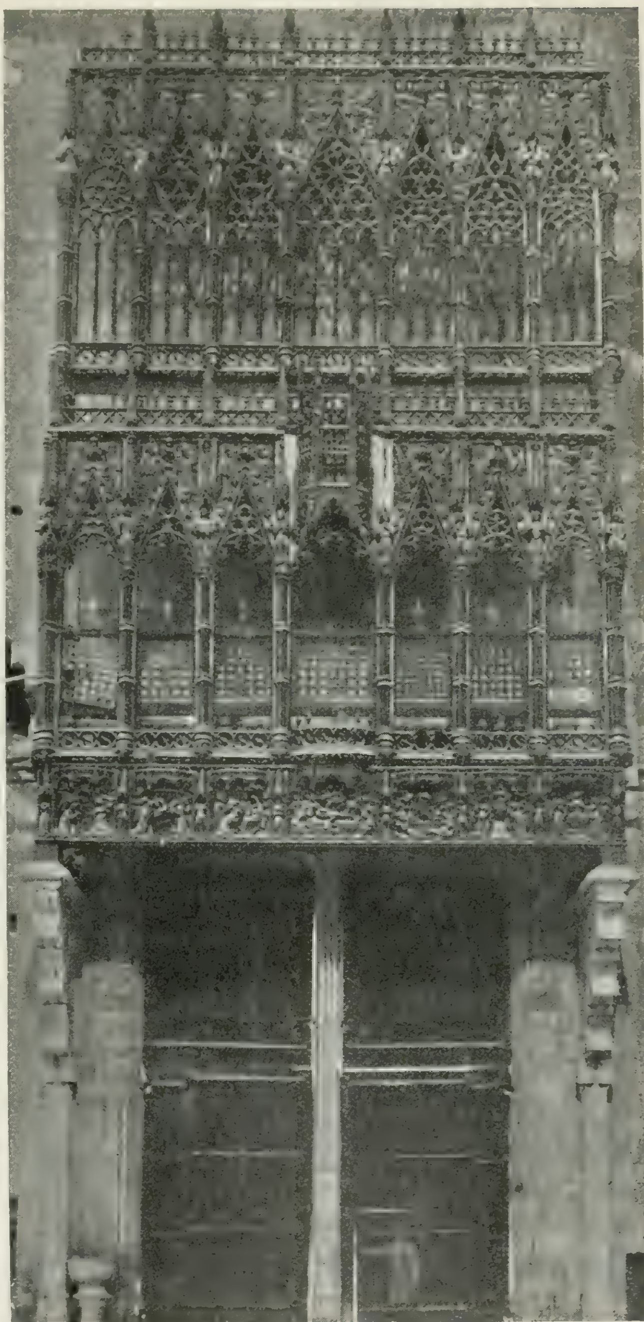
Palma de Mallorca: Vista a vol d'ocell del claustre del castell de Bellver

ritat que els elements governatius cometien, i per les especulacions, el desordre i la negligència dels ciutadans infatuats amb llurs privilegis. Els agricultors rics, per altra banda, atrets per la vida de la capital i empesos pel desig de figurar o de defugir vexacions i impostos que en el camp resultaven més feixucs, sovint translladaven a ciutat llur residència; «i així — escriuen Valls i Taberner i Soldevila — la població forana perdé, en gran part, els elements de major importància, i anà restant reduïda gairebé a un proletariat rural que havia obtingut l'explotació de la terra en petites parcel·les a canvi de determinades obligacions complicades amb considerables càrregues financieres, i un nombre de jornalers qui vivien del petit salari pel conreu agrícola, mentre i quan els propietaris no s'estalviessin de donar-los-el per servir-se del treball d'esclaus importats de Llevant.» [1]

(1) F. Valls i Taberner i Ferran Soldevila: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàgs. 197 i 198.

Per les dites causes hi hagué al camp una deturada en la creixença de la riquesa, i augmentà la concentració d'aquesta a la ciutat. Mentre que tot el pes de la producció de rendes queia damunt la població camperola, a la capital hom feia ostentació de luxe, i continuaven les lluites i les intrigues dels partits per a obtenir el poder municipal i per a procurar-se el favor del governador de l'illa i dels seus oficials i assessors. La decadència del camp s'accentuà gradualment, i la pagesia, exasperada alhora pel progressiu desequilibri econòmic i per les irritants desigualtats jurídiques i polítiques de què era víctima, sentia cada vegada més fortament l'odi contra els ciutadans i el desig d'alliberar-se de llur domini. [1]

El conflicte s'anà agreujant a les dues illes, ja des del segle XIV, per diverses circumstàncies: el desgavell administratiu, la crisi econòmica i l'absentisme de molts barons i propietaris de terres.

Palma de Mallorca: Antic retaule gòtic de la capella del palau reial

1) JOSEP M.ª QUADRADO: *Ciudadanos y forenses*. Segona edició. Palma de Mallorca. Any 1895. Pàgs. 19 i següents. — F. VALLS I TABERNER i FERRAN SOLDEVILA: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàgs. 196 a 199.

L'any 1391, amb ocasió dels desordres antisemites, que també a la ciutat de Mallorca promogueren el saqueig del call, els forans que participaren en el motí exigiren que els fossin reconeguts drets polítics. Es llançaren francament a la revolta violenta i intentaren d'assaltar la ciutat; però aquesta es defensà dins el clos de les muralles, i hom executà els cabdills del moviment. Joan I no

Palma de Mallorca: la Llotja de Mar

admeté aleshores les pretensions dels pagesos. Al capdavall, per la pressió de les circumstàncies, hom els atorgà els drets polítics en conveni del mes de setembre del 1391. Amb motiu de l'estada que el monarca féu a Mallorca, l'any 1395, hi hagué nous incidents, i es parlà de malversacions de diners. L'any 1403 es produí a l'illa una inundació que empitjorà molt la situació econòmica.

L'any 1408 fou penjat a Inca el forà Francesc Nicolau, per conjuració; en el mateix any fou penjat a un arbre, sense formació de causa, un altre home de la mateixa vila, anomenat Berenguer Malferit, «un dels millors homes de l'illa», segons un testimoni que declarà en el procés. En els anys 1418, 1424 i 1434 es van produir nous conflictes. Quan, l'any 1438, s'encengué a Mallorca la lluita entre els dos partits rivals de la ciutat, els Descatllars i els Sure-

des, les parcialitats s'agruparen entorn de l'un o de l'altre d'aquests partits.[1]

Les desavinences que des de feia temps es deixaven sentir a Menorca entre la universitat o municipalitat general i les universitats particulars (Maó, Alaior, Mercadal) es devien potser a manca de precisió en els estatuts del seu règim municipal. Ciutadella era aleshores la població que governava Menorca: al castell reial de Ciutadella residia el governador, nomenat pel comte-rei, però subordinat al governador de Mallorca; els quatre jurats locals de Ciutadella eren alhora jurats de l'illa, a tota la qual estenien llur jurisdicció. Alfons IV cregué que calia nomenar governador un home de prestigi que resolgués els conflictes menorquins i estatuís d'una manera definitiva la reglamentació per a les universitats particulars i la general de l'illa. El designat fou, l'any 1436, Galceran de Requesens, que havia estat batlle general de Catalunya, el qual dictà els anys 1439 i 1441 sentències arbitrals sobre els dits litigis.[2]

Els anys 1440, 1444 i 1448 hom introduí reformes en l'elecció dels Consells insulars, en el nombre de consellers i en les relacions entre aquests i els jurats. Els forans volien formar un Consell autònom: tenien ja autonomia en l'ordre financer, i la demanaven en l'ordre polític. Les reformes no resolgueren el conflicte. De primer a Menorca i després a Mallorca, la revolta esclatà.

A Mallorca, on era governador Berenguer d'Olms, un pagès de Manacor, Simó Ballester, anomenat «el Tort Ballester», l'any 1450 es posà al capdavant dels forencs, als quals el dominicà fra Joan Tei — una mena de Savonarola mallorquí — enardia amb les seves prèdiques. La ciutat de Mallorca fou assetjada, i hi hagué un pacte que no fou eficaç. Els pagesos s'avingueren amb els menestrals de Palma, malcontents també dels burgesos, i acabdillats pel peraire Pere Mascaró tornaren a assetjar la capital l'any 1451. Berenguer d'Olms, poc encertat i poc sortós, fou substituït per Arnau de Vilademany (agost del 1451). La batalla d'Inca (31 d'agost del 1452) tingué un resultat desastrós per als forans. Mascaró fou decapitat i esquarterat a mitjans de març del 1453. La guerra civil continuà els anys següents, amb episodis de ferocitat, tant per part dels pagesos com de les autoritats de l'illa. Vilademany fou substituït per Francesc d'Erill. Els forans de vegades es vantaven de tenir el comte-rei a llur costat. Per altra banda, es deia que estaven en tractes amb Renat d'Anjou. A conseqüència d'aquestes lluites emigraren molts camperols.

Simó Ballester sortí per un cert temps de Mallorca, es diu si amb el propòsit de visitar Alfons IV. Detingut després, fou penjat i esquarterat la nit de Reis de l'any 1457[3]. En donar compte Jaume Safont, en el Dietari de la Diputació, de la tràgica mort del cabdill mallorquí, consigna que aquest havia incitat les classes ínfimes de la ciutat de Mallorca i les foranes de tot el reialme «contra los ciutadans e gent grossa». Al costat de l'anotació del Dietari hi ha dibuixades una

1) Josep M.ª Quadrado: *Ciudadanos y forenses*. Pàgs. 99 i següents.

2) Hernández Sanz: *Una sentència arbitral de Mossèn Galceran de Requesens, governador de l'illa de Menorca.* «Estudis Universitaris Catalans». Tom x. Anys 1927-28. Pàgs. 176 i següents.

3) Josep M.ª Quadrado: Lloc citat. Pàgs. 268 a 270, 287 i 288.

destral i una ganiveta, i separadament la corona reial, amb una inscripció al dessota que diu: «Justícia de Déu, desperte 't, que hora par que sie!»; l'anotació acaba desitjant que «plagui a Déu Nostre Senyor que aviat veiem fer el mateix ab aquells traïdors que en aquesta ciutat de Barcelona han incitat les turbes que vulgarment són apel·lades de la gavella de la Busca» [1]. El notari i escrivà Safont era, prou que es veu, un implacable enemic del moviment popular.

11. LES DARRERIES DEL REGNAT

Qüestions familiars i dinàstiques. — La família reial fou, ben sovint, una causa de preocupacions i de conflictes per a Alfons IV. En el seu temps, les desavinences familiars i dinàstiques pertorbaren el reialme de Castella, el de Navarra i el de Catalunya-Aragó. [2]

L'any 1428 (15 de maig), amb motiu del jurament i coronació a Pamplona de Blanca de Navarra i el seu segon marit Joan, quedà així mateix jurat com a successor de la Corona navarresa llur primogènit Carles, nascut a Peñafiel el dia 29 de maig del 1421, per al qual havia estat instituït el títol de príncep de Viana, anàleg al de príncep d'Astúries a Castella i al de duc de Girona a Catalunya. Carles es casà amb Agnès, filla del duc de Cleves, morta sense successió l'any 1448.

Després de la mort de la seva mare Blanca (any 1441), Carles de Viana s'encarregà del governament de Navarra com a lloctinent del seu pare, i tingué per conseller Joan de Beaumont. Al cap de poc temps (any 1444) Joan es casà en segones noces amb Joana Enríquez, filla de l'almirall de Castella, Frederic Enríquez, i tot seguit hi hagué dissentiments entre pare i fill. No havent trobat bé Joan una concòrdia pactada per Carles amb el rei de Castella, que havia envaït el territori navarrès (any 1451), trameté la seva muller Joana Enríquez a Navarra per tal que compartís amb Carles l'exercici de la lloctinença. S'enverinà el conflicte, i les dues bandositats que lluitaven a Navarra, la dels agramontesos i la dels beamontesos, hi intervingueren, posant-se els primers al costat del rei i la reina i els segons al costat del príncep Carles. [3]

No havent pogut Carles convèncer a les bones el seu pare, decidí d'apel·lar a les armes, i s'alià amb el rei Joan II de Castella i amb el príncep d'Astúries, Enric. En la lluita fou vençut Carles, el qual restà presoner (any 1452); fou tancat al castell de Tafalla, i després a Mallén i al castell de Monroy. Per la intervenció de les Corts aragoneses i de la ciutat de Pamplona s'arribà a una avinença, en virtut de la qual es donà la llibertat al príncep de Viana (any 1453). [4]

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 4 de gener del 1457.

2) Vegi's el present volum. Pàgs. 271 i següents.

3) Els agramontesos eren els de la bandositat de Pere de Navarra, senyor d'Agramont, i els beamontesos els de la bandositat de Joan de Beaumont, gran prior de Navarra, i del seu germà Lluís, comte de Lerín i conestable navarrès.

4) ANTONIO BALLESTEROS: *Historia de España y su influencia en la Historia universal.* Tom III. Pàgs. 285 i següents.

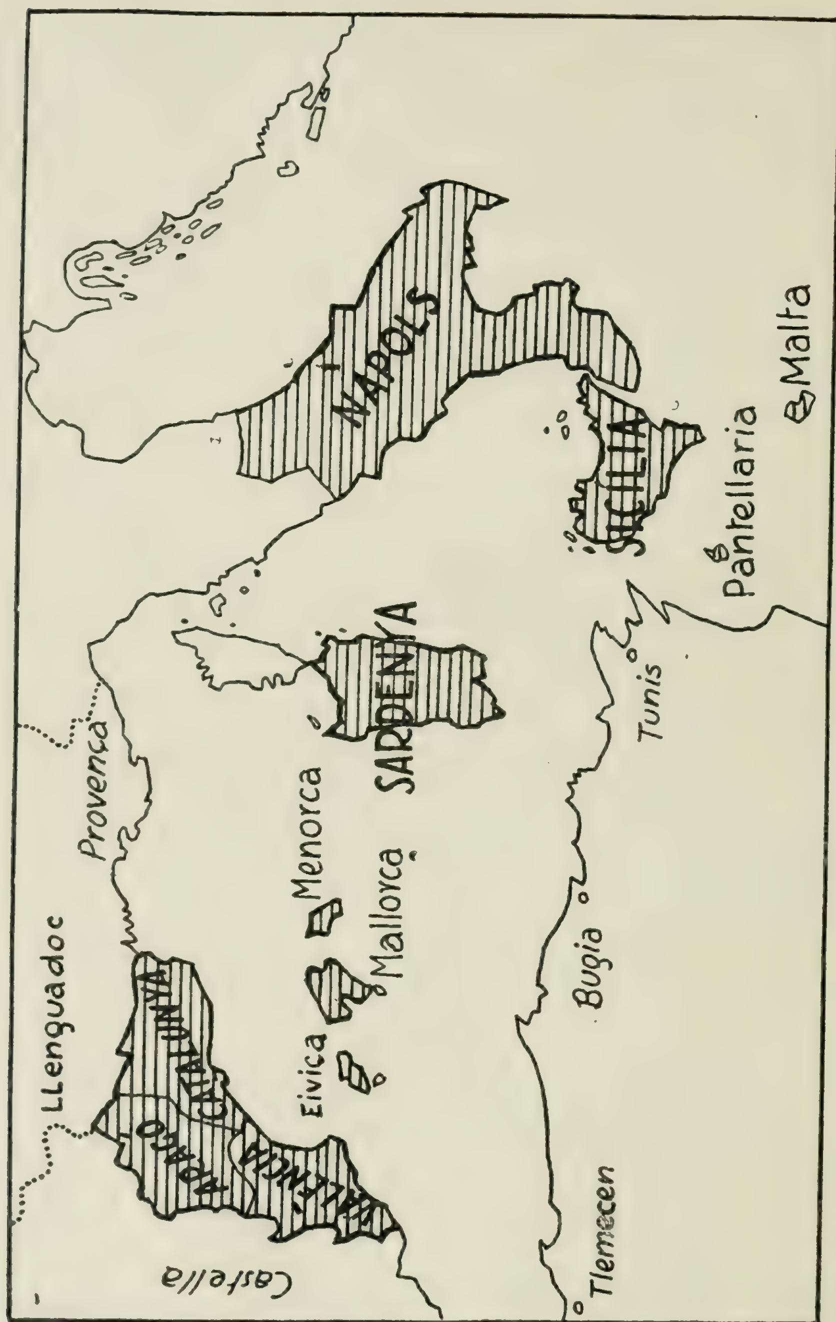
L'any 1453, Maria intervingué novament en sentit pacificador. El príncep Enric de Castella i Carles de Viana estaven a punt de recomençar la guerra contra el rei de Navarra, Joan. Aquest pregà a Maria que hi anés per a veure de reconciliar-los. Ella era a Barcelona i estava molt malalta; tant, que aquell any no pogué pujar a Montserrat per a celebrar el dia de l'aniversari de la seva naixença. Sortí, finalment, de Barcelona el dia 8 d'octubre, encoratjada pels catalans, que seguien veient de mal ull aquelles lluites i desitjaven que s'hi posés aturador [1]. Maria deixà la lloctinença del Principat, de la qual prengué possessió Galceran de Requesens [2]. Arribà a Valladolid el dia 19 de novembre, i pogué aconseguir que Joan de Navarra deixés en mans d'ella i del rei de Castella la solució de totes les diferències que tenia amb el seu fill Carles [3]. A l'actitud de Joan hi contribuïren les exhortacions d'Alfons, el qual, cansat d'aquella lluita, s'adreçà al pare i al fill per tal que es reconciliessin [4]. La concòrdia fou establerta el dia 7 de desembre del 1453, a Valladolid, on es pactà una treva d'un any.

«Aquesta concòrdia — diu Soldevila — havia estat signada amb l'oposició tenaç del príncep Enric de Castella i del seu privat el marquès de Villena, els quals s'havien mostrat com a veritables enemics de la reina Maria. Per això quan, poc després, el rei Joan de Castella va morir (22 de ju'iol del 1454), es temé per la pau. Calgué iniciar noves gestions, i fou encara la reina Maria qui, després d'entrevistar-se amb els reis de Castella i de Navarra, va aconseguir una prorrogació de les treves, a fi de poder concloure la concòrdia que tractava. Les negociacions pogueren així continuar pacíficament, i la reina procurà, també, d'arribar a la pau entre el rei Joan i el príncep Carles. Com a resultat de les seves gestions, es va acordar que llurs rancúnies i diferències fossin posades en mans de la reina Maria, i que el rei de Castella donés tot el seu ajut a aquell que s'avingués a la sentència arbitral de la reina, i anés amb tot el seu poder contra el que incorregués en revolta o incompliment.» [5]

Però en les qüestions entre el rei Joan de Navarra i el príncep de Viana, l'odi entre pare i fill pogué més que la mediació conciliadora d'Alfons IV i de la seva muller Maria. Les treves restaren rompudes, i fou signada l'aliança entre Joan, la seva filla Elionor i el seu gendre Gastó de Foix, a base del desheretament del príncep Carles i de la seva germana Blanca. [6]

Per altra banda, estava molt compromesa la concòrdia anteriorment pactada entre Aragó i Navarra, d'una part, i Castella d'una altra, puix que en el fons Enric, príncep d'Astúries, continuava hostil a Joan. [7]

1) Vegi's el present volum. Pàg. 279.
2) Vegi's el present volum. Pàgs. 271 i següents.
3) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III. Llibre XVI. Capítol XV.
4) Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim*. Pàgs 19 i 20.
5) Ferran Soldevila: Lloc citat. Pàg. 20. — J. de Zurita: Lloc citat. Tom III. Llibre XV. Capítols XXIX i XXX.
6) J. de Zurita: Lloc citat. Tom III. Llibre XV. Capítols XXXIV i XXXV.
7) Ferran Soldevila: Lloc citat. Pàgs. 20 i 21.

Dominis del comte-rei Alfons IV, el Magnànim

Desfeta l'avinença, vingué una nova lluita, acabada per les treves de l'any 1455. Tampoc aquestes duraren gaire, i en les noves hostilitats el príncep de Viana fou derrotat altra vegada. Davant el seu mal èxit, Carles deixà el govern ament militar al comte de Beaumont i se n'anà cap a França per a entrevistar-se amb Carles VII. El rei francès no es mostrà propici a les pretensions del príncep, i aquest es traslladà a Itàlia en demanda de l'ajut d'Alfons IV. El comte-rei li féu una bona acollida, i pel mes de març del 1457 trameté a Espanya Roderic Vidal, amb l'encàrrec de gestionar l'arranjament de la discòrdia prop dels reis peninsulars. Havia estat proclamada hereva del reialme Elionor, filla de Joan i muller del comte de Foix. S'aconseguí que fos deixat l'arranjament a l'arbitratge d'Alfons, gràcies a la intervenció d'un altre diplomàtic alfonsí, Lluís Despuig, que al capdavall pogué convèncer el rei Joan que signés el document pel qual el Magnànim era designat com a àrbitre (6 de desembre del 1457). En els primers mesos de l'any 1458 s'estava a punt d'una reconciliació. [1]

Joan II de Castella. (Capella dels Reis, de la catedral de Toledo)

D'Itàlia estant, Alfons, tot ocupant-se de les desavinences entre Joan i Carles, féu un pacte de concòrdia i amistat amb el rei Enric IV de Castella (any 1457).

El príncep de Viana continuà a la cort de Nàpols fins que Alfons morí. Un cronista italià, Constanzo, diu que féu gestions qer a ésser proclamat rei de Nàpols, però que no reeixí en aquest designi. Aleshores s'embarcà, acompanyat dels catalans que no tenien possessions en aquell reialme.

La comtessa-reina Maria establí en el seu testament generoses disposicions per tal d'evitar que, amb motiu del seu dot i de les qüestions que s'hi relacionaven, hi hagués nous conflictes entre els reialmes ibèrics. [2]

Les lluites d'Itàlia. — A partir de la segona conquista de Nàpols (any 1442), el Magnànim intervingué activament en tots els afers italians, i fou l'àrbitre d'aquella península.

1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.*— JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II. Pàgs. 830 a 840.
2) J. DE ZURITA: Lloc citat. Tom III. Llibre XVI. Capítol LI.

Imatge de la Mare de Déu en la sagristia de la capella palatina del Castell Nou de Nàpols (entorn del 1450)

Complint els seus pactes amb el papa Eugeni IV, el comte-rei passà a la Marca per a combatre Francesc Sforça i s'uní a Nicolau Piccinini, capità de la host papal. El duc de Milà intercedí pel seu gendre, però Alfons continuà la campanya fins a apoderar-se de tot el comtat de Fano. Mentrestant el duc formava una forta lliga amb Venècia, Florença i Bolonya, de la qual restaren exclosos el papa i el comte-rei.

La greu malaltia que sobrevingué a Alfons trobant-se a Puzzoli, i que molts dels que el voltaven cregueren mortal, donà ocasió a una revolta d'alguns barons napolitans. El principal sublevat era Antoni de Centelles i Vintimiglia, marquès de Cotrone, al qual el comte-rei derrotà; l'any 1445 Alfons prengué el castell de Catanzaro, on aquell s'havia refugiat, i en tenir Centelles en el seu poder, li féu gràcia de la vida.

El duc de Milà entrà en lluita amb els venecians, que li havien pres Cremona, i Alfons el socorregué. Així mateix ajudà el papa contra Sforça i Florença fins que s'iniciaren negociacions de pau l'any 1446.

Alfons entrà en tractes amb el papa Eugeni per a la questió, que aleshores es féu famosa, de la pau universal.

Una de les característiques de la política d'aquest monarca

era la d'entendre's amb els seus més poderosos adversaris per a transformar-los en aliats. Així s'esdevingué amb el comte Francesc Sforça, al qual donà el comandament de l'exèrcit reial en lluita contra els florentins i els venecians, que constituïen el major obstacle a la realització del pla alfonsí, o sigui l'establir la pau a Itàlia damunt la base de la seva hegemonia exercida des del tron de Nàpols.

A través de les fluctuacions i dels canvis, el duc de Milà, Felip Maria Visconti, acabà per acostar-se a Alfons IV i per confiar-se a ell, que si no li era fidel del tot, era l'amic menys infidel, i li manifestà el propòsit de donar-li per testament els seus Estats i fer-lo hereu del ducat milanès. Cal advertir que en els últims temps de la seva vida, les derrotes havien atribulat el duc. Alfons s'esforçà perquè desistís del seu pensament, puix que, davant d'una tal disposició, el seu gendre, comte Francesc Sforça, que esperava heretar-lo, es consideraria decebut i es posaria al costat dels enemics (11 d'agost del 1447). Mentrestant Felip Maria havia caigut malalt, i morí el dia 13. No tenia successió masculina. En el testament atorgat el dia abans (que molts autors han titllat de fals) deixà la ciutat i el districte de Cremona a la seva filla Blanca, muller del comte Sforça, que havia estat legitimada, i tots els altres Estats seus a Alfons IV, al qual feia hereu universal.

La mort del duc vingué a complicar més els ja prou complicats afers d'Itàlia. Els milanesos se sublevaren al crit de Llibertat i República, i adoptaren, en efecte, la forma de govern republicana, per l'estil de la que existia a Florença. Les forces que Alfons tenia a Milà es retiraren. Els venecians i el duc d'Orleans aprofitaren l'avinentesa: els primers s'apoderaren de moltes places del Milanesat, i Reinald de Dresnay prengué possessió d'Asti en nom del duc. Pavia es declarà independent.

El comte-rei no volgué posar la mà en el vesper; veia clarament que aquella herència era molt perillosa, i renuncià a prendre possessió dels Estats del duc, de conservació dificilíssima. Els seus ambaixadors a Milà digueren que Alfons volia obrar d'acord amb els milanesos i que, si calia, estava disposat a ajudar-los contra llurs enemics.

Una sèrie de lluites i guerres es produïren, amb intervenció de multitud de bel·ligerants [1]. Florença ajudava Venècia. Davant la situació especial que s'havia creat a Lombardia, els venecians i els florentins s'hi mostraren molt actius, i Alfons els atacà. De més a més, s'entengué amb Francesc Sforça, i li prometé ajut per a aconseguir el ducat del seu sogre, a canvi de reconèixer-se vassall del comte-rei pel Milanesat i el comtat de Pavia.

L'any 1448, Alfons auxilià amb 4,000 cavalls els milanesos atacats pels venecians. Mentrestant, el comte-rei lluitava contra Florença i el comte de Piombino.

Amb ocasió de la guerra entre el comte-rei i els florentins, hi hagué davant les costes de Toscana, on havien acampat els dos exèrcits, un combat naval entre un estol català de sis galeres, una galiota i tres naus de transport [2], i quatre

1) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II Pàgs. 611 a 631.

2) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III.

galiotes florentines. A despit de la superioritat de l'estol català, al principi portaren l'avantatge els florentins; però després de cinc hores de lluita, quan ja era fosc, quedaren derrotats; dues galiotes llurs havien estat capturades, i les altres dues hagueren de fugir (15 de juliol del 1448). En aquell combat duríssim el nombre de morts i ferits fou molt alt en les tripulacions de totes dues flotes. L'estol català era manat per Galceran de Requesens; el florentí pel comissari Neri Capponi. El comte-rei, en una lletra, descrivia així el combat: «trametem aquelles poques galees que tenim e tres navilis contra la dita armada, e lo dit dia una hora ans de la nit se encontraren les dites dues armades e afrenellaren. E aprés de gran conflicte... la victòria és romasa a nós en tant que les dites nostres galeres han preses dues grans galeaces dels dits florentins ab molta gent, e altres dues sobrevenint la nit són escapades com han pogut; és estada la batalla molt fort, on ha morta molta gent.» [1]

Dies després sofriren una derrota marítima els venecians. Als 28 de juliol del 1448, Alfons escrivia a la seva muller Maria: «Reyna... per lletres del il·lustre e car fill nostre lo marquès de Ferrara som stats avisats com lo XVII del present mes la armada... de Milà, la qual era sobre lo flum del Pose, seria encontrada ab la armada de Venecians, la qual era de XXXVII galions, quatre galeres e LXX altres fustes, e que vingudes... a les mans la dels venecians seria stada vençuda e preses totes les dites fustes a no scapar-ne una.» [2]

L'any 1449, a fi de perjudicar Venècia, el monarca disposà que s'armés una grossa nau de transport manada per Íñigo de Avalos, i que aquesta nau i una altra també ben grossa que havia estat apresada prop de Tunis, naveguessin per l'Adriàtica i perseguissin els navilis venecians en llur viatge de tornada d'Alexandria. Venècia trameté un estol de quinze galeres, manades per Lluís Loredano, que atacà els navilis catalans, i aquests, veient-se amb poques forces, s'allunyaren enmig de la nit i entraren al port de Siracusa, on entrà també l'estol venecià. Amb tot i la gran inferioritat de llurs mitjans, els nostres es bateren heroicament; el combat es féu llarg i sagnant, i acabà amb la crema de les naus catalanes per haver llançat els venecians damunt d'aquestes una de llurs naus a la qual havien calat foc i que estava convertida en una gran foguera.

Davant aquest contratemps, Alfons ordenà que fossin aparellades deu galeres, de les quals nomenà almirall Bernat de Vilamarí, per tal que anessin tot seguit a l'Adriàtica. Venècia, al seu torn, féu sortir a la mar, en observació, dotze galeres molt ben armades i equipades; una sobtada tempestat les dispersà, i cinc foren dutes a l'Epir, cap on havien fet rumb abans les catalanes; anaren aquelles a refugiar-se al port de Cotúrnic, on precisament hi havia les nostres, que sortiren tot seguit per a lliurar combat. Les galeres venecianes fugiren; perseguides de prop,

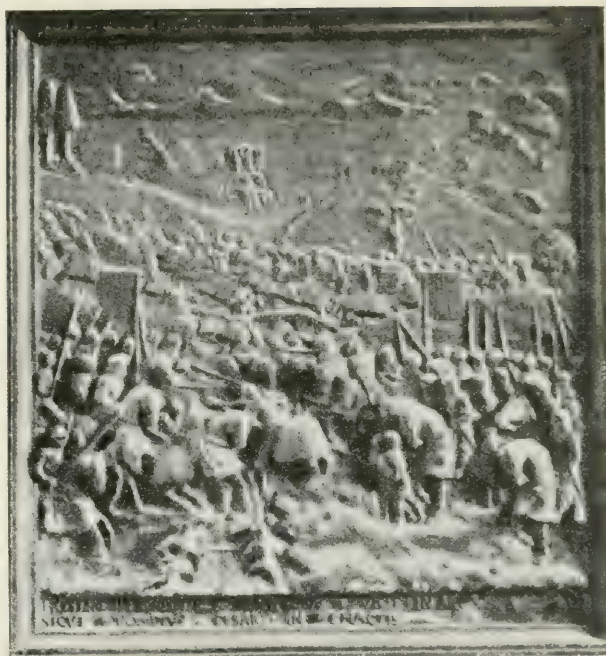
1) Lletra d'Alfons al seu germà Joan, des de Piombino, del dia 20 de juliol del 1448. A. GIMÉNEZ SOLER: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàgs. 253 i 254.

2) A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàg. 254.

dues embarrancaren en una platja i caigueren en poder dels catalans després d'haver-les abandonades llur tripulació, una altra fou feta presonera amb tots els que la tripulaven i les altres dues, per llur major velocitat, pogueren allunyar-se.

Seguidament l'almirall Bernat de Vilamarí anà a hostilitzar les illes que posseïen a l'Egeu els venecians; els prengué moltes naus i atacà llurs costes.

Als 27 d'abril del 1449, el papa Nicolau V expedí una butlla en la qual confirmava i concedia novament la legitimació i successió del reialme de Nàpols feta per Eugeni IV a favor de Ferran, tot ampliant-la en el sentit que aquest pogués succeir així mateix en els altres reialmes del seu pare. [1]

Detall de la porta de l'Arc d'Alfons IV, a Nàpols

Pel febrer del mateix any fou signat un conveni en virtut del qual el Consell dels Noucents, de Milà, donaria a Alfons 100,000 ducats i li pagaria 3,000 cavalls i 2,000 infants, i en canvi el comte-rei defensaria els milanesos contra els venecians i recobraria les poblacions que aquests havien pres a aquells. Sembla que el dit tractat no tingué aplicació. Apretats per la fam, pel febrer de l'any 1450 els milanesos renunciaren a llur República i reconegueren per senyor el comte Francesc Sforça.

L'any 1450 Alfons féu les paus amb la República de Florença i amb el senyor de Piombino. Els florentins, per mediació del papa, acceptaren les condicions que el comte-rei fixà (18 de juliol). [2]

Aquell mateix any els venecians, davant aquests fets tan desfavorables per a ells, s'avingueren a fer la pau amb Alfons [3]. Aleshores aquest cridà l'estol de l'almirall Vilamarí a Nàpols. [4]

Trobant-se aquell any a la cort napolitana una ambaixada de Barcelona, arribada el dia 3 de juliol, que anava a demanar a Alfons IV que fixés un termini per

1) Bartolomeo Chiocarello: *Archivio della reggia giurisdizione del Regno di Napoli.*
2) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II.
3) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II Pàgs. 682 i següents.
4) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 603 i 604.

a visitar els seus Estats d'aquesta banda, tornà a Nàpols Bernat de Vilamarí amb les seves galeres victorioses, i fou rebut amb gran solemnitat. [1]

El monarca trameté, l'any 1451, un estol a l'illa de Sardenya, sempre inquieta, i a la de Còrsega, damunt algunes places de la qual imposà la seva autoritat; nomenà governador de Sardenya Galceran Mercader, i de Còrsega Jaume de Besora.

L'any 1451, els florentins afavoriren el comte Sforça, aleshores adversari del comte-rei, i això portà greus complicacions. Aquesta actitud de Florença fou deguda als recels que li inspirava l'amistat d'Alfons amb Venècia. [2]

El comte-rei se'n tornà a Nàpols en saber que Francesc Sforça s'havia unit secretament amb els florentins. No havent atès aquests les indicacions que els feren el comte-rei i els venecians perquè desistissin dels tractes amb Sforça, l'any 1452 començà la lluita a Toscana. Dirigia les tropes reials el fill d'Alfons IV, Ferran, duc de Calàbria, el qual s'apoderà de la comarca de Volterra.

L'any 1452 l'emperador Frederic III es casà, a Itàlia, amb Elionor, filla del rei Duarte de Portugal, i per tant neboda d'Alfons el Magnànim per part de mare. Amb aquesta avinentesa l'emperador visità les terres italianes i especialment Nàpols, on el comte-rei li féu un acolliment ostentós i magnífic.

El Magnànim, ja vell, potser no creia gaire en l'adhesió dels barons napolitans al seu fill Ferran. El fet és que anà posant els millors castells i places en mans de governadors i alcaids catalans i aragonesos, que ocuparen els llocs governats abans pels naturals d'aquell reialme. [3]

Amb una afirmació bon tros arriscada, Josep Ametller dóna per segur que si Alfons s'hagués apoderat alguns anys abans del reialme de Nàpols, i així hagués tingut temps d'eixamplar els seus dominis a Itàlia, Europa s'hauria estalviat la vergonya del domini turc, i la casa d'Aragó hauria estat la sobirana de tots els Estats cristians d'Orient. «El pes dels anys — afegeix —, els disgustos que rebia d'Espanya i els plaers que com a compensació es procurava, tot contribuí, després, a apartar-lo d'una empresa en la qual hauria pogut recollir tants i tan immusteïbles llorers.» [4]

Guerra amb Gènova. — L'any 1447, un nou canvi de fortuna en les lluites entre les famílies genoveses rivals, els Adorno i els Campofregoso, donà a aquests últims, altra vegada, el governament de la Senyoria de Gènova. Giano Campofregoso esdevingué dux. I Alfons, confirmant la pau que amb el dux anterior havia fet, i afegint-hi noves condicions, pogué tenir aquella ciutat a la seva mà, i el nou dux i tota la seva família en més estreta aliança encara que en el passat. [5]

1) Lletra dels ambaixadors als consellers de Barcelona. JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II. Pàg 670, nota 1.

2) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 702 i següents.

3) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàg. 685.

4) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 700 i 701.

5) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II Pàgs. 605 i 606.

A petició dels seus addictes de Còrsega, el comte-rei trameté a l'illa, l'any 1451, el català Jaume de Besora amb algunes companyies d'infanteria i cavalleria; li digué que veuria amb gust que s'apoderés d'alguns llocs fortificats del litoral, però que evités d'emprendre qualsevol acció contra Bonifaci i Calvi o contra cap altra de les possessions que tenien els genovesos a l'illa en el temps que fou signada amb ells la pau, i que no rebés terres que es trobessin en el mateix cas, encara que els qui en tinguessin la custòdia oferissin de lliurar-les. [1]

Els catalans, l'any 1453, intervingueren novament a Còrsega, on l'estol català ocupà la terra de San Fiorenzo. Això alarmà els genovesos, que temien la pèrdua de la resta de l'illa. Per altra banda, el dux Pere Campofregoso es trobava davant contínues maniobres contra ell, i es planyia de l'actitud d'Alfons, el qual tolerava que hom infestés el litoral de Gènova per terra i per mar. [2]

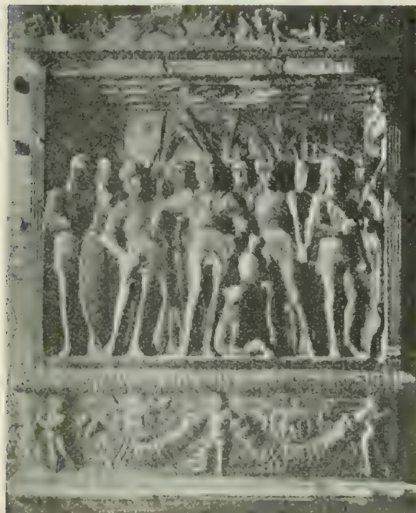
Fragment escultòric de l'Arc d'Alfons IV, a Nàpols

L'any 1454 es reproduí la lluita marítima entre els catalans i els genovesos. Alfons IV feia construir navilis de grans dimensions, tan superiors a les normals, que algunes persones no sabien avenir-se'n; l'ambaixador barceloní Antoni Vinyes, referint-se a les grosses naus en construcció que havia vist, declarava en una lletra: «Això és obra incomprensible, que no sé què mariners puxen navegar». La causa ocasional de la nova guerra fou un incident esdevingut a la Mediterrània entre dues grosses naus alfonsines que navegaven prop de la costa africana, i un gros navili genovès, el qual, després d'una sagnant lluita, hagué de retre's amb la valuosíssima càrrega que duia. El fet produí una gran emoció a Gènova, que trameté ambaixadors al comte-rei demanant-li la restitució de la nau i de les mercaderies, la llibertat dels presoners i una indemnització als armadors, puix que existia pau i amistat entre Gènova i Alfons. Aquest defensà la conducta de les naus catalanes, culpà el capità de la nau genovesa per la seva actitud provocadora, i aprofità l'ocasió per a formular al seu torn alguns greuges contra els genovesos, als quals retregué la manca de pagament durant dos anys del tribut concertat, els perjudicis causats per ells a molts súbdits seus i l'haver apresat una nau d'aquests. Per bé que el monarca es mostrà disposat a un arbitratge, no hi hagué avinença. Al cap de poc temps, però, Alfons posà en llibertat el capità de la nau geno-

1) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II. Pàg. 701.
2) Josep Ametller i Vinyes: Loc citat. Tom II. Pag. 707.

vesa i restituí a unes dames italianes, que es trobaven a bord en fer-se la captura, les joies llurs que li havien correspost a ell en el repartiment de la presa.

Els genovesos quedaren profundament ressentits. La veritat és que Alfons els tractà amb excessiu menyspreu. Àdhuc un panegirista del Magnànim com Josep Ametller i Vinyes, escriu que en aquella ocasió el monarca confià massa en el seu poder i que «no és d'homes assenyats el desafiar les ires d'aquells que, essent petits, saben créixer-se en el perill i lluitar amb coratge fins a vèncer els altívols... No tenir present la dura lliçó de Ponça era, més que supèrbia, ceguesa.» [1]

Fragment escultòric de l'Arc d'Alfons IV, a Nàpols

En guerra novament Gènova i el Magnànim, els genovesos aparellaren un estol important comandat per Joan Felip Fiesco, personatge que era un dels més forts enemics dels catalans. La seva primera acció fou un cop per sorpresa contra Tràpani, on els genovesos desembarcaren i es lliuraren al saqueig. Tota la costa de Sicília quedà amenaçada. Després l'estol de Fiesco passà a la mar Jònica, on s'ajuntà amb altres naus genoveses procedents de Llevant. Havent sabut el comte-rei que Fiesco preparava un atac a Nàpols per a incendiar les tres naus reials que hi estaven ancorades, procedí tot seguit amb gran pressa a realitzar obres de defensa. Però a despit dels reforços que els genovesos prepararen per a llur estol i d'haver acudit Fiesco davant Nàpols i ancorat després a l'illa de Pròcida amb intencions agressives, l'atac no arribà a produir-se, per la desorganització que a Gènova regnava.

Succeí, al contrari, que els genovesos sofriren greus contratemps. Marino Campofregoso, germà del dux Pere, navegava pels volts de l'illa de Ponça amb les seves galeres, sense esperar que se li ajuntessin les naus, i desatenent així les ordres de Fiesco, que exercia el suprem comandament. Alfons ordenà a Bernat de Vilamarí que amb el seu estol de catorze galeres procurés de caure sobre els genovesos, que tenien llurs navilis separats en diversos estols. L'almirall català s'adreçà a Ponça, i agafà desprevinguts els navilis de Gènova, que no tingueren altre remei sinó fugir. En el curs de la persecució de què foren objecte, sis de les galeres genoveses, entre les quals hi havia la que duia Campofregoso a bord, feren proa a la platja, embarrancaren a la sorra violentament, i les tripulacions fugiren. Poc des-

(1) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàgs. 781 i 782.

prés una nau genovesa, que ignorant el desastre anava cap a Ponça, caigué així mateix en poder de Vilamarí. Per a més dissort dels genovesos, mentre Fiesco, sabedor de la desfeta que havien sofert les galeres, es retirava, es trobà amb una furiosa tempestat prop de l'illa de Còrsega, i els seus navilis sofriren moltes avaries. [1]

A principis de l'any 1455 fou nomenat virrei de Còrsega l'almirall Berenguer d'Erill, al qual Lluís Campofregoso havia promès de lliurar-li la plaça de Bonifaci.

Quan, l'any 1455, es féu la pau entre els diversos Estats italians davant l'amenaça turca, Gènova demanà per entrar a l'aliança pactada, però no hi hagué avinença entre la Senyoria i Alfons IV respecte a les condicions. [2]

Aquell any Alfons, accentuant l'acció contra Gènova, féu sortir a la mar Bernat de Vilamarí amb un poderós estol, en el qual anaven molts emigrats genovesos prestigiosos, entre ells Rafael i Bernabé Adorno, i Joan Antoni Fiesco, comte de Lavanya, exiliat també de Gènova, tots ajudats per Alfons, el qual procurava evitar, per damunt de tot, que França s'apoderés de la Senyoria.

L'acció contra el dux Pere esclatà també a la mateixa capital, on un gran nombre d'adversaris d'aquell, que el creien fora de la ciutat, es llançaren armats al carrer al crit d'«Adorni i els aragonesos!», i atacaren l'alcàsser, defensat pels soldats de guàrdia. Aleshores Pere, que amb una estratagema havia fet creure que era absent i havia preparat així el parany, escometé per l'espatlla els sublevats i els derrotà; tot seguit féu detenir i executar molts d'altres genovesos que es preparaven a secundar la revolta. El fracàs de l'alçament obligà els enemics del dux a desistir per aquella temporada de l'acció que projectaven, de manera que la majoria de les galeres tornaren a llurs ports i només en quedaren a la mar algunes que tenien la missió d'infestar el litoral genovès.

Recomençà la campanya l'any 1456. Hom havia preparat a Catalunya i València un nou estol. Sigui amb aquest o amb el mateix de l'any anterior — puix que el punt no apareix prou clar [3] — combateren novament els genovesos, als quals infligiren importants perjudicis, i els apresaren navilis i homes.

Alfons estava tan irat contra els genovesos, que els escriví (23 de juliol de l'any 1456) coses com les següents: «Contra vosaltres, que sou els veritables turcs d'Europa, ens creiem en el deure d'adreçar tots els nostres esforços, i no pararem fins que, amb l'ajuda de Crist, us tinguem submisos als nostres peus. Aleshores nosaltres sols portarem a feliç terme, a despit vostre, l'empresa contra els turcs d'Àsia a la qual ens hem compromès.» [4]

A mitjans de l'any 1457 un estol genovès vingué a atacar les costes de Catalunya. El dilluns dia 27 de juny, cap a les dues o tres hores després de mitja nit, es presentà davant Barcelona un estol de tretze galeres genoveses, que atacaren la

1) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàgs 784 a 787.
2) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 798 i 799.
3) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II. Pàg. 821.
4) Bonincontri: *Anales Miniatenses*. — Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II. Pàg. 823.

costa amb moltes bombardes i es mantinguerenací tot el dia fins a les sis o les set hores de la tarda; després ancoraren en el lloc on solien fer-ho les naus grosses. En anar-se'n per la banda de Montjuïc, escometeren les barques de pescadors i intentaren endur-se'n bestiar boví, però a això pogué acudir-s'hi amb forces de la ciutat manades per Joan Torrelles i Galceran Dusay [1]. De la ciutat contestaren disparant moltes bombardes fins que al cap d'una hora les galeres enemigues alçaren àncores i anaren a situar-se davant la desembocadura del Llobregat, on restaren tot el dia sense hostilitzar ni fer altre dany sinó el de calar foc a dues cabanes de pescadors. [2]

Bernat de Vilamarí, famós almirall català. (Retrat de la col·lecció de l'ex-palau reial de Nàpols)

L'any 1457, el papa Calixt III havia decantat Alfons IV a fer la pau amb els genovesos; els ambaixadors de les dues parts estaven citats a Roma, i hom creia que no trigaria gaire a signar-se el tractat. Aleshores succeí que una nau reial fou apresada pels genovesos, cosa que al capdavall no era il·lícita, puix que subsistia l'estat de guerra i no hi havia armistici; però Alfons s'indignà d'aquella feta, i per aquesta causa les negociacions fracassaren.

Davant la situació difícil en què Gènova es trobava, abdicà Pere Campofregoso, que havia exercit el càrrec de dux durant vuit anys plens de conflictes. Però en deixar el lloc, no volgué que l'ocupessin els seus adversaris, els Adorno, protegits per Alfons. Convocà el Consell de la Ciutat, i d'acord amb els consellers, decidí de trametre la sobirania de Gènova al rei Carles VII de França (25 d'octubre de l'any 1457) [3]. El monarca francès envià, com a representant seu a Gènova, Joan, duc d'Anjou i de Calàbria, que hi arribà l'11 de maig del 1458; els genovesos li juraren fidelitat, i ell jurà les lleis i privilegis de Gènova.

Els genovesos s'havien fet la il·lusió que Alfons s'abstindria d'atacar-los i perjudicar-los, per respecte i amistat al rei de França. No fou pas així, ans al contrari: el comte-rei intensificà, per mar i per terra, l'acció contra Gènova, i en la campanya marítima li prestaren una gran cooperació els catalans i especialment els barcelonins, interessats a abatre el poder genovès. El conseller en cap de Barcelona, Pere Serra, al qual Alfons conferí el títol d'almirall, sortí cap a Nà-

1) Pere Joan Comes: *Llibre d'algunes coses assenyalades*. Edició Puiggarí. Pàgs. 151 i 152.
2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. Dia 17 de juny del 1457.
3) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàgs. 823 i 824.

pols amb dues galeres, quatre naus grosses i un ballener, que la ciutat havia aparellat i posava a la disposició del comte-rei. [1]

Bernat de Vilamarí, amb un estol de vint galeres, es féu també a la mar. Hi havia, de més a més, l'estol de naus que manava el ciutadà de Barcelona Pere Joan de Santcliment. Amb altres navilis diversos que s'hi ajuntaren, es formà una poderosa flota catalana de seixanta navilis, i encara Alfons féu nous esforços per a augmentar-la. Els barcelonins accediren de bon grat i amb entusiasme a l'acció empresa, puix que veien amb gran hostilitat l'establiment damunt Gènova de la sobirania del rei de França Carles VII.

Pel febrer del 1458, dues naus genoveses corsàries es trobaven ancorades al port d'Alexandria, i una d'aquestes capturà una caravel·la del mercader català Francesc Sanoses, la qual, venint de Rodes, entrava al port carregada de gèneres; la captura es féu en aigües neutrals i a despit del passaport del soldà d'Egipte. [2]

Després d'haver-se apoderat Bernat de Vilamarí de diverses ciutats i castells, aquell hivern la ciutat de Gènova fou assetjada per terra i bloquejada per mar. Es donà un primer i sagnant assalt, que no reeixí per no haver ajudat des de dins la part de població en la qual hom confiava; però la situació de la plaça anava empitjorant, i es creia inevitable la seva caiguda. A començaments de l'estiu arribà de Nàpols la inesperada notícia de la mort d'Alfons IV. Aleshores fou abandonat el setge, i l'estol es dispersà; una part dels navilis se'n tornà a Catalunya, i una altra part es quedà als ports del reialme de Nàpols.

La rivalitat tan persistent entre Gènova i Catalunya fa dir a un autor italià, Foglietta: «*catalani perpetui ligures hostes*»: els catalans, enemics perpetus dels lígurs o genovesos.

Mort d'Alfons IV (any 1458). — En els últims anys de la vida d'Alfons, la seva salut era ja molt malmesa. Per l'octubre del 1453 el comte-rei tingué un greu accident, a consequència del qual se li formà un apostema al genoll esquerre, i estigué en perill de mort. D'altra part, sovint patia febres terçanes. [3]

El dia 14 de juny del 1458 aparegueren les primeres manifestacions de la darrera malaltia d'Alfons, que ben aviat havia d'abatre'l. Començà amb calfreds de febre; s'accentuà ràpidament, i tothom tingué la impressió de la gravetat del mal. Aquell mateix dia el monarca es féu dur del castell Nou al de l'Ou, i en aquest finà el dia 27 de juny, a trenc d'alba [4]. Morí als 64 anys d'edat i als 42 de regnat.

La nova arribà a Barcelona el dia 12 de juliol [5]. El Dietari de la Generalitat només dedica a la mort d'Alfons una breu i freda anotació.

1) A. de Capmany: *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona.*

2) A. de Capmany: Lloc citat.

3) Lluís Comenge: *La Medicina en el reinado de Alfonso V de Aragón.* Pàg. 8. — A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Pàgs. 285, 286 i 293.

4) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III. Llibre XVI. Capítol XLVII.

5) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

En ésser-li comunicada la nova, la comtessa-reina Maria tingué una gran impressió i es desmaià dues vegades [1]. Pocs dies després féu celebrar funerals solemnes per l'ànima del seu marit.

El comte-rei, el dia abans de morir, havia atorgat testament [2], en el qual disposava que el seu cos fos enterrat al monestir de Poblet. Aquesta disposició no es complí fins al cap de dos segles.

Alfons volgué enllaçar la seva família amb cases italianes. La seva germana Margarida es casà amb Antoni de Ventimiglia; la seva filla natural Elionor es casà amb Marino de Marzano, fill únic del duc de Sessa; una altra filla natural, anomenada Maria, es casà, pel juliol del 1443, amb el marquès de Ferrara.

Mort de la comtessa-reina Maria. — Maria, ja molt malalta, havia estat traslladada en andes a València el dia 19 d'octubre del 1457, pel millor clima d'hivern d'aquella regió [3]. La preferència per sojornar a la dita ciutat, que sovint demostrà la comtessa-reina, fou principalment deguda al seu estat de salut, puix que els metges li aconsellaven el dolç clima valencià. [4]

Els dos metges de confiança de la comtessa-reina eren el clergue castellà Francesc de Burgos, i Gabriel Garcia, valencià. Des del començament del regnat, el primer era el metge de major confiança. Sembla que, en retirar-se, Garcia el succeí [5] i que exercí el càrrec fins a la mort de Maria [6]. En els últims anys de la seva vida (almenys des del 1446), un altre dels seus metges fou el cèlebre poeta satíric valencià Jaume Roig, al qual féu venir de París, on es trobava, per a tenir-lo al seu servei. [7]

La descendència d'Enric II de Castella era degenerada, i encara més la branca d'Enric III el *Doliente* [8], del qual la comtessa-reina era filla. Si el seu pare fou molt malaltís, la seva mare, l'anglesa Caterina de Lancàster, fou golafre, epilèptica i alcohòlica, o molt donada als vins, com diu el P. Enric Flores. Maria patí malalties que la incapacitaren per a la concepció i per a la vida conjugal, i el seu histerisme presentava accidents convulsius i trastorns psíquics [9]. Un dictamen mèdic del 8 de novembre de l'any 1436 a propòsit d'un accident de la comtessa-reina, diu que els metges «prenosticaren la persona de la dita Senyora ésser perillosa, no solament de llonga malaltia, mas encare de encorriment de mort sobtosa; per ço com sovint encorre en sincopitzar, que sobtosa mort pronostica. E perçò encara com és en passió ypocòndrica, de la qual molt sovint se ensegueixen accidents molt mals.

1) *Dietari del capellà d'Alfons IV.* — Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim.* Pàgs. 45 i 46.
2) *Archivio storico per le provincie napoletane.* Any 1880. Pàg. 378.
3) G. Osma: *La loza de Manises.* Pàg. 11, nota 1.
4) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II. Pàg 358.
5) Lluís Comenge: *La Medicina en el reinado de Alfonso V de Aragón.* Any 1904. Pàgs. 17 a 19.
6) Ferran Soldevila: Lloc citat. Pàgs. 75 i 76.
7) Roc Chabàs: Edició del *Spill* o *Llibre de les Dones.* València. Any 1905. Pàg. 420.
8) Lluís Comenge: Lloc citat.
9) Lluís Comenge: Lloc citat. Pàgs. 32 i 33.

E perçò encara que és disposta a devenir a ètica, la qual causa se presumeix venir de tristícia, per rahó de la qual lo cors de la dita Senyora és maresmat e consumit». En un altre dictamen mèdic del 16 de novembre del mateix any es diu: «prenosticaren de ésser ètica majorment com la dita Senyora sie ja demacerada e con-

Llotja de València: Finestres de la façana de la plaça del Mercat

sumpta en sa persona». Aquesta dona alhora delicada i forta [1] passà la vida entre tortures físiques i morals. Sovint les Corts havien d'interrompre llurs tasques per malaltia de la comtessa-reina. Aquesta malaltia crònica s'accentuà en els darrers anys de la seva vida, i els accidents nerviosos sovintejaren més.

Maria finà a València el dia 4 de setembre del 1458. Sembla que morí sobtadament, a conseqüència d'un dels seus atacs neuròtics. [2]

Dies després fou sepultada a l'església del convent de la Trinitat de València, «lluny, en la mort com en la vida, del seu marit». [3]

L'allunyament d'Alfons fou un constant dolor per a Maria. L'any 1434, ell es proposava de tornar a Catalunya, i ella exultava [4]. Potser en alguns moments eren sinceres les paraules del comte-rei manifestant el desig d'anar a veure la seva

1 Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim*. Pàg. 48.
2 Lluís Comenge: *La Medicina en tiempo de Alfonso V de Aragón*. Pàgs. 31 i 33.
3 Ferran Soldevila: Loc citat. Pàg. 40.
4 Ferran Soldevila: Loc citat. Pàg. 35 i 30.

esposa; però el fet és que no s'hi reuní mai més. Aquella absència inspirà diversos poetes castellans i catalans de l'època; un d'ells, Joan Fogassot, demanava a la Mare de Déu que fes de manera que tornés a Catalunya el comte-rei:

Famós rey just   que tot vassayl enyora,
Enyor mortal   passam com tant s'absenta
Absent dels seus   als estranys se presenta. [1]

Sembla que Alfons, ja vell, desitjava divorciar-se de Maria per a casar-se amb la seva amistançada Lucrècia d'Alagno. En aquest sentit hom féu gestions prop del papa Calixt III (any 1457); però no tingueren èxit, i per aquest motiu el comte-rei s'enutjà amb el pontífex. [2]

València: Detall del pati de la Llotja. (Segle xv)

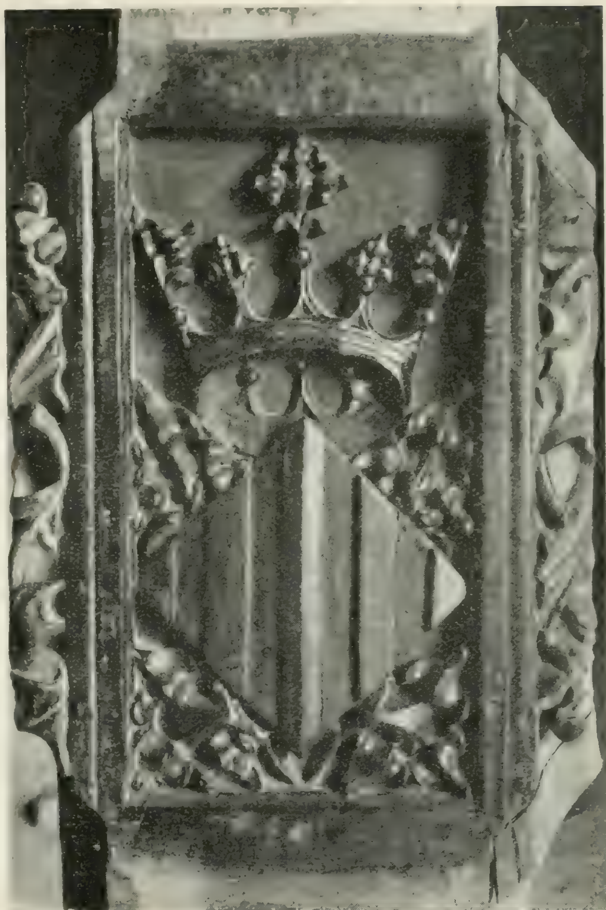
En el testament atorgat per Alfons el dia abans de morir, no hi ha ni una sola paraula per a la comtessa-reina, i aquesta omissió és ben significativa. «*Es mucho de considerar* — escriu Zurita — *que en todo su testamento no hizo mención ninguna de la reina doña María, su mujer, siendo muy excelente princesa, y que dió en aquellos tiempos singular ejemplo de su grande honestidad y virtud.*» [3]

1) *Cançoner del segle XV.* «Butlletí de l'Ateneu Barcelonès». Número d'octubre-desembre del 1915.

2) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom III. Llibre XVI. Capítol XLVII.

3) J. DE ZURITA: Lloc citat.

«Fou cara als catalans —escriu Ferran Soldevila—; tal vegada perquè va saber assimilar-se el parer i el voler dels millors; perquè no fou hostil al seu idioma; perquè repugnà les lluites eixorques; i perquè va comprendre l'alta missió del comerç en el desenrotllament dels pobles. Són seves aquestes paraules: «Res no dege ésser pus favorable que 'ls contractes mercantívols, qui són sosteniment de les terres, e la fe d'aquells, qui es fonament de justícia» [1]. Hom té la impressió que Maria obrava quasi sempre per consell de persones experimentades [2]. Fra Mateu, l'ardent predicador, amb les seves paraules influí molt damunt ella. [3]

València: Escut en l'artesonat, en fusta policromada, de la Casa de la Ciutat. (Segle xv)

De la comtessa-reina Maria diu Giménez Soler que fou senyora de molt de caràcter i moralitat, superior en tot a la seva neboda Isabel la Catòlica. «Gran reina», diuen Coroleu i Pella a Maria [4]. Carreras i Candi, per la seva banda, parla de la «prudència exquisida» de Maria i remarca que els seus actes de govern no promogueren conflictes de cap mena, puix que procurava en tot assessorar-se dels més hàbils polítics de la terra nostra [5]. El governament de Maria contrasta amb el de l'altra comtessa-reina castellana que la succeí, Joana Enríquez.

1) Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim.* Pàg. 3.

2) J. Calmette i P. Vidal: *Histoire de Roussillon.* Pàg. 103. — És curiós l'encapçalament de les lletres de la comtessa-reina Maria: «Na Maria, per la gràcia de Déu regina d'Aragó, de Sicilia deçà e dellà far, de València, de Hierusalem, d'Hongria, de Mallorques, de Sardenya e de Còrsegua, comtessa de Barchinona, duquessa d'Athenes e de Neopàtria, e encara comtessa de Rosselló e de Cerdanya, Lloctinent general del molt alt senyor rei.»

3) Ferran Soldevila: Lloc citat. Pàg. 35.

4) J. Coroleu i J. Pella: *Las Cortes Catalanas.* Pàg. 243.

5) F. Carreras i Candi: *Descripció politica-històrica-social de Catalunya.* Pàg. 903.

El ressó de la simpatia que produí a Catalunya el governament de Maria es troba consignat en les actes de les Corts d'Ulldecona-Tortosa (anys 1442-43) [1]. Algunes vegades, però, els catalans hi tingueren dissencions i conflictes.

La gestió de la comtessa-reina com a lloctinent a Catalunya és jutjada més favorablement pels historiadors d'ara que pels del segle passat. Mentre que Josep Coroleu, tot lloant Maria, parlava del desfogament del seu malhumor en els afers polítics [2], i Antoni Aulèstia retreia la seva debilitat i inexperiència [3], Ferran Soldevila li dedica alts elogis, tant en l'aspecte polític com en el personal. [4]

Era cambrera major de la reina Maria Rodríguez Sarmiento. [5]

«Aquesta reina procedent de Castella — escriu Ferran Soldevila —, membre d'una dinastia que no es va pas distingir per la seva amor a Catalunya, no demostrà sentir per la nostra llengua cap prevenció, ni va desdenyar-ne l'ús, ni va posposar-la a la seva pròpia. Lletres de caràcter íntim, com les adreçades a mossèn Borra, i moltes de dirigides al seu marit, en català es troben escrites» [6]. Dels 71 còdexs que figuren en l'inventari de la seva biblioteca, 52 són catalans; n'hi ha només 5 en llatí; els altres són castellans, portuguesos i francesos.

Val a dir que a les Corts de Tortosa de l'any 1442, tingudes al convent de Sant Francesc, Maria llegí el seu discurs en castellà (19 d'octubre), i el manà traduir literalment al català per a la seva inserció. [7]

La successió d'Alfons en el regne de Nàpols i en els altres Estats de la Corona. — Alfons deixà el reialme de Nàpols al seu fill bastard Ferran, feia temps legitimat pel papa [8]. Per a assegurar més Ferran com a successor del tron, Alfons concertà el seu casament amb Isabel, neboda del poderós príncep de Tarent (14 de maig del 1444). [9]

Als Estats de Catalunya, Aragó i València, amb les Illes, el successor d'Alfons fou el seu germà Joan, rei de Navarra.

Respecte a qui fou la mare de Ferran, hi ha hagut versions diverses. Un literat de la cort napolitana, Joan Pontano, explica que el comte-rei no ho declarà mai, i es limitava a dir que Ferran era fill d'una dama il·lustre i principal i millor que ell; això féu creure a alguns que era fill incestuós de la infanta Caterina, muller de l'infant Enric i germana de la comtessa-reina Maria, i per tant doblement cunyada d'Alfons. Afegeix que també es deia que era fill d'una tal Vilardona Carlina, però

1) F. Valls i Taberner i F. Soldevila: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàg. 185. — J. Coroleu i J. Pella: *Las Cortes Catalanas*. Pàg 255

2) J. Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña*. Pàg 15.

3) Antoni Aulèstia: *Història de Catalunya*. Tom II. Pàg. 237.

4) Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim*.

5) Ferran Soldevila: Lloc citat. Pàg. 53.

6) Ferran Soldevila: Lloc citat. Pàgs. 102 i 103.

7) J. Coroleu i J. Pella: Lloc citat. Pàgs. 256 i 257.

8) Vegi's el present volum Pàg. 337.

9) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàgs. 518 i 519.

sospita que es tractava d'un nom imaginari, que inventà Ximèn Pérez de Corella, que tenia cura de l'infant. El papa Calixt III (el valencià Alfons de Borja), que en pujar Ferran al tron era enemic seu, contava que el nou rei de Nàpols era fill d'un home de molt vil condició. Zurita escriu que altres conjecturaven si era fill d'una dama de la comtessa-reina Maria, Margarida d'Ixar, a la qual aquella, segons es deia, féu ofegar per haver descobert que era amistançada d'Alfons [1]. Sembla que el rei, diu Zurita, s'enamorà de Margarida d'Ixar, dama molt bella del seguici de la reina, i en féu la seva amistançada. Maria ho sabé i, empesa per la gelosia, aprofità una absència del comte-rei, que se n'havia anat a caçar a les muntanyes de Líria, per a fer escanyar Margarida en el seu llit. Es diu, també, que quan aquesta morí estava embarassada, i que Alfons, veient, al seu retorn de la cacera, que Margarida havia estat morta violentament, sospità el que s'era esdevingut i jurà de no reveure mai més la comtessa-reina. Tot seguit marxà cap a Barcelona i disposà la seva partença cap a Sicília, la segona vegada que hi anà [2]. Aquesta versió és molt dubtosa en conjunt, i notòriament falsa en alguns detalls. [3]

Signatura de Joan II de Castella (any 1445)

La troballa d'un document del 28 de juny del 1444, ha permès de donar per desfetes les llegendes sobre Ferran i ha aclarit que la mare del bastard fou la muller de Gaspar Reverdit [4], probablement valenciana.

Semblança d'Alfons IV. — Alfons IV era, físicament, d'alçada mitjana, magre, de rostre pàl·lid, cabell negre, ulls brillants, nas aguilenc. En el menjar i en el beure era més aviat sobri. [5]

D'alguns retrats i baixos relleus, hom dedueix que era de fisonomia ossosa, prominències molt marcades, front ample, arcs superciliars bonyeguts, llavis grossos i barba fina. El conjunt de la seva fisonomia, diu Ametller, és atractiu; sense ésser formós, és agradable, i mostra serietat i majestat. [6]

1) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III. Llibre XIV. Capítol XXXV.

2) J. de Zurita: Lloc citat. Tom III. Llibre XIV. Capítol XXXV.

3) Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim*. Pàgs. 31 i 32.

4) Josep Ametller i Vinyes. *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàgs. 83 i 84. Heu-vos ací el dit document, que es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó: «Lo Rey d'Aragó, etc. — Tresorer: nós havem deliberat e ordenat que la mare del Illustre e car fill nostre Don Ferrando de Aragó, e la àvia vinguen e passen en aquest Realme: per tal vos encarregam stretament e manam, per algun tant se puxan metre en punt de continent, sens dilació alguna donets an Gaspar Reverdit, marit de la mare del dit don Ferrando, CCC florins d'or d'Aragó...»

5) Eneas Silvio Piccolomini: *Descripció d'Europa*.

6) J. Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom III. Pàgs. 2 i 3.

Adaptant aquella frase moderna segons la qual un personatge té bona o mala premsa, podríem dir que Alfons IV ha tingut bona història: és un dels monarques més lloats per cronistes, historiadors i literats. Els seus contemporanis lloaren extraordinàriament la seva persona i la seva política, i aquesta tendència al panegíric ha influït molt en els judicis històrics. La tendència panegirista sobre Alfons, vinguda de la gent de lletres que el voltava en la seva cort de Nàpols, passà als cronistes coetanis i posteriors. Als ulls d'un historiador modern, un tal devessall d'elogis suscita més aviat una certa precaució que no pas una fàcil adhesió al corrent general. ¿No hi haurà, en tantes lloances, una mena de *bluff*, com diríem ara? Amb aquest estat d'esperit hem examinat la figura i l'obra del Magnànim. No hem volgut, però, arribar a una predeterminada conclusió, ni hem forçat els fets per a presentar-los sota un aspecte desfavorable al monarca. La nostra revisió personal dels al·ludits judicis ens ha dut a la creença que en els elogis polítics personals a Alfons IV hi ha molta part d'adulació, d'exageració i de literatura; però que aquell monarca fou un home d'una notable vàlua pel seu caràcter i pel seu talent. En allò que més divergim dels judicis elogiosos, és en la part que fa referència als resultats que la política del Magnànim tingué per a Catalunya; nosaltres creiem que, en alguns aspectes, tingué resultats funestos.

Alfons IV. (Pintura de l'època, d'una taula que existí a l'Ajuntament de València)

En veritat, hi ha hagut com un gran i llarg concurs d'elogis a aquest monarca. Els cronistes catalans del segle XV seguiren ja el corrent panegirista. Pere Tomic escriu que Alfons IV «fo Rei molt virtuós, magnànim, piadós e molt savi...» [1]. Gabriel Turell en fa un gran, pompós i retòric elogi en un passatge que es diferencia molt, pel to i per l'estil, de la part restant de la seva crònica; escriu, en efecte: «Dir de aquest — d'Alfons IV — quanta virtut, majestat e excel·lència en son temps se monstrà, tot scriure serie poc. En ell se conegué magnificència en lo viure, magnanimitat en lo desig, liberalitat en lo dar, graciositat en lo meneig; és estat un tro en la Itàlia; ha squivat los ambiciosos; ha domat los tirans; en la mar corregit los cossaris; ha fet veure de sí gran saviesa; los conquistats ha tornat en llibertat, mostrant a aquells amor e voluntat. ¿Qual és stat en la casa d'Aragó e Barçalona qui tant haja montat e augmentat lo honor

1) PERE TOMIC: *Històries e conquestes*. Pàg. 282.

e estima de vida pomposa, cerimònies e altres coses a la dignitat real pertanyents? Ha servat conquestes, e actes de cavalleria en ell són stat mirats. Callaré, doncs, lo que no porie scriure de aquest tant alt rey, del qual recitar les obres la mà seria cansada, e no cabria en paper si s'havia scriure la sua proesa, remetent-ho a aquells qui de present se troben que seguint sos actes de honra se són vestits. Car demesiat és scriure les coses de les quals la pràctica és la vera relació e sos fets no poden star en alguna oblivió, majorment que en lo llibre qui s'és fet de la sua recordança de *dictis et factis* més extesament totes les coses stan posades» [1]. Amb aquesta extraordinària tirada de prosa acaba el llibre de Turell.

En els moderns historiadors les opinions són menys unànimes i més matisades. Antoni de Bofarull escriu que «Alfons volgué realment assemblar-se als Jaumes i als Peres, apel·là al concurs dels seus súbdits per a continuar les obres que aquells havien iniciat o en què havien treballat heroicament, combaté amb glòria i vencé, però la veritat és que imità els prínceps guerrers, els monarques polítics, però no els governants, no els reis observadors fidels del costum, de la llei, de les institucions pàtries; en suma, el fill de Ferran aprofità els elements que serviren a aquells reis per a llurs triomfs, però recordant-se sempre que era estranger, no es recordà com devia de la seva nova pàtria, no tractà de millorar-la com mereixia, i només l'engrandí per a ésser ell més gran en el seu domini, per a satisfer la seva ambició personal, per a donar camp al geni de què realment estava dotat, no per esperit català o aragonès, que no podia sentir com sentiren els antics reis.» [2]

Josep Coroleu, més benèvol, escriu: «L'anomena *el Magnànim* la Història, per la seva humanitat en la guerra, i l'anomenaven *el Savi* els escriptors i artistes del seu temps, agraïts a l'esplèndida hospitalitat que atorgà als filòsofs i escriptors que fugien de Constantinoble, desitjós de transplantar a les rialleres vores del golf de Nàpols, la civilització i la cultura que la barbàrie otomana feia fugir del Bòsfor. Fou home de notable erudició, molt afeccionat a l'oratòria i a la poesia i que ni un sol dia deixà de llegir les vides dels barons il·lustres de l'antiguitat per a seguir llur exemple i imitar llurs proeses. Encara que l'esforç del seu ànim no s'abaté mai ni a l'impuls de les més fortes contrarietats, li reprotxaven que fou massa sensual i libidinós: efecte natural del seu apassionat temperament i poètica fantasia» [3]. Més endavant afegeix: «Aquella ràfega que ens portà d'Orient les llavors científiques i artístiques del Renaixement, inoculà als prínceps i magnats de la rude Europa el virus de la mollesa asiàtica, concentrat a la voluptuosa Bizanci. Per això l'època del Renaixement fou una barreja tan singular de cruel barbàrie i de refinada cultura. N'Alfons, a despit de les seves vilipendiades incon-

1) Gabriel Turell: *Record.* Edició de «L'Avenç». Pàgs. 147 i 148.
2) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom v. Pàg. 330.
3) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 56.

tinències, encara fou un dels prínceps més insignes i lloables d'aquell temps.» [1]

Giménez Soler escriu que Alfons «fou menys seriós que el seu pare: molt més lleuger i més amic d'aventures del que convenia a un rei prudent. La seva característica és la vanitat: aquesta el ficà en guerres amb Castella i el portà a la Itàlia continental: ella informa tot el regnat... No fou un ignorant, però si molt menys savi del que aparentà i moltíssim menys de com el presenten historiadors assalariats; es donà compte del temps en què vivia, el principi del Renaixement, de les afeccions de la intel·lectualitat d'aleshores i afalagà tots els renaixentistes, fent creure que ell figurava en llurs fileres per a protegir-los i com un de tants» [2]. Creu l'historiador aragonès que aquest monarca és més lloat que conegut, i remarca que dels textos de les lletres reials surt menys heroi, però més home, que de les dites del Panormita, de Fazio, d'Eneas Silvio i de molts contemporanis que els copien; «apareix menys savi del Renaixement, però més erudit a l'espanyola, que és el que podia ésser; els espanyols podem anomenar calúmnia allò del *rudi propeque efferatos homines* quan es veu que Alfons comprava llibres a Espanya per a dur-los a Itàlia i manava que hi anessin pintors, orfebres i mestres de cases moros que construïssin el famós arc del Castell Nou; les lletres dels anys 1446 i 1447, pensades pel rei, el presenten millor i més de relleu que tot el que han escrit historiadors assalariats; més que les notes de tresoreria mostren l'*strenuus venator* les seves mateixes paraules». Són tan diferents, observa, els mèrits del rei d'Aragó, dels del rei de Nàpols, els del monarca fastuós i cavalleresc dels del monarca que ha de regir i governar, que no hi pot haver avinença entre els qui jutgin des de tan distints punts de vista. [3]

Josep Calmette i Pere Vidal consideren Alfons com un home esclarit, ver príncep del Renaixement. Li plaïa de repetir que, al seu parer, «un príncep ignorant no està gaire per damunt d'un ase coronat». [4]

Antonio Ballesteros escriu: «Monarca de gloriosos fets, de grans iniciatives, culte renaixentista, diplomàtic i guerrer, que si algun defecte tingué fou el del seu exagerat cosmopolitisme, el seu afany desmesurat de pesar en la política europea, aconseguint, en efecte, d'influir en tal manera que arribà a ésser una fitxa imprescindible en el joc de la gran política mundial.» [5]

Alfons IV era espectacular, teatral, amic de la pompa. Entre les corts italianes del segle xv, poques igualaven, i segurament cap no superava en esplendor, la del Magnànim. «Ell — escriu F. Martorell i Trabal — va incorpòrar-se tard al complex moviment renaixentista, però va sentir-ne la seducció, amb una intensitat que encara avui sorprèn; cap dels seus aspectes, llevat potser del de la pintura i l'escultura que no semblen haver-lo atret, malgrat la seva magnífica

1) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 57.

2) A. Giménez Soler: *La Edad Media en la Corona de Aragón.* Pàg. 186.

3) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles.* Any 1909. Pàgs. x i xi.

4) J. Calmette i P. Vidal: *Histoire de Roussillon.* Pàg. 101.

5) Antonio Ballesteros: *Historia de España y su influencia en la Historia universal.* Tom III. Pàgs. 250 i 251.

florida contemporània, no li fou estrany. I és aquesta mateixa integritat, aquesta unitat d'esperit que informa tota la seva activitat, en l'ordre polític com en els altres, la que dóna tant de relleu a la seva figura, la que el posà davant de tots els barons, improvisats o de vella nissaga, que senyorejaven en el segle XV les terres d'Itàlia» [1]. Eneas Silvio Piccolomini, que més tard fou papa sota el nom de Pius II, deia que l'emperador Frederic III, quan hagué tornat a Alemanya després del viatge que féu a Itàlia l'any 1452, contestava als amics que li preguntaven quines coses havia vist, dignes de recordança: «Alfons, el més prudent i magnificent de tots els reis que hi ha avui.»

Sosté Ramón d'Alós que, amb tot i pertànyer Alfons a un llinatge foraster i fer de rei italià més aviat que dels territoris ibèrics, en la seva política fou un rei català, com ho proven, diu, «els seus ambaixadors catalans, virreis catalans, tropes catalanes a Itàlia i sobretot a Orient, flota catalana en totes les seves nombroses guerres. Així sembla fer reviure els dies gloriosos de la dominació catalana a Grècia» [2]. En veritat, tot això demostra solament que Alfons, per als seus afers diplomàtics i polítics, se serví de Catalunya i dels catalans. I ens sembla que se'n servia més del que els servia.

Quant a la política d'Alfons, escriu Ametller: «La possessió de Nàpols ens feia quasi àrbitres d'Itàlia, i aquella península era la destinada a donar l'hegemonia d'Europa a l'Imperi, a França o a Aragó, segons fos major o menor la part que a cada una d'aquestes nacions capigués en el repartiment d'aquella infortunada península. Ferran el Catòlic, Carles I i Felip II ho veieren després de la mateixa manera que N'Alfons; com per llur part també ho apreciaren així Carles VIII i Francesc I de França i els emperadors Segimon i Maximilià. — Nàpols ens donava major influència a l'extrem Orient i encara ens permetia d'observar de prop el turc, el creixent poder del qual no solament amenaçava l'imperi dels Paleòlegs, sinó també convertir el Mediterrani en un llac essencialment islamita. — ¿I què direm de Gènova la nostra constant competidora i rival en tots els ports comercials? ¿què podia fer voltada per tot arreu d'estats aragonesos, ja sols, ja aliats amb altres dels més poderosos d'aquella trasbalsada Itàlia? — I en els afers religiosos, aleshores a penes separats dels polítics, la possessió del regne de què és capital la bellíssima Parthenope, ens posava en el cas de pesar constantment en la balança de les decisions pontifícies, ja estiguessin relacionades amb el regne de Sicília, ja amb els que formaven la Corona d'Aragó a la península espanyola» [3]. Posat a fer de panegirista més que de crític, Josep Ametller troba que Alfons, en no tornar als seus dominis d'ací, donà una prova de gran seny i d'alta política. [4]

1) F. M. T. (FRANCESC MARTORELL I TRABAL): Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum VII. Anys 1921-26.

2) R. D'A. M. (RAMÓN D'ALÓS MONER): *Trebails del professor Constantí Marinescu sobre relacions entre Catalunya i Orient.* Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum VII. Anys 1921-26. Pàg. 337.

3) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom I. Pàgs. 153 i 154.

4) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 401 i 402.

Davant el judici d'Amador de los Ríos segons el qual l'haver Alfons conservat a Nàpols la personalitat pròpia de reialme fou un error polític, que l'espasa del Gran Capità esmenà més tard, argüeix Josep Ametller que l'obra del Gran Capità va ensorrar-se després de rebel·lions tan vergonyoses com la de Massianello. «Nàpols — escriu — fou al capdavall independent i en fondre's en els nostres dies en el Regne d'Itàlia, ni tan solament sapigué, per consell d'Olòzoga, fer una protesta; perquè estant allí en vigor la Llei sàlica, en lloc de fer-la a favor dels drets eventuals de Na Isabel II, s'hauria fet a favor de la família del Pretendent». [1]

A fi de poder triomfar en l'ambient de la Itàlia quatrecentista, Alfons IV hagué de fer-se mestre en les arts del fingiment, de la duplicitat i de l'astúcia. Per a assegurar la seva posició a Itàlia, diu Zeller, hagué de fer-se italià i dels del Renaixement. I cal reconèixer que arribà al mestratge en l'art del doble joc i la dissimulació, tant en l'aspecte personal com en el polític. En els costums polítics i diplomàtics de la Itàlia d'aquell temps, la hipocresia era, més encara que una virtut, una necessitat.

Per a la realització de la seva política, el Magnànim comptà amb un notable conjunt de governants, diplomàtics i guerrers de vàlua, la major part dels quals eren catalans. Segons Gabriel Turell, Alfons IV, en començar a regnar «en temps de gran joventut», prengué «tres homes ab los quals se reposava en los fets de la justícia»: l'arquebisbe de Tarragona (és a dir, Pere de Sagarriga), Guerau Alamany de Cervelló i Berenguer de Bardaxí [2]. Més endavant, els principals consellers d'Alfons i del seu fill Ferran foren Ximèn Pérez de Corella, comte de Cocentaina, Mateu Pujades i Joan Olzina.

El marqués de Santillana, Iñigo López de Mendoza, molt afecte a la família dels d'Antequera, va estar al servei d'Alfons ja quan aquest era primogènit. A mitjans de l'any 1413 el dit marquès era coper major de l'infant, i continuà per algun temps amb aquest càrrec quan Alfons esdevingué comte-rei. [3]

Lluís Despuig, claver de Montesa, fou el diplomàtic al qual el comte-rei confiava els seus més delicats afers [4]. El poeta italià Antoni Beccadini, anomenat el Panormita, fou també un dels seus diplomàtics principals. Cal citar així mateix Andreu de Biure, Berenguer Estanyol, fra Antoni del Fano, confessor del monarca, Andreu Gasull, Berenguer de Fontcuberta, Jaume Pelegrí, Ferrer Ram, del Consell reial i protonotari, Guillem Ramon de Montcada, gran senescal de Sicília, Nicolau Eimeric — segurament el nebot de l'inquisidor general — i Mateu Malferit, doctor en lleis.

(1) JOSEP AMETLLER I VINYES: *Alfonso V de Aragón en Italia.* Tom II. Pàg. 464.

(2) GABRIEL TURELL: *Record.* Edició de «L'Avenç». Pàg. 147.

(3) MARÇAL OLIVAR: *Documents per a la biografia del marquès de Santillana.* Revista «Estudis Universitaris Catalans». Volum XI. Any 1926. Pàgs. 110 i 111. — E. GONZÁLEZ HURTEBISE: *Inventario de los bienes muebles de Alfonso V de Aragón como infante y como rey.* Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum I. Any 1907.

(4) JOSEP AMETLLER I VINYES: Lloc citat. Tom II. Pàgs 682 i 683.

L'amor a les lletres, les arts i les ciències fou una de les característiques d'Alfons. Entre unes instruccions diplomàtiques que donà a Andreu de Biure, l'any 1433, hi afegia l'encàrrec de comprar per a ell les dècades de Tit Livi, un Aristòtil i un Luca, que fossin bells (memorial del dia 6 de gener del 1433) [1]. Així mateix en unes instruccions diplomàtiques a Lluís Sescases, del dia 28 de gener del 1439, Alfons IV encarregava a fra Bernat Serra, el seu almoiner, que adquirís al millor preu que pogués fins a arribar, si calia, a la suma de mil ducats, dos còdexs, un *Super salterii* i l'altre *Super biblia,* dels quals l'almoiner li havia parlat en una lletra [2]. L'historiador Vespasiano de Bisticci digué d'Alfons IV: «*Se fusse stato un altro Papa Nicola e uno re Alfonso, non restava presso dei Greci libre ignuno che non fosse tradotto*». L'autor italià Ammirato lloa les condicions oratòries del comte rei: «*perciveche* — escriu — *fu quel re, oltre l'altre sue virtú, molto buon dicitore*».

Explica el Panormita que el Magnànim compongué un dístic llatí a honor del seu patge Gabriel Curiali, al qual tingué una gran estimació.

Dos deports plaïen especialment al Magnànim: caçar i bornar. En els seus obligats i freqüentíssims viatges, es dedicava sempre que podia a la caça, a tota mena de caça: perdius, llebres, francolins, cèrvols, senglars i óssos. Mantenia una gran multitud de gossos de tota mena — llebrers, podencs, alans — i d'astors, falcons, pelegrins, sacres, grifauts, bastards, provençals; els atenia un exèrcit de munters i sotsmunters, falconers i ajudants, vestits amb la lliurea del comte-rei i muntats en cavalls magnífics. Tot això li portava unes despeses formidables. [3]

Les festes que celebrava eren extraordinàriament fastuoses; exemple, els convits que féu amb motiu de l'estada de Frederic III a Nàpols. També era Alfons IV amic dels jocs i les danses; demanava sovint que hom li trametés moratelles balladores, de les quals n'hi havia diverses a la seva cort, com també hi havia moros joglars. Era especialment amic de la música, i tingué a la seva cort nombrosos i famosos músics; la seva capella adquirí una celebritat universal. [4]

La religiositat d'Alfons era purament exterior i afectada, a despit del que conten certs panegiristes. «Un esperit religiós — remarca Martorell i Trabal — era excepcional en el seu temps i més encara a Nàpols, i el rei Alfons en aquest punt no era pas l'excepció. Certament ell, quan era a ciutat, i fins sovint fora d'ella, oïa missa cada dia; el Panormita assegura, potser avançant-se massa, que resava les hores, dejunava els divendres i passava amb pa i aigua les vigílies de les festes de Nostra Dona. El Dijous Sant rentava els peus a seixanta pobres, els servia a taula després, i els dava, en anar-se'n, vestits nous i diners. Acompanyava el combregar si el trobava pel carrer, i tenia devoció a les relíquies». En canvi, referint-se a un dia de peix i de dejuni, escriu al seu majordom: «com siam acostumats menjar carn,

1) Josep Ametller i Vinyes: *Alfons V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàg. 353.

2) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom II Pàg. 314.

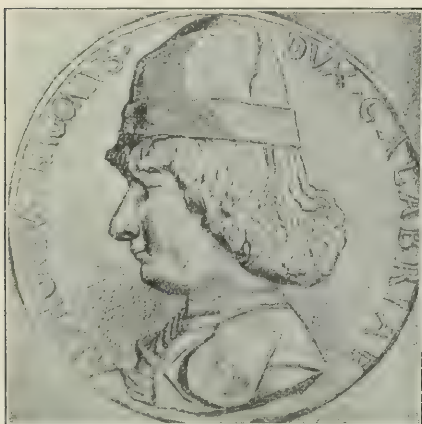
3) F. Martorell i Trabal: *Alguns aspectes de la vida intima d'Alfons el Magnànim*. Treball inserit al diari «La Publicitat», de Barcelona, del dia 6 de maig del 1923.

4) F. Martorell i Trabal: Lloc citat.

pregam-vos que us en façats aparellar secretament per nós tot sol». En certa avinentesa, Alfons deia, en un to de violenta amenaça, que els clergues són homes de bastonades i no d'oracions. [1]

El Magnànim fa l'efecte d'un home una mica escèptic i irònic, que guaita les coses de la vida amb un punt de desil·lusió. [2]

Per altra banda era supersticiós; portava al dit un anell per a guarir de tot mal, i a l'espasa relíquies per a lliurar-se de maleficis; creia en profecies i averanys, en fetillers i nigromàntics. [3]

Medalla d'Alfons IV com a duc de Calàbria i rei de Nàpols

En els últims anys de la vida d'Alfons, s'accentuà en aquest monarca la tendència a la pau. Aleshores havia conegut la famosa dama Lucrècia d'Alagno, que s'apoderà del seu cor, i amb la qual probablement s'hauria casat si hagués quedat vidu de Maria. Fou en l'hivern de l'any 1444 (?), quan trobant-se el comte-rei a Nàpols, s'enamorà de Lucrècia, filla d'un cavaller del *Sejo* de Nido, anomenat Cola d'Alagno. Alfons sentí per ella un gran amor. [4]

Les paraules amb què el comte-rei expressava sovint el seu desig de tornar ací i de visitar la seva esposa, donen peu a Giménez Soler per a qualificar de *patraña* tot el que es diu d'haver-se quedat a Nàpols per a no fer vida marital amb Maria o ésser més afecte a les coses d'Itàlia que a les d'Espanya. En aquest punt, l'historiador aragonès no té pas gaire raó.

Algunes lletres d'Alfons, escrites de la seva mà, són d'un estil literari i enginyós, com la tramesa al seu germà Joan el dia 19 de maig del 1446. En la correspondència entre el monarca i la seva muller apareixen lletres en català, però totes són redactades pels secretaris. Quan les lletres de l'un o de l'altre són escrites de mà pròpia, estan redactades sempre en castellà. I, cosa remarcable, hi és emprat el tractament de *tu* i no el de *vós*, que veiem en les lletres catalanes [5]. També tracta de *tu* a Joan, i fins a particulars. Alguna nota autògrafa en documents redactats en català, l'escrivia Alfons en llengua castellana; per exemple, al peu d'una lletra catalana al seu secretari Olzina, escriu el monarca: «*Avetla como si fuesse de mi mano, e dat presto despachamiento.*» [6]

1) Josep Ametller i Vinyes: *Alfonso V de Aragón en Italia*. Tom II. Pàg. 505, nota.
2) A. Giménez Soler: *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón, el que ganó Nápoles*. Pàgs. 220 a 231.
3) F. Martorell i Trabal: *Alguns aspectes de la vida intima d'Alfons el Magnànim.*
4) Principe Filangieri: *Nuovi documenti intorno la familia, le casa e le vicende di Lucrezia d'Alagno*. Nàpols.
5) Ferran Soldevila: *La Reina Maria, muller del Magnànim*. Pàgs. 43 i 44.
6) Josep Ametller i Vinyes: Lloc citat. Tom I. Pàg. 3[illegible]7.

Pel que fa a la seva actitud davant Catalunya, ja hem vist les topades que Alfons IV tingué amb els catalans per la seva tendència a prescindir de les llibertats de la terra. «La introducció dels castellans en els oficis públics — remarquen Valls i Taberner i Ferran Soldevila — donà lloc que les Corts haguessin de rectificar reiteradament la declaració, ja antiga, que a Catalunya i Mallorca tots els oficials havien d'ésser de la terra.» [1]

«Fàcil és de comprendre — escriu Josep Coroleu — quant havien de molestar a un monarca tan animós, tan emprenedor i compromès aleshores en unes lluites tan falagueres per al seu ambiciós esperit, els escrúpols, les dilacions i les baralles intestines de les Corts Catalanes. N'Alfons era un príncep de l'època del Renaixement: molt il·lustrat, molt bel·licós, molt àvid de glòria, gran amic del faust artístic i de la cultura literària. La rudesa dels nostres majors li era singularment antipàtica. No volgué xocar estrepitosament amb ells com ho féu més endavant el seu germà i successor Joan II; però visqué sistemàticament allunyat d'ells...» [2]

Tan poc goig feien les Corts catalanes a Alfons IV, que després de tornar del seu primer viatge a Itàlia (any 1423) no les tornà a convocar fins a l'any 1429. Set anys estigueren sense reunir-se.

Les Corts de Tortosa dels anys 1429-30 es mostraren poc disposades a ajudar el comte-rei en la seva lluita contra Castella. Creien que més urgent que la declaració de guerra era l'esmena dels greuges i el restabliment de la justícia entre els seus súbdits, i s'oferiren a fer de mitjancers per a assegurar la pau. Traslladades les Corts a Cervera, on havien de reunir-se el dia 1 de juliol del 1430, ni Alfons ni Maria no comparegueren, i això motivà que els reunits, abans de dissoldre's, formulessin una solemne protesta. Aquelles Corts, en justificació de no voler ajudar el comte-rei en la guerra contra Castella, proclamaren que Alfons i els seus germans havien buscat aquella lluita [3]. Olave, davant d'aquest cas, el presenta com a exemple digne d'ésser imitat per tots els pobles davant la política bèl·lica dels reis.

Parlant del regnat d'Alfons IV escriuen Calmette i Vidal, amb un excessiu optimisme: «L'autonomia catalana es descabdella a satisfacció. Les institucions municipals creixen. Les llibertats s'estenen i el Principat pren gairebé la figura d'una República» [4]. Al contrari: la decadència política de Catalunya ja estava en curs, i en aquell regnat s'accentuà considerablement.

Alfons IV exercí en la Mediterrània, sobretot en la conca occidental d'aquesta mar, una efectiva hegemonia, i d'això resultà, diuen Calmette i Vidal, un nou impuls del comerç nostre, i la prosperitat econòmica del Principat es trobà portada al seu comble» [5]. També això és massa optimista, com ho és igualment el dir que «l'extrema prosperitat del Principat de Catalunya i del Rosselló s'afirma cada vegada

1) F. Valls i Taberner i F. Soldevila: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàg. 185.
2) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña*. Pàg. 15.
3) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom III.
4) J. Calmette i P. Vidal: *Histoire de Roussillon*. Pàg. 103.
5) J. Calmette i P. Vidal: Lloc citat. Pàg. 101.

més sota l'administració de la reina Maria» [1]. En tractar de la política oriental d'Alfons, escriu Ballesteros que la constant preocupació del comte-rei fou de mantenir el comerç de Catalunya-Aragó i les factories i consolats catalans, protegir el tràfic i no perdre els mercats orientals [2]. Ens sembla dubtós que el monarca tingués aquesta preocupació directa.

La magnificència del regnat d'Alfons IV, deguda a la seva actuació a Itàlia, fou més decorativa que política, més d'enlluernament que de prosperitat efectiva. «Si la memòria, doncs, del rei *Savi* — diu Antoni Aulèstia — és grata per a l'historiador general; i si dintre del quadro de dissort que presenta el conjunt del segle, contrasta com una nota brillant; en canvi, per a l'analista regional, no pot menys de lamentar-se seguís el mal d'origen importat per aquella família forastera: el desconeixement de les lleis de la terra, i l'oblit de l'antiga política paternal dels reis de la casa de Barcelona.» [3]

La política absolutista i castellanista seguida ací per la dinastia de Trastamara contribuí fortament a la decadència política de Catalunya, coincident amb la seva decadència econòmica. [4]

Les conquistes d'aquell monarca no resultaren, en general, gaire profitoses per a Catalunya. En efecte: les despeses i els danys foren molt grans, i no aconseguiren una compensació adequada. Des del punt de mira material, l'anexió del reialme de Nàpols hauria pogut compensar l'esforç. Però Alfons, com hem vist, llegà aquell reialme al seu fill bastard Ferran, i així quedà separat del conjunt de la Corona. És cert que més tard hi fou incorporat novament, però es pot dir que ja no era precisament per a unir-se a la nostra terra. [5]

En les Corts de l'any 1440, el discurs de la comtesa-reina parlava de la insolència dels navilis genovesos, que atacaven els navilis catalans, i això, ultra el deshonor que hi implicava, feia molt de mal a la cosa pública, puix que el comerç, riquesa de la terra, es paralitzava, minvaven les rendes de la Diputació i s'originaven molts d'altres inconvenients.» [6]

La conquista de Nàpols costà a Alfons IV una guerra de trenta anys. «Aquestes gestes — diu Aulèstia — encara que realitzades pels nostres cabdills i soldats, pertanyen, més que a la història del Principat, a la d'Itàlia; puix que migrada transcendència tingué per al nostre país una conquista que el rei separà de la Corona aragonesa, llegant-la, no a son successor en aquesta, sinó a un fill bord.» [7]

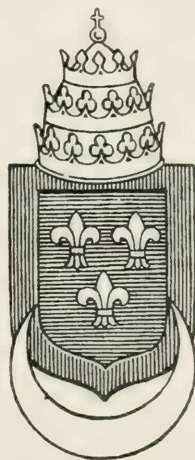
El discurs de Joan de Margarit, a les Corts catalanes del 1454, en resposta a la proposició de l'infant Joan, mostra ben explícitament la decadència del poder

1) J. Calmette i P. Vidal: *Histoire de Roussillon*. Pàg. 102.
2) Antonio Ballesteros: *Historia de España y su influencia en la Historia universal*. Tom III. Pàg 264.
3) Antoni Aulèstia: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàgs. 239 i 240.
4) F. Valls i Taberner i F. Soldevila: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàg. 185.
5) F. Valls i Taberner i F. Soldevila: Lloc citat Volum II. Pàg. 160.
6) J. Coroleu i J. Pella: *Las Cortes Catalanas*. Pàg. 254.
7) Antoni Aulèstia: Lloc citat. Volum II. Pàg. 221.

català i l'empobriment de la terra: «Així, senyor, aquest poble de Catalunya, estant davant la vostra majestat trist e quasi plorós, espera oir de vós, què és aquesta tristor. E respondrà'us que no és sens causa, car diu que aquesta és aquella ja benaventurada, gloriosa e fidelíssima nació de Catalunya, qui per lo passat era temuda per les terres e les mars... Ara, senyor molt excel·lent, se veu totalment roïnada e perduda...» [1]

De tota manera, Alfons IV és l'únic monarca de la dinastia castellana de Catalunya-Aragó que mereix elogis per part dels catalans i que presenta, en el balanç del seu regnat, partides innegablement favorables. En l'ordre espiritual, la política alfonsina tingué dues conseqüències beneficioses per a Catalunya: un nou i important espandiment del llenguatge català, que fou introduït a Nàpols i esdevingué oficial en la cancelleria napolitana, i un contacte directe de molta gent d'ací amb el Renaixement italià, la influència del qual es féu sentir fortament damunt les nostres lletres quatrecentistes.

(1) *Parlaments a les Corts catalanes.* Edició Barcino. Pàgs. 208 a 210.

CAPITOL III

Joan II, Sense Fe

1. JOAN II I EL PRÍNCEP DE VIANA: Joan II a Catalunya. — Estada de Carles a Sicília i a Mallorca. — Les desavinences entre Joan i el príncep de Viana. — Carles de Viana a Catalunya (març del 1460). — Joan prohibeix que Carles sigui considerat com a primogènit. — El comte-rei fa detenir el príncep a Lleida (2 desembre del 1460). — Reclamacions enèrgiques dels catalans. — Organització d'un exèrcit en pro del príncep. — Joan fuig de Lleida. — Alliberament de Carles (1 de març del 1461). — Barcelona rep el príncep entusiàsticament. — Carles, lloctinent perpetu a Catalunya. — Persisteixen les desavinences. — Mort del príncep de Viana (23 de setembre del 1461).

2. LA REVOLUCIÓ CATALANA CONTRA JOAN II: Conflictes entre les corporacions catalanes i la comtessa-reina Joana Enríquez. — El projecte de concòrdia entre senyors i remences. — Nova agitació dels pagesos. — L'actitud amenaçadora de Catalunya. — La comtessa-reina a Girona. — Tractes del comte-rei amb França. — Preludis de guerra civil. — Els remences al costat del poder reial. — Francesc Verntallat, cabdill dels remences. — Esclata la revolució (març del 1462). — L'exèrcit català, comandat pel comte de Pallars. — Derrota de Verntallat a Hostalric. — Joana i el príncep Ferran assetjats a la ciutadella de Girona. — Joan II entra a Catalunya amb un exèrcit — La Generalitat declara Joan enemic públic. — Intervenció dels francesos a favor de Joan.

3. LA SUCCESSIVA PROCLAMACIÓ D'ALTRES SOBIRANS: Proclamació d'Enric IV de Castella (agost de l'any 1462) — Setge de Barcelona per l'exèrcit francès. — Resistència enèrgica dels barcelonins i alçament del setge. — Els reialistes s'apoderen de Tarragona. — Desestiment del monarca castellà. — Gestions de Lluís XI de França. — Projecte de República catalana. — És proclamat sobirà Pere de Portugal, nét del darrer comte d'Urgell (any 1464). — Èxits de les armes de Joan II. — Mort de Pere de Portugal (29 de juny del 1466). — Proclamació de Renat d'Anjou. — Joan de Calàbria, fill de Renat, lloctinent a Catalunya. — Victòries de Joan de Calàbria. — Les aliances de Joan II. — Mort de Joana Enríquez (any 1468). — Presa de Girona pels catalans. — Mort de Joan de Calàbria (any 1470). — Joan II torna a aconseguir avantatges militars. — Setge de Barcelona (any 1472). — La fi de la revolució catalana. — Les venjances del comte-rei. — El moviment contra Joan II a les Balears i a València.

4. ELS FRANCESOS AL ROSSELLÓ: Els propòsits de Lluís XI. — Invasió dels comtats de Rosselló i Cerdanya. — Alternatives de la lluita. — Sublevació rossellonesa contra els invasors. — La llegenda de Joan Blanca. — El Rosselló sota el domini francès.

5. LES RELACIONS EXTERIORS: El reialme de Nàpols. — Les lluites amb Gènova. — Catalunya i França. — Joan II i Castella. — El pla de la unió peninsular. — Casament del príncep Ferran amb Isabel de Castella (any 1469).

6. LES DARRERIES DEL REGNAT: La qüestió dels remences. — Forencs i ciutadans a les Balears. — El príncep Ferran, rei de Sicília i co-regent dels altres reialmes. — Mort de Joan II (any 1479). — Semblança.

1. JOAN II I EL PRÍNCEP DE VIANA

Joan II a Catalunya. — El fill segon de Ferran el d'Antequera, Joan, que fou rei de Navarra de l'any 1425 al 1458, fou també, des d'aquesta última data, comte-rei de Catalunya-Aragó. Tenia aleshores 60 anys.

El dia 22 de novembre del 1458 arribà Joan a Barcelona; venia d'Aragó. Els barcelonins el reberen amb la solemnitat de costum en aquests casos, i el monarca féu els juraments habituals. A instàncies dels consellers, pujà a un cadafalc alçat al pla de Sant Francesc, on jurà els privilegis, usos i costums de la ciutat, molt per extens [1]. Tot seguit començaren els entremesos o moixigangues, i es descabdellà la festa que hom tenia preparada. És interessant de reproduir alguns detalls que donen idea d'aquesta classe de festes. De primer desfilaren pels carrers de la ciutat divuit trompeters i dos timbalers, dividits en dues seccions; seguien els menestrals i artistes, molt ben vestits, en mig de balls i amb llurs estendards. Un cop llesta la desfilada, el monarca, que duia un vestit molt luxós, muntà a cavall i es posà en marxa sota un riquíssim tàlem, els cordons del qual eren duts per quatre menestrals, quàtre artistes, quatre mercaders i quatre ciutadans. Detall significatiu: els consellers no estrenaren gramalles aquell dia, per haver-ho acordat així el Consell de Cent, el qual cregué que no era temps de fer despeses de vestits, atès que havien estat esmerçades grans quantitats en l'armament de navilis i en altres coses. A l'endemà, dia 23, entrà a Barcelona la comtessa-reina Joana Enríquez. El dia 29, a la gran sala del palau major de Barcelona, els nobles i els síndics de les ciutats i viles reials prestaren al comte-rei el jurament i homenatge de fidelitat.

Per tal de veure's amb Joan II, el dia 7 de desembre arribà a Barcelona un missatger del duc de Milà, que devia voler parlar-li dels afers d'Itàlia. [2]

El dia 10 de gener del 1459, al capvespre, Joan i la seva muller partiren de Barcelona cap a Molins de Rei, en viatge a València. [3]

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 22 de novembre del 1458.

2) Explica el Dietari de la Generalitat que sortiren a rebre el dit missatger l'arquebisbe de Tarragona, el bisbe de Vic, el vicecanceller i molts curials del comte-rei, però no els diputats ni els consellers. S'hostatjà a la posada de «La Flor del Lliri», que era a l'arc obert entre la Bòria i la capella de Marcús.

3) *Dietari de l'antic Consell barceloni.* Tom II. Pàg. 208.

Amb ocasió del trasllat a Poblet de les despulles de Martí l'Humà i de Violant de Bar, muller de Joan I, que restaven a la catedral de Barcelona, es mostrà ja l'animositat entre Joan II i els consellers barcelonins (gener del 1460). Aquests pregaren al comte-rei, aleshores a la ciutat, d'ordenar que les despulles reials fossin traslladades amb la solemnitat acostumada en tals casos, i li digueren que el Consell hi contribuiria com fos degut. En saber Joan que calien molts de ciris i tapits i que les despeses eren considerables, de manera que per part seva pujarien a uns 500 florins, digué que ell no estava per a aquelles despeses. El trasllat hagué de fer-se mesquinament. El dietarista de la Generalitat, en explicar-ho, escrivia: «Bona glòria haien llurs ànimes (les de Martí i Violant), e mala les dels mals reis e de les males reines. Jo sé per qui ho dich» [1]. Verament, no costa gaire d'endevinar-ho.

Joan II de Catalunya-Aragó

El dia 4 de febrer del 1460, el monarca partí de Barcelona per a anar a Castella, acompanyat de la seva muller. [2]

Per al dia 5 d'abril del dit any, vigília de Rams, estaven convocades a Barcelona les Corts catalanes. Trobant se Joan II absent del Principat, el vicecanceller prorrogà les Corts fins al dia 21, «amb les protestes de costum», com el Dietari de la Generalitat remarca [3]. Encara foren prorrogades alguns cops més [4]. El dia 18 de juny, el canceller les prorrogà per al 3 de juliol, a Lleida; en aquesta data no es reuniren ni foren prorrogades. El comte-rei i la seva muller sortiren cap a Aragó el dia 14 d'agost. Les relacions entre Joan i el Principat de Catalunya ja s'havien fet tivants.

Estada de Carles a Sicília i a Mallorca. — Després de la mort del comte-rei Alfons IV, Carles de Viana, que era a Nàpols [5], passà a Sicília, on ja es trobava el dia 15 de juliol de l'any 1458. [6]

Els sicilians acolliren afectuosament el fill d'aquella reina Blanca que tingué per primer marit Martí el Jove i que regnà força temps a l'illa. El caràcter de

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. Dia 25 de gener del 1460.
2) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 329.
3) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. Dia 5 d'abril del 1460.
4) Lloc citat. Dia 15 de maig del 1460.
5) Vegi's el present volum. Pàg 423.
6) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane*. París. Any 1880. Pàg. 205.

Carles li atragué la simpatia i l'adhesió d'un gran nombre d'insulars, fins al punt que l'assemblea dels Estats de Sicília li votà un subsidi de 25,000 florins. D'altra banda, el Magnànim li havia fet deixa d'una renda de 12,000 ducats anuals, que li pagava el rei Ferran de Nàpols.

Carles passà una temporada en un monestir de benedictins situat prop de Messina, i allí visqué lliurat als treballs filosòfics, literaris i històrics, pels quals ja havia mostrat abans una gran afecció. L'estada amb els frares i la freqüentació de la biblioteca del monestir afavoriren l'amor del príncep a l'estudi.

La passió de l'estudi, però, no era l'única passió de Carles: una altra de les seves passions era la de les dones, i no la perdé pas en terres sicilianes. A Navarra el príncep ja havia tingut un fill i una filla naturals, el primer amb Brianda de Vaca i la segona amb Maria d'Armendaris; aquell s'anomenà Felip, fou comte de Beaufort i més tard mestre de Montesa, i morí a Baeza lluitant contra els sarraïns al servei de Ferran el Catòlic. A Sicília el príncep tingué amors amb una dona molt formosa, de naixença humil, anomenada la Cappa, de la qual nasqué Joan Alfons de Navarra, que fou abat del monestir de Sant Joan de la Penya i bisbe d'Osca.

Joan II s'inquietà davant la popularitat que entre els sicilians havia aconseguit Carles, i temé que fos proclamat sobirà d'aquell regne. Com quaranta anys abans féu Alfons IV amb Joan [1], aquest invità Carles a sortir de Sicília. Joan de Moncayo, aragonès, nomenat virrei de Sicília en substitució de Lope Ximènez de Urrea (probablement sospitós als ulls de Joan per haver permès els obsequis dels sicilians a Carles), fou l'encarregat de convèncer el príncep de traslladar-se a Mallorca. [2]

Joan II. (Reproducció d'un retrat que posseïen els ducs de Villahermosa)

Les desavinences entre Joan i el príncep de Viana. — La qüestió de la successió dels reialmes i la del futur casament d'Isabel de Castella, portaren entre Joan II i Carles noves i greus desavinences. L'any 1458, pel mes de maig, Enric IV havia fet novament proposicions a Joan per al matrimoni dels infants de Castella, Alfons i Isabel, amb els infants d'Aragó, Elionor i Ferran, aleshores de poca edat [3];

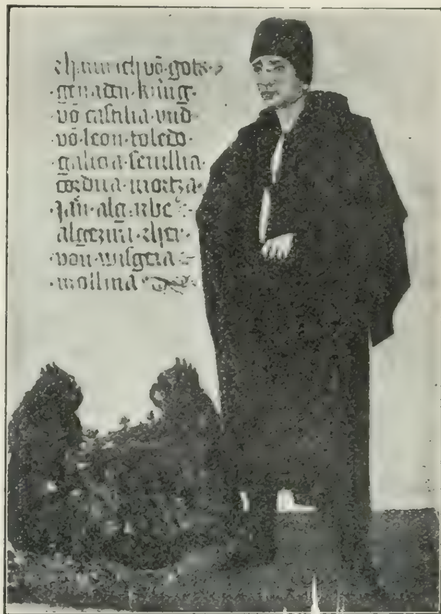
1) Vegi's el present volum. Pàgs. 274 i 275.

2) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom VI.

3) Cal no confondre aquesta Elionor, filla de Joan II i de Joana Enríquez, amb l'Elionor filla de Joan i de Blanca de Navarra.

Joan acollí amb joia aquesta proposició, i declarà que no s'ocupava del príncep de Viana, el qual estava en edat de tenir néts [1]. Carles comptava, en efecte, 37 anys.

En el testament d'Alfons IV, aquest deixava, per a després de Joan, els Estats de la Corona d'Aragó al príncep de Viana; però l'ordre de successió fou molt discutit [2]. Quan, després de la mort d'Alfons, Joan II anà a Saragossa a prestar jurament (juliol del 1458), nomenà l'infant Ferran duc de Montblanc, comte de Ribagorça i senyor de Balaguer [3]; això revelava la intenció, per part de Joan, d'excloure Carles de la primogenitura. D'altra banda, el dia 18 de setembre del 1458, el monarca renovà les aliances amb la seva filla Elionor i el seu gendre el comte Gastó de Foix [4]. A despit de les prometences de concòrdia fetes a Carles, havia estat designada Elionor com a governadora de Navarra.

Enric IV de Castella. (D'un manuscrit de Stuttgart)

De Sicília estant, Carles féu els catalans jutges de la seva causa i posà aquesta en llurs mans. En una lletra els deia que obrava així perquè coneixia la gran virtut i la lleialtat admirable que els habitants del Principat havien mantingut en temps anteriors, quan es produïren dissentiments anàlegs entre els sobirans i llurs fills primogènits. El reialme de Navarra deixà d'ésser l'objecte únic de les preocupacions del príncep, els esguards del qual s'adreçaren preferentment a Catalunya. Envià ací els seus consellers Joan de Monreal, tresorer de Navarra, i Pere de Rútia, jutge de la Cort Major. [5]

En el testament atorgat l'any 1439 a Pamplona, Blanca de Navarra, la primera muller de Joan II, després d'instituir hereu del reialme de Navarra i del ducat de Nemours el seu fill Carles de Viana, disposà que si el príncep moria sense successió, el substituís la seva filla Blanca, i a falta d'aquesta la infantessa Elionor, muller del comte de Foix. Blanca, que nasqué a Olite l'any 1424, fou jurada per les Corts navarreses com a successora en defecte de la seva mare i del seu germà Carles; casada l'any 1440 amb l'infant castellà Enric, príncep d'Astúries, després rei de

1) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV. Foli 50.
2) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane*. Pàg. 250.
3) J. de Zurita: Lloc citat. Tom IV. Foli 56.
4) J. de Zurita: Lloc citat. Tom IV.
5) G. Desdevises du Desert: Lloc citat. Pàg. 265.

Castella, l'any 1453 fou anul·lat el matrimoni per impotència dels dos cònjugues.

Era d'esperar que en casar-se Joan en segones noces amb Joana Enríquez (a Torrelobatón, el dia 1 de setembre del 1444) [1], aquell traspassaria a Carles el reialme de Navarra. Però no ho féu pas, i ni tan sols li notificà el nou casament. La segona esposa de Joan — jove, formosa, ambiciosa i sagaç — prengué aviat damunt d'ell un gran ascendent, i mostrà una gran malvolença per Carles. [2]

El príncep de Viana sortí de Sicília, a la qual determinació contribuïren les instàncies dels seus partidaris de Catalunya-Aragó i de Navarra. A darrers de juliol del 1459 s'embarcà a Palerm; tocà a Sardenya, i poc després, amb una part de les galeres que ell havia aplegat i amb altres de Bernat de Vilamarí, féu cap a la costa catalana i desembarcà, el dia 11 d'agost a la nit, a Salou, port que en aquell temps conservava encara la seva antiga importància. Amb data del diumenge dia 12 d'agost, el Dietari barceloní consigna que «lo dit die en la nit lo senyor príncep fill del senyor Rey de Navarra e vuy Rey d'Aragó, per fortuna e tempesta de mar amb IIII galees arribà a Salou, qui 's deya que devia tirar a Mallorques». El 17 d'agost Carles trameté missatgers al seu pare, i el dia 19 partí de Tarragona cap a Mallorca, on arribà el dia 20. [3]

Moneda de Sicília, de Joan II

El príncep adreçà a Joan II una lletra en termes respectuosos, on es planyia de no ésser-li permès de residir ni a Navarra ni a Sicília, i proposava un pacte de reconciliació. Sovint els actes i els escrits de Carles revelen una gran depressió d'ànim i un accentuat aclofament físic. En la lletra que el dia 22 de novembre del 1459 escriví des de Mallorca al seu pare, li diu, las i descoratjat: «*Non tema V. S. ya de mi, ca dexadas las razones, que Dios y naturaleza quieren, ya estoy tan farto de males, y ausadas de mar, que me podeys bien creer.*» [4]

Entre pare i fill s'arribà al capdavall, després d'una intervenció de l'ambaixador portuguès, a un pacte de concòrdia (gener del 1460), que Joan féu públic a Barcelona el dia 30 de gener. Carles recobrava les rendes del principat de Viana, quedaven alliberats els ostatges i els eren restituïdes llurs possessions, i es concedia un perdó general; al príncep, però, li era prohibit de sojornar a Navarra i a Sicília.

Signada la concòrdia, més formulària que no pas efectiva, Joan, sense esperar a veure el seu fill, se n'anà cap a Navarra.

Carles de Viana a Catalunya. — La residència a Mallorca era poc agradable a Carles. Feta ja la concòrdia, però abans de tenir el consentiment exprés del seu pare, el príncep resolgué de tornar a Catalunya. Pel març de l'any 1460

1) PRÒSPER DE BOFARULL: *Los Condes de Barcelona vindicados*. Tom II. Pàg. 325.
2) MODESTO LAFUENTE: *Historia de España*. Tom 6. Any 1889. Pàg 102.
3) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 312.
4) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV.

sortí de l'illa i desembarcà a Salou; d'allí estant avisà la ciutat de Barcelona, la qual tot seguit començà els preparatius per a fer-li una triomfal rebuda.

El dia 28 de març a la tarda, el príncep arribà, per mar, a la platja de Barcelona, i s'aposentà al monestir de Valldonzella. Tot seguit escriví al comte-rei excusant-se d'haver vingut abans de tenir el seu permís, i en descàrrec seu al·legà que els aires de Mallorca no li provaven.

Durant algunes nits hi hagué a Barcelona grans lluminàries, i per crida fou ordenat que hom fes festa el dia de l'entrada del príncep dins el clos amurallat. Entrà el dia 31 a la tarda, pel portal de Sant Antoni, muntat a cavall; la solemnitat fou semblant a la que es féu per Joan, però aquesta vegada era feta de molt més bona gana i amb més esplendor. Carles visità la Seu, il·luminada i exornada, mentre tocaven sense parar les campanes i els orgues; anà després a la casa de Francesc Desplà, al carrer de la Cocorella [1], on posava. Des del seu lloc de notari del General de Catalunya, Jaume Safont desitjava que el príncep hagués entrat en bona hora, puix que, deia, «prou males ventures havem hagudes qui encara no 'ns són passades del tot» [2]. Aquestes darreres paraules resultaren profètiques.

Els consellers, el dia 17 d'abril a la tarda, oferiren una magnífica festa a Carles en el Saló de Cent. Segons Safont explica, hi hagué un tal desordre i confusió, que més hauria valgut no celebrar-la, i en dóna la culpa als menestrals que l'organitzaren i que, diu, ho saquejaren tot desvergonyidament. Es veu, per aquesta nota, que la rivalitat entre la Busca i la Biga continuava; calgueren els gravíssims esdeveniments del conflicte amb Joan II per a apaivagar el furor dels partits barcelonins en lluita. Quan aquell conflicte esclatà violentament, els de la Busca i els de la Biga hagueren d'unir-se, puix que entre uns i altres hi havia un llaç de solidaritat: la defensa de les llibertats de Barcelona i de Catalunya. [3]

La vinguda de Carles, i sobretot la rebuda que la ciutat li tributà, desplagueren molt a Joan II. Si per un costat donà la benvinguda al seu fill en termes externament afectuosos i fins melosos, per l'altre costat escriví a Barcelona planyent-se agrament de la rebuda feta pels barcelonins a Carles, el qual tractaven com a primogènit, títol que ell, el monarca, no li reconeixia pas.

Sembla que Carles estava en negociacions amb el rei Enric de Castella. Joan II, pel seu cantó, als 4 d'abril del 1460 havia signat a Tudela un tractat amb els nobles castellans poc addictes a Enric IV [4]. Aquest, que sospitava l'existència d'una entesa entre alguns personatges del seu reialme i Joan, procurava atraure's el príncep de Viana, al qual oferia la mà de la seva germana Isabel, per tal d'evitar que Carles es casés amb Catarina de Portugal, nòvia que el comte-rei li tenia preparada. En veritat, cap d'aquests personatges no obrava lleialment.

1) És el carrer avui anomenat, per corrupció del nom, de la Cucurulla. — *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 28 de març del 1460. — *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàgs. 331 i 332.

2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Març del 1450.

3) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 71.

4) Lluís Cutxet: *Cataluña vindicada.* — J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV.

Anava accentuant-se la tivantor entre els catalans amics del príncep de Viana i els oficials del monarca; el plet donà lloc a rivalitats i lluites. Mentrestant, Joan II, d'acord amb el pacte fet, prenia possessió de la part de Navarra ocupada pels partidaris del príncep de Viana, a contracor d'aquests. [1]

Joan prohibeix que Carles sigui considerat com a primogènit. — El comte-rei, que cada dia veia amb més disgust i alarma la simpatia dels catalans per Carles, de Saragossa estant escriví al seu canceller, el bisbe de Girona Joan de Margarit, i al governador general del Principat ordenant que no es donés al príncep el nom o títol de primogènit ni li fossin fets honors de tal sense ordre seva (17 d'abril del 1460), ans bé fos considerat i tractat com a un simple infant [2]. Recelós del que pogués succeir, el comte-rei sortí cap a Barcelona acompanyat de Joana, a despit del parer contrari de Carles, el qual advertí que la vinguda de Joan no faria altra cosa sinó augmentar les dificultats (22 d'abril).

El príncep de Viana sortí a rebre el seu pare i la seva madrastra a Igualada (14 de maig); s'hi presentà amb humilitat i reverència, s'agenollà a llurs peus i els besà les mans, i ells correspongueren amb externes demostracions d'afecte. Explica el Dietari barceloní, a propòsit d'aquesta reconciliació aparent, que «en una gran planícia qui és prop la dita vila (Igualada), vinent la dita senyora Reyna de les dites parts de Cervera, lo dit príncep isqué a camí... per rebre-la, e de un trosset lluny com la viu ans que atenés a la dita senyora descavalcà, e per semblant la dita senyora. E així a peu la un a l'altre se acostaren, lo dit príncep faent tres veus reverència de genoll posat en terra a la dita senyora. E ésser abduy junts, lo dit príncep volch besar la mà a la dita senyora e ella no ho permès. E abduy abrassaren e besaren-se concordes ab gran amor e dilecció, postposada tota differència voluntària. E ab gran concòrdia tornaren cavalcar e entraren en Agualada, per la qual unió e concòrdia de voluntat los dits honorables Consellers ab letícia lo dia present al vespre faeren fer alimares per la Ciutat.» [3]

El dia 15 de maig del 1460 entraren a Barcelona Joan, Joana i Carles, amb un gran seguici de prelats i cavallers. Per a celebrar la reconciliació hi hagué a la ciutat grans lluminàries; però no en feren ni a la catedral ni a Santa Maria de la Mar, amb l'excusa d'haver rebut tard l'avís. [4]

Segons una versió, els que aconseguiren de reconciliar la família reial foren, en primer lloc, els barons de Sicília i després la comtessa-reina. [5]

Hi havia l'esperança que, feta la reconciliació, Carles de Viana seria proclamat primogènit de la Corona catalano-aragonesa; però això estava ben lluny del pensament de Joan. En les Corts aragoneses de Fraga, obertes per l'agost de

1) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.* Pàgs. 296 i 297.
2) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV.
3) *Dietari de l'antic Consell barceloni.* Tom II. Pàgs. 334 i 335.
4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 15 de maig del 1460.
5) Lloc citat. Dia 15 de maig del 1460.

l'any 1460, es féu jurar ell com a comte-rei; declarà perpètuament incorporats a la Corona els reialmes de Sicília i Sardenya amb les illes adjacents; però refusà amb energia la proclamació de Carles com a primogènit i el jurament del príncep en aquest sentit.

L'almirall de Castella Frederic Enríquez, pare de la comtessa-reina, trameté a la cort catalano-aragonesa Joan Carrillo, per tal que expliqués, més o menys fidelment, els tractes de Carles amb Enric IV [1], i sobretot el projecte de matrimoni del príncep amb la princesa Isabel. Això últim, més que res, indignà Joan II i la seva esposa, puix que ells pretenien que el marit d'Isabel fos llur fill Ferran, nascut a Sos (Aragó) el dia 10 de març del 1452 — «*su mimado hijo Fernandito*», com diu amb certa gràcia, probablement involuntària, Antoni de Bofarull [2] —, i volien que fos ell l'hereu de la corona. «Mala dona», anomena Bofarull a Joana Enríquez, i afirma que fou ella la qui, davant la sospita que Carles estava en tractes secrets amb el rei de Castella, tingué «l'atroç idea de perdre el príncep». [3]

Segell de la ciutat de Barcelona (anys 1409 a 1606)

El comte-rei fa detenir el príncep a Lleida (2 desembre del 1460). — Ben poc durà la concòrdia. Les desavinences entre pare i fill, atiades per la madrastra, tornaren a fer-se greus. I els catalans seguien el conflicte amb creixent emoció.

Per l'octubre del 1460, Joan ordenà a Carles que anés a Lleida, on es celebraven Corts. Alguns amics del príncep li aconsellaren que no hi acudís, puix que si ho feia correria un perill gran; segons una versió, el seu metge li advertí que anés amb compte, perquè li podrien donar algun mos de mal pair. Però Carles sortí de Barcelona devers el dia 23 de novembre; en el viatge fou entusiàsticament rebut a les poblacions per on passava, i ho fou sobretot a Lleida. Comparegué el dia 2 de desembre davant el comte-rei, cridat per aquest, i besà amb respecte la mà que el seu pare li allargava. El monarca, amb tot i haver rebut el príncep afablement, el féu detenir tot seguit pels oficials reials. Això succeí, diu el Dietari de la Generalitat, a «quatre hores passades aprés del seny de l'Ave Maria». Joan prorrogà les Corts de Lleida per al dia 15 de gener següent. Foren també empresonats Joan de Beaumont, prior de Navarra, i Gòmez de Frias.

1) G. DESDEVISES DU DESERT: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane*. Pàg. 304.
2) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom VI. Pàg. 27.
3) Lloc citat. Tom VI. Pàg. 28.

El mateix dia comunicà Joan la detenció al General de Catalunya, al·legant que l'havia ordenada «per algunes coses que nos són dites, se tractaven e devien fer, per mijà de l'Il·lustre Príncep nostre fill, en deservey nostre, dan del dit Príncep, e de nostres regnes e terres...» [1]

A Lleida i a la seva comarca la sensació fou enorme. El Dietari de la Generalitat diu: «per la qual presó tota aquella nit e lo sen demà, així per los convocats de la cort, com encara per tots los pobles de Lleyda, tant hòmens com dones e infants, se moch gran dol e grans plors e gemechs per tota aquella ciutat.» [2]

Segell de la comtessa-reina Joana Enríquez (any 1463)

Aquest empresonament era, per múltiples motius, il·legal. Les Corts de Lleida es congregaren novament, i nomenaren tres ambaixadors prop de Joan II [3].

La detenció del príncep produí també un profund disgust a tots els reialmes de la Península, i més que enlloc a Catalunya.

El dijous dia 4 de desembre arribà a Barcelona la notícia de la detenció: «vench en la present Ciutat lamentosa nova, ço és que lo senyor Rey havia apresonat lo ínclit príncep fill seu, e apresonà alguns de casa sua». [4]

La Diputació del General, el dia 5, demanà explicacions al comte-rei, i aquest, el dia 7, respongué, en termes vagues, que ningú no desitjava més que ell de tractar bé el príncep, però que havia calgut detenir-lo per justes causes i per justos motius [5]. Els diputats adreçaren una mena de circular a la nació catalana per a posar tots els ciutadans al corrent de l'afer. [6]

1) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon prince de Viane.* Pàg. 308, nota 1.

2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 2 de desembre del 1460.

3) Foren el bisbe de Vic, Francesc de Pinós i Antoni Riquer. *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 8 de desembre del 1460.

4) *Dietari de l'antic Consell barceloni.* Tom II. Pàg. 340.

5) G. Desdevises du Desert: Loc citat. Pàg. 310.

6) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Any 1858. Pàgs. 22 a 24.

El dia 8, atenent una lletra de les Corts de Lleida, fou convocat per la Diputació un consell de persones notables dels tres Braços, i d'acord amb llur parer els diputats elegiren dotze ambaixadors, quatre per cada Braç, investits de plens poders, per tal que anessin a entrevistar-se amb el monarca i li supliquessin que restituís la llibertat al príncep [1]: «li plàcia de lliurar de presó lo dessús dit príncep fill seu e no molestar-lo...» [2]. Així mateix hom nomenà, per a entendre en l'afer, una comissió de vint-i-set persones, en la qual estaven representats tots els estaments.

Havia quedat a Fraga una comissió de les Corts d'Aragó formada per 72 persones, la qual nomenà també ambaixadors per a fer gestions en pro del príncep. La comtessa-reina Joana féu posat d'intervenir per a atenuar els rigors contra Carles. Els comissionats aragonesos oferiren llur mediació; però davant la severitat del comte-rei, adoptaren una actitud submisa. «Els diputats de Catalunya — remarca Desdevises du Desert — obraren amb tota una altra energia, i mostraren un sentit polític ben superior.»

Segell de l'infant Carles de Viana (any 1457)

Joan se n'havia anat de Lleida a Aitona amb Joana i Carles. Ja hi eren el dia 8 de desembre. D'Aitona, el príncep escriví als diputats d'Aragó que li trametessin un comissionat de cada Braç, puix que la seva «desventurada persona» sabia que al següent dia havien de portar-lo a un altre castell. Segons una comunicació tramesa al General, quan Carles fou tret d'allí demanà per tres vegades seguides que el duguessin a Barcelona, i en sentir-lo tothom plorava. [3]

El comte-rei manà que es fes procés a Carles, el qual era acusat principalment d'haver estat induït a matar el seu pare, i de tenir preparat un viatge secret a Castella en combinació amb gent d'aquell reialme que acudiria a la frontera. Cap d'aquests extrems no pogué ésser provat.

Guerau Desplà, el pare del qual, Francesc, estava al servei de Carles de Viana, adreçà una lletra al Delfí (el futur Lluís XI de França) explicant-li l'arrestació del príncep [4]. Entre Carles i Lluís hi havia relacions d'amistat i tractes polítics: tots dos tenien un plet anàleg davant llurs pares respectius.

1) Els ambaixadors eren: l'arquebisbe de Tarragona, el bisbe de Barcelona Joan Soler, el prior de Tortosa Joan Ferrando, el canonge de Barcelona Joan Pintor, el comte de Prades, Martí Guerau de Cruïlles, Antoni Guillem de Muntanyans, Francesc de Sentmenat, Pere Torrent o Destorrent, conseller en cap de Barcelona, Bernat Fiveller, Pere Joan de Santcliment i el gironí Francesc Samsó. — *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragon.* Tom XIV. Pàgines 1 a 6.

2) *Dietari de l'antic Consell barceloni.* Tom II. Pàg. 349.

3) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàg. 50.

4) JOSEP CALMETTE: *Documents relatifs à don Carles de Viane (1460-1461) aux archives de Milan.* Roma. Any 1901. Extret de «Mélanges d'Archéologie et d'Histoire» de l'Escola francesa de Roma. Tom XXI. Any 1901.

Reclamacions enèrgiques dels catalans. — El dia 10 de desembre, deu dels ambaixadors designats per la Diputació partiren de Barcelona, i l'endemà ho feren els altres dos. Des d'Aitona, Joan escrivia el dia 11, en termes secs, planyent-se que li trametessin una tan nombrosa ambaixada. [1]

Els tres ambaixadors de les Corts anunciaven des de Fraga, el 12 de desembre, que el monarca estava molt enutjat; deia que allò eren rebel·lions més que ambaixades, que ningú no el podia privar del dret de castigar els seus fills i els de casa seva, i que els qui així es pensaven fer bé al príncep, li feien mal, puix que no hi havia constitució ni usatge que pogués prevaler contra el seu reial dret. Les ambaixades havien causat «congoixa i enuig» al comte-rei, el qual tirà en cara dels ambaixadors les despeses que feien; les rèpliques l'irritaren encara més. La situació del príncep empitjorà com a represàlia: Joan sortí amb ell i el portà al castell de Miravet (13 de desembre); llicencià la comissió de les Corts aragoneses i trencà els tractes que hi tenia [2]. La Diputació del General no s'intimidà; trameté als ambaixadors una còpia de la lletra reial, tot ordenant los que prosseguissin en l'acompliment de llur missió. Contestant la lletra dels tres ambaixadors, remarcava que Joan II, per actes molt disputats en el temps que era lloctinent, sabia molt bé que la Generalitat, per la seva preeminència, podia convocar i congregar consells quan ho cregués oportú i fer despeses per ordre de les Corts o en altra forma, sense participació ni consentiment del monarca; que la història de la corporació demostrava que havia contribuït en gran manera a l'engrandiment de la Corona, i els passos que havia donat per al repòs de la família reial provaven que tenia consciència del seu deure i sabia complir-lo sempre que calia. «Aquest General — deia — és la ànima del Principat de Cathalunya, la qual los poblats en lo dit Principat han acostumat defendre com la vida». Els diputats indicaven als ambaixadors que preguessin al comte-rei que no emprés paraules com les de dir que el que feia la Diputació era forjar commocions, perquè la fidelitat dels catalans no consentia un tal llenguatge, «tal forma de parlar», i insistien a ordenar als ambaixadors que «sens trepidació alguna», ans bé amb constància i fermesa, supliquin, sol·licitin i persuadeixin, oportunament i fins importunament, al comte-rei que li plagui d'alliberar Carles, tot significant a aquell el gran dolor i congoixa que els diputats senten de veure que per llur causa s'hagi posat en major estretor el príncep i li siguin causades noves afliccions. [3]

Mentrestant, el monarca escriví a la Diputació en un to molt aspre (14 desembre). L'acusava de fer coses en menyspreu i minva de la preeminència i l'autoritat reials; donava, però, algunes explicacions sobre les causes de l'arrestació del príncep: aquest, deia, volia fugir cap a Castella, intentava sembrar la pertorbació en els reialmes, i alguns dels seus consellers abrigaven males intencions respecte

(1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàgs. 25 i 26.

(2) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 30 a 41.

(3) Lletra de la Diputació del General als ambaixadors, del dia 14 de desembre del 1460. *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàgs. 42 a 40.

el comte-rei. Ell, Joan, ignorava si el príncep tenia coneixement d'això, perquè encara no havia aclarit aquest punt; però demanava als diputats que escoltessin el que el governador general de Catalunya i el tresorer reial els dirien de part seva, i els invitava sobretot a no enviar-li més ambaixades. [1]

El comte-rei ordenà als paers de Lleida, els quals havien organitzat dues processons de pregàries públiques a favor de Carles, que no en fessin més. [2]

El dia 16, els dotze ambaixadors es reuniren als altres tres ambaixadors, a Fraga, i l'endemà anaren a veure Joan, que ja havia tornat de Miravet amb Carles. El monarca els rebé a l'avantcambra, amb posat afable, i els digué que no els escoltaria fins a Saragossa, on havia de passar les festes de Nadal. La comtessa-reina els prometé d'influir favorablement prop del seu marit. Visitaren el príncep, i el trobaren inquiet per la seva seguretat personal; l'entrevista tingué efecte davant Rebolledo, Vilalpando, Lope de Angulo i altres castellans, de manera que els ambaixadors només pogueren parlar-li «amb paraules curtes e generals». [3]

Segell de l'infant Carles de Viana (any 1460)

Declaraven els diputats, a mitjan desembre, que si no fos per llur representació ja hi hauria hagut incidents greus per part del poble, el qual estava molt excitat i malparlava d'ells mateixos, acusant-los de poca energia, de posar el cap entre les cames i d'altres coses per l'estil que públicament es deien. La gent acusava la Diputació per les dilacions que sofria l'afer i la feia responsable del que pogués succeir al príncep. [4]

El dia 19 de desembre del 1460, trobant-se reunit el Consell de Cent, foren llegides dues lletres reials, una portada per Galceran de Requesens, governador general de Catalunya, en la qual el monarca demanava que no fessin ambaixada, puix que del contrari s'enutjaria; l'altra lletra, adreçada als consellers i Consell de Cent, deia el mateix, però en forma més enèrgica. El Consell acordà, a despit d'això, que es fes l'ambaixada, i en efecte foren elegits els vuit ambaixadors, dos per cada estament [5], per tal de demanar al comte-rei que posés Carles en llibertat.

Joan arribà a Saragossa el dia 23 de desembre, al cap-al-tard. Ja de nit, hi entrà el príncep, amb una escolta de seixanta o setanta genets; hom féu retirar la gent del poble que havia sortit a esperar-lo. L'endemà els ambaixadors catalans es presentaren perquè els rebés el monarca, i aquest, que aleshores sortia de missa, els féu entornar dient-los que encara no havia tingut temps de treure's els esperons.

1) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.* Pàgs. 212 i 213.
2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV.
3) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 65 a 69.
4) Lloc citat. Tom XIV. Pàg. 71.
5) *Dietari de l'antic Consell barceloni* Tom II. Pàg. 351 i 352.

La Diputació d'Aragó havia intervingut per evitar que Joan tingués Carles al castell de Miravet, i aconseguí que fos dut a l'Aljaferia, on fou ben tractat. Però els aragonesos no gosaven fer causa comuna amb els catalans [1]. La Diputació del General volia que el príncep fos tornat a Catalunya, i censurava els aragonesos per haver abandonat llurs més preciosos drets davant el comte-rei. [2]

Segell de Joan II (any 1460)

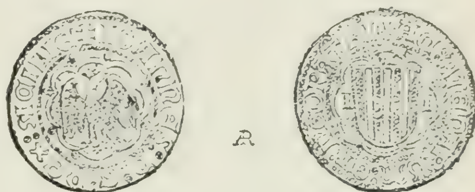
Els diputats del reialme de València respongueren per llur part que no tenien mandat legal per a ocupar-se dels afers del príncep. En els fons estaven d'acord amb els catalans, però no s'atrevien a fer res, perquè els espantava el perill d'una guerra amb Castella. [3]

El príncep, afectat en la seva salut i en el seu ànim, defallí en algun moment. Durant l'entrevista que els ambaixadors catalans tingueren amb ell a la

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XIV. Pàgs. 364 a 367.
2) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 70 a 73.
3) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 350 a 354.

tarda del dia de Nadal del 1460, Carles, després de protestar contra les acusacions que li eren adreçades i de proclamar-se innocent, digué que si els seus servidors l'havien mal aconsellat, son pare havia d'anar contra aquells i no pas contra ell. El príncep apareixia amagrit i es trobava molt feble. [1]

Després d'algunes dilacions descorteses, Joan rebé els ambaixadors catalans el dia 29 de desembre i, durant més de tres hores, els relatà, menudament, totes les faltes que, al seu dir, havia comès el príncep de Viana des de l'edat de setze anys. El monarca sostingué que havia hagut de processar el seu fill perquè contra concòrdia verbal es feia dir i s'intitulava primogènit d'Aragó i de Sicília; per haver-se immiscuït contra la voluntat paterna en els afers de la casa reial d'Aragó; per sospites d'intervenció seva en complots contra ell, Joan; per haver tractat de lliurar al rei de Castella la ciutat de Pamplona, i per haver traçat el pla d'anar-se'n de Lleida a Barcelona i després a Mallorca, des d'on hauria notificat al comte-rei que si no volia fer-lo jurar com a primogènit, passaria a Castella per a casar-se, a despit de tot, amb la germana del monarca castellà [2], segons constava en documents que hom podia exhibir. Acabà planyent-se molt vivament dels catalans, i fent notar el contrast entre llurs instàncies irrespectuoses i l'actitud submisa dels reialmes d'Aragó i València. Joan refusà categòricament de posar en llibertat el príncep. [3]

Moneda de Sicília, de Joan II

La contesta dels ambaixadors catalans fou coratjosa. Quant als mancaments atribuïts al príncep de Viana, remarcaren que havent estat aquest perdonat pel comte-rei, no era procedent de retreure els fets passats, i justificaren l'actitud de la Generalitat de Catalunya en la qüestió de l'empresonament de Carles. El Principat, digueren, s'oferia a fer de carceller del príncep, el qual dubtava de la seguretat de la seva persona. Davant aquesta insinuació, el monarca respongué bruscament que no confiaria de cap manera als catalans la persona de Carles i que abans preferia morir set vegades, per a no deixar creure que a les seves mans la vida del príncep estava en perill; encara que consentís el trasllat del príncep a Catalunya, afegí, el presoner restaria en el seu poder. [4]

El monarca estava profundament irritat. Una nova gestió dels ambaixadors catalans prop de la comtessa-reina, feta el dia 30 de desembre, no tingué eficàcia; Joana, tot mostrant-se prudent i acollidora, els digué que no gosava parlar més al comte-rei d'aquest afer; de tota manera, l'actitud de Joana féu bona

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàgs. 101 i 102.

2) Era Isabel, la futura reina catòlica.

3) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 103 a 107. — JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 77.

4) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàgs. 106 i següents.

impressió als ambaixadors, els quals declaraven en llur lletra que «la dita senyora és molt sabuda, e de gran intel·ligència» [1]; es veu que Joana sabia fingir molt bé.

Tant s'havia enutjat el monarca, que per conducte dels seus oficials féu amenaçar els ambaixadors catalans, i anuncià que partiria cap a Morella, on es proposava de recloure el príncep. El dia 2 de gener del 1461, Joan féu comparèixer els ambaixadors davant seu, i en presència del Consell reial declarà que els mostraria els documents en els quals, al seu entenent, hi havia la prova de la traïció de Carles, i els digué, «amb cara e gest feroces», que l'obligarien a fer coses que no volia; féu llegir els al·ludits documents, i digué als ambaixadors que el provocaven a ira, «la qual missatge és de mort», i si insistien faria castigar el Principat i a ells. Després cridà: «d'ací avant vos ne podeu tornar, e no 'm provoqueu més a ira, car no ho pendria a paciència, ans hauria procehir contra vosaltres e lo meu Principat». Els recordà certa llei espanyola vigent a Castella, «una lley que diu és a Castella qui s'apel·la lley de Spanya», segons la qual s'incorria en nota de menysvaler, que és quasi infidelitat, quan s'insistia sobre una demanda denegada ja una o dues vegades pel sobirà, i que aplicaria aquella llei si tornaven a enutjar-lo. Contestaren els ambaixadors catalans reivindicant el dret de petició; quant a la llei al·legada per Joan, respongueren «ab paraules pertinents que les orelles dels cathalans no acostumen ne poden oir res que 'ls toch a llur innata e incorrupta fidelitat, e que de la sua Altesa era pres humilment, mas que algun altre fora la sua persona no s'atrevís a tal cosa dir, car no poria passar sens deguda resposta». El comte-rei insistí, «inflamat en ira e còlera», que estava i perseverava en el que havia dit, i els ambaixadors, consternats, sortiren en silenci de l'estança. [2]

Les ambaixades havien exasperat Joan. «Els missatgers — escriu Coroleu —, imbuïts de l'esperit casuístic de l'època, treien a relluir textos i més textos de constitucions i privilegis i produïen amb impertorbable tranquil·litat lluminosos al·legats demostrant la il·legalitat del procés i demanant que es permetés al príncep de tornar lliurement a Barcelona. El comte-rei, per la seva part, replicava amb enuig que ningú no tenia dret a immiscuir-se en els seus afers de família, que li estranyava en gran manera l'interès amb què prenia Catalunya la defensa de Carles i que, quant a lliurar-lo al Principat, preferia morir set vegades.» [3]

Havien arribat a Saragossa els vuit ambaixadors del Consell de Cent. Aplegats amb els representants de Lleida, Perpinyà i Tortosa — els de Barcelona s'excusaren d'intervenir —, els quinze ambaixadors del Principat decidiren de presentar-se altra vegada a Joan «per satisfer els dos caps que toquen a la pupil·la de l'ull dels cathalans», o sigui la prohibició del dret de súplica i l'acusació d'infidelitat recolzada en una llei d'Espanya. En efecte: el dia 3 tornaren a entrevistar-se amb Joan

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàg. 112 i següents. Lletra dels ambaixadors a la Diputació, del dia 1 de gener del 1460.

2) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 124 a 132.

3) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàgs. 70 i 77.

davant el seu Consell. Parlaren enèrgicament, però «ab aquell gest de homenia que los cathalans acostumen parlar per la honor del Principat e llur». Portaren la veu dels ambaixadors el comte de Prades i el prior de Tortosa mestre Ferrando. Declararen que els catalans tenien llurs lleis i pràctiques molt distintes de les de Castella, França i Anglaterra, i advertiren que si algú del Consell reial o una altra persona qualsevulga intentava tacar el bon nom del Principat, ells estaven disposats a perdre llurs béns, persones i ànimes abans de consentir-ho, sense perjudici que Catalunya sabria procedir de manera que llur honra restés il·lesa [1]. En la lletra que trameteren, els ambaixadors ho expliquen textualment així: «dient a la fi que apartada la sua clement e reyal persona, si algú de son Consell o altres qualsevol persones, tacha alguna de infidelitat volien impingir a aqueix Principat ne a nosaltres, que tots deliberàvem perdre les persones, ànimes e béns, ultra que lo Principat hi provehiria talment que la honor sua seria salva.»

Segell de la Diputació del General de Catalunya (anys 1440-1578)

El comte-rei tingué de bon començament, en aquesta entrevista, una actitud més assequible i calmosa; es veia que no volia reincidir en els seus anteriors excessos de llenguatge. Explicà les seves paraules irades amb una suavitat que contrastava notablement amb l'orgull d'abans; donà excuses, i digué que ell no havia dubtat mai de la fidelitat dels catalans, i que esperava que serien el més ferm sosteniment d'ell i de la Corona. És evident que Joan sabé dominar-se i fingir, en veure que pel camí de les amenaces no aconseguia els seus propòsits; mentrestant guanyava temps. Es planyé novament, però, de les ambaixades, i formulà, en mig de frases més prudents, una amenaça audaç: que si continuaven aquelles instàncies que li causaven ira i insuportable congoixa, faria executar el príncep [2]. Els ambaixadors estaven perplexos, i escrivien a Barcelona: «certificant-vos que are oym agre, are dolç, per moltes vies e bonament en res no 'ns podem fermar per fer pronòstich» [3]. Molt més decidida i clarivident es mostrava

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàgs. 128 i següents. Lletra dels ambaixadors de la Generalitat relatant aquestes escenes.

2) Lloc citat. Tom XIV. Pàg. 131.

3) Lloc citat. Tom XIV. Pàg. 131.

la Diputació del General, presidida per l'abat de Montserrat, Antoni Pere Ferrer.

«Però ja era tard — comenta Coroleu — per a apaivagar els ànims excitats pel greuge. Des d'aquell dia existiren a Catalunya dos poders paral·lels que per necessitat havien de xocar i venir molt aviat a les mans: el rei, que aparentava un gran pesar per aquests debats que el privaven de continuar les tasques legislatives amb les Corts, quan en realitat conspirava molt amb les seves contrafigures i satèl·lits per a produir una horrible i no prevista conflagració en el Principat, i la Diputació, el llenguatge de la qual era cada vegada més aspre i comminatori i que amb el seu Parlament revolucionari es preparava activament per a la lluita.» [1]

Moneda de Sicília, de Joan II

L'irascible monarca començà a comprendre que els catalans estaven verament disposats a anar fins a les extremes conseqüències de llur tesi. Les divisions internes que ell esperava, no es produïen pas, i a Barcelona els de la Busca i la Biga feien treva i fins pau en llurs discòrdies.

Joan seguia tenint, però, alguns moments d'aspre enuig. En una de les audiències que donà als ambaixadors, els digué que abans de retrocedir un sol pas, més aviat en donaria deu cap endavant.

La Diputació, el dia 2 de gener del 1461, convocà nombrosos personatges dels diversos estaments per al dia 12, a fi de prendre'n consell. Amb tot i l'actitud de les corporacions directives de Catalunya, els més entusiastes partidaris catalans del príncep de Viana estaven malcontents. Aquell mateix dia 2 de gener, a la nit, en diverses places i cantonades de Barcelona foren posats un gran nombre d'albarans o pasquins amb «lletra desfressada», on es deia que, davant l'amenaça de mort que pesava damunt Carles, ni els diputats, ni el Consell, ni els nobles i prohoms feien llur deure [2], i que havent empresonat el comte-rei el seu fill a causa de les informacions donades pel «malvat de governador», quedaven invitats tots els barcelonins a acudir armats a la Rambla a fi d'acordar el que calia fer. [3]

El governador general, Galceran de Requesens, prohibí que es parlés del cas del príncep [4]. A l'ordre de Requesens la Diputació objectà «que per sempre los cathalans havien hauda la lengua en franc alou de parlar de llurs Reis e Senyors e havien acostumat mal dir de aquells, e no volen suportar oir-ne dir mal a altres

1) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 78.

2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàg. 119. Tom XXVI. Pàg. 30.

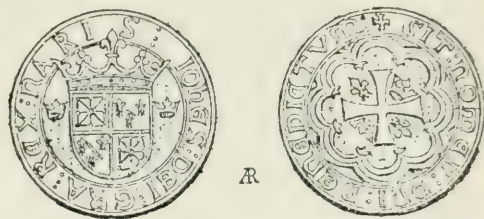
3) Deia l'albarà o pasquí, textualment: «O valents homes de la ciutat de Barchinona! No ignoreu la presó del Príncep, com és injustament per llevar-li la successió del regne, i 'l volen matar. E tots los deputats e del consell ni los majors no fan lo que deurien, per lo malvat governador qui malament informa lo Rey e la Reyna. Però ara és hora siau forçats e apparellats, que a la hora que sereu cridats que siau a la rambla e tots deliberareu què és de fer.» (Lloc citat. Tom XIV. Pàgines 119 i 120).

4) Lloc citat. Tom XIV. Pàg. 115.

strangers», i el Consell de Cent objectà per la seva part «que nunque es stat vist a càstich de tals parlars sie stat procehit».

Pel mes de gener del 1461 foren emesos els dictàmens demanats als juristes, els quals declaraven que Joan II havia mancat a les lleis catalanes i comès greus excessos de poder. [1]

La Diputació del General es sentí encoratjada i es mostrà cada vegada més enèrgica. Comunicà als ambaixadors (7 gener del 1461) que sentia una gran sorpresa en saber que el monarca es considerava ofès per les súpliques dels seus súbdits, puix que, deia, el rei ha d'assemblar-se al rei dels reis, a Déu omnipotent, que demana, al contrari, d'ésser suplicat i fins importunat de precs [2]. Remarcava que les faltes reprotxades al príncep de Viana no serien prou per a tenir detingut tres dies un home de menor condició, i blasmava el comte-rei per l'amenaça d'executar Carles. Remarcava que la gent no tenia confiança en la comtessa-reina, a la qual no creia ben disposada; però que de tota manera calia recórrer a ella per a justificar millor la conducta dels catalans, i pregar-li que mostrés el seu benvoler pràcticament, «per obres e efectes».

Moneda de Navarra, de Joan II

Lluís de Vic, palatí enviat pel comte-rei, es presentà el dia 12 de gener als diputats i Consell, i els parlà amb més arrogància que diplomàcia; insinuà que el príncep tramava la mort del seu pare, i assenyalà que per la seva culpa el rei de Castella s'atrevia a atacar Navarra i Aragó. Als 13 de gener hi hagué Consell de Cent jurats i hi comparegué Lluís de Vic, el qual presentà una lletra reial on es deia que el monarca tindria plaer i pregava a la ciutat que fes tornar els ambaixadors tramesos per a suplicar-li l'alliberament de Carles; però s'acordà no fer tornar els ambaixadors, ans bé que restessin prop del monarca «e contínuament supplicar fins a tant lo dit ínclit príncep fos deslliurat» [3]. El dia 14 els diputats cridaren Lluís de Vic, al qual digueren que insistien en llur demanda que el príncep fos alliberat, i li asseguraren que la Diputació no desistiria mai d'aconseguir aquest propòsit, ans bé insistiria i procuraria que fossin respectades les lleis de la pàtria.

Joan es refusava a tota satisfacció; fins es negà a dur el príncep a Catalunya, com abans havia mig ofert, al·legant que Carles tenia la culpa que el rei de Castella hagués tramès forces a la frontera de Navarra [4]. Mentrestant feia nous intents per a dividir els catalans. Des de Lleida, amb data del 15 de gener, el canonge de

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XIV. Pàgs. 120 a 124.
2) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 133 i següents.
3) *Dietari de l'antic Consell municipal de Barcelona*. Tom II. Pàg. 356.
4) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XIV. Pàgs. 195 i següents.

Vic Joan Comes i Pere de Sant Climent avisaven els diputats: «Se diu que lo Senyor Rey escriu diverses lletres a nombre de CCC, e més tramet Guillem Ramon d'Erill e mossèn Lluís de Vic, per divisir les voluntats de les gents e metre en turbació les universitats així seculars com eclesiàstiques per los capítols.»

La Generalitat s'esforçava a donar a la seva acció un caràcter de legalitat estricta i a posar de relleu que tots els països de la Corona estaven interessats en l'afer, puix que el monarca tractava de canviar l'ordre de la successió al tron.

De tot arreu de Catalunya arribaven adhesions i encoratjaments a la Diputació del General; els municipis d'Elna, Lleida, Puigcerdà, Tortosa i Vilafranca de Conflent, el capítol de Tarragona i el bisbe de Tortosa, designaren delegats per a venir a Barcelona [1]. Els jurats de la comunitat del reialme de Mallorca es declararen d'acord amb els diputats de Catalunya i prometien d'obrar concertadament amb ells tan aviat com el Gran Consell del reialme, que havia de reunir-se el dia de Sant Julià, s'hagués pronunciat [2]. València trameté al comte-rei una ambaixada per a suplicar, com a gràcia, la llibertat de Carles. [3]

El dia 16 els diputats escriviren als ambaixadors recomanant-los la major perseverança i dient-los que els catalans estaven més units cada dia i que havien fracassat totes les maniobres per a dividir-los [4]. La Diputació tenia preparat una mena d'ultimàtum al comte-rei. Declarava que els catalans, units en defensa de llurs drets i de la justícia, estaven disposats a fer tots els sacrificis que calgués; arribava a dir que una guerra contra el monarca, per puixant que aquest fos, era un menor mal que la violació de les llibertats públiques; afegia que la comtessa-reina havia de considerar quina infàmia representaria per al comte-rei i sobretot per a ella, si succeïa alguna cosa de mal al príncep, i com seria aleshores difícil de restablir la pau; per altra banda, advertia els consellers del comte-rei — principalment el canceller Joan de Margarit, bisbe de Girona, i el vicecanceller — a quins càstigs s'exposarien excitant el sobirà a resistir a les lleis. [5]

El dia 19 de gener el comte-rei escriví una lletra als consellers de Barcelona dient-los que no tenia pas cap intenció d'aplicar a Catalunya les lleis d'Espanya ni d'altres països, ans bé volia aplicar-li les lleis catalanes: «E a Déu no plàcia que amb lleys de Spanya o altres lleys haguéssem a judicar ne reglar la justícia en aqueix Principat nostre, sinó amb les constitucions de Cathalunya, usages de Barcelona, privilegis e llibertats del dit Principat».

Semblà que Joan cedia poc o molt. Es mostrava disposat a dur Carles a Fraga, i a reobrir les Corts de Lleida, davant les quals portaria l'afer del príncep. [6]

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàgs. 180 i següents i 245 i següents.

2) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 294 i 295 Lletra del 5 de gener del 1461.

3) Lloc citat. Tom XV. Pags. 210 a 223.

4) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 207 i següents.

5) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 207 i següents.

6) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 255 i 90.

El dia 20 de gener, en efecte, Joan II sortí de Saragossa, camí de Lleida, amb Joana i Carles. Aquest fou deixat a Fraga.

Desorientats o porucs, els ambaixadors catalans es mostraren optimistes davant la partida de la família reial. Trobant conciliadora l'actitud del monarca, no cregueren oportú de presentar-li l'ultimàtum del 16 de gener. La Diputació del General aprovà aquesta decisió; però no es mostrà gaire confiada en les intencions de Joan, i persistí en les demandes ja formulades. El dia 21 de gener, de Fraga estant, el monarca designà el mestre de Montesa i l'ex-virrei de Sicília Lope Ximenes d'Urrea per a anar a Barcelona, on es presentaren el dia 6 de febrer.

El conflicte oferia en realitat les pitjors perspectives. El dia 20 de gener, els diputats i oïdors del General de Catalunya es tancaren a la Casa de la Diputació per a lliurar-se de ple als treballs en pro del príncep de Viana, i amb el determini de no sortir-ne fins que l'afer tingués un feliç desenllaç. El dia 25, el Parlament convocat elegí quaranta-cinc ambaixadors més [1], quinze de cada estament, de manera que en conjunt l'ambaixada restà constituïda per sèixanta-sis persones. «Al qui no vol brou — comenta Coroleu — tres tasses, deia la Generalitat, com plaent-se a mortificar el monarca» [2]. Els quinze ambaixadors primitius formaren el comitè director de l'ambaixada.

«El debat — diu Desdevises — prenia cada dia un tirat més greu, i la Generalitat esdevenia més ardida a mesura que el perill semblava augmentar; mai una lluita constitucional no fou conduïda amb més de vigor i sang freda; l'admirable llenguatge dels diputats de Catalunya és un model de fermesa, de legalitat i de sana raó.» [3]

En una de les lletres dels diputats (darrers de gener del 1461) es feia constar que, en morir Alfons IV, el Principat es declarà a favor de Joan II quan hom treballava per a dur al tron de Catalunya-Aragó el nét d'Alfons IV, la qual cosa retreien com per a fer veure el desagraïment que mostrava Joan en desatendre els catalans i conculcar llurs llibertats.

El príncep de Viana trameté als ambaixadors catalans, el dia 29 de gener, una lletra demanant per veure'ls. Acudiren al castell de Fraga, i trobaren tot sol el príncep. Aquest els renyà per llur actitud. Semblava entendrit davant les mostres d'externa sol·licitud que li donava Joana Enríquez; deia que aquesta es portava envers ell com una veritable mare, i que ell li estava molt agraït. Trobava agosarades les ambaixades dels catalans al comte-rei; hauria volgut que només es parlés de gràcia i clemència, i es declarava disposat a fer tots els actes de submissió que hom li demanés. No sabia pas que el monarca hagués violat, en la seva persona, les llibertats catalanes, i en fou sorprès quan els diputats li

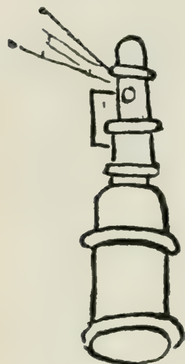
1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàg. 313. Tom XXVI. Pàgina 33.

2) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 70.

3) G. DESDEVISES DU DEZERT: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.* Pàg. 320.

ho explicaren i quan afegiren que tot el que es feia per ell seria fet, en un cas semblant, pel més simple gentilhome del Principat. Carles no podia comprendre que hi hagués tantes llibertats a Catalunya. [1]

Joan II havia prorrogat les Corts de Lleida per al dia 13 de febrer. Després convocà, per al dia 3, amb molt sospitosa finalitat, tres-centes persones, com si volgués reunir un Parlament. La convocatòria, per haver estat feta fora del territori català, era il·legal. Els diputats creien que el monarca aplegava les Corts per a obtenir la retirada del mandat que abans els havia estat conferit per a ocupar-se dels afers del príncep, i ells tenien un màxim interès a evitar que els fos restringit o revocat. [2]

Una bombarda dibuixada al Dietari de la Generalitat (4 febrer del 1461)

Arribà Joan II a Lleida el dia 31 de gener. Aviat veié que no hi acudien els tres-cents que ell havia convocat. [3]

La Diputació, que havia restat a la defensiva fins aleshores, es resolgué a l'ofensiva. Segons les instruccions trameses amb data del 31 de gener als Seixanta ambaixadors, el dia de l'audiència reial l'arquebisbe de Tarragona havia de llegir un parlament, els termes del qual li eren indicats. El document on figuren les instruccions és d'una gran fermesa; diu que els catalans estan unànimes a reclamar el respecte de llurs llibertats, jurades pel comte-rei, el qual sabia per tant que no li demanaven gràcia, ans bé justícia, i estava obligat a fer-la; de tota manera, en aquest document no s'anomenava «primogènit» a Carles, ans bé «son fill primer nat», per a no irritar Joan [4]. Si el comte-rei mantenia el refús d'alliberar el príncep, calia llegir-li al cap de cinc o sis dies un segon parlament, d'un to peremptori i molt ferm; les instruccions indicaven que el lector del memorial fos ben escollit, «perquè sia ben previst e molt intel·ligiblement e speciosa e ab lo gest degut ho llige» [5]. Joan hi era acusat de voler dividir els catalans, els quals, però, no volien cessar llurs ambaixades ni deixar l'afer, puix que no interessava solament el príncep primogènit, ans bé tot el Principat; si el monarca, deia, pogués jutjar ell mateix el primogènit, s'havia d'admetre que podia donar el tron a qui li plagués, i això no era admissible: calia un judici de les Corts i l'assentiment del fill primer nat per a canviar l'ordre de la successió; per altra banda, el príncep, detingut a Catalunya, havia estat dut fora del país, amb violació flagrant dels costums i les llibertats de la terra. Els catalans exposarien llur vida, si era necessari, per a sostenir llur dret. El Consell reial no podia ésser jutge de les constitucions

1) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.* Pàg. 325. — *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom xiv. Pàgs. 358 a 362.

2) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.* Pàgs. 323 i 324.

3) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom xiv. Pàg. 362.

4) Lloc citat. Tom xiv. Pàgs. 313 i següents.

5) Lloc citat. Tom xiv. Pàg. 345.

de Catalunya; no calia que fos escoltat cap jurista; els catalans estaven segurs de tenir raó, perquè el príncep havia anat a Lleida amb el salconduit del seu pare, i en el mateix moment de la seva detenció el monarca li allargà la mà dreta [1]: «e aprés en la hora e moment de la detenció, la reyal Majestat li donà la dextra mà e assegurat besar» [2]. En les instruccions relatives a aquest segon memorial, la Diputació encarregava als ambaixadors que demanessin al monarca una resposta catalana per *sí* o per *no*, i que en el document, i després de la lectura d'aquest, no anomenessin el príncep en altra forma que primogènit. [3]

Els quaranta-quatre ambaixadors arribaren a Lleida el 3 de febrer, i els quinze ambaixadors que ja hi havia els sortiren a rebre. Tots plegats no cregueren oportú de llegir el primer memorial al comte-rei, puix que aquest prometia de portar el príncep a Lleida si desistien d'objectar-li les constitucions catalanes. [4]

El dia 5 la Diputació contestà als ambaixadors que no s'havia de fer cap concessió: guardar el silenci sobre la violació de les llibertats catalanes, deia, seria «mort e sepultura del Principat». Ordenà que el segon memorial fos llegit al monarca tot el més tard el dia 7 de febrer i en presència dels seixanta ambaixadors i dels enviats del Rosselló, de Barcelona i de les altres universitats. [5]

Mentrestant arribaren a Barcelona (6 de febrer) Lope Ximenes d'Urrea i el mestre de Montesa, tramesos per Joan II. La Diputació els rebé el dia 7, i els llegí les instruccions que havia enviat als ambaixadors de Lleida. Els missatgers reials declararen que el monarca no volia que li demanessin la llibertat del príncep [6]. Al Consell de Cent jurats del mateix dia 7 es presentaren els dos personatges i el batlle general de Catalunya, i llegiren una lletra en la qual Joan insistia a dir que pregava, exhortava i manava que donessin ordre als missatgers de la ciutat a ell tramesos, que se'n tornessin, puix que oferia de mantenir a Barcelona i a Catalunya tots els privilegis, llibertats, constitucions i bons costums. El Consell acordà de procedir d'acord amb els diputats del General. [7]

Organització d'un exèrcit en pro del príncep. — Ja feia dos mesos que durava l'empresonament del príncep, i el comte-rei seguia negant-se a posar-lo en llibertat. La Diputació del General i el Consell de Cent decidiren d'emprendre una acció decidida i enèrgica.

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàgs. 326 i següents.

2) Lloc citat. Tom XIV. Pàg. 335. — Les circumstàncies en què fou detingut el príncep de Viana, a Lleida, apareixen narrades molt detalladament en la informació tramesa per Guerau Desplà al delfí de França, Lluís. El príncep havia decidit d'anar-se'n de Lleida, i es presentà, en vestit de viatge, a prendre comiat del seu pare, contra el parer de molts amics seus que li volien fer veure els perills d'aquesta visita. Abans d'ordenar la detenció, Joan conversà molt afectuosament amb el seu fill; en sec, l'agafà pel coll del vestit i el féu detenir. (J. CALMETTE: *Documents relatifs à don Carlos de Viane (1400-1401) aux archives de Milan*).

3) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàg 339.

4) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 372 a 375.

5) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 375 a 379.

6) Lloc citat. Tom XIV. Pàg. 338. Tom XXVI. Pàg. 69.

7) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II Pàg. 358.

El Principat s'encaminava cap a la revolta contra Joan II. El dia 7 de febrer del 1461, al matí, els diputats del General, amb el Consell dels Vint-i-set, acordaren preparar les estepes o quilles de vint-i-quatre galeres que es construirien a tota pressa per tal que, unides a les quatre que hi havia aparellades a la Dressana, defensessin les costes del Principat i les illes [1]. Així mateix ordenaren, entre altres coses prou significatives, que una guàrdia de cent homes armats custodiés dia i nit la Casa de la Diputació i que en cada un dels portals n'hi hagués constantment uns altres quaranta [2]. Aquell dia, a les quatre hores de la tarda, els diputats feren públic que «per conservació de les llibertats, ab gran e madur consell havien deliberat e metre en acte intitular lo dit príncep primogènit.» [3]

Dibuix que acompanya, en el Dietari de la Generalitat, la nota sobre la convocació del sometent general (8 de febrer del 1461)

El dia 8 foren posades les banderes reial i de la Generalitat al damunt de la porta principal de la Casa de la Diputació, per a alçar sometent general contra els mals consellers del comte-rei: aquesta era la fórmula. El dia 9 les banderes foren passejades fins al portal de Sant Antoni, al crit de «Via fora! Sometent!»; Arnau Guillem Pastor, regent de la vegueria, anava immediatament al darrera cridant «¡viaffós, visque lo senyor Rey, e Don Carles primogènit, e muyren los traydors qui mal aconsellen lo dit Senyor Rey!» Hom posà taules de reclutament de gent d'armes i ballesters, a fi d'aplegar un exèrcit que alliberés el príncep de Viana. El dia 10, després de dinar, una gran multitud de gent armada, ballesters i altres, sortiren cap a Lleida. [4]

Galceran de Requesens, el governador general de Catalunya, fugí de Barcelona a les dotze de la nit del 8 de febrer. El dia 10 els oficials de la Generalitat l'aconseguiren a Vilafranca del Penedès. Ell declarà la seva submissió, i li fou ordenat que no sortís del lloc i terme d'Altafulla o tres llegües entorn. Aleshores demanà que li fos permès de residir a la seva casa de Molins de Rei [5]. Aquest personatge era un dels principals enemics de les llibertats de Catalunya.

Joan II fuig de Lleida. — La Diputació del General, amb data del 7 de febrer, havia donat als ambaixadors catalans l'ordre de dividir-se en dues seccions. Trenta havien d'anar cap a Fraga, on seguia el príncep, amb una part de les forces

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàgs. 389, 390 i 405.

2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 8 de febrer del 1461.

3) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 359.

4) Lloc citat. Tom II. Pàgs. 359 i 360. — *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàg. 389.

5) Lloc citat. Tom XV. Pàgs 47 i 117.

de Lleida i les de Cervera; aquest petit exèrcit tenia la missió d'intentar l'alliberament de Carles, amb ordre de trencar el pont de Fraga per a impedir que hom internés el príncep a Aragó. Els altres trenta ambaixadors continuarien prop del comte-rei per a tranquil·litzar-lo respecte a la presa d'armes del Principat, tot fent tancar les portes de Lleida, i en el cas que el monarca volgués anar-se'n, havien d'impedir-ho per via de súplica o altrament. Els ambaixadors havien d'entrar en acció de seguida, tractar com a enemic públic tot aquell que s'oposés a llur acció, i trametre correus ràpids d'hora en hora a Barcelona. [1]

A la tarda del dia 8 de febrer, els seixanta ambaixadors s'aplegaren a la catedral de Lleida, i després anaren a l'església de Sant Joan. Mentrestant hom armava el poble. L'agitació era molt intensa.

Joan II posava al palau del bisbe de Lleida. A la nit, quan ja tenia parades les taules i servit el sopar, fugí precipitadament de la ciutat amb els de la seva casa per una porta falsa del mur que hi havia davant el monestir de frares predicadors. Poc després, arribaren al palau alguns dels ambaixadors catalans, i preguntaren pel monarca a un cambrer, el qual els contestà que el senyor «estava empatxat», és a dir, ocupat, i no els podia rebre en aquell moment; s'esperaren, mentre veien «lo tinell ab continença de voler sopar». Com que l'espera s'allargava, insistiren prop del cambrer, intimant-lo a obrir-los la porta; el cambrer els declarà aleshores que Joan era fora del palau. Recorregueren les estances, i comprovaren que, en efecte, no hi era. En tornar-se'n, s'adonaren que el palau estava abandonat, i que la gent hi entrava i el recorria; davant d'això retrocediren per a deixar les coses en seguretat i bon ordre, i anaren a reunir-se amb llurs companys. [2]

L'endemà hom va saber que el comte-rei havia caminat tota la nit sense parar fins a ésser dins la ciutat de Fraga [3], on hi havia Joana Enríquez i el príncep: en aquest viatge només l'acompanyaren un o dos criats.

«De quan en quan — remarca Coroleu — no mancava, com en tot l'humà, la nota còmica en aquell drama tan ple de tràgiques peripècies. Un rei fugint i travessant a peu tan desertes planúries a favor de les ombres nocturnes, mentre els revolucionaris regalen llurs plebeus estómacs amb l'opípar sopar destinat a la cort, és una escena digna de Shakespeare.» [4]

Hom pot suposar que Joan, davant les informacions que li arribaren, ja tenia decidit de fugir, i que l'haver fet cuinar el sopar i parar les taules fou un estratagema per a despistar els que el vigilaven més o menys obertament, els quals, davant aquells preparatius, havien de creure que el monarca continuaria a Lleida. [5]

Segons algunes versions d'autors posteriors, una multitud de catalans sublevats

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàgs 392 a 395.

2) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 413, 414 i 427 i següents. Lletra dels ambaixadors als diputats, del 8 de febrer del 1461.

3) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 8 de febrer del 1461. — *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàg. 427. Tom XXVI. Pàg. 35.

4) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 81.

5) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI. Pàg. 50.

s'adreçaven al palau amb la intenció d'apoderar-se de Joan II i els seus, i això féu que aquest fugís; la gent, segons les versions al·ludides, es llançà tumultuosament als carrers de la ciutat, envaí els departaments reials del palau, resseguí i escorcollà les cambres i féu a trossos les llances i espases i tot el moblatge. Algun autor modern considera que les versions que parlen de tumults i d'intencions homicides per part dels enemics del monarca, són afegits d'autors de temps després [1], com Marineo Sícul [2] i el P. Queralt [3]. Però encara que en els relats d'aquests hi pugui haver exageracions i detalls inexactes, el fet és que el comte-rei, al cap de pocs anys dels fets, en donà una versió anàloga en el discurs que llegí a les Corts de Montçó pel setembre del 1469, en el qual explicà així els fets de Lleida: «*E en aquest stado, fuimos súbitamente avisados que algunos malvados de los embajadores armados ensemble con el pueblo de la ciudat venian la vía de nuestro palacio en fin de poner las manos en Nos e matar todos los principales de nuestra casa que allí se hallarian, por la qual cosa convino a Nos foyr scondidamente la via de Fraga, restando tanto turbados e maravillados de tant feo e detestable insulto, que puesto lo veéssemos nos lexaria creer*» [4]. D'altra part, ja hem consignat que els ambaixadors mateixos declararen que la gent envaí el palau.

Feta a Barcelona la crida per al reclutament de l'exèrcit [5], el dia 10 de febrer sortiren cap a Lleida més d'un miler d'homes; els tocatardans els seguiren davant un sever advertiment de la Diputació, fet el dia 11 [6]; el dia 12 sortiren «gran multitut de gent e bella de cavall e a peu». Al final de les instruccions donades al cap de l'exèrcit, la Diputació del General deia que el crit de guerra era el de «Visca 'l Rey e 'l Primogènit». Tots els què es refusessin a reconèixer la legalitat del sometent general havien d'ésser declarats enemics públics.

Hom donà ordre a la host sortida de Lleida i deturada a Alcarràs, que no avancés fins a rebre reforços.

Joana Enríquez trameté a Lleida, el dia 11 de febrer, Joan Fernàndez de Herèdia amb proposicions de pau. Els ambaixadors designats per a tractar amb la comtessa-reina li respongueren que l'únic mitjà de restablir la pau era que el príncep de Viana fos lliurat tot seguit als catalans. [7]

El dia 19 de febrer, la Diputació del General assumí el poder suprem, i tots els oficials quedaren obligats a obeir-la en tot i per tot. Sota pena de mort es prohibí de fer, intentar ni dir res contra l'autoritat dels diputats. Els béns dels que fessin mancament a aquesta ordre serien confiscats, i els fills i descendents dels culpables quedarien exclosos per sempre més dels honors públics a Catalunya [8].

1) G. DESDEVISES DU DESERT: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.* Pàg. 330.
2) *De rebus Hispaniae.* Llibre XIII.
3) *Vida del príncipe don Carlos de Viana.*
4) J. COROLEU i J. PELLA: *Las Cortes catalanas.* Pàg. 298.
5) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàgs. 408 i següents.
6) Lloc citat. Tom XIV. Pàg. 449.
7) Lloc citat. Tom XIV. Pàgs. 469 a 472.
8) Lloc citat. Tom XV. Pàgs. 101 a 104.

El dia 20 de febrer, per ordre dels consellers, fou feta crida a Barcelona, amb quatre trompetes i un tabaler, «que ningú no parlés mal dels anentaments que la Ciutat e lo General fan e han fet per recuperació de Don Carles primogènit.» [1]

També a Aragó, a València i a Navarra hi hagué gent en revolta per aquest motiu. Fins a Sardenya i a Sicília es produïren desordres. Els beamontesos entraren en territori aragonès, i el rei de Castella envaí Navarra en ajut del seu amic el príncep.

Segell de Joan II (any 1462)

Fugitiu de Lleida, el comte-rei, en ésser a Fraga, no s'hi deturà pas, ans bé dugué el príncep a Alcanyís, i d'allí anà a Monroig [2], d'on sortí el dia 14 de febrer al matí, precedit de vint-i-cinc ballesters biscaïns, cinquanta o seixanta genets i alguns homes d'armes [3]; en el moment de la partença, més de cent persones anaren a besar la mà de Carles, i no arribaren a deu les que anaren a besar la mà del comte-rei. Entraren a Morella a la tarda del dia 14; en aquesta vila, el príncep, que hi arribà primer, fou rebut per una multitud devota; en arribar després el comte-rei, no hi havia ningú a esperar-lo [4]. Mentre Joan anava cap a Morella, en algun punt es feren crides dient que els catalans rebels serien esquarterats. [5]

Carles, fatigat del llarg viatge, se sentí malalt, amb diarrea i violents dolors d'entranyes, i calgué cridar el metge. «Diu-se que lo dit senyor Príncep entrà en lo dit castell de Morella, destrempat, e que y feren muntar lo metge de la vila» [6]. Al principi, hom temé que li haguessin donat metzines; però aviat es restablí.

1) *Dietari de l'antic Consell barceloni.* Tom II. Pàg. 360.
2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XV. Pàgs. 84 i 85.
3) Lloc citat. Tom XV. Pàg. 124.
4) Lloc citat. Tom XV. Pàgs. 179 i següents.
5) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI. Pàg. 57.
6) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XV. Pàg. 124.

El comte-rei posà a Morella una forta guarnició i hi féu dur abundant armament. Escriví al bisbe de Tortosa, al castellà d'Emposta i als comanadors d'Horta i Ulldecona, ordenant-los de posar llurs castells en estat de defensa i prohibint-los que tinguessin tractes amb els catalans. [1]

L'endemà d'haver estat reclòs Carles a Morella, fou reclòs a Xàtiva el seu amic i conseller Joan de Beaumont. [2]

Els ambaixadors catalans, o una part, es decantaven a emprendre noves negociacions prop de Joan II; però la Diputació del General, dirigida per l'abat Ferrer, es mostrà irreductible, i fins semblà que sentia alguna malfiança per aquells ambaixadors que deixaren fugir de Lleida el monarca. [3]

El dia 18 de febrer arribaren a Morella, venint de Barcelona, el mestre de Montesa i Lope Ximenes d'Urrea. «Quines notícies porteu?», els preguntà el comte-rei. «Dolentes, senyor — li respongueren —; Catalunya és perduda, i si això dura perdreu també Aragó i València. Cal pensar-hi molt, senyor» [4]. El dia 21, Joan passà revista a la guarnició del castell, i se n'anà sense prendre comiat de Carles. Pare i fill ja no es veieren mai més. [5]

El príncep de Viana tenia llibertat per a passejar-se pel castell, però sota la vigilància de Joan Fernàndez de Herèdia, comandant de la fortalesa.

L'abat de Poblet, que havia anat a Saragossa per a negociar oficiosament amb la comtessa-reina, escrivia, el 17 de febrer, que el príncep seria posat en llibertat tot seguit per la intercessió de Joana i de la infantessa Beatriu [6], si els catalans s'avenien a concedir al monarca algunes garanties. Els diputats del General respongueren, el dia 18, que no podien compartir aquesta confiança, i deien novament als ambaixadors que tornessin tots a Barcelona. El dia 24 de febrer tornaren ací.

Els seixanta ambaixadors de la Generalitat, a despit de la interrupció de les negociacions motivada per la convocació del sometent general, conservaren llur caràcter oficial fins al dia 25 de febrer. Hi hagué negociacions oficioses per mediació de la comtessa-reina i de la infantessa Beatriu.

El papa també s'interessà pel príncep amb una missió especial, i pel febrer expedí una butlla, per la qual ordenava als prelats catalans que anessin a veure el comte-rei i li demanessin en nom seu la llibertat de Carles. [7]

El dia 25 de febrer, sense cap resistència, l'exèrcit català ocupà Fraga, ciutat catalana enclosa dins el territori aragonès. [8]

Les passions havien arribat a un alt grau d'exasperació. El dia 25 de febrer, en una junta dels diputats del General i la comissió dels Vint-i-set, hi hagué un

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XV. Pàg. 137.
2) Lloc citat. Tom XV. Pàgs. 126 i 180.
3) G. DESDEVISES DU DÉSERT: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.* Pàgs. 340 i 341.
4) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XV. Pàgs. 182 i 183.
5) Lloc citat Tom XV. Pàgs. 243 i 244.
6) Era la vídua de l'infant Enric, germà de Joan II. Lloc citat. Tom XV. Pàg. 116.
7) Lloc citat. Tom XV. Pàgs. 210 i 211.
8) Lloc citat. Tom XV. Pàgs. 223 a 225.

gros escàndol amb motiu d'oposar-se a certs acords els abats de Sant Quirze i d'Àger, i els nobles Guerau de Cervelló i Francesc d'Erill; enmig de la discussió foren desembeinades moltes espases, i la junta decidí que tot seguit fossin empresonats els dos abats, com a promovedors del tumult; davant d'això els dos nobles que els havien ajudat, mudant de consell, s'adheriren a la majoria. [1]

Fins al 28 de febrer, hom reclutà 3,390 homes en el conjunt del Principat [2]. La major part d'aquest exèrcit era d'infanteria. Hom tragué artilleria de les Dressanes de Barcelona: deu serpentines, les millors i les més grosses. El capità general de l'exèrcit era Joan de Cabrera, comte de Mòdica; el comissari general era Joan Ferrer [3]. L'exèrcit no comptava amb gaire cavalleria. A la fi de març, tenia solament 40 llances i 60 genets.

Aquells soldats no tenien gaire esperit bèl·lic, i encara menys de disciplina. El comte de Mòdica deia que de cada 1,000 homes, 999 només s'havien enrolat per a participar en el botí; i com que no hi hagué ocasió de fer-ne, robaven tot el que podien [4]. El dia 6 de març la Diputació del General adreçà una proclama a l'exèrcit català i amenaçà amb la pena de mort els que robessin [5]. L'efecte extraordinari produït per aquest armament en l'ànim de Joan i els que el voltaven prova que els enemics dels catalans el consideraren com a més temible del que sembla que fou. [6]

«Joan II — diu Desdevises — no havia comptat amb la popularitat del príncep de Viana, ni amb l'esperit d'independència que animava els països de la Corona d'Aragó. Catalunya refusà formalment, des dels primers dies, de reconèixer els fets acomplerts; conduí la resistència amb una energia admirable, i amb un bon sentit que no es desmentí mai: mantingué sempre a la qüestió pendent el seu caràcter legal, i afectà de no veure en l'afer del príncep de Viana altra cosa sinó un contrafur. Amb aquesta conducta, tan moderada com hàbil, aconseguí arrossegar darrera seu els altres reialmes de la confederació aragonesa, i assolí la finalitat que perseguia, sense haver de recórrer a la violència, i sense que hi hagués vessament de sang... L'estudi d'aquests documents [7] no pot deixar subsistir el menor dubte sobre la legitimitat de les pretensions catalanes, i la història de cap poble no presenta un més bell exemple de resistència legal a una violació de la seva constitució. És incontestable que els magistrats catalans no es decidiren a sostenir un procés tan llarg i tan perillós pel sol interès del príncep de Viana: apuntaren més alt, i veieren en el cas particular que es presentava una ocasió

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 25 de març del 1461.

2) G. DESDEVISES DU DESERT: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.* Pàg. 330. — Hom pot veure les condicions del reclutament a la *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàgs. 452, 418 i 420. Tom XV. Pàgs 200 i 310.

3) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. Pàg. 464.

4) Lloc citat. Tom XV. Pàg. 365.

5) Lloc citat. Tom XV. Pàgs. 412 a 415.

6) G. DESDEVISES DU DESERT: Lloc citat. Pàg. 335.

7) Els publicats per PRÒSPER DE BOFARULL en *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.*

solemnial de fer reconèixer una vegada més llurs privilegis i de fer precisar, una vegada per totes, els punts controvertits.» [1]

En realitat, la protesta per la detenció de Carles de Viana fou només el pretext de l'alçament de Catalunya contra Joan II; però sense exagerar el paper del príncep en aquests fets, hom pot afirmar que si ell hagués estat menys popular, l'agitació no hauria arribat a ésser tan espontània ni tan general. [2]

Es trobava en un moment culminant el conflicte entre la nació catalana i la dinastia castellana. Era l'obra de Casp que trontollava violentament al cap de mig segle. A les Corts de Montçó de l'any 1469, Joan II mateix presenta així l'aspecte polític del conflicte: «*E puesto en aquest stado las cosas, algunos de Barcelona, elevados e ensuperbecidos por las muchas extremas riquezas axí particulares como generales, haviendo ya en lo passado sostraidos entre las necesidades de sus príncipes tantos e tales privilegios que quasi toda la suprema jurisdicción de potestat havian assi transfferida, se desdenyavan ya de tener superior ninguno. E puesto que lo tuviessen, quisieran que fuesse solamente de nombre, los quales, la hora que vieron por la detención de nuestro fijo algun tanto comovidos los pueblos, entendieron luego en excitar e avolotar aquellos affin que de aquesto ressultasen algunas novidades, mediante las quales, disminuyendo la nuestra pudiessen augmentar la potestat suya*». Diu encara que després de la mort del príncep de Viana, «*haviendo provado los sobredichos quanto plaziente cosa era sots velo de senyor de tener la senyoría consigo, veyendo el príncipe don Ferrando fijo nuestro de onze anyos e edat dispuesta para ellos meyor a la voluntad suya regir, embiaron por él...*»

L'empresonament de Carles donà motiu a diverses produccions literàries d'escriptors catalans i castellans. Joan Fogassot, «el bon notari poeta» [3], escriví, trobant-se accidentalment a Brusel·les, un *Romanç* sobre el dit tema:

Ab gemechs grans, plors e sospirs mortals,
Sentí les gents dolre's per les carreres,
Places, cantons, en diverses maneres.

També aleshores escriví una composició Joan Berenguer de Masdovelles; però aquest poeta era reialista. Acusa els consellers de Barcelona:

Permetent prest lo Rey just se regesca
E que 'ls tirans consellers fort ponesca
En cors e béns e que la mà no 'n lleu.

En la seva poesia, adopta Masdovelles el paper de conciliador entre pare i fill: aconsella a Joan II que alliberi Carles; recorda a aquest que el pare pot disposar dels fills i que els fills deuen submissió al pare, i li suplica que demani mercè al monarca.

1) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.* Pàg. 309.
2) G. Desdevises du Desert: Lloc citat. Pàg. 309.
3) J. Massó i Torrents: *El príncep de Viana i les seves relacions literàries.* Pàg. 13.

Alliberament de Carles. — Els diputats d'Aragó, en l'hora més crítica del conflicte, es refusaren a ajudar Joan II si aquest entrava en guerra contra els catalans. Els aragonesos també volien l'alliberament de Carles de Viana. [1]

Alguns dels qui voltaven el comte-rei li aconsellaren que l'alliberés. I davant les proporcions formidables de la protesta del Principat, i sobretot en veure que s'havia alçat un fort exèrcit, Joan, que es trobava a Saragossa, el dia 25 de febrer del 1461 donà ordre que fos alliberat el príncep. Sembla que signà aquesta ordre abans de saber que l'exèrcit català havia ocupat Fraga. La versió oficial fou que el monarca, a precs de la seva muller, decidia d'alliberar Carles i de confiar a aquella la missió de treure'l del castell i dur-lo a Barcelona. Tot seguit Joana Enríquez ho escriví als consellers barcelonins. El dia 26 arribava un missatger reial a Morella amb la notícia d'haver estat concedida la llibertat del príncep. La comtessa-reina hi arribà el dia 1 de març.

Joan II es mostrà irritat per l'ocupació de Fraga; cridà a les armes els aragonesos contra els catalans invasors, als quals atribuí que obraven, no pas per l'alliberament del príncep, ans bé «*por otros malos e siniestros conceptos*», i amenaçà de castigar-los (26 de febrer). Es deia que una host de sarraïns soldejats per la comtessa-reina aniria a Fraga per treure'n els catalans. En veritat Joan confiava que l'ocupació de Fraga donaria peu a una acció d'Aragó contra Catalunya [2]; però s'equivocà completament.

El dia 1 de març la comtessa-reina tragué Carles del castell on estava reclòs. «Aquest és — comenta Coroleu — un altre gest d'astúcia del vell monarca. La madrastra, obrint les portes de la presó al seu entenat, era un tendre quadro de família amb el qual es procurava de commoure els pobles; però per dissort aquests s'havien tornat malfiats, i no fou prou per a esvair llur prevenció i antipatia contra la reina, ni la circumstància d'haver aquesta representat ostensiblement fins aleshores el paper de mitjancera entre el primogènit i el seu pare» [3]. En una de les seves lletres, Joana deia que estimava Carles com si l'hagués dut a les entranyes.

Una lletra del príncep de Viana als diputats del General i a la Vintisetena, datada del 1 de març, els comunicava l'alliberament: «Als senyors e vertaders amics meus los deputats e XXVII del Principat de Catalunya: Senyors e bons e vertaders amics meus. Per la vostra consolació vos certiffich vuy a hora de vespres vingué la senyora Reyna, la qual tantost me ha mès en ma pura llibertat, e abdosos anam a aqueixa ciutat, on presencialment vos retré les gràcies degudes. Amb cuyta en Morella, primer de març. — El príncep qui tot bé vostre desige, Charles» [4]. Ultra aquesta carta, en trameté una altra de molt semblant, en castellà. [5]

1) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.*

2) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI. Pàg. 57.

3) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 82.

4) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XV. Pàg. 348. — *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàgs. 362 i 363.

5) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XV. Pàg. 371.

El dia 2 de març Carles escriví al comte de Mòdica demanant-li que deturés tot nou moviment de l'exèrcit català. Aquell mateix dia sortí amb Joana cap a Trahiguera [1]. En passar per les poblacions, de retorn del captiveri, el príncep era aclamat, mentre que la seva madrastra, que l'acompanyava, era acollida amb freda reserva. Carles trameté Martí Guerau de Cruïlles als diputats per a recomanar-los que es mostressin humans i cortesos envers el comte-rei i la seva muller.

El Consell de la ciutat de Barcelona, el dia 6 de març, elegí quatre missatgers — Bernat Sapila, ciutadà, Pere Joan de Santcliment, mercader, Pere Corts, barber, i M. Millars, sastre — per anar a rebre el príncep i donar les gràcies a Joana [2]. Però el mateix acord demostra que persistia l'hostilitat a Joana Enríquez, puix que s'encarrega als dits missatgers que li preguin de renunciar al seu projecte d'entrar a Barcelona, a fi d'evitar les desagradables conseqüències que podrien resultar-ne. Més encara: hom els ordena que no s'apartin ni un moment del costat del príncep i l'acompanyin de prop i sense perdre'l de vista fins que entrin amb ell a la ciutat. [3]

El 4 de març la població de Tortosa rebé el príncep amb gran entusiasme [4]. Carles passà per Perelló el dia 6 [5], després per Cambrils, i el dia 8 entrà a Tarragona, on fou rebut amb tant d'entusiasme com a Tortosa. [6]

En mig d'aquest entusiasme, la Diputació del General de Catalunya i el Consell de Barcelona no oblidaven llur principal objectiu, que encara no havien aconseguit. Les intencions del comte-rei no apareixien gens clares, els consellers reials seguien actuant, i la pau no estava feta. [7]

El dia 8 de març al vespre, a Tarragona, hom comunicà a la comtessa-reina les disposicions del General i del Consell barceloní relatives a la prohibició d'entrar a Barcelona [8]. Joana es mostrà molt sorpresa, i l'endemà, en una nova entrevista, vessà llàgrimes, però al capdavall es resignà. Desitjava almenys acompanyar Carles fins a Sant Boi de Llobregat, on s'aturaria fins tres o quatre dies després del jurament del príncep a Barcelona; i si es persistia a no deixar-la entrar a la ciutat, se'n tornaria al costat del comte-rei. La Diputació, però, decidí que no passés més enllà de Vilafranca del Penedès, amb l'excusa que a Sant Boi no trobaria un allotjament adequat [9]; així mateix disposà que la infantessa Beatriu, que acompanyava Joana, tampoc no entrés a Barcelona [10]. Carles sortí de Tarragona mitja hora abans de Joana, i feren el viatge separats. La comtessa-reina s'hagué de quedar a Vilafranca, mentre el príncep continuava el viatge a Barcelona.

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XV. Pàgs. 401 i 402.
2) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 303.
3) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 6 de març del 1461.
4) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XV. Pàg. 453.
5) Lloc citat. Tom XV. Pàg. 453.
6) Lloc citat. Tom XV. Pàg. 455.
7) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.* Pàg. 348.
8) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XV. Pàgs. 455 i 468 a 471.
9) Lloc citat. Tom XV. Pàg. 483.
10) Lloc citat. Tom XV. Pàgs. 406 i 407. Tom XVI. Pàg. 8.

Si els catalans només s'haguessin sublevat per obtenir l'alliberament del príncep, la pau hauria quedat restablerta; però la Diputació del General volia obtenir més que una ordre de llibertat del príncep: volia una confirmació dels drets de Catalunya que impedís tot malentès en l'avenir. [1]

El dia 11 de març, a les nou hores de la nit, el governador general de Catalunya, Galceran de Requesens, fou detingut a la seva casa de Molins de Rei. El detingué Galceran d'Ortigues, batlle de Barcelona, acompanyat de quatre-cents ballesters que voltaren la casa. El Dietari de la Generalitat precisa que l'agafaren sota un taronger del jardí. La detenció s'efectuà a instància i requeriment dels diputats del General i dels consellers barcelonins. Tot seguit el governador fou dut a la presó del veguer de Barcelona, on quedà tancat i incomunicat a la cambra anomenada del Jueu [2]. Mentre era conduït pels carrers, uns grups de gent del poble el seguien cridant: «la rata ha agafat el gat!» [3]. Joan es planyé molt de l'empresonament del governador; demanà que fos alliberat i que no el vexessin o molestessin ni en la persona ni en els béns. [4]

Foren així mateix tancats aquell dia a la presó comuna de Barcelona, Joan de Montbui, cavaller, misser Soler, misser Bou (aquest amb una cadena al coll), Julià Pelegrí, Antoni Avellaneda i molts d'altres, segons fama pública [5]. La Diputació del General decretà l'acusació contra Joan Pagès, vice-canceller, Jaume Pau, Jaume Ferrer i altres consellers i oficials reials. En els dies següents hi hagué encara altres detencions.

Els barcelonins reben el príncep entusiàsticament. — Fins al dia 11 de març els diputats del General romangueren dins la Casa de la Diputació en clausura voluntària, o conclave, com l'anomena Safont en el Dietari de la Generalitat. Per primera vegada d'ençà del 20 de gener, aquell dia els diputats anaren a menjar i dormir a llurs cases respectives.

A les quatre hores de la tarda del dijous dia 12 de març del 1461, entrà el príncep de Viana a Barcelona, on fou rebut per una gran gentada amb extraordinàries demostracions d'alegria. Hi hagué canonades, tritlleig de campanes, grans aclamacions. Una colla de minyons armats anaven cridant «Visca don Carles e muyra Rebolledo e los mal consellants!» [6]. Un detall que mostra com aleshores entenien les festes: davant l'hospital de la Santa Creu, per on havia de passar el seguici, s'alçà un gran cadafal on posaren tots els orats i idiotes, amb les cares pintades de vermelló i altres colors, armats amb llances i el cap cobert els uns

1) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.* Pàg. 352.

2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 11 de març 1461. — *Dietari de l'antic Consell barceloni.* Tom II. Pàg. 362.

3) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI.

4) G. Desdevises du Desert: Lloc citat. Pàg. 301.

5) *Dietari de l'antic Consell barceloni.* Tom II. Pàg. 363.

6) Lloc citat. Tom II. Pàg. 364. Aquest Rebolledo era segurament Roderic de Rebolledo, camarlenc, un dels favorits de Joan II. Rebolledo, «gos de presa que vigilava constantment la cambra del príncep», era el més odiat personatge d'aquell temps i un dels qui més influïen en el monarca.

amb un morrió i els altres amb una mitra de paper a la manera dels bisbes. [1]

En la reunió del Consell de Cent que tingué lloc el dia 14 de març, Carles donà les gràcies en llengua catalana als consellers i Consell de Barcelona per l'interès que havien mostrat en la seva alliberació. «E 'ls pregava — diu el Dietari — que fossen recelosos e attents en la sua llibertat com ell hagués per filla la present Ciutat e los habitants en aquella per pare, mare, e frares, avisant-los que ell no falliria en qui consernés honor e proffit de aquesta Ciutat e del Principat com sabés metre persona e béns e la sua vida.» [2]

El poeta i notari Fogassot, tornat ja ací de les feines de l'ambaixada que l'havien dut a Brussel·les, escriví una composició sobre l'alliberament del príncep, en la qual, al·ludint la divisió entre els catalans, fa constar que la presència del príncep alliberat uní els diversos partits barcelonins i operà la «unió beneita», la unió sagrada, que diríem avui.

Calia encara vigilar. L'actitud de Joan II no era clara. El dia 27 de març del 1461 es féu a Barcelona una crida ordenant que tots els veïns tinguessin a punt les armes vora la porta de llurs cases i que tan aviat com sentissin tumult, sortissin a detenir els avalotadors i els matessin en cas de resistència; que anessin armats els bergants i pagesos que eixissin de la ciutat per a llurs feines, i que per tot el dia següent tot gascó o castellà que no tingués muller o bé casa pròpia o llogada a Barcelona sortís de la ciutat, sota pena de mort. [3]

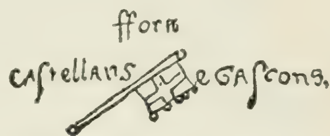
El dia 28 de març succeí al palau reial de Vilafranca del Penedès un cas que féu parlar molt la gent. A mitja nit fou trobat amagat a la cambra de la comtessa-reina un clergue anomenat Miquel Martínez, de Terol, pertanyent a la capella reial. Hom creu, diu el dietarista de la Diputació, que aquell capellà no estava bé del cap, a jutjar pels propòsits que duia, els quals la dita senyora, afegeix, desbaratà amb la seva virtuosa honestedat. Veient-se descobert, el capellà fugí saltant per una finestra; en caure es desllorigà un peu, i tot seguit fou detingut. Mai més no se'n sabé res. [4]

Joan II reclamava l'evacuació de Fraga. Els diputats del General no hi accediren fins que consideraren que ja no hi havia perill a fer-ho. Signaren l'ordre el dia 28 de març; el dia 1 d'abril fou evacuada la plaça, i l'exèrcit que l'ocupava entrà a Lleida el dia 2 al migdia [5]. Cinc-cents homes i cinquanta cavalls havien de romandre-hi, i es llicenciava la resta de l'exèrcit; fou cridat a Barcelona el comte de Mòdica, i encarregat el comandament al veguer Arnau Guillem Pastor, mestre del procés del sometent [6]. Al comte de Mòdica l'ordre el contrarià, i fins al dia 19 d'abril no deixà el comandament. [7]

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 12 de març del 1461.
2) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàgs. 364 i 365.
3) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 27 de març del 1461.
4) Lloc citat. Dia 28 de març del 1461. — El *Llibre Vert,* de Vilafranca, explica molt detalladament aquest fet.
5) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVI. Pàgs. 177 i 178.
6) Lloc citat. Tom XVI. Pàgs. 155 i 156.
7) Lloc citat. Tom XVI. Pàgs. 298, 303 i 304.

El dia 5 de maig arribà a Barcelona Diego de Ribera, ambaixador del rei de Castella, acompanyat de Joan de Cardona, majordom i gran familiar del primogènit; aquell portava un missatge d'Enric IV, llegit dies després als diputats del General i als consellers de Barcelona, molt amical per als catalans i per a Carles de Viana. L'ambaixador oferí l'ajut del monarca castellà als catalans i a Carles, i féu constar que el seu rei volia i desitjava el matrimoni de sa germana Isabel amb el primogènit de Catalunya i Aragó. [1]

La Diputació del General i el Consell de Barcelona presentaren al comte-rei les següents propostes per a la concòrdia i la pau: que fes sortir de Navarra la comtessa de Foix, i posés en mans d'aragonesos el governament i els castells d'aquell reialme, els quals serien de Joan mentre visqués i passarien després de la seva mort al príncep; que aquest fos públicament reconegut i jurat com a hereu legítim dels reialmes i com a fill primogènit; que li fos donada la lloctinença general irrevocable amb l'administració del Principat i els comtats de Rosselló i Cerdanya, amb facultat de celebrar Corts generals als catalans; que només hi hagués catalans al Consell del comte-rei i al del príncep; per últim, que el comte-rei no pogués entrar a Catalunya sense exprés consentiment dels habitants.

Dibuix del Dietari de la Generalitat (27 de març del 1461)

Quan el dia 2 d'abril, dijous sant, a les vuit hores del vespre, Joana Enríquez rebé els ambaixadors del General, en veure les condicions severes que presentaven es posà a plorar i prorrompé en paraules de desconhort. [2]

Joana portà al seu marit les demandes presentades, a fi que ell decidís. El monarca volgué guanyar temps amb dilacions i excuses, però al capdavall manifestà que acceptava les condicions que li imposaven els catalans. Tornà Joana a Catalunya amb la resposta afirmativa del comte-rei; però trobà uns ambaixadors del Principat que li ordenaren de no acostar-se a menys de quatre llegües al voltant de Barcelona.

Joana persistia a voler entrar a la ciutat, però els ambaixadors s'hi oposaren. A despit d'aquests arribà fins a Martorell, i aleshores hom prengué disposicions per no deixar-la passar endavant (23 de maig). La comtessa-reina rebé les ordres quan anava a sortir cap a Sant Cugat; se'n planyé, i en els seus planys explicava dos detalls realistes: deia que es trobava malalta des de la seva sortida de Saragossa i havia de purgar-se, i que estava horriblement allotjada a Martorell; tant, que el dia 24 de març, en rebre els ambaixadors, els comunicà que no havia pogut dormir en tota la nit a causa de les xinxes. Apiadats d'ella, els diputats l'autoritzaren per a anar a Caldes de Montbui, on trobaria un millor allotjament. [3]

1) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 307 a 369.

2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XVI. Pàgs. 163 a 196.

3) Lloc citat. Tom XVII. Pàgs. 30 a 49, 61 a 65, 69 i 81.

El dia 26 de maig, en passar la comtessa-reina pels encontorns de Terrassa, volgué entrar a dinar a la vila; però els veïns tancaren les portes i tocaren a alarma per a alçar contra ella el sometent. Joana i el seu seguici hagueren de fugir a tota pressa, i anaren a dinar a Caldes, on arribaren a deshora. [1]

El dia 27 de maig, els diputats del General i el Consell de Cent trameteren a Caldes una nombrosa comissió per tractar amb Joana de la concòrdia que estava preparant-se a fi de posar terme a les dissensions entre el comte-rei i el seu fill Carles. El dia 29 es traslladaren a Barcelona vuit dels dotze ambaixadors barcelonins que havien anat a Caldes, i en tornar-hi el dia 30 es trobaren que Joana havia sortit cap a Vilafranca del Penedès, «de què se hac gran admiració». [2]

Prosseguiren les negociacions a Vilafranca. Joana prometé que si la deixaven entrar a Barcelona, signaria totes les condicions; els consellers exigiren que aquella oferta els fos feta per escrit i com a instrument públic. Amb tot això el poble barceloní s'avalotà, per haver corregut la veu que la comtessa-reina conspirava amb alguns personatges de la ciutat.

Mentrestant, a Castella es treballava per al casament d'Isabel amb el príncep de Viana. A fi d'evitar-lo, Joan II feia passos per mediació del seu gendre el comte de Foix, i demanava pau i aliança a Enric IV de Castella; però el monarca castellà, que aleshores era més afecte al fill que al pare, estrenyé la seva amistat amb aquell, i pactaren tots dos d'ajudar-se i valer-se mútuament amb totes llurs forces contra qualsevol intent de Joan. [3]

Quan, per fi, Joana Enríquez es decidí a signar, a Vilafranca, el dia 21 de juny del 1461, els capítols de concòrdia als quals s'havia avingut de paraula el comte-rei, el document havia perdut part del seu mèrit, puix que el dia abans foren trameses des de Barcelona lletres a totes les ciutats i viles de Catalunya per tal que fessin la proclamació del príncep Carles com a primogènit i hereu de la corona.

El mateix dia 21 de juny, diumenge, tornaren de Vilafranca els ambaixadors del Principat portant la nova que la comtessa-reina havia signat, com a procuradora del comte-rei, la concòrdia, ajustada entre aquest, per una part, i Carles i el Principat de Catalunya per l'altra. A Barcelona hi hagué amb aquest motiu grans demostracions d'alegria. El príncep de Viana anà a la catedral acompanyat dels diputats i els consellers, entre atxes enceses, i seguit d'una multitud de gent. «Fou tanta alegria e jocunditat en los dits — els diputats de Catalunya e consellers de Barcelona — quanta los apòstols hagueren de la resurrecció de Jesucrist fill de Déu creador nostro» [4]. Hi hagué «fochs voladors, bombardes, et fochs grechs desparant ab gran còpia» [5]. Moltes persones ploraven de satisfacció.

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 26 de maig del 1461.
2) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 372.
3) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV.
4) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàgs. 374 i 375.
5) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXVI. Pàgs. 80 i 82.

En mig de la gentada, el conseller en cap de Barcelona, Pere Torrent, perdé la xia de grana del seu vestit de conseller: tan trastornat el tenia l'alegria, conta el Dietari de la Generalitat. [1]

El dia 2 de juny, la Diputació del General havia reduït encara més l'exèrcit català concentrat a Lleida: llicencià quatre-cents homes i en conservà només cent, amb l'escorta del veguer i del portaestendard de Sant Jordi [2]. Signada la pau i concòrdia, el dia 23 de juny foren llicenciats els cent homes que a Lleida restaven, i el veguer Arnau Guillem Pastor rebé ordre de tornar tot seguit a Barcelona amb la bandera plegada i sense cap cerimònia. [3]

Els diputats i el Consell de Barcelona concediren a l'infant Ferran un donatiu de 200,000 lliures en agraïment als bons oficis de la comtessa-reina, i demanaren que el dit infant fos educat a Catalunya. [4]

Joan, segons el text de la concòrdia, renunciava a intentar cap procés al príncep de Viana per cap delicte, «per gran e enormíssim que 's pogués dir o cogitar, encara que fos e 's digués ésser comès contra la reyal persona de vós dit Senyor».

«Com es veu — observa Desdevises — la victòria dels catalans fou completa: obtingueren del rei el més remarcable conjunt de garanties que pogué mai demanar un poble al seu sobirà; els ambaixadors cregueren haver merescut bé de llurs conciutadans acabant tan feliçment una crisi tan perillosa, i es votaren sense escrúpol una indemnització de 500 florins cada un.» [5]

La veritat és que en aquell moment difícil, Joan II, voltat de perills, havia optat per fingir, amb un fingiment, però, que no podia enganyar ningú. Atorgà el seu beneplàcit a la concòrdia de Vilafranca, i disposà que en senyal d'alegria es fessin a Saragossa repics de campanes, lluminàries i processons.

«Al cap de deu anys de lluites i de dissorts — remarca Desdevises —, el príncep de Viana semblava atènyer el seu objectiu: anava a ésser reconegut hereu de tots els reialmes del seu pare, i tenia el governament del més ric país d'Aragó. Les dues coses que ell estimava per damunt de tot, el luxe i la pau, semblaven ésser-li assegurades. No sabé acontentar-se d'aquest resultat, i arribà en alguns mesos a comprometre'l per una política personal, sens dubte molt justificable, però sobiranament imprudent.» [6]

El dia 30 de juny del 1461 se sabé a Barcelona que a la ciutat de València, a Morvedre i a Xàtiva hi havia els portals tancats, «e estaven ab burbull». [7]

La Diputació del General, alliberat ja el príncep de Viana, aconseguí estrènyer els llaços amb Aragó, València, Còrsega i Sicília en defensa de les llibertats.

1 *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 21 de juny del 1461.

2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVII. Pàgs. 124 i 125.

3) Lloc citat. Tom XVII. Pàgs. 204 i 207.

4 Lloc citat. Tom XVII. Pàgs. 222 i següents.

5) G. DESDEVISES DU DESERT: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.* Pàg. 300. — *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVII. Pag. 281.

6 G. DESDEVISES DU DESERT: Lloc citat. Pàg. 290.

7) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 380.

A Sicília el príncep seguia essent molt popular [1]. La Diputació de València restà fins a l'acabament del conflicte en comunitat d'idees amb els catalans, i els assegurà la seva bona voluntat. [2]

Carles, lloctinent perpetu a Catalunya. — El dia 23 de juny del 1461 fou signada a Barcelona la capitulació per Carles, els diputats i els consellers [3]. El dia 24 hi hagué la proclamació del príncep de Viana, com a primogènit de la Corona de Catalunya-Aragó, i ell jurà les lleis de Catalunya, els privilegis de Barcelona i les altres llibertats de la terra [4]. I tot això abans del consentiment de Joan II.

Feta ja la proclamació, i encoratjat per la nova força que tenia, Carles reclamà també el reialme de Navarra, al·legant que li pertanyia per successió legítima de la seva mare Blanca i que el seu pare li havia usurpat contra tot dret humà i diví; ensems declarà que prenia per pare el rei de Castella, i que deixava el que contra la llei de la naturalesa no ho havia volgut ésser [5]. El príncep estava molt ressentit amb son pare, i seguia malfiant-se dels propòsits d'aquest.

Moneda de Navarra, de Joan II

El dia 26 de juny fou posat en llibertat l'ex-governador Galceran de Requesens. Des del dia 11 de març en què entrà a la presó fins al 26 de juny en què fou alliberat, estigué en total incomunicació, i no podia parlar sinó amb els seus guardians. Hom el condemnà a exili perpetual; no podia restar al Principat ni a la cort del comte rei. Fou comminat amb la pena de mort i la confiscació de tots els seus béns per al cas que tornés a posar els peus al Principat de Catalunya [6]. En ésser-li notificat l'exili, Requesens es mostrà molt congoixat i plorà. [7]

Carles convocà les Corts catalanes per al dia 30 de juliol, a fi que el reconeguessin i juressin com a lloctinent. Joan II s'hi oposava. Però la cerimònia tingué lloc a la gran sala del palau reial de Barcelona el dia assenyalat. [8]

El prior de Navarra Joan de Beaumont, que havia estat pres quan ho fou també Carles de Viana, fou tret al seu torn del castell de Xàtiva on l'havien reclòs, i arribà a Barcelona el dia 9 de juliol del 1461 [9]. Era un dels principals partidaris del príncep. [10]

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragon*. Tom XVII. Pàg. 253.
2) Lloc citat. Tom XVII. Pàg. 276.
3) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 375.
4) Lloc citat.
5) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV. Llibre XVII. Capítol XIX.
6) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*.
7) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàgs. 378 i 379.
8) Lloc citat. Tom II. Pàgs. 385 a 388.
9) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. Dia 9 de juliol del 1461.
10) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña*. Pàg. 10.

L'activitat, una mica pueril, del príncep de Viana continuà a aplicar-se a un gran nombre d'objectius [1]. Carles mostrava molta tenacitat, però poca habilitat [2]. Els diputats del General sentien pel primogènit un amor sincer, però aquest amor no anava pas fins a deixar-li una part massa ampla en el govern ament de Catalunya; el príncep, que a Navarra s'havia acostumat a governar per ell mateix, no comprenia gaire el paper de cap del poder executiu dins un règim on les lleis eren observades «a l'ungla i a la lletra». [3]

Els homes directors de la política catalana hagueren de prescindir en alguns casos del parer del príncep. Ell demanà que els catalans posessin com a condició per a evacuar Fraga que Joan II s'avingués al casament de Carles amb Isabel de Castella; els diputats no atengueren aquesta indicació. [4]

Aquell príncep sentimental estava mancat de perspicàcia [5]. Sigui per la seva poca discreció, sigui per les decepcions que hi hagué, una part dels personatges influents s'anaren distanciant del primogènit. Aquest, el dia 21 de juliol, passà als diputats del General una llista d'una trentena de persones, que ell tenia per enemigues, amb la recomanació que cap no ocupés el lloc de diputat per al nou trienni. I, tanmateix, tres persones incloses a la llista foren elegides.

Carles, que s'entossudia a voler ésser rei de Navarra, s'adonà que per a aquesta empresa no podia comptar amb els catalans, i aleshores posà totes les seves esperances en el rei de Castella. A Navarra es reproduí la guerra civil; els castellans hi intervingueren i envaïren el territori navarrès.

El príncep estava desorientat. Sembla que concebé, en cert moment, el projecte de fugir de Catalunya i anar a la cort de Castella, a fi d'empènyer Enric IV a una guerra contra Joan II que li permetés de recobrar Navarra [6]. «Per foll que fos aquest desig — escriu Desdevises — prova que Carles havia restat profundament navarrès, i que, menys de dos mesos abans de la seva mort, hauria estat feliç de bescanviar el seu títol de lloctinent general a Catalunya pel títol de rei de Navarra.» [7]

Intentà Carles per últim una aliança amb el rei de França per a recobrar el reialme navarrès. La Diputació del General se'n desentengué, i el príncep envià pel seu compte Francesc Samsó a Lluís XI, esdevingut rei. Carles VII havia mort el dia 22 de juliol del 1461.

Àdhuc Antoni de Bofarull, tan partidari del príncep, posa de relleu la inhabilitat política, la feblesa, la poca mesura i la mancança d'astúcia de Carles en reivindicar, després del seu alliberament, coses excessives, fora de temps i de lloc. La Diputació procurà servir-lo, tot aconsellant-li que fos prudent. [8]

1) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane*. Pàg 372.
2) G. Desdevises du Desert: Lloc citat. Pàg. 375.
3) G. Desdevises du Desert: Lloc citat. Pàg. 375.
4) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón* Tom XVI. Pàg. 138.
5) G. Desdevises du Desert: Lloc citat. Pàg. 487.
6) G. Desdevises du Desert: Lloc citat. Pàgs. 484 i 485.
7) G. Desdevises du Desert: Lloc citat. Pàg. 385.
8) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom VI. Pàgs 93 i seguents.

Es promogueren, d'altra banda, algunes diferències entre el príncep i els diputats del General pel fet que aquests volien que aquell tingués solament oficials catalans [1]. Carles volia posar navarresos i altres estrangers en el Consell de la lloctinença, i això era contrari a les lleis de Catalunya.

La popularitat del príncep de Viana declinava. Havia acabat el trienni dels diputats del General, i els nous diputats elegits semblaven menys devots de Carles que els precedents. Tenien així un cert èxit les intrigues de Joan II per a separar alguns nobles de la causa del príncep.

Al capdavall, per la mediació d'alguns magnats castellans, es convingué de sotmetre les diferències entre Joan II i Enric IV a uns àrbitres o jutges nomenats a Castella, els quals, amb data del 26 d'agost del 1461, fallaren que cessés dins trenta dies la guerra que el rei castellà feia a Navarra, i que cada un dels dos monarques donaria quatre fortaleses com a garantia del compliment del pacte.

Aquest arbitratge desplagué profundament a Carles de Viana, puix que no resolia res a favor seu. Davant la nova quedà desolat i hagué de fet llit.

El príncep havia fet sortir una ambaixada catalana cap a Castella, amb l'encàrrec que, de pas, els ambaixadors es presentessin al seu pare, que era a Calataiub per a celebrar Corts als aragonesos. La missió dels ambaixadors era de demanar a Enric IV que desistís de la guerra de Navarra, puix que ja s'havien avingut pare i fill, i d'enllestir els tractes de matrimoni entre el príncep de Viana i Isabel. A Calataiub, el 2 de setembre, Joan II cridà els ambaixadors catalans; els rebé amb severitat, i amb mots enèrgics i secs els digué que havia signat la pau amb el rei de Castella. No volia de cap manera el matrimoni entre Carles i Isabel, i per això deturà els ambaixadors i no els deixà continuar el viatge.

Trameté Joan a Barcelona el seu protonotari Antoni Noguera o Sanoguera, amb diverses missions, entre les quals hi havia la d'explicar al príncep els motius de la detenció dels ambaixadors. El dia 28 d'agost arribà Noguera a Barcelona [2]. L'incident dels ambaixadors, i sobretot la presència d'aquest personatge, indignaren el príncep de Viana, que li digué que estava meravellat que li haguessin tramès una persona que no li era grata, li retragué els greuges que en tenia rebuts, i en forma amenaçadora el féu sortir del seu davant. [3]

Joan, al seu torn, es mostrà irritadíssim per la manera com Carles rebé el seu

1) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viana*. Pàgs. 376 i 375.

2) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 389.

3) Zurita posa les següents paraules en llavis del príncep: «*Nogueras, le dijo, yo estoy muy maravillado de dos cosas. La una del rey mi señor de haberVos enviado aquí, visto que siempre se deben enviar personas gratas a aquellos a quien van. La otra es de vos haver osado emprender venir delante de mis ojos, considerando que estando yo preso en Zaragoza, tuvistes tanto atrevimiento de venir con tinta, y papel, a examinarme, y aun trabajando y entendiendo por vuestro poder que yo depusiese sobre las grandes traiciones y maldades que entonces me fueron levantadas... Sed cierto que si no fuesse por guardar reverencia al rey mi señor, por cuya parte vós venis, y por algunos otros respetos, yo os hiziera ir de aquí sin la lengua con que me preguntastes, y sin la mano con que lo escribistes: y porqué no déis causa de ponerme en más tentación, yo os ruego y mando que encontinente os partáis delante de mí, porqué mis ojos se alteran en ver en mi presencia la persona que cupo en levantarme tales maldades, y aún haréis bien que en este punto os partáis desta Ciudad sin deteneros más en ella.*» (J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV. Llibre XLII. Capítol XXI).

enviat. Els ambaixadors catalans hagueren de donar-li excuses, declarant que els diputats del General havien estat els primers a deplorar l'esclat violent del príncep [1]. Noguera, que ja s'havia retirat fora de Barcelona, tornà a la ciutat per complir la seva missió prop del General.

El dia 15 de setembre, el degà de la Seu de Barcelona combaté una demanda de diners feta per Carles, dient que si hom en donava al príncep caldria també donar-ne al comte-rei, i els diputats decidiren no donar res a l'un ni a l'altre. [2]

Desenganyat, descoratjat, deprimit, sense poder veritable i efectiu a Catalunya, veient que no podia recobrar Navarra ni casar-se amb Isabel de Castella, Carles volgué fer-se frare, segons una versió. L'abat de Poblet el dissuadí d'aquest propòsit, potser perquè sabia que els dies del príncep estaven comptats. [3]

Mort del príncep de Viana (23 de setembre del 1461). — La salut de Carles era, ja feia temps, molt precària. Sembla que al príncep no li provà l'estada a Nàpols, ni pel clima del país, ni pel gènere de vida d'aquella cort. Durant la seva estada a Sicília, es veié que havia perdut les forces; sovint, per a viatjar d'una població a l'altra, ho feia amb llitera [4]. Per la tardor de l'any 1460, essent ja a Catalanya, el príncep es sentia feble, i no podia lliurar-se a cap treball seguit: en una lletra a Na Timbors d'Ixar i de Cabrera, deia: «*Vos significamos que nuestra disposición es tan debil que al presente, ahunque queramos, pocho le podemos valer*» [5]. En el viatge de Morella a Barcelona, pel març del 1461, s'hagué de deturar diverses vegades per reposar. En el mes de juny d'aquell any passà malalt alguns dies. Quan, pel mes de juliol, Joan de Beaumont, alliberat, tornà de Xàtiva a Barcelona, trobà el príncep desganat i abatut. Alguns cregueren que a Morella li fou donat un verí, i que aquest anà obrant lentament. [6]

En el mes d'agost, Carles estava molt malalt; a principis de setembre s'enfebrà. De cop la malaltia no presentava símptomes alarmants, i els metges no creien que hi hagués un desenllaç ràpid. Però el dia 21 els diputats del General el trobaren tan greu, que es cregueren en el cas d'advertir el monarca [7]. El mateix dia, els diputats ordenaren que es fessin pregàries públiques en totes les esglésies, que anessin a Montserrat en pelegrinatge quaranta infants, i que cent infants més, descalços, anessin a pregar a Santa Madrona. [8]

Aviat es comprengué que el príncep es moria. A la nit del 22 al 23, entre les dotze i la una, deia en veu alta, desvariejant: «*¡Mi proceso se va a publicar!*». Demanava el viàtic: «Lo Corpus! lo Corpus! lo Corpus!», que a les dues de la matinada li

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVII. Pàg. 573.
2) Lloc citat. Tom XVII. Pàg. 484. Tom XVIII. Pàg. 7.
3) G. DESDEVISES DU DESERT: *Don Carles d'Aragon, prince de Viane.* Pàg. 389.
4) G. DESDEVISES DU DESERT: Lloc citat. Pàg. 392.
5) G. DESDEVISES DU DESERT: Lloc citat. Pàg. 303.
6) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI. Pàgs. 77 i següents.
7) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVIII. Pàg. 35.
8) P. QUERALT: *Vida del príncipe Carlos de Viana.*

portà un canonge. Finà, cap a les tres de la matinada del 23 de setembre del 1461 [1], en una cambra sobirana [2] del palau major de Barcelona. Tenia aleshores 40 anys.

La mort del príncep de Viana produí a Barcelona i a tot Catalunya una enorme consternació.

En el seu testament, redactat el dia abans de morir, Carles designà per hereva del reialme de Navarra la seva germana Blanca, llegà els seus béns lliures als seus fills naturals, i féu al seu pare una deixa de mil florins.

Carles havia mort tísic. El Dietari de la Generalitat de Catalunya diu que morí d'una pleuresia. [3]

La veu popular, però, escampà la versió que li donaren unes herbes i morí emmetzinat. Hom assegurava que Joana Enríquez havia preparat l'emmetzinament de Carles, i que es valgué per a això d'un metge estranger, mestre Joan Vesach, que l'any 1459 era ja protometge de Joan II. Fou per aquell temps quan la gent contava que, poc abans de l'empresonament del príncep, el seu metge li havia dit: «Senyor: si sou pres, tingueu per cert que sou mort, perquè el vostre pare no us empresonarà sinó per a fer-vos matar; encara que us facin la vida salva, en un mos que us faran menjar us trametran a l'altre món». Hom deia que aquesta predicció tenia molt alarmat el príncep. No se sap, però, si l'anècdota és certa, o si fou imaginada a posteriori [4]. És veritat que quan fou dut el sopar al príncep, en el departament que li serví de primera presó, ell no volgué menjar res, i digué que la seva vida només duraria en tant que dejunés. Per a tranquil·litzar-lo, calgué que Joan II fes anar l'infant Ferran a sopar amb el seu germà. [5]

Armes de Carles de Viana dibuixades al Dietari de la Generalitat (23 de setembre del 1461)

Que es temia algun cop contra Carles, ho proven també les precaucions que ordenaren els consellers de Barcelona quan el príncep tornava a Catalunya [6]. En una lletra del 21 de juny del 1461, el príncep deia que el seu pare, en empresonar-lo, havia decidit de posar-lo en mans de Martí de Peralta, el seu enemic mortal, perquè aquest el privés de la vida, i que estaven ja preparades les metzines per a matar-lo. [7]

Diversos cronistes i historiadors accepten la versió de l'emmetzinament. Alguns presenten com un càstig del cel el càncer que es declarà al pit de Joana Enríquez poc després de la mort de Carles.

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVIII. Pàg. 38.

2) *Dietari de l'antic Consell barceloni.* Tom II. Pàg. 392.

3) Dia 23 de setembre del 1401.

4) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad* Pàg. 02.

5) J. CALMETTE: *Documents relatifs a don Carlos de Viane.* Pàg. 18. — El rumor de l'emmetzinament l'acull també l'autor contemporani Joan Boada. (J. VILLANUEVA: *Viaje literario a las iglesias de España.* Tom XIV. Pàg. 303).

6) Vegi's el present volum. Pàg. 482.

7) G. DESDEVISES DU DESERT: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.* Pàg. 385.

La versió del crim no és pas inversemblant, i molts fets havien de fer nàixer vehements sospites. Però no existeix cap prova ni cap indici clar. Zurita creu que Carles morí verament de mort natural, i que influí en aquesta el disgust que produí al príncep la concòrdia que, contra els seus desigs, pactaren Enric IV i Joan II [1]. Desdevises du Desert, després d'un examen desapassionat d'aquest punt històric, conclou que no hi hagué emmetzinament. [2]

El taüt de Carles de Viana estigué molts dies a la vista del públic en la capella ardent o túmul de la catedral, al costat de l'escala de la cripta de Santa Eulàlia.

Joana Enríquez, que en morir el príncep era encara a Vilafranca del Penedés, vingué a Barcelona per veure el cadàver del seu fillastre.

El príncep fou enterrat el dia 5 d'octubre; l'acte del sepeli revestí una solemnitat extraordinària; hom calcula que hi concorregueren 15,000 persones. El fèretre era dut pels tres primers consellers de Barcelona; en el seguici hi anava un nombrós grup d'homes, dones i criatures, els uns descalços i els altres en camisa, que es consideraven guarits miraculosament per l'ànima de Carles. [3]

La despulla fou duta temps després al monestir de Poblet, i no fa gaire que ha pogut ésser identificada a la catedral de Tarragona, entre altres restes procedents d'aquell cenobi i pertanyents a persones de la família reial i a magnats. La identificació de la despulla ha pogut ésser feta per la mancança d'un braç, el qual li fou separat com a relíquia. [4]

Tot seguit de la mort de Carles començà a dir-se que la seva ànima feia miracles. Jaume Safont, en consigna una llarga sèrie al Dietari de la Generalitat en els dies que seguiren la mort del príncep: una donzella contrafeta que es redreça; una dona paralítica que recobra els moviments; orbs que hi tornen a veure; nens geperuts que perden el gep; una dona cancerosa, guarida; un mut que torna a parlar, i molts altres prodigis [5]. Tant s'estengué la fama dels miracles de Carles, que de totes les contrades catalanes venien malalts amb l'esperança de guarir. Joan Boada, rector de Sant Iscle de Colltort, escrivia en les seves Memòries: «... fou donat entenent per los Barcelonins, que feia molts miracles de gorir diverses malauties. Hi anà molta gent d'ací.... E aquesta fama durà en fora de l'any e puys no fo res; car les gents qui malautes hi anaven, malautes s'en tornaven, si doncs no morien pel camí» [6]. Tot

Dibuix del túmul mortuori del príncep de Viana al Dietari de la Generalitat (5 d'octubre del 1461)

1) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón* Tom IV. Llibre XVII. Capítol XXIV.

2) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.* Pàgs. 390 i següents.

3) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 5 d'octubre del 1461.

4) Eduard Toda: *La tragèdia final del príncep de Viana.* Barcelona. Any 1930. Discurs de recepció a l'Acadèmia de Bones Lletres.

5) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 23 de setembre del 1461.

6) *Memorias de Johan Buada.* (J. Villanueva: *Viaje literario a las iglesias de España.* Tom XIV. Pàg. 302).

indica que es tractava d'una ficció per a mantenir i atiar entre els catalans el foc de la revolta contra Joan II. «És deplorable — diu Josep Coroleu — que la clerecia barcelonina es prestés a secundar aquesta impia comèdia.» [1]

La fama miraculosa persistí. Pel juny de l'any 1462 es pretenia que Carles havia aparegut damunt el camp de batalla; el dia 7 del dit mes, en efecte, el comte de Pallars escrivia a la Diputació del General: «Més avant, senyors, vos avís com lo beneyt Charles fa tots temps miracles. Ahir mentre donaven la batalla, lo vaeren en l'ayre.» Ingenu o sorneguer, el comte afegeix: «La veritat és que yo nò 'l viu, perquè per mos pecats no 'n so mereixedor». En una altra ocasió, diu: «Tot sia en gràcia e reverència a mossèn Sant Jordi e del benaventurat lo beneyt Charles». [2]

Catedral de Pamplona: Estatua del príncep de Viana al sepulcre dels reis de Navarra

Fou demanada a Roma la canonització del príncep. Els consellers de Barcelona s'hi interessaren reiteradament.

Segles després, encara era venerat com a sant, i seguia la superstició dels seus miracles. Hom tragué relíquies del seu cos momificat [3]; aquestes relíquies foren venerades fins als nostres temps. En molts documents d'època força posterior, el príncep de Viana és anomenat «Sant Carles».

1) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña*. Pàg. 93.

2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XX.

3) Eduard Toda: *La tragèdia final del príncep de Viana*. Pàg. 14.

Un poeta contemporani del príncep de Viana, Guillem Gibert, compongué un *Complant*, en el qual, adreçant-se a «Jesús beneyt», diu:

No l'has deixat regnar
Lo Karles bo qui era nostra guia,
Perquè rey sant algú no mereixia.

L'autor del *Dietari del capellà d'Alfons IV* fa un gran elogi de Carles: «fonch criat e nodrit — diu — ab molta perfecció de virtut: fonch molt bel, molt savi, molt sobtil, molt agut e molt clar enteniment; gran trobador, gran e bel sonador, dansador, cavalcador, complit de tota amor e gràcia; hac encare molta sciència, tot lo temps de la sua vida amà estudi; fonch molt vertader e devot cristià, hac gràcia e amor a totes gents del món». No era, doncs, estrany, comenta Massó i Torrents, que la noblesa i els pobles es deixessin matar per la seva causa; i si la sort l'hagués afavorit amb un millor pare, Carles hauria estat, sense cap dubte, un excel·lent regidor de pobles i un rei més estimat que no fou mai Joan II. [1]

Carles era d'estatura més aviat alta, magre de rostre, de conversa intel·ligent [2]. Parlant d'un retrat-miniatura, fet després de la mort del príncep, escriu Massó i Torrents: «Els trets fisonòmics donen a entendre una lassitud dintre la distinció maternal, com si un mateix aire malaltís lligués la mare i el fill; però una espècie de pesombre sembla planar sobre seu; per més que els catalans haguessin obligat a treure'l de la presó on l'havia tancat el seu pare, i l'haguessin rebut triomfalment a Barcelona com a primogènit, que jurà solemnialment en català, no li llevaren el posat malencònic propi d'un esperit tan trasbalsat per la desgràcia, que feia témer, als seus íntims, que se li acostava la fi de la vida» [3]. Era amic del luxe i de la pompa. Li plaïa molt el dur seguici de majordoms, consellers, secretaris, escrivans, camarlencs i altres dignitats i un nombre considerable de servents.

«Com a bon hereu de la casa d'Evreux — diu Massó i Torrents —, sempre va signar-se Charles, o bé Karolus, segons la llengua que usava en els documents. Per la seva educació, pels seus estudis, escrivia i traduïa correctament el llatí, parlava el francès, l'italià i el català, a més de la seva llengua maternal, que era la castellana, saturada de giraments navarresos i de mots catalans, que es diferenciava prou de la que al seu temps usaven en els llurs escrits els *letrados* i poetes de Castella, que corresponien amb ell.» [4]

Estava «dotat d'excel·lents qualitats personals, de dolç i amable tracte, placèvol i modest, per bé que de vegades sever i malencònic, i alguna irritable; liberal i magnífic sempre, donat a l'estudi de la filosofia i de la història de què deixà escrites i traduïdes obres d'algun mèrit, amic dels poetes i bards de la seva edat, poeta i artista ell mateix, més a propòsit per als treballs i els gaudis tranquils de les lletres que per a l'exercici de les armes i per a les intrigues polítiques en què es veié em-

1) J. Massó i Torrents: *El príncep de Viana i les seves relacions literàries*. Pàgs 4 i 5.
2) J. Massó i Torrents: Lloc citat. Pàg. 5.
3) J. Massó i Torrents: Lloc citat. Pàg. 6.
4) J. Massó i Torrents: Lloc citat. Pàg. 4.

bolicat, mancat de caràcter per a sostenir amb perseverança o el paper de víctima innocent o el de rebel contra un pare injust o rencorós, excità, no obstant, el príncep de Viana per les seves dissorts i les seves virtuts l'interès, la compassió i l'afecte general a tot arreu on les vicissituds de la seva vida el portaren. La seva mort fou universalment sentida; però encara que la seva causa era justa, Aragó i Espanya en general no perderen res en què no arribés a ocupar el tron dels seus majors, perquè en la situació crítica a que aleshores Espanya i Europa es trobaven, es necessitaven en els trons ànimes més fortament temprades que la del príncep Carles. Tal era la del seu germà Ferran, si les coses es combinaven de manera que succeís així» [1]. Una mica tendenciós en el seu final, aquest judici és just en conjunt.

Antoni de Bofarull li diu «lleuger i impressionable» [2], i Calmette parla de la «inexperiència política d'aqueix príncep poeta». [3]

El seu avi Carles III el Noble creà per a ell el principat de Viana, a fi que restés per sempre vinculat als infants primogènits de Navarra, com el Delfinat ho estava als de França. Destinat a ocupar alts llocs per la naixença i l'educació, aquell príncep dissortat veié cruelment truncades les seves il·lusions. Cridat a heretar molts de regnes, no arribà a posseir-ne cap.

En la devoció de molts catalans a Carles de Viana hi hagué, més encara que amor al príncep, odi al seu pare. Carles no era tampoc massa respectuós amb les llibertats i lleis catalanes: un dels seus partidaris mateixos, el bisbe de Vic, en la junta suprema de la Diputació s'oposà al lliurament a Carles de les quantitats que demanava ultra la seva paga de lloctinent, i reclamà contra l'abús, en què incorria massa sovint, de conferir càrrecs de Catalunya a castellans i navarresos. [4]

Com a escriptor, l'obra principal de Carles de Viana és la *Crónica de los Reyes de Navarra* (1452-1453). El príncep tingué relacions amb molts literats catalans, tant del Principat com de València. Deixant de banda les seves relacions — dubtoses — amb Ausiàs Marc [5], en tingué amb Pere Torroella, Joan i Roiç de Corella. [6]

2. LA REVOLUCIÓ CATALANA CONTRA JOAN II

Conflictes entre les corporacions catalanes i la comtessa-reina Joana Enríquez. — Tan bon punt morí el príncep de Viana, els ambaixadors de la Diputació prop del comte-rei demanaren a aquest que trametés el príncep Ferran a Catalunya [7]. Això, al capdavall, estava d'acord amb la concòrdia de Vila-

1) M. LAFUENTE: *Historia de España.* Tom 6. Pàgs. 113 i 114.
2) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI. Pàg. 70.
3) J. CALMETTE: *Documents relatifs à don Carlos de Viane.* Pàg. 4.
4) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 96.
5) AMADEU PAGÈS: *Auzias March et ses prédécesseurs.* Pàgs. 82 i 83. — J. MASSÓ I TORRENTS: *El príncep de Viana i les seves relacions literàries.* Pàg. 7.
6) C. D'ORTALVILLA (PASQUAL BORONAT): *Mossèn Roiç de Corella.* «Revista de Catalunya». Any 1897. Pàgs. 193 a 197.
7) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVIII.

franca del Penedés, la qual disposava que en cas de faltar el primogènit Carles, el segon fill de Joan succeiria a aquell en els seus drets [1]. Val a dir que encara estava pendent, per part del monarca, la ratificació de la concòrdia.

La comissió de les Corts aragoneses, o sigui la dels Setanta-dos, que feia l'ofici d'aquelles, el dia 11 d'octubre del 1461, a Calataiub, proclamà Ferran — que aleshores tenia 11 anys — com a primogènit i successor de la Corona.

Joan II jurà els furs aragonesos com a tutor i curador del seu fill menor d'edat i com a administrador seu. Aviat Joana Enríquez aparegué com a tudriu, i amb aquest títol signà els documents.

La mort del príncep de Viana facilitava els plans de Joan i de la seva muller. Però no féu pas desaparèixer, ans al contrari, l'hostilitat dels catalans envers la reial parella, i menys encara féu desaparèixer el conflicte polític plantejat.

Segell de la Procuració reial de la ciutat i Camp de Tarragona (any 1404)

El 13 de novembre, a altes hores de la nit, arribaren al monestir de Valldonzella, procedents d'Aragó, la comtessa-reina i l'infant Ferran; per haver arribat inopinadament i a hora tan intempestiva, ni els consellers de Barcelona ni els diputats del General no anaren a rebre'ls. L'endemà, en dos lluïts seguicis a cavall, diputats i consellers feren la visita a les reials persones.

Mentre eren a Valldonzella Joana i Ferran, es promogué ja un petit conflicte. Entrà dins el recinte de Barcelona l'agutzil reial Jaume Janer, que empunyava el bastó del seu ofici, i les autoritats barcelonines, per no ésser això legal en aquells moments, li manaren que s'abstingués de portar el bastó i feren tancar a la nit els portals de la Rambla pel costat de Valldonzella, fins que s'hagués resolt legalment la qüestió de l'exercici de l'autoritat del lloctinent i la seva tudriu. [2]

Una junta de jurisperits de la Diputació del General s'ocupà d'aquesta qüestió, i s'avingué a l'exercici de la tutoria per part de Joana [3]. Per a aquest càrrec, fou reconeguda formalment el dia 15 de novembre; el Consell de Cent confirmà l'acord el dia 17. L'abat de Montserrat, Antoni Pere Ferrer, que el dia 31 de juliol d'aquell any acabà el seu temps de diputat i de president de la Diputació del General de Catalunya, seguí intervenint en els afers polítics després del trienni, i formava part de la dita junta.

Joana i Ferran entraren dins el clos amurallat de Barcelona el dia 21 de novembre, sense que la cerimònia tingués l'esplendor d'altres d'anàlogues. [4]

1) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom vi. Pàg. 95.

2) Antoni de Bofarull: Lloc citat. Tom vi. Pàg. 95.

3) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom xviii. Pàgs. 253 i seguents.

4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. Dies 13, 14 i 21 de novembre del 1461.

El dia 22, mare i fill anaren a la Casa de la Diputació, i la comtessa-reina, com a tudriu de l'infant, jurà mantenir i observar la capitulació signada a Vilafranca entre Joan II, d'una part, i Carles de Viana i el Principat de Catalunya, d'una altra. Amb el mateix caràcter jurà a la catedral, el dia 23, els privilegis, constitucions i llibertats de Catalunya. [1]

Tan bon punt s'instal·là novament a Barcelona, Joana redoblà les seves intrigues per a dividir els catalans i enfortir el partit reialista contra la Diputació del General, la qual apareixia com la màxima institució directora de la nació nostra. La Diputació i la comtessa-reina dissimulaven externament l'enemistat; però per tots dos costats es feien preparatius per a la ruptura que s'acostava.

Joana treballà per tenir persones addictes en el govern de Barcelona. El dia 30 de novembre, dia de Sant Andreu, havien d'ésser elegits els consellers de la ciutat, com cada any, i la comtessa-reina, diu Zurita, «*procuró de yr granjeando los ánimos y voluntades de muchos y de la gente popular para la elección que avia de hazer*» [2]. Amb afalacs, dàdives i prometences, s'esforçava de reduir a la seva voluntat aquells que podien ésser consellers de Barcelona, per tal d'aconseguir que les coses tornessin a llur estat anterior, i que Joan II tingués altra vegada el governament del Principat i li demanessin que hi entrés, condició que per a la seva vinguda posava la concòrdia signada a Vilafranca. Aquells treballs devien tenir èxit, en part almenys, puix que entre els consellers elegits hi hagué traïdors que, com veurem, foren executats. Dels cinc consellers de Barcelona, quatre eren afectes al partit reial; en el mateix sentit es decantava el Trentenari [3]. Al capdavall els diputats del General es mostraren, en principi, disposats a cridar el comte-rei (11 de desembre del 1461).

A les primeries del 1462, la comtessa-reina féu detenir el cavaller Joan de Copons, mancant a les lleis catalanes, i no volgué alliberar-lo fins mesos després, a despit de les gestions de la Diputació, d'haver ofert fermança i d'estar malalt. [4]

El projecte de concòrdia entre senyors i remences. — Davant el conflicte dels remences, Joan, essent lloctinent, ja s'havia mostrat favorable als últims, més que per esperit de justícia, per esperit de venjança contra els senyors i contra les institucions de la terra. El dia 23 de gener del 1456, s'adreçà al governador general de Catalunya per tal que fes complir la provisió expedida per Alfons des del Castell Nou de Nàpols autoritzant els pagesos a aplegar-se per tractar de la redempció dels mals usos. El 15 de gener del 1458, trobant-se Joan a Girona, signà un acte importantíssim sobre el plet de la pagesia [5]: per encàrrec del seu germà, donà ordre de suspendre, a petició dels síndics dels pagesos de remença,

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dies 22 i 23 de novembre del 1401.
2) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV.
3) J. DE ZURITA: Lloc citat. Tom IV.
4) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVIII. Pàgs. 371 i següents.
5) FIDEL FITA: *La Seu de Girona i els Reis d'Aragó.* Pàg. 10, nota 2.

la prestació dels mals usos: *redempciones personarum, exorquia, cugucia, intestia, arcia, intrata et sponsaliorum firma*, o sigui «redempció de persones, de exòrquia e intèstia e cugúcia e de arcia et d'entradés e de firma de espoli violents». [1]

Al començ del seu regnat, ocupat Joan II amb els afers d'Itàlia, no pogué ocupar-se gaire del plet dels remences; però al cap de dos anys, amb data del dia primer de juliol del 1460, adreçà un document a les autoritats catalanes dient-los que els homes de remença es planyien que per part d'alguns senyors no s'observava l'ordinació de 15 de gener del 1458, dictada a Girona, la qual disposava la suspensió dels mals usos, per la qual raó, i considerant que els senyors es fonamentaven en una sentència revocatòria que a precs llurs havia expedit Alfons IV, ara ell la revocava, tornant les coses al primitiu estat, a precs dels homes de remença, i manava que es complís l'anterior disposició sota la pena de quinze mil florins d'or. [2]

La Diputació del General sabia els treballs que feia Joana Enríquez, ja de temps, per a girar els remences contra les institucions de la terra. Per això i per l'esperit de justícia d'alguns dels diputats, foren iniciades gestions a fi d'arribar a un acord entre senyors i remences sobre el plet dels mals usos. Però els agents posats al servei de la reialesa destorbaren l'obra de concòrdia intentada per la Diputació i atiaren els pagesos a la resistència. Aquesta feina la feien principalment al Rosselló, a la Cerdanya i a l'Empordà. L'almirall Bernat de Vilamarí, que tenia davant la costa empordanesa les seves galeres, estava en relacions amb els pagesos malcontents. El fet és que les gestions de Francesc Llobet i Guerau Guardiola, enviats de la Diputació per arranjar el plet damunt la base de la concòrdia projectada, no tingueren gaire èxit [3]. Un dels agents reials era Jaume Serrolí, notari, que al principi tingué tractes amb la Diputació, durant els quals havia promogut freqüents dificultats, i que se n'anà de Barcelona i no volgué tornar-hi perquè, deia, no es fiava de ningú. Serrolí estava en correspondència amb els consellers reials Noguera i Rebolledo, amb el monarca i amb Joana Enríquez; d'ell eren unes lletres per a la comtessa-reina, datades el mes de maig del 1461, que anaren a parar a mans de la Diputació [4], el text de les quals prova que també tenia entrevistes amb aquella. Es vanava Serrolí de l'èxit dels seus treballs per fer fracassar la concòrdia intentada. [5]

En el text del projecte de concòrdia patrocinat per la Diputació, els pagesos invoquen l'ordinació d'Alfons IV que suspenia la prestació dels mals usos mentre es discutís el plet, i demanen als senyors que declarin totalment abolida la remença d'homes i dones, la intèstia, la cugúcia, l'exòrquia, l'arcia o arsina i la

1) Sobre aquests mals usos vegi's el volum IV de la present obra. Pàgs. 244 a 248.

2) FRANCESC MONTSALVATGE: *Els remences.* Pàgs. 32 i 33.

3) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* — ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI. Pàgs. 67 a 69.

4) ANTONI DE BOFARULL: Lloc citat. Tom VI. Pàg. 68.

5) ANTONI DE BOFARULL: Lloc citat

firma d'espoli; d'aquests usos, diuen, els senyors en treuen molt poca utilitat, i són molt humiliants i odiosos per als pagesos.

Els senyors contesten que estan disposats a extingir o modificar els mals usos. S'avenen a suprimir la intèstia en el cas que el vassall intestat deixés fills, néts o altres descendents al predi, i a percebre en els altres casos només dos sous per lliura. Quant a l'exòrquia, convenen que si el vassall morís després de complerts els trenta anys sense contraure matrimoni, el senyor podria exigir dos sous per lliura dels béns mobles; però si s'hagués casat, encara que no deixés fills, el senyor renuncia a aquest dret, i així mateix si el pagès no casat provava que no ho havia fet per causa d'una malaltia incurable. Quant a la cugúcia, concedeixen que només sigui exigible si el vassall reclama l'adjudicació dels béns de la muller, en el qual cas el senyor podria també exigir dos sous per lliura. Quant a la firma d'espoli, consenten a deixar el pagès en llibertat de demanar al senyor que signi la carta d'esponsalici, de manera que no fos lícit d'obligar el vassall a posar el document a la signatura del senyor, i s'acontenten, en el cas que la signatura els sigui demanada, amb dos sous per lliura. Accepten que l'arcia sigui abolida sense cap compensació, i deixen a l'arbitri dels consellers de Barcelona i dels diputats i Consell del Principat de Catalunya la fixació de l'import de la remença, o sigui l'alliberament de l'obligació d'estar subjectes a la gleva.

Segell de la Procuració reial de la ciutat i Camp de Tarragona (anys 1430-1434)

Els pagesos denuncien el fet que, havent-los redimit moltes vegades, els propietaris de masos, dels mals usos i de totes les altres servituds personals, els hi havien sotmès de nou en capbrevar altra vegada els masos conformement a capbreus antiquats. Per tant, demanen que les al·ludides reduccions subsisteixin en tot llur valor, amb tal que fos demostrada llur existència per documents autèntics, a la qual cosa s'avenen els senyors.

Demanen els pagesos l'abolició del dret que mantenen alguns senyors d'empresonar i encadenar el pagès, i que aquesta facultat resti reservada als funcionaris reials encarregats d'administrar justícia. Els és concedit.

Així mateix demanen i aconsegueixen que els senyors renunciïn a prendre per força com a dida de llurs fills la muller del pagès, cosa que de vegades succeïa, i a exigir al pagès, quan tenia fill o filla en edat de casar-se, a deixar-los a casa del senyor per tal de servir-lo algun temps sense paga, puix que d'això, diuen els pagesos, vénen coses deshonestes i una gran subjugació del pagès.

Exigeixen els pagesos que desaparegui l'abús d'alguns senyors que pretenien dormir amb la dona del pagès la primera nit de bodes, o passar la vigília damunt d'ella colgada al llit. A això els senyors contesten: «que no saben ne crehen

que tal servitut sia en lo present Principat, ne sia may per algun senyor exigida. Si així és veritat com en lo dit capítol és contengut, renuncien, cassen e anul·len los dits senyors tal servitut, com sie cosa molt injusta e deshonesta». Hom ha dit que aquesta resposta aclareix del tot la tantes vegades debatuda qüestió de l'existència del *jus primae noctis* a Catalunya. «S'infereix clarament d'ací — escriu en efecte Hinojosa — que aquesta pràctica no regí com a dret ni tan solament com a fet general, sinó com a pretensió formulada i violència exercitada, en ocasions, per alguns senyors» [1]. Val a dir que ni d'haver-se exercit com a fet excepcional apareixen proves concretes.

Entre les altres peticions que els pagesos formulen hi ha les relatives a determinades càrregues que els afectaven, no ja com a remences, sinó com a habitants de les demarcacions senyorials. En aquest concepte reclamen la supressió del monopoli pel qual els senyors prohibien als pagesos de vendre el blat, l'ordi, el vi i altres productes en certes èpoques de l'any; l'abolició del dret de llòssol allí on ja no existia la farga senyorial i seguien exigint-lo els senyors, i la del dret per les obres de les fortificacions i pel servei de guaita en els castells quan estaven enderrocats i no podien servir de refugi als pagesos. Responen els senyors que tractant-se de prestacions i drets exigits, no pels propietaris al·lodials com ells eren, sinó pels senyors dels castells, havien de limitar-se a trametre a aquests la petició. Cal remarcar que ultra els mals usos privatius dels remences, hi havia gravàmens que afectaven també els altres pagesos no subjectes a aquesta condició, la qual cosa explica que molts dels últims fessin causa comú amb els remences en els moviments que es produïren. [2]

Preguen també els pagesos que els sigui alçada l'excomunió amb què els havien castigat els senyors eclesiàstics, per la mancança de pagament dels censos i prestacions; alguns pagesos fan constar que porten deu i fins vint excomunions al damunt.

Aquestes bases de concòrdia no arribaren a ésser signades. Per part dels senyors, o d'alguns d'ells, es dilatà l'afer. Per altra banda, el comte-rei i la comtessa-reina més aviat treballaven contra l'avinença. Joan II, de Tudela estant, donà instruccions a Joana en aquest sentit [3]. Ella veié el torb que s'anava congriant i, després d'algunes temptatives, comprenent que necessitava qui l'ajudés en els seus plans i sabent la gran força que els remences tenien, començà a afalagar-los. [4]

Nova agitació dels pagesos. — La veritat és que els remences, des de principis de l'any 1462, començaren a congregar-se en gran nombre i a prendre una actitud bel·licosa. [5]

1) E. de Hinojosa: *Origen y vicisitudes de la payesía de remença en Cataluña*. Pàg. 23.
2) E. de Hinojosa: Lloc citat. Pàgs. 21 i 22.
3) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV.
4) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Els remences*. Pàg. 39.
5) Francesc Montsalvatge i Fosses: Lloc citat. Pàg. 39.

La Diputació, a principis de l'any 1462, entrà novament en tractes amb diversos representants forans a propòsit de la qüestió dels remences, sense arribar a cap resultat, per culpa del grup dels senyors intransigents i d'alguns síndics dels remences que actuaven damunt la pagesia per a afavorir les maniobres de la reialesa. Hi ha motius per a creure que a les esferes palatines hom pensava de facilitar la tornada de Joan II amb una acció combinada dels remences, dels reialistes i d'alguns elements barcelonins. Tota l'esperança del comte-rei era que els directors dels pagesos i els qui a Barcelona els ajudaven s'apoderessin de la ciutat amb el pretext de la vinguda del monarca. [1]

Pensava Joana Enríquez de fer agafar un dia els principals personatges desafectes i dur-los a la sala del palau reial, on el tribunal presidit pel vice-canceller els condemnaria a mort, i per facilitar això, el dia de Sant Macià s'alçaria gent del poble al crit de «Visca el Rei i morin els traïdors que diuen que el Rei no vingui». [2]

Per aquells dies, Jaume Serrolí i Jaume Ferrer, posats al servei de la comtessa-reina, anaven per les comarques gironines enardint els ànims dels pagesos de remença i incitant-los a organitzar-se.

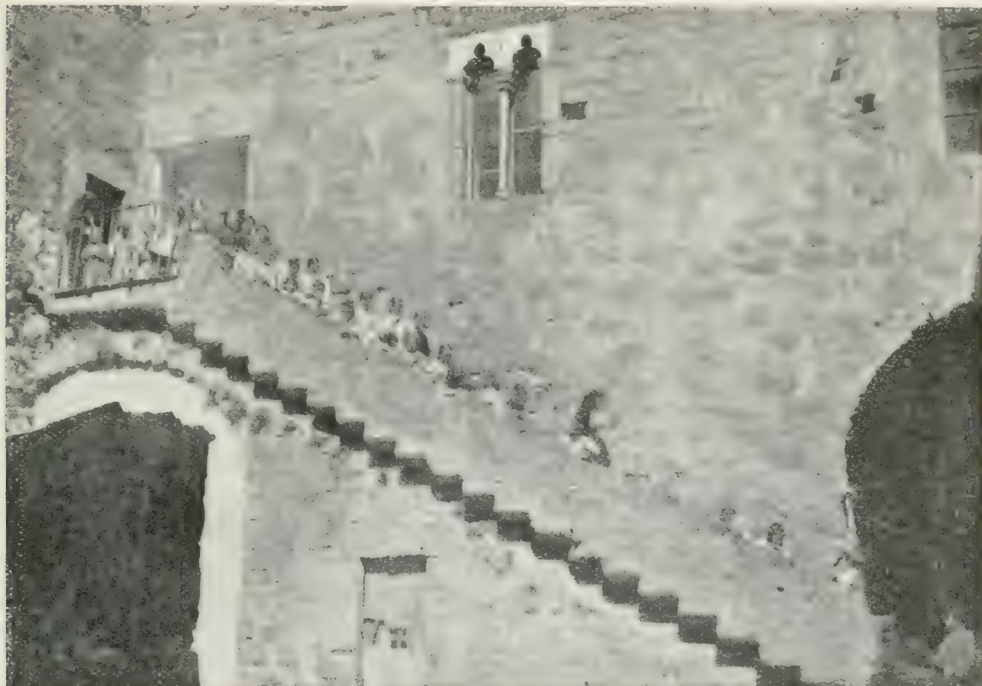
La Diputació del General, alarmada per les reunions tumultuoses dels pagesos que es negaven a satisfer les prestacions, celebrà, pel mes de febrer del 1462, una reunió en la qual dominaren les actituds d'energia. Els senyors demanaven que fos revocada la provisió d'Alfons IV, i la junta acordà de posar-se tot seguit en relació amb homes aciençats a l'objecte de cercar l'arranjament del plet. Quant a les tasques i altres drets que els pagesos acostumaven a pagar i ja no pagaven, s'acordà que promptament fossin elegides algunes persones pel General i per la ciutat de Barcelona, a fi que demanessin a la comtessa-reina l'adopció de les mesures oportunes i fossin castigats severament els culpables dels desordres. [3]

A la vall de Santa Pau s'aplegaren uns sis-cents pagesos que volien penetrar a la vila i al castell. Els jurats de Girona requeriren el veguer, el jutge i un dels advocats fiscals perquè anessin immediatament en aquell lloc, a fi d'assossegar els exaltats. Segons la informació feta pels dits funcionaris, la commoció s'havia produït perquè el procurador d'aquella baronia havia posat pres un sots-síndic dels remences acusat de resistència a un agutzil baronial en l'acte d'execució per pensions i tasques no pagades. Un cop arribà el veguer i féu la informació deguda, es dispersaren els pagesos aplegats.

S'havien congregat també els pagesos dels dominis del baró de Peratallada al voltant d'aquell lloc, i amenaçaven de calar foc al castell i al poble. El baró hagué d'alliberar dos pagesos que tenia empresonats. [4]

1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV.
2) J. DE ZURITA: Lloc citat. Tom IV.
3) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XVIII. Pàgs. 305 i 306.
4) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences*. Pàgs. 43 a 45.

En la junta de la Diputació del General i el Consell dels Vint-i-set, tinguda el dia 16 de febrer del 1462, l'arquebisbe de Tarragona, Pere d'Urrea, del partit reialista, proposà que es pregués a la comtessa-reina d'anar personalment a Girona per aquietar els remences i castigar els delinqüents. El síndic de Lleida, Joan Agulló, proposà «que vaja provisió tant fort quant al món se porà fer, e si

Un aspecte del recinte fortificat de Santa Pau (Segles xiv i xv)

aquella no sorteix degut efecte, que ara per llavors sia hagut deliberar de ésser feta potència de gent d'armes a despeses del General per reprimir e castigar lo ajust de la dita gent.» [1]

Mentrestant els remences anaven aplegant-se a la vall d'Hòstoles, amb la intenció d'atacar la casa de N'Olmera, contra el qual sentien una gran indignació per haver ordenat procediments executius sobre alguns pagesos deutors. Es proposaven enderrocar la casa del dit Olmera i castigar-lo personalment. El veguer no podia acudir-hi perquè encara es trobava a la contrada de Santa Pau. Davant la gravetat de la situació, els jurats de Girona demanaren a la comtessa-reina que es traslladés en aquella vila per apaivagar els inquiets. Ensems escrivi-

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVIII. Pàgs. 370 i següents. — Francesc Montsalvatge i Fosses: *Els remences.* Pàg. 45.

ren al veguer, Pere de Sant Dionís, pregant-li que hi anés, si li era possible.[1]

L'estament eclesiàstic i el militar de Girona, alarmats, trameteren Jofre Sarriera a Barcelona per tal que informés verbalment els diputats del General sobre la situació de les terres d'aquell bisbat. En la sessió del dia 20 de febrer, Sarriera explicà el que passava, i es prengué l'acord que la comtessa-reina, junt amb els diputats i amb els consellers i ambaixadors de la ciutat de Barcelona, estudiessin la millor manera de resoldre el conflicte. En la mateixa sessió es donà compte d'una comunicació signada per l'ardiaca de Girona, per Roger Alemany de Bellpuig i per Guillem Colom, sol·licitant que la Diputació intervingués tot seguit en l'afer.[2]

En la darrera desena de febrer, la situació semblava millorar. Els jurats de Girona, amb data del 24, demanaren al baró de Peratallada, Gilabert de Cruïlles, que posés en llibertat el remença Pere Forn de Torrents i que la seva causa fos sobreseguda; probablement feien aquesta gestió amb l'intent d'aquietar els esperits. D'altra banda s'havia obtingut, per la intervenció dels jurats gironins, que es dispersessin els remences congregats a la vall d'Hòstoles. Però els pagesos seguien cometent actes de violència i proferint amenaces greus.[3]

La situació s'agreujà altra vegada a principis de març. Resolts a no pagar els senyors, els pagesos recorrien el país formant colles que donaven crits de revolta. Els remences de diversos bisbats designaren una comissió de vint-i-quatre persones per anar a trobar el comte-rei i demanar-li que els emparés. Els diputats del General trameteren una ambaixada a Joana sol·licitant que adoptés les disposicions pertinents, i acordaren que si ella no ho feia, ho fes la Diputació, la qual alçaria un exèrcit, sense perjudici del jurament i homenatge deguts al sobirà (5 de març del 1462).[4]

Els pagesos intensificaren llur acció. Anaven en colles de cent, dos-cents i fins cinc-cents homes, amb trompetes i tambors, i amenaçaven els senyors de pegar-los cops de llança si els exigien cap prestació o dret. A principis del dit mes obligaren el veguer de Girona a alliberar a Besalú un pagès que estava reclòs a la presó pública. El veguer comunicà a la comtessa-reina i a la Diputació que davant l'agressivitat dels pagesos calia posar en aquelles comarques un oficial de més representació que ell; amb aquest motiu la Diputació insistí prop de Joana a fi que adoptés eficaces resolucions.

Però els remences, que anaven més de pressa que la comtessa-reina i que la Diputació, es llançaren obertament a la revolta. Els de la vall de Santa Pau, aplegats en nombre de més d'un miler, assetjaren la vila. Una altra colla atacà Castellfollit, que aleshores era una població fortificada, i assetjà Beatriu, vídua de

1) Franceso Montsalvatge i Fosses: *Els remences*. Pàgs. 45 i 46.
2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XVIII Pàgs 387 i següents.
3) Franceso Montsalvatge i Fosses: Lloc citat. Pàgs. 46 i 47.
4) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XVIII. Pàgs. 307 i següents.

Bernat de Cruïlles, al seu castell. Aquesta dama trameté avís al sots-veguer de Besalú, el qual féu alçar el sometent per acudir en socors de l'assetjada. A boca de fosc, hi anà el sots-veguer, i requerí als revoltats que obrissin les portes de Castellfollit en nom del rei. «No hi ha rei ni el coneixem!», li contestaren. Al cap d'una estona obriren, i en entrar el sometent, els pagesos, armats de ballestes i duent pals amb banderes, s'arremolinaren al seu entorn i es barrejaren amb els que entraven. En mig d'un gran tumult i entre crits de «Visca lo rei!», tots plegats arribaren davant la casa de la vídua; prop de la porta estaven enceses unes grans fogueres i a l'entorn hi havia alguns centenars de pagesos. En adonar-se aquests de l'arribada del sometent, el tumult redoblà. El sots-veguer es trobà voltat per dues-centes ballestes adreçades cap a ell; alguns dels pagesos se li acostaren i li digueren amb to de mofa: «Ah! sou vós el rei? Benvingut sia el senyor rei!»; grans riallades acolliren aquesta salutació burlesca. Per sortir d'aquella situació humiliant i perillosa, el sots-veguer cridà dos remences per tal que en representació de llurs companys anessin amb ell per a veure's amb la vídua de Cruïlles. A fi d'apaivagar els revoltats s'acordà detenir amb gran rigor el batlle i dur-lo a Argelaguer en retirada. [1]

Havent-se ja apoderat de Castellfollit, els remences volgueren entrar a Besalú; la vila estava mancada de mitjans de defensa, i els demanà urgentment, però no pogué ésser atesa amb prou celeritat. El dia 9 de març, els pagesos començaren a presentar-se en grups molt nombrosos davant la vila. Els jurats no els deixaren entrar, però donaren ordre que ningú no molestés els remences. Aquests no atacaren Besalú; es limitaren a desfilar en nombre de nou-cents, precedits d'una bandera, tocant el flabiol i el tambor, donant grans crits, i tirant enlaire i copsant les llances. Mentre els jurats, silenciosos, guaitaven des de la muralla, els remences s'acostaren i els demanaren que en deixessin entrar alguns que havien de fer una compareixença judicial. Fou permesa l'entrada de quinze o divuit; però en veure els jurats, al capvespre, que els de fora encenien grans fogueres, feren sortir de la vila aquells pocs que hi havien entrat, els quals es proveïren d'algunes vitualles que pagaren degudament. Més tard els remences concentrats davant Besalú es retiraren, tot dient que tornarien a aplegar-se per anar a Banyoles i obligar l'abat del monestir a restituir els apremis que els havia fet pagar. [2]

Un enviat de Besalú, Miquel Marquès, comparegué davant la Diputació del General en la sessió del dia 11, i declarà que la intenció dels remences era d'apoderar-se de Besalú i dels quatre castells circumveïns. Creien que en el cas d'aconseguir-ho, ni tot el poder de Catalunya era capaç de batre'ls, i declaraven que feien allò «per lo Senyor Rey». Hom considerà que aquestes manifestacions eren molt greus, i en fou aixecada acta.

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVIII. Pàgs. 419 a 421.
2) Lloc citat. Tom XVIII. Pàgs. 421, 422 i 431 a 434.

El dia 11 de març, els jurats de Girona reberen una lletra del procurador de la baronia de Santa Pau, Baltasar Saula, en la qual aquest els feia saber que els remences procedents d'Osona, de l'Empordà i d'altres comarques acudien amb la intenció d'atacar aquella vila, perquè dins el seu clos hi havia alguns senyors contra els quals portaven molt males intencions.

Actitud amenaçadora de Catalunya. — Les relacions entre la Diputació del General i la comtessa-reina es feien cada vegada més tivants. Quan els diputats notificaren a Joana Enríquez l'acord d'alçar un exèrcit per combatre els remences revoltats, la comtessa-reina contestà, amb to d'ira, que es meravellava d'un semblant acord, i que mai no hauria cregut que el prenguessin, puix que ella ja tenia els seus mitjans i pràctiques per a proveir al cas. Després comunicà als diputats que tenia el propòsit de partir el dia següent cap a l'Empordà per tal d'aquietar els remences, i pregà que desistissin de llur acció, puix que si l'executaven se'n podrien derivar greus danys, i indicà que veuria amb plaer que alguns diputats i individus del Consell l'acompanyessin en el seu viatge. [1]

Segell d'Arnau Roger, comte de Pallars (any 1448)

Calia acceptar la indicació de la comtessa-reina? L'afer fou discutit per la Diputació i el seu Consell, i després es procedí a votar. El primer d'emetre el vot fou el comte de Pallars, Hug Roger, el qual sostingué que no s'havia de tornar enrera en els acords presos, ans bé calia portar-los a execució, i que no era pertinent d'acompanyar Joana Enríquez, ans bé calia reiterar-li per ambaixada els precs que sobre aquesta qüestió ja se li havien adreçat. El parer del comte fou el que predominà entre els reunits, i així la Diputació aparegué ja dreçada davant el poder reial. Aquell mateix dia, en una altra sessió, fou acordat d'escriure a la comtessa-reina per fer-li present la gravetat de la revolta dels pagesos, assabentar-la de les providències que havien estat preses, i dir-li que hom esperava que posaria tot el pes de la seva autoritat per tal d'aconseguir que fossin castigats els culpables i que els pagesos paguessin a llurs senyors les tasques, censos i altres drets. [2]

La comtessa-reina a Girona. — Joana Enríquez no sortí de Barcelona el dia 10 de març del 1462, contra el que havia escrit als jurats gironins. El dia 11 els tornà a escriure dient-los que no sortí el dia abans per haver-li-ho demanat així algunes persones de la ciutat, i assegurant-los que anava en aquelles contrades amb el propòsit de pacificar-les, com els explicaria més detalladament

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVIII. Pàg. 423. — FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences.* Pàgs. 52 i 53.

2) Lloc citat. Tom XVIII. Pàgs. 423 i següents.

el veguer de Girona. Partí aquell dia cap a l'Empordà, tot declarant que hi anava per assossegar els pagesos de remença. El dietarista de la Generalitat remarcava que almenys així ho digué la comtessa-reina, però que quan fou allí, féu tot el contrari. Aquesta frase apareix esborrada en el Dietari, però llegible. [1]

El dia 13 de març, Joana era a Sant Celoni; aquella nit anà a Hostalric, i hi romangué el dia 14, diumenge. El dilluns, dia 15, a la tarda, féu la seva entrada a Girona, on fou rebuda molt afectuosament. Els jurats gironins, fins aleshores dubtosos, palesaren en aquella avinentesa llurs sentiments reialistes. [2]

La comtessa-reina trameté tot seguit a Santa Pau el veguer de Girona i altres oficials reials, a fi que dissolguessin la concentració de pagesos. El dia 16 reuní Consell, al qual foren convocats els jurats de Girona, i hom prengué algunes providències sobre el fet dels pagesos. En lletra a la Diputació, els jurats deien que, segons havien pogut comprendre, la comtessa-reina tenia «boníssima voluntat en sedar e reposar» els remences. [3]

Els diputats acordaren, el dia 15, de fer lliurament d'una quantitat a la vila de Besalú i felicitar els seus jurats per llur conducta amb motiu de l'aplegament d'un miler de pagesos davant aquella vila. El dia 17 resolgueren treure en públic la bandera del General, tot comunicant-ho a Joana en un escrit on feien protestes de lleialtat a la corona i de puresa d'intencions. De més a més comunicaren a la comtessa-reina, als jurats de Girona i al Consell general d'aquella ciutat, que havien decidit, davant les proporcions que la revolta prenia, de treure les banderes i aixecar gent de peu i de cavall, i pregaven a la Diputació que trametés a Girona alguns representants notables i d'experiència, a fi que fossin dirigits per tots els afers que a tots interessaven. [4]

Els diputats del General no tenien pas la mateixa impressió tranquil·litzadora. Ben al contrari: el dia 19 insistien a remarcar, en una lletra a Joana, que els remences continuaven negant-se a satisfer les prestacions i cometent actes il·lícits, a despit de la seva anada a Girona, i que no s'havien dispersat, ans bé assetjaven encara la vila de Santa Pau, i per això la Diputació havia «fet sforç de gent de cavall e de peu», a fi d'aturar les malvestats i conservar els drets dels senyors.

«La Reina, astuta i recelosa — escriu Montsalvatge —, preveient el torb que s'anava formant contra ella al palau de la Diputació, ja que l'exèrcit que aquest cos posava en peu de guerra amb el propòsit aparent de combatre els remences, anava destinat contra la Reina, va fer agafar la ploma als jurats de Girona, per a veure si amb llur intervenció podia solventar el conflicte que l'amenaçava». En efecte: el dia 19 els jurats tornaren a escriure a la Diputació pregant-li que desistís

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* — Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI.

2) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Els remences.* Pàg. 57.

3) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVIII. Pàg. 437. — Francesc Montsalvatge i Fosses: Lloc citat. Pàg. 58.

4) Francesc Montsalvatge i Fosses: Lloc citat. Pàgs. 54 i 55.

d'entendre en l'aquietament dels remences, tota vegada que ja se n'ocupava amb gran sol·licitud Joana, de la intervenció de la qual esperaven els millors resultats, i li anunciaven l'anada d'un propi que la informaria verbalment. L'endemà conferiren aquesta comissió a Jaume de Sant Celoni, al qual encarregaren que manifestés a la Diputació i al Consell que els estranyava de veure que amb motiu dels aplegaments de remences es feien preparatius de guerra a Barcelona, a malgrat d'haver-li participat el fet cert que els remences s'havien dissolt en virtut de la provisió dictada; que els advertís que amb tals procediments crearien un destorb a l'obra de pacificació que havia emprès la comtessa-reina, de la qual obra resultaria «bona e lloable conclusió» [1]. «Era, doncs, là Reina — afegeix Montsalvatge — qui parlava per boca dels jurats per a adormir a aquella corporació i donar temps per a organitzar la defensa a aquells mateixos remences a qui aparentment combatien, puix al mateix dia tornaren a escriure a la Generalitat que, en virtut de les provisions de la Reina, ja referides, els remences s'havien dispersat; i per a anul·lar, en quant fos possible, lés gestions de la Diputació, trameteren cartes en igual sentit als municipis de Barcelona, Lleida, Tortosa, Vic, Manresa, Perpinyà, Puigcerdà, Cervera i Vilafranca del Penedès.» [2]

La comtessa-reina trameté a Barcelona el batlle general de Càtalunya, Arnau Fonolleda, i el protonotari reial Joan Dusay, els quals explicaren que els homes de remença, obeint les indicacions de Joana Enríquez, s'havien dispersat, i molts de llurs síndics havien anat a trobar-la a Girona per oferir-li de sotmetre el plet a la seva alta justícia per amigable composició, i que aquesta solució pacífica podia malaurar-se si la Diputació del General insistia en els seus preparatius bèl·lics; digueren també que Joana havia fet agafar els pagesos que semblaven ésser els principals promovedors i cabdills del moviment, i que pregava que la Diputació desistís de la seva actitud i li participés el més aviat possible la resolució definitiva. [3]

Joana, protestant de l'actitud de les corporacions de Barcelona, els escrivia el dia 22 de març: «La qual provisió pertany al Senyor Rey e no a altre, e així al parer nostre quant per los fets dels pagesos de remença lo traure les banderes no 's devia fer; la intenció pot ésser la que vosaltres diets, e així ho creem perquè sou cathalans, però no 'ns par se deguessen per vosaltres fer tals procehiments». [4]

Els diputats, en una lletra als jurats de Girona, els demanaren que no s'apartessin ni un punt de la conducta que fins aleshores havien observat, i que per tant s'adherissin únicament a les decisions de la Diputació, «senyal evident — remarca Montsalvatge — que a Barcelona es veia amb mals ulls l'ajut i lleialtat que aquí (a Girona) es professava a la Reina.» [5]

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVIII. Pàgs. 471 a 477.

2) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences.* Pàgs. 59 i 60.

3) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVIII. Pàgs. 473 i següents.

4) Lloc citat. Tom XVIII. Pàgs. 497 i 498.

5) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: Lloc citat. Pàg. 61. — *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVIII.

Els jurats de Girona insistiren: el dia 23 de març s'adreçaren a la Diputació dient-li novament que «per virtuosa provisió de la senyora Reyna», els pagesos havien tornat a llurs cases, i que hom procedia amb suma diligència castigant els culpables i resolent les diferències hagudes fins aleshores entre senyors i pagesos, de manera que no eren necessaris els armaments que la Diputació feia, ans bé podrien tenir greus conseqüències si anaven endavant; en casos d'aquesta naturalesa, afegien, s'ha d'obrar sempre amb gran prudència. La lletra acabava amb la declaració que «la ciutat no fallirà mai en la deguda deffensió de les llibertats de la pàtria». [1]

Com es veu, tot l'interès dels gironins, darrera els quals hi havia Joana Enríquez, consistia a convèncer la Diputació que desistís dels preparatius militars. Però si des de Girona arribaven notícies que volien ésser tranquil·litzadores, de Vic i d'altres llocs arribaven notícies alarmants. En la mateixa sessió de la Diputació en què fou llegida la lletra dels jurats de Girona, en fou llegida una altra del Capítol de la Seu de Vic, en la qual s'explicava que els remences havien arribat fins a un tal extrem d'audàcia que a la plaça d'aquella ciutat s'atrevien a dir que saquejarien les cases dels canonges i la sagristia de la catedral, i s'endurien les joies; propòsits, deia la lletra, més propis de moros que de cristians. [2]

En un llenguatge sever, la comtessa-reina s'adreçà encara als diputats protestant de llur actitud i acusant-los de malaurar els esforços encaminats a trobar una solució satisfactòria, i negant que la capitulació atorgada pel comte-rei donés a la Diputació les facultats que s'atribuïa; Joana qualificava aquesta pretensió de perillosa, subversiva i atemptatòria a les regalies i preeminències de la Corona, i manava que els dits acords fossin revocats tot seguit. [3]

Tractes del comte-rei amb França. — El rei de França Lluís XI, potser per a fer-se partidaris a Catalunya, havia afectat un gran dolor per la mort del príncep de Viana, i els seus agents atiaren els catalans contra Joan II; però veient que no aconseguia res d'un poble al qual no inspirava confiança, no trigà a mostrar-se propici a una entesa amb Joan. Aquest, pel seu cantó, tement l'ajut del francès a uns súbdits la revolta dels quals preveia, li havia tramès Lluís d'Olms, un dels principals gentilhomes de Rosselló, a fi de cercar un acord.

Per tractar d'aquest afer i d'alguns altres, la Diputació trameté a Perpinyà el seu comissionat Mateu Soler, al qual donà instruccions escrites amb data del 25 de març del 1462.

El comte de Foix, gendre de Joan, i aliat de Lluís pel seu germà, no hagué d'esforçar-se gaire per a decidir els dos monarques a una entrevista [4]. Aquesta tingué lloc el dia 3 de maig a Salvatierra. D'allí en sortí el tractat signat a Saragossa.

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIX.
2) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Els remences.* Pàg. 62.
3) Lletra del dia 27 de març del 1462.
4) Jean de Gazanyola: *Histoire du Roussillon.* Pàg. 263.

Lluís XI es comprometé, a canvi de 200,000 escuts d'or, a proporcionar i soldejar quatre-centes llances, que restarien al servei de Joan II fins a l'entera submissió dels catalans; per 100,000 escuts més, Lluís proporcionaria i soldejaria set-centes llances, destinades a servir Joán durant les guerres que pogués tenir amb Catalunya, Aragó i València. Per la seva part, Joan, per a garantitzar el pagament, empenyorava en general les rendes, entrades, emoluments i drets dels seus reialmes i tots els seus béns mobles i immobles, i en particular les rendes dels comtats de Rosselló i Cerdanya; s'obligava a pagar el deute susdit en dos o tres partides de cent mil escuts cada una, la primera al cap d'un any de la submissió de Catalunya, la segona al cap d'un any de la primera, i la tercera, si hi hagués lloc, al cap d'un any de la segona. Fins que el deute quedés totalment extingit, el rei de França havia de rebre de mans de Carles d'Olms, procurador reial dels comtats de Rosselló i Cerdanya, i dels seus successors, el producte net de les rendes dels dits comtats, sense que aquestes sumes fossin deduïdes del capital. [1]

Segell armorial de Lluís XI (any 1461)

Joan II, l'any 1462 se'n dugué la seva filla Blanca amb el pretext de casar-la amb el duc de Berry; però la lliurà al comte de Foix, que la tancà al castell d'Artés, on morí, sembla que violentament [2]. Aquest fet agreujà encara més la situació.

Preludis de guerra civil. — A primers del mes d'abril del 1462 ja havien desaparegut del tot les esperances en la solució pacífica del plet de la pagesia.

A Vic coincidí la desaparició del veguer amb la presència de Jaume Serrolí,

1 JEAN DE GAZANYOLA: *Histoire du Roussillon.* Pàgs. 263 i 264.

2) ANTONIO BALLESTEROS: *Historia de España y su influencia en la Historia universal* Tom III.

cabdill dels remences d'aquella plana, al qual s'atribuïa el propòsit d'aplegar dins la ciutat o en els seus voltants els pagesos en revolta, i davant aquesta amenaça el Capítol vigatà demanà el socors de la Diputació. [1]

La feina de Serrolí era de convèncer els pagesos que llurs afers només es resoldrien bé si tornava a Catalunya el monarca, el qual els atorgaria les gràcies que demanaven i moltes altres, en paga de la bona voluntat que li duien. [2]

L'actitud dels remences de l'Empordà i de la Muntanya es féu més agressiva. Sis-cents pagesos tornaven a assetjar la vila i el castell de Santa Pau. Tenien en llur poder, a títol d'ostatges, quatre o cinc homes que havien volgut anar-hi per a llurs afers; un d'aquests el trameteren a Girona a fi que digués a la comtessa-reina que si un tal Bac, que ella tenia pres per raó dels esdeveniments de la dita vila, era penjat, ells degollarien els dos fills del missatger que estaven en poder llur; un pagès que condemnà la conducta dels revoltats el bastonejaren fins a deixar-lo per mort i li saquejaren la casa. Uns cinc-cents cinquanta pagesos entraren a Olot, demanaren al veguer «moltes coses enormes» i l'obligaren a lliurar-los salconduits. A la vall d'Hòstoles els pagesos empresonaren el prior del monestir de Breda i un ciutadà de Barcelona, i els amenaçaren de mort per al cas que alguns dels remences fossin ajusticiats. [3]

Els pagesos, cada dia més decidits a no pagar censos, tasques ni drets de cap mena, segrestaren alguns senyors. Davant les amenaces que proferien contra la clerecia de Girona, foren posades guàrdies a la catedral i al campanar, i demanà ajut a la Diputació. [4]

El dia 23 d'abril Joana convocà el Consell general de Girona, al qual assistí acompanyada del primogènit Ferran, i demanà parer i ajuda. El Consell, amb el pretext que s'havien reunit grups de pagesos prop la ciutat, acordà proveir el necessari per a defensa i custòdia d'aquesta, i decidí d'organitzar la milícia i procedir a la immediata reparació de les torres i muralles. Els acords del municipi gironí, diu Montsalvatge, «ben pel clar demostren que no anaven pas dirigits contra els remences, que ni per llur nombre, ni per llurs armes i disciplina podien atacar una plaça com Girona, i que donats a la voluntat de la Reina estaven preparant sa defensa contra la Diputació de Barcelona.» [5]

La Diputació acordà, el dia 24 d'abril, d'adreçar a diversos municipis catalans lletres i instruccions que representaven una actuació contra la reialesa, i a despit d'això s'hi parlava, per pura fórmula, de les providències conduents «a la conservació de la república de la qual la Majestat del Senyor Rey és cap e principi».

1) Lletres del Capítol de Vic, al seu bisbe i a la Diputació, del dia 21 d'abril del 1462. — *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XIX.

2) Lletra de mitjans d'abril del 1462, d'Andreu Sevila i Miquel Server, de Vic, al bisbe, que aleshores era a Barcelona. — Lloc citat. Tom XIX.

3) Lletra dels estaments eclesiàstic i militar de Girona a la Diputació. — Lloc citat. Tom XIX.

4) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences*. Pàg 65.

5) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: Lloc citat. Pàg. 66 i 67.

En realitat seguien els esforços de Joana Enríquez per destorbar l'acció de les corporacions directores del Principat, les quals, però, s'adonaren prou bé de les intencions de la comtessa-reina. Cap dels dos contrincants no enganyava l'altre amb les seves fórmules verbals i les seves frases d'externa bona voluntat.

La comtessa-reina concentrà forces a Girona, no pas per procedir contra els remences, ans bé per resistir a l'exèrcit de la Diputació. De tota manera, amb fingiment inútil, manà a Francesc Verntallat i als remences que es dissolguessin immediatament, i els comminà «ab aquelles maiors, pus fortes e riguroses penes, formes e maneres que 'ls decorreran per major execució del negoci.»

La situació, a Barcelona, s'havia fet molt greu. Pel mes d'abril del 1462 hi hagué una conspiració reialista. El dia 10, les autoritats barcelonines, que temien un cop de mà, adoptaren grans precaucions, que continuaren els dies següents. Aparegueren a la porta de la catedral albarans o pasquins amb grans amenaces per a la ciutat, obra dels reialistes. Havien vingut, d'amagat, l'arquebisbe de Tarragona, Pere d'Urrea, i alguns familiars seus a l'objecte de preparar un cop, que no arribà a esclatar gràcies a les precaucions preses. Joana manà al regent de la vegueria de Barcelona, Galceran Burguès, que no prosseguís els processos incoats contra alguns ciutadans i que li trametés llurs causes; el veguer, entre les deu i onze hores de la nit del 24, posà els detinguts en llibertat. Davant el desacatament, els diputats del General i el Consell de Cent decretaren la presó del veguer, i el dia 25 acordaren confiscar-li els béns i enderrocar-li la casa que tenia al carrer Ample. Els qui havien estat detinguts i alliberats foren capturats de nou.

Davant l'empresonament del veguer de Barcelona, Galceran Burguès, fet que contrarià molt Joana, aquesta féu acordar al Consell general de Girona d'intervenir en el sentit de demanar als municipis de Perpinyà, Figueres, Vic, Besalú, Camprodon, Puigcerdà i Torroella de Montgrí que nomenessin comissionats que fessin de mitjancers i procuressin conciliar el comte-rei, d'una banda, i la Diputació i el Consell de Cent, de l'altra [1]. Els comissionats, juntament amb els de Girona, havien d'anar a Barcelona per tal de conferenciar amb les dites corporacions. [2]

Entre els principals conspiradors barcelonins hi havia el conseller segon, Francesc Pallarès, la casa del qual servia de lloc de reunió. Un dels presos, Martí Solzina, revelà molts detalls del complot, especialment el gran paper que hi tenia Pallarès. Aquest fou empresonat el dia 30 d'abril al vespre [3]. Aquell mateix dia foren empresonats el sabater Perdigó i alguns altres, per propagar notícies alarmistes sobre commocions i tumults. [4]

Com a promotors del complot foren executats a la presó, el dia 19 de maig, Francesc Pallarès i Pere Torrent, el jove o menor; llurs cadàvers foren

1) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Els remences*. Pàg. 67.
2) Francesc Montsalvatge i Fosses: Lloc citat. Pàg. 67.
3) F. Carreras i Candi: *Pere Joan Ferrer*. Barcelona. Any 1892. Pàg. 11.
4) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàgs. 8 a 10.

exposats a la plaça del Rei, i al vespre els enterraren [1]. El dia 19 de maig foren condemnats a mort Bertran Torró i Joan de Mitjavila [2]. Aquests personatges i alguns altres es proposaven de facilitar per les armes l'entrada de Joan al Principat de Catalunya i la de Joana a la ciutat; havien convingut que la comtessa-reina, un cop fos dins Barcelona, faria empresonar els titllats de desafectes, i tot seguit hom jutjaria sumàriament i condemnaria a mort moltes de les més qualificades persones de la Generalitat i del Consell de Cent; amb aquest objecte el vice-canceller s'havia d'apoderar, amb gent armada, de la Casa de la Ciutat i de la Casa de la Diputació [3]. En una lletra de la Diputació i dels consellers de Barcelona a les municipalitats explicant aquests fets, hom llegeix: «Car no solament se tirava a mort de les dites persones, mas a deslibertar [4] perpetualment aquesta terra, la qual per sa esterilitat e magresa sens llibertats habitada estar no pot». [5]

Els remences al costat del poder reial. — Aviat es veié que els remences s'inclinaven cap al cantó de la reialesa. Verntallat i Serrolí guanyaren la primera partida a la Diputació del General.

La revolta s'estenia per les comarques de la Muntanya i l'Empordà. Una colla de vint o vint-i-cinc pagesos, el dia 27 d'abril, entraren al castell de Berenguer de Barutell, senyor de la baronia de Bestracà; s'apoderaren del dit senyor i el subjectaren amb una cadena al coll com un pres dins la pròpia casa; penetraren al dormitori de la seva muller, que encara era al llit, l'amenaçaren amb ballestes parades i altres armes i la feren sortir en companyia dels seus fills; saquejaren la casa, de la qual s'endugueren robes i altres objectes; Pere d'Esplugues, en una lletra als diputats, deia: «han-li robada a Berenguer de Barutell tota la casa fins a les craspines de sa muller» [6]. Havent Beatriu de Cruïlles apremiat un remença, Verntallat adreçà a aquella una lletra (27 d'abril del 1462) notificant-li que si per tot el diumenge següent no havia tornat el remença, li passaria a ella el mateix que a Berenguer de Barutell li havia passat. [7]

A Besalú creixia l'alarma, puix que hom rebia contínuament avisos que els remences volien apoderar-se de la vila. A les mateixes portes de Besalú prengueren quatre-cents bens i assetjaren les cases de Bartomeu Alamany i de Corona de Vianya [8]. La Diputació, en contestar als jurats d'aquella vila, els encoratjà a la resistència i els anuncià que tot seguit començaria a sortir de Barcelona l'exèrcit destinat a pacificar el país. [9]

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 19 de maig del 1462
2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIX. Pàgs. 210 i 220.
3) Pere Joan Comes: *Llibre d'algunes coses assenyalades.* — F. Carreras i Candi: *Pere Joan Ferrer.* Pag. 11.
4) És a dir, privar de la llibertat.
5) Lloc citat. Tom XIX. Pàgs. 317 i 413.
6) Lloc citat. Tom XIX. Pàgs. 105 a 108, i 116 i 117.
7) Lloc citat. Tom XIX. Pàg. 108.
8) Lloc citat. Tom XIX — Lletra dels jurats de Besalú del dia 4 de maig.
9) Francesc Montsalvatge i Fossas: *Els remences.* Pàgs. 69 i 70.

L'estat d'inquietud es feia general. Dins algunes viles, els veïns estaven en pugna entre ells per la qüestió dels remences, com a Besalú i a Camprodon.

Francesc Verntallat, cabdill dels remences. — Més encara que un cabdill popular, Verntallat era l'ànima del moviment dels remences. [1]

Guerriller hàbil i conductor de multituds, organitzà aviat els pagesos, que al començament es movien sense ordre ni disciplina. Resolgué el problema econòmic del seu exèrcit: per a poder soldejar la gent que manava, establí que de cada tres pagesos, un agafés les armes, i els altres dos restessin a llurs cases i paguessin les despeses del primer [2]. Era un home diplomàtic i astut, com ho proven les seves relacions amb el comte-rei i la comtessa-reina, amb els nobles i abats contra els quals combatia, i amb la Diputació del General, que l'havia condemnat a mort i que s'adreçà a ell per conducte de l'abat de Camprodon [3]. Algunes lletres de Joana Enríquez a Verntallat, amb finalitats externament pacificadores, mostren les excel·lents relacions establertes entre la reialesa i els remences, i proven la influència que el cabdill muntanyenc exercia en les comarques on operava. [4]

Verntallat tirava en cara a la Diputació del General que la privilegiada Barcelona era rebel a la sobirania del monarca i tirànica amb els febles de la població rural. Alguna cosa de veritat hi havia en aquesta imputació, diu Coroleu [5], i afegeix que Verntallat era un «home de compte per la seva audàcia, enteresa i habilitat, per bé que desproveït de sentit moral, a jutjar pel terme de la seva agitada carrera política». És un tipus que pertany de dret al dramaturg i al novel·lista [6]. Però Coroleu exagera quan diu que no fou en puritat sinó un ultrarealista disfressat de demagog pel compte que li tenia [7]. Exagera encara més Antoni de Bofarull, almenys pel que toca a Verntallat, quan, parlant d'aquest i de Serrolí, els diu «*perdidos y despreciables*». [8]

A la comarca de Camprodon, els remences, avalotats, cridaven «muira tothom qui contravinga que lo rei no entre!» [9]. Aquesta era la consigna que tenien per tot arreu [10]. Verntallat, amb dos o tres mil homes, es disposava a anar cap a Balaguer per preparar l'entrada de Joan II dins el Principat de Catalunya. [11]

Les relacions entre els remences i Joana Enríquez es revelen ja clarament en la disposició que aquesta prengué manant que Vesac i Serrolí anessin a conferen-

1) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences*. Pàg. 90.

2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XIX. Pàgs. 115 i 116.

3) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: Lloc citat. Pàg. 41.

4) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: Lloc citat. Pàgs. 71 i 72.

5) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña*. Pàg. 71.

6) JOSEP COROLEU: Lloc citat. Pàg. 104.

7) JOSEP COROLEU: Lloc citat. Pàg. 71.

8) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiastica) de Cataluña*. Tom VI. Pàg. 103.

9) Lletra del diputat local Pere Moner, del dia 10 de maig del 1462. — *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XIX. Pàgs. 210 i 211.

10) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: Lloc citat. Pàg. 71.

11) Lletra del Capítol de Vic a la Diputació, data del 1 de maig del 1462.

ciar amb Verntallat (11 de maig). No deia la comtessa-reina quin era l'objecte de l'entrevista; hom creu que era el d'indicar als remences que es preparessin a combatre el comte de Pallars, puix que aquell dia mateix escriví una altra lletra al comte de Mòdica, senyor dels vescomtats de Bas i de Cabrera, decidit reialista, anunciant-li que li trametia tres-cents homes per a la defensa d'Hostalric i que a aquest efecte havia escrit a Verntallat ordenant-li que amb cinc-cents o sis-cents homes s'acostés a les faldes del Montseny amb l'obligació de prestar-li auxili com a subordinat seu, si calgués. La Diputació, assabentada de la marxa de Verntallat, s'adreçà als jurats de Sant Celoni avisant-los que li constava que el cabdill dels remences i el bastard de Cabrera, amb set-cents homes, es presentarien amb el propòsit d'apoderar-se de la vila. [1]

Segell de la Procuració reial de la ciutat i Camp de Tarragona (any 1437)

Joana convocà els nobles i cavallers perquè anessin a Girona amb llurs cavalls i armes i el major nombre possible d'homes, a fi de socórrer a ella i el príncep Ferran (12 de maig). Ordenà també als pagesos de diverses parròquies designats per a combatre, que es presentessin a Jaume Moles, de Celrà, capità que ells mateixos havien elegit, a fi de prestar el jurament al comte-rei. Pere de Rocabertí fou nomenat capità de la ciutat i fortalesa de Girona.

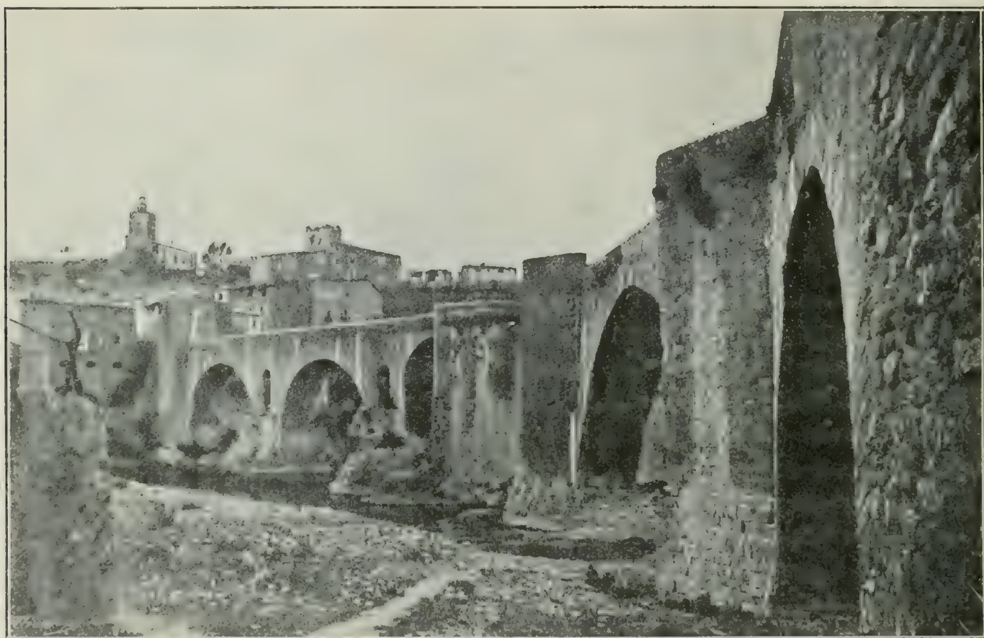
Reunit el Consell general gironí el dia 13, Joana, que hi assistia junt amb Ferran, digué que havent-se assabentat que a Barcelona feien preparatius de guerra contra ella, el comte-rei, el príncep i llurs consellers, demanava a la ciutat i al Consell que li diguessin si podia comptar amb llur favor, ajuda i defensa, i en cas afirmatiu encomanava la seguretat de la seva persona i la del príncep al municipi i a tots els habitants de Girona. El Consell decidí que els jurats defensarien les persones reials i llurs consellers, sempre que això no fos en perjudici de les llibertats i privilegis del Principat de Catalunya.

Els jurats de Girona, tot disposant la celebració de pregàries per la pacificació, seguien els preparatius de guerra i insistien en llurs gestions inútils per aturar l'exèrcit de la Diputació del General. El dia 20 es declaraven meravellats a l'extrem que l'exèrcit alçat per la Diputació s'acostés a Girona, i demanaven amb gran prec

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XIX. Pàg. 223. — FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences*. Pàgs. 71 i 72.

que se'n desistís, puix que els fets no ho justificaven. La Diputació els contestà exposant els motius de la seva actitud i censurant, d'una manera esbiaixada, l'actitud dels gironins. El mateix dia escriví als cònsols de la vila d'Amer anunciant-los que l'exèrcit del Principat aniria al cap de pocs dies en aquella contrada i que esperava que li donarien una bona acollida.

Mentrestant Verntallat era a Santa Coloma de Farnés amb vuit-cents homes, la conducta dels quals no donava lloc a planys. [1]

Besalú: Vista de la vila i del pont medieval

Davant el problema dels remences, la Diputació prengué un acord important, que en una situació menys greu hauria pogut ésser decisiu. El dia 22 de maig decidí d'adreçar als veguers, batlles i altres oficials reials, un document circular recordant-los que, a precs dels pagesos de remença i dels senyors, i amb intervenció dels diputats del General i de la ciutat de Barcelona, hom havia fet uns apuntaments i capítols de concòrdia, els quals calia que fossin publicats urgentment per a coneixença de tots i en bé de la pau; ensems avisà els diputats locals que si algun oficial de justícia refusava de fer la publicació ordenada, el requerissin a fer-la i comuniquessin a la Diputació tot el que succeís. Això hauria pogut representar un gran pas en la solució del conflicte dels remences i una satisfacció a les reivindicacions d'aquests.

1. *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIX. Pàg. 217.

Com que, amb el seu acord, la Diputació es proposava d'apartar els pagesos de la causa reial, Joana Enríquez, bon punt en fou assabentada, escriví una lletra al procurador general dels remences, Lluís Vilardebó, demanant-li que tant ell com els altres síndics s'esforcessin a convèncer els pagesos de la ineficàcia de l'acord de la Diputació, «llevant-los del cap — deia — la il·lusió que els és feta», i els donessin a entendre que la dita crida era nul·la i sense cap valor, puix que la Diputació no tenia potestat per a atorgar una tal franquesa. Jaume Serrolí treballà en igual sentit. [1]

Una part considerable de senyors protestà, a llur torn, de l'acord dels diputats. El braç militar del bisbat de Girona els escriví una lletra (4 de juny del 1462) en la qual els deia que li causava admiració el procediment seguit per obtenir una avinença entre els remences i llurs senyors, puix que aquests no havien intervingut en la redacció del projecte de concòrdia; protestaven d'algunes de les seves clàusules i afirmaven que les concessions ofertes als pagesos només havien servit per a encoratjar los, fins al punt que ja no s'acontentaven de no pagar determinades prestacions, ans encara havien acabat per qualificar de «mal ús» el pagament de qualsevol dret, i portaven llur gosadia fins al punt que amenaçaven de mort qui provés d'exigir-los el pagament, i cometien els excessos i malvestats que tant de trastorn portaven a Catalunya. [2]

Esclata la revolució (maig del 1462). — Els remences, en veritat, servien de pretext i excusa als dos enemics veritables: la Generalitat i la reialesa. La Diputació, més que anar contra els pagesos, anava contra la parella reial. Aquesta, com ja abans Alfons IV, afalagava els remences per utilitzar-los en la feina de combatre les llibertats polítiques de la terra. I els pagesos, davant la rivalitat i la lluita dels dos poders, se n'aprofitaven per extremar llurs reivindicacions i durles a la pràctica violentament. «Jo crec — escriu Francesc Montsalvatge — que mai no s'ha vist nació tan trastornada com Catalunya en aquells dies. La guerra de classes i la guerra civil revejant els camps de Catalunya. Tot semblava que havia sortit de mare.» [3]

El dia 11 de maig, a proposta del bisbe de Vic, Cosme de Montserrat, que en aquells moments apareix com el director del General, aquest acordà alçar cinccents homes a peu, ultra els mil que havia deliberat soldejar [4]. El dia 15 de maig, la Diputació acordà afegir a l'exèrcit cent espingarders. [5]

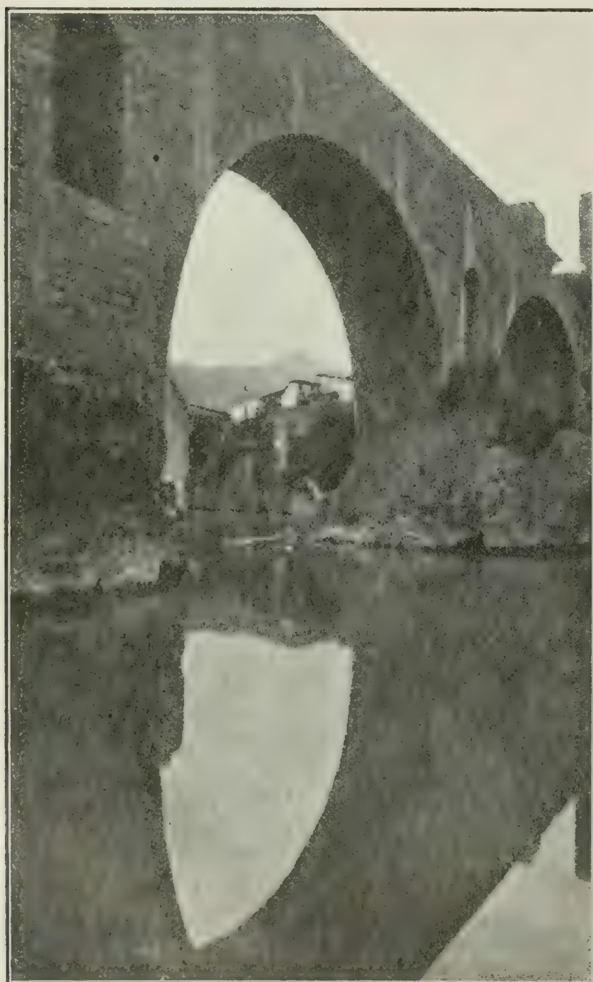
Un dels caps de l'exèrcit català, Pere de Belloc, es presentà davant la plaça d'Hostalric, amb la intenció d'entrar-hi. Al castell hi havia el vescomte de Cabrera i comte de Mòdica. Els habitants d'Hostalric no volgueren deixar entrar les forces

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XX. Pàgs 04 i 05.
2) Lloc citat. Tom XX. Pàgs. 27 a 30. — J. Coroleu: *El feudalismo y los siervos de la gleba en Cataluña*
3) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Els remences.* Pàgs. 76 i 77.
4) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIX. Pàg. 184.
5) Lloc citat. Tom XIX. Pàg. 250.

de la Diputació, i Belloc ordenà la tala d'un camp de blat i una vinya. Aleshores un capellà, Bernat Marcó, obrí un dels portals, i entraren les forces de Belloc [1], amb gran contrarietat de Joan de Cabrera. El dia 23 fou assaltat el castell pels soldats de Pere de Belloc. [2]

Francesc Verntallat, que havia rebut l'encàrrec d'acudir a Hostalric en ajut del comte, se situà amb una host de pagesos prop de la vila, a les serres veïnes, cap al costat de Massanés, en actitud espectant.

Les intencions i les posicions de cada un dels tres elements en lluita es veien clares temps ha. Però fins al 26 de maig no prengué caràcter oficial la situació de guerra contra Joan II. Aquell dia la Diputació del General i els consellers de Barcelona comunicaren a les principals ciutats i viles de Catalunya un llarg manifest, que constituïa un veritable crit de revolta contra el poder reial. [3]

Un arc del pont de Besalú

L'exèrcit català comandat pel comte de Pallars. — El dia 12 de maig la Diputació acordà que es tractés amb una comissió de vint pagesos d'Osona sobre el plet dels remences [4]. Aquests, sense escoltar els oferiments de la Diputació, persistien en llur actitud violenta: els clergues eren especialment amenaçats de mort per al cas que tramitessin ordres contra els pagesos.

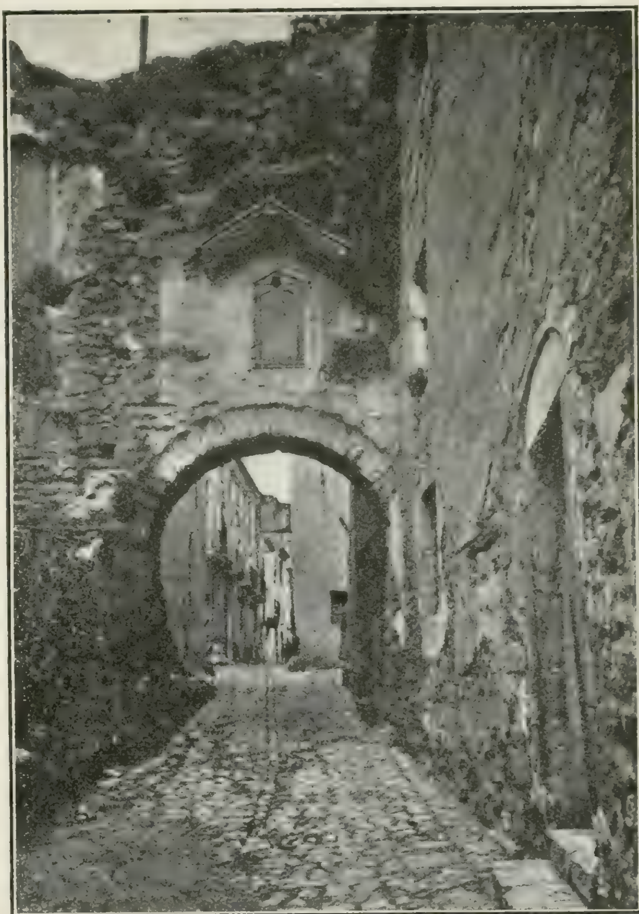
1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XX. Pàgs. 25 i 26.

2) Lletra del dit capità a la Diputació. — Lloc citat. Tom XIX. Pàgs. 344 i següents.

3) Lloc citat Tom XIX. Pàgs. 281 a 284. — FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences.* Pàg. 78.

4) *Colección*, etc. Tom XIX Pàg. 202.

Mentre Verntallat, seguint les instruccions de la comtessa-reina, era a Hostalric esperant que es presentés l'exèrcit de la Diputació, hom organitzava una host de pagesos de la muntanya, les principals figures del qual eren Joan Carreres, de Serinyà; Guillem Font, de Faràs; Jaume Ferrer, de Fontcoberta; Blai Falgàs, de S'Agaró; Jaume Terrats, de Caixàs; Bartomeu Ors, de Beüda; Joan Traver, d'Usai; Bernat Pou, de Maià; Jaume Mir, d'Argelaguer, i Pere Gaiolà, de la Miana. Aquesta host anà a Girona i serví de guarnició a la ciutadella i de defensa a la comtessa-reina. Altres colles de pagesos amenaçaven Ripoll, Sant Joan de les Abadesses, Besalú, i sobretot el castell de Santa Pau [1]. A Sant Feliu de Guíxols una nau castellana desembarcà armes i municions per a Girona. [2]

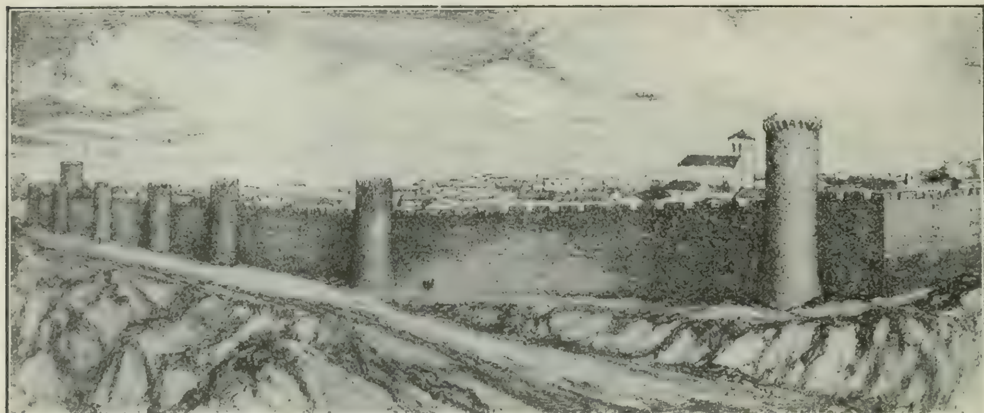

Un carrer de Besalú

L'exèrcit del Principat, del qual fou nomenat capità general el comte de Pallars, sortí de Barcelona el dia 29 de maig. Tenia la missió d'atacar Verntallat i dirigir-se a l'Empordà; «però el més innocent — remarca Montsalvatge — veurà a través d'aquestes disposicions que l'exèrcit anava amb la consigna real i veritable d'enderrocar la lloctinença a fi de quedar la Generalitat mestressa del país, ja que al rei el tenien allunyat de Catalunya» [3]. A principis de juny fou tramès a l'exèrcit un reforç de cinc-cents homes. [4]

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XIX. Pàgs. 455 i 456.
2) Lloc citat. Tom XIX. Pàg. 580.
3) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Els remences*. Pàgs. 70 i 80.
4) Lloc citat. Tom XX. Pàg. 10.

Derrota de Verntallat a Hostalric. — Francesc Verntallat, amb la seva gent — uns tres-cents homes — es mantenia a l'aguait, en espera de l'exèrcit del comte de Pallars. Prenia moltes precaucions. «Lo Verntallat — deia el comte en una lletra — fuig de la nostra cara... de nit va a dormir al bosc e ell apartat de tots los altres amb deu o dotze que no se sap on dormen, puys al matí torna». [1]

Recinte amurallat d'Hostalric. (Reconstitució)

Quan l'exèrcit de la Diputació sortí d'Hostalric per anar cap a Girona, el cabdill dels remences volgué tancar-li el pas, i s'entaulà una batalla. Davant la superioritat del contrari, Verntallat hagué de retrocedir, i li foren fets alguns presoners, els quals foren penjats. [2].

El dia 3 de juny, en una reunió del Consell de Girona, es donà lectura a una lletra de Joan II sobre els esdeveniments de Barcelona, en la qual el monarca afalagava els gironins, mentre que blasmava els barcelonins per les execucions de reialistes i per l'alçament de l'exèrcit que intentava fer presoners la comtessa-reina i el príncep Ferran. El monarca els demanava que custodiessin i defensessin les reials persones i els anunciava que aviat vindria en aquestes terres per pacificar-les. [3]

L'actitud de Francesc Verntallat havia concitat contra ell la indignació dels qui defensaven la causa del General. El dia 4 de juny, el comte de Pallars destacà del seu exèrcit cinc-cents homes de peu i vint de cavall, i ell sortí amb altres forces per agafar Verntallat entre dos focs. Però aquest no caigué en el parany, i l'operació no tingué altre resultat sinó fer presoners un agutzil al servei de la comtessa-reina i sis remences, que foren penjats tot seguit. Mentrestant els pagesos assetjaven la vila de Besalú, que es trobava en una situació molt difícil. [4]

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XX. Pàg. 13.
2) Lloc citat. Tom XX. Pàg 61.
3) Francesc Montsalvatge i Fossas: *Els remences*. Pàgs. 80 i 81.
4) Lloc citat. Tom XX. Pàgs. 71 i 72.

L'exèrcit manat pel comte de Pallars seguia la seva marxa cap al nord. El dia 5 de juny era a Viloví, a una llegua i mitja de la ciutat de Girona.

Joana i el príncep Ferran assetjats a la ciutadella de Girona. — El dia 6 de juny del 1462 arribà davant Girona l'exèrcit de la Diputació del General.

Creient els soldats del comte de Pallars, equivocadament segons sembla, que els gironins anaven a fer una sortida, es posaren a donar grans crits dient que volien entrar o morir; estaven «pus furiosos que si fossen diables», i el contenir-los costà molt de treball als capitans [1]. Quan ja tot semblava aquietat, el jurat gironí Francesc Samsó sortí a la muralla acompanyat de molta gent armada, i es posà a insultar els de fora, als quals deia: «avant, avant, canalla, xuxumeus i melrosats de Barcelona!». Els insults anaren seguits de nombrosos trets. [2]

Aleshores el comte de Pallars ordenà l'assalt; els barcelonins, després de cremar el portal dels Albadiners i la torre, es possessionaren fàcilment d'una part de la població, la part baixa, fins a la muralla antiga. En aquell combat l'exèrcit de la Diputació tingué molt poques baixes: un mort i vuit o deu ferits [3]. Comentant l'acometivitat de què els seus soldats havien donat proves, escrivia el comte de Pallars: «e crech que ab aquesta fúria se poria anar fins a París». [4]

Encoratjats per aquest primer èxit, atacaren la «Força vella», però no pogueren apoderar-se'n. Els gironins reialistes resistiren bé darrera la línia del recinte interior o «Força vella».

Francesc Samsó, aquell mateix qui des de la muralla insultava els barcelonins, en mig de la lluita rebé una ferida a l'ull, de la qual morí a la matinada següent. [5]

Tres consellers de Verntallat caigueren en mans del comte de Pallars, i foren penjats seguidament. [6]

La Diputació felicità el comte. Semblava ja tan segura als diputats la presa de Girona, que encarregaren per endavant al capità general que posés presos els consellers reials, la comtessa-reina i tots els qui els haguessin obeït; que s'avistés amb Joana i li digués que si el Principat de Catalunya l'havia acceptada com a tudriu del primogènit, era perquè es pensà que ella governaria bé i perquè ho considerà convenient per a la conservació de la cosa pública; però que davant la seva conducta amb les corporacions de Barcelona i en l'afer dels remences, li era ordenat que s'abstingués d'exercir la dita tutoria i es preparés a sortir com més aviat millor del territori català. [7]

Des de la ciutadella o recinte interior es féu en els dies següents un foc molt

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom xx. Pàgs. 67 a 71.
2) Lloc citat. Lletra del comte de Pallars a la Diputació.
3) Lloc citat. Tom xx. Pàgs. 64, 65 i 71. — *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 6 de juny del 1462.
4) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom xx. Pàg. 71.
5) Lloc citat. Tom xx. Pàgs. 79 i 80. — Lletra del comte de Pallars a la Diputació.
6) Lloc citat. Tom xx. — Lletra del comte de Pallars a la Diputació.
7) Lloc citat. Tom xx. Pàgs. 50 a 61.

intens contra els barris que havia ocupat l'exèrcit de la Diputació, i així es féu molt incòmoda la situació d'aquest i dels habitants d'aquells barris. [1]

El comte de Pallars, el dia 11 de juny, informava que tenia tan ben assetjada la Força vella, que «no pot entrar ni sortir un gat que no sia vist» [2]. Explicava que els assetjats «fan tirar passadors [3], e en les empenyes de aquells, que són de

Una vista dels pòrtics de Besalú

paper, se troben escrites semblants paraules: Traydors, que per sis florins haveu renegat nostron Rey, e altres moltes injúries, paraules que sempre dien e criden.»

Per a batre la ciutadella calia un material de guerra més abundant i més potent, i el comte de Pallars, el dia 8 d'agost, es planyia a la Diputació per la lentitud a trametre'l, puix que en aquelles circumstàncies un dia era un any. [4]

En explicar aquell setge al cap d'alguns anys, deia Joan II que l'exèrcit del comte de Pallars fou inhumà i cruel, puix que «*fazian muy amenudo tirar la dicha artilleria a la posada adonde sabian que los senyores suyos stavan, sin más vianda que fasta una poca de fruyta al tierno ninyo consintieron que fuese dada, e maravellándose la Reina de cosas tanto detestables, embió a dezir con mossén Cartellà les*

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragon*. Tom xx. Pàgs 77, 78 i 120.
2) Lloc citat. Tom xx.
3) Sagetes o vires de ballesta.
4) Lletra del comte de Pallars a la Diputació.

rogava le dexassen yr a ella, su fijo e a todos los otros, que los lexaria liberamente la Fuerça, e sinó, dixessen qué demandaban. La respuesta fué que como fuessen entrados les responderían, e sabemos habían delliberado que entrada la Fuerça fuessen puestos a spada, ensemble con todos los otros, nuestra muger e fijo» [1]. La darrera afirmació no és pas gaire versemblant. El comte de Pallars desmentí ja aquesta versió tendenciosa el mes de juny del 1462. [2]

Joan II entra a Catalunya amb un exèrcit. — Trencant la concòrdia signada a Vilafranca, en la qual s'estipulava que el monarca no podria entrar ací sense l'autorització del Principat, Joan, davant l'actitud de les corporacions catalanes, penetrà a Catalunya amb algunes forces, pel costat d'Aragó. Duia uns dos-cents cavalls i dos-cents homes de peu, navarresos [3], i esperava molta més gent [4]. El dia 5 de juny entrà a Alfarràs [5], el 6 a Balaguer i el 8 a Tàrrega, des d'on tornà a Balaguer al cap de pocs dies [6]. Des d'allí amenaçava Lleida.

L'entrada del comte-rei al Principat encoratjà molt els remences [7]. Una de les primeres coses que féu Joan després d'arribar a Balaguer, fou escriure a Francesc Verntallat una lletra, en la qual li deia que la comtessa-reina l'havia informat dels bons serveis prestats pel cabdill dels remences a ella i al primogènit; li pregava que en rebre la lletra procurés més que mai aplegar el major nombre de gent per acudir a socórrer la comtessa-reina, i li prometia que aquest servei i els altres que tenia rebuts d'ell, li serien recompensats com es mereixien. [8]

En saber-se l'entrada del monarca, s'organitzà a Barcelona, per combatre'l, una host, la qual sortí el dia 16 de juny a la tarda cap a Balaguer. N'era capità Joan de Marimon, el qual anava entre el conseller en cap Miquel Desplà i el diputat eclesiàstic Manuel de Montsuar; portava la bandera Bernat Sapila. La host era formada de molta gent de peu i de cavall; tots els gremis o confraries de Barcelona hi portaren tanta gent com van poder [9]. Una comissió de nou persones, o novena, dita de les banderes, tenia cura de l'aspecte militar. [10]

La Generalitat declara Joan II enemic públic. — Davant l'entrada de Joan al territori del Principat de Catalunya, la Diputació publicà, el dia 9 de juny del 1462, una proclama en la qual eren formulats un conjunt de greuges contra el comte-rei per la seva aliança amb el rei francès, per haver promogut la revolta dels remences i per haver entrat amb força armada dins el Principat.

1) Discurs de Joan II a les Corts de Montçó de l'any 1460.
2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XX. Pàg 81.
3) Lloc citat. Tom XX. Pàgs 90 i 91.
4) Lloc citat. Tom XX. Pàg. 90.
5) Lloc citat. Tom XX. Pàg. 66.
6) Lloc citat. Tom XX. Pàgs. 83, 152 i 217.
7) Lloc citat. Tom XX Pàgs. 130 i 137. — FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences* Pàg. 85.
8) Lloc citat. Tom XX. — Lletra del prior del convent de Ripoll a la Diputació, del dia 13 de juny del 1462.
9) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
10) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XX.

Joan II era declarat «enemic de la cosa pública del Principat de Catalunya», i la mateixa declaració es féu per als qui el seguissin. [1]

El dia 11 fou feta una altra crida de la Diputació exposant els greuges pels quals declarava la comtessa-reina enemiga del Principat, dissipadora, destruïdora i subvertidora, no solament del reial patrimoni, ans encara de la cosa pública i de les llibertats de Catalunya. [2]

En la sessió del dia 9, la Diputació acordà d'escriure als síndics dels remences demanant-los que ajudessin al restabliment de la pau i acceptessin la intervenció que se'ls havia ofert, en el ben entès que els pagesos no haurien de pagar cap compensació ni esmena per les servituds personals d'ells i de llurs fills i filles i altres successors, puix que el Principat s'encarregaria de satisfer-les, si calia. En alguns indrets, la concòrdia decretada per la Diputació produí molt bon efecte entre els remences; els pagesos de la plana de Vic i altres llocs, diu la Diputació, en foren «sumament alegres» [3]. En general, però, el nou intent fracassà.

El comte de Pallars notificà a la Diputació, el dia 8 de juny, que havia fet presoners els remences Serrolí i Canet, i pregava que «lo botxí vos plàcia trametre'm en tot cas, e no 'l vos haja pus a demanar» [4]. El dia 10 fou penjat Serrolí, i el dia 11 Canet. [5]

Els diputats decidiren d'aplicar la pena de mort a alguns seguidors de Verntallat que estaven presos, i trameteren una circular, junt amb la crida, als veguers, síndics i consellers de Catalunya comunicant-los els acords i estimulant-los perquè contribuïssin a encoratjar els pobles per a la defensa de les llibertats públiques. [6]

En la reunió que el dia 11 celebrà el Consell de Girona, es féu saber que el comte de Pallars demanava el concurs del Consell per agafar i castigar els remences que hi havia a la Força vella. El Consell contestà que aquest afer, per la seva gravetat, exigia una madura deliberació; en definitiva no resolgué res.

Segons el comte de Pallars escrivia el dia 11 de juny a la Diputació, Verntallat estava en relacions amb la comtessa-reina a l'objecte d'entrar al recinte interior de Girona i fer-s'hi fort. El cabdill dels remences s'havia situat a una llegua de distància, en el camí de Banyoles i Riudellots de la Creu. Contra ell trameté el comte dues columnes manades pel baró de Cruïlles i per Joan Sarriera, respectivament, amb el propòsit d'agafar-lo entre dos focs [7]; però Verntallat pogué escapar-se d'aquella acció combinada [8]. El qui en la seva host duia la bandera reial, caigué presoner: «Ja he escrit lo penjen per lo camí», declara el comte, molt expeditiu

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XX. Pàgs. 106 a 108. — *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. Dies 9 i 11 de juny del 1462.

2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XX. Pàgs. 155 a 157.

3) Lloc citat. Tom XX. Pàgs. 109 i següents. — Lletra de la Diputació al comte de Pallars, del dia 12 de juny.

4) Lloc citat. Tom XX. Pàg. 185. — FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences*. Pàg. 85.

5) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XX. Pàgs. 222 i 223. — Lletra del comte de Pallars, del dia 11 de juny.

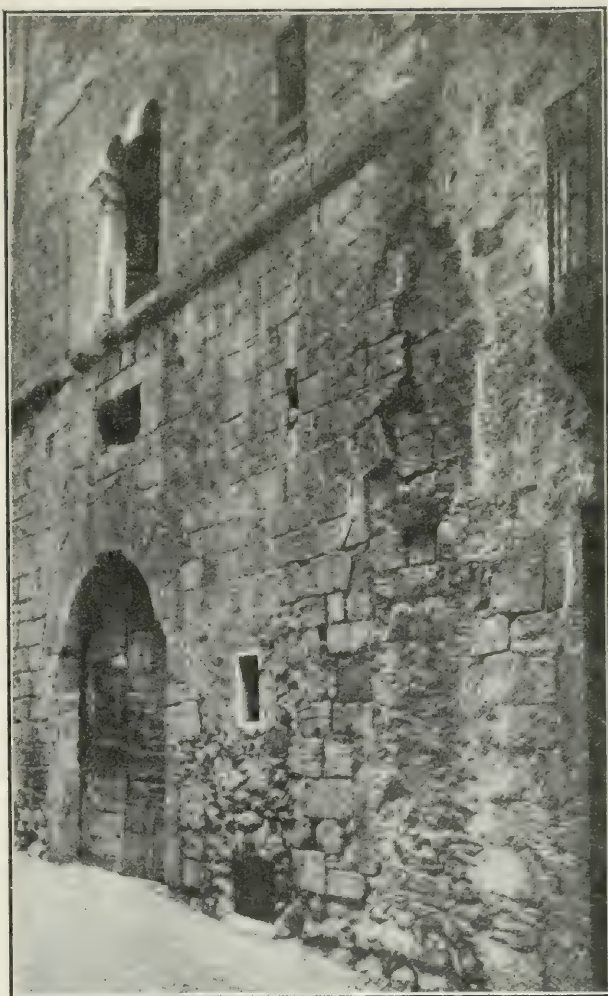
6) Lloc citat. Tom XX. Pàgs. 157 i següents.

7) Lloc citat. Tom XX. Pàgs. 221 a 223. — Lletra del comte de Pallars a la Diputació, del dia 11 de juny del 1462.

8) Lloc citat. Tom XX. Pàg. 235

en la qüestió de les condemnes a mort. Verntallat es disposava a cooperar amb Joan II en la marxa sobre Girona. [1]

El 17 de juny, diada de Corpus, després d'un intens foc d'artilleria, el comte de Pallars intentà l'assalt de la Força vella de Girona, per al qual objectiu distribuí l'exèrcit en quatre columnes. Durant sis hores, de les deu del matí a les quatre de la tarda, les columnes atacaren repetidament els llocs que els foren assenyalats. La defensa era dirigida per Pere de Rocabertí, governador de la plaça. Joana i Ferran, per encoratjar els defensors d'aquesta, acudiren als llocs de més perill. El bisbe Joan de Margarit anà també a la muralla; Bertran de Margarit, germà seu, rebé diverses ferides defensant la comtessa-reina en persona. L'atac fou rebutjat [2]. Hi hagué, per part de l'exèrcit del Principat, cinc o sis morts i un centenar de ferits; les baixes dels assetjats foren també considerables. Tingueren la culpa del mal èxit una trentena de mariners de Sant Feliu de Guíxols, «qui són estats la més covarda gent que may viu», els quals abandonaren el lloc i «fugiren com a jueus» [3]. La veritat és que l'exèrcit del comte era ben deficient; no sols tenia poca vàlua militar, ans encara molta de la seva gent es lliurava a furts i extorsions.

Besalú: Casa anomenada del comte Tallaferro

1 *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XX. — Lletra del comte de Pallars.

2 EMILI GRAHIT: *El cardenal Margarit.* Pàg. 70.

3 *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XX. Pàgs. 302, 303 i 370 a 378. — Lletra del comte de Pallars a la Diputació, del dia 18 de juny del 1462.

El comte de Pallars demanà a la Diputació un reforç de cinc-cents homes, dels quals dos-cents havien d'anar a la plaça de Perpinyà i els altres cobririen les baixes dels assetjadors de Girona, «car tinc — deia — molta gent nafrada e carafaixada». El dia 2 de juliol insistia a reclamar reforços, que fixava en 2,000 homes, amb el material de guerra que anteriorment havia demanat.

Encesa ja la guerra, cadascú anava definint la seva actitud. Molts prelats i nobles es posaren al costat de Joan. El dia 22 de juny foren declarats enemics de Catalunya l'arquebisbe de Tarragona Pere d'Urrea, Joan de Cardona, el comte de Prades i fra Lluís Despuig, mestre de Montesa [1]. El dia 6 de juliol foren objecte de la mateixa declaració l'arquebisbe de Saragossa, fill natural de Joan II, el comte d'Empúries, el comanador de Montçó, Antoni de Cardona, el bastard de Cardona, Berenguer de Requesens i molts d'altres [2]. Ja abans ho havien estat diversos oficials i alts funcionaris.

El dia 2 de juliol la Diputació escriví a l'abat de Sant Pere Camprodon, demanant-li que convencés els remences dels avantatges de la concòrdia amb els senyors, la qual resolia definitivament el plet, mentre que d'altra manera els mals usos quedaven suspesos, però no pas abolits, i amb l'obligació, per part dels remences, d'acabar de pagar els cent mil florins promesos a Alfons IV. [3]

Verntallat contestà personalment, per lletra del 16 de juny, les recomanacions que en aquest sentit li féu el prior de Casserres. Afirmava que ell no havia alçat la seva llança per a anul·lar els remences, ans bé per a reivindicar llurs drets i demanar al comte-rei que fes justícia a tots. Protestava de la conducta de la Diputació del General, la qual qualificava de cruel amb els sublevats i de facciosa amb el monarca. Quant a la concòrdia patrocinada per la Diputació, deia que Jesús trià dotze apòstols, un dels quals s'anomenava Judes Iscariot, i aquest el vengué per trenta diners i després es penjà, perdent tres coses: la primera l'ànima, la segona els béns i la tercera el cos; Sant Pere negà tres vegades Jesús i després plorà amargament per tal de poder aconseguir el seu perdó. Finalment demanava a Déu que li donés la victòria per poder defensar el sobirà que els havia donat per ordre de justícia, i declarava que ell no volia deixar el camí de l'honor pel de la traïció a la majestat reial [4]. «Vischa el Rey!», acabava dient.

El mes de juliol la Diputació demanà diverses vegades a Bernat Gilabert de Cruïlles, senyor de Peratallada, que havent signat molts pagesos de remença la concòrdia amb llurs senyors, deixés en llibertat els pagesos que tenia empresonats, abracés i tractés amb amor tots els seus vassalls, i no fes cap acte contra ells ni contra llurs béns [5]. Hom comprova, doncs, que la Diputació s'esforçava a resoldre el plet d'una manera favorable als remences.

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dies 22 de juny i 6 de juliol.

3) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XX.

4) Lloc citat. Tom XXI. Pàgs. 378 a 380.

5) Lloc citat. Tom XXI. Pàgs. 217, 218 i 340 a 351.

Intervenció dels francesos a favor de Joan. — Feia setmanes que arribaven a Catalunya notícies certes dels aparellaments militars que feia el comte de Foix per entrar al Rosselló i acudir en socors de la comtessa-reina assetjada a Girona. [1]

Un pendent natural conduïa el Principat de Catalunya a la independència. Joan II havia comprès que si deixava anar endavant les coses, es produiria el desmembrament de la seva monarquia, i ell volia assegurar-ne la integritat per tots els mitjans. Aliat ja a Carles VII de França, imaginà d'estrènyer la seva aliança amb Lluís XI, que acabava de succeir al seu pare, i d'obtenir amb aquesta aliança un socors armat que li permetés de trencar la resistència dels catalans.

Lluís XI, després d'haver-se volgut oferir com a protector de Catalunya, veient els seus agents desairats pels catalans malfiats i patriotes, es decidí a entendre's amb Joan II, però dictant condicions que feien el tracte avantatjós per a ell [2]. «Així — diuen Calmette i Vidal — per la via de l'aliança aragonesa Lluís XI entenia empènyer la seva frontera del Pas-de-Salses als Pireneus. I, d'aquestes clàusules de Baiona, que no li donaven de cap manera el dret d'ocupar els comtats, anava a prendre pretext per posar tot el país a la seva mà.» [3]

Els francesos es donaren pressa a intervenir perquè la situació dels assetjats de Girona empitjorava d'una manera alarmant.

Per part dels catalans, es reforçà la guarnició del castell de Perpinyà, i foren preses disposicions per a la defensa dels colls del Portús, Panissars, les Abelles i alguns altres [4]. Aquestes disposicions resultaren insuficients.

Davant l'atac dels catalans a Girona, Lluís XI, que pensava força menys a socórrer el seu novell aliat que a apoderar-se del Rosselló, no content de trametre-li les set-centes llances promeses, posà en marxa un exèrcit de 22,000 homes, dels quals 5,000 eren de cavalleria, comanats pel comte de Foix, el qual tenia sota les seves ordres dos mariscals de França. Aquest exèrcit envaí el Rosselló el dia 9 de juliol del 1462 [5]. Carles i Berenguer d'Olms, que comandaven les places de Perpinyà i Colliure, n'obriren les portes als francesos per ordre de Joan. En molts altres llocs hi hagué una lluita aferrissada. El dia 28 de juliol, els invasors derrotaren el jove vescomte de Rocabertí al Portús, on havia gosat esperar-los amb forces molt inferiors.

Els rossellonesos, moguts per llur esperit catalanesc, reberen el comte Gastó IV de Foix com a enemic, atacaren els capitans o governadors de Perpinyà i Colliure, Carles i Berenguer d'Olms, i posaren obstacles a la presà de possessió d'aquests castells per part de França. [6]

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Toms XX i XXI.
2) J. Calmette i P. Vidal: *Histoire de Roussillon.* Pàgs. 106 i 107.
3) J. Calmette i P. Vidal: Lloc citat. Pàgs. 106 i 107. — J. Calmette: *Louis XI et la Révolution catalane.*
4) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXI. Pàgs. 182, 183, 400 i 401.
5) Jean de Gazanyola: *Histoire du Roussillon.* Pàgs. 204 i 205.
6) J. Calmette i P. Vidal: Lloc citat. Pàg. 108.

Una altra host francesa havia entrat pel Pallars. L'atac per aquella banda sembla que tenia per objecte dividir les forces catalanes, per poder entrar més fàcilment la host francesa al Rosselló, per on es preparava el veritable atac.

El dia 28 de juny del 1462, a proposta del bisbe de Vic, Cosme de Montserrat, la Diputació del General acordà que a tot Catalunya i especialment a les parts circumveïnes d'Urgell, cada grup de deu focs donés un home hàbil i ben armat que havia d'anar tot seguit a l'exèrcit a despeses i càrrec dels restants.

«Catalunya — diu Carreras i Candi — no podia fer cara a tan forts enemics. I, no obstant, hi lluità deu anys amb vària fortuna.» [1]

Els francesos invasors deien a la gent del país que no es proposaven altra cosa sinó assegurar l'obediència dels catalans a Joan II, el qual conservaria a la terra els furs i privilegis. El dia 16 de juliol el comte de Pallars escrivia a la Diputació que la gent estava molt espantada de la invasió. Ell, però, es considerava segur de la victòria, i, amb el seu llenguatge una mica ostentós, deia: «ab l'ajuda de Déu desbarato e destruyo tots los gavaigs piteus, que són III mil de cavall e cavalguen arreu encubertats e van per tropells allà cent, allà cinquanta, com a multons.» [2]

Aquest optimisme era excessiu. En pocs dies els francesos s'apoderaren dels castells de Salses, Ribesaltes i el Voló. El dia 21 de juliol, el comte de Pallars demanava a la Diputació del General reforços urgents, puix que tot el Rosselló estava perdut, llevat de Perpinyà. El comte, que tantes seguretats de victòria havia donat vanitosament dies abans, culpava la Diputació per no esmerçar tots els diners que calia, puix que, deia ell, era temps de guanyar-se amics i no pas d'estalviar. Afegia que hom podia basar grans esperances en el sometent. En efecte: quan l'exèrcit del comte de Foix aparegué als Pireneus catalans, el sometent es negà a batre's, i un cop vençuda la feble resistència que els soldats de la Diputació oposaren, els francesos passaren el coll de Panissars i envaïren l'Alt Empordà; tot seguit, a marxes forçades, s'encaminaren cap a Girona.

El comte de Pallars alçà apressadament el setge de la Força vella, tot abandonant l'artilleria, material de guerra i municions, i es retirà a Hostalric. En aquella avinentesa el jove comte de Pallars demostrà la seva poca perícia militar, puix que no sabé preveure una retirada que des de l'entrada dels francesos al Rosselló ja havia d'haver previst. [3]

El comte de Pallars, a començos de juny, s'havia apoderat del castell d'Anglès, pertanyent al comte de Prades; aquest castell era una bona posició estratègica a les fronteres del territori que ocupava la gent de Verntallat. [4]

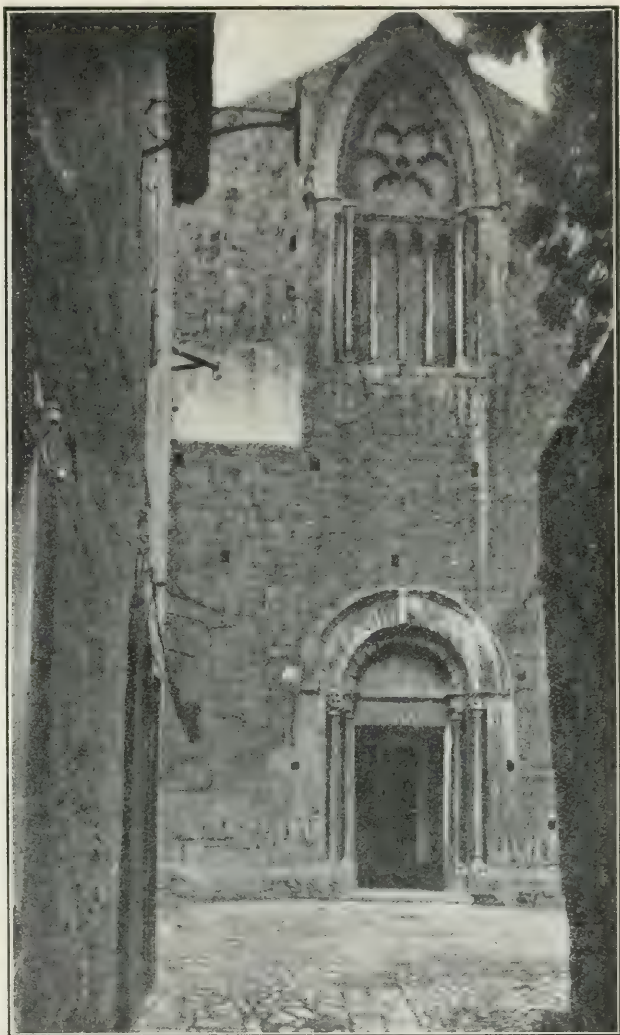
El dia 23 de juliol el comte de Foix pogué entrar a Girona sense combatre. Els jurats gironins imploraren la clemència de Joana Enríquez per als qui havien seguit el partit de la Diputació.

1) F. Carreras i Candi: *Descripció històrica política-social*. Pàg. 997.

2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XXI.

3) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Els remences*. Pàgs. 95 i 96.

4) Francesc Montsalvatge i Fosses: Lloc citat. Pàg. 94.

Besalú: Entrada principal de l'església parroquial dita de Sant Vicents

Pel costat occidental la situació també era desfavorable al Principat. Joan II hi aconseguia avantatges. En la primera quinzena del mes de juliol, els reialistes sortiren a combatre la host que la Diputació havia confiat al síndic de Lleida Joan Agulló, composta de cinc-cents homes que anaven a reforçar aquella ciutat, els quals hagueren de refugiar-se a Castelldàssens. Els diputats escriviren a Hug de Cardona i a Jofre de Castro el dia 10 de juny del 1462: «Per lletres e altrament som certificats que los enemichs tindrien assitiats a Castelldàssens los cinch-cents hòmens qui anaven en Lleida». I ordenaren que, d'acord amb Joan de Marimon, els donessin llur ajut. [1]

Joan Agulló semblava fins aleshores, per les seves paraules, un dels grans defensors de la terra. Però una esmena repetida, feta sistemàticament en el manuscrit del Dietari de la Generalitat, li diu «traïdor». Antoni de Bofarull creia que aquesta esmena fou, com d'altres, feta per la mà d'un reialista després del nou reconeixement del monarca. «Cada vegada que en els Dietaris de la Diputació — escriu Bofarull — s'anomena aquest personatge, junt al cognom Agulló es troba constantment afegida o sobreposada aquesta paraula: «lo traydor». Al principi arribàrem a témer si era l'esperit català el que havia dictat aquell deshonrós afegit, per haver-se descobert al capdavall verament una traïció secreta d'Agulló; però obser-

(1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón* Tom XXI. Pàg. 396.

vant la seva activitat i constància, després la seva dissort de caure en mans de l'enemic, i finalment la desastrosa mort que li féu donar En Joan en públic cadafal [1], ens convencérem que lluny d'haver estat l'esperit català el que dictés l'esmena repetida del Dietari, només pogué escriure-la la mà servil que féu altres esmenes en aquells llibres, després del triomf del Rei, com tindrem ocasió d'observar,

Vista general de Balaguer, amb l'església de Santa Maria al fons

o més bé la venjativa ploma d'un enemic personal del síndic de Lleida, ja que aquest interès de consignar una traïció no es nota respecte de tantíssims personatges com allí són anomenats.» [2]

S'equivocà Antoni de Bofarull en aquest punt, per no haver llegit amb prou deteniment els documents de la col·lecció impresa pel seu antecessor. La veritat és que Joan Agulló lliurà a l'enemic, en un acte que fou tingut per traïció veritable, els cinc-cents homes que duia per a socórrer Lleida i que havien estat assetjats a Castelldàssens [3]. «Aprés se ha sabut — escriu Jofre de Castro als diputats — que

1) Sobre la fi de Joan Agulló, hom pot veure un escrit del diputat Bernat de Saportella, a la *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XXV. Pàg. 23.

2) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom VI. Pàg. 117, nota 2.

3) *Colección de documentos*, etc. Tom XXI. Pàgs. 420, 421, 422 i 427.

lo dit Agulló ab dos altres tractejant amb lo comte de Prades ha traït si mateix e tots los qui eren ab ell» [1]. «El bo d'En Agulló — diu en una altra lletra — ha traït si mateix e los seus» [2]. Els diputats del General anomenen Joan Agulló «traydor» i «desvergonyat» [3] diverses vegades, i manen que li siguin confiscats tots els béns [4]. En una lletra als paers de Lleida, escriuen: «... e com venim a pensar en la trayció comesa per lo malvat e desvergonyat traydor En Johan Agulló, tota via n'avem molt enuig, no tant per la pèrdua com per la malesa sua, de la qual som plenament certificats per los qui ab ell eren, dels quals ne han repatriatací ultra CL.» [5]

Alçat ja el setge de Girona, els catalans trameteren a la banda de Lleida forces de cavalleria, que eren allí molt convenients, comandades per Francesc de Sentmenat i per Vallseca. El monarca hi trameté al seu torn forces superiors, uns quatre-cents homes, a les ordres del capità Joan de Saràvia. Vuitanta dels seus homes a cavall feren una correguda per la rodalia de Cervera, i se'n dugueren més de cent bèsties grosses i quatre mil caps de bestiar menut. Poc després els sortiren a l'encontre quaranta cavalls i cent cinquanta peons de l'exèrcit català, i en mig d'una forta escaramussa els nostres recobraren la presa, mataren vuit homes a l'adversari i li prengueren quaranta cavalls; la resta es retirà al castell de Rubinat — a la comarca de Comalats, prop de Tàrrega [6] —. Davant el dit castell acudiren, el dia 21 de juliol, alguns capitans de l'exèrcit català, amb nombroses forces, per atacar els reialistes; moltes poblacions catalanes hi trameteren gent per cooperar a l'atac. Semblava segur que els reialistes que havien trobat refugi al castell de Rubinat s'haurien de retre. El dia 23 deia la Diputació del General: «e creu-se les hores d'ara los hagen haguts tots...» [7]. Però els fets subsegüents no confirmaren aquests presagis optimistes.

A l'objecte de salvar els assetjats a Rubinat, Joan II sortí de Balaguer el dia 22 de juliol amb quatre-cents cinquanta cavalls i cinc-cents peons. El dia 23, entre l'exèrcit català i el de Joan hi hagué una forta batalla davant el dit castell. L'exèrcit del monarca restà victoriós. El Dietari de la Diputació diu que «moriy molta gent... e molts que n'hi foren apresonats». Les forces de Joan passaven de 2,000 combatents, amb molta cavalleria. Les del Principat pujaven a uns 1,800, la gran majoria de peu; molts pogueren fugir, i en caigueren presoners uns 600 [8]. Entre els morts de l'exèrcit català hi havia Francesc Xetantí o Setantí, ciutadà de

1) Lletra de Jofre de Castro, de Tàrrega estant, del dia 11 de juliol del 1462. — *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XXI. Pàgs. 429 i 430.

2) Lloc citat. Tom XXII. Pàg. 5. — Lletra de Jofre de Castro als diputats del General, del dia 14 de juliol del 1462.

3) Lletra de la Diputació del General als paers de Lleida. — *Colección de documentos*, etc. Tom XXI. Pàgs. 466 a 468.

4) Lletra de la Diputació a Lluís d'Olzinelles, diputat local de la ciutat i vegueria de Lleida.

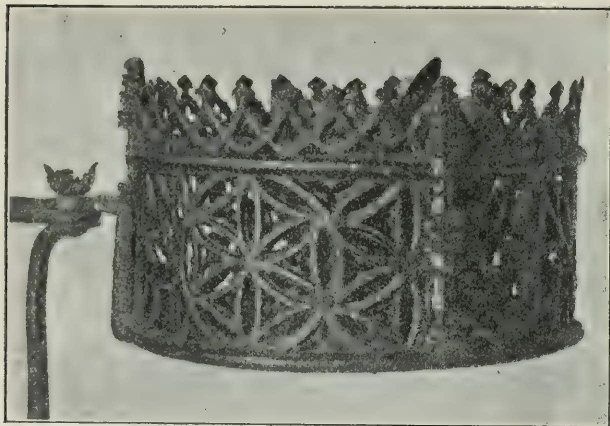
5) *Colección de documentos*, etc. Tom XXI. Pàg. 477. — Lletra del 17 de juliol del 1462.

6) Així el situa el *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. Dia 23 de juliol del 1462. Rabinat, diuen gairebé tots els documents de l'època; alguna vegada diuen Robinat, i en un document redactat en castellà llegim Robinates.

7) *Colección de documentos*, etc. Tom XXII. Pàgs. 97 i 102.

8) Lloc citat. Tom XXII. Pàgs. 176 i 177. Lletra de Jaume Fiveller, d'Igualada estant, als 26 de juliol del 1462. — Lloc citat. Tom XXIII. Pàg. 80. Les dades contingudes en els dos documents esmentats no concorden prou.

Barcelona, i entre els presoners Hug i Guillem de Cardona, Roger d'Erill, Vallseca i Jofre de Castro [1], que foren ofegats o penjats a la presó [2] cap al març del 1463. A principis de gener del dit any, eren encara en poder de Joan II, el qual posava dificultats per fer-los entrar en un canvi de presoners [3]; en la sessió tinguda el dia 20 de març per la Diputació del General es féu constar que «per defensió de la cosa pública del dit Principat són passats d'esta vida» Hug i Guillem de Cardona, Jofre de Castro, Roger d'Erill «e altres gentils hòmens e hòmens de honor e altres plebans...» [4]

Teiera del segle xv. (Cau Ferrat, de Sitges)

La batalla de Rubinat, però, no fou per als catalans una desfeta. Els reialistes també hi tingueren moltes baixes, i la situació militar no restà pas capgirada [5]. Tanmateix fou una derrota, i així ho reconeixen diversos documents dels patriotes catalans [6]. Joan de Marimon escrivia als diputats, amb data del 28 de juliol del 1462: «per refer lo exèrcit per la derrota que és stada a castell Rabinat...» [7]

Els castells de Calaf i Prats de Rei, i les viles de Cervera i Tàrrega, continuaren en poder dels catalans. Sortit Marimon de Tàrrega amb la seva host, per a traslladar-se a Cervera, fou ocupada aquella ciutat per les forces reials el 29 de juliol.

No es descoratjaren els catalans. «Del cas que s'és seguit a Rabinat — escrivia la Diputació del General — no us desconforteu gens, car açò és acte de guerra. Ara stam més forts que jamés». I assegurava que dels francesos entrats, ja en mancaven més de mil. [8]

El Consell de Barcelona acordà que l'exèrcit que duia la bandera de la ciutat fos de 2,000 homes, i la Diputació acordà així mateix d'enfortir l'exèrcit seu. [9]

1) Jofre de Castro restà ferit i presoner. «Del noble don Jofre de Castro — diu una lletra adreçada a la Diputació — som avisats com és pres e té algunes nafres qui no són perilloses de mort.» (*Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXII. Pàg. 72).

2) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI. Pàgs. 122 i 123. — *Colección de documentos,* etc. Tom XXIII.

3) Lloc citat. Tom XXIII. Pàgs. 198 i 190.

4) Lloc citat. Tom XXIII. Pàg. 252.

5) Lloc citat. Tom XXII. Pàgs. 125 a 128.

6) Lloc citat. Tom XXII. Pàg. 111.

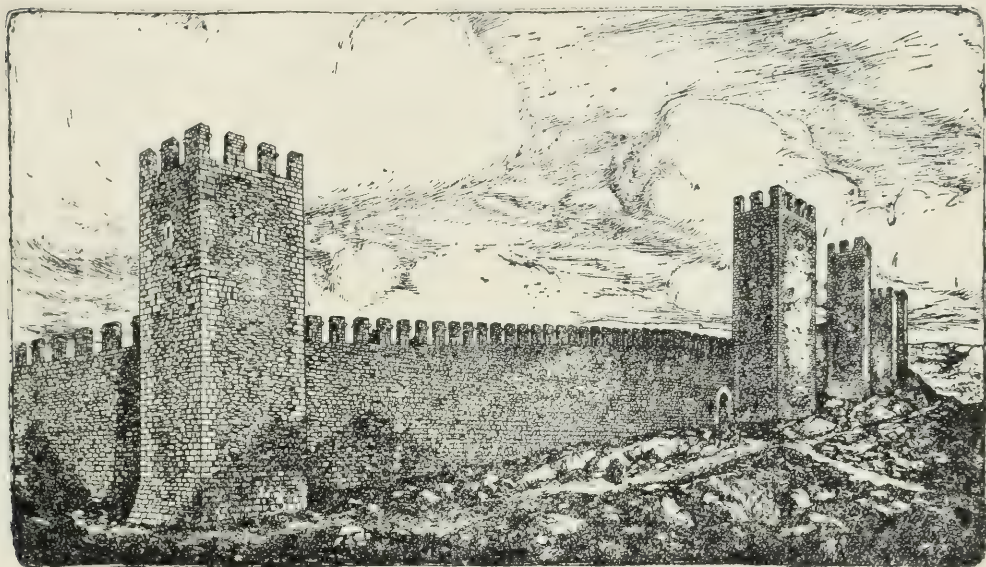
7) Lloc citat. Tom XXII. Pàg. 170.

8) Lletra dels diputats als paers de Lleida, del 31 de juliol del 1462.

9) Lletra de la Diputació a Marimon, del 30 de juliol del 1462. — *Colección de documentos,* etc. Tom XXII. Pàg. 216.

3. LA SUCCESSIVA PROCLAMACIÓ D'ALTRES SOBIRANS

Proclamació d'Enric IV de Castella (agost del 1462). — La derrota de Rubinat influí probablement en l'ànim dels catalans en el sentit d'inclinar-los a cercar un monarca que els protegís contra Joan II. Els directors del Principat cregueren que sense un ajut exterior, Catalunya difícilment podria resistir al poder reial. Hom pensà en el rei Enric IV de Castella, enemic de Joan.

Muralles medievals de Montblanc. (Reconstitució)

La Diputació del General i el seu Consell nomenaren, el dia 1 d'agost del 1462, una comissió de cinc persones que tingués cura de la defensa i seguretat del Principat de Catalunya. La componien l'abat de Montserrat Antoni Pere Ferrer, Jaume Ros, Lluís Xetantí, Artal de Claramunt i Lluís Cortal.

La proposta de sol·licitar l'ajut del rei de Castella partí de l'abat de Montserrat, el qual la féu en la mateixa reunió del dia 1 d'agost. L'abat, en nom de la comissió nomenada, manifestà la necessitat de trametre a tal objecte una ambaixada a Enric IV, prèvia consulta amb el Consell de la ciutat de Barcelona. Tot seguit el bisbe de Vic, Cosme de Montserrat, parlà en pro de la proposta, la qual fou aprovada. [1]

El frare dominicà Joan Cristòfol de Gualbes predicava mentrestant al poble

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXII Pàg 256.

barceloní contra Joan II, del qual deia que no tenia dret a la corona per les injustícies que havia comès contra el príncep de Viana.

Per la seva banda, el papa intervingué trametent una butlla en la qual aconsellava als catalans la submissió a Joan II.

Peça d'or d'Enric IV de Castella

Amb la seva tàctica astuta, Joana Enríquez, davant la crida a la clemència que li havien fet els jurats de Girona, el dia 5 d'agost concedí un ampli perdó als qui fins aleshores havien pres el partit de la Diputació del General i se'n separessin. [1]

En els mesos de juliol i agost, l'activitat militar dels remences augmentà fortament. Verntallat, al capdavant d'una host nombrosa, es mostrava extraordinàriament combatiu, secundat per Jaume Ferrer i per Bac de Rocabruna. El seu pla era d'apoderar-se primerament de totes les fortaleses de la muntanya [2]. Aconseguí la submissió de Banyoles, Besalú i Olot, de manera que dominà la conca del Fluvià [3]; després va apoderar-se de Camprodon. El dia 28 de juliol hom escrivia de Vic estant a la Diputació: «En Verntallat ab entorn mil pagesos és vengut en Banyoles, Besalú e Olot, e les dites viles se són liurades a ell com a capità de la Reyna» [4]. Fracassà, però, en l'atac a Ripoll, i per venjança féu una tala en tota la rodalia [5]. S'apoderà també dels castells de Llaiers, Milany i Besora.

Seguint pel camí iniciat, els catalans prengueren una audaç resolució. El dia 11 d'agost, la Diputació i el Consell de Barcelona feren la designació d'Enric IV de Castella com a sobirà de Catalunya [6]. «Per ço per los dits sguards e altres — diu el document — han pensat, per salvació e restauració del dit Principat e de la cosa pública de aquell e de les persones e béns dels poblats en aquell, deure ésser proclamat e pres en e per senyor del dit Principat lo sereníssimo don Enric Rey de Castella» [7]. Ja feia dies que li havien estat tramesos missatgers, i s'havia fet saber el propòsit a Joan de Beaumont, el gran amic del difunt príncep de Viana. [8]

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XXII.
2) Francesc Montsalvatge i Fossas: *Els remences*. Pàg. 97.
3) Francesc Montsalvatge i Fossas: Lloc citat.
4) *Colección de documentos*, etc. Tom XXII. Pàg. 173.
5) Lloc citat. Tom XXII. Pàg 280.
6) Lloc citat. Tom XXII. Pàgs. 445 i 446.
7) Lloc citat Tom XXII. — *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàgs. 416 i 417.
8) *Colección de documentos*, etc. Tom XXII. Pàg. 457.

El dia 12 d'agost sortí de Barcelona Joan de Copons, per oferir, en nom de les dues cabdals corporacions de Catalunya, la corona a Enric IV, amb la condició que aquest havia de respectar les llibertats i lleis de la terra. En escriure la Diputació del General sobre aquesta elecció a diverses municipalitats catalanes, els deia que no alcessin la bandera de Castella ni fessin altre moviment mentre no els fos escrit de fer-ho [1]; així l'acord, durant un mes, no fou públic oficialment.

Moneda de Barcelona, d'Enric IV

S'havia tractat que de Castella vindrien 2,000 cavalls amb Joan de Beaumont, i a aquest s'ajuntarien altres capitans. Eren esperats per als primers dies de setembre fins a 5,000 cavalls. [2]

El dia 1 de setembre arribà a Barcelona un correu que trameté verbalment la nova de l'acceptació d'Enric de Castella, i l'endemà hom cantà un *Te Deum* a la catedral per disposició dels diputats. El dia 12 arribà un altre correu, que confirmà l'acceptació [3]. Aquell dia fou presa pels representants del General i de la ciutat la decisió següent: «Que d'ací avant per tot lo Principat sie intitulat e cridat per comte de Barchinona e de Rosselló e de Cerdanya lo Senyor Rey de Castella e sien alçades banderes ab les armes de Castella e de Catalunya, e que de continent sien fetes alimares e sie de tot açò escrit a les universitats del dit Principat.» [4]

Amb això prenia nou impuls la guerra contra Joan II. El dia 25 de setembre la Diputació del General elegí capità de l'armada marítima Francesc de Pinós. [5]

Joan de Beaumont i Joan Ximenes d'Arévalo, tramesos per Enric de Castella com a procuradors seus, arribaren el dia 24 d'octubre a Barcelona, on hi hagué una gran alegria [6]. Exhibiren davant la Diputació les credencials que portaven de llur rei, i tot seguit començaren les conferències per arribar a un complet acord. [7]

El dia 10 de novembre la Diputació aprovà les capitulacions amb Enric IV [8]. L'endemà, en presència dels procuradors del rei de Castella, la junta de la Diputació donà per proclamat definitivament Enric com a comte de Barcelona. Diputats del General i consellers barcelonins signaren el pacte juntament amb els representants d'Enric. La capitulació havia d'ésser després ratificada i confirmada pel rei de Castella. [9]

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XXII. Pàgs 446 i 447.
2) Lloc citat. Tom XXIII. Pàgs. 53 i 128 a 130.
3) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàgs. 418 i 419.
4) *Colección de documentos*, etc. Tom XXIII. Pàgs. 133 i 134.
5) Lloc citat. Tom XXIII. Pàg. 134.
6) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 420.
7) *Colección de documentos*, etc. Tom XXIII. Pàgs. 149 i 150.
8) Lloc citat. Tom XXIII. Pàgs. 159 i 160.
9) Lloc citat. Tom XXIII. Pàg. 160.

Com a procuradors del rei Enric, Beaumont i Ximenes d'Arévalo reberen ací l'homenatge de fidelitat per part dels catalans. [1]

En un document del 11 de novembre, adreçat al nou monarca, les corporacions catalanes parlen de «l'inestimable bé que s'espera proveir a la República del Principat de Catalunya»; apliquen a Joan II, a Joana i a llur fill Ferran, les qualificacions d'enemics públics, devastadors i devoradors de la cosa pública del dit Principat; retreuen les ofenses fetes a Déu «e contra leys divinals e humanals e encara contra tota forma de capitulació per ells fermada e solemnement jurada, ajudats amb gent d'armes del Rey de França e altres gents stranyes, degollant cruelment, matant, cativant, venent, cremant, rescatant, turmentant, i robant los poblats, deshonestant dones maridades, donzelles e fadrines, donant sacco les viles e altres poblacions, robant les santes sglésies e sagraris e argent d'aquelles...»

Moneda de Barcelona, d'Enric IV

Joan de Beaumont i Joan Ximenes d'Arévalo, el dia 15 de novembre del 1462 escriviren, des de Barcelona, a un bon nombre de municipalitats catalanes notificant llur vinguda com a «representants e lloctinents» d'Enric IV, el qual, en l'encapçalament de les lletres, és anomenat així: «Lo Rey de Castella e de León, etc., Comte de Barchinona e Senyor de Cathalunya». [2]

Els dies 29 i 30 de novembre, davant la necessitat de proveir en els afers de justícia, es decidí que, absent el rei Enric, exercís mentrestant de lloctinent seu Joan de Beaumont. Aquest, després de fer-se pregar per les corporacions catalanes, acceptà el càrrec. [3]

Mentrestant la guerra continuava. Entraren a Catalunya nombrosos cavalls armats de Castella, i els castellans lluitaren també a la frontera d'Aragó.

Cridat per Joan II, deixà Verntallat la direcció de la seva host, i amb tres-cents homes dels més segurs anà a custodiar la Força vella de Girona. Ultra el seu caràcter de cabdill dels remences, Verntallat esdevingué un representant del poder reial [4]. La Diputació féu repetidament gran esforços per capturar-lo, i posà preu al seu cap.

Joana Enríquez sortí de Girona, amb la host reial, per realitzar unes operacions militars a l'Empordà, especialment cap a Torroella de Montgrí. Aleshores Verntallat guardà la Força vella; després tornà a prendre la direcció de les hosts de la muntanya.

El dia 19 de desembre la Diputació, a proposta del comte de Pallars, acordà la tramesa de quatre-cents homes contra els remences que operaven a les

1) *Dietari de l'antic Consell barceloni.* Tom II. Pàg. 421.

2) F. Carreras i Candi: *Dietari de la guerra a Cervera des del 1402 al 1405.* Barcelona. Any 1907. Pàg. 54.

3) *Colección de documentos,* etc. Tom XXIII. Pàgs. 176 a 178.

4) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Els remences.* Pàg. 98.

comarques d'Empordà i Muntanya, per tal de deturar llur activitat creixent. [1]

Les operacions militars foren molt nombroses en aquest temps, tant a l'Empordà com a l'Urgell, i tingueren resultats variables.

Setge de Barcelona per l'exèrcit francès. — L'exèrcit francès que entrà a l'Empordà l'any 1462 es componia al principi d'uns 6,000 combatents [2]. Amb data del 19 d'agost, els diputats del General ja calculaven que havien entrat a Catalunya, en total, més de 14,000 homes, «entre d'armes e archers». [3]

De bon començament sentiren els invasors la cobejança de Barcelona. El comte de Pallars, amb data del 23 de juliol del 1462, escrivia a la Diputació: «Los dits francesos dien públicament, segons so avisat per certes vies, moltes follies, així com dir que ells iran d'aquesta volta a Barchinona e que la donaran a sacomano e ja per por havem amagat tota la moneda, or e argent al castell de Montserrat. Així mateix que han a cremar a mi e fer morir tots los del consell e de la ciutat a leja mort, e mil d'aquestes follies.» [4]

Davant les instàncies dels francesos, Joan II, a contracor, s'avingué a unir-se amb ells per assetjar Barcelona. Poc coneixedors de la puixança de la capital catalana, els francesos hi volien entrar tot seguit, per l'afany del botí.

Aplegades la host francesa i la de Joana Enríquez, que formaven un conjunt d'uns 10,000 homes, el dia 8 de setembre del 1462 posaren setge a Barcelona. Els assetjadors acamparen vora l'ermita de Santa Eulàlia, davant el Portal Nou, i estengueren llur campament fins al davant de la Porta dels Orbs. El dia 12 arribà la host de Joan, procedent de l'Urgell. [5]

Resistència enèrgica dels barcelonins i alçament del setge. — Els francesos s'equivocaren en posar aquell setge. Barcelona no era una plaça que pogués ésser fàcilment presa.

Joan II, el dia 15 de setembre, féu fer una crida prop la muralla, pel costat del Portal Nou, en la qual anunciava que si els barcelonins li obrien les portes i es retien, perdonaria tothom generalment per allò que hagués obrat contra ell, tret de sis persones del Consell de la Diputació del General. Ningú, però, no respongué res, i res no es féu. [6]

Un estol francès de vuit galeres es presentà davant Badalona, el dia 26 de setembre; portava vitualles per als francesos que sostenien el setge de Barcelona. Li sortí a l'encontre un estol català de quatre galeres sotils i dues de grosses, i les dels francesos hagueren de retirar-se. [7]

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXIII. Pàg. 180.
2) Lloc citat. Tom XXII. Pàgs. 90 i 91.
3) Lloc citat. Tom XXIII. Pàg. 19.
4) Lloc citat. Tom XXII. Pàg. 92.
5) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 419.
6) Lloc citat. Tom II. Pàg. 419.
7) Lloc citat. Tom II. Pàg. 420.

La gent francesa, el dia 30 de setembre, calà foc a moltes torres i masies dels voltants de Barcelona. En una escaramussa tinguda aquell dia, l'avantatge fou dels barcelonins: «e aquesta jornada los dits francesos romangueren spantats». [1]

El dia 3 d'octubre, al matí, Joan i els francesos alçaren llurs tendes i se n'anaren cap a Sant Cugat de Vallès, tot deixant en el lloc on estigueren acampats una gran part del botí que havien fet saquejant llogarrets i masies. En acostar-se a Barcelona havien cremat el caseriu de Sarrià i algunes torres, i en retirar-se cremaren la torre de Bernat Fiveller [2] i la de l'ex-conseller Pelegrí.

Torres de Canaletes, a les muralles de Barcelona

L'alçament del setge es degué a haver arribat per mar el comte de Pallars i a haver-se sabut que venia a Catalunya Joan de Beaumont, amb un poderós exèrcit, per defensar la causa del Principat de Catalunya.

El fracàs del setge de Barcelona féu inútils els altres èxits parcials que els francesos havien aconseguit fins aleshores.

Dues vacants de la comissió de guerra del General, anomenada novena de les banderes, foren cobertes el dia 16 d'octubre; un dels nomenats fou l'abat de Montserrat, el qual substituí l'abat de Poblet, que s'havia passat a Joan II. [3]

1) *Dietari de l'antic Consell barceloní* Tom II. Pàg. 420.

2) Probablement la mateixa que ja habità Joan Fiveller, el conseller f. mós.

3) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XXIII. Pàg. 138.

Els reialistes s'apoderen de Tarragona. — Alçat el setge de Barcelona, les forces que l'havien sostingut es dividiren en dues hosts. La primera s'encaminà cap a Tarragona; la segona s'adreçà cap a l'Urgell.

L'exèrcit que anava a Tarragona atacà Vilafranca del Penedès. Els vilafranquins es defensaren amb una gran energia, i en la lluita morí un dels caps de les tropes franceses, el senescal de Bigorra. Segons Zurita, per aquesta mort fou executada la venjança de degollar quatre-cents vilafranquins que s'havien refugiat a l'església [1]. El Dietari de l'antic Consell barceloní diu que Joan II féu degollar el cavaller Gabriel Cardona, capità de la vila, i afegeix que «degollaren molts dins la dita vila, e robaren e barrejaren aquella cruelment, que fou gran crueltat» [2]. S'esdevingué això el dia 9 d'octubre.

Dies després, Tarragona era assetjada. En parlar d'aquest setge, escriu Zurita que en aquella ciutat «*duravan algunas torres y muros de edificio romano, fundados sobre tan disformes y grandes peñascos, que no parecia que podian ser movidos por máquinas y artificio, ni destos tiempos ni destos hombres, y sus minas y cavernas llegavan a la mar...*» [3]. El dia 31 d'octubre, després d'un breu setge, Tarragona es reté a Joan II. El fet que l'arquebisbe Pere d'Urrea fos un dels més caracteritzats addictes d'aquell, explica, segons Antoni de Bofarull, la facilitat amb què els assetjadors s'apoderaren de la plaça. El dit autor afirma que el setge fou un simulacre [4]. Amb data del dia 2 de novembre consigna el Dietari barceloní que arribà nova certa que Tarragona s'era donada a l'arquebisbe, «qui és enemich de la terra, e així are nos és enemiga» [5]. La ciutat, després de la rendició, restà sota el comandament de Rodrigo de Rebolledo. Joan II subjectà les comarques d'aquella part de Catalunya, amb les poblacions de Constantí, Barberà i l'Espluga de Francolí. Posteriorment passà a Balaguer, i més tard a Aragó [6]. Al cap de poc temps, Vilafranca, Barberà i Alcover tornaren a unir-se a la causa del Principat de Catalunya.

Amb l'ajut de les forces de Barcelona, el dia 28 de desembre del 1462 fou pres el castell de Montcada, que era en mans de la gent de Joan II des del començament del setge de Barcelona. [7]

Vingueren a Catalunya els capitans castellans Mendoza «el Prestamero» i el seu nebot Ruiz Díaz de Mendoza [8]. Ja eren ací a principis del 1463 [9]. Joan de Torres fou un altre dels capitans castellans tramesos per Enric IV.

Hi havia molts partidaris de Joan II entre els catalans mateixos, i les defeccions

1) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV.
2) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 420.
3) J. de Zurita: Lloc citat. Tom IV.
4) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Volum VI. Pàg. 130.
5) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 421.
6) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXIII.
7) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàgs. 419 i 424.
8) *Colección de documentos,* etc. Tom XXIII. Pàg. 235.
9) Lloc citat. Tom XXIII. Pàgs. 217 i 218.

continuaven. El dia 7 de gener del 1463 el diputat militar Bernat de Saportella, i Joan Berenguer Torà, regent dels comptes del General de Catalunya, fugiren de Barcelona a les dues del matí en una galera patronejada per Agustí Torà, la qual féu via a Tarragona [1], on establiren una espècie de Diputació del General addicta a Joan. Anys després aquesta Diputació fou completada, de manera que a Catalunya actuaren dues Diputacions.

Un ambaixador del rei Enric IV portà, als 9 de febrer del 1463, una lletra on el monarca es condolia molt del cas de Perpinyà, i en donava la culpa a la gent d'armes que havia tramès, pel molt temps que havia trigat a venir, i notificava que a precs del rei de França havia pactat una treva amb el rei Joan fins a la fi de març, en la qual anaven compresos el dit monarca i els regnes d'Aragó i València, però no el Principat de Catalunya. L'ambaixador explicà, en efecte, que els motius que havia tingut Enric IV per a això, eren servar l'aliança amb Lluís XI i aconseguir que els francesos deixessin el rei Joan, com així havia succeït, i que no entrant el Principat en la treva, i separats els francesos de Joan, aquest no tenia poder a Catalunya, i així els catalans, amb la gent de cavall que eraací, podien recobrar els llocs fortificats que estaven en poder d'aquell. [2]

Persistien tanmateix a Barcelona les intrigues a favor de Joan II. El dia 14 de febrer foren penjats, dins la presó del Castell Nou, Miquel de Bellafilla i P. Parxer, perquè deien mal de la terra i obraven o tractaven coses contra ella [3]. Aquell mateix dia foren expulsats de la ciutat, per ordre de Joan de Beaumont, tres canonges de la Seu — Dalmau, Janer i Durall — i tres monges de Pedralbes, «perquè parlaven algunes coses en desfavor de la terra». [4]

Davant les dificultats de la situació, el dia 13 de gener del 1463 fou decidit per la Diputació de trametre al rei Enric l'ardiaca Galceran Sarriera [5]. La galera del General patronejada per Pere d'Esplugues havia de portar a Cartagena el dit ambaixador.

El comte de Pallars sortí de Barcelona el dia 23 de gener per combatre Francesc Verntallat, i s'encaminà a l'Empordà amb molta gent d'infanteria i cavalleria. En donar aquesta notícia, el dietarista de la Diputació presenta Verntallat com el cabdill d'una turba de bandolers que roben i destrueixen tot allò que poden, sota la bandera del rei Joan. [6]

Per ordre de Joan de Beaumont, el 17 de març del 1463 foren exclosos de la pau i treva Verntallat amb alguns dels seus i la vila de Camprodon, per haver fet presoner l'abat de Sant Joan de les Abadesses. A fi d'alliberar aquest

1) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 424. — La galera de Torà fou capturada, l'any 1463, per l'estol barceloní que manava Joan Bernat de Marimon, fill de Joan de Marimon. (Lloc citat. Tom II. Pàg. 433). — *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXV.

2) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 427.

3) Lloc citat. Tom II. Pàg. 427.

4) Lloc citat. Tom II. Pàg. 428.

5) *Colección de documentos,* etc. Tom XXIII. Pàgs. 203, 204 i 229.

6) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 23 de gener del 1463.

i altres captius fou convocat el sometent general. Als 29 d'abril, Beaumont nomenà Arnau de Vilademany capità del sometent contra Verntallat i els seus. [1]

El dia 19 d'abril es reté a les forces catalanes el castell de la Roca, i caigueren presoners els qui eren dins. El mateix dia en foren penjats trenta-un, entre ells Benet Samet, racional de la ciutat de Barcelona. El dia 21 foren portats ací els capitans del castell, que eren tres fills de Galceran Oliver, tresorer de Joan II; fou decapitat el major a la plaça del Rei; als altres dos els fou perdonada la vida per la intercessió del comte de Pallars. [2]

Soldat espanyol del segle xv. (Armeria Reial de Madrid)

La situació de Girona, addicta a Joan II, era molt precària. Els jurats gironins, amb data del 13 d'abril, escriviren a Joan fent-li una trista descripció de l'estat calamitós que la ciutat travessava, i planyent-se del capità Pere de Rocabertí, que aplicava els impostos cobrats a Girona al sosteniment dels remences que tenia al seu servei. Altres extorsions cometé aquest personatge. Llegim a *La fi del Comte d'Urgell* que el tal Rocabertí (que no ha d'ésser confós amb el vescomte de Rocabertí, contrari de Joan II) es féu ric amb el que robà en aquelles comarques essent cap de la defensa de Girona. [3]

Girona, que durant aquesta guerra fou assetjada per primera vegada del dia 6 de juny del 1462 fins al dia 23 de juliol [4], ho fou per segona vegada el dia 2 de novembre del mateix any fins un mes després, pels remences excitats per la lletra que el 9 de juny la Diputació adreçà a llurs síndics [5]. Per tercera vegada l'assetjaren nombroses forces trameses per Enric IV i comandades per Ruiz Díaz de Mendoza, que comparegueren sobtadament davant la ciutat el dia 8 de maig del 1463 i s'apoderaren del barri del Mercadal. La situació de la Força vella es féu aviat molt difícil, sobretot a causa de la fam.

Els capitans castellans Mendoza, oncle i nebot, obraven d'una manera irregular i molt sospitosa. La Diputació, el dia 9 de maig, acordà adreçar-se a Joan de

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXIII.
2) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 420.
3) *La fi del Comte d'Urgell.* Edició Barcino. Pàgs. 132 i 133.
4) FIDEL FITA: *Los Reys d'Aragó i la Seu de Girona.* Pàg. 2.
5) Vegi's el present volum. Pàg. 524.

Beaumont per reclamar contra la conducta d'aquells, que havien fet treva amb els francesos al Rosselló, els quals així pogueren estrènyer més Puigcerdà; ho feren sense sabuda ni consentiment del lloctinent ni de la Diputació i Consell, la qual cosa «sembla gran novitat». [1]

Dies després, els Mendoza feren treva també amb els de la Força de Girona sense sabuda de Joan de Beaumont i dels diputats i Consell llur, i alçaren el setge que hi tenien posat, «per la qual rahó — diu una deliberació del General del dia 17 de maig del 1463 — la dita província de Empurdà estave de gran perill si no hi era provehit prestament». [2]

Per tot això els diputats s'abstingueren de lliurar els 15,000 florins que havien decidit deixar en préstec per a la paga de les forces trameses per Enric IV. [3]

Aleshores ja hi havia negociacions entre Enric IV i Joan II, a conseqüència de la mediació de Lluís XI de França. Díaz de Mendoza, després d'alçar el setge el dia 17 de maig, es retirà cap al Camp de Tarragona, segons disposava la concòrdia pactada entre el rei de França i el de Castella. [4]

Desistiment del monarca castellà. — El rei Enric de Castella restava feia mesos en actitud ambigua. La seva acceptació de la corona catalana no era pas una cosa clara ni franca. A principis de l'any 1463 ja insinuà el desig de desentendre's de Catalunya.

Dels tractes entre els tres reis — Enric de Castella, Joan de Navarra i Lluís de França —, n'era víctima Catalunya.

El primer pas per a l'avinença entre Lluís XI i Joan II fou el casament de Gastó de Foix, vescomte de Castellbó, fill del comte de Foix, amb Magdalena, germana del monarca francès. Al Bearn els dos monarques tingueren una entrevista, d'on sortí el pacte d'ajut militar. [5]

Joan II sol·licità després del seu aliat Lluís XI que dirimís les diferències amb Enric IV. El rei francès dictà la sentència de Baiona, que comunicà a Enric en l'entrevista que hi tingué a les vores del Bidassoa.

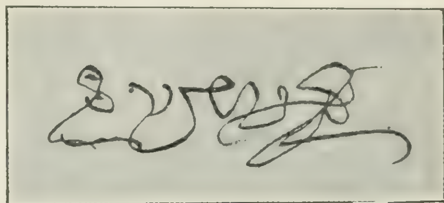
Joan II, per decidir Enric IV a retirar el seu ajut als catalans, es mostrà disposat a lliurar-li la plaça navarresa d'Estella i tota la seva merindat (28 d'abril del 1463), com a compensació a les despeses fetes en la guerra per defensar Carles de Viana.

Per la intervenció de Lluís XI de França fou signada entre les dues parts — Joan i Enric — una treva de tres mesos, a Fonterrabia, i el rei castellà féu renúncia a ésser comte de Barcelona. Poc després Lluís XI s'entrevistà amb l'aragonès a San Juan de Luz, i en certa manera revocà la cessió de la merin-

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXIII. Pàgs. 278 i 279.
2) Lloc citat. Tom XXIII. Pàg. 284.
3) Lloc citat. Tom XXIII. Pàg. 285.
4) Lloc citat. Tom XXIII.
5) ANTONIO BALLESTEROS: *Historia de España y su influencia en la Historia universal* Tom III. Pàg. 291.

dat d'Estella davant la reclamació que li feren els Estats del reialme de Navarra.

Enric IV, amb data del 7 de maig, trameté la següent comunicació a Joan de Beaumont: «*El Rey. Noble caballero Don Juan de Beaumont: amigo: por algunas cosas que fueron fabladas entre el Rey de Francia e mi, fué acordado que se haya de guardar en esa cibdad de Barchinona e Principado de Catalunya, tregua e sobreseymiento de guerra, por tres meses que començaron a XXIII de Abril e se acaban a XXIII dias de Julio. Por ende yo vos ruego que fagades guardar la dicha tregua e sobreseymiento de guerra fasta el dicho tiempo. E mirad que se guarde mucho en tal forma que ningun danyo durante aquella se faga, porque yo lo tengo assi prometido e assegurado, e de lo contrario havria gran enoio e seria forzado castigar a los que lo fiziesen. E desto tenet vos gran cuydado por amor de mi en lo qual me hareys serviçio e plazer. De font rubia a VII dias de Mayo. Año MCCCCXXIII. Qui vuestro bien desea, el Rey*» [1]. Aquesta lletra fou tramesa per Beaumont a diversos llocs, i en algunes completa les instruccions. [2]

Signatura d'Enric IV de Castella (any 1468)

La treva, rebuda amb recel, no fou, però, gaire respectada pels de Joan II. Aquest se n'aprofità per fer grans preparatius, a fi de caure damunt el Principat tan bon punt en fossin fora els castellans auxiliars [3]. Sovint fugien soldats dels tramesos des de Castella; hom els ha dit «aventurers vinguts amb capa d'amics». [4]

A mitjans de maig del 1464 arribà a Catalunya Joan de Porres, ambaixador tramès pel rei de Castella, per tal de donar compte de la concòrdia pactada entre aquell i el rei Joan i de la treva de tres mesos establerta entre els dos monarques. Porres anà a Tàrrega i a Cervera. [5]

El dia 17 de maig del 1463 es presentà davant el Consell de la Diputació Diego de Sepúlvera, tramès per Enric IV a fi d'explicar-los les vistes i la concòrdia amb el rei de França, i l'acord de tres mesos de sobreseïment en les coses del Principat de Catalunya per tal que en aquest temps hom hi donés conclusió en bé del Principat [6]. El rei Enric prometia d'anar fent saber als catalans tot el que succeís en l'afer.

El dia 6 de juny, la Diputació del General de Catalunya manà fer una crida explicant l'aliança pactada entre Lluís XI i Enric IV.

El dia 7 de juny arribaren a Barcelona ambaixadors del rei de Castella, i al cap

1) F. Carreras i Candi: *Dietari de la guerra a Cervera*. Pàgs 63 i 64.
2) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 64.
3) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 65.
4) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 60.
5) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 63.
6) *Colección de documentos inéditos*, etc. Tom XXIII. Pàgs. 287 i 288.

de tres dies la Diputació acordà d'advertir-los que estava disposada a escoltar la gestió que els havia portat ací. [1]

La nova situació creada donava ales als partidaris de Joan II. El dia 11 de juny la Diputació acordà que, «atès que moltes gents poc zelants de lo bé e repòs d'aquest Principat dien e prediquen moltes coses en favor del Rey don Joan hoc e s'en tenen molts consells e 's fan moltes inducciones...», era convenient de fer una crida pública pel lloctinent general amenaçant amb les penes degudes, «perquè públicament ni amagada no diguen, facen, tracten o procuren coses algunes en favor del dit Rey Joan ne de sa posteritat». [2]

Per fi el dia 18 de juny, els ambaixadors d'Enric IV lliuraren llur credencial a la Diputació i digueren: «Senyors: Ja sabeu com lo Rey nostre Senyor se és vist ab lo Rey de França a Fonte Rabia, on és stada dada sentència arbitral e declarat entre lo dit Rey vostre Senyor e lo Rey d'Aragon per les coses d'aquest Principat de Cathalunya, e com al dit Rey nostre Senyor és stat necessari passar a la dita sentència, per la qual lo dit Principat ha a tornar al Rey d'Aragon don Johan. E que açò li ere molt enugós, però per les grans comocions qui en son regne de Castella eren suscitades, la sua S. era stada molt congoixada, per quant les coses staven en punt de perdre-ho tot, e per ço lo Rey Nostre Senyor nos tramet a dir que ho prengau a paciència, car lo Rey d'Aragon vos tractarà bé e lo Rey nostre Senyor tots temps farà per vosaltres e per aquest Principat tot lo possible per la bona amor e voluntat que li haveu mostrada, avisant-vos que així és venguda la sua S. en açò com si li haguessen arrencat la ungla del dit.» [3]

Això era, oficialment, l'abandó per part del rei Enric IV. Els diputats i Consell llur deliberaren que havent els ambaixadors «explicades moltes coses, les quals per tots del consell no són stades bé compreses, e considerat que les dites coses són de grandíssima importància, a les quals cové ab gran attenció e dellliberació ésser respost, per ço fou deliberat e conclòs que sie demanat als dits ambaixadors donen en scrits les coses explicades, a fi que vist en ferm tot lo negoci, millor e pus serenament puxe ésser feta la resposta e 's puxe provehir al necessari.» [4]

Les corporacions directores del Principat no volgueren, de cap manera, entrar pel camí de la proposada reconciliació amb Joan II. Fou acordat contestar, el dia 23 de juny, que havent estat declarats, pels catalans, enemics de la cosa pública el rei Joan, la seva muller Joana Enríquez, llur fill Ferran i tota llur posteritat, i indignes del domini, regiment i successió del Principat de Catalunya, el sentir parlar de reconèixer-los novament els fa angúnia i desplaer: «totes vegades que los cathalans oen parlar coses algunes en favor dels dits Rey, Reyna, fill e posteritat llur, allò ve en gran molèstia e congoxe e no 'ls suc-

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXIII. Pàgs. 316 i 317.

2) Lloc citat. Tom XXIII. Pàgs. 317 i 318.

3) Resum de l'explicació dels ambaixadors, fet per l'escrivà de la Diputació del General, Antoni Llombart. — Lloc citat. Tom XXIII. Pàg. 322.

4) Lloc citat. Tom XXIII. Pàgs. 322 i 323.

ceheix en pler algú». Ensems fou decidit de trametre a Enric IV un nou ambaixador [1]. Els representants de la ciutat de Barcelona (consellers i Consells de Trenta dues i de Setze persones, que havien d'entendre en l'afer) proposaren el mateix dia de variar i pal·liar el text del document: «donaren en parer dita resposta e del·liberació ésser habilitada o en millor mudada, com per fer aquella axí ubertament e clara s'en esperassen seguir diversos dans e inconvenients» [2]. Designada una comissió mixta, aquesta aprovà al capdavall la resposta tal com l'havia redactada la Diputació, i decidí que fos «executada e verbalment dita e explicada als dits ambaixadors». I així es féu el dia 25. [3]

Segell de Lluís XI de França (any 1465)

Gestions del rei de França Lluís XI. — L'actitud de Lluís XI respecte a Catalunya tingué en aquest període canvis molt notables. Hi havia, per part de França, un evident interès per Catalunya, i sobretot pel Rosselló.

El dia 2 de novembre del 1461 havien vingut a Barcelona dos ambaixadors de Lluís, els quals es presentaren el dia 3 a la Casa de la Diputació i el dia 4 a la Casa de la Ciutat. El rei francès felicitava la nació catalana per haver aconseguit la deslliurança del primogènit Carles, la mort del qual li havia causat una gran tristor, però se n'aconsolava pels miracles que feia. Els ambaixadors certificaren, de part de llur rei, el gran poder que aquest tenia, i feren oferta als consellers i al Principat, de tot el dit poder, sense excepció de persona, contra aquell «qui sobres o congoixes volgués donar al dit Principat, e en aquesta Ciutat». També notificaren que Lluís reivindicava el regne de Navarra, «com a cosa a l'hostal de França pertanyent» [4]. Això venia a ésser la proposta d'una aliança

1 *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXIII. Pàg. 333.

2 Loc citat. Tom XXIII. Pàg. 333.

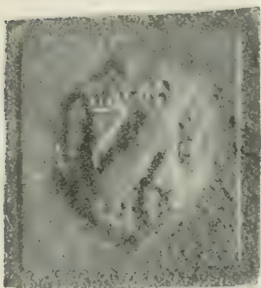
3 Lloc citat. Tom XXIII. Pàg. 335.

4 *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàgs 303 i 304.

amb Catalunya contra Joan II. No havent tingut acceptació aquells oferiments, Lluís es decantà a entendre's amb Joan contra els catalans. Després, servint Joan, actuà d'intermediari prop d'Enric IV.

En la retirada del castellà Ruiz Díaz de Mendoza, que havia posat setge a Girona a principis de maig del 1463, es veu ja la influència de les entrevistes d'Enric IV i Lluís XI, que s'esdevingueren cap a la fi del mes d'abril. [1]

Havent fet pau i aliança aquests dos reis, es restablí l'estat de pau i la llibertat de comerç entre els catalans i els francesos [2]. Però la lluita contra Joan II continuà. El dia 4 de juny, Joan de Copons fou nomenat per substituir dins la Diputació del General, en representació del Braç militar, Bernat Saportella, que havia estat declarat enemic del Principat de Catalunya. [3]

Segell de la Batllia general de Catalunya (anys 1465-1467)

Tan bon punt es produí la reconciliació entre Joan i Enric, Lluís XI tornà a mostrar-se propici als catalans. Pel mes de juny de l'any 1463 s'iniciaren negociacions entre Catalunya i el rei de França; una ambaixada francesa fou anunciada, i la Diputació del General acordà de trametre tres ambaixadors a Lluís, un per cada Braç. El dia 14 de juny els representants de cada un dels Braços elegiren per votació, respectivament, l'abat de Montserrat pel Braç eclesiàstic, Joan de Copons pel Braç militar i Pere Severtés, síndic de Tortosa, pel Braç popular. [4]

Davant la confusa situació política que s'havia produït, els partidaris de Joan II tornaren a agitar-se. El dia 21 de juny hom portà molts presos al Castell Nou de Barcelona «pels fets de la terra»; es tractava sens dubte de partidaris de Joan. [5]

El dia 23 de juny s'embarcaren en una galera del comte de Pallars els ambaixadors catalans tramesos a França.

Lluís XI tornava a adoptar la posició de l'any 1461. Referint-se al mes d'agost del 1463, escriu Carreras i Candi: «Les relacions entre Catalunya i França semblen haver millorat des que el rei Enric ha desemparat el Principat. La diplomàcia de Lluís XI porta alguna finalitat, en expedir, des de Xartres, manaments per evaquar la vila de Bagà, cobdiciada per la gent d'armes francesa, en data del 8 d'agost. A més, ell es complau amb nostres ambaixadors a manifestar-los que és català de sentiments, però no castellà, que val tant com dir informal.» [6]

1) FIDEL FITA: *Los Reis d'Aragó i la Seu de Girona*. Pàg. 3. Nota 4.
2) *Colección de documentos inéditos*, etc. Tom XXIII. Pàgs. 312 i 313.
3) Lloc citat. Tom XXIII. Pàg. 304.
4) Lloc citat. Tom XXIII. Pàg. 325.
5) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 435.
6) F. CARRERAS I CANDI: *Dietari de la guerra a Cervera*. Pàg. 70.

Deia Lluís XI als nostres ambaixadors que no es fiessin de castellans ni navarresos, i menys que de ningú de Joan de Beaumont, el qual faria una malvestat. [1]

El rei de França treballava sens dubte per ésser reconegut com a sobirà de Catalunya. «Veurem diverses vegades — escriu Calmette — Lluís XI dir-se català, per al·lusió a l'origen de la seva àvia Violant. En una falagueria interessada, destinada, en el seu esperit, a preparar la seva candidatura a aquesta senyoria de Catalunya que ell havia deixat vacant per la sentència de Baiona.» [2]

Els ambaixadors escrivien, amb data del 5 d'agost, que el rei de França els havia promès servar totes les coses ofertes, i «encara molt majors». I relatant les paraules reials, afegien: «Car ell era cathalà com havia dit, e ses gents, daquestaoraavant, ni ell, no farien opressions a Cathalunya, ni a Barchinona, e no duptassen que ell no era castellà, qui de les promissions res no servava, ans era francès e cathalà, servant veritat; pregant-nos la li servàssem: e moltes altres rahons ab molta humanitat, dix lo dit senyor, ab gest molt alegre e de bona voluntat...» [3]

Mentre els ambaixadors catalans eren a Xartres, també hi era, tramès per Joan II, el tresorer seu Galceran Oliver. I havent-se aquest planyut del restabliment del comerç amb els catalans, fet que seria molt enutjós per a Joan, fins al punt que «s'en desfarien grantment sos affers», Lluís li contestà les següents o semblants paraules: «Jo som cert, per los ambaixadors de cathalans, que los cathalans se donarien abans al Turch, que no tornarien al rey d'Aragó, e així jo 'ls he volgut atorgar lo comers e vull ésser amich lur e may los vendré contra.» [4]

Hom assegurava a la cort francesa que només hi havia dos grans contraris de l'anexió de Catalunya a França: Joan de Beaumont i Joan de Copons, però que es confiava de convèncer el darrer. Els nostres ambaixadors estaven molt alarmats per aquest pla d'anexió — proposada per conducte de Galceran Oliver, que s'oferia a propugnar-la abandonant Joan II —, i se'n mostraven radicalment contraris, per creure que fóra perjudicial a les llibertats de la terra. [5]

Era per suggestions d'alguns catalans mateixos que el rei de França cobejava aleshores la sobirania del Principat. Hi havia segurament ací un partit francesista El dia 2 de setembre, els ambaixadors escrivien des de París denunciant els maneigs per proclamar Lluís XI com a sobirà de Catalunya: «Nosaltres havem per cert, per moltes vies, que axí per lo rey de França com per altres quadjuvants seus, entre los quals ne ha alguns ciutedans de aqueixa ciutat, és trevallat, que per fas o per nefas, aqueix Principat sia ffrancès, ne curant si los ligams ab los quals nosaltres mateix nos som strets al rey de Castella, són disolts o no, ne curant encare si tal cosa és útil al Principat o no... [6]. Bé havem nosaltres

1 F. Carreras i Candi: *Dietari de la guerra a Cervera*. Pàg. 75

2) Josep Calmette: *Louis XI, Jean II et la révolution catalane*. Tolosa. Any 1903. Pàg. 212.

3 F. Carreras i Candi: Lloc citat Pàgs. 70 i 71.

4) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 76.

5) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 76 i 77.

6) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 76.

per cert, que ho diu lo dit senyor [1] per informacions que li fan hòmens de aquí mateix, pensants ésser comtes si Catalunya era francesa.» [2]

L'actitud dels ambaixadors era contrària del tot a la candidatura del rei de França. «Stam molt attents», diuen en la mateixa lletra, i afegeixen: «E nottificam-vos que, no solament per les vies explicades, mas per moltes altres, nosaltres sentim que, axí aquí com ací, se fa gran treball en e per los dits afers, supplicant-vos que axí en la vostra present anyada, com encara en l'elecció dels novells regiments, mostrant la present als concells et alias, fassats tots los preparatoris que fer-se pusque, per obviar a la pèrdua de tantes libertats, que aqueixa ciutat, en lo passat, ab tant de treball ha obtengudes, les quals, per los dits manetgs, vos feu certs, si discretament e en la forma que de vostres savieses se pertany noy (no hi) és provehit, vendrien a total pèrdua.» [3]

La Diputació, als 25 de novembre del 1463, resolgué que tornessin ací dos dels ambaixadors tramesos al rei de França — l'abat de Montserrat i Pere Severtés — i restés allí Joan de Copons, junt amb Mateu de Soler, ambaixador de la ciutat de Barcelona. [4]

Zurita dóna una versió poc exacta d'aquestes negociacions. Diu que quan el rei de Castella renuncià a ésser sobirà de Catalunya, els catalans contraris a Joan II trameteren una ambaixada a Lluís XI de França oferint-li la corona, però que aquest pla fracassà per l'oposició de l'element popular — «*los menudos pueblos*» —, el qual avorria la senyoria francesa, i que aleshores fou quan oferiren la corona a Pere de Portugal. [5]

Projecte de República catalana. — La topada de Catalunya amb la reialesa havia suggerit a alguns catalans la idea de constituir el Principat en República independent. Volien, diu Zurita, «*reducirle por su camino, de paso en paso, en forma de Señoria, segun la orden de los Comunes y señorios de Italia.*» [6]

El coratge dels catalans era, en aquella hora, verament admirable, puix que havien de lluitar en condicions d'inferioritat i afrontaven els pitjors perills. Molts d'aquells patricis posaven les llibertats de la pàtria per damunt del propi interès. Al costat dels nombrosos casos de defecció, veiem nobles exemples de patriotisme. Sovint és emprat en els documents oficials i privats un llenguatge enèrgic i vigorós, d'un tremp heroic. Els documents polítics dels anys 1461-62 són models de la millor prosa catalana i del millor esperit nacional.

L'heroisme que aquella actitud representava, l'esmenta Zurita en els termes següents: «*y algunos con gran consideración advirtieron, como cosa de gran maravilla,*

1) Lluís XI.
2) F. Carreras i Candi: *Dietari de la guerra a Cervera*. Pàg. 76.
3) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 77.
4) *Colección de documentos inéditos*, etc. Tom XXIV. Pàgs. 333 i 334.
5) J. Coroleu i J. Pella: *Las Cortes Catalanas*. Pàgs. 208 i 209.
6) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV.

que una nación, que de su naturaleza era tan limitada, que comunmente los estimavan por modestos, y muy templados, en la guerra se bolbiessen tan pródigos de sus vidas y de sus haciendas, que todo lo menospreciassen por el vano nombre de libertad, que se avian imaginado, contra Príncipe tan guerrero, y que tenia el señorio de otros Reynos.» [1]

Catalunya lluitava tenaçment contra el poder reial i contra la desviació d'alguns catalans. L'actitud de la majoria dels remences i de molts senyors contrariava la solidaritat de la nació catalana. Altra vegada sense sobirà, el Principat seguia combatent amb les seves pròpies forces.

En finar les treves pactades per Joan II i Enric IV, les hostilitats es tornaren a rompre a Catalunya. Mentre que Joan s'aprofità de les treves per aparellar-se a la lluita, no ho feren així les autoritats de Barcelona, «en les quals la imprevisió comença a ésser característica» [2]. Molta de la gent castellana auxiliar ja era fora, i la que restava ací era més un perill que un ajut. Recomençada la lluita, les comarques d'Urgell i Segarra patiren molt per la gran superioritat de la cavalleria enemiga. [3]

Segell de la ciutat de Barcelona (segle XIV? a 1533)

Els remences, o millor dit, llurs directors, es mantenien ferms al costat del poder reial. Es veu, però, que certs aspectes econòmics de la campanya de Verntallat no anaven prou bé, puix que amb data del 23 de juliol del 1463, Joan II, trobant-se a Olite (Navarra), donà unes instruccions al cabdill dels pagesos, segons les quals aquest, els seus capitans i els seus assessors havien d'elegir un Consell administratiu de dotze persones: dues per cada una de les vegueries de Vic, Camprodon i Girona, i les altres sis dels pobles més propers als punts de residència de Verntallat. Dos dels consellers eren ja directament indicats pel monarca: Pere Quintana i Miquel Caliu. [4]

Girona fou novament assetjada, el mes d'agost del 1463, per sis-cents cavalls i molta infanteria del Principat comandats per Bernat Gilabert de Cruïlles, anomenat el baró de Cruïlles, el qual dirigí les operacions de l'exèrcit de la Diputació a l'Empordà en els anys 1463 i 1464. Succeí igual que amb l'atac anterior del comte de Pallars, o sigui que els atacants s'apoderaren dels barris baixos de la ciutat, però no pogueren entrar a la Força vella o recinte murat intern.

Els jurats gironins es planyeren de l'abandó en què llur ciutat es trobava, i formularen greus acusacions contra Pere de Rocabertí, davant la conducta del

1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV. Foli 120.
2) F. CARRERAS I CANDI: *Dietari de la guerra a Cervera*. Pàg. 68.
3) F. CARRERAS I CANDI: Lloc citat. Pàg. 68.
4) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences*. Pàgs. 106 i 107.

qual declararen que els pobles de la regió «són tenguts a dir que fóra bo de demanar En Verntallat per socórrer-nos». [1]

Alguns dels capitans castellans i navarresos que havien vingut al servei d'Enric IV, i que tenien confiada la guarda de castells, els venien a Joan II. Aquesta traïció produí una gran indignació i un fort rembombori a Barcelona en el cas de Xisvert, fins al punt que hi hagué un moviment tumultuós (20 d'agost del 1463). Joan de Beaumont feia el que podia perquè els castells fossin lliurats als catalans [2]. A despit de la seva qualitat suprema de lloctinent, poc o no res pòdia fer Beaumont per si sol; era gairebé una figura decorativa. [3]

Per l'agost del 1463, el comte de Pallars s'instal·là a Cervera i en féu el seu quarter general. Però la inferioritat de les seves forces, especialment de la cavalleria, el posaven en condicions adverses. El dia 22 d'agost, una host sortida de Cervera fou derrotada davant el castell de Granyena, amb considerables pèrdues. [4]

Mentrestant s'allargava la qüestió del sobirà. Amb data del 28 de setembre del 1463, encara Enric IV és anomenat per la Diputació del General «nostro Senyor lo Rey de Castella» [5]. Hi havia a Catalunya diversos partits: el que volia fer del Principat una República independent; el que volia tornar a l'obediència de Joan II, el de Lluís XI, el d'Enric IV i el del conestable Pere de Portugal, nét del comte d'Urgell.

En la sessió del dia 1 d'octubre del 1463, la Diputació i el seu Consell acordaren que la comissió de vint-i-quatre persones que havia de tractar del problema de la senyoria — és a dir, del rei o sobirà — es prengués uns dies, més de vuit, per tractar de l'afer, amb jurament de no divulgar ni comunicar res a ningú. Deien en l'acord: «E que directament e indirecta no puixen parlar, tractar, comunicar ni encara escoltar cosa alguna en favor del Rey don Johan, Reyna dona Johana, don Fernando e posteritat comuna als dits Rey e Reyna». Els components de la vintiquatrena havien de denunciar els qui alguna cosa d'això els proposessin [6]. El mateix dia fou acordat de dir als ambaixadors prop del rei de Castella que li preguessin que manifestés i declarés tot seguit la seva intenció i voluntat sobre les coses de què li parlaven, i que immediatament ho comuniquessin per correu volant [7]. Tot això demostra que hi havia el propòsit de sortir de dubtes i prendre una resolució definitiva i ferma.

Els organismes catalans havien deixat de creure en les bones paraules d'Enric IV. El dia 20 d'octubre escriuen als procuradors de Tortosa: «... havem rebudes letres del Senyor Rey de Castella e dels ambaixadors e altres, per les quals

1) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences*. Pàgs. 107 i 108.
2) F. CARRERAS I CANDI: *Dietari de la guerra a Cervera des del 1402 al 1405*. Pàg. 71.
3) F. CARRERAS I CANDI: Lloc citat. Pàg. 81.
4) F. CARRERAS I CANDI: Lloc citat. Pàg. 71.
5) *Colección de documentos inéditos*, etc. Tom XXIII. Pàg 418.
6) Lloc citat. Tom XXIII Pàg 421.
7) Lloc citat. Tom XXIII. Pag 422.

havem moltes bones paraules, però tant ha duren e los fets dormen, que ja no hi és adhibida credulitat.» [1]

A les darreries de l'any 1463 apareixen sovint, en els documents adreçats per la Diputació a les municipalitats i als elements addictes, frases d'encoratjament redactades amb aire de secret, relatives a fets pròxims i feliços que millorarien molt la causa del Principat. Als 16 de novembre, per exemple, escriu la Diputació a Sant Joan de les Abadesses: «Per altres vos havem scrit que ans de molts dies sentireu e veureu coses qui molt e molt alegraran vosaltres e tots los bons catalans» [2]. Fa l'efecte que això era una al·lusió al projectat oferiment de la corona al conestable Pere de Portugal.

Segell de l'infant Ferran, després Ferran II (any 1473)

Pel novembre del 1463 les forces del Principat feren presoner Vilasatrú, un dels capitans de les muntanyes, company de Verntallat. [3]

L'any s'acabà amb fets d'armes de resultat divers, que no modificaren radicalment la situació, però amb una tendència més aviat desfavorable al Principat.

Francesc de Gaver, que el dia 1 de juliol del 1462 havia estat nomenat capità general en les vegueries de Cervera, Tàrrega i Agramunt [4], i havia lluitat bravament, caigué presoner; portat a Tàrrega, fou degollat el dia 1 de desembre del 1463, per ordre de Requesens de Soler, capità de Joan II en aquella població. [5]

És proclamat comte-rei Pere de Portugal, nét del darrer comte d'Urgell (any 1464). — El fill primogènit de Pere de Portugal, duc de Coïmbra, i d'Isabel, la filla gran del comte Jaume d'Urgell [6], nasqué l'any 1429, i es deia Pere com el seu pare.

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXIV. Pàg. 102.
2) Lloc citat. Tom XXIV. Pàg. 298.
3) Lloc citat. Tom XXIV. Pàgs. 312, 316, 319 i 322.
4) F. Carreras i Candi: *Dietari de la guerra a Cervera.* Pàg. 60.
5) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 88.
6) Vegi's el present volum. Pàg. 291.

Ballester del segle xv. (Armeria Reial de Madrid)

L'any 1443 el dit fill fou nomenat conestable del reialme de Portugal. Després passà algunes temporades refugiat a Castella, a causa de les lluites interiors portugueses [1]. Acompanyà el rei Alfons de Portugal en la dissortada expedició a l'Àfrica, i fracassada l'expedició, es retirà a Ceuta. [2]

El rei de Portugal era favorable a Joan II. El dia 15 de setembre del 1463 vingué ací un ambaixador seu [3], el qual declarà, davant el consistori dels diputats, que el dit rei pregava als catalans que tornessin a l'obediència de Joan, i que d'altra manera significava de part del seu sobirà que, per raó del gran deute que aquest tenia amb Joan, «ell no li poria fallir» [4]. Posteriorment, en ésser designat per a sobirà el conestable Pere, el rei de Portugal modificà aquesta actitud i es mostrà més benèvol.

En els darrers mesos de l'any 1463, la candidatura del conestable de Portugal féu molts prosèlits a Catalunya. Joan de Beaumont n'era un dels grans defensors, i al principi del regnat de Pere fou un dels seus principals consellers. Els capitans navarresos que hi havia ací, influïts pel lloctinent, no feren cap oposició a la candidatura del conestable. Però en els castellans i biscaïns es notava el malcontentament i una certa inclinació per Joan II. Els principals capitans tramesos per Enric IV reberen instruccions de preparar-se per sortir del Principat de Catalunya. [5]

El dia 1 de novembre del 1463 salparen de Barcelona dues galeres armades i un bergantí, dels quals era patró Rafel Julià, que tenia l'encàrrec d'anar a cercar Pere de Portugal per dur-lo a Catalunya [6]. Anava en aquesta expedició l'ambaixador dels diputats i Consell llur, Francesc Ramis, el qual duia instruc-

1) TEOPHILO BRAGA: *Poetas palacianos do seculo XV*. Porto. Any 1872.

2) La família reial portuguesa tenia, ja de temps, bones amistats a Catalunya. Quan, pel juliol del 1428, el duc de Coïmbra, Pere, passà per Barcelona, venint d'Alemanya, on havia anat a visitar l'emperador Segimon, s'aturà ací alguns dies, i s'hostatjà a la casa de Joan Fiveller, situada al costat de l'església de Sant Just.

3) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 438.

4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

5) F. CARRERAS I CANDI: *Dietari de la guerra a Cervera des del 1462 al 1465*. Pàg. 95.

6) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

cions [1] i una lletra de la Diputació i del Consell de Barcelona on era demanat al conestable que acceptés la corona «ab integritat de lleys e llibertats, com aquell al qual justícia acompanye devant tots altres, per ésser la pròpia carn devallant de la recta línea de l'excel·lent rey N'Amfós lo Benigne, així en les cròniques intitulat» [2]. Tots dos documents — les instruccions i la lletra — porten la data del 27 d'octubre.

L'expedició, sabedora que el conestable era a Ceuta, anà allí a trobar-lo. Pere acceptà l'oferiment de la corona, i s'embarcà. Junt amb les galeres catalanes vingueren dues caravel·les de Pere. Durant el viatge hom corregué gran perill: un temporal de mar féu naufragar el bergantí de Julià, i es negaren disset homes [3]; els altres navilis es dispersaren, i un arribà ací vuit dies abans. Pere entrà a Barcelona el 21 de gener del 1461, a les vuit hores de la nit. Una gran gentada i nombrosos personatges, amb cent antorxes enceses, el reberen. Posà a casa Benet de Gualbes. [4]

Segell de Pere IV de Catalunya (any 1465)

Sis dies abans d'entrar a Barcelona Pere de Portugal, el lloctinent Joan de Beaumont havia renunciat la lloctinença. [5]

Pere fou proclamat comte de Barcelona i rei d'Aragó, amb el nom de Pere IV. És remarcable el fet que hom l'anomena repetidament, en els Dietaris, «nét del comte d'Urgell» [6]; això prova que era ací ben viu encara el record del seu malaurat avi. El dia 25 de gener, Pere féu el jurament dels privilegis, usos i costums de la ciutat de Barcelona. [7]

Isabel, la filla gran del comte d'Urgell, encara pogué veure, a les darreries de la vida, el seu fill primogènit Pere proclamat sobirà de Catalunya. En aquella avinentesa, Isabel s'adreçà per lletra als consellers de Barcelona.

Pot semblar excessiu que els catalans disposessin aleshores, no solament de la corona de Catalunya, ans encara de la corona d'Aragó, Sicília i altres territoris que no havien pres part en la revolució. «És cert — afegeix Coroleu — que els sublevats consideraven legítimament destronat el monarca i que usant del dret de sobirania immanent en la nació, de la qual es jutjaven representants legals les corporacions populars, elegien un nou rei amb plena tranquil·litat de consciència. És un fet molt digne de tenir-se en compte com a esdevingut a mitjans del segle XV. Tampoc s'ha d'oblidar que En Pere era nét del comte d'Urgell.» [8]

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXIV. Pàgs. 217 a 221.
2) Lloc citat. Tom XXIV. Pàgs. 222 a 224.
3) Lloc citat. Tom XXIV Pàg. 11.
4) *Llibre de les solemnitats de Barcelona.*
5) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 443.
6) Lloc citat. Tom II. Pàg. 443.
7) *Dietari de la Generalitat de Catalunya. — Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàgs. 443 i 444.
8) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàgs. 105 i 106.

L'ajut que Pere IV portà a Catalunya no fou gaire considerable. El nou sobirà tenia més bona voluntat que poder, més noblesa que força. Zurita diu que Pere amidà malament el seu poder i les seves forces, i que amb poca consideració i sense armada, ni gent, ni diners, i sense consulta ni parer del rei de Portugal, cosí seu, s'embarcà a Ceuta cap a Catalunya. [1]

Hom ha dit que el Consell que s'havia constituït prop la Diputació pel mes de desembre del 1460 [2], fou dissolt per Pere IV. «La sobirania d'En Pere — escriu Pròsper de Bofarull — no podia avenir-se amb les omnímodes facultats d'una corporació que, des que la província havia negat l'obediència a En Joan, venia exercint atribucions de sobirana» [3]. Antoni de Bofarull desment que hi hagués tal dissolució [4]. Trobem, en efecte, que el Consell continuà actuant junt amb els diputats del General. Hom nota, però, la decadència d'aquest organisme — «els diputats i Consell llur», com s'intitulava — a través dels fets adversos, i l'augment d'influència del Consell de la ciutat de Barcelona. [5]

Segell català de Pere IV (any 1466)

La situació de les hosts i places fidels a la causa del Principat no era en general gaire bona quan arribà ací el nou sobirà. Una de les places més importants, Cervera, assetjada per les tropes de Joan, es trobava feia mesos en una estretor anguniosa. El dia 6 de febrer, Pere sortí de Barcelona per ajuntar-se a la gent d'infanteria i cavalleria, concentrades en gran part a Igualada, que hom havia preparat per tal d'acudir en auxili de Cervera. Part d'aquesta gent, uns set-cents homes que formaven com l'avantguarda, aconseguiren d'entrar a Cervera pel mes de febrer i apoderar-se de Cap-corral o barri exterior, que l'enemic ocupava. [6]

La marxa del gros de l'exèrcit a Cervera es féu difícil davant la situació general, i especialment la de les comarques occidentals de Catalunya. Tornà Pere el dia 16 de març amb les tropes que s'havia endut; en el viatge de tornada assaltà la vila de l'Arbós, que estava ocupada per l'enemic, al qual féu molts presoners. [7]

Pere, volent donar esperances sobre el futur pròxim, el dia 23 de febrer escrivia que el rei de Castella li havia tramès un ambaixador, el qual li digué que a Enric li plauria el casament de Pere amb la infanta germana d'aquell. [8]

1) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV. Foli 127 girat.
2) Vegi's el present volum. Pàg. 461.
3) Pròsper de Bofarull: *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XIV. *Al lector*.
4) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom VI. Pàg. 137.
5) Manuel de Bofarull: *Colección de documentos*, etc. *Advertencia*. Tom XXIII. Pàgs. 101 i següents.
6) F. Carreras i Candi: *Dietari de la guerra a Cervera des del 1462 al 1465*.
7) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. — *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàgs. 445 i 440.
8) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 113.

El jurament, per part de Pere, de les llibertats i lleis de la terra, i el jurament de fidelitat dels catalans al nou sobirà, tingueren lloc el dia 21 de març del 1464, a la sala del palau reial de Barcelona, empal·liada amb gran luxe [1]. El dia 19 d'abril, Pere IV adreçà una proclama als catalans que lluitaven contra Joan II.

Fou nomenat capità a les comarques gironines el cavaller portuguès Joan de Silva. Poc temps després fou tramès a Lleida un cavaller també portuguès, Pere de Deça, amb una nova host, per ajudar aquella ciutat, la situació de la qual era crítica. El dia 1 de maig del 1464 l'exèrcit de Joan posà setge a Lleida, la qual resistí fortament, i Joan mateix es presentà al setge.

Moneda catalana, de Pere de Portugal

A la tarda del dia 12 de maig, Pere IV sortí de Barcelona al capdavant d'una petita columna; ja n'havia sortit una altra anteriorment, i n'havia de sortir una altra encara, per tal de socórrer els lleidatans assetjats. Aquell mateix dia, en sortir l'exèrcit de Barcelona, plovia a bots i a barrals. [2]

La guerra era dura; el temps també. Fou una primavera molt freda, la d'aquell any, a Catalunya: nevà copiosament a les muntanyes, i no hi hagué, per l'abril, ni roses ni cireres. [3]

El dia 21 de maig fou proclamat a Barcelona l'usatge *Princeps namque,* per convocar el sometent general [4]. El dia 26, Pere tornà ací secretament. Havia deixat part del seu exèrcit a Piera, part a Cervera i part a la Llacuna. La seva vinguda, segons una versió, tingué per objecte d'endur-se'n la gent del sometent [5], la qual, segons explica el dietarista de la Generalitat, sortia a campanya tan per força i tan malhumorada, que semblava que la duguessin al suplici: «par que anassen a la forcha» [6]. La convocatòria del sometent general, amb motiu del setge de Lleida, fou impopular [7]. El dia 28, Pere sortí de Barcelona cap a Molins de Rei per tal d'adreçar-se a Lleida.

El dia 2 de juny sortiren de Barcelona dos mil homes soldejats per acompanyar la bandera de la ciutat en la guerra [8]. Aquesta era portada pel ciutadà barceloní Berenguer Seyol. El dia 9 Pere sortí de Vilafranca del Penedès amb la bandera reial estesa, junt amb la de Barcelona. [9]

1) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 447.

2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* — *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 449.

3) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Abril del 1464.

4) Lloc citat. — *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 449.

5) El *Dietari de l'antic Consell barceloní* diu que vingué per fer executar uns sodomites, puix que un privilegi de la ciutat estatuïa que ningú no podia ésser jutjat pel rei si aquest personalment no era a Barcelona. (Tom II. Pàgina 450.)

6) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

7) F. Carreras i Candi: *Dietari de la guerra a Cervera des del 1462 al 1465.* Pàg. 129.

8) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 450.

9) Lloc citat. Tom II. Pàg. 451.

El dia 16 de juny sortiren de Barcelona 1,300 atzembles carregades de farina destinada a Lleida; abans n'havien sortit moltes d'altres amb vitualles.

Pere avançà cap a Cervera, i emprengué un moviment combinat amb el comte de Pallars. Es trobavà en aquella vila el dia 17 de juny. El seu exèrcit es componia de 800 cavalls i 6,000 peons. Però el gran nombre de les forces enemigues feia impossible d'auxiliar els lleidatans. [1]

Èxits de les armes de Joan. — Els lleidatans capitularen el dia 8 de juliol del 1464, obligats per mancança de queviures: «*por fambre, que ya comían bestias e pan de linoso*», diu Joan II mateix, en una lletra [2]. Requesens de Soler, fill de Galceran de Requesens, fou nomenat governador de Lleida.

Moneda de Barcelona, de Pere de Portugal

Pere IV atribuí la caiguda d'aquella plaça al poc ajut que havia rebut dels catalans. «Lleyda se és perduda — escriu als consellers de Barcelona en una lletra de planys i retrets — a gran culpa de tots los verdaders cathalans. Car convocant *Princeps namque,* on en nostra obediència se podien trobar XV o XX mil combatents, nós no 'n poguem aiustar sinó III mil» [3]. També atribueix a traïció la capitulació de Lleida [4]. Hi hagué, en veritat, lentitud i desorganització a Barcelona. De més a més, se suscitaren qüestions d'etiqueta i dignitat entre Pere i els consellers barcelonins; aquests es mostraren ofesos per haver emprat aquell el mot «manar» en dir-los que paguessin la gent en campanya. [5]

Hagué de retrocedir Pere IV cap a Barcelona, mentre que es dirigia a Cervera l'exèrcit de Joan II, a l'avantguarda del qual anava el seu fill bastard, l'arquebisbe de Saragossa.

El dia 19 de juliol tornà Pere a Barcelona. [6]

Joan se situà a Tàrrega. Allí, el dia 10 de juliol, fou signat el pacte amb els grans del reialme de Castella que afavorien els plans matrimonials i polítics de Joan II i Joana Enríquez.

Després d'ocupada la ciutat de Lleida per les tropes de Joan, Cervera, que tornà a ésser assetjada, seguí aguantant-se ferma i es constituí en baluard de la causa catalana a la frontera de ponent [7]. En una lletra adreçada als conse-

1) F. Carreras i Candi: *Dietari de la guerra a Cervera des del 1462 al 1465*. Pàg. 204.

2) Lletra de Joan II, del dia 6 de setembre, de Tarragona estant, a Ferran de Nàpols. — F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 148.

3) Lletra del dia 30 de juny del 1464. — F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 186.

4) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 140.

5) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàgs. 138 i 139.

6) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* — *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 450.

7) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. VI.

llers de Barcelona (30 de juny del 1465), Pere IV fa un gran i eloqüent elogi d'aquella vila: «e com la vila de Cervera és una tan bella força, muralla nostra antiga e noble població de aquest Principat, fidelíssima e acompanyadora dels vostres actes e intenció...» [1]

Les poblacions catalanes que es retien a Joan II no eren pas ben tractades per aquest i la seva gent, i això des del principi de la guerra. La Diputació ja ho havia fet remarcar: «Mas com tenim a pensar que los enemichs no 'ls serven res que 'ls prometen, ans los leven quant han, venim a dir que bé ho mereixen, car succeheix-los en punició del peccat per voler oblidar si mateixos e la terra, e creure als enemics de aquella.» [2]

Un castellà anomenat Avarcas es proposava de trair i vendre el castell de Miràvet. Descobert el seu propòsit, fou per sentència arrossegat i després esquarterat, el dia 7 d'agost del 1464. [3]

La causa de Pere IV havia entrat en franca davallada. El dia 25 d'agost, Joan de Beaumont — «el gran traïdor», com li diu el dietarista de la Generalitat — es rebel·là i es fortificà a Vilafranca del Penedès, on Pere l'havia tramès com a capità. Prengué les armes als soldats catalans i portuguesos que hi havia i els expulsà de la població desarmats i a peu. Només hi restaren els navarresos i addictes — «lacais», diu el dietarista Safont —. Retingué com a presoners el fill de Guerau de Cervelló, el fill de Guillem Xetantí, ciutadà de Barcelona, i el gascó Manaut de Guerra, coratjós militar al servei de Pere [4]. «Açò és stada — declara el dietarista del Consell de Barcelona — la maior e pus coronada malvestat e trahició qui mai se hoys dir» [5]. Josep Coroleu remarca que l'acte de Joan de Beaumont fou una «execrable fellonia». I afegeix: «Però com aquesta n'hi hagué moltes en aquella guerra, en la qual probablement exerciren un paper més decisiu les dàdives i prometences que els cops de llança i els projectils.» [6]

Una part dels remences es posaren al costat del Principat de Catalunya. I si no se n'hi posaren molts més fou per la por a les represàlies i càstigs de Verntallat i de l'exèrcit reial. Pere tractà d'organitzar els remences addictes i els donà per capità Pere Julià (31 d'octubre del 1464).

Alguns dels béns que foren presos als contraris de Joan II per Francesc Verntallat, aquest els repartí entre addictes seus. Així, el dia 23 de setembre del 1464, Joan confirmà la donació dels masos de Rama i Seguers, del terme de Ripoll, a Joan Malianta. A la capçalera del document Verntallat és anomenat *Domicellus, Capitaneus generalis serenissimo Aragonum Regis.* [7]

1) F. Carreras i Candi: *Dietari de la guerra a Cervera des de 1462 al 1465.* Pàg. 180.

2) Lletra dels diputats del General a Francesc de Gaver, capità de la vila de Cervera, del dia 10 d'octubre del 1463. *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Toms XXIV. Pag. 144.

3) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 451.

4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

5) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 451.

6) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 109.

7) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI. Pàg. 207, nota 1.

Per sospites de conspiració, Pere féu empresonar alguns catalans notables: Francesc de Pinós, Desplà, l'abat de Montserrat [1]. El dia 16 de novembre del 1464 la Diputació designà una comissió per demanar la llibertat de l'abat de Montserrat, que estava pres feia temps, «e és un del Consell de la Diputació». [2]

En la tardor del 1464 Joan II passà a Tarragona una llarga temporada. El Dietari de la Diputació consigna, parlant del dit monarca, que «en aquest temps feia niu dins la ciutat de Tarragona» [3]. Aquesta ciutat havia estat escollida pel monarca com a capital provisional del Principat.

Un dels qui lluitaven al costat de Catalunya, l'aragonès Joan d'Ixar, es reconcilià al capdavall amb Joan II gràcies a un pacte molt avantatjós per a aquell. [4]

El dia 24 de novembre, el veguer de Ripoll es passà al partit de Joan. De nit obrí les portes de la vila i la lliurà als reialistes, que mataren algunes persones, entre elles fra Vicenç de Castellbell, prior de Casserres, oïdor de comptes del General de Catalunya. [5]

Joan II havia alçat companyies aragoneses i estols mallorquins contra el Principat. Tractant amb Gènova, volgué també perjudicar en llur comerç els catalans que lluitaven contra ell, i sobretot els barcelonins. Mentre aquell any era a Tarragona, hi acudí l'ambaixador genovès Joan Antoni de Figino, i es pactà l'establiment de la llibertat de comerç i de treves entre els dos països, tot excloent-ne els desafectes a Joan, amb els quals no havia de tenir-se cap comerç ni tracte (11 de desembre del 1464). [6]

A les darreries de l'any 1464, Dionís de Portugal prengué Ulldecona. Les viles de Bara (probablement Torredembarra) i Forés s'alçaren contra la guarnició de Joan, i fou mort un capità d'aquest [7]. El vescomte Jofre de Rocabertí assetjà el castell de Palou, a l'Empordà; hi acudí el seu parent Pere de Rocabertí, des de Girona, i l'obligà a alçar el setge.

El duc de Borgonya, casat amb la infantessa Isabel, tia de Pere, trameté a aquest, cap a les darreries de l'any 1464, algunes companyies de borgonyons, per tal de reforçar l'exèrcit de Catalunya.

Els fets de guerra d'aquell any, de resultat divers, no canviaren gaire l'aspecte de la situació, més aviat desfavorable a Pere IV.

Pere IV, als 28 de desembre del 1464, era a Martorell; després passà a Gelida (23 gener del 1465), al castell de Centelles (11 febrer) i a Santa Coloma de Vinyoles (12 de febrer).

Una «gran batalla» — així ho diu el Dietari de la Generalitat — hi hagué davant la vila de Calaf, el dia 28 de febrer del 1465, entre l'exèrcit de Pere IV

1) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragon* Tom IV. Foli 133.
2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXV. Pàg. 55.
3) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 1 de novembre del 1464.
4) J. de Zurita: Lloc citat. Tom IV.
5) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
6) J. de Zurita: Lloc citat. Tom IV. Foli 130.
7) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI.

i el de Joan, comandat pel comte Joan de Prades, i nominalment pel primogènit Ferran (que encara no havia fet tretze anys), al costat del qual anava l'arquebisbe de Tarragona, Pere d'Urrea. Era principalment conduït per cavallers catalans, alguns dels quals pertanyien a les mateixes cases nobles d'altres que lluitaven a l'exèrcit del Principat.

La batalla de Calaf, dita també de Prats de Rei, es produí en voler Pere deturar l'avenç de l'exèrcit de Joan II cap a la conca del Llobregat.

La topada tingué lloc a la plana de Prats de Rei, sota Calaf, que estava ocupat per Ferran, mentre que els de Pere es situaren a Prats de Rei.

Poc abans de començar la batalla, Pere adreçà una arenga als del seu exèrcit, incitant-los a lluitar «per la pàtria e per la llibertat».

Moneda de Navarra, de Joan II

La cavalleria de Joan atacà les companyies de borgonyons, les quals es defensaren heroicament, però foren aixafades i esmicolades. Això inicià la derrota. Sobre el camp foren recollits els cossos de seixanta combatents de l'exèrcit de Pere, i en foren fets presoners dos-cents cinquanta, entre els quals hi havia quaranta borgonyons. Pere pogué escapar-se. Les baixes de l'exèrcit de Ferran foren molt petites: cap mort i alguns ferits. [1]

Fa l'efecte que la batalla no arribà a prendre un gran descabdellament, i que Pere, en veure el començament dissortat que tenia, cuità a abandonar el camp sense exposar-se a un desastre major. No volgué acceptar la batalla per diversos motius, entre altres perquè el lloc on aquesta començà era fangós, i féu tocar les trompetes per retirar-se tots els seus a Prats de Rei. Aquesta retirada fou interrompuda per l'enemic; però les baixes no foren molt grans. [2]

Entre els presoners hi havia alguns barons de l'acompanyament del conestable: el vescomte de Rocabertí [3], el vescomte de Roda, Pere de Portugal (cosí del monarca), el governador de Catalunya Guerau de Cervelló, Bernat Gilabert de Cruïlles i altres. [4]

Pere IV es retirà a Manresa. A despit d'aquest contratemps, pogué sostenir-se per part de la host del Principat la línia de la Segarra. Bertran d'Armendaris recollí una gran part dels qui es retiraven, i aconseguí socórrer Cervera. [5]

Després de la batalla de Calaf, l'exèrcit de Joan II portà les seves operacions a la part baixa de Catalunya, contra Emposta i Tortosa.

1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV. Folis 130 i 137 girats.

2) Lletra de Pere IV als consellers de Barcelona, del dia 1 de març, escrita de Manresa estant. — F. CARRERAS I CANDI: *Dietari de la guerra a Cervera des del 1402 al 1405.* Pàgs. 170 i 171.

3) És interessant de remarcar que l'autor de *La fi del comte d'Urgell* al·ludeix el fet d'haver caigut presoner aquest personatge, i consigna que el captiveri continuava en ésser escrita la dita obra.

4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

5) J. DE ZURITA: Lloc citat. Tom IV. Foli 138.

Davant la platja de Barcelona aparegueren, a trenc d'alba del dia 5 de març del 1465, sis galeres i un bergantí de Joan II, i prengueren tres naus, que se'n dugueren a Tarragona [1]. Aquest acte d'audàcia tan feliçment executat, prova almenys una negligència molt censurable per part de les autoritats barcelonines, puix que tan descurada tenien la defensa marítima de la plaça. [2]

A principis d'abril els tortosins prengueren la vila d'Ulldecona, ocupada pels de Joan II, escalant-la a la nit, i dugueren a Tortosa alguns presoners i un bon botí. «Fou gran e bell fet d'armes, e molt bona nova». [3]

Pere IV anà a l'Empordà, on aconseguí importants avantatges. El dia 10 de maig assetjà La Bisbal, que després d'un fort bombardeig es reté el dia 7 de juny. [4]

Seguint les seves operacions al nord de Catalunya, presa ja La Bisbal, Pere anà cap a Olot, població addicta a Joan, a la qual calà foc, i després prengué per assalt Camprodon i Sant Joan de les Abadesses.

El dia 17 de juliol, Pere Matheu, en el qual Pere tenia una gran confiança, vengué a Joan la plaça d'Igualada. [5]

Per tal de bloquejar la ciutat, el dia 11 de juliol vingué davant la platja de Barcelona un estol de quatre naus i sis galeres de Joan II. El dia 12 se n'anaren, i costerejant feren via cap a llevant.

El 13 de juliol arribaren a la platja de Barcelona, procedents de Portugal, dues naus i una caravel·la armades, que duien prop de cent cavalls en ajut del conestable, i grans proveïments [6]. En arribar els navilis portuguesos a Barcelona, l'estol de Joan era davant Mataró; tornà el dia 14, quan aquells ja havien entrat ací i es trobà burlat, puix que havia vingut precisament per impedir-ho. [7]

I encara li passà a aquell estol un cas pitjor. En la nit del 22 de juliol, la gent de les naus i galeres de Joan II, que tenien bloquejada la costa, volgué fer un desembarcament a la platja, i baixaren a terra uns tres-cents homes per tal de saquejar Mataró. Els mataronins i els homes dels llocs i caserius comarcans, que estaven alerta, en nombre de cent cinquanta els tancaren el pas quan se'n tornaven, i entre morts i negats moriren més de seixanta d'aquells, i n'agafaren alguns més. Dels qui volgueren fugir nedant n'agafaren prop de dos-cents. En la lluita moriren Onofre de Cardona, fill d'Hug, Jaume Artés i altres [8]. Dels de Mataró només en morí un.

Pere, venint de l'Empordà, entrà amb el seu exèrcit a Barcelona el dia 7 d'agost del 1465 [9]. El dia 10 es féu ací una mostra o revista de tota la gent de Barcelona apta per al servei militar, a fi de socórrer la vila de Cervera, a la qual

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
2) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàgs. 110 i 111.
3) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 450.
4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya. — Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 458.
5) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
6) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 461.
7) Lloc citat. Tom II. Pàg. 461.
8) *Dietari de la Generalitat de Catalunya. — Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 461.
9) Lloc citat.

Joan tenia assetjada feia temps, i patia molt per la insuficiència de vitualles. Amb aquest motiu el veguer de Barcelona féu una crida notificant que els qui s'allistessin en aquest exèrcit serien amnistiats de tota mena de crims i delictes, exceptuats solament els de lesa majestat, heretgia i sodomia, i restarien generalment guiats i assegurats per llurs deutes, sense cap excepció, durant el temps del servei i per sis mesos més. [1]

Pere IV, al davant del seu exèrcit, el dia 15 d'agost sortí de Barcelona cap a Cervera [2]. Ja era tard, puix que el dia abans aquella vila s'havia vist obligada a lliurar-se a Joan II [3]. Tornà Pere a Barcelona el dia 28 d'agost, de nit i a la llum de les atxes, procedent de la banda de Montserrat. [4]

La situació econòmica de Catalunya empitjorava. El dia 1 d'octubre, els florins d'or d'Aragó pujaren a 16 sous i 6 diners, a causa de la gran escassetat de numerari, puix que amb motiu de la guerra hom havia esmerçat tot el diner i una gran part de l'or i l'argent de Catalunya. [5]

La glànola, mentrestant, feia estralls a Barcelona i en altres llocs del Principat. Durant alguns mesos, les defuncions foren molt nombroses. [6]

El dia 9 d'octubre del 1465, Pere sortí cap a l'Empordà. [7]

Les conspiracions dels partidaris de Joan II persistien. El dia 14 de gener del 1466 fou decapitat a Barcelona, per sentència, mossèn Sors. [8]

En els primers mesos de l'any 1466, Pere treballava encara per tal de refer la situació militar i millorar la situació política [9]. Trameté Jaume d'Aragó (fill de la duquessa de Gandia, el qual s'havia escapat junt amb la seva mare i els seus germans de la torre del Torrent) al duc de Borgonya, per demanar-li que el seu fill, el bastard de Brabant, vingués ací com a capità de la seva gent.

D'altra banda, Pere tractava d'enfortir amb un enllaç dinàstic la seva posició personal i el poder del Principat. El duc de Bragança li havia ofert, per mediació del comte de Villarreal, que si es casava amb la seva filla Isabel li trametria amb ella dos-cents homes d'armes i quatre-cents genets pagats per quatre mesos [10]. Un ambaixador del rei d'Anglaterra arribà per mar a Barcelona el dia 8 de gener, «tramès al senyor Rey — diu el Dietari del Consell barceloní — per causa, segons se diu, del matrimoni fahedor del dit senyor Rey e la germana del Rey d'Anglaterra» [11]; el dia 31 de març sortiren de Barcelona, per mar, en una nau castellana i en una altra de portuguesa, Joan de Silva, portuguès, i Joan An-

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* — *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 462.
2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
3) F. CARRERAS I CANDI: *Dietari de la guerra a Cervera des del 1462 al 1465.* Pàg. 203.
4) Lloc citat.
5) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 1 d'octubre del 1465.
6) Lloc citat. Dia 31 d'octubre del 1465.
7) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 464.
8) Lloc citat. Tom II. Pàg. 467.
9) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI. Pàg. 142.
10) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV. Foli 144.
11) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 467.

dreu, doctor, missatgers que Pere trametia al rei d'Anglaterra, a fi de tractar del matrimoni projectat entre aquell i Margarida, la germana del monarca anglès. [1]

Per aquells mesos trameté Pere una ambaixada a Portugal, formada per l'abat de Montserrat Antoni Pere Ferrer i Roderic de Sampayo, amb la missió de gestionar que li fos restituït el mestratge d'Avis. [2]

L'exèrcit de Joan II tenia assetjades Amposta i Tortosa. A fi de socórrer Tortosa, el dia 30 d'abril salparen de Barcelona quatre naus armades, dos bergantins, una galiota i nou llenys grans carregats de blat i portant a bord mil combatents. L'expedició era manada per Pere Joan Ferrer, ciutadà de Barcelona. Després de socórrer Tortosa, tenia la missió d'anar a socórrer la vila de Maó, la qual estava assetjada pels mallorquins partidaris de Joan i pels veïns de Ciutadella, enemics dels maonesos. [3]

El castell d'Amposta es reté el dia 21 de juny del 1466, després d'una heroica defensa que durà vuit mesos [4], sostinguda pel seu capità Pere de Planella.

Tortosa es reté el dia 6 de juliol, mort ja Pere IV.

Mort de Pere de Portugal (29 de juny del 1466). — Feia algun temps que Pere IV estava malalt. El dia 14 de març del 1466 escrivia al seu canceller, el bisbe de Vic Cosme de Montserrat, des de Manresa, on aquell féu estada des del novembre del 1465 fins al 17 de maig del 1466: «Nós som malalt...» [5]; el dia 28 d'abril escrivia que la seva indisposició era pitjor que alguns no deien; en dates posteriors parla també de la seva malaltia. [6]

Hom té per indubtable que cal atribuir al mal estat de salut en què es trobava Pere, els revessos que durant el seu breu regnat sofriren els catalans que lluitaven contra Joan II, i la lentitud, que d'altra manera seria inexplicable, de les seves operacions militars. [7]

Pere, que era a Sabadell el dia 18 de maig del 1466, era a Granollers des del dia 21. I en aquesta vila morí, a la casa dels hereus de Joan de Montbui i de Tagamanent, entre les cinc i les sis hores de la tarda del 29 de juny, el mateix dia del seu sant. La mort fou causada per la tisi pulmonar [8]; el dietari de la Generalitat ho declara explícitament: «e morí en la vila de Granollers d'etiquesa». [9]

Fou enterrat el dia 8 de juliol, a l'església de Santa Maria de la Mar, d'acord amb les seves disposicions testamentàries. [10]

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 30 de març del 1466. — J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV. Foli 144.

2) J. DE ZURITA: Lloc citat. Tom IV. Foli 143 girat.

3) *Dietari de lo Generalitat de Catalunya.* Dia 30 d'abril.

4) J. DE ZURITA: Lloc citat. Tom IV.

5) F. CARRERAS I CANDI: *Dietari de la guerra a Cervera des del 1462 al 1465.* Pàg. 223.

6) A. BALAGUER I MERINO: *El condestable de Portugal considerado como escritor, erudito y anticuario.* Pàg. 41.

7) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 115.

8) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 29 de juny del 1466.

9) Lloc citat. Dia 29 de juny del 1466.

10) Lloc citat. Dia 8 de juliol del 1466.

Alguns historiadors han acollit la versió que Pere morí emmetzinat. «*Túvose por muy cierto* — diu Zurita — *que le fueron dadas yerbas*» [1]. Poc després del seu traspàs, Joan II deia que aquell morí emmetzinat pels de Barcelona, els quals no trobaren altra manera de desfer-se'n; en unes instruccions donades a l'ambaixador que Joan trameté al rei de França, fra Bernat de Cardona, deia (28 de juliol del 1466): «... Don Pedro de Portugal, lo qual dies havia stave molt mal en Granollers..., de metzines que los de Barcelona li han fet, que vench a tanta debilitat e flaqueza, que no podia d'altre cosa passar sinó de llet de dues dones que li donaven a mamar... així Nostre Senyor ha permès que no ha hagut durada alguna son fet, e que és mort per los mateixos rebel·les, qui, sols per satisfer a sos pravis conceptes e passions, lo feren venir en aquestes parts» [2]. És una versió que té tot l'aire d'ésser falsa i de constituir, per part de Joan II, un recurs de mala llei.

Moneda catalana de Pere de Portugal

Ben cert que hi hagué dissentiments entre Pere i els catalans, per considerar aquell que aquests no li proporcionaven prou mitjans de lluita, és a dir, homes, diners i vitualles. Això produí, diverses vegades, planys i renys del monarca i alguns refrecs i disgustos, sobretot en els primers mesos del 1466 [3]. També hi hagué dissentiments per l'actuació d'alguns capitans estrangers, especialment del portuguès Ferran de Silva, que Pere defensava [4]. Les lletres on el monarca parla d'aquests afers són d'un to planyívol, trist, humil i resignat. Però en el seu testament no es veu cap senyal de desamor ni de fredor respecte als catalans; nomena marmessors seus el bisbe de Vic Cosme de Montserrat i els consellers de Barcelona, junt amb el seu secretari Roderic Velasco i el cavaller portuguès Dídac de Azambuja [5]; encarrega també que Ferran de Silva continuï a Catalunya, com a capità general de l'Empordà: «*in hoc regno et patria in auxilium et defensionem nostrorum fidelium cathalanorum*».

Hom remarca diversos lligams polítics i personals entre el govern de Carles de Viana i el de Pere IV. El jovencell Felip de Navarra, fill bastard del malaurat príncep, havia estat recollit per Pere en venir aquest ací, i educat a casa seva. El protonotari del príncep de Viana, Roderic Vidal, ho fou també de Pere.

Només una part, i no pas la major, del territori de Catalunya, es trobà efectivament sota la sobirania de Pere IV. «Rei de Barcelona», li diu Antoni de Bofarull [6]. L'autor de *La Fi del comte d'Urgell* fa constar que Pere només

1) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV. Foli 157 girat.
2) F. Carreras i Candi: *Dietari de la guerra a Cervera des del 1462 al 1465*. Pàg. 224.
3) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàgs. 220 i següents.
4) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 221.
5) J. de Zurita: Lloc citat. Tom IV. Foli 163.
6) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom VI. Pàg. 145.

tingué autoritat a Barcelona i en algunes terres del Principat de Catalunya. [1]

Pere defensà la causa catalana amb més bona fe que no pas astúcia diplomàtica [2]. Era tal vegada inexpert en accions de guerra, però estava animat dels millors intents [3]. En diverses ocasions, abans d'acceptar o provocar una batalla, exposava a les corporacions de la terra les forces de l'un i de l'altre cantó i les perspectives del resultat, i els demanava consell sobre el que calia fer.

«Fou En Pere de Portugal — diuen Coroleu i Pella — príncep de gran il·lustració i innegable activitat, que de segur hauria deixat grans records en la nostra pàtria, si la calamitat del temps no hagués oposat insuperables obstacles a la seva enèrgica iniciativa, acabant per portar-lo al sepulcre els pesars i contrarietats que sofrí en el seu breu regnat...». [4]

Hom li ha dit «rei bondadosíssim, cavaller sens tatxa, polític, llatinista i arqueòleg consumat» [6]. Els llibres de la seva biblioteca donen la sensació que era un esperit força més modern, per exemple, que Martí l'Humà i la reina Maria [5]. Era, també, un col·leccionista de monedes.

Príncep tan il·lustrat com sense ventura, li diu Coroleu [9]. Tenia Pere aquella malencònica divisa, *peine pour joie* (que encara es llegeix a l'escala de l'Arxiu reial de Barcelona), divisa que sembla un pressentiment de la seva prematura fi. [7]

Al principi del breu regnat de Pere, els escrits de mà seva són en llengua castellana. Al cap de poques setmanes, ja al dia 9 de febrer del 1464, escriu en català lletres autògrafes [8]. És de notar que diferentment dels tres comtes-reis successors de Martí l'Humà — Ferran el d'Antequera i els seus fills Alfons el Magnànim i Joan II — , que escrivien en llengua castellana totes les recomanacions que de llur mà pròpia posaven al peu de les lletres dels secretaris, mostrant així el desconeixement en què estaven de la llengua catalana, Carles de Viana i Pere de Portugal les escrivien gairebé sempre en català. [10]

És remarcable el fet que Pere de Portugal fou ací designat oficialment amb el nom de Pere IV. Trigà molt a establir-se a la Corona catalano-aragonesa el costum de distingir amb un numeral els monarques del mateix nom; en l'època dels comtes, alguna vegada es feia la distinció qualificant de *Vell* el comte més antic, com en el cas de Ramon Berenguer I, dit *el Vell* [11]. Els numerals distintius, que ja trobem a Sicília l'any 1294, no aparegueren ací fins a la segona meitat del segle XV;

1) *La Fi del Comte d'Urgell*. Edició Barcino. Pàgs. 96 i 97.

2) *Don Pedro, el Condestable de Portugal*. Girona. Any 1881. Pàg. 38, nota 1.

3) F. Carreras i Candi: *Dietari de la guerra a Cervera des del 1462 al 1465*. Pàg. 94.

4) J. Coroleu i J. Pella: *Los fueros de Cataluña*. Pàg. 77.

5) J. Coroleu i J. Pella: Lloc citat. Pàg. 78.

6) Andreu Balaguer i Merino: *De la mort de l'infant En Carles*, etc. «La Renaixença». Any III (1873). Pàgines 297, 314, 320, 330 i 347.

7) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña*. Pàgs. 114 i 115.

8) Josep Coroleu: Lloc citat. Pàg. 106.

9) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàgs. 108 i 109.

10) F. Carreras i Candi: Lloc citat. Pàg. 109.

11) Vegi's el volum III de la present obra. Pàg. 530.

i el primer cas és precisament el d'una moneda barcelonina de Pere de Portugal, en la llegenda de la qual apareix la inscripció «*Petrus quartus Rex Aragonum*». També, en els documents d'aquell període [1], Pere de Portugal era anomenat Pere IV. L'aplicació del numeral IV al conestable és una prova més del criteri de numeració que ací fou seguit, en virtut del qual començava a comptar-se des de la unió d'Aragó amb Catalunya, sense tenir en compte, per tant, el rei Alfons ni el rei Pere aragonesos, anteriors a la unió.

Proclamació de Renat d'Anjou. — En morir Pere IV, la causa de Catalunya semblava gairebé perduda. Joan II tenia en el seu poder Girona, Tarragona, Lleida, Tortosa, Igualada, Cervera, Vilafranca del Penedès. Havia caigut també en poder seu tot el Camp de Tarragona.

A Tarragona seguia establerta la pseudo-Diputació, amb Bernat Saportella, que signava com a «únic diputat del General». Una part important dels ingressos normals de la Diputació eren recollits per la Diputació apòcrifa.

La mort de Pere IV féu créixer les esperances dels partidaris de Joan II. El dia 2 de juliol del 1466 es féu una crida a Barcelona manant que ningú no gosés parlar en favor de Joan, de Joana muller seva, de Ferran primogènit, ni de llur posteritat, sota pena de la vida. [2]

Catalunya restà de fet constituïda en República, per haver mort Pere IV sense deixar successor directe i per no existir la institució de la regència. Pere, en el seu testament, havia nomenat hereu de la corona de Catalunya-Aragó el seu nebot Joan, que fou després Joan II de Portugal [3]; però desentenent-se d'aquesta disposició testamentària, els catalans cercaren un sobirà que pogués aportar a la defensa de llur causa una gran força militar i diplomàtica. Les corporacions directores exerciren novament, en nom del país, un acte de sobirania nacional, diametralment oposat al del compromís de Casp [4]. Tenint en compte, una vegada més, els pretendents dels anys 1410-1412, el dia 30 de juliol del 1466 els diputats del General amb llur Consell, en representació del Principat de Catalunya i amb intervenció del Consell de la ciutat de Barcelona, elegiren per rei d'Aragó i comte de Barcelona Renat d'Anjou, comte de Provença, el vell enemic d'Alfons IV.

Era, en efecte, aquell mateix Renat rei de Nàpols, contra el qual lluità el Magnànim [5]. Després de la seva sortida d'Itàlia, Renat d'Anjou havia anat a Lorena, la qual cedí més tard al seu fill Joan. Lluís XI prengué la Lorena a Renat amb el pretext que el seu fill havia entrat a la Lliga del Bé Públic. Aleshores el vell príncep es retirà a Provença, i allí visqué dedicat a la música, a la poesia i a la pintura. [6]

1 *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
2 *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II Pàg. 471.
3 A. Balaguer i Merino: *El condestable de Portugal.* Pàg. 53.
4 Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 115.
5 Vegi's el present volum. Pàgs. 315 i segïents.
6 A. Lecoy de la Marche: *Le Roi René.*

«L'hostilitat de la nova dinastia envers l'esperit del nostre poble — diuen Valls i Taberner i Soldevila —, que havia encès guspires de protesta en els regnats de Ferran I i d'Anfós IV, havia d'abrandar, en temps del fals i despòtic Joan II, una gran revolució catalana qui ve a ésser la rectificació violenta de la sentència de Casp: fins al punt que dos dels sobirans elegits per Catalunya en els deu anys de revolta seran els hereus de Jaume d'Urgell i de Lluís d'Anjou, rebutjats en aquella hora pels compromissaris.» [1]

Diu Coroleu que els catalans, en aquells anys, tingueren mala mà en l'elecció de llurs prínceps, però que en canvi posaren els ulls en els més humans i cultes, «que per cert no solen ésser els més venturosos» [2]. De tota manera, en el cas de l'elecció de Renat d'Anjou, els avantatges polítics eren ben notoris, puix que hom aconseguia l'ajut de Lluís XI de França. Els catalans que elegiren Renat prou sabien que aquest, septuagenari, no estava en disposició de fer-se càrrec ell mateix del governament de Catalunya i menys encara de conduir la guerra. Però pensaven que tot això ho podria fer, com a lloctinent, el seu primogènit Joan, duc de Calàbria i de Lorena.

Segell de Renat d'Anjou (any 1471)

L'elecció de Renat d'Anjou canvià notablement la faç política de les coses [3]. Existien encara d'altres circumstàncies favorables als catalans. El comte de Foix, que havia ajudat el seu sogre Joan des de molt de temps enrera, se separà d'ell per no voler admetre l'adjudicació a Enric IV de la merindat d'Estella i altres llocs de Navarra. I així Gastó de Foix promogué disturbis i lluites pel costat de Castella, contra la voluntat de Joan, el qual, ultra la guerra de Catalunya, hagué d'atendre la que el seu gendre li movia.

Després de la mort de Pere IV, el papa trameté als catalans un nunci portador d'un breu, en el qual els aconsellava la concòrdia amb Joan II.

Fins al dia 27 d'agost del 1466 no sortí cap a Provença l'ambaixada catalana que havia d'oferir a Renat d'Anjou la corona, no solament la del Principat, ans encara la de tota la monarquia [4]. Componien l'ambaixada tres persones: l'abat de Ripoll, Arnau de Vilademany i Miquel Cardona, que s'embarcaren en la nau de Nicolau Pla. Tornaren a Barcelona el dia 22 de febrer del 1467, junt amb Bofillo de Judice, que era el capità de la gent d'armes que Renat trametia.

1) F. Valls i Taberner i F. Soldevila: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàg. 177.
2) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña*. Pàgs. 115 i 116.
3) J. Coroleu i J. Pella: *Las Cortes Catalanas*. Pàg. 287.
4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. Dia 27 d'agost del 1466.

El dia 20 d'octubre del 1466 arribà a Barcelona la nova de l'acceptació de Renat, i lletres d'aquest i del primogènit. Per tal de celebrar-ho, l'endemà hi hagué lluminàries a la ciutat. [1]

Després de la mort de Pere IV vingué un període de calma en la guerra. Seguia establerta a Tarragona la capitalitat catalana de Joan. Al·ludint Tarragona en l'any 1467, escriu Zurita que era allí *«donde se tenia el principal asiento de la guerra que se hazia contra los de Barcelona.»* [2]

Les disposicions contra els partidaris de Joan II es repetien. El dia 20 de gener del 1467, a Barcelona fou feta crida que ningú, sota pena de la vida, gosés parlar en favor de Joan, Joana i llur posteritat. [3]

Moneda catalana de Renat d'Anjou

Joan de Calàbria, fill de Renat, lloctinent a Catalunya. — El dia 3 d'abril del 1467, Joan, duc de Calàbria i de Lorena, arribà a Perpinyà, on fou rebut amb grans honors. [4]

Del 8 al 30 d'abril romangué en aquella població, a l'objecte de fer els aparellaments per a l'entrada dins la Catalunya peninsular, que fou a primers de maig. El dia 3 el duc era a Castelló d'Empúries. El dia 9 trameté una ambaixada als diputats del General i als consellers de Barcelona per tal que li proporcionessin 12,000 florins d'or, destinats a les despeses necessàries a l'entrada en campanya de la gent del comte d'Armanyac, que es componia de 370 llances i peons.

La proclamació de Renat d'Anjou i la vinguda del seu fill Joan a Catalunya deixaren en molt mala postura Joan II. Renat, oncle del rei de França Lluís XI, tenia la simpatia i l'ajut d'aquest.

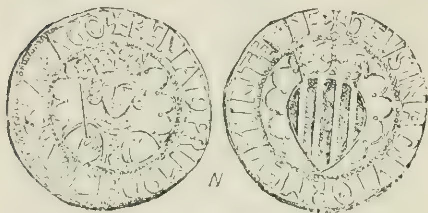
El fill de Renat, Joan d'Anjou, duc de Calàbria i de Lorena, era un dels més prestigiosos cavallers de l'època; al voltant del seu estendard s'agrupà molt aviat un eixam d'audaços aventurers. Lluís XI l'ajudà fins al punt de permetre-li que travessés els seus Estats amb tot un exèrcit. «Fou notable fellonia — remarca Josep Coroleu —, puix que ensems facilitava amb usuràries condicions a Joan II els diners que li feien falta per a continuar aquella ruda campanya.» [5]

Coincidí la vinguda del primogènit amb la ceguesa de Joan II, deguda a les cataractes. «En la foscor material — diu Antoni Aulèstia — podia el tirà de Catalunya estar més a soles amb sa consciència, i comprendre l'avenc en què es llançava ell i la terra en aquella desastrosa discòrdia; i a tals reflexions hi contribuiren de segur els revessos de ses armes» [6]. Esdevingut orb Joan, la seva muller Joana s'encarregà de la direcció de la campanya, secundada pel primogènit Ferran.

1) *Dietari de l'antic Consell barceloni.* Tom II. Pàg. 473.
2) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV.
3) *Dietari de l'antic Consell barceloni.* Tom II. Pàg. 475.
4) Lletra del duc, als 8 d'abril del 1467, de Perpinyà estant.
5) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 110.
6) ANTONI AULÈSTIA: *Història de Catalunya.* Volum II. Pàg. 271.

Tot el que havia aconseguit abans pel nord-est de Catalunya la campanya militar de Joana Enríquez, que no era pas molt, fou perdut tan bon punt es va saber que Joan de Calàbria havia entrat al Rosselló. Moltes de les poblacions catalanes que estaven sotmeses a Joan II, en veure que les circumstàncies tornaven a ésser-li adverses es passaren altra vegada al partit del Principat.

Victòries de Joan de Calàbria. — Joan d'Anjou era home d'acció, poc amic de perdre el temps en festes i cerimònies. Abans d'entrar ell a Catalunya, hi havia entrat el seu exèrcit. I quan es trobà a Catalunya, sense prendre's temps per a descansar, i sense anar abans a Barcelona, el duc de Calàbria i de Lorena emprengué enèrgicament la campanya militar a les comarques del nord-est. [1]

Moneda catalana de Renat d'Anjou

El dia 22 de maig del 1467, Joan d'Anjou es presentà davant la ciutat de Girona, i establí el seu camp al poble de Santa Eugènia. El dia 27 del dit mes, la plaça quedà assetjada. El duc féu segar, dallar i devastar tots els blats de la contrada [2]. Fou el primer dels dos setges que posà a Girona, en aquella guerra, el primogènit de Renat.

Després de deixar forces suficients davant Girona, el duc s'adreçà a combatre Banyoles, en la muralla de la qual feren gran dany les seves «furioses bombardes». La vila, després d'haver tingut moltes baixes, es reté, i el duc la castigà severament [3]. Després d'altres excursions militars favorables, tornà Joan de Calàbria davant Girona el dia 6 de juliol.

La Generalitat li trameté per via marítima, a petició seva, la bombarda de ferro de major calibre que hi havia a la Drassana de Barcelona, dotze quintars de pòlvora i projectils. [4]

La campanya de l'Empordà fou victoriosa i ràpida. El duc prengué o reduí a la seva obediència, tots els llocs i castells empordanesos que es mantenien fidels a Joan II. [5]

S'abstingué, en aquella expedició, d'atacar les places de la muntanya, defensades per Francesc Verntallat.

A fi de contrarestar l'ofensiva del duc de Calàbria, Joan II preparà un poderós exèrcit, amb el qual havien d'anar a Girona ell, Ferran i les infantesses. S'havia adonat del greu perill de perdre doblement la llarga partida que jugava

1) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña*. Pàg. 117.
2) FIDEL FITA: *Los Reys d'Aragó i la Seu de Girona*. Pàg. 10.
3) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences*. Pàg 110.
4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*.
5) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: Lloc citat. Pàgs. 118 i 119

en el camp de batalla i en el de la diplomàcia. Comprengué que calia fer anar altra vegada al nord-est de Catalunya la seva muller Joana Enríquez, per tal de reanimar els seus partidaris i organitzar la lluita contra Joan de Calàbria i les forces del Principat.

Contestant als jurats gironins, que reiteradament li reclamaven auxili, Joana Enríquez els escriví de Prats de Rei estant, el dia 1 d'agost del 1467, explicant-los els grans preparatius que feia per terra i per mar a fi de socórrer Girona i destruir l'enemic, i anunciant-los que es posaria en marxa de seguida amb el príncep Ferran, les germanes d'aquest i altres personatges.

Segell de la Diputació del General de Catalunya (anys 1409-1414)

Probablement per haver tingut notícia de la formació d'un tan poderós exèrcit, el duc de Calàbria, que no comptava en aquell moment amb prou força per a resistir-lo, alçà el seu campament de Santa Eugènia (31 de juliol) i es situà a Hostalric.

L'exèrcit comandat pel primogènit Ferran emprengué la via de Vic i de Sant Esteve de Bas, passà per Amer i es presentà davant Salt el dia 16 d'agost. Al cap de tres dies s'adreçà a l'Empordà, i prengué ràpidament les places de què s'havia apoderat el primogènit Joan.

A Girona hi havia molts d'elements contraris a Pere de Rocabertí, els quals aconseguiren que aquest fos rellevat del seu càrrec de capità general d'aquelles parts (any 1467). En el seu lloc fou posat un bastard de Joan II, Alfons d'Aragó.

L'any 1467, Bernat de Vilamarí, que havia intervingut en la lluita a favor de Joan II, féu una expedició a la Mediterrània oriental amb algunes galeres. [1]

El duc de Calàbria i de Lorena arribà a Barcelona el dia 31 d'agost, a les sis hores de la tarda. Féu l'entrada per la Porta nova, i s'allotjà a la casa de Francesc Estaper, tintorer. Dies després jurà, i amb aquest motiu hi hagué a Barcelona grans festes amb balls i lluminàries [2]. L'acte del jurament fou a la plaça del Born, el dia 2 de setembre; el dia 4 li fou jurada a ell la fidelitat pels nobles i els representants de les ciutats, a la gran sala del palau major. [3]

Havent quedat Girona amb una guarnició escassa, els jurats gironins, en nom del príncep, escriviren a Verntallat — «al molt magnífic mossèn Francesc de Verntallat, capità de la magestat del senyor Rei» — pregant-li que guarnís amb la seva gent el barri del Mercadal, tan difícil de defensa contra un cop de mà (19 de setembre).

Joana Enríquez, de Sant Mori estant, el dia 15 de setembre convocà Parlament per al dia 26, a l'objecte de tractar de la pacificació de la terra, i com que, segons

(1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV.
(2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*.
(3) Lloc citat.

declarava, no podia tenir-lo en cap vila ni poble murat, a causa de la guerra, prescindí de fixar el punt de reunió i declarà que, si calgués, tindria el Parlament al ras.[1]

A principis d'octubre, Joan II anà en aquella regió per tal de dirigir personalment la campanya. El dia 4 d'octubre desembarcà a la platja de Sant Martí d'Empúries, on hi havia Ferran amb el seu exèrcit. A darrers de mes Joan entrà a Girona amb una nombrosa host[2]. Hi fou rebut per primera vegada com a comte-rei[3] (27 d'octubre del 1467).

El dia 1 de novembre Joan II sortí de Girona cap a Empúries, per tal d'apoderar-se del castell de Sant Martí. Al cap de tretze dies de lluita, en els quals el castell fou batut i mig enderrocat per l'acció d'un potent material de guerra, el monarca se n'apoderà.

Ferran havia restat a Girona. El dia 20 de novembre en sortí, i anà a Empúries. L'endemà tornava cap a Girona duent un gran comboi de blat i civada per al proveïment d'aquella població. En arribar al pla de Viladamat es veié sorprès per forces catalanes i franceses, que el voltaren i li infligiren una greu derrota (21 de novembre del 1467). L'exèrcit del Principat estava compost per les tropes del comte de Vademont, gendre del rei Renat, les del comte de Campobasso, les de Pere Joan Ferrer i d'altres capitans catalans. En aquella avinentesa portava el príncep Ferran vuitanta homes d'armes i tres-cents vint genets. Caigueren presoners, entre altres, el mestre de Montesa, el fill del comte de Prades, el castellà d'Emposta, el germà del conestable de Navarra, el fill del Justícia d'Aragó, i Roderic de Rebolledo[4], que hagué d'esforçar-se molt per salvar el príncep Ferran, i que fou rescatat pel seu nebot Ferran de Rebolledo mitjançant el lliurament de deu mil florins. Val a dir que les forces derrotades eren inferiors.[5]

Joan i Ferran, davant aquest inesperat contratemps, es refugiaren a les galeres de l'estol reial i es retiraren altra vegada a Tarragona, donant per acabada llur campanya, que tan bé havia començat per a ells i tan malament acabà.

L'acció empresa per Joana Enríquez li donà alguns avantatges militars, puix que s'apoderà de diversos llocs i castells, entre els quals hi havia el castell de Cruïlles i el de Sant Pere Pescador. No pogué, per contra, apoderar-se de Roses, i al capdavall abandonà Sant Pere Pescador i es refugià a Girona, on sojornà en el palau episcopal fins al dia 5 de gener següent.

Des de Girona Joana prengué disposicions per a la defensa d'aquella ciutat i de Besalú. D'aquestes disposicions apareix que els remences combatents estaven organitzats en capitanies: la de Verntallat, la d'Aulina de Vilanna, la d'Espígol de Canet[6]. Amb tot i això, Joana, malfiada i astuta, donava algunes ins-

1) Fidel Fita: *Los Reys d'Aragó i la Seu de Girona.*
2) Fidel Fita: Lloc citat. Pàg. 10.
3) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Els remences.* Pàgs. 110 a 121.
4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
5) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV.
6) Francesc Montsalvatge i Fosses: Lloc citat. Pags. 114 i 110.

truccions militars d'amagat de Verntallat i dels partidaris d'aquest. «Li convenia d'afalagar els remences — escriu Montsalvatge — i servir-se d'ells per a la guerra, però sense deixar-los cap plaça forta sota els murs de la qual poguessin resistir més tard.» [1]

Joana Enríquez tornà a ésser a Girona del 15 al 22 de gener del 1468. El dia 24 ja era a Olot. El dia 25, des de Sant Mateu, ordenà al seu tresorer Guillem de Peralta que pagués 43,300 sous barcelonesos per les obres de fortificació i defensa de la torre de Gironella, de Girona. Ja no tornà més en aquella ciutat, puix que morí a Tarragona al cap de poques setmanes.

El castell de Sant Martí d'Empúries havia restat en mans dels addictes a Joan II, i volent el duc de Calàbria i de Lorena recuperar-lo, sortí de Barcelona el dia 15 de desembre del 1467. Després de passar per diverses poblacions empordaneses, posà setge al dit castell, el qual es reté, després d'una llarga resistència, el dia 15 d'abril del 1468. Havien defensat el castell Martí Guerau de Cruïlles, Pere Torroella i Miquel Pere, que tenien a llurs ordres dos-cents soldats; els foren salvats la vida i els membres, però hom els féu sortir portant a la mà una canya a manera de llança. Els assetjadors s'apoderaren d'un considerable botí. També el castell de Bagur fou pres pel primogènit, el qual ordenà l'enderrocament dels dos castells. Després, el dia 9 de maig, tornà a Barcelona. [2]

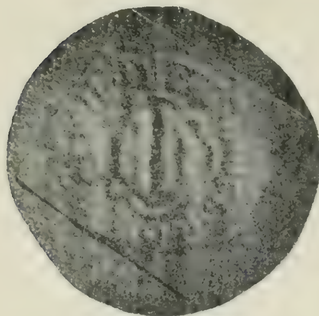
Altre cop tot l'Empordà restava en poder del primogènit Joan, i aquest es disposà a dur la lluita a les muntanyes de Bas, anomenades d'En Verntallat, perquè era ell qui les defensava amb el seu exèrcit de pagesos [3]. «La documentació — escriu Montsalvatge — no diu pas si la campanya anunciada va arribar a realitzar-se, emperò si fou així no degué pas donar els resultats que desitjava el duc de Lorena, car la vila de Besalú romania fidel al Rei En Joan, i En Verntallat dominava la muntanya, tenint en poder seu els castells d'Hòstoles, Finestres i Colltort.» [4]

Algun fet favorable a Joan II es produí en aquell període desfavorable en general per a ell. El príncep Ferran posà setge a Berga; el castell se li reté el dia 17 de setembre del 1468; tres o quatre dies abans havia pres la vila escalant-la. «Hi ha episodis en aquesta campanya — observa Josep Coroleu — que només s'expliquen per la traïció, puix que d'altra manera argüirien una negligència incomprensible en homes de guerra.» [5]

Per tal de guarir-se de la seva malaltia de la vista, Joan es posà en mans d'un jueu, Cresques Abiabar, rabí de Lleida, el qual li tragué la cataracta de l'ull dret el dia 11 de setembre del 1468, i la de l'ull esquerre el dia 12 d'octubre, totes dues vegades amb feliç resultat. [6]

1) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences*. Pàg. 117.
2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
3) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: Lloc citat. Pàg. 122.
4) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: Lloc citat. Pàgs. 122 i 123.
5) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña*. Pàg. 110.
6) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV. Foli 150.

Fou descobert a Barcelona un nou complot per a facilitar l'entrada a Joan II, el qual havia de fer-ho amb 1,000 soldats d'infanteria i 500 cavalls. Un barber barceloní, Nadal Moya (que vivia a la Rambla, fora de la Portaferrissa i molt prop d'aquesta) i Bartomeu Riba, pagès de la parròquia d'Esplugues, havien fet fabricar unes claus falses de la porta de Tallers, amb l'intent d'obrir-la de nit i facilitar així l'entrada. Descobert l'intent, Moya i Riba foren arrossegats i esquarterats a Barcelona el dia 8 d'octubre del 1467. Hom dedueix d'aquest fet l'existència d'una conspiració, «i per tant la d'un nombrós partit reaccionari que devia estar disposat a secundar aquesta atrevida temptativa» [1]. En efecte: pel mes d'octubre del 1467 hi hagué desavinences entre el primogènit Joan i els consellers de Barcelona. Aquell demanava per a la guerra més gent de la que li volien donar ací [2]. El duc havia eximit del *Princeps namque* els estaments d'artistes i menestrals, i l'havia aplicat als de ciutadans i mercaders. Per a trobar una solució al cas es reuní el Consell de Cent els dies 12 i 13 d'octubre, i foren designats ambaixadors per a entrevistar-se amb el primogènit; l'ambaixador de la Diputació del General fou l'abat de Montserrat [3]. No havent-hi hagut avinença, puix que el primogènit no volgué acceptar el que li oferia el Consell de Barcelona a canvi de desistir de convocar el sometent general per l'usatge *Princeps namque*, aquest fou proclamat el diumenge dia 1 de novembre. I el dia 4, a hora tarda, fou detingut a la Casa de la Ciutat pel veguer, d'ordre del primogènit, el conseller terç de Barcelona Francesc Sescorts, que era el qui havia iniciat l'oposició al *Princeps namque*. Li fou treta la gramalla i restà tancat a la presó comuna de la ciutat; «e no 's dix perquè». [4]

Segell de la Batllia general de Catalunya (any 1434)

El dia 11 de maig del 1468, el vice-canceller, en representació del primogènit Joan, condemnà en plena audiència a pena de mort i confiscació de béns Francesc Sescorts, mercader, el mateix que l'any anterior havia estat conseller terç de Barcelona, i Bernat Estopinyà, jurista, acusats d'haver tramat una conjura: «per certa conspiració se diu tractaven contra lo stat»; a la tarda d'aquell dia els dos reus foren trets de la presó i conduïts a peu fora de la porta de la Boqueria, a la Rambla, on s'havia alçat la forca, i allí foren «offegats» [5]. Feia un segle que no hi havia hagut a Barcelona l'execució d'un jurista amb pena infamant. [6]

1) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña* Pàg. 118.
2) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàgs. 481 i 482.
3) Lloc citat. Tom II. Pàg. 482.
4) Lloc citat. Tom II. Pàg. 482.
5) Lloc citat. Tom II Pàg. 487.
6) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

Les aliances de Joan II. — Hom pot remarcar que totes les grans crisis interiors catalanes han coincidit amb grans crisis internacionals. El problema de Catalunya ha estat, repetidament, un factor de les guerres, lluites i canvis d'Europa. Fou així en el segle xv, com en els segles següents. La revolució catalana contra Joan II donà ocasió a l'entrada en joc de diverses qüestions europees suscitades per les rivalitats i cobejances dels Estats d'aquell temps.

La guerra de Catalunya contra Joan II prengué sovint un caràcter de guerra internacional amb la intervenció de múltiples potències.

Els catalans començaren cercant aliances exteriors per tal de lluitar contra el monarca que conculcava llurs drets. I Joan II cercà també en la diplomàcia i en l'aliança estrangera un reforç contra els catalans. Val a dir que ell tenia, en el camp diplomàtic, dos avantatges: el d'una llarga experiència personal que el feia astut i hàbil en les negociacions, i el d'una posició política sòlida, que li permetia de cotitzar el seu favor i obtenir compensacions i complaences dels altres.

El caràcter internacional, europeu, d'aquella guerra assolí el seu moment culminant en el període en què Renat d'Anjou fou sobirà de Catalunya, representat activament pel seu fill Joan, duc de Calàbria i de Lorena.

Aleshores Catalunya pogué comptar amb França. En canvi, Joan II comptà amb Anglaterra, Borgonya i Nàpols. Així i tot, el curs de la guerra, en aquest període, es decantava fortament a favor dels catalans.

El rei Ferran de Nàpols prometé de trametre al seu oncle dues naus amb doscents cinquanta homes d'armes, a fi que el servissin en la guerra fins que fos reduïda Barcelona; però trigava a poder complir-ho.

Mort de Joana Enríquez. — Joana Enríquez, la segona muller de Joan II, patia feia anys d'un càncer múltiple: «e tenia càncer en la boca e coll e en la mamella...».[1]

D'aquest mal morí a Tarragona, el dia 13 de febrer del 1468, a les tres hores de la tarda.[2]

«Càstig sembla la seva mort — escriu Antoni de Bofarull —, puix que hagué de tancar els ulls a la vida sense poder gaudir en el triomf de les seves ambicions, tant de lluny preparades i fomentades, deixant el seu fill sense haver realitzat el matrimoni que havia de contribuir a fer-lo rei de tota Espanya, el marit xacrós i orb, els navarresos poc assegurats, i els francesos, aliats amb els catalans, triomfants a l'Empordà.»[3]

El mateix dia de la mort, Joana féu testament, en el qual, entre altres disposicions, instituí hereu universal el príncep Ferran, i deixà les seves joies i quatre mil

1) *Dietari del capellà d'Alfons V*. Citat per L. Comenge. Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Tom I. Pàg. 30.

2) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 485. Per una confusió, alguns autors consignen, equivocadament, que Joana morí a Saragossa. Zurita no cau en aquesta equivocació. (*Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV. Foli 156).

3) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom VI. Pàg. 176.

florins d'or de renda a la seva filla fadrina, que es deia Joana com la seva mare. [1]

La comtessa-reina fou enterrada al monestir de Poblet.

Joana Enríquez era una dona intel·ligent, ambiciosa, dissimulada i astuta. Sobresortia en l'art de la diplomàcia [2]. Tenia molt especialment una gran aptitud per a captar la benvolença de tothom i per a atreure els vassalls a la seva voluntat: «*que singularis erat ad captandum benivolenciam omniam gentium, et ad atrahendum vassallos ad ejus voluntatem*» [3]. En els documents d'aquest període, sobretot en el cas del príncep de Viana, veiem sovint com amb les seves arts tocava el cor dels seus propis adversaris, els quals es mostraven encisats del seu talent i de les seves bones paraules. Aquella dona podia considerar-se, en molts conceptes, com la més notable del seu temps, així per les qualitats polítiques com per la seva singular aptitud en els afers militars. «*Era la Reyna* — diu Zurita — *de un extraño valor, y tan varonil, que podia bien governar aquellos Estados, y otros mayores, si por muger se avian de governar*». [4]

Intervingué Joana d'una manera ben activa i directa en el governament. Fou, per al vell monarca, una col·laboradora constant i de gran vàlua. En algunes qüestions — la política catalana i la peninsular — ella tingué en molts moments el primer paper.

A Catalunya, però, trobà Joana Enríquez qui veié clar el seu joc audaç i subtil, i hi posà aturador amb energia. Menys violenta per fora que Joan II, era Joana més fingidora; feia ús freqüent de les llàgrimes i prenia actituds de víctima planyívola, de bona dona calumniada. Però existeixen prou indicis per a creure que el seu odi era fort, reconcentrat, persistent i temible. La seva externa protecció al príncep de Viana fa l'efecte d'un joc de refinada crueltat femenina. El seu odi a les llibertats catalanes i a la Catalunya nacional, devia ésser molt profund. Les seves intervencions polítiques han estat jutjades molt desfavorablement pels historiadors catalans; Antoni de Bofarull, amb el seu vehement llenguatge, li diu «*mala mujer*», «*diabólica*», «*satánica hembra*» i «*mónstruo de Aragón*». [5]

Fa l'efecte que, vell i tot, Joan II seguia tenint un gran amor per Joana Enríquez. Als 67 anys li escrivia en un estil d'epistolari d'enamorats: «*A mi amada mujer la Reyna d'Aragón. — Mi ninya e mi senyora bella... — El que más que a sí te ama, el Rey Juan*» [6]. La mort de Joana el deixà molt adolorit. [7]

Presa de Girona pels catalans. — L'objectiu més important i urgent per part del duc de Calàbria i de Lorena era la presa de Girona, i no comptant ací amb suficients forces per a aquesta empresa, resolgué d'anar a l'altra banda dels Pire-

1) PRÒSPER DE BOFARULL: *Los condes de Barcelona vindicados*. Tom II. Pàg. 327.
2) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Catalunya*. Pàg. 101.
3) ANDREU ALFONSELLO: *Resolutiones Capituli Cathedralis Gerundensis*. Citat pel P. Fidel Fita.
4) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV.
5) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom VI. Pàgs. 141, 146 i 176.
6) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XX. Pàgs. 217 i 218.
7) J. DE ZURITA: Llec citat. Tom IV. Foli 156.

neus a organitzar un exèrcit. Pel temps que ell fos fora, nomenà lloctinent el seu cunyat Frederic de Lorena, comte de Vademont, el qual jurà a Barcelona la lloctinència el dia 10 de juny del 1468 [1]. El dia 14 el primogènit partí de Barcelona amb tota la seva gent, i s'adreçà al Penedès i després a França [2]; el mateix mes de juny passà la frontera.

Foren infructuoses les temptatives de Joan II per tal de proveir Girona de vitualles. Els jurats gironins, el dia 13 de febrer del 1469, reclamaven al vell monarca i es declaraven meravellats que per mancança d'auxilis deixés morir de fam una ciutat que tants de sacrificis havia fet per ell, i la pèrdua de la qual, si s'esdevenia, seria causa de la pèrdua de tot el Principat. [3]

Els jurats gironins, davant l'agreujament de la situació, demanaren a Francesc Verntallat que els proporcionés blat dels pobles de la muntanya (març del 1469). Però també allí escassejava molt, i no pogué oferir-ne sinó una petita quantitat.

El primogènit Joan tornà pel mes de maig del 1469, amb un gran exèrcit d'infanteria i cavalleria tret principalment de les forces franceses del Rosselló. Després d'haver sotmès tot l'Empordà, es presentà davant Girona. Les forces de Joan II, escasses, es retiraren a Besalú, Castellfullit i Olot. Més de 18,000 combatents assetjaren la ciutat de Girona, que s'havia mantingut addicta a Joan II: «sobrevench e 's mesclà en lo dit camp ab XVIII M combatents o més». [4]

Davant la puixança de l'exèrcit contrari i de la mancança de vitualles, els gironins entraren en tractes per a la rendició. El primogènit Joan rebé els ambaixadors de la ciutat que havien sortit per tractar amb ell, i els convidà a taula. Tot seguit els assetjadors començaren a entrar a la plaça; quan n'hi hagueren entrat uns dos-cents, arboraren les banderes a les muralles i tocaren les trompetes en senyal de victòria. Això s'esdevingué el dia 1 de juny, festa de Corpus, al migdia. Al cap-al-tard, hi entrà el primogènit amb la resta de l'exèrcit, i fou molt ben rebut pels gironins.

Girona es reté al rei de França, representat pel comte de Dunois, el qual traspassà el domini de la ciutat a Renat d'Anjou, representat pel seu primogènit el duc de Calàbria i de Lorena, que jurà les constitucions de Catalunya i els usatges de Barcelona. [5]

A Barcelona la nova fou coneguda el dia de Corpus mateix, i produí una alegria molt gran. Les festes duraren tres dies, i foren esplèndides. [6]

Després de la presa de Girona, el primogènit Joan tornà a Barcelona el dia 17 de juny. [7]

1) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II Pàg. 487.
2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 14 de juny del 1468.
3) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Els remences.* Pàgs 123 i 124.
4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
5) Fidel Fita: *Los Reys d'Aragó i la Seu de Girona.* Pàg 11.
6) *Dietari de la Generalitat de Catalunya. — Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 402.
7) *Dietari de la Generalitat de Catalunya. — Dietari de l'antic Consell barceloní* Tom I. Pàg. 492.

El bisbe Joan de Margarit fou tret del palau episcopal gironí el dia 20 de juny, per no voler jurar fidelitat a Renat d'Anjou. [1]

El dia 8 d'agost fou anunciada a Barcelona, per crida, l'aliança entre el rei Renat i el rei Enric IV de Castella, amb pacte que serien recíprocament amics dels amics i enemics dels enemics. [2]

A Besalú i a la Muntanya seguia dominant Francesc Verntallat. Eren les dites comarques, aleshores, l'últim baluard, per aquell cantó, de la causa de Joan II. Aquest, el dia 9 d'octubre, nomenà Pere de Rocabertí, el que havia estat defensor de Girona, capità de la vila, fortalesa i vegueria de Besalú i «lloctinent de capità general de sa magestat en la província d'Empordà i Muntanya». [3]

Amb tot i això la host del duc de Calàbria i de Lorena aconseguí a l'alta muntanya importants avantatges. El dia 12 d'octubre prengué i castigà Camprodon, i seguidament es lliuraren, sense resistència, Olot, Sant Joan de les Abadesses i altres poblacions.

El dia 19 d'octubre es féu pública la convocació del sometent a Barcelona i del sagramental a extramurs. Més de mil homes respongueren a la crida, i anaren per la porta de Sant Antoni cap a la Creu Coberta. El primogènit, molt satisfet, trià cinc-cents ballesters i cinc-cents infants de llança i escut, i ordenà que els altres tornessin a llurs cases. Els seleccionats, repartits en companyies de cinquanta places, sortiren cap al castell de La Prunya (Aramprunyà), on estava assetjat el seu senyor Jaume March, addicte a Joan II. [4]

El dia 24 d'octubre fou pres el dit castell per les forces del duc de Calàbria i de Lorena; quedaren presoners Jaume March i setanta homes.

El dia 30 d'octubre el duc tornà a l'Empordà. Per tal d'apoderar-se de Besalú, adoptà tota mena de disposicions militars, i ell mateix anà a la ciutat de Girona pel mes de novembre, a fi de completar els preparatius. La vila de Besalú es reté entre els dies 25 de novembre i 1 de desembre; en fou nomenat capità Bernat Gabriel Xatmar, que la conservava encara l'any 1471 en nom del rei de França. [5]

Després de la presa de Besalú, el primogènit Joan preparava l'atac contra les forces de Francesc Verntallat a la Muntanya. Es proposava d'assetjar el castell d'Hòstoles, capital de Verntallat, com si diguéssim. Però de moment les operacions entraren en una fase d'inactivitat. El primogènit tornà a Barcelona el dia 4 de desembre, i el 12 de gener del 1470 en sortí per tal d'anar a visitar el seu pare, que era a Provença [6]. La finalitat del viatge era d'aplegar nous elements de lluita.

1) FIDEL FITA: *Los Reys d'Aragó i la Seu de Girona.* Pàg. 11.
2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 8 d'agost del 1469.
3) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences.* Pàg. 127.
4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* — *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 494.
5) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: Lloc citat. Pàgs. 127 i 128.
6) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 496. — *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

Verntallat es mantingué en els seus alts castells, des d'on feia incursions a la plana per perjudicar els llocs addictes a la Generalitat.

Durant aquest període, Joan II convocà diversos Parlaments. En el Parlament que celebrà a Cervera durant els anys 1468-1469, foren exposats pels Braços un gran nombre de greuges que proven el caràcter d'opressió i d'ocupació militar que tenia aleshores el règim establert per aquell monarca en la part de Catalunya per ell dominada [1]. El dit Parlament, als 20 de febrer del 1469, acordà que per tal de proveir a la pau i tranquil·litat del país, profundament commogut per la rebel·lió de la ciutat de Barcelona i d'altres poblacions que l'havien secundada, fossin nomenats tres diputats i tres oïdors de comptes, i els altres oficials i funcionaris que havien de constituir la Diputació del General addicta a Joan II. [2]

Un home anomenat Domingo Avarques, que havia traït el castell de Miravet, fou executat el dia 30 d'octubre del 1469; «e foren-li llevats los dos punys davant Llotge e aprés fou scortarat a la Rambla». [3]

A darrers del 1469, el rei Eduard d'Anglaterra i el duc Carles de Borgonya declararen la guerra a Lluís XI, i sembla que per aquest motiu algunes de les companyies de francesos que lluitaven a l'Empordà hagueren de tornar a França.

Joan II, absorbit pels afers de Navarra i sobretot pels de Castella, en els anys 1469 i 1470 estava una mica distret del que passava a Catalunya.

El dia 27 de febrer del 1470 fou presa per una host del Principat la vila de Piera, que per dos anys i mig havia estat en poder dels contraris. [4]

Des del Vendrell, als 5 de setembre del 1469, Joan II havia convocat Corts generals dels reialmes a Montçó per al vinent dia 15 d'octubre. Fins al 13 de novembre no començaren les sessions. Els catalans que s'hi presentaren oferiren al monarca, el 29 de maig del 1470, en determinades condicions, tres-cents homes de cavall. Ferran prometé de residir ací, en defecte del seu pare, mentre durés la guerra.

El duc de Calàbria i de Lorena era a Girona, de tornada de Provença, el dia 21 de juliol del 1470. Aquesta vegada no reeixí en el seu intent d'aplegar considerables reforços. El dia 3 d'agost entrà a Barcelona. [5]

El comte Hug Roger de Pallars, que havia caigut presoner per l'agost de l'any 1466 i havia estat empresonat al castell de Cardona [6], fou posat en llibertat, sembla que el dia 1 de desembre del 1470 [7]. El dia 13 de desembre arribà a Barcelona [8]. Hom digué que Joan II l'havia alliberat amb l'esperança que treballaria per reduir la rebel·lió. [9]

1) J. Coroleu i J. Pella: *Las Cortes Catalanas*. Pàg. 292.

2) J. Coroleu i J. Pella: Lloc citat. Pàg. 293.

3) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 494

4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*.

5) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 497.

6) J. Calmette: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane*. Pàgs. 267 i 317.

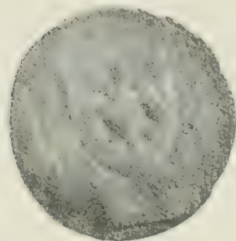
7) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 499.

8) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV. — Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom VI. Pàg. 189.

9) J. de Zurita: Lloc citat. Tom IV.

Mort de Joan de Calàbria. — En tornar a Barcelona el duc de Calàbria i de Lorena, se sentí malalt. Els símptomes de la seva malaltia eren inquietants, i el dia 6 de setembre del 1470 els consellers barcelonins escriviren a Renat d'Anjou assabentant-lo que el seu fill, poc després d'haver tornat de Provença, havia emmalaltit de febres.

La malaltia persistí amb el seu caràcter de gravetat. I el dia 16 de desembre, a les sis del matí, el primogènit morí a Barcelona, d'un atac d'apoplexia [1], en la casa que fou d'Andreu de Sors, situada a la plaça de Santa Anna, davant Montsió.

Segell d'Arnau Roger de Pallars (antecessor d'Hug Roger) any 1448

L'endemà, a les tres de la tarda, el cadàver fou dut, acompanyat d'un llarg seguici, a la sala gran del palau major de Barcelona, on restà de cos present. [2]

El dia 21 de desembre la mortal despulla fou traslladada a la Seu, i allí foren celebrats els funerals. Oficià el bisbe de Vic, Cosme de Montserrat; d'aquest bisbe diu Antoni de Bofarull que fou «el més intrèpid i constant català d'aquells temps» [3]. Joan Cristòfol de Gualbes, prior del monestir de dominicans de Barcelona, orador i filòsof, que escriví i predicà sobre el dret polític de Catalunya en temps de Joan II, i era un dels més decidits adversaris d'aquest, féu el sermó en aquells funerals [4]. L'abat de Montserrat Antoni Pere Ferrer, que exercia de canceller en el període de Renat d'Anjou, assistí al trasllat de la despulla del primogènit Joan a la catedral [5]. Era present així mateix el comte de Pallars, arribat feia pocs dies a Barcelona.

També en el cas de la mort del primogènit Joan, alguns l'atribuïren a emmetzinament [6]. No sembla que aquesta versió tingués cap fonament veritable.

El jove lloctinent havia sabut guanyar-se entre els catalans, pels seus propis mèrits, una popularitat només comparable a la que anys abans havia assolit ací el príncep Carles de Viana. [7]

Es va estar molt prop, aleshores, del destronament definitiu, a Catalunya, de la dinastia castellana dels Trastamara. Sense la mort prematura de Joan d'Anjou, és molt probable que aquella dinastia mai més no hagués tornat a regnar damunt el nostre poble. Una dinastia dels Anjou, però, hauria suscitat o accentuat altres problemes ben perillosos per a Catalunya: el del Rosselló i el de la Mediterrània, especialment.

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 16 de desembre del 1470.
2) Lloc citat. Dia 17 de desembre del 1470.
3) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI. Pàg. 100.
4) ANTONI DE BOFARULL: Lloc citat. Tom VI. Pàg. 100.
5) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* — En temps de Renat d'Anjou seguia essent protonotari reial Roderic Vidal.
6) J. COROLEU i J. PELLA: *Las Cortes catalanas.* Pàg. 301.
7) J. COROLEU i J. PELLA: Lloc citat. Pàgs. 290 i 291.

El bastard Joan de Calàbria, nou lloctinent. — En saber la mort del seu fill primogènit, el vell Renat d'Anjou escriví a Barcelona dient que ell o el seu nét vindrien a Catalunya per tal de prosseguir l'empresa.

Mentrestant la guerra continuava. Després de la mort del duc de Calàbria i de Lorena molts dels capitans francesos i italians que havien vingut amb ell, seguiren al servei del Principat.

Tingué importància, en aquest període, el setge de Cadaqués. Per traïció de Joan Sequeres, que a la nit obrí el portal, els de Joan II s'havien apoderat d'aquella vila marinera, el dia 19 de setembre del 1470, i una host del Principat l'assetjà. Mentrestant els remences que ocupaven els castells d'Hòstoles i Finestres feren una incursió als plans de Girona, i avançaren fins a Salt. Sortí de la ciutat una host per combatre els muntanyesos; el xoc fou sagnant, i els de Girona restaren derrotats, amb pèrdua de vint-i-set presoners, que foren duts al castell d'Hòstoles. El dia 29 de desembre, Cadaqués es lliurà a l'exèrcit del Principat. [1]

El dia 20 d'abril del 1471 catalans i francesos prengueren la vila de Berga, i el dia 23 es reté el castell [2]. En canvi una host de Joan II, el 5 de juny, recobrà Piera [3]. El 10 de setembre, després d'alguns dies de setge i bombardeig, es reté a la host del Principat el castell de Tamarit (Camp de Tarragona).

Les perspectives de la lluita esdevingueren, en general, poc falagueres per als catalans que guerrejaven contra Joan II. El dia 5 de juny, els diputats i Consell llur, amb intervenció de la ciutat de Barcelona, acordaren de trametre a Renat d'Anjou un ambaixador que li exposés les necessitats de la terra. Aquest ambaixador fou — cosa estranya — el bisbe de Girona Joan de Margarit [4], que no havia pas de merèixer una gran confiança als patriotes catalans.

Renat d'Anjou designà per a lloctinent el seu nét Joan de Calàbria, fill bastard del difunt duc de Calàbria i de Lorena. El dia 12 de juny entrà a Barcelona el nou lloctinent. El Dietari de la Generalitat, en donar compte d'aquesta entrada, diu: «Isqueren-li a reebre los Consellers e deputats, de què molts se maravellaren, car no és costum de la Ciutat exir a fill de Rey que sie bastart. Per que de huy avant podem dir que bona glòria haien totes les antigues e bones serimònies de Barchinona» [5]. Es veu que el dietarista, home de prejudicis de classe i de casta, no trobava bé que un bastard fos honorat d'aquella manera. Els catalans no acceptaren el bastard Joan de gaire bona gana: alguns sostenien que només s'havia d'admetre Renat d'Anjou mateix o el seu fill Nicolau. I tanmateix molts de bastards reials, en aquella època, i abans i després, arribaren als llocs més alts amb tots els honors. Bastardes eren les branques dels Trastamara regnants a Castella i a Catalunya-Aragó; bastard era el rei de Nàpols, Ferran; un dels

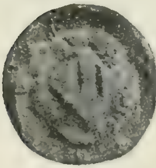
1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya. — Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 500.
2) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 20 d'abril del 1471.
3) Lloc citat.
4) Lloc citat.
5) Lloc citat. Dia 12 de juny del 1471.

llocs més freqüentats pels bastards fou el d'arquebisbe; aleshores mateix, era arquebisbe de Saragossa un fill bastard de Joan II, anomenat també Joan, el qual prengué una part molt activa en la guerra de Catalunya.

El bastard de Calàbria s'intitulà només lloctinent. El títol de primogènit havia d'ésser reservat al fill legítim del duc de Lorena i de Calàbria, Nicolau.

El dia 20 de juny el nou lloctinent jurà, davant l'altar de la Seu, sobre un missal, segons era costum [1]. El Dietari de l'antic Consell barceloní afegeix aquest detall: «E feta la dita jura e tots los actes, se'n tornà al palau ab spasa devant la punta, emperò alta e lo pom baix». [2]

Algunes tropes franceses que, entrades com a auxiliars del difunt primogènit, s'instal·laren al nord de Catalunya, després mantingueren l'ocupació per compte del rei de França. «Tal volta — remarca Montsalvatge — en cap període històric no hi hagué una confusió tan gran, ni fou tan durament castigada la nostra comarca, en la qual hi havia tres sobirans. La muntanya en poder de Verntallat, que tenia per sobirà el Rei En Joan; Camprodon, Olot, Besalú i altres llocs en poder del Rei de França, i Girona i gairebé tot l'Empordà acatant la Diputació general catalana. Si els francesos havien vingut en auxili d'En Renat, ¿per què no donaven a aquest o als seus lloctinents un decidit suport? ¿És que el Rei de França tenia una mira interessada sobre Catalunya i estava esperant el desenrotllament dels aveniments? Diem això perquè amb data del 13 de febrer de l'any 1471, els diputats de Barcelona havien acudit al Governador del Rosselló queixant-se asprament que els de Besalú i altres castells i llocs de la muntanya, subjectes al Rei de França, davallaven al pla de l'Empordà, d'on s'enduien grans quantitats de blat i altres vitualles per a transportar-les al castell d'Hòstoles, sense que els fessin oposició els de Besalú i altres pobles afrancesats. Aquestes malvestats foren posades en coneixement de Renat, perquè gestionés amb el Rei de França la cessió de les places de la muntanya que estaven sota la seva obediència. De l'exposat es desprèn ben clarament que les places que estaven sota la tutela del Rei de França no obeïen per a res a la Diputació catalana.» [3]

Segell de la Batllia general de Catalunya (1456)

Joan II torna a aconseguir avantatges militars. — La mort del duc de Calàbria i de Lorena fou un cop molt greu per a la causa dels catalans que lluitaven contra Joan II. Aquest i els seus addictes cobraren nou coratge, els altres es descoratjaren, i tota la marxa de la guerra se'n ressentí.

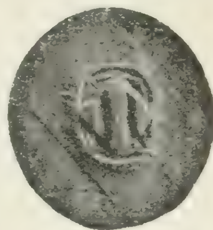
L'any 1471, moltes de les tropes franceses, en retirar-se cap al Rosselló i cap a França en mig de la situació militar incerta, vexaren tant els habitants, que aquests

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
2) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 502.
3) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences.* Pàgs. 130 i 131.

sentiren renàixer llurs sentiments antifrancesos. De tot això s'aprofità Joan II. Aviat la guerra tornà a decantar-se fortament a favor d'aquest, que augmentà les seves hosts i avançà en direcció a Barcelona, per la comarca del Llobregat.

A principis d'octubre s'accentuaren a Barcelona les temences d'un atac a la ciutat per part de Joan II. El dia 5, els consellers acordaren tapiar els portals dels Orbs i de Sant Daniel; ja abans havien estat tapiats els altres portals, tret del Nou i el de Sant Antoni. Aquell acord es degué a haver-se rebut noves que Joan II s'acostava amb cinc-cents homes i ja era a Igualada [1]. Més tard anà Joan II a l'Empordà i al Gironès.

El dia 13 d'octubre del 1471 s'esdevingué un fet transcendental: Girona tornà a l'obediència de Joan II per obra del bisbe Joan de Margarit i molts altres personatges, els quals ho participaren a la Diputació del General, tot declarant que d'aquell dia endavant volien tenir Joan II per rei i senyor. El lliurament es realitzà «per gran offerta qui 'ls fonch feta de diners e d'oficis e beneficis que 'l dit Rey Joan los promès»: així ho diu el dietarista de la Generalitat, i especifica allò que fou ofert a cada un dels principals personatges. Zurita confirma la versió dient que tot el vescomtat de Cabrera i molts cavallers i gentilhomes vingueren a la fidelitat de Joan «*por grandes sumas de dinero que les mandó pagar el Rey*», a títol de danys soferts en la guerra i per les despeses que hi tingueren, tot molt ben assegurat i amb fermances. [2]

Segell de la Batllia general de Catalunya (any 1460)

En lliurar-se Girona a Joan II, foren lliurats ensems el castell i vila d'Hostalric [3], Sant Celoni i Blanes, i altres castells i poblacions. [4]

Diu Antoni de Bofarull, per una mala interpretació d'un document, que el dia 9 d'octubre hi havia hagut al castell de Sant Pol una reunió de capitans i personatges, entre els quals es trobava, sembla, el bisbe Margarit, i que probablement allí fou acordat el lliurament. El que succeí en aquella avinentesa fou el següent: El dia 9 d'octubre sortiren de Barcelona el comte d'Iscle, portantveus de governador a Catalunya, i Jaume Galeoto, capità general, tramesos pel lloctinent; Bartomeu Quintana, conseller terç de Barcelona, per part de la ciutat, i fra Miquel Samsó, diputat del General, com a representant del Principat de Catalunya, els quals anaven al castell de Sant Pol, que era de la vila de Mataró, i havien de trobar-se amb Joan Sarriera, capità de la ciutat de Girona, Bertran d'Armendaris, Pere Joan Ferrer i altres capitans de gents d'armes, a fi de tractar d'algunes diferències suscitades entre ells; també hi havia d'ésser el bisbe de Girona. Però

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
2) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV Foli 180 girat.
3) Stelrich, diu el text. L'autèntic nom antic d'aquesta vila sembla ésser ben bé el d'Estelric.
4) J. DE ZURITA: Lloc citat. Tom IV.

l'endemà, dia 10, els qui havien sortit de Barcelona tornaren de la vila de Mataró, per no haver-hi trobat Joan Sarriera, el qual no volgué comparèixer a l'entrevista convinguda [1]. Es frustrà, doncs, la projectada reunió conjunta dels personatges de Barcelona i Girona. [2]

A Barcelona es reberen, el dia 14 d'octubre, les lletres on es comunicava que Joan Sarriera, batlle general de Catalunya, Pere Joan Ferrer i Bertran d'Armendaris havien lliurat Girona i altres llocs a Joan II. L'endemà el lloctinent Joan de Calàbria convocà a consell general en el palau reial tots els estaments, davant els quals foren llegides les al·ludides lletres, i demanà que li aconsellessin què devia fer. Hom votà que es procedís contra els dits personatges com a rebels i traïdors. [3]

El lliurament de Girona i d'altres poblacions d'aquell cantó a Joan, fou el senyal d'una gran davallada en la resistència del Principat. El dia 14 d'octubre fou lliurat el monestir de Sant Cugat del Vallès pel cavaller Pere Jaume Guàrdia, que el defensava, «e lo pabordre fra Jofre Sorts fonch la olla de tota aquesta traïció» [4]; el dia 17 es lliurà Sabadell, «sens colp ne costada»; el dia 29, Granollers, «sens colp ne costa». [5]

«Hem arribat — remarca Coroleu — a les darreries de la revolta. Havia sonat l'hora de la desbandada. Bé es veu que els pobles estaven cansats d'aquella lluita interminable, la fi de la qual ningú no era capaç de preveure, després de tants de revessos i desenganys i tant d'estrall i desolació soferts. D'altra part En Joan minava la revolució amb dàdives i prometences que, per a vergonya de la humanitat, són armes molt eficaces; sobretot en els períodes de prova i descoratjament.» [6]

El dia 21 d'octubre, un grup de setze homes, a l'església de Montmaló, resistí una host de Joan II, manada pel monarca en persona, i al capdavall tots aquells caigueren presoners. Joan manà que dels setze homes en fossin degollats quinze. [7]

El monarca anà a combatre personalment Sant Feliu de Guíxols, que es reté. Tenia el seu campament a la vall d'Aro, i des d'allí s'adreçà a Calonge per assetjar Palamós; aquesta vila capitulà espontàniament el dia 12 de novembre; fou lliurada «sens alguna força o destret, sinó voluntàriament», diu el dietarista de la Generalitat. Successivament capitularen Palafrugell, Pals, Verges, La Tallada, Bellcaire i La Bisbal. Després prengué Joan per assalt el monestir d'Ullà (24 de novembre). Posà setge a Torroella de Montgrí, davant la qual es trobava a darrers de novembre; però hagué d'abandonar el setge i refugiar-se a Girona. Obeint una ordre del monarca, Olot es reté per capitulació que féu amb Francesc Verntallat. Els cònsols olotins, en tornar a l'obediència de Joan, digueren que si havien estat dos anys i dos mesos sota el domini de l'exèrcit francès, no fou

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
2) FIDEL FITA: *Los Reys d'Aragó i la Seu de Girona.* Pàg. 23.
3) *Dietari de l'antic Consell barceloni.* Tom II. Pàgs. 502 i 503.
4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
5) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
6) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàg. 131.
7) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 21 d'octubre del 1471.

pas per voluntat i simpatia, ans bé «ab molts sospirs e amargura de cors». [1]

Tot aquest seguit de contratemps causà a Barcelona una forta impressió. Hi hagué, com al començament de la guerra, un gran nombre de càstigs i persecucions contra els desafectes i sospitosos.

El principal promotor d'aquelles rendicions, fou Joan de Margarit [2], de qui ja abans es deia que era «orella e braç» de Joan II [3]. Margarit, que començà a ésser bisbe d'Elna el dia 23 de març del 1453, ho fou de Girona des del 18 de febrer del 1462 [4]. Era també capellà major del monarca.

El dia 15 de novembre, el Consell del lloctinent publicà la sentència declarant «bares» i traïdors el bisbe Margarit, el seu germà Bernat i altres personatges, perquè «prodicionalment, per gran summa de pecúnia e per oficis e beneficis que lo Rey En Johan los promès, li lliuraren la ciutat de Gerona, lo castell e vila de Hostalrich, la vila de Sant Celoni, Blanes e altres forces.» [5]

El dia 23 de novembre fou feta crida a Barcelona amb trompetes i tabals, de part del lloctinent, declarant «bares» i traïdors altres personatges. Es formà un seguici, en el qual anaven ultra els algutzirs reials a cavall, tres-cents fadrins a peu, que cridaven «muiren los traïdors! muiren los traïdors!»; a continuació venien tres bèsties de bast, cada una de les quals arrossegava pels peus una efígie de luda plena de borra, feta la primera a semblança de Joan Sarriera, la segona de Bertran d'Armendaris, i la tercera de Pere Joan Ferrer. «Havien-los meses sengles grans bosses al coll per reduir a memòria als miradors com los dits traydors havien feta la dita trayció e venuda la pàtria per diners. E a quascun meteren una bandera ab senyal de llurs armes rossegant». Després les tres efígies foren penjades de cap per avall a la cort del veguer de Barcelona, «fins les persones de aquells se puixen haver e ésser exequtades personalment e de fet» [6]. Foren promesos dos mil florins a qualsevol que portés viu un dels principals condemnats, i mil florins si només duien la testa. Per a facilitar la troballa dels condemnats, llurs retrats o imatges foren pintats en quatre llocs diferents de Barcelona: la plaça de Sant Jaume, la Llotja, el Portal Nou i el de Sant Antoni, i fou prohibit sota pena de mort que hom tragués o deteriorés els dits retrats. [7]

Davant l'empitjorament de la situació militar i política, molts dels catalans que més havien combatut Joan II, perderen les esperances de poder-lo vèncer i es decantaren cap a la reconciliació, si aquesta es podia fer en bones condicions. Hi havia, però, una part d'elements irreductibles. El dia 19 de novembre, al cap-al-

1) Francesc Montsalvatge i Fossas: *Els remences*. Pàg. 132.

2) Fidel Fita: *Los Reys d'Aragó i la Seu de Girona*. Pàg. 23.

3) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom VI. Pàg. 208. Segons Fita, no sembla pas que Joan de Margarit, nebot de Bernat de Pou (que fou bisbe de Girona del 18 de juny del 1430 al 20 de març del 1457), tingués el cognom Moles, que li donen alguns autors. (Fidel Fita: Lloc citat. Pàg. 6, nota 1).

4) Fidel Fita: Lloc citat. Pàgs. 4 i 48, nota 1.

5) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*

6) Lloc citat.

7) Lloc citat.

tard, foren presos, com a sospitosos, l'abat de Montserrat Antoni Pere Ferrer, canceller reial, i altres cinc, als quals no es donà ni el temps d'anar a llurs cases; tots foren embarcats, en la nau de Rafael Anglès, cap a Provença, on anaven exiliats. [1]

El dia 26 de novembre, un exèrcit comandat pel capità general Jaume Galeoto i format per uns quatre mil homes d'infanteria i uns cent cinquanta de cavalleria, sortí de Barcelona per tal de socórrer uns quaranta homes de cavalleria manats

Palma de Mallorca: Balconada de la capella del palau de l'Almudaina

per Gracià de Guerri, germà de Manaut de Guerri [2], assetjats per forces d'Alfons d'Aragó i altres a la torre de Montpalau, anomenada «Torre Baldovina», de Santa Coloma de Gramanet. La batalla s'esdevingué a les dues hores de la tarda [3]. Per culpa de la «mala destresa» [4] de Galeoto foren derrotades les forces barcelonines, amb grosses pèrdues, i fets presoners Galeoto i Dionís de Portugal. En l'hora de la batalla, el lloctinent, el comte d'Iscle, el comte de Pallars, els consellers de Barcelona, els diputats del General, el vice-canceller i molta altra gent notable «així de peu com de cavall», s'estaven trenta o quaranta passes més enllà

1) Antoni de Bofarull: *Historia critica (civil y eclesiastica) de Cataluña* Tom VI. Pàg 102.
2) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV. Pàg. 180 i 181 girat.
3) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
4) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 503.

del baluard del Portal Nou, creient que algú vindria a dur-los la bona nova de la victòria que tots esperaven. En lloc d'això veieren acostar-se a gran galop cent homes d'armes de l'enemic, que ja havia derrotat la host de Barcelona, els quals s'adreçaren al portal, de manera que els nostres tingueren el temps just de recollir-se dins el recinte, «e los enemics acostaren-se tant que vengueren a dar de les llances al baluard» [1]. En el combat de Santa Coloma fou ferit a l'anca Pere Joan Ferrer [2], que aleshores combatia al costat dels de Joan II.

Casa de la Ciutat de Mallorca: Porta de la capella de Sant Andreu

Els assetjats a la torre els deixaren anar mitjançant el lliurament de cavalls i armes. [3]

El dia 28 de novembre del 1471, de nou fou nomenat capità general Hug Roger, comte de Pallars. [4]

La vila de Figueres capitulà el dia 12 de gener del 1472. El dia 13, des de Vilabertran, Joan II intimà la rendició de Peralada, que continuà resistint. El dia 16, el monarca prohibí que entressin queviures a la dita vila, a Castelló d'Empúries, a Torroella de Montgrí i a Besalú, que seguien fidels a la Diputació o al rei de França.

Des de Figueres, el 17 de gener, Joan convocà Parlament en la dita població per al 22. Aquest Parlament enllestí en pocs dies. [5]

El dia 13 de febrer, els de Joan II s'apoderaren de Sant Boi de Llobregat. La vila els fou lliurada per un pagès anomenat Pere Vermell, el qual fou esquarterat a Barcelona el dia 26 de maig del dit any. [6]

La campanya de Joan II, en els mesos de gener i febrer d'aquell any, tingué així mateix per resultat l'ocupació del castell de Carmançó, aconseguida pel lliurament de 230 florins d'or. [7]

Durant el setge de Roses hi hagué, segons el Dietari de la Generalitat, un episodi tràgic, del qual fou protagonista un personatge de categoria: el diputat del General i capità de la vila, Francesc Oliver, el qual, «temptat pel diable, inimich de

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
2) Lloc citat.
3) Lloc citat.
4) Lloc citat.
5) FIDEL FITA: *Los Reys d'Aragó i la Seu de Girona.* — J. COROLEU i J. PELLA: *Las Cortes Catalanas.*
6) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dies 13 de febrer i 26 de maig del 1472.
7) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Els remences.* Pàg. 134.

humana natura», es penjà en un corral de casa seva [1], el Dijous Sant de l'any 1472. Però s'ha de tenir una gran cautela en servir-se dels apuntaments del Dietari de la Generalitat en aquest període. «Escrits per una mà partidària del ban barceloní — adverteix Fita — foren més tard, no solament en vàries línies esborrats... sí que també raurats a la manera dels antics *palimpsestos* i sobrescrits en sentit

Façana de la Casa Llotja de València. (Segle xv)

o divers o contrari. Així, per exemple, s'hi veu infamada la memòria de mossèn Joan Oliver, diputat tercer del General de Catalunya, qui defensà baronívolament el castell de Roses contra les armes del rei Don Joan, i mort als 26 de març, dos dies abans que es rendís Roses, no víctima d'un suïcidi, com *ara* es llegeix, sinó de son valor i lleialtat a la causa que defensava» [2]. El Dietari, en la nota primitiva, deia que Oliver fou escanyat en el llit dormint, per quatre lladres [3]. El dia 28 de març Roses es lliurà sense oposar la menor resistència, i només per la vilesa dels seus habitadors [4]. Montsalvatge consigna que Joan la guanyà «traïdorament».

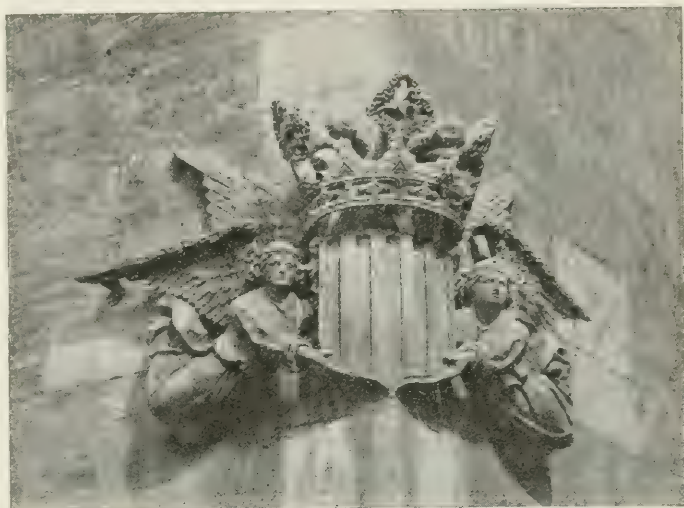
(1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya* Dia 26 de març del 1472.

(2) FIDEL FITA: *Los Reys d'Aragó i la Seu de Girona*. Pàgs. 27 i 28.

(3) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Pàg. 100, nota.

(4) Així ho diu el *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. Dia 28 de març del 1472.

Després capitulà Garriguella (1 d'abril)[1]. Des d'aquesta vila el monarca anà altra vegada davant Peralada, i allí tingué un contratemps que hauria pogut ésser de greus conseqüències per a ell. En mig de la situació general, cada vegada més adversa, hi hagué encara, en efecte, algun fet favorable al Principat[2]. El dia 4 d'abril, a trenc d'alba, una host catalana formada per 400 cavalls i 600 peons, procedent de Castelló d'Empúries, sorprengué el campament de Joan davant Peralada. El monarca hagué de fugir mig despullat, només amb un gipó i una pellissa[4], i es refugià a Figueres, amb grans pèrdues d'homes i material[3]. La host de Joan II estava composta de 600 cavalls i molta infanteria. En aquella avinentesa també era present el bisbe Margarit. Les forces que atacaren el camp de Joan II davant Peralada eren les del comte de Campobasso, capità general, el senyor de la Barge, Gaspar Cossa, Bofillo de Giudice i Capdet Ramonet.

Llotja de València: Escut d'una cantonada

Però Joan II no desistí d'apoderar-se de les viles alt-empordaneses que encara li resistien: Peralada i Castelló d'Empúries. A primers de maig tornà a assetjar-les. Peralada capitulà el dia 19 d'aquell mes en condicions honorables, més per transacció que no pas per necessitat[5]. Castelló es trobava en situació molt difícil quan, a primers de juny, fou socorreguda per una host del Principat formada per 250 cavalls i 700 entre arquers i gent de peu. La dita host assetjà Joan II a Peralada. Aquest darrer setge no tingué pas conseqüències.

1) Franceso Montsalvatge i Fosses: *Els remences.*

2) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 504.

3) Lletra del comte de Campobasso a la Diputació del General, i lletra de Joan II als jurats de Girona.

4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 4 d'abril del 1472.

5) Del que diu Zurita es dedueix que la rendició de Peralada fou promoguda o facilitada pel vescomte de Rocabertí, que, des de la batalla de Calaf (any 1465) fins aleshores, havia estat presoner: «*... y Peralada, que era de don Joffre Vizconde de Rocaberti, se rindió al Rey. Fué gran parte para que aquella villa se le rindiesse, y todo el Vizcondado, tener el Rey por su prisionero al Vizconde, en poder de don Rodrigo de Rebolledo, al qual dava el Vizconde diez mil florines por su rescate: y el le entregó al Rey, y cobró por él a Peralada y lo que se tenia por los enemigos, y fué causa de asegurar lo del Ampurdán y librarle de las ordinarias correrias de los Franceses: y a don Rodrigo de Rebolledo dió el Rey en su recompensa los lugares de Vilanova, Arboz y Cubel.*» (J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV. Folis 181 girat i 182.

El dia 30 d'abril del 1472, els del monestir de Montserrat i del castell alt d'aquell lloc es lliuraren a l'exèrcit de Joan II; segons el dietarista de la Generalitat, a fi d'ocultar la pròpia fellonia digueren que l'enemic havia escalat els murs. [1]

Pel mes de maig del 1472, els de Barcelona, traient forces de flaquesa, emprengueren en la rodalia de la ciutat algunes accions d'ofensiva. El dia 13, el comte de Pallars, amb la seva gent de peu i de cavall, anà al monestir de Pedralbes i calà foc al campanar. Un dels qui l'ocupaven fou mort, i dos o tres més moriren entre les flames. Trenta-tres caigueren presoners, entre ells Guerau d'Esplugues, fill de Bernat d'Esplugues.

Sarrià, que era aleshores un lloc fortificat, fou lliurat a Joan II pel donzell Guerau de Sarrià, amb traïció, el 24 d'abril. El dia 15 de maig fou recobrat per l'exèrcit del comte de Pallars, capità general. L'església de Sarrià, on Guerau s'havia fortificat amb alguns homes d'infanteria, fou presa pels barcelonins. Dos veïns d'aquella parròquia — un pagès i un barber — foren penjats allí mateix, i després fou esquarterat Guerau de Sarrià a la plaça del Palau de Barcelona. [2]

Seguia, però, la sèrie de lliuraments de poblacions catalanes a Joan II. Per altra banda, a Barcelona mateix, els últims partidaris de la resistència vivien en mig de disputes i entre mutuals acusacions. El dia 29 de maig, a l'audiència del lloctinent, donaren un gros escàndol el vice-canceller reial Gaspar Vilana i l'advocat fiscal Joan Ros, els quals després d'insultar-se arribaren als cops. El dietarista de la Generalitat escriu que en aquell temps «lo porch anava per la cuyna», puix que a Barcelona, diu, no hi havia rei ni ombra de justícia. «Passava — comenta Josep Coroleu — allò que sol succeir a les darreries de tota revolució dissortada: el furor creix, els odis s'enverinen, els rigors s'extremen i al compàs que augmenten la intransigència i l'odi, augmenten també les traïcions i revessos, fruits indefectibles de l'anarquia.» [3]

El 14 de juny arribà a Barcelona la notícia que Joan Pere de Vilademany, governador de la plaça de Vic, i els consellers i Consell de la ciutat havien capitulat amb Joan II, prometent-li que se li lliurarien si dins cert termini no eren socorreguts; i en efecte, després es va saber que s'havien lliurat. [4]

El dia 17 del mateix mes fou lliurada Manresa pel seu governador. El dietarista de la Generalitat consigna que la host de Joan, en entrar en aquella ciutat, fou rebuda amb grans demostracions d'alegria pel poble, de manera que l'endemà tothom féu festa, i els manresans ballaren molt contents per places i carrers [5]. Vic i Manresa es reteren a l'infant Joan, arquebisbe de Saragossa. [6]

Els de Castelló d'Empúries, al capdavall, es posaren al costat de Joan II.

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 30 d'abril del 1472.

2) Lloc citat. Dies 24 d'abril i 30 de maig del 1472. — *Dietari de l'antic Consell barceloni* Tom II. Pàgs. 504 i 505.

3) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña.* Pàgs. 137 i 138.

4) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 14 de juny del 1472.

5) Lloc citat. Dia 17 de juny del 1472.

6) Fidel Fita: *Los Reys d'Aragó i la Seu de Girona.* Pàg 34.

El dia 20 de juny del 1472, Domènec Comte i alguns dels seus lliuraren la vila. [1]

A la regió nord-est de Catalunya, només Besalú restava fora del poder de Joan II; la bandera del rei de França seguia senyorejant en aquella vila. [2]

Camprodon capitulà el dia 23 de juny.

Setge de Barcelona (any 1472). — Joan II, davant la situació, favorable per a ell, anà a establir el seu camp a Pedralbes per assetjar la capital.

Començà el setge de Barcelona el dia 14 d'octubre del 1471 [3]. Mentre que l'infant Alfons d'Aragó, mestre de Calatrava, es mantenia davant la ciutat, el rei, amb l'ajut del bisbe Margarit, treballava per reduir les viles costaneres i altres de la vora del Ter [4]. El dia 30 de novembre quedà formalitzat el setge i tancades les portes de la ciutat [5]. Bernat de Vilamarí la bloquejava per mar, amb un poderós estol [6]. Més que un setge estret, era un bloqueig a considerable distància. Les tropes de Joan II se situaren a la línia de Sant Cugat del Vallès.

Els assetjadors, que ja havien tallat feia temps l'aigua del Rec dels molins, tallaren, el dia 15 de juliol del 1472, les aigües de la font que proveïa la ciutat.

El dia 22 de juliol arribà a la platja de Barcelona un poderós estol tramès per Renat d'Anjou i comandat per Espernay, en el qual hi havia dues naus grosses de genovesos. L'estol de Joan, que vigilava la costa davant Barcelona, deixà passar els navilis provençals, sens dubte per no atrevir-se a combatre'ls. Aquests, després de fer retirar els de Joan, desembarcaren una important partida de blat i altres proveïments: «e vench lo dit socors en punt que ja no teníem què menjar per un mes» [7]. Els barcelonins s'aplegaren a la catedral, on es cantà un *Te Deum* [8]. L'estol provençal se n'anà el dia 13 d'agost.

El dia 26 de juliol es produí un fet dissortat: gent de Joan II s'apoderà de la torre de Montjuïc. Fou un cas de negligència de la guarnició. El dietarista de la Generalitat de Catalunya diu que fou per culpa dels «bèsties» (textual) que la custodiaven. [9]

Llevat de Besalú, només Barcelona resistia militarment. «Barcelona — escriu Fidel Fita —, reduïda a l'última extremitat i sitiada per mar i terra, abandonada de tots sos amics menys de son valor magnànim, debatia's com un furiós gegant en braços de la desesperació.» [10]

La persistència dels barcelonins a resistir, féu que Joan adoptés, el dia 24 d'a-

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 23 de maig del 1472. Aquest mateix Domènec Comte el trobem, anys després, al servei dels francesos en la guerra del Rosselló entre Joan II i Lluís XI.

2) Francesc Montsalvatge i Fossas: *Els remences.* Pàg. 135.

3) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 14 d'octubre del 1471.

4) Fidel Fita: *Los Reys d'Aragó i la Seu de Girona.* Pàg. 10, nota 1.

5) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 30 de novembre del 1471.

6) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV. Foli 183 girat.

7) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 505.

8) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.* Dia 23 de juliol del 1472.

9) Lloc citat. Dia 26 de juliol del 1472.

10) Fidel Fita: Lloc citat. Pàg. 37.

gost, la mesura de fer talar les vinyes i els arbres del territori de Barcelona. [1]

El dia 26 d'agost, el bisbe d'Assís, amb el seu seguici, es presentà davant la porta de Sant Antoni amb la pretensió d'entrar a la ciutat, per tal de lliurar unes lletres als consellers. Li respongueren que podia tornar-se'n, puix que no li fóra permesa l'entrada ni feien cap falta les lletres que duia, i havent insistit el bisbe, li replicaren asprament que si no se n'anava dispararien les ballestes contra ell. Li feren tal acollida per creure que el trametia el cardenal Roderic Borja, legat del papa, molt addicte a Joan II i que es trobava amb aquest a Pedralbes. [2]

En aquelles setmanes finals de la resistència, els partidaris intransigents de continuar la lluita, exasperats per les contínues defeccions i traïcions, estengueren encara més llurs sospites i temences. El comte de Pallars, com temps abans l'abat de Montserrat Antoni Pere Ferrer, fou tingut per sospitós. El dia 13 de setembre, el comte mateix, pressentint que volien detenir-lo el lloctinent i el seu Consell, els consellers de Barcelona i el veguer de la ciutat, anà al palau reial per sol·licitar al lloctinent que li cedís una habitació en el dit palau, i li fou concedit el que demanava. Alguns l'inculpaven de tenir tractes per correspondència amb el seu oncle el comte de Prades i amb Joan II, cosa que ell negava amb gran vehemència. A la porta de la cambra que en el palau fou donada al comte, hom posà una guàrdia composta de dotze barcelonins: tres ciutadans, tres mercaders, tres artistes i tres menestrals. [3]

Al cap-al-tard del dia 24 de setembre, amb una escorta de dotze infants i sis o set cavalls, el comte de Pallars sortí de Barcelona, davant les insistents veus que l'acusaven de voler lliurar la ciutat a Joan II. Es deia per Barcelona que aquell dia, en el Consell de Cent, hom havia afirmat que, des del mes d'abril d'aquell any, el comte tractava amb l'enemic [4]. «Fou — comenta Coroleu — un trist destí del comte de Pallars: lluitar sens treva ni repòs en els consells de la política i en els camps de batalla per la causa antidinàstica, exposar la seva vida i la seva fortuna tothora sense sol·licitar ni desitjar altra recompensa sinó el triomf del seu partit, i al final de tants de perills i fatigues veure's perseguit i calumniat pels seus i reduït a la misèria per l'iracund monarca que confiscà els seus béns.» [5]

Pel setembre del 1472, a despit de la vigilància de l'estol de Joan II, encara pogueren entrar a Barcelona alguns baleners que duien vitualles. [6]

L'escassetat de les vitualles, però, s'accentuava. El dia 15 de setembre es començà a fer recerca per les cases de Barcelona, a fi de veure qui tenia forment, i aquells qui en tenien havien de dur-lo al porxo, on els era pagat a raó de 22 sous la quartera. Això durà més de tres setmanes, fins que vingué la capitulació. [7]

Diu Zurita que «*considerando que aquella cabeza* (Barcelona), *ya no tenia cuerpo*,

1) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. Dia 24 d'agost del 1472.
2) Lloc citat. Dia 20 d'agost del 1472.
3) Lloc citat. Dia 13 de setembre del 1472.
4) Lloc citat. Dia 24 de setembre del 1472.
5) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña*. Pàgs. 141 i 142.
6) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. Dies 18 i 20 de setembre del 1472.
7) *Dietari de l'antic Consell barceloni*. Tom II Pàg. 500.

ni braços de que valerse», Joan II mantenia el setge per obligar els barcelonins a capitular, sense intenció d'apel·lar verament a les armes. [1]

El dia 6 d'octubre, Joan escriví una lletra oferint benevolència si Barcelona s'avenia a capitular [2]. Els barcelonins proposaren de capitular segons unes condicions que ells mateixos formularien. El Dietari de la Ciutat, amb data del 6 d'octubre, explica així la necessitat de la capitulació: «Lo dit jorn arribà lo barguentí d'En Aybrí, lo qual aportà nova com les naus de Genovesos, les quals eren en Prohensa e devien revenirací carregades de forment, se'n són tornades en Gènova, e han lleixat lo càrrech. Per la qual tornada los consellers se són haguts a metre a capitulayar ab lo Rey don Johan, per quant en la Ciutat no havia forment per vuyt jorns, e ja menjaven pa de faves mesclat en forment» [3]. Hom creu que també influí en la capitulació els tractes entre Joan II, el príncep Ferran, el legat pontifici Roderic de Borja i els ambaixadors del duc de Borgonya, el qual tendia a reconciliar-se amb Renat d'Anjou, i hi havia el perill que el lloctinent Joan de Calàbria abandonés la causa de Catalunya. [4]

El dia 8 d'octubre tingué lloc una reunió del Consell ordinari, i es decidí de tornar a l'obediència de Joan II [5]. La capitulació fou gestionada per mitjà de fra Gaspar Ferreres, confessor de Joan II. El Consell i les comissions d'aquest organisme deliberaren durant alguns dies, i el dia 12 el conseller en cap Lluís Xetantí anà a comunicar al monarca, que era a l'església de Jesús, el projecte de capitulació. Van estar reunits de les dotze del migdia a les cinc hores de la tarda. L'endemà hi hagué una nova reunió a Pedralbes, on romangueren els barcelonins fins al dia 15 al vespre, que se'n tornaren a Barcelona. Tantost arribats ací, reuniren les comissions del Trentenari i dels Dotze, per tal de cloure la capitulació, que fou aprovada. [6]

El dia 16, a les vuit hores del matí, tots cinc consellers i el notari i sots-síndic de la ciutat, Miquel Abella, es presentaren al palau reial de Barcelona, on trobaren el lloctinent Joan de Calàbria; el sots-síndic li llegí una cèdula en la qual la ciutat li retia la fidelitat per ella pactada al rei Renat. Tot seguit Lluís Xetantí i altres tornaren a Pedralbes, on Joan II jurà la capitulació. [7]

Les condicions eren tan suaus, que sorprengueren i convertiren els seus detractors mateixos [8]. El comte-rei, autoritzava que el lloctinent Joan de Calàbria i els seus parcials sortissin de la ciutat amb llurs cavalls, armes i béns; atorgava perdó general per tot el passat; aprovava tot el que ací s'havia fet a partir de l'empresonament del príncep de Viana; ni el monarca, ni el príncep, ni llurs successors

1) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom iv. Foli 183 girat.
2) J. de Zurita: Lloc citat. Tom iv. Folis 186 girat i 187.
3) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom ii. Pàg. 506.
4) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom vi. Pàgs. 100 i 200.
5) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*. Dia 8 d'octubre del 1472.
6) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom ii. Pàg. 507.
7) Lloc citat. Tom ii. Pàg. 508.
8) J. Calmette i P. Vidal: *Histoire de Roussillon*. Pàg 117.

o oficials podien fer enquesta, ni procedir civil o criminalment, ni intentar demanda o acusació general ni particular sobre res del que havien fet i obrat de l'empresonament del príncep de Viana endavant; Joan, comte-rei, havia de tornar a jurar els usatges, llibertats, constitucions i privilegis, i havia de declarar i publicar per crida que els barcelonins eren bons súbdits, i lleials i fidels vassalls, i que per tals els tenia i reputava [1]. Així mateix havien de fer el jurament el príncep primogènit Ferran i els prelats i barons dels tres reialmes. Hom troba que aquestes condicions eren més de vencedors que no pas de vençuts, i que resultaven humiliants per al monarca. [2]

La fi de la revolució catalana. — El dia 17 d'octubre del 1472, a les dues hores de la tarda, entrà a Barcelona Joan II. Feia més de dotze anys que no hi havia estat [3]. Els barcelonins, obligats per la dura llei de la necessitat, hagueren d'admetre altra vegada com a sobirà aquell home odiat per ells i al qual havien prohibit, onze anys enrera, que posés els peus a Barcelona. Diu una versió que Joan renuncià a fer l'entrada en el carro triomfal que li havien preparat; preferí de fer-la muntat en un corser blanc de batalla, i així passejà pels carrers de Barcelona [4]. El dia 22 d'octubre, els consellers i una comissió dels prohoms, a la gran sala del palau reial, prestaren fidelitat al monarca. [5]

En la reconciliació amb Joan II hi hagué, verament, transacció per les dues parts. En pactar aquella avinença, el comte-rei se sentia descoratjat, i Barcelona havia acabat les forces. Fou l'avinença de dos contrincants cansats i exhaurits. Com remarca Antoni Aulèstia, «els fets que se succeeixen en els set anys que la casa d'Anjou regnà aquí, van portant les coses al punt que, pel cansanci d'un i altre dels combatents, i per l'equilibri de llur poder, pugui arribar-se a la transacció que posà fi a contenció tan tremenda».[6]

En la reconciliació del Principat amb Joan II hi influí també, sens dubte, la necessitat d'oposar-se a l'anexió dels comtats de Rosselló i Cerdanya a França, anexió que Lluís XI volia consolidar aprofitant la guerra interior de Catalunya. La capitulació de Barcelona no fou, per al comte-rei, la fi de les angúnies i fatigues de la guerra: pacificades les terres del Principat, restava el problema dels comtats de Rosselló i Cerdanya.

La «primera guerra de separació», ha estat anomenada la guerra contra Joan II [7]. Pròsper de Bofarull troba que fou desastrosa aquella guerra de deu anys, «*en que por ambas partes se malgastaron torpemente las fuerzas que el país habia*

1) Hom pot veure el text íntegre de la capitulació al *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Apèndix. Pàgines 154 i següents.

2) Modesto Lafuente: *Historia de España* Tom VI. Pàg. 120.

3) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàgs. 508 i 509.

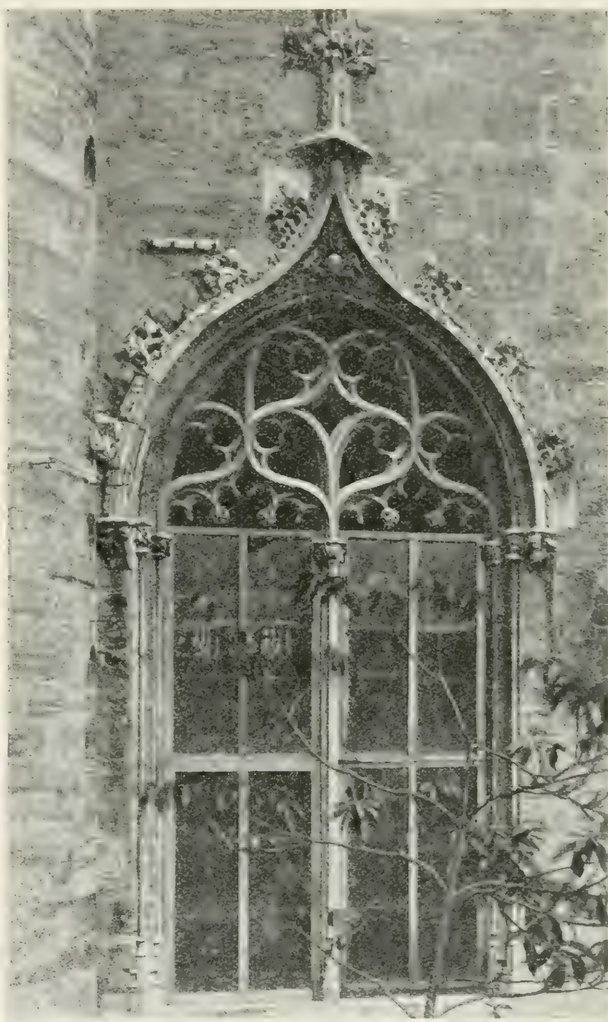
4) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV.

5) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 010.

6) Antoni Aulèstia: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàg. 270.

7) E Bagué i X. de Salas: *El cas de Bernat Boades*. «Revista de Catalunya», Tom XIII. Any 1931. Pàg. 305

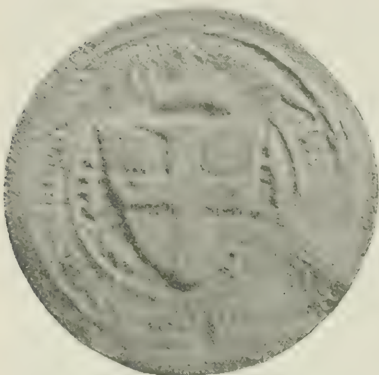
empleado en mejores tiempos en acrecentar su grandeza, y durante la cual anduvo el Principado poco menos que mendigando reyes por Europa, puesta como quien dice en almoneda la corona condal de Barcelona» [1]. El fet és, però, que les llibertats foren conservades, mentre que sense l'oposició enèrgica iniciada en els primers anys del regnat de Joan II, aquest les hauria suprimides. Quant a la frase segons la qual Catalunya, en aquell temps, anà com qui diu captant reis per Europa, és certament excessiva i dóna una equivocada idea de la situació catalana i del concepte que mereixien els catalans d'aleshores. És veritat que Enric IV de Castella, per efecte de l'astuta diplomàcia de Lluís XI de França, l'any 1463 s'avingué amb Joan II, i que a conseqüència d'això renuncià a la corona de Catalunya. Però cal remarcar que dos anys abans, el rei de França Lluís XI féu gestions i fins trameté ambaixades per veure si els catalans l'admetien com a senyor, i en el mateix any 1463 en què es produí la renúncia del rei castellà, el rei francès féu noves i insistents gestions en el mateix sentit: totes dues vegades els catalans rebutjaren l'oferiment. Si un rei els deixava a ells, ells es negaven a admetre'n un altre, encara més poderós i més prestigiós, i això sens dubte per raons polítiques. El

Llotja de València: Finestra que dóna al pati

1) Pròsper de Bofarull: *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XIV. *Levantamiento y guerra de Cataluña en tiempo de don Juan II.* I. *Al lector.* Barcelona. Any 1858.

conestable Pere de Portugal, a qui fou donada la corona que Lluís XI desitjava, l'havia demanada repetidament [1]. I quan Pere morí, el vell Renat d'Anjou acceptà la corona, amatent. ¿On és, doncs, aquella situació vergonyosa i trista d'uns catalans recorrent les corts reials d'Europa com a captaires que demanen un rei per gràcia de caritat i rebent l'humiliant «Déu vos empari»?. Cinquanta anys abans, durant l'interregne consecutiu a la mort de Martí I, foren algunes corts d'Europa, entre elles la de Castella, les qui trameteren ací ambaixades sol·licitant per a un dels propis el tron buit. [2]

Segell de la Diputació del General de Catalunya (1473-1568)

D'aquella guerra que ensagnà Catalunya, en sortí un triomf moral, el reconeixement de totes les seves llibertats per part del monarca despòtic [3]. «Però si Catalunya — diuen Valls i Taberner i Soldevila — restava pacificada i conservava les seves llibertats, en canvi restava molt empobrida.» [4]

Allò que tingué de més deplorable la guerra dels anys 1462-1472, és el seu caràcter de guerra civil. No solament lluitaren les classes socials unes contra altres, ans encara les ciutats i viles del Principat es dividiren, i una part considerable es posaren al costat de Joan II. No costa

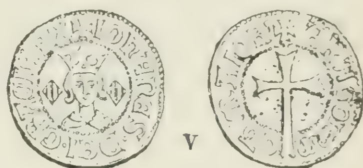
1) En declarar Catalunya deposat Joan II, l'any 1462, el conestable Pere de Portugal trameté una ambaixada a Barcelona reclamant per a ell el tron vacant, que al seu dir li pertanyia com a nét del comte Jaume d'Urgell. De primer la resposta no fou favorable. El sobirà escollit pels catalans fou aleshores el rei Enric IV de Castella, tria que era sens dubte molt arriscada i d'encert molt discutible. Pere en tingué un gran desplaer; però en lletra posterior declarava que això no el pogué apartar de «*aquell grande amor e deseo que naturalmente a vós tengo*». En escriure Pere l'al·ludida lletra (redactada en un castellà on abunden els portuguesismes), Enric IV ja havia desistit d'ésser sobirà de Catalunya, i el conestable renovava la seva demanda: «*E como no ygnoraes mi drecho quize la presente vos enbiar. No solo digo yo, venerables señores, naturales e amigos mios que vós tengais razon de aborrecer al rey de Castella por vos quebrantar la fe e vos menospreciar dexando vos como si fuéredes una pobre gente. Mas maravillome de les vuestres prudencies al enemigo de la patria tomar por señor. Los reys de Castella e seus gentes muchas vezes pelearon contra catalanes. Por sus virtudes certo es que no es de querer, del qual me avergonzo de fablar, quanto más vos de lo obedecer. La vuestra gloria tendida es por el mundo, llenos son los libros de vuestras façanhas. A donde querries sepultar vuestra gloria y vuestro nombre somettendo vos a los castellanos, gente enemiga e envidiosa de vuestra virtud. Pues si a los franceses vos quereys allegar, assás vergonçoso es servir a quien soliades vencer. No soys vosotros menos en potencia e virtud que los de la ciudat de Lisbona, que contra la oppinion de la maior parte de los portugueses e contra el poder de Castella, de Fransa, el Rey don Joan mi abuelo, maestre que entonces era de Avis, fezieron Rey. Pues conocés mi justicia deveys ser aiudadores della...*». Més endavant diu: «*... ya dexustes al ynociente de mi abuelo morir, no dexeys a mi menos nociente vivir desaredado...*» (Lletra als consellers de Barcelona, datada del dia 6 d'octubre del 1463, a Avis (Portugal), i rebuda ací el dia 13 del següent mes de novembre).— PERE JOAN COMES: *Llibre d'algunes coses assenyalades.* Pàgs. 249 a 251. Per un error, Comes atribueix aquesta notabilíssima lletra a «don Pedro rey de Portugal». No hi ha cap dubte que és del conestable Pere, que signa *Petrus Portugalis.* La lletra del conestable arribà ací quan ja s'havia decidit, per les corporacions de la terra, d'oferir-li la corona i havia sortit una expedició marítima a cercar el nét del comte d'Urgell. (Vegi's el present volum. Pàgs. 552 i 553). Noti's que la frase «*ya dexastes al ynociente de mi abuelo morir*», confirma que el comte d'Urgell morí de mort natural i no pas de mort violenta.

2) Durant la discussió de l'Estatut de Catalunya a les Corts Constituents de la República espanyola, l'any 1932, el senyor Josep Ortega i Gasset, en una mena de síntesi tendenciosa del descabdellament històric del problema català, reproduí la llegenda de la Catalunya quatrecentista que captava un rei.

3) ANTONI AULÈSTIA: *Història de Catalunya.* Volum II. Pag. 205.

4) F. VALLS I TABERNER I F. SOLDEVILA: *Història de Catalunya.* Volum II. Pàg. 181.

gaire, però, de distingir els casos d'adhesió espontània i sincera, dels casos en què s'obrava sota la coacció o per interès. Divisions i lluites d'aquest caràcter eren usuals i freqüents en aquella època. Cal remarcar que en algunes poblacions oficialment addictes a Joan II, i que probablement ho eren per la influència dels directors del govern municipal, hi havia una part important d'habitants que eren partidaris de la causa del Principat. D'Olot i del seu terme, per exemple, sortiren al principi de la guerra molts d'habitants a fi de sumar-se a les hosts catalanes, i junt amb aquestes combateren després la plaça en els diversos setges. [1]

Moneda de Mallorca, de Joan II

Quan Barcelona capitulà, encara resistia militarment Besalú. Es reté abans del dia 10 de desembre del mateix any 1472. El seu capità, Bernat Gabriel Xatmar, sabé treure de la capitulació excel·lents avantatges personals. El comte-rei li confirmà temporalment el càrrec de capità, en pau i en guerra, de la fortalesa, vila i vegueria de Besalú, i li restituí tots els castells, béns i rendes, que abans de la guerra posseïa. [2]

Aquella guerra que devastà Catalunya i accentuà fortament la decadència econòmica i política iniciada en temps d'Alfons el Magnànim, fou en veritat una de les conseqüències llunyanes del fall de Casp. Entre la monarquia i la nació es produí un allunyament accentuat que sovint esdevenia oposició palesa. Mai cap sobirà de la dinastia catalana no havia tingut amb Catalunya xocs durs i repetits com els que hi tingueren els sobirans de la dinastia castellana. Ningú no concep un dels comtes-reis del casal de Barcelona sostenint una guerra — i una guerra de deu anys! — contra el Principat de Catalunya.

És interessant de dir que en la guerra dels anys 1462-1472 es manifestà en molts catalans, i especialment en els qui dirigien la Generalitat de Catalunya, un sentit nacional ben viu i robust. En el famós discurs eloqüentíssim que a les Corts catalanes de l'any 1454 llegí l'aleshores bisbe d'Elna Joan de Margarit, el patriotisme batega sota les formes retòriques; en els documents de la Diputació del General dels anys 1461-1463, el patriotisme és cordial, flamejant, profund. Apareix ja en aquells escrits, en forma podríem dir moderna, el sentiment de nació, la flama espiritual de la pàtria. Els principis sostinguts amb la signatura de l'abat de Montserrat Antoni Pere Ferrer i del degà de Lleida Manuel de Montsuar — que aleshores ocuparen la presidència de la Diputació del General — s'avenen amb la moderna ideologia nacional i democràtica. Per la forma i pel fons, aquells escrits — d'una gran vàlua literària — són l'exponent més alt de la idea de la llibertat catalana en els segles passats. És aquell un catalanisme autèntic, clarament concebut i bellament exposat.

1) Així consta en la capitulació que pactà Olot en lliurar-se a Joan II.
2) Lletra de Joan II adreçada a totes les autoritats de Catalunya.

Les venjances del comte-rei. — A despit de les condicions de la capitulació de Barcelona, el vell monarca seguia essent, quan li convenia, el Joan Sens Fe tan odiat pels catalans.

En capitular Barcelona, el comte-rei, com hem consignat, havia concedit una amnistia general, amb l'excepció del comte de Pallars — «del qui es diu comte de Pallars», segons el text de la nota afegida a l'al·ludit article del document —, excepció única que el monarca mateix imposà. Joan tenia un gros ressentiment contra el comte, el qual havia estat alliberat sota paraula de no tornar a lluitar contra el monarca; potser també es sentí defraudat per no haver fet Hug Roger les gestions d'avinença promeses o esperades. Hom troba així explicables, encara que no justes, les sospites que la conducta del comte inspirà als barcelonins.

D'altra banda, Joan no complí lleialment el pacte, i molts dels qui en la guerra s'havien significat com a adversaris seus, foren objecte de represàlies.

Els barcelonins s'oposaren als intents de venjança del comte-rei. Trobant-se aquest a Barcelona a darrers de novembre del 1473, volgué que fossin elegits consellers determinats personatges, i per mitjà del comte de Prades proposà que ell, Joan, donaria una llista de noms i el Consell de la ciutat elegiria, o al contrarí, que el Consell donés la llista i elegiria ell. No fou acceptada cap de les dues coses, i vist això el monarca demanà que almenys els elegits fossin dels qui l'havien seguit en les passades torbacions. Tampoc no volgueren assegurar-li això, ans bé exigiren que l'elecció fos lliure, com així fou. [1]

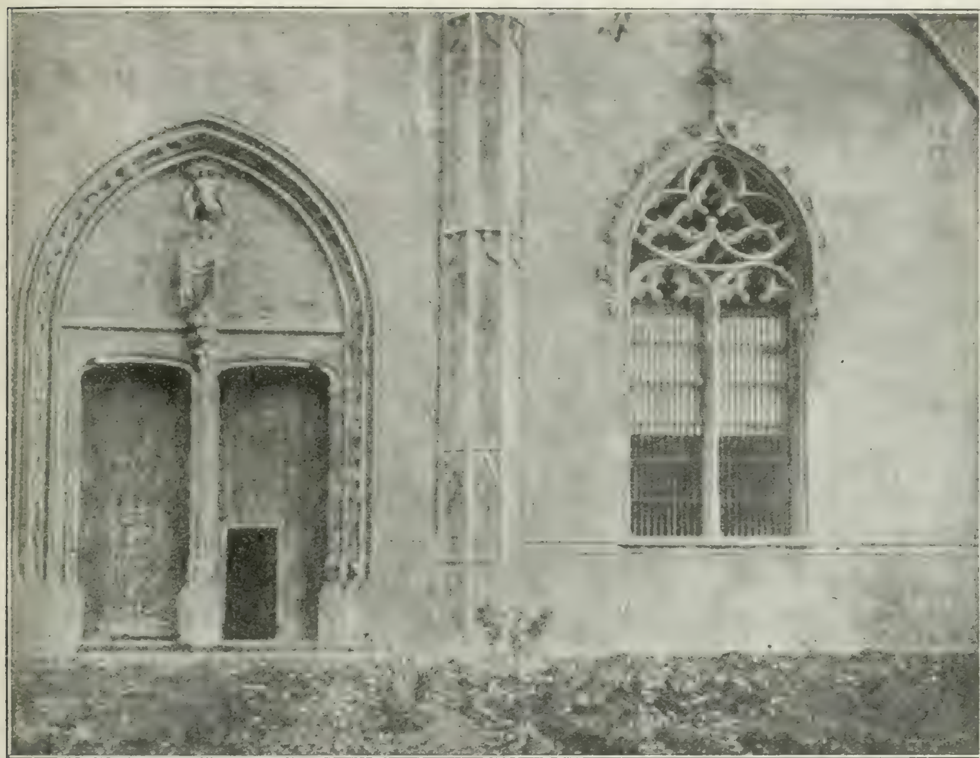
El moviment contra Joan II a les Balears i a València. — Des del començament del conflicte, les corporacions directores del Principat procuraren de guanyar per a llur causa la simpatia i l'adhesió d'Aragó, de les illes Balears i de València, especialment d'aquestes dues últimes terres, amb les quals l'unia la germanor d'una mateixa llengua.

Els diputats d'Aragó, l'any 1462, decidiren de trametre una ambaixada ací, però es mostraven malfiats i demanaven per a llurs ambaixadors garanties especials, les quals no eren de costum i semblaren als catalans una cosa desenraonada i sobrera. El dia 8 de juliol, els aragonesos insistiren a demanar per a llurs ambaixadors el guiatge i salconduit, al·legant que no era prou la lletra patent oferta pel General de Catalunya, i demanaren també que des de Lleida un home acompanyés els ambaixadors [2]. El dia 14 de juliol, els del General contestaren persistint en llur actitud i posant l'exemple dels ambaixadors de València, que sense el salconduit havien entrat. La controvèrsia postal seguí, i per les dues parts es mantingueren els respectius punts de vista. [3]

Particularment actius foren els esforços dels catalans per tal d'aconseguir la

1) Esteve G. Bruniquer: *Cerimonial dels antics Consellers de Barcelona.* Tom I. Pàg. 90.
2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXI. Pàg. 4[illegible]0.
3) Lloc citat. Tom XXI. Pags. 451 i 452.

cooperació de les Balears. Ja als 28 de maig del 1462 els diputats del General i Consell llur s'adreçaren als «germans de Mallorca», com ells els deien. En una altra lletra del 27 de juny, acompanyaren els edictes contra Joan II i Joana Enríquez. Cap d'aquests plecs no arribà a la seva destinació, puix que foren interceptats pel governador de l'illa, Vidal de Castelladoriz. Però després es presentà un ambaixa-

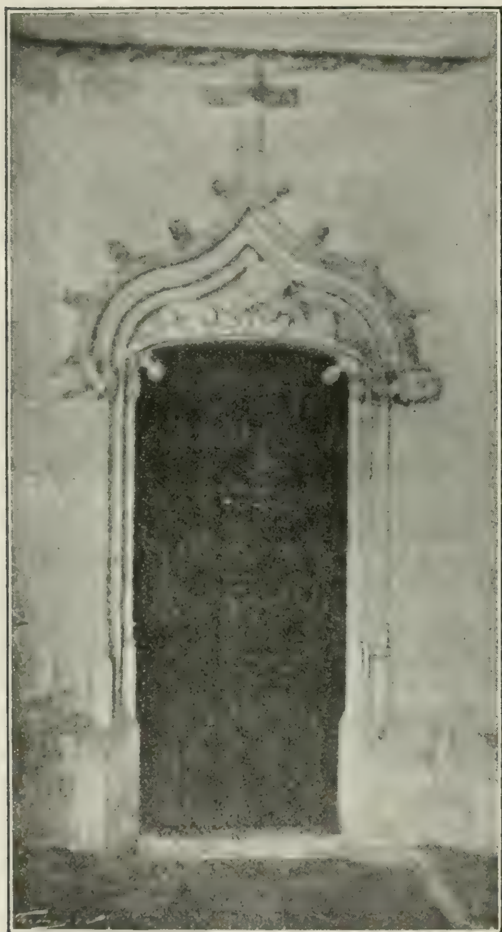
Un aspecte exterior de la Llotja de Mallorca

dor català especial, Joan d'Olivella, i el governador hagué d'autoritzar la lectura del nou despatx que duia i dels anteriors en plena sessió del Consell general mallorquí (16 de juliol). En el fet de donar permís per a la lectura i en el de respectar la persona del missatger, hi influí probablement la necessitat que tenien els mallorquins de mantenir bones relacions comercials amb els catalans, i així s'encarregà després al notari Litrà de fer-ho present a Joan II. La contesta dels mallorquins, redactada per no comprometre's, recomanava als catalans amb bones paraules la concòrdia i oferia la intercessió conciliadora [1]. Els jurats i Consell general

1) J. M. QUADRADO: *Ciudadanos y forenses*. Pàgs. 201 a 203.

de la ciutat i el regne de Mallorca, i els síndics i Consell dels forans, oferiren, en efecte, llur mediació a la Diputació del General de Catalunya. [1]

«Escampà la Diputació general del Principat — escriu J. M. Quadrado — incendiàries lletres per les ciutats de la corona aragonesa, i entre totes, recordà a Mallorca en sentits termes la seva fraternitat amb Catalunya per tal d'arrossegar-la a la insurrecció: però Vidal de Castelladoriz, que governava l'illa des del 1458, la mantingué en la deguda lleialtat, i la nostra universitat no prometé a la rebel Barcelona sinó la seva mediació amb el sobirà per tal que la restituís a la seva gràcia.» [2]

Llotja de Mallorca: Porta d'una torre

Segons explica un document emanat de la Diputació del General de Catalunya, Joan II volia que les altres terres de la Corona es posessin decididament contra els catalans. El monarca havia escrit a Aragó, València, Mallorca, Menorca i Eivissa, ordenant que fossin retinguts tots els béns i mercaderies de catalans i expulsades llurs persones d'aquells regnes i terres. «Ells, però — declara el document al·ludit — no han volgut obtemperar los dits manaments, dients que han los cathalans per frares e germans e que 'ls volen tractar com sempre han acostumats.» [3]

Els mallorquins desitjaven mantenir-se en una mena de neutralitat davant el conflicte. Però Joan II, pel setembre del 1462, féu entrar l'illa en la guerra imposant-li lleves de gent i donatius extraordinaris. Vingué la cessació del tràfic entre Mallorca i Catalunya, es romperen les hostilitats per mar, i les costes d'aquells dos trossos de la Catalunya gran es veieren amenaçades per les mútues incursions i les escomeses de corsaris.

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXII. Pàg. 44.

2) J. M. QUADRADO: *Ciudadanos y forenses.* Pàg. 290.

3) *Colección de documentos,* etc. Tom XXII. Pàg. 15.— Lletra dels diputats del General, del dia 15 de juliol del 1462.

A Mallorca, Joan II trobà molts d'addictes i servidors; el Consell general de l'illa lluità tenaçment al costat seu.

A Menorca, hi havia molts partidaris del Principat. Però es decidí pel monarca el governador Antoni Joan Torres, el qual fou declarat, entre altres, enemic públic del Principat de Catalunya, als 11 d'octubre del 1462. [1]

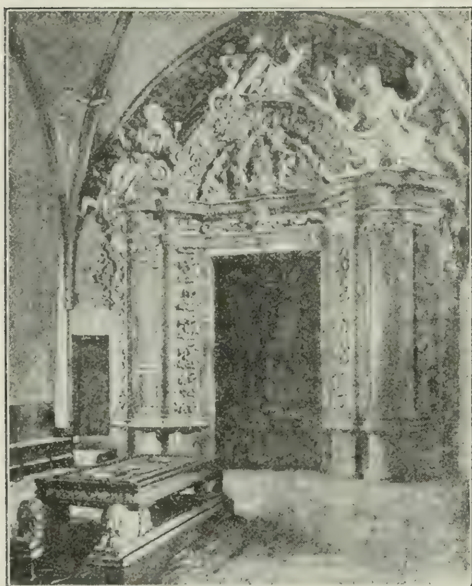

Catedral de la ciutat de Mallorca: Reixat de la capella

Les lluites interiors mallorquines s'intensificaren novament en aquest període. L'any 1463 desembarcà a Mallorca, en un navili de Barcelona, un personatge influent, Pere Joan Albertí, que se n'havia hagut d'anar de l'illa per la seva actuació en les bandositats insulars. Es tractava de sumar Mallorca a Catalunya, tal com es procurava per aquell mateix temps amb Menorca. Albertí s'havia entès amb els forans mallorquins. Les autoritats reials mallorquines posaren el cap d'Albertí

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXIII. Pàgs. 136 i 137.

a preu en pública crida; oferiren cinc-cents florins d'or a qui lliurés Albertí, i s'amenaçà amb pena de mort qui l'amagués. Aviat fou agafat; uns homes de Santa Margarida el descobriren, el lliuraren, i es partiren els diners del preu. Fou tancat a la torre de l'Àngel de la ciutat de Mallorca amb els seus fills Bernat i Pere, i amb altres que l'ajudaren, entre ells un nebot del papa de Penyíscola Gil Sánchez Muñoz i un parent de Copons; aquest Copons — Joan de Copons, segurament — «passava per oracle» dels catalans revoltats contra el rei Joan. [1]

Sepulcre de Gil Sánchez Muñoz, papa de Penyíscola, davant la porta de la sala capitular de la catedral de Mallorca

Pel mes de maig del 1463 s'alçà Ciutadella (Menorca) al crit de «Visca Barcelona!», tal vegada per la influència que en aquella localitat conservava sobre els seus nombrosos addictes l'ex-governador Pere de Belloch, el qual tenia aleshores una gran intervenció en l'alçament del Principat [2], o potser per la simpatia dels nombrosos catalans que a Ciutadella residien [3]. No podent els alçats sostenir-se dins les muralles de la plaça, s'escamparen per l'illa, i així arrossegaren diverses poblacions menorquines. Comptaven amb l'ajut de Barcelona, que els havia estat promès. [4]

El Consell de Mallorca proposà una expedició contra els revoltats menorquins. Hom armà dues galeres, que foren posades sota el comandament del procurador reial Francesc Burguès, personatge molt protegit de Joan II. El cabdill de l'expedició fou Hug de Pax. Els expedicionaris, a despit d'haver-se embarcat a primers de juny, no pogueren evitar que Maó hagués de lliurar-se en aparèixer davant el seu port quatre galeres catalanes comandades per Francesc de Pinós. El dia 2 de juliol vingué a Barcelona la nova que la plaça de Maó havia estat presa [5]. Les galeres passaren després a Ciutadella, la qual creien poder ocupar sense destorb; però ja hi trobaren els mallorquins, que se'ls havien anticipat. Per l'agost fou establert pels catalans el setge de Ciutadella; el 3 d'agost fou embarcada ací en un balener la bombarda

1) J. M. QUADRADO: *Ciudadanos y forenses*. Pàg. 204.
2) Vegi's el present volum. Pàgs. 517 i 518.
3) J. M. QUADRADO: Lloc citat. Pàg. 294.
4) J. M. QUADRADO: Lloc citat. Pàg. 294.
5) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 435.

anomenada de Sant Antoni, per tal de posar-la al servei de Francesc de Pinós, «capità de les mars» [1]. El dia 5 de setembre arribà a Barcelona la nova que els de Mallorca havien socorregut Ciutadella [2]. Cap allí sortí, des de Barcelona, el 15 de setembre, una expedició formada per dues naus i comandada per Jaume Carbó. [3]

Ciutadella, ocupada pels mallorquins addictes a Joan II, passà un llarg setge per terra i per mar. Sembla que hauria hagut de retre's als catalans. Però succeí que, per una confusió, les naus de Pinós que la bloquejaven es retiraren a Maó, i la flota mallorquina s'apoderà del reforç marítim que venia de Barcelona [4]. Així caigueren presoners diversos notables catalans que anaven en l'expedició. Alguns foren executats, entre ells Pere Benet d'Esplugues, promotor del moviment, la galera del qual havia estat agafada en aquella sorpresa. Amb frase dramàtica escriu Quadrado que «l'escarment es concentrà damunt la testa del noble Esplugues, fent-la saltar a la plaça de Cort damunt un cadafal, i donant per ignominiosa sepultura als seus dividits membres la pols dels camins» [5]. Un altre dels presoners, el frare dominicà Pere Martínez, gran addicte i protegit que fou del príncep de Viana, per ordre de Joan II fou tirat a mar amb una pedra lligada al coll i amb un capell de ferro roent. [6]

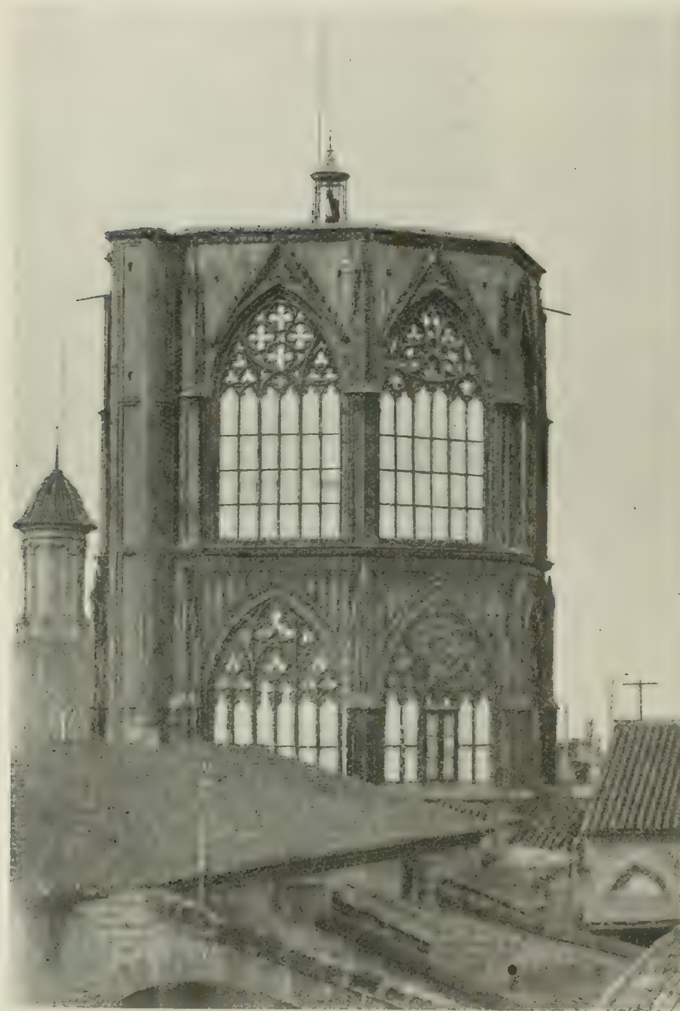

Llosa del sepulcre de Gil Sánchez Muñoz a la catedral de Mallorca

Del 20 d'abril al 3 de maig del 1464 féu Vidal de Castelladoriz una expedició a Maó, que no reeixí. Pel 1465 els mallorquins establiren el bloqueig de Maó, sense resultat. La plaça, en poder dels catalans, resistí molt de temps. Sobre el cas de Maó hi ha interessants dades en una lletra del notari de Mallorca Gabriel Abayar als gironins (any 1465). [7]

A València també hi hagué simpatitzants amb Catalunya. Però les corpora-

1) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II Pàgina 436.
2) Lloc citat. Tom II. Pàg. 437.
3) *Dietari de la Generalitat de Catalunya.*
4) J. M. Quadrado: *Ciudadanos y forenses.* Pàg. 295.
5) J. M. Quadrado: Lloc citat. Pàg. 296.
6) J. M. Quadrado: Lloc citat. Pàg. 297.
7) Fidel Fita: *Los Reys d'Aragó i la Seu de Girona.* Pàgina 6.

cions valencianes, tot fent bona cara als catalans, romangueren fidels a Joan II. Els tres estaments de la ciutat de València, pel juliol del 1462, trameteren ambaixadors a Barcelona per veure el mitjà de restablir la pau entre el comte-rei i el Principat [1]. Els vuit ambaixadors valencians arribaren ací el 19 de juliol; s'entrevistaren aquell dia amb els diputats i llur Consell i l'endemà amb els consellers de la ciutat, i s'oferiren per ajudar a resoldre el conflicte [2]. Contestant als dits ambaixadors, els diputats del General de Catalunya i el Consell llur, el dia 24 de juliol prengueren, a proposta del bisbe de Vic, el següent acord: «que anant ells a la Reyna així com han dit e ofert e faent eixir del Principat los francesos e altres enemics e reintegrant lo dit Principat en les sues leys e libertats, que lavors lo dit Principat farà e entén fer tot ço que degut sia.» [3]

València: Cimbori de la catedral, obra de Martí Llobet. (Mitjans del segle XV)

Jaume d'Aragó, fill del duc de Gandia, alçà la bandera de Barcelona en la seva baronia valenciana d'Arenós. Jaume ja havia seguit abans la causa del príncep Carles de Viana. Com a senyor d'aquella baronia, va estar molt de temps rebel·lat contra Joan II. Portà gent de Castella, i operà per les comarques fronte-

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XXII. Pàgines 18 i 19.

2) PERE JOAN COMES: *Llibre d'algunes coses assenyalades*. Pàgines 222 i 223.

3) *Colección de documentos inéditos*, etc. Tom XXII. Pàgines 109 i 110.

Xàtiva: Muntanya al cim de la qual hi ha el castell major

reres d'Aragó, València i Principat de Catalunya, «*por estar* — diu Zurita — *aquella Baronia en los confines de los reynos en una muy áspera y fragosa montaña.*»

Perseverant Jaume en la seva rebel·lió amb l'ajut d'algunes companyies de gent castellana, fou atacat per forces de la ciutat de València. Els jurats valencians amb llur Consell deliberaren, en efecte, de trametre gent d'armes amb la bandera de la ciutat a fi d'apoderar-se de la baronia d'Arenós. Fou treta la bandera valenciana el dia 21 de juliol del 1464, i el dia 4 d'agost sortí a campanya un nombrós exèrcit valencià, comandat pels jurats primer i segon i per Jaume Garcia de Aguilar. La lluita fou forta, i els valencians s'apoderaren de diversos castells. El dia 4 de setembre caigueren presoners Jaume, la seva muller i llurs fills.

Jaume fou dut de primer a la presó de València, i hom demanà instruccions a Joan II respecte al que havia de fer-se amb el presoner i els seus. Després fou lliurat a Berenguer Mercader, batlle general del reialme de València, i dut al castell de Xàtiva, com quaranta anys abans el seu homònim el comte d'Urgell. La muller, els fills Jaume, Joan i Pere i les filles, foren lliurats per ordre del monarca a mans del cavaller Pere Siscar, que els tingué en custòdia per alguns dies a la torre del Torrent. Fugiren, i es refugiaren a Castella [1]. Com que havien estat desposseïts de tots llurs béns, no tenien ni per a menjar.

Reclòs al castell de Xàtiva, Jaume hi morí pel febrer del 1465. [2]

La mare i els fills passaren al Principat de Catalunya i serviren la causa dels catalans contra Joan II. Jaume d'Aragó, el jove, assistí a l'enterrament del primogènit Joan, duc de Calàbria i de Lorena, a Barcelona, l'any 1470. [3]

L'any 1463, havia estat també reclòs a Xàtiva el català Manuel de Fenolleda.

4. ELS FRANCESOS AL ROSSELLÓ

Els propòsits de Lluís XI. — Feia ja temps que la casa reial francesa tenia posada l'atenció damunt Catalunya, i sobretot damunt els comtats de Rosselló i Cerdanya. Carles VII havia fet gestions evidentment relacionades amb la cobejança d'aquests comtats [4]. França, pel tractat de Corbell (any 1256), havia renunciat als seus drets nominals de sobirania sobre el Principat de Catalunya, enclosos els comtats de Rosselló i Cerdanya, però pensà més endavant a reivindicar els dos comtats, i aspirà a anexar-los.

Les gestions tímides de Carles VII prengueren més força en temps del seu fill Lluís XI. Aquest veié en el conflicte entre Catalunya i Joan II una bona avinentesa per a realitzar el pensament anexionista. En alguns moments, tingué el pro-

1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV. Foli 133.

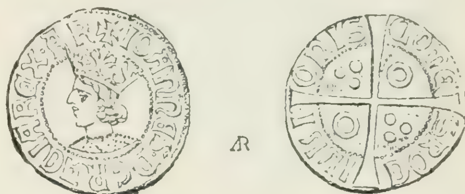
2) CARLES SARTHOU: *Los egregios prisioneros del castillo de Játiva*. «Revista de la Academia de la Historia». Tom LXXXVIII. Pag. 210.

3) *Dietari de la Generalitat de Catalunya*.

4) Vegi's el present volum. Pàgs 352 i segiients.

pòsit d'ésser sobirà de Catalunya [1], amb la intenció d'assegurar-se la possessió definitiva dels comtats, encara que més endavant deixés la sobirania total. Aquesta intenció inspirà les actituds successives del rei francès, tant a favor del Principat com a favor del rei Joan. En ajudar aquest, l'any 1462, li féu donar com a garantia els dos comtats, i en ajudar més tard els catalans mantingué l'ocupació d'aquelles comarques septentrionals de Catalunya.

Al Rosselló l'esperit de catalanitat i el sentiment de la unitat catalana eren aleshores ben vius, i coexistien amb l'esperit i el sentiment de l'autonomia local. Amb motiu d'algunes mesures preses per la Diputació del General de Catalunya, l'any 1461 es produí al Rosselló una certa resistència. L'estament noble rossellonès formà una lliga particular i pretenia ésser independent de la Generalitat de Catalunya [2]; d'altra banda, els cònsols perpinyanesos es planyien d'ésser negligits per la Diputació del General [3]. El governador reial decretà detencions que hom considerà arbitràries [4]. Davant aquest conflicte, el General trameté al Rosselló Francesc Llobet, que apaivagà els cònsols i prohibí als nobles d'aplegar-se en assemblea. Amb tot i trobar molt impertinent el llenguatge dels diputats, els nobles rossellonesos els obeïren [5]. Havent esclatat un motí contra el governador, aquest, per consell de Llobet, se sotmeté. [6]

Moneda del Rosselló, de Joan II

A despit dels al·ludits conflictes locals, els rossellonesos es posaren al costat del Principat en venir la ruptura entre aquest i Joan II. [7]

Invasió dels comtats de Rosselló i Cerdanya. — L'any 1462, en acudir els francesos a socórrer Joan II [8], amb la pressa d'entrar a la Península havien deixat enrera Perpinyà i Colliure, places en les quals no pogueren entrar, perquè llurs habitants no s'avingueren a l'ocupació; al contrari, els perpinyanesos assetjaren el fort on hi havia la guarnició francesa.

Un segon exèrcit tramès per Lluís XI i comandat per Jaume d'Armanyac, duc de Nemours, a les darreries de l'any 1462 assetjà Perpinyà i s'estengué pels comtats de Rosselló i Cerdanya. Aquella plaça es reté el dia 8 de gener del 1463 [9]. El diumenge dia 9 de gener, els cònsols i els prohoms de Perpinyà anaren al

1) Vegi's el present volum. Pàgs. 545 a 548 i 593.
2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XVI. Pàg. 226.
3) Lloc citat. Tom XVII. Pàg. 16.
4) Lloc citat. Tom XVII. Pàgs. 27 i 65.
5) Lloc citat. Tom XVII. Pàg. 152.
6) Lloc citat. Tom XVII. Pàg. 65.
7) J. Calmette i P. Vidal: *Histoire de Roussillon*. Pàg. 108.
8) Vegi's el present volum. Pàgs. 527 i 528.
9) Joan de Gazanyola: *Histoire du Roussillon* Pàg. 280.

camp del duc de Nemours, i agenollant-se i ajuntant les mans en senyal de súplica, cridaren «mercè!», segons el costum d'aquell temps en semblants casos. D'aquesta rendició prengué peu Lluís XI per a considerar-se sobirà del país per dret de conquista. Joan II, posat en aquells moments entre l'espasa i la paret, no gosà protestar de la conducta del seu aliat. Estava malcontent de Lluís; però li convenia de dissimular [1]. Pel gener del 1463 el nomenà lloctinent general dels comtats de Rosselló i Cerdanya.

Segell de la cort del batlle de Perpinyà (anys 1397-1457)

El duc de Nemours s'apoderà en poc temps dels dos comtats. Després de la presa de Perpinyà, els delegats de la capital rossellonesa anaren a trobar el rei de França; aquest invocà el dret de conquista i declarà que havent els rossellonesos renegat llur senyor (Joan II), pertanyien a qui els prengués. Així proclamà el Rosselló i la Cerdanya anexats a França: «*Est ledit Seigneur conclud et deliberé de unir et joindre lesdits comtés de Roussillon et de Cerdagne à sa couronne et sans pouvoir en estre separés pour chose qui peust advenir.*» [2]

Els francesos que es retiraren del setge de Barcelona pel desembre del 1462, passaren de l'Urgell a Aragó, i Joan intentà utilitzar-los contra els rebels aragonesos comandats per Joan d'Ixar. Però el mariscal d'Albret no volgué anar contra els castellans, i pactà amb ells una treva fins al 31 de març del 1463, amb l'objecte de facilitar una entrevista entre els reis de França i de Castella sobre la pacificació de Catalunya.

«És oportú de remarcar — diuen Calmette i Vidal — que l'ocupació efímera del XVè segle fou més completa que no havia d'ésser-ho la cessió definitiva del XVIIè segle. Avui la Cerdanya és partida entre França i Espanya. La presa de possessió de Lluís XI sobre els comtats s'estenia a la Cerdanya entera; des del 16 de juny del 1463, la bandera francesa de les flors de lis onejava a Puigcerdà.» [3]

El tractat de Baiona, un any després de la seva conclusió, duia a aquest resultat paradoxal: la revolució catalana triomfant, i el Rosselló i la Cerdanya usurpats pel rei de França. D'aleshores endavant anava a jugar-se una forta partida política, de la qual els comtats pirenencs eren l'objectiu. [4]

Alternatives de la lluita. — En els primers mesos de l'any 1463, fou organitzat a Rosselló i Cerdanya el règim francès. Joan de Foix, comte de Candal, fou designat lloctinent general o virrei. La família dels Olms, que s'havia posat al ser-

1) J. Calmette: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane.* Pàgs. 164 a 166.
2) J. Calmette: Lloc citat. Pàgs. 167 i 168.
3) J. Calmette i P. Vidal: *Histoire de Roussillon.* Pàgs. 110 i 111.
4) J. Calmette i P. Vidal: Lloc citat. Pàg. 109.

vei del rei de França, agavellà una important sèrie de càrrecs. Bernat d'Olms fou adjuntat a Joan de Foix com a governador; Carles d'Olms, pare de Bernat i senyor de Corbera, fou procurador reial i capità del castell de Perpinyà; Berenguer d'Olms fou capità de Colliure, i després de la seva mort (any 1468) ho fou el seu fill Guillem. Al costat de virreis estrangers que desconeixien la llengua del país, Bernat d'Olms era el veritable cap al Rosselló i a la Cerdanya.

Des del punt de mira del seu pla d'anexió — que havia realitzat de fet, però no pas de dret — fou un error de Lluís XI el fiar-se de la família dels Olms, puix que venia a ésser com donar al llop la custòdia de les ovelles. Protegits i servidors de Joan II, els membres de la família d'Olms s'aliaren en aparença a Lluís XI únicament per servir l'altre rei [1]. Lluís, per una falla de la seva perspicàcia, no sospità el joc d'aquella família.

Hom creà un Parlament amb jurisdicció sobre el conjunt del país anexat. Els privilegis municipals de Perpinyà foren confirmats nominalment, però amb tals restriccions que la vila lliure d'altres temps fou absolutament subjecta. [2]

Habituats a l'ampla autonomia que dins el Principat tenien, els rossellonesos suportaren difícilment les tendències centralitzadores del nou règim. Lluís XI era autoritari, i els lloctinents generals que succeïren a Joan de Foix augmentaren encara la pressió centralista. «En comparació amb la llibertat de què els rossellonesos havien gaudit fins ací — diuen Calmette i Vidal —, el despotisme de Lluís XI els feia l'efecte d'un veritable jou». L'any 1463 havia estat a punt d'esclatar una revolta general, i amb una mica més s'hauria produït una matança general de francesos, per l'estil de la que es produí temps abans a Palerm en les Vespres sicilianes. Per ordre del rei, els rossellonesos foren vexats. Hom procedí a un gran nombre de confiscacions. Amb el pretext de colpir els partidaris de la revolució catalana, Lluís XI recompensava els seus propis addictes, sobretot els oficials que havia tramès al Rosselló i que pagava en detriment de la terra ocupada. [3]

Ferit en el seu amor propi i contrariat en els seus projectes per la proclamació de Pere de Portugal (any 1464), Lluís XI manifestà a aquest una hostilitat venjativa, que es traduí per noves vexacions infligides als patriotes catalans del Rosselló, mentre que els partidaris de Joan II hi eren més afalagats que mai. [4]

En ésser elegit sobirà Renat d'Anjou, Lluís XI es posà al costat seu, i adoptà als dos comtats pirenencs una actitud obertament hostil al rei Joan [5]. Prescindint dels compromisos que tenia amb aquest, afavoria Renat, i parlava del «rei Joan, el meu enemic» [6]. Dins el Rosselló i la Cerdanya repercutí el canvi d'ac-

1) J. Calmette i P. Vidal: *Histoire de Roussillon*. Pàg. 112
2) J. Calmette i P. Vidal: Lloc citat. Pàg. 111.
3) I. Calmette i P. Vidal: Lloc citat. Pàgs. 112 i 113.
4) J. Calmette i P. Vidal: Lloc citat. Pag. 114.
5) J. de Gazanyola: *Histoire du Roussillon*. Pàg. 282.
6) J. Calmette i P. Vidal: Lloc citat. Pàg. 114.

titud de Lluís XI: durant aquells anys els partidaris de la revolució catalana hi foren afavorits, i perseguits els partidaris de Joan II.

Revolta rossellonesa contra els invasors. — Tots els testimoniatges concorden a afirmar l'antipatia que en aquella època hi hagué al Rosselló per França. Un dels contemporanis que en dóna millor la sensació és el notari perpinyanès Antoni Pastor, autor d'una petita relació intitulada *Libellus*. Tal horror sentia pels francesos l'autor d'aquest opuscle, que no dubta a atribuir-los en tota ocasió les idees i els costums d'uns veritables salvatges. Andreu Alfonsello, rector de Ribesaltes i canonge de Girona, anomena «captivitat» l'ocupació francesa al Rosselló. El cronista castellà Diego de Valera constata el mateix estat d'esperit, i els millors historiadors francesos de l'època, Tomàs Basin i Felip de Commines, ho confessen. [1]

L'anhel de sostreure's al domini francès uní els rossellonesos en el nou reconeixement de Joan II. Abans que aquest hagués tornat a entrar a Barcelona, els progressos de la seva causa al Principat donaren lloc a una revolta antifrancesa al Rosselló. El dia 10 d'abril del 1472, hom descobrí un complot, i un barreter de Perpinyà, Jordi Terrades, fou detingut i executat. El dia 13, diversos nobles, entre ells Guillem d'Olms, es revoltaren en llurs castells; la ciutat d'Elna i altres places seguiren en els dies posteriors. Bernat d'Olms, quan veié la importància del moviment, pel qual tenia totes les simpaties, s'hi sumà, i es posà al capdavant dels revoltats. El lloctinent general francès Antoni de Lau, amb forces insuficients, no pogué dominar la insurrecció. La Cerdanya i el Vallespir seguiren el moviment. Perpinyà no gosà sumar-se a la revolta perquè els francesos seguien amos del castell; una temptativa hi fracassà el dia 18 d'abril, a conseqüència de la qual un cavaller perpinyanès, Riambau, fou decapitat a la plaça de la Llotja. [2]

Reconciliat amb el Principat de Catalunya, Joan II inicià una nova acció contra els francesos que ocupaven les comarques septentrionals. El dia 24 de desembre del 1472 féu partir de Barcelona un exèrcit comandat pel castellà d'Emposta, per tal de reforçar les tropes que hi havia al Rosselló sota el comandament de Pere de Rocabertí i Bertran d'Armendaris, i el dia 29 del dit mes ell mateix sortí cap a l'Empordà «per les feynes del Rosselló». [3]

Moltes viles rosselloneses obriren les portes a Joan. El cònsol en cap de Perpinyà, Joan Blanca, secundat pels habitants, li lliurà la plaça el dia 1 de febrer del 1473. La guarnició francesa es retirà al castell; aquest, Salses i Colliure foren les úniques fortaleses que restaren en poder dels francesos. El dia 5 de febrer hi hagué, a la ciutat de Barcelona, lluminàries i processó per la recuperació de la vila de Perpinyà. [4]

1) J. Calmette i P. Vidal: *Histoire de Roussillon*. Pàg. 115.
2) J. Calmette: *Louis XI, Jean II et la Revolution catalane*. Pàgs. 354 a 356.
3) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 511.
4) Lloc citat. Tom II. Pag. 512.

Facilitava aleshores l'acció contra els francesos el fet que una part de les guarnicions que tenia Lluís XI en aquelles comarques, les havia hagudes de treure amb motiu de la guerra que sostenia contra Anglaterra i Borgonya.

Joan II jurà davant el poble perpinyanès que no se n'aniria de la vila fins que hagués fet alçar el setge amb què novament l'amenaçaven els francesos.

El dia 5 d'abril fou cridat a Barcelona el *Princeps namque;* el dia 20 fou treta la bandera de la ciutat a la finestra de la casa comunal. El 30 partí el capità de la bandera, Francesc Buçot, amb els ballesters que eren tramesos a Perpinyà, pagats per la ciutat en la guerra contra els francesos. [1]

La plaça de Perpinyà, on hi havia el comte-rei, quedà assetjada des de mitjans d'abril pels francesos comandats per Felip de Savoia, comte de Bresse, cunyat de Lluís XI. Mentrestant el primogènit Ferran treballava a Castella, a València i a Catalunya, per tal de constituir un exèrcit que anés a alliberar el seu vell pare i a salvar la plaça.

Segell de la batllia de Colliure (anys 1358-1409)

Carles el Temerari, últim duc de Borgonya, afavorí Joan II en aquella ocasió. Per la intervenció seva, Joan fou comprès en les treves de Senlís entre el duc i Lluís XI [2]. El dia 23 de maig es presentà al camp francès establert davant Perpinyà un herald de Joan, que notificà als assetjadors que el comte-rei s'acollia a les treves, la renovació de les quals acabava d'ésser signada [3]; per tant, els caps de la host francesa eren requerits d'alçar el setge i d'evacuar el Rosselló, sota l'amenaça d'una ruptura immediata amb Borgonya i d'una invasió borgonyesa a França.

El dia 31 de maig entrà a Barcelona el primogènit Ferran, que venia de Castella, acompanyat d'alguns barons castellans i aragonesos, amb gent d'armes per a socórrer Perpinyà. Ferran partí cap al Rosselló el dia 4 de juny. [4]

El dia 23 de juny arribà a Barcelona la nova que el dia 21, en una sortida de la guarnició de Perpinyà, havien estat derrotats els francesos, les baixes dels quals foren, entre morts i presoners, cent homes d'armes; un dels presoners era Antoni del Lau, governador del Rosselló. [5]

1) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 513.
2) Aquestes treves anaven des del 3 de novembre del 1472 al 1 d'abril del 1473.
3) A Brussel·les, el dia 22 de març del 1473. Les treves de Senlís quedaren allargades fins al 1 d'abril del 1474.
4) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 514.
5) Lloc citat. Tom II. Pàg. 514.

Ferran, al capdavant del seu exèrcit de 1,200 cavalls i molts peons, travessà el coll de la Massana el 24 de juny, amb el propòsit d'anar dretament a Perpinyà, quan sabé la victòria aconseguida dies abans. El primogènit entrà a la plaça el dia 28.

L'actitud del duc de Borgonya i la marxa de l'exèrcit de Ferran feren que Felip de Savoia pactés un armistici el dia 24 de juny de vint-i-quatre hores i alcés seguidament el setge. Després foren signades treves a Canet, el 14 de juliol, les quals havien de durar fins al 1 d'octubre. [1]

Joan II caigué malalt de gravetat. Però el seu temperament, molt robust, vencé el mal, que havia fet témer per la seva vida.

Ferran entrà a Barcelona, procedent de Perpinyà, el dia 20 de juliol, i li fou feta ací «grandíssima e solemne festa» [2]. Se n'anà, per la via de Tortosa, el dia 2 d'agost [3]; tornà a Barcelona el dia 19 del mateix mes, procedent del Camp de Tarragona, i novament sortí, via Tortosa, el dia 23. [4]

Lluís XI, probablement perquè necessitava en altres llocs les tropes que tenia al Rosselló, proposà una avinença per mediació de Pere de Rocabertí, que havia estat presoner seu. Després de laborioses negociacions es convingué un tractat, pel qual Joan conservava la sobirania dels dos comtats de Rosselló i Cerdanya, però havia de pagar 300,000 corones a Lluís per la soldada de la gent tramesa per aquest l'any 1462 a fi d'ajudar-lo en la guerra contra el Principat de Catalunya. El tractat de Perpinyà, del 17 de setembre del 1473, constituïa un retorn a les clàusules del tractat de Baiona del 9 de maig del 1462 [5]. Només contenia una cosa nova: la neutralització provisional dels comtats de Rosselló i Cerdanya [6]. Pere de Rocabertí fou nomenat governador general del Rosselló. [7]

El dia 25 de setembre els consellers de Barcelona reberen una lletra del síndic de la ciutat notificant-los que Joan II havia signat una concòrdia de pau al Rosselló. El dia següent hi hagué a Barcelona processó i lluminàries. [8]

Joan tornà de Perpinyà per l'octubre del 1473, després de jurar els privilegis de la vila. Arribà a Badalona el dia 12 d'aquell mes, amb cinc galeres i una fusta, i desembarcà [9]. Segons una versió, aquesta vegada el comte-rei, a precs de les autoritats, féu a Barcelona una entrada solemne en un carro triomfal, on el monarca anava assegut sota tàlem, i duia un gran seguici [10]. Aquesta versió no ve pas confirmada pels documents i textos oficials.

1) J. de Gazanyola: *Histoire du Roussillon*. Pàgs. 284 a 280. — J. Calmette: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane*. Pàgs. 369 i 370.

2) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 514.

3) Lloc citat. Tom II. Pàg. 515.

4) Lloc citat. Tom II. Pàg. 515.

5) J. Calmette: Lloc citat. Introducció. Pàg. 2.

6) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 384.

7) J. Calmette: *Contribution à l'histoire des relations entre la cour de Bourgogne et la cour d'Aragon au XV siècle*. Pàgines 23 i 24. — Id.: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane*. Pàgs. 373 i següents.

8) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 516.

9) Lloc citat. Tom II. Pàg. 517.

10) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV. Folis 199 girat i següents.

És curiós de remarcar el que diu una nota del Dietari de la ciutat relativa a la processó de la Concepció, a Barcelona, el dia 8 de desembre del 1473. En aquella processó portaren els bordons, entre altres, el comte-rei i el comte de Cardona: «E no 's meravell algú la present scriptura e serimònia llegint, si veu cosa no acostumada, car comtes ni eclesiàstichas persones en semblants coses no són acostumades ésser col·locades si no són strengers o missatgers, però lo Senyor Rey qui és cap de les serimònies ell ab sa pròpia persona ho volgué e ordonà, e axí covenc a fer sa voluntat.» [1]

De les condicions pactades a Perpinyà, la més difícil de complir era el pagament de les 300,000 corones, de les quals els comtats de Rosselló i Cerdanya constituïen la fermança. Joan convocà Corts catalanes per tal que l'ajudessin a aplegar aquella grossa suma; però el país estava exhaurit per la llarga guerra sostinguda. A les darreries de l'any 1473 i a principis del 1474 hi hagué a Catalunya una gran escassetat de blat; el dia 21 de desembre del 1473, el ciutadà de Barcelona Pau Buçot sortí cap a Sicília en la galera de Pax de Mallorca, amb l'encàrrec de fer venir forment d'aquella illa, d'on no tornà fins al dia 1 de maig següent. El dia 3 de gener del 1474 hi hagué pregàries perquè Déu donés provisió de blat, «com en la dita Ciutat no hi hagués, e valgué lo dit jorn LV lliures la quartera de forment». [2]

La situació era insegura, i per això Joan estrenyé amb un nou tractat (15 de novembre del 1473) la seva aliança amb el duc de Borgonya, «la preciosa aliança que li valia Barcelona i Perpinyà» [3]. El duc exigí que també fos comprès Joan en les noves treves signades a Compiègne, que allargaven la suspensió d'hostilitats del 1 d'abril del 1474 al 1 de maig del 1475.

A les Corts de Perpinyà del febrer del 1474, el comte-rei al·ludí als danys que Matxicot i Capdet Ramonet havien fet a la rodalia de la Seu d'Urgell i a altres contrades de Catalunya, «prenents moltes gents, persones e molts bestiars; e si prest no hi és proveït, se creu tots jorns faran semblants e majors dans». [4]

Per tal d'entretenir Lluís XI, Joan li trameté una ambaixada amb el pretext de negociar el casament del delfí de França amb la infantessa Isabel de Castella, filla de Ferran i Isabel (febrer de l'any 1474). La malfiança dels dos monarques era mútua i justificada. El rei de França afalagava molt els ambaixadors catalans, però mentrestant feia preparatius per al recomençament de la campanya. Els ambaixadors, que s'havien adonat del joc, es retiraren i emprengueren el viatge de retorn a la Península; però Lluís els féu detenir a Lió i a Montpeller. Aquests ambaixadors eren el comte de Cardona i de Prades i Hug de Rocabertí, castellà d'Amposta.

1) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 518.

2) Lloc citat. Tom II. Pàgs. 518 i 519.

3) J. CALMETTE: *Contribution à l'histoire des relations entre la cour de Bourgogne et la cour d'Aragon au XV siècle.* Pàgines 23 i 24.

4) *Parlaments a les Corts Catalanes.* Edició Barcino. Pàg. 216.

Pel juny del 1474, un nou exèrcit francès, compost de 10,000 infants i 900 llances, envaí el Rosselló. Davant la reclamació dels ambaixadors de Joan II, el duc Carles de Borgonya féu requerir repetidament per heralds (juny i 2 de juliol del 1474) Lluís XI, perquè respectés les treves i suspengués les hostilitats. El rei francès contestà, la primera vegada, fent detenir els dos heralds, i aleshores fou quan Carles li'n trameté un altre, amb un requeriment molt enèrgic; però Lluís no en féu cap cas. Aquesta vegada ja no fou com l'any anterior: Carles, absorbit per les seves empreses envers l'est, evità de comprometre's a fons en un afer meridional que no l'interessava gaire. [1]

Segell de la batllia de Colliure (any 1428)

Joan II s'havia establert a Castelló d'Empúries. El dia 19 de juny fou cridat a Barcelona l'usatge *Princeps namque* [2]. El dia 29 de setembre hi entrà Ferran procedent de Castella, i el dia 10 d'octubre vingué el comte-rei de Roses, per mar. Hi hagué nova crida del *Princeps namque* el dia 21 d'octubre, per causa de la guerra del Rosselló. El dia 24 del dit mes el primogènit Ferran marxà cap a Castella, i el dia 28 Joan partí cap a Girona. [3]

Pel mes de novembre fou assetjada Elna; Bernat d'Olms hi hagué de capitular el dia 5 de desembre [4]. El dia 8 arribà la nova a Barcelona [5]. Bernat d'Olms i alguns altres catalans que havien estat conduïts a Perpinyà, foren decapitats pels francesos com a traïdors.

Figueres es va retre als francesos. Aquests tornaven a assetjar Perpinyà, on havien seguit ocupant el castell. Durant aquest setge, l'exèrcit francès tingué la cooperació d'una flota genovesa.

Els perpinyanesos assetjats sofriren aviat una gran fam. El dia 6 de març del 1475 els assetjadors donaren un assalt, que no tingué èxit, però els demostrà que la plaça no podria resistir gaire temps.

En efecte: els perpinyanesos capitularen el dia 16 de març, després d'haver autoritzat Joan II la rendició en lletra del dia 12 [6]. Obertes les portes de Perpinyà

1) J. CALMETTE: *Contribution à l'histoire des relations entre la cour de Bourgogne et la cour d'Aragon au XVe siècle.* Pàgina 25.

2) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 520.

3) Lloc citat. Tom II. Pàg. 521.

4) J. DE GAZANYOLA: *Histoire du Roussillon* Pàgs. 201 a 203

5) *Dietari de l'antic Consell barceloní.* Tom II. Pàg. 522.

6) *Dietari de la Generalitat.* — ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI Pàg. 233.

als francesos, tot seguit es retiraren les forces catalanes que hi havia dins, amb el seu governador Pere d'Ortafà, Joan Blanca i altres. El dia 14 de març vingué nova certa a Barcelona «com la vila de Perpinyà ab pacte se era retuda al Rey de França e fou lo pacte divendres prop passat, així que tothom era salvo en persona e béns, perduda emperò l'artilleria nostra» [1]. Joan II, el dia 21 de gener anterior, havia donat a Perpinyà el títol de «fidelíssima».

El monarca, que per causa d'aquest setge havia estat a l'Empordà, tornà a Barcelona el dia 20 d'abril del 1475. [2]

Aquella capitulació es féu en condicions relativament favorables per als assetjats. Això desplagué a Lluís XI, que estava exasperat per la tossuda resistència oposada al seu exèrcit i per les moltes baixes que hi tingué, les quals foren tantes que aquell país era anomenat «el cementiri dels francesos». Censurà la benignitat dels seus generals i ordenà, en lletres adreçades a Boffillo de Giudice, governador dels comtats, que a còpia de severitat i vexacions obligués els perpinyanesos a anar-se'n de la ciutat i els confisqués els béns. Boffillo trobà aquelles instruccions massa fortes, i en la pràctica les atenuà.

L'any 1475 fallà a Joan II l'ajut de Borgonya i d'Anglaterra. Només pogué comptar amb una petita host que li trameté el seu nebot Ferran de Nàpols.

El dia 24 d'agost del 1475 es féu una nova crida de l'usatge *Princeps namque* per haver entrat els francesos a l'Empordà. Joan II sortí cap a l'Empordà el dia 28. Tornà el dia 1 de setembre. [3]

A les darreries de l'any 1475 foren pactades treves, que havien de durar des del novembre del dit any fins al juliol següent; però no foren massa respectades pel monarca francès.

La llegenda de Joan Blanca. — Hom conta del setge de Perpinyà, de 1474-1475, l'episodi heroic de Joan Blanca.

Fou Andreu Bosch, historiador rossellonès del segle XVII anomenat precisament «el Mentider», qui explicà el relat melodramàtic. Diu que en una de les sortides que els assetjats feren, dirigí l'operació el fill únic de Joan Blanca, el qual fill era capità de l'exèrcit de Catalunya. Volgué la dissort que el jove capità caigués presoner en aquella avinentesa. Aleshores els francesos amenaçaren Joan Blanca, si no s'avenia a la rendició, amb degollar el seu fill. Davant l'amenaça, Blanca tingué un gest heroic; declarà que ell era, primer de tot, fidel al seu Déu, al seu rei i a la seva pàtria, i que preferia la mort del seu fill únic a caure en traïdoria; afegí que si armes necessitaven els francesos per a matar el seu fill, ell, Joan Blanca, els donaria les seves pròpies armes.

Com es veu, aquest episodi és molt semblant al que es conta del castellà

1) *Dietari de l'antic Consell barceloni.* Tom II. Pàg. 524. La rendició convinguda el dia 10, s'efectuà el dia 16.
2) Lloc citat. Tom II. Pàg. 525.
3) Lloc citat. Tom II. Pàg. 526.

Guzmán el Bueno. Probablement el detall de l'ofrena de les pròpies armes per Joan Blanca, és un afegit posterior, degut a la imaginació popular o a la d'algú que coneixia l'episodi de Guzmán. [1]

A la casa pairal de Joan Blanca, a Perpinyà, els seus conveïns posaren una làpida amb la següent inscripció llatina: «*Hujus domus Dominus fidelitate cunctos superavit Romanos*» (El senyor d'aquesta casa superà en fidelitat els romans). Però la inscripció no esmenta pas l'explicat episodi. Tampoc no l'esmenta cap document de Joan II, ni cap relat contemporani. Zurita no en diu res. L'erudit rossellonès Fossa ja es mostrà escèptic en aquest punt, i així mateix l'historiador Gazanyola [2]. La veritat és que Joan Blanca, que fou cònsol en cap de Perpinyà dos anys abans, el 1473, no ho era pas l'any 1475, i que la rendició no depenia d'ell, ans bé de Pere d'Ortafà, procurador del Rosselló. «Cal, doncs — diuen Calmette i Vidal —, col·locar la llegenda de Blanca entre les tradicions poètiques sota la forma de les quals acostuma a condensar-se, dins la memòria dels homes, el record dels actes del coratge col·lectiu.» [3]

Moneda de Rosselló, de Joan II

En la llegenda de Joan Blanca hi ha, però, una part de veritat. El dia 13 de desembre del 1474 fou executat pels francesos, al castell de Perpinyà, junt amb Bernat d'Olms, el fill de Joan Blanca, Ramon, que havia caigut presoner. En els registres de Bonfill, notari perpinyanès d'aquell temps, hom llegeix l'anotació. [4]

El Rosselló sota el domini francès. — L'abandonament dels rossellonesos per part de Joan II era degut al fet que al comte-rei li interessava molt més, aleshores, la qüestió de la successió del tron de Castella que no pas la qüestió del Rosselló.

Trencades les treves de l'any 1475, els francesos s'apoderaren del castell de Salses. Per altra banda, un capità anomenat Lluís Mudarra envaí el territori del Principat i hi causà danys, perquè a ell i a la seva gent els devien encara les pagues. Entraren a Perpinyà les cinc-centes llances franceses comandades pel famós capità Capdet Ramonet (Reimond d'Assaigne).

Hom ha pogut dir que Joan II no veié cessar la guerra i la discòrdia en els seus Estats. Quan, perdut el Rosselló, desistí d'aquella empresa, una part de les seves hosts hagueren d'acudir a l'illa de Sardenya amb motiu de la rebel·lió del marquès d'Oristany, Lleonard d'Alagó (any 1477). Joan, després de pactar treves amb Gènova, trameté a Sardenya una expedició comandada pel comte de Cardona

1) Les dues versions han servit de tema a sengles drames. Hom refereix l'episodi de Guzmán el Bueno al setge de Tarifa, l'any 1296.

2) J. de Gazanyola: *Histoire du Roussillon*. Pàgs. 207 i 208.

3) J. Calmette i P. Vidal: *Histoire de Roussillon*. Pàg. 121.

4) J. de Gazanyola: Lloc citat. Pàg. 208. — J. Calmette i P. Vidal: Lloc citat. Pàgs. 120 i 121.

i l'almirall Vilamarí, els quals emprengueren una campanya, i en la batalla de Machomer derrotaren i feren presoner el marquès rebel (any 1478); ell i uns fills i uns germans seus foren duts en el dit any al castell de Xàtiva. [1]

A Navarra seguia la lluita entre els agramontesos i els beamontesos, i Lluís XI de França procurava atiar totes aquelles lluites i rebel·lions.

Les noves treves dels anys 1477 i 1478 no privaren pas que alguns capitans de l'una i de l'altra banda fessin incursions i roberies a les comarques frontereres. L'any 1478 havien pactat un acord Lluís XI i el príncep Ferran sobre el Rosselló, però Joan II no volgué aprovar-lo. [2]

Mentrestant el Rosselló quedà sota el domini francès, que s'hi prolongà fins a les darreries del segle (any 1493).

5. LES RELACIONS EXTERIORS

El reialme de Nàpols. — Mort Alfons IV a Nàpols, el seu fill i successor Ferran trameté a Joan II, per assabentar-lo oficialment del traspàs, el cavaller Jaume March i el jurista Miquel Pere. [3]

Per conducte dels mateixos ambaixadors que li havia tramès Ferran de Nàpols, recomanà a aquest que fes la pau amb els genovesos, perquè d'això depenia en gran part la tranquil·litat de Còrsega. Les galeres que manava Bernat de Vilamarí restaren a la ribera de Gènova, per si calia resistir al duc de Lorena o als Spínoles [4]. Joan, en esdevenir comte-rei, procurà tot seguit de reconciliar-se amb el papa Calixt III, el qual, poc abans de la seva mort (any 1458), s'havia aliat amb el comte Francesc Sforça per tal de prendre la corona a Ferran. Mort Calixt, el papa Pius II s'apressà a donar a Ferran la investidura del tron de Nàpols.

L'any 1461, mentre Lluís XI de França recolzava l'intent de restauració de la casa d'Anjou a Nàpols, Joan II trametia al seu nebot Ferran l'almirall Bernat de Vilamarí. Lluís Despuig, mestre de Montesa des del 1454, fou tramès a Itàlia per Joan, els anys 1459 i 1462, a fi de combatre els esforços dels angevins contra el rei Ferran. [5]

Posteriorment, a principis del 1471, Lluís XI, volent tranquil·litzar Galeazzo Sforça, duc de Milà, i el rei Ferran de Nàpols, alarmats davant l'ajut que donava als angevins per realitzar els plans d'aquests a Itàlia, els oferí de fer renunciar els angevins a Nàpols, si Ferran abandonava la causa del seu oncle Joan. [6]

1) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom V. Folis 100 i següents. — CARLES SARTHOU: *Los egregios prisioneros del castillo de Játiva*. Pàg. 210.

2) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV. — J. DE GAZANYOLA: *Histoire du Roussillon*. Pàg. 3[illegible].

3) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom VI. Pàg. 15.

4) ANTONI DE BOFARULL: Lloc citat. Tom VI. Pàg. 10.

5) Lluís Despuig era home de confiança de Joan II, i íntim de Pere de Peralta. L'any 1462 fou nomenat capità de la Força de Girona per Joana Enríquez. (J. CALMETTE: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane*. Pàg. 98, nota 4.

6) J. CALMETTE: Lloc citat. Pàgs. 319, nota 1, i 321, nota 2.

Les relacions entre Joan II i el seu nebot Ferran de Nàpols foren molt actives. En algunes ocasions, Ferran ajudà el seu oncle diplomàticament i militarment. Un dels fets més importants, en aquestes relacions, fou el casament de Ferran amb la seva cosina Joana, filla del comte-rei. Pel juliol del 1477 vingué ací, amb un estol, el duc de Calàbria, fill del rei de Nàpols, per tal d'endur-se'n la princesa Joana [1]. El dia 28 de juliol, en la sala del gran palau reial, el duc, com a procurador del seu pare, prengué Joana per esposa d'aquell [2]. Abans de sortir la núvia cap a Itàlia hi hagué a Barcelona brillants cerimònies [3]. El dia 22 d'agost, Joana s'embarcà cap a Nàpols, acompanyada pel comte de Prades i pel duc de Calàbria. [4]

És possible que, en els seus dintres, Joan II conservés sobre Nàpols algun designi. Entre els seus títols, citats curosament en els actes de la cancelleria, hi posava tots els del seu germà Alfons IV el Magnànim, àdhuc el de rei de Nàpols. De tota manera, Joan comprengué l'interès que tenia en l'aliança amb el seu nebot Ferran [5]. Aquesta aliança fou un dels principis fonamentals de la diplomàcia de Joan II, i caracteritzà tota la seva política italiana i fins la seva política general: «es tradueix — diu Calmette — per la unió estreta i constant dels dos representants de la casa d'Aragó; més encara, per una veritable coalició permanent dels dos hereus d'Alfons el Magnànim contra llurs enemics comuns, sempre els angevins i de vegades França». Joan col·laborà amb Ferran de Nàpols a una mena de política de família, de caràcter defensiu. Ja a les darreries de la seva vida, el dia 13 de març de l'any 1478, el comte-rei signà amb la Santa Seu, Nàpols, Milà, Ferrara, Florença i Siena una lliga per a la pau d'Itàlia [6]. Joan II dedicà a la política italiana una gran atenció, que els interessos econòmics també li aconsellaven.

Les lluites amb Gènova. — L'hostilitat catalano-genovesa persistia, i Joan II procurà treure'n profit a favor seu durant la guerra que sostingué contra el Principat de Catalunya.

Sovint es presentaven a les costes catalanes, amb propòsits hostils, navilis genovesos que produïen alarma i de vegades dany.

El dia 10 de juliol del 1457 tornà a aparèixer davant la platja de Barcelona l'estol genovès de tretze galeres que ja l'havia bombardejada el dia 17 de juny [7]. L'endemà encara hi era, i tot seguit fou armat un estol català per

1) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. — *Llibre de les Solemnitats de Barcelona*. Edició A. Duran i Sanpere i J. Sanabre. Barcelona. Any 1930. Tom I.

2) *Llibre de les Solemnitats de Barcelona*. Tom I.

3) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II.

4) *Llibre de les Solemnitats de Barcelona*. Tom I.

5) Ja hem dit que es parlà d'una temptativa per a fer rei de Nàpols el príncep Carles de Viana. Vegi's el present volum. Pàg. 423. — G. GIAMPETRO: *Un registro aragonese della Biblioteca nazionale de Parigi*. «Archivio historico per le province napoletane». Tom IX. Pàgs. 62 i següents. Citat per J. CALMETTE: *La politique espagnole dans la guerre de Ferrare. (1482-1484)*. París. Any 1906. Pàg. 2, nota 2.

6) J. CALMETTE: Lloc citat. Pàgs. 2 i 3.

7) Vegi's el present volum. Pàgs. 431 i 432.

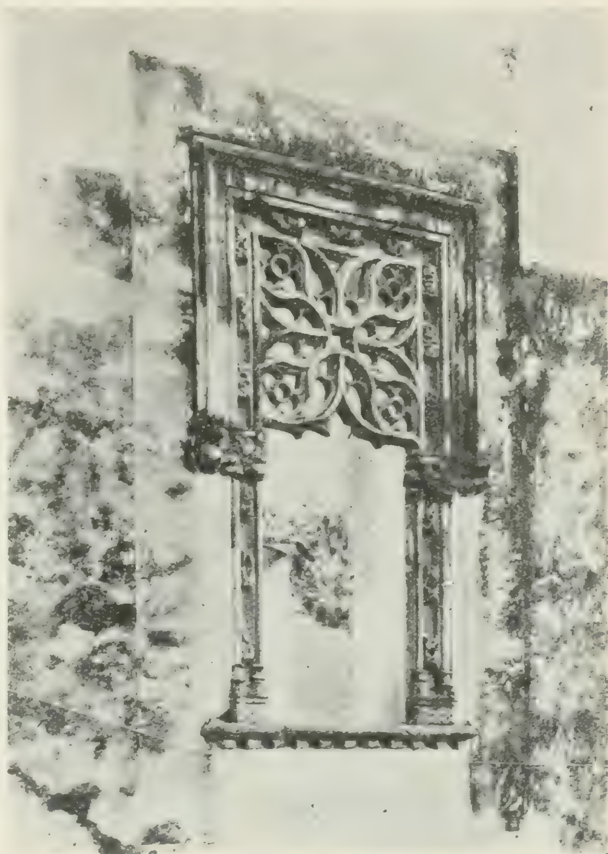
tal d'envestir els navilis genovesos, els quals fugiren i foren perseguits pels nostres fins a l'altura de Blanes. [1]

Pel juny del 1459, una nau florentina i una altra de genovesa passaren prop del litoral català, on feren alguns danys i preses [2]. S'hi acudí amb navilis nostres.

A darrers de juliol del mateix any aparegué davant la costa catalana un estol de set naus genoveses. [3]

El dia 27 de setembre del 1460, tres galeres genoveses es mantingueren durant algunes hores entre la platja i el cap de Llobregat, amb el propòsit d'atacar la platja barcelonina [4]. El dia 30 els consellers barcelonins reberen lletres dels prohoms de Blanes avisant-los com les tres galeres genoveses eren davant aquella població i navegaven amb rumb a Barcelona. [5]

Fou signat un tractat de comerç entre Gènova i Barcelona el dia 13 de maig del 1463. També Gènova, aleshores, en signà un amb Joan II. [6]

Fondi (Nàpols): Finestra del castell d'Onorato Gaetani (cap a l'any 1470)

Pel juny de l'any 1463, Joan treballava per tal de tancar als catalans els ports italians i particularment el de Gènova. El Principat, pel seu cantó, havia tramès fra Gualbes com a ambaixador prop del papa i dels diferents Estats italians. [7]

Lluís XI, en ésser proclamat rei Renat d'Anjou, trameté una ambaixada a

1) *Dietari de l'antic Consell barceloní*. Tom II. Pàg. 208.
2) Lloc citat. Tom II. Pàg. 308.
3) Lloc citat. Tom II. Pàg. 312.
4) Lloc citat. Tom II. Pàg. 342.
5) Lloc citat. Tom II. Pàg. 342.
6) J. Calmette: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane*. Pàg. 217, nota 1.
7) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 196.

diversos llocs d'Itàlia, entre ells Gènova. El fet és que el dia 4 d'abril del 1467 foren pactades treves entre Gènova i Renat, i el dia 4 entre Gènova i Barcelona. Algun temps després els genovesos donaren explicacions a Joan II dient-li que, a despit de llur preferència per la seva causa, no podien, sense perjudicar llur comerç, rompre les relacions amb Barcelona; però li prometeren de no proveir els catalans d'armes, reforços i queviures. [1]

Amb navilis genovesos llogats per Renat d'Anjou fou proveïda Barcelona l'any 1472, en els darrers mesos del setge. L'actitud del duc de Milà, Galeazzo Sforça — el qual digué que no li era possible de permetre que les naus genoveses estiguessin més temps a sou, ans bé calia que se'n tornessin a Gènova [2] —, determinà la rendició de Barcelona.

Catalunya i França. — La incompatibilitat d'interessos i d'aspiracions entre Catalunya i França tingué en els esdeveniments del regnat de Joan II, com ja hem indicat en diversos passatges del present capítol, una influència decisiva. No solament hi havia entre els dos pobles la vella rivalitat pel domini de la mar Mediterrània, ans encara persistia la qüestió dels comtats de Rosselló i Cerdanya, a l'anexió dels quals tendia indubtablement Lluís XI.

Sense la discordància franco-catalana, probablement haurien seguit un altre curs els esdeveniments d'aquell període. El príncep de Viana, gran amic de Lluís quan aquest era encara delfí, hauria tingut més possibilitats d'èxit. I un cop mort Carles i produïda la ruptura entre Joan i el Principat, és de creure que els catalans haurien acceptat el concurs que Lluís XI els oferí. Si, en dues ocasions, fou rebutjada aleshores l'oferta, això es degué, no ja solament al record de les anteriors guerres, ans encara a la creença dels catalans que el monarca francès s'adreçava a fer-se senyor dels dos comtats de Rosselló i Cerdanya i àdhuc a establir la seva sobirania damunt el Principat. Així mateix aquesta creença decantà els catalans cap a la reconciliació amb Joan II.

A despit d'això, hi havia a Barcelona un partit francòfil. L'any 1461, vivint encara Carles de Viana, ja existien ací partidaris de Lluís, aleshores delfí, segons es dedueix d'unes paraules que Guerau Desplà li adreçà en una lletra: «... *et vous asseure et promets par ma foy, Monseigneur, que vous avez par deça beaucoup de bons et loyaulx serviteurs e qui bien vous ament.*» [3]

En venir, pel novembre de l'any 1461, els ambaixadors francesos que oferien una aliança, les corporacions de la terra la rebutjaren [4]. Fracassà igualment, poques setmanes després (desembre del 1461), l'ambaixada d'Enric de Marle. I així mateix fracassà una última temptativa, encomanada per Lluís XI,

1) J. CALMETTE: *Louis XI, Jean II, et la Révolution catalane*. Pàg. 276.
2) J. CALMETTE: Lloc citat. Pàgs. 338 i 330.
3) J. CALMETTE: Lloc citat. Pàgs. 56 i 57.
4) Vegi's el present volum. Pàgs. 545 i 546.

el dia 19 de febrer del 1462, a Felip des Verges, veguer de Narbona. [1]

El pensament de tenir el rei de França com a sobirà de Catalunya, àdhuc amb el jurament de respectar les llibertats, inspirava als catalans una forta repulsió, puix que comprenien que l'esperit absorbent de la monarquia francesa i el seu poder d'assimilació eren una amenaça per a la independència del Principat. Tan forts eren aquests sentiments dels catalans, que l'any 1462 més s'estimaren de tenir per sobirà el rei de Castella que el de França. I quan els barcelonins veieren, en el setge del 1462, que es retiraven els francesos i els de Joan, donaren grans crits de «Castella! Castella!» [2]. Heu-vos ací un «moment d'efusió» catalano-castellana.

Fou aleshores quan Lluís XI es girà contra els catalans i s'entengué amb Joan II. El dia 9 de maig es signà a Baiona el tractat d'aliança definitiu, ratificat per Joan II a Saragossa el 21 de maig, amb lleus modificacions, i per Lluís XI a Chinon, el 15 de juny [3]. El francès, en el seu canvi de política, abandonà també la causa de Blanca de Navarra. Lluís prometia a Joan II, a fi de reduir Catalunya, set-centes llances soldejades per França. Joan s'obligava a pagar una suma fixa de 200,000 escuts d'or, en dos terminis, a saber: 100,000 escuts dins l'any que seguiria la reducció de Barcelona i 100,000 escuts l'any següent. Si, després de la reducció de Barcelona, volia emprar 400 llances franceses en els reialmes d'Aragó o de València, la suma deguda pujaria a 300,000 escuts d'or pagadors en tres terminis de 100,000 escuts separats per un any d'interval [4]. La Crònica de Leseur dóna la composició de l'exèrcit francès que l'any 1462 envaí Catalunya: 700 llances, 1,400 arquers i 4,000 franc-arquers; hi havia, de més a més, forces de Gastó de Bearn i d'alguns altres capitans que, en conjunt, devien fer uns 10,000 combatents [5]. Sense la intervenció francesa, la causa de Joan II estava perduda. [6]

Dels francòfils d'ací, Francesc Desplà s'havia passat a França i el seu fill Guerau, expulsat, anà a Perpinyà, des d'on dirigia l'espionatge francès a Catalunya. [7]

L'animadversió contra els francesos cresqué. Quan Bernat d'Olms es presentà davant Perpinyà requerint l'homenatge al rei de França i la fidelitat al d'Aragó, el sortí a rebre el bisbe d'Elna, i li fou respost «per lo dit senyor asprement, ço és que ans nos donaríem al Turch que al rei de França» [8]. Al·ludint al fet que als llocs conquerits pels francesos al Rosselló, era arborada la bandera de França, hom deia a Barcelona, «la qual per los Cathalans deu ésser molt abhominada» [9]. Joan Buada, en les seves memòries contemporànies, escriu: «Les dones digueren los catalans que fos memòria per los qui vindrien en aquest món: que jamai pus

1) J. Calmette: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane*. Pàgs. 63, i 70 a 78.

2) Leseur: *Histoire de Gaston IV, comte de Foix*. Tom II. Pàg. 168. Citat per J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 153.

3) J. Calmette: Lloc citat. Pàgs. 83 a 92.

4) J. Calmette: Lloc citat. Pàgs. 81 i 87. — Aquestes dades completen, i en part rectifiquen, les referències de l'historiador rossellonès Gazanyola que hem recollit anteriorment. (Vegi's el present volum. Pàg. 510).

5) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 118.

6) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 115.

7) J. Calmette: Lloc citat. Pàgs. 197 i 198.

8) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*. Tom XXII. Pàgs 35 i següents.

9) Lloc citat. Tom XXI. Pàg. 440.

Cathalunya no fiàs, ab pacte ni sens pacte de segurança, de França ni de Gascunya; car més valdria morir la Catalunya que no star sotsmès a França ni a Gascunya.»[1]

La temença dels catalans davant les intencions del rei de França, és consignada explícitament i clara en les lletres dels ambaixadors del Principat i de Barcelona que l'any 1463 foren tramesos a Lluís XI, i sobretot en una de les lletres, escrita per Mateu Soler, ambaixador de Barcelona.[2]

En les negociacions del 1463, Lluís XI estava encoratjat per l'actitud decidida dels catalans contra Joan. En el curs d'una conferència amb uns consellers de Lluís, els ambaixadors catalans declararen que no volien saber res de Joan II i que podien comunicar al rei de França llur ferm propòsit de prendre per senyor el turc infidel abans de tornar sota la sobirania de Joan[3]. La frase consta en una lletra dels ambaixadors dè la ciutat, en donar compte de la pregunta que els féu fer Lluís XI sobre si volien comunicar amb l'ambaixador de Joan, Galceran Oliver, que aleshores era a la cort francesa: contestaren, en efecte, que no havien de tractar-hi res, i als qui els feren la pregunta en nom de Lluís digueren, entre altres coses, «... e que de part nostra diguessen al dit senyor rey de França la intenció dels cathalans ésser ferma en pendre abans per senyor lo infel Turch que lo dit rey d'Aragó.»[4]

Quan Lluís XI reprotxà als catalans d'haver-se donat al rei de Castella, els ambaixadors respongueren que ho havien fet davant el perill de la marxa franco-aragonesa sobre Barcelona.[5]

Durant força temps, Lluís XI jugà un doble joc. Les seves secretes preferències eren per a la revolució catalana[6]. No trobà a Catalunya la correspondència que ell havia esperat. L'any 1463 feia córrer ell mateix que els catalans havien anat a oferir-li la corona i que ell l'havia refusada per consideració als seus compromisos amb Joan II. Hom veu ací la duplicitat del rei de França.[7]

En l'entrevista del 21 de novembre del 1463, Lluís XI digué als ambaixadors que si fossin lliures els catalans, seria fàcil d'entendre's, puix que hom sabia prou que entre els catalans i ell «*il n' y a pas des montagnes*»[8]. Ve a ésser allò de Lluís XIV: «*il n'y a plus de Pyrenées!*», però en un altre sentit i en forma més autèntica.

Els ambaixadors es resistiren al pla del rei de França, que era de trametre els dos caps de l'ambaixada a Barcelona, amb proposicions secretes, la resposta a les quals seria donada als altres ambaixadors, que d'acord amb Lluís procedirien a l'arranjament definitiu.[9]

1) J. Villanueva: *Viaje literario a las iglesias de España.* Tom xiv. Pàg. 303.
2) Vegi's el present volum. Pàgs. 546 a 548.
3) J. Calmette: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane.* Pàg. 2.6.
4) J. Calmette: Lloc citat. Lletra dels ambaixadors. Pàg. 470.
5) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 220.
6) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 56.
7) J. Calmette: Lloc citat. Pàgs. 218 i 219.
8) J. Calmette: Lloc citat. Pàgs. 228.
9) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 228.

Havent insistit, el dia 29 de novembre, el canceller francès en la proposta de Lluís XI, els ambaixadors demanaren temps per parlar-ne entre ells. Sis persistiren en el refús. Només l'abat de Montserrat, Antoni Pere Ferrer, es decantà en sentit favorable. El canceller protestà contra l'actitud de la majoria dels ambaixadors, i els féu responsables dels danys que poguessin causar a Catalunya [1]. Per llur banda, els ambaixadors de Barcelona contraris a les pretensions franceses, previngueren els consellers barcelonins contra la missió confiada a l'abat: «Aprés — escrivien —, lo dit reverent abat nos ha notifficada sa anada, al qual ni atorgant ni negant, ni menys mostrant neguna complacència, li és stat respost, e açò per tant com nos és vist, que, no obstant se digue lo contrari, no pot redundar a beneffici de aqueix Principat. Emperò, d'açò judicaran vostres grans savieses, aprés lo hajen hoit.» [2]

El rei de França, el dia 3 de desembre, féu presentar davant seu l'abat de Montserrat, que estava resolt a executar personalment la missió confidencial; el dia 11 de desembre li donà les credencials, i el dia 14 escriví al Consell de Barcelona, explicant-li l'estat de les negociacions i anunciant-li aquella missió secreta, tot planyent-se de l'actitud dels altres ambaixadors. El Consell contestà el dia 3 de gener, excusant els seus ambaixadors i prometent que escoltaria l'abat benèvolament. [3]

Lluís XI havia fet tard. Quan l'abat arribà ací (31 de gener del 1464), ja hi era Pere IV, el nou sobirà. I fou davant d'ell que l'abat Ferrer i la Comissió del General i la Ciutat feren un report sobre la missió confidencial. [4]

Pere IV féu oferir a Lluís XI, a començos de març del 1464, una entesa: demanava per a ell la mà de la germana de la reina de França i oferia una de les seves dues germanes per a casar-se amb el duc de Berry; es mostrava disposat a tenir una entrevista amb Lluís; entre els seus títols de sobirania, deixava de posar-hi el de comte de Rosselló i Cerdanya [5]. Per amor propi ferit, el rei de França refusà l'entesa, amb l'excusa que ell havia de mantenir-se lleial a Joan [6]. En una lletra del 14 de setembre del 1464, parlava dels «catalans, els nostres enemics», i suspenia la llibertat de comerç abans concedida, mentre els navilis francesos impedien els catalans d'anar a proveir-se a Provença. [7]

L'any 1465 Pere IV tornà a demanar ajut a Lluís. Aquest, però, no l'atengué; al contrari, pocs mesos abans de la mort de Pere, posà pres un ambaixador català que anava a Anglaterra i oferí de lliurar-lo a Joan. [8]

1) J. CALMETTE: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane.* Pàgs. 220 i 230.

2) Lletra dels ambaixadors de la ciutat, del dia 10 de desembre del 1463. — J. CALMETTE: Lloc citat. Pàg. 514.

3) Els ambaixadors de Barcelona eren: Mateu Soler, Jaume Cesavasses, Joan Brujó i Rafael Vilar. El secretari dels ambaixadors del General era Nicolau Sala; el dels de la ciutat, Francesc Martí.

4) J. CALMETTE: Lloc citat. Pàgs. 233 i 234.

5) Pere deixà d'usar el títol de comte de Rosselló i Cerdanya contra l'opinió de tot el seu Consell. (J. CALMETTE: Lloc citat. Pàgs. 244 i 348).

6) J. CALMETTE: Lloc citat. Pàgs. 244 a 247.

7) J. CALMETTE: Lloc citat. Pàg. 248.

8) J. CALMETTE: Lloc citat. Pàg. 249.

També havia sol·licitat Pere IV l'aliança amb el duc de Borgonya, Felip el Bo. En arribar Pere a Barcelona (21 de gener del 1464), hi havia a la cort de Borgonya, a Bruges, per a tractar de l'afer d'uns mercaders, un ambaixador català, Joan Torres, canonge de Vic, el qual fou encarregat de les negociacions d'aliança, que tingueren un relatiu èxit per la influència de la duquessa de Borgonya, Isabel de Portugal, tia de Pere IV [1]. De tota manera el concurs donat pel duc fou molt petit i no massa de bona gana.

Millor acollida féu Lluís XI a la designació de Renat d'Anjou com a sobirà de Catalunya [2]. El 2 de setembre del 1466, Lluís ordenà que fossin restablertes les relacions comercials amb els catalans. Renat prescindí de titular-se comte de Rosselló i Cerdanya, com ja havia fet Pere. I el seu fill Joan de Calàbria acceptà de titular-se lloctinent general dels dos comtats en nom del rei de França [3]. Val a dir que Joan de Calàbria, com a polític, era mediocre i poc prudent. [4]

Lluís XI sostingué Renat d'Anjou, però sense convicció ni entusiasme; mantenia, en el fons del seu cor, l'esperança que l'aventura angevina no seria sinó un episodi susceptible de servir els seus designis personals, i confiava que un dia Barcelona seria d'ell. Encara, després de la capitulació de 1472, creia en la possibilitat que l'exèrcit francès, conduït per Felip de Bresse, entrés com a vencedor a la capital del Principat [5]. Tota la política de Lluís respecte a Espanya, en aquells anys, estava inspirada per la idea de la dominació a Catalunya [6]. «La idea de Catalunya francesa tingué, doncs, damunt l'esperit de Lluís XI tot l'imperi d'una idea fixa» [7]. Calmette emet la hipòtesi que el pla de Lluís XI era d'ajudar els angevins a installar-se de primer a Catalunya, i després a Nàpols, tot fent-los pagar el seu concurs diplomàtic i militar a Itàlia amb la cessió de llurs drets sobre el Principat. [8]

Però àdhuc els rossellonesos eren profundament hostils a la sobirania de França. Havent estat colpits, alternativament, durant els deu anys d'ocupació francesa, els dos partits del Rosselló, el dels amics de Joan II i el dels partidaris de la terra, Lluís XI s'havia fet odiós als uns i als altres. «El dia de la pacificació — diuen Calmette i Vidal — l'acord d'aquestes víctimes successives devia fatalment fer-se contra el perseguidor. Lluís XI, habituat a obrar en autòcrata, no s'havia adonat que, per excepció en aquest segle, els catalans tenien un sentit profund de la llibertat i una clara consciència política. Havia governat el recó de Catalunya que havia conquerit com hauria governat una senescalia francesa. Era una equivocació. I aquesta equivocació tingué per efecte una veritable exaspera-

1) J. Calmette: *Contribution à l'histoire des relations entre la cour de Bourgogne et la cour d'Aragon au XV siècle.* Pàgines 21 i 22.

2) Vegi's el present volum. Pàgs. 506 i 507.

3) J. Calmette: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane.* Pàgs. 272 i 273.

4) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 277.

5) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 381.

6) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 380.

7) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 381.

8) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 355.

ció del patriotisme local» [1]. Els perpinyanesos, acostumats a l'ampla autonomia municipal que caracteritzava les ciutats i viles catalanes, ferits per llur nou senyor en els sentiments més íntims, s'havien inclinat com a vençuts, amb la ràbia al cor [2]. «Sens dubte els catalans es donarien al Turc més aviat que a Aragó — observa Calmette —; però també es donarien al Turc més aviat que a França, a l'endemà de l'expedició de Gastó IV de Foix i de la declaració de Dax.» [3]

En realitat, Catalunya aleshores sentia ja fortament l'esperit de nació. Era un Estat autònom on regnava un veritable esperit nacional i fins podríem dir idees quasi republicanes. [4]

«La Revolució del quinzè segle — diu Calmette — fou la primera de les grans temptatives fetes per Catalunya per a constituir-se en nació independent i mestressa dels seus destins. Com les temptatives ulteriors, fou la conseqüència d'un descabdellament econòmic excepcional, en un país conscient de la seva unitat i ja autònom. A exemple de les grans ciutats marítimes d'Itàlia, les seves rivals, Barcelona podia i volgué ésser la capital d'un Estat. Mai no es trobà tan prop d'aconseguir-ho. La tenacitat i l'heroisme d'aquests marxants que, durant deu anys, lluitaren per la independència, conqueriren l'admiració de l'historiògraf mateix de Joan II. Però els catalans no tingueren pas solament de resistir al rei d'Aragó; hagueren de guardar-se contra amics massa forts i massa zelosos; hagueren d'abstenir-se d'apel·lar a un protector massa poderós, tement de canviar de senyor. Sens dubte, els senyors que ells es donaren no posaren mai en perill les llibertats del Principat; però de vegades inactius o inhàbils, sempre febles i necessitats, no aportaren cap socors eficaç a la causa de la qual es feren successivament els campions: a Europa, estigueren mancats de prestigi i d'autoritat. I bé: la qüestió de Catalunya esdevingué cada cop més una qüestió europea. Castella, Anglaterra, Borgonya, Bretanya, els grans feudataris de la França meridional, els Estats italians, prengueren posició segons llurs simpaties i llurs interessos: és l'ordre donada pel duc de Milà als capitans genovesos el que determina la rendició de Barcelona; és el feix d'aliances aragoneses allò que paralitza el rei de França i obliga aquest príncep a signar el tractat de Perpinyà. La Revolució catalana fou víctima menys de les armes que de la diplomàcia. Fou sobretot víctima de les cobejances i de les faltes de Lluís XI.» [5]

Lluís XI pretengué, l'any 1477, que els comtats de Rosselló i Cerdanya fossin cedits a Frederic d'Aragó, fill de Ferran de Nàpols, el qual proposava de casar amb Anna de Savoia, neboda del monarca francès; Joan II s'hi refusà.

L'any 1478 es féu la pau entre França i Castella, i Joan hi fou comprès. Però si aquella pau posava fi a les hostilitats, deixava pendent el plet dels dos comtats de Rosselló i Cerdanya.

1) J. Calmette i P. Vidal: *Histoire de Roussillon*. Pàgs. 114 i 115.
2) J. Calmette: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane*. Pàg. 351.
3) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 381.
4) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 382.
5) J. Calmette: Lloc citat. Pàgs. 379 i 380.

Joan II i Castella. — Hem vist, en parlar del regnat d'Alfons IV, l'accentuada i insistent tendència de Joan II, ja en la seva joventut, a barrejar-se en els afers interiors de Castella [1]. No perdé aquesta tendència en esdevenir rei de Navarra, ni en esdevenir, ja vell, comte-rei de Catalunya-Aragó.

En ocasions diverses, Joan seguí intervenint en la política castellana, més o menys obertament. El fet d'estar casat en segones noces amb Joana Enríquez, filla de l'almirall de Castella, un dels principals personatges d'aquell reialme, contribuí molt a l'actitud intervencionista de Joan, el qual col·laborà en diverses intrigues de la cort castellana. I encara hi hauria intervingut més si no ho haguessin destorbat les greus dificultats amb què ben sovint topà dins els propis reialmes.

Segell de Joan II (any 1475)

Joan II deixà ben pla el camí per a la unió de les dues corones, que en realitat fou obra d'ell [2]. El camí dels enllaços reials era el més fàcil per a la unió amb Castella. «El costum — escriu Giménez Soler — feia girar els ulls de les dues famílies reials castellana i aragonesa, la una cap a l'altra, sempre que es tractava de casar infants o infantesses. Aleshores els Reis representaven els Estats d'avui, i l'atracció mútua es manifestava en aquests enllaços; es pensà a casar-la (Isabel) amb el príncep de Viana, però no arribà a efecte. Més tard, quan ja era hereva del tron del seu pare i germà, hom li proposà quatre futurs marits: el primogènit d'Aragó, el rei de Portugal, el duc de Berry, germà del rei de França, i un altre germà del d'Anglaterra. — Dos d'aquests pretendents duien damunt el seu cap la corona d'un altre regne peninsular per a fondre-la amb la castellana; el tercer era estrany a Espanya, d'una família reial en hostilitat oberta o latent amb un reialme espanyol; l'últim fou rebutjat molt aviat. — Els nobles del partit del rei maldaven pel rei de Portugal; els de la princesa, pel primogènit d'Aragó, tot descartant el francès per motius que proven el sentiment de nacionalitat ja creat a la Península. — El matrimoni amb el portuguès fou molt aviat rebutjat per la majoria; Castella no era atreta per la zona costera atlàntica occidental. Portugal era per a ella un país llunyà i gairebé sense frontera comuna; les relacions que hi mantenia eren molts superficials. Aleshores això era lògic; no havent-se descobert Amèrica, no essent navegable l'Atlàntica, essent molt lluny les terres europees que toquen a aquesta, Portugal era un illot abandonat en les solituds de la mar. Castella, regió interior, cercava la seva expansió per terra, i Aragó i França eren els únics Estats amb els quals podia comunicar i els únics als quals se sentia atreta.» [3]

1) Vegi's el present volum. Pàgs. 273 i següents.
2) F. Valls i Taberner i F. Soldevila: *Història de Catalunya*. Volum II. Pàg. 183.
3) A. Giménez Soler: *La Edad Media en la Corona de Aragón*. Pàgs. 218 i 210.

El pla de la unió peninsular. — Joan II tenia evidentment un vast pla de política peninsular. Un dels seus objectius màxims, inspirat o fomentat per la seva segona muller Joana Enríquez, fou el d'unificar, amb llaços dinàstics, els reialmes de la Península.

El casament del príncep Ferran amb Isabel de Castella era la clau del pla. I per a convertir en els hereus respectius dels trons de Catalunya-Aragó i Castella aquests dos prínceps, que naturalment no estaven destinats a ésser-ho, calgué, per una i altra banda, una sèrie d'intrigues, de violències, i de crims i tot. A la unitat peninsular s'hi arribà per ben tristos i foscos i sinistres camins.

La lluita que sostingué Joan contra el seu fill el príncep de Viana, ja fou principalment deguda a aquest objectiu d'unió peninsular. Mort Carles, aviat les negociacions per al casament de Ferran i Isabel començaren, sovint contrariades pel rei castellà Enric IV. Mentrestant hi havia grans lluites interiors a Castella, on creixia el partit contrari a l'enllaç en projecte. També a Catalunya tenia enemics el dit enllaç, entre ells l'arquebisbe de Tarragona, el comte de Prades, el castellà d'Amposta i el vice-canceller. [1]

El projecte, però, seguí endavant. Isabel hi venia bé, i rebutjava d'altres pretendents. Joan II confirmà el tracte de matrimoni entre Ferran i Isabel el dia 27 de març del 1468, mentre celebrava Corts a Saragossa.

El dia 5 de juliol del 1468 morí gairebé de sobte a Cardeñosa, prop d'Àvila, a l'edat de 15 anys, el príncep Alfons de Castella, germà d'Enric IV i d'Isabel. La mort d'Alfons facilità l'accés d'Isabel al tron. El cronista Diego Enríquez del Castillo atribueix la mort del príncep a l'epidèmia que aleshores hi havia [2]. La creença general, però, fou que Alfons morí emmetzinat. Diego de Valera, que dóna detalls sobre les darreres hores del príncep, diu que les metzines li foren donades en una «*trucha en pan*». [3]

Isabel fou reconeguda i jurada com a successora del tron de Castella el dia 19 de desembre del 1468, al lloc dels Toros de Guisando (Àvila).

Mentre visqué l'infant Alfons el matrimoni d'Isabel no constituí, ni per a ella ni per al reialme, un gran problema polític, puix que Alfons era l'hereu de la corona, un cop descartada la princesa Joana *la Beltraneja*, dita així per atribuir-se la seva paternitat a Beltran de la Cueva; Enric IV mateix, unes vegades considerà legítima Joana, d'altres vegades il·legítima [4]. Però en esdevenir Isabel hereva del tron, el seu matrimoni constituí un problema polític gravíssim

Lluís XI, per la seva banda, demanava amb insistència la mà de Joana *la Beltraneja* per al seu germà Carles, duc de Guiena i de Berry (any 1470).

1) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragon*. Tom IV. — Antonio Ballesteros: *Historia de España y su influencia en la Historia universal*. Tom III. Pàgs. 111 i següents.

2) Diego Enríquez del Castillo: *Crónica del Rey Don Enrique IV*. Tom III de la «Crónicas de los Reyes de Castilla». «Biblioteca de Autores Españoles». Tom LXX. Madrid. Any 1878.

3) Diego de Valera: *Memorial de diversas hazañas*, en «Crónicas de los Reyes de Castilla». Tom III.

4) A. Rodríguez Villa: *Bosquejo histórico de don Beltran de la Cueva*. Madrid. Any 1881. Pàgs. 12 i següents.

Casament del príncep Ferran amb Isabel de Castella. — El dia 19 d'octubre del 1469, «amb força oposició i sigil polític» [1], Isabel i Ferran es casaren a Valladolid. En casar-se, Ferran tenia 18 anys, Isabel 19.

Entre les condicions del matrimoni, s'establí que l'infant aniria personalment a residir amb la seva muller en els regnes de Castella, i no es separaria d'ella sense el seu consentiment. Antoni Aulèstia qualifica de denigrant aquesta condició, i remarca que segurament els antics reis de la casa de Barcelona haurien rebutjat tan humiliant subjecció, majorment quan l'infant que es casava era el primogènit; mes no pensà així la casa d'Antequera; perquè l'ajudava a ésser més complaent la seva ambició de domini universal, i l'afecte a la terra d'on derivava. [2]

El casament de Ferran i Isabel era, més que un fet de política interior castellana, un fet internacional de gran transcendència. Davant aquest moment transcendental, convé remarcar les circumstàncies que feren possible el matrimoni que dugué a la unió peninsular: «en foren necessàries tantes i tan extraordinàries — observa Giménez Soler —, i que sobrevinguessin totes simultànies, que, si fets providencials existeixen a la història, és aquest un d'ells.» [3]

En efecte: perquè el primogènit de Catalunya-Aragó fos Ferran, calgué que morís Blanca de Navarra, primera muller de Joan II, que aquest es casés en segones noces amb Joana Enríquez, que nasqués llur fill Ferran i que el príncep de Viana morís sense deixar fills legítims. Perquè Isabel esdevingués hereva de la corona castellana, calgué que Enric IV, dit l'Impotent, reconegués l'adulteri de la seva muller Joana (germana del rei Alfons V de Portugal) per a desheretar *la Beltraneja;* que els germans d'Enric — Alfons i Isabel — reconeguessin aquest doble deshonor del rei i la reina, i que morís, ben jove, l'infant Alfons. «Tanta mort — escriu Giménez Soler —, alguna atribuïda pel poble a les metzines, la del príncep de Viana, i tant d'oprobi del rei de Castella, o són fets providencials, o són grans crims» [4]. Troba, però, que cada un dels dits fets té de per si explicació humana, racional; la principal explicació és la degeneració fisiològica de la casa d'Enric II. Val a dir que aquesta explicació deixa en peu totes les sospites i possibilitats.

El 2 d'octubre del 1470 Isabel deslliurà una filla, que dugué el mateix nom de la mare.

Els partidaris de Joana *la Beltraneja* eren molts i poderosos. Joana es prometé amb Carles, duc de Guiena i de Berry, i fou declarada per Enric IV hereva legítima del tron. Aquest prometatge, que no tirà endavant, havia estat la darrera maniobra de Lluís XI per a guanyar la partida a Ferran i Isabel [5]. Enric tornà a desheretar Joana. El duc morí emmetzinat a Bordeus el dia 21 de maig del 1472.

L'infant Enric, comte de Segorb i d'Empúries, s'escapà de Catalunya cap

1) PRÒSPER DE BOFARULL: *Los Condes de Barcelona vindicados.* Tom II. Pàg. 332.
2) ANTONI AULÈSTIA: *Història de Catalunya.* Volum II. Pàg. 272.
3) A. GIMÉNEZ SOLER: *La Edad Media en la Corona de Aragón.* Pàg. 210.
4) A. GIMÉNEZ SOLER: Lloc citat. Pàg. 210.
5) J. CALMETTE: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane.* Pàgs. 313 i 314.

a Castella el dia 12 de gener del 1473, amb l'intent de casar-se amb *la Beltraneja*. Fou una maniobra de Joan Pacheco, marquès de Villena, cap del partit castellà contrari a Isabel. [1]

Al principi del regnat d'Isabel, Alfons V de Portugal, que havia volgut casar-se amb la seva neboda Joana *la Beltraneja*, entrà frontera endins i devastà el país, al·legant els drets de Joanà a la corona de Castella.

Enric IV morí als 11 de desembre del 1474. Amb ell s'extingí a Castella la línia masculina de la dinastia dels Trastamara, que havia regnat un segle.

6. LES DARRERIES DEL REGNAT

La qüestió dels remences. — Durant la revolta de Catalunya, Joan II s'havia refusat a una supressió general dels drets senyorials, desitjada pels pagesos. De Tudela estant, el dia 7 de març del 1464, en una lletra a Francesc Verntallat anul·lava tota prometença de supressió d'aquells drets i limitava aquesta gràcia als pagesos que li havien prestat ajut. «E per quant se afferme — escriu el comte-rei — que vós hauríeu promesa franquesa de censos, tasques e altres drets que los pagesos de la dita vegueria [2] acostumaven pagar a llurs seniors, lo que no crehem, e som per vostres letres e los hòmens que 'ns haveu tramesos informats del contrari, car seria grandíssimo desservey nostre, per los grans inconvenients que s'en porien seguir. E per ço conformant-nos en lo que 'ns haveu tramès a dir, som d'oppinió que los pagesos que han seguit a nós per nostre servey fins ara, no paguen als dits seniors, car aquesta és nostra intenció per los serveys que 'ns han fet si de nostres propis béns ho sabrem satisfer e reembre. E quant als altres no 'n cureu al present, com aquells se deuen contentar d'açò que justícia volrà, a la qual no entenem fallir en algun modo...» [3]

En el Parlament de Torroella de Montgrí (any 1469) es tractà de condonar als deutors tots els darreratges censuals del temps de la guerra. El capítol catedral de Girona s'hi oposà (25 de desembre del 1469) [4]. El 12 de desembre, els remences cremaren el gran arxiu de la cúria episcopal gironina, que era un dels més valuosos d'Europa. [5]

No podia oblidar Joan II l'important concurs que els remences li donaren. Francesc Verntallat mantingué constantment la senyera reial a les muntanyes on operava i en els castells d'Hòstoles, Finestres i Rupit. A ell mai no pogué reduir-lo cap dels diversos sobirans i lloctinents que, durant aquella guerra de deu anys, passaren fugaçment per Catalunya.

1) FIDEL FITA: *Los Reys d'Aragó i la Seu de Girona*. Pàg. 45.
2) De Girona, amb la sots-vegueria de Besalú.
3) FRANCESC MONTSALVATGE I FOSSES: *Colección diplomática del condado de Besalú*. Tom XIII. Pàgs. [illegible].
4) FIDEL FITA: Lloc citat. Pàg. 14.
5) J. VILLANUEVA: *Viaje literario a las iglesias de España*. Tom XII. Pàgs. 272 i 273. — FIDEL FITA: Lloc citat. Pàg. 14

Tornats els catalans a l'obediència del comte-rei, els remences seguiren al costat del poder reial, però una mica indòcils com sempre. Creien que el plet seria resolt ben aviat a llur favor. Havien esperat l'acabament de la lluita per instar, més que mai, la supressió dels mals usos, i, empesos per Verntallat, es negaven mentrestant a pagar les prestacions. [1]

Pel febrer de l'any 1473, Verntallat seguia retenint els castells d'Hòstoles i Finestres, puix que una lletra del comte-rei, amb data del dia 11 del dit mes, ordena a l'agutzil reial, Sebastià Eixida, que posi Guillem d'Olms, senyor de Santa Pau, en possessió del castell de Finestres, que Francesc Verntallat i Pere Joan Sala (el futur cabdill de la nova revolta dels remences en el temps de Ferran II) ocupaven encara i no volien lliurar-li. [2]

El cabdill dels remences no abandonà pas, com alguns historiadors han dit, la causa de la pagesia. Diversos fets ho demostren. El dia 18 de març del 1475 va revoltar-se la vila de Corçà, encoratjada per Verntallat i els seus, els quals ocuparen el castell de la dita vila i s'hi feren forts. Era aquella una possessió feudal de la mitra de Girona. El bisbe Margarit, el dia 23, a despit d'ésser dijous sant, després de celebrar els oficis de la diada sortí amb una host cap a Corçà, i hi posà setge, però no pogué apoderar-se'n perquè les grans pluges que caigueren aquell dia impediren tota operació militar. Restà, però, establert el setge en regla. Hi acudí un destacament de tropes reials, que tragué de la fortalesa els revoltats. El dia 5 d'abril el bisbe pogué prendre novament possessió de la vila per mà d'un comissionat del monarca. «No pot qualificar-se d'injusta aquesta rebel·lió — escriu Emili Grahit —, puix que els habitants de Corçà s'havien eximit del senyoratge de l'Església de Girona mitjançant el pagament de 18,000 lliures, i a despit d'haver-se deixat sense efecte la redempció, no els havia estat retornada aquella suma, amb tot i demanar-ho el bisbe mateix.» [3]

En vista dels nous desacords que es produïren entre senyors i remences, Verntallat, pel juliol del 1475, es presentà amb una colla de gent armada al poble de Constantins, i féu fer una crida manant que d'aleshores endavant els pagesos no paguessin a ningú prestacions de cap mena. Els perjudicats per aquesta disposició reclamaren segurament a Joan, puix que amb data del mes d'agost, el síndic de Girona a les Corts de Barcelona escriví als jurats gironins comunicant-los que el comte-rei havia ordenat a Verntallat que sense cap excusa obligués els remences a pagar els «censos e tasches e altres drets, exceptats els mals usos». Hom creu que aquesta ordre era una simple fórmula per a acontentar els senyors i que probablement Verntallat tenia autorització del monarca per a procedir com ho feia. Ho confirmen les instruccions donades pels jurats de Girona à

1) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Els remences*. Pàg. 130.

2) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Colección diplomática del Condado de Besalú*. Tom XIII. Pàg. 296. — Idem: *Els remences*. Pàg. 136.

3) Emili Grahit: *El cardenal Margarit*.

Pere Terrades, a mitjans de l'any 1476, per tal de gestionar certs afers a la cort reial, les quals instruccions deien: «Com sigui que recentment llurs adjunts han tingut notícia que mossèn Verntallat, capità de les muntanyes, ha obtingut de S. M. el Rei de Castella (Ferran) una reial provisió disposant que els habitants de la muntanya, dependents de la capitania d'aquell cabdill, no paguin a ningú censos, censals ni tasques, i redundant com redunda la tal disposició en notori perjudici dels interessos de la ciutat i els seus veïns, per tant, el susdit mossèn Terrades pregarà a l'expressat Rei de Castella que tingui a bé de revocar-la.» [1]

Això demostra clarament que Verntallat seguia emparant i defensant els remences i que comptava amb el concurs de la cort; però aquesta havia d'ajudar-lo d'una manera dissimulada, per tal de no enemistar-se amb els senyors i poder fer front mentrestant a la guerra contra França. «Ve també a refermar la nostra opinió — escriu Montsalvatge — l'ordre donada pel Rei En Joan, amb data del 25 de febrer del 1477, autoritzant els homes de remença i llurs síndics, que habitaven en els llocs de reialenc de la diòcesi de Girona, perquè poguessin congregar-se totes les vegades que volguessin a fi de pagar i redimir el violari que devien a Asbert Benedicto, mercader de la dita ciutat, i imposar talles amb intervenció del magnífic i amat conseller i capità de S. M., En Francesc Verntallat, la qual ordenació els manava complir en tot, i delegava especialment aquest per a assenyalar i elegir el lloc on haguessin de dipositar-se els fons recaptats per a aquell objecte.» [2]

En el curs dels anys 1477 i 1478 no hi hagué en la qüestió dels remences cap fet notable. Els pagesos seguien en l'espera del compliment de les prometences que el monarca els havia fet. Així, en els últims temps de la vida de Joan II, hom pogué creure que la revolta rural no rebrostaria. Ja veurem com aquesta creença era equivocada.

Per tal de recompensar Verntallat pels grans serveis que li havia fet en la guerra, Joan II li atorgà notables concessions. Ja als 20 de novembre del 1463, el comte-rei, de Pamplona estant, li havia concedit tots els béns que els rebels posseïssin dins el vescomtat de Bas, concessió que posteriorment fou confirmada. També el féu senyor del vescomtat de Bas, i com a tal, Verntallat pertanyé al Braç militar de Catalunya i figurà com a conseller del comte-rei [3]. Així mateix Joan volgué atorgar-li la jurisdicció civil i criminal de la vall d'Hòstoles. Davant aquest propòsit, els habitants de la vall s'alarmaren, puix que ja tenien redimida aquella jurisdicció al comte-rei Martí. Els jurats de Girona adreçaren una exposició al monarca, amb data del 7 d'agost del 1476, en la qual feien la defensa dels dits habitants, i sostenien que si Joan persistia en la concessió de la vall d'Hòstoles, mancaria al pacte solemne representat pel privilegi de les redempcions atorgat i signat

1) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Els remences*. Pàg. 138.
2) Francesc Montsalvatge i Fosses: Lloc citat. Pàg. 139.
3) Francesc Montsalvatge i Fosses: Lloc citat. Pàg. 140.

per Martí I. Els jurats gironins deien així mateix a Joan que, qualsevol que fos el premi de què s'hagués fet mereixedor Verntallat pels seus serveis, al capdavall aquests eren principalment deguts a l'esforç dels homes de la vall d'Hòstoles: «ells són stats los principals, e ab los quals e sens los quals, acte de virtud lo dit Verntallat nunque exercí». Indicaven que els homes d'altres territoris o senyories jurisdiccionals no formarien gaire bon concepte de la justícia reial si veien que els sacrificis i els mèrits dels homes de la vall d'Hòstoles eren pagats restablint damunt d'ells unes jurisdiccions senyorials ja redimides. Acabaven dient, amb una metàfora que Montsalvatge troba «enèrgica i grandiosa»: «los de Hòstoles se reputen, com los de l'infern, fora de sperança de reemçó». El monarca no féu cap cas de les reclamacions dels habitants de la vall d'Hòstoles, ni de l'exposició dels jurats de Girona. [1]

Amb data del 23 d'octubre del 1477, Joan II, com a premi als serveis de Francesc Verntallat, que el text del document enumera i exalça, li concedí per a ell i per a tots els seus hereters i successors, en perpetu, lliure, propi i franc alou, el castell, terme i vall d'Hòstoles, a la vegueria de Girona; el castell de Pujalder, de la mateixa vall; el castell i terme de Rocacorba, que havia estat del rebel Montagut; les parròquies i llocs de Canet, Ginestar, Lloret, Sant Martí de Llèmana, la vall d'Amer, les parròquies de Constantins, Santa Cecília Sasserra, Sant Medir, Pujarnols, Scals, Mieres, Sant Miquel de Campmajor, Falgons, Freixa, Torn, Sellent, Cartellà, Vilanna, Estanyol, Briolf, Ventajol, Santa Maria de Campmajor i Marlant, amb totes llurs fortaleses, edificis i cases; l'omnímoda jurisdicció civil i criminal alta i baixa, i mer i mixt imperi. Amb la mateixa data, el monarca atorgà a Verntallat i als seus successors en línia recta, el títol de vescomte d'Hòstoles [2]. El senyal nobiliari de la família Verntallat fou el de cinc estels d'argent en camp d'atzur. [3]

L'abast d'aquesta amplíssima donació quedà minvat algun temps després, com el de totes les donacions d'igual classe, quan Ferran II el Catòlic, havent succeït a Joan II, publicà la reial pragmàtica que incorporava a la Corona totes les jurisdiccions criminals.

Francesc Verntallat, gentilhome camperol aguerrit per una vida d'aventures [4], arribà així als més alts llocs de la jerarquia feudal que tant va combatre [5]. Hom ha pogut dir que «el feroç cabdill fou recompensat en acabar la campanya amb diversos títols i districtes feudals, de més a més d'altres llargueses que li atorgà la munificència del monarca» [6]. «*Un muy valiente hombre*», diu Zurita de Verntallat. Valent, sí; i també lleial; però sense consciència de patriota.

1) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Els remences*. Pàgs. 130 i 140.

2) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Colección diplomática del condado de Besalú*. Tom XIII. Pàgs. 200 a 304.— Idem: *Els remences*. Pàg. 141.

3) Garma: *Adarga catalana*.

4) J. Calmette: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane*. Pàg. 104.

5) Francesc Montsalvatge i Fosses: *Noticias históricas. Besalú*. Tom I. Pàg. 8.

6) Josep Coroleu: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña*. Pàg. 71.

Forencs i ciutadans a les Balears. — L'any 1462 es reproduí a les illes Balears el litigi entre els ciutadans i els forans, aquesta vegada amb caràcter legal. Però poc després tornà a prendre caràcters de revolta i violència.

Cap a l'any 1463 es tramà a Mallorca un extens complot, el centre del qual era Pollença, i que, segons el procés que es féu, tenia per objecte de promoure una gran revolució, potser en connivència amb els qui a Catalunya lluitaven contra

Ciutat de Mallorca: Escala d'una casa del carrer de l'Almudaina

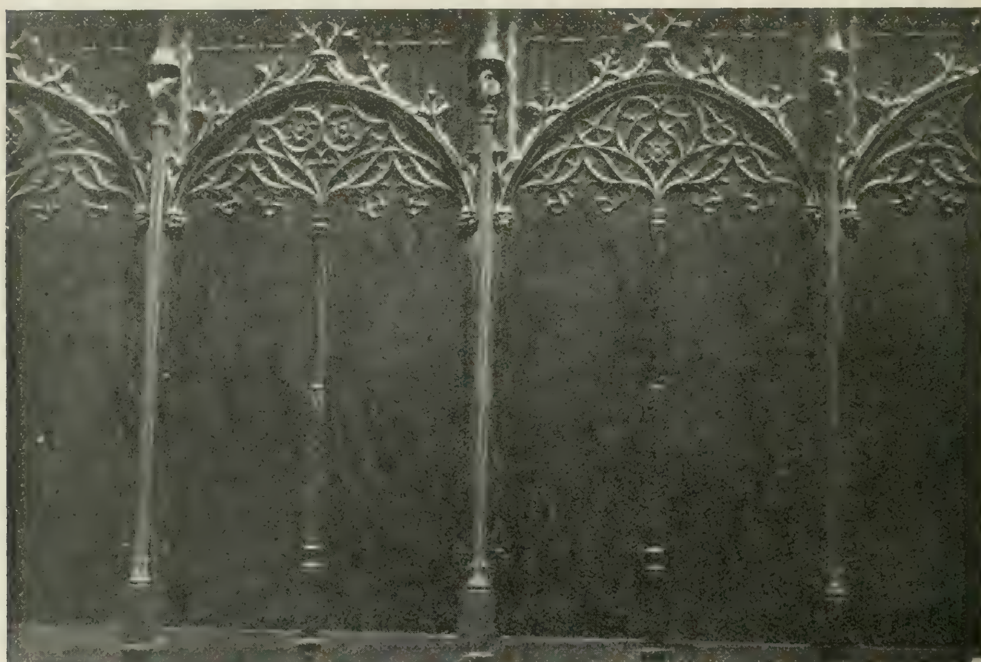
Joan II. Descobert el complot abans d'esclatar, per la denúncia del pollencí Bartomeu Comes, el governador Vidal de Castelladoriz sortí de la ciutat de Mallorca amb una host nombrosa (23 d'octubre del 1463), i procedí contra els compromesos, molts dels quals foren condemnats a mort [1]. Continuà la severa repressió l'any 1464. Fins eren processades les dones que, en aquelles circumstàncies, donaven pa als fugitius. Hom creu que aquesta conspiració tenia més aviat una tendència social i venia a ésser una rebrostada de les lluites entre forans i ciutadans. [2]

Bartomeu Comes, el dia 13 de desembre del 1463, a proposta del lloctinent

1) J. M. QUADRADO: *Ciudadanos y forenses*. Pàgs. 297 a 299

2) J. M. QUADRADO: Lloc citat. Pàg. 297.

i per unanimitat, fou recompensat pel Consell de l'illa amb la franquesa absoluta i hereditària, com a salvador de la pàtria. Heu-vos ací en quins termes el dit acord descriu la conspiració: «Com per alguns malvats e scelerats hòmens de la present illa fos stada excogitada e tractada certa detestable e maligna conspiració e prodició contra la present illa e habitadors de aquella, en gran detracció de la honor, fe e naturalesa degudes al senyor rey, e en total destrucció e deso-

Catedral de la Ciutat de Mallorca: Detall del cor

lació de la dita ciutat e illa; e de fet aquella fora stada deduhida en execució, sinó com, Déu obrant, és stada descuberta e denunciada ab certa deguda manera a ell dit llochtinent e als honorables jurats...» [1]

El cabdill de la conspiració, Galceran Desmàs, ciutadà de Mallorca, pogué fugir per mar, i s'establí a Barcelona, on es posà al servei dels catalans que lluitaven contra Joan II [2]. L'any 1469 aconseguí que el primogènit Joan de Calàbria el trametés de capità a Maó. Amb ell cooperaven en aquell temps Pere Joan Albertí i altres menorquins. Desmàs havia donat confiances de sotmetre Mallorca i Menorca; però aquest pla seu no tingué realització. [3]

1) J. M. Quadrado: *Ciudadanos y forenses.* Pàg. 300, nota.
2) J. M. Quadrado: Lloc citat. Pàgs. 300 i 301.
3) J. M. Quadrado: Lloc citat. Pàg. 301, nota.

L'any 1470, ciutadans i forans presentaren al·legacions en defensa de llurs respectives causes. Encara l'any 1479, Joan II intervingué en el conflicte, i publicà uns decrets per tal d'acabar amb l'estat d'anarquia que a les illes s'havia produït.

El príncep Ferran, rei de Sicília i corregent dels altres reialmes. — Vivia el príncep Carles de Viana, quan Joan II donà a l'altre fill seu, Ferran, el títol de príncep de Girona, que era inherent al de primogènit (19 de febrer del 1461)[1]. Disposà el monarca, en efecte: «Per quant emperò som avisats que los Illms. Reys d'Aragó predecessors nostres, de preclara recordació, han acostumat decorar e insignir del Principat de Gerona, havem pensat decorar e insignir de aquest títol de principat lo dit Illtre. infant don Ferrando, fill nostre primogènit.» [2]

Un altre alt títol tingué Ferran, també en vida del seu pare: el 21 de setembre del 1464 fou jurat a Saragossa per rei de Sicília; en nom del poble sicilià, féu el jurament i homenatge el bisbe de Mazzara. El dia 18 de juny del 1468, a l'església metropolitana, fou erigit Ferran rei de Sicília, corregnant amb el seu pare [3]. Com a rei de Sicília fou designat Ferran ja des d'aleshores, amb una anticipació de la seva ampla reialesa futura.

En els darrers anys de la vida de Joan II, esdevingué Ferran, de més a més de rei de Sicília, corregent en els altres reialmes de la Corona.

Conflictes entre les Corts catalanes i Joan II. — La reconciliació de Joan II i el Principat de Catalunya, representada per la capitulació de Barcelona del 1472, no impedí que aviat vinguessin noves qüestions i diferències.

Als 26 de febrer del 1473, Joan convocà, de Perpinyà estant, Corts catalanes, que havien d'aplegar-se en la dita població el 30 de març següent. Després de diverses pròrrogues, les Corts es reuniren el 7 de maig, i el monarca demanà llur ajut per tal de fer front a la guerra contra França. El dia 20 d'octubre, les Corts acordaren traslladar-se a Barcelona.

Aplegades les Corts altra vegada a Perpinyà, el 21 de febrer del 1474, Joan es planyia de l'actitud dels reunits: «Nós estam ab molta admiració de vosaltres — deia, — que així lentament e ab poca diligència enteneu en espetxar la cort e actes d'aquella, car de quinze dies ençà que som anats a caça, veem no heu fet cosa alguna en la dita cort, lo qui porta gran desservey a nós e perdició total en aquest principat e als poblats en aquell; car si la dita cort s' espetxava, molts del dit principat que han de cobrar llurs béns e patrimonis, los cobrarien...» [4]

Insistia el monarca en la votació de diners; les Corts no acabaven de complaure'l, i això donà lloc a una certa tivantor. La resistència de les Corts era

1) Fidel Fita: *Los Reys d'Aragó i la Seu de Girona.* Pàg. 11.

2) F. Carreras i Candi: *Descripció històrica-política-social de Catalunya.* Pàg. 936.

3) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV.

4) *Parlaments a les Corts Catalanes.* Edició Barcino. Pàgs. 215 i 216. Per equivocació, ja corregida en la fe d'errades de la dita obra, el text dóna la data de l'any 1473.

deguda a no estar satisfetes de la conducta de Joan en aspectes diversos. Al capdavall, el monarca es manifestà disposat a donar reparació als greuges, restituint íntegrament a cada un tots els béns, drets i accions, de qualsevol naturalesa que fossin, tals com els havien posseït abans de les torbacions i fos qui fos aleshores el posseïdor [1]. Això prova que el comte-rei no havia complert lleialment una de les més importants clàusules de la capitulació de Barcelona.

Joan demanà amb insistència que les Corts es traslladessin a Girona, puix que des d'aquesta ciutat podria proveir més fàcilment a les necessitats de la guerra contra França. Però les Corts s'hi resistien. El dia 27 d'agost del 1474, el bisbe d'Urgell, en nom de l'assemblea, presentà al comte-rei una súplica perquè continuessin aplegades a Barcelona, tot indicant que si tan necessari li era de passar a Girona, podia deixar en el seu lloc, per a presidir-les, el primogènit, i mentre aquest es trobés a Aragó, les presidiria la seva germana la infantessa Joana; la fórmula anava encaminada a resoldre aquell cas urgentíssim, i no havia de considerar-se com un precedent en perjudici de les lleis del Principat. El comte-rei acceptà tot seguit la fórmula proposada.

Una comissió de trenta-sis persones pertanyents a les Corts presentà a la infantessa Joana, el dia 16 de desembre, un projecte d'impost de 20 sous per cap de casa, a fi de subvenir a les necessitats de la defensa del Rosselló i la Cerdanya, en la intel·ligència que la dita prestació els redimiria aleshores de l'aplicació de l'usatge *Princeps namque.* [2]

Joan comunicà a les Corts, el dia 3 d'agost del 1475, que havent-se d'absentar del Principat a causa de les torbacions de Castella, pregava als Braços que acceptessin la delegació que pensava fer a la infantessa per tal que en representació d'ell presidís i clogués les Corts. Hi hagué destorbs i dilacions, a despit de la insistència del comte-rei especialment davant el perill de França. Joan declarà que prenia acta d'una tal actitud, a fi que en tot temps recaigués la responsabilitat dels danys que poguessin venir en els autors veritables. El dia 21 d'agost les Corts contestaren francament que llur actitud era deguda al fet de no complir el comte-rei la prometença de donar satisfacció completa als greuges i de reformar l'administració de justícia. Respecte als interessos particulars que dificultaven la bona solució, li feien present que en totes les legislatures n'hi havia hagut exemples, però que els reis sempre havien dirimit els litigis fallant segons justícia. Per últim declaraven que no era possible d'imposar més sacrificis al Principat, puix que es trobava exhaurit per efecte de la guerra i de les insuportables exaccions, i que Joan havia d'acontentar-se amb el donatiu votat ja per les Corts i havia de cloure la legislatura, cosa que desitjaven d'una manera vehement. El monarca, però, les prorrogà fins al 12 de setembre, i les Corts protestaren, tot recordant-li que en rebre el donatiu havia assegurat que les llicenciaria. Persistia el plet: Joan volia que les Corts,

1 J. Coroleu i J. Pella: *Las Cortes Catalanas.* Pàgs. 307 a 309.
2 J. Coroleu i J. Pella: Lloc citat. Pàgs. 307 i 308.

abans d'acabar llurs tasques, prenguessin els acords que a ell interessaven, i els Braços no volien fer-ho si abans el comte-rei no accedia a llurs reclamacions. Al capdavall foren esmenats els greuges pel monarca (5 d'octubre del 1475), i en compensació les Corts habilitaren la infantessa Joana perquè pogués administrar justícia, i presidir i llicenciar les Corts en absència del comte-rei i del primogènit. També accediren a fer un donatiu de 3,500 lliures per pagar la soldada de trescents genets que havien de prendre part a la guerra del Rosselló. [1]

Per haver-se declarat la pesta a Barcelona, a darrers d'any les Corts acordaren passar a Lleida, i pel juny del 1476, per haver-hi també pesta a Lleida, decidiren de passar a Balaguer. L'únic acord important que es prengué a les sessions d'aquesta ciutat, fou el de concedir a Joan un donatiu de 7,600 lliures dels béns de la Generalitat; de més a més foren aprovades diverses concessions i revocacions per part de la infantessa.

El dia 20 de juliol les Corts acordaren traslladar-se a Cervera, on tractaren de la greu situació creada per l'activitat ofensiva dels francesos al Rosselló i a l'Empordà, activitat que feia preveure una nova invasió pròxima. Dels documents es dedueix que per part dels catalans el desgavell militar era gros. [2]

Desapareguda la pesta a Barcelona, les Corts, segons el convingut en ésser-ne tretes, resolgueren, el dia 16 de novembre del 1476, de tornar-hi el dia 9 de desembre. Però hi hagué múltiples pròrrogues, i quan el comte-rei tornà a Barcelona (17 de maig del 1477), les Corts encara no s'havien aplegat. Joan s'adreçà a l'assemblea en la sessió del 9 de juliol, i es planyé que no hagués trobat designada la comissió que havia de resoldre els afers pendents, i que com més s'esforçava per aconseguir-ho, més dificultats li suscitaven. Fou debades el plany, puix que començà novament una sèrie de pròrrogues.

Pel mes d'octubre, Joan estava malalt d'un atac de gota que fins el privava de moure's del llit, com es féu certificar una comissió de les Corts (27 d'octubre). Tanmateix accedí al prec d'aprovar algunes provisions i revocar-ne algunes altres considerades com atemptatòries a les llibertats de Catalunya.

Per fi les Corts nomenaren una comissió de quaranta-cinc persones, quinze de cada Braç, a les quals, totes d'acord i *nemine discrepante*, era donada per tres mesos tota la potestat que a les Corts competia. Seguidament les Corts foren prorrogades fins al dia 11 de febrer del 1478. La comissió no enllestí la feina, i les Corts només es reuniren el dit mes de febrer per allargar fins al 2 de març els poders de la comissió dels quaranta-cinc, a fi que aquesta tingués temps de resoldre.

Mentrestant, la situació del Rosselló i l'Empordà era greu. El cabdill Bofillo de Giudice, que havia passat al servei del rei de França, entrà a les terres empordaneses, on causà grans danys i incendis [3]. Moltes viles de l'Empordà, davant l'estat

(1) J. Coroleu i J. Pella: *Las Cortes Catalanas*. Pàgs. 300 a 311.

(2) J. Coroleu i J. Pella: Loc citat. Pags 312 i 313.

(3) Aquest *condottiere* pertanyia a una il·lustre família d'Amalfi. S'havia educat a Barcelona. Fou camarlenc de Renat d'Anjou. Lluís XI el féu governador general del Rosselló l'any 1475, i ho tornà a ésser l'any 147[illegible].

d'indefensió en què se les deixava, es mostraven disposades a retre's als francesos. Pel mes de maig, Joan demanà a les Corts un ajut econòmic per tal de sostenir la guerra contra els francesos. Les Corts oferiren (27 de maig) un donatiu de 1,200 lliures per a la soldada de cent genets durant dos mesos, i si passat aquest termini no eren ajustades treves amb el rei de França, 2,400 lliures per a la soldada de doscents genets, amb la condició que aquests i llur capità fossin tots catalans i que durant els dos mesos el monarca no convocaria host ni cavalcada, encara que fos per necessitat urgent. Joan acceptà aquestes condicions. No hi hagué cap altra deliberació. Es tornava a ésser en una sèrie de pròrrogues quan Joan II morí. [1]

Mentre estaven aplegades les Corts a Barcelona, per unes lletres reials que presentà Joan Sarriera fou convocat a Girona un Parlament de caràcter territorialment limitat — la primera sessió del qual tingué lloc el 9 de gener del 1477 —, a fi de tractar de la defensa d'aquelles comarques contra els francesos. Les Corts de Barcelona protestaren amb energia contra la celebració d'aquell Parlament, que pretenia nomenar oficials del General i prendre el producte de les «generalitats» o impostos [2]. El Parlament de Girona al capdavall es dissolgué per la reiteració de les ordres reials en aquest sentit.

Mort de Joan II (any 1479). — Trobant-se Joan II de cacera, per la banda de Garraf, en ple hivern 1478-79, emmalaltí greument, amb febre alta. Els darrers dies de la vida de Joan i les circumstàncies de la seva malaltia són detalladament explicats per Pere Miquel Carbonell, cronista i arxiver del dit monarca, en un treball seu manuscrit que fou publicat a la *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.*

El dia 10 de gener del 1479, Joan fou instal·lat en la seva cambra del palau episcopal de Barcelona. La gravetat persistí. Cap a les tres hores de la matinada del dia 19, perdé la paraula, i a les set hores del matí tocades traspassà. [3]

Joan II moria octogenari [4]. Havia nascut a Medina del Campo el 29 de juny del 1398 [5]. Zurita diu que morí més de vellesa que de malaltia.

El dia abans de la mort, el monarca féu un codicil al seu testament (atorgat el dia 17 de març del 1469 a Saragossa), i escriví al seu fill Ferran una lletra, en la qual, des del llindar de la mort, li donava consells i la paterna benedicció. [6]

L'endemà de la mort, el cadàver del monarca fou dut a la gran sala del palau reial menor, i allí va estar de cos present fins al 30 del dit mes, en el qual dia fou

1) J. Coroleu i J. Pella: *Las Cortes Catalanas.* Pàgs. 315 a 317.

2) J. Coroleu i J. Pella: Lloc citat. Pàgs. 318 i 319. — J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV. Part segona. Llibre 20. Capítol 2.

3) *Llibre de les Solemnitats de Barcelona.* Tom I. Pàgs. 301 i següents. — Pròsper de Bofarull: *Los Condes de Barcelona vindicados.* Tom II. Pàg. 327.

4) Gonzalo de Santa María: *Serenissime principis Johanni secundi vita.* Edició Paz i Melià. «Colección de documentos inéditos para la historia de España». Tom LXXXVIII. Pàg. 273.

5) Manuel de Bofarull: *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXVII. Pàg. 146, nota.

6) Pròsper de Bofarull: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 328 i 329.

conduït amb gran cerimònia a la catedral. D'allí fou traslladat a Valldonzella, on trenta-sis frares del monestir de Poblet, i llur abat amb mitra i crossa, es feren càrrec de les despulles el dia 4 de febrer. L'endemà, a coll d'homes i sense cap cerimònia, fou portat a Poblet. [1]

Joan II tingué de Joana Enríquez, ultra Ferran, tres filles: la primera, Elionor, i la segona, Maria, moriren petites; la tercera, Joana, es prometé per procuració l'any 1476, a Cervera, amb el seu cosí germà Ferran I de Nàpols, fill bastard d'Alfons el Magnànim, i s'hi casà l'any 1478. [2]

Elionor, comtessa de Foix, la filla petita de Joan II i Blanca de Navarra, que després de la mort del seu pare esdevingué per un mes reina de Navarra (any 1479), ostentava, entre els seus títols, el de «duquessa de Montblanc» i «senyora de la ciutat de Balaguer».

Joan II tingué nombrosos fills bastards amb diferents dames. [3]

Semblança. — Era Joan II un home de robusta complexió, de bona salut, de temperament passional, amb força de voluntat per a dominar-se; sovint, però, la seva passió esclatava amb violència.

Josep Calmette el descriu dient que era un vellet avar i sensual, els ulls vermells i parpellejants del qual tenien de vegades una lluïssor metàl·lica de freda crueltat. [4]

Valls i Soldevila li diuen també «vellet avar i sensual, ple de tenacitat i fredament cruel, qui havia superat amb la seva constància coratjosa i amb la seva gran habilitat diplomàtica tantes dificultats congriades per la seva malvestat...» [5]

Fou donívol fins a les seves velleses. Octogenari ja, tingué amors amb una donzella catalana, Francesca Rosa; aquests amors, segons diu Zurita, foren molt coneguts i esdevingueren encara més famosos que els del seu germà Alfons IV amb Lucrècia d'Alagno. [6]

En els darrers deu anys de la seva vida, el caràcter de Joan semblava haver-se fet una mica més suau.

Durant el temps que exercí el poder a Catalunya, fou odiat Joan per una gran part dels catalans. Joan «Sens Fe», l'anomenaven. Aquest sobrenom apareix al Dietari de la Diputació, que en aquell temps redactava, com sabem, Jaume Safont.

Joan II ha estat objecte de severs judicis per part de molts historiadors catalans. «Tirà de Catalunya», «pare infame» [7], «mal pare, mal home i mal rei», l'anomena Antoni de Bofarull. [8]

1) *Llibre de les Solemnitats de Barcelona.* Edició Duran Sanpere i Sanabre. Tom I.
2) PRÒSPER DE BOFARULL: *Los Condes de Barcelona vindicados.* Tom II. Pàgs. 320 i 327.
3) PRÒSPER DE BOFARULL: Lloc citat. Tom II. Pàgs. 329 i 330.
4) J. CALMETTE: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane.* Pàg. 42.
5) F. VALLS I TABERNER i F. SOLDEVILA: *Història de Catalunya.* Volum II. Pàg. 183.
6) J. DE ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón.* Tom IV.
7) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI Pàg. 17.
8) ANTONI DE BOFARULL: Lloc citat. Tom VI. Pàg. 5.

Com a home, Joan és ben poc elogiable. Com a polític i diplomàtic, cal reconèixer que posseïa remarcables qualitats, que alguns panegiristes han exagerat molt, fins al punt d'anomenar-lo «el Gran» i «*Hércules de Aragón*».

L'astúcia i l'habilitat diplomàtica de Joan, són innegables. N'hi ha exemples ben clars. Mort Pere IV, proclamat ací Renat d'Anjou, i sostingut aquest per Lluís XI, enemic del duc de Borgonya, aquest i Joan II s'aliaren: dos tractats foren signats els anys 1469 i 1471. I aquest èxit de la diplomàcia de Joan li permeté de triomfar de la revolució catalana [1]. El pla de la lliga anglo-borgonyona fou concebut per ell. [2]

Mariana diu de Joan II que era un «*viejo de mucha prudencia, y que nunca reposava*».

Calmette diu que fou el diplomàtic més pràctic i més avisat potser del seu segle [3]. «Diplomàtic fred i circumspecte — afegeix —, dotat d'un sentit profund de la realitat, exclusivament guiat per l'interès polític, és igualment capaç, per a servir aquest interès, d'un acte d'heroisme o de clemència, i d'un acte de crueltat.» [4]

Segons Carreras i Candi, és evident que després de Pere el Gran i de Pere el Cerimoniós, un dels monarques més diplomàtics i astuts que regí la confederació catalano-aragonesa, fou Joan II. [5]

«Joan II — diu Giménez Soler — fou un home d'energia extraordinària, el que més pensà en la unitat i en regnar a Castella; les seves dots personals el feien digne de governar el regne dels seus majors lliurat al seu cosí del seu mateix nom i d'igual numeral que ell en el seu reialme respectiu; Joan II d'Aragó, nascut a Castella, mereixia en la seva pàtria molt més del que aquesta féu per ell.» [6]

Josep Coroleu escriu que en mig de les mil contrarietats que posaren a prova la fortitud d'ànim de Joan II, aquest monarca va ésser home de sort. «Els fanàtics extrems inspirats per l'infortuni del príncep de Viana, la cavalleresca *hidalguía* del Conestable de Portugal, la valentia i perícia militar del duc de Calàbria, hagueren de sucumbir en breu espai de temps sota el pes d'una fatalitat inexorable que aplanava un després de l'altre els obstacles capaços d'impedir la restauració del seu tron. Pel febrer del 1468 havia mort la coratjosa reina Na Joana...; però no es deixà acovardir per aquesta irreparable pèrdua; quedà orb quan més necessitava de totes les seves facultats i energia, i es féu operar les cataractes d'ambdós ulls; l'escometia pertot arreu la revolució, auxiliada per formidables elements estrangers, i ell féu front a tots sense que llur nombre ni llur poder poguessin acovardir el seu esperit, tan combatut per les lluites polí-

1) J. Calmette: *L'origine bourguignonne de l'alliance austro-espagnole*. Pàgs. 18 a 21. — Id.: *Contribution à l'histoire des relations entre la cour de Bourgogne et la cour d'Aragon au XV siècle*. Pàgs. 158 i 159.

2) J. Calmette: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane*. Pàg. 319, nota 1.

3) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 4.

4) J. Calmette: Lloc citat. Pàg. 383.

5) F. Carreras i Candi: *Dietari de la guerra a Cervera*. Pàg. 62.

6) A. Giménez Soler: *La Edad Media en la Corona de Aragón*. Pag. 180.

tiques i militars, per les contrarietats domèstiques i pel pes dels anys. A part d'aquest misteriós poder que en els moments de més perill destruïa els seus enemics i que ell considerava com un visible favor del cel, mai no li mancà l'ajuda de dos eficacíssims elements de resistència: la seva enteresa de caràcter, veramment prodigiosa en un home dels seus anys, i la fidelitat interessada dels homes de remença que amb fúria salvatge entraven als llocs i castells assenyalant llur pas com l'huracà, amb un rastre de ruïnes...» [1]

Algunes coses en certa manera lloables podem esmentar en l'actitud de Joan II. En tornar a entrar a Barcelona arran de la capitulació de l'any 1472, molts dels consellers reials foren de parer que calia destruir els registres d'arxiu corresponents al temps de la rebel·lió. Joan reflexionà, i decidí que tots els documents fossin conservats. A aquest efecte el dia 30 de novembre del 1472 publicà una pragmàtica, en la qual disposà la conservació dels al·ludits registres, que havien d'ésser separats, però, dels altres i formaren dos fons: el de les «Torbacions», que contenen les deliberacions i correspondència del General, i el dels «Intrusos», on hi ha els registres de cancelleria dels sobirans que Catalunya es donà després del destronament de Joan II. Al bon sentit que en aquesta qüestió tingué el monarca, es deu que s'hagin conservat tan importants elements històrics d'aquell període.

El mestre de Montesa Lluís Despuig fou un dels diplomàtics preferits per Joan. Pere de Peralta, conestable de Navarra, fou un dels seus homes de major confiança i un dels seus diplomàtics més segurs. Així mateix influïren molt en el comte-rei Galceran Oliver, tresorer seu, i Roderic de Rebolledo.

Hom ha barrejat Joan II en algunes versions de crims. La seva intervenció en el pretès assassinat del darrer comte d'Urgell, ja hem vist que no era materialment possible. De les veus sobre emmetzinaments que corregueren en aquell període, una de les més versemblants és la relativa a Carles de Viana: hom troba, en efecte, que el comte de Pallars, en lletra del 15 de juny del 1462, donava compte de la detenció de mestre Vesach, protometge reial, que acusava, en general, de coses nefandes i «damnatíssimes», la declaració de les quals anunciava, i particularment de les metzines donades a Carles, de les quals fou ell, deia, el principal confeccionador. [2]

Joan II erigí la corrupció, ja molt practicada pel seu pare Ferran I, en sistema polític. En la guerra, es refiava tant dels diners com de les armes. Coroleu el compara a Filip de Macedònia, per al qual cap plaça no era inexpugnable si hom podia fer-hi entrar un mul carregat d'or. Ultra els nombrosos casos ja citats en el curs d'aquest capítol, és de remarcar un de ben característic, el del lliurament del castell de Montfalcó a Joan II, l'any 1469: les Corts de Montçó acordaren, per unanimitat, de donar 500 florins d'or a Guillem Ramon de Marlés, pel lliurament que havia fet de la seva persona i del castell de Montfalcó al comte-rei

1) JOSEP COROLEU: *Dietarios de la Generalidad de Cataluña*. Pàg. 127.
2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.*

Joan, amb el qual lliurament, deien les Corts, evità greus danys a la cosa pública. [1]

No eren cap novetat les estretors econòmiques dels monarques i de la família reial. Però en el regnat de Joan II aquestes estretors foren molt accentuades, a conseqüència de l'exhauriment produït per la guerra. Per a sostenir la campanya del Rosselló, l'any 1474, Joan hagué de vendre el seu mantell d'ermini i manllevar a un particular 16,000 florins. Per a pagar les seves despeses funeràries hom hagué de vendre o empenyorar les poques joies que deixà [2]. Aquest monarca, diu Zurita, que en la seva vida arribà a cenyir set corones, morí tan pobre, que per a fer-li l'enterrament i els funerals calgué vendre l'or i l'argent de la seva recambra, i per a socórrer els criats de la seva casa fou menester d'empenyorar les altres joies per la quantitat de 10,000 florins, i fins el toisó d'or que ordinàriament duia com a germà d'aquella orde del duc de Borgonya. [3]

Mai no hi hagué entre Joan II i els catalans cordialitat de relacions. En pujar Joan al tron de Catalunya-Aragó, ja rei de Navarra feia anys, fou acollit de mala gana pels catalans i especialment pels barcelonins. El dia 9 d'agost del 1458, el Consell de Cent jurats, separant-se de la proposta feta pel conseller quart Ramon Mora, acordà per majoria no fer cap festa ni solemnitat quan entrés Joan per primera vegada a Barcelona com a comte-rei [4]. Calgué que ell mateix, amb lletra adreçada als consellers i Consell, demanés que fos feta festa i solemnitat en la seva primera vinguda, perquè el Consell de Cent ho acordés (31 d'octubre del 1458). [5]

El cas del príncep de Viana i el plet dels remences feren esclatar el conflicte entre Catalunya i el poder reial [6]. S'havia format un patriotisme català. I heu-vos ací que xocava bruscament amb l'autoritarisme sistemàtic de Joan II. A Barcelona s'imposà la pressió dels comuns interessos. Tot i estant dominat per la Busca, el Consell barceloní exhortava els pagesos al compliment de llurs deures.

En la qüestió dels remences, Joan II i Joana Enríquez obraren amb accentuada mala fe. Algun historiador atribueix el nomenament dels síndics dels pagesos de remença a les intrigues de la camarilla reial. [7]

Joan s'havia adonat prou bé del sentit democràtic i gairebé republicà que tenien les demandes catalanes. L'any 1479 deia a les Corts de Montçó, en referir-se a la concòrdia del 1462: «*forjando una cierta capitulación tal, que no quedarian más senyoria a nós, de quanto a ellos* (als catalans) *pluviese, e que el príncipe no viviesse en ellos, sinó el nombre solo*». En el mateix discurs deia: «*Finalmente, teniendo forma de común regimiento, tanto por ellos deseado, proclamaron a nós, su natural senyor, por capital enemigo.*» [8]

1) J. Coroleu i J. Pella: *Las Cortes Catalanas*. Pàg. 300.
2) Modesto Lafuente: *Historia de España*. Tom VI. Pàg. 180.
3) J. de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*. Tom IV.
4) Pere Joan Comes: *Llibre d'algunes coses assenyalades*. Edició Puiggarí. Pàgs. 152 i 153.
5) Pere Joan Comes: Lloc citat. Pàg. 154.
6) J. Calmette i P. Vidal: *Histoire de Roussillon*. Pàg. 103.
7) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Tom VI. Pàg. 68.
8) Del discurs de Joan II a les Corts de Montçó del 1460.

L'esperit democràtic dels catalans es manifestà també en elegir ells mateixos, després de destronar Joan II, els sobirans successius. La designació d'hereu que va fer Pere IV en el seu testament, no fou tinguda en compte [1]; per cert que la duquessa de Borgonya, Isabel de Portugal, tia de Pere, amb data del 25 de desembre del 1466 escriví als consellers de Barcelona demanant-los que, junt amb els altres marmessors, es preocupessin del compliment de la darrera voluntat del difunt rei. [2]

Enmig de la desorganització i de les defeccions, la lluita contra Joan II fou a Catalunya un esclat de patriotisme. L'historiògraf de Joan II, Gonzalo de Santa Maria, ben poc sospitós de benvolença per la revolució catalana, com fa notar Calmette, expressà la seva admiració pel fet que un poble de mercaders oferís un tal exemple d'heroisme i de coratge: «*Cerneres homines mercimoriis* — diu —, *questibus ac lucris deditis, ad remque maxime avidos, quos augendi patrimonii cupiditas timidos tepidosque reddiderat, ita se sponte periculis ac vitae discrimini objicere atque in re militari exercitatos, denique ita animus induraerat callumque jam omnes fecerant, ut cum viderent filios ante se jugulari, haberent super filiorum cadavera inconcussam rigidamque faciem.*» [3]

Té raó Antoni de Bofarull quan lloa la intel·ligència i la perspicàcia dels homes de la Diputació del General en 1461 [4]. És just també de lloar llur energia. En les topades d'aquell període, es veié que el talent de Joan II no era complet: aquell castellà no va saber avenir-se mai amb la psicologia dels catalans, per a la qual mostrà una radical incomprensió.

La Generalitat sabia plantar cara tant al papa com al comte-rei [5]. Aleshores Pius II feia predicar la croada contra els turcs. Però el General prohibí al bisbe d'Elna, legat papal, de complir aquesta missió, puix que la situació de Catalunya no permetia, deia, de respondre als desigs del pontífex. Recordava que no feia molt de temps que nuncis i altres persones, amb semblants pretextos, havien tret de Catalunya més de dos milions d'or, la qual cosa produí disturbis a Barcelona, empobrí el país, portà la ruïna de les esglésies i la mort de la pobra gent que partí cap a la croada. El General no permeté, l'any 1462, la predicació ni la venda d'indulgències, les quals més aviat havien d'excitar la indignació que la devoció popular [6]. Els catalans aprovaren aquesta actitud, i els diputats d'Aragó l'agraïren.

No havia comptat Joan II amb el patriotisme enèrgic de Catalunya i sobretot

1) Vegi's el present volum. Pàg. 565.

2) J. Calmette: *Contribution à l'histoire des relations entre la cour de Bourgogne et la cour d'Aragon au XV siècle.* Pàgina 45. L'autor publica el text íntegre de la lletra, en portuguès. — Aquesta lletra, per la forma com parla de la mort de Pere IV, és un argument contra la versió de les metzines. Sembla que el primer que recollí l'al·ludida versió fou el cronista portuguès R. de Pina.

3) Gonzalo de Santa Maria: *Serenissimi principis Joannis II vita.* Edició Paz i Melià. «Colección de documentos para la historia de España». Tom LXXXVIII. Pàg. 226.

4) Antoni de Bofarull: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña.* Tom VI. Pàgs 57 i 58.

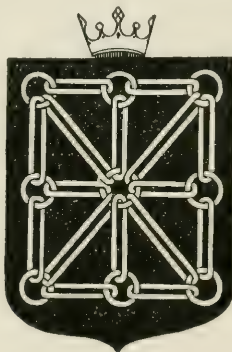
5) G. Desdevises du Desert: *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane.*

6) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XVII. Pàg. 159.

de Barcelona. De tota manera, fou un gros avantatge per a ell, en aquella lluita, l'accentuada deficiència de l'organització militar dels catalans. Deia una lletra del comte Hug Roger de Pallars al General (2 de juliol del 1462): «Veritat és que, com Vostres Reverències mils (millor) de mi saben, la gent cathalana és dura de metre en ordre, e majorment multitud no exercitada en guerra tal» [1]. Calmette escriu, referint-se al setge de Girona de l'any 1462: «Aquests vicis — els de l'exèrcit català — paralitzaven completament l'activitat molt real i el talent militar incontestable del comte de Pallars». [2]

La tenacitat i l'astúcia de Joan II frustraren, en la segona meitat del segle xv, els projectes d'independització efectiva de Catalunya, els quals inspiraven sens dubte l'acció d'alguns dels més clarividents polítics catalans d'aquell regnat. Els obstacles per a la realització d'aquests projectes eren molt grans; els personatges que s'hi oposaven eren molt poderosos; l'atzar fou advers als patriotes. I Catalunya, en sortir d'aquella gran convulsió violenta, restà amb poques forces espirituals i materials per a oposar-se a la unió amb Castella i a la subordinació catalana que hom anava a iniciar. Restaren salves, de moment, les velles institucions. Però l'esperit nacional havia estat vençut, i s'obrien les perspectives fosques de la degeneració d'una nacionalitat viva en província morta. Amb Joan II, Catalunya, després d'un redreçament dramàtic, esdevingué encara més minvant.

1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón.* Tom XXI. Pàg 209.
2) J. Calmette: *Louis XI, Jean II et la Révolution catalane.* Pàg. 100.

INDEXS

ÍNDEX DE GRAVATS

CONTINGUTS EN EL VOLUM VI D'AQUESTA OBRA

SETENA PART

La Catalunya imperial

(acabament)

CAPÍTOL IX

(acabament)

(La civilització catalana des de les darreries del segle XIII fins a les primeries del segle XV)

Pàgina

Portada d'una edició del tractat *De regimine senum*, d'Arnau de Vilanova 10
Signatura de Ramon Llull en la seva joventut (segons Miret i Sans). 15
Ramon Llull (bust de la Universitat de Barcelona) 17
El símbol de la veritat en l'*Ars magna*, de Ramon Llull. (De l'edició de Magúncia, anys 1721-1742) 18
Una figura de l'*Ars magna*, de Ramon Llull, simbolitzant l'Ésser Suprem. (De l'edició de Magúncia, anys 1721-1742). 19
Ramon Llull assegut al llit escrivint una troba d'amor, i aparició de Jesús crucificat. (Miniatura contemporània) 22
Un gràfic de l'*Arbor Scientiae*, de Ramon Llull, edició lionesa del segle XVII . . . 23
Gravat de la portada del llibre *Scala Dei*, d'Eiximenis. (Edició de Barcelona, any 1523). 27
Primera pàgina del *Memorial del Peccador remut*, de Felip de Malla. (Edició de Rosenbach, any 1495?) 33
Portada del *Llunari* de Granollachs, tractat d'astrologia medical. (Edició de Rosenbach, any 1513) 39
Portada de l'edició lionesa de les obres d'Arnau de Vilanova 43
Exterior de la catedral de Barcelona: Absis de la part de Llevant, amb el cloquer del rellotge i al fons el cimbori 51
Catedral de Barcelona: Porta de la Pietat 52
Claustre de la catedral de Barcelona 53
Façana gòtica de la Casa de la Ciutat de Barcelona. (Aspecte primitiu, segons la restauració ideal feta per l'Oficina Municipal d'Investigacions Històriques) . . . 54

	Pàgina
Catedral de Lleida: Volta absidal de la capella de Requesens	55
Interior de la catedral de Barcelona	56
Monestir de Pedralbes: Pintura mural de Ferrer Bassa	58
Retaule de Jaume Serra a l'església parroquial de Cardona	59
Detall del retaule del Sant Esperit, de Pere Serra. (Catedral de Manresa)	60
Llorenç Saragossa: retaule anomenat de Bonifaci Ferrer, per ésser aquest el donant; obra dels anys 1396-1398	61
Imatges d'apòstols pertanyents a la porta d'ingrés al claustre de la catedral de Lleida.	64
Escut de la façana gòtica de la Casa de la Ciutat de Barcelona. Obra de Jordi Johan (any 1400)	65
Làpida commemorativa del començament de l'obra de l'església de Santa Maria de la Mar, de Barcelona	66
Sepulcre de l'ardiaca Bernat Llull a Santa Maria de la Mar, de Barcelona	67
El Sant Rafel de la façana gòtica de la Casa de la Ciutat de Barcelona (any 1400)	68
Objectes del culte jueu que es troben avui a la catedral de Mallorca	71
Seu vella de Lleida: Portalada d'ingrés al claustre, dita dels Apòstols	72
Verge de marbre trobada a l'església de Sallent de Sanahuja (bisbat de Solsona). Segle XIV	74
Seu vella de Lleida: Porta dels Fillols	77
Detall de la porta dels Fillols de la Seu vella de Lleida	79
Cresteria i mènsules de la façana gòtica de la Casa de la Ciutat de Barcelona	81
Seu vella de Lleida: Porta de l'Anunciata	84
Seu vella de Lleida: Fragment del retaule de l'altar major (La Pentecostès)	85
Primera pàgina del manuscrit de la Crònica de Ramon Muntaner, de la Biblioteca de l'Escorial	87
Un altre gravat de la primera pàgina del manuscrit de la Crònica de Ramon Muntaner.	89
Seu vella de Lleida: Porta de Sant Berenguer	91
La Mare de Déu que coronava la porta dels Fillols de la Seu vella de Lleida	92
Seu vella de Lleida: Campanar i espatllers del mirador del claustre	95
Església parroquial de Santa Maria del Pi, de Barcelona: Porta principal	98
Croquis de la part antiga de la ciutat de Tunis	102
Croquis de la situació de les tombes d'Anselm Turmeda i de Sidi bu Abdal·là.	103
Tomba d'Abdal·là ben Abdal·là (Anselm Turmeda) a la plaça dels Sellers o Basters, de Tunis	106
Rosetó de l'església de Santa Maria del Pi, de Barcelona	107
Interior de l'església de Santa Maria del Pi	108
Finestral «L'Adoració», de l'església de Santa Maria del Pi, de Barcelona	110
Església de Santa Àgueda de Barcelona, avui convertida en Museu Arqueològic Provincial. (Arquitecte, Bertran Riquer. Segle XIV)	112
Barcelona: Plaça del Rei amb l'església de Santa Àgueda	115
Francesc: *Llibre de les Nobleses dels Reys* (foli 1)	117
Un aspecte exterior de l'església de Santa Àgueda	120
Interior de l'església de Santa Àgueda	123
Porta principal de Santa Maria de la Mar, de Barcelona	126
Capitell de la porta principal de Santa Maria de la Mar, que representa els macips de ribera portant pedres per a la construcció del temple	128
Pintures del portal de l'Alhambra de Granada (segle XIV)	131
Pintures del portal de l'Alhambra de Granada (segle XIV)	132

Pàgina

El castell de Bellver, que domina la badia de Palma de Mallorca 135
Capella de Ramon Llull a Miramar (illa de Mallorca) 136
Granollers en el segle XIV: les placetes de l'Oli i dels Cabrits. (Reconstrucció ideal de Marian Lassús). 138
Tossa: la «vila vella» en primer terme, amb les muralles i torres del segle XIV. . . 139

VUITENA PART

La Catalunya minvant

CAPÍTOL I

(Ferran I, el d'Antequera)

Escut de l'arquebisbe de Tarragona, Pere de Sagarriga. 147
Segell de Ferran el d'Antequera com a infant de Castella i senyor de Lara i Peñaflor 148
Signatura de Ferran el d'Antequera, com a infant de Castella 149
Segell del rei de Castella, Joan II. 150
Escut de la infantessa Isabel, muller del comte Jaume d'Urgell. 154
Segell del comte de Prades 157
Segell del comte Jaume d'Urgell. 160
Signatures del comte Jaume d'Urgell. 161
Escut de Frederic, comte de Luna 163
Castell de Loarre (Osca). 166
Un altre aspecte del castell de Loarre 167
Segell de Violant d'Aragó, mare de Lluís d'Anjou 170
Segell de Lluís d'Anjou 171
Escut de Guillem de Vallseca, compromissari de Casp 174
Vista general de la ciutat de Balaguer 177
Arc, avui desaparegut, del pont de Balaguer 180
Escut d'Alfons, duc de Gandia 183
Escut de Bernat de Gualbes, compromissari de Casp 185
Montblanc: Vista parcial de les muralles 188
Montblanc: Portal de Barcelona 192
Moneda de Barcelona, de Ferran I 193
Una altra moneda de Barcelona, de Ferran I 194
Montblanc: Portal de Sant Jordi 197
Moneda de Mallorca, de Ferran I 199
Moneda de Sicília, de Ferran I 202
Moneda de Martí de Sicília, fill de Martí I l'Humà 203
Moneda de Sicília, de Ferran I 204
Bolla de plom de Benet XIII. 207
Segell secret de Benet XIII 210
Armes de Benet XIII. 212
Calze de Benet XIII 215
Penyíscola: Vista general del castell dels templers, conegut pel nom d'«El Madro» . 216

Pàgina

Castell de Penyíscola. 219
Fra Vicents Ferrer. (Taula gòtica, procedent de l'antic convent de Sant Domènec, de Cervera. Col·lecció Cabot) 220
Moneda de Mallorca, de Ferran I 221
Moneda de Rosselló, de Ferran I 221
Moneda de València, de Ferran I 222
Segell de la ciutat de Barcelona (any 1416) 225
Indumentària d'un conseller. 228
Signatura d'una lletra de Joan Fiveller al secretari de Ferran I. 231
Signatura de Ferran el d'Antequera, com a comte-rei 235
Segell de Ferran el d'Antequera, com a comte-rei 238

CAPÍTOL II

(Alfons IV, el Magnànim)

Segell del comte-rei Alfons IV 246
Barcelona: Portalada del carrer del Bisbe, del Palau de la Generalitat de Catalunya (any 1416). 249
Palau de la Generalitat de Catalunya: Detall de la portalada del carrer del Bisbe. . 251
Detall de la barana del carrer del Bisbe, del palau de la Generalitat de Catalunya. . 252
Bust de Sant Jordi, del Palau de la Generalitat de Catalunya 255
Palau de la Generalitat: Façana del carrer de Sant Honorat 256
Palau de la Generalitat: Un altre aspecte de la façana del carrer de Sant Honorat. . 257
Medalló del comte-rei Alfons IV, el Magnànim 263
Segell d'Alfons IV (any 1430). 266
Un altre segell d'Alfons IV (any 1433) 269
Segell de Joan II de Castella 272
Moneda d'or de 20 dobles, de Joan II de Castella 274
Moneda de Joan II de Castella 277
Joan II de Castella 278
Barcelona: Pati i escala del palau de la Generalitat (construïts l'any 1425). . . . 282
Escala del pati del palau de la Generalitat. (Dibuix del segle XIX) 284
Aspecte de la galeria gòtica del palau de la Generalitat (any 1425). 285
Palau de la Generalitat de Catalunya: Claustre del pati gòtic 286
Ruïnes de la part alta del castell de Xàtiva 288
Castell de Xàtiva: entrada al calabós 291
Finestra del castell de Xàtiva 294
Castell de Xàtiva: Porta del calabós on es diu que morí el comte Jaume 297
Interior del calabós del castell de Xàtiva 300
Portal de l'església de Sant Francesc, de Xàtiva. 303
Castell Nou de Nàpols: Llenç oriental, tal com fou reconstruït per Alfons IV. (D'un panorama de Nàpols, de l'any 1465) 307
Castell Nou de Nàpols: Llenç occidental, abans de la reconstrucció de la galeria . . 310
Castell Nou de Nàpols: Torres del llenç occidental, i galeria intermèdia reconstruïda. 313
Castell Nou de Nàpols: Restauració de les contratorres occidentals i de llurs marlets . 316
Arc triomfal d'Alfons IV, al castell Nou de Nàpols, abans de l'enderrocament de les construccions laterals 319

ÍNDEX DE GRAVATS

Pàgina

Castell Nou de Nàpols: El pati interior amb les transformacions posteriors, tal com es trobava abans de la restauració feta anys enrera 321
Nàpols: Finestra del vestíbul del Castell Nou (any 1446) 324
Castell Nou de Nàpols: Volta del vestíbul (any 1446) 325
Castell Nou de Nàpols: Balcó de la gran sala (anys 1453-1457) 327
Castell Nou de Nàpols: Volta de la gran sala 330
Carinola: Finestra de la casa d'Alfons IV (anys 1449-1458) 332
Carinola: Portal de la casa de Marino Marzano (anys 1449-1458). 334
Carinola: Pati da la casa de Marino Marzano (anys 1449-1458) 335
Segell de Renat d'Anjou (any 1436) 337
Segell d'Alfons IV (any 1443). 338
Segell d'Alfons IV (anys 1444 i 1457). 339
Segell de la lloctinença de Maria de Castella 340
Segell de Joan, després Joan II (any 1446) 341
Palau de la Generalitat de Catalunya: Pati dels Tarongers 342
Palau de la Generalitat de Catalunya: Façana de la capella de Sant Jordi, a la galeria del pati gòtic 343
Detall de la façana de la capella de Sant Jordi, al palau de la Generalitat 345
Clau de la capella de Sant Jordi del palau de la Generalitat. 346
Generalitat de Catalunya: Interior de la capella de Sant Jordi, restaurada l'any 1927. 347
Palau de la Generalitat de Catalunya: Gàrgoles del pati. 350
Segell de la procuració reial dels comtats de Rosselló i Cerdanya (anys 1392-1436) . 353
Segell de la procuració reial dels comtats de Rosselló i Cerdanya (any 1422) . . . 354
Segell de la procuració reial dels comtats de Rosselló i Cerdanya (anys 1404-1405) . 354
Segell del comte-rei Alfons IV (any 1445) 355
Detall del retaule de Sant Agustí, pintat per Jaume Huguet, representant «La conversió dels jueus», pertanyent a la Confraria dels Blanquers de Barcelona. (Segle xv) . 357
Detall del retaule de Sant Agustí, de la Confraria dels Blanquers de Barcelona . . 358
Detall del retaule de Sant Agustí, de la Confraria dels Blanquers 361
Un altre detall del retaule de Sant Agustí 364
Bàcul de Benet XIII 367
Vista general de Penyíscola, des de la platja 368
Bust de l'antipapa Climent VIII 369
Detall del retaule de Sant Agustí, pintat per Jaume Huguet 372
Un altre detall del retaule de Sant Agustí 373
Rebuts originals de Jaume Huguet, per les quantitats cobrades a compte de l'obra del retaule de Sant Agustí. (Barcelona. Arxiu del Gremi de Blanquers). 377
Sant Vicents Ferrer. Pintura sobre fusta per Jacomat, a la catedral de València. (Segle xv) 380
Segell d'Alfons IV (any 1448) 384
Rodes: Façana occidental de l'alberg d'Espanya. (Art català. Segle xv) 385
Rodes: Relleu de Sant Jordi a la torre del mateix nom, obra del gran mestre Antoni Fluvià (anys 1421-1437) 387
Rodes: Façana d'una casa d'arquitectura catalana 388
Segell, amb l'escut de Barcelona, del consolat dels catalans a Constantinoble (any 1435). 390
Monestir d'Hai-Napa, districte de Famagosta. Casal amb porta catalana. (Darreries del segle xv) 393
Segell de la ciutat de Barcelona (any 1435) 396

Pàgina

«Llibre dels fets i dits d'Alfons IV». (Làmina d'aquest manuscrit del segle xv). . . 399
La Mare de Déu dels Consellers, obra de Lluís Dalmau, existent al Museu d'Art i Arqueologia de Barcelona. (Segle xv) 400
Escut del damunt d'un finestral de la façana de la Casa Llotja de València. (Segle xv). 403
Escut de la cantonada de la Casa Llotja de València 404
Casa Llotja de València: Escut del damunt de la porta de la façana del carrer de la Llotja. (Segle xv) 407
Segell de Ferran d'Aragó, fill natural d'Alfons IV (any 1459) 410
Medalla de Ferran II, fill d'Alfons IV, duc de Calàbria 411
Porta i torre del recinte amurallat de Montblanc 413
Palma de Mallorca: Exterior del castell de Bellver 415
Palma de Mallorca: Vista a vol d'ocell del claustre del castell de Bellver 416
Antic retaule gòtic de la capella reial de Palma de Mallorca 417
Llotja de Mar de Palma de Mallorca 418
Dominis d'Alfons IV, el Magnànim 422
Joan II de Castella. (Capella dels Reis a la catedral de Toledo) 423
Castell Nou de Nàpols: Imatge de la Mare de Déu en la sagristia de la capella palatina (entorn de l'any 1450) 424
Detall de la porta de l'arc d'Alfons IV, a Nàpols 427
Fragment escultòric de l'Arc d'Alfons IV, a Nàpols 429
Fragment escultòric de l'Arc d'Alfons IV, a Nàpols 430
Bernardí de Vilamarí, famós almirall català. (Retrat de la col·lecció de l'ex-palau reial, a Nàpols) 432
Llotja de València: Finestres de la façana de la plaça del Mercat 435
Detall del pati de la Llotja de València 436
Escut en l'enteixinat, en fusta policromada, de la Casa de la Ciutat, de València. (Segle xv) 437
Signatura de Joan II de Castella (any 1445) 439
Alfons IV. (Pintura de l'època, d'una taula que existí a l'Ajuntament de València) . 440
Medalla d'Alfons IV, com a duc de Calàbria i rei de Nàpols 446

CAPÍTOL III

(Joan II, Sense Fe)

Joan II de Catalunya-Aragó 453
Joan II. (Reproducció d'un retrat que posseïen els ducs de Villahermosa) 454
Enric IV de Castella. (D'un manuscrit de Stuttgart). 455
Moneda de Sicília, de Joan II. 456
Segell de la ciutat de Barcelona (anys 1409 a 1606) 459
Segell de la comtessa-reina Joana Enríquez (any 1463) 460
Segell de l'infant Carles de Viana (any 1457) 461
Un altre segell de l'infant Carles de Viana (any 1460) 463
Segell de Joan II (any 1460) 464
Moneda de Sicília de Joan II 465
Segell de la Diputació del General de Catalunya (anys 1440-1578) 467
Moneda de Sicília, de Joan II. 468
Moneda de Navarra, de Joan II 469

ÍNDEX DE GRAVATS

Pàgina

Una bombarda dibuixada al Dietari de la Generalitat (4 de febrer del 1461) . . . 472
Dibuix que acompanya, en el Dietari de la Generalitat, la nota sobre la convocació del sometent general (8 de febrer del 1461) 474
Segell de Joan II (any 1462) 477
Dibuix del Dietari de la Generalitat (27 de març del 1461) 485
Moneda de Navarra, de Joan II 488
Armes de Carles de Viana dibuixades al Dietari de la Generalitat (23 de setembre del 1461) 492
Dibuix de túmul mortuori del príncep de Viana al Dietari de la Generalitat (5 d'octubre del 1461) 493
Catedral de Pamplona: Estatua del príncep de Viana al sepulcre dels reis de Navarra. 494
Segell de la Procuració reial de la ciutat i Camp de Tarragona (any 1404) 497
Segell de la Procúració reial de la ciutat i Camp de Tarragona (anys 1430-1434) . . 500
Un aspecte del recinte fortificat de Santa Pau (segles XIV i XV) 503
Segell d'Arnau Roger, comte de Pallars (any 1448) . . . , ... 506
Segell armorial de Lluís XI (any 1461) 510
Segell de la Procuració reial de la ciutat i Camp de Tarragona (any 1437) 515
Besalú: Vista de la vila i del pont medieval 516
Un arc del pont de Besalú . . . . . . , ... 518
Un carrer de Besalú 519
Recinte amurallat d'Hostalric. (Reconstitució) 520
Una vista dels pòrtics de Besalú. 522
Besalú: Casa anomenada del comte Tallaferro 525
Besalú: Entrada principal de l'església parroquial dita de Sant Vicents 529
Vista general de Balaguer, amb l'església de Santa Maria al fons 530
Teiera del segle XV. (Cau Ferrat, de Sitges) 532
Muralles medievals de Montblanc. (Reconstitució) 533
Peça d'or d'Enric IV de Castella. 534
Moneda de Barcelona, d'Enric IV 535
Una altra moneda de Barcelona, d'Enric IV. . . , ... 536
Torres de Canaletes, a les muralles de Barcelona 538
Soldat espanyol del segle XV. (Armeria Reial de Madrid) 541
Signatura d'Enric IV de Castella (any 1468) 543
Segell de Lluís XI de França (any 1465) 545
Segell de la Batllia general de Catalunya (anys 1465-1467) 546
Segell de la ciutat de Barcelona (segle XIV? a 1533) 549
Segell de l'infant Ferran, després Ferran II (any 1473) 551
Ballester del segle XV. (Armeria Reial de Madrid) 552
Segell de Pere IV de Catalunya (any 1465) 553
Segell català de Pere IV (any 1466) 554
Moneda catalana de Pere de Portugal 555
Moneda de Barcelona, de Pere de Portugal 556
Moneda de Navarra, de Joan II 559
Moneda catalana de Pere de Portugal 563
Segell de Renat d'Anjou (any 1471) 566
Moneda catalana de Renat d'Anjou 567
Una altra moneda catalana de Renat d'Anjou 568
Segell de la Diputació del General de Catalunya (anys 1409-1414) 569

Pàgina

Segell de la batllia general de Catalunya (any 1434). 572
Segell d'Arnau Roger de Pallars (antecessor d'Hug Roger). Any 1448 578
Segell de la batllia general de Catalunya (any 1456). 580
Segell de la batllia general de Catalunya (any 1460). 581
Palma de Mallorca: Balconada de la capella del palau de l'Almudaina 584
Casa de la Ciutat de Mallorca: Porta de la capella de Sant Andreu. 585
Façana de la Casa Llotja de València. (Segle xv) 586
Llotja de València: Escut d'una cantonada 587
Llotja de València: Finestra que dóna al pati 593
Segell de la Diputació del General de Catalunya (anys 1473-1568) 594
Moneda de Mallorca de Joan II 595
Un aspecte exterior de la Llotja de Mallorca 597
Llotja de Mallorca: Porta d una torre 598
Catedral de la ciutat de Mallorca: Reixat de la capella 599
Sepulcre de Gil Sánchez Muñoz, papa de Penyíscola, davant la porta de la sala capitular de la catedral de Mallorca 600
Llosa del sepulcre de Gil Sánchez Muñoz a la catedral de Mallorca. 601
València: Cimbori de la catedral, obra de Martí Llobet. (Mitjans del segle xv). . . 602
Xàtiva: Muntanya al cim de la qual hi ha el castell major 603
Moneda del Rosselló, de Joan II 605
Segell de la cort del batlle de Perpinyà (anys 1397-1457) 606
Segell de la batllia de Colliure (anys 1358-1409). 609
Segell de la batllia de Colliure (any 1428) 612
Moneda del Rosselló, de Joan II. 614
Fondi (Nàpols): Finestra del castell d'Onorato Gaetani (cap al 1470) 617
Segell de Joan II (any 1475) 624
Ciutat de Mallorca: Escala d'una casa al carrer de l'Almudaina 631
Catedral de la Ciutat de Mallorca: Detall del cor 632

ÍNDEX DE NOMS PERSONALS

A

Aaron ben Astruc Cohèn (vegi's Cohèn, Aaron).
Aaron de Barcelona (vegi's Hal·leví, Aaron).
Abarca, Pere, cronista, pàgs. 159, 186 i 199.
Abayar, Gabriel, notari de Mallorca, pàg. 601.
Abella, Miquel, notari sots-síndic de Barcelona, pàg. 591.
Abdal·là ben Abdal·là (vegi's Turmeda, Anselm).
Abraham ben Xija, pàg. 139.
Abraham Castlarí, pàg. 133.
Abraham des Castlar de Besalú, pàg. 137.
Abril, Pere, pàg. 127.
Abu-Farís, pàgs. 103, 309, 310 i 311.
Abu'l Abbas, soldà de Tunis, pàg. 102.
Abumassar, pàg. 137.
Abu-Yahyia-abu-Bekr, soldà de Tunis, pàg. 88.
Adam, Guillem, pàg. 388.
Aderro, els, pàg. 395.
Adimari, Alammano, pàgs. 364, 365 i 366.
Adrià, Mateu d', pàg. 112.
Adorno, Bernabé, pàg. 431.
Adorno, els, pàgs. 266, 428 i 432.
Adorno, Rafael, pàgs. 339 i 431.
A. i D., pàg. 79.
Agnès, muller d'Arnau de Vilanova, pàg. 42.
Agramonte, Gracia d', pàg. 164.
Agramunt, Jaume d', pàg. 40.
Aguilar, Jaume García d', pàg. 604.
Aguiló, Estanislau de K., pàgs. 101, 109, 113 i 134.
Agulló, Joan, síndic de Lleida, pàgs. 503, 529, 530 i 531.
Aimeric, els, pàg. 395.
Alagno, Cola d', pàg. 446.
Alagno, Lucrècia d', pàgs. 436, 446 i 637.
Alagó, Lleonard d', marquès d'Oristà, pàgina 614.
Alamany, Bartomeu, pàg. 513.
Alart, B., pàgs. 41 i 57.
Alatzar d'Osca, metge de Pere III, pàgs. 41 i 137.
Àlava, Domingo de, pàg. 366.
Albalat, Andreu d', pàg. 39.
Albalat, G., pàg. 43.
Albertí, Bernat, fill de Pere Joan Albertí, pàgina 600.
Albertí, Pere, fill de Pere Joan Albertí, pàgina 600.
Albertí, Pere Joan, pàgs. 599, 600 i 632.
Albert, Bernat, pàg. 354.
Albert, emperador d'Alemanya, pàg. 375.
Albret, mariscal d,' pàg. 606.
Albiall, Guillem, pàg. 56.
Alciati, Obizino, pàg. 324.
Alegre, escriptor, pàg. 97.
Alerig, Pere, pàg. 114.
Alexandre, fill bastard del duc Joan de Borbó, pàg. 352.
Alexandre V, papa, pàgs. 206 i 369.

Alfandeny, Jacob, pàg. 134.
Alfandeny, Salomó, pàg. 134.
Alfonsello, Andreu, canonge de Girona, pàgines 574 i 608.
Alfonso, Esteve, pàg. 291.
Alfons de Castella, germà d'Enric IV i d'Isabel, pàgs. 454, 625 i 626.
Alfons, duc de Gandia, pàgs. 151, 181, 182, 183, 187, 282 i 602.
Alfons M.ª de Barcelona, P., pàgs. 110 i 111.
Alfons, príncep de Càpua, pàg. 383.
Alfons I, el Cast, de Catalunya-Aragó, pàg, 66.
Alfons II el Liberal, pàgs. 86, 107, 118 i 119.
Alfons III el Benigne, pàgs. 11, 40, 63, 65, 72, 82, 88, 93, 110, 127, 137, 138, 200, 298 i 553.
Alfons IV el Magnànim, pàgs. 72, 103, 148, 151, 179, 186, 188, 195, 196, 198, 199, 206, 210, 211, 212, 219, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 238, 239, 241, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 299, 300, 301, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 348, 349, 350, 351, 352, 354, 356, 357, 358, 359, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 397, 399, 401, 402, 409, 410, 411, 412, 419, 420, 421, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 453, 454, 455, 471, 495, 498, 499, 502, 517, 526, 564, 565, 566, 595, 615, 616, 624 i 637.
Alfons V de Portugal, pàgs. 552, 624 i 627.
Alfons X el Savi, de Castella, pàg. 113.
Alfons XI de Castella, pàg. 200.
Alfragani, pàgs. 134 i 137.
Alforge o d'Alforja, Pere, pàg. 70.
Algatzell (Gazzali), pàgs. 14, 22, 23, 132 i 139.
Alí ben Ragel, pàg. 137.
Alkabissi, pàg. 137.
Almarche, Francesc, pàgs. 73 i 88.
Almenara Alta, ducs d', pàgs. 230 i 231.
Alós, Guerau d', pàg. 175.
Alós-Moner, Ramon d', pàgs. 33, 42, 46, 47, 75, 78 i 443.
Aloy, mestre imaginaire, pàgs. 65 i 66.
Alpartils, Martí d', pàg. 357.
Alvares, Francisco, pàg. 387.
Amador de los Ríos, J., pàg. 444.
Ambrós de Saldes, fra, pàg. 107.
Amell, Joan, pàg. 40.
Amer, Pere d', pàg. 110.
Ametller i Vinyes, Josep, pàgs. 267, 269, 271, 290, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 329, 330, 331, 333, 334, 336, 338, 339, 343, 344, 345, 348, 352, 366, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 394, 395, 423, 425, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 434, 438, 439, 443, 444, 445 i 446.
Amicis, Sebastià, d', pàg. 326.
Ammirato, pàg. 445.
Amorós, pàg. 191.
Ancharà, pàg. 258.
Andreu, Antoni, pàgs. 31 i 32.
Andreu, Joan, doctor, pàg. 562.
Andreu de Palma de Mallorca, P., pàg. 20.
Andreu, Ramon, pàg. 69.
Anés, Gil, orfebre, pàg. 70.
Andrews, pàg. 49.
Angelon, Manuel, pàg. 223.
Anglada, J. pàg. 125.
Anglada, Pere Ça, pàg. 68.
Anglès, Higini, pàgs. 127, 128, 129 i 130.
Anglès, Rafael, pàg. 584.
Anglot, d', pàg. 163.
Angulo, Lope de, pàg. 463.
Anjou, Lluís d', nét de Joan I de Catalunya-Aragó, pretendent de Casp, pàgs. 148 i 566.
Anjou, Nicolau d', fill de Renat d'Anjou, pàgina 579.
Anjou, Renat d', rei de Nàpols i comte de Provença, pàgs. 565, 566, 567, 570, 573, 575, 576, 578, 579, 580, 589, 591, 594, 607, 617, 618, 622, 635 i 638.
Anjou, els, pàgs. 87, 203, 353, 363 i 578.
Antequera, els, pàg. 444.
Anticrist, pàgs. 42 i 44.
Antoni M.ª de Barcelona, P., pàg. 109.
Antonio, Nicolás, pàgs. 25 i 26.

Agustí, Sant, pàgs. 18 i 25.
Aranda, Francesc d', pàgs. 156 i 218.
Arabot, Pere, pàg. 62.
Aragó, Alfons d', bastard de Joan II, pàgines 569, 584 i 589.
Aragó, Frederic d', fill de Ferran I de Nàpols, pàg. 623.
Aragó, Jaume d', fill del duc de Gandia, pàgines 602 i 604.
Aragó, Jaume d', fill de l'anterior, pàgs. 561 i 604.
Aragó, Joan d', germà de l'anterior, pàg. 604.
Aragó, Pere d', germà de l'anterior, pàgina 604.
Arbòrea, els, 259.
Arbòrea, Salvador, d', pàg. 201.
Arbòrea, Nicolo d', pàg. 201.
Arderiu, Enric, pàg. 40.
Arèvalo, Joan Ximenes d', procurador d'Enric IV de Castella, pàgs. 535 i 536.
Arigita, Marian, pàg. 302.
Arianitides, pàg. 393.
Aristòtil, pàgs. 13, 25, 29, 34, 77, 135 i 445.
Arlebí, Simó, pàg. 140.
Armanyac, comte Joan d', 219, 295, 357, 369 i 370.
Armanyac, Jaume d', comte de Nemours, pàgines 567, 605 i 606.
Armendaris, Bertran d', pàgs. 559, 581, 582, 583 i 608.
Armendaris, Maria d', pàg. 454.
Armengol, Bernat, pàg. 34.
Armer, tocador d'arpa, pàg. 127.
Arnau, Berenguer, pàg. 178.
Arnau Roger, fill del comte de Pallars, pàgina 247.
Artés, Jaume, pàg. 560.
Artés, Pere d', pàg. 28.
Artois, Felipa d', pàg. 110.
Arzachel, astrònom, pàg. 138.
Assaigne, Reimond (vegi's Capdet Ramonet).
Assan del Barri, astròleg, pàg. 137.
Asín Palacios, M., pàgs. 14, 23, 104 i 105.
Atri, duc d', pàg. 326.
Attèndolo, Muzio Giacomo (vegi's Jaume Sforça).
Aulesa, Joan, pàgs. 115 i 116.
Aulèstia, Antoni, pàgs. 227, 279, 299, 315, 397, 438, 448, 567, 592, 594 i 626.
Aulina, de Vilanna, pàg. 570.
Aura, Gueraut d', pàg. 128.
Auriac, Bernat d', de Besiers, pàg. 118.
Auriachs, Ramon Bernat d', pàgs. 191, 192 i 285.
Avalos, Iñigo de, pàg. 426.
Avarcas, pàg. 557.
Avarques, Domingo, pàg. 577.
Avellaneda, Antoni, pàg. 483.
Avella, Bartomeu, pàg. 62.
Aventida, Moisès, pàg. 137.
Avernaduc, Jucef, metge, pàg. 157.
Averrois, pàgs. 13, 18, 19, 106, 136 i 137.
Averçó o Aversó, Lluís d', pàgs. 75, 125 i 126.
Avicenna, pàgs. 38, 137 i 139.
Àvila, Alvaro, pàgs. 156 i 168.
Avinardut, Jucef, argenter, pàg. 72.
Avinyó, Francesc d', pàg. 276.
Avinyó, Jaume d', pàg. 40.
Avinyó, Joan, pàg. 18.
Avinyó, Marc d', pàg. 146.
Axàrete, Blai d', pàgs. 318 i 320.
Aybrí, pàg. 591.
Aymeric o Eymeric, Nicolau, dominicà, pàgina 113.
Aymeric o Eymeric, Nicolau, nebot de l'anterior, pàgs. 365 i 444.
Azambuja o Zambuja, Dídac d', pàg. 563.

B

Bacó, Francesc, pàg. 26.
Bac de Rocabruna, pàg. 511.
Bach, Joan, mercader, pàgs. 400 i 405.
Badrasí, Bedersí o Bedarsí (vegi's Iedaia Hapenini).
Baer, Fritz, pàg. 138.
Bages, Ramon de, pàg. 165.
Bagué, Enric, pàgs. 89, 90 i 592.
Balaguer i Merino, Andreu, pàgs. 227, 350, 562, 564 i 565.
Balaguer, Víctor, pàg. 227.
Baldelló, Francesc, pàg. 130.
Baldo, pàg. 258.
Ballester, Joan, pàgs. 32 i 34.
Ballester, Pere, pàg. 70.
Ballester, Simó, pàgs. 63 i 419.
Ballesteros, Antonio, pàgs. 273, 281, 386, 420, 442, 448, 510, 542 i 625.

Barbarà, Bernat de, pàg. 146.
Barbut, Simó, pàg. 70.
Bardaxí, Ferran de, pàg. 183.
Bardaxí, Joan de, pàg. 156.
Bardaxí, Berenguer de, pàgs. 194, 203, 207, 245, 259 i 444.
Bargués o Brugués, Arnau, pàgs. 54 i 57.
Bari, duc de, pàg. 330.
Barjau, Francesc de P., pàgs. 131 i 132.
Bartomeu, escultor, pàg. 65.
Bartomeu, orfebre, pàg. 69.
Baró, Bonaventura, pàg. 31.
Barutell, Berenguer de, nebot de la reina Sibil·la de Fortià, pàgs. 160, 289, 290 i 291.
Berenguer de Barutell (parent probablement de l'anterior), pàg. 513.
Basin, Tomàs, pàg. 608.
Bassa, Ferrer, pintor, pàgs. 57, 59, 63 i 66.
Bassegoda, Bonaventura, pàg. 57.
Basset, Francesc (vegi's Becet, Francesc).
Basset, Joan, pàgs. 124 i 125.
Basso, vescomte de (Vegi's Guillem de Narbona).
Bassols, Joan, pàg. 32.
Baucis, els, pàg. 317.
Bearn, Gastó de, pàg. 619.
Beatriu, germana del comte de Benevent, pàgina 281.
Beatriu, infantessa, pàgs. 478 i 482.
Beatriu, vídua de Bernat de Cruïlles (vegi's Cruïlles, Beatriu de).
Beatriu, mare de Jofre de Foixà, pàg. 118.
Beaumont, Joan de, pàgs, 420, 423, 459, 478, 488, 491, 534, 535, 536, 538, 540, 541, 542, 543, 547, 550, 552, 553 i 557.
Beaumont, Lluís de, pàg. 420.
Beauvais, Vicents de, pàg. 113.
Beccadini, Antoni, pàg. 444.
Becet, Francesc, pàgs. 184 i 254.
Becet, Joana, pàg. 258.
Becet, Jaume, pàg. 254.
Becet, Pere, pàgs. 202, 207, 212, 232, 247, 248, 250, 251, 254, 255, 256, 257, 258, 286, 287, 359 i 360.
Beltran de Herèdia, O. P., Fra Vicents, pàg. 11.
Bellafilla, Miquel de, pàg. 540.
Bellmunt, Gispert de, pàgs. 151 i 175.
Belloc, Pere de, pàgs. 517, 518 i 600.
Belloni, Ottobuono, pàg. 206.
Bellpuig, Alamany Roger de, pàg. 504.
Bellver, T., pàg. 169.
Bellviure, Pau de, pàg. 124.
Benedicto, Asbert, pàg. 629.
Benet XI, papa, pàg. 44.
Benet XIII, papa, pàgs. 28, 39, 103, 138, 147, 149, 150, 157, 177, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 230, 231, 235, 240, 267, 356, 357, 358, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371 i 381.
Benet XIV, papa, pàg. 370.
Bendig, pàg. 133.
Benevent, comte de, pàg. 281.
Benvenist, Samuel, pàgs. 133 i 137.
Benvenist de Porta, Vidal, pàg. 39.
Berenguer de Fluvià, Ramon, pàgs. 159, 163, 167, 169, 171, 177, 178, 189, 285 i 289.
Bergós, Joan, pàgs. 58 i 69.
Berguzzi, Fra Nicolau de, pàg. 392.
Besora, Jaume de, pàgs. 428 i 429.
Bernat, Sant, pàg. 100.
Bernés, Pere, orfebre, pàgs. 69, 71 i 72.
Berry, duc de (en temps del darrer comte d'Urgell), pàgs. 162 i 289.
Berry, duc Carles de (en temps de Joan II), pàgines 510, 621, 625 i 626.
Berteaux, Emile, pàg. 68.
Bertran, Andreu, bisbe de Barcelona, pàgines 212, 218, 362 i 363.
Bertran, Jaume, argenter, pàg. 405.
Bertran, arquitecte, pàg. 51.
Besticci, Vespasiano de, pàg. 445.
Bianya, G. de, pàg. 71.
Biemmi, Giammaria, pàg. 392.
Bigorra, el senescal de, pàg. 539.
Bini, Benedetta, pàg. 201.
Biure, Andreu de, pàgs. 341, 373, 444 i 445.
Blanca d'Anjou, muller de Jaume II, pàgines 65 i 110.
Blanca de Navarra, segona muller de Martí el Jove i primera muller de Joan II de Catalunya-Aragó, pàgs. 204, 205, 206, 272, 276, 280, 281, 384, 420, 453, 455 i 488.
Blanca, filla de Joan de Navarra, pàgs. 272, 280, 421, 455, 492, 510, 619 i 626.
Blanca, filla natural del duc de Milà Felip M. Visconti, pàg. 331.

Blanca, Joan, pàgs. 608, 613 i 614.
Blanca, Ramon, fill de Joan, pàg. 614.
Blanch, Consolí, pàg. 72.
Blanch, Joan, pàg. 125.
Blasi, Ermengol, metge, pàg. 39.
Bleda, Francesc, pàg. 72.
Bleda, Miquel, pàg. 72.
Bles (Blois), comte de, pàg. 230.
Boada o Buada, Joan, pàgs. 492, 493 i 619.
Boades, Bernat, pàgs. 188, 198, 199, 200, 212, 213, 223, 225, 226, 235, 236, 237, 239, 305, 306, 360 i 592.
Boccacci, pàgs. 97 i 98.
Boeci, pàgs. 95 i 113.
Bofarull i Brocà, Antoni de, pàgs. 187, 188, 190, 193, 204, 205, 207, 208, 227, 234, 236, 238, 239, 244, 245, 246, 251, 259, 268, 274, 275, 299, 302, 326, 357, 363, 389, 441, 454, 459, 475, 477, 481, 483, 489, 491, 496, 497, 499, 507, 514, 529, 530, 532, 539, 554, 557, 561, 563, 573, 574, 577, 578, 581, 583, 584, 586, 591, 612, 615, 637, 640 i 641.
Bofarull i Mascaró, Pròsper de, pàgs. 227, 456, 479, 554, 574, 592, 593,626, 636 i 637.
Bofarull i Sans, Francesc de, pàgs. 121, 209, 210, 214, 217, 218, 219, 221, 222, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 285, 356 i 365.
Bofarull i Sartorio, Manuel de, pàgs. 285, 554 i 636.
Bofillo de Giudice (vegi's Giudice).
Bogneti, Gian Piero, pàg. 323.
Bohigas, Pere, pàgs. 29, 30, 45 i 110.
Boix, Bernat, arquitecte, pàgs. 57 i 69.
Boix, Francesc, pintor, pàg. 62.
Bonanat Gironès, pàg. 137.
Bonanat, Pere, pàgs. 204, 249 i 252.
Bonastre, Bernat de, pàg. 121.
Bonastruc de Porta (vegi's Moisès ben Nahman, de Girona).
Bonensenya, pàg. 72.
Bonet, Miquel, pàg. 50.
Bonet, Nicolau, pàg. 34.
Bonfill, notari perpinyanès, pàg. 614.
Bònia, Pere de, pàg. 386.
Bonifaci VIII, papa, pàgs. 16, 36, 42, 43, 44, 47, 109, 119, 259 i 260.
Bonincontri, pàg. 431.
Bonjorn, de Perpinyà, pàg. 138.
Bonsenyor, Jafuda, pàgs. 39 i 132.
Borbó, duc de, (en temps de Ferran I), pàgina 289.
Borbó, Jaume de, comte de la Marca, marit de Joana II de Nàpols, pàgs. 206, 218, 262 i 358.
Bordoy-Torrents, Pere M., pàg. 109.
Borgonya, duc Carles de, pàgs. 577, 591, 609, 612, 638 i 640.
Borgonya, duc Felip de, casat en segones noces amb la infantessa Isabel, tia de Pere de Portugal, pàgs. 558, 561 i 622.
Borgonya, duc de, (en temps de Joan I), pàgina 129.
Borgonya, duc Felip de, (en temps d'Alfons IV), pàgs. 307, 316, 325 i 328.
Borguny, Joan, pàgs. 79 i 109.
Borja, Roderic, pàgs. 590 i 591.
Boronat, Pasqual, pàg. 496.
Borra, Mossèn, pàg. 438.
Borrassà, Lluís, pàgs. 58 i 61.
Borrull, Pere de, pàg. 65.
Bosch, Andreu, pàg. 613.
Bouchon, pàg. 89.
Bou (misser), pàg. 483.
Bou, Pere, pàg. 296.
Bover, Joaquim M., pàg. 90.
Bover, Josep, escultor, pàg. 223.
Bover, Salvador, pàg. 23.
Boyl, Pere, pàgs. 76 i 120.
Boyssard, Joan, dit Berdolet, músic, pàg. 354.
Boyssard, Joan-Guiu-Colin, fill de l'anterior, pàgina 354.
Brabant, bastard de, pàg. 561.
Bragança, duc de, pàg. 561.
Braga, Teophilo, pàg. 552.
Bremon, Pere, pàg. 114.
Bresse, Felip de, pàgs. 609, 610 i 622.
Bruges, Nicolau de, pàg. 61.
Bruguera o Sabruguera, Romeu de, pàg. 109.
Brujó, Joan, ambaixador de Barcelona, pàgina 621.
Bruniquer, Esteve Gilabert, pàgs. 236 i 596.
Bruno, Giordano, pàg. 135.
Buada, Joan, (vegi's Boada, Joan)
Buena Esperanza, Domingo de, pàg. 367.
Buçot, els, pàg. 233.
Buçot, Francesc, pàg. 609.
Buçot, Joan, pàgs. 227 i 322.
Buçot, Pau, pàg. 111.

Burger, W., pàg. 47.
Burguès, els, pàgs. 233 i 395.
Burguès, Francesc, vice-governador de Catalunya, pàgs. 187 i 233.
Burguès, Francesc, procurador reial de Mallorca, pàg. 600.
Burguès, Galceran, pàg. 512.
Burguès, Gregori, pàg. 247.
Burgos, Francesc de, pàg. 434.
Burriac, Bernat, pàg. 41.
Buyson, Laurens, pàg. 104.

C

Cabrera, bastard de, pàg. 515.
Cabrera, Bernat de, pàgs. 146, 204, 205, 226, 248, 249, 288 i 302.
Cabrera, Bernat Joan de, almirall, pàgs. 323, 326, 343, 396 i 412.
Cabrera, Jaume, pàg. 60.
Cabrera, Joan de, pàgs. 479, 482, 484, 515, 517 i 518.
Cabrit, Bonjuhà, pàg. 41.
Caixal, Antoni, pàgs. 357 i 363.
Caliu, Miquel, pàg. 549.
Calçarroja, Martí de, pàg. 40.
Caldes, Jaume de, pàg. 63.
Caldora, Antoni, pàgs. 326, 327, 330, 335 i 338.
Caldora, Jaume, pàgs. 271 i 329.
Caldora, els, pàg. 328.
Calisse, Carlo, pàg. 359.
Calixt III, papa, pàgs. 365, 373, 382, 383, 392, 394, 432, 436, 439 i 615.
Calmette, Josep, pàgs. 353, 354, 437, 442, 447, 448, 461, 473, 492, 496, 527, 547, 577, 591, 605, 606, 607, 608, 610, 611, 612, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 626, 630, 637, 638, 641 i 642.
Calonymos ben Calonymos, pàg. 133.
Calvet, Agustí, pàgs. 101, 104 i 106.
Calvet, Pal·ladi, pàg. 366.
Callís, Jaume, pàg. 202.
Campobasso, comte de, pàgs. 570 i 587.
Campofregoso, els, 266, 271 i 428.
Campofregoso, Joan B., pàgs. 260, 264 i 266.
Campofregoso, Lluís, pàg. 431.
Campofregoso, Marino, pàg. 430.
Campofregoso, Nicolau, pàg. 329.
Campofregoso, Pere, pàgs. 429, 430, 431 i 432.
Campofregoso, Tomàs, pàgs. 260, 266 i 324.
Canals, Antoni, pàgs. 29, 79, 81, 99, 100, 101, 115 i 124.
Canet, cabdill remença, pàg. 524.
Cantavella, Àlvar de, pàg. 218.
Çanyes, Marc, pàg. 70.
Canyelles, Bertran de, pàg. 111.
Canyelles, Tomàs de, pàgs. 92 i 111.
Caño, Gutiérrez del, pàg. 114.
Capcir, Joan, pàg. 111.
Capdevila, Sanç, pàg. 67.
Capmany, Antoni de, pàgs. 226, 228, 259, 344, 390, 408 i 433.
Cappa, la, pàg. 454.
Capponi, Neri, pàg. 426.
Caracciolo, Joan, pàgs. 263, 267, 268, 306, 307, 308 i 312.
Caracciolo, Oltino, pàg. 312.
Caraci, Giuseppe, pàg. 49.
Caraffa, Antoni, pàg. 264.
Carbó, Jaume, pàg. 601.
Caramany, Jordi de, pàg. 167.
Caravida, Bendit, pàg. 137.
Carça, Samuel, pàg. 134.
Carbonell, Joan, pàg. 70.
Carbonell, Guillem, pàg. 57.
Carbonell, Pere Miquel, pàgs. 212, 227, 229, 409 i 636.
Carbonell, Ponç, pàgs. 108 i 109.
Carbó, Galceran, pàg. 227.
Cardona, els, pàgs. 169 i 288.
Cardona, Antoni de, (en temps d'Alfons IV), pàgina 274.
Cardona, Antoni de, (en temps de Joan II), pàgina 526.
Cardona, bastard de, pàg. 526.
Cardona, comte de (en temps del darrer comte d'Urgell), pàgs. 167, 169, 207, 285, 288, 345 i 358.
Cardona, comte de (en temps d'Alfons IV), pàgines 268, 269 i 292.
Cardona, comte Joan de, (vegi's Prades, comte de).
Cardona, fra Bernat de, pàg. 563
Cardona, Gabriel, pàg. 539.
Cardona, Guillem de, pàg. 532.
Cardona, Hug de, pàgs. 529, 532 i 560.
Cardona, Joan de, pàgs. 485 i 526.
Cardona, Miquel, pàg. 566.

Cardona, Ramon de, pàg. 247.
Cardona, Onofre de, fill d'Hug de Cardona, pàgina 560.
Cardona, Violant, amistançada de Bernat Metge, pàg. 99.
Carles I, rei d'Espanya, pàg. 443.
Carles II, de Nàpols, pàg. 43.
Carles II de Navarra, pàg. 94.
Carles III, el Noble, rei de Navarra, pàgs. 276 i 496.
Carles V el Savi, de França, pàgs. 50, 81 i 312.
Carles VI de França, pàg. 50.
Carles VII de França, pàgs. 352, 353, 354, 384, 423, 432, 433, 489, 527 i 604.
Carles VIII, de França, pàg. 443.
Carles el Temerari, últim duc de Borgonya (Vegi's Borgonya duc Carles de).
Carreras i Artau, Tomàs, pàgs. 10, 12, 14, 17 i 19.
Carreras i Bulbena, J. R., pàg. 127.
Carreras i Candi, F., pàgs. 54, 68, 99, 108, 131, 233, 292, 305, 344, 349, 350, 370, 395, 396, 397, 398, 401, 402, 411, 412, 437, 512, 513, 528, 536, 543, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 554, 555, 556, 557, 559, 561, 562, 563, 564, 633 i 638.
Carreras, Joan, pàg. 519.
Carrier, Joan, pàgs. 369 i 370.
Carrillo de Toledo, Joan, criat de Ferran I, pàgina 168.
Carrillo, Joan, (en temps de Joan II), pàg. 459.
Carroç, Berenguer, comte de Quirra, pàgines 202 i 258.
Cartellà, mossèn, pàg. 522.
Casella, Mario, pàg. 97.
Caserta, príncep de, pàg. 327.
Caspi, Josep, pàgs. 132, 134 i 137.
Castellbell, fra Vicenç de, pàg. 558.
Castellbò, vescomte de, pàg. 128.
Castelldoriz, Vidal de, pàgs. 597, 598, 601 i 631.
Castellnou, Joan de, pàg. 121.
Castelló, Bartomeu, pàg. 247.
Castelló, Francesc, pàg. 322.
Castelló, Pere de, pàg. 120.
Castillo, Diego Enríquez del, pàg. 625.
Castriota, Jordi, pàgs. 389, 392, 393 i 394.
Castro, Jofre de, pàgs. 529, 530, 531 i 532.
Català, Andreu, pàg. 401.
Català, Jordà, pàg. 388.
Català, Pere, pàg. 12.
Catarina, filla del comte d'Urgell, pàg. 289.
Catarina, germana de Joan II de Castella i muller de l'infant Enric, pàgs. 272, 275, 276, 302 i 438.
Catarina, infantessa de Portugal, pàg. 457.
Catarina, joglaressa, pàg. 129.
Catarina de Lancàster, reina de Castella, pàgines 150, 213, 271, 272 i 434.
Caularans, Mateu, pàg. 64.
Cavaller, Jona, pàg. 133.
Cecília, germana del comte d'Urgell, pàgines 172, 287, 288 i 302.
Celestí V, papa, pàgs. 16 i 119.
Centellas, Bernal, pàg. 156.
Centelles, Bernat de, pàg. 268.
Centelles, els, pàgs. 147 i 190.
Centelles i Vintimiglia, Antoni de, pàg. 424
Centelles, Gilabert de, pàg. 346.
Cerda, Lluís de la, pàg. 50.
Cerdà, Nicolau, pàgs. 171 i 180.
Cerdán, Fra Pere, pàg. 287.
Cerone, Francesco, pàgs. 88, 308, 309, 311, 312 i 387.
Cervelló, Alamany de, pàg. 37.
Cervelló, Guerau Alemany de, governador general de Catalunya en morir Martí I, pàgines 167, 168, 172, 174, 179, 215, 216, 217, 226, 229, 233, 248 i 444.
Cervelló, Guerau de, (en temps de Joan II), pàgines 479, 557 i 559.
Cervelló, Pere de, pàg. 178.
Cerverí de Girona, pàgs. 117, 121 i 122.
Cèsar, pàg. 311.
Cesavasses, Jaume, ambaixador de Barcelona, pàg. 621.
Chabanneau, pàg. 121.
Chabàs, Roc, pàgs. 42, 45, 82 i 434.
Chabret, A., pàg. 140.
Chauliac, Guy de, pàgs. 38.
Chia, Julià de, pàg. 378.
Chioccarello, Bartolomeo, pàgs. 269, 330 i 427.
Ciceró, pàgs. 29, 82, 97, 98, 99, 115 i 258.
Ciceró, Marc Tul·li, pàg. 97.
Cigó, Jaume, pàg. 37.
Claramunt, Artal de, pàg. 533.
Clarença, duc Tomàs de, pàgs. 154, 158, 160, 162, 163, 165, 190, 192 i 288.

Claver, Joan, pàg. 393.
Clement, Mateu, pàg. 113.
Cleves, Agnès de, pàg. 420.
Cleves, duc de, pàg. 420.
Climent Sapera, Francesc, pàgs. 194, 212, 213 i 303.
Climent V, papa, pàgs. 16, 21, 44, 45, 76 i 109.
Climent VII, papa, pàg. 33.
Climent VIII, papa, pàgs. 369, 370, 371 i 600.
Coddeo, Rinaldo, pàg. 50.
Còdols, blanquer, pàg. 396.
Coharassa, Bernat, pàg. 166.
Cohèn, Aaron, pàgs. 133 i 136.
Cohèn, Jucef, pàg. 130.
Colinet, joglar, pàg. 129.
Colom (fundador d'un hospital a Barcelona), pàgina 40.
Colom, Guillem, pàg. 504.
Colom, Pere, pàg. 40.
Colonna, Antoni de, príncep de Salern, pàgina 327.
Colonna, Otó (vegi's Martí V).
Colonne, Guido delle, pàg. 111.
Colteller, Guillem, metge, pàg. 41.
Collell, Jaume, pàg. 304.
Colliure, Tomàs de, pàg. 366.
Coll i Alentorn, M., pàg. 116.
Coll, Pere, pàg. 41.
Comella, Antoni de, pàg. 63.
Comenge, Aimeric de, pàg. 175.
Comenge, Lluís, pàgs. 41, 273, 341, 433, 434, 435 i 573.
Comenge, Galceran de, pàg. 175.
Comes, Bartomeu, pàg. 631.
Comes, Joan, canonge de Vic, pàg. 470.
Comes, Pere Joan, pàgs. 213, 223, 226, 227, 230, 231, 237, 284, 302, 343, 355, 382, 400, 402, 432, 513, 594, 602 i 640.
Commines, Felip de, pàg. 608.
Comte, Domènec, pàg. 589.
Comuel, Pere, pàg. 218.
Conesa, Jaume, pàg. 111.
Conomines, els, pàg. 395.
Constança (germana de Pere III), pàgs. 120 i 121.
Constanzo, pàgs. 320, 328 i 423.
Continyola, Micheletto de, pàg. 317.
Copons, Joan de, pàgs. 498, 535, 546, 547, 548 i 600.
Corbera, Bernat de, pàg. 341.
Corbera, Joan de, pàgs. 270.
Corbera, Riambau de, pàgs. 160, 161, 162 i 171.
Corbera, Romeu de, pàgs. 204 i 266.
Corbizzi, Angiolino dei, pàg. 50.
Corella, Joan de, pàg. 496.
Corella, Roiç de, pàgs. 73, 97 i 496.
Coriario, Àngel (vegi's Gregori XII).
Cornet, Ramon de, pàg. 121.
Coroleu, Josep, pàgs. 90, 93, 94, 114, 129, 198, 245, 340, 345, 346, 348, 398, 399, 403, 409, 410, 437, 438, 441, 442, 447, 448, 457, 465, 466, 468, 471, 475, 476, 481, 488, 492, 494, 496, 514, 517, 548, 553, 557, 560, 562, 564, 565, 566, 567, 568, 571, 572, 574, 577, 578, 582, 585, 588, 590, 630, 634, 635, 636, 638 i 639.
Coromines, Pere, pàgs. 131, 133 i 138.
Correger, Galiè, pàg. 38.
Correger, Guillem, pàg. 40.
Correger, Pere, pàgs. 32 i 33.
Corsuno, Jacob, pàgs. 37 i 139.
Cortal, Lluís, pàg. 533.
Cortell, Bonsenyor des, pàg. 137.
Cortell, Judà de, pàg. 133.
Corts, Pere, pàg. 482.
Cossa, Gaspar, pàg. 587.
Coscolla, Bartomeu, orfebre, pàgs. 71 i 72.
Cossa, Baltasar (vegi's Joan XXIII).
Costalls, Jaume de, pàgs. 60, 66 i 67.
Crespí, Astruc, pàg. 133.
Crespi, Domènec, pàg. 64.
Cresques, Abiabar, rabí de Lleida, pàg. 571.
Cresques, Abraham, pàgs. 49 i 50.
Cresques, Elies, pàg. 41.
Cresques, Ferrer, pàg. 41.
Cresques, Hasdai, pàgs. 133, 135, 136 i 137.
Cresques, Jafuda, pàg. 49.
Cribelli, Leodrisio, pàg. 250.
Crist, pàgs. 106 i 526.
Critchlow, F. L., pàg. 86.
Cruïlles, Beatriu de, pàgs. 504, 505 i 513.
Cruïlles, Bernat de, marit de Beatriu, pàgina 505.
Cruïlles, Bernat Gilabert de, baró de Cruïlles, pàgs. 502, 504, 524, 526, 549 i 559.
Cruïlles, Galceran de, pàgs. 165 i 346.
Cruïlles, Martí Guerau de, pàgs. 461, 482 i 571.
Cubello, Constança, pàg. 201.

Cubello, Lleonard, pàgs. 201 i 202.
Cucó, Arnau, pàg. 169.
Cueva, Beltrán de la, favorit d'Enric IV de Castella, pàg. 625.
Çuera, Ramon de, pàg. 112.
Curiali, Gabriel, pàg. 445.
Cutxet, Lluís, pàg. 457.

D

Dalest, Joan, pàg. 40.
Dalorto, Angelino, pàgs. 48 i 49.
Dalmau, canonge de Barcelona, pàg. 540.
Damians i Manté, A., pàg. 322.
Daniel de Molins de Rei, P., pàgs. 29 i 30.
Dante, pàg. 82.
Delclòs, Joan, pàg. 63.
Delgadillo, Joan, pàg. 168.
Descatllar, els, pàg. 418.
Desclot, Bernat, pàgs. 83, 86, 87, 89 i 91.
Descoll, Bernat, pàgs. 33, 90, 91 i 92.
Desdevises du Desert, G., pàgs. 453, 455, 458, 459, 460, 461, 463, 471, 472, 476, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 487, 489, 490, 491, 492, 493 i 641.
Des-Escàs, Amadeu, pàg. 118.
Desfeu, Ramon, pintor, pàg. 60.
Desfeu, Romeu, argenter, pàg. 72.
Desmàs, Galceran, pàg. 632.
Despinyol, Joan, pàgs. 347 i 348.
Desplà, els, pàgs. 233 i 395.
Desplà, Francesc, pàgs. 341, 378, 457, 461 i 619.
Desplà, Guerau, pàgs. 461, 473, 618 i 619.
Desplà, Miquel, pàgs. 344, 397 i 523.
Desplà, Ramon, pàgs. 198, 236, 249, 250, 252 i 253.
Desplà, Ramon (any 1454), pàgs. 400 i 405.
Despou, Joan, pàg. 378.
Despuig, Bartomeu, pàg. 69.
Despuig, Lluís, pàgs. 423, 444, 471, 473, 478, 526, 570, 615 i 639.
Despuig, Simó, pàg. 62.
Dessideri, Miquel, pàg. 387.
Destorrent, Arnau, pàg. 227.
Destorrent, els, pàg. 395.
Destorrent, Pere, pàg. 402.
Destorrents, Celestí, pàg. 85.
Destorrents, Ramon, pàgs. 60, 63 i 86.
Desvall, Joan, pàg. 64.
Deça, Pere de, pàg. 555.
Déu, Jordi de, pàgs. 66, 67 i 68.
Déu, Mateu de, pàg. 114.
Deune, sabater, pàg. 396.
Diago, Francesc de, pàg. 33.
Diego, fra, pàg. 236.
Diepgen, Paul, pàgs. 39, 43, 46 i 47.
Digonnet, pàg. 214.
Diona, Joan, pàg. 72.
Domènech i Montaner, L., pàgs. 147, 148, 154, 155, 169, 185, 187, 191, 192, 193, 194, 230, 233, 287 i 295.
Domènec, Jaume, pàg. 113.
Dorca, escriptor, pàg. 227.
Draper, Joan, baster, pàg. 396.
Dresnay, Reinald de, pàg. 425.
Duarte, rei de Portugal, pàgs. 292 i 428.
Dubois, Pierre, pàg. 35.
Dulcert o Dulceri, Angelino, pàgs. 48, 49 i 50.
Dunois, comte de, pàg. 575.
Duns Escot, pàgs. 31, 32 i 33.
Durall, canonge de Barcelona, pàg. 540.
Duran i Canyameres, Feliu, pàg. 71.
Duran i Sanpere, A., pàgs. 59, 67, 68, 70, 71, 324 i 616.
Duran, Profiat (vegi's Isaac ben Moisès Leví).
Duran, Simon, pàg. 136.
Durfort, els, pàg. 395.
Dusay, els, pàg. 395.
Dusay, Galceran, pàg. 432.
Dusay, Joan, pàg. 508.

E

Eduard IV d'Anglaterra, pàg. 577.
Efraïm Bellshoms Vidal, (vegi's Vidal Efraïm Bellshoms).
Egidi Romà, pàg. 111.
Eimeric, Joan, pàg. 245.
Eixarc, Bartomeu d', pàg. 62.
Eixarc, Joan d', pàg. 62.
Eixida, Sebastià, pàg. 628.
Eiximenis, Francesc, pàgs. 12, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 35, 36, 38, 45, 73, 100, 106 i 124.
Elionor, comtessa de Foix, filla petita de Joan II i Blanca de Navarra, pàgs 421, 423, 454, 455, 485 i 637.
Elionor d'Alburquerque, muller de Ferran I

el d'Antequera, pàgs. 150, 155, 187, 274, 275, 289, 294 i 322.
Elionor de Sicília, muller de Pere III, pàgines 63, 67, 95, 113, 114 i 133.
Elionor, filla d'Alfons IV, pàg. 434.
Elionor, filla del comte d'Urgell, pàgs. 163, 289, 290, 291 i 292.
Elionor, filla de Joan II i Joana Enríquez, pàgina 637.
Elionor, filla del rei Duarte de Portugal, pàgina 428.
Elionor, filla de Pere III, pàgs. 75 i 150.
Elionor, germana d'Alfons XI de Castella, pàgina 200.
Elionor, germana del comte d'Urgell, pàgines 192, 193 i 283.
Elionor, néta d'Alfons IV, pàgs. 344, 383 i 454.
Elisenda de Montcada, pàg. 72.
Empúries, comte d', pàg. 526.
Empúries, Ramon d', pàgs. 183 i 289.
Enric, arquitecte, pàg. 52.
Enric el Navegant, pàg. 49.
Enric, infant, fill de Ferran I, pàgs. 155, 157, 187, 211, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 294, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 318, 320, 328, 331, 420, 421, 438 i 478.
Enric II de Castella, pàgs, 150, 434 i 626.
Enric III, el *Doliente*, pàgs. 41, 150, 151, 271 i 434.
Enric IV d'Anglaterra, pàg. 163.
Enric IV, l'Impotent, de Castella, pàgs. 272, 394, 423, 454, 455, 456, 459, 485, 486, 489, 490, 493, 533, 534, 535, 536, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 549, 550, 552, 554, 566, 576, 593, 594, 625, 626 i 627.
Enric V d'Anglaterra, pàg. 163.
Enric, comte de Segorb i d'Empúries, pàgina 626.
Enríquez, Alonso, pàg. 156.
Enríquez, Frederic, almirall de Castella, pàgines 420 i 459.
Enríquez, Joana, pàgs. 281, 420, 437, 452, 454, 456, 458, 459, 461, 465, 466, 471, 475, 476, 478, 481, 482, 485, 486, 492, 493, 496, 497, 498, 499, 501, 502, 504, 506, 507, 508, 509, 511, 512, 513, 514, 515, 517, 521, 525, 528, 534, 536, 537, 544, 550, 556, 565, 567, 568, 569, 570, 571, 573, 574, 597, 615, 624, 625, 626, 637, 638 i 640.
Entença, Teresa d', pàg. 72.
Erill, Arnau d', pàg. 153.
Erill, Berenguer d', pàg. 431.
Erill, Elisabet d', pàg. 14.
Erill, Francesc d', pàgs. 164, 165, 167, 184, 419 i 479.
Erill, Guillem Ramon d', pàg. 470.
Erill, Joan Roger d', pàgs. 346 i 532.
Ermessenda, comtessa de Barcelona, pàg. 66.
Escalante, Pedro Alonso de, pàgs. 168, 183, 204, 293 i 294.
Escarrer, Berenguer, pàg. 165.
Escuder, Pere, pàg. 393.
Eslava, Joan d', pàg. 259.
Espernay, comandant marítim, pàg. 589.
Espígol, de Canet, pàg. 570.
Esplugues, Bernat, pàg. 588.
Esplugues, Francesc d', pàgs. 152, 218 i 356.
Esplugues, Guerau, fill de Bernat d'Esplugues, pàg. 588.
Esplugues, Pere Benet d', pàgs. 513, 540 i 601.
Estanyol, Arnau, pàg. 114.
Estanyol, Berenguer, pàg. 444.
Estaper, Francesc, tintorer, pàg. 569.
Esteve, bisbe de Croia, pàg. 392.
Estopinyà, Bernat, jurista, pàg. 572.
Eugeni IV, papa, pàgs. 290, 313, 314, 316, 324, 326, 330, 335, 336, 337, 338, 372, 374, 375, 376, 379, 380, 381, 384, 392, 424 i 427.
Everlig o Everlí, pàg. 129.
Ezra, Aben, pàgs. 132, 134 i 136.

F

Fabra o Febrer, Jaume, pàg. 54.
Fages, P., pàgs. 209 i 214.
Fajadell, Felip, pàg. 386.
Fajarnés i Tur, Enric, pàg. 41.
Falgaç, Ramon, pàg. 41.
Falgàs, Blai, pàg. 519.
Falguera, Isaac, pàg. 132.
Fano, fra Antoni del, pàgs. 308, 311, 313 i 444.
Faraudo, Lluís, pàg. 45.
Farinelli, A., pàgs. 83 i 98.
Favars, Jaume de, pàg. 52.
Favars, Manaut de, pàg. 163.

Fazio, cronista italià, pàgs. 311, 320, 325, 328, 329 i 442.
Felip, comte de Beaufort, fill natural de Carles de Viana, pàgs. 454 i 563.
Felip de Bresse, (vegi's Bresse, Felip de).
Felip II d'Espanya, pàg. 443.
Felip IV el Bell, de França, pàgs. 15 i 21.
Felip l'Ardit, de França, pàgs. 86 i 353.
Feliu de la Penya, Narcís, pàgs. 123, 199 i 227.
Fèlix V, papa, pàgs. 271, 285, 321, 375, 379, 377, 379, 381 i 382.
Felqués, Pere de, pàg. 208.
Fenolleda, Manuel de, pàg. 604.
Fernández de Heredia, Joan, gran mestre de Rodes, pàgs. 81 i 82.
Fernández de Heredia, Joan, el jove, pàgines 156 i 311.
Fernández de Heredia, Joan, (en temps de Joan II), pàgs. 476 i 478.
Fernández de Quiñones, Diego, pàg. 156.
Fernández de Vadillo, Diego, pàgs. 157, 181, 182, 214 i 219.
Fernàndez, P. B., pàg. 110.
Ferran de Mallorca, pàg. 88.
Ferran I, el d'Antequera, pàgs. 72, 74, 78, 96. 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 220, 221, 222, 223, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 244, 247, 253, 254, 255, 258, 259, 269, 272, 274, 282, 283, 284, 285, 286, 289, 292, 298, 304, 306, 356, 363, 452, 564, 566 i 639.
Ferran II, el Catòlic, fill de Joan II i de Joana Enríquez, pàgs. 279, 443, 454, 455, 459, 480, 487, 492, 496, 497, 511, 515, 520, 521, 525, 536, 544, 550, 559, 565, 567, 568, 569, 570, 571, 573, 577, 591, 592, 600, 610, 611, 612, 615, 625, 626, 628, 629, 630, 634, 636 i 637.
Ferran, rei de Nàpols, fill bastard d'Alfons IV, pàgines 295, 330, 331, 337, 380, 383, 394, 395, 427, 428, 438, 439, 441, 444. 448, 454, 556, 573, 579, 613, 615, 616, 623 i 637.
Ferrando, Joan, prior de Tortosa, pàgs. 461 i 467.
Ferrando, Salvador, pàg. 12.
Ferrara, marquès de (any 1427), pàg. 271.
Ferrara, marquès de, gendre d'Alfons IV, pàgines 426 i 434.
Ferreres, Gaspar, confessor de Joan II, pàgina 591.
Ferrer, Antoni Pere, abat de Montserrat, pàgines 468, 478, 497, 533, 562, 578, 584, 590, 595 i 621.
Ferrer, Bernat Bartomeu, pàg. 406.
Ferrer, Fra Bonifaci, pàg. 115.
Ferrer, Fra Vicents, pàgs. 12, 27, 29, 33, 82, 95, 115, 138, 152, 153, 175, 186, 203, 209, 211, 213, 214, 220, 221, 222, 235, 240 i 382.
Ferrer, Jaume, geògraf del segle XIV, pàg. 50.
Ferrer, Jaume, funcionari català del temps de Joan II, pàg. 483.
Ferrer, Jaume, cabdill remença, pàgs. 502, 519 i 534.
Ferrer, Joan, funcionari català del temps de Joan II, pàg. 479.
Ferrer, Pere, advocat del comte d'Urgell, pàgines 187 i 189.
Ferrer, Pere Joan, ciutadà de Barcelona i capità de l'exèrcit, pàgs. 562, 570, 581, 582, 583 i 585.
Ferruç, Gabriel, pàg. 125.
Figino, Joan Antoni de, ambaixador genovès, pàgina 558.
Fiesco, Joan Antoni, pàg. 431.
Fiesco, Joan Felip, pàgs. 430 i 431.
Figuera, Joan, pàg. 170.
Figuerola, Bernat de, pàg. 41.
Filangieri, príncep, pàg. 446.
Filella, Jaume, pàg. 69.
Finke, Heinrick, pàgs. 9, 11, 36, 42, 43, 44, 46, 65, 76, 78, 109, 110, 111, 113, 120, 121, 206, 207, 358 i 359.
Fiore, Joaquim de, pàgs. 42 i 45.
Fita, Fidel, pàgs. 45, 140, 498, 541, 546, 568, 570, 575, 576, 582, 583, 585, 586, 588, 589, 601, 627 i 633.
Fiveller, Bernat, pàgs. 344, 401, 402, 461 i 548.
Fiveller, els, pàgs. 233 i 395.
Fiveller, Francesc, pàg. 231.
Fiveller, Jaume, pàgs. 230 i 531.
Fiveller, Joan, pàgs. 223, 225, 226, 227, 228

229, 230, 231, 232, 236, 237, 238, 239, 244, 245, 249, 250, 252, 253, 254, 538 i 552.
Fiveller, Ramon, pàgs. 230 i 231.
Flores, Enric, pàg. 434.
Fluvià, Joan de, pàg. 164.
Fluvià, Ramon Berenguer de, (vegi's Berenguer de Fluvià).
Fogassot, Joan, pàgs. 391, 436, 480 i 484.
Foixà, Bernat de, pàg. 118.
Foix, comte de, (en temps del darrer comte d'Urgell), pàgs. 168, 211, 219, 357 i 386.
Foix, comte de, (en temps de Pere III), pàgines 128 i 137.
Foix, comte Joan de, marit de Joana, filla del comte d'Urgell, pàgs. 292, 352 i 354.
Foix, Esclarmonda de, pàg. 88.
Foix, comte Gastó IV de, pàgs. 421, 423, 455, 486, 509, 510, 527, 528, 566 i 623.
Foix, comtessa de, (vegi's Elionor, filla de Joan II i Blanca de Navarra).
Foix, Gastó de, vescomte de Castellbó, fill del comte de Foix, pàgs. 542 i 566.
Foix, Joan de, comte de Candal i governador del Rosselló, pàgs. 606 i 607.
Foix, Pere de, cardenal, pàgs. 277 i 366.
Foixà, Joan, pàg. 41.
Foixà, Jofre de, pàgs. 75, 118 i 119.
Foglietta, Uberto, pàgs. 260, 320 i 433.
Folch i Torres, Joaquim, pàgs. 59 i 73.
Folquer, Bertran, pàg. 64.
Fonolleda, Arnau, pàg. 508.
Fonollet, Guillem, pàg. 240.
Font, Guillem, pàg. 519.
Fontaines, Godofred de, pàg. 26.
Fontana, Guillem, pàg. 28.
Fontcuberta, Berenguer de, pàg. 444.
Forn, de Torrents, Pere, pàg. 504.
Fornells, Joan de, pàg. 113.
Fortià, Bernat de, pàg. 360.
Fortià, Francesca de, pàg. 289.
Fortià, Galceran de, pàg. 249.
Fortià, Sibil·la de, donzella, pàg. 289.
Fortià, Sibil·la de, muller de Pere III, (vegi's Sibil·la de Fortià).
Fossa, erudit rossellonès, pàg. 614.
Fournier, Paul, pàg. 11.
Francesc, autor d'una crònica, pàg. 116.
Francesc I de França, pàg. 443.
Fransoy, F., pàg. 69.
Frederic d'Aragó, comte de Luna, pàgs. 151, 204, 205, 271 i 279.
Frederic de Sicília, fill de Pere II el Gran, pàgines 21, 39, 44, 45, 88, 120 i 274.
Frederic III de Sicília, pàg. 42.
Frederic III, emperador, pàgs. 428, 443 i 445.
Frías, Gómez de, pàg. 459.
Fromme, Bernhard, pàg. 221.
Frontí, Juli, pàg. 113.
Funes, Joan de, pàgs. 245 i 254.
Fuser, Guillem, pàg. 50.

G

Gabirol, pàg. 134.
Gaiolà, Pere, pàg. 519.
Galeoto, Jaume, pàgs. 581 i 584.
Galè, pàgs. 38 i 46.
Galmés, Salvador, pàg. 20.
Gallard, Pere, pàg. 405.
Gandia, duc de (vegi's Alfons, duc de Gandia).
Gandia, duquessa de, mare de Jaume d'Aragó, revoltat contra Joan II, pàg. 561.
Garau, Ramon, pàg. 402.
Garavito, Àlvaro, pàg. 251.
García Ciprés, Gregorio, pàg. 290.
Garcia de Santa Maria, Àlvar, pàgs. 176, 186 i 187.
García, Gabriel, pàg. 434.
Garcia, Guntrà, pàg. 32.
García Villalba, Zacarías, pàg. 109.
Garcifernández, criat de Ferran I, pàg. 168.
Garcifernández, Sarmiento, pàg. 156.
Garma, pàg. 630.
Garnier, Bernat, (vegi's Benet XIV).
Garrigans, Jaume de, pàg. 63.
Gaspar, arxiver de Barcelona, pàg. 227.
Gastó IV de Foix (vegi's Foix, comte de).
Gasull, Andreu, pàg. 444.
Gastó I, comte de Foix, pàg. 110.
Gauberto, Fabrici, pàg. 298.
Gaver, Francesc de, capità general en diverses vegueries, pàgs. 551 i 557.
Gavet, Pere, pàg. 40.
Gazanyola, Joan de, pàgs. 509, 510, 527, 605, 607, 610, 612, 614, 615 i 619.
Gazulla, Faustí, pàg. 113.
Gerard, Jaume, pàg. 375.

Germà, A., pàg. 41.
Gerson, pàgs. 222 i 360.
Gibert, Guillem, pàg. 495.
Gibert, Valentí, pàg. 402.
Gilabert, Ferrer de, procurador de Joan I, pàgina 50.
Giampetro, G , pàg. 616.
Gilbert, Pere, pàgs. 37 i 137.
Giménez de Salanova, Joan, pàgs. 170 i 174.
Giménez Soler, A., pàgs. 65, 150, 151, 152, 153, 155, 158, 159, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 172, 174, 175, 176, 178, 179, 183, 184, 188, 190, 247, 258, 259, 260, 261, 263, 264, 265, 267, 268, 272, 273, 283, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 302, 303, 304, 305, 307, 309, 311, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 341, 342, 348, 349, 350, 351, 352, 380, 381, 412, 414, 426, 433, 437, 442, 446, 624, 626 i 638.
Ginebreda, Antoni de, pàg. 113.
Girbau, Arnau, pàg. 63.
Girona i Llagostera, Daniel, pàgs. 34, 149 i 191.
Gispert, pàg. 175.
Giudice, Bofillo de, capità de gent d'armes de Renat d'Anjou, pàgs. 566, 587, 613 i 635.
Giustiniani, Jaume, pàg. 319.
Goceano, comte de, (vegi's Guillem de Narbona).
Gombau d'Oluja, pàg. 34.
Gómez de Fuensalida, Diego, pàgs. 154 i 208.
Gómez de la Cámara, Gonzalo, pàg. 294.
Gómez de Sandoval, Diego, pàg. 168.
Gómez de Silva, Arís, pàg. 291.
Gonter, Bernat, pàg. 63.
González de Castañeda, Ruy, pàg. 156.
Gonzàlez Hurtebise, E., pàgs. 118, 119, 120, 246 i 444.
Gorce, Mateu de la, pàg. 107.
Gormandell, músic, pàg. 129.
Gostemps, Pere de, pàg. 121.
Gottron, A. pàg. 21.
Gracià (segle XII), pàg. 25.
Gracià, Bonsenyor, pàgs. 133 i 136.
Grahit, Emili, pàgs. 113, 525 i 628.
Granada, Fra Lluís de, pàg. 100.
Gran Capità, el, pàg. 444.
Granell, Jaume, pàg. 149.
Granollachs, Francesc de, pàgs. 39 i 41.
Gregori XII, papa, pàgs. 206, 208, 210 i 368.
Grossi, Joan, pàg. 26.
Gual, Domènec, pàg. 50.
Gual, Ramon, pàg. 397.
Gualbes, els, pàgs. 149, 233 i 395.
Gualbes, Benet de, pàg. 553.
Gualbes, Bernat de, pàgs. 149, 184, 185, 193, 216, 229, 245 i 365.
Gualbes, Ferrer de, pàgs. 149, 187, 233 i 402.
Gualbes, Joan Cristòfol de, frare dominicà, pàgines 533, 578 i 617.
Gualbes, Lluís de, pàgs. 233 i 247
Gualbes, Melcior de, pàg. 146.
Guardiola, Andreu, pàg. 262.
Guardiola, Guerau, pàg. 499.
Guàrdia, Pere Jaume, pàg. 582.
Guerra, Ramonet de la, pàg. 168.
Guerra o Guerri, Manaut de, gascó, pàgines 557 i 584,
Guerri, Gracià de, germà de Manaut, pàgina 584.
Guifré I, comte de Barcelona, pàg. 151.
Guimerà, Àngel, pàg. 83.
Guimerà, Isabel de, pàg. 96.
Guines, Pere de, pàgs. 65 i 66.
Gudiol, Josep, pàgs. 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 69 i 70.
Gurrea, Joan de, pàg. 278.
Gutiérrez de Vega, Fernán, pàg. 156.
Guzmán el Bueno, pàg. 614.
Guzmán, Pedro de, pàg. 168.

H

Hadji Mohammad Assafar, pàg. 102.
Haggim ben Isaac R., pàg. 140.
Hal·leví, Aaron, pàg. 132.
Hanania, R., pàg. 140.
Hanza, cabdill turc, pàg. 393.
Hapenini, Abraham, pàg. 131.
Hapenini, Iedaia, pàgs. 131 i 139.
Hauréau, pàgs. 31 i 42.
Haytó, pàg. 82.
Hefele, C. - F., pàgs. 211 i 360.
Hernández Sanz, A., pàg. 419.
Herús, Guillem, pàg. 407.
Hinojosa, Eduardo de, pàg. 501.
Homer, pàg. 46.

Honori IV, papa, pàg. 119.
Horaci, pàg. 258.
Hostàlrich, Bartomeu d', pàg. 396.
Hug III d'Arbòrea, pàg. 201.
Humbolt, pàg. 48.
Hurtado de Mendoza, Juan, pàgs. 156 i 168.

I

Illa i Canet, vescomte d', pàgs. 146, 247, 248, 249, 250 i 341.
Imola, Joan d', pàg. 258.
Innocenci III, papa, pàg. 116.
Innocenci VII, papa, pàg. 33.
Isaac ben Moisès Leví, pàgs. 132 i 135.
Isaac ben Xèixet Barfat, pàg. 135.
Isaac, negus d'Etiòpia, pàgs. 386 i 387.
Isabel, germana del comte d'Urgell, pàgs. 287, 290 i 305.
Isabel de Castella, filla de Ferran i d'Isabel, els Reis Catòlics, pàg. 611.
Isabel de Borbó, pàg. 223.
Isabel de Castella, la Catòlica, pàgs. 279, 437, 454, 457, 459, 465, 485, 486, 489, 490, 491, 611, 625, 626 i 627.
Isabel II d'Espanya, pàg. 444.
Isabel de Navarra, pàg. 205.
Isabel de Portugal, duquessa de Borgonya i tia de Pere IV, pàgs. 622 i 641.
Isabel, filla del comte Jaume d'Urgell, pàgines 289, 291, 292, 299, 551 i 553.
Isabel, filla del duc de Bragança, pàgs. 561 i 624.
Isabel, infantessa, muller de Jaume d'Urgell, pàgines 154, 161, 172, 176, 181, 191, 273, 282, 283, 288, 289 i 292.
Isabel, neboda del príncep de Tarent, pàgina 438.
Iscle, comte d', pàgs. 581 i 584.
Ismael, pàg. 73.
Iusuf, pàgs. 73 i 102.
Ivars, P. Andreu, pàgs. 26, 27, 68 i 113.
Ixar, Joan d', (en temps de Ferran I i d'Alfons IV), pàgs. 156, 265 i 351.
Ixar, Joan d', (en temps de Joan II), pàgs. 558 i 606.
Ixar, Fernández de, pàg. 208.
Ixar, Margarida d', pàg. 439.
Ixar i de Cabrera, Timbors d', pàg. 491.

J

Jacob ben David ben Jomtob, pàgs. 137 i 139.
Jacob, Mestre, pàg. 137.
Jacob, negus d'Etiòpia, pàg. 387.
Jacobo, Gerard de, pàg. 62.
Jacobo, Mossè, pàg. 70.
Jacomí, metge, pàg. 235.
Jafuda ben Astruc, (vegi's Bonsenyor).
Janer, canonge de Barcelona, pàg. 540.
Janer, Ignasi de, pàg. 110.
Janer, Jaume, pàg. 497.
Janus, rei de Xipre, pàg. 292.
Jaubert, Guillem, pàg. 40.
Jaume, infant, avi del darrer comte d'Urgell, pàgina 298.
Jaume d'Aragó, cardenal, pàg. 101.
Jaume de Portugal, cardenal, pàg. 394.
Jaume, darrer comte d'Urgell, pàgs. 114, 120, 125, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 203, 205, 230, 233, 235, 240, 241, 254, 259, 273, 275, 282, 283, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 328, 550, 551, 553, 566, 594, 604 i 639.
Jaume I el Conquistador, pàgs. 13, 14, 31, 36, 63, 66, 75, 83, 84, 85, 86, 90, 92, 107, 109, 116, 117, 138, 187, 189, 223, 298, 405 i 408.
Jaume II, pàgs. 11, 16, 21, 22, 32, 37, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 52, 63, 65, 72, 75, 76, 78, 79, 83, 85, 86, 93, 94, 95, 108, 109, 110, 111, 112, 116, 119, 120, 121, 127, 132, 138, 139, 140, 259, 274 i 298.
Jaume II de Mallorca, fill de Jaume I el Conquistador, pàg. 14.
Jaume III de Mallorca, pàgs. 62, 88, 120, 121, i 124.
Jassa, Pere de, pàg. 366.
Jesús (vegi's Crist).
Jiménez Cerdán, Joan, pàgs. 188 i 259.
Joan Alfons de Navarra, pàg. 454.
Joan d'Anjou (fill de Renat), pàgs. 331 i 432.
Joan, «el preste», pàg. 388.
Joan, fill de Jaume II, pàgs. 33, 108 i 110.
Joan I de Catalunya-Aragó, pàgs. 24, 27, 33,

37, 38, 40, 41, 45, 49, 50, 61, 72, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 94, 95, 96, 97, 100, 111, 114, 115, 116, 120, 121, 122, 125, 126, 127, 129, 130, 134, 138, 140, 149, 150, 266, 353, 386, 395, 408, 418 i 453.
Joan II, de Catalunya-Aragó, pàgs. 205, 206, 260, 262, 265, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 284, 294, 295, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 305, 318, 320, 323, 324, 328, 340, 341, 342, 345, 351, 354, 355, 356, 371, 384, 407, 409, 420, 421, 423, 426, 438, 446, 447, 448, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 492, 493, 494, 495, 497, 498, 499, 501, 502, 509, 510, 513, 514, 518, 520, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 571, 572, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641 i 642.
Joan II de Portugal, pàg. 565.
Joan II de Castella, pàgs. 81, 148, 149, 150, 153, 154, 156, 157, 168, 172, 173, 176, 182, 183, 186, 206, 210, 270, 271, 234, 238, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 294, 295, 299, 322, 341, 384, 403, 420, 421 i 465.
Joan, duc de Calàbria i de Lorena, fill de Renat d'Anjou, pàgs. 565, 566, 567, 568, 569, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 604, 615, 616, 622, 632 i 638.
Joan de Calàbria, bastard del duc Joan de Calàbria i de Lorena, pàgs. 579, 582 i 591.
Joan, fill bastard de Joan II, arquebisbe de Saragossa, pàgs. 580 i 588.
Joan, infant, fill natural de Pere II, pàg. 109.
Joan Manuel Paleòleg, pàg. 375.
Joan, Sant, pàg. 361.
Joan VII Paleòleg, pàg. 390.
Joan XXII, papa, pàgs. 42, 76 i 111.
Joan XXIII, papa, pàgs. 203, 206, 208, 210 i 369.
Joana II de Nàpols, pàgs. 205, 206, 218, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 307, 308, 312, 313, 314, 315, 316, 325, 333, 377 i 379.
Joana, filla de Gastó I de Foix, pàg. 110.
Joana, filla del comte d'Urgell, pàgs. 289, 290, 291 i 292.
Joana, filla de Joan II i de Joana Enríquez, cosina i muller de Ferran de Nàpols, pàgines 616, 634, 635 i 637.
Joana, germana d'Alfons V de Portugal i muller d'Enric IV, l'Impotent, pàg. 226.
Joana *la Beltraneja*, pàgs. 625, 626 i 627.
Joffre, Nicolau, pàg. 251.
Johan dels òrguens, músic flamenc, pàg. 129.
Johan, Jordi (vegi's Déu, Jordi de).
Johan, Martí, pàg. 296.
Johan, Pere, pàg. 68.
Johannes d'Anglaterra, organista, pàg. 127.
Judes Iscariot, pàg. 526.
Julià, Pere, cònsol a Constantinoble, pàg. 390.
Julià, Pere, capità, pàg. 557.
Julià, Rafael, patró de galeres, pàgs. 552 i 553.
Justí, pàg. 82.
Justinià, pàg. 34.

K

Kayserling, M., pàgs. 134, 136 i 140.
Keicher, Otto, pàgs. 18 i 23.
Kretschmer, Konrad, pàg. 48.

L

Lafuente, Modesto, pàgs. 456, 496, 592 i 640.
Lafuente, Vicente de, pàg. 368.
Langlois, Charles-V., pàg. 32.
Lanson, Gustave, pàg. 81.
Launach, mossèn de, pàg. 175.
Lau, Antoni del, governador del Rosselló, pàgines 608 i 609.
Lecoy de la Marche, A., pàgs. 321, 323, 325, 329, 332, 333, 334, 335, 375, 376 i 565.
Lena, Pere de, pàg. 114.
León, J., pàg. 134.
Leroux, Ernest, pàg. 104.
Leseur, cronista, pàg. 619.
Leví ben Gerson, pàg. 136.

Leví ben Haggim, pàg. 132.
Levi, rabinista, pàg. 134.
Liñán, Joan de, pàg. 164.
Litrà, notari mallorquí, pàg. 597.
Livi, Tit, pàgs. 79, 82, 109, 258, 311 i 445.
L. M., pàg. 116.
Loba o Llobera, Julià de pàg. 371.
Longpré, Efrem, pàg. 33.
López de Avalos, Ruy, pàg. 275.
López de Lanuza, Martín, pàg. 179.
López de Mendoza, Iñigo, marquès de Santillana, pàgs. 278, 292 i 444.
López, Gil, pàg. 110.
Loredano, Lluís, pàg. 426.
Lorena, Isabel de, pàg. 325.
Lorena, Frederic de, comte de Vademont, pàgines 570 i 575.
Löwenthal, A., pàg. 136.
Luanco, José R., pàg. 20.
Luca, pàg. 445.
Luna, els, pàgs. 176 i 190.
Luna, Àlvar de, pàgs. 273, 275, 276, 277, 278, 280 i 281.
Luna, Antoni de, pàgs. 151, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 168, 169, 173, 174, 175, 189, 258, 284 i 285.
Luna, Artal de, pàg. 259.
Luna, Brianda de, pàg. 151.
Luna, Elfa de, pàg. 284.
Luna, Frederic de (Vegi's Frederic, comte de Luna).
Luna, Joan de, pàg. 156.
Luna, Maria de, pàgs. 28 i 96.
Luna, Pere de (vegi's Benet XIII).
Luna, Roderic de, pàgs. 209, 218, 356, 360, 366, 369 i 370.
Luna, Violant de, pàg. 173.
Lunell, Guillem, pàg. 38.

LL

Llabrés, Gabriel, pàgs. 49, 90, 124 i 132.
Lleopart o Llopart, Bernat, pàg. 70.
Llobera, Joan, pàg. 367.
Llobet, Francesc, pàgs. 303, 499 i 605.
Llobet, Guillem, pàg. 32.
Llombart, Antoni, escrivà de la Diputació del General, pàg. 544.
Llorente, Teodor, pàg. 272.
Lluçà, Tristany de, pàg. 171.
Lluís II d'Anjou, pàg. 146.
Lluís III d'Anjou, pàgs. 146. 150, 262, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 307, 313, 315, 316 i 353.
Lluís XI, de França, pàgs. 461, 489, 509, 510, 527, 540, 542, 543, 545, 546, 547, 548, 550, 565, 566, 567, 577, 589, 592, 593, 594, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 615, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 625, 626, 635 i 638.
Lluís XIV de França, pàg. 620.
Lluís, Sant, bisbe de Tolosa, pàgs. 270 i 372.
Lluís, Sant, rei de França, pàg. 353.
Llull, els, pàg. 395.
Llull, Domènec (fill de Ramon), pàg. 14.
Llull, Joan, pàgs. 292 i 344.
Llull, Magdalena (filla de Ramon), pàg. 14.
Llull, Ramon, pàgs. 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 34, 35, 36, 46, 47, 48, 73, 76, 105, 113, 121, 122, 139 i 388.
Llupià, Hug de, pàg. 116.
Llúria, Carlets de, pàg. 88.
Llúria, Francesc de, pàg. 88.
Llúria, Roger de, pàg. 88.
Llúria, Rogeró de, pàg. 88.

M

Macabich, I., pàg. 88.
Macedònia, Filip de, pàg. 639.
Magarola, Galceran de, pàg. 114.
Magnaghi, Alberto, pàgs. 48 i 49.
Mahoma, pàgs. 102 i 106.
Mahomet I, pàgs. 388 i 394.
Magdalena, germana de Lluís XI de França, pàgina 542.
Maimó o Moisès d'Egipte, pàgs. 132, 137 i 138.
Malferit, Berenguer, pàg. 418.
Malferit, Mateu, pàg. 444.
Malgaulí, pàg. 110.
Malianta, Joan, pàg. 557.
Malla, Felip de, pàgs. 34, 95, 126, 214, 217, 218, 222, 235, 285, 356, 361, 362 i 363.
Malla, Gilabert de, pàgs. 217 i 218.
Malleó, Joan de, pàg. 175.
Mallol, Llorenç, pàg. 125.
Mallorques, Bernat de, pàg. 124.
Manament, Bartomeu de, pàg. 64.
Mandonnet, pàg. 13.

Manrique, Pere, pàg. 276.
Maquiavel, pàg. 395.
Marata, Francesc, pàg. 69.
Marbres, Joan, pàg. 33.
Marca, comte de la (vegi's Borbó, Jaume de).
Marca, Pere de, pàg. 227.
March, els, pàgs. 121 i 123.
March, Ausiàs, pàgs. 123 i 496.
March, Jaume, poeta del segle XIV, pàgs. 121, 123, 124, 125 i 126.
March, Jaume, (primera meitat del segle XV), pàgines 247 i 346.
March, Jaume, (segona meitat del segle XV), pàgines 576 i 615.
March, Josep M., S. J., pàg. 14.
March, Lluís, pàg. 346.
March, Pere, dominicà mallorquí, pàg. 34.
March, Pere, poeta del segle XIV, pàgs. 121, 122, 123 i 124.
Marco Polo, pàg. 82.
Marcó, Bernat, pàg. 518.
Margall, Pere, pàg. 358.
Margarida de York, germana del rei d'Anglaterra Eduard IV, pàg. 562.
Margarida, germana d'Alfons IV, pàg. 434.
Margarit, Bernat de, germà de Joan, pàg. 583.
Margarit, Bertran de, germà de Joan, pàg. 525.
Margarit, Joan de, pàgs. 409, 448, 458, 470 i 525.
Margarit, Joan de, bisbe de Girona, pàgs 576, 579, 581, 583, 587, 589, 595 i 628.
Margarit (Vegi's Iedaia Hapenini).
Marginet, Fra Pere, pàgs. 101 i 287.
Marí, Bernat, pàg. 40.
Marí, Pere, pàg. 116.
Mariana, Juan de, historiador, pàg. 638.
Maria Cristina, reina governadora d'Espanya, pàgina 223.
Maria d'Anjou, pàg. 353.
Maria, filla d'Alfons IV, pàg. 434.
Maria, filla d'Arnau de Vilanova, pàg. 42.
Maria, germana d'Alfons IV, pàg. 272.
Maria Lluïsa Ferranda, infantessa d'Espanya, pàgina 223.
Maria, muller d'Alfons IV, pàgs. 206, 253, 256, 259, 261, 266, 268, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 287, 290, 291, 292, 293, 297, 302, 303, 305, 311, 322, 333, 335, 336, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 353, 354, 355, 370, 373, 376, 378, 396, 397, 399, 400, 401, 410, 411, 412, 421, 423, 426, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 446, 447, 448 i 564.
Maria, filla de Joan II i Joana Enríquez, pàgina 637.
Marimon, Benet de, pàg. 236.
Marimon, Ferrer de, pàg. 124.
Marimon, Joan de, pàgs. 523, 529 i 532.
Marimon, Joan Bernat de, fill de Joan de Marimon, pàg. 540.
Marineo Sícul, Luci, pàg. 476.
Marinescu, Constantino, pàgs. 388, 390, 391, 392, 393 i 394.
Marlés, Guillem Ramon de, pàg. 639.
Marle, Enric de, pàg. 618.
Marquès, Miquel, pàg. 505.
Marquet, Galceran, pàg. 112.
Marquet, Tomàs, pàg. 41.
Marquets, els, pàg. 395.
Marsili, Fra Pere, pàgs. 84, 85, 86 i 109.
Martí, Andreu, pàg. 152.
Martí, Bernat, pàgs. 291 i 304.
Martí de Barcelona, P., pàgs. 27, 31, 32, 34, 36, 109 i 116.
Martí, Francesc, secretari dels ambaixadors de Barcelona a Lluís XI, pàg. 621.
Martí el Jove, rei de Sicília, pàgs. 151, 200, 201, 204, 206, 271, 272, 279 i 453.
Martí, Francesc, pàg. 114.
Martí, Fra Ramon, pàgs. 13, 14 i 46.
Martí I, l'Humà, pàgs. 9, 12, 27, 38, 41, 49, 54, 56, 57, 61, 63, 64, 72, 74, 82, 83, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 115, 116, 119, 120, 122, 124, 125, 126, 130, 140, 149, 150, 158, 159, 188, 189, 193, 201, 202, 203, 204, 221, 222, 233, 254, 272, 287, 298, 306, 353, 385, 396, 453, 564, 594, 629 i 630.
Martí IV, papa, pàg. 15.
Martí V, papa, pàgs. 266, 267, 269, 270, 307, 308, 314, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 370, 371 i 372.
Martinet, deixeble d'Armer, pàg. 127.
Martínez, Antoni, pàg. 387.
Martínez, Miquel, pàg. 484.
Martínez, Pere, frare dominicà. pàg. 601.
Martorell i Trabal, F., pàgs. 68, 70, 78, 202, 212, 232, 247, 248, 251, 255, 256, 257, 258, 287, 360, 442, 443, 445 i 446.

Martorell, Francesc, missatger d'Alfons IV, pàgines 218 i 365.
Martorell, Simó, pàg. 70.
Marzano, Marino de, pàg. 434.
Mas, Josep, pàgs. 57, 60, 63, 64, 68 i 69.
Mascaró, Pere, pàg. 419.
Mascó, Domènec, pàgs. 115 i 124.
Masdovelles, Guillem de, pàgs. 124 i 125.
Masdovelles, Joan Berenguer de, pàgs. 391 i 480.
Massanet, Bartomeu Agustí de, batlle de Barcelona, pàg. 405.
Massó i Torrents, Jaume, pàgs. 20, 27, 28, 31, 37, 86, 90, 97, 118, 119, 120, 121, 124, 126, 200, 480, 495 i 496.
Matadansa, joglar, pàg. 129.
Matella, Francesc, pàg. 405.
Mateu de Déu, Fra, pàg. 75.
Mateu, Fra, predicador de la reina Maria, muller d'Alfons IV, pàg. 437.
Mates, de Molins de Rei, pàg. 304.
Matheu, Pere, pàg. 560.
Matxicot, pàg. 611.
Maximilià, emperador, pàg. 443.
Meca, Joan de, pàg. 166.
Mena, Joan Jordi de la, pàg. 355.
Menahem Meïr, pàg. 132.
Méndez, Alfons, pàgs. 191 i 304.
Mendoza, «el Prestamero», capità castellà, pàgines 539, 541 i 542.
Mendoza, Ruiz Díaz de, capità castellà, nebot de Mendoza el Prestamero, pàgs. 539, 541, 542 i 546.
Menéndez Pelayo, M., pàgs. 13, 14, 23, 34, 39, 42, 44, 45, 46, 47, 104 i 105.
Mercader, Berenguer, batlle general del reialme de València en temps d'Alfons IV, pàgines 294, 295, 296, 298, 302, 304 i 352.
Mercader, Berenguer, batlle general del reialme de València en temps de Joan II, pàgina 604.
Mercader, Galceran, pàg. 428.
Mercader, Joan, pàgs. 238, 296, 297 i 302.
Mercader, Perot, pàg. 411.
Mercè, Mestre de la, pàg. 21.
Mestra, Francesc del, pàg. 69.
Metge, Bernat, pàgs. 13, 29, 73, 79, 80, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 105, 106, 121, 122, 124 i 258.
Metge, Guillem, pàg. 57.
Metge, Joan, fill de Bernat Metge, pàg. 99.
Michel, pàg. 57.
Midac, músic, pàg. 129.
Milà i Fontanals, M., pàg. 118.
Millars, M., pàg. 482.
Millàs-Vallicrosa, J. M., pàgs. 137 i 140.
Minò de la Seca, pàg. 72.
Miquel, frare etiòpic, pàg. 387.
Miquel i Planes, R., pàg. 116.
Miquel, Pere, pàg. 404.
Mir, Jaume, pàg. 519.
Mir, Joan de, pàg. 157.
Mirabilis, Gabriel de, pàg. 323.
Miralles, G. de, pàg. 41.
Miraller, Andreu, pàg. 64.
Miralpeix, Jaume de, pàg. 146.
Miret i Sans, Joaquim, pàgs. 40, 85, 102, 103, 105, 106, 109, 118 i 201.
Miró, Pere, pàgs. 163, 191, 192 i 285.
Mitjavila, Joan de, pàg. 513.
Mohamed II, pàg. 390.
Moisès ben Nahman, de Girona, pàgs. 132 i 136.
Moisès Narboní (vegi's Efraïm Vidal Bellshoms).
Moles (vegi's Margarit, Joan de).
Moles, Jaume, pàg. 515.
Molinier, Auguste, pàg. 86.
Mollà, Pere de, pàg. 116.
Molner, Francesc, pàg. 69.
Moncayo, Joan de, pàg. 454.
Moner, Pere, pàg. 514.
Monfar, Dídac, pàgs. 154, 159, 187, 188, 213, 254, 283, 292, 294, 298, 299 i 304.
Monreal, Joan de, pàg. 455.
Montagut, Berenguer de, pàg. 69.
Montagut, rebel a Joan II, pàg. 630.
Montbui i de Tagamanent, Joan de, pàgs. 483 i 562.
Montbui, Berenguer de, pàg. 346.
Montcada, els, pàg. 58.
Montcada, Guillem Ramon de, pàgs. 154, 226, 229, 248, 249, 284, 329, 341 i 444.
Montcada, Ot de, pàgs. 284 i 375.
Montcada, Pere de, pàg. 146.
Montcada, Roger de, pàgs. 194 i 253.
Montçó, Fra Joan de, pàg. 33.
Montesa, Mestre de, pàg. 211.

Montferrat, Margarida de, mare del darrer comte d'Urgell, pàgs. 151, 155, 157, 158, 159, 163, 170, 175, 176, 177, 178, 179, 183, 184, 191, 192, 235, 286, 287, 288, 298 i 304.
Montgai, Joan de, pàgs. 183 i 191.
Montjuïc, els, pàg. 395.
Montjuïc, Jaume de, pàg. 107.
Montoliu, Manuel de, pàgs. 83 i 85.
Montone, Braccio de, pàgs. 265, 266, 267, 268, 270 i 271.
Montsalvatge i Fosses, Francesc, pàgs. 499, 501, 502, 503, 504, 506, 507, 508, 509, 511, 512, 513, 514, 515, 517, 518, 519, 520, 523, 524, 528, 534, 536, 549, 550, 568, 570, 571, 575, 576, 580, 583, 585, 586, 587, 589, 627, 628, 629 i 630.
Montserrat, Cosme de, bisbe de Vic, pàgines 517, 528, 533, 562, 563 i 578.
Montsuar, Manuel de, pàgs. 523 i 595.
Moragues, Marc, pàg. 70.
Moragues, Pere, pàgs. 68 i 70.
Mora, Ramon, conseller de Barcelona, pàgina 640.
Morel-Fatio, pàg. 39.
Morell o Morey, Guillem, pàg. 66.
Morell o Morey, Pere, pàgs. 57 i 66.
Mosconi, Jafuda o Lleó, pàgs. 134 i 137.
Mosto, Alvise da Ca'da, pàg. 50.
Moya, Nadal, barber barceloní, pàg. 572.
Mudarra, Lluís, pàg. 614.
Muntaner, Joan, pàg. 88.
Muntaner, Macari, pàg. 88.
Muntaner, Martí, pàg. 88.
Muntaner, Ramon, pàgs. 30, 75, 76, 80, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 112, 121 i 309.
Muntanyans, Antoni Guillem de, pàg. 461.
Muntbrú, mossèn de, pàg. 175.
Mur, Acard de, pàgs. 201, 209 i 210.
Mur, Dalmau de, pàg. 348.
Muratori, pàgs. 261, 267, 271 i 371.
Myrtil, Nicolau, pàg. 102.

N

Naçan de Tolèdol, pàg. 130.
Nafuci, Isaac, pàgs. 49, 133 i 134.
Nàpols, Ladislau de, pàgs. 203 i 205.
Narbona, vescomte Guillem de, pàgs. 201, 202, 258 i 259.
Navarra, Pere de, pàg. 420.
Nava, Gutierre de, pàgs. 308 i 310.
Nava, Joan de, pàg. 391.
Nicolàs, Paulo, pàg. 231.
Nicolau d'Olwer, Lluís, pàgs. 13, 20, 21, 23, 73, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 104, 105, 112, 117, 118, 119, 124, 125, 385, 386, 387, 390 i 391.
Nicolau, el Panorma, pàg. 376.
Nicolau, Francesc, pàg. 418.
Nicolau, fill del duc Joan de Calàbria i de Lorena, pàg. 580.
Nicolau, Guillem, pàgs. 81, 114 i 116.
Nicolau IV, papa, pàg. 119.
Nicolau, Pere, pintor, pàg. 62.
Nicolau V, papa, pàgs. 381, 382, 389, 391, 427 i 445.
Noguera o Sanoguera, Antoni, pàgs. 490, 491 i 499.
Nordenskjöld, pàg. 48.
Nubiola, Pere, pàgs. 227 i 231.
Núñez de Guzmán, Pere, pàgs. 156 i 168.

O

Obrador, Mateu, pàg. 20.
Ohem, Ramàr, pàg. 38.
Olave, pàg. 447.
Olivar, Marçal, pàgs. 13, 41, 99, 104, 122, 126, 278, 279 i 444.
Oliver, Bernat, pàgs. 109 i 110.
Oller, Bernat, pàg. 34.
Oller, Pere, pàg. 239.
Olms, els, pàgs. 606 i 607.
Olms, Berenguer d', (en temps d'Alfons IV), pàgines 247, 250, 373 i 419.
Olms, Bernat d', (en temps de Ferran I), pàgina 175.
Olms, Berenguer d', (en temps de Joan II), pàgines 527 i 607.
Olms, Bernat d', fill de Carles, pàgs. 607, 608, 612, 614 i 619.
Olms, Carles d', pàgs. 510, 527 i 607.
Olms, Guillem, fill de Berenguer, (en temps de Joan II), pàgs. 607, 608 i 628.
Olms, Lluís d', pàg. 509.
Olivella, Joan d', pàg. 597.
Oliver, Francesc, pàg. 585.

Oliver, Galceran, tresorer i ambaixador de Joan II, pàgs. 541, 547, 620 i 639.
Oliver, Joan, diputat del General, pàg. 586.
Olmera, pàg. 503.
Olzina, Joan, pàgs. 444 i 446.
Olzinelles, Lluís d', diputat local de la ciutat i vegueria de Lleida, pàg. 531.
Ontalvilla, C. d', (vegi's Pasqual Boronat).
Orenga, Guillem d', pàg. 65.
Oria, Giovanni d', pàg. 50.
Oriol, Bernat, metge, pàg. 41.
Orleans, duc d', (en temps del darrer comte d'Urgell), pàg. 162.
Orleans, duc d' (en 1447), pàg. 425.
Ornós, Jordi d', pàgines 362, 364, 365, 374 i 376.
Ors, Bartomeu, pàg. 519.
Orsini, els, pàg. 317.
Orsini, Antoni d', príncep de Tarent, pàgines 315, 317, 320, 326, 334 i 438.
Orsini, Napoleó, cardenal, pàg. 45.
Orsini, Ramon, comte de Nola, pàg. 292.
Ortafà, Berenguer d,, pàg. 404.
Ortafà, Pere d', pàgs. 613 i 614.
Ortafà, Ramon d', pàg. 393.
Ortega i Gasset, Josep, pàg. 594.
Ortigues, Galceran d', pàg. 483.
Osma, Guillermo J. de, pàgs. 73, 322 i 434.
Osona, comte d', pàg. 207.
Ovidi, pàgs. 82, 97, 114 i 258.

P

Pachs o Pax, Nicolau, pàg. 114.
Pacheco, Joan marquès de Villena, pàgines 281, 421 i 627.
Pagès, Amédée, pàgines 121, 122, 123, 124 i 496.
Pagès, Joan, pàg. 483.
Palau i Ribera, Guerau de, pàg. 249.
Palau, Jaume, pàg. 162.
Palaviccini, Benet, pàg. 317.
Palazol o Palol, Berenguer de, pàg. 73
Palència, Alfons de, pàg. 409.
Paleòleg, Demetri, pàgs. 389 i 390.
Paleòleg Dragases, Constantí, pàgs. 389 i 390.
Paleòleg Dragases, Tomàs, pàg. 389.
Paleòlegs, els, pàgs. 158, 389 i443.
Pal·ladi, pàgs. 97 i 113.
Pallarès, Francesc, pàg. 512.
Pallars, Arnau Roger, comte de, pàg. 50.
Pallars, Bernat Roger, comte de, pàgs. 146, 148, 156, 169, 247, 248, 249, 250, 253, 269 i 346.
Pallars, Hug Roger, comte de, pàgs. 411, 494, 506, 515, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 528, 536, 537, 538, 540, 541, 546, 549, 550, 556, 577, 578, 584, 585, 588, 590, 596, 639 i 642.
Palomar, Joan de, pàg. 332.
Panar, Martí de, pàg. 164.
Panormita, Antoni, pàgs. 318, 442 i 445.
Paraclet, pàg. 102.
Parhi, Estori, pàg. 133.
Parxer, P., pàg. 540.
Pasqual, Pere, pàg. 14.
Pastor, Antoni, notari perpinyanès, pàgina 608.
Pastor, Arnau Guillem, pàgs. 474, 484 i 487.
Pau, Bernat de, pàg. 379.
Pau, Jaume, pàg. 483.
Pau, Sant, pàg. 24.
Paulet de Marsella, pàg. 118.
Pax o Pachs, Hug de, pàg. 600.
Paz i Melià, pàgs. 322, 636 i 614.
Pedrell, Felip, pàg. 130.
Pedrissa, Vicents, pàg. 236.
Pelay Briz, F., pàg. 227.
Pelegrí, Antoni, pàgs. 407, 408 i 538.
Pelegrí, Jaume, pàg. 444.
Pelegrí, Julià, pàg. 483.
Pella i Forgas, J., pàgs. 129, 198, 245, 340, 346, 348, 410, 437, 438, 448, 548, 564, 566, 577, 578, 585, 634, 635, 636 i 640.
Pena, Arnau de la, pàg. 63.
Pennafreita, Pere de, pàg. 56.
Peralta, Garcia de, pàg. 183.
Peralta, Guillem de, tresorer de Joana Enríquez, pàg. 571.
Peralta, Martí de, pàg. 492.
Peralta, Pere de, conestable de Navara i privat de Joan II, pàgs. 615 i 639.
Perarnau, Francesc de, pàg. 405.
Peratallada, baró de, (vegi's Cruïlles, Bernat Gilabert de).
Peratallada o Rocatallada, Joan de, pàg. 45.
Perdigó, joglar, pàg. 512.
Pere de Portugal, duc de Coïmbra, marit

d'Isabel, filla gran del darrer comte d'Urgell, pàgs. 291, 292, 299, 551 i 552.
Pere, comte d'Urgell, pàgs. 120, 125, 159, 172, 184 i 298.
Pere d'Aragó, infant (fill de Jaume II), pàgines 36, 110, 111, 120, i 121.
Pere I, rei d'Aragó, pàg. 565.
Pere II de Sicília (segle xiv), pàg. 88.
Pere II el Gran, pàgs. 42, 55, 65, 69, 86, 87, 117, 118, 120, 141, 263, 309 i 638.
Pere III, el Cerimoniós, pàgs. 9, 12, 27, 33, 37, 40, 41, 49, 50, 56, 57, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 75, 78, 82, 83, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 108, 111, 112, 113, 114, 116, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 148, 149, 150, 200, 232, 289, 395 i 638.
Pere, infant, fill de Ferran I, pàgs. 269, 270, 271, 278, 280, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 309, 317, 318, 319, 326, 328, 329, 331 i 386.
Pere de Portugal (Pere IV de Catalunya-Aragó), nét del comte d'Urgell, pàgs. 298, 305, 394, 548, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564 565, 566, 567, 594, 607, 621, 622, 638 i 641.
Pere Nolasc, Sant, pàg. 110.
Pere, Sant, pàg. 526.
Pérez de Barbués, Pedro, pàg. 179.
Pérez de Corella, Ximèn, comte de Cocentaina, governador de València, pàgs. 278, 295, 394, 439 i 444.
Pere, Miquel, pàgs. 571 i 615.
Pérez, Ginifreu García, pàg. 120.
Perellós, Ponç de, pàgs. 154, 155, 156 i 161.
Perellós, Ramon de, pàgs. 114, 155, 156, 264, 265, 268 i 274.
Perpinyà, Pere de (vegi's Riu, Pere).
Pertegàs, Berenguer de, pàg. 40.
Perusa, Àngel de, pàg. 258.
Petrarca, pàgs. 96, 97 i 100.
Pi i Arimon, pàg. 227.
Picany, Blanca, muller de Ramon Llull, pàgina 14.
Piccinino, Nicolau, pàgs. 331 i 424.
Piccinino, Francesc, pàgs. 326 i 337.
Piccinino, Jaume, pàgs. 382, 383 i 394.
Piccolomini, Eneas Silvio (Pius II), pàgs. 439, 442 i 443.
Pico della Mirandola, Joan Francesc, pàgina 135.
Pina, R. de, cronista portuguès, pàg. 641.
Pinós, Francesc de, capità de l'armada marítima, pàgs. 460, 535, 558, 600 i 601.
Pintor, Bernat, notari de Girona, pàg. 26.
Pintor, Bernat, escultor, pàg. 67.
Pintor, Joan, pàg. 461.
Piombino, comte de, pàgs. 425 i 427.
Pisano, Giovanni, pàg. 65.
Pius II, papa, pàgs. 615 i 641.
Pizzanti, Moisès, pàg. 134.
Planche, Bernat de, pàg. 359.
Planella, Pere de, pàg. 562.
Planes, Dalmau (vegi's Sesplanes, Dalmau).
Pla, Nicolau, pàg. 566.
Plini, pàg. 258.
Plutarc, pàg. 82.
Poal, Fra Ramon de, pàg. 63.
Ponç Hug IV, comte d'Empúries, pàg. 120.
Ponç Saclota, Francesc, pàg. 114.
Policrat, pàg. 258.
Pons, Pere, pàg. 170.
Pontadera, Antoni de, pàg. 317.
Pontano, Joan, pàg. 438.
Porée, Ch., pàg. 57.
Portella, Berenguer, pàg. 65.
Porres, Joan de, ambaixador del rei de Castella, pàg. 543.
Portugal, Dionís de, pàgs. 558 i 584.
Portugal, Pere de, cosí de Pere IV, pàgina 559.
Pou, Bernat, cabdill remença, pàg. 519.
Pou, Bernat de, pàg. 583.
Pou, Bernat de, pintor, pàg. 57.
Pou, Fra Josep M., pàgs. 103 i 111.
Pou, Pere Joan, escrivà reial, pàg. 348.
Prader, Vidal, pàg. 63.
Prades, comte de (en temps de Joan II), pàgines 461, 467, 526 528, 531, 559, 570, 590, 596, 616 i 625.
Prades, comte de (en temps d'Alfons IV), pàgina 251.
Prades, Margarida de, muller de Martí l'Humà, pàgs. 221, 222 i 288.
Prat de la Riba, Enric, pàg. 299.
Prat, síndic dels remences, pàg. 412.
Preixana, Pere de, pàg. 405.
Probst, J.-H., pàgs. 18, 23, 26, 31 i 35.

Prohomne o Prohòmens, Francesc de, pàg. 112.
Puculull, J., il·luminador de llibres, pàg. 64.
Puculull, Francí Joan, pàg. 391.
Puig i Cadafalch, Josep, pàgs. 51, 52 i 55.
Puig, Sebastià, pàgs. 206, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 221, 222, 285, 356, 358, 363, 365 i 366.
Puiggarí, Josep, arxiver de Barcelona, pàgines 70, 227, 231, 355, 382 i 616.
Pujades, Mateu, pàgs. 258, 311, 313 i 444.
Pujades, Tomàs, pàg. 402.

Q

Quadrado, Josep M., pàgs. 63, 417, 419, 597, 598, 600, 601, 631 i 632.
Queralt (el P.), pàgs. 476 i 491.
Queralt, Guerau, pàg. 121.
Queralt, Pere de, pàgs. 78 i 121.
Queralt, Ramon, pàg. 41.
Quercí, Menahem de, pàg. 70.
Querol, Ferrer, pàg. 62.
Querol, Ramon, pàg. 40.
Quilliç o Quils, Nicolau de, pàgs. 115 i 217.
Quintana, Bartomeu, conseller de Barcelona, pàgina 581.
Quintana, Gabriel, pàg. 41.
Quintana, Miquel, pàg. 116.
Quintana, Narcís, pàg. 405.
Quintana, Pere, pàg. 549.

R

Rabelais, pàg. 104.
Rahola, Carles, pàg. 140.
Ramis, Francesc, ambaixador i conseller dels diputats del General, pàg. 552.
Ram, Domènec, pàgs. 187, 274 i 341.
Ramonet, Capdet, capità, pàgines 587, 611 i 614.
Ramon Berenguer, fill de Jaume II, pàgs. 110 i 120.
Ramon Berenguer I, el Vell, comte de Barcelona, pàg. 564.
Ramon Berenguer II, pàg. 66.
Ramon de Penyafort, Sant, pàgs. 15, 21, 42 i 107.
Ramon de Tàrrega, fra, pàg. 34.
Ram, Ferrer, pàg. 444.
Raynouard, pàg. 75.
Rebolledo, Ferran de, pàg. 570.
Rebollar, Rodríguez de, pàg. 272.
Rebolledo, Rodrigo de, camarlenc de Joan II, pàgines 463, 483, 499, 539, 570, 587 i 639.
Recco, Niccoloso da, pàg. 50.
Redó, Llorenç, pàgs. 204 i 341.
Reixach, Llorenç, pàg. 69.
Reixach, Ramon de, pàg. 249.
Renat d'Anjou, pàgs. 315, 316, 323, 324, 325, 326, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 352, 375, 384 i 419.
Renan, Ernest, pàg. 133.
Reparaz, Gonzalo de, (fill), pàg. 37.
Requesens, Berenguer de, pàg. 526.
Requesens, Galceran de, pàg. 320, 354, 355, 356, 398, 399, 401, 402, 403, 404, 419, 421, 426, 463, 468, 474, 483, 488 i 556.
Requesens, Lluís de, pàgs. 286 i 287.
Reverdit, Gaspar, pàg. 439.
Riambau, pàg. 608.
Ribagorça, els de, pàg. 283.
Riba, Bartomeu, pagès de la parròquia d'Esplugues, pàg. 572.
Riber, Llorenç, pàgs. 15, 17 i 19.
Ribera, Diego de, pàg. 485.
Ribes, Jaume, pàg 49.
Ricart, Antoni, pàg. 41.
Riera, Guillem, pàg. 40.
Riera, Jaume, pàg. 40
Rigolf, Guillem, pàg. 69.
Ripoll, Elionor, pàg. 123.
Ripoll, Jaume, pàg. 175
Riquer, Antoni, pàg. 460.
Riquer, Bertran, pàg. 65.
Riumajor, Bernat de, pàg. 333.
Riu, Pere, pàg 34.
Robert de Nàpols, pàg. 76.
Robió, B., pàg. 69.
Roca i Farreras, J. Narcís, pàg. 227.
Roca, Josep M., pàgs. 12, 38, 40, 41 i 42.
Roca o Roquer, Bernat, pàg. 54.
Rocabertí, Hug de, castellà d'Amposta, pàgina 611.
Rocabertí, Pere de, capità addicte a Joan II, pàgines 515, 525, 541, 549, 558, 569, 576, 608 i 610.
Rocabertí, vescomte de, (en temps de Pere III), pàg. 121.

Rocabertí, vescomte Jofre de, pàgs. 527, 558, 559 i 587.
Rocabruna, Pere des Bac, baró de, pàg. 534.
Rocafort, Pere, pàg. 390.
Rocatallada, Joan de, (vegi's Peratallada, Joan de).
Roda, vescomte de, fet presoner per Joan II, pàgina 559.
Rodríguez de Escobar, Àlvar, pàg. 168.
Rodríguez de Ledesma, Gonzalo, pàg. 168.
Rodríguez Sarmiento, Maria, pàg. 438.
Rodríguez Villa, A., pàg. 625.
Roger, Arnau, (segle XIV), pàg. 50.
Roger Bernat III, comte de Foix, pàg. 118.
Roger de Flor, pàg. 87.
Roig, Jaume, pàg. 434.
Rombolo, Pere, pàg. 387.
Romeu, els, pàg. 395.
Romeu, Joan, pàg. 116.
Rosanes, Galceran de, pàgs. 146, 147 i 154.
Rosa, Francesca, pàg. 637.
Ros, Ramon, pàg. 116.
Ros, Domènec, pàg. 41.
Ros d'Ursins, Pere, pàg. 41.
Ros, Jaume, pàg. 533.
Ros, Joan, pàgs. 249 i 252.
Ros, Joan, advocat fiscal, pàg. 588.
Roncière, Charles de la, pàgs. 48, 49, 50, 386 i 388.
Rossell, Nicolau, pàg. 33.
Roure, Francesc, pàg. 69.
Rovira, Francesc, pàg. 371.
Rovira i Virgili, A., pàg. 90.
Rovira, Jaume, pàgs. 124 i 125.
Rovira, Joan, pàg. 402.
Rubió i Balaguer, Jordi, pàgs. 22, 23, 25, 41, 45, 78, 86 i 100.
Rubió i Lluch, Antoni, pàgs. 9, 11, 16, 20, 23, 24, 26, 27, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 49, 50, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 90, 91, 92, 93, 94, 97, 99, 100, 101, 104, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 130, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140 i 386.
Rubió, Pere, pàg. 399.
Ruiz de Lihorí, Sanç, pàg. 205.
Ruiz de Mendoza, Diego, pàgs. 159, 191 i 304.
Rútia, Pere de, pàg. 455.

S

Sabastida, els, pàg. 395.
Sabran, Isabel de, pàg. 88.
Sabrugada, Bernat, pàg. 290.
Sacirera, Dalmau, pàgs. 146, 155, 157, 307, 308 i 313.
Sacirera, Gil, pàg. 313.
Sacosta, Nicolau, pàgs. 33 i 114.
Sacosta, Tomàs, pàg. 163.
Safont, Jaume, dietarista de la Generalitat, pàgines 398, 405, 406, 409, 419, 420, 457, 483, 493, 557 i 637.
Sagarriga, Francesc, pàg. 134.
Sagarriga, Guillem, pàg. 41.
Sagarriga, Pere de, pàgs. 147, 172, 187, 194, 362 i 444.
Salas i Bosch, Xavier de, pàgs. 283, 302, 303, 304 i 592.
Sala, Nicolau, secretari dels ambaixadors del General, pàg. 621.
Sala, Pere Joan, cabdill dels remences, pàgina 628.
Salbà, Bernat, pàg. 396.
Saldanya, Pere, pàg. 406.
Salembier, L., pàgs. 207, 210, 214, 368 i 369.
Salomó de Mallorca, pàg. 133.
Salomó, jueu de Lleida, pàg. 72.
Salomó, Mestre, pàg. 139.
Saltell, Bonafós, pàg. 133.
Saltrey, Enric de, pàg. 116.
Salvatge, Guillem, pàg. 63.
Salvatge, Pere, pàg. 118.
Samasó, Bernat, pàg. 347.
Samet, Benet, racional de la ciutat de Barcelona, pàg. 541.
Sampayo, Roderic de, pàg. 562.
Samsó, Francesc, pàgs. 461, 489 i 521.
Samuel d'Algaida, O. M. P., pàg. 32.
Sanabre, Josep, pàg. 616.
Sanasses, Joan de, pàg. 125.
Sànchez Muñoz, Gil, (vegi's Climent VIII).
Sanchis i Sivera, Josep, pàgs. 60, 62, 63, 64, 69, 71, 73 i 127.
Sanç, Arnau, pàgs. 329 i 336.
Sanç, germà d'Enric II de Castella, pàgina 150.
Sanç, fill de Ferran I el d'Antequera, pàgines 207 i 236.

Sanoses, Francesc, pàg. 433.
Sanpere i Miquel, S., pàgs. 36, 57, 58, 59, 60, 63, 66, 69, 70, 86, 227, 231, 398, 399, 401, 405, 408 i 409.
San Severino, casa de, pàg. 329.
Sansurí, Jaume, pàg. 289.
Santa Creu o Crou, els, pàg. 57.
Santa Maria, Gonzalo de, historiògraf de Joan II, pàgs. 636 i 641.
Santàngelo, cardenal de, pàg. 267.
Santapau, Galceran de, pàgs. 247 i 249.
Santcliment, els, pàg. 395.
Santcliment, Tomàs de, pàg. 290.
Santcliment, Pere Joan de, pàgs. 344, 401, 402, 433, 461, 470 i 482.
Sant Celoni, Jaume de, pàg. 508.
Sant Dionís, Pere de, pàg. 504.
Sant Víctor, Hug de, pàg. 100.
Sanuto, Marino, pàg. 35.
Sanvicenti, B., pàg. 100.
Sapila, Bernat, pàgs. 292, 344, 482 i 523.
Saplana, Antoni, pàg. 391.
Saplana, Guillem Ramon, pàgs 405 i 406.
Saplana, Pere, pàg. 113.
Saportella, Bernat de, diputat del General, pàgines 530, 540, 546 i 565.
Saràvia, Joan de, capità, pàg. 531.
Sarachja ben Isaac, pàg. 139.
Saragossa, Llorenç, pàg. 60.
Sarret i Arbós, J., pàg. 58.
Sarrià, Guerau de, pàg. 588.
Sarriera, Berenguer de, pàg. 40.
Sarriera, Galceran, ardiaca, pàg. 540,
Sarriera, Jaume i Guillem. (vegi's Riera).
Sarriera, Joan, pàg. 524, 581, 582, 583, i 636.
Sarriera, Jofre, pàg. 504.
Sarrovira, els, pàg. 395.
Sarrovira, Joan, pàgs. 405 i 406.
Sarthou, Carles, pàgs. 295 i 604.
Sarzana, Tomàs de, (vegi's Nicolau V).
Sas, Marçal de, pàg. 62.
Satrilla, Albert, pàg. 202.
Saula, Baltasar, pàg. 506.
Savall, Ramon, pàgs. 124 i 347.
Savoia, Anna de, neboda de Lluís XI, pàgina 623.
Savoia, duc Amadeu de, (vegi's Fèlix V, antipapa).
Savonarola, pàg. 419.
Sayol, Ferrer, pàgs. 95, 97, 113 i 122.
Scander-beg (vegi's Jordi Castriota)
Scarampo, Lluís, pàgs. 380 i 394.
Schwab, Moisès, pàgs. 72, 134, 136, 140.
Sedacer, Guillem, pàg. 113.
Segarra i de Siscar, Ferran de, pàg. 72.
Segarra, Jaume, pàg. 50.
Segimon, emperador d'Alemanya, pàgs. 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 304, 359, 360, 363, 365, 372, 373, 375, 443 i 552.
Seguer, G., pàg. 57.
Segura, Josep, pàg. 67.
Sellent, B., pàg. 377.
Sem-Tob Falcó, pàg. 136.
Sem-Tob Falguera, pàgs. 132 i 137.
Sèneca, pàgs. 29, 82, 100, 114 i 258.
Sentmenat, Francesc de, pàgs. 461 i 551.
Sentmenat, Jofre de, pàgs. 346 i 347.
Sentmenat, Pere de, gendre de Ramon Llull, pàgina 14.
Sentmenat, Pere de, (en temps d'Alfons IV), pàgina 249.
Sepúlvera, Diego de, enviat d'Enric IV, pàgina 543.
Sequeres, Joan, pàg. 579.
Server, Miquel, pàg. 511.
Servent, Jofre, pàg. 402.
Serra, Bernat, pàgs. 314 i 445.
Serra, fra Bonet, pàgs. 373, 374 i 376.
Serra, Jaume, pàgs. 58 i 59.
Serra, Joan, pàgs. 58 i 59.
Serra, Pere, pintor, pàgs. 58 i 59.
Serra, Pere, cardenal de Catània, pàg. 116.
Serra, Pere, conseller en cap de Barcelona, pàgina 432.
Serrolí o Serolí, Jaume, cabdill remença, pàgines 499, 502, 510, 511, 513, 514, 517 i 524.
Sescases, Lluís, pàgs. 378, 379 i 445.
Sescorts, Francesc, conseller barceloní, pàgina 572.
Ses-Fàbregues, Guillem, pàg. 88.
Sessa, duc de, pàgs. 317, 320, 334 i 434.
Sessa, duquessa de, pàg. 313.
Sessé, Garcia de, pàgs. 151, 158, 162, 163, 285 i 289.
Sesplanes, Dalmau, pàgs. 37 i 38.
Severtés, Pere, síndic de Tortosa, pàgs. 546 i 548.
Sevila, Andreu, pàg. 511.

Seyol, Berenguer, pàg. 555.
Sforça, els, pàg. 383.
Sforça, Francesc, pàgs. 323, 328, 330, 331, 332 335, 336, 337, 338, 380, 383, 392, 424, 425, 427, 428 i 615.
Sforça, Galeazzo, pàgs. 615, 618 i 623.
Sforça, Hipòlita Maria, pàg. 383.
Sforça, Jaume, pàgs. 250, 262, 264, 266, 267, 268 269, 270 i 323.
Sforça Maria, fill de Francesc Sforça, pàg. 383.
Shakespeare, pàg. 475.
Sibil·la, vescomtessa de Cardona, pàg. 200.
Sibil·la de Fortià, muller de Pere III el Cerimoniós, pàgs. 82, 148, 149, 289 i 360.
Sidi-bu-Abdal·là, pàg. 103.
Silva, Ferran de, pàg. 563.
Silva, Joan de, capità, pàgs. 555 i 561.
Simó, Arnau, pàg. 114.
Simó de Puigcerdà, Fra, pàgs. 16 i 22.
Siscar, Pere, pàg. 604.
So, Bernat de, pàgs. 121 i 124.
Solà, Jaume, pàg. 54.
Soler, Gaietà, pàgs. 158, 159, 177, 187, 189, 225 i 305.
Soler, Guillem, pàg. 50.
Soler, Joan, bisbe de Barcelona, pàg. 461.
Soler, Mateu de, ambaixador de la Generalitat i de la ciutat de Barcelona, pàgs. 509, 548, 620 i 621.
Soler i March, A., pàg. 59.
Soler (misser), pàg. 483.
Soler, Pere de, il·luminador de llibres, pàgina 63.
Soler, Pere, pintor, pàg. 41.
Soler, Requesens de, capità de Joan II, pàgines 551 i 556.
Soldevila, Ferran, pàgs. 13, 18, 21, 22, 25, 28, 34, 70, 78, 83, 86, 96, 99, 193, 196, 244, 266, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 280, 290, 320, 349, 369, 386, 387, 388, 415, 416, 417, 421, 434, 435, 437, 438, 439, 446, 447, 448, 566, 594, 624 i 637.
Solsona, Berenguer, pàg. 409.
Solzina, Martí, pàg. 512.
Sors, Andreu de, pàg. 578.
Sorts, Jofre, pàg. 582.
Sors, mossèn, pàg. 561.
Sos, Lleonard de, pàgs. 365 i 366.
Solivella, Guillem de, pàg. 66.
Spínola, Francesc, pàgs. 317, 321 i 324.
Spínoles, els, pàg. 615.
Spinoza, pàg. 136.
Spiro, Joan, pàg. 104.
Stancorp, Enric, pàg. 62.
Starnina, Gerardo, pàg. 62.
Staufen, Frederic, pàg. 386.
Steinschneider, M., pàg. 134.
Stella, Giovanni, pàg. 261.
Stock, Lambert de, pàg. 359.
Suau, pàg. 218.
Suárez, Lorenzo, pàg. 156.
Suero de Nava, pàg. 164.
Sulamí, Samuel, pàg. 132.
Summonte, pàg. 328.
Sunyol, Gregori M.ª, pàg. 127.
Suredes, els, pàg. 418.

T

Tallat, Francesc, pàg. 12.
Taust, Joan de, pàg. 217.
Tarent, duc de, pàg. 315.
Tederic o Teodoric, pàg. 39.
Tei, Fra Joan, pàg. 419.
Teixidor, pàg. 27.
Teixidor, Ponç, pàg. 57.
Terenci, pàg. 258.
Terrades, Jordi, barreter de Perpinyà, pàg. 608.
Terrades, Pere, pàg. 629.
Terrats, Jaume, pàg. 519.
Terrena o Terrer, Guiu de, pàgs. 25, 26 i 36.
Terrés, Mateu, pàg. 64.
Tibbònides, pàg. 139.
Toda, Eduard, pàgs. 493 i 494.
Todràs Isaac, pàg. 133.
Toledo, Francesc de, pàg. 390.
Tolon, Ramon, pàg. 375.
Tomàs d'Aquino, Sant, pàgs. 13, 44 i 111.
Tomàs, Pere, pàg. 32.
Tomic, Pere, pàgs. 94, 198, 226, 229, 320, 342, 343 i 440.
Torà, Agustí, patró de galera, pàg. 540.
Torà, Joan Berenguer, regent dels comptes del General de Catalunya, pàg. 540.
Torras i Bages, Josep, pàgs. 18, 21, 23, 24, 28, 29, 105 i 106.
Torres, Antoni Joan, governador de Menorca, pàgina 599.

Torres, Joan, canonge de Vic, pàg. 622.
Torres, Joan de, capità castellà, pàg. 539.
Torre, Andreu de, pàg. 69.
Torre, Bernat de la, pàgs. 90 i 112.
Torrelles, Joan, pàg. 432.
Torrelles, Pere de, (favorit de Martí I), pàgines 201 i 202.
Torrelles, Ramon de, pàg. 251.
Torremorell, Bernat de, pàg 169.
Torrent o Destorrent, Pere, pàgs. 461, 487 i 512.
Torres i Amat, F., pàgs. 34 i 125.
Torres, Martín de, pàg. 204.
Torró, Bertran, pàg. 513.
Torroella, Guillem de, pàg. 124.
Torroella, Pere, (en temps de Martí I), pàg. 116.
Torroella, Pere, (literat del temps del príncep de Viana), pàg. 496.
Torroella, Pere, (en temps de Joan II), pàgina 571.
Tossó, Bertran, pàg. 405.
Tovia, Antoni, pàg. 160.
Trastamara, els, pàgs. 271, 341, 448, 578, 579 i 627.
Traver, Joan, pàg. 519.
Tresbens, Bartomeu de, pàgs. 37 i 41.
Tresford, Pere, pàg. 125.
Tries, Berenguer, pàg. 70.
Trujols, Bernat, pàg. 63.
Tuno, Jaco, pàg. 61.
Turell, Bernat, pàg. 397.
Turell, Gabriel, pàgs. 198, 226, 440, 441 i 444.
Turell, Marc, pàgs. 226, 227, 229 i 233.
Turmeda, Anselm, pàgs. 13, 32, 75, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 114, 122 i 159.
Tusquets, Joan, pàg. 22.
Tutxó, argenter, pàg. 72.

U

Urlasa, mossèn d', pàg. 175.
Urraca d'Alburquerque (vegi's Elionor, muller de Ferran I el d'Antequera).
Urrea, els, pàgs. 176 i 190.
Urrea, Lope de, pàg. 156.
Urrea, Lope Ximénez de, pàgs 454, 471, 473 i 478.
Urrea, Pere d', arquebisbe de Tarragona, pàgines 539 i 559.
Urrea, Pere d', pàgs. 503, 512 i 526.
Usón i Sesé, M., pàg. 78.

V

Vaca, Brianda de, pàg 454.
Vademont, comte de, (vegi's Frederic de Lorena).
Valençona, muller de Ramon Muntaner, pàgina 88.
Valentí, Ferran, pàg. 97 i 101.
Valera, Diego de, cronista castellà, pàgines 608 i 625.
Valeri Màxim, pàgs. 98, 100 i 101.
Valer, Francesc des, pàg. 50.
Valois, els, pàg. 353.
Valois, Noel, pàgs. 220 i 370.
Valla, Llorenç, pàgs. 182, 187, 188, 205, 225, 226, 227, 228, 232, 239 i 322.
Valls, Domènec, pàg. 60.
Vallseca, els, pàg. 395.
Vallseca, Gabriel, pàg. 49.
Vallseca, Guillem de, pàg. 108.
Vallseca, presoner a la batalla de Rubinat, pàgines 531 i 532.
Valls i Taberner, F., pàgs. 13, 18, 21, 22, 25, 28, 34, 35, 36, 70, 78, 86, 108, 110, 111, 202, 212, 232, 244, 247, 248, 251, 255, 256, 257, 258, 266, 287, 349, 360, 369, 415, 416, 417, 438, 447, 448, 566, 594, 624 i 637.
Vaquer, Bernat, pàg. 393.
Velasco, Roderic, secretari de Pere IV, pàgina 563.
Velázquez, Fernán, pàg. 204.
Venrell, Pere, pàg. 152.
Ventimiglia, Antoni de, pàgs. 337 i 434.
Vera, Martí de, pàg. 374.
Verdaguer, Jacint, pàg. 20.
Verdet, Marià, pàg. 354.
Verges, Felip de les Dues, veguer de Narbona, pàg. 619.
Vermell, Pere, pàg. 585.
Verntallat, Francesc, cabdill dels remences, pàgines 512, 513, 514, 515, 516, 518, 519, 520, 521, 523, 524, 525, 526, 528, 534, 536, 540, 549, 550, 551, 557, 568, 569, 570, 571, 575, 576, 577, 580, 582, 627, 628, 629 i 630.
Vesach, Joan, protometge de Joan II, pàgines 492, 514 i 639.

Viader, Pere, pàg. 69.
Via, Eimeric de la, pàg. 379.
Via, Joan de la, pàg. 390.
Viana, Carles, príncep de, pàgs. 279, 331, 354, 420, 421, 423, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 509, 534, 542, 545, 563, 564, 574, 578, 591, 592, 601, 602, 616, 618, 624, 625, 626, 633, 638, 639 i 640.
Vianya, Corona de, pàg. 513.
Vic, Guillem de, pàg. 396.
Vic, Jaume de, pàg. 400.
Vic, Lluís de, pàg. 469 i 470.
Vidal Efraïm Bellshoms, pàgs. 83, 132, 137 i 139.
Vidal de Besalú, Bernat, pàg. 85.
Vidal de Besalú, Ramon, pàgs. 119, 121 i 122.
Vidal, Lluís, pàg. 251.
Vidal, Pere, historiador rossellonès, pàgs. 57, 70, 353, 354, 437, 442, 447, 448, 527, 591, 605, 606, 607, 608, 614, 622, 623 i 640.
Vidal, Roderic, protonotari de Carles de Viana i de Pere IV, pàgs. 423, 563 i 578.
Vilacorba, Bernat de, pàg. 209.
Vilademany, Arnau de, capità del sometent, pàgines 541 i 566.
Vilademany, Arnau de, pàgs. 346, 412 i 419.
Vilademany, Joan Pere de, pàg. 588.
Viladesters, Macià de, cartògraf, pàg. 49.
Vilalba, Marc de, abat de Montserrat, pàgines 217 i 252.
Vilalpando, pàg. 463.
Vilamarí, Bernat de, almirall català, pàgines 390, 391, 426, 427, 428, 430, 431, 433, 456, 499, 569, 589 i 615.
Vilamur, Ponç de, pàg. 175.
Vilana, Gaspar, pàg. 588.
Vilanova, Arnau de, pàgs. 23, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 75, 119 i 139.
Vilanova, Francesc de, pàgs. 157 i 160.
Vilanova, Gabriel de, pàg. 378.
Vilanova, Galceran de, pàg. 154.
Vilanova, Vidal de, pàg. 78.
Vilaragut, els, pàg. 190.
Vilaragut, Antoni de, pàgs. 29, 79, 81, 114, 115 i 124.
Vilaragut, Joan de, pàg. 189.
Vilarasa, Lluís de, pàgs. 217 i 218.
Vilardebò, Lluís, pàg. 517.
Vilardell, Francesc, pàg. 69.
Vilardell, el de l'espasa llegendària, pàgines 31 i 91.
Vilardona Carlina, pàg. 438.
Vilar, Andreu, pàg. 171.
Vilar, Rafael, ambaixador de Barcelona, pàgina 621.
Vilasatrú, cabdill remença, pàg. 551.
Villanueva, J., pàgs. 12, 46, 56, 109, 114, 140, 367, 492, 493, 620 i 627.
Villarreal, comte de, pàg. 561.
Villena, marquès de, (vegi's Pacheco, Joan).
Vinader, Ramon de, pàgs. 63 i 108.
Vinyes, Antoni, pàgs. 344, 399, 401 i 429.
Violant d'Aragó, filla de Joan I, pàgs. 266, 353 i 547.
Violant de Bar, muller de Joan I, pàgs. 33, 38, 81, 95, 96, 100, 138, 148, 149, 150, 266, 353 i 453.
Virgili, pàg. 82.
Visconti, Blanca, pàg. 425.
Visconti, Felip Maria, duc de Milà, pàgs. 266, 269, 270, 271, 308, 314, 317, 318, 319, 321, 323, 324, 325, 326, 331, 332, 337, 338, 339, 352, 374, 375, 376, 424, 425 i 452.
Vitellesco de Cornetto, Joan, pàgs. 326 i 374.
Vives, Josep, pàg. 82.
Vucxitx, Esteve, pàgs. 388 i 389.

W

Wofson Harry, Austryn, pàg. 136.
Wüstenfeld, pàg. 46.

X

Xammar o Xatmar, Ramon, pàgs. 212 i 358.
Xatmar, Bernat Gabriel, pàgs. 576 i 595.
Xèixet ben Isaac, el Gerundí, pàg. 136.
Xetantí o Setantí, Francesc, ciutadà de Barcelona mort a la batalla de Rubinat, pàgina 531.
Xetantí, Lluís, pàgs. 533 i 591.
Xetantí, Guillem, ciutadà de Barcelona, pàgina 557,
Xiberta, Fra Bartomeu M.ª, O. C., pàgs. 25 i 26.
Xilvela, senyor de, pàg. 88.

Ximénez, Joan, pàg. 215.
Ximeno, Joan, pàgs. 114, 171, 173 i 182.
Xulbe, Lluís de, pàg. 249.
Xullell, Maimó, pàg. 136.
Xiva, Jaume de, pàg. 34.

Y

York, duc de, pàg. 162.

Z

Zeller, pàg. 444.
Zoppo, Ottolí, pàgs. 317 i 321.
Zurita, J. de, pàgs. 90, 151, 154, 176, 187, 188, 198, 199, 204, 206, 208, 209, 210, 211, 213, 227, 234, 236, 248, 249, 250, 251, 259, 265, 267, 269, 271, 276, 279, 280, 292, 308, 312, 313, 315, 319, 320, 322, 323, 325, 327, 328, 337, 341, 352, 356, 361, 362, 364, 366, 368, 369, 373, 376, 377, 383, 384, 389, 394, 421, 423, 425, 433, 436, 439, 447, 455, 456, 458, 486, 488, 490, 493, 498, 501, 502, 539, 548, 549, 554, 558, 559, 561, 562, 563, 567, 569, 570, 571, 573, 574, 581, 584, 587, 589, 590, 591, 592, 604, 610, 614, 615, 625, 630, 633, 636, 637 i 640.

ÍNDEX GENERAL DE MATÈRIES

SETENA PART

La Catalunya imperial

CAPÍTOL IX

La civilització catalana des de les darreries del segle XIII fins a les primeries del segle XV

(acabament)

Pàgina

6. Les ciències, les lletres i les arts. 9

VUITENA PART

La Catalunya minvant

CAPÍTOL I

Ferran I, el d'Antequera

1. La revolta del comte d'Urgell 146
2. El monarca castellà i les llibertats catalanes 193
3. L'illa de Sardenya 200
4. L'illa de Sicília 202
5. El cisma 206
6. La qüestió del vectigal 223
7. Mort de Ferran I. 234

CAPÍTOL II

Alfons IV, el Magnànim

1. Els conflictes entre el rei i el poble 244
2. Sardenya i Còrsega 258
3. Primera conquista de Nàpols 262

Pàgina

4. Els conflictes amb Castella 271
5. La fi del comte d'Urgell. 282
6. Segona conquista de Nàpols 306
7. El governament de la comtessa-reina Maria a Catalunya 340
8. El papat i Catalunya 356
9. La política exterior. 383
10. Les lluites socials 395
11. Les darreries del regnat 420

CAPÍTOL III

Joan II, Sense Fe

1. Joan II i el príncep de Viana 452
2. La revolució catalana contra Joan II 496
3. La successiva proclamació d'altres sobirans 533
4. Els francesos al Rosselló 604
5. Les relacions exteriors 615
6. Les darreries del regnat 627

ERRADES IMPORTANTS QUE HEM NOTAT

Pàgina	Ratlla	DIU	HA DE DIR
45	23	codis	còdexs
58	2	(que Jaume Serra és l'autor de la pintura dels altars de la capella de Montcada de la Seu de Lleida)	(l'autor és Jaume Bassa)
58	1 (notes)	Lluís Bergós	Joan Bergós
71	8	1390	1360
121	3	cartes poètiques	corts poètiques
121	8	Jaume II de Mallorca	Jaume III de Mallorca
145	8	1 de novembre	31 d'octubre
191	10	la comtessa	la comtessa Margarida
191	11	la infantessa	la infantessa Isabel
199	3	manament	mirament
203	última (nota)	Pàg. 22	Pàg. 32
210	nota 1	Pàg. 356	Pàg. 365
226	16	veguer	verguer
238	34	37 anys	36 anys
243	penúltima	Pere	Enric
259	nota 5	29 d'agost	24 d'agost
299	11	*Enrique*	*Pedro*
305	15	catalans	catalans addictes a Joan II
335	11 i 12	papa Gregori	papa Eugeni
409	28	*agitada*	*afitada*
502	19	1642	1462

NOTA: Encara que pertanyi a un altre volum, esmenem ací una errada de la pàgina 173, ratlla 6, del volum V: on diu *«de tuto honor portò cinta la corda»*, ha de dir *«d'ogni valor portò cinta la corda»*, que és el vers famós de *La Divina Comèdia* de Dante, al·ludint el comte-rei català Pere II el Gran.

